DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

1894 DEPREMİ VE İSTANBUL

SEMA KÜÇÜKALİOĞLU ÖZKILIÇ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi – https://rantey.org

KENT TARİHİ

SEMA KÜÇÜKALİOĞLU ÖZKILIÇ
1894 DEPREMİ VE İSTANBUL

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ERKAN IRMAK

DİZİN
YAĞMUR BAŞAK SELİMOĞLU

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EKİM 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-562-8

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAX: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sema Küçükalioğlu Özkılıç

1894 Depremi ve İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabın kisve-i tab'a bürünmesini göremeyen sevgili babacığım Yakup Küçükalioğlu'nun aziz hatırasına...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Resim ve Belge Listesi IX
Önsöz XIII
Kısaltmalar XIX

Giriş
Tarihi İstanbul Depremleri **1**

I
1894 Depremi: İlk Tespitler **9**
Deprem Öncesi Belirtiler 15
Deprem, 10 Temmuz 1894 17
Depremin Yarattığı Korku ve Artçı Sarsıntılar 22
Depremin Etkilediği Alan 32

II
Muhasebe **43**
Ölü ve Yaralı Sayısı 44
İlk Hasar Tespitleri ve Hasar Gören-Yıkılan Binaların Sayısı 51
İlk Hasar Tespitleri 52
Hasar Gören-Yıkılan Binaların Sayısı 65

III
Müdahale **79**
Enkaz Altından Çıkarılanlar ve Ölülerin Toplanması 79
Yaralıların Tedavisi 85
İaşe ve Barınma 86
Su İhtiyacının Karşılanması 88
Gıda İhtiyacının Karşılanması 90
Barınma Sorunu 94

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Meskenler 94
Dükkânlar 103
Kamu Binaları 106

IV
Yardımların Organizasyonu: İane-i Musabin Komisyonu ve Faaliyetleri 117
İane-i Musabin Komisyonu'nun Kuruluşu 119
Yardım Paraları 123
İanenin Dağıtımı 130
Deprem Madalyaları ve Bunların Dağıtımı 138
Sonuç ve Komisyonun Lağvı 144
Kurumların ve Şahısların Yaptığı Şartlı Yardımlar 147

V
Resmi ve Sivil Yapıların Keşif ve Tamiri 153
Resmi Dairelerin Keşif ve Tamiri 154
Askeri Binaların Keşif ve Tamiri 166
Sivil Yapılar ve Meskenler 171
Rasathanenin Yeniden Düzenlenmesi 178

VI
Müslim ve Gayrimüslimlere Ait Dini ve Sosyal Müesseselerin Keşif ve Tamiri 193
Suyolları 198
Camiler/Mescitler, Dergâhlar, Türbeler ve İmaretler 202
Medrese ve Mektepler 205
Hastaneler 209
Bimarhane 210
Gureba-yı Müslimin Hastanesi 210
Haseki Nisa Hastanesi 212
Kapalıçarşı 212
Ayasofya Camii 242
Dersaadet ve Topkapı Sarayı Surları 245

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kıztaşı 250
Gayrimüslimlere ve Yabancılara Ait Dini
ve Sosyal Müesseselerin Keşif ve Tamiri 251

VII

Depremin Kamu Zihnine Yansıması 257
Depremle İlgili Spekülasyonlar ve Bazı Tartışmalar 258
Asılsız Haberler ve Sansür 259
Suların Kaynaması, Denizin Çekilmesi Haberleri 264
Marmara Denizi'nde Bir Yanardağ 265
Sondaj Yapan Bir Gemi 268
Bir Deprem Fırsatçısı: Mösyö Nowack 269
Depremin Yabancı Basında Yankıları 272
Depremin Edebiyatımıza Yansıması 278

Sonuç 289
Notlar 295
Bibliyografya 395
1894 Depreminde Hasar Gören Yerleri Gösterir
Envanter Tablosu 423
Dizin 621

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RESİM VE BELGE LİSTESİ

Logofet Bey'in tarihi İstanbul depremlerine ilişkin hazırladığı liste ve takdim yazısı ... 11

Halil Edhem Bey, *Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz* adlı çalışmasının kapağı ... 13

Charles Davison'ın 1894 depremiyle ilgili makalesinin yer aldığı *Natural Science* dergisinin kapağı ... 14

Oscar Bey Rendelmann'ın *İstanbul Depremi (Temmuz 1894)* başlıklı risalesinin kapağı ... 15

1894 depreminden görüntüler ... 22

1901'de yanan Calypso Oteli ... 24

Malumat gazetesinin tatil ilanı ... 25

Servet-i Fünun'da matbaanın tatil edildiğine ilişkin yazı ... 26

Eginitis'in deprem bölgelerini belirten haritası ... 34

Louis Sabuncu'nun depremin merkezini Bursa olarak gösterdiği harita ... 40

Depremde zarar gören cami, mescid, suyolları vs hakkında düzenlenen listenin Evkaf Nazırı tarafından Sadaret'e arzı ... 54

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Edirnekapı surların dışından 70

Edirnekapı iç taraftan 71

Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı'na yakın bir lokanta 75

Bozdoğan (Valens) Kemeri'ne bitişik ahşap evler 81

Deprem sonrası İstanbul'dan bazı manzaralar 87

Depremden sonra açık alanlarda kurulan çadırlar 95

Saraçlar sokağı 104

İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi 116

Paris'ten gelen iane listesi 125

Alman iane komitesinden gelen liste 125

Ayastefanos'ta (Yeşilköy) hasarlı ev 133

Hareket-i arz madalyası 139

Deprem madalyası verileceklerin listesinden bir sayfa 140

"Levi fabrikası"na verilen hareket-i arz madalyası 142

Şirket-i Hayriye'ye verilen hareket-i arz madalyası 143

İane-i Musabin Komisyonu'nun hazırladığı gelir-gider çizelgesi 145

Depremde hasar gören askeri dairelerin listesi 152

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Raimondo d'Aronco 155

Alexandre Vallaury Sanayi-yi Nefise Mektebi'nde 156

Sarkis Balyan 157

Maçka silahhanesinde hasarlı silahların listesi 169

Deprem sonrasında Kapalıçarşı civarındaki Çilingirler sokağı 176

Rasadhane-i Amire Salnamesi kapak sayfası 179

Palmieri sismografı 182

Ewing sismografı 183

D'Aronco'nun rasathanenin deprem şubesi için yaptığı ilk plan 186

D'Aronco'nun hazırladığı ikinci plan 186

Rasathane-i Amire müdürü Salih Zeki Bey 189

Depremde hasar gören evkafa dair defterin ilk sayfası 192

Depremde hasar gören medreseler hakkında Bab-ı Meşihat'ın yaptığı tahkikata ilişkin yazı ve hazırlanan hasarlı medrese listesinin bazı sayfaları 206

Kapalıçarşı'da tamir çalışması: Teknik komisyon ve işçilerin bir bölümü bir arada 223

Kapalıçarşı'da tamirat çalışmaları 224

Kapalıçarşı'da tamirat çalışmaları 225

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çarşının kapısına hak edilmesi teklif edilen, ancak II. Abdülhamid tarafından beğenilmeyen yazı 227

Kapalıçarşı'da Nuruosmaniye Kapısı'nın üstündeki tuğra ve Osmanlı arması 228

Kapalıçarşı ve Kalpakçılar caddesinden tamirat görüntüleri 229

Bat Pazarı Kapısı tarafı 231

Kapalıçarşı'nın tamirden sonra "manzara-i dahilisi" 232

Ayasofya'nın içindeki hasarı göstermek üzere yapılmış çizim 243

Gaspare Fossati'nin taşbaskı resmi 1852 244

Kara surlarında bir burç 246

Heybeliada Ruhban Okulu'nda deprem sonucu oluşan hasar 253

Deprem hakkında taşra ve yurtdışına gönderilecek tamim hakkında irade 256

Deprem hakkında sefaretlere gönderilen takrir 262

Takririn başka bir müsveddesi 263

1890 yılında mezun olan Bahriye Mektebi öğrencileri giriş kapısının önünde 282

Tevfik Fikret çalışma odasında 285

1894 depreminin Siena'daki Vicentini mikro-sismografında görülen kaydı 291

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Tarihsel süreç içerisinde çok sayıda depremden etkilenen İstanbul'un depremselliği biliniyorsa da, deprem tarihinin tam olarak yazıldığı söylenemez. Zira tarihte meydana gelen depremlerin İstanbul'daki etki alanları, toplumsal hayat üzerindeki etkileri ve devletlerin aldığı tedbirler gibi konular hakkında ayrıntılı bilgilerden yoksunuz. Oysa İstanbul'un başkent olmasından dolayı konuyla alakalı yerli ve yabancı kaynaklarda, arşivlerde ve basında çok sayıda tarihi veri bulunmaktadır. Bu verilerin ortaya konması yalnızca tarih bilimi açısından değil, konuyla uzaktan yakından ilgili tüm disiplinler açısından önem arz eder.

Bu kitabın konusunu, 19. yüzyılın büyük depremlerinden biri olan 1894 Depremi'nin İstanbul üzerindeki etkileri, deprem sonrasında yürütülen çalışmalar ve imar faaliyetleri oluşturmaktadır. Böyle bir tercihin yapılmasında, 1894 Depremi'ni konu alan ve derinlemesine inceleyen bir çalışmanın olmaması etkili oldu. Aslında, İstanbul'u etkileyen ve diğer depremlerle kıyaslandığında en fazla bilgiye sahip olduğumuz bu deprem hakkında daha önce yapılmış bazı çalışmalar, belge neşriyatı, makaleler ve raporlar vardır. Bunların başında Fatma Ürekli'nin *İstanbul'da 1894 Depremi* başlıklı çalışması gelmektedir. Meseleyi Atina Rasathanesi Müdürü Eginitis'in depremden sonra düzenlediği rapor çerçevesinde ele alan ça-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lışmada, genel olarak 1894 Depremi ile depremden sonra kurulan iane komisyonunda toplanan ve dağıtılan yardımlara değinilmiştir. Ancak, söz konusu çalışmada arşiv kaynakları ve gazete haberlerinin yalnızca cüz'î bir kısmı kullanıldığı gibi, kullanılan kaynaklardaki bilgilerin depremin ilk şokunun etkisi altında kaleme alınmış olabileceği göz ardı edilmiştir.

1894 Depremi hakkında yapılmış ve birçok araştırmacının verilerini tekrarladığı ikinci çalışma, jeomorfolog Feriha Öztin'in hazırladığı *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*'dur. Öztin çalışmasında, 1894 Depremi hakkında yerli ve yabancı literatürde yayımlanan çalışmalara ve depremin ardından İstanbul basınında çıkan ilk birkaç günlük haberlere yer vermiştir. Ayrıca, ölü/yaralı ve hasar gören bina sayısı ile hasarlı yerler hakkında bir de envanter hazırlamıştır. Basında çıkan haberler doğrultusunda ve diğer verilerle mukayese edilmeden hazırlandığı anlaşılan söz konusu envanterlerin en büyük eksiği, arşiv vesikalarının kullanılmamasıdır. Nitekim, Öztin'in depremde ölen kişi sayısı hakkında verdiği rakam, devletin resmi rakamlarının yaklaşık dört katıdır. Bu durumda, devletin resmi rakamlarını depremin yıkıcı etkisinin olduğundan az gösterilmeye çalışıldığı şeklinde yorumlamamak gerekir; zira, bunlar, vesikalarda geçen rakamlardır ve bu rakamlar kamuoyuna hiçbir zaman duyurulmamıştır. Dolayısıyla, Öztin'in çalışmasındaki veriler vesikalardaki verilerle örtüşmemektedir.

Mehmet Genç ve Mehmet Mazak'ın birlikte hazırladıkları *İstanbul Depremleri Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi* başlıklı albüm ise, 1894 Depremi'nin etkilerini anlatan son çalışmadır. Ancak, söz konusu çalışmada depremin İstanbul üzerindeki etkileri görsel malzemeyle anlatılmakta ve depremin etkileri Eginitis'in raporu çerçevesinde izah edilmektedir. Ayrıca, arşiv vesikaları arasından seçilen bazı örnekler ile bunların transkripsiyonlarına da yer verilmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, konu hakkında yapılan çalışmalar döneme ait ve birinci el kaynaklara dayalı olarak hazırlanmıştır; ancak, sorunun yalnızca birkaç aylık bir dönemle sınırlandırılması ve verilerin doğruluğunun diğer bilgilerle kritik

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihtey.org

edilmeden ham haliyle verilmesi meselenin layıkıyla ortaya konulmasını engellemiştir. Oysa, konuya ilişkin sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yüzlerce belge mevcuttur ve söz konusu belgelerin önemli bir kısmı aranılan sorulara cevap verebilecek mahiyettedir. Şüphesiz, tarihi depremlerin etki alanlarının belirlenmesi, şiddetleri ve yarattıkları sonuçlarla ilgili ortaya konabilecek her türlü veri muhtemel depremlere ışık tutacağından, deprembilimciler açısından da önemlidir. Geçmişte meydana gelen depremler hakkında daha doğru ve ayrıntılı bilgi sunulması bu açıdan da önem arz eder.

Çalışmamızın asıl konusunu, 1894 Depremi'nin İstanbul üzerindeki etkileri ve deprem sonrasında yapılan imar faaliyetleri oluşturmaktadır. Amaç, depremin İstanbul üzerindeki fiziki etkilerini ortaya koyduktan sonra, devletin yaşanan bu felaket karşısındaki tavrını, aldığı tedbirleri, yürüttüğü çalışmaları, düzenlediği yardım kampanyalarını ve halkın deprem karşısındaki durumunu bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra 1894 Depremi'nin etki alanında olan İstanbul çevresindeki genel durumdan da eldeki veriler ışığında konu bütünlüğü sağlamak amacıyla bahsedilmiştir. Ancak, bu alandaki etkilerin yerel bazı kaynaklar ışığında incelenmesi gerekmektedir.

Çalışma, giriş, altı bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Girişte, Doğu Roma [Bizans] ve Osmanlı dönemlerinde İstanbul'u etkileyen depremler; birinci bölümde, deprem öncesi belirtiler, depremin meydana gelişi, deprem sonrasında yaşananlar ve depremin etkilediği alan; ikinci bölümde, depremden sonra ölü ve yaralı sayısının tespiti ile hasar tespit çalışmaları; üçüncü bölümde, enkaz altından ölü ya da yaralıların çıkarılması, yaralıların tedavisi ile hükümetin iaşenin temini ve barınma sorununun çözümüne yönelik aldığı tedbirler; dördüncü bölümde, İâne-i Musâbin Komisyonu'nun kuruluşu, faaliyetleri, depremzedeler ve hasar gören yerler için yapılan şartlı yardımlar; beşinci bölümde, imar faaliyetleri ve rasathanenin yeniden yapılandırılması; altıncı bölümde, depremin halkın zihnindeki yansıması, yabancı basında 1894 Depremi'yle ilgili çıkan haberler ve edebiyatımız üzerindeki etkileri ele alındı. Son olarak, "1894 Depremi'nde Hasar Gören Yerleri Gösterir Envanter Tab-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

losu" başlığı altında hazırladığımız bir envanter ek olarak verildi. Arşiv vesikaları ve dönemin basınında çıkan haberler ışığında hazırlanan envanterde yer alan tüm binalar imkânlar ölçüsünde araştırıldı ve bilgiler kritik edilmeye çalışıldı. Bu çok yorucu bir iş olduğu için envanterin hazırlanması bir yıl sürdü. Ancak, envanterdeki bilgilerin bir kısmının depremin ilk günlerindeki telaş haliyle basında yer alan haberler olduğu ve bunların bir kısmının doğru olmayabileceği ihtimali de unutulmamalıdır.

Çalışma, büyük ölçüde arşiv vesikalarına ve dönemin matbuatında çıkan haberlere dayanmaktadır. Çoğu zaman avantaj olan belge çokluğu bazen de bilgi kirliliğinin sebebi olabiliyor. Dolayısıyla doğruluğu kritik edilemeyen bilgilerin kullanımından kaçınıldı ve eldeki veriler mevcut literatür ile ikinci el kaynaklarla mukayeseli olarak kullanıldı. Çalışmada başkalarının yanlışlarını düzeltmekten ziyade, meselenin arşiv belgeleri ışığında tespit edilen doğrularla izah edilmesine özen gösterildi. Bütün bu çaba ve gayretlere rağmen elinizdeki çalışmada da bazı eksiklikler ve hatalar olabilir. Öte yandan çalışmanın dördüncü ve beşinci bölümünde yer alan başlıkların her biri esasen birer tez konusu olabilecek nitelikte olup, daha detaylı araştırılmaları gerekir. Meseleye yaklaşım tarzımız doğal olarak tarih bilimi perspektifindedir. Bu nedenle ortaya konan bilgi ve verileri deprembilimciler ayrıca yorumlayacaklardır.

Bu çalışma nedeniyle birçok kimseye borçlu olduğumu ifade etmek isterim. Özellikle ve de öncelikle çalışma konusunu belirlediğimiz ilk andan itibaren kıymetli vaktini ayırarak araştırma safhasından yazım safhasına kadar benden yardımlarını esirgemeyen ve her bölümü satır satır okuyarak gereken düzeltmeleri yapan değerli hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız'a müteşekkirim. Onun katkı ve yönlendirmeleri bu çalışma için çok önemli olmuştur. Ayrıca, yazım aşamasında sordukları sorularla meseleye farklı bir açıdan bakmamı sağlayan Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve Doç. Dr. Oğuz İcimsoy'a; Fransızca arşiv vesikaları ile bazı matbu eserleri tercüme eden hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin'e; depremle ilgili bazı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

eserlerin ve saat çevirme kılavuzlarının temininde rasathanenin bütün birimlerini araştırmamıza açarak yardımlarını esirgemeyen Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırmaları Enstitüsü Ulusal Deprem İzleme Merkezi Müdürü Dr. Doğan Kalafat'a; kendi çalışmalarını yaptıkları sırada buldukları belge ve bilgilerden beni haberdar eden değerli dostlarım Doç. Dr. Mesut Ayar, Doç. Dr. Davut Hut ve Doç. Dr. Yüksel Çelik'e; kitabın basımını üstlenen İş Bankası Kültür Yayınları'nın editörlerinden Ali Berktay'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma süresince bana her zaman destek olan mesai arkadaşlarım H. Yakup Gürcihan, Osman Atış ve dostlarım Nevin Çimen, Sedat Şahin ve Sema Uyanıka şükranlarımı sunuyorum. Son olarak bu çalışmanın her aşamasında beni yürekten destekleyen rahmetli babama, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan anneme, ailemin tüm fertlerine ve özellikle eşim Taner'e ve oğullarım Ali Türker ve Mehmet Alper'e sonsuz teşekkürler...

Mart 2015, Maltepe
Sema Küçükalioğlu Özkılıç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kısaltmalar

A.DVN.MKL	Sadaret Divan Kalemi Mukavelenameler
a.g.d.	adı geçen dergi
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.g.	adı geçen gazete
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.r.	adı geçen risale
a.g.s.	adı geçen salname
a.g.y.	adı geçen yıllık
B	Recep
BEO	Babıâli Evrak Odası
BEO.AYN.d	Babıâli Evrak Odası Ayniyat Defterleri
BEO.NGG.d	Babıâli Evrak Odası Nezaret Gelen Giden Defterleri
Bkz.	Bakınız
C	Cemaziyelahir
c.	cilt
CA	Cemaziyelevvel
çev.	çeviren
DBİA	*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*
DİA	*Diyanet İslam Ansiklopedisi*
DUİT	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
EV.d	Evkaf Nezareti Defteri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HR.MTV	Hariciye Nezareti Mütenevvi Evrakı
HR.SYS	Hariciye Nezareti Siyasi Evrakı
haz.	hazırlayan
İA	*İstanbul Ansiklopedisi*
İ.ASK	İrade Askeri
İ.AZN	İrade Adliye ve Mezahip
İ.BH	İrade Bahriye
İ.DH	İrade Dahiliye
İ.EV	İrade Evkaf
İ.HR	İrade Hariciye
İ.HUS	İrade Hususi
İ.MF	İrade Maarif
İ.ML	İrade Maliye
İ.OM	İrade Orman Maadin
İ.RSM	İrade Rüsumat
İ.ŞE	İrade Şehremaneti
İ.TAL	İrade Taltifat
İ.TNF	İrade Ticaret ve Nafia
İ.TPH	İrade Tophane
Kr.	Kuruş
L	Şevval
M	Muharrem
MF.MKB	Maarif Nezareti Meclis-i Kebir-i Maarif Evrakı
MF.MKT	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
MSK	Medvelev-Sponhever-Karnik Şiddet Cetveli
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
N	Ramazan
nr.	numara
R	Rebiülahir
RA	Rebiülevvel
S	Safer
s.	sayfa
sr. nr.	sıra numarası
Ş	Şaban
ŞD	Şûra-yı Devlet Evrakı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

T	Ticaret Nezareti Dosya Usulü Evrakı
T.d.	Ticaret ve Nafia Nezareti Defterleri
TDK	Türk Dil Kurumu
T.HFN	Ticaret Nezareti Heyet-i Fenniyye Evrakı
T.NFİ	Ticaret Nezareti Nafia İdaresi Evrakı
ty	tarih yok
vr.	varak
vs.	ve sair
Y.A.HUS	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
YEE	Yıldız Esas Evrakı
YEE.d	Yıldız Esas Evrakı Defterleri
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.A	Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzatı
Y.PRK.AZJ	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller Maruzatı
Y.PRK.AZN	Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.DH	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Maruzatı
Y.PRK.EŞA	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik Ataşemiliterlik Maruzatı
Y.PRK.GZT	Yıldız Perakende Evrakı Gazete Maruzatı
Y.PRK.HR	Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Maruzatı
Y.PRK.MF	Yıldız Perakende Evrakı Maarif Maruzatı
Y.PRK.MK	Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Maruzatı
Y.PRK.ML	Yıldız Perakende Evrakı Maliye Maruzatı
Y.PRK.MŞ	Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Maruzatı
Y.PRK.MYD	Yıldız Perakende Evrakı Maiyet-i Seniyye ve Yaveran Dairesi Maruzatı
Y.PRK.OMZ	Yıldız Perakende Evrakı Orman-Maadin-Ziraat Maruzatı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Y.PRK.SGE	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı
Y.PRK.ŞH	Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı
Y.PRK.SRN	Yıldız Perakende Evrakı Serkurenalık Maruzatı
Y.PRK.TKM	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Maruzatı
Y.PRK.TNF	Yıldız Perakende Evrakı Ticaret ve Nafia Maruzatı
Y.PRK.ZB	Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Maruzatı
Z	Zilhicce
ZA	Zilkade

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Tarihi İstanbul Depremleri

İstanbul, Saros Körfezi'nden başlayarak Doğu Anadolu'da Aras Vadisi'ne kadar uzanan Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın etki alanında yer almaktadır. Marmara Denizi'nden geçen bu fayın batısında ve doğusunda meydana gelen hareketlilik İstanbul'u, geçmişten günümüze kadar pek çok kez az veya çok etkiledi. İstanbul'un öteden beri bir imparatorluklar başkenti olması nedeniyle de bu depremlerin bir kısmı çok eski zamanlardan itibaren kaydedildi.[1]

Bizans Dönemi

İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun başkenti sıfatıyla ve kaynaklara yansıdığı kadarıyla ilk olarak 342 yılında sarsıldı.[2] İstanbul'u fazla etkilemeyen bu depremi, 358 yılı Ağustos ayında meydana gelen ve asıl büyük tahribatı İzmit ve çevresinde yapan deprem izledi. Makedonya'ya kadar olan bölgede hissedilen depremde, birçok kişi hayatını kaybetti ve çok sayıda bina yıkıldı. Işın Demirkent'in tarihçi Ammianus Marcellinus'tan aktardığı bilgilere göre, İstanbul'da kamu binaları ile imparatorun karısı adına yaptırdığı Pietas

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kilisesi depremden etkilenen yerlerin başında geliyordu. Bundan yedi yıl sonra, 365 yılında meydana gelen deprem ise, denizde dalgalanmalara ve deniz sularının çekilerek dev dalgalar halinde geri gelmesine neden oldu. Bu sırada birçok gemi parçalandı.

5. yüzyılın ilk sarsıntısı, 25 Eylül 437'de yaşandı. Depremi nakleden dönemin tarihçilerinden Theophanes sarsıntıların aylarca sürdüğünü ifade ederken, halkın çoğunun bu süre zarfında şehrin dışında ikamet ettiğini belirtiyordu.[3] İstanbul halkı, bu depremden sonra dini törenler yaparak anma yıldönümleri düzenledi. Benzer ayin ve törenler büyük depremler sonrasında da tekrarlandı.[4] 477 tarihli depremde de benzer sahneler yaşanmış; Taurus meydanındaki [Beyazıt meydanı] Büyük Theodosius heykeli kırılmış ve şehrin surları kısmen yıkılmıştı.[5] Toplam 16 depremin olduğu tespit edilen 6. yüzyıldaki depremlerin en şiddetlisi, 15 Ağustos 554 tarihindeki depremdi. İzmit'te de büyük hasara neden olan bu deprem, surların yakınlarındaki evlerin yıkılmasına ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden oldu.[6]

611-740 arasında 129 yıl İstanbul'da herhangi bir deprem olduğuna dair bilgimiz yoktur. Ancak, 740 depremi, kaynakların aktardıklarına göre oldukça şiddetliydi ve maddi hasarı fazlaydı. Nitekim, birçok kilise ve manastırın yanı sıra Aya İrini Kilisesi kısmen yıkıldı, çok sayıda heykel parçalandı. İzmit ve Karamürsel'de büyük hasarlar oluştu. Bu depremi, 790, 796, 860 ve 866 yıllarındaki depremler takip etti. İstanbul, 9 Ocak 869'da başka bir deprem felaketi yaşadı. Tarihçilerin "büyük deprem" olarak adlandırdıkları bu deprem, Ayasofya, Azize Meryem ve Havariler (Havariyun) Kiliseleri başta olmak üzere çok sayıda binanın yıkılmasına sebep oldu. 10. ve 11. yüzyıllarda şiddetli başka depremler de oldu. Bunlar içinde özellikle 1032 ve 1033 tarihli depremler şehirde büyük tahribat yarattı.[7] Kaynaklar, 12. yüzyılda meydana gelmiş depremler hakkında ise veri sunmamaktadırlar.

Bizans dönemi depremleri hakkında çalışma yapan bazı araştırmacılara göre, 13. yüzyıldan İstanbul'un fethine kadarki süreçte toplam 17 büyük deprem tespit edilebilmiştir. Esin Ozansoy, bunlardan birinin Marmara Adası'nda olduğunu ifade etmekte

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranteyorg

ve depremlerin tarihlerini şu şekilde sıralamaktadır: 1200-1204, 1231, 1237, 1265, 1280, 1289, 1303, 1315, 1332, 1343-1344, 1354, 1391, 1402, 1419, 1437, 1452-1453. Bu depremlerde hasar gören yerlerin ortak noktası, öncekilerle aşağı yukarı aynıdır: surlar, Ayasofya ve bazı kamu binaları. Bununla beraber söz konusu depremlerden 1343 tarihli deprem hakkındaki veriler, diğerlerine nispetle daha fazladır. Buna göre, deprem nedeniyle Boğaziçi'ne doğru ilerleyen dalgalar Beylerbeyi sahillerine ulaşarak kıyıda ve liman içindeki tekneleri, sandalları sürüklemiş; suların çekilmesinin ardından da sahilde ölü balık ve parçalanmış tekne kalıntıları bulunmuştu. Görgü şahitleri, bu depremin bir yıl boyunca aralıklarla sürdüğünü iddia etmekte ve bu süre içinde meydana gelen depremlerde çok sayıda küçük mabedin yanı sıra surlarla Ayasofya'nın da nasibini aldığını belirtmektedirler.[8]

Osmanlı Dönemi

Osmanlılar döneminde İstanbul'u etkileyen depremlere gelince, fetihten sonra meydana gelen ilk deprem 1489 tarihlidir. Hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız bu depremin[9] ardından gelen 1509 depremi ise, son beş yüzyıldaki İstanbul depremlerinin en yıkıcılarından biri olarak anılır. Deprem, 10 Eylül 1509'da akşam saatlerinde meydana geldi. Marmara Bölgesi'ni geniş ölçüde etkileyen bu deprem, asıl yıkıcı etkisini İstanbul'da yaptı.

Denizin dev dalgalar halinde kıyıya doğru hareketi nedeniyle büyük hasarlar meydana geldi. Şehri çevreleyen surlardan kara surları Eğrikapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısımda bulunan burçlar ve kale duvarları ile şehrin ana kapılarından Edirnekapı, Silivrikapı ve Yedikule kapısı ile Marmara surlarının Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar olan kısmın burçları büyük ölçüde zarar gördü. Topkapı Sarayı'nın denize bakan kısmındaki surlar yer yer yıkıldı, surlarda gedikler açıldı. Galata surları da, depremden etkilenen kale duvarları arasındaydı ve Galata Kulesi de bu sırada harap oldu.

Bizans döneminden kalma eserlerden Valens Su Kemeri [Bozdoğan Kemeri], Cerrahpaşa'daki Arkadios Sütunu, Kız Kulesi, At

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Meydanı'ndaki sütunlar ile muhtemelen Beşiktaş'ta olan bir sütun ya yıkıldı ya da hasar gördü.

Ayasofya Camii, 1509 depreminden pek fazla etkilenmedi. Fetihten sonra inşa edilen minarenin yıkılması ve mozaikleri kapatan ince sıvaların düşmesi dışında bir hasar gözlemlenmedi. Ancak, daha önceki depremlerde de hasar gören Havariyun Kilisesi'nin yerine inşa edilen Fatih Camii, yeni inşa edilen bir yapı olmasına rağmen Ayasofya kadar şanslı değildi. Cami kubbesini taşıyan dört büyük sütunun baş kısımları çatladı ve ana kubbe ağır hasar gördü; minareler yıkıldı. Bunun dışında Fatih Külliyesi'nde de bazı hasarlar tespit edildi. Nitekim, Sahn-ı Seman medreselerinden birinin üç kubbesi ile imarethane ve şifahanenin kapıları üzerindeki kubbeler yıkıldı. Depremden etkilenen diğer bir selatin cami olan Sultan Bayezid Camii de ağır hasar gördü. Yapımı 1506 yılında tamamlanan caminin minaresi, külliyenin imarethanesinin ana kubbesi, mutfak ve ambar kısımları yıkıldı ve bazı kemerler çatladı. Çemberlitaş'taki Hadım [Atik] Ali Paşa Camii'nin kapısı hafif hasar gördü. Kaynaklar, bu depremde 109 mescit ve caminin hasara uğradığını belirtmektedir.[10]

1509 depremi, Adalar ve Boğaziçi'nde de etkili oldu. Burgazada'daki Ayios Prodromos [İoannes Prodromos veya Aya Yani] ve Heybeliada'daki bir kilise,[11] Anadoluhisarı ve Rumelihisarı ile Anadolu Kavağı'ndaki Yoros kalesi hasar gördü. Depremden sonra İstanbul'da imar faaliyetleri başladı. II. Bayezid, şehir dışından işçi, kalfa ve usta getirtti ve masrafları karşılayabilmek için de yeni vergileri yürürlüğe koydu.[12]

1509 depreminden sonra Marmara Denizi'nde meydana gelen ve büyük ölçüde İstanbul'u etkileyen diğer depremler 10 Mayıs 1556, 17 Şubat 1659 ve 11 Temmuz 1690 tarihliydi. Bunları takip eden 25 Mayıs 1719 tarihli deprem ise, Marmara Denizi'nin doğusunda bulunan bütün şehir ve kasabalarda hissedildi. Deprem, Yalova, Pazarköy, Karamürsel, İzmit ve Düzce'ye kadar birçok yerde ağır hasara neden oldu ve asıl yıkıcı etkiyi de buralarda yaptı. İstanbul'da ise Ayasofya, Fatih, Sultan Bayezid, Edirnekapı Mihrimah ve Bali Paşa Camileri ile Eski Saray, Topkapı Sarayı'nın Yalıköşkü yakınındaki kayıkhanesi hasar gören yerler arasında-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihtey.org

dı.[13] Ayrıca, İstanbul surlarının bazı yerleri ve burçları da yıkıldı. 2 Eylül 1754 tarihli depremin etkisi ise, aşağı yukarı 1719 depremiyle aynıydı. Nitekim, bu depremde İstanbul'da ve çevresinde etkilenen yerler öncekiyle benzerlik gösteriyordu. Her depremde olduğu gibi İstanbul surları, Ayasofya, Sultan Bayezid ve Fatih Camileri bu depremden de etkilendi. Bununla beraber Fatih'teki Şekerci Hanı, Çemberlitaş'taki Vezir Hanı ve Galata Kulesi depremin hasara uğrattığı diğer yerlerdi.[14]

Kaynaklara yansıdığı kadarıyla, 1509 depreminden sonra İstanbul'u etkileyen en şiddetli deprem, 22 Mayıs 1766 Kurban Bayramı'nın üçüncü günü sabah saatlerinde meydana geldi ve Marmara Denizi'nin doğusunu etkiledi. Depremde, Fatih Camii'nin ana kubbesi çöktüğü gibi, külliyeye bağlı olan medreselerden biri, bimarhane ve imarethane, ayrıca Sultanahmet, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Eyüp Sultan, Sultan Bayezid ve Atik Ali Paşa Camilerinin minareleri yıkıldı. Bunların dışında Atik Ali Paşa'nın Karagümrük'te yaptırdığı cami ve 1511'de kiliseden camiye çevirdiği Kariye Camii[15] ile Çorlulu Ali Paşa, Firuz Ağa, Silivrikapı'daki İbrahim Paşa, Aksaray'daki Murat Paşa ve Koca Mustafa Paşa Camileri de hasar gördü. Selatin camilerden Ayasofya, Sultanselim, Süleymaniye, Şehzade, Bahçekapı'daki Valide Sultan, Laleli ve Nuruosmaniye Camileri ise hafif hasarla kurtuldu.

Topkapı Sarayı'nın bölümlerinden darphane ve mutfak kısmı ağır hasara uğradı. Saray burçlarının bir kısmı yıkıldı. Muhtemelen sarayın harem kısmı da depremde zarar gördü. Zira, Padişah III. Mustafa, sarayın gördüğü hasar nedeniyle birkaç gün çadırda kaldı, ardından Edirne Sarayı'na taşındı. Eski Saray'ı çevreleyen duvarlar çatladı.

1766 depremi, pek çok işyeri, han ve sivil yapıya da zarar verdi. 1754 depreminde de hasar gören Vezir Hanı ve Fatih'teki Şekerci Hanı başta olmak üzere, Kapalıçarşı'yı çevreleyen Baltacı, Çuhacı ve Kalpakçılarbaşı'nda bulunan bir han[16] yıkılırken; Mercan'daki Örücüler Çarşısı ve Esir Pazarı'ndaki dükkânlar hasar gördü. Surlara bitişik evler surların hasara uğraması ve yer yer yıkılması nedeniyle büyük zarara uğradı. Ayrıca, suyolları da tahrip oldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Depremden Çatalca, Büyükçekmece, Küçükçekmece, Kumburgaz, Çorlu, Lüleburgaz, İzmit, Karamürsel ve Bursa da nasibini aldı. İzmit'teki Mehmed Bey Camii ve Çalık Ahmed Camii, Bursa'daki Emir Sultan Camii ile türbesi, Hersek'te Hersekoğlu Ahmed Paşa Camii ve Çatalca'daki Gazi Ali Paşa Camii 1766 depreminden etkilenen binalardan birkaçıdır.[17]

1766 depremi sonrasında yaşanan önemli sorunlardan biri, iaşe ve barınma idi. Nitekim, depremin suyollarını tahrip etmesi nedeniyle sular kesildi. Diğer yandan gıda depolarının, değirmenlerin, fırınların ve bakkal dükkânlarının hasar görmesi gıda sıkıntısı yarattığı gibi, muhtemelen deprem korkusuyla gıda ihtiyacını karşılayan işyerlerinin kapanması sorunun büyümesine neden oldu. Bazı yerlerde yolların kapanması da İstanbul'un iaşesini zora soktu. Nitekim, köprüler ve surların yıkılması sonucu kapanan yollar yüzünden ulaşım aksadı.

Depremin yarattığı zararın etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik imar çalışmalarının depremden kısa bir süre sonra başladığı söylenebilir. Çünkü, mevsimin tamir ve inşa için uygun olması bu faaliyetleri hızlandırmış olmalıdır. Devlet, hasar gören ve yıkılan binaların olduğu yerlere mimar ve kalfalar gönderdi. Onların yaptığı keşifler doğrultusunda bazı yerler yıktırıldı, bazılarına giriş yasaklandı. Vakıf eserlerin de, ağır hasar görenlerinin mütevellilerince yıktırılmasına karar verildi. Fakat, bu durum zaman zaman halkın şikâyetlerine neden oldu. Diğer yandan kiracılar ile mal sahipleri arasında sorunlar yaşandı. Çünkü, kiracılar mal sahiplerinden dükkân ya da evlerini onarmalarını isterken, mal sahipleri maddi imkânları olmadığını belirterek sözleşmeyi feshetmeye uğraşıyordu. Bu arada, mal sahipleri arasında depremi fırsat bilenler de yok değildi. Nitekim, kimileri depremin kendilerini zor durumda bıraktığını iddia ederek kiralarını artırırken, kimileri de kiracılarını çıkmaya zorluyordu.

Devletin bu soruna yaklaşımı hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak devlet, deprem sonrasında başlayan sivil yapıların inşa faaliyetlerinde ahşap kullanımının tercihi noktasında meseleye müdahil oldu ve yalnızca bazı kısımlarda ahşap kullanımına izin verdi. Bu kısımlar dışında kalan yerlerin kâgir olarak inşasını istedi.[18]

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

İstanbul'da, bu depremden 1894'e kadar geçen süreçte hafif ve orta şiddette sarsıntılar meydana geldi. 29 Mayıs 1776, 4 Temmuz 1790, 27 Ekim 1802 ve 1 Mart 1855 depremleri bunlardan yalnızca birkaçıydı ve İstanbul, bu depremlerden hafif hasarla kurtulmuştu. Örneğin, 1802 depreminde tespit edildiği kadarıyla Kapalıçarşı'daki bazı kemerler ve köhne evler hasar gördü. 1855 depreminde de Davut Paşa Camii'nin iki kubbesi çöktü ve surların bazı yerleri hasara uğradı.[19]

İstanbul'un 1766 depreminden sonra yaşadığı en şiddetli depremlerden biri de, 1894 depremidir. Bu deprem, başta İstanbul olmak üzere büyük ölçüde Marmara Denizi'nin doğusunu ve az oranda da batısını etkiledi. Ancak, en büyük tahribatı İstanbul'da yaptı ve bu yüzden haklı olarak "Büyük İstanbul Depremi" adıyla anıldı. Tarihi İstanbul depremleri hakkında bilgi verildikten sonra artık bu çalışmanın konusu olan 1894 depremi, depremin İstanbul ve İstanbul halkı üzerindeki etkileri ile deprem sonrasında yürütülen çalışmalar incelenebilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I

1894 Depremi: İlk Tespitler

Deprem kuşağında bulunan İstanbul, hemen her yüzyılda en az bir kez şiddetli sarsıntı geçirdi ve 19. yüzyılın son büyük depremini 10 Temmuz 1894'te (6 M 1312) yaşadı. Arşiv vesikalarında "Dersaadet Depremi" olarak anılan bu sarsıntı, Rumi takvime göre 28 Haziran 1310 günü meydana geldiği için "1310 Zelzelesi" adıyla da anılmıştır.

İstanbul depremi şeklindeki tanımlama, merkez üssünün İstanbul olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Zira, günümüzde depremler genel olarak merkezleri ile adlandırılmaktadır: Erzincan depremi, Gölcük depremi, Dinar depremi gibi. Ancak, tarihsel depremlerle ilgili çalışmalarda karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, depremlerin merkezinin tespitidir. Teknik imkânların ve sismoloji bilgisinin yetersizliği, depremlerin merkez üslerini tartışmalı hale getiren önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu durum, tarihi depremlere ilişkin bilgilerin depremden daha çok etkilenen yerler ve depremin insanlar üzerindeki etkileri ile sınırlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle depremler adlandırılırken söz konusu kriterler esas alınmıştır. Bu noktadan hareketle, 1894 depremini

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tanımlarken depremden en fazla etkilenen yerlerin başında gelen İstanbul ile adlandırmanın genel bir eğilim olduğu görülür. Fakat, bu durum yukarıda izah ettiğimiz gerçeklerle pek uyuşmamaktadır; zira, Osmanlı coğrafyasındaki tarihsel depremler içinde belki de en fazla bilgi sahibi olduğumuz 1894 depreminin merkezi, aslında tarihi yarımada olarak adlandırılan İstanbul değil, Marmara Denizi'nin doğusudur. Bu nedenle, söz konusu deprem için *İstanbul depremi* tanımlaması bilimsel gerçeklerle tam olarak örtüşmemektedir.

1894 depreminin *İstanbul depremi* olarak adlandırılmasında başka etkenler de vardır. Bu etkenlerin başında İstanbul nüfusunun depremin merkez üssü olan bölgelere nispetle kalabalık oluşu ve iskânın burada yoğunlaşması gelir. Öte yandan İstanbul'un başkent olması ve haberleşme imkânlarının elverişliliği de, depremle ilgili bilgilerin yerli ve yabancı basında ağırlıklı olarak öne çıkmasına, dolayısıyla da depremin *İstanbul depremi* olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur. Yukarıda da temas edildiği gibi, dönemin şartları gereği merkez üssüne göre tanımlamanın yerleşmemiş olması ve bunun tespitindeki teknik imkânsızlıkların tabii bir sonucu olarak resmi yazışmalar ile Avrupalı diplomatların raporlarında 1894 depremini *İstanbul depremi* olarak tanımlamaları da bu yanlışı pekiştirmiştir.

Ağır maddi kayıplara neden olan 19. yüzyılın bu son büyük depremi, 10 Temmuz günü öğle saatlerinde ardı ardına üç sarsıntı ile meydana geldi. İlk şokun atlatılmasından hemen sonra devlet tüm imkânlarını, deprem nedeniyle meydana gelen hasar ve kayıpların karşılanması için seferber etti. Öncelikle yaraların sarılmasına ve muhtaçlara gereken yardımın yapılmasına çalıştı. Ardından da gerek çıkan bazı söylentilerin önüne geçmek, gerekse dönemin padişahı II. Abdülhamid'in isteği ile depremi bilimsel açıdan tetkik ettirmek için birtakım çalışmalar yaptı.

Sultan II. Abdülhamid, ilk olarak Mabeyn-i Hümayun tercümanlarından Louis Sabuncu'yu görevlendirdi. Esasen bir gazeteci olan Sabuncu,[1] 10 Temmuz depremi ile ilgili birtakım araştırmalar yaptıktan sonra hazırladığı 15 sayfalık raporu padişaha sun-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranhey.org

Logofet Bey'in tarihi İstanbul depremlerine ilişkin hazırladığı liste ve takdim yazısı
YEE, 91-35 (1312)

du. Bir ön çalışma niteliğinde olan bu rapor, bilimsel olmaktan ziyade deprem sonrasında ortaya çıkan bilgi eksikliğini ve yapılan spekülasyonları gidermek amacıyla hazırlanmış olmalıdır. Deprem uzmanı olmayan bir mabeyn tercümanına böyle bir rapor hazırlatılmasını; yeni ve daha şiddetli bir depremin meydana geleceği şeklindeki söylentilerin yarattığı panik havasını dağıtmak ve kamuoyunu sakinleştirmek şeklinde yorumlamak da mümkündür. Zira, raporda depremin merkez üssünün Bursa olduğunun ısrarla vurgulanması ve buna dair iki ayrı cetvelin de ilave edilmesi bu ihtimali akla getirmektedir.[2]

Sabuncu bu çalışmaları yürütürken, Meclis-i Âyan üyelerinden Logofet Bey ile aynı kişi olduğunu tahmin ettiğimiz Logofet Bey[3] tarafından hazırlanan başka bir çalışma ise, diğerinden farklı olarak istatistiki bazı yorumlar içerir. Deprem uzmanı olmadığı anlaşılan Logofet'in bazı tarih kaynaklarından yararlanarak hazırladığı İstanbul depremlerini gösteren çizelge ve arizada, İstanbul depremlerinin giderek seyrekleştiğini belirterek 10 Temmuz depreminin ardından daha şiddetli bir deprem olmayacağını öne

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sürmesi[4] hazırlanan çalışmanın yine benzer bir amaç için kullanılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir. Öte yandan konuyla ilgili yapılan ilk istatistik çalışması olmamakla beraber İstanbul depremlerinin tarihselliğini ortaya koymayı amaçlayan çizelgenin padişaha takdim edilmiş olması da ayrıca dikkate şayandır.

Bir yandan kamuoyunu teskine yönelik çalışmalar gündeme gelirken, diğer yandan da konuyu anlamaya yönelik olmak üzere bir deprembilimcinin çağrıldığı görülmektedir. Nitekim, tüm bu çalışmalarla hemen hemen eşzamanlı olarak 1894 depremini bilimsel açıdan tetkik etmek üzere tabii bilimler ve astronomi profesörü ve aynı zamanda Atina Rasathanesi müdürü olan Dimitrios Eginitis İstanbul'a davet edildi. Eginitis'in 1894 depremini incelemek amacıyla davet edilmesinde sismolojiyle ilgili pek çok çalışma yapmasının yanı sıra, daha önce Yunanistan'da meydana gelen depremleri araştırmış olması da önemli rol oynamış gibidir.

İstanbul'a gelen Eginitis'e, padişahın yapılacak çalışmalarla ilgili olarak her türlü imkânın seferber edilmesi yönündeki talimatı doğrultusunda, bir *muş*[5] vapuru tahsis edildi.[6] Bu çerçevede Dersaadet Rasathanesi [Rasathane-i Amire] müdürü Aristide Coumbary Efendi, Rasathane müdür yardımcısı Emile Lacoine Efendi[7] ve Bahriye subaylarından Vasıf Bey, Eginitis'in maiyetine verildi.[8] Eginitis depremle ilgili raporunu hazırlarken maiyetindeki bu ekibin çalışmalarından da yararlandı.[9]

Eginitis gerekli incelemeleri yaptıktan ve verileri topladıktan sonra *10 Temmuz 1894 Depremi* başlığı ile Fransızca olarak hazırladığı raporunu 15 Ağustos 1894'te hükümete sundu.[10] Raporla yakından ilgilenen II. Abdülhamid Eginitis'i huzuruna kabul ederek çalışmalarından ötürü kendisini üçüncü rütbeden Mecidi Nişanı[11] ve hirfet, sanat, ticaret madalyasıyla ödüllendirdi.[12]

Eginitis'in resmi verilerden de yararlanarak hazırladığı rapor, 1894 depremi hakkında yapılan en detaylı araştırmadır. Söz konusu rapor, depremden bir ay sonra 20 Ağustos 1894'te Paris'te yapılan bilimsel toplantıda okunmuş ve literatürün önemli belgelerinden biri olarak kabul edilmiştir.[13] Bu rapor, 10 Temmuz depremi için hazırlanan tek rapor olmamakla birlikte, Osmanlı coğ-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rafyasında meydana gelen bir deprem için hazırlanan ilk resmi rapor olması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

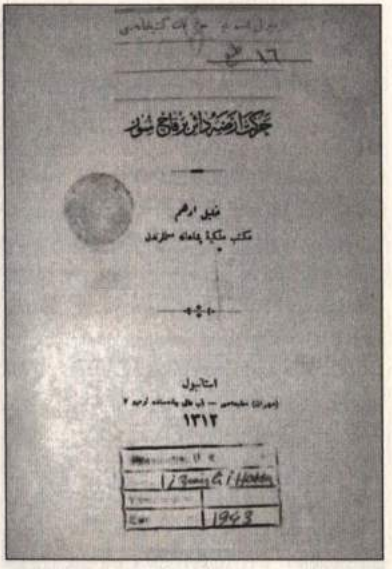

Halil Edhem Bey, Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz, 1312.

1894 depremi ile ilgili olarak aynı dönemde başka çalışmalar da yapıldı. Nitekim, 1894 tarihli *Cosmos* dergisinde Fransızca olarak "Tremblement de Terre de Constantinople" [İstanbul Depremi] başlığıyla neşredilen makale bunlardan biridir. Jeoloji konusunda bilgi sahibi olduğunu tahmin ettiğimiz bir müellif[14] tarafından kaleme alınan bu makalede, İstanbul'un çeşitli bölgelerinin jeolojik yapısı, deprem günü meydana gelen sarsıntılar, depremin şiddeti ve merkezi gibi konularda detaylı bilgiler verilmektedir.[15] Öte yandan Mekteb-i Mülkiye hocalarından dönemin ünlü jeologu ve Müze-yi Hümayun Müdür Muavini Halil Edhem Bey,[16] Avrupalı bazı bilim adamlarının çalışmalarından yararlanarak *Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz* isimli bir risale kaleme aldı. Risalede, depremler hakkında genel bilgi verildikten sonra İstanbul'da hissedilen bu depremin türü, mahiyeti ve diğer depremlerden farkı konusunda bazı açıklamalara yer verilmektedir.[17] Konu hakkında yapılmış bir başka çalışma ise, Ocak 1896'da *Natural Science* dergisinde yayımlanan "The Constantinople Earthquake of July 10, 1894" (10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi) başlıklı makaledir. Birmingham King Edward's High School matematik hocası ve Eginitis'in raporunda "Birmingham'lı" olarak işaret ettiği Charles Davison tarafından kaleme alınan makalede

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

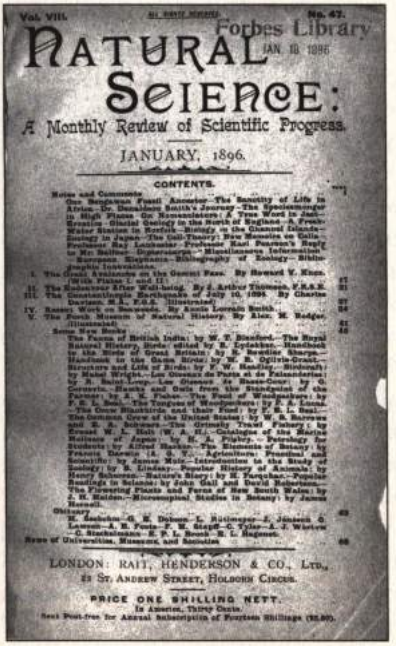
Vol. VIII. No. 47.

Forbes Library

JAN. 10 1896

NATURAL SCIENCE:

A Monthly Review of Scientific Progress.

JANUARY, 1896.

CONTENTS.

LONDON: RAIT, HENDERSON & CO., LTD.,
23 ST. ANDREW STREET, HOLBORN CIRCUS.

PRICE ONE SHILLING NETT.

Charles Davison'ın 1894 depremiyle ilgili makalesinin yer aldığı Natural Science dergisinin kapağı, Ocak 1896.

genel olarak deprem sonrası yürütülen çalışmalar değerlendirilir, ardından bu depremin merkezi, türü ve etki alanı hakkında bilgi verilir. 1894 depremiyle alakalı birbaşka çalışması daha olduğunu tespit ettiğimiz Davison, makalesinde genel olarak Eginitis'in raporundaki verileri kullanır. Bu husus Davison'ın okuyucuya 1894 depremi hakkında kısa bir bilgi vermeyi amaçladığı izlenimini uyandırmaktadır (Charles Davison, "The Constantinople Earthquake of July 10, 1894", *Natural Science*, VIII, Ocak 1896, s. 27-33.

Bilimsel nitelikli çalışmalardan olmamakla birlikte 1894 depremi ile ilgili literatür arasında zikredilmesi gereken bir başka çalışma da, aynı yıl Paris'te yayımlanan ve Oscar Bey Rendelmann[18] tarafından kaleme alınan *Le Tremblement de Terre de Constantinople- Juillet 1894* [İstanbul Depremi-Temmuz 1894] başlıklı risaledir. Avrupa kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik olarak hazırlandığını tahmin ettiğimiz söz konusu çalışmada, deprem olgusu hakkında genel bilgi verildikten sonra 10 Temmuz depremi ile ilgili olarak depremin saati ve süresi, etkilediği alan, İstanbul'da meydana gelen hasar ve halkın durumu anlatılmaktadır.[19] İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, 1894 depremini konu alan "destan" ve şiirler de, yaşanan bu büyük doğal felaket ve trajik sonuçları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Söz

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

konusu bu çalışmalar 1894 depreminin gerek bilimsel camiada gerekse kamuoyunda ilgi ve merak konusu olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, özellikle İstanbul ve çevresinde ağır kayıplara neden olan bu deprem, başkentteki halkın zihninde ve gönlünde derin yaralar açtı. Depremin etkileri uzun süre belleklerden silinmezken, İstanbul'un yeniden eski çehresine kavuşması da zaman aldı. Şimdi, bu raporlar ve tespit edebildiğimiz bazı yeni kaynaklar etrafında deprem olmadan önceki belirtiler, deprem ânı ve sonrası yaşananlar ele alınabilir.

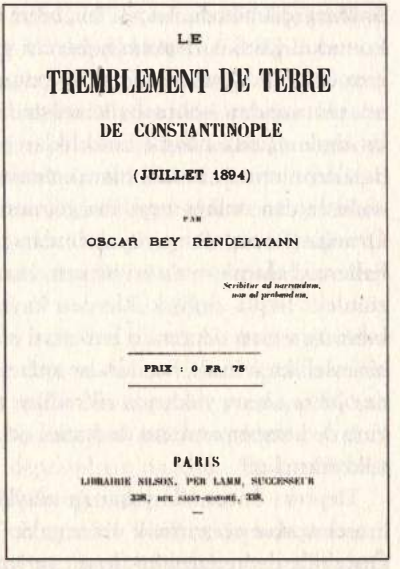
LE

TREMBLEMENT DE TERRE

DE CONSTANTINOPLE

(JUILLET 1894)

PAR

OSCAR BEY RENDELMANN

Scribitur ad narrandum,
non ad jactandum.

PRIX : 0 FR. 75

PARIS

LIBRAIRIE NILSON, PER LAMM, SUCCESSEUR

Oscar Bey Rendelmann'ın İstanbul Depremi (Temmuz 1894) başlıklı risalesinin kapağı.

Deprem Öncesi Belirtiler

Depremlerin ne zaman olacağının tahmin edilememesi bu doğal afeti daha da önemli ve trajik hale getirmektedir. Bu sorun ve çaresizlik, günümüzde bilim adamlarını deprem öncesi yaşanan olağandışı bazı olaylarla deprem arasında bir ilişkinin olup olmadığı sorusunu sormalarına zemin hazırladığı gibi, deprem öncesinde yaşanmış garip ve dikkat çekici olayları da araştırmaya yöneltti. Halk arasındaki söylentilere göre, depremlerden önce hayvanların davranışlarındaki değişiklikler, gökyüzünde ışımalar, deniz seviyesinde ve havada bazı farklılaşmalar meydana gelir. Böylece, eğer bu söylentilerin doğruluğu bilimsel olarak açıklanabilirse depremler öncesinden tahmin edilebilir ve can kayıplarının

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

önüne geçilebilirdi. Ancak, bu, bilim dünyasında hâlâ tartışılan bir konudur. Çünkü, deprem habercisi gibi algılanan olaylar her deprem öncesinde yaşanmamakta, bunun yanı sıra deprem şokunun atlatılmasından sonra halk arasında dillendirilen olayların izah ve algılanışında büyük farklılıklar görülebilmektedir. Diğer yandan depremin habercisi olarak nitelendirilen bazı olayların başka nedenlerden dolayı meydana gelmesi de mümkün görünmektedir. Örneğin, karıncaların yuvalarından çıkmaları çoğu zaman deprem habercisi olarak öne sürülürken, kimi zaman bu durumun yeryüzündeki başka değişikliklerden kaynaklandığı gözlenmiştir. Bazı bilim adamları depremin habercisi olarak görülen bu gibi olayları bilimsellikten uzak, bazıları ise anlamlı bulmaktadır. Ancak, sonuç ne olursa olsun, yukarıda zikredilen çaresizlik yüzünden, bu konu yine de araştırmacıların dikkatini çekmeye devam edecek gibi gözükmektedir.[20]

Deprem öncesinde yaşanan olaylar 10 Temmuz depremini bilimsel açıdan araştırmak üzere gelen Eginitis'in de dikkatini çekti. Öncelikle depremden etkilenen yerlerin önemli bir kısmını gezdi[21] ve depremin merkezi, yönü, toprağın jeolojik yapısı, hissedildiği yerler ve etki alanlarını inceledi; ayrıca başkentte depremi yaşayanların gözlemlerinden ve depremin hissedildiği diğer eyaletlerden gelen telgraflardan da yararlandı.

Eginitis'in raporuna göre, deprem günü yaşanan olağandışı olaylar şunlardı: 10 Temmuz 1894 (6 Muharrem 1312) Salı günü hava hafif rüzgârlı, sıcaklık da mevsim normallerinde idi. Ancak, deniz sıcaklığı dikkat çekecek derecede yüksekti. Rapora yansıyan görgü şahitlerinin ifadelerine göre, İstanbul sahillerinde deniz adeta kaynamakta idi. Nitekim, aynı gün Yeşilköy'de [Ayastefanos] denize elini sokan bir denizci ile depremden 15 dakika önce denize giren bir kadın suyun olağanüstü sıcaklığından rahatsız olur. Diğer yandan Yeniköy'de depremden yarım saat önce denize giren iki kadın denizin normalden sıcak olduğunu, üstelik iki büyük dalganın varlığını fark eder. Bunun yanı sıra kuyu sularının sıcaklığı da yükselir. İlk sarsıntıdan birkaç dakika önce Bakırköy'de bir kadın kuyudan çektiği suyun sıcak olduğunu hisseder.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

Deprem habercisi olarak kabul edilen olaylarda hayvanların davranışlarındaki farklılaşma ve değişiklikler de önemli yer tutar. Bu türden garip davranışlar, 1894 depreminde de gözlendi. Nitekim, görgü şahitlerinin ifadelerine göre, kırlangıçlar deprem merkezine yakın pek çok yerde yuvalarını terk eder. Depremden birkaç dakika önce bazı hayvanların ürkerek kaçmak istedikleri gözlemlenir. Eginitis, bu durumu şiddetli depremden önce yerkürenin hafifçe sallanmasıyla izah eder. Ona göre, söz konusu sarsıntılar insanlardan çok daha hassas olan hayvanlar ve sismik aletler[22] tarafından hissedilebilirdi.

Eginitis raporunda, deprem habercisi olarak bir başka gözleme daha yer verir. Bir mühendis depremden az önce ölçüm aletinin mıknatıs iğnesinin, etrafında sanki demir çubuk varmış gibi, sallandığını gözlemlemişti. Eginitis, bu gözlemden hareketle birtakım bilimsel çalışmalar yapılarak depremlerin önceden tespit edilebileceğini ve yeni aletler geliştirilebileceğini ileri sürer.

Sonuç itibariyle, bilimsel olmamakla birlikte deprem öncesinde halkın gözlemlerine dayanarak tespit edilen bu belirtiler, halk ve bazı bilim adamlarına göre depremin habercisiydi. Raporunda, 1894 depremi öncesi belirtilere de yer veren Eginitis ise, bu tespitleri bilimsel olmanın ötesinde anlamlı bulur. Nitekim, deprem öncesi belirtileri sıralarken bunların meydana gelme sebeplerini de izah etmeye çalışır. Böylece, bu alandaki çalışmaların artırılmasıyla depremlerin önceden belirlenebileceği kanaatini taşır.[23]

Deprem, 10 Temmuz 1894

Ezani veya diğer ismiyle alaturka saatle[24] 04.37[25] [zevali veya alafranga saatle 12.19][26] sularında ve öğle ezanı esnasında muazzam bir gürültüyle deprem meydana geldi. Eginitis'in de raporunda yer verdiği ve depremi yaşayanların ifadeleri doğrultusunda tasvir ettiği bu gürültü, kaldırım üzerinden aynı anda birden çok arabanın geçmesine benzemekteydi.[27] Yerin derinliklerinden gelen bu müthiş homurtunun hemen ardından başkent beşik gibi sallanmaya başlamış ve sarsıntının etkisiyle neredeyse tüm saatler dur-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

muştu.[28] Birkaç saniye süren bu ilk sarsıntı oldukça hafifti. Yatay olarak gerçekleşen birinci hareket sonrasında meydana gelen ikinci hareket, öncekine göre hem daha şiddetliydi hem de daha uzun sürdü. Depremin asıl yıkıcı etkisi bu dikey sarsıntı sonucu meydana geldi. Üçüncü hareket ise, tıpkı birincisi gibi yatay, hafif ve kısa süreliydi. Eginitis, ilk sarsıntının 4-5, ikinci ve şiddetli olanın 8-9 ve üçüncüsünün de tahmini 5 saniye olmak üzere üç sarsıntının toplam 17-18 saniye sürdüğünü belirtmektedir.[29]

Sarsıntılar, depremden kısa bir süre sonra *Cosmos* dergisinde neşredilen bir makaleye göre, her yerde aynı derecede hissedilmedi. Yeşilköy ve Boğaziçi'nde yatay olarak hissedilen ikinci sarsıntı, Adalar'da "kale duvarlarında delik açmak amacıyla peş peşe atılan havan sesleri"ni andıran yeraltı patlamaları biçiminde ve dikey olarak kendini gösterdi.[30]

Yukarıda da belirtildiği gibi, deprem deniz sıcaklığını etkilemişti. Bu durum deprem sırasında ve sonrasında da gözlendi. Esenköy (Katırlı) halkı deprem esnasında deniz yüzeyinde güneydoğu istikametinden kuzeybatıya doğru buharların yükseldiğini iddia ediyordu. Benzer bir durum, Büyükada halkı tarafından da depremden sonraki üç gün boyunca gözlenmişti. Eginitis'e göre, deniz yüzeyinden buharların yükselmesi ve denizin normalden daha sıcak olması gayet doğaldı; çünkü deprem öncesi ve sonrasında çıkan gazlar ve sıcak buhar deniz suyunu ısıtmıştı.[31]

Sarsıntılar, yer yüzeyinde bazı yarılma ve çökmelere neden olmuştu. Özellikle zemini iyi olmayan Ambarlı'da 3 km. uzunluğunda bir yarık ve bu yarığa paralel başka bir yarık;[32] Esenköy'de de sahile paralel bazı yarıklar tespit edildi. Öte yandan depremin en fazla hissedildiği Adalar'da da en uzunu 200 metre olan yarılmalar[33] ve yer yer çökmeler meydana geldi. Nitekim, zemini pek de iyi olmayan Sivriada'da toprak kaymalarına bağlı olarak toprak yüzeyinde bazı çökmeler fark edildi.[34] Diğer yandan Sur İçi'nde Balıkpazarı'ndan Limon İskelesi'ne kadar olan mesafe ile Sirkeci İskelesi'nin önü yer yer yarılırken, zemin bazı yerlerde de çöktü.[35] Aynı şekilde Ortaköy'de de toprağın bir miktar çöktüğü, bu sebeple deniz kenarındaki caminin iki derece kadar eğildiği gözlendi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

Deprem çeşme ve kaplıcaları da etkiledi. Nitekim, Ambarlı'da depremden sonra yarım saat süreyle çekilen çeşme suları yeniden geri geldiğinde bulanık akmaya başladı. Yalova'daki koru kaplıcasının suları da deprem olduğu günün akşamına kadar akmadı. Öte yandan Esenköy'de, kaynak sularının çoğaldığı gözlendi; buna mukabil Aya Kiryaki bölgesinde daha önce kurumuş olan bir ayazmadan sular akmaya başladı.[36] Üstelik Yalova'da sarsıntıdan az önce çekilen kaplıca suları tekrar akmaya başladığında, normalden 2 derece daha sıcak olduğu görülür.[37]

Deniz, deprem nedeniyle bazı noktalarda çekilirken; bazı yerlerde kıyıya doğru taştı. O günlerde İstanbul Yeşilköy'de bulunan bir Fransız görgü tanığının ifadesine göre, depremden bir gün önce oldukça durgun olan deniz, deprem sırasında mürekkep rengine döner ve çekilmeye başlar.[38] Deniz, Adalar'dan[39] Büyükçekmece'ye kadar uzanan sahil şeridinde içeriye doğru çekilir[40] ve sığ olan yerler açıkta kalır. Hatta İdare-i Mahsusa'ya ait *Eser-i Cedid* vapuru Büyükada önlerinde karaya oturur.[41] Bu durum Üsküdar, Kadıköy, Tophane, Sarayburnu ve Samatya taraflarında da gözlenir.[42]

Deniz, bir süre sonra bu sefer büyük dalgalar halinde karaya doğru taşar ve kıyıda bulunan iskele, kayık, sandal, büyük ve küçük yelkenliler parçalanarak sahile vurur.[43] Denizin geri dönüşü Boğaziçi, Fenerbahçe ve Tuzla burnuna kadar olan sahil şeridinde aynı anda gözlenir.[44] Bazı yerlerde ise, tam tersine deniz önce yükselip, sonra çekilir. Fakat, görgü tanıklarının ifadeleri, genel olarak denizin önce çekildiği ve sonra kıyıya doğru büyük dalgalar halinde hücum ettiği yönündedir.[45]

Depremi denizde yaşayanların anlattıkları da ilginçti: O sırada şehir hatları vapurları birdenbire büyük bir dalgaya çarpmış gibi sarsılmaya başlar, seyir halinde olan İdare-i Mahsusa ve Şirket-i Hayriye vapurları deprem anında denizin ortasında durmak zorunda kalır.[46] Sandallar ise, tanıkların ifadesiyle "büyük bir balığın sırtındaymış gibi" sarsılır.[47] Dönemin gazetelerinden *Moniteur Oriental*'e göre, bu dalgalanmalar Karaköy ve Azapkapı köprülerinin sular altında kalmasına neden olur. O sırada köprüde bulu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nanlar birbirlerini ezer, yaşanan izdiham ve panik sebebiyle geçişler kontrol edilemez ve insanlar şaşkınlıktan sağa sola koşuşur.[48]

Görgü şahitlerinin anlattıklarına göre, şiddetli sarsıntının hemen ardından şehirden büyük bir toz bulutu yükselir[49] ve halk arasında İstanbul'un toz bulutları içinde yok olduğuna dair söylentiler deveran etmeye başlar.[50]

İngiliz Sefareti'nde görevli olarak bulunan George H. Clifton'un kızı Lady Neave, deprem sırasındaki dehşet anlarını şu cümlelerle anlatır:

> [...] tüm zamanların en şiddetli sarsıntısıyla duvarlar çatlıyor, biblolar raflardan aşağı düşüyor, tablolar çivilerinden sökülüyor ve her yandan canhıraş kadın çığlıkları yükseliyordu. O sırada kendimi dev bir menganeyle ezilen bir fındığın içindeki küçük bir kurtçuk gibi hissettim. Etrafımızdaki her şey sallanıyordu ve bahçeye ulaşana kadar sanki asırlar geçmişti. Her yanda bacalar ve duvarlar yıkılıyor, minarelerin tepeleri aşağı düşüyor ve kocaman toz bulutları yükseliyordu. Kendini sokağa atan korku dolu kadınların ve çocukların çığlıklarını ve ihtiyar adamların heyecanlı bağırışlarını bastıracak şekilde havlayan köpekler, anıran eşekler, kişneyen atlar, öten horozlar, korku içinde çırpınan ve bir araya toplaşan küçük kuşlar, hüküm süren dehşet ve kargaşayı iyice artırıyordu.[51]

Deprem, insanları işlerinin başında, alışverişte, yolda, okulda, camide, hamamda kısacası günlük hayatları içinde yakaladı. Bazıları deprem sırasında *yere düşenin bir daha kalkamayacağına* dair inançları sebebiyle hemen oldukları yere çömeldi.[52] Kaçabilenler kendilerini sokak ve açık alanlara attı. Davutpaşa, Langa, Çinili ve Mirahur gibi hamamlarda bulunanlar telaş ve korkudan çıplak bir halde dışarı fırladı.[53] Bazı dükkân sahipleri de kasalarını kapatmaya bile fırsat bulamadan her şeylerini ortada bırakarak kaçtı.[54] Deprem sırasında en fazla zarar gören Kapalıçarşı'da bulunanların bazıları kaçıp kurtulurken;[55] diğerleri çarşının büyük kubbesinin depremde güvenli bir yer olarak kabul edilmesi nedeniyle kubbe altına koşuşturdu. Ancak, halk arasındaki yaygın kanaatin aksine, sarsıntılar yüzünden duvarların yıkılarak kubbenin çökmesi, buraya sığınan in-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://frantey.org

sanların enkaz yığınlarının altında kalmasına neden oldu.[56] Deprem esnasında hareket halindeki bazı arabalar devrildi. Örneğin, Erenköy'den Bostancıbaşı istasyonuna gitmekte olan bir araba sarsıntı sebebiyle devrilmiş, arabadaki yolculardan bazıları yaralanmıştı.[57]

Kimileri de şaşkınlıktan yıkılmaya yüz tutmuş binalar ile dar sokak aralarında her türlü tehlikeye açık bir şekilde oldukları yerde kalakaldı. Örneğin, Nuruosmaniye Sivrili Mescid Mahallesi'nde yıkılmaya yüz tutmuş hanelerin önünde ne yapacağını şaşıran bazı kişiler, şans eseri oradan geçmekte olan eski Tiyatrolar Müfettişi Mehmed Hilmi Bey tarafından boş bir arsaya götürülerek kurtarılmıştı.[58] Bazıları panikle kendini pencereden atarken,[59] bazıları da depremin yarattığı heyecan sebebiyle hayatını kaybetmişti.[60]

Zelzele, okul gibi kalabalık yerlerde izdihama neden oldu ve okulların boşaltılması esnasında merdivenlerden acele ile inen öğrenciler birbirlerini ezdi.[61] Nitekim, deprem olduğu sırada derste olan Harbiye öğrencilerinden Celal Esad [Arseven] Bey'in ifadesine göre, zelzele sırasında kapının izdiham nedeniyle kapanması üzerine kendisi ve Fevzi [Çakmak] Bey, koridora bakan pencereden atlayarak kurtulabilmişlerdi. Ani bir hamle ile ezilmekten son anda kurtulduklarını ifade eden Celal Bey, pencereden atladıktan kısa bir süre sonra pencerenin üzerindeki taşların düşmeye başladığını belirtir.[62]

Yıldız Sarayı'nda da benzer sahneler yaşanır. Mabeyn Başkitabeti'nde kâtip olan Mehmed Tevfik [Biren] Bey'in ifadesine göre, deprem önce hafif bir sarsıntıyla başlar. O sırada dairede bulunan herkes, bunu, ara sıra meydana gelen sarsıntılardan biri zanneder. Ancak, ardından gelen şiddetli sarsıntı üzerine dairedekiler, uşaklar da dahil, büyük bir panikle merdivenlere koşar.[63] Mabeyn kâtiplerinden Ahmed Reşit [Rey] Bey'in anlattıkları da Tevfik Bey'inkilerle aynıdır. Ona göre, deprem olduğu anda herkes binalardan kaçmaya başlar, hatta dönemin padişahı II. Abdülhamid bulunduğu zemin kattaki odadan bahçeye atlar.[64] Depremin Yıldız Sarayı'ndaki en yakın görgü tanıklarından biri olan Ayşe Osmanoğlu[65] ise, deprem sırasında oturduğu sandalyeden düştüğünü ifade eder. Onun anlattıklarına göre, depremden az önce öğle yemeği hazırlı-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rafiey.org

1894 depreminden görüntüler, Illustrazione Populare - Giornale per la Famiglie, 1894 (Maggie Land Blanck koleksiyonu).

ğında olan kalfalar sarsıntılarla birlikte "Allah, Allah!" nidalarıyla merdivenlere koşar, fakat hiç kimse sarsıntılar devam ederken merdivenlerden inmeyi başaramaz. Bu arada saraydaki avizeler hızla sallanır. Depremden birkaç dakika önce Derviş Paşa ile görüşmekte olan II. Abdülhamid ise, zelzelenin ardından bahçeye çıkar.[66]

Deprem, yangınların çıkmasına da neden olur. Nitekim, Fatih-Hoca Hayrettin Mahallesi'ndeki Şekerci Hanı'nda yangın çıkar. İtfaiye, yangına derhal müdahale etmesine rağmen on altı odanın kül olmasını engelleyemez.[67] Öte yandan Maltepe'de bulunan üç ahşap konak çıkan yangınlar yüzünden kül olur.[68] Böylece bir yanda depremin yarattığı yıkım ve travma, diğer yanda depremin sebebiyet verdiği yangınlar 1894 depremini büyük bir trajediye dönüştürür.

Depremin Yarattığı Korku ve Artçı Sarsıntılar

Deprem günü doğal olarak İstanbul halkı büyük bir panik yaşadı ve bankalar, postaneler, okullar tatil edildi. Devlet daireleri ise, tatil edildiğine dair bir irade olmamasına rağmen hemen boşaldı ve memurların birçoğu işyerlerini terk ederek ailelerinin yanına gitmeye başladı. Yıldız Sarayı'nda, önce nöbetçi olsun olmasın kimsenin saraydan çıkmaması ve bulundukları yerlerde beklemeleri irade edildiyse de bir süre sonra nöbetçilerin dışındaki görevlilerin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihtey.org

evlerine gitmelerine izin verildi.[69] *Moniteur Oriental*'in ifadesine göre, ilk sarsıntıdan sonra Galata ve Pera'da tek bir dükkân bile açık kalmadı. Diğer taraftan öğleden sonra çıkan bazı İstanbul gazeteleri de yayımlanamadı.[70]

Depremin yarattığı hasar ve tedirginlik nedeniyle ilk gün tramvaylar ve hasar görmüş olma ihtimaline karşı da, ihtiyaten tünel çalıştırılmadı.[71] Vapur seferlerinin artırılması bile, telaş içerisinde işyerlerini kapatıp ailelerinden bir an önce haber alabilmek için uğraşan halkın oluşturduğu izdihamı karşılamaya yetmedi. Şirket-i Hayriye memurları bunun üzerine çareyi gişeleri kapatmakta buldu. Fakat, bu durum büyük tepkilere neden olacağından, Sirkeci Gümrüğü Müdürü Namık Bey'in talebi üzerine gişelerini açıp tarife dışı ve biletsiz olarak halkı Boğaziçi köylerine taşıdılar.[72] Öte yandan İdare-i Mahsusa Nazır Muavini John Avramides [Con] Paşa, köprüye gelerek panik içinde olan halkın güvenli bir şekilde gidiş-gelişini kolaylaştırmak amacıyla ek vapur seferleri koydu. Art arda on iki sefer yapan vapurlar, Adalar, Kalamış, Kadıköy ve Haydarpaşa hattı üzerindeki tüm iskelelere uğradı ve bu uygulama halk tarafından memnuniyetle karşılandı.[73]

İnsanların birçoğu depremin meydana geldiği ilk dakikalardan itibaren bulundukları mekânları terk etmeye ve daha güvenli gördükleri yerlere sığınmaya başladı. Yanlarına hiçbir şey almadan adeta göç eden bu insanlar, çoğu zaman etrafta şuursuzca dolaşmaktaydılar. Dönemin Pera gazetelerinden *Moniteur Oriental*'e göre, din ve sınıf farkı olmaksızın en üst tabakadan insanlar bile üzerlerinde sadece –sabahlık, jüpon veya kombinezon gibi– iç giyimleriyle kendilerini dışarı atmışlardı. Öte yandan kalabalıklar arasında sinir krizi geçirenler, bayılanlar olduğu gibi, kendi inanç biçimine göre dua ve ibadet edenler de çoktu.[74] *The Levant Herald [The Levant Herald and Eastern Express]* ise, İstanbul halkının 1800 yılından beri salı günkü kadar ciddi bir afet yaşamadığını, yaşanılan panik havasının hiç de abartılı olmadığını kaydeder.[75]

Salı günü meydana gelen ilk sarsıntıdan sonra zaman zaman artçılar meydana geldi.[76] *The Levant Herald*'a göre, ilk günkü artçı sarsıntıların en şiddetlisi öğleden sonra, alafranga saatle 16.00

Ücretsiz PDF - Kitap Arşivi - https://rahtey.org

1901'de yanan Calypso Oteli, Perihan Sarıöz, Bir Zamanlar İstanbul, s. 257.

civarında meydana gelen sarsıntıydı.[77] İlk gün yaşanan artçı sarsıntılar zaten korku ve panik içinde olan insanların tedirginliğini daha da artırdı. Özellikle ilk depremde hasara uğramış, fakat yıkılmamış olan yapıların artçı sarsıntılar sonucu çökmesi ve bazı insanların bu sarsıntılar nedeniyle enkaz altında kalması halkın korkularını tetikledi. Evlerini güvenli görmeyenler ya da korkularından evlerine giremeyenler kendilerini daha güvende hissedebildikleri açık alanları mesken tutmaya başladı. Yerleri müsait olanlar bahçelerine keçe, kilim ve benzeri şeylerden çadırlar yaparken; bahçeleri olmayanlar Taksim, Tepebaşı gibi belediye bahçelerinde, Taksim Kışla Meydanı'nda, Taksim ve Şişli mezarlıkları gibi açık alanlarda çadır, tente gibi şeyler yaparak geceyi geçirdi.[78] Bu hengâmede bazı hayırseverler, açıkta kalan depremzedelere evlerinin ve bahçelerinin kapılarını açarak onların güvenli bir şekilde geceyi geçirmelerini temin etti.[79] Öte yandan dönemin padişahı II. Abdülhamid de, Yıldız Sarayı'nın bahçesine çadırlar kurdurttu. Sarsıntıların yoğun olduğu dönemlerde, saray halkı geceleri çadırda geçirdi. Kızı Ayşe Osmanoğlu'na göre, sadece Sultan II. Abdülhamid saraydaki odasında kaldı.[80]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Depremzedelerden hali vakti yerinde olanlar otellere veya depremde hasar görmemiş bölgelerde bulunan evlere taşınırlar. Nitekim, depremin hemen ardından Büyükada'da hasar görmeyen Calypso Otel[81] ve Heybeliada'daki La Grèce Oteli'nin[82] tüm odaları tutulur.[83] Diğer yandan hasarın büyük olduğu İstanbul ve Adalar'dan pek çok aile Erenköy ve çevresi[84] ile Tarabya, Yeniköy ve Büyükdere'ye taşınır. Bu durumu değerlendiren fırsatçılara gün doğar ve ev fiyatları ile kiralarda büyük artışlar yaşanır.[85] Maddi durumu iyi olmayan bazı depremzedeler de akrabalarının evlerine sığınır.[86]

مَعْلُومَات

Malumat gazetesinin tatil ilanı, nr. 21, 19 Temmuz 1894.

Depremin yarattığı korku ve endişe nedeniyle yurtdışına gidenler bile olur.[87] Nitekim, Şûra-yı Devlet üyelerinden Pavlaki Musurus Bey, depremden hemen sonra, üstelik Babıâli'den izin dahi almadan, Paris'e gider. Daha sonra Hariciye Nezareti'ne bir mektup göndererek İstanbul'dan izinsiz ayrılışının sebebini izah etmektedir. Musurus Bey, 22 Temmuz 1894 tarihli mektubunda, eşinin depremden çok korktuğunu, hemen İstanbul'dan ayrılmak istediğini ve onu vazgeçirmeye muvaffak olamadığını anlatmaktadır. Ayrıca, İstanbul'a dönmek için eşinin sakinleşmesini beklediğini ve en kısa sürede tekrar işinin başına döneceğini de ilave eder.[88]

Deprem, bazı işyerlerinin birkaç gün, bazılarının da uzunca bir süre kapanmasına neden olur. Kimi korkuları, kimileri de işyerlerinin yıkılması sebebiyle işlerine gidemez. Bazı işyerleri ise, çalışanlarının ailelerine destek olması gibi sebeplerle bir müddet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

30 Haziran 1310'da çıkan 174 numaralı Servet-i Fünun'da matbaasının tatil edildiğine ilişkin yazı, Servet-i Fünun, nr. 174, 12 Temmuz 1894.

için tatil ilan eder.[89] Nitekim, matbaası depremde hasar görmemesine rağmen Hüseyin Kâzım [Kadri], Ali Ekrem [Bolayır] ve Tevfik Fikret tarafından haftada bir çıkarılan *Malumat* depremin olduğu hafta yayımlanmaz. Yine haftalık olarak yayımlanan *Servet-i Fünun* ise çalışmalarına yalnızca iki günlüğüne ara verir.[90]

Aynı şekilde Ebussuud Caddesi'nde bulunan Mahmud Bey Matbaası da tatil edilir.[91] Tatil edilen bir başka kurum da, Cibali'deki Reji Tütün Fabrikası'dır. Fabrikanın tatil nedeni, binanın depremde hasar görmüş olma ihtimaliydi. Depremden hemen sonra gazetelerde ciddi hasar gördüğü yazılan fabrikanın[92] sadece ihtiyaten tatil edilmiş olduğu ancak birkaç gün sonra anlaşılır.[93] Şehremaneti'ne bağlı mühendis ve kalfalardan oluşan bir heyet tarafından yapılan incelemeler sonucu fabrikanın çalışmasında bir sakınca olmadığına karar verilerek işyeri birkaç gün sonra açılır.[94]

Artçı sarsıntıların devam etmesi ve bazılarının şiddetli oluşu halkın tedirginliğini giderek artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk açık alanlara sığınmış olmasına rağmen, deprem şokunu bir müddet daha üzerinden atamaz. Öyle ki, etrafta duyulan ufak bir gürültü zaman zaman yeni bir deprem olarak algılanabilmekte, ilk depremde yaşananlara benzer sahneler yaşanabilmekteydi. Nitekim, 12 Temmuz tarihli *Moniteur Oriental*'de çıkan bir haber, bu durumu gayet güzel tasvir etmektedir. Habere göre, Tepebaşı Belediye Bahçesi'nde kalabalık arasında dolaşan biri boş bir kasayı devirince büyük gürültü kopar. Kazayı artçı sarsıntı zannedenbir müşteri heyecanla

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ayağa kalkarken masa ve sandalyesini devirir ve ortalık bir anda savaş alanına döner. İnsanlar çılgın gibi koşuşturmaya ve ilk depremde olduğu gibi bağırıp çağırmaya, ağlamaya başlar. Durumun anlaşılması ve ortalığın sakinleşmesi ise, yarım saati bulur.[95]

Cumartesi gününe kadar daha yoğun ve şiddetli hissedilen sarsıntılar daha sonra da aralıklarla devam etti. 10 Temmuz depreminden sonra devam eden bu artçı sarsıntıların en şiddetlisi, 12 Temmuz Perşembe günü ezani saatle 08.35'te[96] [16.16][97] meydana geldi. Bu sarsıntı sırasında, ilkinde olduğu gibi, yeraltından gürültüler duyuldu. *Moniteur Oriental*'e göre, bu sesler "kalın bir kumaşın yırtılmasına benzemekte"ydi.[98]

Sarsıntı, ilk depremde yıkılmadığı halde büyük hasar gören yapılara zarar verir. İlk sarsıntıda hayli zarar gören Kapalıçarşı'nın [Çarşı-yı Kebir] duvarları perşembe günkü şiddetli sarsıntı sırasında dökülmeye başlar; çarşı enkazıyla meşgul olan memur ve amele, hafriyatı durdurmak zorunda kalır. Yine, daha önce birkaç yeri hasar gören Yeşilköy'deki Katolik kilisesi ikinci sarsıntıdan sonra tamamen yıkılır. Makasçılar'daki [Mıkrascılar][99] evler bir kat daha zarar görür.[100] Valide Hanı civarındaki Saka Çeşmesi karşısında bulunan bina, tehlike arz edecek şekilde eğrilir. Kızlarağası Hanı'nın bir köşesi de açılır.[101] İlk depremde zarar gören Vefa Karakolu'nun çatısı perşembe günkü artçı nedeniyle yarılır.[102] Benzer şekilde Adliye Dairesi'nin ticaret mahkemeleri kısmındaki kemerlerden birinde yeni bir çatlak tespit edilir.[103] Sarsıntı nedeniyle enkaz altında kalanlar olur. *Saadet* gazetesi, bu zelzele sırasında da duvar saatlerinin çoğunun durduğunu yazar.[104]

12 Temmuz Perşembe günkü artçı sarsıntılardan hemen sonra ortalık bir anda karışır, herkes bir yerlere koşuşturmaya başlar. Tıpkı ilk deprem sonrasında olduğu gibi, bir an önce evlerine gitmek isteyen Ada halkı köprüye hücum eder. *Sabah* gazetesine göre, İdare-i Mahsusa yönetimi, Adalar hattına ek seferler koymasına rağmen artçı sarsıntılardan sonraki alaturka saatle 08.45 [16.26] ve 10.00 [17.41] vapurları hiç olmadığı kadar kalabalık olur.[105] Sarsıntılar öncesinde Beyoğlu'nda dolaşan bazı kadınlar ilginç bir refleksle mağazalara sığınırken, bazı insanlar istavroz çıkararak

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

veya secde ederek dua etmeye başlar. Beyoğlu'nda esnaf hemen dükkânlarını kapatır,[106] devlet daireleri boşalır.[107] Diğer yandan artçı sarsıntıların hafiflemesiyle evlerine dönmeye başlayan pek çok aile de, geceyi dışarıda geçirmek üzere yeniden bahçe ve kabristan gibi açık alanlara yönelir.[108]

Yaşanan bu ikinci şok dalgası sonrası sokaklar adeta boşalır. Şehirde hayat artık bahçe ve mezarlıklarda sürmeye başlar. Dönemin önemli gazetelerinden *Moniteur Oriental* bu durumu şu ifadelerle anlatır:

> Pera dün gece nekropol gibiydi. Bir çöl kadar ıssız sokaklarda evlerinden kaçarken unuttukları öteberiyi almaya gelen tek tük insan görülüyordu. Hiçbir ışığın yanmadığı pencereler, karanlık ve sessiz evler... Canlılık, gürültü ve yaşam belediye bahçelerine ve mezarlıklara sığınmıştı. Bu gece çok az kişi kendi evinde uyudu. Anlaşılan sarsıntılar az veya çok devam ettiği sürece bu koşuşturmalar da devam edecek. Bu acıklı bozgun sahneleri her salınımda yinelenecek mi?
>
> 13 Temmuz günü sarsıntısız geçti ve ortalık biraz yatıştı. Ama, yine de Galata ve Pera'da dükkânların çoğu kapalı kaldı. Sokakların o alışılmış canlılığı, birbiriyle dalaşan köpekler bile yok. Üzgün ve donuk bir sessizlik hâkim.[109]

İstanbul halkına yeniden depremin ilk günkü dehşetini yaşatan 12 Temmuz tarihli sarsıntıdan sonraki en şiddetli artçı şok, 18 Temmuz'da alaturka saate göre 04.20'de [11.58] meydana geldi.[110] Yeraltından duyulan seslerle kendini hissettiren[111] bu sarsıntıda herhangi bir hasar meydana gelmedi. Buna rağmen benzer sahneler her şiddetli artçı şok sonrası yaşandı.

Korkulu ve endişeli insanları teskin etmenin en etkili yolu, insanların Tanrı'ya sığınmalarıdır. II. Abdülhamid de, bu noktadan hareketle depremden hemen sonra Yıldız Sarayı'nda ezan ve "Zilzal [Deprem] Suresi"ni okutur;[112] ardından tüm Müslümanların daima abdestli gezmelerini, dini vecibelerini yerine getirmelerini, tövbe etmelerini ve bu afetin tekrarını göstermemesi için niyazda bulunmalarını ister.[113] Padişah, ayrıca iradenin kamuoyuna duyurulmasını emreder.[114]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Padişah emriyle Kur'an okutulması ve Allah'tan af dilenmesi depremin üzerinden bir ay gibi bir süre geçmesine rağmen tekrarlanır. Abdülhamid, Hicaz Valisi Hasan Hilmi Paşa'ya[115] gönderdiği emirname ile Haremeyn-i Şerifeyn'de, İstanbul'daki deprem ve koleranın son bulması için dualar okunmasını ister. Bunun üzerine Medine-i Münevvere'de tüm din adamları, seyit ve eşraftan birtakım kimseler bir araya gelerek İstanbul'un söz konusu felaketlerden kurtulması için dua ederler. Ayrıca, Abdullah bin Abbas[116] makamında da dualar ve Buhari-i şerif okunur.[117] Bunun dışında, bazı tekke ve dergâhlarda da dualar edilir. Nitekim, depremin meydana geldiği günden itibaren her gece, Kara Baba Dergâhı[118] ve Kasımpaşa'daki Hüsrev Çelebi Dergâhı[119] postnişinleri öncülüğünde, Sadık Paşa Konağı bahçesinde toplanan halk deprem felaketinin son bulması için dua ve niyaz eder.[120] Bununla birlikte taşradaki cami ve mescitlerde de deprem felaketlerinin son bulması için dualar okunur.[121]

Gayrimüslim kesimde de dini hassasiyet ve Tanrı'ya sığınma hali had safhadadır. Zira, kiliselerde de halkı teskin edici vaazlar verilir,[122] deprem felaketinden kurtulmak ve ölenlerin bağışlanması için Tanrı'ya dualar edilerek depremzedeler adına bağışlar toplanır. Depremi takip eden iki gün boyunca Yeniköy'deki Rum ve Ermeni kiliselerinde alaturka saatle akşam 01.00'de [alafranga saate göre 20.42] depremin son bulması için âyinler düzenlenir.[123] Yine aynı amaçla depremden sonraki ilk pazar günü Salma Tomruk Rum Kilisesi'nde şükür âyini ve dualar yapılır. Âyinde, halkı teskin etmeye çalışan padişah ve devlet memurlarına da dua edilir. Kesilen kurbanlar fakirlere dağıtılır.[124] Benzer bir âyin, 16 Temmuz sabahı Sulu Manastır Ermeni Kilisesi'nde de düzenlenir, ayrıca deprem mağdurlarına yardım çağrısı yapılır.[125]

Dehşet ve endişe içinde olup işini gücünü terk eden bu insanları sakinleştirmek oldukça zordu ve dini telkinler dışında yollar da deneniyordu. Resmi makamlar ve gazeteler zaman zaman bu amaçla kamuoyuna bazı telkinlerde bulunuyorlardı. Nitekim, konuyla ilgili ilk uyarı, depremden sonra işlerini bırakarak[126] ailelerinin yanına koşan devlet memurlarına geldi. Memurların büyük

bir kısmının devlet dairelerinin hasarlı olduğu gerekçesiyle ertesi gün de görevlerine gelmemesi üzerine padişah, memurların bir an önce işlerinin başında olmalarını emretti. Ardından bütün devlet dairelerinin, Şehremaneti'nden gönderilen teknik heyetler tarafından kontrol edilerek sağlam olduğunun anlaşıldığı ve resmi işlerin aksamasına neden olacak herhangi bir hasarın olmadığına dair bir tebligat,[127] ertesi günkü gazetelerde yayımlandı.[128] İleride "İlk Hasar Tespitleri" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, bütün resmi binaların hasar tespiti tamamlanmamasına rağmen sağlam olduklarını vurgulayan bir tebligatın gazetelerde yayımlanması, kamuoyunu rahatlatmaya ve panik havasına son vermeye yönelik çabaların bir ürünüydü. Ancak, yine de her artçı sarsıntı sonrası ilk günkü sahnelerin yaşanması engellenemedi.

Padişahın iradesi ile görevlerine yeni yeni dönmeye başlayan devlet memurları[129] perşembe günkü artçı sarsıntılardan hemen sonra daireleri boşaltarak kaçar ve yalnızca birkaç memur vazifesi başında kalır. Yapılan tüm uyarılara rağmen ertesi günkü sarsıntı sırasında da bildik sahneler tekrarlanır. İleride izah edileceği gibi, devlet görevlilerinin böyle her sarsıntı sonrasında işlerini bırakmasının, ahalinin korkularını artıracağı ve devlet işlerini aksatacağı gerekçesiyle kamu çalışanları yeniden uyarılır.[130] *Saadet* gazetesi, gazetelerin resmi ilan kısımlarında yer alan tebligatlardan esinlenerek yaptığı yorumda, korku ve endişede aşırıya kaçılmasının zararlı olduğunu; özellikle ticaret ve sanayi ile uğraşanların işlerine gitmemelerinin ticari hayatı felce uğratacağını ve bunun depremden daha büyük felaketlere neden olacağını belirtir.[131] Öte yandan Rasathane-i Amire Müdürü Coumbary Efendi, depremin kritik döneminin atlatıldığı ve tekrarının mümkün olmadığını bildiren bir rapor düzenledi ve raporun içeriği bazı gazetelerde yayımlandı.[132] Ancak, alınan tüm tedbirler ve yapılan tüm uyarılara rağmen başkentte sükûnetin sağlanması mümkün olmadı.

10 Temmuz gününden itibaren, deprem bir anda yaşamın ta kendisi oluvermiştir. Artçı sarsıntıların devam ediyor olması, insanların her sarsıntı sonrası ilk günküne benzer tavırlar sergilemesi ve deprem konusunda yapılan spekülasyonlar hayatın normalleş-

mesinin önündeki en büyük engel gibi görünüyordu. Halkın hissiyatına tercüman olmaya soyunan ve aynı zamanda haberlerin kaynağını oluşturan basın ise, bu günlerde daha da önem kazanmıştı. Zira, halk bu sayede hem İstanbul'un hem de depremde zarar görenlerin durumu hakkında kısa sürede bilgi sahibi olabiliyordu. İlk günlerde hasar gören yerler, ölenler ve yaralananlar, deprem sonrasında yaşananlar ile artçı sarsıntıların ayrıntıları şeklinde basında önemli yer işgal eden haberler, Babıâli tarafından İstanbul halkının gündelik hayatına dönmesini güçleştiren bir faktör olarak görüldü. Nitekim, gazetelerde yeni ve şiddetli bir başka depremin olacağı yönünde haberler yayımlanmasının halk üzerindeki korku ve endişeleri artırması, ileride ayrıntılarıyla ele alınacağı gibi, devletin müdahalesine neden olacak ve gazeteler de zorunlu olarak haberleri süzeceklerdir. Bundan sonra, özellikle sansürün ve devletin telkinlerinin etkisiyle, basında depremin ikinci haftasından itibaren kamuoyunun moralini yüksek tutmayı hedefleyen ve teskin edici yayınlar yapılır. Öncelikle artçı sarsıntıların hissedilmeyecek kadar hafiflediği,[133] daha sonra da insanların yavaş yavaş işlerine dönmeye başladığı ve kimilerinin de depremde zarar gören hanelerini onarıp hayatını idame ettirdiği haberleri gazetelerdeki yerlerini alır.[134] Hatta kimi zaman bu normalleştirme çabaları bazı basın organları tarafından abartılır. Nitekim, haftada bir yayımlanan *Servet-i Fünun*, depremin ikinci haftası çıkan sayısında "deprem nedeniyle bir müddet neşesi kaçan" İstanbul halkının yeniden eski çehresine kavuştuğunu, hatta haftada bir gün olan tatil gününden bile istifade ettiğini belirtir. Ardından da halkın mesire yerleri ve Boğaziçi'ne gidebilecekleri yönünde tavsiyelerde bulunur.[135]

Dini ve resmi telkinler ile halkın ne kadar huzur bulduğu veya şehrin ne kadar sükûnete erdiği bilinmez; ama gerçekte insanların endişelerini azaltan şey, artçı sarsıntıların giderek hafiflemesi,[136] hatta son bulması[137] ve yayılan söylentilerin asılsız olduğunun ortaya çıkmasıydı. Bunun dışında depremin şehirde yarattığı kasvetli havayı dağıtmak ve İstanbul'un yeniden eski sosyal hayatına dönmesini sağlamak için ilginç bazı faaliyetlerde bulunanlar da vardı. Nitekim, İngiliz Büyükelçisi Sir Philip Currie elçilikte eğlenceler

tertip etti. Ardından İstanbul'da bulunan tarihi yapılara ve kalıntılara geziler düzenledi. Böylece yaşanan acıları bir parça unutturmaya ve sekteye uğrayan ticareti canlandırmaya çalışmıştı. Bu çerçevede ilk gezi, depremden sonra kapanan ve 31 Ağustos 1894'te, yani cülus-ı hümayunun 19. yıldönümünde bir kısmı açılan Kapalıçarşı'ya yapıldı.[138] Ancak, tüm bu çabalara rağmen İstanbul'un eski çehresine ve normal hayatına dönmesi kolay olmayacak ve zaman alacaktı.

Depremin Etkilediği Alan

1894 depreminin yayıldığı ve etkilediği saha ile söz konusu alan üzerindeki tesirlerine geçmeden önce, bu başlık altında depremin iç merkez derinliği ile şiddeti ve yayılma alanı arasındaki ilişkiler hakkında dönemin ve günümüz bilim çevrelerinin görüşlerinin yansıtılması faydalı olacaktır. Zira, bu bilgiler verilmeden, 1894 depremi hakkında yürütülen bilimsel çalışmaların günümüz deprem bilgisi açısından değerlendirilmesi eksik kalacağı gibi, depremin yayıldığı ve etkilediği alanın mahiyeti de netleşmeyecektir.

Mevcut sismoloji literatürü incelendiğinde, depremlerin yayılma alanları ile merkez iç derinliği ve yeryüzünde hissedilen şiddeti arasında organik bir bağın olduğu görülür. Günümüz bilim çevreleri, depremin merkez derinliğinin, etkilediği alanın sınırlarını ve yeryüzünde hissedilen şiddetin derecesini belirlediğini ifade etmektedirler. Buna göre, derinlik arttıkça depremden etkilenen alan genişlemekte, şiddeti ve yıkıcı etkisi ise azalmaktadır.[139] Ancak burada izah edilmesi gereken şey, depremin etkilediği alandaki şiddetin ne anlama geldiğidir. Bu nedenle öncelikle, şiddetin tanımını yapmak ve büyüklük ile şiddet arasındaki farkı ortaya koymak gerekir. Zira, çoğu kere şiddet denince depremin aletsel büyüklüğü akla gelmekte ve bu konudaki kavram karmaşasının önüne geçilememektedir.

Şiddet, depremlerin yeryüzünde meydana getirdiği fiziksel değişimler, yıkımlar ile insanlar ve yapılar üzerindeki etkileri ifade eder. Büyüklük [aletsel büyüklük veya magnitüd][140] ise, depremde açığa çıkan enerji miktarının aletler aracılığıyla tespit edilmesidir.

Bu cümleden hareketle, şiddet, depremin hasar ve yıkıcılık etkisine bağlı olarak derecelendirilir; gözlemseldir ve aletsel büyüklük ile kıyaslandığında daha öznel verileri yansıtır. Bununla beraber önceleri insan algısına göre tanımlanan depremlerin boyutunun tespitinde belli bir standart yakalamak ve daha nesnel kriterler belirlemek amacıyla günümüze kadar birtakım şiddet cetvelleri düzenlenmiştir.[141]

Büyük ölçüde İstanbul ve civarını etkileyen 1894 depreminin yayılma alanı, iç merkez derinliği, şiddeti, merkezi ve hızı ile ilgili hususlarda dönemin çalışmaları arasında en güvenilir veriler Eginitis'in naklettikleridir. Eginitis, önce 1894 depremini bazı büyük depremlerle kıyaslayarak bu depremin yayılma alanı ve süresi bakımından büyük, şiddeti açısından ise küçük bir deprem olduğunu ifade eder. Ona göre, 1894 depreminin yayılma alanı oldukça geniş, buna karşın şiddeti hafiftir.[142] Benzer bir yaklaşım dönemin jeologlarından Halil Edhem Bey'de de görülür. O da sismolojiyle ilgili çalışmalarında depremlerin etki alanlarının, derinliği ile doğru orantılı olduğunu belirterek[143] Eginitis'e paralel bir görüş sunar. Gerek Eginitis'in yayılma alanı ile şiddet, gerekse de Halil Edhem Bey'in yayılma alanı ile derinlik arasında kurduğu bağlantılar günümüz bilim çevrelerinin görüşleriyle kıyaslandığında dönemin deprem bilgisinin azımsanmayacak derecede gelişmiş olduğunu ortaya koyar.

Gerçekten de 1894 depreminin yayılma alanı oldukça geniştir. Nitekim, ilk sarsıntı ve sonrasında meydana gelen artçılar Rumeli'de Gümülcine, Dedeağaç, Kırkkilise, Dimetoka, Ortaköy, Cisr-i Mustafa Paşa [Svilengrad-Bulgaristan], Kırcaali, Havsa, Uzunköprü [Cisr-i Ergene], Vize, Lüleburgaz, Babaeski, Tekirdağ, Gelibolu, Vasilikos, Pınarhisar; Anadolu'da ise Konya, Ankara ve İzmir'e kadar olan geniş bir alan içerisinde[144] ve hatta bir İngiliz kaptanın ifadesine göre, Ege Denizi'nde[145] de hissedilir. Eginitis'in beş bölgeye ayırdığı bu alanın batı sınırında Bükreş ve Yanya, doğu sınırında Konya vardır. Eginitis'e göre 10 Temmuz depremi Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bazı noktalarında hissedilmiş ve bazı yerlerde de sismograflarla tespit edilebilmişti.

Eginitis'in deprem bölgelerini belirten haritası, YEE,11-24.

1894 depreminin etki alanlarına dair en geniş veriler, yine Eginitis'in raporunda yer almaktadır. Eginitis, önce deprem nedeniyle oluşan fay hatlarını belirler ve depremin etkilediği alanları şiddet derecelerine göre beş bölgeye ayırır. Ardından da bu alanları Kiepert Haritası[146] üzerinde gösterir. Onun tespitlerine göre, ilk üç bölge depremin oldukça yoğun olarak hissedildiği alanlardı. En fazla zarar gören yerler depremin merkezi olan ve bu merkeze yakın bölgeleri içine alan I. bölgeydi. Bölgenin büyük ve küçük olmak üzere iki ekseni vardı ve harita üzerinde eğri bir hat şeklinde gösterilmişti. Bölgenin büyük ekseni İzmit Körfezi boyunca uzanmakta olup 175 km, küçük ekseni ise 39 km uzunluğunda olup Esenköy ve Maltepe bölgesini içine almakta idi. I. bölgede yer alan ve depremden etkilenen yerleşim yerleri İstanbul Sur İçi, Adalar, Üsküdar, Marmara Denizi'nin bir kısmı, Küçük ve Büyükçekmece, Çatalca, Kartal, Gebze, İzmit, Adapazarı, Sapanca, Yalova, Karamürsel ve Bozburun'du.

II. bölgenin büyük ekseni 248 km, küçük ekseni de 74 km uzunluğundaydı. Bu bölge Çorlu, Tekirdağ, Mudanya, Akhisar, Üsküdar, Ortaköy, Terkos, İznik, Osmaneli [Lefke], Yenişehir, Demirtaş, İmralı Adası, Marmara Denizi'nin bir kısmı, Ereğli, Silivri, Beykoz, Beyoğlu ve Büyükdere'yi içine almaktaydı. Bu bölgede sağlam inşa edilmemiş binaların bir kısmı yıkıldı, bir kısmı da hasar gördü.

Raporda, 1894 depreminin III. bölgede bulunan yerleşim yerlerindeki binalara fazla zarar vermediği, sadece bazı eşyaları yere düşürdüğü belirtilir. Eginitis, bu bölgede büyük ekseni 354 km, küçük ekseni de 175 km olarak hesaplar. Bölgenin sınırları Bandırma ve Bilecik yakınındaki Karaköy'den geçen fay hattı ile belirlenmişti. Etki alanları ise Bursa, Bilecik, İnegöl, Vezirhan, Gölpazarı, Geyve, Taraklı, İncirli, Sungurlu, Zandek ile Şile, Karadeniz'in bir kısmı, Boğaz, Istıranca, Midye [Kıyıköy], Vize, Saray, Lüleburgaz, Tekirdağ, İğnecik, Marmara Denizi'nin bir bölümü ile Marmara Adası, Bandırma ve Erdek'ti. IV. ve V. bölgelerde ise, herhangi bir hasar meydana gelmemişti.[147]

Yayılma alanı ile iç merkez derinliği arasında doğrudan bir bağ olduğunu düşünen Eginitis, yukarıdaki tespitlerinin ardından depremin derinlik hesaplarına geçer. Ona göre, 1894 depremi son 150 yıldaki depremlerin en derinlerinden biriydi ve iç merkez derinliği 34 km'yi bulmaktaydı. Eginitis'in Dutton ve Hayden tekniğine[148] göre yaptığını ifade ettiği bu hesap, Lacoine Efendi'nin başka bir teknikle yaptığı hesapla aynıdır.[149] Ancak, bu konuda farklı sonuçlara ulaşanlar da vardır. Çok sağlıklı ve araştırmaya dayalı bir bilgi olmamasına rağmen, Halil Edhem Bey'in *İlm-i Maadin ve İlm-i Tabakatü'l-Arz* ve Dr. Sadi Bey'in *İlm-i Arz* adlı çalışmalarında, bu derinlik 32 km olarak verilmektedir.[150]

Tüm bu verilerden hareketle, 1894 depreminin iç merkez derinliğinin en azından 30 km'nin üzerinde olduğu söylenebilir. Marmara Bölgesi'nde meydana gelmiş depremlerin sığ depremler, yani 0-70 km arasında ve çoğunun iç merkez derinliğinin ortalama 10 km olduğu düşünülürse;[151] gerçekten de 1894 depremini sığ depremler kategorisindeki derin depremlerden biri olarak kabul etmek gerekir. Diğer yandan 30 km'nin üstünde hesaplanan bu derinlik,

depremin neden çok geniş bir alana yayıldığını ve yayılma alanına rağmen şiddetinin hafifliğini de izah eder. Ancak yine de, bu ölçümlerin günümüzdeki ölçümler kadar hassas olamayacağı da göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda izah edildiği gibi, şiddetin tespitinde depremin iç merkez derinliği ile dış merkeze olan mesafesi önemli rol oynar. Bu nedenle Marmara'daki derin depremlerden biri olarak kabul edilen 1894 depreminin şiddet derecesi, dış merkeze yakın derinlikte olan depremlere göre daha azdır. Depremin şiddetine dair döneme ait tek bilgi, aynı yıl *Cosmos* dergisinde yayımlanan "Tremblement de Terre de Constantinople" adlı çalışmada yer alır ve bu depremin *Rossi-Forel cetveli*'ne göre 9 şiddetinde olduğu ifade edilir.[152] Burada dikkat edilmesi gereken husus, henüz aletsel büyüklüğün tespit edilemediği bir dönemde depremin büyüklüğünün şiddet cetvelleri aracılığıyla tanımlanmaya çalışılmasıdır. Zira, 9 şiddeti, 1894 depreminin aletsel büyüklüğünü ifade etmeyip, bu depremin yeryüzünde sebep olduğu fiziksel değişimin, insanlar ve yapılar üzerindeki etkisinin boyutunu belirtir.

10 dereceli olan Rossi-Forel cetveli ile günümüzde yaygın kullanımı olan 12 dereceli *Medvelev-Sponhever-Karnik Cetveli (MSK)* kıyaslandığında, depremin şiddetinin bazı yerlerde en fazla 9'a tekabül ettiği görülür. Buna göre, *çok yıkıcı* olarak tanımlanan 9 şiddetindeki depremlerde görülen, düzlüklerde su ve çamur taşmaları, çok sayıda heyelan, sularda dalgalanma, ahşap ve betonarme yapılarda ağır hasar, kâgir, tuğla, kerpiç yapıların çoğunda yıkım meydana gelmesi gibi bazı olaylar, 1894 depreminde de tespit edilmiştir. Bununla beraber, MSK şiddet cetvelindeki veriler detaylı bir şekilde incelendiğinde, 1894 depreminin daha yaygın biçimde 8 şiddetinde gerçekleştiği söylenebilir. Zira, *yıkıcı* olarak tanımlanan 8 şiddetindeki depremlerde tespit edilen zeminde çatlaklıkların oluşması, kurumuş kuyuların suyla dolması veya tam aksi bir durumun gözlenmesi, yeraltı sularının düzeyinin değişmesi, iyi yapılmış ahşap ve betonarme yapılarda, özellikle bacalarda küçük çatlaklar, kâgir ve tuğla yapılarda ağır hasar, kerpiç ve moloz taşlı yapılarda da yıkımın meydana gelmesi gibi veriler bu depremde daha ağırlıklı olarak

ön plana çıkar.[153] Sonuç itibariyle, 1894 depremi, şiddet cetvelleri açısından kimi yerde *çok yıkıcı,* kimi yerde de *yıkıcı* bir deprem niteliği taşır. Bu noktada, şiddet kavramının ve şiddet cetvelleri oluşturulurken belirlenen kriterlerin neler olduğunun biraz daha detaylı bir şekilde izahı gerekmektedir. Zira, bu konunun izahı, 1894 depreminin daha sığ depremlere göre şiddetinin hafif olmasına rağmen yıkıcı etkisinin fazla olmasının nedenini açıklayacaktır.

Şöyle ki, şiddet, depremlerin yeryüzünde meydana getirdiği fiziksel değişimleri, insanlar ve yapılar üzerindeki yıkıcı ve tahrip edici etkileri ifade eder. Bu etkiler tespit edilirken kullanılan kriter, insan algısı ve gözlenen fiziksel değişimler olduğu için şiddet mefhumu öznel bir değer taşır. Dolayısıyla şiddetin derecesini gerçekte artıran unsur, bunun yeryüzündeki etkilerinin ağırlığıdır. Bir başka deyişle kötü zemin, kötü yapılaşmayla meydana gelen yıkım şiddetin derecesini artırır. Bununla beraber şiddet, zemin ile yapılar üzerindeki hasara ve yıkıcılığa göre tespit edildiğinden her yerde aynı derecede vuku bulmaz. Bu durumda, depremin merkezine yakınlığın yanı sıra, yukarıda da değinildiği gibi, zeminin ve yapıların sağlamlığı da sonuca etki eder. Nitekim, benzer zemin özelliklerine sahip farklı yerler aynı şiddetle derecelendirilirken, birbirine daha yakın, ama farklı zemin özelliklerine sahip yerler arasında *şiddet farklılıkları* görülür. Öte yandan yapıların eskiliği, kullanılan malzemenin niteliği ve sismik hareketin yönü de şiddet farklılığının ortaya çıkmasında belirleyici rol oynar.

Söz konusu detaylar, dönemin bilimsel çalışmalarında önemli yer tutar. Nitekim, 1894 depremini inceleyen Eginitis'in raporunda, *Cosmos* dergisinde yayımlanan "Tremblement de Terre de Constantinople" [İstanbul Depremi] başlıklı makalede ve Mihailovic'in 1927'de yayımladığı "Mémoire Sur Les Grands Tremblements de Terre de la Mer de Marmara" [Marmara Denizi'ndeki Büyük Depremler Hakkında İnceleme] başlıklı bilimsel çalışmada şiddet farklılığı irdelenir. Söz konusu çalışmalarda şiddet farklılığının nedenleri, genel olarak zeminin sağlamlığı, sismik hareketin yönü ve bina yapımında kullanılan malzemenin niteliği gibi unsurlara bağlanır.[154]

1894 depreminde hissedilen şiddet farklılığının nedeni, ilk olarak zemin dinamiklerinde aranır. Nitekim, *Cosmos*'taki yazıda, İstanbul'a oranla Adalar'daki hasarın daha fazla olmasının sebebi, sert kumtaşından meydana gelen zeminin titreşimli hareketleri iletmeye elverişli oluşuyla açıklanır. Büyükada'da bu kumtaşı, çimentolaşmış tortu dökümtülerinden meydana gelen toprakla kaplı olduğu için yerin sarsılmasıyla toprak yerinden oynar ve dayanıklı yapılara bile zarar verir. Bu yüzden Heybeliada Ruhban Okulu sağlam inşa edilmesine rağmen depremden zarar görür.[155] Zemin farklılığının yeryüzü ve yapılar üzerindeki etkisinin Esenköy [Katırlı], Yalova, Ambarlı ve Sur İçi'nde de açıkça görüldüğünü ifade eden Eginitis, zemini kum veya çamurdan olan yerlerde hasarın arttığını, aynı yerleşim bölgelerinin sağlam zeminlerinde bulunan yapıların ise zarar görmediğini belirtir.[156] Bu görüşü teyit eden Mihailovic de, Eminönü ve Fatih semtlerinde hasarın artmasının nedenini, bu semtlerin gevşek zeminde olmasına bağlar.[157]

Bina yapımında kullanılan malzemenin niteliği, dönemin çalışmalarında şiddetin farklı tezahürünün bir başka nedeni olarak ele alınır. Eginitis, raporunda bu konuya da dikkat çeker. Nitekim, bazı ahşap ve tuğla binalar depremden etkilenmezken, kâgir binalar yer yer ciddi hasar görmüştür. Bunun yanı sıra özellikle Sur İçi'nde bulunan yapıların eski ve yıpranmış olması da şiddeti artırmıştır.

Dönemin çalışmalarında şiddetin değişik algılanması izah edilirken, sismik hareket yönünün oynadığı rol de unutulmaz. Eginitis'e göre, Adalar'da sismik hareketliliğin dalgalı ve dikey oluşu, burada şiddeti ve dolayısıyla da hasarı artıran bir unsurdu.[158] Öte yandan *Cosmos*'taki yazı, Eginitis'in II. bölgede gösterdiği Boğaziçi ve köylerindeki hasarın az oluşunu zemin farklılığının yanı sıra sismik hareketliliğin yönüne bağlar. Yazıda, sismik hareketliliğin Boğaz yönünde dikey geliştiği için yıkıcı olmadığı ileri sürülür ve bu durum sarsıntıların kuzeye doğru azalmasının nedeni olarak izah edilir.[159]

Tüm bu bilgiler alt alta sıralanıp değerlendirildiğinde, zemin farklılığı, bina yapımında kullanılan malzeme ve sismik hareketin yönü şiddetin derecelendirilmesinde ve dolayısıyla 1894 depreminin şiddetinin belirlenmesinde önemli rol oynar. Bu nedenle

10 Temmuz depremi zeminine, binasına, sismik yönüne göre bazı yerlerde çok yıkıcı, bazı yerlerde de hafif denebilecek bir etkiye neden olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu farklılığın aynı bölge içinde veya birbirine yakın yerlerde bile ortaya çıkmasıdır. Yoksa depremin merkezinden uzaklaştıkça hissedilen şiddet farklılığı değildir. Zira, merkezden uzaklaştıkça ortaya çıkan farklılığın yukarıda bahsedilen şiddet cetvelleri kriterleri ve deprem şiddetinin derecesiyle ilgisi yoktur.

Yine de, 1894 depreminin merkez üssünün neresi olduğu sorusu, bu başlık altında durulması gereken bir başka noktadır. Zira, depremin etkilerini anlayabilmek için bunun bilinmesi gerekir. Eginitis yaptığı tespitlerden hareketle, depremin merkezinin bir nokta olmayıp, büyük eksene paralel yönde ve eksen uzunluğu kadar bir yeraltı kırığında gerçekleşmiş olabileceğini ve tektonik bir depremin söz konusu olduğunu ifade eder.[160] Jeolog Halil Edhem Bey de, muhtemelen Eginitis'in görüşünden hareketle,[161] depremin merkezinin belli bir noktada olmayıp büyük bir alana yayılmış olabileceğini belirtir.[162] Ancak, Halil Edhem Bey daha sonra tercümesini yaptığı bir jeoloji çalışmasında, 1894 depreminin merkez üssünün İzmit Körfezi olduğunu dile getirir.[163] Dönemin bazı gazetelerinde de depremin Asya, yani Anadolu tarafında olduğuna dair haberler yer alır. Nitekim, *The Levant Herald* depremden sonraki ilk sayısında depremin sismik yönü ve etkilediği alandaki yıkıcı etkisinin nedenleri hakkında bilgi verirken, merkezinin de Anadolu yakasında olduğunu ifade eder.[164]

Tüm bu çalışmalara rağmen o dönemde depremin merkezi konusunda farklı görüşler ileri sürenler de olmuştur. Nitekim, ileride görüşlerine daha detaylı olarak değinilecek olan maden mühendisi Mösyö Schneider depremden birkaç gün sonra *Moniteur Oriental* gazetesine verdiği demeçte, depremin merkezinin Yeşilköy olduğunu, hatta Büyükada, Heybeliada ve Yeşilköy üçgeni içinde yer alan bir yanardağın faaliyete geçmesi sonucu meydana geldiğini ve bu durumun güneş lekelerinden kaynaklandığını öne sürer.[165] Aynı iddia, daha sonra Avusturyalı kimyager Joseph Nowack tarafından da gündeme getirilir.[166]

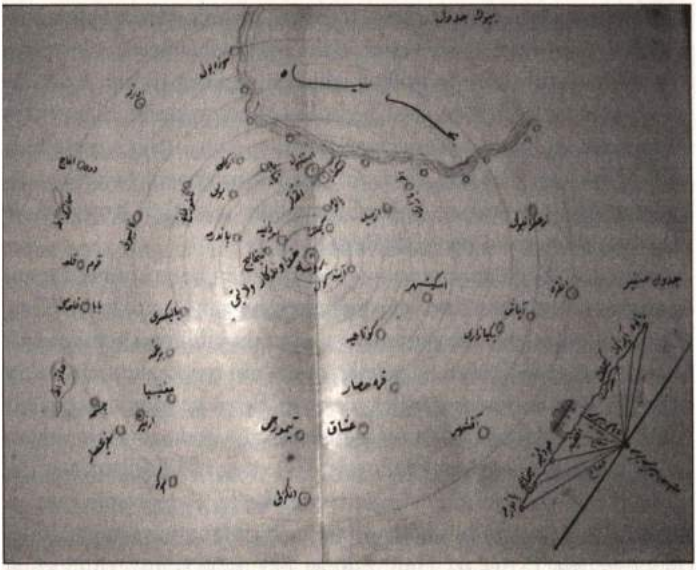

Louis Sabuncu'nun depremin merkezini Bursa olarak gösterdiği harita, Y.PRK.TKM, 32-13, 17 M 1312.

Bu görüşlerin gazetelerde yer alması üzerine, söz konusu tartışmalara Avrupalı bilim adamlarının ağzından cevap vermeyi ve bu şekilde spekülasyonların önüne geçmeyi amaçladığı anlaşılan mabeyn tercümanlarından Louis Sabuncu'nun iddiası ise oldukça ilginçtir. Ona göre, depremin merkezi İstanbul değil Bursa'dır ve deprem Hüdavendigâr vilayetinden başlayarak Mudanya, Adalar ve İstanbul'a doğru güneybatı-kuzeydoğu istikametine yayılmıştır. Sabuncu, tahmini 650 km'lik bir alana yayıldığını ifade ettiği depremin, merkezden çevreye doğru yayılma şiddetini gösteren iki de cetvel hazırlamıştır.[167] Sabuncu'nun depremin merkezinin Bursa olduğuna dair öne sürdüğü gerekçeler bilimsellikten uzak görünmektedir. Zira, Bursa ve Yalova'da kükürtlü suların çamur ve ufak taşlarla çıktığı, Adapazarı bentlerindeki suların yükseldiği şeklindeki belirtiler bir tarafa bırakılırsa,[168] depremin İstanbul'dan önce

Bursa'da hissedildiği ve Mudanya'da depremin daha şiddetli olduğu şeklindeki verilerin bilimsellikten uzak ve öznel değerler olduğu görülür. Çünkü, yukarıda da izah edildiği gibi, şiddet kavramı algılamalara göre değişir. Bununla beraber dönemin teknik imkânları açısından depremin daha önce nerede hissedildiğini bilmek de olanaksızdır. Bu nedenle Sabuncu'nun, bilimsel gerçeklerle örtüşmeyen bu zoraki yorumunun altında yatan neden, muhtemel depremlerin İstanbul'un dışında cereyan edeceğine halkı inandırmak ve teskin etmek olmalıdır. Tüm bu yorumların dışında günümüz deprembilimcileri de, 1894 depreminin merkeziyle ilgili dönemin tartışmalarını aratmayacak birtakım tespitler yapmışlardır.[169]

Son söz olarak, depremin etkilediği alan ve bu alan üzerindeki tesirleri konusunda dönemin çalışmaları değerlendirildiğinde en bilimsel verilerin Eginitis'e ait olduğu görülmektedir. Zira Eginitis, 10 Temmuz depremini bilimsel olarak tetkik etmek üzere çağırılan bir deprembilimcidir. Bunun dışında bir deprembilimci olmamasına rağmen jeoloji tahsili yapması bakımından dönemin diğer çalışmalarından ayrılan Halil Edhem Bey'in çalışmalarını da nispeten bilimsel çerçevede değerlendirmek gerekir.

1894 depremi, etkilediği alanın sınırları açısından oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Dönemin deprembilimcileri ve bilim adamlarının yaptığı çalışmalar incelendiğinde, bu durumun sebebinin -günümüz bilim çevrelerinden çok da farklı olmayarak- depremin iç merkez derinliğiyle izah edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dönemin teknik imkânları çerçevesinde yürütülen bu çalışmalarda, iç merkez derinliği 30 km'nin üstünde tespit edilmiştir. Marmara depremlerinin çoğunun 0-10 km arasında olduğu düşünülürse, 1894 depreminin Marmara depremleri içerisinde derin sayılabilecek bir deprem olduğu söylenebilir. Öte yandan dönemin deprembilimcisi Eginitis tarafından depremin şiddeti, merkez üssü ve hızı konusunda da bazı veriler sunulmuştur. Bu doğrultuda 1894 depreminin şiddetinin daha sığ depremlere göre az, hızı açısından hızlı olduğu belirlenmiş; ancak merkez üssü dönemin teknik imkânlarının yetersizliği sebebiyle tam olarak tespit edilememiştir. Yine de yaptığı tetkikler doğrultusunda merkez üssü hakkında bir yorum yapan

Eginitis, depremin merkezinin İzmit Körfezi ekseninde olduğunu ifade eder. Bu tespit, bölgede cereyan etmiş depremlerin etkileri açısından değerlendirildiğinde makul görünmektedir.

Teknik ve sismik konularla ilgili yeni tespit yapmak bu çalışmanın kapsam ve amacının dışında olmakla beraber, yine de söz konusu veriler ışığında depremin merkezi konusunda bir tespit yapılabilir. Gerek dönemin bilimsel çalışmaları, gerekse ileride ele alınacak olan depremin hasar gören yerlerdeki etkilerinden hareketle, 1894 depreminin merkezinin Marmara Denizi'nin doğusunda olduğu söylenebilir. Ancak, çoğu kere 1999 Gölcük depremiyle benzerlik kurularak aynı yerde olduğu düşünülen 1894 depremi merkezinin daha batıda, yani İstanbul Adaları ile İzmit Körfezi arasında bir yerde olma ihtimali daha kuvvetlidir. Zira, hasar tespit raporlarının ortaya koyduğu rakamlar ve bu hasarların niteliği dikkate alındığında,[172] depremin yarattığı tesirin binaca 1999 depremiyle kıyaslanamayacak kadar az olduğu görülür. Öte yandan 1894 depreminde bu bölgenin zemininde meydana gelen bazı fiziksel değişimler ile Marmara Denizi depremlerinin tarihsel süreç içerisinde gösterdiği benzer etkiler de, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

II

Muhasebe

Depremler esas itibariyle yerkürede meydana gelen fizyolojik değişimlerse de, onları asıl önemli kılan insanlar üzerindeki etkileridir. Zira, depremlerin sebebiyet verdiği rakamsal kayıplar –ölü ve yaralı sayısı ile hasar gören yerler– insanoğlunun depremleri kontrol altına alma ve/veya en azından önceden tahmin ederek muhtemel kayıpları asgariye indirme çabalarında etkili olmuştur. Nitekim, bu çabanın bir tezahürü olarak bir yerin depremselliğinin tespiti sorunu ortaya çıkmış ve bu sorunu çözmek için belirlenen kriterlerin başında depremlerin sebep olduğu kayıpların boyutu ilk sırayı almıştır. Öte yandan bu rakamsal veriler depremlerin büyüklüğünün tespitinde; hatta tedbirlerin belirlenmesinde önemli rol oynar. Şüphesiz ki, depremlerin büyüklüğünün tespitinde maddi kayıplar tek ölçüt değildir. Nitekim, aletsel büyüklüğüne göre şiddetli olan bazı depremlerde maddi kayıplar, aletsel büyüklüğü bakımından daha hafif olan bazı depremlerden az olabilmektedir. Dolayısıyla kayıpların çokluğu her zaman depremlerin büyük olduğu anlamına gelmez ve bu sebeple depremlerin büyüklüğünün tespitinde başka bazı kriterler de söz konusudur.

Tüm bunların yanında depremlerin neden olduğu maddi kayıpları önemli kılan bir başka husus, toplumlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde önemli bir ölçü olmasıdır. Zira, depremler kimi zaman göç, salgın hastalıklar, ekonomik hayatın sekteye uğraması gibi toplumsal olaylara neden olabilmektedir.

Hasar, ölü ve yaralı sayısının tespiti, yukarıda saydığımız birçok kriterin oluşturulmasının yanı sıra sıradan insanlar için de bir merak konusudur. Çünkü, deprembilimciler dışındaki çevrelerin depremleri tanımlamasında ve anlamlandırmasında genellikle bu kriterler esas alınır. Öte yandan bu sayım işi, devletlerin deprem sonrasında yapacağı ve yürüteceği işlerin tespitinde de rol oynar.

Bu başlık altında 10 Temmuz günü meydana gelen 1894 depreminin neden olduğu maddi kayıplar üzerinde durularak bu deprem, söz konusu kriterler açısından değerlendirilecektir. Bu minvalde, ilk başlıkta ölü ve yaralı sayısı, ikinci başlıkta da hasar gören yerler hakkında bilgi verilecektir.

Ölü ve Yaralı Sayısı

Marmara Denizi'nin doğusunda periyodik olarak cereyan eden ve bu bölgenin depremselliğinin belirlenmesinde etkili depremlerden biri olan 1894 depreminin neden olduğu can kaybı ve bedensel hasarın tespiti, bu depremi inceleyenler için son derece büyük problemlerden biridir. Zira, deprem sonrasında halkın endişelerini artıracağı gerekçesiyle gazetelere sansür uygulanması, deprem sonrasında ölü-yaralı sayısı hakkında hazırlandığını bildiğimiz bazı listelere arşivlerde ulaşılamaması,[1] mevcut belgelerin çoğu kez spesifik ve mevzii rakamlar vermesi, bu rakamların da zaman zaman birbiriyle çakışması gibi durumlar ölü ve yaralı sayısının tespitini zorlaştırmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ölü ve yaralı sayısı hakkında bilgi veren kaynakların kimi zaman çöken bir binayı tanımlarken farklı yer veya mahalle ismi zikretmesi, aynı rakamların iki kere toplama dahil edilme tehlikesini beraberinde getirmektedir.

Dönemin vesikaları incelendiğinde, depremden hemen sonra tespit çalışmalarının başlatıldığı görülür. Öncelikle belediyeler, as-

keri daireler, zaptiye, meşihat gibi resmi kurumlar ve depremden hemen sonra özel olarak görevlendirilen memurlar kendi sorumluluk alanları dahilinde olan mahallerdeki ölü ve yaralı sayısını tespite başlar. İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, II. Abdülhamid'in ölü ve yaralılarının kimliklerinin ve hasar gören yerlerin tespiti için Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti'ni görevlendirmesinin ardından da söz konusu kurumlar, depremden sonraki birkaç saat içinde yukarıdaki kurumların ve görevli memurların verilerini de göz önünde bulundurarak ölü ve yaralıların kimliklerini içeren zabıtlar düzenler ve Yıldız Sarayı'na bildirirler.

Özellikle depremin ilk haftası bu zabıtlar düzenli olarak Babıâli'ye iletilir. Daha sonra da Şehremaneti tarafından ilk günlerde zabıtlarda isimleri geçenlerin neredeyse tamamının yer aldığı bir liste hazırlanır.[2] Ancak gerek ilk zabıtlarda, gerekse daha sonra defter şeklinde düzenlenen listede karşımıza çıkan en önemli sorun, ölü ve yaralıların künyelerinin her zaman tam olarak yer almayıp, bazı yerlerde ölü veya yaralıların sayısının toplu olarak verilmesidir. Örneğin, kimi belgede bir yerdeki toplam ölü sayısı verilirken,[3] bir başka belgede aynı yerleşim biriminde ölen kişilerin tam adı[4] verilebilmektedir. Dolayısıyla toplu olarak verilen rakamların içinde, isimleri tek tek zikredilenlerin olup olmadığını tespit etmek oldukça güçtür. Öte yandan isimleri tespit edilemeyenlerden bazıları da dini aidiyetiyle, "bir İslam çocuğu", "bir Hıristiyan" gibi ibarelerle yer alırken; bazıları da "bir Hıristiyan familyası", "birkaç kişi"[5] gibi ifadelerle anılır. Söz konusu muğlak ibareler tespit işlemini zorlaştıran bir başka unsurdur. Tüm bunlar alt alta konduğunda ölü ve yaralı sayısının tespitinin güçlüğü daha iyi anlaşılır.

Ölü ve yaralı sayısı hakkında bilgi veren diğer bir kaynak da gazetelerdir. Bilindiği gibi gazeteler, ilk andan itibaren konuyla yakından ilgilenirler. Ancak ölü ve yaralılara ilişkin bu ilgi sadece üç gün sürer. Zira, ileride ayrıntılarıyla ele alınacak olan, II. Abdülhamid'in halkı endişeye sevk edici deprem haberlerine karşı gazetelere uyguladığı ihtar ve kapatma cezaları gazetelerin otokontrol mekanizmasını harekete geçirir ve ölen yahut yaralananlara dair haberler yerini sarsıntıların giderek hafiflediği, herkesin işinin ba-

şında olduğu ve toplanan iane haberlerine bırakır. Bu nedenle yalnızca gazetelere yansıyan maddi kayıpları göz önüne alarak bir tespit yapmak oldukça zordur ve eksiktir. Tüm bunların yanı sıra gazetelerde de, belgelerdekine benzer sorunlarla karşılaşılır. Söz konusu sorun, özellikle Kapalıçarşı'da ölenlerin ve yaralananların sayısının tespitinde daha da büyür. Nitekim, gazeteler Kapalıçarşı'daki ölü ve yaralı haberlerini genellikle toplu[6] ve bazen de çelişkili olarak[7] verirler. Birbiriyle çelişen haberler, belgelerde de karşımıza çıkar.[8]

Babıâli basını dışında yabancı dilde yayım yapan gazeteler ile Avrupa'daki gazetelerde de özellikle ölü sayısına ilişkin bazı rakamlar vardır. Nitekim, *The Levant Herald* yaklaşık olarak nüfusun altı binde birinin hayatını kaybettiğini belirtirken;[9] *Moniteur Oriental* 12 Temmuz tarihli nüshasında, ölü sayısını 135, yaralı sayısını 144[10] ve Viyana'da yayımlanan *Fremden Blatt* da ölü sayısını tahmini 100 olarak verir.[11] Gazeteler dışında döneme ait depremde hayatını kaybedenlerin sayısına ilişkin bir başka veri de aynı yıl Paris'te –kimliğini tespit edemediğimiz– Oscar Bey Rendelmann isimli bir şahıs tarafından hazırlanan risalede karşımıza çıkar. Oscar Bey'in verdiği bilgilere göre, 13 Temmuz gününe kadar enkaz altından çıkarılan ceset sayısı 225'tir.[12] Görüldüğü gibi, yayınlar arasında bir tutarlılık yoktur. Diğer taraftan söz konusu yayınlarda karşımıza çıkan en önemli sorun, tahmini rakamlar öne sürmeleri ve bu rakamları neye dayanarak verdiklerini izah etmemeleridir.

1894 depreminin sebebiyet verdiği ölü ve yaralı sayısı hakkında günümüz araştırmacılarının ise, genel bir eğilim olarak dönemin gazetelerini dikkate aldıkları görülür. Zira, zikredildiği gibi, ilk üç gün dönemin basınında ölü-yaralılara ilişkin rakamlara oldukça geniş yer verilmiştir. Öte yandan belgelerin aksine, gazetelerde ölen ya da yaralanan kişilerin tek tek künyelerinin yanı sıra toplu ölü ve yaralı sayılarının verilmesi de tespit işini kolaylaştırmış gibi görünmektedir. Ancak, gazetelerde yer alan bu toplu rakamlar, Kapalıçarşı'daki ölü ve yaralı sayısı örneğinde olduğu gibi, genel olarak çelişkilidir.[13] Bununla birlikte gazetelerde adı geçen depremzedeler tek tek sayıldığında da karşımıza birbirinden farklı rakamlar çıkar.[14]

Oldukça karmaşık ve çelişik görülen bu duruma rağmen günümüz araştırmacıları dönemin gazetelerine dayalı olarak bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Osmanlı devletindeki depremlere ilişkin pek çok çalışması olan C. Finkel ve N. Ambraseys, *Saadet*, *Sabah* ve *Tercüman-ı Hakikat*'e dayanarak ölü sayısını 280, yaralı sayısını 298 olarak verir.[15] Öte yandan jeomorfolog Feriha Öztin ise, 1894 depremine dair her yerleşim bölgesinde vuku bulan ölü ve yaralı sayısının yer aldığı tabloda toplam ve "kesin" ölü sayısını 474, yaralı sayısını da 482 olarak gösterir.[16] Öztin'in, tablodaki verilerin kaynaklarını zikretmemekle birlikte, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu* adlı araştırmasında dönemin sansür rejimine atıfta bulunarak gerçek ölü/yaralı sayısının daha fazla olabileceğini öne sürmesi,[17] bu verilere genel olarak basın yoluyla ulaştığı izlenimini verir. Bununla beraber Öztin'in tabloyu hazırlarken kaynaklarda geçen toplu rakamları ve her gazetede yahut aynı gazetenin farklı nüshalarında geçen mükerrer isimleri de çalışmasına dahil ettiği anlaşılıyor. Zira, yalnızca dönemin üç önemli gazetesinde geçen toplam rakamlar dikkate alınmadan sadece isimleri ile çıkarıldıkları mevkii veya hangi nedenle öldüğü/yaralandığı belli olan ve bir gazete nüshasında zikredilen ismin mükerreri dışındaki şahıslar sayıldığında ölü sayısı 170, yaralı sayısı da 248'i bulmaktadır.[18] Görüldüğü gibi, yalnızca basına dayanarak yapılan tespit çalışmaları arasında bile farklı rakamlara ulaşılmaktadır. Öte yandan belgelerdeki verilerle kıyaslandığında ortaya konan bu rakamsal verilerin son derece yanıltıcı olduğu da görülür.

Peki, ama aynı kaynaklara dayanarak yapılan çalışmalar arasında ortaya çıkan bu farklılığın sebebi nedir? Bu sorunun birkaç cevabı olabilir: Birincisi, enkaz altından çıkarılan kişilerin yer tespiti yapılırken zaman zaman farklı yerlerin zikredilmesi sebebiyle bir kişinin birden fazla sayılma ihtimali; ikincisi, ilk günlerde ölü ve yaralı olarak gazetelere yansıyan isimlerin gerçekte ölüp ölmediğinin yahut yaralanıp yaralanmadığının araştırılmaması veya basında yayımlanmaması; üçüncüsü, hükümetin resmi rakamlara ilişkin gazetelere hiçbir yazılı açıklamada bulunmaması[19] ve dördüncüsü de ölü/yaralı sayısını toplu olarak verilen yüksek rakam-

lar üzerinden hesaplayarak 10 Temmuz depreminin büyük bir deprem olduğunu kanıtlama arzusu.

Daha önce de ifade edildiği gibi, ölü ve yaralı sayısının tespiti, depremlerin büyüklüğünün tanımlanmasında ve depremlerin sosyal açıdan etkilerinin belirlenmesinde önem arz eder. Ancak, bunların dışında bu hususu önemli kılan bir başka nokta, deprem mağdurlarının tespitidir. Osmanlı hükümeti de bu noktaya ve hatta deprem sonrasında yürütülecek çalışmaları belirlemek amacıyla 10 Temmuz depreminin neden olduğu maddi kayıpların tespitine önem vermiştir.

Depremin ilk şokunun atlatılmasından hemen sonra belediye memurları, polis, jandarma ve ameleler tarafından enkaz kaldırma ve kurtarma çalışmaları başlatıldı.[20] Çalışmalar yürütülürken enkaz altından ölü ve yaralı olarak çıkarılanların kimlikleri ve çıkarıldıkları yerler de zabıtlar halinde tutuldu. Öte yandan enkaz altında olmayıp deprem korkusuyla ölen veya hasar gören yapılardan düşen taş vs. gibi nesneler sonucu hayatını kaybeden ve yaralananlar da bu zabıtlarla kayıt altına alındı. Tespit edilen kişilerin kimlikleri Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti tarafından günlük raporlar halinde Yıldız Sarayı'na bildirildi.

Ölü ve yaralıların kimliklerine ilişkin ilk birkaç gün Yıldız Sarayı'na oldukça yoğun bir bilgi akışı olur. Zira, devlet kurumları bir yandan hizmet verdikleri yapılarda depremin neden olduğu maddi hasar ve nüfus kayıpları hakkında bilgi verirken,[21] diğer yandan da görevli memurlar aracılığıyla kendi sorumluluk alanlarındaki yerleşim yerlerinde tespit edilen ölü/yaralıların kimliklerini bildirirler.[22] Yıldız'a bildirilen bu ilk zabıtlarda karşımıza çıkan en önemli sorun, genel olarak deprem mağdurlarından isimleri henüz tespit edilemeyenlerinin ya dini/etnik aidiyeti[23] ya da ölü/yaralı olarak bulundukları yerlerin zikredilmesi[24] ve zabıtlarda geçen bazı şahısların ismine farklı kurumlar tarafından gönderilen listelerde de rastlanılmasıdır.[25] Öte yandan özellikle yaralananların bir kısmının kendi hanesinde tedavi edilmesi sebebiyle zabıtaca hemen bir tespitin yapılamaması[26] da ilk günlere mahsus bir sorundur. Depremden hemen sonra detaylı bir çalışma yapılmadan mevcut bilgileri bir an

önce bildirmeyi hedefleyen bu yoğun bilgi transferinin doğurduğu sorun, ilk günlerde belgelere yansıyan ölü ve yaralı sayılarına ilişkin verilerin çok da sağlıklı olamayacağı izlenimini uyandırır. Nitekim, Şehremaneti tarafından eldeki bilgiler doğrultusunda toplu verilere dair yapılan ilk çalışmada, net ifadeler yerine muğlak bazı ifadelerin kullanılması ilk günlere özgü bu sorunun sonucudur.

Genel olarak Yıldız Sarayı'nı, dolayısıyla II. Abdülhamid'i depremin neden olduğu maddi kayıplar hakkında bilgilendirme amacını taşıyan 11 Temmuz tarihli tahrirata göre, ölü sayısı Adalar da dahil olmak üzere 70'i aşmıştır ve yaralı sayısı da 107 civarındadır.[27] Ancak ilerleyen günlerde, enkaz kaldırma faaliyetlerinin devam etmesinin de etkisiyle bu sayı artmıştır. Nitekim, depremin özellikle Avrupa kamuoyunda ilgi ve merak uyandırması üzerine II. Abdülhamid'in, Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti'nden depremin başlangıcından altıncı gününe kadar vuku bulan ölü-yaralı sayısı ile hasar gören yerlerin nerede olduğuna dair kendisine bilgi verilmesini istemesi[28] sonucu yapılan çalışma, deprem nedeniyle ölenlerin sayısının tahmini 150-160 civarında olduğunu ortaya koyar.[29]

Görüldüğü gibi, ilk günlerde yalnızca depremin neden olduğu kayıplar hakkında bilgi verme amacını taşıyan bu çalışmalardaki veriler tahminidir. Ancak, ilerleyen günlerde deprem nedeniyle hayatını kaybedenlerin ve yaralananların tek tek kimliklerinin belirlendiği ve bu konuda resmi rakamlara ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Zira, benzer felaketlere maruz kalan pek çok devlette olduğu gibi, Osmanlı devleti için de deprem mağdurlarını tespit edip onlara gereken yardımları yapmak, sadece ölü ve yaralı sayısını öğrenmekten daha öncelikli bir konuydu. Bu nokta, yaşanan felaket sonrasında yardım yapılacak deprem mağdurları hakkında düzenlenen belgeleri ön plana çıkarır. Nitekim, sonradan düzenlenen bu belgelerdeki veriler, öncekilere oranla daha güvenilirdir. Esasen iane verileceklerle ilgili yürütülen veya yürütülecek olan çalışmalar hakkında bilgi veren bu belgelerde geçen "hareket-i arz esnasında enkaz altında kalarak vefâtı vuku' bulan 161 neferden [...]";[30] "hareket-i arz esnasında enkaz altında kalarak vefât eden 161 nüfûsun eytâm ve erâmili içün iâne [...]"[31] ve "hareket-i arz

esnasında enkâz altında kalarak vefât eden eşhâsın ailelerine iâne itâsı [...] eşhâs-ı merkûmenin 161 neferden ibaret olduğu"nun belirtilmesi[32] ölü sayısının 161; "[...] hareket-i arz esnasında mecrûh olan ve şimdiki halde mikdâr-ı muhakkakı 378 nüfûsdan ibâret olan kesânın dahi [...]" ifadesinin[33] yer alması da yaralı sayısının 378 olduğunu ortaya koyar. Söz konusu belgelerin ilkinin depremin üzerinden en az dört ay, sonuncusunun da altı buçuk ay sonrasına ait olması ve belgelerde sürekli aynı rakamların telaffuz edilmesi bu verilerin devletin ölü ve yaralı sayısına ilişkin resmi rakamları olduğunu gösterir. Öte yandan belgelerden bazılarının padişahın konu hakkında çıkardığı iradelerden olması da söz konusu ihtimali kuvvetlendirir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, hakkında çok fazla spekülasyon ve gazetelere uygulanan sansür nedeniyle eldeki verilerin çok da üzerinde olduğu tahminleri yapılan 10 Temmuz depreminin neden olduğu ölü ve yaralı sayısı hakkında, belgeleri göz ardı ederek ortaya konan rakamlar oldukça abartılıdır. Öte yandan yalnızca dönemin gazetelerine dayalı olarak bir tespit yapmak ve sansürü öne sürerek gerçekte ölen insan sayısının basına yansıyan rakamın birkaç katı olduğunu savunmak,[34] sorunu daha da ağırlaştırmaktadır. Gerçi gerek her yerleşim mahallindeki kayıpların tespitinde,[35] gerekse toplam rakamların gazetelere yansıtılamamasında söz konusu mazeret makulse de, belgelere sansür uygulanamayacağı da bir gerçektir. Bu sebeple devletin ancak iane kayıtlarından tespit edebildiğimiz resmi rakamlarına göre ölü sayısı 161, yaralı sayısı da 378'dir. Bu noktada karşımıza iki soru çıkar: Birincisi, ölü ve yaralı sayısının bu bölgede cereyan eden diğer depremlerle kıyaslandığında neden az olduğu; ikincisi ise ölü ve yaralı sayısının az olmasına karşın neden hükümet tarafından kamuoyuna yansıtılmadığı veya yansıtılmak istenmediğidir.

İlk sorunun cevabı, depremin meydana geliş saati ve şekliyle ilgilidir. Zira, 10 Temmuz depreminin öğle saatlerinde ve asıl yıkıma neden olan sarsıntının da öncü sarsıntının ardından meydana gelmesi can kaybının fazla olmasının önüne geçmiştir. İkinci sorunun cevabı ise, hükümetin baştan beri depremle ilgili haberlerin

kamuoyunu endişeye sevk etmesini engellemek istemesidir. Öte yandan bu bilginin kamuoyuyla paylaşılmasının herhangi bir anlamının olmayacağı da düşünülmüş olabilir. Nitekim, bu türden toplam sayı verilmesi yerine toplanan ianelerin miktarı ve kimlere, ne kadarının dağıtıldığının bilinmesi konusuna daha fazla hassasiyet gösterilmiş ve söz konusu haberler gazetelerin "tebligat-ı resmiyye" sütunlarını doldurmuştur.

İlk Hasar Tespitleri ve Hasar Gören-Yıkılan Binaların Sayısı

1894 depreminin yapılar üzerinde meydana getirdiği hasar ve bunların niteliği ya da niceliği hakkında ortaya konacak veriler, depremin etkilerini tespit etme açısından oldukça önemlidir. Zira bu, 10 Temmuz depreminin daha gerçekçi bir boyutta tanımlanmasını sağlayacağı gibi, etkilediği tüm yerleşim birimlerinde oluşturduğu hasar konusundaki merakı da giderecektir. Ancak, geçmişteki depremlerin neden olduğu maddi hasarların niteliğinin, yani yapılar üzerinde bıraktığı etkilerin ve niceliğinin tespiti en büyük problemlerden biridir. Bu sorun, Osmanlı coğrafyasında meydana gelen depremler söz konusu olduğunda biraz daha karmaşıklaşır. Çünkü, yetkililer tarafından depremlerin oluşturduğu hasarın boyutlarını ortaya koymak ve bu çerçevede bir liste oluşturmak düşüncesi birinci derecede önemli görülmemiş, hasarın tespitini yapıp bir bilanço çıkarmaktansa hasarlı yapıların onarımına daha çok önem verilmiştir. Bu noktada eldeki kaynakların verdiği bilgiler, hasarın boyutunu ortaya koyma açısından önem arz eder.

19. yüzyıla gelene kadar Osmanlı coğrafyasında meydana gelen depremlerin etkileri hakkında bir hasar tespiti yapmak oldukça zordur. Zira, vesika sayısının azlığı[36] ve kaynakların dağınık oluşu[37] bu konuda gerçekçi bir tespit yapmayı zorlaştırır. Bunun yanı sıra eldeki kaynaklarda bulunan bilgiler, bir hasar tespit çalışması yapma ve hasarın niteliğini yahut niceliğini yansıtma açısından da oldukça yetersizdir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise, durum biraz daha farklıdır. Zira, bürokrasinin gelişmesi sonucu resmi kurumlar arası bilgi akışının hızlanmasına bağlı olarak eldeki vesika sayısının artması, kamuoyunun bilgilendirilmesi yahut yönlendirilmesi amacıyla depremlere dair bilgilerin gazetelere yansıması, deprem gibi doğal afetler sonrasında hasar gören yerlere ilişkin raporlar düzenlenmesi ve afetzedelere yardım amacıyla iane sandıklarının oluşturulması 19. yüzyıl depremleri ve bunların etkileri hakkında daha fazla veriye ulaşılmasını sağlar. Ancak, bu defa da veri çokluğunun yarattığı bilgi kirliliği, eldeki verilerin kritik edilmesini gerektirdiğinden, bu durum depremin neden olduğu kayıpların ve hasarın tespitini hem zorlaştırır hem de karmaşık bir hale getirir.

İlk Hasar Tespitleri

Ardı ardına üç sarsıntıyla cereyan eden 10 Temmuz depreminin neden olduğu hasarın tespiti depremin ilk şokunun atlatılmasından hemen sonra başladı. Şehirdeki tahribata dair saraya ulaşan ilk bilgiler, Seraskerlik ana kapısı ile Maliye Nezareti'nin saçaklarının düştüğü, Kapalıçarşı'nın bazı yerlerinin tamamen yıkıldığı, Ayasofya Camii'nin büyük direği ile sıvalarının çatladığı, Fatih Camii'nin de minarelerinden birinin tepesinin düştüğü, diğerinin de düşmek üzere olduğu[38] ve Kâğıthane civarında padişaha ait bazı yapıların[39] hasar gördüğü yönündeydi. Ardından Saray-ı Hümayun Muhafızlığı,[40] Adliye Nezareti,[41] Sıhhiye Dairesi,[42] Seraskerlik'e bağlı bazı kurumlar[43] ikâmet ettikleri yapıların hasarını tespit ederek mevcut durumu telgraf veya jurnalle Yıldız Sarayı'na bildirdiler. Genel olarak gözlemsel bir nitelik arz eden ve uzmanlar tarafından yapılmadığı anlaşılan[44] bu tespitlerin ilgili makamlara ulaşması biraz gecikmeli olur.[45] Zira, deprem telgraf hatları ile Soğukçeşme'deki merkez telgrafhaneye[46] ve Beyoğlu Telgrafhanesi'ne zarar verir.[47] Eastern Telgraf Şirketi'nin Kartal'dan Çanakkale'ye kadar olan deniz altındaki telgraf kabloları birkaç yerinden kopar.[48] *Moniteur Oriental*'e göre, sarsıntıyla beraber Çanakkale-Bozcaada-Sakız kablosu devreden çıkar ve haberleşme Odessa

üzerinden sağlanır.[49] Öte yandan merkez telgrafhanede bulunan makineler de onarılmaya başlanır, ancak çok az bir kısmı çalıştırılabilir.[50] Telgraf haberleşmesi, ancak depremden bir gün sonra gerçekleştirilir.[51]

II. Abdülhamid, bu ilk tespitlerden sonra gerek kendi sorumluluk alanlarındaki, gerekse diğer daire veya kurumların yahut şahıslara ait yapıların hasar tespiti ile ölü ve yaralı sayısının belirlenmesi amacıyla Şehremini Rıdvan Paşa ve Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'yı görevlendirdi.[52] Bu görev için söz konusu iki kurumun seçilmesinin nedeni, Şehremaneti'nin belediye hizmetlerinden ve Zaptiye'nin de kamu düzeni ile güvenliğinin sağlanmasından sorumlu kurumlar olması, yani hasar gören yapıların yaratacağı muhtemel bir başka felaketin önüne geçerek halkın güvenliğinin sağlanması[53] ve enkaz kaldırma çalışmalarının yürütülmesiydi. Nitekim, görevlendirmenin hemen ardından bu çerçevede hasar tespitine başlandı.[54]

Depremin meydana geldiği ilk günlerde hasar tespitlerinin mahiyeti genel olarak hasar gören yerlerin tehlikelerinin ortadan kaldırılması yönündeydi. Bu nedenle Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti tarafından görevlendirilen memurların dışında, önce Şehremaneti'ne bağlı belediye daireleri,[55] daha sonraları da Evkaf Nezareti hasar gören bina, cami, medrese gibi yapıların keşifleri için kalfa, memur ve mühendislerden oluşan ekipleri şehrin değişik kısımlarına gönderdi.[56] Belediye ekiplerinin iş yükünü azaltmak ve hasar tespit süresini kısaltmak amacıyla kurulduğu anlaşılan evkaf ekibi, Evkaf Meclisi üyelerinden Kâşif Efendi başkanlığında oluşturuldu. Yalnızca hayır kurumlarının kontrollerinden sorumlu tutulan bu ekip, belediye ekiplerinin tespit ederek yaptıkları ihbarları da değerlendirmekteydi.[57] Ekiplerin öncelikli görevi, yıkılma tehlikesi olan hasarlı binalar ile bazı binaların baca, minare, yangın duvarı gibi ağır hasarlı kısımlarının tespiti ve bunların yıktırılarak tehlikelerinin giderilmesiydi.[58] İkinci olarak da hasarın niteliğini belirleyip yeniden inşasının gerekip gerekmediğine karar vermekti.[59] Hasar tespit ekipleri çalışmalarını sürdürürken, tespit listeleri de bu birimlerin bağlı olduğu kurumlar aracılığıyla Meşihat, Seraskerlik, Şehremaneti ve

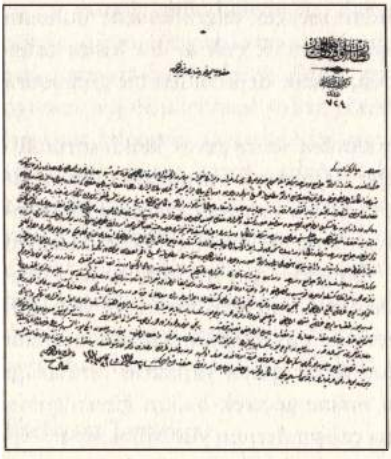

Depremde zarar gören cami, mescid, suyolları vs hakkında düzenlenen listenin Evkaf Nazırı tarafından Sadaret'e arzı, İ.EV, 24/Ş. 1312, Şubat 1895.

Zaptiye Nezareti tarafından düzenlenerek Yıldız Sarayı'na iletilmekte idi.[60]

Genel olarak Yıldız Sarayı'na gönderilen bu resmi yazıların içeriğine bakıldığında, özel mülkiyetten kamu binalarına kadar her türlü yapının hasarına dair bilgilere rastlamak mümkündür. Ancak, hasara ilişkin ayrıntılı olmayan bu bilgiler, çoğu zaman depremin meydana getirdiği hasarın mahiyetini tam olarak yansıtmaz. Bununla beraber, depremin görünen yüzüne dair bilgi akışı depremi takip eden günlerde de sürer.[61]

Kamu binalarının, Şehremaneti'ndeki teknik elemanlardan seçilen ve çoğunlukla heyet-i fenniye[62] olarak anılan ekipler tarafından kontrolleri de bu süreçte başlar. Binanın tehlike arz edip etmediğini yahut ikâmete uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bu kontroller sonucu düzenlenen raporlar, öncekilerin aksine depremin mahiyetine ilişkin bazı ipuçları verir.

Keşfi yapılan devlet dairelerinin başında hükümet merkezi olan Babıâli gelir. Zira, gelen haberler Babıâli'nin Meclis Odası, Sadaret Dairesi, Amedi-i Divan-ı Hümayun Kalemi Odası, Dahiliye Mektubi Kalemi, Dahiliye Dairesi, Nüfus Kalemi ve Evrak Odaları'nın korkulacak derecede hasarlı olduğu yönündedir. Diğer taraftan ertesi gün burada Meclis-i Mahsus'un toplanacak olması da bu çalışmaları hızlandırmış görünmektedir.[63] İlk uzman görüş, Şehremaneti'nden görevlendirilen Mühendis Binbaşı Asaf Bey'e aittir. Onun tespitleri, binada bazı çatlaklar olmasına rağmen bunların tehlike arz etmediği; ancak yine de teknik bir komisyonun incelemelerde

bulunması gerektiği yönündedir.[64] Bu nedenle, Babıâli binasında hasarlı yerlerin tespiti ve ertesi günkü Meclis-i Mahsus toplantısının binanın hangi dairesinde yapılacağının belirlenmesi amacıyla Şehremaneti'nden, mühendislerden oluşan bir komisyonun gönderilmesi istenir.[65] Ardından padişahın iradesi doğrultusunda, Şehremini Rıdvan Paşa'nın da bizzat katıldığı ve Başmühendis Mehmed Kemaleddin Bey ile bazı mühendis ve kalfaların yer aldığı komisyon tarafından kontroller yapılır ve binanın ağır hasarlı olmadığı anlaşılır.[66] Öte yandan aynı gün Babıâli binasının kontrolü için komisyonun gönderilmesine dair yazışmalar sürerken, görevlendirildikleri anlaşılan Erkân-ı Harbiye'den Miralay Ali Avni Bey ile Ebniye-i Seniyye Anbarı[67] mühendislerinden Mehmed Rıfat Efendi tarafından düzenlenerek Yıldız Sarayı'na takdim edilen rapor da benzer tespitleri içerir.[68] İki farklı heyet tarafından yapılan bu kontrollerde ortaya çıkan sonuç, Babıâli binasının hasarının tehlike arz etmediği, hatta ertesi gün Meclis-i Mahsus'un toplanmasında bir sakınca olmadığı ve burada en fazla hasar gören yerin binanın dışındaki Hazine-i Evrak Dairesi olduğuydu. Bununla birlikte raporlara yansıyan bir başka ortak görüş ise, gerek binada gerekse Hazine-i Evrak'ta hasarlı olan yerlerin deprem öncesinde zaten çürümüş ya da köhneleşmiş olduğu ve deprem nedeniyle hasarının arttığı şeklindedir. Birkaç heyet tarafından yapılan bu tespitler ve hatta Meclis-i Mahsus'un Babıâli'de toplanacağı haberi ertesi günkü gazetelerde gayri resmi olarak yayımlanır.[69] Binanın az hasarlı olmasına rağmen böyle bir haberin "tebligat-ı resmiyye" sütunlarında değil de, gayri resmi bir şekilde yayımlanmasının nedeni ise, bazı devlet dairelerinin kontrollerinin bitmemesi sebebiyle yalnızca Babıâli'nin sağlam olduğunun yazılmasının halk nezdinde diğer dairelerin hasarlı olduğu şeklinde algılanması endişesidir.[70]

Babıâli binasının ardından hasar gören bazı kurumlar da keşif talep etti.[71] Bu konuda çıkan şifahi irade doğrultusunda kamu binalarının kontrollerine başlandı.[72] İlk gün başladığını tahmin ettiğimiz bu keşifler, depremde hasar gören yapıların çokluğu sebebiyle ilerleyen günlerde de devam etti. İlk iki gün Şehremaneti'nce görevlendirilen teknik elemanların bulunduğu heyetler ta-

rafından Adliye,[73] Maliye ve Orman-Maadin-Ziraat Nezaretleri, Tahrir-i Vergi Dairesi, Kupon Kalemi,[74] Ticaret Mektebi, Beyazıt Merkez Rüşdiyesi, Muhacirin Komisyonu heyetinin ikâmet ettiği Eski Zaptiye Dairesi[75] ile komisyona ait Dulhane'nin [Kırmızı Kışla][76] keşif ve kontrolleri yapıldı. Keşifler sonucu Adliye Nezareti'nin az hasarlı olduğu,[77] Maliye Nezareti'nin Beyazıt tarafındaki üçüncü kat gövde duvarının iç bölmelerinden ayrıldığı ve içeride de çatlakların oluştuğu, ayrıca birinci kat merdivenleri önündeki mermer sütunun üst başlıklarının sallanması ve biraz da kırılmış olması nedeniyle muhtemel bir sarsıntıda tehlike arz edeceği, Orman-Maadin-Ziraat Nezareti Dairesi'nin Maliye Nezareti tarafına bakan gövde duvarının çatıdan ayrılarak dışa doğru meylettiği, Vergi Dairesi'nin iki tarafındaki gövde duvarının, tavanlarının, Orman Mektebi binasının pencere kemerlerinin, Beyazıt Merkez Rüşdiyesi'nin pencereleri ile Kupon Dairesi'nin dört tarafındaki duvarların yarıldığı,[78] deprem öncesinde zaten harap olan Muhacirin Komisyonu Dairesi'nin hasarının daha da artarak içinde ikâmetin mümkün olmadığı ve Muhacirin Komisyonu Dulhanesi olarak kullanılan Gülhane'deki Kırmızı Kışla'nın da ağır hasarlı olup tahliye edilmesi gerektiği anlaşılır.[79]

İkinci gün daha önce iki farklı heyet tarafından keşfi yapılan Babıâli'nin üçüncü kez keşfi yapıldı. Binanın bu üçüncü keşfinde, yine Şehremaneti mühendis ve kalfalarından oluşan, ancak daha önceki keşifte görev almamış uzmanların da olduğu bir kadro[80] yer aldı. Son keşfin nedeni, Babıâli binasının ağır hasarlı olduğu şeklinde deveran eden rivayetler ve muhtemelen bu sebeple çalışanların binaya girmek istememesiydi. Zira, II. Abdülhamid binanın ağır hasarlı olmasının memurlar ve halk üzerinde heyecana neden olduğu haberinin ulaşması üzerine, haberin doğru olup olmadığının araştırılmasını istemişti.[81]

Bazı devlet binalarının ağır hasarlı olduğu şeklindeki haberler ve devlet memurlarının depremin ikinci gününde görev yerlerine gitmeyerek tatilmiş gibi hareket etmeleri[82] üzerine aynı gün resmi dairelere bir tebligat gönderilerek[83] Şehremaneti'nden görevlendirilen "heyet-i fenniye"lerin yaptığı keşiflerde devlet dairelerinin "hatar

ve tehlikeden tamamıyla salim olduğunun" yani, devlet işlerinin yapılmasına engel olacak bir durumun olmadığının anlaşıldığı ve ertesi gün bütün devlet memurlarının görevleri başına gelmeleri gerektiği bildirildi.[84] Bu tebligatın ardından çıkan iradede, resmi dairelerde ağır hasarlı olan odaların kapatılarak diğer kısımların açılması ve daha önceki tebligat çerçevesinde resmi bir ilanın gazetelerde yayımlanması istendi.[85] Ancak, tebligat ile gazetelerde yayımlanması istenen resmi ilan arasında bazı farklılıklar dikkat çeker. Nitekim, ilk tebligatta bütün devlet dairelerinin sağlam olduğu belirtilmişken,[86] ikincisinde Şehremaneti'nden gönderilen fen komisyonları tarafından yapılan kontrollerde Babıâli binasındaki Sadaret, Dahiliye, Hariciye, Şûra-yı Devlet Daireleri, Bab-ı Meşihat, Seraskerlik, Tophane-i Amire, Bahriye, Adliye, Evkaf, Maliye, Maarif, Nafia, Defter-i Hakani, Rüsumat ve Zaptiye Nezaretleri ile Şehremaneti binalarının sağlam olduğu ve tehlike arz etmediği ifade edilir.[87] Gazetelerde yayımlanması istenen bu ikinci tebligat, kapsamı biraz daha genişletilerek ertesi gün tüm gazetelerin "tebligat-ı resmiyye" sütunlarında yer alır.[88] İki tebligat arasında dikkat çeken bu farklılığın nedeni, Telgraf ve Posta Nezareti ile Muhacirin Komisyonu Dairesi'nin ağır hasarlı olması olabilir. Ancak, yine de gazetelerde yayımlanan ilanda, uzman ekipler tarafından keşfi yapılmadığı halde sağlam olduğu bildirilenlerin yanında,[89] hemen ertesi gün hasarı nedeniyle başka yerlere nakledilen kamu binaları da vardır.

Devlet dairelerinin keşiflerinin tamamlanarak sağlam olduğunun anlaşıldığı ve memurların görevlerine gelmemesi için hiçbir nedenin olmadığına dair yayımlanan tebligat, gerçekte depremin yarattığı panik ve korku haline son verme çabalarının bir tezahürüydü. Zira, tebligatın ilgili makamlara gönderilmesi ve yayımlanmasıyla asıl vurgulanmak istenen, devlet memurlarının işlerine dönmesini sağlamaktı. Nitekim, yukarıda zikredilen tebligatların dışında memurların tekrar tekrar göreve çağrılması,[90] ardından göreve gelip gelmediklerinin hem nazırlar hem de özel görevliler tarafından denetlenmesi[91] ve kamu binalarının daha sağlam olduğu düşüncesi nedeniyle bu durumun halkın korkularını artıracağı endişesi[92] tebligatın, halkı teskin etmek ve devlet işlerinde devamlı-

lığı sağlamak amacıyla yayımlandığını ortaya koyar. Bir başka deyişle, tebligatın yayımlanma gerekçesi, 10 Temmuz günü yaşanan depremin İstanbul halkı ve kamu çalışanları üzerinde yarattığı panik havasına son vermek ve deprem nedeniyle altüst olan hayatın normalleşmesini sağlamaktı. Bu amaçla, 12 Temmuz günü hasarlı/hasarsız tüm resmi daireler açıldı;[93] ancak devlet memurları çıkan irade doğrultusunda binaların ya hasarsız kısımlarında, ya bahçelerde ya da başka binalarda hizmet vermeye başladı.[94]

Görüldüğü gibi, resmi dairelere gönderilen ve gazetelere yansıyan tebligatların aksine, bütün kamu kurumlarının hasar tespit çalışmaları iki günde tamamlanamamıştı. Nitekim, aynı günün akşamında çıkan bir irade bunu doğrular niteliktedir. Gerek devlet dairelerinden gelen, gerekse istihbari olarak elde ettiği haberler nedeniyle II. Abdülhamid henüz keşfi yapılmamış devlet dairelerinin "fennen muayenesi" için Başmimar Sarkis Bey[95] ile seçilecek mühendis ve kalfaların görevlendirilmesini ve bu ekibin üç nüsha olarak hazırlayacakları raporlarını ertesi gün öğlene kadar takdim etmesini; raporlara göre, aralarında Soğukçeşme Merkez Telgrafhanesi gibi kullanılamayacak derecede hasarlı olanlarının da kira bedeline bakılmaksızın ahşap konaklara naklini istedi.[96] Önce bizzat Şehremini Rıdvan Paşa'nın da katıldığı teknik bir heyet Adliye, Evkaf, Maarif Nezaretleri, Divan-ı Muhasebat, Hukuk Mektebi,[97] Mülkiye Mektebi,[98] Darülmuallimin, Jandarma Dairesi,[99] Askeri Teka'üd Sandığı ve Divan-ı Harb'e ait odaları tek tek kontrol eder.[100] Ardından yine Rıdvan Paşa'nın refakatinde Başmimar Sarkis Bey, Mimar D'Aronco,[101] Ebniye-i Seniyye Memuru Miralay Hasan Bey ve kimliklerini tespit edemediğimiz bazı belediye mühendis ve mimarlarından oluşan teknik bir ekip Seraskerlik binasında hasar tespitinde bulunur.[102] Ancak, daha önce ele alındığı gibi, perşembe günü 16.00 civarında meydana gelen artçı sarsıntının hem bazı hasarlara neden olması hem de çalışanların deprem korkusunu tetiklemesi hasar tespitinde başa dönülmesine neden olur. Zira, daha önce hasar tespiti yapılan binalar, gelen talepler doğrultusunda yeniden gözden geçirilir[103] ve bu durum diğer binaların keşfini geciktirir.[104]

Yapılan kontrollerde kimi zaman yeni hasarlar tespit edilirse de, genel olarak bu sarsıntı kamu binalarında daha öncekinden farklı, tehlike arz eden bir hasar meydana getirmedi. Nitekim, daha önce keşfi yapılan Adliye Nezareti ve Maliye Nezareti'nin ikinci keşfinde de tehlike arz edecek ve devlet işlerini aksatacak bir hasara rastlanmadı.[105] Buna rağmen muhtemelen bu artçı sarsıntı, deprem sonrasında ortaya çıkan tabloyu netleştirdi. Nitekim her artçı sonrası benzer görüntülerin yaşanarak devlet memurlarının işlerini terk edip dışarı çıkmasının engellenemeyeceğini düşünen padişah da aynı gün bir iradeyle devlet işlerinin aksamaması için resmi dairelerin binanın hasarsız kısımlarına yahut ahşap konaklara naklini, Babıâli ve Defter-i Hakani Nezareti[106] için hafif barakaların inşasını ve hasar gören mekteplerdeki yatılı öğrencilerin evlerine yahut hasar görmeyen başka okullara gönderilmesini uygun gördü.[107] Burada dikkat çeken nokta, 11 Temmuz tarihli iradede kullanılamayacak kadar hasarlı olan dairelerin ahşap konaklara nakli istenirken,[108] 12 Temmuz tarihli söz konusu iradede, "lüzumu tahakkuk ettiği takdirde" ifadesinin kullanılmasıdır.[109] Zira, bu durum az hasarlı dairelerin bile taşınmasında rol oynamıştır.

"Kamu Binaları" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, ilk olarak daha önce hasarlı olmadığı açıklanan Maarif Nezareti, kararın çıktığı gün "ziyadece hasara uğraması" nedeniyle Hukuk Mektebi binasına; Telgraf Nezareti, Seraskerlik Masraf Nazırı Hasan Paşa'nın Soğukçeşme'deki konağına; Defter-i Hakani Nezareti'nin bazı birimleri Sultanahmet civarındaki Hariciye Muavini Galip Efendi Konağı'na; Adliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat da Sadık Paşa Konağı'na taşındı. Bu arada Defter-i Hakani Nezareti'nin diğer birimleri ile Babıâli'deki daireler için barakalar inşa edildi. Başka binalarda ve barakalarda hizmet veren resmi kurumlar bunlarla sınırlı değildi. Söz konusu daireler dışında hasar gören kamu kurumlarının barakalara yahut konaklara nakliyse aynı süreçte gerçekleşti.[110] Öte yandan gelen talepler doğrultusunda keşfi yapılmamış binaların kontrolleri de devam etti.[111]

İlk hasar tespitlerine göre, tehlike arz edecek şekilde hasarlı olmayan bazı resmi dairelerin hemen sonra ahşap konaklara

veya barakalara naklinin gündeme gelmesinde memurların işlerini aksatmasının rolü büyüktü. Zira, çalıştıkları binaları güvenli görmeyen memurların işyerlerine girme konusunda bir türlü ikna edilemeyişi, bazı binaların tekrar tekrar kontrolünde rol oynadığı gibi, defalarca kontrol edilen ve tehlike arz etmediği anlaşılan bazı kurumların taşınmasına izin verilmesinde de etkili oldu.[112] Öte yandan, az hasarlı da olsa tamiratın süratli ve güvenli bir şekilde tamamlanmak istenmesi de resmi dairelerin naklini gerektirmişti. Tüm bunların yanı sıra ilk kontrollerde tespit edilemeyen yahut tehlike arz etmediği düşünülen bazı hasarların daha sonra yapılan kontrollerde tehlikeli olduğunun fark edilmesi, söz konusu dairelerin başka mekânlarda hizmet vermesinin bir başka nedeniydi.

Özellikle bu sonuncu neden, ilk raporların hasarlara ilişkin verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini izah eder. Çünkü, depremin yarattığı karmaşa ortamının raporlara yansıttığı bu tablo, ilk hasar tespitlerinin güvenilirliği ve mahiyeti açısından önemli ipuçları verir. Nitekim, amacı kamu binalarının ikâmete uygun olup olmadığını belirlemek olan bu ilk raporlar, hasarın boyutları hakkında ayrıntı veren nihai teknik bir rapordan ziyade durum tespitinden ibarettir ve bu nedenle hasara dair güvenilir verilere ihtiyaç vardır. Bu konuda, ileride tekrar değinilecek olan resmi kurumların tamirine ilişkin düzenlenen keşif defterleri, hasar hakkında da bilgi verdiğinden diğerine göre daha güvenli bilgileri haizdir. Çünkü, kimi hasarların tamirat sırasında ortaya çıkması ve söz konusu hasarın tamiri için yeni defter düzenlenmesi, hasarın niteliğine tam olarak işaret eder. Örneğin, daha önce ifade edilen ve başka yere nakli gereken Maarif Nezareti'nin ilk raporunda sıva kabarması olarak tespit edilen hasarın tehlikeli olduğu, ancak sıvanın kaldırılması sırasında fark edilebilmiş ve Şehremaneti'nde oluşturulan komisyon tarafından yıkılması gerektiğine karar verilmişti.[113] Öte yandan kimi zaman bunun tam tersi durumlarla da karşılaşıldığı oldu. Nitekim, "Askeri Binaların Keşif ve Tamiri" kısmında görüleceği gibi, ilk gün bir-iki yerinde duvar çatlağı ve sıva döküntüsü olduğu belirtilerek 8.000 küsur kuruşa tamir edilebileceği tahmin edilen Gümüşsuyu Kışlası'nın

depremde hasar görmediği daha sonra yapılan kontrollerde ortaya çıktı. Dolayısıyla bu örnekler, ilk günlere özgü karmaşa ortamının belgelere yansıttığı farklılıkları ve bu dönemde yapılan çalışmaların gerçek bir hasar tespitinden uzak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Resmi kurumların farklı teknik heyetler tarafından kimi zaman tekrar tekrar yapılan kontrolleri, ileride ayrıntılı biçimde ele alınacak olan Şehremaneti'ndeki komisyonun çalışmalarına başlamasına kadar devam eder. Ancak, bu süre içinde hâlâ herhangi bir teknik heyet tarafından keşfi yapılmamış,[114] yahut keşfi yapılmasına rağmen tehlikeleri bertaraf edilmemiş kamu binalarına rastlamak mümkündür.[115] Bu sorun kimi zaman nezaretlere ve dairelere bağlı bazı teknik birimlerin, keşfi gereken binaların kontrolü için görevlendirilmesiyle çözümlenmeye çalışılmışsa da,[116] kamu kurumlarının keşfinin tamamlanması zaman almıştır.

Depremin, kamu binaları dışında İstanbul'da yarattığı hasara dair ilk tespitler, daha önce açıklandığı gibi Şehremaneti hendesehanesine bağlı mühendis ve kalfaların başkentte hasar gören binalar ile bunların yıkılması gereken ya da yıktırılan kısımları hakkında düzenledikleri listelerde yer alır. İlgili makamlara ulaştırılan bu listeler,[117] daha sonra bir yandan Kapalıçarşı ve su şebekesi gibi ağır hasarlı yapıların kontrolleri için özel keşif heyetlerinin kurulmasına, diğer yandan da ileride ayrıntılarıyla anlatılacak olan İane-i Musabin Komisyonu tarafından depremde evleri yıkılan yahut hasar gören kişilere yapılacak yardımların tespit edilmesine yardımcı olur. Dolayısıyla bunlar, hem depremin şehirde yarattığı tahribatın hem de bir anlamda deprem nedeniyle evleri yıkılarak yahut hasar görerek yardıma muhtaç olanların tespit listeleridir diyebiliriz.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi, Şehremaneti mühendislerinin hasarlı binalar hakkında yaptıkları tespitler yardıma muhtaç afetzedelerin belirlenmesinde rol oynadı. Şehirde dolaşarak hasar gören binaların hasarlarının giderilmesi için tespitlerde bulunan mühendisler, gelen ihbarları ve hanesi yıkılan yahut hasar gören şahısların mahalle muhtarlarından veya imamlarından

tahririye ücreti karşılığında aldıkları ilmühaberle beraber ilgili kurumlara verdikleri arzuhalleri de değerlendirmekteydiler.[118] Fakat, muhtemelen tespit edilmesi gereken binaların çokluğu hasarlı yerlerin tespitinde ve dolayısıyla tehlike arz eden kısımların yıkımında bazı aksaklıklara neden oldu.[119]

Mühendislerin bir binanın sağlam mı, yoksa hasarlı mı olduğuna dair karar verme yetkisi vardı. Ancak bu durum, kimi zaman bazı suiistimallere neden oldu. Nitekim, Şehremaneti mühendislerinin emlak sahiplerinden para isteyerek sağlam binayı çürük, yahut çürük binayı sağlam gösterdikleri haberinin padişaha ulaşması üzerine çıkan iradeyle, şikâyetçi olan emlak sahiplerinin bu kişiler hakkında suç duyurusunda bulunması istendi.[120] Diğer yandan gereken incelemeler yapılarak haberin aslının olmadığı anlaşıldı.[121] Buna rağmen, mühendislere belediye daireleri ve hendesehane aracılığıyla gerekli uyarılar yapıldı.[122] Ancak, yine de söz konusu haberlerin arkası kesilmedi.[123] Her ne kadar tahkikatta haberin bir rivayetten ibaret olduğu anlaşılmışsa da, böyle bir haberde az da olsa haklılık payı olabilir. Zira, ileride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, hanesi/dükkânı hasarlı olanların devletten alacağı ianenin yanı sıra, ödeyeceği bazı vergilerden 8 ay veya bir yıllığına muaf olması, mühendislerin bundan yararlanmak istemiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Taşra ve çevre vilayetlerdeki hasar tespit çalışmaları da, tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, depremden hemen sonra başladı. Daha önce ifade edildiği üzere, hasar gören telgraf hatları sebebiyle başkente gecikmeli olarak ulaşan depremin taşradaki etkilerine dair tespitler, mutasarrıf, kaymakam veya valiler tarafından öncelikle Dahiliye Nezareti[124] ve Hassa Müşiriyeti gibi kurumlara bildirildi;[125] ardından peyderpey gelen bilgiler yine Şehremaneti, Zaptiye Nezareti ve Seraskerlik tarafından düzenlenerek, kimi zaman da taşra yetkililerince doğrudan Yıldız Sarayı'na ulaştırıldı.[126]

Bazıları gazetelerde yayımlanan söz konusu telgraflar,[127] depremin hissedildiği bölgeler ve buralarda meydana gelen bazı hasarlara ilişkin bilgiler içerir. Ancak, bunlar hasar gören yapılar hakkında pek fazla bilgi vermez. Örneğin, Çatalca Mutasarrıflığı'ndan

gönderilen telgrafta, "[...] Mehmed Paşa Camii şerifi minaresi kısmen yıkılıp duvarları dahi çatladığı ve pek çok hane ve dükkân ve hamam duvarları yıkılarak bazı köhne hanelerin çatıları dahi çökmüş [...]"[128] olduğu ve Karamürsel'den çekilen telgrafta geçen "[...] Kazada camı kırılmadık sıvası dökülmedik hane kalmadığı gibi bir hayli hane dahi külliyen münhedim olmuş ve kısm-ı küllîsi inhidama yüz tutmuştur [...]"[129] şeklindeki ifadeler bu bağlamda zikredilebilir.

İstanbul'un dışında veya uzak kazalarda hasar gören yapılarla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. İzmit'te askerlere tahsis edilen Kasr-ı Hümayun[130] ile İzmit Fabrika-yı Hümayunu[131] bu değerlendirmelerin istisnalarıdır. Askeri binalar dışındaki kurumların hasar tespit ve keşifleri, "mahallince" yapılmıştı.[132] Yerel yönetimlere bağlı mühendislerce yapılması muhtemel bu keşiflere ait defterlere ulaşılamadı. Ancak, bu tespitlerin çoğu kez yetersiz teknik elemanlar tarafından[133] yapılmış olduğu düşünülebilir.

Depremin etkilediği alanlarla ilgili bilgi veren bir kaynak da gazetelerdi. Nitekim, depremin meydana geldiği andan itibaren bazı görgü tanıklarının hasara ilişkin verdiği bilgilerin ve muhabirlerin tespit ettikleri yüzeysel hasar listelerinin[134] gazete sütunlarını doldurduğu ve esasında büyük bir bilgi kirliliğine sebep olduğu görülür. Öte yandan, kamu kurum ve kuruluşlarından özel mülkiyete kadar pek çok yapının hasarına dair bilgi veren gazetelerin yayımladıkları hasar tespitlerinin çoğunun gözlem ve rivayetlere dayalı olması, kimi zaman da bazı haberlerin araştırılmadan ve başka gazetelerden alınarak yayımlanması gazetelerdeki verilere ihtiyatlı bakmayı gerektirir.

Gazeteler, depremin İstanbul dışındaki etkileri hakkında da bilgi verirler. Nitekim, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraflar gibi, şehir dışından gelen kişilerin verdiği bilgiler de gazete sütunlarına yansır. Örneğin, bu dönemde İzmit Sancağı'na bağlı bir kaza olan Adapazarı'ndan gelen yolcuların gözlemlerini aktaran *Moniteur Oriental*, burada tüm kâgir evlerin yıkıldığını, İzmit'te hasarın ve nüfus zayiatının çok büyük, Eskişehir'de ise durumun kötü olduğunu ve Anadolu Demiryolu'nun geçtiği istasyonların

hasar gördüğünü yazar.[135] *Saadet* gazetesi de, İzmit'teki durumun Adapazarı kadar kötü olmadığını belirtir.[136] Ancak, tüm bu örneklerden anlaşılacağı gibi, gazetelerde taşradaki duruma ilişkin yayımlanan birbirinin benzeri bu haberler, İstanbul'daki haberlere göre daha yüzeysel, hasarlı yapılara ve hasarın mahiyetine işaret etmeyen muğlak ifadelerden ibarettir. Bununla beraber söz konusu bilgilerin çoğu arşiv vesikaları ve dönemin diğer kaynakları tarafından doğrulanmamaktadır. Ayrıca, verilen bazı bilgiler de doğruluğu açısından oldukça zayıftır. Nitekim, gerek 1894 depreminin etkilediği alanla ilgili bilgi veren bilimsel çalışmalarda,[137] gerekse resmi vesikalarda Eskişehir'de hasarın büyüklüğüne ve çok sayıda yapının yıkıldığına dair hiçbir bilgi olmadığı gibi, bu depremin merkezi ve etki alanındaki tahribatı açısından da böyle bir sonuç gerçek dışı görünür. Benzer şekilde İzmit'teki hasar ile nüfus zayiatına ve Anadolu Demiryolu'nun geçtiği istasyonların hasarına dair gazetelere yansıyan muğlak ifadeli bu bilgiler, resmi kaynaklarda yer alan ve hasar gören yapılara işaret eden tüm bilgilere göre oldukça abartılıdır.

Depremin İstanbul dışında, sadece Adapazarı'ndaki hasarına dair bilgi veren bir kaynak da, kim olduğu ve ne amaçla Adapazarı'nda bulunduğu hakkında bilgi edinemediğimiz Dybowski isimli bir şahsın *La Nature* adlı dergide yayımladığı ve gözlemlerine yer verdiği yazısıdır. Dybowski'nin gözlemlerine göre, kazada 600 hane oturulamaz hale gelmiş ve her beş binadan biri hasar görmüştü. Yazıda, söz konusu tespitlerin neye dayanarak yapıldığına dair de bir işaret yoktur.[138]

Dybowski'nin Adapazarı'nda hasar gören yapı sayısına dair verdiği bu bilgiler de, İstanbul dışındaki hasar hakkında bilgi veren gazetelerde olduğu gibi resmi kaynaklardaki verilerle örtüşmemekte yahut doğrulanmamaktadır. Nitekim, iane kayıtlarındaki verilerden, İzmit Sancağı'nda hasar gören toplam 600 hane sahibine yardım yapıldığı ve bunların ikinci derecede hasarlı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu veri, Dybowski'nin "600 hanenin oturulamayacak durumda olduğu" tezini çürütür. Zira, bu dönemde İzmit Sancağı, bugün her biri il veya ilçe olan İzmit, Adapazarı,

Karamürsel, Kandıra ve Geyve'den müteşekkildi ve bu rakam, yalnızca Adapazarı'nda değil, söz konusu yerleşim birimlerindeki toplam hasarlı bina sayısını ifade etmekteydi. Öte yandan söz konusu yardım yapılan haneler oturulamayacak kadar ağır hasarlı değil, İstanbul'a nisbeten daha az hasarlıydı. Sonuç olarak, 10 Temmuz depreminin İstanbul dışındaki etkileri hakkında eldeki bilgiler oldukça sınırlı olup, özellikle yerel kaynaklarda tespit edilecek yeni bilgilere muhtaçtır.

Hasar Gören-Yıkılan Binaların Sayısı

Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı gibi, dönemin vesikaları ve gazeteleri incelendiğinde, 1894 depreminin neden olduğu yıkım ve zayiata dair pek çok bilgiye rastlanır. Özellikle gazeteler ilk günlerde yayımladıkları haberlerle tam anlamıyla hasar tespit çalışması yapar görünümündedir. Ancak, haberlerin abartılı yahut rivayete dayalı veya başka gazete haberinden alıntılanarak yapılması bu bilgilerin güvenilirliğini tartışmalı hale getirir ve bunların tahkik edilmesi gereğini doğurur. Tahkik işinin hiç de kolay olmadığını itiraf etmek gerekir. Zira, yukarıda izah edildiği gibi, depremin vuku bulduğu andan itibaren bazı kurumların hasar ve nüfus zayiatı hakkındaki jurnalleri ile Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti'nin hasar gören yerlere dair sunduğu takrirler ve ilk hasar tespitlerine ilişkin raporlar bu konuda hatırı sayılır ölçüde malzeme yekûnu oluşturur ve bu durum tahkik işini güçleştirir.

10 Temmuz depremiyle ilgili hasar gören yapılara dair yapılacak bir hasar tespit çalışmasında en önemli verileri, ileride de ele alınacak olan Evkaf Nezareti, Seraskerlik ve Meşihat gibi resmi kurumların kendi sorumluluk alanlarındaki yapılar hakkında oluşturdukları listeler oluşturur. Ancak, hasarlı yapılara dair toplu rakamlara da rastladığımız söz konusu listeler, çoğu zaman eksik ve hasarların nitelikleri konusunda çok da açıklayıcı olmadığından tek başına bir hasar listesi oluşturmak için yeterli değildir. Öte yandan, depremin vuku bulduğu anlardaki heyecan ve telaş halinin yarattığı etkiyle yapılan ilk hasar tespitlerinin şahısların mü-

şahedelerine dayalı olması, yukarıda kamu binaları örneklerinde görüldüğü gibi, keşiflerin binanın ikâmete uygun olup olmadığına karar verme amacıyla yapılması nedeniyle belgelere yansıyan bazı çelişkili ifadeler ile nihayetinde İstanbul dışında depremden etkilenen bölgelerin hasar tespitlerinin telgraflardaki sınırlı bilgiye dayalı olarak verilmesi, bu konuda net bilgilere ulaşılmasını engeller.

Tüm bunlara bir de bazı vesikaların içerdiği sorunlar eklendiğinde, depremin sebebiyet verdiği yıkım ve hasarın rakamsal boyutları ile ilgili yapılacak bir hasar tespit işleminin güçlüğü daha iyi anlaşılır. Nitekim, devlet işlerini aksatmama ve hasarı az göstererek deprem nedeniyle meydana gelen yıkımların halk üzerinde olumsuz kanaatler oluşturmasını engelleme çabası şeklinde tezahür eden bürokratik yaklaşımlar, bu bürokrasinin ürettiği kaynak ve belgeler arasında bazı çelişkili ifadelere neden olabilmekte ve bu durum hasarın gerçek boyutlarıyla ortaya konmasını zorlaştırabilmektedir. Nitekim, kimi kaynaklarda hasarın çok büyük boyutlarda olmadığı,[139] kimilerinde ise İstanbul'un adeta yerle bir olduğunun belirtilmesi[140] mevcut kaynakların verdiği bilgilerin kritik edilmesini zorunlu kılar. Arşiv belgelerinde farklı rakamların mevcudiyeti veya aynı belgede bile bu tür çelişkilere rastlanması,[141] bazı belgelerde yapının adını vermek yerine "... mahallesindeki cami" gibi genel ifadelerin kullanılması,[142] özellikle cami, medrese ve tekkelerin birkaç isimle anılıyor olması,[143] şahısların tanımlamalarına bağlı olarak aynı yapının farklı semtlerde gösterilmesi,[144] bazı kurumların aynı binada hizmet veriyor olmasına rağmen farklı yerlermiş gibi zikredilmesi[145] kaynaklardaki bilgilerin değerlendirilmesinde ve bir bilanço çıkarılmasında karşılaşılan önemli sorunlardandır. Bunun yanında mevcut literatürde görülen bazı eksiklikler de bu tespit işlemini zorlaştırır. Nitekim, İstanbul'da bulunan cami,[146] dergâh,[147] mektep, karakol gibi kurumlara dair bilgilerin yetersizliği, verilen rakamlara ihtiyatlı bakmayı zorunlu kılar. Zira, söz konusu eksiklik, bazı yapıların mükerrer olarak tespitine neden olduğundan sağlıklı bir veriye ulaşılmasını engeller.

Yine de eldeki vesikalardan ve gazete haberlerinden yararlanılarak "1894 Depreminde Hasar Gören Yerleri Gösterir Envanter

Tablosu" başlıklı bir liste hazırlamak mümkündür. Bu çerçevede hasar gören binanın adı, bulunduğu mevki,[148] gördüğü hasarın niteliği ve bilginin alındığı kaynakları gösteren bir envanter hazırlanmıştır. Kitabın Ekler kısmında yer alan envanter, resmi, dini, askeri ve sivil kurumlara ait binalarda depremin yol açtığı hasarı göstermektedir. Bununla beraber, evlerin/hanelerin dahil edilmediği listede, önde gelen bazı şahsiyetlerin depremde hasar gören konakları yahut yalıları zikredilmiştir.[149] Bu bağlamda 1894 depreminin İstanbul ve çevresinde neden olduğu maddi hasarın rakamsal sonuçları nelerdir?

Söz konusu envantere göre bir sayım yapılacak olursa, depremde Müslüman ibadethanelerinden Kapalıçarşı içindeki iki cami de dahil olmak üzere 472 cami ve mescit;[150] 97 dergâh, tekke, zaviye ve hankâh; gayrimüslim ibadethanelerinden 37 kilise, manastır ve sinagog; 54 türbe; 139 medrese; 17 muvakkithane; 144 mektep;[151] 101 karakol, polis merkezi, jandarma ve zabıta dairesi;[152] 34 askeri kurum;[153] 47 resmi daire;[154] 20 imaret; 12 hastane;[155] 22 çeşme, şadırvan, sebil; 14 kütüphane; 21 hamam; 4 sefarethane binası; 171 işyeri; Kapalıçarşı'daki hanlar da dahil olmak üzere 65 han; 22 fırın;[156] 15 fabrika[157] ve 10 otel hasar görmüştür. Bu rakamsal verilere göre, 1.500'e yakın yapı depremin etkisiyle hasara uğrar. Ancak, yine de söz konusu rakamlara ihtiyatlı bakmak ve daha kesinlik arz eden yeni bulgularla bunların değişebileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Yukarıda ifade edilen yapı grupları dışında, dönemin depremle ilgili kaynakları depremin tesiriyle yıkılan veya hasar gören hanelere dair de bilgiler verir. Nitekim, gazetelerde bu tür bilgiler yer aldığı gibi, arşiv vesikaları içinde de, hem tehlike arz eden yapılar[158] ve bunların yıkımıyla ilgili tutanaklar[159] hem de evlerinin onarımı için yardım isteyen kişilerin arzuhalleri önemli yer tutar.[160] Buna rağmen "1894 Depreminde Hasar Gören Yerleri Gösterir Envanter Tablosu" başlıklı listede, depremin en çok etkilediği yapı grubu olarak meskenler yer almamıştır. Zira, gazetelerin ve tutanakların ilk günler dışında tehlike arz eden veya tehlikesi bertaraf edilen yapılar hakkındaki bilgileri oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte evleri ha-

sar görenlerin yardım için ilgili makamlara verdikleri arzuhaller de, çoğu zaman yer/mekân ve hasarın niteliği gibi hususlarda açıklayıcı bilgiler içermemekte ve sayı olarak da yetersiz kalmaktadır.[161] Tüm bunların yanı sıra, daha önce ölü ve yaralı sayısını tespitte devletin resmi rakamlarına ulaşılan iane kayıtlarının, bu defa da deprem nedeniyle yıkılan yahut hasar gören hane sayısına ulaşılmasına imkân tanıması, yeterli bilgiye sahip olmayan söz konusu arzuhallerin envantere dahil edilmesini anlamsız hale getirmiştir.

İleride ayrıntılarıyla izah edilecek olan ve depremzedelere yardım etmek amacıyla kurulan İane-i Musabin Komisyonu'nun Eylül 1895 tarihinde padişaha sunduğu ve komisyon tarafından yapılan harcamaları gösteren çizelge, 1894 depreminde yıkılan/hasar gören hane sayısı hakkında oldukça önemli veriler sunar. 10 Temmuz 1894-12 Eylül 1895 tarihleri arasında depremzedelere komisyon tarafından dağıtılan iane miktarından, Şehzade Camii avlusunda inşa edilen baraka masrafına kadar vs. konularda bilgi edinebileceğimiz söz konusu çizelgeye göre, 1894 depreminde hasar gören/yıkılan hane sayısı 20.959'dur. Bu rakam, İane-i Musabin Komisyonu'ndan alınan yardım parasıyla tamir ya da inşa ettirilen hane sayısını göstermektedir. Nitekim, ileride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, evlerini kendi imkânlarıyla tamir ettiren yahut inşa ettirenler de vardı. Ancak, bunların sayısı muhtemelen çok fazla değildir. Bu nedenle depremde az ya da çok hasar gören toplam hane sayısı, İane Komisyonu'nun tespit ettiği rakamın biraz üzerinde olmalıdır. Yardım yapılan hane sayısının belediye, kaza ve vilayetlere göre dağılımının da yer aldığı ve İane Komisyonu tarafından düzenlenen ve ileride tablo olarak gösterilecek olan bu listeye göre, bugünkü İstanbul ili sınırları içinde 20.000'in üstünde hane depremden zarar görmüştür. Söz konusu veri, yukarıda envanter çerçevesinde verilen rakamlara ve depremin İstanbul üzerindeki etkilerine daha farklı açılardan bakmayı gerektirir. Zira, İstanbul'daki hane sayısının yaklaşık 1/7'sini oluşturan bu rakam,[162] depremde hasar gören sosyal kurumların sayısının on beş katından da fazladır ve deprem sonrası İstanbul'un nasıl bir görüntü oluşturduğunu tahayyül etmemizde önemli rol oynar.

Gerek envanter, gerekse İane Komisyonu'nun düzenlediği çizelgeyle ortaya konan rakamlar ve bunların bölgelere göre dağılımı, 1894 depreminin neden olduğu hasarın büyüklüğü ile İstanbul ve çevresinin depremselliği hakkında yorum yapılmasına imkân tanıyan önemli bir veridir. Zira, daha önce de ifade edildiği gibi, depremlerin neden olduğu kayıpların rakamsal boyutları, bir yerin depremselliğinin ve alınması gereken tedbirlerin belirlenmesinde rol oynar. Dolayısıyla bugün dünyanın en büyük ve en kalabalık şehirlerinden biri olan İstanbul'un geçmişte yaşanan depremlerde maruz kaldığı hasarın rakamsal boyutları, hem akademik çevrelerin hem de meraklı bazı insanların ilgi odağı durumundadır. Bu noktada, 1894 depreminde hasar gören yapılar hakkında sadece rakamsal verilere göre bir tespit yapılacak olursa, depremden en fazla etkilenen bölge neresidir?

Kuşkusuz bu sorunun cevabı Sur İçi'dir. Eldeki rakamsal veriler, bu dönemde üç belediye dairesinden oluşan Sur İçi'nde, 3. Belediye dahilindeki Cerrahpaşa, Kocamustafapaşa, Yedikule, Silivrikapı, Mevlanakapı, Topkapı ve çevresinin en fazla hasar gören yerler olduğunu ifade eder. Ardından 1. Belediye dahilindeki Eminönü-Beyazıt-Aksaray'a kadar olan hat ile 2. Belediye dahilindeki Şehzadebaşı-Fatih-Edirnekapı hattı gelir. Bunu 6. Belediye dahilindeki Galata ve Beyoğlu takip eder.[163] Bu tespit, eldeki kaynakların farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesini gerektirir. Zira, depremden sonra gerek gazetelere, gerekse ilk hasar tespitlerinde belgelere yansıyan bilgilere göre, depremin en etkili olduğu alan, 1. Belediye'ye bağlı Eminönü-Beyazıt ile 1. ve 2. Belediye'nin sorumluluk alanındaki Beyazıt-Edirnekapı güzergâhları idi.[164] Diğer taraftan dönemin kaynaklarında yer alan bir diğer tespit, Galata ve Beyoğlu'nun deprem nedeniyle fazla hasar görmediği, insanların bu çevrelerdeki açık alanları tercih ettiği yönündedir. Buna karşın depremin en tesirli olduğu yer Adalar'dır.[165] Söz konusu tespitler, *Cosmos* dergisinde yayımlanan bir makalede de yer alır. S. B. rumuzlu ve kimliği hakkında bilgi sahibi olamadığımız biri tarafından kaleme alınan makale, bu bölgede hasarın az olduğuna işaret eder ve bunun sebebini zeminin kayalık olmasına ve sismik

Edirnekapı surların dışından, The Graphic, 4 Ağustos 1894.

hareketin yönüne bağlar. Ardından Adalar'da hasarın çok olmasını da zeminin fiziki özelliklerine dayandırır.[166] Oysa bu bilgiler, yıkılan binalar ile çatlayan duvarların aynı kategoride değerlendirildiği rakamsal verilerle örtüşmemektedir. Zira, iane kayıtlarında toplam 15 birimden oluşan İstanbul'da, rakamsal olarak en fazla hasar gören yerler sıralamasında Galata ve Beyoğlu 4, Adalar ise 9. sırada yer alır.

Rakamsal verilerle çelişen bu tespitlerinin nedenlerinin enikonu sorgulanması gerekir. Öncelikle kaynaklarda işaret edilen söz konusu tespitlerin ilk günlerin telaş ve heyecanı içinde ve müşahedelere dayalı olarak yapıldığı unutulmamalıdır. Öte yandan bu tespitlerin nicelik olarak değil, nitelik olarak yapılmış olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, *Cosmos*'taki makalede, Beyoğlu ve kuzeyinde sadece minare ve bacaların yıkıldığı, bazı binaların duvarlarında çatlakların olduğu ifade edilir ki,[167] bu izah tespitin niteliğine göre yapıldığına işaret eder. Tüm bunların yanı

Edirnekapı iç taraftan, The Graphic, 4 Ağustos 1894.

sıra kaynaklara yansıyan tespitlerin yahut bazı bilgilerin yapılaşmanın azlığına/çokluğuna göre yorumlanması gerektiği de gözden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntıdır.[168] Nitekim, yukarıdaki çizelgeye göre Sur İçi'nden sonra depremden en çok etkilenen bölgeler aza doğru sıralandığında Üsküdar ve Bursa'ya kadar Anadolu yakası; Boğaziçi'nin her iki yakası (Şile dahil); Beşiktaş ve Kâğıthane arası; Çatalca'ya kadar İstanbul'un batısı ve Adalar şeklindeki tespit rakamsal olarak doğru, ancak depremin gerçekte hangi bölgelerde daha tesirli olduğunu göstermesi bakımından eksiktir.

Şüphesiz böyle bir sonucun çıkmasında, Sur İçi'nin devlet yönetim merkezi, en eski yerleşim birimi olarak sivil/dini/askeri/resmi yapıların bu bölgede yoğunlaşmasına karşın, Adalar'ın İstanbul'a bağlı küçük bir yerleşim birimi ve sayfiye yeri olmasının rolü büyüktür.[169] Dolayısıyla salt rakamsal verilere göre bir çalışma yaparak mevcut durumu genelleştirmek çoğu zaman yanıltıcı olabilir. Zira, rakamsal verilerin önemini reddetmemekle birlikte, maddi

hasarın niteliği bilinmeksizin ortaya konacak böyle bir bilginin gerçeğin ötesinde bir yoruma neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, eldeki verilerin maddi hasarın niteliğini yansıtacak şekilde de değerlendirilmesi gerekir.

1894 depreminin binalar üzerindeki etkisi ve hasarın büyüklüğü hakkında veriler sunmayı amaçlayan yukarıda bahsettiğimiz envanter, bu durum göz önüne alınarak hazırlanmaya çalışılmıştır. İşte tam da bu noktada, kaynakların hasarın niteliği konusunda verdiği bilgiler önem arz eder.

Dönemin kaynakları içerisinde hasarın niteliği konusundaki en net bilgilerin resmi/askeri daireler ile evkafa ait bazı kurumlar için hazırlanan keşif defterlerinde olduğu görülür. Esasen yapılması gereken onarımın, yapının neresinde ve ne şekilde yapılacağına işaret eden ve hasarın maddi boyutunu açığa çıkaran bu defterlerin,[170] kimi zaman tespit edilen hasara ve hatta söz konusu hasarın depremden mi, yoksa daha öncesine mi ait olduğuna dair verdiği bilgiler, depremin yapılarda meydana getirdiği hasarın niteliği konusunda önemli veriler sunar. Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hasar gören yerlerle ilgili bazı keşif defterlerine ulaşılamamış olması pek çok yapı hakkında bilgilerimizin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan bu konuda bilgi edinebileceğimiz kaynaklarda da çoğu zaman "rahnedar olduğu, harap olduğu, hasar gördüğü" gibi hasarın boyutuna işaret etmeyen muğlak ifadelerin kullanılması tam bir tespitin yapılması önündeki bir başka engeldir.

Eldeki verilere göre, bu konuda tam bir tespit yapılamasa da depremin sebebiyet verdiği hasarın niteliği hakkında bazı yorumlarda bulunulabilir. Söz konusu verilere göre, depremde en çok hasar gören yapı elemanlarının minare, baca ve burç gibi kule biçimli ve dayanıksız yapılar olduğu söylenebilir. Öte yandan kimi zaman bu yapı elemanlarının düşerek çevredeki diğer yapılara zarar vermesi hasarın artmasında etkili olmuştur.[171] Eldeki ilk hasar tespitlerinden anlaşıldığı kadarıyla, özellikle Boğaziçi'nin köylerinde meydana gelen bu tür hasarlar, duvarların yahut binaların yıkılma/çökme/çatlama gibi hasarlarına oranla daha fazladır.[172] Bunların

yanı sıra hakkında tespit edilmiş çok fazla veri olmamasına rağmen, *Moniteur Oriental*'in ifadesiyle "bazıları telle tutturulan" balkonların da depremde hasar gören yapı elemanlarından olduğu ifade edilebilir. Zira, dayanıksız yapılardan olması nedeniyle *Moniteur Oriental* şehirde ve taşrada tüm evlerin balkonlarının, hatta dükkân tabelaların kontrol edilmesi gerektiğine işaret eder.[173] Ayrıca, genelde çıkma şeklinde inşa edilen balkonların yıkılarak dönemin kaynaklarında "kısmen münhedim veya bir kısmının hasardide olduğu" şeklindeki ifadelerle anılmış olması da muhtemeldir.

Yukarıdaki tespitlerin dışında İstanbul'da hasar gören yerlerin önemli bir kısmının kâgir yapılar olduğu da söylenebilir. Nitekim, envantere yansıyan yapıların neredeyse tamamına yakını kâgirdir. Öte yandan, ileride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı üzere, deprem sonrasında hasarlı kamu binalarının ahşap konaklara taşınması, deprem nedeniyle hasar gören kâgir yapıların sahiplerinin hane ve dükkânlarını, Ebniye Kanunnamesi'nin öngördüğünün aksine ahşap olarak inşa etmek istemesi[174] ve 1894 depremi hakkında bilimsel bir rapor hazırlayan Eginitis'in çalışmasında zelzeleye en çok dayanan yapıların ahşap olduğunu belirtmesi[175] bu görüşü doğrular niteliktedir. Bunun yanı sıra hasar gördüğü tespit edilen resmi/askeri kurumların tamamına yakını kâgirdir. Ancak, yine de eldeki veriler bu konuda çok net ifadelerin kullanılması için yeterli değildir. Nitekim, depremden sonra yeniden inşa edilen evlerin ahşap olarak inşasında, söz konusu malzemenin tuğla vb. gibi malzemelere göre daha ucuz olması deprem sonrasında ortaya çıkan bu eğilimi artırmış olabilir.[176] Ayrıca, İstanbul'da 19. yüzyılın sonu itibariyle, ne kadar ahşap ve tuğla yapı olduğu ile ne kadarının hasar gördüğüne dair döneminde yapılmış bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Ancak, 1891 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nde geçen Sur İçi'ndeki evlerin hemen hemen tamamının ahşap olduğu ifadesi[177] mevcut durumu izah eder. Bu izah, dönemin bazı çalışmalarının ve genel eğilimlerinin ortaya koyduğu ahşap yapıların zarar görmediği yahut daha az zarar gördüğü şeklindeki görüşün, göreceli ve şahısların müşahedeleri çerçevesinde şekillendirildiğini düşündürür. Nitekim, depremden sonra yıkılan ve hasar gören yapılardan kâgir olanlarının

yarattığı moloz yığınlarının ahşaplara göre daha fazla görüntü kirliliğine sebep olması, yahut hasar gören ahşap yapıların kâgire göre hafif oluşunun ölümle sonuçlanacak can kaybı riskini azaltmış olması[178] bu eğilimi artırmış olmalıdır. Zira, en eski yerleşim merkezi ve en fazla hasara sahip olarak Sur İçi'nde hasar gören 13.000'e yakın yapı ile Üsküdar'da 1.100 kadar yapının kâgir olduğunu söylemek abartının ötesinde gerçek dışı gibi görünmektedir. Bu durum İstanbul'un sair bölgelerindeki yapılar için de geçerlidir.

Tüm bunlara ek olarak, hasarın bazı bölgelerde artmasında yapıların eskiliğinin, yahut uzun süre bakımsız kalmasının ya da yeni inşa edilen bazı yapıların dönemin teknik bilgilerinin gerisinde inşa edilmiş olmasının rolü de unutulmaması gereken bir diğer ayrıntıdır. Nitekim, dönemin kaynakları bu noktaya da dikkat çekerler.[179] Depremde bir kısmı yıkılan/zarar gören Kapalıçarşı'nın hasarının artmasında özellikle bu durum büyük önem taşır. Zira, ileride ayrıca ele alınacağı gibi, çarşıdaki bazı dükkân sahiplerinin daha fazla yer kazanmak için kubbeleri/tonozları taşıyan sütun/paye/kemerlerde tahribat yapması, tonoz ve kemerlerin tamamen yıkılmasında rol oynamıştır.

Görüldüğü gibi, depremde hasar gören yerlerin rakamsal boyutları hakkında yapılan tespitler 1894 depremini yorumlamamızda çok önemli bir yere sahipse de, hasarın niteliği konusunda benzer bir rakamsal veriye ulaşılamamış olması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Adalar'da hasar gören hane sayısını verirken bunlardan kaç tanesinin tamamen yıkıldığı, kaçının bacasının hasar gördüğü, ne kadarının eskiliğinden, ne kadarının zemininden dolayı yıkıldığı konusunda net bir şeyler söylenebilseydi, muhtemelen daha farklı bir değerlendirme yapılabilirdi.

Elimizde böyle bir veri yoksa da, hanesi yıkılan veya hasar gören kişilere yapılan iane miktarını ve kaç haneye yardım yapıldığını gösteren kayıtlar bu noktada bir yorum yapma imkânı tanır. Zira, daha sonra açıklanacağı gibi, söz konusu kayıtlarda ilk etapta kaç haneye iane verildiğinin gösterilmesi ve yapılan yardımların ihtiyaçlar nispetinde olup olmadığını teftiş için görevlendirilen İane Komisyonu üyelerinden birinin yardım dağıtımında önceliğin ha-

Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı'na yakın bir lokanta, The Graphic, 4 Ağustos 1894.

nesinin hasarı nedeniyle 1. derecede muhtaç olan kişiler olduğuna dikkat çekmesi, eldeki yardım kayıtlarının farklı bir bakış açısıyla da değerlendirilmesi gerektiğini düşündürür. Buna göre, kayıt listelerinde tertib-i evvel olarak belirtilen sütun, depremden hemen sonra belediye daireleri ve kazalar tarafından 1. derecede muhtaç olduğu belirlenen kişilere yapılan yardımı, tertib-i sani sütunu da 2. derecede muhtaç olan kişilere yapılan yardımı ifade eder ve bu durum yapıların hasarı konusunda bir yorum yapabilmemizi sağlar.

Söz konusu kayıtlarda 1. derecede ianeye muhtaç hane sayısı 10.171, 2. derecede muhtaç hane sayısı da toplam 10.644'tür. Bunların belediye daireleri, kazalar ve vilayetlere göre dağılımı, depremin hangi bölgede daha tesirli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede depremde hasarı ikinciye nispetle daha ağır olan hanelerin çoktan aza doğru dağılımı şöyledir: Cerrahpaşa merkezli 3. Belediye, yani Sur İçi'nin Marmara Denizi'ne bakan kıyı şeridinde toplam 6.605 hanenin 4.926'sı; Fatih merkezli 2. Belediye'de 2.789 hanenin 1.438'si; merkezi Şehzadebaşı olan 1. Belediye'de 3.368 hanenin 1.210'u; Kartal ve Gebze'de 871 hanenin 686'sı; Küçükçekmece'de 1.215 hanenin 601'i; Adalar'da 446 hanenin 392'si; Beyoğlu merkezli 6. Belediye'de 1.916 hanenin 273'ü; Kanlıca merkezli 8. Belediye'de 342 hanenin 182'si; Üsküdar merkezli 9. Belediye'de 1.081 hanenin 171'i; Kadıköy merkezli 10. Belediye'de 332 hanenin 126'sı; Beşiktaş merkezli 4. Belediye'de 278 hanenin 122'si; Yeniköy merkezli 5. Belediye'de 213 hanenin 28'si ve Büyükdere merkezli 7. Belediye'de 228 hanenin 16'sı.[180] Bu tablo, depremden sonra gerek gazetelerde, gerek belgelerde ve gerekse kaleme alınan bazı raporlarda yer alan Adalar'da hasarın çok veya Beyoğlu'nda az olduğu şeklindeki verileri izah eder.[181] Zira, yukarıda işaret edilen ve sayıca diğer yerlere göre daha az hanenin hasar gördüğü anlaşılan Adalar, söz konusu tabloda ağır hasarlı olduğunu düşündüğümüz hane sayısı ile üst sıralara yükselir. Bu durum, yani depremde hasar gören 446 hanenin 392'sinin daha hasarlı oluşu, depremin buradaki etkisini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Benzer şekilde Beyoğlu'nda hasar gören 1.916 hanenin 273'ünün ve Üsküdar ile Beşiktaş hariç

Boğaziçi'ndeki 783 hanenin 226'sının çok hasarlı oluşu da neden buradaki hasarın kaynaklarda az gösterildiğini izah eder.

Tabloda dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta, kaynaklarda çok net bilgilere ulaşılamayan, buna rağmen muğlak ifadelerle hasarın çok büyük ve tahminlerin üzerinde olduğu belirtilen İstanbul dışındaki İzmit, Adapazarı ve Bursa ile bugün İstanbul'un uç noktalarında yer alan Büyükçekmece, Çatalca ve Şile'de hasar gören hane sayısı[182] ve kısmen bunların niteliğidir. Tabloda, bu yerlerde hasar gören hane sahiplerine dağıtılan iane, tertib-i sani olarak gösterilmiştir. Bu durum, tertib-i evvelde, yani 1. derece muhtaç listesinde yer almayan bu şehirlerdeki hasarın pek de ağır olmadığını düşündürür. Çıkan sonuç, özellikle Marmara'nın doğusunda yer alan ve kaynaklarda çok hasarlı olarak tanımlanan yerler açısından oldukça ilginçtir. Zira, söz konusu tanımlamalar, kimi zaman 1894 depreminin 1999 Gölcük depremi ile aynı olduğu yorumlarına neden olmaktadır.[183] Oysa yukarıda çizilen tablo, bu durumun aksini ortaya koyar. Nitekim, söz konusu tabloda en fazla hasar Sur İçi'ndedir, az hasarlı yerlerse İzmit ve Adapazarı'dır. Buna karşın 1999 depreminde tam tersi bir durum söz konusudur. Elbette yalnız tek veriye dayalı olarak bir yorum yapılamaz ve depremin meydana getirdiği hasarın niteliği konusunda bölgede yapının azlığı/çokluğu, sağlamlığı, zeminin özellikleri göz ardı edilemezse de, yine de söz konusu veri bir fikir vermesi açısından önemlidir. Bununla beraber bu konuda net şeyler söylemek için daha ayrıntılı bilgilere ve yeni bulgulara ihtiyaç olduğu da unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, gerek rakamsal, gerekse nitelik olarak ortaya konan veriler İstanbul'un bu depremde ciddi biçimde hasar aldığını gösterir. Dolayısıyla 1894 depreminin bina/yapı olarak ardında bıraktığı maddi hasarın, bu depremin sebep olduğu can kaybı/bedensel hasarla kıyaslandığında çok daha büyük olduğu söylenebilir. Nitekim, bu deprem başta payitaht olmak üzere tüm Marmara Bölgesi'ni etkisi altına alarak, ciddi hasarlara/yıkımlara neden olur ve zaten bu yıkımlar sebebiyledir ki, 10 Temmuz depremi Marmara depremleri içinde önemli ve haklı olarak büyük depremlerden biri olarak tanımlanır.

III

Müdahale

10 Temmuz günü öğle saatlerinde meydana gelen sarsıntılar, doğal olarak İstanbul halkı üzerinde şok etkisi yarattı. Depremde yıkılan ve hasar gören binaların oluşturduğu yığınlardan çıkan toz bulutları ve yangınlardan yükselen duman insanlar üzerinde büyük bir korkuya sebep oldu. Sarsıntıların ardından kâh canını kurtarmaya, kâh evlad ü iyalini görmeye çalışan insanlarla dolup taşan sokak, cadde ve köprülerde yaşanan panik hali devlet kurumlarında da kendini gösterdi. Sarsıntıların nispeten azalmaya başlamasıyla birlikte depremin acımasız yüzüyle karşı karşıya gelen devlet, aldığı bir dizi karar ve tedbirle enkaz altında kalanların kurtarılmasına, yaraların sarılmasına ve hayatını kaybedenler için son vazifenin yerine getirilmesine çalıştı. Aşağıda, depremin neden olduğu bu panik halinin ardından yaşananlar ve devletin depremzedeler için aldığı tedbirlere yer verilecektir.

Enkaz Altından Çıkarılanlar ve Ölülerin Toplanması

Yukarıda zikredildiği gibi, 1894 depremi özellikle başkentte çok sayıda resmi, dini, askeri ve sivil kuruma önemli ölçüde zarar

vermiş, pek çok ticarethanenin ve evin ya tamamen ya da kısmen hasar görmesine neden olmuştu. Dolayısıyla bu deprem, sebebiyet verdiği yıkımlar ve felaket görüntüleri açısından büyük bir deprem sayılabilir. Ancak, depremin meydana geliş şekli ve saati, yani asıl yıkıcı etkiyi ikinci sarsıntıda yapması ve herkesin işinde gücünde olduğu öğle saatlerinde vuku bulması, İstanbul halkı için büyük bir şanstı. Zira, bir nevi uyarıcı niteliğindeki ilk sarsıntının, bina içlerinde bulunanların dışarıya kaçmasına fırsat vermesi, yaşanan can kaybının ve bedensel hasarın az oluşunda rol oynadı.

Yine de, muhtemelen yaşanan şokun yarattığı şaşkınlıkla ilk sarsıntıda kaçamayıp enkaz altında kalanlar vardı. Bununla birlikte ilk sarsıntının şiddetine dahi tahammül gösteremeyecek durumdaki yapıların hemen bu sarsıntıda yıkılması ve halk arasında nesilden nesile aktarılagelen bazı kanaatler de böyle bir sonu hazırlamış olabilir. Nitekim, anılarına müracaat ettiğimiz Lady Neave'nin, deprem anında köşkünde yaşananlara ve Kapalıçarşı enkazı altında ölenlere dair verdiği bilgiler, halk arasındaki kanaatlerin insanların neden ilk sarsıntıda dışarı çıkmamış olabileceğini izah etmesi bakımından önemlidir.

Esnafın daha fazla yer kazanmak için dükkânlarında yaptığı tahribat nedeniyle ağır hasar gören Kapalıçarşı'nın enkazı ile yerleşim alanı içinde ve zaten harap durumda olan surlardan kopan taşların sivil yapılar üzerine düşerek yarattığı enkaz, altında çok sayıda insanın kaldığı yerlerin başında geliyordu.[1] Özellikle *Tercüman-ı Hakikat*'te yer alan bir haber, bu durumu tasvir etmesi bakımından oldukça iyi bir örnektir: "Edirnekapısı civarları sâir mahallerden ziyade hasardîde olmuş olup sur bedeninden kopan taşlar sur sırasındaki mesâkini setr eylemiş ve kopan parçalar gayet cesîm şeyler olduğundan bunların mesâkini kâmilen setr eylediği maa teessüf müşâhede kılınmıştır. Bu halde buralarda hane olduğu fark edilememektedir."[2]

İlk sarsıntıda enkaz altında kalanların yanında sarsıntılar durup hasarlı binaya girildiği sırada meydana gelen artçıların etkisiyle göçük altında kalanlar da vardı.[3] Ayrıca, minare/baca gibi dayanıksız yapı elemanlarının[4] yahut taş, kiremit gibi cisimlerin gerek ilk sarsıntı, gerekse artçılar sırasında dışarıda olan ya da dı-

Bozdoğan (Valens) Kemeri'ne bitişik ahşap evler,
Perihan Sarıöz, Bir Zamanlar İstanbul, s. 60.

şarı kaçmayı başarabilenlerin üzerine düşmesi can kaybını ve yaralı sayısını artırdı. Şüphesiz, böyle bir sonucun ortaya çıkmasında kimi yerlerde sokakların dar ve binaların birbirine yakın oluşunun da rolü büyüktü.[5] Tüm bunlara ek olarak, "Depremin Tasviri" başlığında belirtildiği gibi, depremin yarattığı şaşkınlık, heyecan, korku ve panik hali de ölüm ya da yaralanmalara sebebiyet verdi. Dolayısıyla söz konusu ölüm veya yaralanmaların bir kısmı sarsıntıların şiddetine dayanamayan zaten yıpranmış yapıların yıkılması nedeniyle olurken, diğer kısmı da ya ihtiyatsızlıktan ya da çarpık yapılaşmadan kaynaklanmıştı.

Göçük altında kalanları kurtarabilme ümidi, artçı sarsıntılara ve bu sarsıntıların yarattığı korkuya rağmen, enkaz kaldırma çalışmalarının vakit kaybetmeden başlamasında etkili oldu. II. Abdülhamid, yukarıda açıklandığı gibi, depremden hemen sonra ölü/yaralı sayısının ve hasar gören yerlerin tespiti, binalarda tehlike arz eden yerlerin yıkılması, depremzedelere yardım edilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla şehremini ve zaptiye nazırını görevlendirmişti. Zira, "Çarşı ebniyesi hurdahâş olarak bir hayli dükkânın yıkılmış ve nice nüfusun derûnunda kalmış olduğu anlaşılması üzerine tezelzülü müte'akiben şerefsadır olan emr ü fermân-ı şefkatbeyân-ı hazret-i zillûllahi mantûk-ı celîline tevfikan tayin kılınan me'mûrin ve amele vasıtasıyla hemen hafriyâta başlanmış"tı.[6] Bu çerçevede görevlendirildiği anlaşılan belediye çavuşları, zabıta, jandarma ve polisler ile bunların maiyetinde bulunan amelelerden oluşan ekipler göçük altındakileri kurtarmaya çalıştı.[7]

Kurtarma faaliyetleri sırasında enkaz kaldırma ekibinde bulunanların bir sarsıntı ya da bir kaza sonucu yaralanması yahut ölmesi, çalışmalar sürerken rastlanan bir durumdu. Nitekim, Kapalıçarşı'da enkaz kaldırma çalışması yapan işçiler yıkılan bir duvarın altında kalarak hayatını kaybetti.[8] İlginç ve benzer bir başka olay da, depremden sonra çıkan bir yangının söndürülmesi sırasında yangını söndürmeye gelen itfaiye ekibinde görevli iki zabitin, itfaiye arabasının altında kalarak yaralanmasıydı.[9]

Bazı kişilerin göçük altında olduğu haberlerinin ardından başlayan çalışmaların sonunda ise, başka bir tablo karşımıza çıkmak-

tadır. Kimi yerde ümitler yerini umutsuzluğa bırakırken, kimi yerde de umutsuz bekleyişler sevinçle sonuçlanır. Göçükten çıkarılan cansız bedenler meydanlarda[10] depremin acımasız yüzüne dair ilginç bir manzara oluşturur. Adeta savaş alanını andıran bu tablonun beri tarafında ise, enkaz altından çıkarılacak canlı bir bedene ulaşabilmek adına hummalı bir çalışma devam eder.

Ölüler, kayıp sayısının en fazla olduğu Sur İçi'nde[11] bağlı bulundukları belediye dairelerinin tahsis ettiği tebhirhaneye mahsus arabalarla,[12] özellikle Kapalıçarşı enkazı altından çıkarılan cesetler "liecli't-tedfîn ve't-tekfîn", yani kefenlenmek ve defnedilmek amacıyla eskiden Mehterhane olduğundan aynı adla da anılan Hapishane-i Umumi Hastanesi'ne[13] gönderiliyordu.[14] Birinci Belediye Dairesi Müdürü'nün Mabeyn Başkitabeti'ne gönderdiği tezkerede, "liecli't-tebhir Mehterhaneye gönderildiği" ifadesini kullanması,[15] cesetlere ait eşyaların mikroplardan arındırılması için etüvden[16] geçirilmek ve böylece sağlık koşullarını temin amacıyla buraya gönderildiğini düşündürmektedir. Böyle bir tedbirin alınmasında, enkazdan çıkarılan bazı cesetlerin çürümesi ve havaların da sıcak olması nedeniyle mikroorganizmaların daha çabuk yayılma ihtimali ve ilk dönemi Nisan 1894'te son bulan kolera salgınının yeniden başlamasından korkulması etkili olmuş olmalıdır. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda Hapishane Hastanesi'nde bir tebhirhanenin kurulmuş olduğuna dair bir bilgi yoksa da, bulaşıcı bir hastalığın ortaya çıkmasını engellemek için cesetlere ait eşyaların buraya en yakın Gedikpaşa'daki tebhirhaneye[17] gönderilmiş olması mümkündür. Dolayısıyla Hapishane Hastanesi'nin tercih edilme nedeni, hem bu tebhirhaneye hem de cesetlerin çıkarıldığı noktalara yakınlığı olmalıdır.[18]

Sirkeci'deki Demirkapı Kışlası'nda bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane,[19] dönemin kaynaklarında işaret edildiğine göre, depremde hayatını kaybedenlerin nakledildiği yerlerin bir diğeridir.[20] Kaynaklarda, enkaz altından çıkarılan cesetlerin çoğunun gönderildiği Hapishane Hastanesi yerine bu okulun tercih edilme nedenine ve sevk edilenlerin kimliklerine dair herhangi bir bilgi yoktur; ancak, ölü ve yaralılara en yakın hastane olması dolayısıyla tercih edildiği

ya da depremde hayatını kaybeden ve yaralanan askerlerin buraya gönderildiği düşünülebilir.

Enkaz altından çıkarılan cesetlerin gönderildiğini tespit ettiğimiz son yer ise, muhtemelen enkazın ve ölümlerin çok olduğu Edirnekapı civarındaki cesetlerin götürüldüğü ve *Saadet* gazetesinde "Edirnekapı dışındaki gasilhane"[21] olarak tanımlanan yerdir. Civarda çok sayıda caminin gasilhanesi varken, Edirnekapı dışındaki mezarlığa ait olduğunu tahmin ettiğimiz gasilhanenin tercih edilme nedeni de, yine sağlık önlemleriyle ilgili olmalıdır.[22]

Deprem nedeniyle ölen insanlar hakkında izlenecek yol hakkında belgelere yansıyan bazı ifadeler, koleranın yeniden başlamasından korkulduğunu göstermektedir. Zira, cesetlere ait eşyaların tebhiri, cesetlerin tebhirhaneye mahsus kapalı arabalarla taşınması, bulaşıcı bir hastalığın ortaya çıkma ihtimaline karşı alınan bir tedbir olsa gerektir.[23] Depremden sonraki günlerde enkaz yığınlarının üzerine kireç dökülmesi de, enkaz altında kalan cesetlerin kokuşmasına engel olmak düşüncesinden hareketle alınmış benzer bir önlem olmalıdır.[24] Çünkü, halkın ikamet ettiği ve temizlik koşulları iyi olmayan boş arsalardan[25] etrafa yayılan kötü kokuların hastalığın habercisi olarak algılanması üzerine harekete geçen Birinci Belediye Dairesi, her biri bir doktor, bir tathir memuru ve üç tanzifat amelesinden oluşan üç ekip kurdu. Kendilerine tahsis edilen arabalarla kokuşmanın başladığı yahut başlama ihtimalinin olduğu yerlere kireç dökmekle görevli ekiplerden biri Kumkapı, biri Yenikapı ve sonuncusu da Balıkpazarı-Sirkeci istikametine gönderildi.[26] Depremin ilk günlerine mahsus bir uygulama gibi duruyorsa da, bu tedbirin ilerleyen günlerde de tekrarlandığı görülmektedir. Nitekim, Lady Neave, depremin üzerinden iki aydan fazla bir süre geçmesine rağmen yetkililerin bazı yerlerde öbeklenen enkaz yığınlarını kaldırmak yerine sadece bunların üstüne kireç döktüklerini belirtmektedir.[27]

Hastane veya gasilhaneye getirilen ölüler, daha sonra burada kefenlenerek[28] defnedildi. Enkaz altından yaralı olarak çıkarılanlardan bazıları kısa bir süre sonra hayatını kaybetti;[29] bir kısmı da, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, yaralarının derecesine göre tedavi altına alındı.

Enkaz kaldırma çalışmaları devam ederken bazı mucizevi olaylara da tesadüf edildi. Nitekim, Kapalıçarşı'da bir sucu dükkânının enkazı altında kalan bir Ermeni depremden 72 saat sonra; yine Kapalıçarşı'da yıkılan kısımların altında kalan bir simitçi depremden on beş gün sonra kurtarıldı. Bu kişilerin hayatta kalış hikâyeleri ise, oldukça ilginçti; zira, biri su içerek, diğeri tablasındaki simitleri yiyerek hayatta kalmayı başarabilmişti.[30]

Yaralıların Tedavisi

Bu başlık altında, enkaz altından sağ olarak çıkarılanlarla depremin meydana getirdiği telaş yüzünden yaralananlar konusunda devletin aldığı tedbirler söz konusu edilecektir.

Depremin ardından enkazdan çıkarılan yaralılar hemen en yakın hastanelere sevk edildi.[31] İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Haseki Nisa, Gureba-yı Müslimin, Haydarpaşa Hastaneleri gibi yatak kapasitesi açısından şehrin en büyük ve önde gelen hastaneleri depremde hasar görmüş ve hastalarının bir kısmı bahçelere çıkarılmıştı. Ancak, hastanelere sevk edilen veya müracaat eden yaralı sayısı oldukça fazlaydı. Nitekim, *Sabah* gazetesinin haberine göre, depremin ilk günü belediye ekiplerine tedavi amacıyla müracaat eden yaralı sayısı 700'e yakındı.[32] Bu durum, muhtemelen "Belediye Hastaneleri"nin[33] yeniden açılmasında rol oynadı. Deprem yaralılarının tedavisi için büyük bir kolaylık sağlayacak olan bu uygulama çerçevesinde kapalı olan hastanelerin açılmasına ve yaralıların buralarda tedavi edilmesine dair irade çıktı. II. Abdülhamid, Şehremini Rıdvan Paşa'nın başkanlığında kurulacak bir iane komisyonunun bu işle de meşgul olmasını istedi.[34] Böylece hastaların belediye hastanelerine nakli sağlandı. Kararın ardından söz konusu hastanelere sıhhi malzeme takviyesi yapıldı.[35] Muhtemelen daha merkezi bir konumda ve deprem hasarının yoğunlaştığı yerler olduğu için Sultanselim, Şehremini ve Beyoğlu'ndaki yani İkinci, Üçüncü ve Altıncı Dairelere bağlı Belediye Hastaneleri açıldı.[36]

Yaralıların bir kısmı bir nevi günümüzün acil servisleri olan nöbet eczaneleri,[37] kolera salgını sırasında açılan eczaneler,[38] Beyazıt

çevresinde bulunan Seraskerlik'e bağlı eczaneyle[39] depremden sonra kapatılmış olan ve Zaptiye Nezareti'nin gönderdiği memurlarca açtırılan eczanelerde tedavi edildi.[40]

Depremin ardından görevi, yaralılara ilk müdahaleyi yapmak ve mümkünse tedavi etmek olan gezici sağlık ekipleri oluşturuldu.[41] Bunun için Belediye Şubeleri ve Zaptiye Nezareti'ne bağlı tüm karakollara yaralılar için ilaç, sargı gibi tıbbi malzeme gönderildi.[42] Ekipler, bahçe ve arsa gibi meydanlarda kalan hastaların yanı sıra[43] talep geldiği takdirde yaralıları evlerinde de tedavi etmekteydi.[44]

Bununla birlikte gönüllü sağlık çalışanları da yaralı depremzedelere yardım etmek için seferber oldu. Nitekim, Kumkapı'da bir muayenehanesi olan Doktor Dobreş Efendi, depremzedelere yardım etmek için maiyetindeki Avrupalı iki kadın doktoru da alarak yaralıları tedaviye başladı. *Sabah* gazetesinin haberine göre, tehlikeli binaların bulunduğu yerlere dahi giren bu gönüllü ekip, yanlarındaki sıhhi malzeme ve ilaçlarla yaralıları tedavi etmede büyük bir gayret gösterdi.[45]

İaşe ve Barınma

Yukarıda izah edildiği gibi, deprem birçok dükkân ve hanın yıkılmasına, yaşanan korku sebebiyle işyerlerinin kapanmasına neden olduğundan İstanbul'un ticari hayatı sekteye uğramış; evleri yıkılanlar ya da evlerini güvenli görmeyenler kilim ve benzeri şeylerden çadırlar yaparak park, bahçe, mezarlık gibi açık alanları yahut evlerinin bahçelerini mesken tutmuş; varlıklı aileler hasar görmeyen otellerin odalarını veya haneleri kiralarken, maddi durumu iyi olmayanlar da akrabalarının yanına yerleşmişti. Bir yanda ölüler defnedilip yaralıların tedavisi sürerken, diğer yanda işini gücünü kaybedip ailesine bakmak zorunda olanlar ve haneleri yıkılıp evsiz barksız kalanlar ile depremin yarattığı korku ve artçı sarsıntılar yüzünden evlerine giremeyenler birbiriyle aynı kaderi paylaştı.

Afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması, insanların toplu olarak yerleşmeye başladığı yerleri dolaşan gezici memurların beyanlarıyla ilgili kurumların Şehremaneti ya da Zaptiye Nezareti'ne yaptığı müracaatlar çerçevesinde oldu. Böylece, yardıma muhtaç

Deprem sonrası İstanbul'dan bazı manzaralar, La Nature, No: 1114, 6 Ekim 1894.

depremzedelere ulaşılmaya çalışıldı. Ekmek, su gibi temel gıda ve çadır, baraka gibi barınak problemi ilk günden itibaren beliren ihtiyaçlardı. Bunun yanı sıra insanlarla dolup taşan bu meydanların suiistimale açık olması nedeniyle etrafının geceleri fenerlerle aydınlatılması ve polis ya da jandarma noktaları oluşturarak güvenlik tedbirlerinin alınması da bugünlerde ortaya çıkan ihtiyaçlardandı. Bu başlık altında, söz konusu sorunlara karşı devletin aldığı tedbirler hususu ele alınacaktır.

Su İhtiyacının Karşılanması

İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, depremin, İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan Kırkçeşme, Halkalı, Taksim suyollarına, bu suyolları üzerindeki bazı bentlere ve İstanbul'un Avrupa yakasının neredeyse tamamına abone usulüyle su dağıtan Dersaadet Anonim Su Şirketi'ne [Terkos Su Şirketi][46] ait bazı borulara zarar vermesi[47] suların kesilmesine neden oldu.[48] Bir yandan susuzluk ve diğer yandan bentlerin hasar görmesi nedeniyle içme suyuna çamurun karışması, bulaşıcı hastalık ihtimalini gündeme getirdi.

Terkos Su Şirketi, hasarlı boruların tespitini yaptıktan sonra tamirine yönelik çalışmalara hemen başladı. Öte yandan depolardaki suyun ihtiyacı karşılayabilecek şekilde dağıtımı için de bazı tedbirler aldı. Şehremaneti'yle yapmış olduğu anlaşma çerçevesinde cadde ve sokakların suyla yıkanmasıyla ilgili yükümlülüğü bulunan şirket, depolardaki suyun ancak halka yeteceğini belirterek bu yükümlülüğünü yerine getiremeyeceğini Şehremaneti'ne bildirdi.[49] Saraylar ile Beyoğlu, Nişantaşı ve Şişli gibi bazı semtlerdeki abonelerine de birkaç gün su veremedi.[50] Şirket, birkaç gün içinde su borularının tamirini tamamlayarak çeşitli mevkilerdeki su havuzlarını doldurmaya başladı. Bu doldurma işlemi sırasında Daye Hatun Büyük Havuzu'na su veren boruların hasarlı olduğu anlaşıldı.[51] Hasar giderilirken sokakların temizliği de ihtiyaten iki gün gecikmeli başladı.[52]

Hükümet ise, ileride ele alınacağı gibi, Evkaf Nezareti'nin denetiminde olan bent ve suyollarındaki hasarı tespit etmek üzere Su Nezareti Başkâtibi Faik Bey'i görevlendirdi. Tespit çalışmalarının ardından tamirat başladı. Hasarlı olan bentlerin suyu boşaltıldı[53] ve bu bentlerden çeşmelere gelen su kesildi.[54]

İstanbul halkının su ihtiyacını karşılayabilmek için bazı tedbirler alan hükümet, öncelikle hasarlı olmayan bentlerin suyunun şehre verilmesini kararlaştırdı. İlk etapta, Kırkçeşme suyolları üzerinde bulunan Büyük Bent'teki [Bend-i Kebir] su şehre dağıtılmaya başlandı.[55] Şehrin su ihtiyacı, depremde kısmen hasar gören Halkalı suyolları şebekesine bağlı 80[56] ve Kırkçeşme suyollarına bağlı 7

çeşmeden karşılandı.[57] Şehremaneti, Beyoğlu ve Boğaziçi tarafında Taksim suyoluna ait bazı çeşmelere su verilebilmesi için de sözleşmesinin bazı hükümlerine dayanarak[58] Terkos Su Şirketi'yle anlaştı ve dışarıdan su alınmasını sağladı. Şirket, önce kendi sorumluluğu dahilindeki yerlere;[59] ardından Boğaziçi'nin bazı mevkilerine geçici olarak su vermeye başladı.

Bu tedbirler de yetmedi. Zira, deprem aynı anda çok sayıda suyoluna, çeşmeye ve bende zarar verdiğinden su ihtiyacı fazlaydı ve yukarıda zikrettiğimiz çeşmeler, bu ihtiyacın çok az bir kısmını karşılıyordu. Dolayısıyla Terkos Su Şirketi'yle yeniden anlaşma yoluna gidilmesi kararlaştırıldı. Evkaf Nezareti, suyollarının tamirinin daha uzun süreceğinin ve Büyük Bent'teki suyun yalnızca 15 gün daha idare edebileceğinin anlaşılması üzerine[60] Terkos Su Şirketi'nden imtiyaz alanı dışında kalan Sur İçi'ndeki bazı çeşmeler ile Eyüp'teki çeşmelere ve çevresindeki fabrikalara su vermesini;[61] bunun için Sur İçi'nde 24 yerde çeşme açmasını yahut var olan çeşmelere su bağlamasını istedi.[62] Şehremaneti, Terkos Su Şirketi'nden ayrıca Beyoğlu'nun aşağı kesimlerine su vermesini talep etti.[63]

Sonuçta, Şehremaneti, İstanbul tarafı ve Altıncı Daire dahilinde olan otuz kadar çeşmeye Terkos suyu isalesi için şirkete tebligat gönderdi. Esasen sözleşmesine göre bu çeşmelere su verilmesi şirketten istenemezdi; bu durumda şirketle yeni bir anlaşma yapılması gerekiyordu. Bu olağanüstü durum ve suya duyulan ihtiyaç nedeniyle şirketle anlaşma yoluna gidildi. Terkos Su Şirketi, istenilen yerlere su isalesi için boruların döşenmesine harcanan paranın ve verilen suyun masraflarının karşılanmasını; ayrıca, sakalar tarafından taşınmasına karşı çıkarak suyun ihtiyaç sahipleri tarafından alınmasını istedi. Şehremaneti'ne göre, şirket bu talebiyle aslında su vereceği yerlerdeki halkı abone olmaya ikna etmek istiyordu. Neticede, Şehremaneti, belirlenecek uygun bir ücretle masrafları ödemeyi kabul etti[64] ve öncelikle en fazla ihtiyaç duyulan çeşmelere su verilmesini istedi.[65] Suyun sakalar tarafından taşınması hususunda ise, mutabakat sağlanarak günde bir saat süreyle sakaların su taşımasına izin verildi.[66]

Şirket, muhtemelen görüşmelerin devam ettiği sırada,[67] başta Kadırga, Yenikapı, Küçükpazar, Mercan, Çarşıkapı ve Ayasofya tarafındaki dokuz çeşme olmak üzere[68] Sur İçi'ndeki yirmi dört çeşmeye su vermeye başladı. Evkaf Nezareti, Terkos suyunun bu çeşmeler dışında Kumkapı, Sultanselim ve Davutpaşa gibi su sıkıntısının baş gösterdiği yerlere verilmesini sağladı.[69] Ancak, sur dışında kalan Eyüp civarındaki Otakçılar, Nişancı, Akarçeşme, Defterdar, Bahariye ve bu çevredeki pek çok yerleşim yerine su verilemedi. Bu, Terkos Şirketi'nin bölgede su dağıtımı yapabilecek çeşmesi olmamasından veya borularla şehrin bu kısmına su vermenin zorluğundan ya da şirketin kasten buralara su dağıtımını yavaşlatarak halkı abone yapmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Su sıkıntısı çeken insanlar ise, arzuhaller yazarak soruna çözüm bulunmasını istemekteydi.[70]

Görüldüğü gibi, depremin ardından ortaya çıkan su sıkıntısı, fazla hasar görmeyen suyolları, havuzlarda biriken sular, Terkos Su Şirketi'nin şehrin çeşitli noktalarına su isale ettiği çeşmelerden karşılanmaya çalışıldı. Öte yandan Terkos Su Şirketi'nin elindeki suyu abonelerine ve yükümlülüğü altındaki yerlere dağıtmada ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemesi ve sokakların temizliğini bir müddet ertelemesi İstanbul'un uzun süre susuz kalmasını engelledi. Ancak, yine de, İstanbul halkının su sıkıntısı hasarlı boruların ve bentlerin tamiri bitinceye kadar sürdü. Zira, depremin üzerinden iki aya yakın bir süre geçmesine rağmen, gerek halkın gerekse hükümetin yeni çeşmeler açılması yahut Terkos Su Şirketi'nin şehre su vermesi konusundaki taleplerinin son bulmaması[71] su sıkıntısının aylar sonra bile devam ettiğini göstermektedir.

Gıda İhtiyacının Karşılanması

II. Abdülhamid, depremden hemen sonra halkın ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olarak Şehremaneti'ni ve Zaptiye Nezareti'ni görevlendirdi. Bu nedenle her iki kurum, depremzedelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve imkânlar nispetinde karşılanması amacıyla

şehrin çeşitli noktalarına, özellikle de mezarlık, bahçe gibi halkın yoğun olarak yerleşmeye başladığı açık alanlara memurlar gönderdi. Bunlar, yaptıkları tespitler ve yürüttükleri çalışmalar hakkında kurumlarını bilgilendirmek zorundaydı.[72] Bunun dışında, belediye daireleri ile kaymakamlıklardan gelen talepler de ihtiyaçların belirlenmesinde etkili oldu.

İlgili kurumlardan Şehremaneti'ne gelen haberlerden ilki, henüz ortalıkta muhtaç kimseye rastlanmadığı yönündeydi.[73] Ancak, saatler ilerledikçe ve insanlar evlerinde kalamayıp meydanlara, açık alanlara çekilmeye başladıkça su, gıda ve barınma ihtiyacı ortaya çıkmaya başladı.

İaşe temini, felaketzedeler için önemli bir sorundu. Depremin çok sayıda bakkal ve fırına zarar vermesi[74] ve ayrıca yarattığı korku nedeniyle esnafın dükkânlarını kapatması temel gıdaların teminini büyük bir sorun haline getirdi.[75] Şehremaneti, bunun üzerine gıda maddesi satan dükkânları açtırdı ve belediye daireleriyle Adalar Kaymakamlığı'na bir tebliğ göndererek[76] fırın ve bakkal gibi dükkânların açtırılmasını istedi. II. Abdülhamid'in de halkın iaşesine önem verilmesini isteyen iradesi üzerine,[77] açtırılan bakkal dükkânlarının deprem öncesi dönemden daha fazla gıda maddesi tedarik etmesi,[78] fırınların da normal zamandan biraz daha fazla ekmek çıkartması sağlandı.[79] Bu uygulama, *Saadet* gazetesi tarafından takdirle karşılandı:

> Bu gibi ahvalde en ziyade düşünülecek mevâddan biri de halkın ihtiyacât-ı rûzmeresi mes'elesidir. Hükûmet-i seniyyenin bu hususu da şükrân-ı mahsûsi da'i bir sûretde nazar-ı itibare aldığı görülmüştür.
>
> İhtiyacât-ı mezkûrenin başlıca müstahzırlarından olan fırıncı ve bakkal esnafı -onlar da hüküm süren helecan tesiriyle- dükkânlarını kapalı bulundurmak teşebbüsünde oldukları halde merkûmun bu tasavvurlarından kat'iyyen men' edilerek dükkânları açtırılmış ve evkat-ı sâireden ziyâde malzeme tedârik ettirilmiştir.
>
> Bir ferdin istihsâl-i vesâil-i maişet emrinde düçâr-ı müşkilât olmaması hakikaten pek büyük bir nimettir.[80]

Bu çalışmalarla eşzamanlı olarak depremzedeler için gıda satın alınarak[81] belediye dairelerinden ve kaymakamlıklardan gelen talepler doğrultusunda ve görevlendirilen memurlar aracılığıyla zaten *fakr ü zaruret* içinde olup deprem nedeniyle daha da zor durumda kalan ve bağ, bahçe gibi alanlara yerleşen *muhtacin* ve *musabine*[82] ekmek, su, peynir ve hatta sebze gibi gıda yardımı yapılmaya başlandı.[83]

Şehremaneti, bir kısmını vapurla ve bir kısmını da kiralanan bir kayıkla olmak üzere toplam 2.000 kıyye (2.564 kg) ekmeği, gıda ihtiyacının yoğun olarak hissedildiği yerlerin başında gelen Adalar'a gönderdi. Ekmeğin dağıtımı için ayrıca dört belediye çavuşunu görevlendirdi.[84] Adalar'a gönderilen ekmekler daha sonra küçük vapurlarla ihtiyaçlar nispetinde diğer adalara paylaştırıldı.[85] Ekmek sevkiyatı, ilerleyen günlerde de sürdü.[86]

Tespit edilebildiği kadarıyla, halkın sığındığı açık alanların başında gelen Taksim ve Tepebaşı bahçeleri, Altıncı Belediye Dairesi dahilindeki mezarlıklar,[87] Adalar ile Langa, Yenikapı, Kumkapı civarındaki bağ, bahçe ve bostanlara[88] gıda yardımı yapıldı. II. Abdülhamid'in, açık alanlarda kalan herkesin iaşesinin teminini istemesi üzerine[89] zengin-fakir, müslim-gayrimüslim ayrımı olmaksızın herkese iaşe yardımı yapıldı.[90]

Gıda yardımlarında en temel besin maddesi olan ekmeğin temini ve dağıtımı, ilerleyen günlerde Şehremaneti için önemli sorunlardan biri oldu. Çünkü, ekmek masrafları Şehremaneti bütçesinin "zuhurat tertibi"nden[91] karşılanmakta[92] ve bütçedeki para, her geçen gün artan ihtiyaçlar için kâfi gelmemekteydi. Nitekim, bütçeden bütün belediye dairelerine tahsis edilen 25.000 kuruş üç günlük ekmek masrafını bile karşılayamadı.[93] Bunun üzerine Şehremaneti, ekmek masraflarının, ileride ayrıntılı olarak ele alınacak olan İane Komisyonu'ndan karşılanmasını istedi.[94] II. Abdülhamid İane Komisyonu'nun ekmek masrafları için Şehremaneti'ne 50.000 kuruş ödemesine karar verdi.[95]

İane Komisyonu, belediye dairelerinin düzenledikleri ihtiyaç olunan ekmek miktarını ve masrafları gösteren defterler doğrultusunda belediyelere ödeme yaptı.[96] Ancak, ekmek için tahsis edilen

para kısa sürede tükendiği için belediyeler yeniden para talep etmeye başladı. İane Komisyonu, bu talepleri karşılayamayacağını belirterek[97] dağıtılan ekmek miktarının azaltılmasını istedi. Ancak, bu durumun şikâyetlere ve birçok kişinin mağduriyetine neden olma ihtimali vardı. Bu sebeple meselenin incelenerek komisyonun talebinin mümkün olup olmadığını araştırılması amacıyla belediyelere müfettişler gönderildi. Müfettişlerin yaptığı incelemelerde, depremzedelere dağıtılan ekmeğin kesilmesi halinde güç durumda kalacakları anlaşıldı.[98] Bunun üzerine ekmek dağıtımına devam edilmesi ve iane bütçesinden 100.000 kuruşun ekmek masrafı olarak tahsis edilmesi kararlaştırıldı.[99] Böylece ekmek için komisyonun bütçesinden 150.000 kuruş ayrılmış oluyordu. Ancak, komisyonun belediyelere bu miktardan fazla ödeme yaptığı anlaşılıyor. Nitekim, depremden bir yıl sonra gazetelerde yayımlanmak üzere hazırlanan ve iane komisyonu tarafından ekmek için belediyelere yapılan ödemeleri gösteren aşağıdaki çizelge, komisyonun ekmek masraflarına karşılık 155.832 kuruş harcama yaptığını ortaya koyuyor.[100]

Tablo 3.1. İane-i Musabin Komisyonu tarafından ödenen ekmek masrafını gösteren tablo

Belediye Dairesi	**Komisyon Tarafından Ekmek Masrafı Olarak Ödenen Para**
Birinci	35.500 kuruş
İkinci	15.587 kuruş
Üçüncü	89.280 kuruş 10 para
Dördüncü	2.500 kuruş
Beşinci	2.500 kuruş
Altıncı	1.798 kuruş
Sekizinci[101]	—
Onuncu	2.500 kuruş
Adalar Kazası	8.667 kuruş 20 para
Toplam Ekmek Masrafı	155.832 kuruş 30 para

Şehremaneti'nin depremzedelere yaptığı gıda yardımlarının ardından halkın memnuniyetini dile getiren sözler, dualar ve teşekkür mektupları basında yer aldı.[102] Bunlar içinde en ilginç olanları gayrimüslim din adamlarına ait olanlarıydı.[103] Zira bunlar, ileride "Depremin Yabancı Basında Yankıları" başlığında ele alınacak olan ve Avrupa basınında toplanan yardım paralarının çoğunlukla Müslümanlara dağıtıldığı yahut Hıristiyanlara verilmediği, sadece 3.000 kişiye 300 ekmek yardım yapıldığı şeklindeki haberlere adeta cevap mahiyetindeydi.

Barınma Sorunu

Hükümet ve Şehremaneti'nin depremden sonra uğraştığı sorunlardan bir diğeri de barınma idi. Zira deprem, fırınlar da dahil olmak üzere 193 işyeri, askeri fabrikalar hariç 11 fabrika, 65 han, 47 resmi daire ve en az 20.959 meskenin hasar görmesine neden oldu ve çok sayıda mağdur yarattı. Bu başlık altında meskenler, dükkânlar ve kamu binalarının nakli hususu ele alınacaktır.

Meskenler

Deprem sonrası çıkarılan bilançoda, İstanbul ve çevresinde toplam 3.703 kişinin evsiz kaldığı ve 20.959 hanenin de az veya çok hasar gördüğü anlaşıldı. Evleri tamamen yıkılan bu kişiler açık alanları mesken tutmaya başladığı gibi, hafif hasarlı evlerini güvenli görmeyenler ve sarsıntıların devam etmesi yüzünden evlerine girmekten korkanlar da evsiz kalan insanlarla aynı kaderi paylaştı. Nitekim, ilk gün ve devamındaki birkaç gün boş arsalara yerleşenler yalnız evsiz kalanlar değil, yukarıdaki tanımın içinde yer alan her kesimden insandı. Halk arasında deveran eden daha şiddetli ve büyük bir depremin meydana geleceği söylentileri, bazı artçı depremlerin şiddetli oluşu, artçı sarsıntıların hasara uğrayan bazı yapıları tamamen yıkması halkın korkularını perçinlemiş ve bu durum deprem sonrası meydanlara doğru yaşanan göçün önemli nedenlerinden biri olmuştu. Kısaca, depremden hemen sonra ortaya

Depremden sonra açık alanlarda kurulan çadırlar, The Graphic, 4 Ağustos 1894.

çıkan barınma ihtiyacının temelinde depremin neden olduğu yıkım ve yarattığı korku vardı.

Deprem sonrası yaşanan panik ve korku hali nedeniyle ilk gün evlerini terk edip kendi evlerinin bahçelerine ve açık alanlara sığınanların dışında otellere, akrabalarının yanına ve depremden daha az etkilenen yerlerde kiraladıkları evlere yerleşenler de vardı. Böylelikle bu grupta yer alanlar hem korkuları yüzünden hem de meskenleri hasarlı olduğundan ortaya çıkan barınma sorununu kendileri çözmüş oluyorlardı. "Depremin Yarattığı Korku ve Artçı Sarsıntılar" başlığı altında söz konusu grubun barınma biçimi ve İstanbul'un hangi semtlerine yerleşmeyi tercih ettikleri hususunda ayrıntılı bilgi verildiğinden, bu başlık altında depremde evleri yıkılıp ya da ağır hasar görüp veya korkuları yüzünden evlerine giremeyip çadır ve barakalarda yaşamak zorunda kalan depremzedelerin barınma sorununun çözümlenmesine dair alınan tedbirler ele alınacaktır.

Bilindiği gibi, deprem sayıca en fazla yıkım ve hasarı Sur İçi'nde, Yenikapı-Yedikule arasında kalan bölgede meydana getirmiş;

bunu Birinci Belediye Dairesi'ne ait hemen hemen eski Eminönü Belediyesi sınırları[104] ve İkinci Belediye Dairesi'ne bağlı Haliç surlarına bakan kısım ile Edirnekapı civarı takip etmişti. Bununla birlikte meydana gelen hasarın niteliği açısından diğerlerinden geri kalmayan Adalar da, depremin etkilerinin yoğun olarak gözlemlendiği yerlerdendi.

Vesikalara yansıdığı kadarıyla halkın yerleştiği bu alanlardan en fazla zikredilenler Kadırga Meydanı, Langa, Yenikapı, Gedikpaşa ve Kumkapı civarındaki bahçe ve bostanlar; Soğukçeşme ve Demirkapı tarafındaki meydanlar;[105] Edirnekapı civarındaki arsalar ve Adalar'dı. Bununla birlikte Sur İçi ve Yedikule civarındaki kalabalık bir topluluk ile Bakırköy halkının bir kısmı Bakırköy'deki bahçelere yerleşti. Bunun üzerine Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa, halka yardımcı olması ve herhangi bir huzursuzluğun yaşanmaması için bölgeye polis ve jandarma gönderilmesini istedi.

Yukarıda zikredilen meydanlar dışında, Altıncı Belediye Dairesi dahilindeki Taksim, Tepebaşı bahçeleri ile bu çevredeki mezarlıklar,[106] parklar, bahçeler ve meydanlar da halkın tercih ettiği yerler arasındaydı. Ancak, *Moniteur Oriental*'in ifadesine göre, Taksim ve Tepebaşı bahçelerine yerleşmek isteyen depremzedeler, belediyeye ait parkların ücretli olması yüzünden sorunlar yaşadı. Zira, parklara girişler yasaklanarak halktan para talep edildi. Üstelik bahçelere her giriş de ücrete tabiydi. Gazetenin haberine göre, ilk iki gün yaşanan bu kriz daha sonra çözümlendi.[107] Öte yandan, buralara yerleşen ahalinin ekmek, su ve etrafın fenerlerle aydınlatılması şeklindeki ihtiyaçları da, II. Abdülhamid'in iradesi çerçevesinde Altıncı Belediye Dairesi'nden karşılandı ve asayişin temini için özel memurlar tayin edildi.[108]

Barınma, halkın ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Şehremaneti'nin en fazla uğraştığı sorundu. Çünkü, özellikle evleri yıkılan veya oturulamayacak durumda olan insanlara, belki de uzun süre kalabilecekleri yerler bulmak gerekliydi. Sorunun çözümü, İane-i Musabin Komisyonu tarafından evlerin inşası yahut onarımı için depremzedelere ödenecek paranın verilmesine ve inşa faaliyetlerinin tamamlanmasına bağlıydı.

Depremin ardından evleri yıkılan ve tedaviye muhtaç depremzedelerin tespiti için II. Abdülhamid'in tayin ettiği memurların gönderdiği ilk raporlar, daha önce de ifade edildiği gibi, "yersiz yurtsuz kalmış kimseye henüz rastlanmadığı" yönündeydi. Ancak, sarsıntıların yarattığı şokun atlatılmasının ardından açık alanlara başlayan göç, giderek belirginleşen barınma ihtiyacını gündeme getirdi.

İlk gün çadır talebinin en fazla olduğu yer Adalar'dı. Nitekim, Adalar Kaymakamlığı'ndan Yıldız Sarayı'na ulaşan ilk bilgiler çok sayıda binanın yıkıldığı ve halkın yerleştirilmesi için de acilen çadır talep edildiği yönündeydi. Padişah, Seraskerlik'ten Adalar'a çadır göndermesini istedi.[109] Karara rağmen Şehremini Rıdvan Paşa, Adalar'daki depremzedelerin uygun yerlere yerleştirilebileceğini ileri sürerek çadır gönderilmesine gerek duymadı. Ancak, İran sefirinin kaldığı evin bazı yerlerinin yıkıldığını belirterek çadır talep etmesi ve ahaliden de bu yönde yoğun talep gelmesi üzerine Şehremaneti tavrını değiştirdi. Nitekim, yirmisi Büyükada, on sekizi Heybeliada ve on ikisi Burgazada'ya verilmek üzere toplam elli adet çadırı özel bir memur aracılığıyla kaymakamlığa teslim etti.[110] Ardından Seraskerlik'ten aynı gün aldığı elli çadırın bir kısmını Küçükçekmece Kaymakamlığı'na göndermeye, kalanını da ihtiyaten elinde bulundurmaya karar verdi.[111] Şehremaneti, gelen talepler doğrultusunda daha sonra Adalar'a, Bakırköy'e ve Maltepe'ye de çadır gönderdi.[112] Ayrıca, *Sabah* gazetesinde yer alan bir habere göre, bahçelerde vesair yerlerde ikamet etmek zorunda kalanlardan gelen çadır taleplerini de karşıladı.[113] Buna rağmen kurumların ve halkın çadır talebine ilişkin müracaatları son bulmadı.[114] Ancak, Şehremaneti muhtemelen bu taleplerin tamamını karşılayamadı.

Halkın çadır talebinde bulunduğu tek yer Şehremaneti değildi. Nitekim, Sarıyer ve çevresine hava değişimi sebebiyle giden hasta ve yakınları, kendilerine çadır verilmesi için Tophane-i Amire'ye, Dolapdere Polis Komiserliği de Kurtuluş [Tatavla] civarında kırlara yerleşen insanlara ihtiyaç duyulan 40-50 kadar çadırın dağıtılması için Zaptiye Nezareti'ne müracaat etti. Ancak, Tophane-i Amire hem kurumun ihtiyaç sahiplerine çadır vermesi gibi bir teamülü hem de halihazırda çadır olmadığı gerekçesiyle söz konusu

talepleri reddederken;[115] Zaptiye Nezareti, Polis Komiserliği'nden gelen çadır talebini ilgili kuruma, yani Şehremaneti'ne iletti.[116]

Şehremaneti'ne gelen ve her geçen gün artan çadır ihtiyacının eldeki imkânlarla karşılanmasının güçlüğü ilerleyen günlerde açıkça ortaya çıktı. Bu nedenle sorunun çözümüne yönelik olarak Kapalıçarşı'nın yıkılan Çadırcılar kısmının enkazı altındaki çadırlar çıkarılarak evsizlere dağıtıldı.[117] Kartal Kaymakamlığı, Maltepe ve civarında açıkta kalan depremzedelere dağıtmak üzere talep ettiği 200 çadır gönderilemeyince buradaki depremzedelerin evlere yerleştirilmesini istedi.[118] Bakırköy'de 300 kişinin barınabileceği büyük bir baraka yaptırıldı.[119] Sınırları dahilindeki çoğu kâgir binanın hasar gördüğü gerekçesiyle çok sayıda müracaat olduğunu ifade eden Beşiktaş merkezli Dördüncü Belediye Dairesi'nin müdürü de, Şehremaneti'nden dileyenlerin kendi bahçelerine geçici olarak baraka kurmasına; bahçesi olmayanların da, uygun yerlerdeki boş arsalara baraka inşa etmesine izin verilmesini istedi. Şehremaneti ise, yalnızca kendi evlerinin bahçelerine baraka inşa etmek isteyenlere müsaade etti.[120] Ancak, yine de boş alanlara ve başkalarına ait arsalara baraka inşasında ısrar ve yetkililere mukavemet edenler oldu. Hükümet, konunun hassasiyeti nedeniyle sarsıntılar azalana kadar söz konusu kişilere müdahale edilmemesini istedi.[121]

Giderek artan çadır taleplerine son vermek amacıyla gündeme gelen başka bir alternatif ise, korkuları yüzünden meydanlarda barınan halkı evlerine dönmeye ikna etmekti. Aynı endişeler, bahçe, mezarlık gibi yerlerde barınanların buralardan çıkarılıp şehirden uzak yerlere dikilecek çadır ve barakalara nakledilmesi konusu gündeme geldiğinde de dillendirildi. Bu konu, aslında sağlıksız ortamlarda barınan insanların yaşam koşullarını iyileştirme amacıyla gündeme gelmişti. Taksim ve Tepebaşı bahçeleri ile Altıncı Belediye Dairesi dahilindeki mezarlıklarda derme çatma çadırlarda barınmaya çalışan insanların böyle toplu halde yaşamalarından ve buralardan etrafa yayılan kötü kokuların şehirde iki yıl hüküm sürmüş kolera gibi salgın hastalıklara neden olmasından ve özellikle Altıncı Belediye Dairesi dahilindeki Müslüman mezarlığına yerleşen gayrimüslim ahalinin her türlü ihtiyacını burada giderme-

sinin yanı sıra buralara yerleşmelerinin Müslüman halkın tepkisine neden olmasından çekinilmekteydi. Bu yüzden birkaç bin kuruş masrafla Müslüman mezarlığının dışındaki boş bir alana çadırlar dikilerek mezarlıklarda kalan gayrimüslim depremzedelerin buralara yerleştirilmesine ilişkin irade çıktı.

Padişah, ayrıca, depremzedelerin zorla çıkarılmasının tepkilere neden olmaması için depremzedelere durumun izah edilmesini istedi.[122] Ancak, civarda istenilen büyüklükte boş bir arsanın olmayışı ve var olan bahçe gibi sair yerlerin de zaten dolu oluşu nedeniyle bu fikirden vazgeçildi. Depremzedelerin Şişli tarafındaki arsalara yerleştirilebileceği fikri de, uzak oluşu ve buraların iskân için elverişli olmayışı yüzünden uygun bulunmadı. Böylelikle başlangıçta iyi bir fikir gibi görünen çadır ve barakalara yerleştirme düşüncesinden zaten giderek azalan sarsıntılar, yukarıda izah edilen fiziki şartların elverişsizliği ve duyulan endişeler sebebiyle vazgeçildi.[123]

Çok sayıda insanın evini terk ederek meydanlarda kalması bazı güvenlik sorunlarını da beraberinde getirdi. Yıkılan binalar ve enkaz yığınları altında para, ziynet gibi değerli eşyaların olması hırsızlık olaylarına davetiye çıkardığı gibi, kargaşa ortamından faydalanmak isteyenler de genel huzuru bozacak bazı davranışlarda bulundu.[124] Bunun üzerine hükümet, öncelikle bu ortamın hırsızlık olaylarını artırma ihtimaline karşı bazı önlemler aldı. Kapalıçarşı gibi büyük ticaret merkezleri ile depremde hasar gören maliye hazinesi ve boş olan evlerin bulunduğu mahallelere güvenlik noktaları kurulmasını istedi.[125] Ayrıca, şehirde çıkması muhtemel olaylara karşı da Şehremaneti'nden ve Zaptiye Nezareti'nden görevlendirilen memurları uyardı.[126] Buna rağmen şehirde genel huzuru bozan birtakım olayların meydana gelmesi engellenemedi.[127]

Sonuç itibariyle, Altıncı Belediye Dairesi'ne bağlı bahçe ve mezarlıkların bir an önce tahliyesine ve korkuları yüzünden buralarda kalan insanların evlerine dönmesi konusunda ikna edilmesine karar verildi. Padişah, depremzedelerin tahliye edilen mezarlıklara yeniden yerleşmelerinin engellenmesi için mezarlıkların çevresine kontrol noktaları kurulmasını istedi.[128] Şehremaneti de, mezarlık ve bahçelerin tahliyesi sırasında bazı kişilerin huzursuzluk çıkar-

masına engel olmak için ilgili kurumları gereken tedbirlerin alınması konusunda uyardı.[129]

Yetkili kurumların aldığı tedbirler ve kararlar dışında, dönemin gazetelerinin de insanları evlerine dönmeye ikna etme konusunda önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Nitekim, *Saadet* gazetesi 14, 15 ve 17 Temmuz tarihli nüshalarında, muhtemelen hükümetin telkinlerinin de etkisiyle ortada dışarıda konaklamayı gerektirecek bir zaruretin olmadığına vurgu yaparak, söz konusu barınma şeklinin zorluklarına ve neden olacağı salgın hastalıklara dikkat çekti. Gazete ayrıca, telaş halinin ülkenin sanayiine ve ticaretine büyük darbe vuracağını belirtmeyi de ihmal etmedi.[130] Benzer nitelikte haberler diğer gazetelerde de yer aldı.[131] Nihayetinde ise, gazeteler halkın evlerine dönmeye başladığı haberlerini ilk sayfadan verdiler[132] ve şüphesiz bu haberler dönüşü hızlandırdı.

Gerek hükümetin aldığı karar doğrultusunda attığı adımların, gerekse gazetelerin telkinlerinin kısa sürede sonuç verdiği görülmektedir. Nitekim, kararın uygulanmaya başlamasının hemen ardından durum tespiti yapmak için tayin edilen memurlar, Müslüman mezarlığına sığınan gayrimüslimlerin üçte birinin mezarlığı boşalttığını, kalanların da yakında çıkacağını Şehremaneti'ne bildirdi.[133] Tepebaşı bahçesi yetkilileri ise, bahçeye sığınan halktan bahçenin boşaltılmasını isteyerek 15 Temmuz akşamından itibaren müzikli programlara başlanacağını ve bu tarihten itibaren girişlerin ücretli olacağını duyurdu.[134] İki gün sonra Tepebaşı bahçesi ile Şişhane karakolunun arkasındaki mezarlıklarda, Altıncı Belediye Dairesi'nin önündeki mezarlıkta ve Tekke mezarlığında sadece 136 çadır kaldı. Fakat bunların çoğu akşama doğru evlerine döneceklerini bildirmişti.[135] Nitekim, aynı gün kırlara çekilen halkın bir kısmı evlerine dönmeye başladı.[136]

Yapılan uyarılara rağmen, tahliye işlemleri sırasında yine de bazı huzursuzluklar yaşandı. Zira, aralarında gecekondu, hatta ahşap baraka inşa edenlerin de olduğu bazı kişiler, korkuları yüzünden yerleştikleri bahçeleri boşaltmak istemediği gibi, "bize bir daha sarsıntı olmayacağını ve evlerimizin yıkılmayacağını söyleyebilir misiniz?" diye zorluk çıkarttılar ve bu durum, gitme niyetinde

olanları da endişelendirdi.[137] Öte yandan Altıncı Daire dahilindeki mezarlıklarda kalanlardan bazıları da mühendislerin evlerini kontrol etmesinin ardından çıkacaklarını belirtti ve Şehremaneti bu talebi uygun buldu.[138] Nihayet on beş gün içinde Taksim ve Tepebaşı bahçeleri, Şişli ve Feriköy ile bu çevredeki mezarlıklar boşaltıldı.[139]

Tahliye işlemlerinin tamamlanmasının ardından boşaltılan yerler salgın hastalık riskine karşı temizlenmeye başladı. "Fenni usullere göre" temizlendiği ifade edilen[140] bu mekânların, ne şekilde ve nasıl dezenfekte edildiğine dair pek fazla bilgi yoktur. Konuya ilişkin tek bilgi, kokuşmaya başlayan yerlere yapılan ilk müdahalenin kireç dökmek olduğudur. Önceki başlıkta açıklandığı gibi, bu iş için Birinci Belediye Dairesi üç ekip kurmuş ve bunları kendi sorumluluk bölgesinde görevlendirmişti. Ancak, tahliye edilen yerlerde, çıkması muhtemel bir salgın hastalığa meydan vermeme ve özellikle koleranın yeniden hortlamasına engel olma düşüncesi, Taksim ve Tepebaşı gibi bahçelerin yeniden halka açılacak ve programlara başlayacak olması yapılan dezenfekte işleminin[141] yalnızca kireç dökmekten ibaret olmadığını düşündürmektedir.

Yetkililer, insanların yeniden açık alanlara yerleşmesini önlemek için bazı tedbirler aldı. İlk olarak tahrip olan mezarlık duvarlarının tamiri için Evkaf Nezareti'ne müracaat edildi. Şehremaneti, nezaretin, bazı mezarlıkların tamiri için deprem öncesinde uyarıldığını, fakat bu yönde herhangi bir adım atılmadığını ifade ederek; gerek deprem gerekse deprem sonrasında yaşananlar nedeniyle daha da harap olan mezarlıklara yeniden yerleşimin engellenmesi için duvar yıkıntılarının kaldırılıp onarılması ve kapı kanatlarının yenilenmesi gerektiğini belirtti. Diğer yandan, geçici olarak mezarlıkların etrafına da belediye çavuşlarından müteşekkil güvenlik noktaları oluşturdu.[142]

Esasen yaşanan korku nedeniyle evlerinde kalamayan halkın açık alanları mesken tutması, deprem sonrası ortaya çıkan barınma sorununun yalnızca bir yönüydü. Şehremaneti ve hükümet, depremin ilk günlerinde bu insanlara evleri yıkılan ya da hasar gören depremzedeler gibi muamele etti. Ancak, yukarıda izah edilen bazı sorunların meydana gelmesi üzerine insanları bir an önce

evlerine dönmeye ikna edilmesini istedi. Evsiz kalan depremzedeler için ise, iaşelerini düzenli olarak karşılamayı ve açık alanlarda barınmalarına müdahale etmemeyi tercih etti. Ancak, gündemi meşgul eden sorunların azalmaya başladığı günlerde, sorunun kalıcı çözümü için bazı somut adımların atılması zorunlu hale geldi.

Böyle bir zorunluluğun doğmasında, İstanbul'un değişken hava şartları ve yaklaşan kış nedeniyle, depremzedelerin çadır veya baraka gibi derme çatma ve insan sağlığı açısından tehlike arz eden barınaklarda uzun süre yaşamasının güçlüğü etkili oldu.[143] Nitekim, depremden yaklaşık bir ay sonra İstanbul'da başlayan şiddetli yağışlar sorunun çözümü yolunda somut kararların alınma sürecini hızlandırdı. 7 Ağustos gecesi başlayan aşırı yağış ve özellikle Fazlıpaşa yokuşu gibi yerlerde meydana gelen sel yüzünden çadırlar/barakalar ıslanarak bozuldu ve oturulamayacak hale geldi. Depremden sonra bir de sel felaketine maruz kalan depremzedeler, ilk olarak zabıta memurlarının yardımı ve dükkân sahiplerinin izniyle çevredeki kahvehaneler ile sair dükkânlara[144] ve boş olan bazı evlere yerleştirildi.

Daha önce ifade edildiği gibi, evsiz barksız kalan depremzedelerin barınma sorununun tamamen çözümlenmesi, inşa faaliyetlerinin tamamlanmasına bağlıydı. Dolayısıyla Şehremaneti, ileride ayrıntılarıyla ele alınacak olan İane-i Musabin Komisyonu'nun evleri yıkılan ya da ağır hasar gören depremzedelere para yardımına başlamasına ve akabinde de inşa faaliyetlerinin tamamlanmasına kadarki süreçte meydanlarda kalan insanların mesken ihtiyacının karşılanması için bazı çalışmalar yaptı. Öncelikle depremde ağır hasar gören bina sayısının fazla olduğu Sur İçi'ndeki birinci, ikinci ve üçüncü belediye müdürlerinden kendi sorumluluk alanlarında boş evler olup olmadığının araştırılmasını ve depremzedelerin evlerinin inşası tamamlanana kadar buralara yerleştirilmelerini istedi. Diğer yandan da Evkaf Nezareti'nin denetiminde olan boş ev sayısı ile bunların kaç kişinin iskânına elverişli olduğunun araştırılması için nezarete müracaat etti. Şehremaneti, depremzedelerin yerleştirileceği boş evlerin kirasının İane Komisyonu tarafından karşılanacağını da ayrıca tüm belediye daireleri ve Evkaf Nezareti'ne

bildirdi.[145] Ancak, komisyonun harcamaları gösteren listesinde bu hususa dair bir bilgi yoktur.

Çadırlarda kalan bir kısım depremzedelerin hanelere yerleştirildiği ve bazılarının kış aylarında bile çadırlarda yaşamaya mecbur kaldığı düşünülebilir. Zira, ileride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Eylül ayı ortasında dağıtılmaya başlayan yardım parası, ilk etapta Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Belediye dahilindeki yalnızca otuz dokuz hane sahibine verilebildi. Dağıtım işi kış aylarında da sürdü ve depremzedelerin önemli bir bölümünün inşa/tamir faaliyetlerini tamamlanması ertesi senenin ilkbahar/yaz aylarını buldu.[146]

Dükkânlar

Daha önce ifade edildiği gibi, deprem, birçok işyerinin hasar görmesine neden oldu. Ancak, eldeki veriler Kapalıçarşı dışındaki bu işyerlerinin barınma sorununun çözümüne ilişkin bilgi vermemektedir. Bu nedenle bu başlık altında Kapalıçarşı'daki esnafın durumu konusu ele alınacaktır.

Bilindiği gibi, Kapalıçarşı depremden en fazla etkilenen yerdi. Daha ilk gün çarşıdan gelen haberler, çarşının tamamen yıkıldığı, çarşı enkazının altında birçok insanın kaldığı yönündeydi. Depremin ardından çarşının kapıları yıkılma tehlikesi nedeniyle kapatıldı ve kapı önlerinde zabıta noktaları oluşturuldu.[147] Bunun nedeni, muhtemel bir kazanın önüne geçmek olduğu gibi, çarşı içindeki eşyaları hırsızlığa karşı korumaktı.[148] Bu arada enkaz kaldırma, arama kurtarma çalışmaları başladı. Sarsıntıların azalması üzerine de esnafın çarşıda bulunan eşyalarını almasına izin verildi. Her bir sokakta ve caddede ticaretle uğraşan esnaf ayrı ayrı günlerde içeri alındı. Yan sokaklara giden köşelere polis ve zabıta görevlileri yerleştirildi ve esnafın bu kısımlara girmesi engellendi.[149] Taşınma, birkaç gün sürdü.[150]

Kapalıçarşı'daki hasarın büyük olması nedeniyle dükkânlarının akibetinden haberdar olan esnafın bir kısmı işyerlerini başka yerlere nakletmek için harekete geçti. Yağlıkçı esnafı, Naci Efendi isimli

Saraçlar sokağı, The Graphic, 4 Ağustos 1894.

bir tüccara ait Fincancılar yokuşunda Şark Çarşısı'ndaki dükkânları kiraladı.[151] Bazıları yine Fincancılar yokuşunda Rıza Paşa Konağı arsasında sahiplerinin izniyle ticarete başlarken;[152] bazıları da şehrin değişik yerlerinde dükkânlar kiraladı.[153]

Çarşıda en fazla hasar gören yerler Koltukçular, Yorgancılar ve Çadırcılar Caddeleriydi. Bu kısmın tamirinin uzun süreceği tahmin edildiği için esnaf başka yerlerde sergi açmayı, yani ticaret yapmayı talep etti. Koltukçu esnafı, Babıâli'ye müracaat ederek Süleymaniye veya Sultanahmet'te dükkân açmalarına izin verilmesini istedi. Bunun üzerine II. Abdülhamid, Sultanahmet Camii avlusunu uygun gördü.[154] Ancak, daha sonra muhtemelen caminin avlusunun yeterli olmaması nedeniyle esnafın bir kısmı Yeni Camii avlusunda ticarete başladı.[155] Yorgancılar kendilerine uygun bir yer gösterilmesini istedilerse de,[156] bu taleplere olumlu bir cevap verilemedi. Yorgancılar bir ara çarşı içindeki yorgancı çarşısının molozlarının kaldırılarak ticarete açılmasını istediyse de, sonuç

alınamadı.[157] Esnafın taleplerinin giderek artması üzerine[158] Şehzade Camii'nin dış avlusu uygun görülerek burada 100 barakanın inşasına karar verildi.[159] Esnafın maddi durumunun iyi olmadığı ve barakaların 60.000 kuruşa inşa edileceği anlaşıldığından hükümet, bu paranın İane-i Musabin Komisyonu tarafından ödenmesini kararlaştırdı[160] ve komisyon gereken parayı gönderdi.[161] Barakaların inşasının tamamlanması Ocak ayını buldu ve 24 Ocak 1895 günü resmi açılışı yapıldı. Giriş kapısına "Padişahım Çok Yaşa" levhası asıldı ve kurbanlar kesildi.[162]

Benzer talepler terlikçi, haffaf, gömlekçi, basmacı, ressam basmacı ve sahaflardan da geldi. Nuruosmaniye Camii avlusu, Sultanahmet Meydanı yahut Kapalı Fırın civarında bir arsada kendileri için baraka kurulmasını isteyen terlikçiler için Sultanahmet Camii avlusu uygun görüldü.[163] Sahaflar için ise, Beyazıt Camii'nin türbe tarafındaki meydana,[164] basmacı ve ressam basmacılar için Yeni Han içindeki avluya barakalar kuruldu.[165] Cağaloğlu civarında Cezeri Kasım Paşa mahallesindeki bir arsaya 20 baraka kurmak isteyen manifaturacı ve haffaf esnafına da ruhsat verildi. Basmacı ve manifaturacıların bir kısmı da Hocapaşa civarındaki dükkânlara yerleşti.[166]

Esnafın önemli bir kısmı ise, teknik bir komisyon tarafından çarşının keşif defterinin hazırlanmasını bekliyordu. Zira, esnafta çarşıda hasarın az olduğu yerlerin ticarete açılması yönünde bir beklenti vardı. Hatta aralarında kâgir dükkânlarının iç kısımlarının ahşap olarak inşası için ruhsat verilmesini isteyenler de oldu.[167] Gerçekten de, ileride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Kapalıçarşı'nın Kürkçüler Çarşısı, Kalpakçılarbaşı Caddesi, Ayineciler, Mahfazacılar ve Çuhacı Hanı önü gibi doğu ve güneydoğusunda yer alan bazı sokaklar ile Yağlıkçılar, Mahmutpaşa kapısından Akarçeşme'ye kadar olan kısımların hasarsız olduğu anlaşılmış ve teknik komisyon buraların ticarete açılmasında bir sakınca görmemişti. Öncelikle, hasarlı kısımların önüne tahta perdeler çekilmesi ve çarşının dışından da girilebilen Kürkçüler Çarşısı'nın açılması kararlaştırıldı.

Esnaf, keşiften çıkan sonuçlar doğrultusunda Kuyumcular'dan Çuhacılar'a kadar olan caddeyle onlara bağlı sokakların da açıl-

masını talep ediyordu ve hükümet de, çarşının tamiri için verilecek karara kadar esnafın buralarda ticaret yapmasını uygun buldu[168] ve molozların kaldırılmasına karar verdi.[169] Ancak, bu iş giderek uzadı; çünkü molozları kaldırmaktan dükkân sahipleri sorumluydu ve onlar da mağdur olduklarını ifade ederek bu molozları nakletmeye pek yanaşmıyordu.[170] Bir yanda bu kısımların açılmasına yönelik söz konusu çalışmalar yapılırken, çarşı içindeki bedestenlerden muhtemelen kısmen hasar gören Sandal Bedesteni'nin ticarete açılmasının kararlaştırıldığı anlaşılıyor. Zira, 1 Eylül 1894 tarihli *Sabah* gazetesi, cülus-ı hümayunun 19. yıldönümünde, yani 31 Ağustos 1894 günü bedestenin ticarete açıldığını ifade etmekteydi.[171] Bundan yaklaşık bir ay sonra da kuyumcular tarafından bazı dükkânlar açıldı.[172]

Kürkçüler Çarşısı, Sandal Bedesteni ve Kuyumcular civarındaki dükkânlardan birkaçı ticarete başlamasına rağmen, esnafın önemli bir kısmı keşif raporları doğrultusunda çarşıda daha fazla dükkânın açılmasını istiyordu. Özellikle Cevahir Bedesteni kethüdası ve tüccarları, çarşı esnafının bir kısmının ellerinde arabalarla çarşılarda dolaşarak iaşesini temin etmeye çalıştığını ve Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından bugün yarın tamirat başlayacak diyerek oyalandıklarını belirterek sorunun bir an önce çözümlenmesini istedi.[173] Gerek nezaret, gerekse hükümet bu yönde ileride bahsedilecek olan bazı çalışmalar yaptı; ancak Kapalıçarşı'nın çatısının yıkılarak yeniden inşa edilmesi kararlaştırıldığından, bu kısımların tamamının açılışından vazgeçildi. Bununla beraber kuyumcularda ticarete başlayan esnafın çarşının tamiri yahut inşası hakkında bir karar verilinceye kadar faaliyetlerine devam etmesine izin verildiği görülüyor. Nitekim, çarşının onarımının başlaması üzerine bu kısımdaki esnaf dükkânlarından çıkarıldı.

Kamu Binaları

Deprem sonrası ortaya çıkan sorunun bir başka yönü, kamu binalarının nakli meselesiydi. Zira, depremde yalnızca sivil yapılar değil, kamu binaları da az veya çok hasar gördü. Depremin yarattığı şaşkınlık ve korku nedeniyle resmi daireler, okullar ve hasta-

neler boşaltıldı. Daha sonra yapılan hasar tespitleri çerçevesinde hükümet ve Şehremaneti, kamu çalışanlarının, askerlerin, öğrencilerin ve hastaların bir kısmını bahçelere ve boş arsalara kurulan çadırlara; bir kısmını da inşa edilen barakalarla kiralanan konaklara yerleştirmeye çalıştı.

Kamu binaları içerisinde barınma sorunun yaşandığı yerlerin başında kışla, hastane ve okullar geliyordu. Öğrencilerden gündüzlüler ile yatılı olup ailesi İstanbul'da olanlar evlerine gönderilirken; İstanbul dışında ikamet eden öğrenciler, hastalar ve kışlalardaki askerler için bahçelere ve arsalara çadırlar kuruldu.

İlk çadır talebi, Saray-ı Hümayun[174] Muhafızı Rıza Bey'den geldi. Rıza Bey, Yıldız Sarayı'na gönderdiği telgrafta Hamidiye, Bağdat Kasr-ı Hümayunu, Hazine-i Hümayun ve hapishane karakollarının ağır hasar görmesi nedeniyle geceyi dışarıda geçirmek zorunda olduklarını belirterek askerlerin konaklaması için kırk kadar çadıra ihtiyaç olduğunu bildirdi.[175] Muhtemelen olumlu karşılanan bu talebin ardından peyderpey diğer talepler geldi. Davutpaşa, Rami ve Selimiye Kışlalarında bulunan askerler kışlaların avlusuna dikilen çadırlara;[176] Seraskerlik'teki askerler avluya inşa edilen altı baraka ile dairenin dışındaki bir lokantaya taşındı.[177] Depremde ağır hasar gören Vefa ve Kadırga karakolları[178] ile Üsküdar tarafında oturulamayacak şekilde hasar gören karakolların yanlarına barakalar inşa edilmesine[179] ve Bebek ve Ortaköy karakolları için de çadırlar kurulmasına karar verildi.[180] Birkaç gün içinde asker, jandarma ve polislerin ikameti için uygun görülen yerlere barakalar inşa edildi.[181] Ancak, Adalar Jandarma Karakolu ile Beşiktaş Karakolu için uygun bir yer bulunamadı. Adalar Komiserliği geçici bir süre için kendilerine beş çadır gönderilmesini istedi.[182] Beşiktaş Karakolu ise, Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye'nin alt katına nakledildi.[183]

Balıklı Rum Hastanesi, depremde tehlike arz edecek şekilde hasar gördü ve depremin ardından hastanede bulunan 700'den fazla hasta bahçeye çıkarıldı. Bununla birlikte depremde yaralı olarak kurtulan Rum cemaatinden bazı kişiler de bu hastaneye sevk edildi; dolayısıyla hastanedeki hasta sayısı arttı. Rum Patrikhanesi Kethüdası, İstanbul Polis Müdiriyeti ve Zaptiye Nezareti'ne müra-

caat ederek hastalar için 100 çadır talep etti. Hastaneye 100 çadır gönderildi; ayrıca bahçesinde baraka inşasına müsaade edildi.[184]

Depremde hasar gören diğer hastanelerden Haydarpaşa Hastanesi'nde bulunan hastalar da bahçelere kurulan çadırlara yerleştirildi.[185] Yedikule dışındaki Ermeni Hastanesi'nde bulunan erkek hastalar bahçeye, kadın hastalar da avluya çıkarıldı.[186] Yine aynı mevkide bulunan Rum Yetimhanesi de Büyükada'ya taşındı.[187] Şehremaneti, Haseki Nisa Hastanesi'ne bağlı olup eski Darüşşifa binasını kullanan acezehanenin ağır hasar görmesi üzerine aceze ve hastalar ile yetim çocukların Darülaceze'nin biten kısımlarına geçici olarak naklini istedi.[188] Padişahın talebi uygun bulması üzerine[189] hasta nakli başladı.[190]

Yenibahçe'deki Gureba-yı Müslimin Hastanesi[191] ağır hasar gördüğünden hastaların uzun süre çadırlarda kalamayacağı anlaşıldı. Bu sebeple padişah, hastaların kolera sırasında Okmeydanı'nda inşa edilen barakalara taşınmasını ve bulaşıcı hastalık ihtimaline karşı da barakaların ilaçlanmasını istedi.[192] Avrupa'dan getirtilip kolera riskinin azalması nedeniyle kaldırılmış ve Tophane-i Amire Müşiriyeti'ne teslim edilmiş olan[193] taşınabilir nitelikteki bu barakalar yeniden kuruldu. Ağır hastalar sedyelerle, diğerleri de arabalarla Unkapanı-Beyoğlu-Şişli güzergâhı üzerinden Okmeydanı'ndaki barakalara nakledildi.[194] Ancak, hasta sayısının çok olması nedeniyle barakaların yetersiz kalması üzerine hastane yönetimi Tophane'ye müracaat ederek kendilerine ikisi büyük olmak üzere 12 çadırın gönderilmesini istedi. Bu talep, Tophane ambarlarında çadır olmadığı gerekçesiyle reddedildi.[195] Bunun üzerine daha önce hademelere tahsis edilen barakalar boşaltılarak hastalar buralara yerleştirildi. Hademeler ve levazımın konması için Evkaf Nezareti'nin üç tahta baraka inşa etmesi kararlaştırıldı.[196] Bütün bu çalışmalara rağmen söz konusu barakalar ihtiyacı karşılayamadı ve hükümet, çeşitli yerlerde kiralanacak hanelerde hastaların tedavisine devam edilmesini istedi.[197]

İkinci gün yapılan hasar tespitlerinde ağır hasarlı olduğu anlaşılan Muhacirin Komisyonu Dairesi ile Dulhanesi'nin[198] ise, o civarda kiralanacak ahşap büyük bir haneye taşınması kararlaş-

tırıldı.[199] Ancak, uygun bir yerin bulunamaması üzerine, dairenin arkasındaki avlu ile komisyona bağlı Dulhane'nin bulunduğu Kırmızı Kışla civarına barakalar inşa edilmesi uygun görüldü.[200] Çadırlarda kalan dul kadınlarla[201] yetimler, 16 Temmuz'da bir kısmı tamamlanan bu barakalara yerleştirildi.[202]

Okulların bir kısmı da depremden zarar gördü. Heybeliada Ruhban Mektebi'nin ağır hasar görmesi üzerine Şehremaneti iki parti halinde toplam on çadır gönderdi.[203] Darüşşafaka depremde ağır hasar gördü.[204] Okul hemen tatil edildi; evleri İstanbul'da olanlar ile kalabileceği bir yakını olan öğrenciler gönderildi. Diğerlerinin ise, kurulacak çadırlara yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Okul müdürlüğü, 100 öğrenci ve 60 hademenin açıkta kaldığını belirterek çadır talep etti; ancak bu talep, çadırların eğitim için uygun olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Konuyla yakından alakadar olan II. Abdülhamid, okul öğrencilerinin Akaretler'e yahut kiralanacak ahşap bir haneye yerleştirilmesini ve eğitim-öğretime burada devam edilmesini istedi.[205] Neticede, okulun Darüşşafaka yakınlarındaki Hüseyin Paşa Konağı'na taşınmasına karar verildi.[206] II. Abdülhamid, okulun tamirinin tatil döneminde tamamlanmasını istedi;[207] ama öğrenciler, ancak Ocak 1895'te okullarına dönebildi.[208]

Sultanahmet'te bulunan Mekteb-i Sanayi binası, depremde en fazla etkilenen okul binalarının başında geliyordu. Öğrenci, öğretmen ve idarecilerin Orman-Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Efendi'nin isteği doğrultusunda[209] inşa edilecek barakalara yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Fuad Paşa arsası, bu iş için uygun görüldü; fakat daha sonra bundan vazgeçildi. Çünkü, Mekteb-i Sanayi binasının hasarı çoktu ve tamiri uzun süreceğe benziyordu. Barakalar, uzun süreli eğitim ve sanayi makineleri için uygun olmadığından daha uygun bir yer arayışı başladı. Okul, daha önce Baytar Mektebi için düşünülen Çırçır civarında [Fatih'te] kiralanan Beylikçi Hacı Mustafa Efendi'nin konağına taşındı.[210] Daha sonra burasının sanayi makinelerinin kullanımına elverişli olması nedeniyle iki yıllığına Direklerarası'ndaki Safvet Paşa Konağı'na taşınan[211] okulun eski binasına dönüşü padişahın 24. cülus günü olan 31 Ağustos 1899 tarihinde oldu.[212]

Depremde hasar gören yapılardan biri olan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi ise, depremden hemen sonra boşaltıldı. Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti, okul idaresinden öğretmen ve öğrenciler için baraka inşa edilmesini istedi.[213] Yatak koğuşu, yemekhane, dersane ve memur dairesinden oluşan[214] barakaların inşa masrafları Osmanlı Bankası'ndan [Bank-ı Osmani] alınan ve ileride ayrıntılarıyla üzerinde durulacak olan krediden karşılandı.[215] Muhtemelen bu barakaların yetersiz olması nedeniyle okulun baytar kısmının İstanbul'a nakledilmesine karar verildi. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin iki idadi sınıfı, yatılı öğrencilere tahsis edildi. Okul binası olarak da Çırçır'daki Beylikçi Hacı Mustafa Efendi'nin konağı uygun görüldü.[216] Ancak, Mekteb-i Tıbbiye'ye uzak olması nedeniyle bundan vazgeçildi ve Cündi Meydanı'nda Meclis-i Sıhhiye-i Askeriye Başkâtibi Esad Bey'in evinin üç yıllığına kiralanmasına karar verilerek okul buraya taşındı.[217] Bu süre zarfında Cündi Meydanı'ndaki bir arsa üzerine Baytar Mektebi inşa edilecekti.[218] Halkalı Ziraat Mektebi ise, okul binasının onarımı büyük ölçüde tamamlanıncaya kadar[219] muhtemelen barakalarda eğitim-öğretimi sürdürdü.

Kadırga'daki Darüledeb Özel Okulu yakınındaki Kâtip Sinan Mahallesi'nde kiralanan bir konağa taşınırken;[220] Mekteb-i Mülkiye'nin yatılı öğrencileri için okulun avlusuna barakalar yaptırıldı. Hasar gören rüşdiye mekteplerinin öğrencilerinin bir kısmı bahçelere kurulan çadırlara yerleştirildi. Bazı rüşdiyeler de, imtihan dönemi bittiği için Ağustos'un 18'ine kadar tatil edildi.[221] Cağaloğlu'nda bulunan bir konakta hizmet veren Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'nin ise, Atik Zaptiye civarındaki Hakkı Paşa Konağı olarak bilinen konakta eğitim-öğretime devam etmesi uygun görüldü.[222] Ancak, bugünkü Sirkeci Postanesi civarında olan bu konak, muhtemelen Ayasofya'ya uzaklığı nedeniyle tercih edilmedi. Zira, 5 Temmuz 1895 tarihli *Sabah* gazetesinde yer alan bir habere göre okul, Yerebatan'da Maarif Nezareti tarafından satın alınan bir konakta eğitime başladı.[223]

Medrese öğrencilerinin barınma sorunu da benzer şekilde çözülmeye çalışıldı. Ders vekili, ilk gün açıkta kalan öğrencilerin tes-

pitini ve bunların ihtiyaçlarının karşılanmasını istedi.[224] Yapılan tespit sonucu, sadece altmış altı medresede yaklaşık 2.800 kadar öğrencinin medrese bahçesinde ya da civardaki boş arsalarda kaldığı anlaşıldı. Bu durum üzerine medrese bahçelerine baraka inşa edilmesi kararlaştırıldı.[225] Mekteb-i Nüvvab'da ise, bir dersanenin kubbesinin çatladığı ve bitişiğinde bulunan kâgir dairenin de hasar gördüğü tespit edildi. Bunun üzerine, okul idarecilerinden biri olabileceğini tahmin ettiğimiz Derviş Ali Rıza Bey, mektebin civarda kiralanacak ahşap bir haneye taşınması gerektiğini savundu.[226] Ancak, okulun taşınıp taşınmadığını bilemiyoruz.

"İlk Hasar Tespitleri" başlığı altında belirtildiği üzere, depremin ardından resmi dairelerin hasar tespiti başladı. Bu arada ağır hasar gören bazı resmi daireler hemen bahçeye kurulan çadırlara taşındı. Nitekim, Soğukçeşme'deki Telgraf Nezareti binasının sevk ve muhabere odalarıyla diğer odaları tamamen tahrip olduğundan muhabere makineleri Telgraf ve Posta Nazırı Hasan Ali Bey'in emriyle bahçeye çıkarılarak Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme kapısı önüne kurulan çadırlara yerleştirildi.[227] Ayrıca, II. Abdülhamid'in iradesi doğrultusunda Defter-i Hakani memurları nezaretin giriş katında, Tophane ve Muhacirin Komisyonu çalışanları bahçelerde kurulan çadırlarda,[228] Orman-Maadin-Ziraat Nezareti memurları da binanın hasarsız ve tehlike arz etmeyen odalarında hizmet vermeye başladı.[229]

Artçılar devam ederken yürütülen çalışmalar sonucunda, bazı kamu binalarının ağır hasarlı olduğu ve bazılarında da devlet işlerini aksatacak bir hasarın olmadığı tespit edildi. Ancak, gerek şiddetli artçıların hasarı artırma ihtimali, gerekse kamu çalışanlarının az hasarlı da olsa dairelerine girmek istemeyişi sağlam binalara nakledilecek kamu kurumu sayısının artmasına neden oldu. Nitekim, yukarıda açıklandığı gibi, padişah, resmi dairelerin binaların hasarsız kısımlarına veya gerektiği takdirde ahşap konaklara taşınmasını istedi. Ardından ilk günkü telaş haliyle hasarlı olmadığı gözlenen,[230] fakat daha sonra ağır hasarlı olduğu anlaşılan Maarif Nezareti Hukuk Mektebi'ne;[231] ağır hasarlı olan Telgraf Nezareti Soğukçeşme'deki Seraskerlik Masraf Nazırı Hasan Paşa Konağı'na[232] ve Beyoğlu Telgrafhanesi, Tepebaşı Tiyatrosu'nun kışlık

bölümündeki sahne kısmına;[233] Defter-i Hakani Nezareti'nin bir kısmı Sultanahmet'te Galip Efendi Konağı'na,[234] bir kısmı inşa edilen barakalara; Maarif ve Telgraf Nezaretleri'ne göre daha az hasarlı olan Maliye Nezareti'nin bir kısmı avlusunun aşağısındaki binaya, diğer kısmı inşa edilen barakalara;[235] Orman-Maadin-Ziraat Nezareti'nin bazı birimleri eski Orman Mektebi'ne,[236] geri kalanı dairenin karşısında inşa ettirilen barakalara;[237] az hasarlı olan Adliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat Sadık Paşa Konağı'na;[238] Babıâli'de bulunan nezaretler de bahçedeki barakalara nakledildi.[239] Evkaf Nezareti'nin memur ve kâtipleri için nezaretin bahçesine baraka inşa edildi.[240] Ticaret ve Nafia Nezareti binası depremde çok fazla hasar görmemesine rağmen, depremin yarattığı korku nedeniyle tamirat bitene kadar nezaretin bahçesine birkaç baraka inşası için izin istedi.[241] Ancak, bu talebe olumlu cevap verilip verilmediğini bilemiyoruz. Bu arada Galata Tünel Sokağı'nda bulunan Beyoğlu Bidayet Mahkemesi 2. Hukuk Dairesi de, Galata'da kiralanan ahşap bir konağa taşındı.[242]

Görüldüğü gibi, bazı nezaret ve dairelere ait birimler farklı yerlerde hizmet veriyordu. Bu durumun nedeni, hasar gören kamu binalarına yakın ve kamu kurumları için uygun ahşap konak sayısının azlığı yahut mevcut konakların böyle bir hizmet sektörü için yetersiz oluşuydu. Nitekim, Maliye Nezareti'nin bir kısmının taşınabildiği nezaret binasının arkasında bulunan binalar nezaretin müştemilatıydı ve muhtemelen binanın küçük olmasına karşın, taşınacak birim sayısının fazlalığı nedeniyle bu bina yetersiz kalarak baraka inşasına gerek duyulmuştu. Öte yandan bazı resmi dairelerin ahşap konaklara veya barakalara taşınmasında, daha önce ayrıntılı olarak ele alındığı gibi, devlet memurlarının korkuları etkili olmuştu. Nitekim, depremde fazla hasar görmeyen Adliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat Dairesi'nin Sadık Paşa Konağı'na taşınmasında bu durum etkili olmuş;[243] benzer bir gerekçeyle Adliye Nezareti'yle aynı binayı paylaşan Evkaf Nezareti ve Cağaloğlu'ndaki Ticaret ve Nafia Nezareti ahşap bir konak kiralanmasına yahut barakalar inşa edilmesine izin verilmesi için Babıâli'ye müracaat etmişti.[244]

Rüsumat Emaneti ve gümrük daireleri de ikamet edilemeyecek şekilde hasarlı olduğundan muhasebe kalemleri, müsteşar odası, evrak odası ve dahiliye gümrüğü yeni yapılan antreponun zemin ve birinci katlarına taşındı. Galata gümrüğü ise, o civarda bulunan ahşap yolcu salonuna nakledildi.[245] Rüsumat Emini, daha sonra dahiliye gümrüğü ambarı bitişiğindeki koğuşlarda kalan gümrük muhafaza memurlarının ikameti için Tersane-i Amire'den eski bir vapurun tahsis edilmesini istedi. Çünkü, hasar tespitlerine göre gümrük ambarı bitişiğindeki koğuşların yıkılması gerekmekteydi. II. Abdülhamid, bunun üzerine 40-50 kişinin kalabileceği İdare-i Mahsusa vapurlarından birinin gümrük muhafaza memurlarına tahsisine karar verdi.[246]

Hasar gören diğer resmi dairelerin barakalara yahut konaklara nakli de bu süreçte başladı. Muhacirin Komisyonu Dairesi bunlardan biriydi. Depremde ikameti mümkün olmayacak şekilde hasar gören Sıhhiye Dairesi ile Parlatoryası'nın dairenin önüne demirlenecek bir tebhir gemisine nakli düşüncesi de bu süreçte ortaya çıktı. Sıhhiye nazırı, memurların geçici bir süreyle Kavak'ta bulunan "Burhanettin" adlı tebhir gemisinin bu iş için uygun olduğunu belirterek hükümete müracaat etti. Ancak, bu talep, geminin Kavak Tahaffuzhanesi'nde bulunması gerektiği gerekçesiyle reddedildi ve nezaretin o civarda kiralanacak ahşap bir haneye nakledilmesi istendi.[247] Meclis-i Umur-ı Sıhhiyye, depremden sonraki ilk toplantısını geçici olarak kiralanan *Katerina* adlı römorkör vapurunda yaptı. Toplantıda, dairenin Tophane civarında inşa edilecek bir barakaya taşınması uygun görüldü.[248] Sıhhiye Dairesi ile Parlatorya'nın sahilde ve Galata tarafında olması gerektiğinden Talimhane Meydanı'ndaki eski top fabrikası civarına bir baraka inşası kararlaştırıldı.[249] Daire, bir müddet daha vapurda ikamet etti.[250] Belgeler barakaların inşa edilip edilmediği hakkında bilgi vermemektedir. Ancak, bu fikirden bir müddet sonra vazgeçilmiş olunmalıdır. Zira, dairenin ahşap olarak yeniden inşası kararlaştırıldığından Sıhhiye Dairesi'nin inşaat tamamlanıncaya kadar Kabataş'ta Cemiyet-i Rüsumiyye üyelerinden Aziz Bey'e ait sahilhaneye nakledilmesi uygun görüldü[251] ve birkaç gün içinde taşındı.[252]

Birinci Belediye Dairesi de depremden etkilendi. Belediye Müdürü Mehmed Cevdet Bey, çalışanları için Şehzade Camii avlusunda bir çadır kurulmasını talep etti;[253] ancak buna müsaade edilmedi ve memurlar belediye dairesinin bahçesine kurulan çadırlara yerleştirildiler. Ancak, burası uzun süreli ikamet için uygun olmadığından, Cevdet Bey, Koska'da bulunan Molla Sadık Konağı'nın belediye çalışanlarına tahsis edilmesini istedi. II. Abdülhamid'in bu talebi uygun bulması üzerine daire buraya nakledildi.[254]

Emniyet Sandığı'nın bulunduğu Büyük Yeni Han'ın bazı kısımları depremde çatladığından, sandık idaresinin eski zaptiye arsasında inşa edilecek barakalara taşınması kararlaştırıldı. Ancak, daha sonra bu karardan vazgeçildi ve II. Abdülhamid, Emniyet Sandığı'nın ahşap bir haneye taşınmasını ve kasalarının ise, eski yerinde kalmasını istedi.[255] Padişahın böyle bir karar almasında yapılan detaylı keşif çalışmalarından çıkan sonuç etkili oldu. Zira, keşiflerde Yeni Han'da tehlike arz edecek nitelikte bir hasarın olmadığı ve yalnızca ocak bacalarının hasar gördüğü anlaşıldı.[256] Kararın ardından Emniyet Sandığı kısmi olarak Cağaloğlu'ndaki ahşap bir haneye taşındı. Hanın tamiri kısa sürede tamamlandı ve yaklaşık bir ay sonra Yeni Han'a geri döndü.[257]

Nakledildiği tespit edilen son resmi daire ise, İdare-i Mahsusa'nın Karaköy Mumhane'de bulunan merkeziydi. Hasar gören idarenin bazı birimleri Azapkapı önünde demirli *Türk* vapuruna; Ser-acentelik kalemi de idareye ait Sirkeci iskelesi üzerindeki odaya nakledildi.[258] İdare-i Mahsusa Heyeti de, toplantılarını Köprübaşı'nda Aziziye karakolu önüne demirlemiş olan *Dolmabahçe* vapurunda yaptı.[259]

Resmi dairelerin tamamlanmasına yakın, bu dairelerin kullanımına tahsis ve inşa edilen barakalar konusu gündeme geldi. Tophane-i Amire Müşiri ve Mekâtib-i Askeriye Nazırı Mustafa Zeki Paşa Babıâli'ye müracaat ederek resmi dairelerin taşınması sonucu boş kalacak olan barakaların Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin ihtiyaç duyduğu hastane için kullanılmasını teklif etti. Böylece hastane inşası için ayrıca masraf yapılmamış olacaktı. Bu öneri kabul edildi[260] ve kaldırılan barakalar Daire-i Askeriye'ye gönderildi.

Öte yandan Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın Mülkiye Tıp Mektebi için inşa olunacak hastanenin ihtiyaç duyduğu kerestelerin bu barakalardan karşılanması isteği üzerine kereste enkazının nezarete teslimi kararlaştırıldı.[261]

Görüldüğü gibi, devlet depremden sonra duruma acilen müdahale etti ve İstanbul halkının yaralarını sarmaya çalıştı. II. Abdülhamid, bu süreçte Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti'ni görevlendirerek bir yandan enkaz kaldırma, arama-kurtarma çalışmalarını yürütmelerini, diğer yandan da halkın ihtiyaçlarını karşılamalarını istedi. Söz konusu kurumlar aracılığıyla ilk andan itibaren halkın durumu tespit edilmeye, yaralılar kurtarılmaya, halkın su ve gıda gibi iaşe ve barınma ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı. Belki de, doğal bir afet karşısında devlet ilk kez bu kadar organize olabildi.

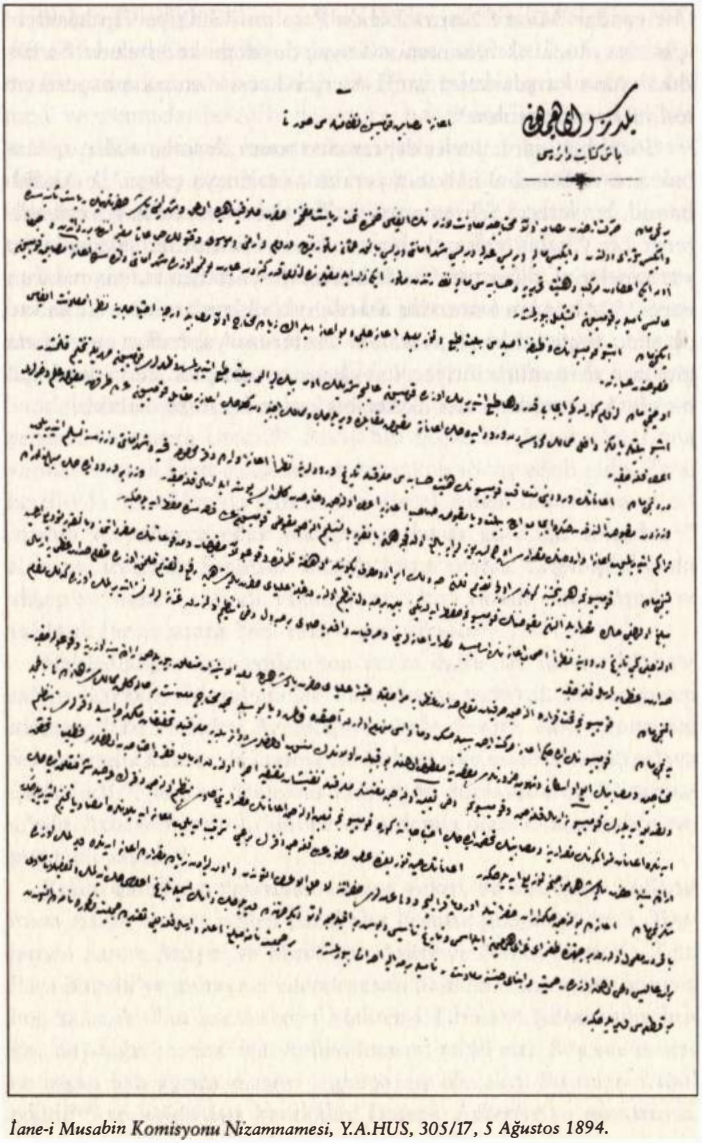

İane-i Musabin Komisyonu Nizammamesi, Y.A.HUS, 305/17, 5 Ağustos 1894.

IV

Yardımların Organizasyonu: İane-i Musabin Komisyonu ve Faaliyetleri

Osmanlı toplumunda, geleneksel çerçevede ortaya çıkan ve Selçuklu modellerinin benimsendiği sosyal yardımlaşma, 19. yüzyıla kadar dini ve sosyal müesseselerin kurucusu ve koruyucusu niteliğinde, sivil bir inisiyatif olan vakıflar tarafından gerçekleştirildi. Nitekim, acizlerin, yoksulların bakımı, barınması amacıyla vakıfların kurduğu müesseseler vardı. Ayrıca, zaruret halinde bazı ihtiyaçların karşılanmasında da vakıflara ait gelirler kullanılırdı. Bununla beraber devlet de, olağanüstü durumlarda ihtiyaçları karşılayabilmek için halkın desteğine başvururdu. Bu destek, çoğu kere gönüllülük esasına dayanmaz; *avarız* denen örfi bir vergi türü olarak alınırdı. Ancak, bu vergilerin giderek daha sık toplanması üzerine zamanla sivil inisiyatif devreye girerek *avarız vakıfları* adı verilen para vakıfları kurulmuştu.[1] 19. yüzyıla gelindiğinde, avarız kelimesinin yerini *iane* kelimesi aldı. Bu tabir, her ne kadar gönüllü olarak yapılan bağış anlamına geliyorsa da, bu yüzyılda zorunlu yardım yahut avarız anlamında da kullanıldı.[2] 19. yüzyıl boyun-

ca kâh zorunlu kâh gönüllü olarak toplanan ianeler, bu dönemde farklı adlar altında toplandı.[3]

19. yüzyıl öncesinde, yaşanan doğal afetler ve özellikle de deprem felaketinin yarattığı hasar ve mağduriyetler karşısında devletin sosyal yardımlaşmayı teşvik etmedeki rolü hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak, bu konuda devletin daha çok vergi koymak ya da vergi miktarını artırmak gibi bir yol takip ettiği düşünülebilir.[4] Buna karşılık 19. yüzyılın ikinci yarısında, ianenin bu tür felaketler karşısında bir sosyal yardımlaşma aracı olarak kullanıldığına dair birçok örnek vardır. Bunun nedeni, pek çok konuda olduğu gibi, Osmanlı devletinin bu dönemde Avrupa'nın etkisiyle oluşturmaya çalıştığı yeni kamusal düzende kamuoyunu yönlendirme çabalarında ya da Kırım Savaşı'nın Osmanlı toplumunda bıraktığı tesirlerde aranmalıdır. Çünkü, özellikle söz konusu savaş, Osmanlı'nın bir Avrupa devleti olma yolunda önemli bir geçiş noktası olduğu gibi, Batı tesirlerinin yumuşak bir biçimde ülkeye girişinde de etkilidir.

19. yüzyılda, devletin doğal afetlerin --özellikle depremlerin– yarattığı maddi hasarlar ve felaketzedelerin mağduriyetlerinin giderilmesi karşısındaki tutumunda tedrici bir değişim görülür. Yüzyılın ilk yarısında 1822'de meydana gelen Halep-Antakya depreminde geleneksel bir tutum sergileyerek yıkılan ve hasar gören binaların onarımının vakıflar tarafından gerçekleştirileceğini düşünen[5] ve 1855 Bursa depremiyle de devam eden Kırım Savaşı yüzünden pek fazla ilgilenmeyen devlet,[6] söz konusu savaş sırasında harp mağdurları için gönüllü yardım çağrısında bulunur, İstanbul halkını yaklaşan Kurban Bayramı nedeniyle kurban bağışında bulunmaları için teşvik ederken;[7] doğal bir afet karşısında halkın yardımına başvurmayı henüz akıl edememiştir. Her iki olayda da İngilizlerin tutumu ise, daha sonrası atılacak adımlara bir nevi ışık tutar niteliktedir.[8]

1866 Konya-Ilgın depreminde, depremin yarattığı hasara ilişkin masrafların yarısının hayırsever bölge halkından toplanmasını isteyerek öncekilerden farklı bir yaklaşım sergileyen devlet,[9] bu olaydan kısa bir süre sonra yaşanan 1873-1875 Anadolu kıtlığı sırasında –*The Levant Herald* ve *Basiret* gazetelerinin konuya dik-

kat çekmesiyle– halkı, Anadolu halkının dramına ortak olmaya çağırır. Yapılan yardımları bizzat organize ettiği *İane-i Musabin Komisyonu* adı verilen bir kurul oluşturur ve denetimini üstlenir.[10] Doğal bir afet sonrasında devletin himayeci, teşvik edici gücünü görebildiğimiz bu olaydan sonra, afet ve salgın hastalık gibi felaketlerde benzer yaklaşımlar sergilenir.

1894 depremine gelindiğinde, devletin artık bu tür felaketlerden sonra ne yapacağı konusunda daha tecrübeli olduğu açıktır. Zira, aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacağı gibi, Babıâli, 1892-1893 kolera salgını sırasında da hastaların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir komisyon kurmuş, üstelik komisyonun başkanlığını padişah üstlenmişti. Diğer bir deyişle, artık bu yardım organizasyonlarının bizzat yürütücüsü ve yönlendiricisi padişah olmuştu. Dolayısıyla, önceleri bazı vakıflar aracılığıyla ve bölgesel olarak yürütülen yardımlaşma faaliyetleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında daha organize bir şekilde, devlet teminatı altında ve tüm Osmanlı tebasını, hatta yabancıları içine alan bir kampanya çerçevesinde yürütüldü.

İane-i Musabin Komisyonu'nun Kuruluşu

II. Abdülhamid'in 10 Temmuz günkü depremin ardından yıkılmaya yüz tutan binaların ya da yapı elemanlarının tehlikelerinin giderilmesi, enkazın kaldırılarak ölü ve yaralıların çıkarılması, ölenlerin defni, yaralananların tedavisi, açık alanlara çıkan halkın iaşe ve çadır ihtiyacının karşılanması ile bunların organize edilmesi için Şehremini Rıdvan Paşa'yla Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'yı görevlendirdiği yukarıda ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Tüm bu tedbirlerin yanı sıra padişah, Maliye Nazırı Ahmed Nazif Efendi'yi de Osmanlı Bankası'ndan 200.000-250.000 lira civarında bir istikraz yapmak üzere görevlendirdi. Amaç, acil ihtiyaçlar için hazinede nakit para bulundurmaktı.[11] Neticede, bir sonraki yıla ait ağnam ve âşar gelirleri karşılık gösterilerek yıllık yüzde 7'lik faizli 250.000 liralık bir kredi anlaşması yapıldı.[12]

II. Abdülhamid, ayrıca, deprem günü depremzedelere yardımcı olmak ve yardımları organize etmek üzere Şehremini Rıdvan

Paşa'nın başkanlığında bir iane komisyonu kurulmasını istedi.[13] Ancak, bu sırada Şehremaneti bünyesinde, kolera salgını sırasında kurulmuş bir yardım komisyonu zaten mevcuttu.[14] Bu yüzden çıkan ikinci bir iradeyle, söz konusu yeni komisyonun kurulmasından vazgeçildi ve görevlerini mevcut komisyonun üstlenmesine karar verildi. İane-i Hastagân Komisyonu, İane-i Musabin ve Hastagân Komisyonu veya İane-i Aceze ve Hastagân Komisyonu[15] şeklinde anılan bu komisyonun yeni görevi, evsiz ve yaralı afetzedelere para yardımında bulunmak ve yaralıları belediye hastanelerine sevk ederek tedavi ettirmekti. Bu işler için gerekli olan parayı ise iane bileti bastırarak sağlayacaktı.[16] Karar, ertesi gün gazetelerle kamuoyuna duyuruldu.[17]

İlk olarak belediye hastanelerini açtıran ve yaralıları buralara sevk eden[18] komisyon, depremin ertesi günü[19] ianenin toplanma şeklini belirlemek amacıyla bir araya geldi. Neticede, 2.000 liralık bilet basılmasına; bu biletlerin bankalara, şirketlere, vilayetlere dağıtılmasına ve depremde işyerlerini kaybederek zarara uğrayan esnafın ianeden muaf tutulmasına karar verildi. Memurlar ise, ianeye dahildi.[20] Ancak, II. Abdülhamid, ihtiyacı karşılamayacak olan 2.000 liralık biletin basılması ve ianenin tıpkı esnaf gibi mali sıkıntıda olan memur maaşlarından kesilmesi kararlarını onaylamadı. Bunun yerine 5.000 liralık bilet basılarak 1.000 liralığının kendisi, 500 liralığının hanedan üyeleri için ayrılmasını ve memurların zorunlu ianeden muaf tutulup kalan 3.500 liralık biletin bağış yapan yardımseverlere dağıtılmasını istedi.[21]

İrade doğrultusunda çalışmalara başlayan komisyon, birer ve yarımşar liralık ile birer ve yarımşar mecidiyelik olmak üzere dört kategoride 13.500 adet iane bileti basmaya karar verdi.[22] Bir yandan da basılacak iane biletlerine ait örnekler Matbaa-i Osmaniye'ye gönderildi.[23] Ancak, matbaa tezgâhları depremde hasar gördüğü için bilet basımı bir iki gün gecikti.[24] Bu biletler, muhtemelen oldukça sade tasarlanmıştı. Zira padişah, bilet basımı işinin hızlandırılması amacıyla ve biletlerin depremzedelere yardım amacını taşıması nedeniyle sade tasarlanmasının daha münasip olduğunu düşünüyordu.[25]

Basılan biletlerin 1.500 liralığı, yaptığı yardıma karşılık padişaha gönderildi. Kalanlar ise yardımseverlere dağıtılması için Şehremaneti'ndeki komisyona teslim edildi.[26] Komisyon, biletlerin 775 liralığını daha sonra tahsil etmek üzere vükelaya;[27] 1.135 liralığını da bağış yapan bazı şirketlerden ve bankalardan gelen ianeye karşılık olarak gönderdi.[28] Öte yandan kalan biletlerin bir kısmı da, bağışta bulunan Sırp Kralı Alexander'a takdim edilmek üzere ilgili ülkenin İstanbul'daki temsilciliğine verildi.[29]

Komisyon, yardımseverlere dağıtılmaya başlanan biletlerin çoğunun kısa sürede satılması ve gördükleri talep üzerine ikinci kere 5.000 liralık bilet bastırdı.[30] İlerleyen günlerde depremin yarattığı hasarın maddi boyutunun ve deprem mağdurları sayısının somut olarak ortaya çıkması, belirlenen bu yardım miktarının az olduğunu ve ikinci parti biletin de depremzedelerin ihtiyacını karşılamayacağını gösterdi. II. Abdülhamid, 20 Temmuz tarihli iradesinde, bu duruma, yani depremin ilk günlerinde felaketin büyüklüğünün yeterince anlaşılamadığına işaret ederek 5.000 lira daha bağışladı. Bu paranın 3.000 lirası depremzedelere dağıtılmak üzere Şehremaneti'ndeki komisyona, 2.000 lirası da deprem nedeniyle mağdur olan medrese öğrencileri ile ilmiyenin diğer mensupları için Bab-ı Meşihat'a gönderildi.[31] Böylece hükümdarın, yalnızca komisyona gönderdiği bağış miktarı 4.000 Osmanlı lirasıydı ki, hanedan üyeleri adına da verilen parayla 4.500 lira oluyordu. Ancak, bu miktar da, depremzedelerin mağduriyetinin giderilmesine yetmedi.

İanenin boyutunun giderek büyümesi, depremzedelerin tespit edilmesi, yapılacak iane için mağduriyet oranının ölçü olarak belirlenmesi ve iane kayıtlarının tutulması büyük bir organizasyonu gerektirmekteydi. Dolayısıyla iş, mevcut komisyonun kapasitesini aşıyordu. Bunun üzerine, Şehremaneti'nde yukarıda izah edilen çalışmalar devam ederken, başkanlığını padişahın üstleneceği yeni bir iane komisyonunun kurulması fikri gündeme geldi. Komisyonun kurulma gerekçesi, toplanan yardım paralarının gerçekten mağdurlara dağıtılacağı hususunda kamuoyuna güvence vermekti.[32]

Padişahın komisyonun başkanlığını üstlenmesi, deprem yardım organizasyonlarına daha bir ciddiyet kazandırdı. Zaten bilgisi

ve direktifi doğrultusunda yürütülen çalışmalar belli bir program çerçevesinde yapılmaya başlandı. Padişah, öncelikle komisyonda toplanan paraların makbuz karşılığında Osmanlı Bankası'na teslim edilmesini; ianede bulunan kurum veya şahısların isimleriyle bağış miktarlarını gösteren listelerin kendisine takdiminden sonra komisyonda muhafaza edilmesini; yardım paralarının kendi onayının ardından harcanmasını[33] ve nihayet, komisyonun işleyiş ve amacına dair bir nizamname hazırlanmasını istedi.[34]

Tam ismi "İane-i Musabin Komisyon-ı Âlisi"[35] olan komisyonun ilk işi, geçici bir nizamname hazırlamak oldu. İki gün içinde hazırlanan metin, yedi maddeden müteşekkildi. Şehremini, nizamname müsveddesini önce sadarete gönderdi.[36] Sadaret, metin üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra bazı hususlara yanlış anlaşılabileceği gerekçesiyle karşı çıkarken, bazı noktalara da yetersiz kaldığı gerekçesiyle müdahale etti. Sadrazam Cevat Paşa, öncelikle ilk maddede yer alan ve beş kişiden müteşekkil olan üye sayısının sekize çıkarılmasını; ardından da yedinci maddede yer alan "muhtac-ı muavenet bir hale gelmiş olanlar" ifadesinin *yalnızca Müslümanlara yardım edileceği* şeklinde yorumlanacağı düşüncesinden hareketle "her sınıf ahali" olarak düzeltilmesini istedi. Sadrazam, ayrıca, yedinci maddenin sonuna "iane akçesinin hin-i tevzi'inde defterin mazhar-ı iane olanlara imza ettirileceği" ifadesinin ilave edilmesinin uygun olacağını belirtti. Ardından, nizamname, bu tavsiyeler ve öneriler doğrultusunda padişaha arz edildi. II. Abdülhamid, söz konusu önerileri değerlendirdi ve metin üzerinde bazı değişikler yapılmasını istedi. Buna göre, öncelikle Rum, Ermeni, Musevi ve Katolik cemaatlerinden seçilecek birer kişinin komisyon üyeliğine getirilmesini, böylece üye sayısının on ikiye çıkarılmasını; daha sonra sadrazamın önerisindeki "her sınıf ahali" yerine "memalik-i şahanedeki bi'l-cümle muhtacin ve musabin" ifadesinin kullanılmasını ve nizamnameye, ileride ayrıntılı olarak değinilecek olan, ek bir madde konulmasını irade etti. Bu son madde, deprem madalyalarına ilişkindi.[37] Metin, üzerinde gerekli düzenlemelerin yapılmasının ardından "İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi" başlığı altında dönemin gazetelerinde yayımlandı.[38]

Haftada bir gün Mabeyn-i Hümayun'da toplanan komisyonun başkanlığını, padişahın meşgul olduğu dönemlerde vekâleten Sadrazam Cevat Paşa yürütmekteydi.[39] Komisyonun ikinci başkanı Şehremini Rıdvan Paşa olurken;[40] üyeliklerine[41] Ziraat Bankası Müdürü Cemal Bey, Mahkeme-i Temyiz İstida Dairesi İkinci Başkanı Şefik Bey, Meskûkat Müdürü Hacı Kâmil Efendi,[42] Osmanlı Bankası memurlarından Vekil Efendi, Kamondo Bankası müdürlerinden İzak Molho,[43] Ticaret Odası Başkanı Aristakis Azaryan Efendi, tüccar Apik Efendi[44] ile Şişmanoğlu Kostaki;[45] İane-i Hastagân Komisyonu üyelerinden Şûra-yı Devlet üyeleri Ekrem Bey ile Menemenlizade Abdullah Bey, Maliye Meclisi Üyesi Hacı Arif Efendi ve Şehremaneti Mektupçusu Emrullah Efendi getirildi.[46]

Her aşamasını padişahın denetlediği bir çalışma mekanizmasına sahip olan ve belli bir program dahilinde çalışan İane-i Musabin Komisyonu, bu yönüyle Hastagân Komisyonu'ndan ayrılıyordu. Buna karşın Hastagân Komisyonu, depremden hemen sonra yaralıların belediye hastanelerine sevk edilmesi, hastanelerin tıbbi malzeme açısından eksikliklerinin giderilmesi, depremzedelerin gıda ve çadır gibi günübirlik ihtiyaçlarının karşılanması gibi acil önlemlerin alınması, yardım toplamak amacıyla iane biletlerinin bastırılması, bunların dağıtılması, yardım paralarının tek elde toplanması hususunda önemli bir rol üstlendi ve yeni bir komisyon kuruluncaya kadar ortaya çıkabilecek zaman kaybının önüne geçti. Devletin, doğal afet ve salgın gibi toplumu derinden etkileyen felaketler karşısındaki tutumunu ve hemen organize olabildiğini göstermesi bakımından varlığıyla da dikkat çeken İane-i Hastagân Komisyonu, 10 Temmuz depreminin yarattığı hasarın ve deprem mağduru sayısının tahmin edilenden büyük olması sebebiyle depremzedelerle ilgili görevlerini İane-i Musabin Komisyonu'na devrederek asli görevine döndü.[47]

Yardım Paraları

İmparatorluğun başkentinde ve hilafetin merkezinde halkın yaşadığı dram, hangi dinden, milletten veya cemaatten olursa olsun

her kesimden insanı etkiledi. Depremin yarattığı ilk şaşkınlıktan sonra, insanlar depremden etkilenenlere organize olmayan bir biçimde ellerinden gelen yardımı yapmak istedi. Hükümet ise, o sırada elinin altında hazır bulunan Hastagân Komisyonu'nu, iane toplamakla ve gelen yardımları organize etmekle görevlendirdi. Padişahın depremzedeler için bağışta bulunmasından sonra komisyona yardımlar gelmeye başladı. Komisyonun bilet gönderdiği vükela ile şirket ve bankalardan da bağışlar gelmekteydi. Yapılan bu ilk yardımlar gelişigüzeldi. Zira, ianenin kimlerden, ne şekilde toplanacağı ve toplanan yardımların nasıl ve hangi ölçülere göre dağıtılacağı henüz belli değildi. Gelişigüzel yapılan bu bağışlara ve organizasyondaki eksikliklere rağmen, söz konusu komisyon İane-i Musabin Komisyonu kurulancaya kadar, yani on gün içinde bastırdığı 10.000 liralık biletin 518.020 kuruşunu tahsil etmeyi başarmıştı.[48]

İane-i Musabin Komisyonu, öncelikle Hastagân Komisyonu'ndan devraldığı biletleri tahsil etti; ardından da, nizamnamesinin üçüncü maddesine dayanarak yeni bilet bastırmak üzere harekete geçti. Musabin Komisyonu, gerekli gördüğü takdirde bilet bastırma hakkına sahipti. Yalnız, bu biletler öncekinden farklı olarak, yani komisyonun adını taşıyan mühürle mühürlenecekti.[49] Komisyon, öncelikle Matbaa-i Osmaniye'de 10.000 liralık bilet bastırdı.[50]

Padişahın himayesinde halka güvence veren bir iane komisyonunun varlığı ile insanların acıma ve yardım etme duygularını canlı tutarak depremzedelerin içinde bulundukları durumdan kurtarılması için bağış yapılması gerektiğini telkin eden hükümetin teşvikleri sayesinde bağışlar artmaya başladı.[51]

Zengin-fakir herkesi etkileyen ve eşitleyen deprem, bağışta bulunanları da insanlık görevini yerine getirme noktasında eşitledi. Hükümdarlardan tüccarlara, bankerlerden din adamlarına kadar, isimlerini bir arada zikretmenin mümkün olmadığı herkes aynı listede buluştu. Avrupa hükümdarları arasında bağışta bulunan ilk isim, bilindiği gibi Sırp Kralı Alexander'dı. Depremden yalnızca üç gün sonra yaptığı 5.000 franklık[52] bağışla dikkat çeken Sırp kralı-

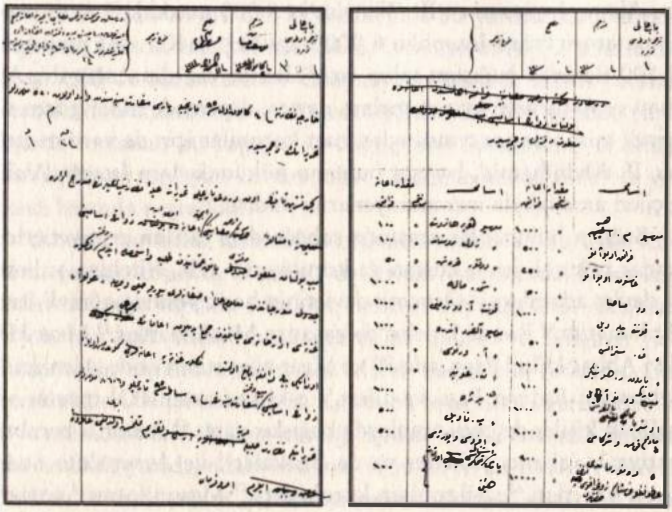

Paris'ten gelen iane listesi, HR. MTV, 699-50, 4 Aralık 1895.

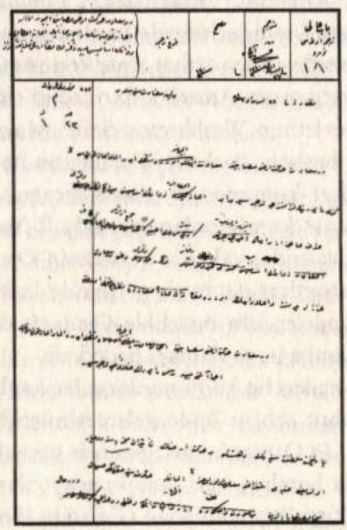

Alman iane komitesinden gelen liste,
HR. MTV, 699-23, 28 Ekim 1894.

nı, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 5.000 marklık,[53] Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in 6.000 franklık[54] ve Karadağ prensinin 1.100 florinlik bağışları takip etti.[55] İleride ele alınacağı gibi, Alman ve Avusturya imparatorları, ayrıca, depremde hasar gören ve kendi misyonlarını temsil eden bazı kurumlar için de yardım ettiler. II. Abdülhamid, bağışta bulunan hükümdarlara İstanbul'daki elçileri aracılığıyla memnuniyetlerini bildirdi.[56]

Bağışta bulunanlar arasında şahıslardan yardım cemiyetlerine kadar pek çok isim, kurum ve kuruluş yer aldı. Nitekim, yabancı devlet adamları,[57] Osmanlı devletinin hariciyesinde görevli bazı diplomatlar,[58] Rio de Janeiro'da yaşayan Müslümanlar,[59] Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa, ailesi[60] ve Mısır vilayetinin önde gelenleri,[61] Şehremini Rıdvan Paşa ve ailesi,[62] eski sadrazamlar,[63] memur ve halktan kişiler değişen oranlarda bağışlar yaptı.[64] Bununla beraber imtiyazlı yabancı şirketler ya da bankalar[65] ile Avrupa'nın önde gelen şirketleri,[66] sivil toplum kuruluşları,[67] Mason locası[68] ve dini kurumlar da bağışta bulundu.[69]

İstanbul'da, bu çalışmalar sürerken; Anvers,[70] Belgrad,[71] Berlin,[72] Brüksel,[73] Dresden,[74] Hamburg,[75] Londra[76] ve Paris[77] gibi Avrupa'nın önemli şehirlerinde de yardım komisyonları kuruldu. İstanbul felaketzedelerine yardım etme konusunda Avrupa'ya göre daha geç harekete geçen Amerika'da yardım toplama kampanyaları Osmanlı devletinin Washington Sefiri Mavroyeni Bey'in girişimleri sonucu başladı. Başkent Washington hariç,[78] Amerika'nın ticaret merkezleri konumunda olan Chicago, San Fransisco ve New York'ta iane komisyonları kuruldu.[79] Yardım kampanyası düzenleyenler arasında, yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında bulunan kurumları da vardı ve ileride bahsedilecek olan bu kurumlar, afetzedeler için öncelikle Osmanlı devletinde yaşayan vatandaşlarından bağış toplamayı hedefledi.

Yurtdışında açılan bu komisyonların başkanlıklarını kuruldukları ülkenin yahut şehrin önde gelen isimleri,[80] birkaçının fahri başkanlıklarını da Osmanlı hariciyesinde görevli diplomatlar üstlendi.[81] Bununla beraber, bazı iane komisyonları basının himayesindeydi. New York'ta yayımlanan *Christian Herald* gazetesi, imti-

yaz sahibi Louis Klopsch'ın başkanlığında bir yardım kampanyası başlattı.[82] Londra hariç olmak üzere,[83] Avrupa'nın diğer şehirlerinde ve ABD'de düzenenlenen kampanyalardan elde edilen paralar, İstanbul'daki musabin komisyonuna gönderildi. Öte yandan yurtdışında toplanan bu bağışlar ile bağışçıların isimlerinin yer aldığı listeler,[84] iane toplayan kurum yahut makamın adıyla yerli[85] ve yabancı basında neşredildi.[86]

Yabancı devletler tarafından organize edilen ve kurulan iane komisyonları dışında, Osmanlı devletinin yurtdışındaki temsilcilikleri de bağış topladı. Nitekim, haberin duyulmasının ardından Müslüman halk başta olmak üzere, her dinden ve milletten yardımseverler, elçiliklere müracaat ederek bağışlarda bulundu. Osmanlı elçileri ile şehbenderleri, halkın bu teveccühü üzerine Babıâli'ye müracaat ederek iane sandığı açmak istedi. Osmanlı devletinin özellikle yurtdışındaki imajına önem veren bir padişah olan II. Abdülhamid, dileniyor görüntüsü vermemek ve devletin onurunu korumak saikiyle bu talepleri reddetti. Padişah, iane için halkı teşvik edilebileceklerini sefir ve şehbenderlere iletti.[87] Dolayısıyla, Osmanlı hariciyesi, Avrupa ve Amerika'da yardım komisyonları kurulmasını teşvik etmek, buralardaki komisyonlarda fahri olarak görev almak, sosyal bazı etkinlikleri desteklemek[88] ve yapılan bağışları İstanbul'daki İane-i Musabin Komisyonu'na göndermek[89] dışında bağış toplamada aktif bir rol almadı.

İstanbul ve yurtdışında bu bağışlar toplanırken, Osmanlı coğrafyasında yaşayan halk da, depremzedelere kayıtsız kalmadı. Nitekim, depremin üzerinden beş gün geçmeden İzmir'de bir iane komisyonu kuruldu.[90] Bunu, diğer vilayet, sancak ve kazalarda önde gelen isimlerin kurduğu komisyonlar izledi.[91] Bunlar, İane-i Musabin Komisyonu'nun birer şubesi konumundaydı[92] ve merkezden talep ettikleri biletleri[93] halka arz ederek karşılığında yardım topluyorlardı. Toplanan bağışlar, kimi zaman sancaklarda kurulan komisyonlar, kimi zaman da vilayetteki komisyonlar tarafından peyderpey İane-i Musabin Komisyonu'na gönderildi. Bolu ve İzmir Sancakları,[94] Adana, Aydın, Bağdat, Basra, Halep, Kastamonu, Kosova ve Manastır vilayetlerinde açılan iane komisyonları gönderdikleri yüklü

bağışlarla dikkat çeken taşradaki birkaç komisyondu.[95] Komisyonlarda toplanan bu bağışlar, tıpkı yurtdışında toplananlarda olduğu gibi, İstanbul basını ve yerel gazetelerde yayımlandı.[96]

İane-i Musabin Komisyonu'na elden teslim edilen ianeler dışındaki bağışlar, çoğunlukla Osmanlı Bankası'nın şubeleri,[97] sefirler[98] ve diğer bankalar,[99] postaneler[100] ve İdare-i Mahsusa vasıtasıyla komisyona ulaştırıldı.[101] Hastagân Komisyonu döneminde yurtdışından gelenler de dahil olmak üzere, bağışta bulunan şahısların ve kurumların tamamına,[102] musabin komisyonunun kurulmasından sonra ise, yalnızca vilayet, sancak ve kazalardan gelen bağışlar ile İstanbul'dan yapılan bağışlara karşılık iane bileti gönderilirken;[103] yurtdışından gelen ianeye karşılık makbuz ilmuhaberi verildi.[104]

Nizamname çerçevesinde,[105] komisyona ulaştıkça iane defterine kaydı yapılan bağışlar,[106] Şehremaneti veznesinde biriktirilip Osmanlı Bankası'na yatırılıyordu.[107] Bankadan alınan çek ise, komisyon kasasında muhafaza ediliyordu. Komisyon, hazırladığı haftalık gelir-gider çizelgelerini her perşembe şehremini aracılığıyla sadrazama ve o da padişaha takdim ediyordu.[108] Bağışçıların isimleri ve bağış miktarına dair listeler de, padişaha ve gazetelerde neşredilmek üzere Dahiliye Nezareti'ne gönderilmekteydi.[109] İane listeleri, İstanbul basınında düzenli olarak yayımlandı.[110] Böylece bağışta bulunanlar, yapılanları denetleyebildi.[111]

Basın, iane toplama sürecinde de çok önemli bir rol üstlendi. Nitekim, bir yandan halkın durumunu tasvir edip müslim-gayrimüslim herkesi yardım etmeye çağırırken,[112] diğer yandan da bağışçılara ait isim ve iane listelerini yayımladı. Gerçi, iane listelerinin yayımlanması İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi'nin beşinci maddesi gereğiydi[113] ve listeler tebligat-ı resmiyye sütunlarında yer alıyordu. Ancak, basında bağışçılara ve yapılan bağış miktarına dair yer alan haberler yalnızca hükümetin ve komisyonun yayımlamasını istediği listeler değildi. Basın, kendi haber kaynaklarından elde ettiği bu yöndeki bilgileri de yayımlıyordu. Nitekim, yurtdışında düzenlenen kampanyalar, yurtiçinde açılan iane sandıklarına ve toplanan ianelere dair yabancı ve yerel basın-

da çıkan haberleri de iktibas etti.[114] Gazeteler, iane listelerini yayımlamayı 1896 yılının başlarına kadar sürdürdü[115] ve padişahın isteği doğrultusunda[116] yurtdışından yapılan yardımlara karşılık Türk halkının minnettarlığını ifade eden teşekkür yazılarına da yer verdi.[117] Bunun yanı sıra yardım toplamak amacıyla düzenlenen etkinlikler de matbuatta yer aldı.

Yurtiçinde ve yurtdışında, yardım etme duygusunu dinç tutarak insanların düzenlenen kampanyaları sahiplenmesini sağlamak amacıyla ve elde edilen gelirlerin çoğu zaman sembolik olduğu bazı sosyal etkinlikler de yapıldı. Yurtdışında kurulan komisyonlardan bazıları, sosyal etkinliklerin ve eğlencelerin organize edilmesinden sorumlu olmak üzere alt komisyonlar kurdu.[118] Bunun yanı sıra tek amacı etkinliklerle bağış toplamak olan bazı komisyonlar[119] ile komisyonlardan bağımsız olarak eğlence düzenleyen kurumlar yahut şahıslar da vardı.[120] Bu çerçevede Avrupa'nın birçok şehrinde balolar, tiyatro oyunları ve konserler düzenlendi.[121]

İstanbul'da ve ülkenin diğer yerlerinde de konser, tiyatro ve yarışma gibi birtakım etkinliklerin yapılması gündeme geldi. Esasen doğal afet ya da herhangi başka bir nedenle para toplamak için bu tür etkinlikler yapmak dünyada olduğu gibi, Osmanlı devletinde de oldukça yaygındı.[122] Benzer etkinlikler şimdi depremzedeler[123] ile depremde hasar gören dini ve sosyal müesseselere ait binaların onarım masraflarını karşılamak amacıyla da yapılıyordu.[124] Etkinlikler içinde en yaygın olanı konserlerdi. İstanbul'da depremzedeler yararına düzenlenen konserlerden ilki, Tepebaşı bahçesinde Alman müzisyen Paul Lange[125] tarafından verildi. Bunu, yine Lange'nin Tarabya'daki Summer Palace Oteli'nde verdiği ikinci konser takip etti.[126] Tepebaşı bahçesi ile Summer Palace Oteli orkestralarının da yer aldığı bu konserlerin hasılatı,[127] İane-i Musabin Komisyonu'na gönderildi.[128] Halkı bu tür etkinliklere katılmaya davet eden gazeteler, konserlerden bazılarının programını ayrıntılı olarak yayımladı;[129] ayrıca, konserlere dinleyici olarak katılanlar hakkında da bilgi verdi.[130] İstanbul'daki konserleri[131] spor müsabakaları,[132] balolar[133] ve tiyatro oyunları takip etti.[134] Düzenlenen tüm etkinlikler padişahın iznine tabiydi ve bunların

hükümetin denetiminde yapılması gerekiyordu. Nitekim, daha sonra Brüksel'de bir iane komisyonunun kurulmasına destek olan Osmanlı Yataklı Vagonlar Şirketi Müdürü Nagelmakers'in tertip ettiği tiyatro oyununun bir sansür memuru gözetiminde hazırlanması kararlaştırıldı.[135] Diğer yandan sakıncalı bulunan bazı eğlencelere izin verilmedi.[136]

Bütün bu çalışmalar sonunda İane-i Musabin Komisyonu, toplanan ve dağıtılan iane miktarına ilişkin bir çizelge hazırladı. 12 Eylül 1895 tarihli çizelgeye göre, komisyon, bastırdığı 6.479.960 kuruşluk biletin 6.477.770 kuruşunu tahsil etti. Bu para, komisyona elden yapılan bağışlar ile yurtiçinden gönderilen bağışlardan elde edilen miktardı. Komisyona yurtdışından gönderilen iane miktarı ise, 2.954.610 kuruştu. Böylece, İane Komisyonu 10 Temmuz 1894'ten 12 Eylül 1895 tarihine kadarki on dört aylık süre içinde toplam 9.432.380 kuruş toplamış oluyordu.[137] Ancak, komisyon bu tarihten sonra da iane topladı. Özellikle yurtiçinden gecikmeli olarak gönderilen bağışlar vardı. Basına yansıyan 13 Ocak 1896 tarihli son iane listesine göre, İane Komisyonu bu tarihe kadar 9.476.540 kuruş topladı.[138] Daha sonraki günlerde iane sandıklarında kalan yardım paralarının gönderilmesine devam edildi.[139]

İanenin Dağıtımı

Deprem, ölen ve yaralanan sayısı az olmasına rağmen, birçok ev ve işyerinin yıkılmasına ve bir kısmının da harap olmasına neden oldu. İlk günden itibaren ailesini, eşini, dostunu defnetmek için padişahtan ve hükümetten yardım isteyen[140] ve günler geçtikçe de mağduriyetini dile getirerek ihtiyaçlarının karşılanmasını talep eden yüzlerce insan vardı. İstekler farklı farklıydı. Başını sokacak bir yer arayanlar,[141] harap olan evinin onarımını isteyenler,[142] hazineye borçlanıp bu yüzden kesinti yapılan maaşının tamamının ödenmesini talep edenler[143] ve İstanbul'da hasar gören hanesi/dükkânı yüzünden taşradan bu şehre tayin edilmeyi bek-

leyenler hükümete başvurmaktaydı.[144] Öte yandan Şehremaneti de, yukarıda ifade edildiği gibi, depremzedelere dağıtılan ekmeğin masraflarını kaldıramayacağını belirterek bunların İane Komisyonu'nca üstlenilmesini istedi. Hükümet, imkânları ölçüsünde bu talepleri karşılamaya çalıştı;[145] ekmek masraflarıyla evi veya dükkânı yıkılanların taleplerini de İane-i Musabin Komisyonu'na havale etti.[146]

Komisyonun asli görevlerinden biri, topladığı ianeyi depremzedelere dağıtmaktı. Ancak, ianenin hakkaniyetle dağıtılabilmesi için ihtiyaç sahiplerinin ve mağduriyet derecelerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekiyordu. Nizamnameye göre, evleri yıkılanlar ile deprem nedeniyle muhtaç duruma düşenler iane alabilirdi. Her belediye dairesi kendi bölgesindeki mağdurları tespit ve kaydettikten, komisyon müfettişleri de yapılan tespiti denetledikten sonra bu listelerin komisyona verilmesi gerekiyordu.[147] Ancak komisyon, Sur İçi'nde hasar gören bina ve dolayısıyla da mağdur sayısının fazla olması nedeniyle tespitlerin iki komisyon üyesinin denetiminde yapılmasını uygun gördü. Amaç, tahkikat işini hızlandırmak ve vakit kaybının önüne geçmekti.[148] Kararın ardından, seçilen komisyon üyeleri belediye ekipleriyle beraber tespit işlemlerine başladı.[149]

Kısa bir süre sonra, tespit işinin oldukça uzun bir zaman alacağı anlaşıldı. Çünkü, yardıma muhtaç olanların sayısı çoktu ve bunların önemli bir kısmını, yaklaşan kış aylarında barınacak yeri olmayanlar oluşturuyordu. Komisyon, öncelikle bu durumda olanların belirlenmesine ve ilk etapta tahsis ettiği 1.000.000 kuruşluk ianenin acil ihtiyaç sahiplerinden başlanarak dağıtılmasına karar verdi.[150] Tespit işinin yavaş ilerlemesi üzerine Şehremaneti aracılığıyla belediye dairelerine bir tamim gönderilerek tahkikatın bir hafta içinde tamamlanması istendi.[151] Ancak eldeki veriler, tespit işleminin bir haftada bitirilemediğini gösteriyor.[152]

Yardım paralarının ne şekilde ve hangi şartlarda dağıtılacağı önemli ve hassas bir konuydu. İanenin nakden veya hizmet olarak mı yapılması gerektiği hususları komisyonu meşgul etmiştir.

Çünkü, para söz konusu olunca, gerek talep edenler ve gerekse dağıtanlar açısından birtakım suiistimallerin ortaya çıkması ihtimal dahilindeydi. Nitekim, öncelikle mağdurların beyanlarını esas alan komisyon işin içerisine girdikçe yanlış bilgilerle kendisini mağdur göstermeye çalışan insanların olduğunu gördü.[153] Komisyon üyeleri, bu gibi suiistimallerden hareketle inşa ve tamirlerin kendi denetimlerinde yapılmasını dahi düşündü. Ancak, hasarlı binaların fazlalığı bu ihtimali gündemden çıkardı. Paranın doğrudan mağdurlara verilmesi durumunda da birtakım mahzurlar vardı. Bütün bu ihtimalleri artı ve eksileriyle müzakere ettikten sonra verilmesi gereken miktarın yarısının mağdurun güvence vermesinin ve geri kalan yarısının da inşaata başladığına dair komisyona bağlı müfettişlerin vereceği raporun ardından ödenmesine karar verildi. Sağlam güvence verenlere ise, yardımların ikiye bölünmeksizin peşin olarak ödenmesi esası benimsendi. Her belediye dairesine komisyon üyelerinden birer ikişer müfettiş atanarak inşaatların kontrolüne başlandı[154] ve düzenlenen defterler komisyona gönderildi.[155]

Çalışmalar, en fazla hasarın Sur İçi'nde olduğunu göstermişti. Bu nedenle iane dağıtımında önceliğin mağduriyet derecesi 1.000 kuruşa kadar olan Sur İçi'ndeki mağdurlara verilmesi kararlaştırıldı. Defterlerin düzenlenmesi ve ne şekilde verileceğinin tespiti uzun zaman aldığından ianenin dağıtılmaya başlaması Eylül ayı ortalarını buldu.[156] Dağıtım, genel olarak daha önce hasarlı binaları denetleme görevini üstlenen komisyon üyelerinin kontrolünde yapıldı.[157] Basın da, dağıtılan iane miktarını ve kimlere verildiğini düzenli olarak yayımladı.[158] Böylece toplanan ianede oluşturulan kontrol mekanizması dağıtılan ianede de yürürlüğe konmuş oldu ve doğabilecek suiistimallerin önüne geçilmeye çalışıldı.

Komisyon, nizamname çerçevesinde hasarlı olduğu tespit edilen bütün hane sahiplerine yardım parası ödeyecekti. Ancak, hasar gören mesken sayısının yüksek olması mağdurlara verilecek ianenin sınırlandırılmasını yahut en azından bir kısmının ödenmesini gerektirdi. Bu nedenle, hasar derecesi 2.500 kuruşa kadar olanlara ödeme yapılması kararlaştırıldı.[159] Hasarı daha fazla

Ayastefanos'ta (Yeşilköy) hasarlı ev, Cosmos, Yıl 1895, c. 4, sayı: 15.

olanlara ise, kalan paranın sonra ödenmesi yahut imkânları doğrultusunda kendileri tarafından karşılanması düşünüldü. Ancak, mağdurlar, hasarın tamamının bir an önce ödenmesini talep etti. Zira, depremzedelerin birçoğu kendilerine verilen parayla evlerini onarmaya muktedir değildi. Komisyon, gelen bu talepler üzerine, tamiri ya da inşası 2.500 kuruşu aşan hane sahiplerine, kalan paranın yüzde 40'ını ödemeyi kararlaştırdı.[160] Tabloda görüleceği gibi, sayısı az olmakla beraber bazı şahıslara ait evleri de aldığı özel kararla bu miktarın hayli üzerinde bir para ödeyerek tamir ettirdi. Ayrıca, yangın duvarı hasar gören on bir haneye de yardım yapıldı.

Kışın yaklaşıyor olması ve mağdurlardan gelen yoğun talep iane dağıtımını hızlandırdı. Nitekim, üç ay içinde hanesi hasar görenlere toplam iane miktarının yüzde 65'i dağıtıldı[161] ve hasar gören yaklaşık 21.000 haneden 11.000 hane sahibine yardım edildi.[162] Yardımlar, Eylül 1895'e kadar sürdü. Tablodan da anlaşılacağı üzere, toplanan ianenin yaklaşık yüzde 85'i hane sahiplerine dağıtıldı.[163] Geri kalan yüzde 15'lik kısım ise, aşağıda izah edileceği gibi diğer mağdurlar ve masraf kalemleri için kullanıldı.

Tablo 4.1. İane-i Musabin Komisyonu tarafından tespit edilen hasarlı bina sayısını ve dağıtılan iane miktarını gösteren cetvel.

Belediye Dairesi/ Kazası/ Taşra	Ağır Hasarlı Binalar		İkinci Derecede Hasarlı Binalar		% 4 B
	Bina Sayısı	Yardım Miktarı (Kr.)	Bina Sayısı	Yardım Miktarı (Kr.)	Bina Sayısı
Birinci (Eminönü, Beyazıt, Şehzadebaşı)	1.210	1.103.985	2.097	697.042	6
İkinci (Fatih, Edirnekapı)	1.438	636.760	1.325	349.165	2
Üçüncü Cerrahpaşa	4.926	2.434.671	1.644	387.525	2
Dördüncü (Beşiktaş, Ortaköy)	122	72.770	154	39.547	
Beşinci (Yeniköy)	28	11.230	185	17.640	
Altıncı (Beyoğlu)	273	127.980	1.642	183.575	
Yedinci (Büyükdere, Sarıyer)	16	16.025	210	41.265	
Sekizinci (Kanlıca)	182	51.930	160	21.240	
Dokuzuncu (Üsküdar)	171	100.720	910	165.172	
Onuncu (Kadıköy, Maltepe)	126	59.820	205	51.870	
Küçükçekmece	601	421.150	602	108.695	1
Kartal ve Gebze	686	261.267	184	46.025	
Adalar	392	175.960	51	12.608	
Çatalca, Büyükçekmece	.	.	509	79.300	
Şile	.	.	117	10.670	
İzmit	.	.	600	108.240	
Hüdavendigâr (Bursa)	.	.	49	10.970	
Toplam	10.171[165]	5.476.769	10.644[166]	2.330.549[167]	1

arlı	Özel Kararla Yardım Verilen Binalar		Yangın Duvarı Yıkılan		Toplam Hasarlı Bina Sayısı	Toplam Yardım Miktarı (Kr.)
Yardım Miktarı (Kr.)	Bina Sayısı	Yardım Miktarı (Kr.)	Bina Sayısı	Yardım Miktarı (Kr.)		
45.670	1	17.500			3.368	1.864.197
19.320	3	1.560	3	2.200	2.789	1.009.005
15.560	.	.	8	6.729	6.605	2.844.485
1.200	.	.	.	.	278	113.487
.	.	.	.	.	213	28.870
400	.	.	.	.	1.916	311.955
1.240	.	.	.	.	228	58.530
.	.	.	.	.	342	73.170
.	.	.	.	.	1.081	265.932
200	.	.	.	.	332	111.890
7.160	.	.	.	.	1.215	537.005
1.140	.	.	.	.	873[164]	308.692
1.200	.	.	.	.	446	189.768
.	.	.	.	.	509	79.300
.	.	.	.	.	117	10.670
.	.	.	.	.	600	108.240
	.	.	.	.	49	10.970
93.090	4	19.060	11	8.929	20.959	7.925.866

Tablo dikkatle incelendiğinde, ağır hasarlı bina sayısının Üçüncü Belediye Dairesi'nde, yani Cerrahpaşa civarında en fazla olduğu görülür. Ancak, bu bölgede ağır hasarlı binalara dağıtılan ortalama iane miktarı, Büyükdere, Sirkeci-Eminönü ve Küçükçekmece'nin gerisinde kalmaktadır. Zira, Büyükdere'de hane başına ortalama 1.001, Sirkeci, Beyazıt ve Kumkapı civarında 912, Küçükçekmece'de 700, Beşiktaş'ta 596, Üsküdar'da 589, Cerrahpaşa ve çevresinde 494, Kadıköy'de 474, Beyoğlu'nda 468, Adalar'da 448, Fatih ve çevresinde 442, Yeniköy'de 401, Kartal ve Gebze'de 380 ve Kanlıca'da 285 kuruş ödendi. Tabloya bu açıdan bakıldığında, ortaya yeni ve farklı bir resim çıkar. Nitekim, hasarın boyutu açısından Büyükdere ve çevresinde 16 hane hasar görmesine rağmen, hane başına 1.001 kuruş gibi oldukça önemli bir para ödendi. Öte yandan Sirkeci ve çevresinde, Cerrahpaşa'da hasar gören hane sayısının dörtte biri kadar ev ağır hasarlı olmasına karşın, birinci bölgede hane başına 912 kuruş yani üçüncü bölgede dağıtılan paranın iki katı kadar ödeme yapıldı. Ortaya çıkan bu yeni tabloya göre, Büyükdere, Sirkeci ve Küçükçekmece'deki hasarın diğer bölgelere nispetle daha ağır olduğu ve dolayısıyla mağdurlara daha fazla ödeme yapıldığı düşünülebilir.

Komisyonun ödeme yaptığı bir diğer grup, yaralanarak veya ailesini kaybederek yardıma muhtaç duruma düşenler ile depremde hasar gören evlerde kiracı olup açıkta kalanlardı. Mağduriyetlerinin giderilmesi için başvuran bu gibi vatandaşlar iane kapsamına alındı.[168] Komisyon, aile reisi olduğunu tespit ettiği 32 kişinin ailesine 1.000'er kuruş ve dul ve yetimler için de 500'er kuruş, toplam 113 kişiye 89.500 kuruş ödeme yapmayı kararlaştırdı.[169] Ancak, ölen bu 32 kişiden 8'i askerdi ve subay olan ikisinin ailesine Askeri Tekaüt Sandığı'ndan maaş bağlanmıştı. Üstelik yıkılan ya da hasar gören evleri için de ianeden pay almışlardı. Bu nedenle miralay ve kolağası rütbesinde olan bu iki kişinin ailesine ayrıca ödeme yapılmaması, kalan altı askerin ailesine ise ödeme yapılması uygun görüldü.[170] Sonuçta, Eylül 1895'e kadar depremde hayatını kaybeden 82 kişinin ailesiyle yaralanan 191 kişiye toplam 210.400 kuruş ödendi. Ayrıca, meskensiz kaldığı tespit edilen 3.703 kişiye

de ödeme yapıldı. Böylece, komisyon, bu durumda olduğunu, yani meskensiz kaldığını, yaralandığını ya da ailesinden birini kaybettiğini tespit ettiği 4.515 kişiden 3.976'sına toplam 334.860 kuruş ödedi;[171] ödeme peyderpey yapıldı.[172] Diğer yandan kalan 266 kişiden 264'ü için de 189.600 kuruş ödemeyi planladı.[173]

Gayrimüslim cemaatlerin ruhani liderlerinin başvurması üzerine[174] depremde hasar gören gayrimüslimlere ait hayır kurumlarına da ianede bulunuldu. Esasında komisyon nizamnamesinde bu tür taleplerle ilgili hüküm olmadığı gibi, bu kurumların tamiri için hazineden de para ödenmesi mümkün değildi. Konuyu ele alan Meclis-i Mahsus-ı Vükela, yalnızca gayrimüslim hayır kurumlarına değil, Müslümanlara ait olup herhangi bir geliri olmayan dini kurumlara da iane akçesinden pay verilmesini uygun gördü. II. Abdülhamid, cami ve mescit gibi Müslümanlara ait dini kurumlar için gereken 2.750 lirayı kendi cebinden karşıladı; ancak gayrimüslimlere ait kurumlara yardım edilmesini onayladı[175] ve 384.400 kuruş yardım yapıldı. Sultan Abdülhamid'in Müslümanlara ait dini yapıların yardım parasından pay almasını onaylamayıp diğerlerine yardım etmesi yurtdışında ortaya atılan bazı spekülasyonlarla ilgili olmalıdır. Zira, ileride açıklanacağı üzere, dış basında toplanan paraların camilerin onarımına harcandığı yönünde bazı haberler yer almıştı.

Netice olarak, komisyon topladığı 9.139.424 kuruşun 8.645.126 kuruşunu deprem mağdurlarına dağıttı. Geri kalan para ise, depremzedelere dağıtılan ekmek, Şehzadebaşı Camii avlusunda inşa edilen baraka, yardımları teşvik için basılması kararlaştırılan madalyalar, hasarlı binaların denetimini yapan komisyon üyelerinin refakatindeki memur ve müfettişlerin masrafları gibi gider kalemlerine harcandı. Ayrıca, topladığı paranın 32.400 kuruşunu yangın felaketine uğrayanlara dağıtılmak üzere Adana vilayetine gönderdi. Böylece, ianenin tamamına yakın bir kısmını Eylül 1895'e kadar, yani bir yıl gibi bir sürede dağıtmayı başardı.[176] Bununla beraber, bu tarihten sonra da komisyona yardımlar gelmeye devam etti. Gelen bu yardımların bir kısmı ileride ayrıca ele alınacağı üzere, Kapalıçarşı'nın onarımı ve 1898 Balıkesir depremzedeleri için harcandı.

Deprem Madalyaları ve Bunların Dağıtımı

Siyasi, sosyal ve ekonomik olayların simgeleri olarak kabul edilen madalya ve nişanların, Osmanlı devletinde çoğu kere siyasi ve askeri bir anlam taşıdığı söylenebilir. Zira, madalya ve nişanlar 18. yüzyıldan devletin yıkılışına kadarki süreçte, genel olarak devlete bağlılık gösteren veya yararlı hizmetlerde bulunan ya da siyasi bir gelişmenin anısı olarak devlet adamlarına, bürokratlara, askerlere ve diplomatlara verildi. Vak'a-i Mısriyye Madalyası, Hünkâr İskelesi Madalyası, Tanzimat-ı Hayriye Madalyası, Üçlü İttifak Madalyası, Silistre Madalyası, İmtiyaz Nişanı, Mecidi Nişanı, Atik Girid Madalyası, Nişan-ı Osmani, Plevne Madalyası, Abide-i Hürriyet Madalyası, Alman Mülakatı Madalyası gibi madalyalar ve nişanlar bu türdendi.[177] Ancak, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bu simgeler yukarıda belirtilen anlamlarının dışında toplumsal bir boyut da kazanarak çok daha geniş bir kesime hitap etmeye başladı, farklı anlamlar üstlendi. Bu defa, sosyal yardımlaşmanın teşviki, bilimsel bir çalışmanın desteklenmesi veya ödüllendirilmesi; sergi, yarışma, seyahat ve benzeri olayların anısı olarak verildi.[178]

Deprem madalyası fikri, bu çerçevede ianeyi teşvik için gündeme geldi. Sultan II. Abdülhamid'in gündeme getirdiği bu madalyalar, on lira ve üzeri bağış yapanlara verilecek, altın ve bakır olmak üzere iki kategoride hazırlanacaktı. Altın madalyalar kral, kraliçe, veliaht, cemiyet ve kurumlara; bakır madalyalar ise diğer yardımseverlere verilecekti. Madalyaların bir yüzünde tuğrası, madalya adı ve ihdas tarihi, diğer yüzünde ise şahsın ismi ile madalyanın verildiği tarih bulunacaktı.[179] Padişahın isteği doğrultusunda madalya ihdasına ilişkin karar, komisyon nizamnamesinin sekizinci maddesinde yer aldı.[180]

Sadrazam Cevat Paşa, Avrupa'da bakır madalyaların takılmadığını gerekçe göstererek nizamnamenin son maddesinde bazı düzenlemeler yapılmasını önerdi. Teklifi, 10 lira bağış yapanlar için bakır, 50 liraya kadar olanlar için gümüş, daha fazlası ve Avrupa'daki kral, kraliçe ve veliahtlar için altın; şahıslar için küçük ve

Hareket-i arz madalyası, Osmanlı Madalyaları ve Nişanları (Metin Erüreten), İstanbul, 2001, s. 269.

cemiyet adına bağış yapanlar için de büyük boy olmak üzere altı tip madalya hazırlanmasıydı. II. Abdülhamid, Sadaret'in teklifini uygun buldu.[181] Bu arada, saray hakkaklarından Mösyö Zani'nin tasarladığı madalya örneği de padişaha takdim edildi. Padişah, bu örneği beğendi[182] ve nizamnamenin sekizinci maddesi yeni uygulamaya göre tashih edildi.[183]

Madalyanın adı, iradede ve nizamnamede "Hamiyet ve ebna-yı cinsine muavenet" olarak zikredilmektedir. Ancak, bir madalya adı için pek de uygun olmayan bu ifade yerine, halk arasında ve bazı belge ve salnamelerde "Hareket-i Arz Madalyası"[184] yahut "Hareket-i Arz Musabinine İane Madalyası" adı kullanıldı.[185]

Nizamnamenin son şeklini almasıyla birlikte, iane listelerinin yanı sıra madalya almaya hak kazananların isimlerini ve verilecek madalyanın cinsini gösteren listeler de komisyona gönderilmeye başladı.[186] Listeler peyderpey ulaştığı için madalyaların da peyderpey basılmasının maliyeti artıracağını düşünen komisyon, listelerin tamamlanmasının ardından madalyaların hepsinin birden basılmasına karar verdi. Komisyon ayrıca, Meskukat-ı Şahane Muhasebeciliği'nden basılacak madalyaların maliyetinin hesaplanmasını istedi.[187] Bunun üzerine, listeler yeniden düzenlenerek basılacak madalya sayısı tespit edilmeye çalışıldı. Oluşturulan listelerde bu defa, yapılan bağış miktarı, bağışta bulunan kişi ya da

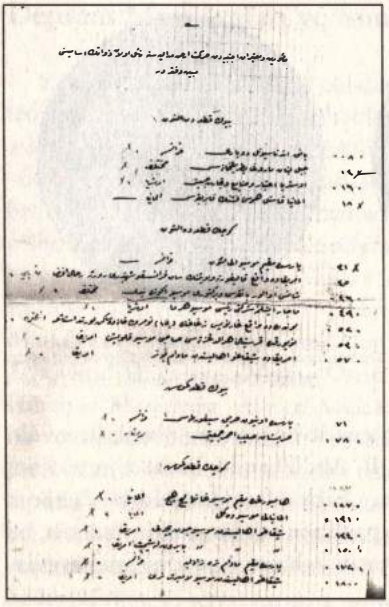

Deprem madalyası verileceklerin listesinden bir sayfa, HR. MTV 514-54, 22 Ocak 1896.

kurumun adı ile almaya hak kazandığı madalyanın cinsi ve madalya sırası yer aldı.[188]

Madalya listeleri oluşturulurken bağışta bulunanların yanı sıra depremzedeler yararına toplanan bağış miktarını artırmak amacıyla faaliyetlerde bulunanlardan bazıları da listeye dahil edildi. Nitekim, İstanbul'da bir konser veren Madam Sucher, gümüş madalyaya layık görüldü,[189] yine İstanbul'da üç konser veren Paul Lange de madalya alacaklar listesinde yer aldı.[190]

Liste çalışmasının büyük ölçüde tamamlanmasından sonra Meskukat-ı Şahane İdaresi'ne basım için toplam 825 madalya siparişi verildi. Aslında sipariş verilen sayı tahminiydi. Çünkü, madalya listelerinden bazıları henüz komisyona ulaşmamıştı.[191] Öte yandan, madalya almaya hak kazandığı halde bazı kişilerin isim veya iane miktarının komisyona gönderilen listelerde yer almayışı ve bu durumda kime, hangi madalyanın verileceğinin tespit edilememesi de bu süreçte yaşanan bir başka sorundu.[192] Bununla beraber nizamnamedeki şartları haiz olmamasına, yani bağışta bulunmamasına yahut cüzi bir miktar bağış yapmasına rağmen listelerde yer alanlar da vardı. Nitekim, *Christian Herald* gazetesinin imtiyaz sahibi Klopsch ve kimliğini tespit edemediğimiz Mösyö George Hall listeye dahil edildi. Bu durum, esasen, söz konusu kişilerin iane toplamadaki gayretlerinin madalyaya layık görülmesinden[193] ya da yaptıkları bağış miktarının madalya almak için yeterli olduğunun

düşünülmesinden kaynaklanıyordu. Durumun fark edilmesi üzerine bu gibi şahıslar listeden çıkarıldı.[194]

Meskukat İdaresi, öncelikle 480 madalyayı basarak komisyona teslim etti. Bunların 50'si büyük, 10'u küçük toplam 60 altın; 50'si büyük, 250'si küçük toplam 300 gümüş; 20'si büyük, 100'ü küçük toplam 120'si bakırdı.[195] Deprem madalyalarının bir yüzünde hilal, hilalin içerisine padişahın "El-gazi"li tuğrası ve altında "hamiyet ve ebna-yı cinsine muavenet" yazısı; diğer yüzünde ise, defne yapraklı bir çelenk, altına Hicri 1312 ibaresi, yani madalyanın ihdas tarihi vardı. Çelengin içi ise, bağışçının adının yazılması amacıyla boş bırakıldı.[196] Madalyalardan büyük boy olanlarının kurdelaları altı sıra yeşil ve beş sıra beyaz şeritten; küçük boy olanları da dört sıra yeşil ve üç sıra beyaz şeritten ve her bir şeritin kenarları ince kırmızı çizgiden oluşmaktaydı.[197]

Madalya ihdasına ve kimlere verileceğine dair irade ve bu yönde alınan kararlar dönemin basınına yansımasına rağmen, ne Mösyö Zani'nin taslağı ne de Darphane'de basılan madalyalara ait fotoğraflar basında yer aldı. Öte yandan, Amerika'da depremzedeler yararına yardım toplayan *Christian Herald* gazetesinin sahibi Klopsch, iane miktarını artıracağı düşüncesiyle deprem madalyalarına ait resimleri gazetesinde yayımlamak istedi. Washington Sefiri Mavroyeni Bey konuyu Babıâli'ye iletti,[198] ancak söz konusu talebin nasıl sonuçlandığını bilemiyoruz.

Madalyaların basılmasından sonra, yapılacak en önemli iş ya da bir sonraki adım, üzerine hak sahiplerinin isimlerinin kazınmasıydı. Babıâli, Şehremaneti'nden ve komisyondan masrafları iane gelirlerinden karşılanmak üzere bir hakkakın istihdam edilmesini istedi.[199] Buna rağmen, özellikle yabancı isimlerin kazınmasında bazı sorunlar meydana geldi.[200]

Madalya almaya hak kazananlara ve alacakları madalyaların cinsine ilişkin listeler gazetelerde yayımlandı.[201] Bu durum, bağışçılara kendi adlarının yayımlanan listelerde olup olmadığını kontrol etme imkânı tanıdı.[202] Diğer yandan yayımlanan listelerde olmasına rağmen, adına madalya düzenlenmemiş olanların başvuruları da hükümeti ve özellikle hariciyeyi meşgul etti.[203]

"Levi fabrikası"na verilen hareket-i arz madalyası, Osmanlı Madalyaları ve Nişanları (Metin Erüreten), İstanbul, 2001, s. 270.

Listelerin yayımlanmaya başlanmasından kısa bir süre sonra, madalyalar hak sahiplerine ulaştırılmaya başlandı.[204] İlk sırada depremzedeler için toplam 6.500 lira bağış yapan padişah vardı.[205] Komisyon, bastırılan madalyalardan büyük boy bir madalya ile altın iki madalyayı padişaha takdim etti.[206] Bu madalyalar, toplam rakamın dışında olup gazetelerde yayımlanan listelerde yer almadı. Küçük boy altın madalyalardan dördü, bağış yapan hükümdarlara gönderildi.[207]

Eldeki veriler, özellikle yurtdışında madalya dağıtımının 1898 yılının Kasım ayının sonlarına kadar sürdüğünü göstermektedir.[208] Bu gecikmenin nedenlerinden birkaçı, madalyaların zamanında ilgili sefaretlere gönderilmeyişi,[209] madalyalardan bazılarının gönderilen postaların içinde olmayışı[210] ve madalya sahiplerinden bazılarına ulaşılamayışı idi.[211]

Komisyon, tespit edebildiğimiz kadarıyla Şubat 1896'ya kadar 710 madalya dağıttı[212] ve madalyalara 76.467 kuruş harcadı.[213] Ancak, bu harcamanın kaç madalya için olduğunu ve bu masrafla-

Şirket-i Hayriye'ye verilen hareket-i arz madalyası, Osmanlı Madalyaları ve Nişanları (Metin Erüreten), İstanbul, 2001, s. 271.

rın içinde hakkaka ait harcamaların olup olmadığını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Depremzedelere yardım etmek amacıyla ianede bulunanlara dağıtılan deprem madalyaları dışında, yardım toplamada gösterdikleri çaba nedeniyle yurtdışında kurulan iane cemiyetlerinde faaliyet gösterenlerle, Osmanlı hariciyesinde görevli memurların nişanla taltifi gündeme geldi. Örneğin Washington Sefiri Mavroyeni Bey, daha önce madalya listesinden çıkarıldığını ifade ettiğimiz Mösyö Klopsch ile kim olduğu tespit edilemeyen Thomsen isimli şahısların duruma uygun bir nişanla ödüllendirilmelerini önerdi.[214] Paris Sefiri Mahmud Esad Paşa[215] ile Berlin Sefiri Tevfik Paşa da benzer isteklerde bulundu.[216] Komisyon, bu talepleri nizamnameye aykırı buldu[217] ve sorunun çözüm yeri olarak Babıâli'yi gösterdi. Ancak, bu taleplerin daha sonra çeşitli vesilelerle gündeme getirilmesi hükümetin buna sıcak bakmadığını göstermektedir.

Komisyon, son olarak, mağdurları tespit ve teftişle görevli komisyon üyelerine bir miktar ödeme yapılmasını ve komisyonda yazı ve hesap işleriyle meşgul olan memurlara da birer maaş ikramiye verilmesini önerdi. Konuyu inceleyen Meclis-i Mahsus, komisyon üyelerinden yalnızca İkinci ve Üçüncü Belediye Daireleri yetki alanlarında teftişle görevlendirilen ve maaşları yetersiz olan Kâmil Bey, Abdullah Bey, Vekil Efendi ve İzak Molho Efendi'ye günlüğü yarımşar liradan ödeme yapılmasını ve yazı ve hesap işleriyle uğraşanlara bir misli maaş verilmesini uygun gördü; komisyon üyeleri ile belediye çalışanlarına iane gelirlerinden toplam 19.200 kuruş ödenmesini kararlaştırdı.[218]

Netice itibariyle 1894 depremi, Osmanlı devletinde bir doğal afet karşısında halkın desteğine başvurulan ilk olay değildi elbette; ancak toplumu sosyal yardımlaşmaya teşvik etmede bu gibi simgelerin kullanıldığı ilklerden biriydi ve *hareket-i arz madalyası* bu amaca hizmet için atılan ciddi bir adımdı. Bu madalyanın toplumda uyandırdığı ilgi, daha sonra benzer amaçlarla ihdas edilen madalyalar için bir model oldu.

Sonuç ve Komisyonun Lağvı

Amacı depremzedeler yararına iane toplamak ve muhtaç depremzedelere dağıtmak olan İane-i Musabin Komisyonu, bir yıl gibi bir sürede görevinin önemli bir kısmını tamamladı. Ardından, kurulduğu günden 12 Eylül 1895'e kadarki faaliyetleriyle gelir-gider hesaplarını gösteren detaylı bir çizelge hazırlayarak Sadaret'e takdim etti. Daha önce ilgili kısımlarda açıklandığı gibi, komisyon bu tarihe kadar 6.479.960 kuruşluk, yani tahmini 60.000 liralık[219] bilet bastırıp bunun 6.458.900 kuruşunu tahsil etmişti. Öte yandan, yurtdışında açılan iane cemiyetlerinden de yaklaşık bu paranın yarısı kadar[220] para toplandı. Böylece komisyon, söz konusu tarihe kadar 9.432.380 kuruş topladı. Ancak, bu paranın 723 kuruşu İane-i Musabin-i Mülkiye Komisyonu yerine yanlışlıkla İane-i Musabin Komisyonu'na gönderildiğinden, komisyon daha sonra bu parayı mülkiye komisyonuna gönderdi. Komisyona bir müddet daha para geldiği düşünülürse, toplanan paranın 9,5 milyona ulaştığı söylenebilir ki, dönemin rayiçine göre hatırı sayılır bir miktardı. Komisyon, bu tarihlerde topladığı paranın 9.139.424 kuruşunu dağıttı ve kalan parasının 189.600 kuruşunu da hak sahiplerine ödemeyi planladı. Sonuç olarak, komisyonun kasasında 103.356 kuruş kalıyordu.

Fiilen 10 Temmuz 1894 ve resmen 20 Temmuz 1894'te kurulan İane-i Musabin Komisyonu'nun ne zaman lağvedildiği açık değildir. Ancak komisyon, verdiği raporla birlikte görevini tamamladığını düşünüyordu. Nitekim komisyon, 19 Eylül 1895 tarihli mazbatasında, topladığı paranın tamamına yakınını depremzedelere

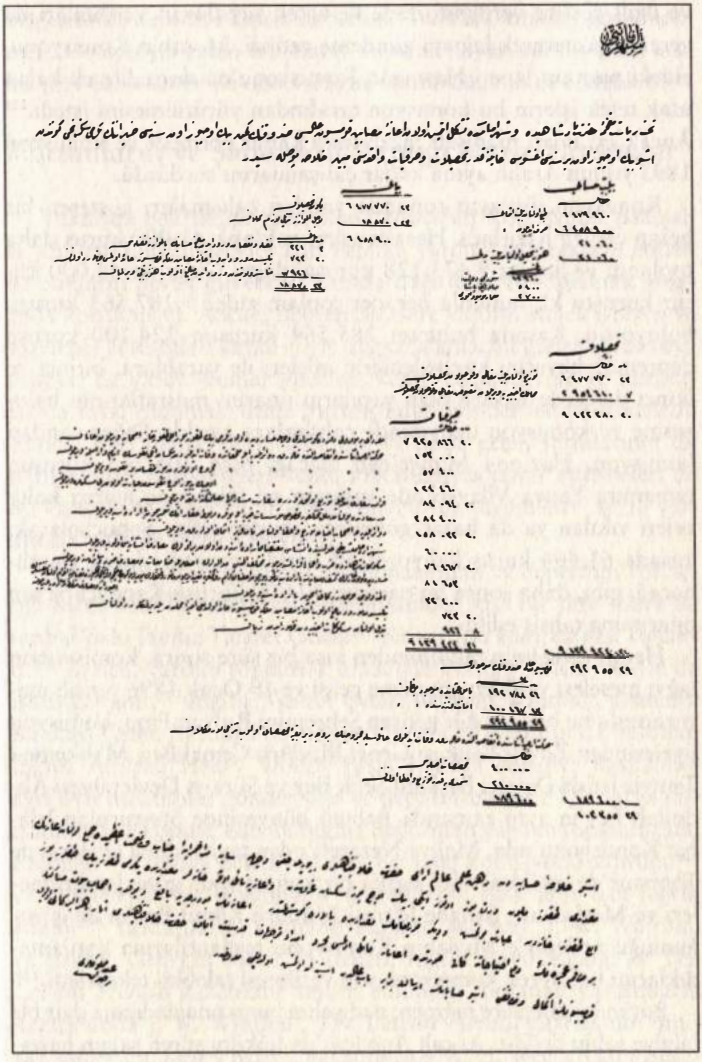

İane-i Musabin Komisyonu'nun hazırladığı gelir-gider çizelgesi,
Y. PRK. ŞH, 7-27, 12 Eylül 1895.

ve ilgili yerlere verdiğini ifade ile zaten zayıflayan yardımları da gerekçe göstererek lağvını gündeme getirdi. Musabin Komisyonu, eldeki paranın İane-i Hastagân Komisyonu'na devredilerek kalan ufak tefek işlerin bu komisyon tarafından yürütülmesini istedi.[221] Ancak bu talep, padişah tarafından kabul görmedi ve komisyon 1895 yılının Aralık ayına kadar çalışmalarını sürdürdü.

Komisyon, üç ayın sonunda yapılan çalışmaları gösteren bir hesap cetveli hazırladı. Hesaba göre, yaklaşık 41.000 kuruş daha toplandı ve hasılat 9.473.128 kuruşa ulaştı. Gider ise 48.000 küsur kuruştu ki, bununla beraber toplam gider 9.187.563 kuruşu buluyordu. Kasada bulunan 285.564 kuruşun 224.100 kuruşu depremde hayatını kaybedenlerin aileleri ile yaralılara, birinci ve ikinci derecede hasarlı olan yapıların onarım masraflarının bakiyesine ve komisyon maiyetinde çalışanlara ayrıldı. Diğer yandan komisyon, Hazine-i Maliye'den alacağı olan 105.263 kuruşun tamamını Yanya Vilayeti'nde yaşanan sel felaketine maruz kalıp evleri yıkılan ya da hasar görenlere gönderecekti. Sonuç olarak, kasada 61.464 kuruş kalıyordu.[222] İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, daha sonra bu paranın 60.000 kuruşu Kapalıçarşı'nın onarımına tahsis edildi.

Hesap cetvelinin takdiminden kısa bir süre sonra, komisyonun lağvı meselesi yeniden gündeme geldi ve 19 Ocak 1896 tarihli maruzatında bu hususu dile getiren Şehremini Rıdvan Paşa, komisyon üyelerinden Ziraat Bankası Genel Müdürü Cemal Bey, Mahkeme-i Temyiz İstida Dairesi Başkanı Şefik Bey ve Şûra-yı Devlet üyesi Abdullah Bey'in aynı zamanda Babıâli bünyesinde oluşturulan Islahat Komisyonu'nda, Maliye Nezareti'nden tayin edilen üyelerin de Tophane'de teşekkül eden başka bir komisyonda görevlendirilmeleri ve Meskukat-ı Şahane İdaresi Müdürü Kâmil Bey'in de iş yoğunluğu nedeniyle Musabin Komisyonu toplantılarına katılamadıklarını belirterek komisyona son verilmesi talebini tekrarladı.[223]

Bütün bu taleplere rağmen, padişahın bunu onayladığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Anadolu'da hüküm süren salgın hastalık ve başka sorunlar nedeniyle yukarıda ifade ettiğimiz yeni komisyonların kurulması depremi gündemden düşürdü. Nitekim, arşiv

belgelerinde depreme ilişkin haberlerin oldukça azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla zaten fiili olarak toplanamayan komisyonun kısa bir süre daha ismen de olsa varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir.[224]

Kurumların ve Şahısların Yaptığı Şartlı Yardımlar

Yukarıda belirtildiği gibi, İane-i Musabin Komisyonu padişah tarafından depremzedeler için yapılan yardımları organize etmek ve bunların devlet güvencesi altında dağıtılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştu. Ancak, depremzedelere yardım etmek isteyen ve yapacağı yardımları kendi eliyle dağıtma amacını güden şahıs veya gruplar da vardı. Bunlar genelde, kendi cemaatlerine ve kurumlarına tevzi olunmak üzere yurtdışından gönderilen yardımlardı. Ayrıca, bazı mahallelerin halkının ve önde gelen şahıslarının da hafif hasarlı müesseseleri kendi imkânlarıyla tamir ettirmeleri de bu kategoride değerlendirilebilir. Biz bu tür yardımları "şartlı yardımlar" olarak nitelendiriyoruz.

Depremin yarattığı şokun atlatılmasından ve depremin yol açtığı sorunların boyutlarının netleşmesinden kısa bir süre sonra İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odası[225] bir yardım kampanyası başlattı.[226] Ayrıca, yardım toplamak amacıyla Londra Belediyesi'yle de işbirliği yaptı.[227] İngiliz Ticaret Odası Başkanı Whithall, Osmanlı Bankası Genel Müdürü Sir Edgar Vincent ve İstanbul'da bulunan İngiliz Amirali Henry Woods Paşa, Londra belediye başkanına ayrı ayrı mektuplar gönderdiler ve depremzedelerin içler acısı durumunu söz konusu ederek İngiliz halkından yardım toplanmasını istediler.[228] Londra Belediyesi'nde bir iane komisyonu kuruldu[229] ve gazetelerde bir beyanname neşredilerek halk iane için teşvik edildi.[230] Yardımların, Osmanlı Bankası şubeleri, J. W. Whithall ve şirketi, Georges Baker ve şirketi, İngiliz Büyükelçiliği ile *The Levant Herald* gazetesine teslim edilmesi; toplanan yardımların dağıtımında J. W. Whithall, *The Levant Herald* gazetesinin imtiyaz sahibi Dr. Lewis Mizzi, Başkonsolos W. H. Wrench gibi İstanbul'daki İngiliz toplumunun önde gelen isimlerinin görev alması kararlaştırıldı.[231]

İstanbul İngiliz Ticaret Odası, topladığı ve dağıttığı ianelerle ilgili olarak hazırladığı raporu, 22 Ekim 1894 tarihinde Londra belediye başkanına gönderdi. Öncelikle ihtiyaç sahipleri belirlendi ve İstanbul ve çevresinde yaşayan her millet ve dinden 1.607 aileye 1.969 sterlin yardım yapıldı. Ayrıca, 45.900 adet de ekmek dağıtıldı.[232]

İstanbul ve Londra'da düzenlenen bu yardım kampanyasında toplanan ianeler ve bağışçıların isimleri her iki şehirde çıkan gazetelerde yayımlandı.[233] Bu komisyonun faaliyetleri, Avrupa'da kurulan diğer komisyonlardan farklıydı. Şöyle ki, yukarıda izah edildiği üzere, Paris ve Berlin'de kurulan yardım komisyonları, topladıkları bağışları İstanbul'daki İane-i Musabin Komisyonu'nu vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktaydı. Londra iane cemiyeti ise, topladığı bağışları doğrudan İngiliz Ticaret Odası'na gönderiyor[234] ve paraları kendi uygun gördüğü cihetlere dağıtıyordu.[235]

Özellikle yabancı yardımseverlerin topladıkları bağışları kendilerinin uygun gördüğü yerlere vermeyi tercih etmelerinin nedeni, Avrupa kamuoyunda mevcut olan yapılan yardımların yerine ulaşmadığı şeklindeki yaygın inanç nedeniyle Osmanlı makamlarına karşı duyulan güvensizlik olabilir. Esasında İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi'ne göre toplanan paraların komisyonun izni ve bilgisi dahilinde dağıtılma zorunluluğu yoktu. Ancak, özellikle yabancıların topladıkları bağışları bu şekilde kendi başlarına dağıtıyor olmalarının Osmanlı makamlarını ve Şehremaneti'ni rahatsız ettiği anlaşılıyor. Nitekim, İstanbul İngiliz Ticaret Odası'nın Karagümrük civarında muhtemelen sadece gayrimüslim depremzedelere para dağıtması kendilerine para verilmeyen Müslüman mahalle sakinlerinin şikâyetine neden olmuş, bu kişilerin Bahçekapı'daki merkez büroya gitmek istemeleri Osmanlı makamlarınca engellenmiş ve Ticaret Odası'nın kendi başına hareket etmesinden rahatsız olmuşlardı. Ayrıca, aynı kurumun Samatya'da Sulu Manastır ve Edirnekapı'daki Ermeni ve Rum kiliselerinde muhtaç depremzedelere para dağıtmak için Komisyon-ı Âli'ye müracaat etmemesi de ikinci başkan Şehremini Rıdvan Paşa'nın hoşuna gitmemişti.[236]

Yurtdışından yapılan yardımların bu şekilde kendi istedikleri yerlere dağıtılma arzusu yalnızca İngilizlere mahsus değildi.[237]

Zira, yabancı devletler ve halkı, Osmanlı makamlarının gayrimüslimlere ve kendi cemaatlerine fazla yardım yapmayacağı endişesini taşıyor, dolayısıyla kendi ianelerini kendileri dağıtmak istiyordu. Nitekim, Paris'teki komisyon gönderdiği ianenin bir kısmını depremde zarar gören kurumları yahut kendi vatandaşları için talep etmiş, hatta İstanbul'daki Fransız Ticaret Odası[238] iane dağıtımını üstlenmek istemişti. Ancak Fransız Ticaret Odası'nın bu talebi, spekülasyonlara yol açabileceği düşüncesiyle uygun görülmedi.[239] Bunun yerine Fransa Sefareti'nin isteği üzerine Fransa sefirinin eşi Madam Cambon'un himayesindeki dört hayır cemiyetinin yardım ettiği muhtaç depremzedelere verilmek üzere Komisyon-ı Âli tarafından bir miktar para ödenmesi kararlaştırıldı.[240]

Benzer bir kampanya da, İstanbul'daki İtalyan Ticaret Odası tarafından düzenlendi ve İtalyan sefirinin başkanlığında İstanbul'da yaşayan İtalyan asıllı banker ve önde gelen isimlerden oluşan bir komisyon kuruldu.[241] İane listelerine göre, İstanbul'daki İtalyanlardan 10.800 kuruş toplandı; ancak bu para İngiliz Ticaret Odası'ndan farklı olarak İtalya'nın İstanbul sefiri aracılığıyla İane-i Musabin Komisyonu'na teslim edildi.[242]

Yabancı devletlerden bazıları da, İstanbul felaketzedeleri için genel bir yardımda bulunmanın yanı sıra, depremde hasar gören kendi sosyal kurumları için özel yardımlarda bulundu. Nitekim Alman imparatoru, depremzedeler için İane Komisyonu'na bağışta bulunurken, depremde hasar görerek yeniden inşası gereken Beyoğlu'ndaki Alman Mektebi'ne[243] 5.000 mark gönderdi.[244] Diğer yandan okulun yönetim kurulu da, şirket ve banka yöneticileri ile yardım cemiyetlere müracaat ederek bağış topladı.[245] Bunun yanı sıra Avusturya İmparatoru Franz Joseph, Beyoğlu'ndaki Avusturya-Macaristan Mektebi'ne[246] ve Sankt Maria Kilisesi'ne 4.000 franklık yardımda bulundu.[247] Ayrıca Fransa Büyükelçiliği, Kadıköy'deki Fransız kurumlarına 1.000, Saint Esprit Katedrali için 508 ve okul için de 450 frank gönderdi.[248]

Şartlı yapılan bağışlardan bir başkası, depremde ağır hasar gören Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden inşası ve cemaate ait hasarlı diğer binaların tamir masraflarının karşılanması amacıyla

gündeme geldi. Patrikhane, öncelikle depremde hasar gören dini ve sosyal müesseseler ile depremzede Rum halkına yardım edilmesi için hükümete müracaat etti.[249] Ancak Ruhban Mektebi, Rum halkı için hem çok önemliydi, hem de okulun hasarı diğer binalardan çoktu. Bu nedenle henüz hükümetten bir cevap gelmeden okul adına bağışlar gelmeye başladı. *Saadet* gazetesinde yer alan bir habere göre ise, okulun yeniden inşası için İzmir'de bir iane komisyonu açılmış ve başkanlığına İzmir Metropolidi getirilmişti.[250]

Ruhban Mektebi için iane toplandığı ve okulun yeniden inşa edileceği haberinin duyulmasının ardından, ülkenin değişik yerlerindeki kiliselerden ve hatta yurtdışında yaşayan Rumlardan yardımlar geldi. Yardım yapanlar arasında çeşitli şehirlerde bulunan kilise ve manastırların ruhani liderleri[251] ile Rum tüccar ve zenginler vardı.[252] Ayrıca, Atina'daki Rizarios Kilise Okulu [Rizarios Ecclesiastical School][253] da bağış toplayarak İstanbul'a gönderdi.[254] Öte yandan, Selanik metropolidi, Aynaroz'da bulunan manastırlardan iane toplamakla görevlendirildi.[255]

Yardımlar, yalnızca Ruhban Mektebi için değil, depremde hasar gören diğer Rum müesseselerine de yapıldı. Dolayısıyla Rum Ruhban Okulu başta olmak üzere Rum cemaatine ait dini ve sosyal müesseselerin onarılması yahut yeniden inşası amacında olan bu ianelerin organize edilmesi gerekiyordu. Bunun üzerine, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nde 3 Eylül'de toplanan patrikhane meclisinin kararıyla Patrik Neophytos'un başkanlığında beş kişilik bir iane komisyonu kuruldu.[256] Görüldüğü gibi, bu iane komisyonu depremde hasar gören Rum cemaatine ait bütün yapıların tamir edilmesini amaçlıyordu. Toplanan para, komisyonun görevlendireceği memurlar vasıtasıyla ve onların nezaretinde harcanacaktı.[257]

Gazetelere yansıdığı kadarıyla, Rum müesseselerine yapılan yardımların şartlı olduğu anlaşılıyor. Zira, bağışta bulunanlar yardım ettikleri kurumun adını belirtiyorlardı ve patrikhanedeki komisyon, muhtemelen, bağış yapan, bağış yaptığı kurum ve bağış miktarı gibi hususların ayrıntılı olarak yer aldığı listeler düzenliyordu. Nitekim Patrikhane, *Saadet* gazetesinde yer alan bir habere göre, 1894 Eylül ayının ortalarına kadar yalnızca Yedikule'deki Rum Hastanesi'nin tamiri için 485 lira toplamıştı.[258]

Patrikhanede, bir yandan bu çalışmalar yürütülür ve bağışlar toplanırken, diğer yandan da gayrimüslim cemaat liderlerinin hükümete ve Komisyon-ı Âli'ye yaptığı müracaat da sonuçlandı ve komisyon Rum Patrikhanesi'ne 750 lira gönderdi.[259] Ancak, bu bağışlar yeterli değildi. Zira, Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Bu sorun, Rum cemaatinin önde gelen isimlerinden Mösyö Paul Stefanovich'in okulun inşa masraflarını üstlenmesiyle çözüldü. Dönemin gazetelerine göre, Stefanovich okul için 10.000 lira bağış yaptığı gibi, sonrasında çıkacak masrafları da üstlendi.[260] Patrikhane, Ruhban Okulu için toplanan 5.500 liradan bir "ihtiyat sermayesi" oluşturulmasına karar verdi[261] ve ardından binanın inşasına başlandı.[262]

Bu kategoride değerlendirebileceğimiz bir başka şartlı yardım da, az hasarlı bazı ibadethanelerin onarımı amacıyla mahalle sakinlerinin yahut bazı zenginlerinin yaptığı yardımlardı. Dönemin gazetelerinde çok sayıda örneğine rastladığımız bu yardımlar sayesinde sivil inisiyatifle yürütülen inşa ve tamir faaliyetleri,[263] deprem sonrasında ortaya çıkan imar sorununun çözümünde az da olsa etkili oldu.

Netice itibariyle, gerek İane-i Musabin Komisyon-ı Âlisi, gerek yabancıların ve gayrimüslim cemaatlerin oluşturdukları yardım komisyonları ve gerekse de bireysel olarak yapılan şartlı yardımlar, deprem sonrası yaraların sarılmasında önemli rol oynadı. Ancak, şüphesiz ki bu konuda en önemli rolü, yardımların devlet güvencesi altında toplanıp dağıtılmasını sağlayan ve toplanan bağış ve yardım edilen muhtaç sayısı hususunda hiçbir komisyonun ulaşamadığı bir rakama ulaşmayı başaran İane-i Musabin Komisyonu üstlenmişti.

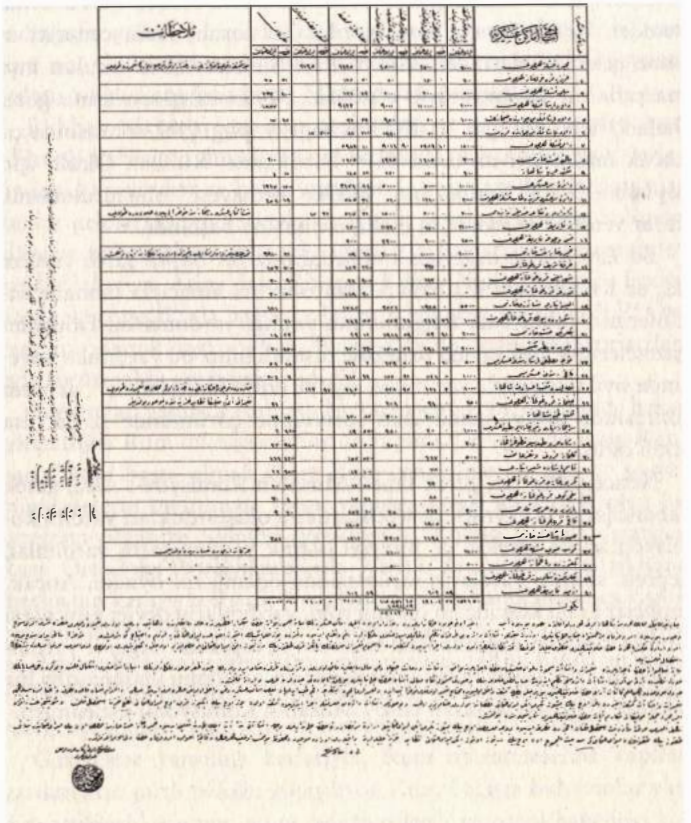

Depremde hasar gören askeri dairelerin listesi, Y. MTV, 115-38, 18 Şubat 1895.

V

Resmi ve Sivil Yapıların Keşif ve Tamiri

İkinci Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alındığı üzere, 10 Temmuz 1894 günü meydana gelen sarsıntıların yarattığı heyecanın etkisiyle başlayan ve bir an önce padişahı ve hükümeti bilgilendirmek amacını taşıyan ilk günkü hasar tespitleri gözlemlere dayalıydı. Depremin İstanbul'da büyük hasara neden olduğu, pek çok kişinin hayatını kaybettiği haberlerinin Yıldız Sarayı'na ulaşmasından sonra II. Abdülhamid, şehirde depremin yarattığı hasarın tespiti ve özellikle tehlike arz eden binalardaki hasarların giderilmesi amacıyla Şehremaneti ile Zaptiye Nezareti'ni görevlendirdi ve Şehremaneti'ne bağlı hasar tespit ekipleri oluşturulmasını istedi. Ayrıca cami, medrese ve imaret gibi vakıflara ait kurumların hasarlarını tespit ve belediye daireleri tarafından oluşturulan hasar tespit ekiplerine yardımcı olması için Evkaf Nezareti'nce de başka bir hasar tespit ekibi kuruldu. Bu ekipler, genel olarak hasar gören binalardaki tehlikeleri ortadan kaldırmaya yönelik tespitlerde bulunuyordu.

Sivil ve askeri kurumlara ait binaların ilk hasar tespitleri de bu süreçte başlamıştı. Bu kurumların kontrolleri için meskenlerin ve sivil yapıların hasar tespit ekiplerinden farklı olarak Başmimar

Sarkis Bey'in denetiminde ve alanının uzmanı mimarlardan müteşekkil teknik ekipler kuruldu. Bunların amacı, binaların ikamete uygun olup olmadığını belirlemekti. Sarsıntıların gölgesinde yürütülen bu tespit çalışmaları detaylı olmaktan uzaktı. Çünkü padişah ve hükümet, devlet işlerinin aksamaması için bu tespitlerin hemen tamamlanmasını ve bir an önce normal hayata dönülmesini istiyordu. Bu iş yoğunluğu ve acelecilik muhtemelen meydana gelen hasarların gözden kaçmasına neden oldu ve hasarlı binaların problemleri fark edilemedi.

Kamu binalarının ilk hasar tespitlerinin ardından ağır hasarlı ya da ikameti mümkün olmayan resmi dairelerin bazıları civardaki sağlam konaklara taşınırken, bazı daireler de çadır veya barakalarda hizmet vermeye başlamıştı. Ancak, çalışanların baraka veya çadırlarda yahut kiralanan ahşap konaklarda uzun süre kalması çalışma şartları bakımından uygun değildi[1] ve bir an önce hasarlı yapıların tamiratına başlanması gerekiyordu. Bu süreçte, II. Abdülhamid'in keşif ve tamir çalışmalarını tek elden yürütmek istediği anlaşılıyor. Nitekim, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, padişah, resmi daireler başta olmak üzere askeri binaların ve vakıf eserlerin tamamının detaylı olarak keşfinin ve tamirinin bir komisyon tarafından yürütülmesini istedi. Fakat, hasar gören bina sayısının çokluğu, askeri binaların tamirinin askeri kurumların sorumluluğunda olması ve bazı yapıların tarihi bir kimliğe sahip oluşu, komisyonların sayısının artmasına neden oldu. Buna rağmen, deprem sonrası keşif ve tamir çalışmaları büyük ölçüde tek merkezden yürütüldü.

Resmi Dairelerin Keşif ve Tamiri

Çalıştıkları kamu binalarının depremde hasar görmesi nedeniyle ayrı ayrı yerlerde hizmet veren devlet memurlarının çalışma şartları oldukça zordu. Bir yanda artçı sarsıntılar ve deprem korkusu, diğer yanda elverişsiz şartlar hayatın normalleşmesinin önündeki engellerdi. Keşif defterlerinin hazırlanarak hasarlı binaların tamirine başlanmasına yönelik ilk çalışmalar depremin ertesi

günü başladı. II. Abdülhamid, 11 Temmuz gecesi çıktığı anlaşılan bir iradeyle kamu binalarının tamirine başlanması için Şehremaneti'ne bağlı, Başmimar Sarkis Bey'in de dahil olduğu bir komisyon kurulmasını istedi. Fakat, gerek tüm devlet dairelerinin ilk hasar tespitlerinin tamamlanamaması, gerekse perşembe günkü artçı sarsıntı nedeniyle bazı kamu binalarının tekrar gözden geçirilmesi komisyonun kurulmasını geciktirdi. Nitekim Şehremini Rıdvan Paşa, 13 Temmuz tarihinde mevcut durumu Yıldız Sarayı'na bildirerek komisyonun hemen ertesi gün kurulacağını arz ettiyse[2] de, bu da mümkün olamadı.[3] Ertesi gün bir araya gelen Sadrazam Cevat Paşa ve Şehremini Rıdvan Paşa, Babıâli'nin keşfini yapan Başmimar Sarkis Bey, Mimar Vallaury[4] ve Mimar D'Aronco'nun yer aldığı bir komisyonun kurulmasını kararlaştırdı.[5] Diğer taraftan depremin meydana geldiği ilk gün maliye nazırı ile Osmanlı Bankası idaresi arasında evsiz kalan halkın iskân ve askeri/sivil kamu binalarının tamir masraflarının karşılanması amacıyla alınacak kredi konusunda başlayan müzakereler,[6] daha önce de belirtildiği gibi olumlu bir şekilde sonuçlanınca komisyonun kurulma çalışmaları da hızlandı. Nitekim, kararın ardından 16, 17 ve 18 Temmuz tarihlerinde çıkan iradelerle[7] komisyonun kurulabilmesi için gerekli adımlar atıldı.

Raimondo d'Aronco

Depremde hasar gören kamu binalarının keşfi ve tamirinden sorumlu olmak üzere Şehremaneti'ne bağlı iki komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Belgelerde ve keşif defterlerinde daha çok "heyet-i fenniye"[8] olarak anılan ilk komisyonda Mimar D'Aronco, Mimar Vallaury, Mimar Berthier[9] ve Başmimar Sarkis Bey; bazı vesikalarda "inşaat-ı fenniye komisyonu",[10] bazılarında "komisyon-ı

Alexandre Vallaury Sanayi-yi Nefise Mektebi'nde öğrenciler ve hocalar ile birlikte (oturanların içinde soldan ikinci).

mahsus"[11] şeklinde adlandırılan ikinci komisyonda ise, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey, Şehremaneti Meclisi üyelerinden Mustafa, Kâmil ve Andon Beyler[12] ile Maliye Nezareti adına da Maliye Meclisi üyelerinden Edhem Bey yer aldı.[13]

Her iki komisyon, çalışmalarını şehremininin[14] nezaretinde yürüttü. Nitekim, depremde hasar gören tüm resmi ve sosyal kurumlara ait binaların "heyet-i fenniye" tarafından bizzat kontrol edilmesinden sonra düzenlenen ve tamir masrafları ile kimi zaman hasarlı yerleri gösteren keşif defterleri şehreminine gönderiliyor, burada "inşaat-ı fenniye komisyonu" tarafından incelenip onaylandıktan sonra yine şehremini tarafından Babıâli'ye teslim ediliyordu. Sadrazamın durumu padişaha arz etmesi üzerine çıkan iradeyle de hasarlı binanın tamirine başlanıyordu.[15] Binaların tamirinden inşaat komisyonu sorumluydu. Nitekim, komisyonun hem tamirat için görevlendirilen kalfaları hem de tamir için tahsis edilen paranın[16] israf edilmeden kullanılmasını denetleme yetkisi vardı.

Keşif ve tamirat için kurulan bu komisyonlar, esasen ayrı iki komisyondu.[17] Ancak, bu iki komisyonun sürekli olarak birlikte hareket etmesi, keşif defterlerinin mutlaka inşaat komisyonu tarafından onaylanması gerekliliği ile bazı vesikalarda "Şehremaneti'nde müteşekkil komisyon-ı mahsus tarafından keşf-i evvelleri icra" şeklinde geçen ifadeler[18] birbirine bağlı olarak hareket eden tek bir komisyon olduğu izlenimini vermektedir. Heyet-i fenniye tarafından düzenlenen keşif defterlerinin neden tamirat komisyonu tarafından onaylandığı konusu bu noktada karşımıza çıkan bir sorundur. Belgelerde bu konuda ayrıntı yoktur.

Bu komisyonlar, başlangıçta resmi ve askeri daireler ile bunlara bağlı birimlere ait binalar ve cami, okul, medrese, hastane gibi bazı dini ve sosyal kurumların keşfinden ve tamirinden sorumluydu. Ayrıca, yapılacak harcamaları denetleme yetkisi vardı ki, bu durum keşif ve tamirin tek elden yürütülmek ve harcamalarda çıkması muhtemel çok başlılığın baştan engellenmek istendiğini düşündürüyor. Ancak, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, askeri kurumların keşif ve tamir yetkisi daha sonra bu komisyonlardan alınarak Erkân-ı Harbiye Feriki Mehmed Şakir Paşa nezaretinde kurulan komisyonlara verildi.

Bir yandan komisyonun kurulma prosedürü devam ederken, bir yandan da keşif komisyonu vakit kaybetmeksizin detaylı keşiflere başladı.[19] İlk olarak Adliye Nezareti, Evkaf Nezareti,[20] Divan-ı Muhasebat Dairesi ile kısmen de Babıâli'nin[21] kontrolleri yapıldı ve hasarlı yerlerin tamir şeklini ve maliyetini içeren keşif defterleri düzenlendi.[22] Babıâli binasında Sadaret'in yanı sıra Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri ile Şûra-yı Devlet'e ait birçok birimin bulunmasından dolayı bu-

Sarkis Balyan

rada çalışan çok sayıdaki personelin barakalarda hizmet veriyor olması, Adliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat'ın depremden sonra hemen hemen bütün birimleriyle Sadık Paşa Konağı'na taşınması, keşiflerde önceliğin Babıâli ve söz konusu nezaretlere verilmesinde etkili olmuş olmalıdır.

Keşif komisyonu, önce maiyetinde bulunan kalfalara hasarlı yerleri ve tamirin ne şekilde yapılacağını izah ediyor, bu kalfalar tarafından düzenlenen keşif defterleri komisyonca gözden geçirildikten sonra Şehremaneti'ne gönderiliyordu.[23] Buna rağmen keşif komisyonunda görev alan mimarların, nezaretlerden hastanelere kadar pek çok binanın keşfinden ve bazı kamu binalarının tamirinden sorumlu olmalarının komisyonun iş yükünü ağırlaştırdığı ve üyelere birlikte hareket etme imkânı tanımadığı anlaşılıyor. Nitekim, resmi dairelerin keşfine başlanmasının üzerinden yalnızca birkaç gün sonra Mimar Vallaury'nin ve Berthier'in iş yoğunluğu nedeniyle bazı keşiflere katılamayacağı anlaşıldı. Bunun üzerine, onların yokluğunda görev yapmak üzere Sirkeci Garı mimarı olarak tanınan A. Jasmund[24] ile mimar Patroklos Kambanakis[25] keşif komisyonuna katıldı.[26] Jasmund ve Kambanakis, keşif komisyonunun üyesi değildi. Zira, isimleri keşif defterlerinde yer almadı. Bu durum, onların görevlerinin sadece keşifleri çabuklaştırmak olduğunu ortaya koyuyor. Nitekim, daha sonraları başka mimar ya da kalfalar da keşiflerde görev aldı.[27]

Bununla birlikte bazı kamu binalarının keşiflerine bu kurumlarda çalışan ve işten anlayan bazı görevlilerin, muhtemelen mihmandarlık ve yapılanları denetlemek üzere katıldığını görüyoruz. Örneğin, depremde hasar gören Galata'daki Sıhhiye Dairesi'nin bitişiğindeki Yeraltı Camii'ne zarar verebileceğinden ve yine Galata'da Sıhhiye Dairesi'ne bağlı Parlatorya'nın tamirinin de o sıralarda burada çalışma yapan Rıhtım Şirketi'nin faaliyetlerine engel olabileceğinden Sıhhiye Dairesi ile Parlatorya'nın keşfine Sıhhiye Dairesi'yle Evkaf Nezareti ve Rıhtım Şirketi'nden görevlendirilen uzmanlar da katıldı. Bu mühendisler ve uzmanlar, Şehremaneti'ndeki keşif komisyonuyla bir keşif defteri hazırladı.[28] Ancak, defterin sonunda sadece keşif heyetinin imzası vardı.[29] Bu, diğer iki

daireden katılanların daha ziyade istişari bir mahiyeti olduğunu ortaya koyuyor.

Yukarıda izah edildiği gibi, komisyonların kurulmasını hızlandıran etkenlerden biri, Osmanlı Bankası'yla deprem günü başlayan kredi müzakerelerinin olumlu sonuçlanmasıydı. Başlangıçta 250.000 liralık krediyle depremde hasar gören bütün binaların tamiri amaçlandı; ancak deprem şokunun atlatılmasından kısa bir süre sonra hasarın boyutunun biraz daha netleşmesi, bu paranın bütün binaların tamirine yetmeyeceğini gösterdi. Bunun üzerine, bir yandan amaçlarından biri depremzedelerin hasarlı evlerinin onarılması için maddi destek sağlamak olan İane Komisyonu kurulurken, diğer yandan da alınacak kredinin yalnızca resmi, askeri kurumlar ile vakıf eserlerin tamirine tahsis edilmesi kararlaştırıldı. Böylece, kamu binalarının tahsisat sorunu halledilmiş oldu. Ancak, kredinin yalnızca kamu binalarının deprem hasarlarına karşılık verilecek olması keşiflerin daha detaylı bir şekilde yürütülmesini gerektirdi. Zira, bazı binaların eski ve tamire muhtaç bir durumda olması depremin binalar üzerindeki etkisini artırmış ve bu durum resmi dairelerin keşfi sırasında da gözlenerek hasarların tamamının depremden kaynaklanmadığını ortaya koymuştu. Bu sebeple, deprem hasarları ile deprem öncesi hasarların ayrı ayrı tespitinin yapılması gerekiyordu. II. Abdülhamid, keşifler sırasında deprem kaynaklı hasarlarla diğerlerinin ayrı ayrı kaydedilmesini, her ikisi için ayrı keşif defteri düzenlenmesini[30] ve Mabeyn Başkitabeti'nde, krediden karşılanan masrafların bir defterinin tutulmasını istedi.[31]

Keşif çalışmalarının devam ettiği sırada resmi dairelerin tamirine de başlandı. Kamu binalarının tamirinde Sarkis Bey ile onun refakatinde olan mimarlar görev almakta ve her birime gönderilen kalfalar aracılığıyla inşa faaliyetleri yürütülmekteydi. Kalfalar, inşaata nezaret etmenin yanında, yapılacak harcamalardan da sorumlu tutulmuşlardı; ancak pratikte bu işin zorluğu göz önünde bulundurularak her dairede üç dört kalfadan müteşekkil tamirat komisyonunun kurulması ve tamirat veya inşaatın bunlar aracılığıyla yürütülmesi kararlaştırıldı. Komisyonlar, gerekli malzemele-

rin temini ve yapılan harcamaların rapor edilmesinden sorumluydu. Ayrıca, tamiratın/inşaatın bitiminde hesap cetveliyle yapılan işin neden ibaret olduğu hakkında bir de rapor hazırlayacaklardı. Şehremaneti'ndeki inşaat komisyonunca onaylanacak olan bu raporlar, daha sonra şehremini aracılığıyla Babıâli'ye gönderilecekti.[32] Bu uygulamanın nedeni, bir binanın tamirinin bitip diğerine başlanmasının sebep olacağı vakit kaybını önlemek ve tamirat işini hızlandırmaktı.[33] Bu doğrultuda, Babıâli binasının tamiri için Hazine-i Evrak Müdürü Ata Bey ile Dahiliye, Hariciye ve Şûra-yı Devlet'ten birer kişi seçilerek bir komisyon kurulmasına karar verildi.[34] Bu komisyonun kurulmasının ardından tamirat yahut inşaatın her daire için oluşturulacak komisyonlarca yürütülmesi kararı, keşifleri tamamlanan diğer daireler için de uygulandı.[35]

Keşif komisyonu, ilk keşiflerin ardından on yedi gün içinde tespit edilebildiği kadarıyla, Meskukat-ı Şahane,[36] Maliye Nezareti, Vergi ve Kupon İdareleri,[37] Defter-i Hakani Nezareti, Tevkifhane Dairesi,[38] Maarif Nezareti, Mülkiye Mektebi,[39] Hapishane-i Umumi,[40] Darüşşafaka Mektebi,[41] Gureba-yı Müslimin Hastanesi[42] ve Topkapı Sarayı surlarının[43] keşfini tamamladı. Görüldüğü gibi, keşfi tamamlanan binalar yalnızca resmi daireler değildi. Dolayısıyla keşiflerde öncelik binanın acil onarım ihtiyacına göre belirlenmiş olmalıydı.

Padişahın önceliğinin ise, resmi dairelerin tamirinin bir an önce tamamlanması olduğu anlaşılıyor. Nitekim, keşifleri tamamlanan Adliye ve Evkaf Nezaretleri ile Babıâli'nin tamirinin başlamasından kısa bir süre sonra tamiratın yavaş ilerlediğini fark eden II. Abdülhamid, resmi dairelerden ne kadarının tamir edildiğinin, nerelerin kaldığının ve tamiratın ne kadar süreceğinin araştırılmasını istedi. Tahkikat sonucu, depremde hasar gören resmi dairelerin 19'unun keşfinin tamamlandığı, Babıâli'nin tamirine yeni başlandığı, Divan-ı Muhasebat ve Evkaf-ı Hümayun'un tamirinin bitmek üzere olduğu ve Maarif Nezareti binasının, Mekteb-i Mülkiye, Beyazıt Rüşdiye, Davutpaşa ve Aşiret Mekteplerinin tamirine başlanması için Maarif Nezareti'ne yazı gönderildiği ortaya çıktı.[44] Tahkikata göre, tamir işinin uzamasının nedeni, tamirat için her dairede oluş-

turulan ve yukarıda izah edilen komisyonların inşaat için gerekli malzemenin satın alımını[45] veya tamirat bedelini geciktirmesiydi.

II. Abdülhamid, resmi dairelerin tamirinin Ekim ayı ortalarına kadar bitirilmesi[46] ve inşaat sezonu bitmeden, yani kış ayları gelmeden tamiratın tamamlanabilmesi için dairelerde kurulan alt komisyonlara yeteri kadar memur ve kalfa tayin edilmesini istedi.[47] Ancak, hemen ardından ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle bu komisyonların kaldırılmasına, inşaat için alınacak malzeme ve tamirin takibi gibi işlerin Şehremaneti'ndeki inşaat komisyonunca yürütülmesine ve gerekirse komisyonun üye sayısının artırılmasına karar verdi.[48] Şehremini Rıdvan Paşa'ya göre ise, tamiratın gecikmesinin nedeni yeterli sayıda amelenin bulunmamasıydı.[49] Ama, komisyonların kaldırılarak yeni üyeler tayini talebini tekrarlayan padişah, Seraskerlik İnşaat Dairesi'nden bir uzman ile iki mühendisin atanmasını istedi.[50] Ancak seraskerin, askeri binaların keşif ve tamiri için uzmana ihtiyacı olduğu gerekçesiyle bunun mümkün olmadığını bildirmesi üzerine[51] inşaat komisyonuna üye atamasından vazgeçildi.

Görüldüğü gibi, gerçekte keşiflerin ve tamiratın tamamlanmasına engel teşkil eden neden, bu iş yoğunluğuna karşın yeterli sayıda uzman, mimar, kalfa ve işçinin olmamasıydı. Nitekim, Defter-i Hakani Nezareti inşaatının hangi aşamada olduğunun sorulması üzerine, nazırın Sadaret'e gönderdiği tezkerede geçen ifadeler, bu durumu izah etmektedir: "[...] her tarafca tamirâtın kesreti üzerine usta tedarükünce su'ûbet görmekte olduğu ve bu halde işin yine biraz müddet uzayacağı hissolunmakta olmasına binâen [...]"[52] Bunun yanı sıra, keşif komisyonunda yer alan üyelerin bir yanda keşiflerle ve tamiratı yürüten alt komisyonların denetlenmesiyle, diğer yanda ise bazı resmi dairelerin veya vakıf eserlerin keşif ve tamiriyle meşgul olmaları da keşifleri ve dolayısıyla da tamiratı geciktiriyordu. Örneğin, gümrük binaları ve ambarların tamiri için Vallaury, Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti için D'Aronco ve Maliye Nezareti için önce Vallaury, daha sonra da Sarkis Bey görevlendirildi. D'Aronco, ayrıca Beşiktaş Sahilsarayı'nın divan mahallinin keşfini evkafa ait suyollarının tamirinde görevli olan Berthier ile birlikte yürüttü.[53]

Rıdvan Paşa, keşif komisyonunun bu iş yükünü hafifletmek amacıyla keşif komisyonuna bağlı yeni keşif kolları kurdu. Keşif komisyonu üyelerini yalnızca resmi dairelerin keşfinden sorumlu tuttu. Okulların keşfi için ise Mühendis Hayri Bey, Hürmüz Kalfa ve Papasoğlu Kosti Kalfa'yı görevlendirdi. Vakıf binalarının keşif ve kontrolleri için de, aşağıda ayrıca ele alınacak olan, Mimar Jasmund başkanlığında[54] Şehremaneti mühendislerinden Hurşit Efendi ile Prodromos ve Fotyadi kalfalardan müteşekkil bir ekip kurdu.[55] Böylece, hasarlı tüm "devâir-i resmiyye ve ebniye-i vakfiyye"nin[56] keşifleri birkaç heyete taksim edilerek keşifleri hızlandırma ve bir an önce tamirata başlama yoluna gitti.

Ekim ayının başına kadar resmi dairelerden ve kamu binalarından Defter-i Hakani Nezareti, Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti ve Babıâli civarındaki Tomruk Dairesi'nde bulunan koğuş ile Fatih'teki Nakşidil Sultan Mektebi, Atpazarı'ndaki Kız Mektebi, Mekteb-i Mülkiye, Aşiret Mektebi ve Beyazıt'taki Umumi Kütüphane'nin tamiri tamamlandı.[57] Maarif Nezareti binasının da yalnızca iç tezyinatı kalmıştı ve Şehremaneti, Mekteb-i Hukuk'ta hizmet veren bu nezaretin taşınması için bu durumun bir engel teşkil etmeyeceğini ifade etti.[58] Böylece, padişahın istediği gibi Ekim ortalarına kadar toplam dokuz resmi dairenin tamiri bitmişti. Bu sayı, hasar gören resmi daire sayısının dörtte birinden de azdı. Tamiri devam eden binalardan bir kısmının onarımı bitmek üzere[59] olmasına rağmen Ekim ayı ortalarına kadar bitmesi gereken bazı binaların keşfi dahi yapılamamıştı.

Durumun anlaşılması üzerine padişahın isteği doğrultusunda[60] tamiri biten veya bitmek üzere olan kamu kurumları ile tamirine başlanacak olanların yer aldığı bir liste hazırlandı. Listede Divan-ı Muhasebat, Evkaf Nezareti, Adliye Nezareti, Meskukat-ı Şahane İdaresi, Davutpaşa Mahkemesi, Babıâli Mahkemesi, Maliye Nezareti, Defter-i Hakani, Tevkifhane, Beyazıt Merkez Rüşdiyesi, Orman-Maadin-Ziraat Nezareti, Mülkiye Mektebi, Maarif Nezareti, Aşiret Mektebi, Gureba-yı Müslimin Hastanesi, Atpazarı Kız Mektebi, Nakşidil Valide Sultan Mektebi (Fatih), Tomruk Dairesi'nde Tulumbacı Koğuşu, Galata Rüşdiyesi, Mekteb-i Sultani,

Hobyar Mektebi, vesikada "Ahırkapı'daki Hastane" olarak geçen Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından kullanılan hastane binası,[61] Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Kadırga), Dilsiz ve Âma Mektebi (Kadırga), Umumi Kütüphane (Beyazıt), Darülmuallimin, Divan Karakolu, Beyoğlu Mutasarrıflığı, Paşakapısı Rüşdiyesi (Üsküdar) ve Atlamataşı Mektebi'nin tamiri tamamlanmıştı. Tahrir ve Vergi Dairesi, Kupon Dairesi, Ticaret ve Nafia Nezareti, Davutpaşa Rüşdiyesi, Emtia-i Dahiliye Gümrüğü, Telgrafhane, Sanayi-i Nefise Mektebi, Hazine-i Evrak Binası, Duhan Gümrüğü, Halkalı Ziraat Mektebi,[62] Mekteb-i Sanayi'nin tamirinin ise bitmek üzere olduğu ve Postahane ve Humbarahane Kışlası içindeki caminin de tamirine başlanacağı belirtiliyordu. Ayrıca, henüz tamirine başlanmayan Postahane'nin hasarının az olduğu ve caminin de D'Aronco tarafından tamirine başlanacağı ifade ediliyordu.[63]

Listede, masrafları krediden ödenen ve tamiri komisyon-ı mahsus tarafından yapılan Babıâli, Tütün Gümrüğü Dairesi, Galata Polis Merkezi,[64] Haseki Nisa Hastanesi ile Darüşşafaka Mektebi yoktu. Oysa, daha önce belirtildiği gibi, Babıâli'nin tamirine Ağustos ayında ve Haseki Nisa Hastanesi'nin tamirine de, *Sabah* gazetesinin haberine göre Eylül ayı başında başlanmıştı.[65] Dolayısıyla mevcut listede yer almaları gerekiyordu. Öte yandan, listede depremde ağır hasar gören ve yeniden inşası gereken Sıhhiye Dairesi'nin adı da yoktu. Gerçi, ahşap olarak inşa edilmesi kararlaştırılan dairenin inşasına henüz başlanmamış,[66] hatta bu sıralarda dairenin Rıhtım Şirketi Mukavelenamesi'nin 22. maddesi çerçevesinde[67] şirketçe inşa ettirilip ettirilemeyeceği hususu da tartışılmaya başlanmıştı. Ancak, tüm bunlara ve hakkında bir karar verilmemiş olmasına rağmen, Sıhhiye Dairesi'nin listede yer almamasının asıl nedeni dairenin inşa masraflarının krediden karşılanmayacak olmasıdır. Zira, listede yalnızca masrafları Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden karşılanan kamu binalarına işaret edilmektedir. Oysa, Sıhhiye Dairesi binasının inşa masrafları -eğer Rıhtım Şirketi'nce yapılmazsa- dairenin kendi tahsisatından ödenecekti.[68] Resmi dairelerden olmasına ve depremde hasar görmesine rağmen Sıhhiye Dairesi'nin inşa masraflarının Osmanlı Bankası'ndan alı-

nan krediden ödenmemesinin nedeni, söz konusu paranın listede adı geçen kurumlar ile ileride izah edilecek olan askeri birimlere ait bazı binaların onarımı için harcanması olmalıdır.

Bütün bunlara ek olarak, listede adı geçen bazı kurumların tamirat durumunun tespiti gerekmektedir. Nitekim, listede tamirinin bitmek üzere olduğu ifade edilen Mekteb-i Sanayi binasının tamirine daha yeni başlanmıştı. Listenin hazırlandığı sıralarda eski binayla ilgili bazı tartışmalar gündeme gelmiş, bu binanın okul için elverişli olmadığı gerekçesiyle mektebin Silahtarağa, Bahariye veya Kızıltoprak'ta belirlenecek bir arsa üzerine inşası, eski binanın kısmen yenilerek Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti'ne teslim edilmesi[69] kararlaştırılmış ve karar padişahça onaylanıncaya kadar tamirine ara verilmişti.[70] Karar, ancak 15 Şubat 1895'te, yani kamu kurumlarına ait binaların çoğunun onarımının tamamlandığı ve Komisyon-ı Mahsus'un lağvedilmesinin gündemde olduğu tarihlerde onaylandı.[71] Dolayısıyla listenin takdim edildiği sıralarda, Mekteb-i Sanayi binasının tamirinin bitmek üzere olması mümkün değildi.

Listeye göre, yine de 1894 yılının sonuna kadar biteceği tahmin edilen resmi daire, okul ve diğer binaların sayılarına ilişkin bir tespit yapılabilir. Bu çerçevede 17 nezaret ve nezarete bağlı birim,[72] 17 okul, iki mahkeme, bir tevkifhane, bir hastane, bir karakol, bir kütüphane binası olmak üzere toplam 40 resmi daire ve kamu kurum binasının tamiri ya tamamlanmış yahut tamamlanmak üzereydi.[73] Ekteki envanter incelendiğinde, listede işaret edilen bu sayının eksik olduğu görülüyor. Nitekim, tespit edebildiğimiz kadarıyla, belediye daireleri, mahkemeler ve hapishaneler ile İstanbul dışındaki resmi kurumlar da dahil olmak üzere, depremde hasar gören resmi daire sayısı 47'ydi. Bu rakama, yukarıdaki listede zikredilen hastane, okul gibi kamu binaları dahil değildi.

Buna rağmen, hükümetin Şehremaneti'nde kurulan keşif ve tamirat komisyonlarının lağvedilmesi teklifinin görüşüldüğü sırada listedeki rakamları dikkate aldığı anlaşılıyor. Nitekim, Osmanlı Bankası'ndan alınan kredinin bütün kamu binalarının keşif bedellerinin çok altında kalması ve istikraz edilen paranın bazı binaların tamiri bile tamamlanmadan bitmesi üzerine hükümet, depremde

hasar gören 45 resmi binadan 35'inin tamamlandığı, diğer on tanesinin de tamamlanmak üzere olduğu gerekçesiyle Şehremaneti'nde kurulan komisyonların çalışmalarına son verilmesini istedi.[74]

Bilindiği gibi, bunlardan keşif komisyonu resmi dairelerden vakıflara, dini müesseselerden sosyal müesseselere kadar birçok yapının keşfinden; inşaat ve tamirat komisyonu da bütün kamu binalarının onarımı ve inşasından sorumluydu. Halbuki, 1894 yılının sonu itibariyle resmi dairelerin yalnızca bir kısmının tamiri bitmiş ve ilgili başlıkta ele alınacağı gibi, evkafa ait hasarlı yapıların yüzde 10'unun bile keşfi yapılamamıştı. Bu yüzden komisyonların kaldırılması çalışmaların yarıda bırakılması anlamına geliyordu. Ancak, kredinin bitmesi nedeniyle, muhtemelen maliye hazinesinin çok sayıdaki kamu binasının tamir masrafını aynı zaman diliminde ödeyemeyecek olması, komisyonların lağvının gündeme alınmasında etkili oldu. Öte yandan, II. Abdülhamid'in iradesi gereği, kamu binalarının keşif ve tamirinde görev alan komisyon üyeleriyle kalfa, işçi gibi çalışanlara verilecek olan zamlı maaş ve yevmiyelerin yine aynı nedenle ödenmesinde yaşanacak güçlükler de böyle bir kararın alınmasında rol oynadı.[75] Buna rağmen Maliye Nezareti'ndeki ilave inşaatların devam etmesi[76] komisyonların hemen lağvını engellemiş olmalıdır. Zira hükümet, komisyon heyetine zamlı maaş verilmemesi kararında ısrar etti, ama söz konusu inşaatın Komisyon-ı Mahsus tarafından tamamlanması istedi.[77]

Komisyonların lağvında tahsisat meselesinin etkili olduğu açıktır. Ancak, keşfi gereken bina sayısının çokluğu ve bunların keşfi için mimara ve kalfaya ihtiyaç duyulması, bu komisyonlardan keşif komisyonunun faaliyetlerine devam etmesinde rol oynadı. Buna karşın, resmi binaların inşaatının tamamlanması ve keşfi gereken yapıların çoğunun evkafa ait olması inşaat-ı fenniye komisyonuna duyulan ihtiyacı da ortadan kaldırmış görünmektedir.[78] Zira, Gureba Hastanesi dışındaki vakıf binalarının tamirinden Evkaf Nezareti sorumlu tutulmuştu. Ayrıca, vakıf eserlerinin tamir masrafları da istikrazdan ayrıydı. Dolayısıyla resmi dairelerin keşif ve tamiri tamamlanıp inşaat komisyonu lağvedildikten sonra, keşiften sorumlu komisyon vakıf eserlerinin kontrollerini yapmaya devam etti.

Askeri Binaların Keşif ve Tamiri

Yukarıda açıklandığı gibi, deprem günü Yıldız Sarayı'na ulaştırılan telgraflar ve jurnaller arasında bazı askeri binaların hasar gördüğü, hatta kiminin ağır hasarlı olduğu haberleri vardı. Haberler arasında Seraskerlik binasının tehlike arz edecek şekilde hasarlı olduğu bildiriliyordu. Bu binanın ilk hasar tespiti, Şehremini Rıdvan Paşa'nın katılımıyla Mimar Sarkis Bey, Mimar D'Aronco, Erkân-ı Harbiye Miralayı ve Ebniye-i Seniyye Memuru Hasan Bey ile bazı belediye mühendislerinden oluşan ekip tarafından yapıldı.[79] Daire-i Askeriye'de bu çalışmalar yapılırken, bir yandan da Seraskerlik'e bağlı İstihkâm ve İnşaat Dairesi memurlarından oluşan heyetler depremde hasar gören askeri kurumların keşfini yapmak üzere görevlendirildi. Nitekim, İstihkâm ve İnşaat Dairesi memurlarından Mirliva Hüsnü Paşa, Seraskerlik Başkalfası Ohannes Bey, Erkân-ı Harbiye Miralaylarından Mustafa Bey ve İnşaat Dairesi Binbaşısı Rasim Bey'den müteşekkil bir heyet, Selimiye Kışlası'nın keşfini yaptı.[80] Benzer başka bir heyet de, Tophane'ye bağlı binaların keşfi için muhtemelen Tophane-i Amire İnşaat Dairesi'nde kuruldu. Nitekim aşağıda görüleceği üzere, Mehmed Şakir Paşa'nın kaleme aldığı 22 Temmuz tarihli tahriratta böyle bir heyetin varlığına işaret edilmektedir. Hasarlarının boyutu hakkında bilgi sahibi olamadığımız bu keşifler de, tıpkı kamu binalarının keşiflerinde olduğu gibi, sarsıntıların gölgesinde ve depremin neden olduğu karmaşa ortamında yürütülmüştü.

Askeri binaların hasarı hakkında daha detaylı keşif yapılması ve bu işlemlerin tek elden yürütülmesi fikri, kamu binalarının keşifleriyle eşzamanlı olarak gündeme geldi. "Resmi Dairelerin Keşif ve Tamiri" başlığında ele alındığı gibi, Şehremaneti'ne bağlı olarak keşif ve inşaat komisyonlarının kurulmasının kararlaştırıldığı iradede, resmi dairelerin yanı sıra Seraskerlik, Tophane-i Amire Müşiriyeti Dairesi, kışlalar ve karakolların keşif ve tamirinin bu komisyonlar tarafından yapılması istenmişti.[81] Ancak hemen sonra bundan vazgeçildiği anlaşılıyor. Nitekim, Erkân-ı Harbiye Feriki Mehmed Şakir Paşa'nın Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir tahrirattan anlaşıl-

dığına göre, II. Abdülhamid bu karardan üç gün sonra, daha önce Seraskerlik İstihkâm ve İnşaat Dairesi ve Tophane-i Amire İnşaat Dairesi tarafından keşfi yapılan ve tamir bedeli 100 liraya kadar olan askeri yapıların tamirine başlanmasını ve tamir edilecek binaların bir listesinin kendisine gönderilmesini istedi.[82] Aynı tahriratta Sarkis Bey, Mimar Carre[83] ile Vallaury veya D'Aronco'dan oluşan bir heyetle askeri binaların kontrollerine başlayacağını ifade eden[84] Mehmed Şakir Paşa'nın nezaretinde bir komisyon kurulduğu da Mabeyn Başkitabeti'nden gönderilen 23 Temmuz tarihli bir tezkereden anlaşılıyor. Tezkerede, hasarı 100 liradan fazla olduğu tahmin edilen askeri binaların keşfinin Şakir Paşa'nın nezaretinde kurulan teknik bir komisyon tarafından yapılacağı ifade ediliyordu.[85]

Şakir Paşa'nın nezaretinde kurulan keşif komisyonunun yalnızca masrafı 100 liradan fazla ve Seraskerlik'e bağlı olan askeri binaların keşfinden sorumlu olduğu anlaşılıyor. Nitekim Davutpaşa Kışlası, Mekteb-i Harbiye, Fatih Askeri Rüşdiyesi, Aziziye Karakolu, Humbarahane Hastanesi gibi 100 liranın üstünde olduğu anlaşılan Seraskerlik'e bağlı askeri yapıların keşfi Şakir Paşa'nın nezaretinde teşekkül eden komisyonca,[86] tamiri Seraskerlik İnşaat Dairesi'nce yapılırken;[87] masrafı 90 lira olan Beşiktaş Zabıta Dairesi'nin[88] keşfi İstihkâm ve İnşaat Dairesi, tamiri İnşaat Dairesi aracılığıyla yürütüldü.[89] Tophane-i Amire'ye bağlı askeri binaların keşif ve tamiri ise, 100 liradan fazla veya az olduğuna bakılmaksızın Tophane Müşiriyeti'ne bırakıldı. Örneğin, 60 lira keşif bedeli olan Tophane-i Amire Kışlası'nın keşfi ve tamiri Tophane-i Amire Ebniye Komisyonu,[90] depremde hasar gören ve 100 liraya onarılacağı anlaşılan Tophane-i Amire'ye bağlı Zeytinburnu Demir Fabrikası'nın bacalarının tamiri ile yaklaşık 415 liraya onarılacağı tespit edilen Liman-ı Kebir Hastanesi'nin tamirindense Tophane Müşiriyeti sorumlu tutuldu.[91]

Başlangıçta Şehremaneti'ne bağlı komisyon tarafından yürütüleceği açıklanan askeri binaların keşif ve tamirinin daha sonra askeri makamlarca yürütülmesinin gerekçesi, sivillerin kışla, karakol gibi askeri binalara girip çıkmasının istenmemesiyle ve Serasker Rıza Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği bir tezkerede işaret ettiği gibi,

askeri binaların inşa ve tamirinin İnşaat-ı Askeriye Dairesi'nin görev ve sorumluluğunda olmasıyla[92] ilgili olmalıdır.

Askeri keşif komisyonunda bulunan isimler Şehremaneti'ndekiyle hemen hemen aynıydı: Sarkis Bey, Carre, Vallaury ve D'Aronco.[93] Komisyon, keşif defterini inşaat dairesine teslim etmekte[94] ve orada oluşturulan inşaat komisyonu tamiratı veya inşaatı yürütmekteydi. İstihkâm ve İnşaat Dairesi Reisi Erkân-ı Harbiye Mirlivası Hüseyin Paşa, Miralay Mehmed Bey, Kaymakam Vacid Bey ve Yüzbaşı Cemal Bey'den oluşan inşaat komisyonu inşaatların denetlenmesinden ve tamirden sorumluydu.[95] Bununla beraber askeri yapıları kontrol eden teknik heyette bulunanlar da, askeri binanın inşa ve tamirinde görev alabiliyorlardı. Nitekim Mimar Vallaury, Davutpaşa ve Rami Kışlaları ile Maltepe Hastanesi'nin inşa ve tamirini üstlenmişti.[96]

Şakir Paşa'nın nezaretinde çalışmalarını yürüten keşif komisyonu, kışladan karakola, fabrikalardan hastanelere kadar birçok askeri kurum binasını denetledi. Komisyon, Mecidiye Kışlası [Taşkışla], Selimiye Kışlası, Davutpaşa Kışlası ile yakınındaki cephanelik ve fırın, Rami Kışlası, Seraskerlik binası ile yakınındaki Taşkışla,[97] Gümüşsuyu Kışlası, Jandarma Tekaüt Sandığı Dairesi, Bez Fabrikası, Fes ve Çuha Fabrikası, İzmit Fabrika-yı Hümayunu, Beykoz Debbağhanesi, Elbise Ambarı ile Nisa Terzihanesi, Saraçhane Ambarı ile Demirhane ve Matbaa-i Askeri, Erkân-ı Harbiye Matbaasıyla Fotoğrafhane, Gülhane Fırını, Şair Ambarı (Kasımpaşa), Aziziye Karakolu, Hırka-i Şerif Karakolu, Şehremini Karakolu, Kadırga Karakolu, Büyük Karakol (Üsküdar), Cephane Karakolu, Kemerburgaz Karakolu, Bahçeköy Karakolu, Fatih Karakolu, Beylerbeyi İstavroz Karakolu, Haydarpaşa Hastanesi, Maltepe Hastanesi, Humbarahane Hastanesi, Beylerbeyi Hastanesi, Askeri Baytar Mektebi (Eyüp), Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi, Fatih Askeri Rüşdiyesi, Mekteb-i İdadi-i Şahane (Kuleli), Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Beyazıt Yangın Kulesi olmak üzere 6 kışlanın, askeri kurumlara bağlı 13 birimin, Seraskerlik'e bağlı 4 fabrikanın, 10 karakolun, 4 askeri hastanenin, 5 askeri okul binası ile Seraskerlik binasının, kısaca toplam 43 binanın keşfini yaptı. Ke-

şifler sonucunda Gümüşsuyu Kışlası, Beykoz Debbağhanesi ve Beylerbeyi İstavroz Karakolu'nun deprem nedeniyle hasar görmediği anlaşıldı.[98]

İstihkâm ve İnşaat Dairesi, 21 Temmuz'a kadar depremde hasar gören askeri kurumlara ait binaların büyük bir kısmının keşfini yaptı.[99] Buna göre, hasarları 100 liradan fazla olan askeri dairelerin tamir ve inşa masrafları 150.000 Osmanlı lirasının biraz üzerinde olmasına rağmen, Şakir Paşa'nın nezaretinde yürütülen çalışmalarda bu tamirat 49.406 liraya tamamlandı.[100] Arada 100.000 lira gibi önemli bir farkın olmasının nedeni, muhtemelen bu kurumlarının tamirinde ve inşasında askerlerin işçi olarak kullanılmış olmasıdır.

Maçka silahhanesinde hasarlı silahların listesi.

Tamiri ve inşası biten askeri kurumların adlarının ve keşif bedellerinin yer aldığı listeler peyderpey Yıldız Sarayı'na takdim edildi. Resmi dairelere kıyasla daha kısa sürede bittiği anlaşılan 1. ve 2. fırkaya ait bütün karakollar ile Seraskerlik'e bağlı birkaç kurumdan oluşan toplam 33 askeri binanın tamiri 13 Ağustos tarihine kadar, yani depremden itibaren bir ay içerisinde tamamlandı.[101] Ancak, bu askeri binaların çoğu keşif bedellerinden anlaşıldığı kadarıyla hasarı az olan binalardı.[102] Bu rakam, Ekim ayı sonlarına doğru 86'yı buldu, ama bu defa hasarı çok olup tamiri tamamlanan binalardan bazıları da bu sayıya dahildi.[103]

Padişahı, keşfi ya da tamiri biten binalar hakkında bilgilendirmek amacıyla hazırlanan bu listeler, çoğu kere depremde hasar

gören binaları topyekûn görme ve listeleri birbiriyle kıyaslama imkânı sağlamaktadır. Nitekim, Şakir Paşa'nın tamiri tamamlanan binalara dair 13 Ağustos tarihli ilk listesinde geçen ve vesikada çok da açık olmayan bir şekilde "Asakir-i Şahane barakalarının gerisindeki kâgir kışla" olarak belirtilen kışla ile "Ortaköy Fırını",[104] Ekim 1894 tarihli listesinde yoktu.[105] Benzer şekilde Şakir Paşa'nın askeri binaların keşif bedellerine dair Eylül ayında takdim ettiği listede bulunan "Beyoğlu Kışlası" da,[106] tamir ve inşa faaliyetlerinin sona ermesinden sonra düzenlenen listede yer almıyordu.[107] Dolayısıyla, listelerdeki bilgiler kritik edilmeye muhtaçtır. Nitekim, Beyoğlu Kışlası'nın hasar gördüğüne dair başka hiçbir belgede bir bilgiye rastlanılmaması[108] bunun sehven yazılmış olduğunu, "Asakir-i Şahane barakalarının gerisindeki kâgir kışla" şeklinde geçen ifade, söz konusu yapının diğer belgelerde başka bir adla anılmış olduğu izlenimini veriyor ve depremden hemen sonra Seraskerlik avlusunda askerler için kurulan barakaları çağrıştırarak, bu binanın Süleymaniye Kışlası olabileceğini düşündürüyor. Bu durum ikinci listede[109] neden barakaların arkasındaki kışla yerine Süleymaniye Kışlası dendiğini de açıklıyor.

Listelerde dikkat çeken bir başka konu da, uzman kişiler tarafından yapılmış olsalar bile hasara dair ilk tespitlerin tahkike muhtaç olduğunu ortaya koymalarıdır. Nitekim, ilk listelerde hasar gördüğü,[110] hatta 8.012 kuruşa tamir edilerek on beş gün içinde tamamlanacağı ifade edilen[111] Gümüşsuyu Kışlası'nın gerçekte hasar görmediği daha sonra anlaşıldı. Üstelik son listede, yukarıda belirtildiği gibi, hasar görmediği tespit edilen Beykoz Debbağhanesi ve Beylerbeyi'ndeki İstavroz Karakolu da vardı.

Keşfi yapılan binaların tamiri büyük ölçüde 1895 yılı Şubat ayına kadar tamamlandı. Tamiri sonraya bırakılanlar ise, Humbarahane Hastanesi ile Cephane Karakolu'ydu. Bu sürede ancak, söz konusu kurumlar adına barakalar inşa edebildi.[112] Şakir Paşa'nın denetiminde yapılan tamirat ve inşaat masraflarının bir kısmı Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden ödendi.[113] 30 Ağustos tarihine kadar alınan krediden Mecidiye Kışlası, askeri daireler, kışlalar ile Humbarahane Hastanesi'nin tamiri için toplam 2.071.000 kuruş Nizamiye

Hazinesi'ne ve Zeytinburnu Demir Fabrikası ile Tophane-i Amire idaresindeki binaların tamiri için 2.042.396 kuruş Tophane Hazinesi'ne gönderildi.[114] Bunun dışında kalan masraflar ise, jandarmaya ait merkez/taşra inşaat ve tamirat hazinesiyle askeriyenin fevkalade bütçesinden karşılandı.[115]

Sivil Yapılar ve Meskenler

İstanbul'da, deprem sonrasında hasar tespit çalışmalarının sürdüğü ve yıkılmak üzere olan yapıların tehlikelerinin bertaraf edildiği sıralarda, aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere, evi veya işyeri yıkılanlar boş arsalara yahut bahçelere geçici barakalar inşa etmeye, hasarı az olup binası kullanılacak durumda olanlar da tamir etmeye başladı. Tespit edilebildiği kadarıyla, depremde en az 20.959 mesken ve 193 işyeri ile Kapalıçarşı'dakiler de dahil olmak üzere 65 han hasar gördü. Dolayısıyla depremden sonra İstanbul'un büyük bir şantiyeyi andırdığı söylenebilir.

Depremle birlikte İstanbul'da kereste fiyatlarının arttığı anlaşılıyor. *Sabah*'ın haberine göre, yaşanan felaket nedeniyle inşa faaliyetlerini fırsat bilen esnaf, kereste fiyatlarını yüzde 30 ilâ yüzde 50 civarında artırmıştı. Gazete, kereste fiyatlarının Şehremaneti tarafından belirlenip denetlenmesini önermekteydi.[116] Haberin ardından keresteciler esnafı ustabaşısı Haci Yorgi Efendi Şehremaneti'ne çağrıldı. Yorgi Efendi, haberin yanlış olduğunu, hatta kerestelerin altı ay önceki fiyatının yaklaşık yüzde 5 altında bir fiyatla satıldığını, keresteci esnafının depremzedeler için yardım topladığını ve ayrıca bazı fakir depremzedelere ücretsiz kereste yardımında bulunduğunu ifade etti.[117] Bunun üzerine başta *Sabah* gazetesi olmak üzere dönemin basınında bir tekzip metni yayımlandı.[118] Tekzip edilmesine rağmen haberde doğruluk payı olabilir. Zira, aşağıda izah edileceği gibi, deprem sonrasında insanların ahşap yapılara rağbet etmesinin ve inşa faaliyetlerinin artmasının fırsatçıları harekete geçirdiği tahmin edilebilir.

Depremzedelerin evini veya işyerini bir an önce onararak normal hayata dönme çalışmaları, beraberinde bazı sorunları da ge-

tirdi ve zaman zaman depremzedeler ile belediye görevlileri karşı karşıya geldi. Belediyelerin şikâyeti, depremzedelerin inşa faaliyetlerini ruhsatsız yapmaları ve Ebniye Nizamnamesi'ne aykırı hareket etmeleriydi. Nizamnameye göre, binalarını tamir ya da inşa edenler belirlenmiş vergileri ödeyerek ruhsat almaya mecburdu.[119] Öte yandan yeni binalar inşa edilirken arsanın belli bir kısmını yol için yer bırakmak zorunluluğu vardı.[120]

Depremzedeler ise, öncelikle depremde hasar gören meskenleri ve dükkânlarının onarımı için kendilerine süre tanınmasını ve emlak ve temizlik (*tanzifat*) vergilerinin alınmamasını, binalarının sokağa yer terk etmeksizin inşa edilmesine izin verilmesini, dolayısıyla nizamname hükümlerinin kendilerine uygulanmamasını talep etmekteydi.[121]

Hükümet, depremin büyük kitleleri etkilemesi nedeniyle nizamname hükümlerinin biraz esnetilmesine razı oldu. Şöyle ki, yeniden inşa edilecek binalarda nizamnamenin uygulanmasını ve yolların genişletilmesini, onarılan binaların bundan istisna tutulmasını, ayrıca depremzedelerden Ağustos 1894'ten itibaren 6 ay süreyle emlak ve temizlik vergilerinin alınmamasını padişaha önerdi. Ancak II. Abdülhamid, hükümetin teklif ettiği süreyi inşaatın durumuna göre kademeli olarak uzattı.[122]

İradenin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra depremde evleri hasar görmediği halde yeni bir ev inşa etmek isteyen bazı varlıklı fırsatçılar depremzedelere tanınan bu haklardan yararlanmak amacıyla ruhsat almaksızın inşaata başladı. Depremzedelere tanınan hakların bu şekilde istismar edilme çabaları vergi gelirlerini azalttığı gibi, şikâyetlere de neden oldu. Sadaret, bunun üzerine vergi muafiyetinin sadece evleri/işyerleri hasar gören depremzedeler için geçerli olduğunu ve emlak veya diğer vergilerin ertelenmesinin mümkün olmadığını, konunun muhatabı olan Maliye Nezareti'ne ve Şehremaneti'ne hatırlattı.[123] Dönemin belgelerinde daha sonra bu yönde bir şikâyete rastlanılmaması kararın uygulanmasında bir sorunun yaşanmadığı veya tam aksine bu kargaşa ortamında inşaat denetlemelerinin gereğince yapılmadığı ihtimallerini akla getirmektedir.

Dönemin matbuatı, depremin yarattığı şokun ve şaşkınlığın atlatılmasının ardından, binalarda bu kadar büyük bir hasar meydana gelmesinin nedenlerini sorgulamaya başladı. Basında ismi verilmeyen bazı uzmanlara dayanılarak tamamen ya da kısmen hasar gören binaların neredeyse tamamına yakınının mimari usullere aykırı inşa edildiği ve bir kısmının da köhnemiş, eski binalar olduğu sonucuna varıldı.[124] Ancak meseleye yalnızca yıkılma ve yıkılmama noktasında yaklaşan basının hasarın boyutlarının nedeni olarak tek bir parametreyi esas aldığını ve zemin özellikleri ile deprem merkezine yakın veya uzak olma gibi farklı parametreleri göz ardı ettiğini görüyoruz. Nitekim, *Saadet* gazetesi "Frenk Kâgiri" başlıklı yazısında Paris ve Roma'da tahsil gören, ancak ismini zikretmediği bir kişinin görüşlerine yer vererek Samatya, Kumkapı, Gedikpaşa ve Edirnekapı civarında tuğla ve demir potrellerle inşa edilen yapıların mimariye aykırı olması nedeniyle yıkıldığını, mimariye uygun olarak yapılan Beyoğlu'ndaki apartmanların sağlam kaldığını ifade ediyordu.[125]

Sabah gazetesi ise, iki yazıyla tartışmaya katıldı. Yazılarında depreme karşı dayanıklı ve sağlam nitelikli yapıların özellikleriyle depremde en fazla zarar gören yapıların nitelikleri üzerinde duran ve bazı mühendislerin görüşlerine yer veren *Sabah*, inşa edilecek binaların mimari usullere uygun olup olmadığının denetlenmesini ve Ebniye Nizamnamesi'nde depreme ilişkin olarak bazı değişiklikler yapılması gerektiğini hükümete tavsiye etmekteydi.[126] Ancak, nizamnamede herhangi bir değişikliğin yapılmamış olması,[127] bu uyarıların dikkate alınmadığını göstermektedir.

Görüldüğü gibi, basın, inşa edilecek binaların mimariye uygun bir biçimde yapılması gerekliliği üzerinde durmakta ve kâgir ve tuğla malzemelerin inşa teknikleri ile demirin sağlamlığını gündeme getirerek depreme karşı dayanıklı binaların bu malzeme ve tekniklerle inşa edilebileceğini anlatmaktaydı. Fakat depremzedelerin önceliği bir an önce başını sokabileceği bir yer inşa etmek veya evini çabucak onarmaktı. Dolayısıyla, insanlar kolay inşa edilebilir ve daha ucuz bir inşaat malzemesi olan ahşabı tercih etmekteydi. Öte yandan ahşabın depreme karşı daha dayanıklı olması da,[128] diğer bir tercih nedeniydi.

Evleri yıkılan veya hasara uğrayanlar, sarsıntıların azalmasının ardından evini ahşap olarak inşa etmeye başladı. Ancak, bu faaliyetlerin kimi zaman nizamnamelere aykırı olarak gündeme gelmesi yetkilileri harekete geçirdi. Zira, İstanbul ve Bilad-ı Selase'de yapılacak inşaata dair çıkan 1875 tarihli nizamnameye ve Ebniye Nizamnamesi'ne göre, kısm-ı evvel olarak adlandırılan Unkapanı'ndan Yenikapı'ya kadar olan hattın Beyazıt tarafı, Azapkapı'dan Şişli-Feriköy hattına kadar kısmın sağ tarafı ile yine aynı istikametten Ortaköy'e kadar olan kısmında kâgir bina inşası zorunluydu. Ayrıca, bazı yerlerde de belli kriterler çerçevesinde ahşap bina inşasına izin veriliyordu.[129] Bunun üzerine yetkililere müracaat eden mağdurlar, binalarının ahşap olarak inşa edilmesine veya onarımına izin verilmesini talep ettiler. Durumu değerlendiren hükümet, deprem nedeniyle yıkılan yahut hasar gören kâgir binaların iç kısımlarının ve çatılarının ahşap olarak inşasına izin verdi; fakat fırın, hamam, fabrika gibi meslek icabı içerisinde ateş kullanılmak zorunda olan binalar ile nizamnamelerde "harik mahali"[130] olarak tanımlanan ve yangın haritalarına dahil edilen yerleşim yerlerindeki binalar izin kapsamı dışında tutuldu.[131] Buna karşın, bu sonuncu grupta yer alanlar arasında binalarının üst katlarını ya da tamamını ahşap olarak inşa etmek isteyenler vardı.[132] Adalar'daki ve Balat yakınlarındaki Karabaş Mahallesi'nde yaşayan halkın binalarını ahşaptan yapmak istemesi üzerine konuyu yeniden görüşen hükümet, Adalar'da Ebniye Nizamnamesi'nin 83. maddesine[133] uygun olarak binalar arasında 8 arşın, yani 5,44 metre mesafe bırakmak ya da bitişik olarak inşa edileceklerde yangın duvarı yapmak kaydıyla ahşap bina inşasına izin verdi.[134] Karabaş Mahallesi'nde ise, binaların kâgir olarak inşasını kararlaştırdı.[135] Fakat daha sonra yalnızca depremde hasar gören binaların –yangın duvarı yapılması şartıyla– ahşap olarak inşasına izin verdi.[136] Ahşap bina inşasını bir türlü önleyemeyen hükümet, benzer taleplerin başka yerlerden de gelmesi üzerine aldığı bu kararları diğer yerler için de uygulamaya koydu.[137]

Esasen bu konuda devletin tavrı açıktı: Kâgir bina yapılmasını sağlamak. Fakat bunu gerçekleştiremediği, inşaatların denetimini

tam olarak yapamadığı ve 10 Temmuz depreminden sonra, nizamnamede değişiklik yapılması yolunda gerek basından, gerekse bazı resmi kurumlardan gelen talepleri[138] de pek dikkate almadığı anlaşılıyor. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla mevcut mevzuatın depreme dayanıklı bina inşası için yeterli olduğu ve dolayısıyla kanun değişikliğine gerek olmadığı kanaatini taşıyan hükümet, öncelikli olarak kanunları uygulamak istiyordu. Fakat zor şartlar içindeki halkın talepleri ve maddi imkânsızlıklar nizamnamenin tam olarak uygulanamamasında ve nizamname hükümlerinin biraz esnetilmesinde etkili oldu.

Buraya kadar izah etmeye çalışılan inşa faaliyetleri ve sorunlar, daha ziyade ev ve işyerlerini kendi imkânlarıyla onarmak isteyenlerle ilgilidir. Evini inşa veya onarma imkânı bulamayan yardıma muhtaç olanlar ise, inşa/tamire başlayabilmek için zaten İane-i Musabin Komisyonu'ndan gelecek yardımı beklemek zorundaydı. Bu ise, yukarıda izah edildiği gibi, ancak binaları hakkında mühendislerin hazırladığı raporların onaylanmasından ve komisyon tarafından görevlendirilen müfettişlerin yaptığı kontrollerden sonra mümkündü. Dolayısıyla bu durumda olanların inşaata başlamaları, Eylül ayının sonlarını buldu.[139]

İnşa faaliyetleri sırasında ortaya çıkan ve bu noktada zikredilmesi gereken bir sorun da, deprem nedeniyle yıkılmaya yüz tutmuş yapılardan ve inşaatlardan çıkan molozların nakli ve taşınma masrafları meselesiydi. Dersaadet Rıhtım Şirketi, insanların molozları geceleyin denize döktüğünü belirterek Ticaret ve Nafia Nezareti nezdinde şikâyetçi oldu ve nezaret de konuyu esas sorumlusu olan Şehremaneti'ne iletti.[140] Daha sonra bu konuda şikâyet olmaması, Şehremaneti'nin gerekli tedbirleri almış olduğunu veya fiili duruma göz yumduğunu ortaya koyuyor.

Sorunun ikinci yönü ise, molozların nakil masraflarına ilişkindi. Esasen tehlike arz eden yapıların sahipleri tarafından yıktırılması[141] ve yıkıntı molozlarının nakliye masraflarının da hane sahipleri tarafından karşılanması gerekiyordu. Ancak fakir halkın bu masrafları üstlenmesi imkânsızdı. Hükümet, sahipsiz binalarla fakirlerin moloz nakliye masraflarının İane-i Musabin Komisyonu

Deprem sonrasında Kapalıçarşı civarındaki Çilingirler sokağı, Osmanlı Madalyaları ve Nişanları (Metin Erüreten), İstanbul, 2001, s. 270.

tarafından ödenmesini önerdi.[142] Ancak komisyon, bu işin belediyenin görevi olduğunu belirterek meselenin çözüm yeri olarak Şehremaneti'ni gösterdi.[143] Kapalıçarşı'nın yıkılan kısımlarından çıkan molozların nakliye ücretleri bu uygulamanın dışında tutuldu. Bu husus aşağıda müstakil bir başlık altında incelendiği için burada daha fazla tafsilata girilmemiştir.

Alınan karara rağmen sorun bir türlü çözülemedi. Çünkü, emlak sahiplerinden varlıklı olanlar bile molozlarını sokak ortasında bırakmakta ve bunların kaldırılması için belediye ekiplerinin yaptığı uyarıları da dikkate almamaktaydı. Öte yandan tüm molozların toplatılıp nakliye ücretlerinin karşılanması Şehremaneti için büyük bir külfetti. Bunun üzerine Babıâli, konunun bir kez de Şehremaneti Meclisi'nde görüşülmesini istedi. Meclis, moloz nakliye ücretlerinin, yukarıda izah ettiğimiz gibi, depremden hemen sonra hasar gören yerlerin onarımı ve inşası için Osmanlı Bankası'ndan istikraz edilen avans parasından ödenmesini ve söz konusu ücretlerin daha sonra Dersaadet Belediye Kanunu'nun 64. maddesi doğrultusunda[144] ilgililerden tahsil edilmesini önerdi.[145] Böylece, emlak sahipleri borçlandırılmış olacaktı.

Meclisin kararını görüşen hükümet, molozların nakliye ücretlerinin bankadan alınan avans akçesinden karşılanmasını uygun bulmadı. Ancak, 64. maddenin uygulanması önerisini kabul etti. Ayrıca, molozları kaldırmaya maddi açıdan muktedir olamayanların da tespit edilmesini istedi.[146] Alınan kararlara rağmen molozların daha uzunca bir süre ortalıkta kaldığı anlaşılıyor. Nitekim, Şubat 1895 tarihli Sadaret tezkeresinde, Simkeşhane yanında olup depremde kısmen yıkılan kazancı dükkânlarından çıkan molozların kış mevsiminde yağan yağmurlar nedeniyle bataklığa dönüştüğü ifade edilmekteydi.[147]

Netice itibariyle, İstanbul'da depremden hemen sonra başlayan inşa ve tamir faaliyetleri meskenlerini ve işyerlerini kendi imkânlarıyla yürütenler açısından tahminen kış gelmeden tamamlandı. İane Komisyonu'nun yardımlarını bekleyenler ise, inşaata ancak Eylül ayının sonunda başlayabildi. İlk etapta hane hasarı 1.000

kuruşa kadar olan deprem mağdurlarına ianeleri dağıtıldı, böylelikle az veya orta derecede hasar gören hanelerin tamirine öncelik verildi. Kısa bir süre sonra da ağır hasarlı yapıların tamiri için iane dağıtımı başladı. Fakat, yukarıda ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, ağır hasarlı yapıların tamiri için belirlenen yardım miktarı peşinen değil, genelde iki taksit olarak ödendi. Bu ise, meskenlerin onarımını geciktirdi ve hatta bazı yapıların tamirine başlanması kış sonunu buldu.

Dönemin gazetelerinde yayımlanan listelerden anlaşıldığına göre, ianenin dağıtımı Eylül 1895'e kadar sürdü. Ancak, mağdurların meskenleri için alacakları paranın miktarı belli ve devlet güvencesi altında olduğu için binaların önemli bir kısmının onarımının bu tarihte tamamlandığı ve deprem sonrasında yürütülen mesken tamirine ilişkin faaliyetlerin yaklaşık bir yıl sürdüğü tahmin edilebilir.

Rasathanenin Yeniden Düzenlenmesi

10 Temmuz depreminin imparatorluğun başkentinde yarattığı yıkım, Babıâli'nin ve toplumun dikkatini depreme ve deprem araştırmalarına yöneltti. İstanbul basını, gazete ve dergi sütunlarının bir kısmını dünyadaki sismik çalışmalara ayırdı. Bir yandan deprem tehlikesinin geçtiğini bilimsel yollarla izah ederek endişeli halkı teskin etmeye,[148] diğer yandan da toplumu deprem konusunda bilgilendirmeye çalışan bu yazılardan bazıları, depremlerin oluş nedenleri, çeşitleri, Avrupa, Amerika ve Japonya'da yapılan sismik araştırmalar, rasathaneler, sismograflar gibi teknik konulardaki ayrıntılardan ve tarihi İstanbul depremlerinden bahsediyordu.[149] Daha önce bahsedildiği gibi, jeolog Halil Edhem Bey'in *Sabah* gazetesinde yayımlanan makalesi de, daha sonra *Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz* başlığı altında risale olarak basıldı. Böylece, 10 Temmuz'dan sonra deprem ve depremler konusunda yapılan çalışmalar basının ilgi odağı haline geldi.

Deprem, devletin sismoloji alanındaki bilgi eksikliğini fark etmesini sağladı. Nitekim, 10 Temmuz'dakinden daha büyük ve

şiddetli bir deprem olacağı, depremin Yeşilköy açıklarındaki bir volkan patlamasından kaynaklandığı yönündeki açıklamalar ile depreme sondaj yapan bir geminin neden olduğu gibi deprem üzerinden yürütülen birtakım spekülasyonlar kafaları karıştırdı.

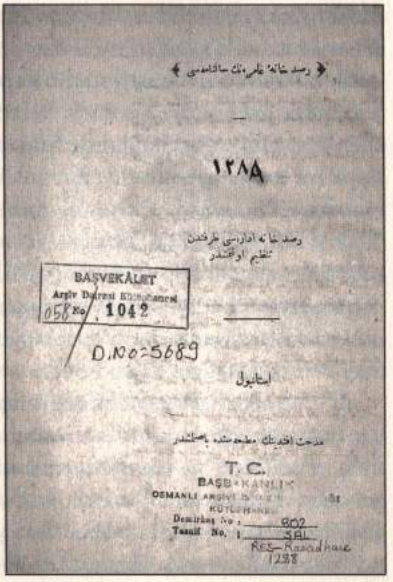

Rasadhane-i Amire Salnamesi (H. 1288) kapak sayfası.

Gerçi depremden kısa bir süre sonra söz konusu bilgi yetersizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik bazı raporlar hazırlanmıştı. Ancak muhtemelen halk arasında devam eden söylentilere ve halkın endişelerine bir an önce son vermek amacıyla deprembilimci olmayan kişiler tarafından hazırlanan ve daha önce ayrıntılarıyla izah ettiğimiz bu raporlar bilimsel olmaktan uzaktı. Beri taraftan bir deprembilimci olmayan Rasathane-i Amire Müdürü Coumbary Efendi'nin depremden sonra hazırladığı raporu da, daha çok halkı teskine yönelik olması nedeniyle yetersizdi. Neticede Osmanlı devleti, 1894 depremini bilimsel olarak araştırmak üzere Atina'dan bir deprem uzmanı getirtti. Ayrıca, rasathane bünyesinde sismoloji çalışmalarının başlaması için önemli adımlar attı. Zira, bu tarihlerde Rasathane-i Amire'de[150] deprem şubesi yoktu. Babıâli öncelikle Avrupa'da üretilen ve kullanılan sismograflar hakkında bilgi topladı.

Depremden yalnızca dört gün sonra Babıâli'ye ulaşan bir haber, depremi bir iki saat önceden bildiren bir sismograf olduğu yönündeydi. Haberin padişaha ulaşması üzerine harekete geçen II. Abdülhamid, Londra Sefareti'nden böyle bir aletin Londra'da olup

olmadığını araştırmasını, var ise kullanımını bilen bir uzmanla beraber İstanbul'a gönderilmesi için girişimde bulunmasını istedi.[151] Ancak, daha sonra araştırmanın kapsamı genişletildi. Nitekim Viyana, Berlin, Londra ve Paris Sefaretlerine birer tebligat gönderilerek sismograflar hakkında bilgi istendi.[152] Berlin Sefiri Tevfik Paşa'nın en iyi sismografın depremlerin çok sık yaşandığı İtalya'da olabileceğini belirtmesi üzerine konu Roma sefirine de yazıldı.[153] Viyana Sefareti'nden de benzer bir cevap geldi. Viyana rasathanesi müdürü, sorumluluk alanında çok sık deprem meydana gelmemesi nedeniyle rasathanesinde sismograf olmadığını ifade ederek en mükemmel aletlerin İtalya'da olduğuna işaret ediyordu.[154] Bunun üzerine araştırmalar Paris, Londra ve Roma üzerinde yoğunlaştı.

II. Abdülhamid'in talebi doğrultusunda, sefaretlerin araştırma yapacağı bir diğer husus da, Coumbary Efendi'nin refakatinde istihdam edilecek bir deprem uzmanının hangi şartlarda İstanbul'a geleceğiydi. Bu uzman, maiyetinde bulunan kişilere sismoloji bilgisini[155] ve satın alınacak olan sismografın kullanımını öğretecekti.[156] Dolayısıyla araştırmalar her iki konuda birbiriyle eşzamanlı olarak yürütüldü.

Paris Sefareti, iki buçuk ayda imal edilip teslim edilecek olan sismografın 1.500 franka, Roma Sefareti ise dört ayda üretilebilecek olan en iyi sismograf ile sismik araştırmalar için gerekli olan iki aletin toplam 3.000 franka mal olacağını belirtiyordu.[157] Londra Sefiri Rüstem Paşa, ilim çevrelerinde yaptığı tetkikat sonucunda böyle bir aletin olmadığını, ancak deprem sırasında sarsıntıların şiddetini, yönünü tespit eden bir alet olduğunu ifade etmekteydi.[158]

Sismograflar hakkında ayrıntılı bilgiler, daha sonraki günlerde Babıâli'ye gönderildi. Roma Sefiri Mahmud Nedim Bey, satın alınması düşünülen sismograf ile diğer iki aletin özellikleri, maliyeti ve teslim tarihi konusunda ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bir tahrirat gönderdi. Depremin şiddetini, süresini ölçmeye yarayan ve tahminen 2.000 franka mal olacak olan sismografın dışında, Roma'da Collegio Romano Rasathanesi'nde [Regio Osservatorio al Collegio Romano] son bir aydır kullanılan ve hassas olması hasebiyle İstanbul ve çevresinde hissedilen 10 Temmuz depremini kaydeden

başka bir sismograf ile en hafif sarsıntıları bile fotografik olarak tespit eden bir aletten[159] bahseden Nedim Bey, söz konusu aletlerin Collegio Romano Rasathanesi Müdürü Mösyö Tacchini'nin denetiminde üretileceğini de belirtti.[160] Deprem sonrasında depremin türü yönündeki tartışmaları ve Babıâli'nin sismograflar hakkında yaptırdığı araştırmaları yakından takip ettiği anlaşılan Messina Başşehbenderi Zeki Bey, içerisinde daha sonra İstanbul'da istihdam edilecek olan Prof. Agamennone'nin de bulunduğu, İtalya'nın meteoroloji ve jeodinamik hocaları tarafından tamamlanıp geliştirilen sismografın yerkürede meydana gelen depremlerin dikey ya da dalgalı olup olmadığını, süresini, yönünü ve şiddetini tespit edebildiğini ve Roma'nın en iyi fabrikası olan Brassart'ta üretilen bu aletin Avrupa'daki tüm rasathanelerde kullanıldığını belirtiyordu.[161]

Londra Sefiri Rüstem Paşa ise, Cambridge Üniversitesi hocalarından olup Japonya'da bulunduğu sıralarda en hafif sarsıntıları bile kaydedebilen bir alet yapan J. Ewing'in sismografı ve bunun maliyeti ile Napoli'de Vezüv Rasathanesi Müdürü L. Palmieri'nin icadı olan sismograf hakkında bilgi verdi. Ayrıca, Ewing'in icat ettiği sismografın özelliklerini anlattığı bir mektubu da Hariciye Nezareti'ne gönderdi.[162]

Londra'da üretilen ve Palmieri'nin *sismografo electro-magnetic* adını verdiği depremin yönünü, şiddetini, süresini ölçen sismografı ile Ewing'in arkadaşları J. Milne ve T. Gray'le birlikte icat ettiği zemin sarsıntısını ölçebilen sismografı dünyada bu ölçümleri yapabilen ilk aletlerdi.[163] Ancak II. Abdülhamid, bunlar yerine Roma'da üretilecek olan sismografları tercih etti. Padişahın bu tercihinde, depremlerin çok sık meydana geldiği İtalya'daki çalışmaların devamlılık arz etmesi ve bu sismografların son İstanbul depremi ve yerkürede meydana gelen en hafif sarsıntıları bile kaydedebilmesi etkili olmuş olmalıdır. Zira Ewing ve Eginitis'in işaret ettiği gibi, çok sık depreme maruz kalmayan yerlerde meydana gelen ve sismograflarca kaydedilen bu hafif sarsıntılar anlamlı olabilirdi.[164] II. Abdülhamid, biri Yıldız Sarayı'na, diğeri Rasathane-i Amire'ye konulmak üzere depremin şiddetini ölçmeye yarayan sismograf ve diğer aletlerden ikişer adet sipariş verilmesini istedi.[165]

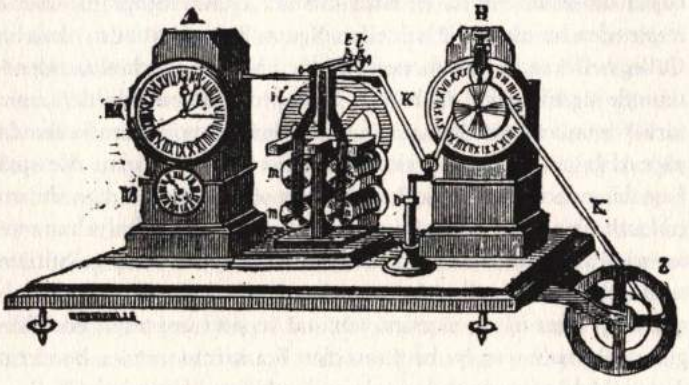

Palmieri sismografı, Sismographes Électro-magnétiques de Louis Palmieri, Napoli, 1878, s. 4-5.

İstanbul'a davet edilecek ve rasathanede görev yapacak uzman hakkındaki ilk cevap Roma Sefareti'nden geldi. 27 Temmuz tarihli telgrafa göre, daha önce kendisinden sismograf konusunda bilgi alınan Roma Rasathanesi [Collegio Romano] Müdürü Tacchini, sismoloji bilgisine güvendiği bir uzman tavsiye edebileceğini söylüyordu.[166] Bunun üzerine Tacchini ile tavsiye edeceği uzmanın istihdam edilme şartlarını görüşme kararı alındı. Rasathane müdürü, kendi maiyetinde olan ve rasathanenin jeodinamik şubesi müdürü olan Profesör Agamennone'yi önerdi. Ardından da İstanbul'a gelme şartlarını sıraladı: Senelik 8.500 frank maaş, ailesiyle birlikte yol masraflarının karşılanması, İstanbul Rasathanesi Jeodinamik Şubesi Müdürü unvanı, tercihen rasathane içinde yahut yakınında ücretsiz olarak kalabileceği bir ikametgâh.[167]

Aynı konuda araştırma yapan Londra Sefareti'nden cevap, Cambridge Üniversitesi'nin tatilde olması nedeniyle oldukça geç geldi. Greenwich Rasathanesi müdürüyle görüşen Rüstem Paşa, onun tavsiyesi üzerine İskoçya'daki Ben Nevis Rasathanesi'nde geçici müdür yardımcısı sıfatıyla görev yapmış olan J. E. Craig (?) adlı bir bilim adamıyla görüştü. Craig, senelik 400 lira maaş ve

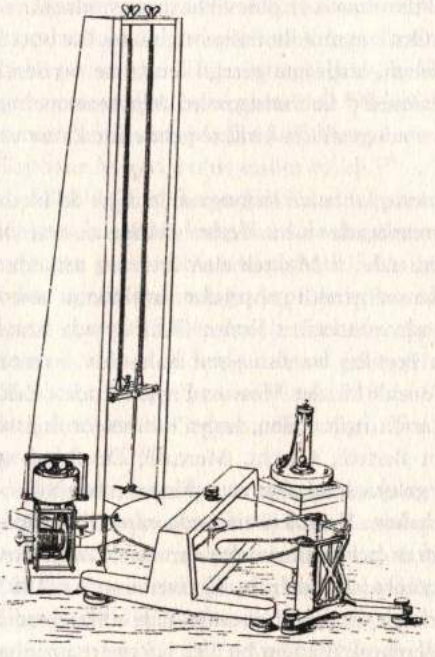

Ewing sismografı, The Cambridge Scientific Instrument Company, Cambridge, 1889.

her sene 20 lira zamla iki-üç seneliğine İstanbul'a gelebileceğini belirtiyordu.[168]

Babıâli'nin, Agamennone'nin İstanbul'daki rasathanede deprem şubesi açmak ve deprem çalışmalarını yürütmek için daha uygun bir isim olduğuna karar vermesi üzerine,[169] Osmanlı devletini temsilen Roma Sefiri Mahmud Nedim Bey ile Profesör Giovanni Agamennone arasında 25 Eylül 1894 tarihinde bir sözleşme yapıldı. Genel olarak Tacchini'nin öne sürdüğü şartlara uyulduğu görülen sözleşmeye göre, Rasathane-i Amire Hareket-i Arziyye Şubesi Müdürü unvanını alacak olan Agamennone, rasathanede deprem şubesinin kurulması için gereken çalışmaları başlatacak ve işlerin düzgün bir şekilde yürütülmesini temin edecekti. Ayrıca, bazı öğrencilere "deprem" ve "jeoloji" bilimlerini ve bu alanda kullanılan aletlerin teknik özellikleri ile kullanılmasını öğretecekti.[170]

İki ay içinde İstanbul'da olması ve göreve başlaması planlanan Agamennone'nin gelişi, Ocak ayının ilk haftasını buldu. Bir buçuk aylık bu gecikmenin nedeni, sözleşme gereği kendisine verilecek bir aylık maaşın geç ödenmesi[171] ile muhtemelen Agamennone'nin İtalya'dan gönderilecek sismograflarla birlikte gelmesine karar verilmesi idi.

Dört ay içinde üretilmesi planlanan sismograf ile diğer iki aletin yapımı Ekim ayında tamamlandı ve bu aletler nakliye masrafıyla birlikte 3.200 franka mal oldu.[172] Muhtemelen üretimin ardından denenmek üzere bekletilen ve gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra sandıklar içinde bir vapurla gönderilen aletler, Ocak ayında İstanbul'a ulaştı.[173] Roma'da üretilen bu sismograf hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz, ancak bu alet Messina Başşehbenderi Zeki Bey'in bahsettiği ve yukarıda izah edilen, İtalya'da meteoroloji ve jeodinamik hocalarından Bertelli, Cecchi, Mercalli, De Rossi ve Agamennone tarafından geliştirilmiş olan ve o dönemin son teknolojisiyle üretilmiş alet olmalıdır. Sismoloji alanında yapılan çalışmalarda böyle bir sismograftan bahsedilmemektedir, ancak *Amerikan Sismoloji Derneği*'nin yayımladığı bültende, Agamennone'nin 1893 yılında ilk uzun ortak sarkaçlı sismografı ürettiği ifade edilmektedir. Brassart tipi bir sismograf olarak üretilen bu alet 1,5 metre uzunluğunda ve 10 kilogram ağırlığındaydı. Agamennone, 1894 yılında da, bu defa uzunluğu 6 metre, ağırlığı 200 kilogram olan bir sismograf yaptı. Bu sismografların genel özelliği, zemindeki sarsıntıları kaydetmekti.[174] Agamennone'nin geliştirdiği ve kendi icadı olan bu aletler, Osmanlı devletinin satın aldığı[175] ya da Agamennone'nin Roma Rasathanesi'nin izniyle İstanbul'a getirdiği sismograflar olabilir.

Agamennone'ye Rasathane-i Amire'de, Rasathane Müdürü ve Mekâtib-i İdadiye Müfettişi aracılığıyla düzenlenen iki oda tahsis edildi.[176] Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, Maçka'da bir deprem rasathanesinin inşa edilecek ve bu binanın tamamlanmasının uzun bir zaman alacak olması nedeniyle, Agamennone depremlere ilişkin bazı çalışmalarını ve deprem tespitlerini burada yapmış, dolayısıyla burayı rasathanenin deprem şubesi olarak kullanmış olmalıdır.

Agamennone, bağlı olduğu kurumun izniyle görev süresi tamamlandığında geri götürmek üzere İstanbul'a iki adet sismograf daha getirmişti.[177] Bu sismograflarla birlikte sekiz sandıktan oluşan sismograflar önce gümrükte bekletildi, daha sonra çıkan iradenin[178] ardından Maçka Silahhanesi'nde muhafaza edilmek üzere Tophane Müşiriyeti'ne teslim edildi.[179]

1868'de kurulan ve 1869'dan itibaren Beyoğlu Pera tepesindeki, yani bugünkü İsveç Konsolosluğu'nun yanında hizmet veren[180] ve zaten yetersiz olan Rasathane-i Amire'nin, gerek konumu gerekse içinde bulunduğu yapı getirtilen sismografların konulması için uygun değildi ve yeni bir rasathaneye ihtiyaç vardı. 1894 depreminden önce iki kez gündeme gelen yeni rasathane için 1882'de Mekteb-i Sultani arazisi[181] ve 1888'de Silahhane-i Hümayun'un karşısındaki arsa uygun görülmüştü.[182] Ancak bu projeler hayata geçirilemedi.[183]

Müstakil bir deprem rasathanesi kurma fikri, bu yetersizlikten doğdu.[184] Sadrazam Cevat Paşa, İstanbul veya civarında rasathanenin kullanımına uygun bir yer tespiti için teknik bir heyet oluşturulmasını önerdi. Heyet, Rasathane-i Amire Müdürü Coumbary Efendi, Müdür Yardımcısı Emile Lacoine Efendi, Mimar D'Aronco, Agamennone ile Erkân-ı Harbiye Feriki Şakir Paşa'nın seçeceği bir kişiden oluşacaktı. Padişahın teklifi uygun bulmasının ardından çalışmalar başladı.[185]

Önce, Rasathane-i Hümayun'un jeodinamik şubesi müdürü sıfatıyla Agamennone ile Rasathane Kâtibi Constantin Macridi Efendi, rasathanenin şubeleri ve kullanılacak aletlere göre binanın sahip olması gereken özellikler hakkında bazı mütalaalarda bulundu. "Meteoroloji", "manyetik", "astronomi" ve "jeodinamik" birimlerine tahsis edilmiş dört ayrı bina ile personelin ikametine elverişli bir binadan oluşacak rasathane için en uygun yer Darülaceze yakınındaki geniş arazi idi. Zira, rasathanenin jeodinamik ve meteoroloji şubelerine ait binalar alçak olmak koşuluyla her arazide inşa edilebilse de, manyetik ve astronomi şubelerine ait binaların etrafı açık ve gözetlemeye müsait olmalıydı. Dolayısıyla bu arazi her iki koşulu da haizdi. Sadaret'in isteği üzerine teknik

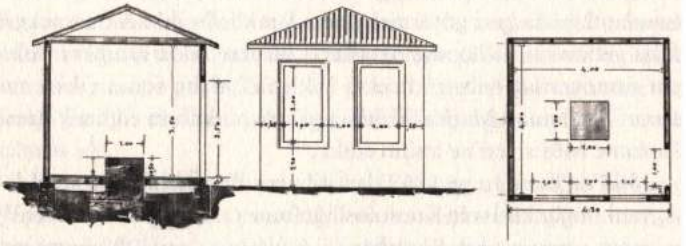

D'Aronco'nun rasathanenin deprem şubesi için yaptığı ilk plan, İ. HUS, 133-B, 1312, 16 Ocak 1895.

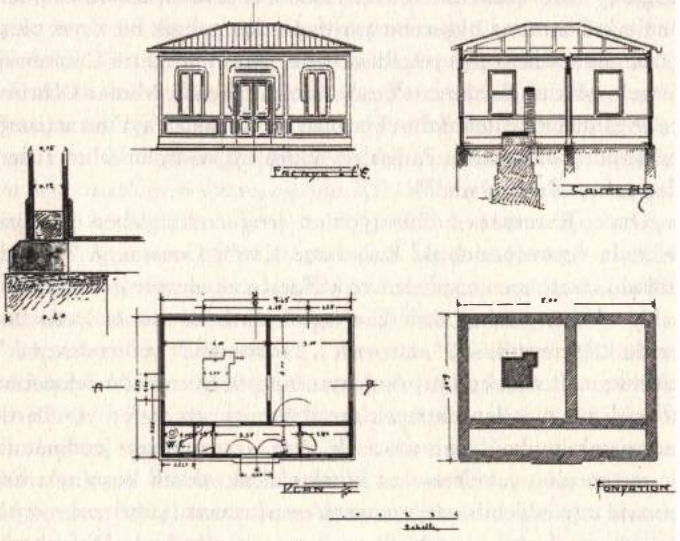

D'Aronco'nun hazırladığı ikinci plan, İ. MF, 2/ZA 1312, 18 Mayıs 1895.

heyet, inşası planlanan birimlerden öncelikle "jeodinamik" binasının ve personeli için gereken binanın yapılmasını kararlaştırdı ve komisyon üyesi Mimar D'Aronco binanın planlarını hazırladı.[186] Haber, *Sabah* gazetesine rasathanenin Darüşşafaka civarına, *L'Orient*[187] gazetesine ise Feriköy civarına inşa edileceği şeklinde yansıdı.[188] *Moniteur Oriental* ise, aldığı istihbarata göre komisyonun tercihinin Çamlıca civarı olduğunu ifade etmekteydi.[189]

Böyle bir binanın inşasının en az bir yıl sürecek olması ve durumun aciliyeti sebebiyle Sadrazam Cevat Paşa projeyi uygun bulmadı ve ileride geniş ve mükemmel bir rasathane yapılmak üzere, Darülaceze yakınındaki arsaya 8.250 kuruşa mal olacağı hesaplanan ve D'Aronco tarafından çizimleri yapılan baraka tarzında ahşap bir binanın yapılmasını önerdi.[190] II. Abdülhamid, Maçka Silahhanesi'nin karşısındaki arsanın yahut kadın efendinin oturduğu konağın karşısındaki dutluğun bina için uygun olduğunu düşünüyordu.[191] Durumu değerlendiren Sadaret, deprem rasathanesinin Silahhane'nin karşısındaki arsaya yapılmasını uygun buldu. Böyle bir tercihin yapılmasında, ileride büyük bir rasathane inşa edildiğinde söz konusu binanın Silahhane'ye kalacak olması etkili oldu.[192] Öte yandan yukarıda bahsi geçen ve 10 Temmuz depreminden önce, 1888'de Coumbary Efendi'nin bu çayırın bir rasathane için müsait olduğunu belirterek yeni rasathanenin buraya kurulmasını istemesi de bu kararın alınmasında etkili olmuş olabilir.

Söz konusu arazide bir keşif çalışması yapan Mimar D'Aronco'ya göre, bina 170 lira masrafla inşa edilebilirdi. Neredeyse öncekinin iki katına mal olacak bu inşaatın masrafları, Rasathane-i Amire'nin Maarif Nezareti'ne bağlı olması sebebiyle nezaretin bütçesinden ödenecekti.[193] Maarif Nezareti'ne durumun bildirilmesinin[194] ve keşif defteri, resim ve planların Silahhane'nin bağlı olduğu Tophane Müşiriyeti'ne gönderilmesinin ardından[195] "Deprem Rasathanesi"nin [Hareket-i Arz Rasathanesi][196] inşasına başlandı. D'Aronco'nun çizimini yaptığı baraka tarzında inşa edilen binanın planı öncekinden farklı olarak iki odalıydı. Küçük olarak tasarlanan oda personele, büyük olan oda ise sismografa ayrılmış-

tı. Sismografın konacağı kısım için özel bir zemin hazırlanması uygun görülmüştü.[197]

Bu çalışmalar devam ederken, Agamennone kurulacak deprem rasathanesinin yıllık bütçesini çıkardı. Yıllık genel bütçenin 19.700 kuruşu bulduğu kurumun giderlerini rasathanedeki aletlerin bakım ve gaz, benzin, fotoğraf kâğıdı, kimyasal bazı malzemelerin, satın alınacak süreli yayınların, jeodinamik bölümünün faaliyete geçmesinden sonra çıkarılacak bültenlerin, İstanbul'da ve ülkenin değişik yerlerindeki sismik istasyonlar için alınacak malzemelerin ve iaşe, ısınma, aydınlatma ve posta masrafları ile jeodinamik biriminde çalışacak elemanların yıllık maaşları oluşturuyordu. Agamennone, ayrıca, genel bütçenin ayrıntılı ücret tablosunu, alınacak süreli yayınların isimleri ile abonman ücretlerini de detaylı olarak hesaplamıştı.[198] Bütçenin Sadaret'çe uygun görülmesinin ardından, yine Sadaret'in önerisiyle tıpkı inşa masraflarında olduğu gibi rasathanenin senelik masraflarının maarif tahsisatından ödenmesine dair irade çıktı.[199] Nezaret, muhtemelen bu ödemelerden aciliyeti olanları hemen ödedi. Rasathane için gerekli eşyanın bedeli ile istihdam edilecek memurların maaşlarının ödenmesi ise daha sonraya ertelendi. Nitekim, inşaatın bitmesine az bir zaman kala Agamennone'nin konuya ilişkin sunduğu bir rapor üzerine Sadaret, Maarif Nezareti'nden paranın ödenmesi istedi.[200]

İnşaat devam ederken Agamennone'nin bir yıllık sözleşme süresi doldu. Babıâli, "kendisinden henüz layıkıyla istifade edilememiş olduğu" gerekçesiyle sözleşmenin süresini bir yıl daha uzatmak istedi.[201] Agamennone'nin davet edilme nedeni, yani rasathanede deprem şubesi açmak, sismografların kullanımını öğretmek gibi gerekçeler dikkate alındığında Babıâli'nin talebinde haklı olduğu anlaşılır. Nitekim, bu bir yılda inşaatın başlaması ve aşağıda izah edilen çalışmalar dışında herhangi bir şey yapılamamış, İtalya'dan gelen aletler dahi sandıklarından çıkarılamamıştı. Sonuçta sözleşme bir yıl daha uzatıldı.

Maçka'da yapımı süren rasathanenin deprem şubesinin inşaatı, Mart 1896'da tamamlandı. Bir yanda satın alınan sismograf ve sair aletler binaya yerleştirilirken, diğer yanda Coumbary

Efendi'nin ölümü[202] üzerine yerine atanan Salih Zeki Bey[203] Maarif Nezareti'ne müracaat ederek rasathanenin eksikliklerinin tamamlanmasını istedi. Nezaret, gerekenin yapılması için meseleyi Mübayaat Komisyonu'na iletti.[204] Salih Zeki Bey'in bahsettiği eksiklikler, muhtemelen biraz önce izah ettiğimiz ve binanın tamamlanmasından sonra ödenmesi gereken masraf kalemleri ile bazı rutin masraflardı.[205]

Rasathane-i Amire müdürü Salih Zeki Bey, Servet-i Fünun, No: 257, 1 Şubat 1311(13 Şubat 1896).

Agamennone'nin İstanbul'a gelişinin ardından başlayan çalışmalar sonunda, rasathanenin deprem şubesinin inşa edilerek faaliyete geçmesi bir yıldan uzun bir zaman almıştı. Bu süre zarfında bazı çalışmalar yapan Agamennone, öncelikle Osmanlı ülkesinde gerçekleşen bütün depremlerin telgrafla veya posta yoluyla Rasathane-i Amire'ye bildirilmesini istedi. Bir tamim şeklinde düzenlenen bu talep, posta-telgraf merkezleri ile demiryolu şirketlerinin tamamına iletildi.[206] Deprem şubesinin faaliyete geçmesinden sonra benzer tebligatlar vilayetlerdeki idadi mektepleri müdürlüklerine de gönderildi.[207] Söz konusu tamim ve tebligatların ardından deprem haberleri rasathaneye gelmeye başladı.[208]

Bu arada kurulmuş olan sismograflar da depremleri kaydetmeye başladı. Nitekim, *Servet-i Fünun*'da yayımlanan bir haberde, 25 Ekim 1896'da Gemlik'te meydana gelen iki şiddetli sarsıntıyı rasathanedeki sismografların kaydettiği, sarsıntıların Bursa ve İstanbul'da da hafif olarak hissedildiği belirtilmektedir.[209]

Agamennone, sözleşmesinin sona erdiği Ocak 1897'ye kadar İstanbul'da kaldı. Bu süre zarfında hükümetle arasında bazı sorunlar yaşandı. Bu sorunlardan ilki, ailesiyle birlikte kalabileceği bir yer kiralanmasına ilişkindi. Agamennone, bu talebin sözleşmesinde olduğunu iddia ederek geçen süredeki kira bedeline karşılık tazminat isterken,[210] Babıâli, sözleşme çerçevesinde kendisine bir oda verildiğini, dolayısıyla bu iddiasında haksız olduğunu belirtiyordu.[211] Sorunun nasıl çözüldüğüne ilişkin net bir bilgiye sahip değiliz, ancak sözleşmede Agamennone'ye ailesiyle birlikte kalacağı bir yer kiralanacağına dair bir madde yoktu.[212]

Diğer bir sorun da, Agamennone'nin maaşının zamanında ödenememesi ve hazineden dokuz aylık alacağının olmasıydı. Alacağının bir kısmını İtalya Sefareti'ni devreye sokarak aldı. Bu sıralarda İtalya Sanayi Bakanlığı da, Roma Rasathanesi'nde ihtiyaç olduğunu belirterek Agamennone'nin İtalya'daki görevine dönmesini istedi. Bunun üzerine Agamennone dönmeye karar verdi. Agamennone'nin kalan maaşı, yol ve geri götürmek üzere yanında getirdiği sismografların İtalya'ya nakil masrafı olan 220 lira Osmanlı Bankası'na yatırıldı ve böylece sorun çözümlenmiş oldu.[213]

Agamennone, Babıâli'ye, İtalya'ya dönmeden önce bilimsel içerikli bir risale –muhtemelen kendisinin hazırladığı risale[214]– ile rasathanenin durumuna ilişkin Fransızca bir yazı sundu. Yazısında, ikinci derecede önem arz eden bazı sismik aletlerin rasathaneye yeni konduğunu, bazı önemli aletlerin ise hâlâ sandıklarda beklетildiğini ve bu işleri yapmak için rasathanenin tahsisatının yetersiz olduğunu ifade ediyordu.[215]

Agamennone'nin İstanbul'da kaldığı iki yıllık süredeki deprem çalışmalarına dair söz konusu bilgiler dışında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak, onun İtalya'ya dönmeden önce Sadaret'e sunduğu takrir oldukça manidardır. Zira, en iyi sismografı satın almak için kılı kırk yaran hükümetin, deprem rasathanesinin kurulmasından bir yıl sonra bile sandıklarından çıkarılmamış sismik aletlerle ilgilenmemesi oldukça düşündürücüdür ve depremlerle ilgili çalışmalara bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Öte yandan bu tablo, Agamennone'nin dönmesinden sonra rasathanenin

ve çalışmaların durumuna da ışık tutar. Zira, yukarıdaki bilgi ve hükümetin 10 Temmuz günü yaşananların ardından deprem çalışmaları konusundaki heyecanını kaybettiği göz önüne alınırsa, bu konuda pek fazla bir şey yapıldığı da söylenemez. Nitekim, maarif nazırının ifadesiyle, görevi sismik hareketleri ölçmek ve bunları yurtdışındaki rasathanelere bildirmek olduğu anlaşılan deprem şubesi, 1898 Balıkesir depremini bilimsel olarak inceleyememiş ve bu bilgileri yurtdışına ulaştıramamıştı. 1899 Aydın depreminde ise, Müdür Salih Zeki Bey ve Kâtip Sadi Bey incelemelerde bulunmak üzere gereken izni almışlarsa da, bu konuda ne tür bir çalışma yapıldığı yahut herhangi bir çalışma yapılıp yapılmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz.[216] Eldeki verilere göre, bu alanda yalnızca Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde deprem meydana geldiğine dair telgrafların düzenli olarak Rasathane-i Amire'ye gönderildiğini[217] söylemek mümkündür.

Deprem Şubesi'nin bir müddet daha Maçka'daki binada faaliyetini sürdürdüğü anlaşılıyor. Nitekim Aralık 1909 tarihli bir belgeye göre, bölgeden çok sayıda araba geçmesi sebebiyle deprem şubesindeki sismograflar ve aletler Beyoğlu'ndaki rasathane binasına taşındı. Deprem Şubesi'nin burada ne kadar kaldığını bilemiyoruz. Ancak Şubat 1909'da Rasathane-i Amire tüm birimleriyle Maçka'daki eski deprem rasathanesine nakledilince Deprem Şubesi eski binasına dönmüş oldu.[218] Fakat bu defa da 31 Mart Vak'ası [13 Nisan 1909] patlak verdi. 31 Mart Vakası'nda tamamen tahrip edilen rasathaneye ait sağlam kalabilen bazı aletler Kabataş Lisesi'nde muhafaza edildi.

İleride geniş ve mükemmel bir şekilde inşası düşünülen yeni rasathane ise, ancak, bu yağma ve tahrip sonrasında gündeme gelebildi. Rasathane, İcadiye Tepesi olarak bilinen Kandilli'de inşa edilerek iki yıllık bir aradan sonra 1911'de faaliyetlerine yeniden başladı. Ancak, bu rasathanede deprem çalışmalarının başlaması Cumhuriyet'in ilanından sonra oldu.[219]

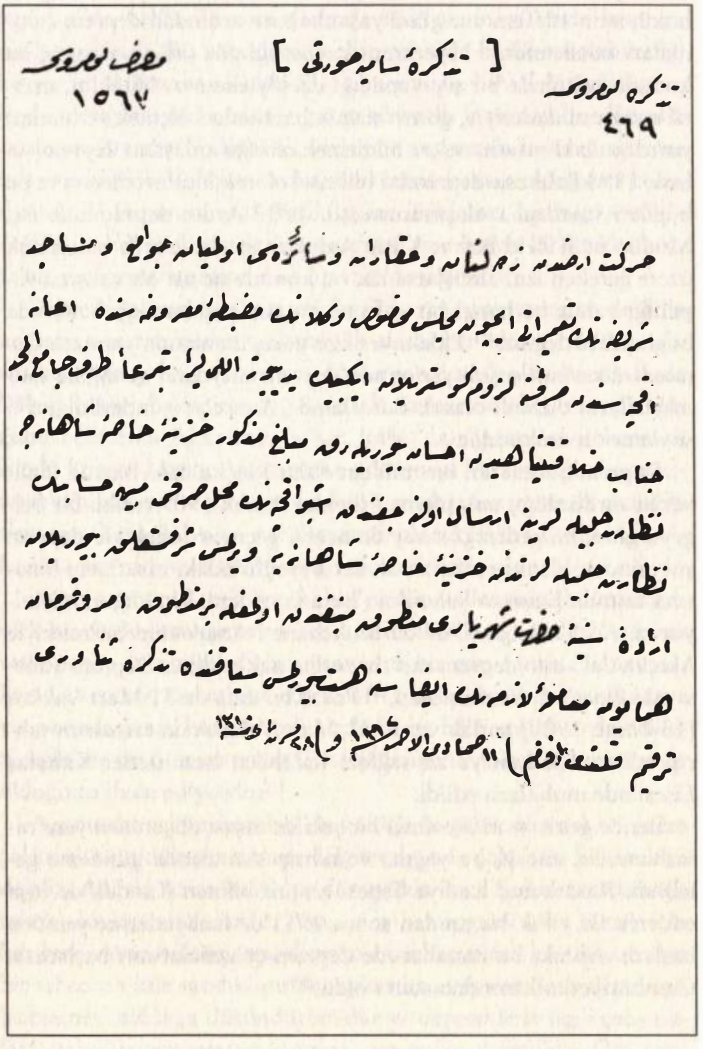

Depremde hasar gören evkafa dair defterin ilk sayfası, EV.d, nr. 28331, 11 Aralık 1894.

VI

Müslim ve Gayrimüslimlere Ait Dini ve Sosyal Müesseselerin Keşif ve Tamiri

"İlk Hasar Tespitleri" kısmında izah edildiği gibi, deprem sonrasında belediye dairelerinin yürüttüğü hasar tespit çalışmalarını hızlandırmak ve iş yükünü azaltmak amacıyla 11 Temmuz'da Evkaf Nezareti bünyesinde bir keşif komisyonu kurulmuş ve bu komisyon, sadece cami, türbe, medrese gibi vakıf binalarını kontrol etmekle görevlendirilmişti. Belediye ekiplerinin ihbarlarını da değerlendiren Kâşif Efendi başkanlığındaki bu komisyon, hasarlı olduğunu tespit ettiği eserlerin listesini Evkaf Nezareti'ne göndermekteydi.

"Resmi Dairelerin Keşif ve Tamiri" başlığı altında açıklandığı üzere, 18 Temmuz tarihli iradeyle resmi dairelerden vakıf eserlerine kadar bütün kamu binalarının keşif ve tamirinden Şehremaneti'nde kurulan keşif ve inşaat komisyonları sorumlu tutuldu. Komisyonun sorumluluğu dışında olan tek vakıf yapıları suyollarıydı. Zira, suyollarının keşif ve tamiri için ayrı keşif ve tamir komisyonları oluşturulmuştu.

Komisyonun kurulmasından hemen sonra başlayan keşif çalışmalarında bazı resmi dairelere öncelik verildi. Ancak, depremde ağır hasar görmesi ve bu nedenle hastaların kolera sırasında kurulan Okmeydanı'ndaki barakalara taşınması sebebiyle, ileride ayrıca ele alınacağı gibi, Evkaf'a bağlı Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin keşfi de bu sıralarda yapıldı. Resmi dairelerde olduğu gibi, düzenlenen keşif defteri Şehramaneti'ndeki komisyon-ı mahsusa gönderilerek onaylanıyor, daha sonra padişaha takdim edilmek üzere Babıâli'ye teslim ediliyordu. Ardından da tamirat başlıyordu. Fakat padişahın özellikle Ekim ayı ortalarına kadar resmi dairelerin tamirlerinin tamamlanması yönündeki iradesi gereği söz konusu binaların onarımına hız verilmesi, bazı kamu binalarında olduğu gibi vakıf eserlerin keşiflerinin de bir müddet ertelenmesine neden oldu. Öte yandan, keşif komisyonu üyelerinin hem birçok kamu ve vakıf binası ile askeri kurumlara ait binaları keşfetmek zorunda olmaları hem de bu üyelerden bazılarının bir yandan tamiratı denetlerken, diğer yandan da bazı binaların tamirini üstlenerek iş yüklerinin ağırlaşması bu süreci daha da uzattı.

Okul ve medreseler gibi dini ve sosyal müesseselerin keşiflerinin, dolayısıyla da tamirlerinin ertelenmesini ve sürecin uzamasını istemeyen Şehremini Rıdvan Paşa, daha önce açıklandığı gibi keşif çalışmalarını hızlandırmak ve keşif komisyonunun iş yükünü hafifletmek amacıyla bu komisyona bağlı yeni ekipler kurdu. Bunlardan biri okulların, diğeri de vakıf eserlerinin keşfini yapacaktı. Bu çerçevede Mimar Jasmund başkanlığında Şehremaneti mühendislerinden Hurşit Efendi, Fotyadi ve Prodromos kalfalardan oluşan bir komisyon Evkaf'a ait dini ve sosyal bütün vakıf binalarının keşiflerinden sorumlu tutuldu. Komisyonun görevi, daha önce Evkaf Nezareti'nde kurulmuş olan komisyonun hazırladığı listelerde[1] adı geçen hasarlı yapıların keşif defterlerini düzenleyerek Şehremaneti'ndeki keşif komisyonu üyelerine imzalatmaktı. İmzalanan keşif defterleri, şehremini aracılığıyla komisyon-ı mahsus tarafından onaylanmakta ve ardından Evkaf Nezareti'ne gönderilmekteydi.[2] Nezaret, bundan sonra tamiri kendi birimleri aracılığıyla yürütmekteydi. Dolayısıyla Şehremaneti'ndeki komisyon-ı mahsus, res-

mi dairelerden farklı olarak sadece defterlerin onaylanmasından sorumluydu, vakıf eserlerinin tamiriyle de Evkaf Nezareti görevliydi.

Şehremaneti'ndeki keşif komisyonunun lağvının gündeme geldiği ve tartışıldığı Ocak ayının başına kadar bu komisyon, Evkaf Nezareti'nin keşiflerini yapması için gönderdiği listedeki vakıf binalarının yalnızca yüzde 10'unun keşfini tamamlayabildi.[3] Vakıf eserlerinin çoğunun keşfinin yapılamamış olması ve bu eserlerin tamirinin Evkaf Nezareti'nce yürütülmesi Şehremaneti'nde kurulan keşif komisyonunun faaliyetlerine devam etmesinde etkili oldu. Dolayısıyla resmi dairelerin keşif ve tamiri tamamlanıp inşaat komisyonu lağvedildikten sonra keşiften sorumlu komisyon, vakıf eserlerinin kontrollerini yapmaya devam etti.[4]

Gureba-yı Müslimin Hastanesi ve evkaf memurları için inşa edilen baraka masrafları dışındaki[5] vakıf eserlerinin tamir bedeli Osmanlı Bankası'ndan alınan istikrazdan ayrı tutulmuştu. Depremin ertesi günü II. Abdülhamid, hasarlı binaların tehlikelerinin giderilmesi, tamir masraflarının ve istihdam edilecek kişilere verilecek yevmiyelerin karşılanması amacıyla Evkaf Hazinesi'nin 1310 Rumi yılı bütçesine 200.000 kuruş ilave edilmesini istedi.[6] Ardından bu paranın yeterli olmayacağının anlaşılması üzerine cami, medrese gibi vakıf binalarının keşifleri yapılıp tamir bedelleri tespit edildikten sonra bir iane defteri açılabileceğini belirtti.[7]

Evkaf Nezareti'nin bu parayı kısa sürede tükettiği anlaşılıyor. Dolayısıyla nezaretin ek bir ödeneğe ihtiyacı vardı. Zaten, nezaret Rumi 1300 senesinden 1309 senesine kadar olan tahsisatının bir kısmını alamadığı için hazineden 6 milyon kuruş alacaklıydı. Evkaf Nazırı Galip Paşa, bunun üzerine deprem nedeniyle hasar gören yapıların tamir ve inşası için nezaretin alacağının bir an önce ödenmesini istedi. Sadrazam Cevat Paşa'nın önerisi üzerine, Osmanlı Bankası'ndan alınan kredinin 10.000 lirasının nezarete verilmesini kararlaştırdı.[8] Böylece, bazı vakıf binalarının tamir masrafları da krediden karşılanmış oluyordu.

Gerçi vakıflardan bazılarının geliri vardı, ancak bir kısmının geliri tamir masrafının altındaydı; bazılarının ise hiçbir geliri yoktu. Bilindiği gibi, patrikhaneler İane-i Musabin Komisyonu'na mü-

racaat ederek gayrimüslimlere ait dini ve sosyal müesseselerin tamiri için kendilerine pay verilmesini istemiş ve bu talep hükümetçe uygun görülmüştü. Evkaf Nezareti, bunun üzerine İane Komisyonu'ndan Müslümanlara ait müesseselere de para ödenmesini istedi. Ancak II. Abdülhamid, bu talebi "şer'an uygun olmadığı"[9] gerekçesiyle kabul etmedi ve herhangi bir geliri olmayan cami, mescit gibi dini müesseselerin tamiri için 2.750 lira [275.000 kuruş] bağışta bulundu. Nezaretin vakıf eserlerin tamiri için hazineden aldığı para elbette bu kadarla sınırlı değildi.

Evkaf Nezareti, Şubat 1895 tarihine kadar yaklaşık 44.000 lira harcadı. Galip Paşa'nın bir yazısına göre, nezaretin vakıf eserlerinin tamiri için maliye hazinesinden 12.000 lira aldığı ve geri kalanını kendi bütçesinden karşıladığı anlaşılıyor. Ancak, bu parayla yalnızca bazı binaların tamiri yapılabildi.

Galip Paşa, ayrıca, depremde hasar gören vakıf eserlerinin isimlerinin olduğu bir listeyi Sadaret'e sundu. Toplam 458 vakıf eserinin olduğu bu listenin birinci kategorisinde yer alan Ayasofya Camii, Kırkçeşme Suyolları, Taksim Suyolları, Halkalı ve Tercanlı Suyolları, Dolmabahçe Camii, Ortaköy Camii, Küçük Mecidiye Camii, Güngörmez Camii, Akbıyık Camii, Cezayirli Ahmed Paşa Camii (Hocapaşa), Beylerbeyi Camii, Şehit Mehmed Paşa Camii (Azapkapı), Piri Mehmed Camii (Parmakkapı), Sultan Mustafa Camii (Çakmakçılar), Sultan Bayezid Camii, Burmalı Mescit (Şehzadebaşı), Kandilli Camii, Çakırcı Hasan Paşa Camii (Üsküdar), Beylerbeyi İstavroz Camii, Hırka-i Şerif Camii, Arnavutköy Camii, Bebek Camii, Fındıklı Camii, Gureba-yı Müslimin Hastanesi ve Büyükada Camii'nin tamiri büyük ölçüde tamamlanmış olup toplam keşif miktarı 4.891.603 kuruştu [yaklaşık 49.000 lira]. İkinci kategoride bulunan ve keşfi tamamlanan 48 yapının ise,[10] 741.493 kuruşa [yaklaşık 7.415 lira] onarılacağı tahmin ediliyordu. Üçüncü kategoride de, henüz keşfi yapılmayan 385 vakıf eserinin ismi vardı. Ancak, hasarlı ve keşfi gereken vakıf eseri sayısı bunlarla sınırlı değildi.

Görüldüğü gibi, Evkaf Nezareti'nin tamiri başlayan birkaç vakıf binasının onarımı için en az 4.900 liraya, keşfi tamamlanıp tamirine başlanacak olan 48 binanın onarımı için de yaklaşık 7.400

lira olmak üzere toplam 12.300 liraya ihtiyacı vardı. Ancak Galip Paşa, ilerleyen günlerde keşfi tamamlanacak vakıf eserlerini de hesaba katarak 20.000 liranın Evkaf Hazinesi'ne gönderilmesini istiyordu. Ancak II. Abdülhamid, Maliye Hazinesi'nden alınan parayla binaların çoğunun tamir edildiği ve bu şekilde tahmini bedel üzerinden bir ödeme yapılmasının uygun olmadığı gerekçesiyle konunun hükümet tarafından müzakere edilmesini istedi.[11] Bu süreçte, Evkaf Nezareti'nin kalan binaların tamir masraflarının karşılanması için iane düzenlenmesi yönündeki talebi padişah tarafından hükümete havale edildi. Ancak, hükümetin işi sürüncemede bıraktığı ve yokuşa sürdüğü anlaşılıyor. Çünkü, asıl sorun paranın teminiydi ve hükümetin bunu aşması oldukça zordu. Bu sebeple hükümet, Evkaf Nezareti'nden tamiri gereken vakıf eseri sayısının ve keşif bedelinin tespiti ile inşa ve tamir masraflarının ne kadarının nezaretin hazinesinden karşılanabileceğinin belirlenmesini istedi.[12] Böylece, biraz daha zaman kazanılmış olacaktı. Vesikalarda buna dair bir bilgiye rastlanmadığı için, bu konuda başka bir çalışma yapılıp yapılmadığını bilemiyoruz. Dolayısıyla hazinenin içinde bulunduğu sıkıntı yüzünden ödemeler gecikmeli olarak yapıldı. Bununla beraber iane toplanması fikri de, bu süreçte muhtemelen unutulup gitti.

Şehremaneti'ne gönderilen listelerde olmalarına rağmen, herhalde İstanbul'dan uzak yerlerde olması veya komisyonun zaman bulamamasından dolayı bazı binaların keşifleri, yapıların bulunduğu belediye ve kazalardaki mühendis, usta vb. kişilerce yapıldı.[13] Örneğin, depremde hasar gören Üsküdar'da Şabaniye tarikatına ait Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı'nın keşfi Dokuzuncu Belediye Dairesi,[14] Şile'de hasar gören cami Şehremaneti mülhakatı mühendisi Abdurrahman Efendi tarafından kontrol edildi.[15]

Evkaf Nezareti'nin, komisyonun kurulmasından 19 Ağustos 1896 tarihine kadar Şehremaneti'ne gönderdiği 13 defterde keşfini istediği vakıf binası sayısı 624'tü. Buna karşılık 13 Haziran 1898 tarihine kadar Şehremaneti komisyonu tarafından düzenlenip gönderilen keşif defteri sayısı 337'dir.[16] Bu farklılık, bu süreçte bazı vakıf binalarının şahıslar ve bağlı olduğu kurumlar tarafından

onarılmasından veya düzenlenen keşif defterlerinin komisyon tarafından onay alıp Evkaf Nezareti'ne gelene kadar yaşanan bürokratik sorunlardan ya da bu binaların keşfinin yavaşlatılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Görüldüğü gibi, Evkaf Nezareti'nden Şehremaneti'ne gönderilen listelerdeki bütün eserlerin keşif defterleri düzenlenemedi. Öte yandan, depremde hasar gördüğü bilinen pek çok yapıya evkaf tarafından gönderilen listelerde rastlanmadı.[17] Dolayısıyla depremde hasar gören bütün binaların keşfi 1898 yılı ortalarına kadar tamamlanamadı. Evkaf defterine göre, nezaret ile Şehremaneti arasındaki liste akışının bu tarihlerde sona ermesi ve sonrasına ait depremde hasar gören bir vakıf binasının keşif defterinin düzenlenip nezarete gönderildiğine dair bir bilgiye rastlanılamaması, Şehremaneti'ndeki keşif komisyonunun bundan bir müddet sonra lağvedildiği izlenimini vermektedir.

Evkafa ait binaların tamirinin ne zaman tamamlandığına gelince, bu konuda net bir şey söylemek oldukça zordur. Zira, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tamiri biten vakıf binaları hakkında nezaretçe hazırlanan bir listeye rastlanamadı. Bu yapıların tamiri hakkında tek tek tespit yapmak da kolay değildir. Bununla birlikte bazı vakıf eserlerinin ve Müslümanlara ait dini ve sosyal müesseselerin tamiri ve tamir süreçleri hakkında bilgi verilebilir.

Suyolları

Depremde, İstanbul'un su ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan Halkalı,[18] Kırkçeşme[19] ve Taksim suyolları[20] ile bunlara bağlı isale hatları hasar gördü. Bazı bentlerin yıkılarak çamurun içme suyuna karışması ve çeşmelere gelen suların kesilmesi halk sağlığı açısından önemli bir sorun oluşturuyordu. Ayrıca, daha önce ayrıntılı olarak izah edildiği gibi, Terkos Su Şirketi'ne ait bazı borular da depremde hasar gördü. Böylece, depremin ardından şehirde ortaya çıkan büyük sorunlardan biri de susuzluk oldu.

İlk olarak suyollarının onarımı ve şehre su isalesinden sorumlu kurumlardan biri olan Şehremaneti'ne bağlı Su Nezareti[21] Başkâtibi

Faik Bey keşif için görevlendirildi. Muhtemelen bu keşifler sırasında Faik Bey'e Evkaf Nezareti'nden ve Şehremaneti'nden görevlendirilen bazı mühendisler de refakat etti.[22] İlk keşiflerde, Taksim suyollarında kemerlerden birinin kısmen yıkıldığı, Bahçeköy'deki üç bendin suyunun dışarı aktığı için saraylara ve kışlalara su verilemediği ve Derbent Karakolu önündeki su terazisinin arkasındaki kurşun boruların çatladığı; Kırkçeşme suyollarında, Ayvat Bendi'nin üst kısmı, Kurt kemerinin bazı yerleri, Burgazköyü civarındaki Başhavuzun arka duvarı ile üzerindeki tonozun yıkıldığı, Çavuşköy'de Suludere denen kısımda duvarın yerinden kayarak suların dışarı akmaya başladığı ve Büyük Bent'te bazı çatlakların olduğu; Halkalı suyollarında ise, cüz'i hasarın olduğu ve su terazilerinden bazılarının yıkıldığı anlaşıldı.[23] Konunun ehemmiyeti sebebiyle tamirat hemen başladı. Bu arada, "Su İhtiyacının Karşılanması" başlığında ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, tamirat devam ederken şehrin su sıkıntısı çekmemesi için Terkos Su Şirketi tarafından bazı çeşmelere su verildi.

İlk keşif sırasında tamirinin uzun süreceği anlaşılan Kırkçeşme suyollarının bu keşfinin yetersiz olduğu görülüyor. Nitekim, tamiratın başlamasından birkaç gün sonra yapılan denetimlerde, burada hasarın sanılandan daha fazla olduğu tespit edildi, fakat tamiri engelleyebileceği düşüncesiyle yeni keşfin sonraya bırakılması uygun görüldü.[24] Evkaf Nezareti, karardan yaklaşık bir ay sonra Kırkçeşme suyollarının keşfi için yeni bir komisyonun kurulmasını talep etti. Buna gerekçe olarak da, teknik komisyonun tamiratın tahmini 2 milyon kuruşun üzerinde bir miktara yapılabileceğini belirtmesini gösterdi.[25] Çalışmalar esnasında suyun koktuğunun anlaşılması üzerine, gerekli incelemeleri yapmak üzere bir de sağlık ekibi görevlendirildi. Bu ekip, inşa edilen duvarların dayanıklı olmadığını belirterek tamirat sırasında kaldırılan ve suyu dinlendiren çiftehavuzların önemine işaret etti ve bentler ile suyollarının bir kez de inşaat komisyonunca tetkik edilmesini istedi.[26] Fırsattan istifade etmek isteyen Terkos Su Şirketi'nin halkı abone olmaya zorlaması ve suyollarının tamirinden sorumlu bazı kişilere menfaat sağlayıp bentlerin tamirini kasten geciktirtmesi[27] de muhtemelen bu istekte rol oynadı.

Sonuçta, Evkaf Nezareti bünyesinde bentler ile suyollarının tamirini bir an önce tamamlamak amacıyla bir komisyon kuruldu. Komisyon, İstihkâm ve İnşaat Dairesi 1. Şube Müdürü Mirliva Hüsnü Paşa'nın başkanlığında,[28] Teftiş-i Askeriye Komisyonu'ndan Erkân-ı Harbiye Mirlivası İbrahim Paşa, Piyade Kaymakamı Halit Bey,[29] Mimar Berthier[30] ve Mühendis Galland'dan[31] müteşekkildi. Zaman zaman Evkaf Nezareti'nden ve padişah tarafından görevlendirilen bazı kişiler komisyon çalışmalarına katıldı.[32] Komisyon, önce yürütülen tamir ve inşaatı denetledi. Denetim sırasında sağlık ekibinin haklı olduğunu ve süzgeç görevi görüp tamir edilmesi gereken çiftehavuzların tamamen kaldırıldığını tespit etti. Çiftehavuzların kaldırılması ise, çamurun doğrudan suya karışmasına ve suyollarının çamurla dolmasına neden oluyordu. Komisyon, öncelikle bu havuzların yeniden birleştirilmesini ve suyun temizliğini korumak amacıyla da taştan bir depo inşa edilerek etrafına korkuluk yapılmasını kararlaştırdı. Benzer korkuluğun Kirazlı Bendi'nde de inşasını ve su çıkışı kısmına sürgülü kapak konulmasını uygun gördü. Denetimlerde Taksim suyollarının tamirinin bitmek üzere olduğu da anlaşıldı.[33]

Bu noktada tamirin hızlanmasını engelleyen en önemli sorun, keşif bedelinin temini meselesiydi. Gerçi, zaman zaman belirtildiği üzere, Maliye Nezareti'nden Evkaf Nezareti'ne suyolları ve bazı vakıf eserlerinin tamiri için 10.000 liralık bir ödeme yapılmıştı. Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden ödenen bu paranın ancak bir kısmı suyolları için kullanılabildi. Bunun üzerine Evkaf Nezareti, Maliye Nezareti'ne müracaat ederek, daha önce ifade edildiği gibi, hazineden Rumi 1300 ilâ 1309 senelerine ait alacağı olan paranın ödenmesini istedi. Mesele, hükümetin gündemine alındı ve muhtemelen bu sıralarda hazinede para olmaması sebebiyle bu talep reddedildi. Bununla birlikte hükümet, suyollarının tamirinden yalnızca Evkaf Nezareti'nin sorumlu olmadığını bildirerek ilgili kurumların da borçlandırılmasını istedi. Ancak padişah, bu hususu daha sonra gündeme alarak ilk etapta Evkaf Nezareti'nin daha önce aldığı 10.000 lirayı nerelere harcadığı, suyollarının tamiri için ne kadar gerektiği konusunda bir hesap defteri hazırlamasını istedi.[34] Bunun üzerine Evkaf Nezareti, suyolları için harcadığı parayı

gösteren bir çizelge hazırladı. Buna göre, nezaret suyollarının tamiri için 1.339.854 kuruş [yaklaşık 13.400 lira] harcadı, yani harcanan para nezarete ödenen 10.000 liranın üzerindeydi. Ancak, yine de keşf-i evvel defterlerinde belirtilen tahmini toplam keşif bedeli 3.470.350 kuruştu ki, bu paranın 3.081.709 kuruşu Kırkçeşme suyolları, 189.046 kuruşu Taksim suyolları ve 199.995 kuruşu da Halkalı suyollarının keşif bedeliydi. Bunun yanı sıra 95.954 kuruş da fazladan harcama yapıldı. Çünkü, tamirat sırasında keşf-i evvel dışında bazı hasarların olduğu tespit edildi. Dolayısıyla, Galip Paşa, tamirata devam edilebilmesi için nezaretin yaklaşık 2.230.000 kuruşa ihtiyacı olduğunu dile getiriyordu. Ancak, maliye hazinesi Evkaf Nezareti'nin talep ettiği parayı ödeyebilecek durumda değildi. Bu nedenle padişah, masraflar için yalnızca 2.000 lira [yaklaşık 200.000 kuruş] ödenmesine izin verdi.[35]

Ekim ayının sonunda Kırkçeşme suyollarının Ayvat Bendi'nden Ayasofya maksemine kadar olan kısmının, Halkalı suyollarının büyük bir bölümünün ve Taksim suyollarının da tamamının tamiri tamamlandı. Aralık ayının ortalarında da kalan kısımların tamiri bitti. Tamirat masraflarının bir kısmının borçlanmak suretiyle ödenmeye çalışıldığını görüyoruz. Nitekim, Evkaf Nezareti işçi ücretlerini Maliye Hazinesi'nden alacak olduğu parayla ödeyeceğini belirterek borçlandı.[36] Öte yandan Kırkçeşme suyollarının bir kısmının tamir masrafları, daha önce hükümetin kararlaştırdığı şekliyle Nizamiye Hazinesi, Hazine-i Hassa-i Şahane, Bahriye, Maliye, Maarif, Telgraf ve Posta Nezaretleri, Rüsumat Emaneti, Babıâli ve Muhacirin Komisyonu arasında paylaştırıldı.[37] Ancak, nezaretin bu parayı tahsili oldukça uzun sürdü.[38]

Evkaf Nazırı Galip Paşa'nın Sadaret'e sunduğu ve yukarıda bahsi geçen Şubat 1895 tarihli listeye göre, Evkaf Nezareti'ne Halkalı suyolları için 102.257, Taksim suyolları için 476.395 ve Kırkçeşme suyolları için 3.081.712 kuruş ödeme yapıldı. Bu, keşf-i evvel defterlerinde belirtilen miktara yakındı. Dolayısıyla hükümet, daha fazlası için bir ödeme yapamadı ve muhtemelen tamirat depremde hasar gören yerlerle sınırlı kaldı. Bu sebeple suyollarının tamiri meselesi gündemdeki yerini uzun bir süre korudu.[39]

Camiler/Mescitler, Dergâhlar, Türbeler ve İmaretler

Meskenlerden sonra depremde en fazla hasar gören yerler ibadethanelerdi. Yukarıda ifade edildiği gibi, ekteki envantere göre, hasar gören ibadethanelerden 472'si cami-mescit, 97'si dergâh-tekke-zaviye olmak üzere toplam 569'du. Bunun dışında 54 türbe, 20 imaret ve 17 muvakkithane de az veya çok hasara uğradı.

Hasar gören camilerden 21'i selatin camiydi. Bu tarihte İstanbul'da bulunan selatin cami sayısının 27 olduğu göz önüne alınırsa,[40] hasar gören selatin cami sayısının fazla olduğu anlaşılıyor. İlk tespitlere göre, selatin camilerden Ortaköy Camii'nin minaresinin külahları yıkılarak mahfil-i hümayunun üzerine düşmüş ve caminin kubbe ve beden duvarlarının bazı yerleri çatlamıştı. Öte yandan Dolmabahçe Camii'nin de beden duvarlarıyla yay kemerleri birkaç yerinden çatlayarak hasar görmüştü.[41] Selatin camilerden Sultan Bayezid ve Sultanahmed Camiileri ile Hırka-i Şerif Camii'nin hasarları diğerlerine göre daha çok olmakla beraber, ağır hasar meydana gelmemişti. Yeni Cami'nin yalnızca minaresi tehlike arz ederken, Süleymaniye Camii'ndeki hasar pek cüziydi. Şehzade Mehmed, Laleli ve Nusretiye Camiilerinde ise hasar yoktu.[42] Ancak, daha sonra yapılan detaylı keşif çalışmaları Şehzade Mehmed ve Laleli Camiilerinin depremde hasar gördüğünü ortaya koydu.[43] Büyük Ayasofya Camii de, depremden nasibini alan selatin camilerdendi.[44]

Yukarıda bahsi geçen ve Galip Paşa tarafından Sadaret'e sunulan Şubat 1895 tarihli listeye göre, selatin camilerden Ayasofya, Dolmabahçe, Ortaköy, Beylerbeyi ve Beyazıt Camilerinin tamiri Şubat 1895'e kadar büyük ölçüde tamamlandı. Önemleri itibariyle selatin camilerdeki hasarın peyderpey de olsa tamamının tamirinin bittiği söylenebilir. Zira, padişahın hükümdarlar tarafından yaptırılan camilerin tarzlarına uygun bir biçimde tamirine önem vererek Mimar D'Aronco'yu görevlendirmesi[45] bu camilerin uzun süre hasarlı bırakılmadıklarına işaret eder.

Selatin camiler dışında kalan 548 ibadethanenin hasar dereceleri hakkında bir tespit yapmak ise, eldeki veriler çerçevesinde

pek mümkün değildir. Ekteki envanter incelendiğinde görüleceği üzere, hasar gören ibadethaneler hakkındaki bilgiler bu konuda bir tespitte bulunmak için yetersizdir. Diğer yandan, depremde az veya çok hasar gören bu ibadethanelerin sayısı dikkate alındığında, depremin özellikle İstanbul'daki ibadethanelerin çoğunu etkilediği söylenebilir. Zira, hasar gören ibadethanelerden 12'si hariç, diğerleri bugünkü İstanbul ili sınırları içerisinde yer alıyordu. 1919 tarihli *İhsaiyat Mecmuası*'na göre, İstanbul'da cami, mescit, tekke, dergâh, zaviye dahil olmak üzere toplam 837 ibadethane bulunuyordu.[46] Bu durum, 1894 depreminde İstanbul'da bulunan ibadethanelerin yarısından fazlasının hasar gördüğünü ortaya koyuyor.

Eldeki veriler daha ziyade Müslümanlara ait mabetler hakkında bilgi sunmaktadır. Daha önce açıklandığı gibi, ilk olarak hasar gören ibadethanelerin, tıpkı diğer binalarda olduğu gibi tehlikeli kısımları yıktırıldı. Ardından hasarlı kısımlar tespit edilerek ibadethanelerin muhtemelen büyük olmaları ve önemi çerçevesinde detaylı keşifleri yapıldı ve keşif defterleri düzenlendi.

Mabetlerin inşa veya tamir masrafları, daha ilk günlerde önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Nitekim, yukarıda ifade edildiği gibi, deprem nedeniyle hasar gören cami ve diğer hayır kurumlarının tehlikelerinin giderilmesi amacıyla başlayan yıkım ve keşif için görevlendirilen memur ve mühendislerin giderleriyle tamir masraflarının karşılanması amacıyla 200.000 kuruşluk [2.000 lira] bir bütçe ayrılmış ve bu para nezaretin 1310 [1894-1895] senesi bütçesine dahil edilmişti. Ardından, Evkaf Nezareti Maliye Nezareti'ne müracaat ederek hazineden 6 milyon kuruşun üzerindeki alacağını talep etmiş, ancak hazinede para olmaması nedeniyle II. Abdülhamid sadrazamın önerisi doğrultusunda 10.000 liranın nezarete verilmesini onaylamıştı. Bu para, muhtemelen bazı camiler, suyolları ve diğer yapıların tamiri için tahsis edildi.[47] Fakat Evkaf Nezareti bu paranın da yetmemesi üzerine bu defa, daha önce ayrıntılarıyla ifade edildiği gibi, "iane akçesinden" pay istemiş, ancak II. Abdülhamid bu talebi reddederek herhangi bir geliri olmayan cami ve mescitler için 2.750 lira ianede bulunmuştu.

Kısmen çözümlenen bu sorun çerçevesinde ibadethanelerin keşif bedelleri vakıflarına masraf olarak kaydedilip, Evkaf Nezareti'nin 1310 senesi bütçesinden karşılandı.[48] Bunun yanı sıra resmi kurumlara bağlı cami ve mescitlerin tamir masrafları ise ilgili kurumlarca karşılandı. Nitekim, Büyükdere'de bulunan Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii[49] ile Tersane-i Amire içinde bulunan caminin inşa masraflarının Bahriye Nezareti'nce karşılanması kararlaştırıldı. Öte yandan, gerek Tersane içindeki gerekse Humbarahane Kışlası'nın içinde yer alan camilerin inşa ya da tamir masraflarının Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden ödenmesi hakkında irade çıktı.[50] Tüm bunlara ek olarak, mahallelerindeki caminin onarımını üstlenen şahıslar ya da bağışta bulunan mahalle sakinleri de vardı. Nitekim, Fatih Çarşamba semtinde deprem nedeniyle ibadet edilemez bir hale gelen ve halk arasında Leblebici Camii olarak anılan "Ahizade Yusuf Efendi Camii", Yeniköy Naibi İsmet Molla ve caminin imam hatibi Salih Efendi'nin girişimleriyle toplanan ianelerle onarılarak ibadete açıldı.[51]

Mabetlerin ve Evkaf Nezareti'ne bağlı türbe, imaret gibi diğer binaların tamiri, çoğunlukla resmi binaların aksine bir inşaat komisyonu tarafından değil, emaneten yani tamirin bir müteahhite havale edilmesi ya da bir kalfanın görevlendirilmesi şeklinde yapılmaktaydı.[52] Bununla beraber eksiltme yoluyla ihaleye çıkarılıp tamir edilenler de vardı. Nitekim, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii'nin depremde harap olan kısımlarının tamiri için gereken 10.613 kuruş münakasayla 2.863 kuruş eksiltilerek 7.750 kuruşa onarılması kararlaştırıldı. Bu para, caminin zaten tamire muhtaç olması nedeniyle evkafın Rumi 1308 senesi bütçesinden karşılanacaktı.[53]

Mevcut bilgiler depremde hasar gören tüm mabetlerin ne kadarının tamir edildiğini net bir şekilde ortaya koymak için yeterli değildir. Zira, her ne kadar 1919 tarihli *İhsaiyat Mecmuası*'nda İstanbul'da kaç cami olduğunu ve bunların isimlerini biliyorsak da, depremde hasar görenler listesinde olup mecmuada yer almayanların ibadete açık olup olmadığını, yani depremden sonra onarılıp onarılmadığını ya da mecmuadaki mabetlerden hangilerinin yeni hizmete girdiğini tespit etmek oldukça zordur.

Medrese ve Mektepler

Deprem, İstanbul ve çevresinde bulunan medrese, iptidai-sıbyan mektebi, rüşdiye, idadi ve yüksek okullar dahil olmak üzere toplam 266 okul binasını etkiledi. Müslümanlara ait okulların durumu hakkında medrese ve mekteplerin tamirleri konusunun ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Zira, her iki grupta yer alan binalar sayıca birbirine yakın oranda hasar görmelerine rağmen, hükümetin bu kurumların onarılarak hizmete girmelerine verdiği önem aynı değildi. Öte yandan, medreseler ve bazı sıbyan mektepleri Evkaf Nezareti'ne, diğer okullar ise Maarif ve Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti gibi kurumlara bağlıydı ve dolayısıyla bunların tamirleri de farklı farklı kurumlarca yürütülmekteydi.

Ekteki envanter incelendiğinde, depremin toplam 139[54] medreseye zarar verdiği görülür ki, bu 1894'te İstanbul ve Bilad-ı Selase'de bulunan medreselerin[55] yüzde 77'sinin depremde hasar gördüğü anlamına gelmektedir. Esasen medreselerin tamiri, nezaretin sorumluluğunda olup vakfın tamiratı karşılayacak parası olduğunda onarımı yapılıyor, tamir masrafları gelirin üzerinde ise onarım bedeli "ta'vîzen" evkaf hazinesinden ödenerek vakfı borçlandırılıyordu.[56] Ancak, depremin birçok medreseye zarar vermesi nedeniyle vakfın mevcudu olup olmadığına bakılmaksızın muhtemelen hasarın ehemmiyeti ve öğrencilerin mağduriyeti nispetinde tamirleri gündeme geldi. Böylece, medreselerin tamiri önemleri ve ihtiyaçları doğrultusunda başladı.[57]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, medreselerin tamir masrafları tamir yılının evkaf bütçesinden karşılandı.[58] Bazısının tamir masrafları, "vakfına masraf kayd olunarak" yani vakfı borçlandırılarak ödendi.[59] Medreselerin tamiri ise, ibadethanelerde ve evkafa bağlı diğer binaların tamirinde olduğu gibi, emaneten ya da ihale yoluyla gerçekleştirildi. Nitekim, Irgatpazarı'ndaki [Çarşıkapı civarı] Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi, evkaf tamirat memuru aracılığıyla emaneten onarılırken,[60] Mahmud Paşa Medresesi'nin eksik kalan kısımlarının tamiri önceki gibi eksiltme usulüyle ve ihale yoluyla 6.107 kuruşa evkafça tayin edilen müteahhi-

Depremde hasar gören medreseler hakkında Bab-ı Meşihat'ın yaptığı tahkikata ilişkin yazı ve hazırlanan hasarlı medrese listesinin bazı sayfaları, Y.MTV, 100/40, 19 Temmuz 1894.

te verildi.[61] Öte yandan zaman zaman bu uygulamalarda bazı yer değişimleri de söz konusu olabiliyordu. Örneğin, Çemberlitaş'taki Çorlulu Ali Paşa Medresesi'yle kütüphanesinin tamiri önce en düşük rakamı veren Fenerli Yani Kalfa'ya 65.000 kuruşa ihale edilirken, Yani Kalfa'nın daha önce kendisine ihale edilen bazı işleri tamamlamadığı ortaya çıkınca tamiratın emaneten yapılmasına karar verildi.[62]

Depremde hasar gören medreselerin ne kadarının tamir edildiğini tespit etmek mümkündür. Esasen başlı başına bir tez konusu olabilecek bu hususta, 1919 tarihli *İhsaiyat Mecmuası* ve Kütükoğlu'nun *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri* adlı çalışması yol gösterici bir nitelik taşır. Nitekim, *İhsaiyat Mecmuası* İstanbul'da mevcut 171 medresenin isim listesini, Kütükoğlu da 19. yüzyıla metruk, harap ya da iyi durumda ulaşan toplam 185 medrese hakkında bilgi verir. Kütükoğlu, ayrıca, elde ettiği bazı vesikalar çerçevesinde bu medreselerin tamirleri ile onarım tarihlerinden de bahseder. Depremde hasar gördüğünü tespit ettiğimiz medreselerden 127'si Kütükoğlu'nun çalışmasında, 117'si de *İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alır. Dolayısıyla hasar gören medreselerden 12'sinin tamamen yıkıldığı veya 19. asra erişemediği, diğer yandan mecmuada yer almayan 22 medresenin de benzer bir akibete uğradığı düşünülebilir. Kütükoğlu'nun çalışmasında, depremde hasara uğradığını tespit ettiğimiz medreselerden 80'inin 1894'ten sonra onarımdan geçtiği anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, depremde az veya çok hasara uğrayan medreselerden 80'inin, yani yüzde 60'ının peyderpey tamir edildiği veya en azından ayakta kaldığı söylenebilir.

Mekteplerin durumuna gelince, depremde 1 özel okul,[63] 2 inas rüşdiyesi,[64] 2 idadi,[65] 2 meslek okulu,[66] 3 yüksek okul,[67] 6 askeri rüşdiye,[68] 9 merkez rüşdiyesi,[69] 1 modern anlamdaki medrese[70] ve 103 sıbyan ile iptidai okulu hasar gördü.

Yapılan hasar tespitleri ve detaylı keşif çalışmalarının ardından tamir ve inşa faaliyetleri başladı. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi, Darüşşafaka, Mekteb-i Sanayi, Aşiret Mektebi gibi hükümetin son derece önem verdiği ve hasarı diğerlerinden fazla olan okullardan bazılarının tamiri Şehremaneti'nde oluşturulan inşaat komisyo-

nunca gerçekleştirildi. Bunların masrafları Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden karşılandı.[71] Askeri okulların, yukarıda belirtildiği gibi, hasarı 100 liradan fazla olanları Şakir Paşa'nın denetiminde Seraskerlik İnşaat Dairesi tarafından tamir edildi.

Maarif Nezareti'ne bağlı okulların çoğu nezaretin kalfaları vasıtasıyla emaneten yaptırıldı ve masraflar nezaret bütçesinden ödendi.[72] Tamirleri, Şehremaneti'ndeki inşaat komisyonu tarafından yürütülen okul binalarının masraflarının Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden, diğer okulların giderlerinin ise nezaretin bütçesinden karşılanmasının nedeni, II. Abdülhamid'in "böyle rüşdiye mekteplerine varıncaya kadar icra olunacak tamirat mesarifinin avans akçesinden tesviyesinin caiz olmadığı"nı belirterek tamir bedellerinin Maarif Nezareti'nden ödenmesini istemesiydi.[73] Zira, onarılacak okul sayısı çoktu ve krediyle bu masrafları karşılamak imkânsızdı.

Başka nezaretlere bağlı olan okulların inşaatı da ilgili nezaretlerce yürütüldü ve masrafları da bu kurumların bütçelerinden karşılandı. Örneğin, Mekteb-i Bahriye'nin tamiri, Bahriye Nezareti'nce üstlenildi.[74] Öte yandan belli bir vakfa ait olan sıbyan ya da iptidai mekteplerinin tamiri Evkaf Nezareti tarafından gerçekleştirilirken, tamir masrafları da nezaretin bütçesinden karşılandı.[75] Bazı küçük hasarlı binaların onarımı da mahalle sakinlerince gerçekleştirildi.[76] Bu inşa ve tamir sürecinin uzun bir zaman aldığı görülüyor. Nitekim, Babıâli'nin yakınındaki Aynışah Sultan Mektebi'nin tamirine ancak Temmuz 1896'da başlanabildi.[77]

Maarif Nezareti tarafından 1902 tarihinde yayımlanan istatistik cetveline göre, bu sıralarda İstanbul ve çevresinde mevcut olan iptidai mektebi sayısı 244'tü.[78] Cetvel dikkatle incelendiğinde, döneminde kaynaklarında hasar gördüğünü tespit ettiğimiz bazı okulların isminin söz konusu cetvelde olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Cigalazade Mektebi, Debbağzade Kethüdası Hacı Hüseyin Efendi Mektebi, Hatice Sultan Mektebi gibi. Bu durum, bazı okulların hiç tamir edilmediği ya da muhtemelen sıbyan mektepleri olması nedeniyle zaten ihtiyaç duyulmayıp öğrencilerinin yakındaki başka bir okula aktarılmak suretiyle hiç açılmadığı şeklinde izah edilebilir.

Hastaneler

İlk hasar tespitleri ve yapılan detaylı keşif çalışmaları, depremde biri Ermeni ve biri de Rum cemaatlerine, biri yabancılara, beşi Seraskerlik'e, biri Tophane-i Amire'ye, ikisi Şehremaneti'ne ve biri de Evkaf Nezareti'ne ait olmak üzere toplam 12 hastanenin hasar gördüğünü ortaya koyuyordu.[79] Daha önce ifade edildiği gibi, bu hastanelerden bir kısmı ağır hasar görmüş ve içerisinde bulunan hastalar bahçelere kurulan çadırlara ve barakalara yerleştirilmişti. Gureba-yı Müslimin Hastanesi ise, 1893 kolera salgınında kurulan Okmeydanı'ndaki barakalarda hizmet vermeye başlamıştı. Taşınmanın ardından başlayan detaylı keşif çalışmaları sivil kurumların hasarlarını tespit etmekten sorumlu Şehremaneti'ndeki keşif komisyonu ile askeri kurumların keşfinden sorumlu komisyon tarafından yapıldı. Hastanelerin tamirini de, Şehremaneti'nde kurulan inşaat-ı fenniye komisyonu ve askeri kurumların onarım ve inşasından sorumlu istihkâm ve inşaat dairesindeki komisyon üstlendi. Masraflar ise, diğer kamu binalarında olduğu gibi Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden,[80] bağlı oldukları kurumların olağanüstü bütçelerinden karşılandı.[81] Gayrimüslim cemaatlere ait hastanelerin keşif ve tamirleri aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Şehremaneti'ndeki komisyon tarafından inşası üstlenilen hastanelerin tamiri, aşağıda izah edileceği gibi, Şubat 1895'e kadar, Seraskerlik'e bağlı hastanelerinki ise Humbarahane Hastanesi dışında, aynı süreçte tamamlandı.[82] Humbarahane Hastanesi'nin hasarı çok olduğu için tamiri uygun görülmedi. İçindeki cami ve ahşap daire hariç olmak üzere hastanenin 300 yataklı olarak yeniden inşasına karar verildi.[83] Bu nedenle söz konusu tarihe kadar, daha öncede ifade edildiği gibi, sadece barakaları yapılabildi.

Eldeki veriler, tüm bu hastanelerin hasar ve tamir süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek için yeterli değildir. Bu nedenle bu başlık altında yalnızca hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olabildiğimiz hastanelere değinilecektir.

Bimarhane

Şehremaneti'ne bağlı olsun olmasın depremde hasar gören kamu binalarının keşfi, Şehremaneti'ndeki keşif komisyonunca yapılmaktaydı. Ancak, Bimarhane bu durumun istisnasıdır. Zira, Bimarhane'nin keşfi, Şehremaneti'ne bağlı Hendesehane tarafından Ocak 1895'te tamamlandı. Diğer yerlerin hasar tespitlerinin depremden kısa bir süre sonra başlamasına rağmen, söz konusu hastanenin keşfinin gecikmesinin nedeni, muhtemelen hastaların hastanenin başka kısımlarında tedavilerine devam ediliyor olmasıydı. Nitekim, ilk keşfe göre erkek hastalarının kaldığı 3. koğuşun eczane ve koridorları, kalem odalarının tavanlarının sıvaları düşmek üzereydi ve kadın hastaların bulunduğu tek katlı eski hastane koğuşu, yemekhane ile gasilhanenin zeminindeki tuğlalar hasar görmüştü. Düşmek üzere olan sıva ve taş parçaları hastalar ve görevliler için tehlike arz etmekte olduğundan bu kısımların tamiri gerekmekteydi. Keşfin ardından ihale açıldı ve binanın tamiri 24.000 küsur kuruşa Şarköylü Kosti Kalfa'ya ihale edildi. Bu para, Bimarhane'ye ayrılan tahsisattan karşılanacaktı.[84] Söz konusu işlemlerin ardından hastanenin tamirine başlanması için herhangi bir engel kalmadı ve tamire muhtemelen Temmuz 1895'te başlandı.[85]

Gureba-yı Müslimin Hastanesi

Vallaury, D'Aronco ve Sarkis Bey'in denetiminde yapılan ilk keşfinde, hastanenin eczane ile mutfağı arasındaki yay kemeri üzengisinin ve koridor kapılarından ikisinin üst başlıklarının kırıldığı, koridor ve koğuşların duvarlarının kabardığı, bazı duvarlarda sıva çatlaklarının oluştuğu, bazı odaların bölme duvarlarının çatladığı, çamaşırhanenin bacasının ağır hasar gördüğü ve çatıdaki kiremitlerin yerlerinden oynadığı tespit edildi.[86] Birkaç gün sonra bir keşif daha yapıldı. Hemen hemen aynı kısımlarda yapılan incelemelerde, ilk keşif sırasında bazı hasarların gözden kaçtığı anlaşıldı. Nitekim, ilkinde yalnızca kısmen kaldırılarak harçla sıvanmasına karar verilen 2. koğuşun duvarlarının bu defa beden duvarının

çatladığı, 4. koğuşun tuvaletler kısmında yer alan beden duvarının üstünün de kısmen yıkıldığı belirlendi.[87]

İki keşif defterindeki tamirat bedeli birbirine yakındı ve her ikisinde de 100 liranın altında bir onarım bedeli vardı. Bu durum, hasarın nispeten çok olmadığını gösteriyordu. Hastanedeki hasarın gerçek boyutu ise ancak tamirat sırasında fark edildi. Zira, bu esnada hazırlanan ilave keşif defteri, binanın hasarı yeni tespit edilen kısımlarının tamirinin tahmini olarak 53.914 kuruşa [yaklaşık 540 lira] mal olacağını,[88] dolayısıyla toplam maliyetin 640 lirayı bulacağını ortaya koyuyordu. Görüldüğü gibi, ilave defterde belirtilen keşif bedeli önceki keşif bedellerinin en az altı katıydı.

Hastanenin tamiri ve keşifleri devam ettiği sırada başhekim, Mekteb-i Tıbbiye Cerrahi Kliniği [Seririyat-ı Hariciye] Muavini Cerrah Cemil Bey [Topuzlu] ve kimliğini tespit edemediğimiz bir kişiden oluşan bir komisyon kuruldu. Muhtemelen padişahın talebi doğrultusunda oluşturulan bu komisyonun görevi, Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin yerine Avrupa'daki hastaneler tarzında ve modern tıbba uygun yeni bir hastane inşa edilmesi için gerekli çalışmaları yapmaktı. Çalışmalar sonunda yeni hastanenin koğuşlarını ve çevresini gösteren altı harita ile inşa masraflarının yer aldığı bir de bütçe hazırlandı. Kâgir olarak tasarlanan bina, tahmini 53.000 liraya mal olacak, ahşap olarak inşa edildiği takdirde ise inşa masrafları bu rakamın altına düşecekti.[89] Ancak, II. Abdülhamid bu miktarı fazla buldu ve hastanenin yeniden inşa yerine onarılmasını istedi. Öte yandan, ihtiyaç halinde hastaneye bazı ilaveler de yapılabilecekti.[90]

Yukarıdaki çalışmalar yapıldığı sırada hastanenin tamiratı devam etmekteydi. Muhtemelen barakalarda tedavi gören hastaların kış gelmeden hastaneye yerleştirilmesi gerektiğinden, hastanenin iç kısımlarının tamirine öncelik verildi. Bu kısımların tamiri Ekim ayının başında tamamlandı. Dış cephede ise, sadece sıva ve boya işleri kaldı. Dış cephedeki onarımın hasta nakline engel olmadığının anlaşılması ve 150 karyolanın hastaneye yerleştirilmesi üzerine Okmeydanı'ndaki barakalarda kalan hastaların nakline karar verildi.[91] Daha sonra kupa arabalarıyla hasta nakline başlandı.[92]

Evkaf Nezareti'ne bağlı bir kurum olmasına rağmen Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin keşif ve tamiri Şehremaneti'nde depremde hasar gören resmi dairelerin keşfi ve inşa veya tamirinden sorumlu komisyon tarafından yapıldı.[93] Onarım masrafları da, Osmanlı Bankası'ndan alınan krediden karşılandı.[94] Ancak, muhtemelen bu paranın diğer binaların tamiri için de harcanacak olması nedeniyle koğuşların harap olan cam-çerçeve gibi kısımlarının masraflarının Evkaf Nezareti'nin Rumi 1310 senesi bütçesinden karşılanması uygun görüldü.[95]

Haseki Nisa Hastanesi

Depremde hastanenin acezehane olarak kullanılan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan tarafından inşa ettirilen Darüşşifa binası[96] ağır hasar görmüş, binanın büyük kubbeleri çatlamıştı.[97] Bu nedenle, yukarıda ifade edildiği üzere binada bulunan muhtaçlar geçici olarak Darülaceze'nin inşaatı biten kısımlarına yerleştirildi. Hastanenin 1890-1894 yılları arasında inşa edilmiş olan yeni bölümlerinde de bazı hasarlar vardı. Şehremaneti'nde kurulan fen komisyonunun tespitlerine göre, yeni hastanede Memurin Dairesi'nin[98] alt ve üst katlarının iç ve dış duvarları, mutfak, ahır, hademe ve çamaşırhane olarak kullanılan bölümlerin kiremitleri, sıvaları, gasilhane ile yanındaki muhafaza duvarları hasar gördü.[99]

Deprem sonrasında hastanenin hasar tespitine ve maliyetine ilişkin düzenlenen keşif defterleri, hastanenin yeni kısımları hakkındaydı. Bu defterlere göre onarım 28.212 kuruşa mal olacaktı.[100] İlk keşfin ardından tamirata başlandı.[101] Şubat ayına kadar da tamamlandı.[102] Hastanenin acezehane olarak kullanılan Darüşşifa kısmının tamirine ise 1910 yılına kadar başlanamadı.[103]

Kapalıçarşı

Depremin yarattığı hasara dair gelen ilk haberler İstanbul'un en önemli ticaret ve alışveriş merkezi olan Kapalıçarşı'nın pek de iyi durumda olmadığı, ziyadece harap olduğu ve hatta tamamen yıkıl-

dığı yönündeydi. Çarşıdan kaçan kişilerin müşahedelerine dayanarak haber yapan *Sabah* gazetesi, Kalpakçılarbaşı Caddesi'ndeki[104] kemerler ile Yağlıkçılar, Fesçiler, Çadırcılar Caddelerinin tamamen, Bodrum ve Kellekesan Hanlarının [Yolgeçen Hanı] kısmen yıkıldığı,[105] *Saadet* gazetesi de Yolgeçen Hanı'nın tamamen, Baltacı ve Sorguçlu Hanları ile Takyeci [Takkeci] ve Çadırcılar Caddelerinin kısmen yıkıldığı haberini gazete sütunlarına taşıdı.[106] Daha sonra çıkan haberlerde de Kazazlar Sokağı'nın tamamen yıkıldığı, Yarım Taş Han ve Sepetçi Hanı'nın da içerisinde oturulamayacak bir şekle geldiği haberleri basında yer aldı.[107] Basına yansıyan bu bilgiler değerlendirildiğinde, deprem Kapalıçarşı'nın güney, güneybatı ve batısında ağır hasara neden olmuştu.[108]

Kapalıçarşı hakkında Yıldız Sarayı'na gelen haberler de bunlardan çok farklı değildi. Ancak bu haberlerin çoğu da, tıpkı matbuattaki gibi müşahedelere dayanıyordu.[109] Kapalıçarşı'da teknik birimlerin veya uzmanların yaptığı ilk hasar tespiti ise, enkaz kaldırma, arama ve kurtarma çalışmalarının devam ettiği sırada başladı. İlk tespit, Polis Müdürü Hüsnü Bey'in refakatinde[110] Şehremaneti mühendislerinden Asaf Bey ve isimlerini tespit edemediğimiz üç kalfadan müteşekkil teknik bir heyet tarafından yapıldı[111] ve çarşının tonoz kemerleri ile dükkânlara ait kemerlerinin çoğunun, kapılarının ve çarşı içindeki 18 hanın tehlikeli şekilde ağır hasar gördüğü rapor edildi.[112] Bu rapor, Kapalıçarşı'nın önemli bir kısmının ağır hasarlı olduğuna ve tamirinin de uzun süreceğine işaret ediyordu. Nitekim, padişaha yakınlığıyla tanınan Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Efendi kaleme aldığı bir muhtırada,[113] raporda belirtilenlerin yapılması durumunda çarşının tamirinin kısa sürede tamamlanmasının imkânsız olduğunu belirterek[114] yeniden inşasını önermekte, detaylı keşif çalışması yapılması ve inşaat işleriyle ilgilenecek bir komisyon kurulması gerektiğini ifade etmekteydi. Selim Melhame Efendi, ayrıca, aşağıda ayrıntılı olarak izah edilecek olan ve çarşının yeniden inşası durumunda inşa masraflarının ödenme şekline ilişkin de bazı görüşler sundu. Görüşleri değerlendiren II. Abdülhamid, hükümetten bu doğrultuda bir çalışma yapmasını istedi.[115]

Bu çelişkili bilgileri değerlendiren hükümet, öncelikle çarşının tamiri gereken ve sağlam olduğu anlaşılan kısımlarının tam olarak tespitine karar verdi.[116] Çünkü, çarşı esnafının bir kısmı bu keşiflerden çıkacak sonuca göre sağlam kısımların açılmasını bekliyordu. Bu amaçla öncekinden daha fazla uzmanın yer aldığı yeni bir keşif komisyonu kuruldu. Şehremini Rıdvan Paşa'nın başkanlığındaki komisyonda, Erkân-ı Harbiye Feriki Şakir Paşa, Erkân-ı Harbiye Miralayı Mehmed Bey, Başmimar Sarkis Bey, Ticaret ve Nafia Nezareti Fen Müşaviri Galland,[117] Mimar D'Aronco, Mimar Vallaury, Mimar Carre, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey ve Ticaret ve Nafia Nezareti mühendislerinden Mimar A. Leclerq vardı. Komisyon, Kapalıçarşı'yı kontrol ederek hasara ilişkin bir rapor hazırladı. Rapor, depremde en fazla hasar gören yerlerden birisi olan Kapalıçarşı'nın bir kısmının hafif hasarla kurtulduğunu ortaya koyuyordu. Nitekim, güneydoğusunda ve doğusunda bulunan kısımlarından üzeri demir kirişler ve camla örtülü olan Kürkçüler Çarşısı, Ayineciler [Aynacılar], Mahfazacılar [Muhafazacılar] ile Çuhacı Hanı önü depremden etkilenmemiş; Örücüler, Sandal Bedesteni ile Kalpakçılarbaşı'nın doğusundaki tonozların bir kısmında hafif bir hasar oluşmuştu. Kapalıçarşı'nın Bat Pazarı, Çadırcılar, Yorgancılar kısmı yıkılarak bu kısımlarda bulunan tonozlar, ağır hasar görmüş ve keşfi yapan teknik ekip, bu tonozların tamamının yıktırılması gerektiğini ifade etmişti.[118]

Depremde ağır hasar gören kısımlarda bulunan Kapalıçarşı esnafı, yukarıda ifade edildiği gibi, hükümetin şehirde kendilerine gösterdiği yerlere nakledilerek ticarete başladı. Ancak, az hasarlı veya hasarsız olan yerlerdeki esnafa bir yer gösterilmedi. Çünkü, keşiflerde çıkacak sonuca göre hasarsız kısımların ticarete açılabilme ihtimali vardı. Kapalıçarşı'daki keşifte hasar tablosunun ortaya çıkmasının ardından esnafın buraların açılması yönünde beklentiye girdiği anlaşılıyor. Esnaf, bir süre sonra hasarın az olmasını gerekçe göstererek dükkânlarının açılması için yetkililere başvurdu.[119] Hükümet, bunun üzerine hasarsız kısımların ticarete açılması amacıyla bazı çalışmalar yaptı.

İlk olarak, Şehremini Rıdvan Paşa'nın başkanlığında daha önce oluşturulan ve Kapalıçarşı'nın keşfinden sorumlu olan teknik ekip, yaptığı çalışmalar neticesinde ticarete açılabilecek yerleri belirledi. Sadaret, rapora dayanarak hasarlı kısımlara geçişi tahtaperdelerle kapatarak çarşının sağlam kısımlarının alışverişe açılması yönünde fikir belirtti.[120] Ancak II. Abdülhamid, Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Efendi'nin de katılacağı bir toplantıda[121] bu kararın yeniden görüşülmesini istedi.[122] Hükümet, ticaretin daha fazla sekteye uğramaması açısından Kapalıçarşı'nın hasarsız kısımlarının ticarete açılması yönündeki görüşünü yineledi. Ancak, birkaç kez görüşülmesine ve atılacak adımlara ilişkin çalışmalar yapılmasına rağmen, yukarıda ifade edildiği gibi Kürkçüler Çarşısı, Bedesten ile Kuyumcular tarafındaki birkaç dükkân dışında, çarşının hasarsız veya az hasarlı kısımlarının ticarete açılması fikri, bu sıralarda Kapalıçarşı'nın tamamen yıktırılarak yeniden inşasını öngören tartışmalar yüzünden hayata geçirilemedi.

Esasen vakıf malı olan, ancak tasarruf hakkı "icâreteyn", "icâre-i vâhide", "ferağ ve intikal"[123] ve "gedik"[124] gibi farklı usullerle kullandırılan Kapalıçarşı, zamanla, mülkiyeti vakıflara ait olmakla beraber adeta özel bir mülkiyete dönüşmüştü.[125] Nitekim, buradaki dükkân işletmecileri tasarruf hakkının durumuna göre, "ashâb-ı emlâk" ve "müste'cir" [kiracı] olarak anılıyordu. Dolayısıyla "ashâb-ı emlâk" kelimesinin sadece özel mülkiyet anlamında değil, çok daha geniş manada kullanıldığı anlaşılıyor. Benzer bir durum "müste'cir" kelimesi için de geçerlidir. Zira, bu kelime özel mülkiyet anlamındaki emlakin kiracısını veya vakıf malın kiracılarından herhangi bir cinsini kastedebilir. Görüldüğü gibi, belgelerde geçen "ashâb-ı emlâk" ve "müste'cir" ifadelerinden hangilerinin kastedildiği açık değildir. İnşa ve onarım masraflarının kimler tarafından karşılanacağı hususu bu noktada ortaya çıkan önemli ve karmaşık bir sorundu. Çünkü, yukarıda da ifade edildiği gibi, burada tek bir tasarruf biçimi yoktu. Ayrıca, vakıflara ait boş dükkânlar vardı ve bu dükkânların hisselerine düşen miktarın kim tarafından karşılanacağı meselesi tartışma konusuydu.

Hükümet, ilk etapta Selim Melhame Efendi'nin II. Abdülhamid'e sunduğu ve yukarıda bahsi geçen muhtırada işaret ettiği Kapalıçarşı'nın metrekare birim fiyatının belirlenmesi, tasarruf hakkını kendi kullanan veya kullanmayan her dükkân ve mağazanın senelik kira bedellerinin yüzde 40'lık kısmının karşılık gösterilerek alınacak borç parayla Kapalıçarşı'nın tamir edilmesine dair olan tekliflerini görüştü.[126] Öncelikle hasar gören dükkânların kira bedelleri ile dükkân sahiplerinin ve kiracıların kimliklerinin tespitini istedi. Ardından söz konusu teklif doğrultusunda tamir veya inşa masraflarının bir kısmının varlıklı dükkân sahipleri tarafından karşılanmasını, kalanının da kira bedellerinin yüzde 40'ı karşılık gösterilerek bankadan kredi şeklinde alınmasını kararlaştırdı. Durumu iyi olan dükkân mutasarrıfları, kendi dükkânlarını onarmaları için teşvik edilecekti.[127]

Selim Melhame Efendi'yle Ticaret ve Nafia Nazırı Tevfik Paşa'nın nezaretinde teknik bir komisyon kuruldu. Amacı, çarşının üstünün örtülmesi için uygun olan yöntemi ve tahmini maliyeti belirlemekti. Mimar D'Aronco, Vallaury ve Fen Müşaviri Galland'ın yer aldığı komisyon, çatının çimento ve demir kullanılarak inşa edilmesini uygun gördü ve bunun maliyetini 15.000 lira olarak hesapladı.[128] Fakat, padişah, komisyonun önerdiği demir çubukların arasının harçla doldurulması yerine, demir levhalarla kapatılması şıkkının görüşülmesini istedi.[129] Bu durumda maliyetin öncekinin yaklaşık iki katına çıkacağını belirten komisyonun raporunu inceleyen padişah, Kapalıçarşı'nın üstünün demir levhalarla kapatılmasına karar verdi.[130] Burada Kapalıçarşı'nın çatısının tamiriyle sadece çatı ve örtü değil, diğer kısımlar, yani çatıyı taşıyan kemerler ve tonozlar da dahil tamirat ameliyesinin tamamı kastedilmektedir. Aksi belirtilmedikçe çatının tamiri söylemiyle bu geniş anlam ifade edilmektedir.

Bu yeni durum demir temini meselesini gündeme getirdi. Önce demirin yurtdışından getirtilmesi düşünüldü. Ancak, uzun zaman alacağı gerekçesiyle bundan vazgeçildi. Bunun üzerine demir levhaların Tersane-i Amire ile Tophane fabrikalarında imal edilmesi tasarlandıysa da,[131] bu fikirden de vazgeçildi. Çünkü Kapalıçar-

şı'da tamiri ve inşa edilmesi gereken cadde ve sokakların genişlikleri birbirlerinden farklıydı; dolayısıyla her kısım için farklı levhaların hazırlanması, her bir kemer ve tonoz için ayrı ayrı hesapların yapılması ve harita ile maketler için de yetenekli ve tecrübeli mühendislerin bulunması gerekiyordu.[132] Masraflı olacağı ve uzun zaman alacağı anlaşılan[133] inşaatın maktuan bir şirkete ihale edilmesi kararlaştırıldı.[134]

Hükümet, bu amaçla Kapalıçarşı'nın haritasının ve maketinin hazırlanarak inşaat için ihale açılacağının kamuoyuna duyurulmasını istedi.[135] Ancak, daha sonra yeni yapılacak demir kubbelerle eski kâgir kubbelerin birbirine uyum sağlayamacağı düşüncesiyle yalnızca yıkılan kısımların değil, tamamının çatısının değiştirilmesini ve harita ve maketinin bu doğrultuda hazırlanmasını kararlaştırdı.[136] İhale için Şehremaneti'ne birçok proje takdim edildi.[137] Projelerin hazırlanma amacı, yukarıda ifade edildiği gibi, ihalenin yapılacağı esasları belirlemek ve maliyeti hesaplamaktı. Şehremaneti'nde kurulan komisyon, Kapalıçarşı'nın yeniden yapılmasını öngören projeleri beğenmedi, eski haline uygun olarak inşasına dair olan bazı projeleri ise değerlendirmeye aldı.[138] D'Aronco, Vallaury ve Galland'ın hazırladığı proje beğenildi ve ihalenin bu proje üzerinden yapılması kararlaştırıldı. Fakat, daha sonra Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Efendi'nin başkanlığında kurulmuş olan teknik bir heyet, planlar üzerinde bazı düzenlemeler yaptı ve ihale, bu planlar üzerinden yürütüldü.[139]

İhalenin sonuçlanması yaklaşık bir buçuk yıl sürdü ve bu süreçte iki ihale yapıldı. Şehremaneti'nde Kapalıçarşı projelerini belirlemek amacıyla kurulan komisyonun bazı projeleri incelemeye almasının ardından başlayan ilk ihaleye yurtiçi ve yurtdışından birçok şirket ve şahıs katıldı.[140] İhaleye katılabilmek için bankaya 200.000 frank teminat parası yatırılması gerekiyordu.[141] Bu şart, yurtdışından ihaleye girenleri zorladı. Çünkü, ihaleye Avrupa'daki şirketler adına katılanlar, teklifleri telgrafla yurtdışına bildiriyor ve aldıkları cevaba göre hareket ediyorlardı.[142] Gerçekten de zaman darlığı bazı firmaların ihale oturumlarına girememelerine ve bazılarının da ihaleden çekilmelerine neden oldu.[143] Sonuçta, gelen

talepler doğrultusunda ihalenin süresi uzatıldı. Yine muhtemelen bu sebeple teminat akçesi 100.000 franka düşürüldü.[144] İhale oturumları ve verilen teklifler ayrıntılı olarak basına yansıdı.[145]

İhaleye katılanlardan bazıları, fiyatı biraz daha düşürebilmek amacıyla, ayrıntılı bir keşif yapılmasını ve yapılacak işin daha somut olarak tanımlanmasını istedi.[146] Neticede metrekare birim fiyatını 220 kuruşa çeken ve Fransa'da Dr. Sarel tarafından kurulan bir şirket adına hareket eden Mösyö Sauvageot ihaleyi kazandı.[147] Ancak, Sauvageot'nun ihaledeki en büyük rakibi olan Belçika şirketinin teklifi biraz daha aşağı çekebileceğini bildirmesi ihalenin kesin bir biçimde sonuçlanmasını geciktirdi. Nitekim, söz konusu şirket şartnamede geçen bazı ifadelerin açık olmayışının fiyatın aşağı çekilmesini engellediğini ve şartnamede "Çarşı'daki dar yolların çatılarının genişletilmesi" şeklinde geçen ifadelerin inşa şartlarını ve bunun da ister istemez verilen fiyatları muğlaklaştırdığını söylüyordu.[148] Zira, istenen iş somut ve tanımlanmamış olduğu için girişimciler fiyat kırarken temkini elden bırakamıyordu.

Babıâli, Belçika şirketinin keşif yenileme önerisinin ortaya çıkmasından bir gün sonra, Sauvageot'nun verdiği teklifle çarşının düzgün yapılıp yapılamayacağının araştırılmasını istedi. Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Efendi, D'Aronco, Galland[149] ve Şehremaneti Hendesehanesi memurlarından Binbaşı Asaf Bey'den müteşekkil komisyon çalışmalara başladı[150] ve yaptığı incelemeleri bir rapor halinde sundu. Ardından hazırlanan rapor, plan ve resimler, maliyet hesabı yapmak üzere[151] hakkında pek bilgi sahibi olamadığımız İtalyan asıllı bir uzman olan Dimitri'ye teslim edildi. Dimitri, incelemenin ardından hazırladığı raporu komisyona sundu.[152]

Kapalıçarşı'nın yeniden inşası için düzenlenen rapor, plan ve haritaların hazırlanmasının uzun sürmesi ve inşaatın ihale yoluyla mı, yoksa emaneten mi olacağına bir türlü karar verilememesi halkın ve hatta padişahın bile şikâyetine neden olmaktaydı.[153] Bunun üzerine, hazırlanan rapor, plan ve haritalar doğrultusunda yeni bir ihale açılmasına karar verildi.

İhaledeki usuller, birincisinde olduğu gibiydi. İhaleye katılanlar, Osmanlı Bankası'na 100.000 frank (5.000 lira) teminat yatı-

racaklardı.[154] İhale şartnamesi de yeniden düzenlendi. Yeni planlara göre, çarşı inşaatı tahmini 23 bin metre olup yaklaşık 70.000 liraya mal olacaktı. Bu miktar, ashab-ı emlake ait dükkânların yıllık kira bedellerinin yüzde 40'ı karşılık gösterilerek Osmanlı Bankası'ndan borç alınacaktı. Açılan ikinci ihaleyi yine Sauvageot kazandı. Ancak, bu defa metrekare birim fiyatı 220 yerine 340 kuruşa yükseldi.[155] İhale dosyasının Babıâli'ye gönderildiği sırada hükümet, Kapalıçarşı'da yıkılan kısımlardaki sokakların üstünün açık bırakılmasını ve çarşının bütünlüğü gözetilmeden bağımsız ve üstüne kat atılabilen bir biçimde inşa edilerek dükkân sayısının artırılması konusunun görüşülmesini Şehremaneti'nden istedi. Bu yapıldığı takdirde çoğalan dükkân sayısıyla beraber vergi miktarı da artacağından Maliye Hazinesi daha fazla kâr elde edebilirdi.[156] Böylece, bu konuyu görüşebilmek amacıyla ihalenin hayata geçirilmesi bir kez daha ertelendi.

Nafia Nezareti'nde kurulan komisyonun üyeliklerine Şehremaneti meclisi üyesi Başmühendis Mehmed Kemaleddin Bey, Tophane-i Amire adına Başmimar Ohannes Efendi, Ticaret ve Nafia Nezareti Fen Müşaviri Galland ile yardımcısı Miralay Şerafeddin Bey, Tünel Komiseri ve daha önce teknik ekipte yer alan Leclerq, Seraskerlikten Miralay Abdurrahman Bey ve Ticaret Odası üyelerinden Boyacıyan Agop Efendi seçildi.[157]

Çarşının tamamen yıkılacak olan çatısının ve kemerlerinin yeniden inşa edilmesi durumundaki şeklini gösteren haritayı hazırlama görevi Mimar Berthier'ye verildi.[158] Berthier, iki ayrı harita ve proje hazırladı. Bunlardan biri, çarşının üstünün ve kemerlerin tamamen demirden, diğeri ise demirden yapılan çatı ve kemerlerin aralarının delikli tuğlayla doldurularak inşasını amirdi. Her iki proje için ayrı ayrı maliyet hesapları yapıldı. İlkinin tahmini bedeli 77.000, ikincisinin ise 88.000 liraydı. Komisyon, projelerin avantaj ve dezavantajlarına dair bir rapor hazırladı. Tamamen demirden yapılması planlanan projeye göre, çatının daire biçiminde olan kısımlarının dışı galvanizli ve oluklu, iç kısmı da adi sacla örtülecekti. Gayet sağlam olmasına rağmen bu sistemle inşa edilecek olursa yazın sıcağından, kışın soğuğundan etkilenebilirdi. Sütun-

lar üzerine çifte potrel kirişler atılarak gergi demirleriyle bağlanıp delikli tuğla, harç ve çimentoyla doldurulan ve daire biçimli olan kısımları kurşunla kaplanabilen ikinci proje ise, sıcak ve soğuğa karşı yalıtımlı, ancak daha masraflıydı. Konuyu görüşen hükümet, ikinci projeyi dayanıklılık açısından daha uygun buldu.[159]

Raporun takdiminin ve söz konusu görüşlerin ortaya çıkmasının ardından inşaatın emaneten mi, yoksa ihale yoluyla mı yapılacağı hususu tekrar tartışılmaya başlandı.[160] Hükümet, ihale yoluyla inşa ettirilmesinin daha iyi olduğu kanaatindeydi. Fakat, gerek maliyetin yüksekliği ve iç piyasanın durumu sebebiyle bu paranın istikraz edilemeyişi, gerekse inşaat süresince çarşının ticarete kapalı kalmasının esnafı ve hazineyi zarara uğratma ihtimali çatının yeniden inşası yerine yalnızca hasarlı kısımlarının tamir ettirilerek ticarete açılması seçeneğini öne çıkarıyordu.[161] Ticaret ve Nafia Nazırı Celaleddin Paşa'nın önerisiyle hükümetin gündemine alınan bu seçenek hayata geçirildiği takdirde, Kapalıçarşı eski şeklini muhafaza edeceği gibi, onarım maliyeti de kıyas kabul etmez derecede azalıyordu. Ayrıca, masraflı olması nedeniyle yeniden inşa edilmesine pek taraftar olmayan[162] ve sürecin daha fazla uzamasını istemeyen esnaf ve dükkân sahipleri de memnun edilmiş olurdu.[163] Celaleddin Paşa, bunun yanı sıra hem tamirattan sorumlu olan Ticaret ve Nafia Nezareti'nin iş yükünü hafifletmek hem de esnafın daha fazla zarara uğramasını önlemek amacıyla dükkân sahiplerinin tamirata teşvik edilmesini istedi. Hükümet, bu görüşler doğrultusunda Kapalıçarşı'nın yeniden inşası fikrinden tamamen vazgeçerek sadece hasarlı kısımların tamir edilmesini kararlaştırdı.[164]

Hükümetin kararı doğrultusunda çalışmalara başlayan Ticaret ve Nafia Nazırı'nın denetiminde yeni bir komisyon kuruldu. Amacı, Kapalıçarşı'nın bir kez daha keşfini yaparak eski şekliyle tamirinin mümkün olup olmadığını ve olduğu takdirde onarımının tahmini maliyetini tespit etmekti. Komisyon, Turuk ve Meabir İdaresi Müdür Muavini Aslan Efendi, Tünel Komiseri Leclerq, Ahmed Tevfik Bey ve Çerkezyan Efendi ile görevli birkaç kişiden oluşmaktaydı.[165] Ticaret ve Nafia Nazırı Mahmud Celaleddin Paşa da, bu sırada tamiratın dükkân sahiplerince üstlenilmesi hakkında hükü-

mete sunduğu öneri konusunda görüşlerini almak amacıyla dükkân sahipleri, tüccar ve esnafla görüştü. Görüşmeler neticesinde, tamiratın yine nezaretin denetiminde olan ve uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından yürütülmesi görüşü ağırlık kazandı. Zira, emlak sahipleri ve esnaf, onarımın dükkân sahiplerine bırakıldığı takdirde uzayacağı gibi, bazı tartışmalara da yol açabileceği kanaatindeydi.[166] Öte yandan İstanbul'un önde gelen tüccarlarından Abud Efendi, Kapalıçarşı'nın yıkılıp kurulacak bir Osmanlı Anonim Şirketi vasıtasıyla Avrupa çarşıları benzeri bir alışveriş merkezinin inşasını önerdi. Ona göre, böyle bir çarşının inşa masrafları tahminen 500.000 Osmanlı lirasıydı ve bu para, dükkân sahipleri ile kiracılardan toplanabilirdi.[167] Celaleddin Paşa, bu teklifi şehrin önde gelen tüccarları ve Kapalıçarşı'da dükkânı bulunanlarla müzakere ettiyse de kabul görmedi.[168]

Komisyon bir aylık bir çalışmanın ardından hazırladığı raporu Mahmud Celaleddin Paşa'ya sundu.[169] Çarşının 31.000 metrelik kısmının tamirinin gerektiğinin belirtildiği raporda, hasar gören bazı sokak ve dükkân kemerleri ile kemerleri hasarsız olan kısımların çatısındaki kiremitlerin yenilenmesi, çoğu sağlam olan sokak kemerleri ile su boruları, lağım ve kaldırımların onarılması, Kuyumcular Çarşısı'nda bulunan Kayserili ve Ağa Sokaklarının depremde açılan çatılarının demirden yapılarak Kalpakçılarbaşı'nın girişlerine iki kapının inşa edilmesi, ayrıca depremde en fazla hasar gören Alipaşa ve Bodrum Hanları tarafının çarşının dışında bırakılarak Kapalıçarşı'nın sınırlarının daraltılması ön görülüyordu.

Görüldüğü gibi, rapor çarşının tamiri ve kemerlerde tamamen yıkılmalarını gerektirecek nitelikte bir hasarın olmadığı kabulünden hareketle hazırlanmıştı. Bu tespit, ticaret ve nafia nazırının hükümete ilettiği keşifle ilgili mütalaalarında da yer almakta ve hatta Kapalıçarşı'nın tamirinin gündeme alınış gerekçelerinden birini teşkil etmekteydi.[170] Bütün bunlardan, hükümetle teknik heyetlerin meseleye yaklaşımının farklı olduğu anlaşılıyor. Teknik heyetler, konuya daha esaslı ve mühendislik bilgilerinin gereğine göre yaklaşmaktaydı. Çünkü hükümetin amacı, çarşının ticarete açılamamasının beraberinde getirdiği şikâyetleri bir an önce sona

erdirmek, insanları teskin edecek bir çözüm bulmak ve en önemlisi çarşıyı az maliyetle onarmak olduğu için hükümetin konuya yaklaşımı daha yüzeyseldir. Yukarıda ifade edildiği gibi, teknik komisyonların tespitlerine ve bu çerçevede yapılan ihale rakamlarına göre, Kapalıçarşı'nın mimari usûllere uygun ve sağlam olarak inşa edilebilmesi için en az 70.000 liraya ihtiyaç vardı. Hatta kemerlerle kubbelerin demirden örtülüp delikli tuğla, çimento ve harçla doldurulup üzeri kurşunla kaplandığı takdirde maliyet 88.000 liraya kadar çıkıyordu.[171] Hükümetin, Kapalıçarşı'nın hasarlı kısımlarının tamirinin mümkün olup olmadığını tespit etmek üzere oluşturulmasını istediği son teknik komisyon ise, tam da hükümetin talepleriyle örtüşen bir maliyet çıkarmıştı.

Komisyon, Kapalıçarşı'nın yıkılması ve tamiri gereken kısımlarının tahminen 32.000 Osmanlı lirasına mal olabileceğini hesapladı. Bu miktar, ihale şartnamesine esas olan projenin maliyeti ile daha sonra Mimar Berthier tarafından hazırlanan iki projenin maliyetinin yarısından da azdı. Ancak, elde tamirata başlayabilecek kadar bir sermayenin olmayışı hükümetin bu noktada karşılaştığı en önemli sorundu.[172] Gerçi tamir masrafları çarşıda tasarruf hakkı bulunanlar, yani dükkân sahipleri ve kiracılar tarafından karşılanacaktı, ama bu paranın toplanması zaman alacaktı. Öte yandan Kapalıçarşı'da bulunan boş dükkânların tasarruf hakkı Evkaf Nezareti'ne ait olduğundan, bu dükkânların hissesine düşen paranın toplanması zor görünüyordu. Neticede, tamirata bir an önce başlayabilmek için bir sermaye oluşturulması amacıyla ve Celaleddin Paşa'nın önerisiyle Evkaf Hazinesi'nden 80.000, Maliye Hazinesi'nden 120.000, Şehremaneti Sandığı'ndan 240.000[173] ve Hareket-i Arz İane-i Musabin Komisyonu'nda toplanan ianelerin bakiyesi olan 60.000 kuruştan müteşekkil toplam 500.000 kuruşun, yani 5.000 liranın kurulacak Kapalıçarşı Tamirat Komisyonu Sandığı'na verilmesi kararlaştırıldı. Görüldüğü gibi, bu para tahmini rakamın altıda biri olup kalan miktar dükkân sahiplerinden ve kiracılardan peyderpey toplanacaktı.

Celaleddin Paşa'nın bir başka teklifi de, inşaat ve tamirat için alınması gereken ruhsat vergisi ile dükkân sahipleriyle esnafın öde-

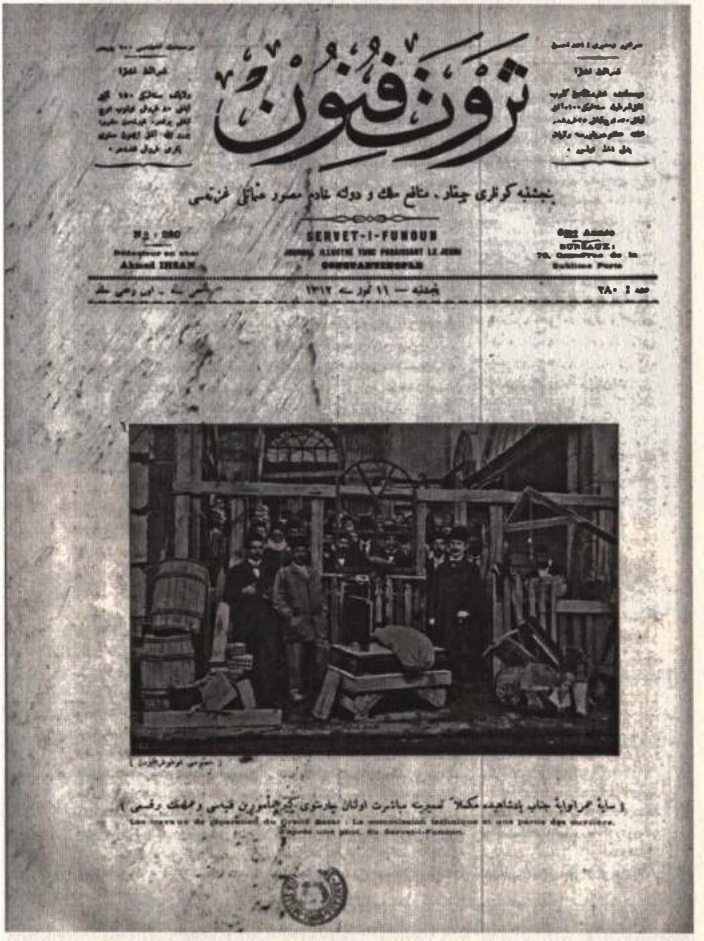

Kapalıçarşı'da tamir çalışması: Teknik komisyon ve işçilerin bir bölümü bir arada, Servet-i Fünun, No: 280, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

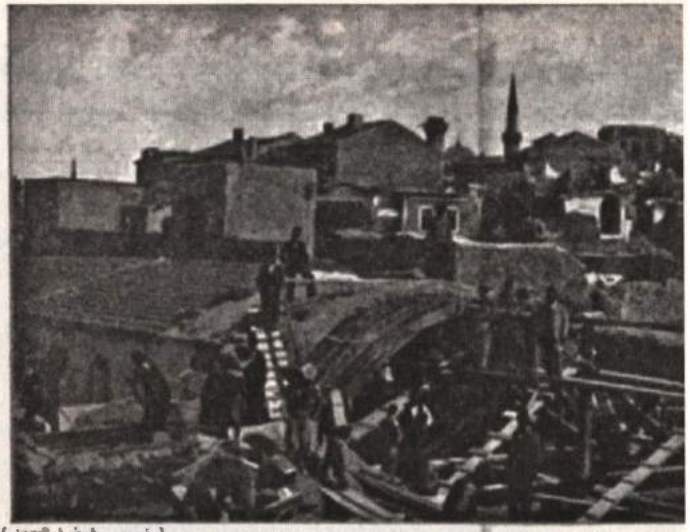

Kapalıçarşı'da tamirat çalışmaları. Ana kemer yeniden inşa ediliyor, Servet-i Fünun, No: 280, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

mek zorunda olduğu bazı vergilerin tamirat süresince alınmamasıydı. Zaten, "Meskenler ve Dükkânlar" kısmında da açıklandığı gibi benzer vergiler Kapalıçarşı dışındaki esnaftan ve evlerini tamir etmek zorunda olan depremzedelerden alınmamış, vergiler de bir yıllığına ertelenmişti. Mahmud Celaleddin Paşa, bunun depremde hasar görmeyen dükkânların sahipleri için de geçerli olmasını istedi. Çünkü, hasarlı olmamasına rağmen yaklaşık iki seneden beri işyerlerini açamamış ve bu nedenle ticaretleri sekteye uğramıştı. Bunların Kapalıçarşı'nın tamir masraflarına dahil edilmiş olmaları da, bu esnaf ve dükkân sahipleri için bir külfet olmuştu. Mahmud Celaleddin Paşa, öte yandan da bir an önce tamirata başlanarak, öncelikle Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin dükkânlarının açtırılmasını ve ardından az hasarlı diğer caddelerin ve sokakların tamir edilme-

Kapalıçarşı'da çatıların tamiri, Servet-i Fünun, No: 280, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

si gerektiğini belirtir. Böylece esnafın uğradığı zararın hafifletilebileceğini ifade eder.

II. Abdülhamid, 8 Nisan 1896'da Kapalıçarşı'nın tamiri konusunda verilen teklifi onayladı. İrade, aynı zamanda komisyon teşkilini de onaylıyordu.[174] Neticede, Ticaret ve Nafia Nazırı Mahmud Celaleddin Paşa başkanlığında "Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu" kuruldu. Komisyonda, teknik bir ekip dışında çarşıdaki dükkân sahiplerinin önde gelenleri ve çarşı esnafı kethüdaları da yer alıyordu.[175] Ardından Kapalıçarşı'nın tamirine başlanabilmesi için 5.000 liralık bir fon oluşturuldu. Maliye Hazinesi, Şehremaneti ve Evkaf Hazinesi[176] ile depremzedeler için taşrada birikmiş yardım paraları peyderpey Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu Sandığı'na teslim edildi.[177]

Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu, öncelikle Kapalıçarşı'da bulunan dükkânların miktarı, sokaklar ve caddeler ile dükkân sahiplerinin isimlerini içeren bir defterin tanzimini çarşının bağlı olduğu belediye dairesi olan Birinci Belediye Dairesi'nden istedi.[178] Komisyon, depremden az hasarla kurtulan Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin Nuruosmaniye kapısı tarafından başlanarak tamir edilmesini kararlaştırdı. Bu amaçla Kuyumcular Caddesi'nden Kalpakçılarbaşı'na çıkan sokakta bulunan ve depremden sonra yıkılan dükkânların önüne koydukları camekânlı dolaplarda alışveriş yapmakta olan birkaç esnaf dükkânlarından çıkarıldı ve inşaat alanına girilmemesi için aralara tahta perdeler çekildi.[179] Ardından burada tehlike arz eden kısımlar yıktırıldı[180] ve inşaat devam ederken çarşının diğer kısımlarının yıkımına ve keşfine başlandı. Önce Bat Pazarı tarafındaki kemerlerin 53 metrelik kısmı, daha sonra sahiplerinin itirazlarına rağmen, yine aynı kısımda yer alan üç han yıkıldı.[181]

Bu sırada, hükümet Celaleddin Paşa'nın esnaf ve dükkân sahiplerinin ödemesi gereken vergilerin tamirat süresince alınmamasına ilişkin teklifini görüştü. Görüşmelerde, öncelikle öneride belirtilen hususlar, yani ruhsat resmi ile dükkânların birikmiş vergi borçlarının affı hususları ele alındı ve söz konusu vergilerin tecili kararlaştırıldı.[182] Daha sonra çarşı esnafının da deprem mağduru olması hasebiyle, karar genele teşmil edilerek ferağ ve intikal harçlarının çarşı açılana kadar alınmaması uygun görüldü.[183]

Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin tamirinin Eylül ortalarına kadar bitirilmesi planlanıyordu,[184] ancak daha sonra açılışın cülus-ı hümayuna denk getirilmesi uygun görülerek[185] tamirat hızlandırıldı. Temmuz ayının ortalarına kadar Kalpakçılarbaşı Caddesi'yle ona bağlı Yağlıkçılar, Astarcılar Caddelerinin kemerlerinin onarımı büyük ölçüde tamamlandı.[186] Ancak, Evliya Hanı üzerinde bulunan ve Yağlıkçılar Caddesi tarafından girişi olan Çakır Ağa Camii'nin hasar görmesi nedeniyle bu kısmın tamirine ara verildi ve açılış sonrasına bırakıldı.[187] Bu arada yağmur sularının duvarlara zarar vermesine engel olmak amacıyla caddenin her iki tarafına lağım sularının akabileceği bir kanalizasyon inşa edildi.[188]

Yukarıda ifade edildiği gibi, son keşif komisyonu Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin iki tarafına giriş kapısı yapılmasını istemişti. Bu çerçevede bir yandan da caddenin doğu, yani Nuruosmaniye Camii tarafındaki girişine bir kapı inşa edilmeye başlandı. Muhtemelen açılışın cülus-ı hümayunun yıldönümünde yapılacak olması ve tamiratı ölümsüzleştirebilmek amacıyla bu kapının abidevi bir şekilde inşası tasarlandı. Kapının üzerindeki levhaya Osmanlı arması ve padişahın tuğrası ile Serasker Mektupçusu Ahmed Muhtar Efendi'nin kaleme aldığı tarih manzumesi, yani inşa tarihinin düşürüldüğü bir beytin hakk edilmesi uygun görüldü.

Çarşu olmuşdu te'sir-i tezelzülden harab
Pek güzel yapdırdı Han-ı Abdülhamid kamrân
Bendesi Muhtar bir tarih ile tebşîr eder
Çarşuyu eyledi tamir Sultân-ı azâm
1314

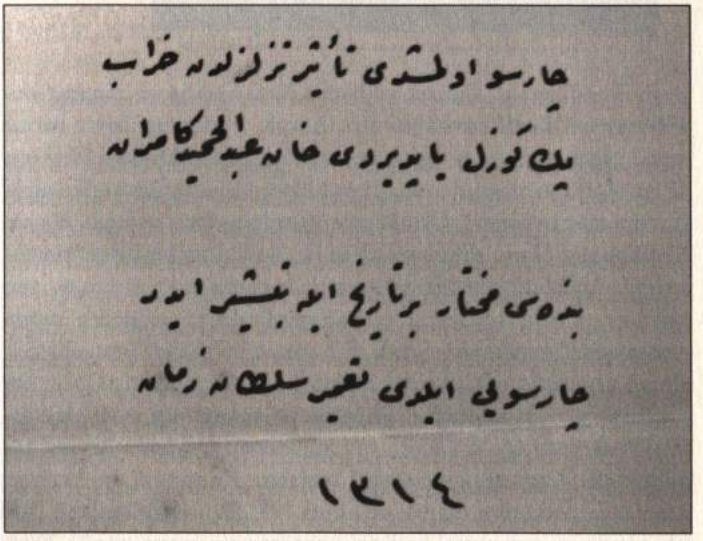

Çarşının kapısına hak edilmesi teklif edilen, ancak II. Abdülhamid tarafından beğenilmeyen yazı, Y.A.RES, 80-65.

Kapalıçarşı'da Nuruosmaniye Kapısı'nın üstündeki tuğra ve Osmanlı arması.

II. Abdülhamid, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin ve tamirat komisyonunun önerisini kabul etti. Ancak, padişahın beyte itirazı vardı. Nitekim, bunun yerine arma ve tuğranın altındaki kitabeye "Ziynet efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke pirâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye es-sultan ibnü's-sultan el-gazi Abdülhamid Han-ı sâni hazretlerinin cümle-i meser-i umrân-küsteri hümâyûnlarından olmak üzere işbu çarşu-yı kebir bin üç yüz on dört sene-yi hicriyyesi rebiü'l-evvelinde müceddeden tamir olunmuştur" yazılmasını istedi.[189] Kapının bu şekilde inşa edilecek olması nedeniyle, aşağıda izah edileceği gibi kapıya bitişik olan kebapçı, sucu ve kunduracı dükkânlarının arsalarının istimlak edilmesi kararlaştırıldı.[190] Diğer taraftan da aynı caddenin Beyazıt tarafında yer alan kapının inşasına başlandı. Komisyon, bu kapının üzerine de padişahın tuğrası ve altına "el-kâsibu habîbullah" [Allah, ticaret yapanı sever] hadisinin yazılmasını uygun gördü. Yazı, hattat İsmail Hakkı Sami Efendi tarafından hakk edildi.[191] Açılışa

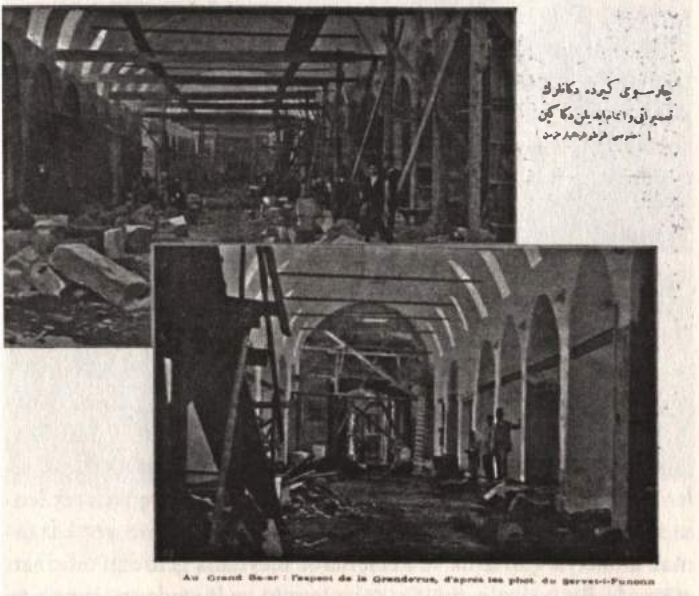

Kapalıçarşı ve Kalpakçılar caddesinden tamirat görüntüleri, Servet-i Fünun, No: 280, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

yakın Çuhacı Hanı Sokağı ile Ayineciler ve Mahmutpaşa Caddelerinde bulunan molozlar kaldırılarak caddeler temizlendi.[192] Tamirat komisyonu, ödemesini yapan dükkân sahiplerinin de komisyona müracaat ederek ruhsatnamelerini almasını istedi.[193]

Açılıştan önce Kapalıçarşı'nın harap hali, inşası ve yeni haliyle çekilmiş fotoğraflarının bulunduğu bir albüm hazırlaması için Darüşşafaka'da fotoğraf hocalığı yapan Hilmi Efendi görevlendirildi. Albümde ayrıca yeniden yapılan kapıların resimleri de bulunuyordu. Hilmi Efendi albümü açılıştan kısa bir süre sonra padişaha takdim etti.[194] Fotoğraf çekimleri tamiratın ilerleyen dönemlerinde de devam etti. Fakat bu defa çekimleri yapan fotoğrafçı Nadir adlı biriydi. Daha sonra da Kapalıçarşı'nın tamiratı sırasında ve sonrasında çekilen fotoğraflarının bulunduğu iki ciltlik bir albüm hazırlandı.[195]

Neo-klasik tarzda inşa edilen Nuruosmaniye Kapısı sivri kemerliydi. Alınlığının üzerindeki levhada, padişahın arzu ettiği gibi Osmanlı arması ve II. Abdülhamid'in tuğrası, altında ise yukarıdaki metnin yazıldığı kitabe yer aldı. II. Abdülhamid, muhtemelen cülus münasebetiyle, Kapalıçarşı inşaatında görev alan memurları taltif etti.[196] Cülus günü, Kalpakçılarbaşı Caddesi'yle ona bağlı bazı kısımlar açıldı.[197] Onarımı daha önce tamamlanan Sipahi, Yağlıkçılar ve Astarcılar Caddeleri ise, muhtemelen Evliya Hanı bitişiğindeki hasarlı caminin tehlike arz etmesi yüzünden Yağlıkçılar Caddesi'ndeki tamirata ara verilmiş olduğu için 23 Kasım 1896'da ticarete açılabildi.[198]

Kapalıçarşı'nın ilk hasar tespitleri öncesinde II. Abdülhamid'e ulaşan jurnaller arasında dükkân sahiplerinin yer kazanmak amacıyla dükkân kemerlerinin incelttiği haberleri de vardı.[199] Bu iddia, tamirat sırasında tescil edildi. Nitekim, tamirat komisyonu gazetelerde yayımladığı ilanda, Kapalıçarşı'nın depremden çokça etkilenmesinin nedeni olarak dükkân sahipleri ve kiracıların yer kazanmak amacıyla çatılarda ve kemerlerde meydana getirdiği tahribatı gösterdi. Bu nedenle dükkân sahiplerinin ve kiracıların, izinsiz ve ruhsatsız tamiratta bulunmaları yasaklandı, tadilat veya onarım gerektiği takdirde yetkililere müracaat edilmesi istendi.[200] Tebligatta, yetkili mercilerden hangi kurumun kastedildiği açık olmamakla birlikte, bu gibi işlerin komisyonun sorumluluğunda olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Sahaflar Caddesi'nde bir dükkânın önünün açılmasına izin veren Nafia Nezareti'nin bu kararına itiraz eden tamirat komisyonu, bu gibi inşaat veya tamiratın komisyonun izni olmaksızın yapılamayacağını belirtti.[201]

Çarşının Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin büyük bir kısmının açılışından sonra Kıraathane, Koltukçular, Kazazlar, Ressam Basmacılar, Orta Kazazlar, Cevahir Bedesteni, Sahaflar, Zenneciler ve Takyeciler Sokakları ile Kiseciler Sokağı'nın yarısından müteşekkil kısım 1897 yılının Ocak ayının ortalarına doğru tamamlanabildi.[202] Takyeciler Sokağı'nın bir kısmı eski şeklini kaybetti ve dükkânların altındaki bodrumlar dolduruldu, büyük kemerler inşa edildi.[203] Açılış günü, bu defa padişahın Hicri doğum tarihi olan

Bat Pazarı Kapısı tarafı, Servet-i Fünun, No: 280, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

15 Şaban 1314, yani 19 Ocak 1897 olarak belirlendi[204] ve kararlaştırıldığı gibi ticarete açıldı.[205] *Sabah*'a göre, çarşının üçte ikilik kısmı 19.000 lira harcanarak tamamlanmıştı.[206]

Tamirat komisyonu çarşının sınırlarının daraltılması hakkında daha önce alınan karara uygun olarak Kapalıçarşı'nın Kazgancılar ile Mıkrasçılar arasında bulunan Çadırcılar, yani Bat Pazarı kısmının çatısının yeniden yaptırmayarak üstü açık bir cadde haline getirme ve pazarı Hallaçlar İçi de denilen Yorgancılar kısmına nakletme kararı aldı.[207] Üçüncü kısmın tamamlanmasına az bir zaman kala Çadırcılar Caddesi tahliye edildi.[208] Caddenin üstü açık bırakılarak Bat Pazarı'nı oluşturan dükkânların bir kısmı yıktırıldı, altlarındaki bodrumlar dolduruldu.[209] Çadırcılar Caddesi'nde ortadan kaldırılan gediklerin sahiplerinin mağdur edilmemesi amacıyla buraların istimlaki, ayrıca yeni yapılan dükkânların müzayede usulüyle tasarruf hakkının satışı kararlaştırıldı.[210]

Kapalıçarşı'nın tamirden sonra "manzara-i dahilisi", Servet-i Fünun, No: 309, 30 Kanunusani 1312 (11 Şubat 1897).

Bu arada Bayezid imaretinin Kapalıçarşı'ya sınır olan dükkân duvarının depremde yıkılması nedeniyle dükkân mutasarrıflarından Seyyar Topçu Kolağası Mehmed Efendi, Evkaf Nezareti'nden duvarın inşasını istedi. Çünkü, vakıf binalarının inşasından nezaret sorumluydu. Nazır Galip Paşa da, komisyondan dükkân duvarının yapılmasını ve masraflarının çarşının inşası için oluşturulan ve Evkaf Nezareti tarafından gönderilen 80.000 kuruşla karşılanmasını talep etti.[211] Ancak komisyon, Çadırcılar Caddesi'nin Kapalıçarşı'nın sınırları dışında bırakıldığını ve onarımının komisyona ait olmadığını belirterek 80.000 kuruşun da sadece çarşı içindeki icareteynli vakıflar ve boş dükkânlar ile bazı sokakların inşasına tahsis edildiğini, dolayısıyla imarete bitişik duvarın inşasının komisyonun sorumluluk alanında olmadığını ifade etti.[212]

Komisyonun bu işlerle uğraştığı sırada koltukçu esnafının birkaçı ile Bat Pazarı'nda daha önce esnaflık yapan hurdacı gibi eski

eşya satıcıları Kalpakçılarbaşı Kapısı'na bitişik ve eski yerleri olan Bat Pazarı yakınında pazar kurdu. Esnafın bu oldubittisini kabul etmeyen komisyon, burada bu türden eşya satışının yasaklandığının bir kez daha kamuoyuna duyurulmasını,[213] ardından da esnafın girmesini engellemek amacıyla Zaptiye Nezareti'nden Kapalıçarşı'nın Bat Pazarı girişine polis yerleştirmesini istedi.[214] Nezaret tarafından Kalpakçılarbaşı Caddesi'ne polis memurları için bir kulübe yaptırıldı.[215] Buna rağmen koltukçuların ve hurdacıların eski eşya satışları ve komisyona yasağa ilişkin uyarıları bir müddet daha devam etti.[216] Komisyona ait boş dükkânlarda kaçak olarak satış yapanlar da aynı şekilde uyarıldı.[217] Yeni Kapalıçarşı'da yasak olan, sadece Bat Pazarı tarafındaki eski eşya ticareti değildi. Çarşı içerisinde yük hayvanı ve arabayla dolaşılması da yasaklandı. Gerçi, bu yasak eskiden de vardı, ama pek uygulanmıyordu. Komisyon, yasağa uymayıp çarşıya yük arabası ve hayvanla girenler hakkında cezai işlem uygulanacağını kamuoyuna duyurdu.[218]

Üstü açık bırakılacak kısımların inşasının sonraya bırakıldığı ve çarşı içindeki kısımlara öncelik verildiği anlaşılıyor. Nitekim, bir kısmı çarşı içinde olan Yorgancılar Caddesi'nin tamirine başlanırken, aynı caddenin Alipaşa Hanı Sokağı olarak adlandırılan, aslında caddenin devamı niteliğindeki kısmı çarşı dışında kalacağı dolayısıyla tamir edilmedi ve ödeme yapan dükkân sahiplerine paralarının iade edilmesi kararlaştırıldı.[219] Dükkânları iki katlı yapılacak olan[220] Çadırcılar Caddesi'nin inşası da sonraya bırakıldı.[221]

Kapalıçarşı içinde kalan Yorgancılar ve Fesçiler Caddeleri ve ona bağlı sokaklardan müteşekkil dördüncü kısmın tamiratına 1897 Mart'ının sonunda başlandı.[222] Açılışının, birinci kısımda olduğu gibi, cülus-ı hümayunun yıldönümü olan 31 Ağustos 1897 günü yapılması kararlaştırıldı.[223] Bu arada Mektep Sokağı'nda yer alan ve esnaf çocuklarıyla çırakların eğitim gördüğü sıbyan mektebinin ve Bodrum Hanı bitişiğindeki mescidin komisyonca mı, yoksa Evkaf yahut Ticaret ve Nafia Nezaretlerince mi tamir edileceği üzerine başlayan tartışma, çarşının dördüncü kısım tamirine ara verilmesine neden oldu. Çünkü çarşının bu kısmındaki tamiratın devam edebilmesi için sıbyan mektebi ve mescidin enkazlarının

kaldırılması ve daha da önemlisi tamirleri gerekiyordu. Ancak, dükkân sahipleri bu yapıların tamirini üstlenmek niyetinde değildi. Bunun üzerine komisyon, Ticaret ve Nafia Nezareti'nden bu iki binanın tamirinin üstlenilmesini ve tamir için gereken 200 liranın ödenmesini istedi. Mesele padişaha iletildi ve II. Abdülhamid bu parayı bağışlayarak tamiratın cülus günü başlamasını istedi.[224]

Depremden sonra Şehzadebaşı Camii avlusuna inşa edilen ahşap barakalara yerleştirilmiş olan ve yaklaşık üç yıldır burada ticaret eden yorgancı esnafı Kapalıçarşı'ya taşındı. Padişahın ihsanıyla yapılan ahşap barakaların da komisyon tarafından müzayede yoluyla satılarak Camili Han içindeki caminin inşa masraflarına harcanması kararlaştırıldı. Ardından cülus günü çarşının dördüncü kısmı[225] ile Lütfullah Efendi Sokağı'nın açılışı yapıldı.[226]

Tamirat komisyonu Kapalıçarşı'nın doğusunda yer alan Mahmutpaşa ve Kılıççılar Kapılarının yerlerinin değiştirilmesini ve batısındaki Fesçiler Caddesi'nin Bodrum Hanı tarafının çarşı dışında bırakılmasını kararlaştırdı.[227] Ancak bu karara rağmen, sebebini tespit edemediğimiz bir gerekçeyle Bodrum Hanı'nın daha sonra çarşı içine alınmasının kararlaştırıldığı anlaşılıyor. Nitekim, Fesçiler Caddesi'nin sonunda bulunan bazı gedik mahalleri kaldırıldı ve bu kısma aynı adla anılan bir kapı inşa edildi.[228] Böylece Bodrum Hanı, eskiden olduğu gibi Kapalıçarşı'nın içinde kaldı. Diğer yandan Mahmutpaşa ve Kılıççılar Kapılarının yerlerinin değiştirilmesi konusundaki karar da uygulanamadı. Bazı emlak sahipleri kapıların yerlerinin değiştirilmesinin ticaretlerine engel olacağını belirtmesi ve kapıların eski yerlerinde kalmasına karar verildiği takdirde masrafları üstleneceklerini ifade etmeleri üzerine bu karardan vazgeçildi. Ancak dükkân sahiplerinin ödemelerini yapmaması veya geciktirmesi[229] nedeniyle çalışmaların tamamlanması uzun sürdü.[230]

Kapalıçarşı inşaatının kuyumcular ve terlikçiler kısmındaki birkaç dükkândan oluşan beşinci kısmı 1 Mayıs 1898 tarihine denk gelen Kurban Bayramı'nda;[231] Haffaflar [Kavaflar], Terlikçiler, Gavseleciler, Makineciler ve Tacirler Sokakları II. Abdülhamid'in 31 Ağustos 1898 tarihindeki cülus yıldönümü gününde[232] ticarete açıldı. Komisyon, 1898 yılının sonuna kadar kuruluş amacına ve

hazırlanan keşif raporuna uygun olarak Kapalıçarşı'nın tamirini tamamladı ve yukarıda açıklanan yerler dışında 1896-1897'de çarşı içindeki yeni Bat Pazarı Caddesi'ni, 1897-1898'de Hacı Hasan Sokağı'nı ve Sahaflar Caddesi'ni, 1898-1899'da da Kayserilioğlu Sokağı'nı ticarete açtı.[233] Çarşı dışında kalacağından onarımı daha sonraya bırakılan Çadırcılar Caddesi, yani Bat Pazarı, Camili Han içindeki mescit, Çadırcılar Caddesi'ndeki iki taraflı dükkânların tamamı, Camili Han, Alipaşa Hanı ile aynı adla anılan Alipaşa Hanı Sokağı ve Eskiciler Sokağı'nın tamiri ve inşası tamamlanarak padişahın 24. cülus yıldönümü olan 1899 yılında açılışları yapıldı. Bu defaki açılış öncekilerden biraz farklıydı, kurbanlar kesildi ve Camili Han Mescidi'nde mevlid-i şerif okundu.[234]

1899 yılına kadar çarşı tamiratının planlanan kısmından fazlası bitirildi. Nitekim, komisyon tamiri kararlaştırılan 31.000 metrelik kısmın dışında kalan bazı yerleri de onardı. Bunun nedeni, buralarının onarılmadığı takdirde Kapalıçarşı'nın tamir edilmiş kısımlarına zarar verecek olması ve bazı yerlerde ashab-ı emlakin dükkânlarının tamir edilmesi amacıyla komisyona müracaat etmeleriydi. Bunun yanında komisyonun, Şehremaneti'nin talepleri doğrultusunda yaptığı bazı çalışmalar da vardı. Örneğin, ağır hasarlı olan Bodrum, Alipaşa, Camili, Astarcı Hanları ile tamamen yıkılan Yüncü ve Kellekesen [Yolgeçen], Perdahçı ve diğer Yolgeçen Hanlarının tehlikeleri komisyonca giderildi.[235] Yaklaşık bir yıl içinde Camili Han içerisindeki cami, Camili Han, Alipaşa Hanı'nın tamiri tamamlandı ve açılışın yine bir cülus yıldönümü olan 31 Ağustos 1899 günü yapılması kararlaştırıldı.[236] Bununla beraber, komisyon, daha önce tehlike arz etmediği gerekçesiyle tamirine gerek görülmeyen ve bu nedenle de ticarete kapatılmayan Kürkçüler Çarşısı[237] ile Kebapçı Hanı'ndaki birkaç dükkânın onarımını üstlendi.[238]

Yeni haliyle Kapalıçarşı'nın örtülü kısmı 36.800 metrekareydi. Dolayısıyla kapalı olarak tamiri kararlaştırılan 31.000 metrekarelik kısımdan fazlası çarşı içine alınmış oldu. Tamir edilen bu kısma, daha sonra hem çarşı içinden hem de dışından giriş kapısı olan Kürkçüler Çarşısı'nın onarımı ile çarşı dışında kalan Çadırcılar Caddesi'nin bir kısmı ve ona bağlı bazı sokakların bulundu-

ğu 3.000 metrekarelik bir alanın tamiri eklendiğinde, tamir edilen alanın toplamı 40.995 metrekareyi buldu. Komisyon, bu kısmın tamirinin tamamlandığı Kasım 1898'e kadar ashab-ı emlakten onarım, aydınlık ve potrel masrafları, tamir masraflarına uygulanan gecikme faizi, tamir için alınan kredi faizi[239] ve kurumların gönderdiği para olmak üzere toplam 4.652.122 kuruş tahsil etti.[240] Ayrıca, camekân, çerçeve, raf, kepenk gibi eşyanın bedelini de aldı.[241] Ancak bir süre sonra, muhtemelen dükkân sahiplerinden gelen talep üzerine bu gibi eşyaların komisyonca belirlenen şekil ve numuneye uygun olması şartıyla dükkân sahipleri tarafından yapılmasına izin verildi.[242] Komisyon, Kapalıçarşı'nın tamamlanan kısımlarının onarım masrafı ve yıktırılan dükkânların istimlak bedeli olarak toplam 4.563.375 kuruş harcadı.[243] Bu tarihten sonra da yarım kalan Çadırcılar Caddesi'nin dükkânlarını tamamladı. Ardından çarşı içinde kalan Bodrum Hanı, Camili Han, Yarım Taş Han gibi bazı hanlar ile Kürkçüler Çarşısı'nın onarımını da üstlendi.[244] Bu nedenle yukarıda zikredilen tahsilat ve sarfiyatta artış oldu.

Görüldüğü gibi, Kapalıçarşı'nın tamir edilmesi planlanan kısımları yaklaşık üç buçuk yılda –Nisan 1896'dan Eylül 1899'a kadar– tamamlanabildi. Çarşı dışında bırakılan kısımların tamiri de bu süreye dahildi. Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu, tamirin tamamlanmasının ardından, sorumluluk alanı dışında kalan ve daha önce tamirini üstlendiği yerlerin dışındaki bazı yerleri de tamir etti. Bunun nedeni, buralarının onarılmamaları halinde Kapalıçarşı binasına zarar verebilecek nitelikte köhne ve harap olmalarıydı.

Onarılması gereken bu durumdaki hanların, dükkânların sayısının giderek artması ve dükkân sahiplerinin tamiratın üstlenilmesi konusundaki tazyiki komisyonun sınırlarını zorladı. Mesele, daha sonra Şûra-yı Devlet'e havale edildi. Şûra-yı Devlet, Evkaf Nezareti'yle Şehremaneti'nden seçilecek kişilerden oluşacak yeni bir tamirat komisyonu kurulmasını önerdi. Yeni komisyonun görevi, Kapalıçarşı'nın sınırlarında bulunan ve tamire muhtaç hanların onarımı olacaktı. Karar, padişah tarafından onaylandı.[245] Yeni komisyon, ilkiyle aynı adı taşıyordu[246] ve belki de yapılan tek değişiklik üyeleriydi. Bu şekliyle komisyon, onarım işini birkaç yıl

daha, muhtemelen 1904 yılının Ocak sonuna kadar sürdürdü. Bu tarihten kısa bir süre sonra da çarşıyla ilgili işleri Ziraat Bankası İdaresi'ne devretti.[247]

Kapalıçarşı'nın tamiri süresince karşılaşılan en büyük problemlerden biri, dükkân sahiplerinin komisyona ödemesi gereken parayı tahsil etmekti. Bilindiği gibi, Kapalıçarşı'nın tamirine başlanması için komisyona Evkaf, Maliye Nezaretlerinden, Şehremaneti'nden ve İane-i Musabin Komisyonu'ndan yaklaşık 5.000 lira gönderilmişti. Bu para, başlangıç sermayesi olup onarım için gerekli olan asıl sermaye, esasen ashab-ı emlakten ve kiracılardan toplanacaktı. Dükkân sahiplerinin kuruş cinsi üzerinden ödeyeceği bu para, dükkânların tahmini bedelinin yüzde 5'i olarak hesaplandı.

Dükkân sahipleri tamirat bedelini peyderpey ödüyordu,[248] ancak ödeme yapmayan çok sayıda mükellef vardı. Tamirat komisyonu, ödemelerin zamanında yapılması gerektiği konusundaki ilk uyarısını Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin tamiri sırasında yaptı. Öncelikle yeni açılacak kısımlarda bulunan dükkân sahiplerinin ödeme yapmasını istedi ve ödeme için bir hafta süre tanıdı.[249] Bu süreçte, dükkân sahiplerinin ödeyeceği paranın tespitinde bazı sorunlar yaşandığı anlaşılıyor. Zira, bazı dükkânların boş olması ve bazılarının da hissedarlarının olmaması nedeniyle dükkân sahiplerinin ödeyeceği miktar tam olarak tespit edilemiyor ve dolayısıyla bazıları ne kadar ödeme yapacağını bilemiyordu. Bu sebeple komisyon, sorunun çözümü için Evkaf Nezareti'ne müracaat etti.[250] Bunun yanı sıra Emlak-ı Hümayun'a ait olan dükkânların tamir masrafları için de bir ödeme yapılmamıştı. Komisyon, alacağını tahsil etmek için bir yandan da Hazine-i Hassa Nezareti'ne müracaat etti.[251] Nezaret, 18.216 kuruş olan borcunu gecikmeli olarak ödedi.[252]

Tamirat komisyonu, dükkân sahiplerinin ödemelerini geciktirmesi üzerine süreyi biraz daha uzattı,[253] ama bu çağrı da pek etkili olmadı. Bunun üzerine, tamir masraflarıyla camekân, kepenk gibi eşya bedeli üzerine yüzde 8'lik faiz uygulanacağını ve ashab-ı emlake ait dükkânları iki-üç seneliğine kiraya vererek borçlarını ödemeyenlerin dükkânlarının teslim edilmeyeceğini duyurdu.[254] Ardından tamir masraflarının 2/3'lük kısmı ödenmedikçe tamirata

ara verileceğini ilan etti.[255] Bu çağrıdan da olumlu sonuç alınamaması üzerine son çare olarak tamir masrafı ödenmeyen dükkânların kiraya verilmesini[256] ve hatta, ticaret yapmasına izin verilmiş olan borçlu dükkân sahiplerinin işyerlerinden çıkarılıp eşyalarına el konulmasını kararlaştırdı;[257] ancak bu karar uygulanamadı. Komisyonun ödeme yapmayanlar hakkındaki kararlarına karşı dükkân sahiplerinden de bazı talepler gündeme geldi.[258] Ancak komisyon, kararlarının uygulanmaması yahut değiştirilmesi anlamına gelen taleplerin çoğunu reddetti.[259] Borçlarını dükkânlarını kiraya verdikten sonra ödemeyi teklif edenlerin taleplerini ise, borcun bir kısmının daha önce ödenmiş olması halinde kabul etti.[260]

Ödemelerin gecikmesi ve eldeki sermayenin çoğunun Kalpakçılarbaşı Caddesi'yle Nuruosmaniye ve Beyazıt Kapılarının inşası için harcanması üzerine tamirat komisyonu tamirata devam edebilmek için tüccar Karagözoğlu Kirkor Efendi'den senelik yüzde 9 faiz ve bir kereye mahsus yüzde 2 komisyonla 6.000 lira kredi aldı.[261] Kredinin geri ödemesi de altı yıldı. Borçlandırılan dükkân sahiplerinin ödeyeceği bu para, tamir masraflarına ilave edilen yüzde 3'lük faizle karşılandı. Böylece ödemesini zamanında yapmamış olan dükkân sahipleri 13 Nisan 1897 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tamir masraflarını dükkân bedelinin yüzde 5'i yerine yüzde 8'i üzerinden ödedi.[262] Ancak, dükkân sahiplerinin yine ödemelerini zamanında yapmaması, kredi borcunun ödenmesinde sıkıntılara neden oldu. Komisyon, bu sorunu yeni yaptığı ve kiraya verdiği dükkânların kira bedelleriyle aştı.[263]

Görüldüğü gibi, tamirat komisyonu tamir masraflarını düzenli olarak tahsil etmeyi başaramamıştı. Faiz uygulayacağı, dükkânları kiraya vereceği, eşyalara el koyacağı şeklindeki yöntemlerden sonuç alamadı. Buna rağmen, ödemelerin zamanında yapılamasının en önemli nedeni olarak dükkân sahiplerinden bazılarının İstanbul dışında olması ile mutasarrıfların maddi yetersizlikleri gösterilebilir. Zira, bu hususta komisyona iletilen çok sayıda arzuhal vardı.[264] Sorun, kolay çözümlenebilecek türden olmadığı için, komisyon sadece süreyi uzatmakla yetindi. Yukarıda izah edilen yöntemlerden bazılarını hayata geçirdi ve ödemelerin yapılması konusundaki

çağrılarını her açılış öncesi tekrarlamak durumunda kaldı.[265] Tamirat komisyonu, maddi sıkıntılarını aşmak için yukarıda açıklanan uygulamalar dışında başka yollara da başvurdu. Nitekim, çarşı enkazının[266] ve çatıdan çıkarılan kurşunların satılmasından da gelir elde etmeye çalıştı.[267]

Çarşının tamiri sırasında yaşanan önemli sorunlardan bir diğeri de istimlak meselesiydi. Mesele, Nuruosmaniye Kapısı inşa edilirken kapıya bitişik olan iki dükkânın çarşıya girişi engellemesi nedeniyle ortaya çıktı. Tamirat komisyonu, bu dükkânların istimlak edilmesini ve bunun için bir istimlak komisyonu kurulmasını istedi.[268] İlk olarak vergi kayıtları doğrultusunda bu dükkânlar için bir istimlak bedeli belirlendi. 80.000 kuruş olarak tespit edilen ve komisyonca ödenecek olan bu paranın bir kısmı şerefiye bedelinden karşılanacaktı.[269] Ancak istimlak komisyonunun bir türlü kurulamamış ve bu nedenle dükkân sahiplerine herhangi bir ödeme yapılmamış olması bazı şikâyetlere neden oldu.[270] Tamirat komisyonu, birkaç ay sonra istimlak komisyonu talebini tekrarladı. Nihayet, dükkânların keşfi ve gerekli muamelelerinin yapılması amacıyla Şehremaneti meclisi üyelerinden Başmühendis Mehmed Kemaleddin Bey'in başkanlığında bir istimlak komisyonu kuruldu.[271]

Komisyon, arsa uzunluğu ve ederine göre bu dükkânların istimlak bedelini belirledi. Ayrıca, vergi kıymetlerini de istimlak için belirlenmiş olan toplam rakamdan düşürdü.[272] Bu para, tamirat komisyonu tarafından ödenecekti, ancak komisyon istimlak için gereken parayı bulamadı. Maddi sıkıntıları bir türlü aşamayınca da söz konusu dükkânların istimlakinden vazgeçti.[273]

Bu arada Kapalıçarşı'daki bazı sokakların genişletilmesi sırasında ortadan kaldırılan gedik mahallerinin sahipleri de tamirat komisyonuna müracaat etti ve kendilerine, yeni yapılan kısımlardan uygun bir yer gösterilmesini yahut istimlak bedellerinin ödenmesini istedi. Zira bazı dükkânlar yıkılırken, bazı kısımlarda da artan kemer sayısıyla birlikte yeni dükkânlar ortaya çıkmıştı. Komisyon talepleri değerlendirdi ve ilk talebin kabul edilmesi durumunda bundan zarar edileceğini belirterek yıkılan gediklerin bedellerinin ödenmesini kararlaştırdı.[274] Masrafsız ve herhangi bir ödeme ya-

pılmadan halledilebilecekken komisyonun böyle bir tercih yapmasında, yeni dükkânların yüksek fiyatla satılabilecek olması etkili olmuş olabilir. Benzer bir karar, Bat Pazarı tarafında bulunan bir dükkânın komisyon tarafından yıktırılması üzerine alındı.[275]

Komisyon, yeni yapılan dükkânların tasarruf haklarını özellikle paraya ihtiyaç duyduğu dönemlerde peyderpey satışa çıkarttı. Satıştan elde edilecek parayla, bazı gedik mahallerinin istimlak bedeli ile keşif haricindeki inşaat masraflarının karşılanmasını amaçladı. Müzayede usulüyle satışa çıkarılan gediklerin ve dükkânların tasarruf hakkı "icareteyn" ve "ferağ", yani icare-i muaccele ve icare-i müeccele bedeli alınarak tasarruf hakkı icareteynli olarak kullanılan ve veraset yoluyla intikal edebilen vakıf türü olarak satıldı.[276] İlerleyen günlerde yeni dükkânların tasarruf haklarının satışı devam etti.[277] Tamirat komisyonu, istimlak edilecek dükkânların bir kısmının bedelini bu satışlardan karşıladı.[278] Tasarruf hakkı satılan bu yeni dükkânlardan elde edilen gelirlerin bir kısmı da, Kapalıçarşı'nın tamiri gereken kısımlarının belirtildiği keşfinin dışında ve komisyonun asli görevi olmayan kesimlerin inşasına ayrıldı.[279]

Netice olarak, 1894 depreminin ardından yürütülen tamiratla Kapalıçarşı'nın sınırları daraltıldı ve çarşıdaki dükkân sayısı azaltıldı. Çarşının ihalesinin gündemde olduğu dönemde padişaha arz edilen bir jurnale göre, Kapalıçarşı'da yaklaşık 4.000 dükkân ve hanlarda da 2.400 oda vardı.[280] Ne yazık ki, tamirat sonunda Kapalıçarşı'da kaç dükkânın olduğunu tespit etmek mümkün olamamıştır; ancak 1939 yılına ait bir tespite göre, 1930'lu yıllarda Kapalıçarşı'daki dükkân sayısı 2.447 idi.[281] Dolayısıyla, depremden sonra başlayan tamirat sürecinde çarşı içindeki dükkân sayısının yaklaşık üçte bir nispetinde azaldığı söylenebilir. Ayrıca, bu büyük restorasyon sonrasında, daha önce çarşı içinde olan Bat Pazarı'nın önemli bir kısmı ve Alipaşa Hanı çarşı dışında kaldı, Çadırcılar Caddesi'nin üstü açık bırakılarak caddenin iki yanına iki kat dükkân inşa edildi. Bu caddenin çarşıya sınırı olan kısmına yeni kapılar yaptırıldı ki, bunlar Beyazıt, Hacı Hüsnü, Fesçiler, Yorgancılar ve Lütfullah Efendi Kapılarıydı. Çelik Gülersoy, daha önce burada Dua Pazarı, Bat Pazarı, Yorgancılar ve Koltukçular

adıyla anılan dört iç kapıdan bahsetmekte ve Çadırcılar Caddesi'nin çarşı dışında bırakılmasıyla bu kapıların birer dış kapıya dönüştüğünü ifade etmektedir.[282] Gülersoy'un bahsettiği kapılardan Bat Pazarı Kapısı Fesçiler Kapısı, Dua Pazarı Kapısı da Hacı Hüsnü Kapısı olmalıdır. Yorgancılar Kapısı ise, halen aynı adla anılıyor. Ancak Koltukçular Kapısı'nın bugün hangi adla anıldığını yahut bugüne ulaşıp ulaşmadığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu, tespit edebildiğimiz ve kaynaklara yansıdığı kadarıyla, on han, bir mescit, bir cami, bir sıbyan mektebi, yirmi beşten fazla sokak, üç ana cadde ve yedi kapı tamir ve inşa ettirmişti.

Kapalıçarşı'nın içindeki yeniliklere gelince, burada da önemli değişiklikler oldu. Deprem öncesinde çarşıdaki dükkân sistemi oldukça farklıydı. Ahşap olan dükkânlar, duvar önlerinde olan küçük mekânlardı ve kepenk olarak kullanılan kapı sundurmaları vardı. Dolap adıyla anılan bu dükkânlarda esnaf, peyke adı verilen yüksek bir yerde oturur, eşyalarını da peykelerin altındaki sandıklara koyardı. Dükkânlar iki yana değil de, aşağı inen veya yukarı çıkan iki kepenkle kapatılırdı ve dükkânların önlerinde camekân, vitrin ve duvar yoktu. Depremden sonraki restorasyonda ise, peyke ve dolap usulü dükkân uygulaması kaldırıldı. Yukarıda da ifade edildiği gibi, camekân usulü, yani bugünkü dükkân anlayışı getirildi ve sıra dükkân görüntüsü oluştu. Üstelik tüm dükkânlar aynı olsun diye de bunlara belli bir ölçü kondu. Yeni sistemde dükkânlar kemerlerin dibinde yer alıyordu. Kapalıçarşı içinde kalan hanların mimari yapısında da bazı değişiklikler oldu. Nitekim, restorasyonda klasik orta avlulu hanların yerini kenarlarına yahut ortalarına beton ilavelerin konduğu hanlar aldı. Depremden fazla etkilenmeyen bedestenler ise, eski mimarilerini korudu. İç tezyinatta da tonozlara ve duvarlara kalemişi süslemeler yapıldı.[283]

Kapalıçarşı'nın tamiri için böyle kapsamlı bir çalışma yapılmasında ve esasen tamiri dükkân sahiplerine ait olan onarımın devlet aracılığıyla yürütülmesinde, şüphesiz çarşının asar-ı atikadan olması kadar, devletin en büyük ticaret merkezi olması da etkili oldu.

Ayasofya Camii

Ayasofya da, 1894 depreminden etkilenen tarihi eserlerden biriydi. İlk gün Yıldız Sarayı'na ulaşan haberlerde, ağır hasar olmamakla birlikte sıvaların döküldüğü yönünde bazı bilgiler yer alıyordu.[284] İlk detaylı keşif çalışmasını yapan Şehremaneti'nde kurulan keşif komisyonu, caminin yay kemerlerinde ve mihrap kısmında yer yer sıva çatlakları bulunduğunu ve türbe tarafında kule tabir edilen kısmının çok az yerinden oynadığını ve caminin 14.735 kuruşa onarılabileceğini tahmin ediyordu. Bu keşifte komisyon üyelerinden D'Aronco bulunmadı. Daha önce de ifade edildiği gibi, depremden sonra II. Abdülhamid'in selatin camilerin ve büyük camilerin mimari tarzlarına uygun bir şekilde onarımı için görevlendirdiği D'Aronco, Evkaf Nezareti'ne sunduğu raporda altında imzası olmasına rağmen bu keşfe katılmadığını ve hatta bu keşfin gerçeği yansıtmadığını iddia ediyordu.

D'Aronco, Ayasofya'nın tarihi önemine işaret ederek binanın en iyi şekilde onarılmasını gerektiğini söylüyordu. Deprem, ona göre, Ayasofya'da hafif bir hasara neden oldu; fakat daha önce harap olan kısımları açığa çıkararak hasarı artırdı. Bu nedenle, D'Aronco, Ayasofya'nın pek sağlam olmadığı kanaatini taşıyordu. Büyük kubbeyi taşıyan duvarların oturmasından ve ön taraftaki desteklerin baskısından kaynaklanan hasarlar oluşmuş ve caminin girişinde bulunan yarım kubbe yerinden oynayarak çatlamıştı. Bu sebeple, bina dayanıklılığını kaybetmişti. Ayrıca, kemerlerin dayandığı sütunlar eğilerek kemerleri destekleyen duvarlar da çatlamıştı. D'Aronco, daha önce yapılan onarımların çok kötü ve yapılan işin sıva çatlaklarını kapama ve boyama şeklinde olduğuna, ayrıca kubbedeki kurşunların da yenilenmesi gerektiğine işaret etti. Sonuç olarak, minarelerin, mihrabın üzerindeki iki pencerenin, dışarıdaki kulelerden birinin ve kubbe ile çatılardaki kurşunların tamiri; sol taraftaki ayaklardan birinin güçlendirilmesi; caminin sağındaki sıvaların çoğunun, bütün oluk ve boruların yenilenmesi ile cami girişinde ve içinde yer alan mermer kitabelerin ve kabartmaların onarılması gerektiğini ve bütün bu tamiratın 87.150 kuruşu bulacağını belirtiyordu.

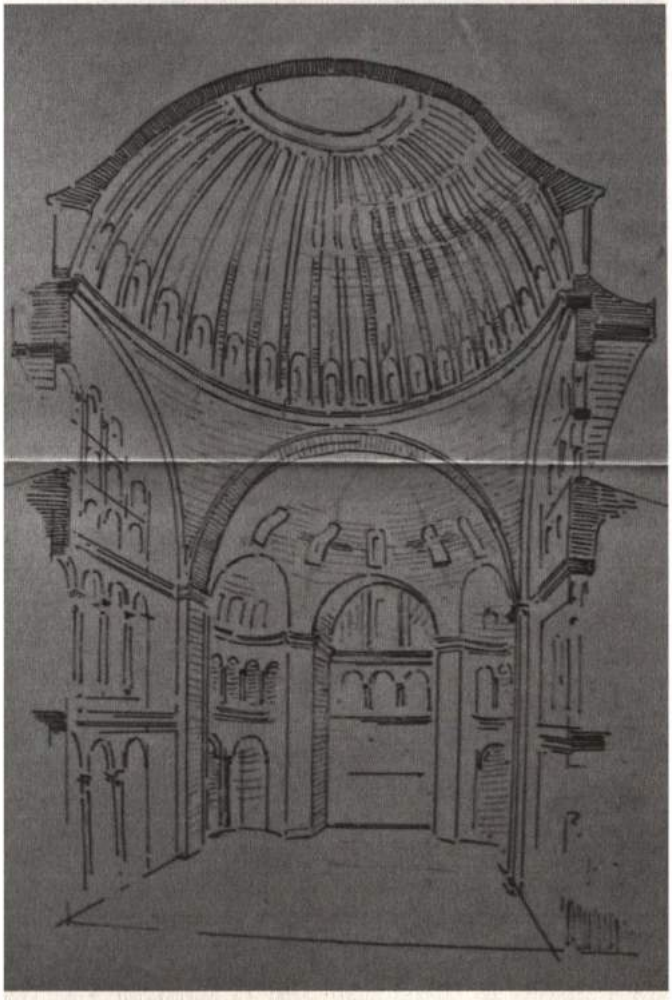

Ayasofya'nın içindeki hasarı göstermek üzere yapılmış çizim, İ. EV, 11-B 1312.

Gaspare Fossati'nin Ayasofya'daki hasar çizimine çok yakın bir perspektif taşıyan taşbaskı resmi, 1852.

D'Aronco'nun keşfiyle birlikte iki keşiften hangisinin dikkate alınması gerektiğine karar veremeyen Evkaf Nezareti, meseleyi hükümete havale etti. Hükümet, bir ara D'Aronco, Vallaury, Jasmund ve Sarkis Bey'den müteşekkil bir komisyonunun Ayasofya'nın keşfini yeniden yapmasını düşündü, ancak daha sonra tamiratı geciktireceğini hesaplayarak bundan vazgeçti. Sonuçta, Ayasofya'nın D'Aronco'nun yaptığı keşif ve düzenlediği keşif defteri üzerinden tamirine karar verdi.[285]

Kararın ardından Ayasofya'nın tamirine başlandığını tahmin ediyoruz. Nitekim, daha önce Evkaf Nazırı Galip Paşa'nın Sadaret'e takdim ettiği ifade edilen listede, Ayasofya Camii tamirine başlanan vakıf eserleri kategorisinde yer almaktadır.

D'Aronco'nun, restorasyon öncesinde Ayasofya hakkında bilgi veren katalog ve kitapları incelediği anlaşılıyor. Nitekim, onun kütüphanesinde bulunan bazı kitaplar restorasyonu bu çerçevede yapmaya çalıştığını göstermektedir. Bu çalışmalara rağmen, söz konusu restorasyon yine de Ayasofya'da bulunan ve sanat tarihi açısından büyük bir önem taşıyan mozaiklerin tahrip olmasını engelleyemedi. Çünkü depremde hasar gören yarım kubbenin sağlamlaştırılması ve büyük kemerin güçlendirilmesi için kemer içindeki mozaik parçaları kaldırılırken mozaikler tahrip oldu.[286]

Dersaadet ve Topkapı Sarayı Surları

Seraskerlik'in denetiminde olan Dersaadet surlarının ilk hasar tespiti, Şehremaneti'ne bağlı kalfa ve mühendisler tarafından yapıldı. Askeri makamlar yerine sivillerin bu işle görevlendirilmesinin nedeni, ağır hasar gören surların ve burçların diplerinde inşa edilmiş olan derme-çatma hanelere zarar vermesiydi.[287] Mühendis Hacı Rıza Efendi, Papasoğlu Kosti Kalfa ile Yanko Kalfa'dan oluşan teknik heyet, Yeni Cami'den Ayvansaray'a, oradan da Yedikule'ye kadar olan Haliç ve kara surlarının kontrollerini yaptı. Buna göre, Haliç surlarında 21 burç, diğer tarafta da 29 burç olmak üzere toplam 50 burç ağır hasar gördü ve teknik heyet, bu ağır hasarlı kısımların yıkılmasına karar verdi.[288]

VIE PHYSIQUE DU GLOBE

LES TREMBLEMENTS DE TERRE DE CONSTANTINOPLE

Notre globe est bien tourmenté cette année et le plancher des vaches n'a plus sa stabilité proverbiale. Les tremblements de terre se succèdent rapidement, amassant avec eux les plus grands désastres. Il y a quelques mois la Grèce payait son tribut ; aujourd'hui Constantinople, à son tour, a été atteinte par le fléau, un des plus terribles que l'histoire ait eus à enregistrer.

La région atteinte est considérable, ses limites sont fort étendues et il est probable que les secousses ont eu plusieurs points de départ. La ville de Constantinople a été comprise dans l'ensemble des secousses qui ont rayonné autour de la mer de Marmara comme centre, s'étendant d'un côté sur les Dardanelles, sur le golfe d'Ismidt de l'autre et suivant la vallée d'Adabajar pour gagner Bolou et Héraclée.

MM. Dybowski et Gregorowics, deux Français qui se trouvaient dans cette région pour le parcement d'un canal ont pu donner quelques renseignements sur le phénomène. Toute la vallée qui s'étend d'Ismidt à Adabajar a été atteinte par les secousses qui ont causé des dégâts considérables et la mort d'un grand nombre d'habitants. Les hauteurs qui bordent cette vallée n'ont point eu à souffrir ou tout au moins très peu. Le Sangarus, qui coule à quelques kilomètres d'Adabajar, avait quitté son lit le lendemain du sinistre pour n'y revenir que le surlendemain ; de même des parties non achevées du canal où se trouvaient des eaux stagnantes ont été complétement mises à sec.

Les îles des Princes, près de Constantinople, ont eu aussi fort à souffrir, les habitations et le sol ont été crevassés dans toutes les directions.

A Prinkipo, des maisons se sont effondrées et parmi elles l'église orthodoxe grecque; à Missi il y a eu mort d'hommes pris sous les décombres. Dans l'île de Walki les désastres ne sont pas moins grands : l'École navale s'est écroulée ainsi que le monastère et l'église grecque, tuant ou blessant toutes les personnes qui se trouvaient dans ces bâtiments. Dans l'île d'Antigoni, au contraire, ce sont les bâtiments religieux seuls qui ont résisté; à Péra les dégâts matériels sont peu considérables, mais cinq personnes ont été tuées; à Galata, dix morts à enregistrer; à San Stefano, l'église catholique et la maison des Pères capucins ont été renversées.

LES TREMBLEMENTS DE TERRE DE CONSTANTINOPLE.
Ruines du mur de Constantin.

La mer de Marmara s'est retirée à 100 mètres et, dans toute la région, les communications télégraphiques ont été interrompues.

La plus forte secousse s'est produite le 10 juillet à 12 h. 24 m., et les courbes relevées le lendemain matin au magnétographe du parc Saint-Maur portent la trace très nette du phénomène qui y a été enregistré à 10 h. 50, heure correspondant à 12 h. 36 à Constantinople. L'impulsion n'aurait donc mis que 12 minutes pour parcourir les 3,000 kilomètres qui séparent Constantinople de Paris.

Le 12 juillet, à quatre heures, une autre oscillation du sol a été ressentie et les villes d'Angora, de Konisi et de Jalova ont été fort éprouvées. Partout, le sol présente des fissures.

Notre gravure représente une partie de la muraille de Constantin qui s'est crevassée et écroulée en maint endroit. D'ailleurs tout Constantinople ne présente plus qu'un amas de ruines sur lesquelles les habitants ont dressé des tentes et établi des campements pour se mettre à l'abri en attendant la reconstruction des bâtiments.

ALEXANDRE RAMEAU.

Kara surlarında bir burç, La Science Illustrée, 5 Ağustos 1894.

Şehremaneti, bunun üzerine kazaya meydan vermemesi için tehlike arz eden surların ve burçların bir an önce yıkılmasını Seraskerlik'ten istedi.[289] Ancak II. Abdülhamid, Topkapı Sarayı ve İstanbul surlarının asar-ı atikadan olması nedeniyle ve yıkılacak kısımların bir an önce onarılması amacıyla[290] surların bir kez de Erkân-ı Harp Dairesi'nce kontrol edilmesini istedi.[291] Bu çerçevede Seraskerlik İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin himayesinde ve Erkân-ı Harbiye miralaylarından Halit Bey ile Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından Hafız Mehmed Bey'den müteşekkil bir komisyon kuruldu.[292] *Sabah* gazetesinde adı "İstanbul Surları Tamirat Komisyonu" olarak geçen bu komisyon,[293] surların tamirinden de sorumluydu.[294]

Öncelikle Ahırkapı'dan Yedikule'ye kadar olan Marmara surları ile Yedikule'den Ayvansaray'a kadar olan kara surlarını kontrol eden komisyonun tespitlerine göre, Ayvansaray'dan Eğrikapı'ya kadar olan burçlar ile Yedikule burcu dışındaki burçlar ya tamamen ya da kısmen yıkıktı. Ayrıca, sur ve burçların tehlikeli kısımlarının yıkım masraflarının da dahil olduğu bir keşif defteri düzenleyerek[295] İstihkâm ve İnşaat Dairesi'ne teslim etti.[296] Bu arada bir nüshası da Şehremaneti'ne gönderildi.[297] Erkân-ı Harp Dairesi'nin gerek olmadığını belirterek gönderilmesine karşı çıktığı[298] keşif defterinin bir nüshasının Şehremaneti'ne teslim edilmesinin nedeni muhtemelen bilgilendirmekti. Çünkü surlara bitişik haneler vardı ve tehlike arz eden surlardan düşen taşlar hanelere ve yoldan geçenlere zarar verebilirdi, dolayısıyla gereken tedbirlerin alınması amaçlanmış olabilir. Bir yandan keşfi yapılan kısımlarda bu tamirat başlatılırken,[299] komisyon da Ayvansaray'dan Bahçekapı'ya kadar olan Haliç surlarının keşfini yaptı.[300]

Askeri makamların hazırladığı keşif defteri, Şehremaneti mühendis ve kalfalarının düzenlediği keşif raporundan daha ayrıntılıydı. İkinci keşifte, hasarlı kısımlarla bunların ne kadarının yıkılması gerektiği hususu oldukça ayrıntılı olarak ele alındı ve ilk keşfe oranla bazı yerlerde daha fazla hasar, bazılarında da daha az hasar tespit edildi. Nitekim, ilk keşif heyeti kara surları tarafında 13 burcun yıkılması gerektiğini belirtirken, ikinci komisyon burçlardan ziyade kale duvarlarının yıkılmasını uygun buldu.

Dersaadet surlarından Marmara ve kara surlarının keşif bedeli 136.793 kuruştu.[301] II. Abdülhamid, bu paranın Osmanlı Bankası'ndan depremde hasar gören resmi kurumların tamiri amacıyla alınan krediden karşılanmasını istedi.[302] Komisyonun keşfini daha sonra yaptığı Haliç surları kısmının keşif bedeli ise 36.650 kuruş olarak tespit edildi. Bu sıralarda bankadan alınan 250.000 liralık kredi tükendiği için Nizamiye Hazinesi'nden karşılanmasına karar verildi.[303]

Tamirata, kara surlarının çok hasarlı olan önemli kapılarından başlandığı anlaşılıyor. Nitekim, *Sabah* gazetesi depremde ağır hasar gören Edirnekapı'nın tamirinin tamamlanarak açıldığını ve komisyonun, tehlike arz eden kısımların yıkılmasından hemen sonra Topkapı'nın onarımına başlamayı kararlaştırdığını yazıyordu.[304] Tamirat sırasında tarihi eser niteliğindeki bazı değerli taşlar da Müze-yi Hümayun'a nakledildi.[305]

Komisyonun tamirat sırasında karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, kale duvarlarıyla burçlara bitişik olarak yahut onlarla iç içe inşa edilmiş olan hanelerdi. Çünkü, bu durumda komisyonun sınırları tam olarak tayin edilemiyordu. Bunun üzerine, Seraskerlik Şehremaneti'nden emlak sahiplerinin ellerindeki tapu senetleri çerçevesinde yapılacak bir çalışmayla bu sınırların tespit edilmesini istedi. Şehremaneti, bu hususu gösteren bir defter hazırlanmasına karar verdi.[306]

Maalesef eldeki veriler Dersaadet surlarının onarımının ne zaman bittiğini veya ne kadarının tamamlandığını ifade etmek için yeterli değildir. Ancak, muhtemelen kredi parasından karşılanması sebebiyle Marmara ve kara surlarının onarımı Haliç surlarından önce tamamlandı. Zira kaynaklarda 1895 yılının ikinci yarısından itibaren bu kısımlar hakkında bir bilgi yoktur. Haliç surlarına gelince, surların tamiri için gereken paranın temin edilemediği anlaşılıyor. Nitekim, bu kısmın tamiri için gereken 36.000 küsur kuruş Nizamiye Hazinesi'nden ödenemedi ve paranın Şehremaneti'nden karşılanması istendi. Fakat, Şehremaneti bütçesinin bu onarım için yetersiz olması nedeniyle bundan da vazgeçildi[307] ve bu kısımların hasarına dair şikâyetler uzun yıllar devam etti.[308]

Topkapı Sarayı surlarının keşif ve tamiri Dersaadet surlarıyla eşzamanlı olarak yürütüldü. İlk keşif, Şehremaneti kalfaları ve mühendisleri tarafından yapıldı. Keşif heyeti, Demirkapı'dan Ahırkapı'ya kadar bazı kale bedenlerinin ve burçların üst kısımlarının ve Daye Hatun Mahallesi Caddesi'nde 32 no.lu hanenin yanındaki burcun yıktırılmasını kararlaştırdı. Bu kısmın keşif bedeli 13.459 kuruştu. Keşif defteri Şehremaneti'nde kurulan heyet-i fenniye ve komisyon-ı mahsus tarafından incelenip onaylandı.[309]

Topkapı Sarayı'nı çevreleyen surların yeniden inşası gereken kısımlarının tamamen yıkılarak bu kısımların uzun süre açık kalmasını uygun görmeyen Hazine-i Hassa Nezareti, tamir ve inşanın yıkılacak kısımlarla beraber yürütülmesini istedi. Muhtemelen bu nedenle Şehremaneti'nce yapılan keşiften bir müddet sonra dönemin ünlü mimarlarından D'Aronco'ya bir keşif daha yaptırılması uygun görüldü.[310] Kararın ardından Topkapı Sarayı surlarının ve özellikle de burçlarının ayrıntılı olarak hazırlanan keşif defteri Şehremaneti'nde kurulmuş olan keşif komisyonu tarafından düzenlendi ve yine Şehremaneti'ndeki tamirat komisyonunca incelendi.[311] Elimizde D'Aronco tarafından düzenlenmiş bir keşif defteri olmamasına rağmen, onun Hendesehane memurlarından Binbaşı Asaf Bey'le Topkapı Sarayı sur ve burçlarını kontrol ettiği 18 Temmuz 1895 tarihli bir Sadaret tezkeresinden anlaşılıyor.[312] Dolayısıyla bu keşif D'Aronco tarafından yapılıp keşif komisyonunca onaylanmış olabileceği gibi, saray surlarının ve burçlarının ayrıca Şehremaneti'ndeki keşif komisyonunca kontrol edilmiş olduğu düşünülebilir.

Keşif defterinde depremde hasar gören yerlerin dışında onarımı gereken kısımlara ait bilgiler de vardı. Keşif defterinden, Demirkapı'dan Otlukkapısı'na kadar olan kale burçlarının ve bu burçların arasındaki kale duvarlarının üst kısmında yer alan piyade siperlerinin depremde hasar gördüğü ve kısmen yıkıldığı anlaşılıyor. Alay Köşkü dışındaki kısımların tamiri için 250.024 kuruş gerektiği hesaplandı. Bu paranın depremde hasar gören yerlerin tamiri için alınan krediden ödenmesi ve tamiratın Dersaadet surlarında olduğu gibi Seraskerlik tarafından üstlenilmesi kararlaştırıldı.[313]

Surların tamiratının sorumluluğu Erkân-ı Harbiye miralaylarından Halit Bey'e verildi. Ancak kısa bir süre sonra keşif bedelinin yetersiz olduğu gerekçesiyle tamire ara verildi.[314] Bunun üzerine Şehremaneti yeni bir keşif yapılmasını talep etti.[315] Ne yazık ki, bu süreçte yapılanları tespit etmek mümkün olamadı; fakat saray surlarının tamirinin tamamlanması hayli uzun sürdü.[316]

Kıztaşı

Keşif ve tamirinin özel olarak kurulan bir komisyona havale edildiği bir diğer yapı da, Bizans dönemine ait bir eser olan ve halk arasında daha çok Kıztaşı[317] olarak anılan Markianos Sütunu'ydu. 5. yüzyıla tarihlenen ve 19. yüzyıla kadar pek çok afete maruz kalan bu anıt, bu dönemde bir evin bahçesinde ve haraptı. Bir ara Müze-yi Hümayun'a nakli tasarlandı, ancak bu mümkün olmadı. Depremde Kıztaşı sütununun ağır hasar görmesinin ardından müzeye nakli meselesi yeniden gündeme geldi.

Şehremaneti'nin Kıztaşı sütununun tehlike arz ettiği ve tamir edilmesi gerektiği yönünde Maarif Nezareti'ne ihbarı üzerine hasar tespiti için müze müdüriyetinden özel memurlar gönderildi. İsimlerini ve bilgi düzeylerini tespit edemediğimiz bu memurların yaptığı hasar tespitinde, sütunun üzerindeki başlık ile resimli taşın [muhtemelen Nike kabartması] tamir edilemeyecek derecede hasar gördüğü, sütunun ise 3.800 kuruşa onarılabileceği anlaşıldı. Öte yandan müze yetkilileri, tamir edilemediği için söz konusu sütun başlığı ve resimli taşın, teknik bir heyet gözetiminde yerinden alınarak müzeye nakledilmesini kararlaştırdı. Maarif meclisi de kararı onayladı. Ancak II. Abdülhamid, "bu gibi asar-ı atikanın" yerinden kaldırılmasının halk arasında dedikodulara sebep olacağı[318] ve ayrıca söz konusu eserlerin şehri güzelleştirdiği düşüncesinden hareketle karara karşı çıkarak Kıztaşı'nın yerinde onarılmasını istedi.[319]

Çıkan iradenin ardından Müze-yi Hümayun Müdür Muavini Halil Edhem Bey başkanlığında teknik bir heyetin kurulması kararlaştırıldı.[320] Bu çerçevede Maarif Nezareti Muhasebecisi Şükrü Bey, Müze-yi Hümayun Muhasebecisi Recep Bey, Müze-yi Hüma-

yun Dahiliye Memuru Kadri Bey, İnşaat Memuru Ali Bey, Maarif Nezareti Kalfası Makasdar Kalfa ve Mösyö Tony'den müteşekkil bir heyet keşif ve tamirden sorumlu oldu.[321] Sütunun tamiri muhtemelen birkaç ay sonra tamamlandı.[322]

Gayrimüslimlere ve Yabancılara Ait Dini ve Sosyal Müesseselerin Keşif Ve Tamiri

1894 depreminin gayrimüslimlere ve yabancılara ait binalar üzerindeki etkisi hakkındaki bilgilerimizin çoğu basında yer alan haberlere dayanır. Zira, gayrimüslimlere ait olan kurumların tamiri ve inşası devletin iznine tabi ve bunlar hakkındaki kayıtlar da arşivlerde olmasına rağmen, gereken iznin alınmasından sonraki süreç nispeten daha bağımsız yürütülmekteydi. Nitekim, bu kurumların inşası ve tamiri için gereken para bunların kendi bütçelerinden karşılanmakta, kayıtları da patrikhane veya sefaret ve konsolosluk gibi kurumlarda tutulmaktaydı. Dolayısıyla, dönemin arşiv vesikaları, deprem sonrası süreçte gayrimüslimlere ve yabancılara ait dini ve sosyal müesseselerin keşif, tamir ve inşasında takip edilen yolları ortaya koymada, binaların hasar derecelerini ve maliyetlerini tespit etmede açıklayıcı bilgi vermekten uzaktır. Bu kurumların kendi kaynaklarının dağınık olması ise, araştırmacıların bu noktada karşısına çıkan büyük sorunlardan biridir. Depremin gayrimüslimlere ve yabancılara ait müesseselere verdiği zararla ilgili basında çıkan haberler de, daha çok depremin yarattığı şaşkınlığın etkisi ve her bilginin doğru olduğu düşüncesinden hareketle gazete sütunlarına taşınan haberlerden ibarettir ve bunların doğruluğunu test etmek eldeki veriler ve yukarıda izah edilen gerekçeler nedeniyle oldukça zordur. Öyle ki, basında hasar gördüğünü tespit ettiğimiz bazı binaların tam adını veya yerini tespit etmek mümkün olamamıştır. Nitekim, ekteki envanter incelendiğinde gayrimüslimlere ait kurumların adlarından ziyade, Rum kilisesi veya Ermeni mektebi şeklinde genel tanımlar verildiği görülür. Hatta bazılarının hangi cemaate ait olduğu bile belli değildir. Dolayısıyla depremin bu tür kurumlar üzerindeki etkisi hakkında en fazla bilgi veren kaynak olan basının verilerini bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Söz konusu kaynaklar dışında gayrimüslimlere ait binaların depremde hasar gördüğüne ve tamirine dair literatürde dağınık halde bulunan bazı bilgiler vardır. Ancak, bu bilgileri dönemin kaynaklarıyla teyit etmek oldukça zordur, çünkü bu yapıların hasar gördüğüne dair arşiv vesikalarında ve basında pek bilgi yoktur. Örneğin, Adnan Şişman'ın *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri* adlı çalışmasında 1894 depreminde hasar gördüğünü ifade ettiği Kadıköy'deki Saint Joseph Koleji'nin[323] depremde zarar gördüğüne dair dönemin arşiv ve gazete kayıtlarında bir bilgiye rastlanamamıştır. Diğer yandan dönemin kaynaklarında yer alan bazı yapılar da yanlış yer adlarıyla ifade edilmiş olabilir. Nitekim, Burgazada'da bulunan Aya Yorgi (Ayios Yeoryios) Manastırı'nın depremde hasar gördüğü hakkında kaynaklarda bir kayıt olmamasına rağmen, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin "Burgazada" maddesinde aynı adla anılan kilisenin yıkılıp 1897'de yeniden inşa edildiği yazılıdır.[324] Dönemin basınında ise, Büyükada'da hasar gören yerler sıralanırken Aya Yorgi Manastırı'ndan bahsedilmekte, fakat bu defa mevcut literatürde bu yönde bilgiye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu durum, hasar gören Aya Yorgi Manastırı'nın yerinin basında yanlış verilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Başka hiçbir kaynakta bu isme rastlanılmaması da eldeki bilginin doğruluğunun tespitini zorlaştırmaktadır.

Eldeki veriler ışığında depremin gayrimüslim ve yabancı müesseseler üzerindeki etkisinin rakamsal boyutu hakkında bir tespit yapmak elbette mümkündür. Ama bu tespitte yanılma payının olduğu göz ardı edilmemelidir. Yukarıda "Hasar Gören ve Yıkılan Binaların Sayısı" başlığı altında ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi, deprem Hıristiyanlara ve Musevilere ait ibadethanelerin 37'sine, gayrimüslim ve yabancı okulların 15'ine, hastanelerin 3'üne ve 4 de sefaret binasına zarar verdi.

Gayrimüslim cemaatlere ve yabancılara ait olup depremde hasar gördüğünü ve tam adlarını tespit ettiğimiz binalardan bazıları Büyükada'da Hristos Kilisesi ile Manastırı, Burgazada'da Hristos Manastırı ile Aya Yani Kilisesi, Heybeliada'da Ruhban Okulu, Elen Ticaret Okulu, Rahip Arsenios nam-ı diğer Terk-i Dünya Ma-

Heybeliada Ruhban Okulu'nda deprem sonucu oluşan hasar, Cosmos, Yıl 1895, c. 4, sayı: 15.

nastırı, Cibali'deki Aya Nikola Kilisesi, yabancılara ait Saint Esprit Katedrali, Sankt Maria Kilisesi ve bazı kayıtlarda Alman-İsviçre Okulu olarak da geçen Beyoğlu Alman Okulu'ydu.

Depremin gayrimüslim cemaatlere ait ibadethaneler, okullar ve hastaneler üzerindeki etkisi hakkında bilgi veren ilk kayıtlar, hükümet merkezine ve Yıldız Sarayı'na gönderilen telgraflar ve jurnallerdi. Bu kayıtlara göre, deprem en çok Heybeliada'daki Ruhban Mektebi'ne ve Balıklı Rum Hastanesi ile Yedikule dışındaki Ermeni Hastanesi'ne zarar vermişti. İlk bilgiler arasında daha çok bu kurumların yer almasının nedeni, sarsıntıların devam etmesi ve hasar nedeniyle yöneticiler, öğrenciler ve hastaların bina dışına çıkarılmak zorunda kalınmasıydı. Çünkü, kurumlar Şehremaneti'ne ve Zaptiye Nezareti'ne müracaat ederek çadır talebinde bulunuyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi, çadır konusunda Müslüman-gayrimüslim ayırt edilmeksizin eldeki imkânlar doğrultusunda gereken yardımlar yapılmıştı.

Deprem şokunun yavaş yavaş atlatılmasının ardından patrikhanelerin keşif çalışmalarına başladığı tahmin edilebilir. Zira, yu-

karıda "Kurumların ve Şahısların Yaptığı Şartlı Yardımlar" kısmında açıklandığı gibi, Rum patriğinin depremden on gün sonra Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderdiği bir tezkereyle, başta Heybeliada Ruhban Mektebi olmak üzere depremde hasara uğrayan bütün müesseseler ve Rum halkına yardım edilmesini istemesi patrikhanenin böyle bir talepten önce bir ön çalışma yaptırmış olduğunu düşündürmektedir. Bu yardım talebinden kısa bir süre sonra da hasar gören binaların tamir masraflarının karşılanması için patrikhane denetiminde, yukarıda ayrıntıları verilen bir iane komisyonu kuruldu.

Gazetelere yansıyan bazı ifadelerden keşif ve tamir çalışmalarının patrikhaneler tarafından yürütüldüğü anlaşılıyor. Nitekim, *Sabah*'ın 12 Eylül tarihli nüshasında belirtildiği üzere, Ermeni Patrikhanesi tarafından İstanbul ve çevresindeki Ermeni kiliseleri idari heyetlerine bir yazı gönderilerek depremde hasar gören veya yıkılan kilise ve mektep gibi binaların keşiflerinin yapılması istendi. Ayrıca bir masraf cetveli düzenlenerek patrikhaneye gönderilmesi talep ediliyordu.[325] Depremde hasar gören kilise ve diğer dini ve sosyal müesseselerin tamirine başlanması için gerekli olan izin Eylül'ün ortalarında çıktı[326] ve peyderpey tamir ve inşaat çalışmaları başladı.

Şüphesiz bu konuda ilgili kurumların karşısına çıkan en önemli sorun, gayrimüslimlere ait müesseselerin onarımı için gereken parayı bulmaktı. Gayrimüslim cemaatler, bu sorunun çözümü için daha önce ayrıntılı olarak görüldüğü gibi, patrikhanelerin denetiminde bir yandan bağış toplarken, diğer yandan da patrikler hükümete müracaat ederek İane-i Musabin Komisyonu'ndan kendilerine pay ayrılmasını istediler. Komisyonun yaptığı 384.000 küsur kuruşluk yardımın ve patrikhanelerin topladığı bağışların ne kadarını mabetlere, ne kadarını okullara veya hastanelere harcadığını ve hasar gören yapılardan ne kadarını onardığını bilemiyoruz.[327] Öte yandan *İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alan kiliselerin ad ve sayılarından yola çıkarak hasar gören kiliselerden ne kadarının tamir edildiğini tespit etmek de verilerin yetersizliği nedeniyle mümkün olamadı. Nitekim, envanterde görüleceği gibi Yakacık'ta bir Rum kilisesi olarak geçen mabedin tam adına ulaşmak mümkün olama-

dığı gibi, bu civarda bir kilisenin varlığına da söz konusu mecmuada rastlanılamadı.

Yabancılara ait dini ve sosyal kurumların durumu hakkında kaynaklara yansıyan bilgiler de, tıpkı gayrimüslim kurumlarında olduğu gibi genel olarak hasar gören yapılar için talep edilen izinler ve tamir için toplanan bağışlar şeklindedir. Örneğin, Hariciye Nezareti'ne ulaşan bilgilere göre, Yeşilköy'deki Latin kilisesi yıkıldı ve Fransa Sefareti'nin himayesinde olan kilisenin yönetimi, o çevrede başka bir kilise olmadığı için bir hanenin kilise olarak kullanılmasını istedi.[328]

Yabancılara ait kurumların keşif ve tamirleri de gayrimüslimlerin kurumlarına benzer şekilde yapıldı ve bu konuda genel olarak sorumluluğu sefaretler üstlendi. Onarım masrafları, "Kurumların ve Şahısların Yaptığı Şartlı Yardımlar" başlığı altında izah edildiği gibi, ilgili sefaretler aracılığıyla toplanan ianeler ile kurumların kendi halkına, bankalara ve yardım derneklerine yaptıkları yardım çağrılarına cevap veren şahısların bağışlarıyla ödendi. Örneğin Fransa Büyükelçiliği, Katolik din kurumları ile okullara maddi yardımda bulundu. Yapılan yardımlar içerisinde en önemlileri, herhalde Avrupa hükümdarları tarafından yapılan şartlı yardımlardı. Nitekim, Avusturya İmparatoru Franz Joseph, Beyoğlu'ndaki Avusturya-Macaristan Mektebi ile Sankt Maria Kilisesi için 4.000 frank, Alman İmparatoru Wilhelm de Beyoğlu Alman Okulu için 5.000 mark yardımda bulundu. Maddi sıkıntıların aşılması, elbette uzun bir süreçti. Bu nedenle bazı kurumların inşasına veya tamirine başlanması bir yıldan uzun sürdü.[329]

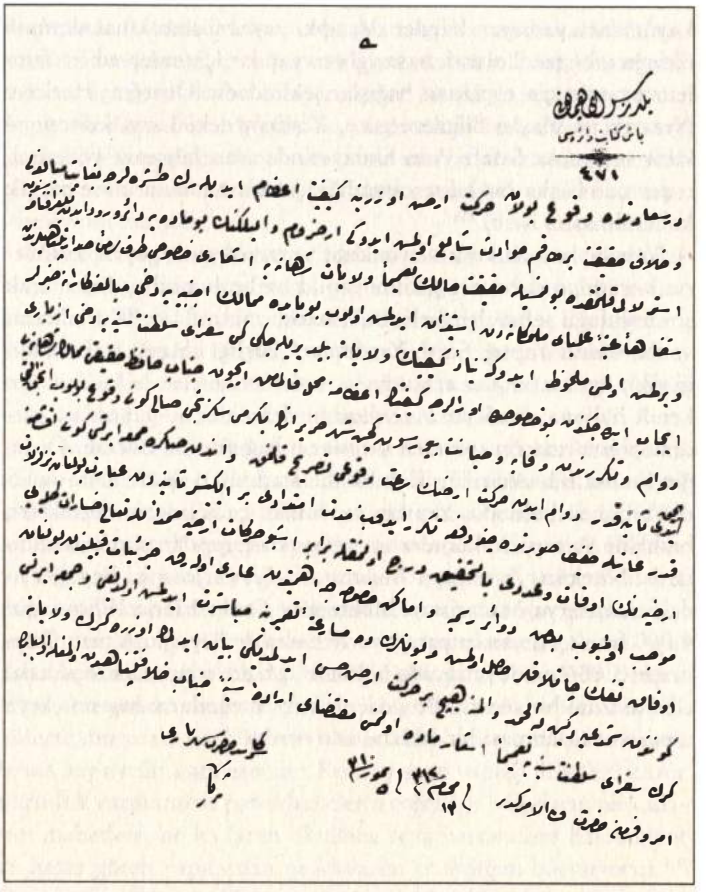

Deprem hakkında taşra ve yurtdışına gönderilecek tamim hakkında irade, İ.HUS, 54/M.1312 (17 Temmuz 1894)

VII

Depremin Kamu Zihnine Yansıması

10 Temmuz günü meydana gelen depreme ve depremin İstanbul üzerindeki etkilerine dair haberler, kısa süre içinde hem Osmanlı ülkesinin en ücra yerlerinde[1] hem de Avrupa ve Amerika'da duyuldu. İstanbul'da büyük bir deprem meydana geldiği haberini ve neden olduğu trajediyi elçilikleri, telgraf şirketleri ve basından öğrenen Avrupa'daki hükümdar ve devlet adamları Hariciye Nezareti'ne taziye ve geçmiş olsun telgrafları çekti. İngiltere kraliçesi,[2] İspanya kral ve kraliçesi,[3] Sırp kralı[4] ve Hollanda kraliçesinin[5] yanı sıra, Osmanlı devletinin Berlin,[6] Madrid,[7] Ragusa,[8] Stockholm[9] ve Lahey sefirleri[10] bu felaketten duydukları üzüntüyü dile getirdi. Öte yandan, devletin taşradaki görevlileri de, haber ulaşır ulaşmaz İstanbul halkının acılarını paylaştıklarını bildiren telgrafları Yıldız Sarayı'na gönderdi.[11] Basın, bu konuyla yakından ilgilendi ve depremle ilgili tüm haberleri okuyucusuna ulaştırdı. Bunun yanı sıra, deprem halkın zihninde derin izler bıraktı. Öyle ki, halkın acılarını bir nebze olsun paylaşmak isteyen şair ve ozanlar yaşananları tasvir ederek bu depremin yarattığı acıları kendi dillerince anlattılar.

Bu başlık altında, basına yansıyan ve kimi zaman bazı spekülasyon ve tartışmalara neden olan depremle ilgili haberler, basına uygulanan sansür, yurtdışı basınında bu deprem hakkında çıkan haberler ile depremin edebiyatımıza yansıması hususu üzerinde durulacaktır.

Depremle İlgili Spekülasyonlar ve Bazı Tartışmalar

10 Temmuz depreminin yarattığı ilk şok ve sonrasında yaşananlar, yerini bir müddet sonra merak ve bilgi eksikliği sorununa bıraktı. İlk önceleri ailesini, eşini-dostunu merak edenler, biraz zaman geçince "Depremde kaç kişi ölmüş? Kaç kişi yaralanmış? Nereler yıkılmış? Yeni ve şiddetli bir deprem olacak mı?" gibi sorulara cevap arar oldular. Dönemin şartları gereği, bu eksikliğin giderilebileceği yegâne araç gazetelerdi. Nitekim, gazeteler hemen deprem ertesinde sorulara cevap aramaya başladı. İnsanların merakı, belki de basını harekete geçiren, depremle ilgili hemen hemen her duyumun gazete sütunlarına taşınmasını sağlayan temel itici güç oldu. Gazeteler hükümetin onlara ilettiği resmi bilgilerin yanı sıra Ermenice, Rumca gibi farklı dillerde yayın yapan gazeteler ve Beyoğlu basını ile yabancı basında çıkan ve etrafta deveran eden haberleri de okuyucularına ulaştırıyorlardı. Çoğu kere kendilerine ulaşan bilgileri araştırmadan veya başka gazetelerden alıntılayarak yayımlayan basın kuruluşlarının bu tavrı, asılsız veya abartılı bazı haberlerin yayılmasına ve kamuoyunda spekülatif tartışmaların çıkmasına sebep olabiliyordu.

Gazetelere yansıyan asılsız haberlerin başında hasar gören yerler geliyordu. Zira, deprem sonrasında yaşanan karmaşada hasar gören yerlerin tespit edilmesindeki zorluk hata payını artıran bir etken olarak karşımıza çıkar. Basının konuya ilgisi ve depreme dair haberlerin bir an önce kamuoyuna duyurulma arzusu resmi ve gayri resmi bilgilerin hemen gazetelere taşınmasına sebep oluyordu. Ancak, resmi makamlar dışındaki haber kaynaklarından elde edilen bilgilerin kimi zaman araştırma süzgecinden geçirilmemesi, kimi zaman da olduğundan fazla abartılması uygulanacak sansürün de habercisi oldu.

Asılsız Haberler ve Sansür

Asılsız haberler içinde en çarpıcı olanı, Marmara Denizi'ndeki Issız Ada veya nam-ı diğer Hayırsız Ada'nın çöktüğü yolunda *Sabah* gazetesinde yayımlanan haberdi.[12] Ancak, haberin asılsızlığı birkaç gün sonra anlaşıldı ve gazete tarafından tekzip edildi.[13] Benzer bir diğer haber, Yalova'da dağ hamamlarının hasar gördüğü şeklindeydi. Fakat, halk arasında deveran eden bu haber de, diğeri gibi asılsız olup tekzibe muhtaçtı.[14] Her iki haberin tekzip tarihleri ise oldukça manidardır. Zira, bu tekzipler, haberin yayımlanmasının hemen ardından değil, kapatma ve ihtarname cezalarının uygulanması sonrası gazetelerdeki yerlerini almıştır.

Sansüre yol açan olaylar silsilesi, önce Rumca yayımlanan *Nea Epitheorissis*[15] adlı gazetenin 10 Temmuz tarihli nüshasında Darülaceze binasının bazı yerlerinin yıkıldığı haberini yayımlaması ile başladı. Gerçekte hiçbir hasar olmayan inşaat halindeki bina hakkında böyle asılsız bir haberin çıkması yetkilileri harekete geçirdi ve gazetenin imtiyaz sahibine ihtarname verildi. Bu ihtarname, hem binanın durumunun kamuoyu ile paylaşılması hem de diğer basın organlarına bir uyarı niteliği taşıması amacıyla dönemin gazetelerinde "İhtarname Sureti" başlığı altında şöyle yayımlandı:

> Nea Epitheorissis nâm Rumca gazetenin 1107 nolu ve 28 Haziran sene 1310 tarihli Salı günkü nüshâsında Darülaceze binasından bir mikdârının hareket-i arzdan münhedim olduğu yazılmış ise de, mezkûr ebniyede asla inhidâm olmadığı gibi hiçbir tarafında çatlak dahi bulunmadığı cihetle tekzîb-i keyfiyete ibtidâr ve ba'demâ bu gibi havâdislerin bilâ-tahkîk derc ve neşr edilmemesi lüzumu mezkûr gazete sahib-i imtiyâzına katiyyen beyân ve ihtâr olunur.[16]

Darülaceze binasının durumu ile ilgili haberler ilerleyen günlerde de basına yansıdı. Nitekim, *Tercüman-ı Hakikat*, birkaç gün sonraki nüshasında depremin binaya hiçbir zarar vermediğini, bunun da binanın sağlamlığına delalet ettiğini vurgulamaktaydı.[17] İnşaat halindeki bir bina hakkında asılsız haber yapılmasının ya-

rattığı bu tepki pek ağır olsa da, devletin yapımına hayli önem verdiği anlaşılan Darülaceze binasının henüz yapım aşamasında zarar görmesi, herhalde itibarının zedelenmesi anlamına gelecekti.

Sansüre giden yolda ikinci olay, *Sabah* gazetesinin *Le Stamboul*'dan 12 ve 13 Temmuz tarihli nüshalarında Cibali'deki Tütün Fabrikası'nın ciddi şekilde hasar gördüğünü, 10 kişinin enkaz altında kaldığını ve fabrikanın ağır hasar nedeniyle tatil edildiğini alıntılamasıydı. Gerçekte ise, "Depremin Yarattığı Korku ve Artçı Sarsıntılar" başlığında ele alındığı gibi, fabrikanın tatil edilme nedeni ihtiyati olup fabrikada ciddi bir hasar mevcut değildi. Bu haber de, diğeri gibi dönemin gazetelerinden hem *Saadet* hem de haberi yayımlayan *Sabah* gazetesi tarafından tekzip edildi.

Bardağı taşıran son damla ise, *Konstantinopolis*[18] adlı Rumca yayın yapan bir gazeteden alıntı yapan *Sabah* gazetesinin 13 Temmuz tarihli sayısında Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin yıkılarak 22 kişinin yaralanıp, 3 kişinin öldüğü haberini yayımlaması oldu.[19] Özellikle böyle bir haberin, taşrada duyulup çocukları bu okulda okuyan ailelerin telaşlanmasının yaratacağı karmaşa göz önünde bulundurularak hemen tahkikat yapıldı. Sonuç, basın açısından hiç iyi olmadı. Zira, söz konusu durumun halk üzerindeki "havf ve heyecanı" artırması üzerine, hükümet sessizliğini bozarak bu türden yayımlar yapan İstanbul basınına sıkı bir sansür uygulamaya başladı.

II. Abdülhamid, asılsız olduğu tespit edilen haberi kamuoyuna duyurmada asıl sorumlu olarak gördüğü *Sabah* gazetesinin söz konusu nüshalarının toplattırılmasını ve gazetenin tamamen kapatılmasını emretti.[20] Aynı gün gazetenin imtiyaz sahibi Mihran Efendi çağırılarak meselenin aslı soruldu ve bir daha bu türden haberler neşretmemesi konusunda uyarıldı.[21] Belki de bu görüşmeden sonra, Abdülhamid, *Sabah*'ın tamamen değil, bir gün süreyle kapatılmasına karar verdi.[22] Ayrıca, haberle ilgili bir tekzip yazısıyla birlikte tatil kararının da gazetelerde yayımlanmasını istedi.[23] *Sabah* gazetesi 14 Temmuz 1894 (10 M 1312) günü yayımlanmadı. Öte yandan gazetenin bir gün, alıntının yapıldığı *Konstantinopolis*'in de bir hafta süreyle tatili ve tekzip haberi hem *Saadet* hem *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin aynı günkü nüshalarında yayımlanırken,[24] haberin

resmi olarak tekzibi Beyoğlu basınından *Moniteur Oriental*'de de yer aldı.[25] Kapatma cezasının tenzil gerekçesi tam olarak bilinemese de, gazete imtiyaz sahibinin haberi başka bir gazeteden alıntı yaptığını ifade etmesinin hafifletici bir sebep olduğu düşünülebilir. Ancak, burada ilginç olan bir başka nokta, aynı haber *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde de yer almasına[26] karşın, *Sabah* gazetesinin başına gelenlerin *Tercüman-ı Hakikat* için söz konusu edilmemesidir.

Toplumda tedirginlik, korku ve dehşetin yaygınlaşmasına neden olabilecek asılsız haberlerin yayımlanması, gazetelere yapılan bu müdahalelerin ana sebebi gibi görünmektedir. Fakat, dönemin özelliği gereği bu müdahaleler biraz sert olmuştur. Önce ihtarname, sonra kapatma cezaları şeklinde devam eden bu uygulamaların ardından tüm basın kuruluşlarına bir uyarı yapılır. II. Abdülhamid, yeni bir irade-i seniyye ile "ahalinin havf ve dehşetini mûcib olmamak üzere hareket-i arz vukû'atı hakkında gazetelere tahfîf-i lisan ettirilmesini" emreder.[27] Zaman zaman doğru nitelikli haberlere de uygulanan[28] bu denetim ve müdahaleler gerçekten de etkili olur. Zira, ilk bölümde açıklandığı gibi, 14 Temmuz'dan sonra yayımlanan gazetelerde, ilk günlerin aksine kamuoyunun moralini yüksek tutmayı hedefleyen yayınların yapıldığı açıkça görülür.

Asılsız ve abartılı haberler, elbette, yalnızca İstanbul basınında yer almadı. Dönemin taşra ve dış basını da İstanbul'u etkileyen depremle ilgili benzer haberlere geniş yer verdi. Zaman zaman basında çıkan bu haberlerin doğru olup olmadığının sorulması[29] Babıâli'yi yeni tedbirler almaya sevk etti. II. Abdülhamid gerek taşrada, gerekse dış basında çıkan veya çıkması muhtemel asılsız ve abartılı haberlerin önüne geçmek amacıyla, İstanbul'da deprem sonrasındaki durumu özetleyen bir tamimin yayımlanmasına karar verdi (bkz. s. 256). Tamimde, 10 Temmuz 1894 (28 Haziran 1310) Salı günü 6,5-7 saniye süreyle meydana gelen depremin çok büyük hasarlara neden olmadığı ve sarsıntıların cumartesi gününe kadar hafif bir şekilde tekrarladığı hususları yer aldı. Tamimin, hem vilayetlere hem de sefaretlere gönderilmesi istendi.[30] Bu doğrultuda hazırlanan tamim ertesi günü sefaretlere gönderildi.[31] Ancak yine de, abartılmış haberlerin ve depremle ilgili soruların sorulmasının

1.

SUBLIME PORTE

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

Le Secrétaire Général	Le Chef de Bureau	Le Rédacteur
CNG	Cfs	

PARIS

Télégramme

S. E. Said Pacha

à ses

Représentants Diplomatiques

à l'Étranger.

N. Cgl. 9459

N. Sé. 28

le 18 Juillet 1894

Objet

Paris
Londres
Vienne
Berlin
Rome
St Petersbourg
Bruxelles
Athènes
Madrid
Bucarest
Belgrade
Cettigne
La Haye
Id

31 7 94
1860

Cfs

Lédaun. CS Juin 349

Quelques mouvements sismiques ont été ressentis dans ces derniers jours à Constantinople et dans ses environs. Ceux des mardi 28 Juillet ont duré de 6½-7 secondes mais les autres ont été plus légers et n'ont duré que 1 ou deux secondes. Voici l'horaire de ces secousses : mardi matin 4 h. 40 minutes. 8 h. 45 m. 10 h. 45 m. mardi soir 3 h. 40. 4 h. 45 m. 7 h. 30 m. 7 h. 35 m. mercredi matin 10 h. Jeudi matin 8 h. 40 m. 9 h. 10 m. après midi 2 h. 3 m. 8 h. 35 minutes, 9 h. 40 m. 11 h. 5 m. dans la nuit de Jeudi à Vendredi. Cette secousse vers le matin. Samedi après midi à 6 h. 8 m. et 11 heures. Depuis Samedi jusqu'à mercredi matin aucune secousse.

Ces mouvements n'ont pas occasionné de grands dégâts sérieux. Quelques édifices publics et des maisons particulières ont été légèrement endommagés et l'on a déjà procédé à leur réparation.

Comme il est probable que l'on. aura à rapporter à l'étranger des

Deprem hakkında sefaretlere gönderilen takrir, HR.MTV, 513/55, 18 Temmuz 1894.

SUBLIME PORTE

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÈTRANGÈRES

Le Secrétaire Général	Le Chef de Bureau	Le Rédacteur

S. E. Said Pacha

à

Mavroyeni Bey

Chargé d'Affaires

N. Cie 9459 Washington

N. Se 28 Bucarest

le 18 Juillet 1894

Objet

Tremblement de terre

Quelques mouvements sismiques ont été ressentis dans ces derniers jours à Caraps et dans ses environs. Ceux du mardi 10 Juillet ont duré de 6½ à 7 secondes mais les autres ont été plus légers et n'ont duré que 1 ou deux secondes. Voici l'horaire à la turque de ces secousses: mardi matin 4 h. 20 minutes. 8 h. 45 m. 10 h. 45 m. mardi soir 3 h. 40. 4 h. 45 m. 7 h. 40 m. 7 h. 45 m. mercredi matin 10 h. 10 m. Jeudi matin 8 h. 40 m., 9 h. 10 m. après midi 8 h. 3 m. 8 h. 35 m. 9 h. 40 m. 11 h. 5 m. dans la nuit de

Takririn başka bir müsveddesi, HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894.

önüne geçilemedi.[32] Özellikle yabancı basında benzer haberlerin yer almaya devam etmesi üzerine padişah, daha sonra deprem hakkında halkı endişeye sevk edebilecek yayın yapan yabancı gazetelerin ülkeye girişini yasakladı.[33]

Suların Kaynaması, Denizin Çekilmesi Haberleri

II. Abdülhamid, bir yandan bu tedbirleri alırken, diğer yandan 10 Temmuz'dan sonra halk arasında dolaşan daha büyük ve şiddetli bir deprem olacağının yanı sıra, depremin nedenine ilişkin haberlerle de mücadele etti. Nitekim, bazı yerlerde sıcak maden sularının çıktığı, denizin çekildiği şeklinde birtakım haberlerin gazetelere yansıması üzerine gerekli çalışmaları başlattı. Yapılan tahkikat sonucu Sarıyer'de sıcak maden sularının çıktığı yönündeki[34] ve Yeşilköy'de denizin çekildiğine dair *Neologos*'ta[35] yer alan haberlerin uydurma olduğu anlaşılır.[36]

Yalnızca basına uygulanacak sansürle bu meselenin önünü alamayacağının farkında olan II. Abdülhamid, 10 Temmuz depremi sonrasında ortaya çıkan spekülasyonları gidermek ve/veya en azından halkın endişelerini azaltmak amacıyla başka yollara da başvurmuştu. Nitekim, depremden birkaç gün sonra Rasathane-i Amire Müdürü Coumbary Efendi'nin, kritik dönemin atlatıldığını ve depremin tekrarının mümkün olmadığını izah eden raporunun gazetelerde neşredilmesi[37] bu anlamda değerlendirilmelidir. Öte yandan, daha önce bahsi geçen mabeyn tercümanlarından Louis Sabuncu'nun yalnızca Avrupalı bilimadamlarının depremlere ilişkin görüşlerine yer vermeyip, 10 Temmuz depreminin merkezi ve nedeni hakkında bazı tespitler de yaparak bir rapor hazırlaması da benzer bir amaca hizmet etmiş olmalıdır. Zira Sabuncu saray tercümanıdır, bir deprembilimci değildir. Benzer şekilde yine bir deprem uzmanı olmayan muhtemelen Meclis-i Âyan üyelerinden ve padişaha yakın isimlerden biri olan Logofet Bey'in İstanbul depremlerine dair hazırladığı istatistiki çalışma ve İstanbul depremlerinin tarihsel süreç içerisinde giderek azaldığını ifade eden raporu da aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Halkı teskine yönelik bu çalışmaların çıkış noktası deprem sonrasında gündeme gelen spekülasyon ve/veya tartışmalardı. Zira, esas olarak muhtemel depremler ve depremin meydana geliş sebebi çerçevesinde yoğunlaşan söz konusu tartışmalar zaman zaman bilimsel zeminde, zaman zaman da spekülasyon şeklinde sürer gider.

Depremin mahiyetine ve nedenlerine ilişkin sorularda esas merak konusu elbette daha büyük ve şiddetli bir depremin olup olmayacağıydı. Halk arasında deveran eden, depremin ilk haftasında[38] –hatta ve hatta senesinde[39]– şiddetli bir deprem olacağı yönündeki söylentiler,[40] meseleyi ister istemez depremin türü konusuna, yani İstanbul depreminin volkanik mi, yoksa tektonik mi olduğu sorusuna çekti. Zira, etkileri, şiddeti ve devamlılığı açısından her iki deprem türü arasında farklılıklar vardı. Dolayısıyla bu sorunun cevabı o dönem İstanbul'unun yakın geleceği açısından önem taşımaktaydı. Bu sorun, kimi zaman spekülasyonların yapılmasına da neden oldu. Öte yandan, halkın konuyla yakından ilgilenmesi, yapılan spekülasyonlarla/tartışmalarla ilgili olarak kamuoyunun da bilgilendirilmesi zorunluluğunu doğurdu. Ancak, bu bilgilendirme resmi görüş çerçevesinde gelişti.

Marmara Denizi'nde Bir Yanardağ

Depremin mahiyetiyle ilgili ortaya çıkan görüş ayrılıklarının başında 1894 depreminin volkanik bir deprem olduğu iddiası gelir. Kimliği ve bilgi düzeyini tespit edemediğimiz Mösyö Falip (Philip olsa gerek) ve depremden sonra *Moniteur Oriental*'e demeç veren maden mühendisi Mösyö Schneider, Güneş ve Ay'ın yeraltındaki erimiş kayaları bir nevi medcezir gibi harekete geçirerek burada volkanik patlamalara neden olduğunu,[41] 10 Temmuz depreminin de Marmara Denizi'nde Heybeli, Büyükada ile Yeşilköy arasında bulunan böyle bir yanardağın püskürmesi sonucu meydana geldiğini savunur.[42] Bu görüşe sahip bilimadamlarının en önemli dayanakları, görgü şahitlerinin işaret ettiği, depremden sonra denizin Yeşilköy açıklarında mürekkep rengine dönmesi, binlerce palamut balığının telef olması, bazı yerlerden gaz, buhar ve kükürtlü suların çıkması gibi belirtilerdi.[43]

Söz konusu iddialara, görüşlerine ileride ayrıntılı olarak yer verilecek olan Avusturyalı kimyager J. Nowack da katılır. İlk mektuplarında bu yönde bir bilgiye rastlayamadığımız Nowack'a göre, 10 Temmuz depreminin nedeni yeraltındaki bir çöküntü değil, Büyükada civarında çamur püskürten bir volkanın patlamasıdır.[44]

1894 depreminin volkanik bir deprem olduğu iddiası, dönemin hem İstanbul[45] hem de Avrupa gazetelerinde yer alır. Nitekim, konuyu Avrupa gazetelerinden öğrenen Messina Türk Konsolosluğu'ndan Zeki Bey, 1891'de Pantelleria Adası'nda[46] meydana gelen deprem belirtileri ile İstanbul depreminde görüldüğü ifade edilen yukarıdaki belirtiler arasında benzerlikler kurarak bu iddialara katkıda bulunur.[47] Elbette Zeki Bey'in amacı, 1894 depreminin volkanik bir deprem olduğunu kanıtlamak değil, böyle bir deprem hakkında ileri sürülen iddialar ile tanık olduğu Pantelleria depremi arasındaki benzerliklere dikkat çekmektir.

1894 depreminin volkanik olmadığı görüşü, depremin mahiyeti konusunda yürütülen tartışmalar içinde daha ağırlıklı bir yer tutar. Özellikle İstanbul'un jeolojik oluşumu ve tarihsel depremlerin sistematik olarak değerlendirilmesi, yaşanan son depremin tektonik olduğu görüşünü destekler. Bu görüşü savunanların başında 1894 depremini bilimsel olarak araştıran Eginitis gelir. Eginitis'e göre, İzmit Körfezi'ndeki eksenin yönü, fay eğrilerinin uzunluğu, şiddeti ve etki alanlarının genişliği depremin tektonik bir deprem olduğunu ortaya koyar. Zira, volkanik patlamalardan kaynaklanan depremlerin etki alanları, şiddet ve devamlılığı tektonik depremlere göre farklılık gösterir. Oysa, tektonik depremler yavaş yavaş meydana gelir ve oluşması için uzun yıllar gerekir. Eginitis raporunun sonunda tüm bu açıklamalara dayanarak depremin tehlikeli zamanının geçtiğini ve aksini iddia edenlerin sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini belirtmeyi de ihmal etmez.[48] Bir sismolog olarak Eginitis'in raporu kaleme almaktaki gerçek amacı kamuoyuna da yansıyan depremin mahiyeti hakkındaki bu iddialara cevap vermek değil, 1894 depremiyle ilgili bilimsel verileri sunmak ve değerlendirmektir. Ancak, söz konusu iddiaların kamuoyundaki yansıması ve konuya duyulan merak, Eginitis'i eldeki veriler ışığında iddiala-

rı cevaplamaya ve depremin tehlikeli zamanının geçtiği yönündeki açıklamayı yapmaya mecbur bırakmıştır.

Dönemin jeologlarından Halil Edhem Bey de, depremin ardından önce *Sabah* gazetesinde makale ve daha sonra da risale olarak neşrettiği *Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz* başlıklı çalışması ile depremin türü ve mahiyetiyle ilgili bazı yorumlarda bulunur. Halil Bey bu risalede, genel olarak yeni çalışmalar ışığında depremle ilgili bilgiler verdikten sonra, İstanbul ve çevresinin jeolojik yapısına değinir. Bu bilgilere göre, İstanbul ve İzmit Körfezi'nin oluşumunda, birkaç istisna dışında volkan patlamalarına rastlanmaz. Öte yandan volkanik depremler, tıpkı Vezüv yanardağı yakınındaki Napoli'de olduğu gibi, sık aralıklarla meydana gelir. Oysa, tarihsel süreç içinde İstanbul'da volkanik depremlerde olduğu gibi çok sık deprem meydana gelmez. Halil Bey, bu noktadan hareketle 10 Temmuz depreminin asla volkanik olamayacağını, bunun tarihsel ve jeolojik gerçeklerle bağdaşmadığını ifade ederek, bu depremin sebebini yerkürenin çöküp yerinden kaymasında veya yeraltındaki boşlukların yıkılmasında aramak gerektiğini öne sürer. Kısaca, İstanbul depreminin tektonik veya çöküntü depremi olduğunu ifade etmeye çalışır.[49]

İşte tam da bu noktada İstanbul depremlerinin tarihselliği ve ne kadar sürede tekrarlandığı büyük bir önem taşır. Hem İstanbul halkını yeni deprem söylentileri konusunda teskin etmek hem de depremin niteliği tartışmalarına katkıda bulunmak gayesiyle bazı istatistiki çalışmalar gündeme gelir. Fransa'da kimliği konusunda bilgi sahibi olamadığımız Mösyö Piere tarafından Doğu zelzeleleri hakkında yapılan çalışmanın verileri, Halil Edhem Bey'in risalesinde yer alır. Piere'in çalışmasını değerlendiren Halil Bey, Doğu'daki depremlerin pek azının İstanbul'da meydana geldiğini, bunların çoğunun da çevre vilayetlerdeki sarsıntıların tesiri olduğunu ifade eder. Böylece İstanbul'un tarihsel süreç içerisinde depreme çok fazla maruz kalmadığının izahını yapar.[50] Halil Bey'in depremleri anlattığı bir risalede, söz konusu bilgileri vermesi anlamlıdır. Zira, ona göre bu istatistikler büyük ve şiddetli başka bir depremin olmayacağına işaret ve depremin volkanik olmadığı görüşünü de teyit etmektedir.

İstanbul depremleriyle ilgili hazırlanan bir başka istatistiki çalışma *Sabah* gazetesinde yayımlanır. Gazete, artçı sarsıntıların giderek seyrekleştiğini ve depremin en şiddetli döneminin geçtiğini belirttikten sonra, İstanbul'un fethinden itibaren vuku bulan depremlerin tarihlerine yer verir.[51] Yukarıda da ifade edildiği gibi, Logofet Bey tarafından kaleme alınan ve padişaha takdim edilen çalışmada da, aynı noktaya vurgu vardır. Logofet Bey arizasında, İstanbul'un kuruluşundan 1894 yılına kadar İstanbul'da meydana gelen şiddetli depremlerin tarih ve sayısını verir ve bu istatistiki verileri kendince yorumlar. Ona göre, 376'dan 1064 yılına kadar 55 kez, ondan sonraki 830 senelik zaman dilimi içinde yalnızca 8 kez deprem olur. Logofet Bey, bu sonuçtan hareketle İstanbul'da şiddetli depremlerin tarihsel süreçte giderek seyrekleştiğini ve yakın bir zamanda büyük bir depremin olmayacağını belirtir.[52] Logofet Bey'in hazırladığı çizelgeler dikkatli olarak incelendiğinde, listenin eksik ve hatta depremlerin tarihlerinde bazı hataların olduğu göze çarpar. Tarih hatalarının, Hicri tarihi Miladi'ye çevirmeden kaynaklanmış olabileceğini bir kenara bırakacak olursak, Logofet'in İstanbul depremleri hakkında eksik bilgi vermesini bu konuda yetkin olmamasından ya da çalışmanın amacından, yani söz konusu verilerin halkı teskin etmek için kullanılacak olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Zira, tüm bu bilimsel nitelikli verilerin ve bunların yorumlarının sadece bilimsel zeminlerde tartışılmayıp gazetelere yansıtılmasının, dolayısıyla kamuoyuyla paylaşılmasının halkı rahatlatmak amacıyla yapıldığı açıktır. Ayrıca, dönemin gazete ve dergilerinde, depremlere dair teknik bilgilere yer verilmesine,[53] özellikle volkanik depremler ve bunların etkilerinin ayrıntılarıyla sütunları işgal ettiğine bakılırsa,[54] halka verilmek istenen mesaj daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

Sondaj Yapan Bir Gemi

Üzerinde spekülasyonların ve tartışmaların yoğunlaştığı bir başka konu, depremin meydana geliş nedeniydi. Bu konudaki en uçuk yorum, depreme Marmara Denizi'nde sondaj yapan bir ge-

minin neden olduğu iddiasıdır. Esasen sansasyon yaratmak amacıyla dillendirilen bu iddia, deprem fırsatçılarının kurgusu sonucu ortaya atılmıştı. Peşte'de yayımlanan 28 Ağustos 1894 tarihli *Pester Lloyd* gazetesinde yer alan Rob Milne imzalı habere göre, Arak Malpendo ve Rus asıllı Pestoşef, mühendis Herbert Tredanfer'in keşfettiği burguyu 6.096 metre (200 bin kadem) derinliğe indirebilecek kişiye 5 milyon dolar ödül vermeyi kararlaştırır. Bunun üzerine mühendis Tredanfer ve makalenin yazarı Rob Milne, 1894 Temmuz'unda Marmara Denizi'nde çalışmalara başlar. İddiaya göre, burgu 9 Temmuz günü 1.646 metre (54 bin kadem) derinliğe ulaşır ve ertesi gün İstanbul'da deprem meydana gelir.[55]

Haberin Yıldız Sarayı'na ulaşması üzerine derhal soruşturma başlatılır. Sansasyon kokan böyle bir haberin bile ciddiye alınarak soruşturulması Abdülhamid'in yaklaşım ve karakterinden kaynaklanmaktadır. Bu haberi dikkate almasının en önemli nedeni, kişiliği ve az önce ifade edilen doğal bir refleks olmanın yanı sıra haberin iç kamuoyunda yaratacağı tesirden duyduğu endişedir.[56] Sonuç olarak, yapılan tahkikatta haberin sansasyonel olduğu ve sırf okuyucularda ilgi uyandırmak amacıyla kaleme alındığı anlaşılır.[57] Bir başka deyişle haber, depremin yarattığı korkuyu kullanarak prim yapmak isteyenlerin kurgusu neticesinde ortaya çıkmıştır.

Bir Deprem Fırsatçısı: Mösyö Nowack

Depremin neden kaynaklandığı iddialarına farklı ve ilginç bir başka yorum, Avusturyalı kimyager Joseph Nowack'tan gelir. Onun yorumunu ilginç kılan, depremleri önceden bildiğini iddia etmesidir. Nowack'a göre gökyüzündeki olaylar yeryüzünde bazı değişikliklere neden olur. Öte yandan, Güneş'te meydana gelen lekeler de depremlerin habercisidir. Nowack, Güneş'teki lekelere 10 Temmuz depreminden önce de rastladığını ve bu durumdan bilimadamı olan bir dostunu haberdar ettiğini iddia eder.[58] Ancak, Viyana Sefareti'ne ilk müracaatı 10 Temmuz'dan önce değil, depremden üç gün sonradır. Nowack'ın iddiası, ertesi gün,

yani 14 Temmuz günü İstanbul'da yeni bir depremin meydana geleceği şeklindeydi.[59] Nowack'ın işaret ettiği gün gerçekten de, İstanbul'da hafif bir sarsıntı meydana gelir;[60] fakat bu, o güne kadar aralıksız devam eden artçılardan biridir. Babıâlî bu ihbarın ve belki de artçı sarsıntının ardından Viyana Sefareti'nden Nowack'ın kimliğinin, bilimsel yetkinliğinin, Viyana Akademisi veya Rasathanesi'ne mensup olup olmadığının araştırılmasını ister. Tahkikat sonucunda Nowack'ın resmi herhangi bir görevinin olmadığı, sadece meteorolojik olayları inceleyen bir kimyager olduğu anlaşılır.[61]

Nowack, bu ilk müracaattan sonra muhayyel depremler konusundaki ihbarlarını sürdürür. Fakat bu defaki ihbarları gerçekleşmez.[62] Nowack'ın yaptığı tahminler üzerine konuyla yakından ilgilenen II. Abdülhamid, bu gibi ihbarların halkı endişeye sevk edeceği düşüncesinden hareketle kendisinden ayrıntılı bir açıklama ister.[63] Söz konusu durum üzerine Nowack, çalışmaları hakkında oldukça detaylı bir mektubu Viyana Sefareti aracılığıyla gönderir.[64] Ancak onun açıklamalarını ikna edici bulmayan Babıâli, işaret ettiği günlerde depremlerin meydana gelmemesi ve bilimsel olarak depremleri önceden haber vermenin mümkün olmadığı fikrinden hareket ederek, onun bir deprem fırsatçısı olduğunu anlar. Buna rağmen Nowack ısrarla muhayyel depremler konusunda Babıâli'yi uyarmaya devam eder.[65] Onun bu ısrarının altında yatan gerçek neden, çalışmaları için gerekli olan paranın karşılanma arzusuydu.[66] Nitekim Nowack, bu isteğini daha sonraki müracaatlarında açıkça dile getirip çalışmalarına karşılık tahsisat talep edecek[67] ve söz konusu ihbarlarıyla uzunca bir müddet Babıâli'nin gündemini meşgul edecektir.[68]

Son olarak, dönemin tüm bu tartışma ve spekülasyonları değerlendirildiğinde, söz konusu tartışmaların aslında günümüzden pek de farklı olmadığı söylenebilir. Tıpkı 1999 depremlerinden sonra olduğu gibi, 1894 depreminin ardından da bilimsel ve bilimsel olmayan tartışmalar her türlü denetime rağmen kamuoyu önünde yapılmış ve insanlar duyduğu her şeye inanarak adeta korkularının esiri olmuşlardı. Zira, deprem evde, işte, devlet dairelerinde, kısa-

ca her yerde konuşulan meselelerin başında geliyordu. Bu durum kaçınılmaz olarak depremle ilgili söylenen her şeyin doğru olarak algılanmasında önemli bir etken olmuştur.

Muhtemel depremlerin ve özellikle fısıltı gazetesi haberlerinin İstanbul ve hatta taşrada her türlü iletişim vasıtası aracılığıyla hızla yayılması İstanbul halkının gündelik hayatına dönmesinin önündeki en önemli engeldi. Belki de sırf bu sebepten dolayı, Yıldız Sarayı önceliği depremin bilimselliğinden çok panik halindeki halkı teskin etme ve başkentte hayatı normale döndürme çabalarına verdi. Nitekim, bilimsel yetkinlikleri olmadığı halde Louis Sabuncu ve Logofet Bey'in çalışmaları bu çabaya yönelikti. Bununla birlikte işin bilimsel tarafının araştırılması da ihmal edilmedi ve aynı bölgedeki depremleri araştıran bir sismolog olarak Eginitis İstanbul'a çağrıldı. Bu girişim hükümetin depremin teknik bir olay olduğu gerçeğini göz ardı etmediğini gösterir. Öte yandan Babıâli'nin gerçekçi ya da değil dış basında yer alan haberleri dikkatle takip edip, sansasyonel veya spekülatif haberlerin iç basına sızmasına engel olmak için özel bir çaba sarf etmiş olduğu da görülmektedir. Zira Babıâli, sansasyonel haber üretme peşinde koşan maceraperest Milne ve depremin yarattığı dehşetten nemalanmaya çalışan Nowack gibi fırsatçılarla da meşgul olmuştur.

Görüldüğü gibi, Babıâli hem sansür hem de birtakım teskin çalışmaları doğrultusunda olası spekülatif haberleri denetlemeye çalıştı. Ancak, halkın teskini konusunda asıl önemli misyonu, yine hükümetin baskıları doğrultusunda gazeteler üstlendi. Nitekim, çoğu zaman spekülatif denecek ya da halkı endişelendirecek türde haberler tam olarak basına yansımayıp satır aralarına sıkıştırıldığı gibi, depremle ilgili kimi bilimsel nitelikli ve insanları teskin edici haberler de gazete sütunlarını doldurdu. Özellikle Eginitis ve Halil Edhem Bey'in çalışmaları, fetihten önce ve sonra İstanbul'da meydana gelen depremlerin kronolojik sıralaması ile bu depremlerin ne kadar sürede bir tekrarlandığı şeklindeki haberler, bir yandan halkın depremler konusunda bilgilenmesine yardımcı olurken, diğer yandan İstanbul'da hayatın normale dönmesinde etkili olmuş gibi görünmektedir.

Depremin Yabancı Basında Yankıları

İstanbul'da bir deprem meydana geldiği haberi kısa sürede Avrupa ve Amerika'da duyuldu. Ajans ve telgraf şirketlerinin gecikmeli de olsa verdikleri haber,[69] bir anda tüm dünyada merak ve ilgi konusu haline geldi.

Yabancı basının en önemli haber kaynakları ajanslar ve telgraf şirketleriydi. Bununla beraber Osmanlı devletinin Avrupa'daki elçilikleri ve konsoloslukları da Avrupa basınının bir diğer haber kaynağıydı. Ancak, zaman zaman gazeteler İstanbul basınına yansıyan haberlere de yer verdi,[70] başka bir deyişle kâh İstanbul basını Avrupa basınını, kâh Avrupa basını İstanbul basınını takip etmekteydi.

Özellikle Avrupa basını haberi, "İstanbul'da Deprem" başlıklarıyla verdi. Zira deprem, İstanbul'u önemli ölçüde zarara uğratmıştı. Gerçi, İstanbul dışında da hasar vardı, ama hem nüfusun ve iskânın burada yoğunlaşması, hem ticaretin merkezi hem de Doğu'nun en büyük başkenti olması tüm dikkatleri İstanbul'a çekti. Avusturya'da *Fremden-Blatt*,[71] Almanya'da *Orientalische Handelszeitung*,[72] Fransa'da *Matin*,[73] İngiltere'de *Daily Chronicle*[74] ve İspanya'da *El-Liberal*[75] gibi gazeteler haberi en kısa sürede okuyucularına duyurdu. İlk günlerde Avrupa basınında yer alan haberler, genel olarak deprem sonrası yaşanan karmaşa, tahmini ölü sayısı ve yaralıların durumu hakkındaydı.[76] Bunlardan bazıları İstanbul'da yaşanan felaketle ilgili ayrıntılı bilgi verirken, olayı dramatize etmeyi de ihmal etmedi. Nitekim, *Orientalische Handelszeitung* gazetesi, yıllarca çalışılarak kazanılan emeklerin bir anda yok olduğunu, depremin on binden fazla insanı olumsuz yönde etkilediğini belirtti.[77] Öte yandan, İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odası Başkanı J. W. Whithall'ın Londra belediye başkanına yazdığı mektubu yayımlayan *London Morning* de 10 Temmuz depreminden, "[...] insana dehşet veren anlar yaşatan, ticaretin durmasına, binlerce binanın yıkımına ve yüzlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olan deprem [...]" diye bahsetmekteydi.[78] Gazetelerde yayımlanan İstanbul'daki felaket haberleri bir anda Avrupa'da yankılandı. Amerika'da ise durum biraz daha farklıdır. Depremle ilgili haberler ancak Osmanlı

devletinin Washington Sefiri Mavroyeni Bey'in gayretleri sonucu ve iane cemiyetlerinin açılma sürecinde basında yer buldu.[79]

İstanbul basınında olduğu gibi, Avrupa basınında da zaman zaman abartılı ve spekülatif haberler görülmekteydi. Haberin Avrupa'da ilgi görmesi, gazetelerde çıkan deprem haberlerinin bazen abartılı, bazen de spekülatif şekilde yer alması Hariciye Nezareti'nin Avrupa'daki temsilcilikleriyle olan trafiğini artırdı. Öte yandan, yaşanan felaket sonrası İstanbul'un durumunun kötü olduğu yolundaki haberler Avrupa'daki Türk diplomatların doğru ve ayrıntılı bilgiye muhtaç olduğunu ortaya çıkardı. Zira, Avrupa ricali ve bazı gazete temsilcileri sefaretlerden konuyla ilgili bilgi istedi. Ancak gazetelerin yazdıklarından daha fazla bir bilgiye sahip olmayan sefirler, bu yöndeki soruların artması üzerine Hariciye Nezareti'ne müracaat etti.[80] Müracaat edenler arasında Avrupa devletlerinin Osmanlı devletindeki elçileri de vardı.

Daha önce de ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, gerek taşrada gerekse yurtdışında abartılı ve spekülatif bazı haberler Babıâli'yi harekete geçirmiş ve bir tamim yayımlanmasını kararlaştırmıştı. Bu doğrultuda hazırlanan tamim, hemen ertesi gün sefaret ve vilayetlere gönderilmişti. Tamimde, depremin kısa süreli olduğu ve giderek hafifleme yönünde seyrettiği şeklinde bilgiler yer alıyordu. Ancak İstanbul'dan çeşitli yollarla ulaşan ve bazen de abartılı olan haberler tamimin yetersizliğini ortaya koydu. Bundan sonra Babıâli'ye yapılan müracaatların başında felaketin rakamsal boyutuna dair sorular gelmeye başladı. Akla gelen ilk konular kaç kişinin öldüğü ve yaralandığı ile hasarın büyüklüğü yönündeydi. Bu konuda özellikle İngiliz kraliçesinin sefareti aracılığıyla ölü/yaralı sayısı ve hasarın miktarı hakkında bilgi istemesi,[81] Babıâli'nin tespit işlemlerini hızlandırması üzerinde etkili olmuş görünmektedir. Zira, depremden sonraki gün hariç, o güne kadar Babıâli'ye Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti'nden toplam verilere dair herhangi bir bilgi ulaşmamıştı. Bunun üzerine yaklaşık iki gün sonra depremde ölenlerin tahmini olarak 150-160 civarında olduğu, bina olarak da Edirnekapı ile Kapalıçarşı tarafında çokça hasarın bulunduğu bilgisi İngiltere'nin İstanbul sefirine bildirildi.[82]

Böyle büyük bir afetin 1894'te, yani II. Abdülhamid iktidarında meydana gelmiş olması, yabancı basının Osmanlı bürokrasisi ve hariciyesi tarafından yakın takibe alınmasında son derece büyük bir öneme sahiptir. Zira, Avrupa basınını kontrol etmeye ve yönlendirmeye çalışan ilk padişah olan II. Abdülhamid, İstanbul basını gibi yabancı basını da sıkı bir takibe almıştı. Gerçi, İstanbul'da basına uygulanan sansür ve kapatma cezaları yabancı basına uygulanamıyordu, ancak istenmeyen haberleri yayımlayan gazete ve dergilerin ülkeye girişi yasaklanıyordu.[83] Muzır yayınlar olarak nitelendirilen yayınlara uygulanan bu politika istenmeyen deprem haberlerine karşı da uygulandı. Özellikle İstanbul'da depremlerin devam edeceğine dair ve halkı tedirgin edecek türdeki haberlerin yer aldığı gazetelerin ülkeye girişleri engellendi. Nitekim, bu türde neşriyatta bulunan *Zanta* ve *Petit Journal* gazeteleri yasaklandı.[84] Öte yandan Çırağan Sarayı'nın depremde hasar görmesi nedeniyle V. Murad'ın 10 Temmuz gecesini Yıldız Sarayı'nda geçirdiğini yazan *Österneichischen Volk* ile *Deutsch Zeitung* gazeteleri de aynı akıbete uğradı.[85]

İlerleyen günlerde, doğal olarak yabancı basında yer alan haberler depremin İstanbul'un ticari hayatı üzerindeki etkileri ve depremzedeler yararına toplanan ianeler hakkındaydı. Bunlardan ilki, aynı zamanda toplanacak ianelerin de gerekçesini oluşturmaktaydı. Özellikle *Orientalische Handelszeitung* gazetesi, 31 Temmuz tarihli nüshasında depremzedelerin ve İstanbul'da ticari hayatın durumunu "[...] evsiz, yarı çıplak insanlar onları güçsüz bırakan acılarla yas tutuyorlar [...] yıllarca sarf edilen çabalar, her şey gitmiş, yok olmuş... İstanbul'un ticaret yerlerinin hepsi korkunç bir darbe ile yenilgiye uğradı ve milyonlarca değerli ürün çarşı enkazının altında toprağa gömüldü" cümleleriyle tasvir ederken,[86] yine Almanya'da yayımlanan *Allgemeine Zeitung* Gazetesi "Türkiye'deki Ekonomik Kriz" başlıklı makalesinde ekonomik buhranın nedenini, 1893'te baş gösteren koleraya ve 1894 depremine bağlıyordu.[87] Bazı gazetelerin ekonomik krizin aşılması ve ticaretin yeniden canlandırılması yönünde teklifleri de oldu. Bu tekliflerin en dikkat çekeni, *Orientalische Handelszeitung*'da yer

aldı. Gazete, Almanların Türkiye'yi ikinci vatan olarak görmeleri gereğini vurgulayarak,[88] İstanbul halkına yardım edebilmek için bir taraftan iane cemiyetlerine yardım yapmak, diğer taraftan da Türk mallarını satın alarak ticaretin canlandırılmasına yardımcı olmak gerektiğini belirtti. Gazetenin ticaretin canlandırılmasına yardımcı olmak için önerisi ise, Türk mallarının, özellikle bayan malzemeleri ve döşemeliklerin, adı geçen gazete aracılığıyla tanıtılması, isteyenlerin de gazeteye müracaat ederek bu malları satın almasıdır.[89] Alman basınının konuya ilgi göstermesinde ve hatta ilginin boyutunu biraz aşarak Alman halkından depremzedeler için ticari yardım yapmasını istemesinde, dönemin Türk-Alman yakınlaşmasının ve bunun siyasi getirilerinin rolü büyük olmalıdır.

Yabancı basının depremzedelere asıl önemli katkısı, yaptığı yardım çağrıları oldu. Çünkü gerek Osmanlı sefaretlerinin, gerekse yurtdışında bulunan belediye ve bazı ticaret odalarının depremzedelere yardım amacıyla kurduğu cemiyet ve komiteler yardım çağrılarını gazeteler aracılığıyla yapıyorlar, İstanbul halkının durumunu tasvir eden bildirileri yayımlatıyorlardı.[90] Dolayısıyla bu çağrı ve bildiriler doğrultusunda haber yapan basın sayesinde halkın İstanbul'da hissedilen depreme gösterdiği teveccüh arttı.[91] Bununla beraber bazı basın kuruluşlarının yardımların artması yönünde özel bir çaba harcadığı da görülmektedir. Nitekim, *Orientalische Handelszeitung* gazetesi, Almanların depremzedeler için ellerinden geleni yapmalarını istemiş ve bunun bir şeref borcu olduğunu yazmıştı. Daha sonra da hayırseverlerin gazeteleri aracılığıyla yardım edebileceklerini ve yapılacak yardımların gazetelerinde yayımlanacağını bildirdi.[92] Öte yandan New York'ta yayımlanan *Christian Herald* gazetesi de, Amerikan kamuoyunun İstanbul'daki felaketle ilgilenmesinde büyük rol oynadı. En az sefaretler ve New York Ticaret Odası kadar gayret gösteren gazete, imtiyaz sahibinin başkanlığında bir de iane komitesi kurdu.[93] Paris'te de Fournier Haber Ajansı, *Le Figaro* ve *Gaulois* gazetelerinin himayesinde bir komisyon kuruldu.[94] Zaman zaman bu komitelerin faaliyetleri İstanbul basınında da yer aldı.[95] Öte yandan, ianede bulunanların ve yardımseverlere verilecek olan madalyayı almaya hak kazananla-

rın listesi de gazetelerde yayımlandı.[96] Böylece, kamuoyu yardıma teşvik edildi. Görüldüğü gibi, yabancı basın bir yandan Osmanlı sefaretleri ve yurtdışındaki ticaret odaları aracılığıyla açılan iane cemiyetleri için yardım çağrısında bulunurken, diğer yandan da kendi denetiminde iane cemiyetleri kurarak felaketin maddi boyutlarını kısmen de olsa hafifletmeye çalıştı.

Tüm bu iyimser ve yardımsever tabloya rağmen, basında toplanan ianelerin dağıtımı hakkında pek de olumlu olmayan iddialar da yer aldı. Gazetelere yansıyan bu iddiaların ortak noktası, iane dağıtımındaki usulsüzlüktü. Zira, iddialara göre, toplanan ianelerin yalnızca cüz'i bir kısmı halka dağıtılıyor, kalan kısmı ise memurlar arasında paylaştırılıyordu.[97] İddiaların diğer tarafında da, yabancı ülkelerden toplanan yardımların çoğunlukla Müslümanlara dağıtıldığı ya da camilerin tamirine harcandığı yer alıyordu. Nitekim, İngiltere'de yayımlanan *Standard* gazetesinin iddiası bu yöndedir. İddiaya göre, depremzedeler için toplanan 60.000 liranın yalnız 17.000 lirası muhtaçlara dağıtıldı. Bununla beraber ihtiyaç sahiplerine sadece 3'er lira ödeme yapıldığını, Müslümanlara Hıristiyanlardan daha fazla ödendiğini, ayrıca paranın yüzde 20'sinin dağıtım masrafı adıyla indirildikten sonra, bir kısmının memurların eline geçtiğini, büyük bir kısmının da camilerin tamirine sarf edildiğini iddia etti.[98] *Standard*'ın benzer iddialarını sürdürmesi üzerine harekete geçen Babıâli, gazetenin ilgili nüshalarının ülkeye girişini yasakladı.[99]

İstanbul basını gibi yabancı basın da birbirlerinin haberini kaynak göstererek zikredebiliyordu. Nitekim, *Standard* gazetesinde çıkan yukarıdaki haber ve iddialar Amerika'daki *Tribune* gazetesinde de yer aldı. Bunun üzerine Osmanlı Washington Sefiri Mavroyeni Bey, söz konusu iddialara cevaben bir tekzip yayınlattı. Tekzipte, yardımda bulunan kişilerin isimleriyle yaptıkları bağış miktarı ve ianenin dağıtıldığı kişilerin isim listelerinin İstanbul gazetelerinde yayımlandığı ifade edildi.[100] Gerçekten de, ilgili başlıkta ele alındığı gibi, İstanbul basınında bu yönde hemen her gün resmi tebliğler yayımlandı. Hatta Mavroyeni Bey, belki de sırf bu spekülasyonlara zemin hazırlamamak için Amerika'da toplanan bağış-

ların Amerika Birleşik Devletleri makamları tarafından İstanbul'a ulaştırılmasını istedi.[101] Fakat, yine de bu tür haberlerin çıkması engellenemedi.

Benzer türdeki haberlerin yabancı basında bu kadar yer bulması, basının yapılacak harcamaları denetlemek veya yönlendirmek gibi gayelerle hareket ettiği izlenimini uyandırır. Zira, tüm bu iddialarda ortak bir başka nokta, toplanan ianelerin Osmanlı makamlarına teslim edilmeyip sefaretler veya güvenilir kuruluşlar aracılığıyla dağıtılması talebidir.[102] Belki de bu talepler haklı görülerek, zaman zaman yabancı iane cemiyetleri ve sefaretler topladıkları bağışları depremde zarar gören kendi misyonlarına bağlı kurumlara doğrudan aktarabilmek için Osmanlı makamlarından izin istediler.[103]

Her ne kadar gazetelere yansıyan bu iddiaların birçoğu spekülatif nitelikte olsa da, ianelerin çok az bir kısmının muhtaçlara dağıtıldığı ve bu nedenle ahalinin çadırlarda yaşamaya mecbur kaldığı şeklindeki iddialarda haklılık payı vardır. Zira, Ekim sonu itibariyle gazetelerde ilan edilen toplam iane miktarı 6 milyon kuruşun biraz üzerindeyken,[104] dağıtılan miktar 1,5 milyon kuruş civarında kalmıştır.[105] Ancak bu durum, iane dağıtımındaki yolsuzluktan ve hatta yolsuzluğun devletin eliyle düzenlenmesinden ziyade, organizasyon eksikliğinden ve yardım edileceklerin isimlerinin tespitindeki aksaklıktan ileri gelmişti.

Depremden sonra kurulan iane sandıklarında biriken paraların nerelere sarf edildiği sorusunun ve devamında ortaya çıkan iddiaların Babıâli'yi rahatsız ettiği açıktır. Gazetelerin ülkeye girişini yasaklamanın tek başına bir çözüm olmadığını gören II. Abdülhamid'in, daha önce de Türkiye hakkında çıkan haberlerde olduğu gibi[106] dış basını manipüle ederek susturma yoluna gittiği söylenebilir. Nitekim, söz konusu iddiaların gazetelerde boy gösterdiği bir dönemde 17 Ekim tarihli *Paris* gazetesinde çıkan bir haber, Abdülhamid'in yabancı basınla ilişkiye girerek söz konusu iddiaları yalanladığı izlenimini uyandırmaktadır. Zira gazetede, daha önceki iddiaların aksine padişahın iradesinden sonra İstanbul'da depremin olumsuz etkilerinin silindiğinden, kurulan İane-i Musabin Ko-

misyonu'nun faydalı olduğundan, her sokakta düzenli bir şekilde dağıtılan ianeler sayesinde İstanbul'un yeniden canlanarak mamur hale geldiğinden bahsedilmektedir. Haberde, ayrıca, padişahtan da övgüyle söz edilir.[107] Ancak yine de bu iddialarla yeterince mücadele edilemediği söylenebilir.

İane dağıtımındaki usulsüzlüklerin yabancı basında geniş yer bulduğu bir dönemde böyle bir haberin yer alması elbette şaşırtıcıdır. Birbirine taban tabana zıt bu iki haberin ötesinde, gerçek olan İstanbul'un eski mamur ve canlı haline dönmesinin çok güç olduğu ve zaman aldığıdır. Dolayısıyla basında İstanbul'un eski günlerine döndüğü şeklindeki haberler, sadece bir yanıltmadan veya çıkan spekülatif haberlerin etkisinin azaltılmak istenmesinden ibaret görünmektedir.

Son olarak, İstanbul'da bir deprem meydana geldiği haberi dış basında ilk gününden itibaren önemli bir yer işgal etti. Nitekim, kimi zaman spekülatif nitelik taşıyan, kimi zaman da yardımseverliğin timsali haline gelen haberler gazete sütunlarına taşındı. Birinci türdeki haberlerde bazen Türkiye'yi hedef alan basın, ikinci türdeki haberlerde Türk halkına yapılacak yardım için tüm imkânlarını seferber etti. Özellikle bu sonuncu türden haberlerde dış basının olumlu etkisi yadsınamaz. Zira, yukarıda da ifade edildiği gibi, iane cemiyetlerinin açılmasında ve depremzedeler için bağış toplanmasında azami gayret gösterildi. Netice itibariyle dış basında "İstanbul Depremi" başlıkları ile yer alan 1894 depremi en az yurtiçindeki kadar ilgi uyandırdı ve Doğu haberleri içinde önemini uzun süre korudu.

Depremin Edebiyatımıza Yansıması

Edebiyat, bir bakıma geçmişte yaşanan olayların toplum belleğinde oluşturduğu izlerin yansımasıdır. İnsanları etkileyen, hafızasına kazınan motiflerin bir tezahürüdür. Bu nedenle özellikle sosyal tarih alanında çok özel bir yeri vardır. Zira, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandıran olayların, nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Hele söz konusu olan, geçmişte yaşan-

mış bir olayın toplum tarafından nasıl algılandığı ise, edebi eserler daha da önem kazanır. Nitekim, Orta Asya'da yaşayan Türklerin sosyal hayatına dair ipuçları için destanlarına, Orhun Kitabeleri'ne ve Attila'nın Avrupa'da nasıl algılandığını anlamak için de *Niebelungen Destanı*'na bakmak yeterlidir. Esasen bu gibi eserler çoğu kez öznel değer ve değerlendirmeleri bünyesinde barındırır, ancak bir yönüyle de yaşanan gerçekliğe dair ipuçlarını taşırlar. Dolayısıyla bu başlık altında, sadece 1894 depreminin insan algılamasında nasıl bir yer edindiği ve hangi figürlerin öne çıkarıldığı hususu ele alınacaktır.

1894 depremi, veri çokluğunun yanında edebi zenginliği açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim, bu depremin toplum ve birey üzerinde uyandırdığı yankı iki destan[108] ve bir şiire konu olmuştur.

Destanlardan ilki, depremin olduğu yıllarda Fatih Askeri Rüşdiyesi'nde öğrenci olan Halid Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Henüz çocuk denilecek bir yaştayken depremin yıkıcı yüzüyle tanışan Halid Efendi'nin, çok da sanatsal olmayan eserinde, deprem sırasında ve sonrasındaki gözlemlerini yansıttığı görülür. *Hareket-i Arz Destanı* başlığını taşıyan destanda, deprem anında insanların yaşadığı şaşkınlık, korkular, halkın çektiği acılar ve deprem nedeniyle viraneye dönen İstanbul'un durumu içten ve oldukça yalın bir üslupla ifade edilir. İlk dizelerinde, depremin günü ve saati, nasıl başladığı ve yaşanan panik hali coşkulu bir dille anlatılır. Şair, Muharrem ayında bir salı günü kendisinin okulda olduğu bir saatte ani bir sarsıntı sonucu insanların büyük bir acıyla yüz yüze geldiğini ifade ettikten sonra, okulda yaşananları anlatmaya başlar. İlk sarsıntıda muhtemelen şokun etkisiyle herkesin durduğunu, ardından gelen şiddetli sarsıntının korkuya neden olarak insanların "Allah" diye bağrıştığını, kimilerinin dualar ettiğini, kimilerinin ağladığını, okulda bulunanların her şeyi bırakarak kaçtığını ve daha sonra ailelerini görmeye gittiğini anlatır. Destanda, depremin sebebiyet verdiği yıkımlara da işaret eden Halid Efendi, okulun teneffüshanesinin yıkıldığını belirtmeyi de ihmal etmez. Halid Efendi, okuldaki izlenimlerinin ardından,

yolda gördüklerini ve deprem sonrasında İstanbul'un büründüğü görüntüyü de biraz tasvir eder. Nitekim, depremden sonra Fatih civarında çıkan yangını[109] ve tulumbacıların "pervane misali ateşe dalarak" bu yangını söndürdüğünü anlatır. Destanın diğer kısımlarında depremin neden olduğu yıkımlardan, enkaz altından çıkarılanlardan ve toplanan yardımlardan bahseder. Yıkılan yerlere dair bazı detayların olduğu bu dizelerde, Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii'nin minaresinin ve Fatih Camii'nin aleminin yıkıldığı, İstanbul surlarının hasar gördüğü, kışla, karakol gibi binaların duvarlarının çatladığı, Kapalıçarşı'nın harap olduğu ve burada enkaz altında kalarak ölenlere ait cesetlerin meydanlara serildiği, yine o civarda yıkılan bir handan yaralı olarak bir kişinin çıkarıldığı, insanların açık alanlara çıktığı ve son olarak bazı zengin aileler ile yabancı devletlerin yardım yaptığı hususu ele alınır. Destan, toplam 21 kıtadır.

1 Dinleyin ahvali baştan ibtida
İstanbul şehrinde olan kazayı
Karalar giymekte ahali hâlâ
Nice baba yiğit gitti ziyane

2 Muharrem ayında bir salı günü
Saat de hemen geçmişti dördü
Ahali hemen zulüm gördü
Cihan bulanmıştı toza dumane

3 Fatih Rüşdiyesi'nde ders okurduk
Hareket başladı cümlemiz durduk
Şiddeti artırdı hepimiz korktuk
Allah diye bağrışdık ulu Yezdane

4 Zabitler der ki: -Bu ne felaket
Var mı bizim için cay-i selamet
Olur ise ancak Mevla'dan hidayet
Cümlenin halleri demiştim yamane

5 Kurtulduk mektepten çok şükür ettik
Kimsede hal kalmadı cümlemiz bittik
Peder maderimizi görmeye gittik
Hazır olduk ol emr ü fermane

6 Kimisi bıraktı hep kitaplarını
Kurtarmak için hep canlarını
Koştular görmeye hep hanelerini
Hepsinin gözyaşları oldu revane

7 Teneffüshane baştan başa yıkıldı
Şakirdan zabit sokaklara döküldü
Çok şükür Tanrı'ya hepsi kurtuldu
Koç kurban kesildi Rabb ü Sübhane

8 Görün Çırçırlılar yangına geldi
Pervane misali ateşe daldı
Kurtardı çok yerleri kurbanlar aldı
Çok şükür ettiler emrü'l-sübhane

9 Sandıklar gelmişti karşı taraftan
Kurtardı çok yerleri
Bâri Yaradan
Lutfundan gösterdi gayret insane

10 Yıkıldı cümle haneler hanlar
Kalmadı asla sağlam duvarlar
Ahalinin gözyaşı sel gibi çağlar
Çok dua ettiler ulu Yezdâne

11 Ne çare bozulmaz takdir-i Hüda
Hemen yardım etsin cümleye
Yıkıldı Fatih'in alemi hâlâ
Çıkmaz oldu müezzin ezane

12 Yıkıldı Edirnekapı minaresi[110]
Mevla Harap olmuştu civarlar kalesi[111]
Kurtulmanın yoktu gayri çaresi
Herkes dökülmüştü bağ ü bostane

13 Yıkıldı cümle kâgir binalar
Çatladı karakol kışla duvarlar
Harap oldu cümle hanlar hamamlar
Bu da ibret oldu böyle cihane

14 Yıkıldı Yeni Camiin külhanı
Billah söylemem asla hilafı
Ey kerem kanı cenab-ı Bâri
Yazık değil miydi bunca insane

15 Zelzeleden çarşı olmuştu harap
Dökülmüş cümle taş ile türap
Burada ezilenler gayet bihesap
Leşleri serdiler cümle meydane

16 Bir kimse var idi hanın içinde
O da kalmıştı bu zulüm dibinde
Çıkardılar toz toprak içinde
Yazıl elif kaddi döndü kemane

17 Anı kurtardılar toprak içinden
Tuttular hemen iki kolundan
Verdi bir sada ol derunundan
Çehresi benzerdi bir kahramane

18 Allah din ü devlete vermesin zeval
Cümlesi buldu keyfinde kemal
Ehli servet yardımda etmedi ihmal
Rahmet ettiler ehl-i İslame

19 Her bir devletten iane geldi
Takdir böyle imiş yerini buldu
Nice canlar gül gibi soldu
Kara haber gitti bunca cihane

20 Nasıl hareket desem bu bir zulümdür
Söz laf anlamaz böyle bir zalimdir
Kimi babacığım kimi evladım der
Yeniden gelmişti sanki cihane

21 Sene bin üç yüz on iki[112] tamam
Takdir bu hali eyledim beyan
Söylesem çoktur hasılı kelam
Gayret et Halid işbu destane.[113]

1890 yılında mezun olan Bahriye Mektebi öğrencileri giriş kapısının önünde, Perihan Sarıöz, Bir Zamanlar İstanbul, s. 264.

1895 yılında Kanlıcalı Hüseyin'in (Poyraz) derlediği yazma bir mecmuada metni bulunan[114] ve deprem nedeniyle yaşanan dramı anlatan anonim destan,[115] bu deprem hakkında yazıldığını tespit ettiğimiz ikinci eserdir. 23 dörtlükten oluşan bu destanın dili de oldukça sadedir ve depremin sebebiyet verdiği ölümlerin şekline dair ilginç bir örneklemedir. Destanda, sarsıntılar sırasında yıkılan yapılardan düşen parçaların tesiriyle ağır yaralanıp ölen bir kişinin nasıl bir tabloyla karşı karşıya olduğu, ölüm ânı ve ölünün defnedilmesine kadarki süreçte yaşananlar, depremde üzerine yıkılan bir baca sonucu hayatını kaybeden Salih isimli bir okul öğrencisinin ağzından anlatılır. Destana göre, "Ada Mektebi"nde[116] öğrenci olan Salih Efendi, okulun yemekhanesinde kitap okuduğu esnada deprem meydana gelir ve dışarı çıkarken sarsıntılar nedeniyle düşen taş parçaları sonucu ağır yaralanır. Arkadaşlarının feryatları arasında hastaneye götürülmesine rağmen kurtarılamadığı anlaşılan Salih Efendi, ölümünün ardından gasledilmek üzere hamama götürülür ve depremde hayatını kaybeden diğer insanların cesetleriyle birlikte bir gece orada kalır.

İlkine göre, depreme dair daha az bilgi içeren bu destan, genel olarak depremin verdiği acıya işaret eder. Salih Efendi'nin kara bahtının ve trajik ölümünün anlatıldığı destanın tam metni ise, şöyledir:

1 Dinleyin vasfedem halim sizlere
Bakın neler geldi başıma ihvan
Vukuunu göstermesin sizlere
Bu cümle âlemi yoktan yaratan

2 Anamın rahminden düştüm düşeli
Görmedim gözümün yaşın sileni
Maderle pederim vefat edeli
Güldürmedi beni felek bir zaman

3 Kader böyle imiş ben ne yapayım
Kalmıştı dünyada bir tane dayım
Bu gidişle n'olur acep bu halim
Diye gece gündüz eylerdim efgân

4 Ağlama ey gönül ağlarsan n'olur
Emri Hakk ne ise yerini bulur
Gün olur her vücut toprağın bulur
İman selameti versin ol Yezdan

5 Küçükken tahsile merak ederdim
Hamdolsun Yarabbi muradıma erdim
Ada mektebine yazılıp girdim
Durmaz çalışırdım her an ve zaman

6 Kazandım herkesin teveccühünü
Severlerdi Salih diyerek beni
Pek seyrek görürdüm Beylerbeyi'ni
Olurdu bu kalbi mahzunum şadan

7 Üç sene güzelce tahsil eyledim
Gençlikte feleğe bilmem neyledim
Yaşım onbeş idi vefat eyledim
Ah edip tutsunlar matemim yâran

8 Bir salı sabahı borular urdu
Cümle talebeler sıraya durdu
Zulmet indi her tarafı bürüdü
Kaza vukuuna delil asuman

9 Paydos urdu dersten hepimiz çıktık
Cümlemiz lokanta yolunu tuttuk
Ekli taam edip biraz oturdu
Kim bilir yazılmış mevtime ferman

10 Elimde kitabım okur iken ah
Hareket oluyor dediler eyvah
İhvan bağrışarak derlerdi Allah
Bize imdat etsin ol Ulu Sübhan

11 Konuldu mezara kuş kadar tenim
Boşanan kanımdan kızıl kefenim
Çok oldu arkamdan eyvah edenim
Dayımın dü-çeşmi daima giryan

12 Biçarenin çamlar altında kabri
Çekti elin fani dünyadan gayri
Mevla dayısına bahşetsin sabrı
Neyleyim aksine döndü bu devran

13 Aman Allah dedim nedir bu halet
Çıkarken kapıdan çünkü selamet
Yıkıldı başıma baca nihayet
Etti beni o dem hak ile yeksan

14 Refiklerim feryat figân ederek
Ah Salih sana ne oldu diyerek
Kaldırdılar cümle hücum ederek
Ağzımdan boşandı cismimdeki kan

15 Bütün yâran etrafımı alarak
Çeşm-i giryanları yaşla dolarak
Hastane yoluna revan olarak
Ederdi cümlesi ah ile efgân

16 Tabip bey görünce kesildi sesi
Çünkü alıyordum ben son nefesi
Merg u can uçunca kaldı kafesi
Ecelim vermedi bir lahza aman

17 Hamama koydular o gece naşım
Bağladılar çenem sardılar
Yanımda yatardı mevta yoldaşım
Gözetirdi nöbetçiler kapıdan

18 Güneş tülu etti bak sabah oldu
Kazan ile suyum ocağa kondu
Cümle levazım ihzar olundu
Yatırdılar teneşire ol zaman

19 Gasl ü tathir işte tamam olunca
Tabuta bu nazik vücut konunca
Cümle ihvan gelip saf saf durunca
Başladı duaya imam ol zaman

20 Tabutumu musallaya koydular
Namazımı cümle ihvan kıldılar
Sonra mezarlığa revan oldular
Ederek her biri ah ile efgân

21 A dostlar bu dünya fanidir fani
Nerde validem nerde pederim hani
Terk edip gittiler fani cihanı
Bu gençlikte ölüm vermesin Yezdan

22 Halimden şikâyet olmasın Hakk'a
İnsan düşünürse eğer bir defa
Doğrusu yanıktır bu olan vak'a
Neydelim böyleymiş Allah'tan ferman

23 Yirmi sekiz haziranda[117] ihvanım
Kara toprak oldu işte mekânım
Okuyanlar benim garip destanım
Etsinler ruhuma Fatiha ihsan.[118]

1894 depreminin trajik hikâyesi, dönemin ve edebiyatımızın ünlü simalarından Tevfik Fikret tarafından da dile getirilmiştir. Nitekim, "Zelzele" başlıklı şiiri ile 1894 depreminin neden olduğu tabloyu tasvir eder.

Tevfik Fikret çalışma odasında, Uyanış, Serveti Fünun, 21 Ağustos 1930.

Bin üç yüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen
Misafir olmuştun,
Ki hep sinirli ve hummâlı hastalar gibi yer
Birden
İçin için ve uzun
Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıktı...
Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, kurâda
Bir inkisâr-ı husû en şerefli başlarda,
Minareler bile ser-be-zemîn,
Beşer bu sadme-i meş'ûma böyle uğrar da
Biraz tenebbüh eder.
Biraz tenebbüh için bin belâ... Ne ders-i haşîn!

Sen işte böyle siyah günlerin misafirisin,
Hayâtın elbette
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhat olmayacak;

Lâkin
Bu tîh-i mihnette
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhatin ancak
Hayâli vardır; uzak bir serâp için koşmak
Nihâyetinde yorulmak ve boş yorulmaktır;
Hayâtı dîv-i hakîkatle çarpışan kazanır;
Zafer biraz da hasâr
İster;
Koşan cihâd-ı meâlîye şanlı, lâkin ağır,
Mahûf adımlar atar,
Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler! [119]

Tevfik Fikret, bu şiirde, depremden bir müddet sonra doğan oğlu Haluk'a, bir anlamda doğduğu günlerdeki tabloyu ve siyasi ortamı anlatır. İlk kısımda, "yer, sinirli ve hummalı hastalar gibi, birden için için ve uzun bir çırpınış ile kırdı, yıktı. Keder ve korku yüzleri soldurdu. Evler, aileler hepsi birer döküntü. Kalanlar ise, ezik, hurda... Minareler yerle bir olmuş" diyerek bu zelzelenin şiddetini gözler önüne serer. Sinirli ve hummalı bir hastaya benzettiği yeryüzünün, aniden ama içten içe gelen bir sarsıntıyla adeta çırpındığını ve yeryüzünde ne varsa yıktığını ifade eder. Depremin jeolojik etkilerinin ardından bunun insanlar ve yapılar üzerindeki etkisi tasvir edilirken, depremin toplum psikolojisi üzerindeki etkilerine de değinilir. Hissedilen korkunun yerini keder ve karamsarlığa bırakması toplumu ümitsizliğe sürükler ve derinden sarsar. Fikret, daha sonra hasar gören yahut yıkılan minarelerden bahseder. Bunun nedeni, aslında minarelere yüklenen anlamla ilgilidir. Zira, onun, "en şerefli başlar" olarak nitelendirdiği minarelerin yıkılmasında Tanrı'nın insanlara anlatmak istediği çok önemli, ama bir o kadar da zalimce bir ders vardır.

Şiirin ikinci kısmında ise, şair siyasi fikirlerini yansıtır. Yukarıda çizdiği tablo ile siyasi tabloyu özdeşleştirerek bu durumdan kurtulmanın pek kolay olmadığını, ancak yine de mücadele edilmesi gerektiğini vurgular.[120]

Tevfik Fikret'in 10 Temmuz depreminden oldukça etkilendiği bu dizelerden anlaşılmaktadır. Nitekim, daha önce açıklandığı gibi, matbaası depremde zarar görmemesine rağmen, Fikret'in arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı *Malumat*, matbaa işçilerinin ailelerine destek olmak için tatil edilerek depremden sonraki hafta yayımlanmamıştı. "Zelzele"nin yazılış sebebi, esasen, toplumu derinden etkileyen bu olayın Fikret'in sanatçı duygusallığına yansımasından ziyade, oğlu Haluk'un kişiliğinde dönemin yönetimiyle depremin yarattığı görüntü ve acı arasındaki benzerliklere dikkat çekmekti.[121] Ancak bu dikkat, 1894 depreminin şairin belleğinde oluşturduğu izlerin açığa çıkmasında rol oynadı. Depremin üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra yazıldığı anlaşılan "Zelzele" şiiri,[122] depremin sebebiyet verdiği hazin tablonun şairin zihninde hâlâ canlılığını korumakta olduğunu ve onun siyasi fikirlerini de bu görüntü temelinde kurduğunu göstermesi açısından ilginçtir.

Tüm bu eserlerden anlaşılacağı gibi, 1894 depremi gerek meydana gelişi gerekse sonuçları itibariyle İstanbul halkının hafızasında yer etmiş, büyük yıkımlara neden olmuş, hatta siyasi ortamın tasvirinde mehaz teşkil etmiş çok önemli sosyal olaylardan biri olma özelliğine sahiptir.

Sonuç

Büyük ölçüde İstanbul ve çevresini etkileyen 10 Temmuz veya 1894 depremi, 19. yüzyılda Marmara Denizi'nin doğusunda meydana gelen son büyük depremdi. Daha önceki Marmara Denizi depremleriyle kıyaslandığında eldeki veriler açısından daha fazla bilgi sahibi olmamıza rağmen, bu depremle ilgili günümüze kadar farklı ve birçoğu bilimsel olmaktan uzak görüşler ortaya atıldı.

1894 depremi ile ilgili en fazla yapılan yanlışlardan biri bu depremden "İstanbul depremi" olarak bahsedilmesidir. Zira, böyle bir tanımlama depremin merkez üssünün İstanbul olduğu izlenimini vermektedir. Oysa, depremin merkezi Marmara Denizi'nin doğusunda bir noktadadır. Gerçi, 1894 depremini bilimsel olarak incelemek üzere İstanbul'a davet edilen Eginitis, yaptığı araştırma sonucu depremin merkezinin bir nokta olmayıp büyük bir eksen olduğunu söylüyorsa da, herhalde böyle bir merkez üssü tespiti o dönemin teknik imkânları açısından pek mümkün değildi. Bugün, artık bilimsel çevreler bu depremden "Marmara depremi" yahut "1894 depremi" şeklinde bahsetmektedirler.

Dönemin kaynaklarında geçen bu ifade, esasen depremin merkez üssünü değil, etki alanını yahut etkilediği merkezi tanımlamaktadır. Bu tanımlamada, ayrıca İstanbul'un imparatorluğun başkenti olmasının rolü de büyük olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, söz

konusu tanımlama pek de yersiz sayılmaz. Zira 1894 depremi, en fazla İstanbul'u, özellikle de nefs-i İstanbul yani Sur İçi'ni etkiledi. Nitekim, eldeki verilere göre, depremde hasar gördüğü tespit edilen 20.959 sivil yapıdan yaklaşık 20.300'ü bugünkü İstanbul ili sınırları içinde bulunuyordu. Bunların 10.171'i de birinci derece hasarlı yapılardı. Yalnızca Sur İçi'nde hasar gören 12.762 sivil yapıdan 7.574'ü ağır hasarlıydı. Hasar gören sivil yapı sayısının bu bölgede yoğunlaşmasında, zemin özellikleri ve bu bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biri olması etkili olmuş olabilir. Çünkü buradaki yapılar eski ve köhne olup bu durum depremin bu bölgedeki şiddetini artırdı. Diğer yandan depremin yönü de böyle bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Yalnızca sivil yapılar değil, kamu binaları, vakıf eserleri ve gayrimüslimlere ait binalar da depremden nasibini aldı. Dolayısıyla depremde hasar gören bina sayısı 22.500'i buldu.

Bütün bu rakamsal verilere karşılık depremde hasar gören yapıların hasarının niteliği, üzerinde durulması gereken bir başka konuydu. Zira, bunun tespiti sayıca tespitten daha anlamlıdır. Çünkü minare, baca ve balkon gibi yapı elemanlarının yıkılmasıyla binanın yıkılması aynı şeyi ifade etmemektedir. Dolayısıyla kaynaklarda çok açık olmayan bu durum depremde hasar gören hane sahiplerine ödenen para üzerinden tespit edilmeye çalışılarak ve deprem mağdurlarına ödenen para hane sayısına bölünerek elde edilen sonuçlar üzerinden yorum yapıldı. Buna göre, sayıca hasarlı bina sayısı az olan Büyükdere'deki mağdurlara kişi başına daha fazla ödeme yapıldığı görüldü. Bunu Sirkeci, Beyazıt ve Kumkapı civarındaki mağdurlar ile Küçükçekmece'deki mağdurlara ödenen miktar takip etti. Bu durumda depremde sayıca en fazla hasar gören Cerrahpaşa ve çevresi söz konusu tablonun gerisinde kaldı. Bu sonuçtan hareketle deprem Büyükdere ve çevresinde daha etkili oldu denilebilir.

Bu noktada karşımıza çıkan sorulardan biri de, bu depremin 1999 Gölcük depremiyle benzer olup olmadığıdır. Zira, bu sorunun cevabı muhtemel Marmara Depremi hakkında bir yorum yapabilme imkânı tanıyacaktır. Ancak, bunun için öncelikle kriter-

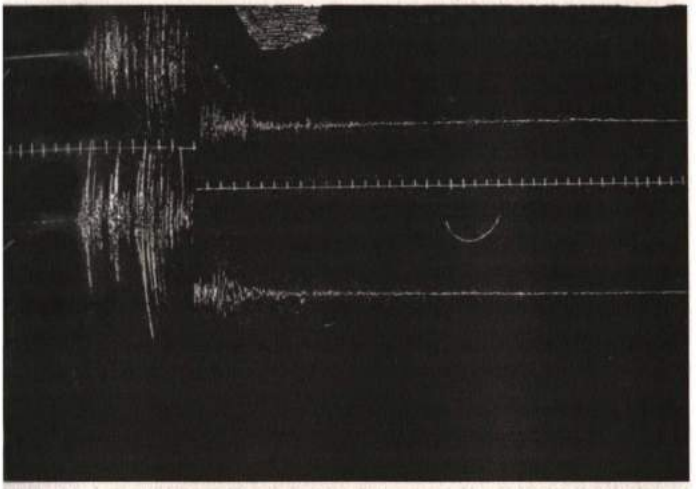

1894 depreminin Siena'daki Vicentini mikro-sismografında görülen kaydı, Charles Davison, "The Constantinople Earthquake of July 10, 1894", Natural Science, Ocak 1896, s. 31.

lerin ortaya konulması gerekecektir, yani hasar gören bina sayısı mı yoksa hasar gören binaların niteliği mi esas olarak alınacaktır? İlkinin kriter olarak alınabilmesi için dönemlerin şartlarının eşit niteliğe sahip olması gerekir. Oysa 1894 ile günümüzde bu çevrede var olan bina sayısı oldukça farklıdır. Bu nedenle, 1894 depreminin sayıca İstanbul'da etkili olmasını, İzmit ve çevresinde bina sayısının bu tarihlerde az oluşuna bağlamak mümkündür. Eğer bu kıyaslamayı yalnızca İstanbul üzerinde yapacak olursak, burada da yine bazı farklılıklar göze çarpar. Çünkü, 1894'ten 1999'a kadarki süre içinde bina sayısında artış olmakla beraber, eski ahşap ve taş yapılar yerini kimi yerde bitişik nizam ve tuğla malzemeye bırakmıştır ve bunlar da nispeten depreme daha dayanıklıdır.

İkinci durumun kriter alınması durumunda ise, iki deprem arasında bazı benzerlikler göze çarparsa da –Avcılar'da ortaya çıkan tablo gibi– hasarlı yapıların niteliğinin farklı olduğu görülür. Bir defa, 1894 depreminde İzmit, Adapazarı ve Bursa'da hasarın

niteliği dönemin kaynaklarında ikinci derece hasar olarak vasıflandırılmıştır. Hasarlı bina sayısı ise 649 olup bu sayı İstanbul ile kıyaslanmayacak düzeydedir. Oysa, 1999 depreminde tam aksi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 1894 depreminin merkez üssünü İzmit Körfezi'nin biraz batısında aramak gerekir ve etkilenen alan da Gölcük depreminden farklıdır denilebilir.

1894 depremi hakkında merak edilen bir başka konu da, bu depremin büyük bir deprem olup olmadığıdır. Günümüzde bu hususu belirleyen kriter depremin açığa çıkardığı enerji miktarı, yani magnitüdüdür (aletsel büyüklük). Aletsel büyüklük, halk arasında çoğu kere şiddet olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu doğru değildir. Zira, daha önce ayrıntılarıyla ele alındığı gibi, şiddet depremlerin yeryüzünde meydana getirdiği yıkımlar ile insanlar ve yapılar üzerindeki etkilerdir. 1894 depreminin aletsel büyüklüğü ve şiddetine gelince, bu tarihlerde henüz depremlerin ortaya çıkardığı enerji miktarını ölçebilen bir sismograf yoktur. Dönemin sismografları da, ancak bir yerde depremin vukuunu ve yönünü belirlemektedir. 1894 depreminin şiddetini ise, Eginitis, bu bölgede meydana gelen ve sığ olarak nitelendirilen depremlerle kıyaslandığında az olarak ifade etmektedir. Ancak bu depremin insanlar ve binalar üzerindeki etkisini gözlemlediğimizde, özellikle hasar gören bina sayısı açısından şiddetli olarak tanımlayabiliriz. Nitekim, MSK cetveline göre deprem, bazı yerlerde 9, bazı yerlerde 8 şiddetindeydi; yani *çok yıkıcı* ve *yıkıcı* nitelik taşıyordu.

İnsanlar üzerindeki etkileri açısından değerlendirildiğinde ise, ortaya çıkan sonuç binalar üzerindeki etkileriyle pek örtüşmemektedir. Çünkü depremin öğle saatlerinde gerçekleşmesi ve asıl yıkıcı etkiyi ikinci sarsıntıda yapması ölü ve yaralı sayısının az olmasında etkili oldu. Nitekim, devletin resmi rakamlarına göre, deprem 161 kişinin hayatını kaybetmesine, 378 kişinin yaralanmasına ve 3.703 kişinin de evsiz kalmasına neden oldu.

1894 depremiyle ilgili bir başka merak konusu da, depremin devlete ne kadara mal olduğudur. Arşiv vesikaları, bu konuda pek açıklayıcı bilgi vermemektedir, ancak kabaca bir hesap yapılabilir. İlk olarak depremin ardından kamu binalarının ve bazı vakıf eserleri-

nin tamir ve inşası için Osmanlı Bankası'ndan 250.000 liralık kredi kullanıldı. Bunun yanı sıra deprem mağdurlarına dağıtılmak üzere kurulan İane-i Musabin Komisyonu'nda yaklaşık 100.000 Osmanlı lirası toplandı ve bu parayla hasar gören sivil yapılar onarıldı. Bunun dışında evkaf gibi kurumlara kendi bünyelerindeki binaların inşası için ek ödenek ayrıldı ki, bu paranın 5.750 lirası padişahın ihsanıydı. Dolayısıyla depremin devlete maliyeti 350.000 Osmanlı lirasını aşıyordu. Buna şahısların yaptığı harcamalar dahil değildi.

1894 depremi, Osmanlı devletinde madalya ve berat gibi simgelerin halkı ianeye teşvik etmek amacıyla kullanıldığı ilk olaydı. Nitekim, daha önce 1873-1875 Anadolu kıtlığı ve 1892-1893 kolera salgını gibi doğal afet ve salgın hastalıklarla mücadelede halkın yardımına başvurulmuş olmasına rağmen "Hareket-i Arz Madalyası"na benzer bir simge kullanılmadı. Depremzedelere belli bir miktarın üzerinde yardım yapanlara madalya verilmesi fikri II. Abdülhamid tarafından gündeme getirilerek İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi'nin 8. maddesinde yer aldı. Sembolik bir anlam taşımasına rağmen yardımseverler bu madalyalara ilgi gösterdi. Nitekim, gazetelerde madalya alacakların isim listeleri yayımlandığında birçok kişi ismini listelerde bulamayınca komisyona müracaat ederek hak ettiği madalyasını talep etti.

Bu alanda bir ilk olan madalyaların basılması sırasında birtakım acemilikler de oldu. Nitekim, bağışların devam ettiği bir dönemde altın, gümüş ve bakır madalyalardan kaçar adet basılması gerektiğinin ve bunların büyük mü, yoksa küçük boy mu olacağının tespitinde bazı sorunlar yaşandı. Diğer yandan, madalyaların üzerine bağışta bulunanların isminin kazılacak olması da bu süreçte yaşanan başka bir sorundu. Zira, ilki bazı madalyaların israfına, ikincisi de özellikle yabancı kökenli bağışçıların isimlerinin Osmanlı alfabesiyle kazınmasında zorluklar yaşanmasına neden oluyordu. Belki de, bu nedenle daha sonra benzer amaçlarla verilen madalyalarda bağışçıların isminin kazınmasına gerek görülmedi.

1894 depreminden sonra bir deprem rasathanesi yahut rasathanede bir deprem şubesi kurma düşüncesi gündeme geldi. Devlet, deprem konusundaki bilgi eksikliğini ve acizliğini bu deprem vesi-

lesiyle fark etmiş ve sorunu aşmak için harekete geçmişti. İlk önce sefaretleri aracılığıyla öteden beriden duyduğu sismograflar hakkında bilgi istedi. Diğer yandan da en iyi sismografın satın alınması ve bir deprem uzmanının da rasathanede istihdam edilmesi için girişimlerde bulundu. Sefaretlerden gelen cevaplar doğrultusunda en iyi sismografın depremlerin sıkça meydana geldiği İtalya'da üretildiği öğrenilince Roma Rasathanesi'yle görüşüldü. Nihayet, burada geliştirilen sismograflar satın alınarak Roma Rasathanesi'nin jeodinamik şubesi müdürü olan Profesör Agamennone Rasathane-i Amire Hareket-i Arziyye Şubesi Müdürü unvanıyla istihdam edildi. Ardından İstanbul Maçka'daki Silahhane'nin karşında bulunan arsaya rasathanenin deprem şubesi kuruldu. Ancak, bu iş oldukça zaman aldı. Bu sırada Osmanlı coğrafyasında meydana gelen depremlerin rasathaneye bildirilmesine dair posta-telgraf merkezleriyle demiryolu şirketlerine bir tamim gönderildi. Benzer tebliğler vilayetlerdeki idadi mekteplerine iletildi. Agamennone, bir yandan bu işlerle meşgul olurken, diğer yandan da bu coğrafyada meydana gelen depremler hakkında istatiki verilerin yer aldığı bir de risale yayımladı. Bunlar dışında herhangi bir çalışmanın yapılamadığı rasathanenin deprem şubesi, bir müddet daha benzer çalışmalara devam etti. Ancak depremin ilk günlerindeki heyecanını kaybeden yetkililer, daha sonra deprem rasathanesine yahut rasathanenin deprem şubesine gereken ilgiyi göstermedi.

Netice itibariyle, 1894 depreminin merkez üssü Marmara Denizi'nin doğusunda ancak İzmit Körfezi'nin batısında bir noktada olsa gerektir. Asıl yıkıcı etkiyi İstanbul'da gösteren 1894 depremi, hasarlı bina sayısı, yarattığı mağdurlar ve maliyeti açısından bu bölgedeki büyük depremlerden biri olarak anılabilir. Bunun yanı sıra, bu deprem Osmanlı devletinde doğal bir afet sonrasında devletin çabuk organize olabildiğini göstermesi bakımından da önem arz eder.

NOTLAR

GİRİŞ TARİHİ İSTANBUL DEPREMLERİ
(Sayfa 1-7)

1 Bizans ve Osmanlı tarihçileri tarafından kaydedilen ve bir yerin depremselliğini ortaya koymada önem arz eden kayıtlar sebebiyle İstanbul, bu fay hattı üzerinde bulunan diğer yerlere kıyasla daha şanslıdır. Zira, depremlerin meydana geldiği zaman aralıklarını ve fay hattındaki enerjinin açığa çıkış sürelerini periyodik olarak ortaya koymak ve muhtemel depremlere ilişkin bir tespitte bulunabilmek bu sayede mümkün olabilmekte ya da en azından pek çok deprembilimci bunların tespitini muhtemel depremler açısından anlamlı bulmaktadır.

2 Bizans döneminde meydana gelen deprem kayıtları hakkında kaynaklar genelde birbirinden farklı tarihler vermektedir. Nitekim, Nuriye Pınar Erdem ve Ervin Lahn tarafından hazırlanan *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*'nda İstanbul'u etkileyen depremlerin tarihleri ile Orhan Sakin'in *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri* adlı ve Işın Demirkent'in *Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*'nde takdim ettiği "Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler" başlıklı çalışmalardaki tarih verileri birbirinden farklıdır. Bu farklılık, her araştırmacının konuya yaklaşımının ayrı olmasından ve kaynaklardaki her veriyi sorgulamadan, olduğu gibi aktarmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Ancak, Bizans tarihçisi olan Işın Demirkent'in makalesi, diğerlerine göre daha detaylı ve konuyu izah edicidir. Demirkent, makalesinde, genel olarak depreme şahit olanların gözlemlerine dayalı olarak kaleme alınan Bizans kaynaklarından yararlanmıştır. Gerek daha detaylı oluşu ve gerekse birinci el kaynakların ağırlıklı olarak kullanılması nedeniyle, İstanbul'un kuruluşundan 11. yüzyıla kadar olan depremler hakkındaki bilgilerin çoğu Demirkent'in çalışmasından alınmıştır.

3 Işın Demirkent, "IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul 2001, s. 52-55.

4 Nevra Necipoğlu, "Depremler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, III, 34.

5 I. Demirkent, a.g.m., s. 56.

6 Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002, s. 22-24; I. Demirkent, a.g.m., s. 58.

7 I. Demirkent, a.g.m., s. 63-64.

8 Esin Ozansoy, "1200-1453 İstanbul Depremleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, s. 3-21.

9 O. Sakin, *a.g.e.*, s. 32.

10 N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, "The Marmara Sea Earthquake of 1509", *Terra*, II, Oxford 1990, s. 167-174; N. N. Ambraseys-C. F. Finkel (çev. M. Umur Koçak), *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler, Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, İstanbul 2006, s. 30-32.

11 Kaynakta Burgazada'daki kilisenin adı Saviour Kilisesi ve Heybeliada'daki kilise de Agios Prodromos Kilisesi olarak geçmektedir. Ancak, her iki adada da bu isimlerde

kiliselere rastlanmamıştır. Bu nedenle söz konusu durum, eserin çevirisinden kaynaklı olmalıdır. Zira, Heybeliada'da Aya Yani adında bir kilise yoktur; ancak Burgazada'da bu adla anılan bir kilise vardır. Öte yandan, kaynaklarda "Saviour" isminde bir kiliseye rastlanmamıştır. Kurtarıcı anlamına gelen "Saviour", depremde hasar gören yapının İngilizce karşılığını ifade ediyor olmalıdır. Ancak, bu kelimeye karşılık gelen bir kiliseye rastlanmamıştır. Yalnız Heybeliada'da Aya Yorgi tarafından İstanbul'un fethinden yaklaşık 18 yıl önce kurulan Panagia Manastırı'nın kilisesi bahsi geçen kilise olabilir.

12 N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *a.g.e.*, s. 33-34; Halil İnalcık, "İstanbul, Yangınlar ve Depremler", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 232.

13 N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *a.g.e.*, s. 102-104; O. Sakin, *a.g.e.*, s. 50.

14 N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *a.g.e.*, s.122-125.

15 http://www.istanbulgezirehberi.org/kariye-camii.html-07.04.2011.

16 N. N. Ambraseys ve C. Finkel'in 1766 depreminin etkileriyle ilgili bilgi veren çalışmasında "Kalpakçılarbaşı Hanı" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, Kapalıçarşı hakkında Yaşar Baş tarafından doktora çalışması olarak hazırlanan tezde, söz konusu tarihlerde bu ad altında bir hana rastlanmadı. Bu tarihlerde Kalpakçılarbaşı Caddesi üzerinde, Sorguçlu Han, Yolgeçen Hanı, Sepetçi Hanı, Baltacı Hanı, Takkeci Hanı bulunuyordu (Yaşar Baş, *İstanbul Kapalıçarşısı (XV. Yüzyılın İkinci Yarısı-XVII. Yüzyıl)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2008, s. 73). Dolayısıyla Ambraseys ve Finkel'in çalışmasında muhtemelen eksik olarak sözü edilen bu han, yukarıda işaret edilen hanlardan biri olmalıdır.

17 N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *a.g.e.*, s. 132-138; Erhan Afyoncu ve Zekai Mete, "1766 İstanbul Depremi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul 2001, s. 86-87.

18 E. Afyoncu ve Z. Mete, a.g.m., s. 88-90.

19 O. Sakin, *a.g.e.*, s. 75.

I 1894 DEPREMİ: İLK TESPİTLER (Sayfa 9-42)

1 Sabuncu'nun mabeyndeki görevi; İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Arapça gazeteleri okuyarak Osmanlı devleti hakkında çıkan yazıları tercüme etmek ve haftada iki kez Avrupa devletlerinin Osmanlı siyaseti hakkında yazılar yazmaktı (Sabuncuzade Louis Alberi [haz. Mehmet Kuzu], *Yıldız Sarayı'nda Bir Papaz*, İstanbul 2007, s. 13).

2 Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312).

3 Logofet Bey'in padişaha takdim ettiği gerek 1894 (1312), gerekse 1905 (1321) tarihli çizelgelerde yalnızca "Logofet kulları" ifadesi olup, kimliği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak, Logofet Bey'in hazırladığı çalışmayı padişaha takdim etmiş olması onun padişaha yakın bir isim olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Bu noktadan hareketle onun, dönemin Meclis-i Âyan üyelerinden Logofet Bey olması kuvvetle muhtemeldir.

4 YEE, 91/35, 1894 (1312).

5 Fransızca *mouche* olarak yazılan kelime, Türkçe "çatana" anlamına gelmektedir.

6 İ.HUS, M 1312/199, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1663, s. 8.

7 İradede, Emile Lacoine Efendi'nin Telgraf ve Posta Nezareti fen müşaviri (İ.HUS, M 1312/199, 24 Temmuz 1894/20 M 1312), Eginitis'in raporunda da rasathane müdür yardımcısı olduğu belirtilmektedir (YEE, 11/24, s. 2, 15 Ağustos 1894). Gerçekte Emile Lacoine Efendi rasathane müdür muavinliği yanı sıra Telgraf ve Posta Nezareti fen müşavirliği görevini de yürütmekteydi (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1313, s. 448).

8 Vahdettin Engin ve Finkel-Ambraseys, Eginitis'in maiyetinde söz konusu isimlerin dışında matematik profesörü Valsamaki Efendi'nin de olduğunu ifade etmektedirler (V. Engin, "II. Abdülhamit'in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul 2001, s. 146; C. F. Finkel-N. N. Ambraseys, "10 Temmuz 1894 Marmara Denizi Depremi ve Tarihi Binalara Etkisi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sayı 93, İstanbul 1999, s. 4). Ancak, raporda ve diğer belgelerde bu yönde herhangi bir bilgiye rastlanmadı.

9 Eginitis'in maiyetindekilerin çalışmalarından yararlanması bazı araştırmacılarda raporun ortak bir çalışma olduğu ve bir heyet tarafından hazırlandığı izlenimini uyandırmışsa da (Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul 2000, s. 16; Haluk Dursun, "İstanbul'u Seven Katlanır Depremine; Neydi O Eski Zelzeleler", *Tarih ve Düşünce*, sayı 1, Ekim 1999, s. 15; Taha Batur Can, "10 Temmuz 17 Ağustos'un aynısıydı!..", *Tarih ve Düşünce*, sayı 1, Ekim 1999, s. 20), gerçekte rapor Eginitis tarafından hazırlanmıştır. Ancak, Eginitis raporunda Vasıf Efendi'nin sondaj çalışmaları ile İngiliz haritasındaki bilgileri ve Emile Lacoine Efendi'nin depremin derinliği hakkında yaptığı hesaplamalar ile kendi hesaplamalarını kıyaslayarak bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır.

10 Rapor, daha sonra Bogos Efendi tarafından tercüme edildi (YEE, 11/24, s. 1).

11 İ.TAL, S 1312/32, 17 Ağustos 1894 (14 S 1312).

12 *The Levant Herald and Eastern Express (The Levant Herald)* gazetesi bu madalyanın adını "medal of arts" olarak vermektedir ki (20 Ağustos 1894, nr. 33, s. 404), bunun anlamı sanat madalyasıdır. Ancak, mevcut literatürde bu adla anılan bir madalyaya rastlanmadı. Bu nedenle söz konusu madalya bu türden yararlı hizmetlerde bulunanlara takdim edilen ve içinde "sanat" sözcüğünün geçtiği *hirfet, sanat ve ticaret madalyası* olmalıdır.

13 Afife Batur, "Bir Depremin Yüzyıl Dönümü", *İstanbul*, sayı 10, Temmuz 1994, s. 26.

14 Makalenin müellifi adını S. B. şeklinde rumuz olarak kullandığından kimliği ve dolayısıyla bu konuda uzman olup olmadığı netleştirilememiştir.

15 Feriha Öztin, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, Ankara 1994, s. 48-52.

16 Viyana'da jeoloji ve kimya tahsili gören Halil Edhem Bey, 1887'de Mülkiye, 1900'de Darülmuallimin, 1901'de Darülfünun'da Batı'daki eğitim usullerini uygulayarak ilm-i maadin, tabakatü'l-arz [jeoloji] ve kimya dersleri okutmuştur. Ayrıca, *İlm-i Maadin ve Tabakatü'l-arz* adlı bir çalışması bulunan Halil Bey, Almanca bir jeoloji kitabını *Muhtasar İlm-i Tabakatü'l-arz* adıyla da Türkçeye çevirmiştir (Semavi Eyice, "Halil Ethem Eldem", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 18-19).

17 Halil Edhem, *Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz*, İstanbul 1312. Bu çalışmayı ilk olarak *Sabah* gazetesinde neşreden (21 Ağustos 1894/19 S 1312, nr. 1806, s. 1-3) Halil Bey, konunun ilgi çekmesi üzerine bazı ilavelerle genişleterek risale şeklinde yayımlamıştır.

18 Risalenin yazarının *Bey* unvanını kullanması ve çalışmasında İstanbul'u tasvir ederek hasar gören yerler, ölü sayısı hakkında neredeyse günlük bilgiler vermesi, onun İstanbul'da bulunmuş bir Levanten veya bir gazeteci olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

19 Oscar Bey Rendelmann, *Le Tremblement de Terre de Constantinople (Juillet 1894)*, Paris 1894. Böyle bir çalışmanın İstanbul'da değil de Paris'te, hem de depremden yalnızca 15 gün sonra yayımlanmış olması çalışmanın esasen Avrupa kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan bilgi düzeyini tespit edemediğimiz X. Dybowski tarafından kaleme alınıp, depremden sadece birkaç ay sonra Paris'te çıkan *La Nature* adlı dergide yayımlanan "Tremblement De Tere De Turquié A Adabazar" [Adapazarı'nda Gözlenen Türkiye Depremi] başlıklı yazıda da, bu depremin Adapazarı üzerindeki etkileri hakkında bilgi verilir (söz konusu makalenin tercümesi için bkz. F. Öztin, *a.g.e.*, s. 30-31). Yabancı dilde yayımlanan söz konusu çalışmaların özellikle Paris'te neşredilmesinin sebebi, o sıralarda yapılacak olan bilimsel toplantıya katkı sağlamak ve 10 Temmuz depremiyle ilgili gelişmeleri merak eden Fransız halkını bilgilendirmek olsa gerektir.

20 1999 Marmara depreminin habercisi sayılan olaylara ilişkin görgü tanıklarının ifadelerinden yola çıkarak hazırlanan çalışma için bkz. Ülkü Ulusoy-Motoji Ikeya, *Deprem Habercisi Olaylar ve Bilimsel Yorumlar*, Ankara 2001.

21 Eginitis, daha çok depremden etkilenen kıyı şeridinde incelemeler yapmış, depremin etkilendiği Adapazarı, Bursa gibi çevre bölgelere gitmemişti (C. F. Finkel-N. N. Ambraseys, a.g.m., s. 4).

22 1894 depreminin meydana geldiği günlerde gelişmiş ülkelerde bulunan sismograflar, depremin süresini, yönünü ve şiddetini ölçebiliyordu (Ramazan Demirtaş-Cenk Erkmen, *Deprem ve Jeoloji*, Ankara 2000, s. 104-106).

23 YEE, 11/24, s. 19-20, 25, 26.

24 Uluslararası esasların kabulünden önce kullanılan ve güneşin batışını 12.00 olarak kabul eden saate ezani veya alaturka saat denilmektedir (Çinuçen Tanrıkorur, "Alaturka", *DİA*, İstanbul 1989, II, s. 344). Alaturka saat, güneşin doğuşu ve batışı esas alınarak hesaplanırdı. Gün, 2x12 saatten oluşur, güneşin batışı günün başlangıcı olarak kabul edilirdi. Saat ayarı güneşe göre yapıldığından her yerde kullanılan alaturka saatler birbirlerinden farklılık gösterirdi (Kemal Özdemir, *Osmanlı'dan Günümüze Saatler*, İstanbul 1993, s. 52, 87, 90).

25 Görgü şahitlerinin ifadelerine göre, deprem esnasında şehirdeki saatlerin birçoğu durmuş olmasına rağmen, depremin meydana geldiği saat konusu tartışmalıdır. Bu tür tartışmaların yaşanmasında o dönemde depremle ilgili kurumların ve teknik donanımın yetersizliği de etkili olmuştur. Dönemin basını ve belgeleri incelendiğinde, depremin saati konusunda çelişkili ifadeler göze çarpmaktadır. Nitekim, *Saadet* gazetesi depremin 04.35 (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 3019, s. 1), *Tercüman-ı Hakikat* (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 1) ve *Sabah* ise, 04.45'te meydana geldiğini ifade etmektedir (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 1766, s. 1). Öte yandan resmi belgelerde 04.30 (Y.PRK.ZB, 13/35, 10 Temmuz 1894/6 M 1312), 04.37 (Y.PRK.ASK, 93/51, 11 Temmuz 1894/7 M 1312), 04.40 (HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894; Y.PRK.SGE, 6/32, 10 Temmuz 1894/6 M 1312; Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894/17 M 1312), 04.50 (Y.PRK.MYD, 15/6, 10 Temmuz 1894/6 M 1312) ve bilimsel nitelikli bazı çalışmalarda ise, 04.40 olarak verilmektedir (Ebu'l-Muhsin Kemal'in *Yeni İlmü'l-Arz* ve Dr. M. Sadi Bey'in *İlm-i Arz* adlı çalışmaları için F. Öztin, *a.g.e.*, s. 39, 52). Tüm bu tartışmaların ötesinde kesin olan depremin, öğle ezanı okunduğu saatlerde meydana geldiğidir. Bu cümleden hareketle 1312 tarihli *Devlet Salnâmesi* ve Ahmed Kamili tarafından hazırlanan *Tâkvim-i Devr-i Dâim* adlı cetvel incelendiğinde 6 Muharrem 1312 (28 Haziran 1310/10 Temmuz 1894) günü öğle ezanı saatinin 04.37 olduğunu ve depremin de bu saatten sonra gerçekleştiğini ifade edebiliriz (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1312, s. 3; A. Kamili, *a.g.e.*, İstanbul 1311,

s. 277). Ancak, öğle ezanının ne kadar süre içerisinde okunabileceğini tam olarak tespit etmek mümkün olmadığından deprem saatini 04.37 civarı olarak kabul etmek en makul yaklaşımdır.

26 Benzer bir sorun ezani saatin zevali saate çevrilmesinde karşımıza çıkar. Bu konuda da çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Buna göre, dönemin Pera basınından *The Levant Herald* 12.20 (16 Temmuz 1894, nr. 28, s. 344) Viyana basınından *Fremden-Blatt* (12 Temmuz 1894, nr. 189, s. 10 için bkz. Y.PRK.GZT, 4/16) ve Atina Rasathanesi Müdürü Eginitis 12.24 (YEE, 11/24, s. 2), *Moniteur Oriental* 12.25 (A. Batur, a.g.m., s. 27), *Cosmos* dergisinde yayımlanan "Tremblement de Terre de Constantinople" başlıklı çalışma 12.26 (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 48) ve günümüz araştırmacılarının birçoğu da, 12.27'yi depremin zevali saati olarak vermektedir (İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, IV, s. 331; Mehmet. Ö. Alkan, "Toplumsal ve Siyasi Açıdan 1894 İstanbul Depremi Üzerine", *Toplumsal Tarih*, sayı 70, Ekim 1999, s. 11; Yavuz Selim Karakışla, "Depremin Nedeni Petrol Arama Gemisi mi?", *Toplumsal Tarih*, sayı 110, Şubat 2003, s. 28). Alaturka saatin alafranga saate çevrilmesi yönünde dönemin bazı çalışmaları dikkate alınarak hesaplama yapıldığında zevali saatin tespiti konusunda farklı sonuçlara ulaşılır. Nitekim, 04.37 ezani saat, İbrahim Şevket'in hazırladığı çizelgeye göre zevali saatle 12.10'a (İ. Şevket, *Mizanü's-sınâ'a*, Dersaadet 1304, s. 42), 1910 yılında yabancılara yardımcı olmak amacıyla hazırlanan *Tableaux pour La Coincidence des Dates* adlı çalışmaya göre 12.17'ye (A. Bacolla, *a.g.e.*, Constantinople 1910, s. 91) ve *Rasadhâne-i Âmire Salnâmesi*'ne göre de 12.21'e tekabül etmektedir (a.g.s., sene 1288, s. 20). Ancak, 1958 yılında Kandilli Rasathanesi müdürü olan Hasan Tayşı tarafından daha bilimsel çerçevede hazırlanmış *Türkiye'ye Mahsus Evkatı Şer'iye Cetvelleri* adlı çalışmaya göre bir hesaplama yapıldığında 6 M 1312/10 Temmuz 1894 günkü 04.37 ezani saat, zevali olarak 12.19'a tekabül eder (*a.g.e.*, İstanbul 1958, s. 40). Ayrıca, uluslararası bilimsel çevreler tarafından kabul edilmiş olan *1700-2100 Noval Observatory Range* adlı her yıl için ayrı olarak hazırlanan almanakta yer alan veriler de Tayşı'nın tespitini teyit eder. Dolayısıyla, deprem zevali saate göre 12.19 civarında meydana gelmiş olmalıdır.

27 YEE, 11/24, s. 2. Deprem sırasında, babası George H. Clifton'a tahsis edilmesi nedeniyle Clifton yalısı olarak anılan Kandilli'deki Edip Efendi yalısında olan Lady Neave, korkunç bir uğultuyla aniden gelen sarsıntının en cesur yüreklere dahi dehşet saçtığını belirtir (Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, İstanbul 2008, s. 109).

28 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2. *Cosmos* dergisinde yayımlanan makaleye göre, sadece gar ve kurumların saatleri durmuştur (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 48).

29 YEE, 11/24, s. 2-3. Gazeteler depremin süresi konusunda farklı rakamlar vermektedir. Nitekim, *Fremden-Blatt* depremin yaklaşık 10 (Y.PRK.GZT, 4/16), *Sabah* gazetesi 10-12 (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 1766, s. 1), *Moniteur Oriental* yaklaşık 30 saniye (A. Batur, a.g.m., s. 27) ve *Tercüman-ı Hakikat* 1 dakika sürdüğünü belirtmektedir (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 1). Hariciye Nezareti'nin sefaretlere gönderdiği tamimde ve padişahın hususi bir iradesinde ise, bu süre 6,5-7 saniye olarak ifade edilmektedir (HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894; İ.HUS, 1312 M/54, 13 M 1312/17 Temmuz 1894). Görüldüğü gibi, bu konuda da bir mutabakat yoktur. Bunun nedeni, depremin süre açısından herkes tarafından farklı algılanması olabileceği gibi, belgelere yansıyan sürenin diğerlerine nispetle az oluşunda sadece ikinci sarsıntı süresinin verilme ihtimali ile süre konusundaki abartının yurtdışında yol açacağı gerçek dışı felaket senaryolarını engelleme endişesi de bulunmuş olabilir. Öte yandan şüphesiz böyle bir sorunun yaşanmasında, Rasathane-i Amire'de deprem şubesinin

olmaması ve o dönemde gelişmiş ülkelerin aksine bir sismografın bulunmayışının da rolü vardır.

30 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 49.

31 YEE, 11/24, s. 20-21.

32 Eginitis'in tespitlerine göre, Ambarlı'daki yarık denize 300 m. uzaklıkta olup doğu-batı istikametindedir ve her geçen gün tedrici olarak kapanmaktadır. Birincisine paralel ve 30 m. uzaklıkta olan ikinci yarığın uzunluğu, ilkine göre oldukça kısa olup 100 m. idi (YEE, 11/24, s. 15).

33 Gazetelere yansıdığı kadarıyla, Büyükada'daki Hristo dağı birkaç yerinden yarıldığı gibi, Kınalıada Rıhtım Kumpanyası'na ait taş ocağının üstüne dağdan büyük bir kaya parçası yuvarlanır (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 2). Bunun yanı sıra Eginitis de Adalar'da deprem nedeniyle oluşan bazı yarıklara rastlamış ve bunların yönlerini de tespit etmişti. Onun tespitlerine göre, Heybeliada Ruhban Mektebi ile Ticaret Mektebi arasındaki yarık kuzeybatı-güneydoğu; Burgazada sahilindeki yarıklar kuzey-güney; Kınalıada'da denize yakın yerlerdeki yarıklar ise, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde idi (YEE, 11/24, s. 15-16).

34 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 51.

35 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2.

36 YEE, 11/24, s. 16, 18.

37 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 50.

38 A. Batur, a.g.m., s. 26. Görgü şahitlerinin ifadelerine yer veren gazetelerde denizin daha çok Yeşilköy ve Adalar'da çekildiği görüşü ağırlık kazanmışsa da, Beyoğlu basınından olan *The Levant Herald*, denizin İzmit Körfezi'nden Kadıköy-Haydarpaşa sahillerine, diğer kıyıda da Yeşilköy'den Sarayburnu'na kadar çekilerek çok güçlü bir şekilde geri döndüğünü ve bu medcezirin özellikle Asya kıyılarında kuvvetli olduğunu belirtir (16 Temmuz 1894, nr. 28, s. 345).

39 *La Dix-Neuvième Caravane D'Arcueil*, Paris 1895, s. 70. *Saadet* gazetesinin haberine göre, Heybeliada'da sular çekilir ve Çam Limanı açıkta kalır (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 3020, s. 2). Bu haberi teyit eden *Tercüman-ı Hakikat*'e göre, deniz burada 100 m. kadar çekilir (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 4809, s. 3).

40 Görgü şahitlerinin ifadelerinden anlaşıldığına göre, deniz güneydoğu yönünde 50 m. kadar çekilmişti (YEE, 11/24, s. 19; F. Öztin, *a.g.e.*, s. 49). Ancak, *Moniteur Oriental*, mürekkep rengine dönen denizin 100 m.ye kadar çekildiğini belirtir (A. Batur, a.g.m., s. 28). *Sabah* gazetesi ise, önce denizin Yeşilköy'de 200 m.ye kadar çekildiğini yazdı (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 1768, s. 2); ancak daha sonra bu haberi *Neologos*'tan aldığını ve asılsız olduğunu belirterek tekzip etti (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 1769, s. 1). Öte yandan *Tercüman-ı Hakikat*, denizin Bakırköy'de [Makriköy] çekilirken, Yeşilköy'de taştığını ifade eder. Ancak, Bakırköy'de denizin ne kadar çekildiği hakkında herhangi bir bilgi vermezken, Yeşilköy'de çekildiği haberlerini yalanlamış olur (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 1).

41 Mekteb-i Bahriye Nazırı Miralay Mehmed Raşid Bey tarafından römorkörle kurtarılmaya çalışılan vapur depremden sonraki gün bile yüzdürülemedi (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 2). Ancak, *Tercüman-ı Hakikat*'e göre vapur hemen kurtarıldı (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 2).

42 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1.

43 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr.1768, s. 2. *Moniteur Oriental*, çekilen denizin birden hortum gibi yükseldiğini ifade ederek kıyıdaki her şeyi süpürdüğünü belirtir (A. Batur, a.g.m.,

s. 28). *Cosmos* dergisinde yayımlanan yazıda, denizin 5 dakika sonra geri geldiği, bu sırada deniz üzerinde bulunan her şeyin kayayı andıran bir dalga ile kıyıya vurduğu ifade edilir. Ayrıca, deprem esnasında denizin çekilerek daha sonra taşmasının, bir başka deyişle tsunaminin, daha önce 1509 depreminde de gözlendiği belirtilir (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 49). Bazı kaynaklarda geçen dalga boyunun 5-6 m. olduğu ifadelerini abartılı bulan Öztin, dalga yüksekliğinin ancak 1,5 m. seviyesinde olabileceğini ifade etmektedir (*a.g.e.*, s. 24). Gerçekten de, dalga boyu hakkında söylenenler abartılı olmalıdır. Çünkü gerek deprem sonrasında İstanbul'un sular altında kalmaması, gerekse de başkent halkının sarsıntıdan hemen sonra evlerine gitmek için deniz ulaşımını tercih etmesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

44 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 49.

45 YEE, 11/24, s. 19.

46 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; *Sabah*, nr. 1766, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 345. Deprem esnasında vapurda bulunan yolcuların bir kısmı, dalgalanmanın şiddetli rüzgâr, bir kısmı ise deprem sonucu olduğunu düşündü (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 1).

47 Kevork Pamukçiyan, "1893 Kolera Salgını ve 1894 Büyük Depremi", *Tarih ve Toplum*, sayı 132, Aralık 1994, s. 14.

48 Gazete, panik anını şu ifadelerle anlatmaktadır: "[...] o sırada köprüden geçenler boğulacaklarını sandılar. Fakat, köprüler aynı anda ne yapacağını bilmeyen yalnızca içgüdüyle olabildiğince uzağa kaçıp kurtulmak isteyen bir kalabalıkla doldu. On para olan köprü geçiş ücretini ödemeyen zorla yumrukla geçen ama hemen sonra mücadele etmekten vazgeçenler İstanbul'dan kaçanlarla Galata'yı terk edenler birbirine çarpıyordu." (A. Batur, a.g.m., s. 27). Köprüde yaşanan bu izdiham haberi *Saadet* ve *The Levant Herald* gazetelerinde de yayımlanmıştır (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 1; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342). *Sabah* gazetesi ise, deprem nedeniyle Galata civarında bazı yerlerin yıkılması üzerine halkın dükkânlarını terk ederek rıhtımda toplandıklarını, bazılarının da sandallara binerek denize açılmayı tercih ettiklerini söylemektedir (12 Temmuz 1894 /8 M 1312, nr. 1766, s. 2). Ancak, denizdeki dalgaların yüksekliği söylenildiği kadarsa ve bu dalgalanmalar sırasında köprüler sular altında kaldıysa, insanların göz göre göre denize açılmaları pek mantıklı görünmemektedir. Öte yandan *İstanbul Ansiklopedisi*'nde *Sabah* gazetesi kaynak gösterilerek yapılan yorumda halkın panikten bu şekilde davrandığı ifade edilmekteyse de (H. Kınaylı, "Deprem-Zelzele", *İA*, İstanbul 1966, VIII, s. 4469), adı geçen gazetede bu yönde bir bilgi yoktur.

49 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1; D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 110. Şehirden yükselen bu toz bulutu muhtemelen yıkılan binalar nedeniyle çıkmıştır. Nitekim, *Sabah* gazetesi, ortaya çıkan görüntüyü şu şekilde tasvir etmektedir: "[...] yıkılan hane ve duvarlardan düşen taş ve toprak ve molozlar ortalığı simsiyah eylemiş [...]" (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 1768, s. 2). Ayrıca, depremden sonra çıkan yangınlar da bu toz kümesine karışmış olabilir.

50 D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 110.

51 D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 109-110.

52 D. L. Neave anılarında, deprem sırasında Kandilli'deki yalıda bulunan iki Rum terzinin, bu itikatları nedeniyle yere çömeldiklerini ve kendilerine de böyle yapmalarını söylediklerini belirtir. Ancak, kendileri bu tavsiyeye aldırmayarak merdivenlere koşarsa da, aşağıya inmek pek kolay olmaz. Evin sallanmasıyla basamaklar adeta ayaklarının altından kayar ve tırabzanlara tutunarak aşağıya inmeyi başarırlar (*a.g.e.*, s. 109).

53 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2. Ayrıca, Çukurçeşme kadınlar hamamının kubbesi çökünce, içeride bulunanlar kendilerini güçlükle dışarı atmışlardı (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 2).

54 A. Batur, a.g.m., s. 27.

55 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1.

56 D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 110.

57 O sırada arabada Tüfengi-i Şehriyari Ahmed Paşa'nın maiyetinden Ali Ağa, kethüdası Mahmud Efendi, Doktor Kasabyan Efendi ile Üsküdarlı Hakkı Bey bulunmaktaydı. Arabada bulunan Doktor Kasabyan ile kethüda Mahmud Efendi yaralandı (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 2). Aynı haberi veren *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi arabada sadece Ali Ağa, Doktor Kasabyan ve Üsküdarlı Hakkı Bey'in olduğunu belirtirken, Kasabyan'ın dışında yaralanan şahsın ismini vermez (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 4809, s. 3).

58 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2.

59 Merkez Efendi Mahallesi'nde oturan Mustafa Ağa'nın eşi heyecandan pencereden atlayarak belini incitti. Öte yandan kendini üst kattan aşağı atan Kartal'daki bir vapur emanetçisinin karısının ayakları kırıldı (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Sabah*, nr. 1767, s. 2; 11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 2). Aynı şekilde Atik Mustafa Paşa Mahallesi Papas Sokağı'nda arabacı olan İstefan'ın kızı Anika pencereden atlayıp yaralandı (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 2).

60 Nitekim, Ortaköy'e gitmekte olan bir kişi deprem esnasında heyecandan düşerek hayatını kaybetti (13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Sabah*, nr. 1768, s. 2). Depremi yaşayan ve anılarında bu konuda birtakım ayrıntılar veren Mehmed Tevfik (Biren) Bey, sarsıntının ardından Beşiktaş'tan vapurla Boyacıköy'deki evine giderken muhtemelen kalp hastası olan bir şahsın aşırı heyecan sebebiyle vefat ettiğini kaydeder (M. T. Biren [haz. Ezzan Hürmen], *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, I, İstanbul 1993, s. 53).

61 A. Batur, a.g.m., s. 29; Mehmet Ö. Alkan, "Toplumsal ve Siyasal Açıdan...", s. 13.

62 Mehmet Ö. Alkan, "Hatıralarda Deprem", *Cogito*, Deprem Özel Sayısı, sayı 20, İstanbul 1999, s. 28-30.

63 M. T. Biren, *a.g.e.*, s. 53.

64 Ahmed Reşit Bey, bu bilgiyi Seccadecibaşı İzzet Efendi'den naklettiğini ifade etmektedir (M. Ö. Alkan, "Hatıralarda...", s. 27).

65 1894 yılında yedi yaşında olan Ayşe Osmanoğlu, II. Abdülhamid'in baş ikbali Müşfika Kadın'dan olan kızıdır (Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 181).

66 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, İstanbul 1994, s. 101-102.

67 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1. Aynı şekilde Etpazarı'nda da bir yangın çıkar, fakat yayılmadan söndürülür (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1). Benzer bir olay Burgazada'da bir evin alt katında yaşanır. Evin etrafında herhangi bir binanın olmaması yangının başka yerlere yayılmasını engeller (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr.1766, s. 2). Sultaniye çayırındaki bir evde oturan tuğla fabrikası direktörünün odasında bulunan gaz lambasının devrilmesi sonucu yangın çıkar (Y.MTV, 99/56, 7 M 1312/11 Temmuz 1894).

68 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 345.

69 M. T. Biren, *a.g.e.*, s. 53.

70 *Saadet* gazetesi, *Moniteur Oriental* ve *Konstantinopolis* gibi öğle saatinde neşredilen bazı gazetelerin yayımlanamadığını okuyucularına duyurur (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 3019, s. 1). *Moniteur*'ün yayımlanamadığı haberi *Tercüman-ı Hakikat*'te de yer alır (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 2). Ancak, sabah yayımlanan gazetelerin tamamı çıkmıştır.

71 Yalnızca geç saatlerde Sultanahmet-Köprü hattındaki tramvay işlemeye başlar (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 1).

72 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; A. Batur, a.g.m., s. 27.

73 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 2.

74 A. Batur, a.g.m., s. 27.

75 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 344.

76 Deprem günü, ezani saate göre sabah 08.45 (16.27) ve 10.45 (18.27), akşam da 03.40 (23.22), 04.45 (00.27), 07.40 (03.22) ve 07.25'te (03.07) gerçekleşen artçı sarsıntılar en fazla hissedilenlerdir. Artçılar 10 Temmuz'u müteakip diğer günlerde de devam eder. Çarşamba sabahı 10.10 (05.52); perşembe sabahı 08.40 (04.23), 09.10 (04.53), öğleden sonra 08.03 (15.46), 08.35 (16.16), 09.40 (17.21), 11.05 (18.46); cumartesi öğleden sonra da 06.08 (13.52) ve 12.00'deki (19.43) sarsıntıların ardından çarşamba gününe kadar büyük şiddette herhangi bir artçı olmaz (HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894). Artçı sarsıntılarla ilgili bilgiler gazetelere de yansımıştır. Gazeteler salı günkü ilk depremin saati ile ilgili çelişkili bilgiler vermekle birlikte artçı sarsıntıların saatleri hakkında çok az bir farklılıkla Hariciye Nezareti tarafından sefaretlere gönderilen tahrirattaki saatleri verirler. Basında artçı sarsıntılarla ilgili farklı verilen saatler şöyledir; *Saadet* gazetesi salı akşamı 07.40'tan (03.22) sonra 03.30 (11.12) ve 08.35'te (16.17) iki ayrı artçı sarsıntının daha meydana geldiğini belirtir (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 3020, s. 1). Öte yandan *Sabah* gazetesi, salı günkü sarsıntıdan sonraki ilk artçının saatini 08.50 (16.32) (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 1768, s. 4); cumartesi günü 06.08'de (13.52) meydana gelen sarsıntının saatini 06.00 (13.44) olarak verir (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 1769, s. 2). Bununla birlikte Pera basınından *The Levant Herald*, salı günkü ilk artçının saatini, tahrirattakinin aksine 16.15 olarak kaydeder (16 Temmuz 1894, nr. 28, s. 344). Gerek gazeteler ve gerekse belgelerde, deprem sonrasında oluşan artçı sarsıntıların saatleri ezani saatle verildiğinden ve sabah veya akşam olup olmadıkları belirtilmediğinden, bunların zevali saate çevrilmesinde birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Bununla birlikte depremin öğle ezanı vaktinde meydana geldiği kesin olarak bilindiğinden, belgede saate ilişkin olarak yer alan bilgiler bu husus göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

77 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 344.

78 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1.

79 Nitekim, Kurtuluş (Tatavla) semti sakinleri bu mahallede yer arayan evsiz depremzedelere evlerinin kapılarını açtı, en yoksul olanlar bile çılgına dönen aileleri evlerine davet etti (A. Batur, a.g.m., s. 30). Kurtuluş'taki evlerin ahşap olması tercih edilmesindeki en önemli etkenlerden biri olmuştu (15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Sabah*, nr. 1769, s. 2). Öte yandan Cerrahpaşa Hobyar Mahallesi'nde oturan Takıyüddin Paşazade Abdullah Bey de, mahalle sakinlerine konağının bahçesini açmıştı (15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Sabah*, nr. 1769, s. 2; *1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Büyük Depreme Ait Anonim Bir Günlük* [haz. Sıddık Çalık], İstanbul ty, s. 73).

80 Abdülhamid, daha sonra Büyük Köşk'ün önüne Japon usulü bir köşk ve yanında da mavi çinili bir hamam yaptırır (A. Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 102-103).

81 Daha sonra Akasya Oteli adını alan otel, 1858'de kurulmuştu (Orhan Erdenen, *İstanbul Adaları*, İstanbul 1962, s. 29).

82 Heybeliada'da bulunan eski otellerin ismini zikreden O. Erdenen, bu otelden bahsetmez. Bu durumun nedeni, otelin başka bir adla anılması olmalıdır. Erdenen'in ismini zikrettiği diğer oteller ise şunlardır: Halki Palas, Santral Oteli, Makras, Britania, Bristol, Pikadilli ve Panaroma. Erdenen, 1960'lı yılların başında bunlardan yalnızca ikisinin otel-pansiyon şeklinde devam ettiğini belirtir (*a.g.e.*, s. 93).

83 A. Batur, a.g.m., s. 30, 32; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342.

84 Şûra-yı Devlet, depremden sonra Erenköy civarına yerleşenlerin sayısının artması nedeniyle burada posta ve telgraf işlerinin yürütülmesi için aylığı 200 kuruş olmak üzere bir memur görevlendirilmesini talep etti. Talebi haklı bulan padişah, gereğinin yapılmasını istedi (*BEO.AYN.d*, nr. 1652, s. 32, 13 B 1312/10 Ocak 1895).

85 A. Batur, a.g.m., s. 32.

86 Depremde evleri harap olan Mikayel Pamukçiyan, dayısı Mardik Şekerciyan'ın Paşabahçe'deki yazlığında misafir olarak kaldıklarını belirtir (K. Pamukçiyan, a.g.m., s. 15).

87 Lady Neave, anılarında, ülke dışına çıkabilecek durumdaki herkesin dehşet içindeki insanlarla dolup taşan tren ve gemilerle İstanbul'u terk ettiklerini belirtir (*a.g.e.*, s. 111).

88 Y.A.HUS, 304/88, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312).

89 Tamamen tatil edilmemesine rağmen *Saadet* gazetesi ise, çalışanlarına izin vermek zorunda kalır. İznin sebebi, gazetenin matbaa müdürü Ömer ve imtiyaz sahibi Mehmed Nuri Bey ile bazı çalışanların evlerinin depremde hasar görmesidir. Bu nedenle, gazete, iki gün dört sayfa yerine iki sayfa olarak yayımlanır (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 3019, s. 1; 12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 3020, s. 1). Aynı şekilde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi de, 11 ve 13 Temmuz günleri sekiz sayfa yerine dört sayfa olarak çıkar. Gazete bu durumun nedenini, matbaa çalışanlarının sarsıntılar sonrası ailelerinin yanlarına gitmek zorunda olmalarına bağlamaktadır (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 4808, s. 1; 13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 4810, s. 1).

90 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Malumat*, nr. 21, s. 1; 12 Temmuz 1894 (30 Haziran 1310, *Servet-i Fünun*, nr. 174, s. 274.

91 Haber, önce matbaanın depremde hasar görmesi nedeniyle kapandığı şeklinde verilir (13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2). Ancak, daha sonra matbaanın hasar görmediği anlaşıldığından haber tekzip edilir ve matbaanın çalışanların ailelerinin yanında olması hasebiyle tatil edildiği kamuoyuna açıklanır (14 Temmuz 1894/10 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2-3).

92 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 3.

93 *Sabah* gazetesi, iki gün sonra haberi *İstanbul* gazetesinden aktardığını, ancak daha sonra yapılan tahkikat sonucu haberin asılsızlığını öğrendiklerini belirtir (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 1769, s. 2). Haberi tekzip eden bir başka gazete de *Saadet* olur (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 3023, s. 2).

94 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

95 A. Batur, a.g.m., s. 29.

96 HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1. *Sabah* gazetesi bu sarsıntının saatini alaturka saatle 08.23 olarak verirken (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 1767, s. 1), bazı resmi evraklarda tam saat belirtilmeksizin 08.30 civarı denilmektedir (Y.PRK.HR, 19/51, 13 Temmuz 1894/9 M 1312).

97 Eginitis'in raporunda bu sarsıntının saati, Avrupa saat ayarına göre 16.10 olarak gösterilir (YEE, 11/24, s. 27). İstanbul ve Würzburg'da (Almanya) yayımlanan *Orientalische Handelszeitung* gazetesi bu sarsıntının saatini 16.12 olarak verir (Y.PRK.GZT, 4/18, 31 Temmuz 1894).

98 A. Batur, a.g.m., s. 30.
99 Beyazıt Meydanı civarında, Kapalıçarşı'nın Beyazıt kapısı tarafındadır.
100 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 2; A. Batur, a.g.m., s. 30-31.
101 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1.
102 Y.PRK.ASK, 99/13, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
103 İ.HUS, M 1312/163, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
104 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2.
105 Gazetenin haberine göre, İdare-i Mahsusa yönetimi çarşamba ve perşembe günkü sarsıntılardan sonra köprüden Adalar'a ek sefer koymuştur (15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Sabah*, nr. 1769, s. 2).
106 A. Batur, a.g.m., s. 30.
107 Y.PRK.HR, 19/51, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).
108 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2.
109 A. Batur, a.g.m., s. 30-31.
110 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Saadet*, nr. 3027, s. 1. Eginitis de bu sarsıntının saatini 11.58 olarak verir (YEE, 11/24, s. 27).
111 YEE, 11/24, s. 27.
112 A. Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 102.
113 Y.PRK.BŞK, 37/8, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
114 Y.PRK.BŞK, 37/9, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312). Ancak, dönemin gazeteleri incelendiğinde bu yönde bir tebliğe rastlanmadı.
115 Haziran 1894-Haziran 1895 arasında Hicaz valiliği görevinde bulunmuştur (Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul 1999, s. 32).
116 Hazreti Muhammed'in amcasının oğlu olup kendisinden 1660 hadis rivayet eden ve fıkıh ile tefsir ilimlerinde otorite kabul edilen sahabe. Kabri Taif'tedir (İsmail L. Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul 1988, I, s. 76-79).
117 Y.A.HUS, 311/79 (29 Ekim 1894/28 R 1312).
118 Çemberlitaş'ta, Atikalipaşa Mahallesi'nde Gedikpaşa civarındaki dergâh Rifai tarikatına ait olup (www.turkiyat.selcuk.edu.tr/dergi21.htm-25.04.2011), deprem nedeniyle yapının bir kısmı tamamen yıkılmıştı (İ.EV, Ş 1312/24; *EV. d*, 28331, s. 28, 50; 13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Sabah*, nr. 1768, s. 1; 12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 1).
119 Mevcut kaynaklarda bu dergâh hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.
120 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 2.
121 Y.A.HUS, 305/38, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312).
122 Pera'daki Katolik kilisesinin papazı Rev. F. W. Anderson, depremde zarar gören Heybeliada Ruhban Okulu'nun enkazı yanında yazdığını ifade ettiği vaazında, halka barış ve huzur telkininde bulunur. Depremden sonraki pazar günü okunan bu vaaz gazetelerde yayımlandığı gibi, daha sonra bir risale şeklinde de yayımlanarak Tünel'deki Mr. Mcgill'in dükkânında satışa sunulur. Vaaz, ayrıca Hollanda Elçiliği'nin şapelinde de okunur (24 Aralık 1894, *The Levant Herald*, nr. 51, s. 569).
123 Y.PRK.ŞH, 4/100, 13 Temmuz 1894 (10 M 1312).
124 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342.
125 Yapılan yardım çağrısı üzerine bazı Ermeni kadınları, aralarında para toplayarak satın aldıkları koyunların etini ihtiyaç sahiplerine dağıttılar (Y.PRK.ŞH, 5/1, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).
126 Y.MTV, 99/49, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); İ.HUS, M 1312/168, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.A.HUS, 302/68.

127 İ.DH, M 1312/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK.BŞK, 37/11.

128 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 1.

129 Y.MTV, 99/64, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

130 Y.PRK.HR, 19/51, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312). Tüm bu uyarıların ve memurları teskin çabalarının ardından memurlar yeniden görevleri başına döner (Y.MTV, 99/68, 13 Temmuz 1894/9 M 1312; Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894/10 M 1312).

131 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1. Benzer bir yaklaşım *The Levant Herald*'da da görülür. Gazete, 16 Temmuz tarihli nüshasında, artçı sarsıntıların giderek hafiflediğini ifade ederek depremin çok büyük bir felakete neden olmamasından dolayı Tanrı'ya şükredilmesi ve hayatın normale dönmesi için herkesin işinin başında olması gerektiğini dile getirir (16 Temmuz 1894, nr. 28, s. 342). Gazetelerin böyle bir haber yapmasında, bazı gazetelerin kapatılması ve halkı endişeye sevkeden haberlerin yayımlanmaması hakkında çıkan irade de etkili olmuştur. Ayrıntılar için bkz. *Depremle İlgili Spekülasyonlar ve Bazı Tartışmalar* başlığı.

132 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Saadet*, nr. 3024, s. 1; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 2. *Moniteur Oriental*, bu haberlerden önce 12 Temmuz tarihli nüshasında Rasathane Müdürü Coumbary Efendi'nin hazırlayacağını duyurduğu raporun halkı yatıştıracağını belirtmişti (A. Batur, a.g.m., s. 29).

133 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Saadet*, nr. 3023, s. 1; *Sabah*, nr. 1769, s. 1; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 1-2; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1; 20 Temmuz 1894 (16 M 1312), *Saadet*, nr. 3028, s. 2.

134 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s.1-2; 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), *Sabah*, nr. 1775, s. 1; 27 Temmuz 1894 (23 M 1312), *Saadet*, nr. 3035, s. 2.

135 26 Temmuz 1894 (14 Temmuz 1310), *Servet-i Fünun*, nr. 176, s. 302.

136 Artçı sarsıntılar daha sonraki günlerde de devam eder (20 Temmuz 1894/16 M 1312, *Saadet*, nr. 3028, s. 2; 21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Saadet*, nr. 3029, s. 3). Bununla birlikte daha sonraki günlerde çevre vilayetlerden gelen telgraflarda belirtilen sarsıntılar, 10 Temmuz depreminin artçıları gibi görünmektedir (21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Saadet*, nr. 3029, s. 1; 27 Temmuz 1894/23 M 1312, *Saadet*, nr. 3035, s. 1; 28 Temmuz 1894/24 M 1312, *Saadet*, nr. 3036, s. 1; 30 Temmuz 1894/26 M 1312, *Saadet*, nr. 3038, s. 1; 31 Temmuz 1894/27 M 1312, *Saadet*, nr. 3039, s. 1; 7 Ağustos 1894/5 S 1312, *Saadet*, nr. 3046, s. 1). Eginitis raporunda artçıların Ağustos'un 8'ine kadar hafifleyerek devam ettiğini belirtirse de (YEE, 11/24, s. 27), sarsıntıların bir müddet daha sürdüğü görülüyor. Nitekim, 20 Ekim 1894 Cumartesi günü meydana gelen sarsıntının Bursa, Gemlik, Bilecik, Balıkesir gibi ilk depremin zarara uğrattığı yerlerde hissedilmesi, bu sarsıntının 10 Temmuz depreminin artçısı olduğu izlenimini uyandırmaktadır (6 Kasım 1894/7 CA 1312, *Saadet*, nr. 3136, s. 2). Öte yandan *The Levant Herald* gazetesi İstanbul'da 27 Ekim 1894 günü gece yarısı 00.02'de yönü güneybatıdan kuzeydoğuya doğru olan hafif bir sarsıntı (29 Ekim 1894, *The Levant Herald*, nr. 43, s. 525); 20 Ocak 1895 günü saat 12.04'te de iki hafif sarsıntının olduğunu yazar (21 Ocak 1895, nr. 3, s. 24). Anılarından yararlandığımız Lady Neave ise, artçıların iki ay boyunca sürdüğünü ve bu süre zarfında 40'ın üzerinde sarsıntının meydana geldiğini belirtir (*a.g.e.*, s. 112).

137 Lady Neave, bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır: "[...] sarsıntılar başladığı kadar beklenmedik bir şekilde aniden kesilince hepimiz çok şaşırdık. Geceyi dışarıda geçirme ve yanımızda taşıyabileceğimiz yemekler pişirme alışkanlıklarımızdan ve yeni bir sarsıntının ya da med dalgasının geleceğine ya da yer kabuğunun çatlayıp ayrılacağına dair korkularımızdan kurtulmamız biraz zaman aldı. Depremde ölmeye mahkûm olduğumuz fikrinden kurtulup umutlar yeşermeye başlayınca yavaş yavaş normal halet-i ruhiyemize ve ardından da işimize gücümüze geri döndük." (*a.g.e.*, s. 112).

138 D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 112-113.

139 R. Demirtaş-C. Erkmen, *a.g.e.*, s. 3-4, 10, 298.

140 Günümüzde depremlerin magnitüdü, 1935 yılında Charles Richter tarafından geliştirilen *Richter ölçeğ*ine göre tespit edilmektedir (Şener Üşümezsoy, *17 Ağustos Sonrası Marmara'da Deprem Riski*, İstanbul 2001, s. 244).

141 İlk şiddet cetveli, 1788 yılında Pignataro tarafından hazırlanmıştır. Ancak, bilimsel anlamda ilk cetvel Michele Stefano Rossi ve F. A. Forel tarafından tespit edilen 10 dereceli *Rossi-Forel şiddet cetveli*dir. Bu cetvel 1912 yılında Sieberg ve daha sonra Giuseppe Mercalli, A. Cancani ve A. Sieberg tarafından geliştirilerek 12 dereceli *Mercalli-Cancani-Sieberg cetveli* oluşturuldu. 1931 yılında Harry Oscar Wood ve Frank Neumann *Değiştirilmiş Mercalli cetveli*ni; 1964'te de Medvedev, Sponhever ve Karnik *Medvedev-Sponhever-Karnik cetveli*ni *(MSK)* düzenledi. MSK cetveli sismik çalışmalarda halen kullanılmaktadır. Son yıllarda daha çok mühendislik alanında kullanılmak amacıyla *Avrupa Makrosismik Cetveli (EMS)* hazırlanmıştır (R. Demirtaş-C. Erkmen, *a.g.e.*, s. 152). Şiddet cetvelleri, özellikle zemin etütlerinin yapılması ve mühendislik bilgisi açısından önem taşıdığından hâlâ kullanılmaktadır.

142 YEE, 11/24, s. 8.

143 21 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Sabah*, nr. 1806, s. 2; H. Edhem Bey, *Hareket-i Arza Dair...*, s. 15-16.

144 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2. Çok sağlıklı bir bilgi olmamakla beraber Oscar Bey tarafından kaleme alınan risalede, depremin Edirne, Dedeağaç, Kavala, İzmir, Çanakkale, Bursa ve İzmit'in içinde yer aldığı 450 km'lik bir alanda hissedildiği ve buralardan yıkıntı haberleri geldiği ifade edilmektedir (Oscar Bey R., *Le Tremblement...*, s. 9).

145 Kaptanın ifadesine göre, Adalar denizinde bulunan bir adadaki dağın zirvesinden dumanlar çıkar (Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894/17 M 1312). Öte yandan Bahr-ı Sefid vilayetinden gönderilen telgrafa göre de, deprem Limni'de hafif, Bozcaada'da ise şiddetli hissedilir (15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Saadet*, nr. 3023, s. 1).

146 H. Kiepert tarafından hazırlanan 1: 4.000.000 ölçekli *Asiatische Türkei* başlıklı harita üzerinde gösterilmiştir (YEE, 11/24). Johann Samuel Heinrich Kiepert'in 1845 yılında neşrettiği *Generalkarte von Kleinasien (Küçük Asya Genel Haritası)* adlı 1: 1.500.000 ölçekli haritadan (Metin Tuncel, "Türkiye Haritacılığında Dönüm Noktası: Kiepert Haritaları", *Prof. Dr. Işın Demirkent'in Anısına*, İstanbul 2008, s. 734) küçültülerek uyarlandığını düşündüğümüz harita, Berlin'de 1892 yılında yayımlanmıştır.

147 IV. bölge Yanya, Bükreş, Girit, Yunanistan, Konya ve Anadolu'nun büyük bir kısmını; V. bölge ise oldukça geniş bir alanı kapsayan Asya, Avrupa ve Afrika'nın bir bölümünü içermekteydi. Bu kıtalarda yer alan bazı ülkelerde deprem çok hafif hissedildi. Nitekim, 1894 depremi Birmingham (İngiltere), Pavlovsk (Rusya) ve Paris'te ancak sismograflarla kaydedilebilmişti (YEE, 11/24, s. 4-7).

148 Mevcut jeoloji ve sismoloji literatüründe söz konusu teknik hakkında herhangi bir malumata rastlanmadı.

149 Eginitis'in raporunda belirtildiğine göre, son 150 yılın deprem istatistiklerinde yer alan derinlik ölçüsü 250 m ile 60 km arasındadır. Eginitis, yine de bu derinliğin merkez, yerkabuğu ve yerkürenin yarıçapı ile kıyaslandığında küçük sayılıp, yarıçapın 200'de biri kadar olduğunu ifade eder (YEE, 11/24, s. 23).

150 Halil Edhem, *İlm-i Maadin ve İlm-i Tabakatü'l-Arz*, İstanbul 1317, s. 76; Sadi Bey'in çalışmasının küçük bir bölümü için bkz. F. Öztin, *a.g.e.*, s. 52. Halil Edhem Bey'in okullarda okutulmak amacıyla çevirisini yaptığı *Muhtasar İlm-i Tabakatü'l-arz* başlıklı çalışmasında da aynı bilgiler tekrarlanmıştır (Halil Edhem, *a.g.e.*, İstanbul 1317, s. 73).

151 R. Demirtaş-C. Erkmen, *a.g.e.*, s. 298-299.

152 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 50. Tarihsel depremlerle ilgili olarak günümüzde hazırlanan bazı katalog ve çalışmalarda 1894 depreminin şiddetinin 8-10 arasında olduğu ifade edilmektedir. Bu tespitler genel olarak MSK cetveline göre yapılmıştır (Kazım Ergin-Uğur Güçlü-Zeki Uz, *Türkiye ve Civarının Deprem Katalogu*, İstanbul 1967, s. 32; Nevzat Öcal, *Türkiye'nin Sismisitesi ve Zelzele Coğrafyası*, İstanbul 1968, s. 114; Vit Karnik, *Seismicity of the Eurepean Area*, Holland 1971, s. 25; Nuriye P. Erdem-Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*, İstanbul 2001, s. 48; A. Ercan, *Marmara Depremi*, İstanbul 2001, s. 63).

153 R. Demirtaş-C. Erkmen, *a.g.e.*, s. 167-168; Ahmet Tabban-Sinan Gençoğlu, *Deprem ve Parametreleri*, Ankara 1975, s. 21-23.

154 YEE, 11/24; F. Öztin, *a.g.e.*, s. 48-52, 66-71.

155 Heybeliada ve Sivriada'da da zemin hemen hemen aynı niteliklere sahiptir (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 51).

156 YEE, 11/24, s. 10.

157 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 67.

158 YEE, 11/24, s. 11, 13.

159 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 52.

160 YEE, 11/24, s. 22, 29.

161 Daha önce de ifade edildiği gibi, Halil Edhem Bey bir jeologdur. Bu sebeple Halil Bey, gerek gazetedeki makalesinde, gerekse biraz daha geliştirerek yayımladığı risalesinde depremleri hem bir jeolog olarak izah etmiş hem de deprem konusundaki çalışmalardan yararlanmıştır. Söz konusu çalışmalarda Eginitis'ten bahsedilmemekle birlikte, Eginitis'in raporundaki ifadelerin benzer şekilde yer alması; ayrıca bu çalışmaların Eginitis'in raporunu hazırlamasından sonra kaleme alınması, merkez üssü konusunda profesörün görüşlerinden yararlanılmış olabileceği izlenimini uyandırır.

162 H. Edhem Bey, *a.g.r*, s. 26; 21 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Sabah*, nr. 1806, s. 2.

163 H. Edhem Bey, *Muhtasar İlm-i...*, s. 73. Daha önce de izah edildiği gibi, Halil Bey bu eseri tercüme etmiştir. Ancak, eserin orijinal metni olmadığından bu bilgilerin Halil Bey'e mi, yoksa müellife mi ait olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Öte yandan jeoloji hakkında yazılmış böyle bir çalışmada özellikle 1894 depreminden bahsedilmiş ve Halil Bey'in daha önceki çalışmalarındaki bilgilerin verilmiş olması bu yorumun Halil Bey'e ait olabileceğini düşündürmektedir.

164 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 344. Bu görüşe rağmen, *The Levant Herald*'ın gezici muhabirlerinden biri, depremin merkez üssü konusunda Büyükada-Yalova-Yeşilköy üçgeninin kesişme noktasında olduğunu ifade ederek, depremin buradan diğer yönlere dağıldığını belirtir (16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 347).

165 Y.PRK.TKM, 32/13, 17 M 1312 (21 Temmuz 1894); HR.MTV, 513/68, 31 Temmuz 1894; HR.MTV, 697/48. Schneider, depremin merkezi ve sebeplerine dair iki makale

neşreder. Bu makaleler Rıza Bey tarafından tercüme edilerek padişaha takdim edilir (Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894/17 M 1312).

166 HR.MTV, 697/54, 8 Nisan 1895 ; Y.A.HUS, 324/98, 18 Nisan 1895 (21 L 1312).

167 Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312).

168 Çünkü bazı bilim adamlarına göre, bu belirtiler depremlerin habercisi olabilecek niteliktedir.

169 Bir dönem İstanbul Kandilli Rasathanesi müdürlüğü yapmış olan Muammer Dizer, depremin merkezinin İstanbul'dan 30 km uzaklıkta ve İmralı adasının kuzeybatısında 33 km derinlikte olduğunu ifade ederken (*Deprem,* İstanbul 1991, s. 51); Ahmet Ercan, merkezin Yassıada üçgeni denilen Yassıada-Kınalı-Çekmece üçgeni içinde (*a.g.e.,* s. 79) kaldığını; N. Öcal, Adapazarı (*a.g.e.,* s. 114) ve N. P. Erdem-E. Lahn ise, dış merkezin Marmara Denizi'ndeki doğu çukuru olduğunu belirtirler (*a.g.e.*, s. 48).

170 Depremden yaklaşık 20 gün sonra Paris'te çıkan *Orient* gazetesinde Saint Maur Rasathanesi müdürünün açıklaması da Eginitis'i doğrular niteliktedir. Buna göre, İstanbul'da deprem meydana geldiği 16 dakika sonra Paris rasathanesindeki sismograf tarafından hissedilmiş ve İstanbul-Paris arasındaki mesafeyi saniyede 3.125 m hızla kat etmiştir (HR.MTV, 697/49, 2 Ağustos 1894). Gazetenin yayınlanma tarihi göz önüne alındığında Eginitis'in bu bilgiyi Hariciye Nezareti kanalıyla edinmiş olması da muhtemeldir.

171 Eginitis raporda, 1894 depreminin yayılma hızını Davison hesaplarına göre yaptığı Lokris depremindeki yayılma hızı ile kıyaslar. Buna göre, Lokris depreminin Birmingham'a ulaşan yayılma hızı 3 km, yani 1894 depremi ile hemen hemen aynıdır (YEE, 11/24, s. 24).

172 İleride ele alınacağı gibi, İzmit'te hasarlı hane sayısı 600'dü ve bunun tamamı ikinci derece hasarlıydı.

II MUHASEBE
(Sayfa 43-77)

1 Bu listelerden biri Babıâli Evrak Odası Nezaret Gelen Giden Defterleri'nde tespit edilmiştir. Defterde "hareket-i arz nedeniyle ne kadar vefeyât ve mecrûhîn olduğuna dair tanzim edilen defterin takdimi" ifadesi yer alır (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 121, 25 Temmuz 1894/21 M 1312). Ancak, sıra numaraları üç haneli evrakların akıbeti bilinmediğinden bu belgeye ulaşmamız mümkün olmamıştır.

2 Elimizde bu şekilde hazırlanmış yalnızca bir liste bulunmaktadır. Listenin tarihi tam olarak belli değilse de, listede ismi geçenlere ve söz konusu isimlerin depremin ilk günlerinde tespit edilenler olduğuna, öte yandan depremin ilk haftasında deprem nedeniyle ne kadar vefat ve yaralı olduğunun sorulduğu tezkereye bakılırsa (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 109, 15 Temmuz 1894/11 M 1312) listenin depremin ikinci haftasının başında düzenlendiği düşünülebilir.

3 Çarşı enkazında 19 kişi gibi (Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

4 Bakırköy'de kuyucu Hırvat Yanko gibi (Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894/1312).

5 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 13/52; Y.PRK.ŞH, 5/4, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); 7/16 (1312).

6 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 2; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1.

7 Nitekim, 12 Temmuz tarihli *Saadet* gazetesinde, 11 Temmuz günü alaturka saatle saat 11.00'e [gazetede alaturka saatle akşam mı, yoksa sabah mı olduğu belirtilmediğinden günümüz saat ölçülerine göre bir değerlendirme yapılamamıştır] kadar çarşı enkazından çıkarılan ölü sayısının 135'i bulduğu belirtilirken (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 3020, s. 2); ertesi günkü nüshasında çarşı enkazından 117 kişinin ölü olarak çıkarıldığı ifade edilmektedir (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 3021, s. 1).

8 10 Temmuz tarihli Şehremaneti tezkeresine göre, Kapalıçarşı'da ölenlerin sayısı 19 iken (Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894/6 M 1312); ertesi gün Yıldız'a sunulan tezkerede ölü sayısı 12 olarak verilir (Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312).

9 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342.

10 A. Batur, a.g.m., s. 28.

11 Y.PRK.GZT, 4/16, 12 Temmuz 1894.

12 O. B. Rendelmann, *a.g.r*, s. 20. Pamukçiyan, aynı tarihe kadar tespit edilen ölü sayısını 138, yaralı sayısını da 156 olarak verir (Kevork Pamukçiyan, "Depremler-Osmanlı Dönemi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, 35). Bununla birlikte deprem sırasında Adapazarı'nda olan ve depremin buradaki etkileri hakkında gözlemlerine yer veren Dybowski, *La Nature* dergisinde yayımlanan yazısında yalnızca Adapazarı'nda deprem nedeniyle 60 kişi öldüğünü belirtir (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 52).

13 Nitekim, 12 Temmuz tarihli *Sabah* gazetesinde, 11 Temmuz günü akşamına kadar ölü sayısının 75, belediye memurlarına müracaat eden 700 kadar yaralının 170'inin ağır, 100 kadarının da hafif olduğu belirtilirken (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 1767, s. 2); aynı günkü *Saadet* gazetesinde ölü sayısı 135, yaralı sayısı 144 (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 3020, s. 1) ve *Terceman-ı Hakikat*'te de ölü sayısı 112, yaralı sayısı da 146 olarak verilir (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 4809, s. 2).

14 Gazetelerde yer alan birkaç, bazı, 5-6 kişi gibi ifadeler dikkate alınmadan bir hesap yapıldığında asgari, söz konusu ifadelerden en az 3 veya 5-6 ifadesinden de en az 5 kişi oldukları düşünülerek bir hesaplama yapıldığında da azami sayıya ulaşılır. Buna göre, *Saadet* gazetesinde toplam ölü sayısı 212 ilâ 215, yaralı sayısı 132 ilâ 135; *Sabah* gazetesinde ölü sayısı 155 ilâ 189, yaralı sayısı 201 ilâ 204; *Tercüman-ı Hakikat*'te de ölü sayısı 130, yaralı sayısı 299'u bulur.

15 C. F. Finkel ve N. N. Ambraseys, *10 Temmuz 1894 Marmara Denizi...*, s. 3.

16 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 20. Öztin'in verileri, 1894 depremi hakkında yapılan en kapsamlı araştırma olarak kabul edildiğinden aynı konu hakkında yapılmış diğer çalışmalarda da zikredilir (F. Ürekli, *a.g.e.*, s. 38; Osman Köker, "Sansüre Uğramış Bir Deprem", *Toplumsal Tarih*, sayı 69, Eylül 1999, s. 4; TÜDAV Kıyı Yönetimi Grubu, "Deprem, Su Hareketleri ve Kıyılarımız", *İstanbul, Deprem Özel Sayısı*, sayı 31, Ekim 1999, s. 75; Y. Selim Karakışla, "Arşivden Bir Belge: 1894 Depreminde Ölenlerin Ailelerine Yardım", *Toplumsal Tarih*, sayı 71, Kasım 1999, s. 29; M. Ö. Alkan, "Toplumsal ve Siyasal...", s. 11).

17 F. Öztin, *a.g.e.*, s. 7, 9, 20.

18 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; *Sabah*, nr. 1766, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Sabah*, nr. 1767, s. 2; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2; *Sabah*, nr. 1768, s. 1-2; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Saadet*, nr. 3023, s. 2; *Sabah*, nr. 1769, s. 1; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Sabah*, nr. 1770, s. 1. Bununla birlikte söz konusu hususlar dikkate alınmadan, yani toplu ölü/yaralı sayısı da dahil edilerek bir hesap yapılırsa, bu rakamlar ölü sayısı için en az 400'ü, yaralı sayısı da 500'ü bulmaktadır.

19 Gerçi 11 Temmuz tarihli *Moniteur Oriental* gazetesi ilk gün açıklanan resmi rakamın 38 ölü, 72 yaralı olduğunu okuyucularına duyurur (A. Batur, a.g.m., s. 27); ancak gerek Babıâli'deki basın organlarında, gerekse sair İstanbul basınında ölü/yaralı sayısına ilişkin herhangi bir resmi veri yayımlanmamıştır

20 Y.PRK.ŞH, 4/102, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ZB, 13/50; 13/52.

21 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

22 Y.PRK.ZB, 13/35, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 13/50; 13/52; Y.PRK.ŞH, 4/92; Y.PRK.SGE, 6/32; Y.PRK.MYD, 15/6; 15/8; Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK.ASK, 99/13, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); 93/51, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4; 4/102, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312); 7/16 (1312).

23 Edirnekapı'da bir Hıristiyan, Acıçeşme Camii minaresinin düşmesiyle ölen bir Müslüman çocuk, Gedikpaşa'da Ermeni cemaatinden biri gibi (Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

24 Fatih Mekteb-i Rüşdiye'sinde bir kişi, Baruthane'de bir amele, Makriköy'de iki vefat gibi (Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

25 Davutpaşa Kışlası'ndan Ertuğrul Miralayı Naim Bey (Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894/6 M 1312). Aynı bilgi bir başka belgede " Yusuf Paşa civarında oturan Ertuğrul Miralayı Naim Bey" şeklinde geçer (Y.PRK.ŞH, 5/4, 14 Temmuz 1894/10 M 1312).

26 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

27 Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

28 Abdülhamid'in bu talebinin nedeni, İngiliz kraliçesinin İstanbul'daki elçiliği aracılığıyla 10 Temmuz depremi hakkında malumat istemesidir (*YEE.d*, nr. 1088, vr. 37, 15 Temmuz 1894/11 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 109).

29 Y.PRK.BŞK, 37/17, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

30 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 411, 8 Kasım 1894 (9 CA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 168, 16 Aralık 1894 (17 C 1312); İ.ŞE, Ş 1312/6, 31 Ocak 1895 (4 Ş 1312); *BEO. AYN.d*, nr. 1697, s. 228, 2 Şubat 1895 (6 Ş 1312).

31 MV, 83/49, 20 Ocak 1895 (23 B 1312).

32 İ.ŞE, C 1312/15, 13 Aralık 1894 (14 C 1312).

33 İ.ŞE, C 1312/7, 10 Kasım 1894 (11 CA 1312).

34 Zira, bazı araştırmacılar, gazetelere uygulanan sansürü, ölü ve yaralı sayısının daha fazla olduğunun kanıtı kabul ederek gerçek sayının bilinenin 3 veya 5 katı olabileceğini ifade etmektedirler (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 9).

35 F. Öztin'in çalışmasında Kapalıçarşı, Adalar gibi yerleşim birimlerinde ölen ya da yaralananların sayıları verilmekte ise de (F. Öztin, *a.g.e.*, s. 20), yukarıda bahsedildiği gibi, ölen/yaralananların künyelerini (yani, kim oldukları ve depreme nerede maruz kaldıklarını) içeren tam listelerin olmayışı ve eldeki listeler göz önünde bulundurularak yapılacak bir tespitin de yanıltıcı olması, böyle bir çalışmanın yapılmasını engellemiştir. Ancak, ilk günlere ait listelere dayanarak şöyle bir tespit yapılabilir: Depremde en fazla can kaybı/yaralanma Sur İçi'ndeydi. Özellikle Kapalıçarşı ile Edirnekapı arasında tespit edilen ölüm ve yaralanmalar diğer yerlerle kıyaslanamayacak kadar çoktu. İlk listelere göre, Sur İçi'nde ölenlerin sayısı 79 olup, bunun 32'si Kapalıçarşı'da hayatını kaybetmişti (Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894/6 M 1312; Y.PRK. ŞH, 4/92; Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312; Y.PRK.ŞH, 5/4, 14 Temmuz 1894/10 M 1312; Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894/1312). Yaralılara gelince, Sur İçi'nde 104 kişi yaralanmıştı ve bunun da 18'i Kapalıçarşı'daydı (Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894/6 M 1312; Y.PRK.ZB, 13/50; Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312; Y.PRK.ASK, 93/51, 14 Temmuz 1894/10 M 1312, Y.PRK.ŞH, 5/4; 7/16, 1894/1312). Bu sonucun ortaya çıkmasında söz konusu yerleşim birimlerinde binaca zayiatın çok

olmasının yanı sıra, ilk günlerde bu çevrelerden gelen bilgilerin daha çabuk Yıldız Sarayı'na ulaştırılması da etkili olmuş olabilir. Zira, telgraf hatlarının kesilmesi, yakın çevreden gelecek bilgi akışını bile engellemişti.

36 19. yüzyıl öncesine ait evrakın az olmasının nedenlerinin başında, 1846'da Babıâli'de Hazine-i Evrak kuruluncaya kadar devlete ait evrakın dağınık ve birden fazla mekânda muhafaza edilmesi gelmektedir. Nitekim, bu dönemde Hazine-i Evrak olarak kullanılan yerler, Yedikule civarında bir mahzen, Topkapı Sarayı'nda Divan-ı Hümayun toplantılarının yapıldığı Kubbealtı'nın yanındaki oda, Atmeydanı'ndaki mahzen-i atik, Sultanahmet'teki Çadır Mehterleri Kışlası ve Tomruk Dairesi idi. Bu duruma bir de İstanbul'un fethi öncesine ait evrakın önemli bir kısmı ile fetihten sonraki döneme ait evrakın bir kısmının çeşitli nedenlerle (yangın, sel gibi doğal afetler, çürüme ve kayıp olması) günümüze ulaşamamış olması ve bürokratik işlemlerin tek bir belge üzerinde yürütülmesi de eklendiğinde (Ali Akyıldız, "Hazine-i Evrak'ın Kurulması ve İlk Tasnif Usûlleri (1846-1856)", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 72-73) belge sayısının az olmasının nedeni daha iyi anlaşılır.

37 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Osmanlı coğrafyasına ilişkin alınan tüm kararlar ile ilgili vesikalara sahipse de, bunların bir kısmının günümüze ulaşamaması nedeniyle vilayet, kaza gibi idari birimlerin arşivlerinde yer alan vesikaların önemi giderek artmaktadır. Ancak, imparatorluğun parçalanma sürecinde yaşanan savaşlar yüzünden bunların da pek azının günümüze ulaşması ve bugün Osmanlı coğrafyası üzerinde birçok devlet kurularak çok sayıda devlet arşivinin olması sebebiyle söz konusu arşiv vesikalarının tamamına ulaşmak oldukça zordur (Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul 2001, s. 53-60). Bunun yanı sıra depremde hasar gören yerlerin tespitinin hem sosyal hem mimari hem mali hem de askeri gibi birçok alanı ilgilendiren arşiv malzemesine ihtiyaç duyması, Türkiye'de Başbakanlık Osmanlı Arşivi dışında diğer arşivlerde de konuyla ilgili çalışma yapılmasını gerekli kılar. Ancak, bu defa da Topkapı Sarayı Arşivi, Vakıflar Arşivi, Tapu ve Kadastro Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) ile Milli Kütüphane gibi arşiv ve kütüphanelerin farklı farklı şehirlerde yer alması, yapılacak çalışmanın süresini uzatan ve tespit işini zorlaştıran bir faktördür.

38 Y.PRK.SGE, 6/31, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

39 Kâğıthane'deki Mirahor Köşkü, Darülferes-ı hümayun ve Çağlayan Kasrı (Y.PRK. SGE, 6/32, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

40 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

41 Adliye Nazırı Hüseyin Rıza Paşa, depremden hemen sonra nezaret binasına gelerek bazı tespitlerde bulundu. Onun gözlemlerine göre, nezaret binasında tehlike arz edecek bir hasar olmayıp, yalnızca Ticaret Mahkemesi'nin alt ve üst kat merdivenbaşı kemerleriyle Ticaret-i Bahriye Mahkemesi'nin bir penceresinin üstü ve Mezahip Müdüriyeti Odası'nın bir kısmı çatlamıştı (Y.MTV, 99/49, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

42 İ.HUS, M 1312/158, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 18, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

43 Y.PRK.AZJ, 31/52, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ZB, 13/35; Y.PRK.MYD, 15/6; 15/8; Y.PRK.ASK, 93/51, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 99/13, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); Y.MTV, 99/56.

44 Nitekim, gelen ilk haberlerde hiçbir uzman ismin imzasına rastlanmamaktadır. Verilen bilgilere bakıldığında ise, çoğu yerin çatladığı, bir iki sıva döküntüsü olduğu şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Örneğin, Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan gönderilen jurnalde Haydarpaşa hastanesinin ekseri mahallerinin çatladığı, karakolların çoğunun zedelendiği, Selimiye Kışla-yı Hümayunu'nda da Harem iskelesi tarafındaki koğuş-

ların ziyadece zedelendiği bildirilmektedir (Y.PRK.ASK, 93/51, 10 Temmuz 1894/6 M 1312). Jurnalde, ayrıca keşif için Seraskerlik'e müracaat edildiğinin belirtilmesi ayrıntılı kontrollerin daha sonra yapıldığını göstermektedir.

45 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4.

46 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 198, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); İ.HUS, M 1312/157; M 1312 /165; YEE, 11/24, s. 65; Y.PRK.ŞH, 5/4.

47 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

48 YEE, 11/24, s. 65; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3. Eastern Telgraf Şirketi'nin deniz altındaki kablolarının tamiri bir aydan uzun sürdü. *Sabah* gazetesinin haberine göre, şirkete ait *Electra* vapuru, ancak 20 Ağustos sabahı İstanbul'a dönebildi (21 Ağustos 1894/19 S 1312, nr. 1806, s. 3).

49 A. Batur, a.g.m., s. 29. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, İzmir ve Selanik'le olan haberleşmenin bu hat üzerinden yapıldığı bildirir (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 4809, s. 3).

50 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Sabah*, nr. 1767, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3.

51 A. Batur, a.g.m., s. 29; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 1.

52 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; *Sabah*, nr. 1766, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 2; 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 345.

53 Ağır hasarlı yapıların önlerini tahta setlerle kapatmak, kimi zaman da içeri girilmelerine engel olmak için zabıtalardan veya memurlardan oluşan kontrol noktaları oluşturmak ve aşayişi sağlamak (Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894/6 M 1312; 11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 2).

54 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 13/52; Y.MTV, 99/56; 99/65, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342.

55 Y.PRK.ŞH, 5/4, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312). Nitekim, 1. Belediye Dairesi'nde oluşturulan ekiplerden biri Unkapanı'ndan Balıkpazarı Sirkeci'ye kadar olan bölgeye; ikinci ekip Aksaray civarına; üçüncü ekip, Saraçhanebaşı'ndan Direklerarası yolu ile Merkepçilerkapısı'na ve dördüncüsü ise, Kumkapı tarafına gönderildi (Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312; 12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 2; 14 Temmuz 1894/10 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; Y.PRK.ŞH, 5/12, 19 Temmuz 1894/15 M 1312). Tehlikeli bir şekilde hasar gören yerlerin yıkımında da yine aynı kişiler görevlendirilmekteydi (19 Temmuz 1894/15 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4815, s. 1). Ayrıca bkz. 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 346.

56 İ.EV, M 1312/24, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *Sabah*, nr. 1766, s. 1; Y.MTV, 99/56; 99/65, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; 23 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 29, s. 356; İ.HUS, R 1312/2, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).

57 Y.PRK.ŞH, 5/5, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).

58 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1; Y.MTV, 101/33, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312). Yapılan tespitlerin ardından yıkılma tehlikesi olan ev, dükkân, han gibi binaların yıkımına başlandı (Y.PRK.ŞH, 4/102; 12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 2; 13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Sabah*, nr. 1768, s. 1; 14 Temmuz 1894/10 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; 15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894/12 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 19 Temmuz 1894/15 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4815, s. 1; 21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 1).

59 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.EV, M 1312/24, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); Y.MTV, 99/65; İ.HUS, R 1312/2, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).

60 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4; 5/5; Y.PRK.ZB, 13/50; 13/52; Y.MTV, 99/52, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *Saadet*, nr. 3019, s. 1; Y.PRK. ŞH, 4/102, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312); 100/40.

61 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 99/52; Y.PRK.ML, 15/38, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); Y.MTV, 101/33, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312).

62 Y.PRK.ŞH, 5/6, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); İ.HUS, M 1312/154; İ.DH, M 1312/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312). Kamu binalarının keşfini yapan bu teknik ekipler, kimi belgelerde "memûrin-i fenniyye" (Y.A.HUS, 302/68, 11 Temmuz 1894/7 M 1312; İ.HUS, M 1312/156, 11 Temmuz 1894/7 M 1312); kimisinde "erbâb-ı vukûf" (Y.A. HUS, 305/15; Y.MTV, 101/7, 25 Temmuz 1894/21 M 1312); kimisinde de "erbâb-ı fen" şeklinde adlandırılır (*Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye Mazbataları*, yıl 1894, 17 Temmuz 1894 tarihli oturum).

63 Y.A.HUS, 302/49, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/6; İ.HUS, M 1312/154.

64 İ.HUS, M 1312/154, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

65 Y.A.HUS, 302/49, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); İ.HUS, M 1312/154.

66 Komisyonda bulunan kişiler Şehremaneti kalfalarından Fenerli Yani ve Mehmed İzzet Bey, Hendesehane Müdürü İbrahim Edhem Bey ile Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey'dir. Yapılan incelemelerde, binanın tehlikeli şekilde hasar görmediği, yalnız deprem öncesinde hasarlı olan bazı duvarların badanalarının döküldüğü, tavanlar etrafında çürümüş olan yerlerdeki sıva ve bağdadi adı verilen yapı elemanlarının düştüğü tespit edilir (İ.HUS, M 1312/154, 10 Temmuz 1894/6 M 1312; Y.PRK.ŞH, 4/95; Y.A.HUS, 302/52).

67 Ebniye-i Seniyye Anbarı, Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlı bir birim olup padişaha ait saray ve kasırların kontrol ve tamirinden sorumluydu. Başında bir müdürün yer aldığı kurumda, mimar ve mühendislerin bulunduğu bir hendesehane vardı (Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 67-68).

68 Bu rapora göre; Sadaret Dairesi'nde sadrazama ait oda, teneffüs odası, Meclis-i Mahsus'a ait oda ve elçi odası; Dahiliye Nezareti Odası, Dahiliye Mektubi Odası, kalem odası, defter ve teneffüs odalarında küçük çatlaklar tespit edilmişti. Öte yandan Dahiliye Nezareti'ne ait evrak odası girişindeki duvarın kapı kemerinden saçağa kadar olan çatlak ise, güvenliğin sağlanabilmesi için tamire muhtaçtı. Hariciye Nezareti dairesinde küçük çatlakların dışında tercümanlara ait odanın tavan kenarlarının bağdadi denilen kısımları çürümüş olup deprem nedeniyle dökülmüş; ayrıca Hariciye Muhasebecisi Odası hizasının baca altında bir metre kadar tehlikeli olmayan bir çatlak meydana gelmişti. Amedi Odası ve bazı odalarda birkaç sıva çatlağı olup bunların büyük bir kısmı da eskiden kalma idi. Babıâli'nin bahçesinde bulunan Hazine-i Evrak binasında ise durum biraz farklıydı. Çünkü, bina eski olması ve zaten tamire muhtaç bir halde bulunması sebebiyle depremde hayli hasar görmüştü (İ.HUS, M 1312/154, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

69 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; *Sabah*, nr. 1766, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1.

70 Y.A.HUS, 302/68, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

71 Y.MTV, 99/49, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.A.HUS, 302/68; İ.HUS, M 1312/158; *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 18, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

72 Bu doğrultuda Maliye Nezareti, Orman-Maadin-Ziraat Nezareti, Kupon Kalemi, Ticaret Mektebi Daireleri'nin iç ve dış kontrolleri yapıldı (İ.HUS, M 1312/163, 11 Temmuz 1894/7 M 1312).

73 Ayasofya'nın denize bakan kısmındaydı (Afife Batur, "Darülfünun Binası", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 562).

74 Bu dönemde Maliye Nezareti, bugün İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi olarak kullanılan Fuat Paşa Konağı'nda bulunmaktaydı. Nezaret binasının arkasındaki müştemilatta Kupon İdaresi vardı. Diğer yandan Orman-Maadin-Ziraat Nezareti de buradaki müştemilatın birinde bulunuyordu (Doğan Kuban, "Beyazıt", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 185; Feza Günergun-Sevtap Kadıoğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2006, VIII/1, s. 154).

75 Sirkeci'deki Büyük Postane binasının olduğu cadde üzerindeydi (O. N. Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, II, s. 957).

76 Gülhane'de eski Otlukçu Kışlası (www.istanbulsağlık.gov.tr/w/dergi/mayis2006/editördenpdf-04.06.2008).

77 Y.A.HUS, 302/68, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.HUS, M 1312/156.

78 İ.HUS, M 1312/163, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

79 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.HUS, M 1312/162.

80 Keşifte bulunan ekipte yer alan isimler şunlardı: Prodromos Kalfa, Hürmüz Kalfa, Ohannes Kalfa, Fenerli Yani Kalfa, Tanaş Kalfa, ismi tam olarak tespit edilemeyen Hacı Yanko Kalfa, Emanet mühendislerinden Binbaşı Süleyman ve Mehmed İzzet Bey, Altıncı Daire Başmühendisi İshak Cevdet, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey ile Başmimar Sarkis Bey (Y.A.HUS, 302/62, 11 Temmuz 1894/7 M 1312).

81 İ.HUS, M 1312/28, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

82 Y.A.HUS, 302/68, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.HUS, M 1312/156; İ.HUS, M 1312/168; Y.MTV, 99/68, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

83 Tebligatın gönderildiği kurumlar şunlardı: Seraskerlik, Tophane Müşirliği, Şûra-yı Devlet Dairesi, Rüsumat Emaneti, Şehremaneti, Muhacirin Komisyonu Müdürlüğü, Divan-ı Muhasebat Dairesi ile Bahriye, Hariciye, Maliye, Nafia, Dahiliye, Orman-Maadin-Ziraat, Zaptiye, Defter-i Hakani ve Telgraf ve Posta Nezaretleri.

84 Y.PRK.BŞK, 37/11, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.HUS, M 1312/159, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); Y.MTV, 99/68, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

85 İ.DH, M 1312/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

86 Y.PRK.BŞK, 37/11, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

87 İ.DH, M 1312/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

88 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Sabah*, nr. 1767, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 1.

89 Maarif Nezareti, Rüsumat Nezareti gibi.

90 İ.HUS, M 1312/159, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); M 1312/161, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

91 Y.PRK.ZB, 13/50, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); Y.MTV, 99/64; Y.PRK.MYD, 15/35, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); Y.PRK.HR, 19/51; Y.PRK.MŞ, 5/59; Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 108.

92 İ.DH, M 1312/58, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); Y.PRK.MYD, 15/35, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); Y.PRK.HR, 19/51.

93 Y.MTV, 99/68, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

94 Y.PRK.ZB, 13/50, 12 Temmuz 1894/8 M 1312; Y.MTV, 99/68, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

95 Hassa mimarı ve Osmanlı devletinin son başmimardır. Eğitimini Paris'teki çeşitli okullarda tamamlayan (Sainte-Barbe College, Ecole Centrale, Ecole des Beaux Arts) Sarkis Bey'in uzmanlığı, mimarlık ve mühendislik üzerinedir. Gösterdiği başarılar nedeniyle

ilk kez kendisine verilen ser-mimar-ı devlet ünvanını almıştır (1878). En önemli eserleri Beylerbeyi Sarayı, Çırağan Sarayı, Maçka Silahhanesi ve Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'dir (Afife Batur, "Balyan Ailesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 40-41).

96 Hazırlanan raporlardan biri Sadaret'e, ikincisi ilgili nezarete ve sonuncusu da padişaha takdim edilecekti (İ.HUS, M 1312/157, 11 Temmuz 1894/7 M 1312).

97 Cağaloğlu'nda eski Lisan Mektebi olan bina, bugün Cağaloğlu Moda Tasarım Anadolu Meslek Lisesi'ne tahsis edilmiştir (http://www.scribd.com/doc/26747369-lisan-mektebi-25.06.2011).

98 Bugün İstanbul Cağaloğlu Anadolu Lisesi olan Divanyolu haziresinin arkasındaki bina (http://tr.wikipedia.org/wiki/Cağaloğlu_Anadolu_Lisesi-25.06.2011).

99 Beyazıt'ta Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin bulunduğu bina (Turhan Baytop, "Eczacı Mektebi Tarafından Kullanılan Binalar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2002, III/2, s. 3).

100 Yapılan incelemelerde söz konusu binalarda tehlike arz edecek bir hasarın olmadığı, yalnızca Ticaret Mahkemesi'ne ait evrak odasının tavan sıvalarının döküldüğü, Maarif Nezareti'nin üçüncü katında tamire muhtaç bazı yerlerin bulunduğu, Mülkiye Mektebi'nin türbe tarafındaki duvarın çatlaması nedeniyle yıkılması gerektiği ve yıkılan mutfak bacasının da bazı yerleri tahrip ettiği tespit edilir (Y.PRK.ŞH, 5/6, 12 Temmuz 1894/8 M 1312). Aynı günkü bir başka belgede de, daha önce keşfi yapılan Maliye Nezareti binasının tehlike arz etmediği belirtilmektedir (İ.HUS, M 1312/159, 12 Temmuz 1894/8 M 1312).

101 1893-1909 yılları arasında İstanbul'da görev yapmış İtalyan mimar. Şeyh Zafir Efendi Türbesi, Yeniköy'deki Huber Köşkü, Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Yeniçeri Müzesi gibi yapılar İstanbul'da inşa ettiği eserlerden birkaçıdır (Afife Batur, "D'Aronco, Raimondo Tommaso", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 550).

102 Y.MTV, 99/58, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

103 Şûra-yı Devlet, Hariciye ve Adliye Nezaretleri çalışanlarının binalarına girmek istememesi üzerine (İ.HUS, M 1312/161, 13 Temmuz 1894/9 M 1312), 14 Temmuz günü Babıâli ve Adliye Nezareti binaları birkez daha kontrol edilir (Y.PRK.ŞH, 4/95, 14 Temmuz 1894/10 M 1312). Buna rağmen aynı gün Şehremini Rıdvan Paşa'nın refakatinde Başmimar Sarkis Bey, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey ve Mimar D'Aronco bir kez daha her iki binayı kontrol eder. Üç saat kadar süren keşif sonunda, binanın Şurâ-yı Devlet merdivenlerinin bölme duvarında görülen hasarsız bir çatlak dışında önceki keşiflerden farklı bir hasar tespit edilmez (İ.HUS, M 1312/33, 14 Temmuz 1894/10 M 1312; Y.PRK.ŞH, 5/11).

104 Nitekim, salı günkü depremden sonra hasar tespiti yapılamayan Postahane-i Amire binasının keşfi bir gün daha ertelenir (Y.PRK.ZB, 13/50, 12 Temmuz 1894/8 M 1312).

105 İ.HUS, M 1312/163, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

106 Sultanahmet'te. Bugün İstanbul Tapu ve Kadastro Müdürlüğü binasının arşiv kısmını oluşturan 1881 tarihinde inşa edilen yapıdır (http://www.hayalleme.com/indexphp/2008/08/defteri-hakani-25.06.2011).

107 II. Abdülhamid, tüm bunlara ek olarak resmi dairelerin nakledileceği konakların ahşap olması nedeniyle çıkabilecek yangın ihtimaline karşı bazı tedbirlerin alınmasını uygun görür. Bu çerçevede dairelere ait evrakların konaklardaki kâgir odalarda yahut satın alınacak demir kasalarda saklanmasını ve konakların güvenliği için geceleri fazladan bekçilerin tayin edilmesini ister (İ.DH, M 1312/58, 12 Temmuz 1894/8 M 1312; Y.PRK.HR, 19/51, 13 Temmuz 1894/9 M 1312; Y.PRK.MYD, 15/35, 13 Temmuz 1894/9 M 1312).

108 İ.HUS, M 1312/157, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).
109 İ.DH, M 1312/58, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
110 Y.MTV, 99/70, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; Y.A.HUS, 302/94; Y.MTV, 99/83.
111 Daha önce Şeyhülislam'ın, Meşihat Dairesi'nin hasarlı olmadığına dair Yıldız Sarayı'na gönderdiği tahrirata rağmen (Y.MTV, 99/64, 12 Temmuz 1894/8 M 1312; Y.PRK.MŞ, 5/59, 13 Temmuz 1894/9 M 1312), gelen talep üzerine 17 Temmuz'da Sarkis Bey tarafından kontrolü yapıldı. İncelemelerde, mutfak dairesinin bitişiğindeki kiler ve aşçı odalarının bulunduğu caddeye bakan duvarın yerinden oynadığı ve tehlike arz etmesi nedeniyle yıkılarak yeniden inşa edilmesi gerektiği, dairedeki diğer hasarların ise önemsiz bazı çatlak ve sıva döküntülerinden ibaret olduğu anlaşıldı (Y.PRK.ŞH, 5/6, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).
112 Nitekim, Adliye Nezareti çalışanlarının ısrarla binalarına girmek istemeyişi ve bazı resmi daireler gibi barakalar inşa etmek için izin istemesi üzerine kurumun Sadık Paşa Konağı'na taşınmasına karar verilir. (İ.HUS, M 1312/33, 14 Temmuz 1894/10 M 1312).
113 İ.ŞE, S 1312/6, 6 Ağustos 1894 (3 S 1312). Benzer şekilde ilk raporda, yalnızca türbe tarafındaki beden duvarının çatladığı ve mutfak bacasının yıkılarak bazı yerlerin hasar görmesine neden olduğu belirtilen Mekteb-i Mülkiye binasının (Y.PRK.ŞH, 5/6, 12 Temmuz 1894/8 M 1312), daha sonraki kontrollerinde, beden duvarında bazı yerler ile kütüphane üzerindeki tonoz kemerinin yarıldığı ve zemin katın payelerinin depremin tesiriyle harap olduğu anlaşıldı (İ.ŞE, S 1312/6, 6 Ağustos 1894/3 S 1312).
114 Nitekim, Rüsumat Emaneti Dairesi'yle gümrük idare ve ambarlarının ağır hasarlı olduğu ve bir an önce teknik bir heyetin kontrol etmesi gerektiği Şehremaneti'ne haber verilmesine rağmen, depremden dört gün sonra bile bir heyet gönderilememiş ve nihayet keşif Nafia Fen Müşaviri Galland ile isimlerini tespit edemediğimiz bazı memurlar tarafından yapılmıştı (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 108, 14 Temmuz 1894/10 M 1312). Bu süre, genel olarak depremde hasar gören binaların çok olduğu ve dolayısıyla bu kurumlara sıra gelemediği için makul görülebilirse de, aynı süre içinde Babıâli'nin dört, Adliye Nezareti'nin üç kez kontrol edildiği düşünülecek olursa oldukça uzun bir süredir.
115 Örneğin, Şehremaneti'nde teşekkül eden teknik heyetin beklenmesi nedeniyle bir kısmı barakalara nakledilen Maliye Nezareti'nde, tehlike arz eden ve ara sıra taşların düştüğü korkuluk vs. yerler hâlâ yıkılmamıştı (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 120, 20 Temmuz 1894/16 M 1312).
116 Nitekim, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin keşfi için önce Ticaret ve Nafia Nezareti Turuk ve Ma'abir Müdür Yardımcısı Arslan Efendi, daha sonra da Ziraat Heyet-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi ile Mühendis Semprini gönderilir (Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894/10 M 1312).
117 Y.MTV, 99/56; Y.PRK.ŞH, 5/4; 4/102.
118 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 112, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); s. 154, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312); nr. 1696, s. 436, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); ŞD, 773/3; *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 29, 3 Ekim 1894 (2 R 1312); s. 36.
119 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 112, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).
120 İ.HUS, M 1312/184, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); 25 Temmuz 1894 (21 M 1312), *Saadet*, nr. 3033, s. 1.
121 Y.MTV, 101/3, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312); Y.A.HUS, 304/16.
122 Y.A.HUS, 304/16, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312).
123 İ.HUS, M 1312/200, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1689, s. 49; 1 Ağustos 1894 (28 M 1312), *Saadet*, nr. 3040, s. 1.

124 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1-2; 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 1; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Saadet*, nr. 3032, s. 1.

125 Y.MTV, 99/52, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

126 İ.HUS, M 1312/170, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.MTV, 99/52, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.MTV, 99/56.

127 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1-2; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 2; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1-2; 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 1; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 345-347; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Saadet*, nr. 3032, s. 1.

128 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 2.

129 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2.

130 Belgede ikâmet edilemeyecek derecede hasarlı olduğu ve yaklaşık 40.000 kuruşa onarılacağı belirtilen (Y.MTV, 108/71, 8 Kasım 1894/9 CA 1312) İzmit Kasrı'nın keşif heyetinde hangi birimlere ait mühendis ve kalfaların görev aldığına dair bir bilgiye ulaşılamadı.

131 Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895 (22 Ş 1312).

132 Örneğin, Küçükçekmece kazasında Sultan Mehmed Han'ın hayratından olan caminin keşfi (İ.EV, RA 1314/23, 30 Ağustos 1896/21 RA 1314) ve taşradaki bazı resmi kurumların keşfi (Y.A.HUS, 303/77, 22 Temmuz 1894/18 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 5, 23 Ağustos 1894/20 S 1312; 1653, s. 65, 15 Nisan 1895/19 L 1312).

133 Nitekim, *Sabah* gazetesinin haberine göre, İzmit'te Evkaf'a ait yapılardan Fevziye Camii, Gazi Süleyman Camii ve Sapanca'daki Rüstem Paşa Camii'nin kontrollerini yapacak "fenn-i mimariye aşina birinin olmayışı nedeniyle" İzmit Evkaf Müdüriyeti, Mühendis Ferit Efendi'nin keşif için gönderilmesini ister (27 Ekim 1894/27 R 1312, nr. 1873, s. 2).

134 Adalar ve Gebze muhabirlerinin haberleri için bkz. 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 2; "Büyükada'dan Mektup" başlıklı haberler için bkz. 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2 ve 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Saadet*, nr. 3032, s. 1.

135 A. Batur, a.g.m., s. 29. *Sabah* gazetesi, aynı haberi muhtemelen *Moniteur*'den alıntı yaparak yayımlar (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 1767, s. 2). Benzer şekilde *The Levant Herald* gazetesi de, görgü şahitlerinin ifadelerine yer vererek İzmit Körfezi'nin her iki yakasının oldukça kötü durumda olduğunu, Tuzla'da bazı evlerin çöktüğünü, Yakacık'ta 18 ev ve Yalova'nın yaklaşık yarısının harabe haline geldiğini okuyucularına duyurur (16 Temmuz 1894, nr. 28, s. 345-347).

136 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, s. 3020, s. 1.

137 Nitekim, Eginitis'in tespitlerine göre Eskişehir'in de içinde olduğu IV. Bölge'deki şehirlerde herhangi bir hasar meydana gelmemişti (YEE, 11/24, harita).

138 Dybowski'nin Ekim 1894'te Paris'te çıkan *La Nature* dergisinde yayımladığı "Tremblement de Terre de Turquie Observé à Adabazar" [Adapazarı'nda Gözlenen Türkiye Depremi] adlı makalesinin tercümesi için bkz. F. Öztin, *a.g.e.*, s. 30-31. Gazetelere yansıdığı kadarıyla Adapazarı'nda yıkılan ev, dükkân vs. sayısı 200'ün üzerinde olup yıkılan ev sayısı 127'ydi (13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Sabah*, nr. 1768, s. 2; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 346).

139 Nitekim, devlet memurlarının göreve gelmeleri için yayımlanan tebligatta, kamu binalarının sağlam olduğu vurgusu yapılmıştı. Öte yandan, özellikle Babıâli binasının

ilk keşif raporlarında, meydana gelen hasarın binanın eskiliğine veya zaten hasarlı olmasına atfedilmesinin ardından düzenlenen keşif defterlerinde buranın yaklaşık 200.000 kuruşa (199.270 kr.) onarılacağının anlaşılması belgelere yansıyan bir çelişki gibi durmaktadır (İ.ŞE, M 1312/10, 19 Temmuz 1894/15 M 1312; M 1312/8, 23 Temmuz 1894/19 M 1312; RA 1312/19, 28 Eylül 1894/27 RA 1312). Bununla birlikte gazetelere "tahfif-i lisan" ettirilmesinden hemen sonra *Saadet* gazetesinin, Evkaf-ı Hümayun'a teknik bir heyet tarafından takdim edilen rapora atıfta bulunarak Ayasofya, Nuruosmaniye, Sultanselim, Şehzade, Laleli ve Sultanahmet Camilerinde ufak bir çiziğin bile görülmediğini belirtmesi (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 3023, s. 2) mevcut hasarın az gösterilmeye çalışıldığı ve sergilenen tavrın kamuoyunu rahatlatmaya yönelik olduğu izlenimini vermektedir.

140 Özellikle ilk günlerde yayımlanan gazete haberleri bu izlenimi vermektedir (*Saadet*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat*, *The Levant Herald* ve *Moniteur Oriental*). Diğer yandan İstanbul'daki izlenimlerini aktaran yabancı seyyah veya gazetecilerin görüşleri de bu yöndedir (Oscar Bey, *Le Tremblement...*, s. 11-12, 14; *La Dix-Neuvième Caravane D'Arcueil*, s. 78). Ayrıca, depremin yabancı basında abartıldığı ve bu nedenle doğru bilgilerin gönderilmesinin istendiği tahriratlarla ilgili olarak bkz. *Depremin Yabancı Basındaki Yankıları* başlığı.

141 Nitekim, askeri kurumlar tarafından keşfi ve onarımı yapılan binaların olduğu listede, tamiri biten 56 karakoldan bahsedilmesine rağmen, ilişikteki tezkerede bu sayı 51 olarak verilmektedir (Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894/11 R 1312). Bu yanlışlık, diğer belgelerde de tekrarlanır (Y.MTV, 108/129, 14 Kasım 1894/15 CA 1312).

142 "Galata'da Yüksekkaldırım'da Yazıcı Sokağı'ndaki Cami" (*EV.d*, nr. 28331, s. 38); "Hatun Kişi Mahallesi'nde bulunan dergâh" (İ.EV, Ş 1312/24); "Adalar'daki jandarma karakolhaneleri" (Y.PRK.ZB, 13/50) gibi... Bu durum yapılacak bir hasar tespitinde mevcut sayının artmasına neden olur.

143 Cami veya mescitlerin ya halk arasında geçen şekliyle, ya banisinin ya da ihya edenin adıyla veya bağlı olduğu vakıfla; tekkelerin ya tekkenin bağlı olduğu tarikatla, ya tekkenin kurucusunun ya da postnişinin adıyla ve medrese, mektep gibi kurumların da ya tam adları, ya ikinci banileri yahut da bulundukları semtlerin adlarıyla anılması, deprem nedeniyle hasar gören yapıların tespitini ve mevcut bilgilerin birleştirilmesini zorlaştıran etkenlerdir. Örneğin, Beylerbeyi'ndeki İstavroz Camii'nden, Ser-Bostani Abdullah Ağa Camii (ŞD, 134/23), Beylerbeyi'nde İstavroz'da Abdullah Ağa Camii (*EV. d*, nr. 28331, s. 14) ve Beylerbeyi'nde İstavroz Camii (*EV. d*, nr. 28331, s. 46) olarak bahsedilmesi, söz konusu durumu izah eden yalnızca bir örnektir. Söz konusu sorun, yani yapıların birkaç şekilde anılması bazı devlet kurumları için de geçerlidir. Örneğin, Borsa Salonu ve Komisyon Hanı'ndan Havyar Hanı şeklinde bahsedilmesi gibi... Diğer yandan hangi yapı olduğu tespit edilemeyen, ancak envanterde yer vermek zorunda kalınan yapılar da vardır. Örneğin, bir belgede "Hüsameddin Camii" (*EV.d*, nr. 28331, s. 68) olarak geçen yapının hangisi olduğu tüm araştırmalara rağmen tespit edilememiştir. Bununla birlikte adı geçen kaynakta sadece isminin verilmesi, caminin başka adlarla anıldığı veya banilerinden birinin adının Hüsameddin olduğu izlenimini verse de, yine de bu konuda net bir şey söylemek eldeki kaynaklar çerçevesinde mümkün olamamıştır. Bu nedenle hazırlanacak bir hasar listesinde söz konusu yapının iki veya daha fazla sayılması muhtemeldir.

144 Cabir Camii bir belgede Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde (*EV.d*, nr. 28331, s. 51), bir başkasında Eyüp'te zikredilir (İ.EV, L 1314/4).

145 Örneğin, Büyük Yeni Han ile Emniyet Sandığı'nın ayrı zikredilmesi gibi.

146 İstanbul'daki camiler hakkında yapılmış çalışmalardaki (Ayvansarayi Hüseyin Efendi-Ali Satı Efendi-Süleyman Besim Efendi [haz. Ahmet Nezih Galitekin], *Hadîkatü'l-Cevâmi (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)*, İstanbul 2001; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I-II, Ankara 1997) veriler ile elimizdeki bilgiler kıyaslandığında söz konusu çalışmalarda zikredilmeyen cami ve mescit isimlerine rastlanır. Öte yandan geçmişte herkesçe bilinen yer adlarının bugün bilinemeyişi, bazı eserlerin yerinin ve adlarının tespitinde önemli bir sorun teşkil eder. Bu durum depremde hasar gören camilerin tespitini zorlaştıran bir etken olarak karşımıza çıkar.

147 İstanbul'da bulunan dergâhlar hakkında Celveti şeyhlerinden Bandırmalızade Ahmed Münib Efendi tarafından hazırlanan çalışma (Selami Şimşek, "Son Dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalızâde Seyyid Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-i Tekâyâsı", www.turkiyat.selcuk.edu.tr/dergi21.htm-25.04.2011), bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmasına rağmen, yine de yetersizdir. Diğer yandan mevcut kaynaklarda bir tekkeden birkaç şekilde bahsedilmesi ve bu nedenle *Mecmua-i Tekaya*'daki bilgilerle örtüşmemesi de bir başka sorundur. Örneğin, kaynaklarda geçen Bebek Kayalar mevkiindeki Ahmed Sıdkı Efendi Dergâhı, *Mecmua-i Tekaya*'da zikredilmez. Ancak, mecmuada Bebek Kayalar mevkiinde Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi adındaki bir başka dergâhın varlığından bahsedilir. Belgelerin tekkenin hangi tarikata ait olduğu yolunda da bir bilgi vermemesi ve her iki tekke arasında bulundukları yer dışında hiçbir benzerliğin olmaması, bunların farklı yapılar olduğunu düşündürür. Ancak, yine de bu konuya ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Zira, bu durum, depremde hasar gören tekkelerin tespitindeki hata payını artırır.

148 İl/ilçe/semt/cadde/sokak gibi. Bu kısımda yer alan bazı cadde veya sokak adları o dönemdeki tanımlama ve adlardır. Bunların günümüzde bulunduğu yerler tespit edilebildiği kadarıyla yine aynı sütun içinde belirtilmiştir. Bazı yapıların tam olarak yerinin tanımlanması veya bugün hangi kurum tarafından ne olarak kullanıldığı hakkındaki bilgilerse, dipnotlarda ayrıca verilmiştir.

149 Fuat Paşa Sahilhanesi, İdare-i Mahsusa Müdürü John (Con) Paşa'nın hanesi gibi.

150 Ancak, isimleri veya hangisi olduğu tam olarak tespit edilemeyen *Ağa Yokuşu'ndaki Camii*, *Eski Hamam Caddesi'ndeki Mescit*, *Haffaflar İçinde Bulunan Camii*, *Kırık Tulumba Caddesi'ndeki Camii*, *Köprübaşı Beşiktaş İskelesi Bitişiğindeki Camii*, *Masraf Sokağı'ndaki Camii*, *Sarıgüzel'deki Camii*, *Sirkeci'de Bulunan Camii* ve *Taşçı Foti'nin Dükkânının Yanındaki Mescit* dahil edilmemiştir.

151 Bu okulların 129'u Müslümanlara ait olup, üçü yabancı, ikisi Ermeni, dokuzu Rum ve biri de Yahudilere aittir. Modern medrese olarak kabul edebileceğimiz Muallimhane-i Nüvvab, diğer bir adıyla Mekteb-i Nüvvab da bu rakama dahil edilmiştir.

152 İleride *Askeri Binaların Keşif ve Tamiri* kısmında görüleceği gibi, bu sayı listelerde gösterilen karakol sayısından oldukça fazladır. Ancak bu durumun nedeni, listelerde sayısı verilen karakolların askeri birimlere ait olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira, envanterde verilen karakol ve zabıta dairelerinden bazıları Zaptiye Nezareti'ne, bazıları da Seraskerlik'e ait olup, bunlardan hangilerinin hangi birime ait olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Diğer yandan bu farklılık, aşağıda işaret edileceği gibi, bir yerin farklı isimlerle anılmasından kaynaklanan sorunla da ilgili olabilir ki, bu durumda aynı bina iki kere sayılma ihtimaliyle karşı karşıyadır.

153 Kışla, deboy, hapishane, erzak ambarı gibi. Askeri birimlere ait olmasına rağmen, bu rakama askeri fabrikalar dahil edilmemiştir.

154 Belediye daireleri, hükümet konağı, telgrafhaneler, askeri hapishane hariç diğer iki hapishane binası buna dahildir.

155 Hastanelerden biri yabancılara, biri Rumlara ve biri de Ermenilere aittir.

156 Bu sayıya askeri kurumlara ait fırınlar dahil değildir.

157 Depremde hasar gören 4 askeri fabrika bu rakama dahildir.

158 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

159 Y.PRK.ŞH, 4/102, 15 M 1312 (11 M 1312).

160 *BEO.AYN.d,* nr. 1673, s. 407, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); BEO, 34030, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1696, s. 405, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312); İ.HUS, S 1312/82, 25 Ağustos 1894 (22 S 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 232, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312); nr. 1650, s. 247, 26 Eylül 1894 (25 RA 1312); nr. 1697, s. 29, 3 Ekim 1894 (2 R 1312); nr. 1661, s. 238, 22 Ekim 1894 (21 R 1312); nr. 1674, s. 466, 6 Kasım 1894 (7 CA 1312); İ.ML, B 1312/7, 9 Ocak 1894 (12 B 1312)...

161 Zira, Şeyh Şamilzadelerden Mehmed Şamil isimli birinin arizasında "[...] bu defaki hareket-i arziyyede bir kısmı bütün bütün münhedim ve turâb olmasıyla artık tamir ve ıslahına kudretyâb olamadığımdan [...]" (Y.MTV, 105/11, 16 Eylül 1894/15 RA 1312); Şûra-yı Devlet Evrak Müdürü'nün istidasında da "[...] hareket-i arzdan yegâne mâlik olduğum hane-i çakerânem hemen külliyen denecek derecede harab olmuş [...]" (İ.ML, B 1312/7, 21 Kasım 1894/22 CA 1312) şeklindeki ifadeler.

162 Raphael Cervati'nin hazırladığı *Annuaire Oriental* başlıklı yıllığa göre, 1893-1894 yıllarında İstanbul'da bulunan mesken sayısı 165.950'dir (R. Cervati, *Annuaire Oriental,* Constantinople 1311, s. 64). Dolayısıyla İstanbul'da depremde hasar gördüğü tespit edilen yaklaşık 20.300 hanenin 6 katından da fazladır.

163 3. Belediye Dairesi [merkezi Cerrahpaşa] dahilinde 6.605, 1. Belediye Dairesi [merkezi Şehzadebaşı] dahilinde 3.368 ve 2. Belediye Dairesi [merkezi Fatih] dahilinde 2.789 olmak üzere Sur İçi'nde toplam 12.762 yapı. 6. Belediye Dairesi [merkezi Beyoğlu] dairesinin sorumluluk alanında bu sayı, 1.916 idi.

164 "[...] Hareket-i arzın şehrimizde en ziyade şiddet gösterdiği yer Sultanahmet'ten ta Edirnekapısı'na kadar olan sırat üzerindeki emâkin olub" (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah,* nr. 1766, s. 1); "Şâyân-ı zikr mevâddandır ki Edirnekapısı civarları sâir mahallerden ziyâde hasardîde olmuş olup [...]" (13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat,* nr. 4810, s. 2); "[...] daire dâhilinde en ziyade hasardîde olan mahal Unkapanı'yla Sirkeci arasıdır [...]" (Y.PRK.ŞH, 4/102, 10 Temmuz 1894/6 M 1312); "[...] ebniyece İstanbul'un Edirnekapısı ve çarşu cihetlerinde ziyadece hasarat olup [...]" (Y.PRK.BŞK, 37/17, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).

165 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet,* nr. 3019, s. 1; 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah,* nr. 1766, s. 1-2; 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat,* nr. 4808, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet,* nr. 3020, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah,* nr. 1767, s. 2; 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet,* nr. 3022, s. 2; A. Batur, a.g.m., s. 28-29; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald,* nr. 28, s. 342. Daha önce anılarından yararlandığımız Lady Neave de, depremin Adalar'da büyük hasara yol açtığını söyler (D. L. Neave, *a.g.e.,* s. 111).

166 *Cosmos* dergisinde yayımlanan makaleye göre, Beyoğlu ve Galata'nın üst taraflarının kayalık zeminde olmasına karşın Eminönü ve Fatih'in gevşek zeminde olması hasarın bu bölgede artmasına neden olmuştur. Öte yandan, Boğaziçi'nin her iki yakasının zemin açısından Galata'ya benzediğine işaret ederek Boğaziçi'nin sert killi şistlerden oluştuğunu, ayrıca sismik hareketin Boğaziçi yönüne göre dikey gerçekleşmesi nedeniyle depremin bu bölgede daha az etkili olduğunu ifade eder (F. Öztin, *a.g.e.,* s. 52).

167 F. Öztin, *a.g.e.,* s. 52. Benzer şekilde ilk günlere ait bir hasar tespit raporunda, Tophane'den Karaköy'e kadar uzanan güzergâhta birkaç kâgir dükkânın bazı yerlerinin yıkıldığı, çoğunun ise duvar ve çatısının çatlamış olduğu ifadesi (Y.PRK.ŞH, 5/4, 10 Temmuz 1894/6 M 1312), depremin bu bölgedeki hasarının niteliğine dair yapılan bir tespittir.

168 Nitekim, depremden sonra insanların Beyoğlu ve çevresindeki açık alanlara yerleştiği ya da deprem olacak korkusuyla Boğaziçi ve İstanbul'un Anadolu yakasında ev kiraladığı ve kira fiyatlarının bu yüzden arttığı şeklinde dönemin kaynaklarında yer alan bilgileri, depremin bu bölgelerde daha az etkili olduğu şeklinde yorumlamak oldukça hatalı bir tespittir. Zira, bu bölgelerdeki yapılaşma Sur İçi ile kıyaslanamayacak kadar azdır.

169 R. Cervati'nin hazırladığı 1893-1894 yıllığına göre, Adalar'da bulunan hane sayısının 4.950 (R. Cervati, *a.g.y*, s. 64) ve depremde hasar gören hane sayısının da 446 olduğu düşünülecek olursa; 1894 depreminin Adalar'daki hanelerin yaklaşık 1/10'una zarar verdiği görülmektedir.

170 Keşif bedelleri, hasarın büyüklüğüne dair bazı ipuçları verse de, daha önce ifade edildiği gibi, söz konusu keşif defterleri hasarın onarımı dışında kalan bazı yerleri sağlamlaştırma, sıva, iskele kurma masrafları gibi bazı masraf kalemlerini de içine alır. Bu nedenle defterlerde belirtilen keşif bedelleri, tamir masraflarından biraz daha fazladır.

171 Nitekim, deprem sırasında Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii'nde ezan okuyan Hoca Kasım Mahallesi müezzinlerinden Salih Efendi, minarenin yıkılması (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 1); Büyükada'da bahçede sallanan bir çocuk da üzerine bacanın düşmesi nedeniyle hayatını kaybetmişti (14 Temmuz 1894/10 M 1312, *Saadet*, nr. 3022, s. 2). Diğer yandan Karagümrük Camii'nin minaresi kubbesinin üzerine düşerek büyük bir hasara neden olmuştu (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 1).

172 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

173 A. Batur, a.g.m., s. 31.

174 Y.PRK.ŞH, 5/7, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.ŞE, M 1312/15, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); MV, 81/52, 17 Eylül 1894 (16 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 247, 24 Eylül 1894 (23 RA 1312); nr. 1650, s. 228, 24 Eylül 1894 (23 RA 1312); İ.ŞE, RA 1312/3, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312); *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 391, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312); İ.ŞE, C 1312/9, 12 Aralık 1894 (13 C 1312).

175 Eginitis, raporunda çoğu hanenin ahşap olması sebebiyle hasarın az olduğunu ve kötü yapılmış eski ahşap hanelerin bile depreme dayandığını belirtir. Eginitis, bundan sonra depreme dayanan ikinci yapı grubunun da tuğla ile inşa edilenler olduğunu, elastik ve dayanıklı olması nedeniyle kolay dağılmadıklarını ifade eder (YEE, 11/24, s. 11-12).

176 Örneğin, depremde hasar gören Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin Avrupa'daki hastaneler şeklinde inşası için oluşturulan komisyonun, hazırlanan plana göre binanın ahşap olarak inşası durumunda daha ucuza mal edilebileceğini belirtmesi bu durumu izah eder (Y.MTV, 103/106, 30 Ağustos 1894/27 S 1312; İ.HUS, RA 1312/1, 6 Eylül 1894/5 RA 1312).

177 O. N. Ergin, *a.g.e.*, II, s. 1057.

178 Nitekim, Eginitis raporunda, çoğu hanenin ahşap olmasının depremzedenin az olmasına hizmet ettiğini ve İstanbul'daki hanelerin başka yerler gibi tamamen kâgir olmamasının memnuniyet verici olduğunu belirtir (YEE, 11/27, s. 11).

179 *Sabah* gazetesi, depremde en fazla hasar gören yapıların mimari usullere aykırı olan yapılarla köhne binalar olduğunu ifade ederken (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 1769, s. 2); *Saadet* gazetesi, "Frenk Kârgiri" başlıklı yazısında, bir mimarın konuyla ilgili görüşüne yer vererek, Osmanlı Bankası'nın ve Beyoğlu'ndaki büyük apartmanların Batı tarzı mimariye göre yapılması nedeniyle hasar görmediği, buna karşın 2 veya 3 katlı bazı yapıların yıkıldığı belirtilir (22 Temmuz 1894/18 M 1312, nr. 3030, s. 1). Bununla birlikte Eginitis de bu görüşü doğrular (YEE, 11/27, s. 11).

180 Y.A.HUS, 337/82, 10 Ekim 1895 (20 R 1313).

181 Öte yandan bu tablo, ileride değinilecek olan belediye daireleri ve Adalar'a dağıtılan ekmek için harcanan miktara dair düzenlenen çizelgeyle örtüşür. Zira, depremzedelerin ve özellikle iaşesini temin edemeyenlerin yoğun olduğu yerleri gösteren söz konusu çizelge, bir anlamda hasarın artış gösterdiği yerlere de işaret etmektedir.

182 Daha önce belirtildiği gibi, İzmit ve Adapazarı'nda toplam 600, Bursa'da 49, Çatalca ve Çatalca Sancağı'na bağlı Büyükçekmece kazasında 509 ve Şile'de 117 hane hasar gördü (Y.A.HUS, 337/82, 10 Ekim 1895/20 R 1313).

183 V. Engin, "II. Abdülhamit'in Hususi...", s. 141; Osman Köker, "İstanbul, Adapazarı, İzmit, Yalova, 10 Temmuz 1894 Sansüre Uğramış Bir Deprem", *Toplumsal Tarih*, sayı 69, Eylül 1999, s. 5.

III MÜDAHALE
(Sayfa 79-115)

1 Edirnekapı civarındaki Çakır Ağa'da kale dibinde üç katlı büyük kâgir binanın üzerine kale duvarı yıkılmıştı ve enkaz altında kalan beş-altı kişiden yalnızca bir çocuk ve bir kadın çıkarılabilmiş, ancak bunlardan yalnızca çocuk kurtulabilmişti (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Sabah*, nr. 1767, s. 2).

2 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2.

3 Nitekim, Asakir-i Şahane neferlerinden birinin eşi çamaşır yıkarken zelzele nedeniyle sokağa çıkmış, üç aylık çocuğunu almak için geri döndüğü sırada evi yıkılarak enkaz altında kalmıştı (*1894 Yılında Meydana...*, s. 53).

4 Buna dair birkaç örnek verilecek olursa; Beşiktaş iskelesi bitişiğinde bulunan caminin minaresi iki hamalın, Ortaköy Camii'nin minaresi de bir kişinin üzerine düşerek ölümlerine neden olduğu gibi (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Sabah*, nr. 1766, s. 1), Büyükada'da bahçede sallanan bir çocuk üzerine bacanın düşmesi sonucu öldü (14 Temmuz 1894/10 M 1312, *Saadet*, nr. 3022, s. 2).

5 Nitekim, Tahtakale'de Çakıroğlu Ahmed isimli bir şahıs, Sandıkçılar'dan geçerken başına taş düşmesi sonucu ölmüştü (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 1). Yukarıdan düşen cisimlerin bir başkası, dükkân tabelalarıdır. Örneğin, Voyvoda Caddesi'ndeki bir dükkân tabelası sarsıntının şiddetine dayanamayarak, o sırada geçen Temistokli adındaki birinin kafasına düşmüş ve yaralanmasına neden olmuştu (A. Batur, a.g.m., s. 28). Dönemin gazeteleri incelendiğinde, bu türden çok sayıda örnekle karşılaşılır.

6 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1.

7 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 4/102; Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1; *Sabah*, nr. 1767, s. 1; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1.

8 A. Batur, a.g.m., s. 31.

9 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

10 "Depremin Edebiyatımıza Yansıması" başlığında ele alınacak olan Halid Efendi isimli bir askeri rüşdiye öğrencisinin kaleme aldığı *Hareket-i Arz Destanı*'nda, bu tablo "Leşleri serdiler cümle meydâne" ifadesiyle anlatılmıştı.

11 Bolgelere göre ölü sayısına işaret eden bir belge tespit edilememiştir. Ancak, gerek Şehremaneti, gerekse Zaptiye Nezareti tarafından Yıldız Sarayı'na takdim edilen tezke-

relerde belirtilen ölü ve yaralılara ilişkin isim listelerinde en fazla Sur İçi'nde hayatını kaybeden yahut yaralananlara rastlanmaktadır.

12 Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.A.HUS, nr. 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312). Tebhirhanelere ait arabalar, dezenfeksiyon ekiplerine ait olup temiz ve bulaşık olarak tabir edilen hastalığın bulaştığı giysilerin konduğu araçlardı. Bulaşık elbiseler arabalarla tebhirhaneye getiriliyor, burada etüvden geçtikten sonra temiz arabalarla hastane veya evlere taşınıyordu (Nuran Yıldırım, "1893'te İstanbul'da Kolera Salgını", *Tarih ve Toplum*, Sayı 129, Eylül 1994, s. 18).

13 Sultanahmet, At Meydanı'nda bugün bir bölümü Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'dır. Kanuni'nin sadrazamlarından makbul ve maktul İbrahim Paşa'ya ait olan saray, onun katlinin ardından çeşitli amaçlarla kullanılmıştı. Acemioğlanlar Ocağı, Arslanhane, Defterhane, Maliye Evrak Hazinesi, Genel Hapishane (Hapishane-i Umumi), askerlik şubesi gibi. Kaynaklarda Atmeydanı Sarayı, Mehterhane Kasrı veya Köşkü, Çadır Mehterleri Kasrı ve Hıyamiye Kasrı olarak anılırdı (Tülay Artan, "İbrahim Paşa Sarayı", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 130). İncelediğimiz dönemin kaynaklarında ise, Hapishane-i Umumi dışında Mehterhane olarak zikredilmektedir (Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312). Aynı yerde bulunan hastane hakkında ise, fazla bilgi sahibi değiliz.

14 Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); *Saadet*, nr. 3020, s. 1; A. Batur, a.g.m., s. 30.

15 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

16 Salgın ve bulaşıcı hastalıkların giysi ve ev eşyaları aracılığıyla yayılmasına engel olmak için geliştirilen makinedir. Tebhirhane denilen kurumlara kurulan etüvler, bulaşıcı hastaya ait eşyaları yüksek derecedeki ısıyla dezenfekte ederek hastalığın yayılmasını önlüyordu (Nuran Yıldırım, "Tersane-i Âmire Fabrikalarında Tebhir Makinası/Etüv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü İle Haliç, Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003*, İstanbul 2004, s. 421).

17 1893 kolera salgını nedeniyle İstanbul'da, Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar olmak üzere üç ayrı noktada tebhirhane kuruldu. Tebhirhanelerde, bulaşıcı hastalığın olduğu yerlerden getirilen eşyalar etüv makinelerinden geçirilirdi. 1891 yılında Paris'ten Geneste ve Herscher Fabrikası'nda üretilen iki etüv makinesi, İzmir Klazomen ve İstanbul Kavak Tahaffuzhanelerine yerleştirildi. Daha sonra aynı yıl, Bahriye Merkez Hastanesi operatörlerinden Dr. Ancelo Bohor, bu fabrikanın etüvlerini örnek alarak bir etüv makinesi yaptı. Ardından Tersane-i Amire'de etüv makinesi üretilmeye başlandı. Üretilen ilk makineler koleranın görüldüğü yahut görülebileceği önemli limanlardaki tahaffuzhanelere (karantina merkezleri) yerleştirildi. İstanbul'da salgın başlayınca II. Abdülhamid, İstanbul'daki tüm askeri hastanelere birer etüvün yerleştirilmesini ister ve bu çerçevede Gureba-yı Müslimin Hastanesi, Beyoğlu Kışlası'na etüv ve pulverizatör yerleştirilir. Ayrıca, Yıldız Sarayı ve diğer askeri hastanelere de peyderpey etüv makineleri konur. Nuran Yıldırım, hangi askeri hastanelere yerleştirildiği konusunda isim vermemektedir. Ancak, İstanbul'daki tüm hastanelere yerleştirilmiş olsa gerektir. Bu durum hapishane gibi kalabalık ve bir arada yaşama zorunluluğunun olduğu mekânlara da birer etüvün yerleştirilebileceğini düşündürürse de, gerek Yıldırım'ın konuya ilişkin yaptığı çalışmalarda (Nuran Yıldırım, "Tersane-i Âmire Fabrikalarında..." s. 421; N. Yıldırım, "1893'te İstanbul'da Kolera...", s. 14-25; N. Yıldırım, "1893 İstanbul Kolera Salgını İstatistikleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 150, Haziran 1996, s. 51-54), gerekse kolera salgını hakkında Mesut Ayar'ın yaptığı çalışmada (*Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul 2007) böyle bir uygulamaya dair bilgi

yoktur. Dolayısıyla Abdülhamid'in askeri hastanelerle ilgili talebinin uygulanamadığı ve bu talebin diğer hastanelere yaygınlaştırılmadığı düşünülebilir.

18 Kaynaklarda bu yönde açıklayıcı bir bilgiye rastlanmamış olmasına rağmen, ölenlerin çoğunun çarşı ve çevresindeki binaların enkazında olduğu düşünülürse, söz konusu enkaza en yakın hastane olması, tercih edilmesindeki önemli etkenlerden biri gibi durmaktadır. Bununla beraber cesetleri tek merkezde toplama ve ölenlerin kimliklerini daha çabuk teşhis edebilme gibi pratik bir düşünce de bu uygulamayı gerektirmiş olabilir. Zira, cesetlerin belli bir merkezde toplanması, yakınlarını arayanlar için bir kolaylık olduğu gibi, ölünün yıkanıp, kefenlenip bir an önce defnedilmesi için de büyük bir kolaylıktır.

19 Askeri hekim yetiştirmek amacıyla 1839'da açılan okul (N. Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 375-376).

20 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

21 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2.

22 Nitekim, 1893 kolera salgınında, koleradan ölen bir Hıristiyanın cenaze töreninin defnedileceği mezarlığın kilisesinde yapılmasını uygun gören yetkililer, hastalığın tören yoluyla yayılmasını önlemeye çalışmıştı (Cem Emrence, "Alınan Koruyucu Önlemler ve İstanbul'da Kolera Salgını (1893-1894)", *Tarih ve Toplum*, Sayı 88, Ağustos 1999, s. 113).

23 Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

24 Zira, kolera sırasında mezarların üzerine kireç dökülerek hastalığın yayılması önlenmeye çalışılmıştı. Bunun dışında koleralı mahalin kireçle sıvanması, kirli yerler ile açık lağımlara kireç ve asit fenik dökülmesi, kolera nedeniyle ölen kişinin kireçle kefenlenmesi, kolera sırasında uygulanan tedbirlerden birkaçı idi (M. Ayar, *a.g.e.*, s. 94, 216, 299, 301, 479).

25 Mezarlıklar, bahçeler yahut parklar.

26 Y.PRK.ŞH, 4/102, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

27 D. L. Neave, *a.g.e.*, s. 113.

28 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1.

29 Eyüp civarında Yavedud Mahallesi'nde Mühendis İsmet Bey'e ait ahşap hanenin yıkılması sonucu göçük altında kalan eşi Muhsine Hanım ve sekiz aylık torunu Burhaneddin enkaz altından çıkarıldıktan birkaç saat sonra yaşamlarını yitirdi (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Saadet*, nr. 3020, s. 1). Edirnekapı'da üç katlı büyük bir binanın altında kalan Kalyupi adındaki genç bir kadın da, kurtarma ekiplerine güç bela sesini duyurmayı başardı; beş buçuk saatlik bir kurtarma çabası sonucu sağ olarak çıkarılabildi. Ancak, ağır yaralı olduğu anlaşılan genç kadın kurtarıldıktan yarım saat sonra öldü (13 Temmuz 1894/9 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2).

30 15 Temmuz 1894 (11 M 1312, *Saadet*, nr. 3023, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Sabah*, nr. 1770, s. 1; *1894 Yılında Meydana...*, s. 83.

31 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 13/35; Y.PRK.ŞH, 4/92; 4/102; Y.PRK.MYD, 15/6; 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Saadet*, nr. 3023, s. 2.

32 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2.

33 Belediye Hastaneleri, 1893'te İstanbul'da başlayan kolera salgınının İstanbul'un birçok semtinde görülmesi nedeniyle şehrin tüm noktalarında, koleralı hastaları tedavi için kurulmuş, salgının ilk etabının son bulduğu deprem öncesi günlerde ise kapatılmıştı. Bu hastaneler, her Belediye Dairesi'ne ait olmak üzere genelde yerleşimin seyrek ve ulaşımın güç olduğu yerlerde kurulmuştu. Birinci ve İkinci Belediye Dairelerine ait

hastane Sultanselim'de; Üçüncü Belediye Hastanesi Şehremini'de; Dördüncü Belediye Hastanesi, Kuruçeşme'de; Beşinci Belediye Hastanesi Emirgân'da; Altıncı Belediye Hastanesi Beyoğlu'nda; Yedinci Belediye Hastanesi Sarıyer'de; Sekizinci Belediye Hastanesi Beykoz'da; Dokuzuncu Belediye Hastanesi Üsküdar Tophanelioğlu'nda ve Onuncu Belediye Hastanesi de Haydarpaşa İbrahim Ağa Çayırı'nda bulunuyordu (M. Ayar, *a.g.e.*, s. 193-195).

34 İ.HUS, M 1312/169, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312). Ancak, "Dördüncü Bölüm"-de ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, aynı gün çıkan bir başka iradeyle, Şehremaneti bünyesinde halihazırda bir iane komisyonu olduğu için, söz konusu çalışmaların bu komisyon tarafından yürütülmesi kararlaştırıldı.

35 Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2.

36 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.A. HUS, 302/53; *Saadet*, nr. 3019, s. 2.

37 Abdülmecid döneminde, İstanbul'da bulunan hastalara bakmak amacıyla açılan "hekim dükkânı" adı verilen muayenehaneler gece kapalı olduğundan acil hastalara bakmak amacıyla karakollara ve bazı yerlere geçici hekimler atandı. Ancak, istenen sonucun alınamaması üzerine 1845'te, Beyazıt'ta Simkeşhane karşısında bulunan Yanko'nun eczanesinde (bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin yerinde idi) sadece geceleri nöbet tutacak yedi doktor ve iki cerrahın acil hastaları tedavi etmesine karar verildi. Adı geçen eczane devlet tarafından kiralanacak, yoksul hastalar ilaçlarını bu eczaneden ücretsiz olarak temin edecekti. Ancak, devlet, ilaçların parasını eczaneye ödemekle yükümlüydü. Söz konusu doktor ve cerrahlar gerektiğinde acil hastaların evlerine de gidebilecekti. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye bağlı olarak açılan Beyazıt'taki nöbet eczanesinin ardından Eyüp ve Üsküdar'da da nöbet eczaneleri açıldı (1847) ve takip eden yıllarda sayıları ihtiyaçlar nisbetinde arttı. 1867'den 1895'e kadar Beyazıt'taki merkez nöbet eczanesi, Koska Nöbet Mahali olarak anılan Eczacı Bogos'un dükkânına geçti (Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczaneleri (1845-1895)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VI/2, s. 152-154, 168).

38 N. Yıldırım, "İstanbul'da Nöbet...", s. 165. Bu eczaneler, Şehzadebaşı Direklerarası'ndaki nöbet eczanesi ve Koska Tramvay Caddesi'ndeki eczane idi (M. Ayar, *a.g.e.*, s. 286).

39 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

40 Y.PRK.ZB, 13/50.

41 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1; 16 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 28, s. 342.

42 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1.

43 Y.PRK.ŞH, 4/102, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

44 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

45 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 2. Benzer şekilde Gedikpaşa'da yaralanan beş kişi Doktor Corci (Georgy?) Bey tarafından ücretsiz olarak tedavi edildiği gibi, o civardaki eczacı Gülle (?) Efendi de yaralılara yardım etti (12 Temmuz 1894/8 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3).

46 1883'e kadar Beyoğlu ve çevresinin su ihtiyacını karşılayan Taksim suyolunun, bu bölgedeki nüfusun artması sebebiyle yetersiz gelmesi üzerine, 1874'te yabancı bir şirkete İstanbul'un kuzeybatısındaki gölden Terkos suyunu şehre getirme imtiyazı veril-

di. Terkos suyunun Beyoğlu-Galata'ya, Boğaz'ın Rumeli yakasına ve İstanbul'a getirilmesi ve binaların abone edilerek satılması kararlaştırıldı. 1887'de şirket, Dersaadet Anonim Su Şirketi'ne (Terkos Şirketi) devredildi (Meral Avcı, "Terkos Gölü", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 253). Bundan sonra bu şirketten Terkos Su Şirketi ya da Terkos Su Kumpanyası şeklinde de bahsedilecektir.

47 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

48 Su kemeri ve suyollarının kısmen yıkılması ve özellikle Bahçeköy'deki üç bendin (Topuzlu, Valide ve Mahmut bentleri) sularının dışarı akması nedeniyle kışlalar, saraylar ile Boğaziçi'nin Rumeli tarafının suları tamamen kesildi. Beyoğlu tarafındaki bazı çeşmelere de su verilemedi (Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894/7 M 1312; 99/62, 12 Temmuz 1894/8 M 1312; Y.PRK.ŞH, 5/3, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).

49 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK.ŞH, 4/103, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

50 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2; 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2.

51 Y.PRK.ŞH, 4/96, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

52 Y.PRK.ŞH, 5/2, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).

53 İ.HUS, S 1312/110, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312); T.HFN, 666/68.

54 Y.MTV, 101/20, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312). Suların kesilmesini gerektiren nedenlerin başında, bentlerin tamir edilmesi nedeniyle suların bulanık gelmesi bulunuyordu (*YEE.d*, nr. 1088, vr. 47, 2 Ağustos 1894/29 M 1312; Y.A.HUS, 304/96, 3 Ağustos 1894/30 M 1312; 304/94).

55 Y.MTV, 101/20, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312).

56 2 Ağustos 1894 (29 M 1312), *Sabah*, nr. 1787, s. 1.

57 1 Temmuz 1895 (8 M 1313), *Sabah*, nr. 2120, s. 1.

58 Şirket, sözleşmesi gereği Beyoğlu, Galata, Haliç, Sur İçi ve Boğaziçi'nin Rumeli yakasında abone usulüyle; kışlalar, saraylar, hastaneler, bazı okullar ile güneşin doğuşundan batışına kadar Şehremaneti'nin uygun gördüğü on iki çeşmeye ve yangın mahallerine de ihtiyacı kadar suyu ücretsiz dağıtmakla yükümlüydü (O. Nuri Ergin, *Mecelle...*, V, s. 2889-2890).

59 Y.PRK.ŞH, 4/96, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

60 Y.MTV, 101/20, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312).

61 Y.MTV, 101/20, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312); MV, 80/115, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312); Y.MTV, 101/56, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312).

62 Y.MTV, 101/20, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312).

63 Bu talebin gündeme gelmesinde Hıfzıssıhha-i Umumiye Komisyonu'nun önerisi etkili oldu (*YEE.d*, nr. 1088, vr. 47, 2 Ağustos 1894/29 M 1312; Y.A.HUS, 304/94, 2 Ağustos 1894/29 M 1312).

64 MV, 81/19, 22 Ağustos 1894 (19 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 206, 29 Ağustos 1894 (26 S 1312).

65 İ.HUS, S 1312/63, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

66 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 158 (ty-muhtemelen 11 veya 12 Ağustos 1894/8 veya 9 S 1312).

67 Şirkete gönderilen ilk tebligatın tarihine dair elimizde bir belge yoksa da, konuya ilişkin daha sonra yapılan yazışmalara göre, tebligatın şirkete gönderilme tarihi 4 Ağustos 1894 veya az öncesi olmalıdır. Dolayısıyla şirket, tebligattan hemen sonra Sur İçi'ndeki 24 çeşmeye su verilmesi için hazırlıklarını yapmış, ancak suyun verilme şartları hakkında müzakereler devam ederken şehrin su ihtiyacını peyderpey karşılamaya başlamıştı. Nitekim, *Sabah* gazetesi, şirketin Eyüp'ten başlayarak Sur İçi'nin

çeşitli mevkilerindeki 22 çeşmeye ve gazetenin yayımlandığı gün de yukarıda bahsi geçen çeşmelere su verileceğini yazdı (7 Ağustos 1894/4 S 1312, nr. 1791, s. 1).

68 7 Ağustos 1894 (4 S 1312), *Sabah*, nr. 1791, s. 1. *Saadet* gazetesi, 8 Ağustos tarihli nüshasında aynı haberi, çeşme sayısı belirtmeksizin su verilen çeşmelerin bulunduğu yer adlarını farklı olarak verir. Habere göre, Terkos Su Şirketi 7 Ağustos'tan itibaren Ayvansaray, Kırkçeşme, Unkapanı, Ayasofya, Yenikapı, Yüksekkaldırım, Küçükpazar, Uzunçarşı çeşmelerine su vermeye başlamışyı; gazetenin yayımlandığı tarihte de Aksaray, Vefa, Haydar, Kadıçeşme, Ayasofya, Samatya, Topkapı, Etmeydanı'ndaki çeşmelere su isale edecekti (8 Ağustos 1894/5 S 1312, nr. 3046, s. 1-2).

69 *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 136, 14 Ağustos 1894 (11 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 179; 20 Ağustos 1894 (17 S 1312), *Sabah*, nr. 1804, s. 1.

70 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 190, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); nr. 1687, s. 212, 3 Ağustos 1894 (2 RA 1312).

71 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 206, 29 Ağustos 1894 (26 S 1312); nr. 1687, s. 209, 30 Ağustos 1894/27 S 1312).

72 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.PRK. ŞH, 4/102, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); 4/99.

73 Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 4/102.

74 Dönemin kaynaklarına yansıdığı kadarıyla, depremde 13 bakkal ve 22 fırın (simit, poğaça, börek ve ekmek) olmak üzere toplam 35 dükkân hasar görmüştü. Ancak, bu sayı daha fazla olmalıdır. Zira, yukarıda verilen sayı, kaynaklarda dükkânın kimliğine açıkça işaret edilen sayıdır. Ekteki envanter dikkatle incelenirse, kaynaklara yansıyan çok sayıda dükkân olduğu görülür. Bununla beraber kaynaklarda yer almamış çok sayıda fırın ve bakkal dükkânının hasar görmüş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Zira, kaynaklarda ancak; ya ilk birkaç gün belediye dairelerinin yaptığı hasar tespitlerini içeren tutanaklarda, ya hasarı ağır olup tehlikelerinin bertaraf edildiğini gösteren tutanaklarda ya da gazetelerin ilk günlerin heyecanıyla yayımladıkları haberleri içeren nüshalarda bu tür yapıların hasarına rastlanmaktadır.

75 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312). Bunun yanı sıra, deprem, bazı evlerin kilerinde bulunan stokları kullanılamaz hale getirmiş de olabilir.

76 Mevcut belgelerde yalnızca belediye daireleri ve Adalar'a gönderildiğine işaret ediliyorsa da (Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894/6 M 1312), aynı tebliğin İstanbul'un diğer kazaları Beykoz, Gebze, Kartal, Küçükçekmece ve Şile'ye de gönderilmiş olması muhtemeldir.

77 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312). Rinaldo Marmara, Orhan Bayrak'a atıfta bulunarak Abdülhamid'in saray fırınlarının çıkaracağı ekmeklerin muhtaçlara dağıtılmasını istediğini yazar (R. Marmara, "Latin Cemaatinde 1894 Depremi", *İstanbul Deprem Özel Sayısı*, Sayı 31, Ekim 1999, s. 94). Ancak, arşiv vesikalarında bu yönde bir bilgiye rastlanmamıştır.

78 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1.

79 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

80 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 1.

81 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2.

82 Deprem sonrasında yardıma muhtaç olan kesimi ifade etmek için kullanılan muhtacin ve musabin kelimeleri esasen başka anlamlar ifade etmektedir. Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi, muhtacin kelimesi, genel olarak yoksulluk kelimesinin yerine kullanılmış olup, geçimini tek başına sağlayamayan düşkünleri ifade eder (Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet*, İstan-

bul 2004, s. 50). 1894 depremi ile ilgili kaynaklarda "fukara ve bikes takımından", "muhtacin ve biçaregân", "fukara ve muhtacin" şeklinde geçen kelimenin, *aceze* olarak da tanımlanan yaşlı, sakat ve kimsesiz çocuklar anlamında kullanıldığı görülmektedir. Musabin ise, daha genel bir anlam ifade etmekte olup deprem, yangın, sel gibi birtakım afetlere uğrayanlar anlamına geldiğinden belgelerde depremzede anlamında kullanılmıştır.

83 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *Sabah*, nr. 1766, s. 1; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

84 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.A. HUS, 302/53.

85 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 2.

86 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2; İ.ŞE, RA 1312/13, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s.11, 21 Eylül 1894 (20 RA 1312).

87 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

88 Y.PRK.ŞH, 4/102, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

89 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

90 Beyoğlu ve civarındaki boş arsa ve mezarlıklardaki halka peynir, ekmek gibi yiyecek dağıtıldığı hakkında bkz. Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312). Langa, Yenikapı ve Kumkapı tarafındaki bahçe, bostan ve boş arsalarda kalan insanlara ekmek dağıtıldığı hakkında bkz. Y.PRK.ŞH, 4/102, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312). Belediye dairelerindeki bahçe ve mezarlık gibi boş arsalara yerleşen ahaliye ekmek, su ve fener dağıtılarak ihtiyaçlarının karşılandığı hakkında bkz. Y.PRK.ŞH, 4/99, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312). Edirnekapı ve Topkapı halkından olup boş arsa ve bahçelere çekilen halka ekmek, peynir ve mum dağıtıldığı hakkında bkz. Y.PRK.ZB, 13/50, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312). Birinci Belediye Dairesi'ndeki bahçe, bostan ve boş arsalarda kalan halka ekmek dağıtıldığı ve hatta Kapalıçarşı içinde açlıktan ölmek üzere olan köpeklere dahi günlük 40 okka (51.2 kg.) ekmek verildiği hakkında bkz. Y.PRK.ŞH, 4/102, 15 Temmuz 1894 (9 M 1312).

91 Olağanüstü bütçe.

92 İ.ŞE, M 1312/16, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312).

93 Belgeye göre, belediye daireleri tarafından dağıtılan ekmek miktarı günlük 10.000 kıyyeye (12.280 kg) yakındı ve bu da yaklaşık 10.000 kuruşu buluyordu (İ.ŞE, M 1312/16, 24 Temmuz 1894/20 M 1312).

94 *BEO.NGG.d*, nr. 685, nr. 130, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312).

95 İ.ŞE, M 1312/16, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312). Bundan sonra ekmek masrafları, İane-i Musabin Komisyonu'ndan karşılandı (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 186, 13 Ağustos 1894/10 S 1312; nr. 685, sr. nr. 210, 23 Ağustos 1894/20 S 1312).

96 Y.A.HUS, 305/80, 9 Ağustos 1894 (7 S 1312); 306/69, 16 Ağustos 1894 (13 S 1312); 307/27, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312); İ.ŞE, C 1312/7, 8 Aralık 1894 (9 C 1312).

97 Komisyonun talebi reddetmesindeki en önemli neden, toplanan paranın tükenmeden evsiz kalan ya da evleri tamire muhtaç olan depremzedelere bir an önce ödeme yapma zorunluluğuydu.

98 Üçüncü Daire'ye gönderilen müfettişin tespitlerine göre, bu daire dahilinde günde 1.079 kıyye (1.383,278 kg) ekmek dağıtılmakta, bunun 304 kıyyesi (289,728 kg) depremzedelere, 775 kıyyesi (993,55 kg) de deprem sebebiyle durumları daha da kötüleşen sakat, dul gibi acezeye verilmekteydi. Üstelik İkinci Belediye Dairesi'ne gönderilen müfettişin de tespitleri benzer yöndeydi.

99 *BEO.NGG.d*, nr. 685, nr. 210, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312); İ.ŞE, S 1312/4, 28 Ağustos 1894 (25 S 1312).

100 Y.MTV, 125/58, 30 Temmuz 1895 (7 S 1313); 31 Temmuz 1895 (9 S 1313), *Sabah*, nr. 2150, s. 1.

101 Komisyon tarafından Sekizinci Daire'ye 2.500 kuruş ödeme yapıldı; ancak bu para daha sonra iade edildi (İ.ŞE, C 1312/7, 8 Aralık 1894/9 C 1312). Para iade edildiği için gazetede yayımlanan çizelgede yer almadı (31 Temmuz 1895/9 S 1313, *Sabah*, nr. 2150, s. 1). Buna karşın, paranın komisyonun kasasına teslim edilip edilmediğini bilmiyoruz. Zira, Eylül 1895 tarihli çizelgede 2.500 kuruşun ödenerek komisyonca ekmek masrafı olarak toplam 158.332 kuruş 30 para ödeme yapıldığı anlaşılıyor. Fakat, çizelgede bir yazım hatası olmuş ve bu miktar sehven 158.032 kuruş olarak gösterilmiştir (Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895/29 RA 1313). Gerçekte ise, belediyelere ekmek masrafı olarak 155.832 kuruş ödendi.

102 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312, *Sabah*, nr. 1770, s. 1.

103 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 2. Örneğin, Kumkapı ve civarındaki Ermenilere dağıtılan ekmek nedeniyle Ermeni patriğinin yazdığı teşekkür mektubunun (Tercümesi için bkz. Y.A.HUS, 310/83, 16 Ekim 1894/15 R 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 377, 17 Ekim 1894/16 R 1312) bazı bölümleri hem padişahın hem de hükümetin hoşuna gitmiş olmalı ki, mektup ertesi gün dönemin tüm gazetelerinde yayımlandı (19 Ekim 1894/18 R 1312, *Sabah*, nr. 1864, s. 1; 19 Ekim 1894/18 R 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4893, s. 1).

104 1868 yılında belirlenen sınırlar Yalıköşkü'nden Yenikapı İskelesi'ne kadar, oradan Langa yoluyla Beyazıt-Süleymaniye'den Unkapanı İskelesi'ne kadardı. Bu sınırlar 1877 Dersaadet Belediye Kanunu'yla değiştirildiyse de, 1880 yılındaki düzenlemeyle yeniden eski halini aldı (*Birinci Dâire-i Belediyye* [haz. Selman Soydemir-Kemal Erkan], İstanbul 2006, s. XXI-XXII).

105 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

106 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.MTV, 99/56; 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 2; Y.PRK.ŞH, 4/93, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

107 A. Batur, a.g.m., s. 30. Birkaç gün sonra *Sabah* gazetesinde yer alan bir haber, deprem nedeniyle Tepebaşı bahçesine sığınan depremzedelerden dört gün süreyle ücret alınmadığını doğrulamaktadır (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 1769, s. 2).

108 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.A.HUS, 302/53, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

109 İ.HUS, M 1312/170, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

110 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Saadet*, nr. 3020, s. 2; *Sabah*, nr. 1767, s. 2; Y.A.HUS, 303/18, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).

111 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312).

112 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2; Y.PRK.ŞH, 4/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

113 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 2.

114 Nitekim, Adalar zabıta memurlarından birinin jurnalinde, Adalar Jandarma Karakolu'nun hasar görmesi nedeniyle beş çadırın gönderilmesi istenmişti (Y.PRK.ZB, 13/50, 15 Temmuz 1894/11 M 1312). Beşiktaş polis memuru Ferik Hasan Paşa da jandarma dairesi riyasetine gönderdiği tezkerede, Ortaköy ve Bebek karakollarında açıkta kalan jandarma için dört adet çadır talep etmişti (Y.MTV, 99/83, 15 Temmuz 1894/11 M 1312). Öte yandan, İstinye'de oturan Şûra-yı Devlet azalarından Şerif Ali Paşazade Hüseyin üç adet çadır isterken, meydanlarda kalan halk da kendilerine çadır verilmesini talep etti (Y.PRK.ŞH, 4/99, 13 Temmuz 1894/9 M 1312).

115 Y.PRK.ZB, 12/13, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).
116 Y.PRK.ZB, 13/41, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
117 Y.PRK.ŞH, 4/102, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2.
118 Y.PRK.ŞH, 4/98, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
119 Y.PRK.ŞH, 5/4, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
120 Y.PRK.ŞH, 4/99, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312). Şehremaneti'nin bu kararı almasında, inşa edilecek barakaların daimi ikametgâh haline getirileceği endişesi etkili oldu. Çünkü, depremden çok önce Balat'ta meydana gelen yangın sonrasında kurulan barakalar hâlâ kaldırılamamıştı (Y.PRK.ŞH, 4/103, 15 Temmuz 1894/11 M 1312).
121 MV, 80/100, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 137, 167, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).
122 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 37, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
123 Y.PRK.ŞH, 4/105, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
124 Örneğin, evi yıkıldığı için kurduğu barakada yaşayan Aleko'dan içki isteyen on altı kişilik bir grubun çıkardığı olaylar, devriye gezen memurlar tarafından bastırılmış ve olaylara neden olan Çerkes Ali ile bazı arkadaşları yakalanmışsa da, bir kısmı kaçmayı başarabilmişti (Y.PRK.ŞH, 4/107, 15 Temmuz 1894/11 M 1312). Bir başka olay da, yıkım için görevlendirilen ekibin başına gelmişti. Etyemez civarında tehlike arz edecek şekilde hasarlı yerleri yıkmaya giden Üçüncü Belediye Dairesi'ne bağlı ekip, şarhoş olduğu gözlemlenen Divan-ı Harp Alay Kâtibi Celal Bey'in saldırısına uğramıştı (Y.PRK.ŞH, 5/1, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).
125 Y.PRK.ZB, 13/50, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *Saadet*, nr. 3019, s. 1; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2. Genel olarak bu güvenlik tedbirleri hırsızlık olaylarının artmasını engelledi. Nitekim, depremden bir hafta sonra Kapalıçarşı'daki eşyalarını almaya gelen esnaf, bunların yerinde olduğunu görünce memnuniyetini dile getirdi (Y.PRK.ZB, 13/50, 17 Temmuz 1894/13 M 1312; 17 Temmuz 1894/13 M 1312, *Saadet*, nr. 3025, s. 1). Deprem olduğu sırada alışveriş etmekte olan bir hanımın içinde 60 Osmanlı lirası ve mücevher olan çantasını, yine depremden bir hafta sonra eksiksiz olarak bulması alınan güvenlik önlemlerinin amacına ulaştığına bir başka örnektir (18 Temmuz 1894/14 M 1312, *Sabah*, nr. 1772, s. 2).
126 Y.MTV, 99/56, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/4, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
127 Nitekim, *Saadet* gazetesine yansıyan habere göre, Altınbakkal olarak bilinen sokakta deprem nedeniyle terk edilen bir evin kapısı üç kişi tarafından zorlandı. Bekçinin durumu fark etmesi üzerine yakalanan hırsızlar, kısa bir süre sonra mahalle sakinlerinden Nikolaki'nin himmetiyle serbest bırakıldı (17 Temmuz 1894/13 M 1312, nr. 3025, s. 2). Bir başka hırsızlık olayı ise, Kapalıçarşı'nın Kalpakçılarbaşı tarafı açıldığı sırada fark edildi. Çarşının enkazı arasında dolaştığı görülen ve doğramacı esnafı olduğunu söyleyen şahıstan şüphelenilmesi üzerine arama yapılmış ve üstünden 17 Osmanlı lirası, 1 adet sim mecidi ve 1 adet elmas yüzük çıkmıştı (Y.PRK.ŞH, 4/107, 15 Temmuz 1894/11 M 1312).
128 Y.PRK.ŞH, 4/105, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
129 Y.PRK.ŞH, 4/104, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
130 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Saadet*, nr. 3023, s. 1; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Saadet*, nr. 3025, s. 1.
131 *Moniteur Oriental*, mezarlıklar ve bahçelerin boşaltılmasıyla birlikte salgın riskinin azalacağını belirttikten sonra, şehrin içinde oluşan bu yerleşim biçiminin tehlikeli ol-

duğu kadar kötü bir görüntü de oluşturduğunu ifade etti (A. Batur, a.g.m., s. 29-30, 32). Benzer haberler için ayrıca bkz. 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1.

132 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s.1; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 1; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Saadet*, nr. 3025, s. 1.

133 Y.PRK.ŞH, 4/104, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

134 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

135 Y.PRK.ŞH, 5/9, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

136 Y.PRK.ZB, 13/52, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

137 A. Batur, a.g.m., s. 32. Taksim bahçesine yerleşen Reji ve bazı şirketlerin memurları ile deavi vekillerinden bazıları, kurdukları barakaları terk etmek istemeyerek zorluk çıkardı. Bu durum üzerine Şehremaneti, memurlara yardımcı olmayan Taksim bahçesinin kiracısı hakkında yasal işlem yapılarak sözleşmesinin feshedileceğini bildirdi ve huzursuzluk çıkararak diğer insanlara kötü örnek olan bu kişilerin bir an önce çıkarılmasını istedi (Y.PRK.ŞH, 5/13, 26 Temmuz 1894/22 M 1312).

138 Y.PRK.ŞH, 5/9, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

139 Depremden on iki gün sonra yapılan tespitte, Tepebaşı bahçesinde kalanların tamamı evlerine dönmüşken, Taksim bahçesinde hâlâ bazı kişiler kalmıştı (*BEO.NGG.d*, nr. 685, nr. 103, 22 Temmuz 1894/18 M 1312).

140 Y.PRK.ŞH, 5/13, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312).

141 1893 kolera salgını sırasında, şehirde hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla dezenfektör ekipler oluşturulmuştu. Hıfzıssıhha-i Umumiye Müfettişi Bonkowski Paşa ve Doktor Binbaşı Celalettin Muhtar Efendi'nin denetiminde olan dezenfektörler, itfaiye alaylarından seçilmişti. Bu ekipler hastalığın görüldüğü yahut mikropların neşv ü nüma bulabileceği yerlere, şehrin temizliğinde çok önemli bir rol oynayan kireç, asit fenik ve muhtemelen güçlü bir mikrop öldürücü, yani antiseptik olan aksülümen [süblime; beyaz renkte zehirli bir toz olan madde civanın klorla yaptığı bir bileşiktir bkz. http://misticshop.yetkinforum.com/havas-ilmi-açıklamalar-bilgiler-f19/-12.10.2009] dökerek dezenfekte ediyordu (M. Ayar, *a.g.e.*, s. 215, 310-319).

142 Y.PRK.ŞH, 5/7, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

143 Depremden sonra İstanbul'a gelen bir seyyah, 1895'te Paris'te yayımladığı anılarında, Edirnekapı civarında kurulan çadırlarda barınmaya çalışan halkın durumunu tasvir eder. Burada yaşayanların durumunun perişan olduğunu belirten seyyah, depremzedelerin bu çevreyi ziyaret eden herkesten para istediklerini, birçok kez para vermeye teşebbüs ettiyse de, bundan izdihama yol açabileceği düşüncesiyle vazgeçtiğini anlatır (*La Dix-Neuviéme...*, s. 78). Öte yandan Balat dışında Karabaş Mahallesi'nde Köprübaşı olarak tanımlanan yerde bulunan ve deprem sonrasında kurulan kulübelerin çevresinde akan pis sular, halk sağlığını tehdit ediyordu (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 190, 20 Ağustos 1894/17 S 1312).

144 Y.PRK.ZB, 13/62, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312). Babıâli, aynı gün arsalarda inşa edilen barakaların kaldırılmasına ilişkin bazı kararlar aldıysa da (*BEO.NGG.d*, nr. 685, nr. 170, 8 Ağustos 1894/5 S 1312), alınan kararların ne olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

145 Y.A.HUS, 306/63, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).

146 29 Ocak 1896 tarihli *Sabah* gazetesinde yer alan bir haber, bu durumun biraz daha uzun sürdüğünü düşündürür. Zira, habere göre Seraskerlik, vaktiyle halka dağıtılan çadırların iadesini istemektedir (29 Ocak 1896/14 Ş 1313, nr. 2332, s. 1). Bu durumda, çadırlardaki yaşam 1895 yılının sonunu bulmuş olabilir.

147 Y.PRK.ŞH, 5/4, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
148 Y.PRK.ŞH, 4/92, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
149 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Sabah*, nr. 1770, s. 1.
150 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 2; *Sabah*, nr. 1772, s. 2; 20 Temmuz 1894 (16 M 1312), *Sabah*, nr. 1774, s. 1; 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), *Saadet*, nr. 3029, s. 3; *Sabah*, nr. 1774, s. 2.
151 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 3; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Saadet*, nr. 3032, s. 1.
152 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 140, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312).
153 30 Temmuz 1894 (26 M 1312), *Saadet*, nr. 3038, s. 2; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 184, 18 Temmuz 1894 (15 S 1312); 21 Eylül 1894 (20 RA 1312), *Sabah*, nr. 1836, s. 2.
154 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 91, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 117, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); İ.HUS, M 1312/175.
155 Y.A.HUS, 304/58, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312).
156 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 196, 25 Ağustos 1894 (22 S 1312); s. 204, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 221, 28 Ağustos 1894 (25 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 207, 29 Ağustos 1894 (26 S 1312).
157 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 210, 1 Eylül 1894 (29 S 1312).
158 İ.ŞE, RA 1312/9, 6 Eylül 1894 (5 RA 1312).
159 İ.ŞE, RA 1312/7, 11 Eylül 1894 (10 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 225, 12 Eylül 1894 (11 RA 1312).
160 İ.ŞE, R 1312/6, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).
161 Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895 (29 RA 1313).
162 Y.PRK.ZB, 14/124, 24 Ocak 1895 (27 B 1312).
163 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 40, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); Y.A.HUS, 304/11, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312).
164 Y.A.HUS, 304/58, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 45; *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 138; İ.HUS, M 1312/188, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 145.
165 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 148, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); Y.A.HUS, 304/85, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312).
166 İ.ŞE, M 1312/6, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).
167 İ.ŞE, M 1312/15, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).
168 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 135, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312). Bu kısım, teknik heyetin hazırladığı raporda hasarın olmadığı yerler arasında gösterilmekteydi (İ.ŞE, M 1312/6, 23 Temmuz 1894/19 M 1312).
169 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 184, 186, 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); 19 Ağustos 1894 (16 S 1312).
170 ŞD, 772/2, 26 Ağustos 1894 (23 S 1312).
171 1 Eylül 1894 (29 S 1312), *Sabah*, nr. 1817, s. 2.
172 9 Ekim 1894 (8 R 1312), *Sabah*, nr. 1854, s. 2.
173 Y.PRK.ZB, 13/79, 21 Ağustos 1894 (18 S 1312).
174 Topkapı Sarayı.
175 Y.PRK.SGE, 6/30, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
176 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1.
177 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
178 Y.PRK.ASK, 99/13, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
179 Y.MTV, 99/59, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
180 Y.MTV, 99/83, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

181 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2.
182 Y.PRK.ZB, 13/50, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
183 Y.MTV, 100/58, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312).
184 Y.MTV, 99/71, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); Y.PRK.ZB, 12/13, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 2.
185 Y.PRK.ASK, 93/51, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
186 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 2.
187 Y.PRK.AZN, 23/19, 9 Temmuz 1902 (2 R 1320).
188 Y.A.HUS, 305/91, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312).
189 İ.HUS, S 1312/129, 19 Ağustos 1894 (16 S 1312).
190 Y.PRK.ŞH, 5/24, 16 Eylül 1894 (15 RA 1312).
191 Çapa ile Vatan Caddesi arasında bulunan hastane, günümüzde Vakıf Gureba adıyla meşhurdur.
192 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Saadet*, nr. 3024, s. 1.
193 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 2.
194 Y.MTV, 99/95, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); Y.PRK.ZB, 13/52; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 2. Hastane Başhekimi Mirliva Ahmed Paşa ve Evkaf-ı Hümayun Tanzifat Müdürü Hüseyin Efendi de hastalara refakat etti (17 Temmuz 1894/13 M 1312, *Sabah*, nr. 1771, s. 2).
195 Y.PRK.ZB, 12/13, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).
196 İ.HUS, S 1312/42, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 130, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312); 25 Ağustos 1894 (22 S 1312), *Sabah*, nr. 1809, s. 1.
197 *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 13, 25 Ağustos 1894 (22 S 1312).
198 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.HUS, M 1312/162.
199 İ.HUS, M 1312/162, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).
200 Y.MTV, 99/70, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1. Komisyon binasının arkasındaki arsa belediyeye aitti. Bu sebeple gereken izin Şehremaneti'nden izin alındı (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 79, 13 Temmuz 1894/9 M 1312).
201 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 1.
202 Y.MTV, 99/97, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).
203 Y.PRK.ŞH, 4/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 2.
204 İ.ŞE, S 1312/8, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).
205 İ.HUS, M 1312/173, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 361; Y.PRK.ŞH, 5/9, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.A.HUS, 303/33, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).
206 Y.PRK.ŞH, 5/9, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.A.HUS, 303/33, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).
207 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 146, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); İ.ŞE, S 1312/8, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).
208 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 591, 19 Ocak 1895 (22 B 1312).
209 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
210 İ.OM, S 1312/4, 14 Ağustos 1894 (11 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1701, s. 442, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).
211 İ.OM, B 1312/1, 9 Ocak 1895 (12 B 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1702, s. 86, 10 Ocak 1895 (13 B 1312).
212 1 Eylül 1899 (25 R 1317), *Sabah*, nr. 3515, s. 1.
213 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

214 İ.OM, S 1312/5, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1701, s. 451, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); 1674, s. 79.

215 İ.OM, S 1312/5, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 79; nr. 1701, s. 451, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).

216 *BEO.AYN.d*, nr. 1701, s. 464, 11 Eylül 1894 (10 RA 1312).

217 *BEO.AYN.d*, nr. 1702, s. 46, 19 Aralık 1894 (20 CA 1312); İ.OM, Z 1312/1, 30 Mayıs 1895 (5 Z 1312); İ.OM, CA 1313/4, 10 Temmuz 1895 (17 M 1313); 7 Kasım 1895 (19 CA 1312), *Sabah*, nr. 2249, s. 1.

218 Hazırlanan planlara göre giriş katında; dört sınıf, üç öğretmen odası, sermubassır odası, avlu, divanhane, iki hademe odası, serhademe odası, tenefüs odası, 60 kişilik yemekhane, memurlar yemekhanesi, çamaşır odası, banyo ve tuvaletler, kimyahane, hikmet ameliyathanesi, amfitiyatro, ahır, ameliyathane, teşrihhane, kümes, tavşan kümesi, iki öküz ahırı, depo, eczane, seririyat-ı dahiliyye ve hariciyye-i fürus hastanesi olacaktı. Birinci katta; 40 talebelik yatakhane, hastane, eczane, hademe odası, çamaşır odası, sofa, banyo, tabib odası, cami, kütüphane, müze, divanhane, müdür muavini odası, müdür odası, kalem odası ve gezinti mahali vardı. (Y.PRK.OMZ, 1/74, 21 Eylül 1894/20 RA 1312). Haber, *Sabah* gazetesine, binanın "İtalyan mimarisi tarzında inşa edileceği" şeklinde yansıdı (9 Ocak 1895/12 B 1312, *Sabah*, nr. 1947, s. 1).

219 "Resmi Dairelerin Keşif ve Tamiri" başlığında açıklanacağı gibi, tamiri biten ve bitmek üzere olan kamu binaları hakkında düzenlenen listede, okul onarımı bitmek üzere olanlar kısmında yer almaktadır (Y.MTV, 108/50, 17 Kasım 1894/18 CA 1312). Ancak, okulun tamamının tamiri beklenen tarihte tamamlanamadı. Zira, keşif defterlerinde yer almasına rağmen bazı yerlerin tamiri sonraya bırakıldı (İ.OM, R 1314/1, 14 Eylül 1896/6 R 1312). Küçük bir tamirat olduğunu tahmin ettiğimiz bu kısımların hasarı, muhtemelen okulun eski binasında eğitim-öğretime başlaması için engel teşkil etmiyordu.

220 17 Kasım 1894 (18 CA 1312), *Saadet*, nr. 3147, s. 3.

221 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

222 15 Ekim 1894 (14 R 1312), *Sabah*, nr. 1860, s. 2; İ.MF, R 1312/2, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).

223 5 Temmuz 1894 (12 M 1313), *Sabah*, nr. 2124, s. 1.

224 Y.PRK.BŞK, 37/10, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

225 Y.MTV, 100/40, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

226 Y.PRK.MŞ, 5/62, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

227 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Saadet*, nr. 3019, s. 1; 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Sabah*, nr. 1767, s. 1.

228 Y.PRK.ZB, 13/50, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

229 Y.MTV, 99/68, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

230 Y.PRK.ŞH, 5/6, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

231 İ.DH, M 1312/58, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); İ.HUS, M 1312/163; Y.PRK.ZB, 13/50; Y. PRK. HR, 19/51, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); Y.PRK.MYD, 15/35; Y.A. HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

232 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 2.

233 Y.MTV,99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2.

234 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

235 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

236 Y.PRK.OMZ, 1/65, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

237 Y.A.HUS, 302/94, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

238 İ.HUS, M 1312/33, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); M 1312/36; *YEE.d*, nr. 1088, vr. 37, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
239 Barakalardan birinin Babıâli bahçesine, diğerinin Defter-i Hakani Nezareti'nin önündeki Sultanahmet Meydanı'nın uygun bir yerine inşası kararlaştırılır (Y.PRK.ŞH, 4/99, 12 Temmuz 1894/8 M 1312; 18 Temmuz 1894/14 M 1312, *Saadet*, nr. 3026, s. 2).
240 *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 16, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); 1661, s. 137.
241 İ.HUS, M 1312/39, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
242 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 3.
243 İ.HUS, M 1312/33, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); M 1312/36.
244 İ.HUS, M 1312/39, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), Y.A.HUS, 303/7.
245 Y.PRK.ML, 15/38, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).
246 İ.HUS, M 1312/179, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).
247 İ.HUS, M 1312/158, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 18.
248 *Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Mazbataları*, 1894, 17 Temmuz 1894 tarihli müzakere.
249 İ.HUS, M 1312/166, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.A.HUS, 303/20.
250 İ.HUS, S 1312/41, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312).
251 *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 81, 12 Ekim 1894 (11 R 1312). Önce, Kabataş'taki Ali Beyzade Nahid Bey yalısına nakledilmesi düşünüldüyse de (İ.SH, RA 1312/2, 21 Eylül 1894/20 RA 1312), bundan vazgeçildi.
252 19 Ekim 1894 (18 R 1312), *Saadet*, nr. 3117, s. 1; *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 58, 17 Kasım 1894 (18 C A 1312).
253 Y.PRK.ŞH, 4/102, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).
254 Y.A.HUS, 306/68, 17 Ağustos 1894 (14 S 1312); 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); İ. HUS, S 1312/83; 22 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Saadet*, nr. 3060, s. 2.
255 İ.HUS, M 1312/171, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).
256 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 90, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).
257 18 Ağustos 1894 (15 S 1312), *Saadet*, nr. 3056, s. 3.
258 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4810, s. 2.
259 Y.PRK.ŞH, 5/7 (15 Temmuz 1894/11 M 1312).
260 İ.DH, RA 1312/52, 15 Eylül 1894 (14 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 57, 16 Eylül 1894 (15 R A 1312).
261 İ.MF, RA 1312/9, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312).

IV YARDIMLARIN ORGANİZASYONU: İANE-İ MUSABİN KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ (Sayfa 117-151)

1 *Avarız* adı verilen vergi, genelde savaş zamanlarında toplanırdı. Ancak, giderek daha sık toplanması yüzünden halkın bu vergileri karşılayamaz hale gelmesi üzerine *avarız vakfı* olarak adlandırılan para vakıfları kuruldu. Bu vakıflar, bazı hayırseverlerin kendi mahallelerini vergi yükünden kurtarmak amacıyla kurulmuşsa da, daha sonraları halkın karşılaştığı yangın, deprem, sel, salgın hastalıklar gibi afetler; yoksul halkın çeyiz, cenaze masrafı gibi ihtiyaçlar ile kamu hizmeti gören bazı binaların tamiri ve belediye hizmetlerinin karşılanması gibi sorunların çözülmesi amacını da taşıyordu (Halil Sahillioğlu, "Avârız", *DİA*, İstanbul 1991, IV, s. 109; Mehmet İpşirli, "Avârız Vakfı", *DİA*, İstanbul 1991, IV, s. 109).

2 Nitekim, 1810 yılında alınmaya başlanan *iane-i cihadiye* bir savaş yardımı olarak toplandı ve merkez bürokratları başta olmak üzere taşranın önde gelenleri yardım yapmaya çağrıldı. Ancak devlet, söz verdiği halde iane vermek istemeyen zenginlerden bu parayı zorla aldı (Abdülkadir Özcan, "İâne", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, s. 229-231).

3 Yardımlar, savaş masraflarını karşılamak amacıyla *iane-i cihadiye*, *iane-i harbiye*; kâğıt parayı piyasadan çekebilmek amacıyla *iane-i umumiye*; askeri tesislerin inşa ve tamirini gerçekleştirmek amacıyla *te'sisat-ı askeriye ianesi* ve nihayet doğal afetler sonucu halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla *iane-i musabin* adları altında toplandı (A. Özcan, a.g.m., s. 230).

4 Nitekim, Ambraseys ve Finkel, II. Bayezid'in, 1509 depreminden sonra inşa masraflarının karşılanması için yeni vergiler koyduğunu belirtir (N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, "İstanbul'u Sarsan Depremler", *İstanbul, Deprem Özel Sayısı*, Sayı 31, Ekim 1999, s. 77; N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *Türkiye'de ve Komşu...*, s. 34).

5 Ümit Ekin, "1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 17, İstanbul 2007, s. 47.

6 Şubat ayında meydana gelen deprem İstanbul'da da hissedildi; ancak depremin Bursa'da büyük bir yıkıma neden olduğu haberi yaklaşık on gün sonra İstanbul'a ulaştı. Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre, yaşanan Bursa depremi sonrasında devlet herhangi bir adım atmadı ve bu olaya karşı lakayd davrandı (Ahmed Cevdet Paşa -haz. Cavid Baysun-, *Tezâkir*, I, Ankara 1991, s. 34-35).

7 Alexandre Toumarkine, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı'da Hayırseverlik, Filantropi ve Vatansever Bağışlar", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs 2006*, İstanbul 2007, s. 47.

8 Nitekim, ilk olayda İngiliz Levant Şirketi bir yardım kampanyası başlatırken (Ü. Ekin, a.g.m., s. 46); ikincisinde İstanbul'da bulunan İngilizler mağdur depremzedeler için ekmek ve para yardımında bulundular (A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 35).

9 Hüseyin Muşmal, "Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, Konya 2008, s. 523.

10 Sinan Kuneralp, "Orta Anadolu'da Kıtlık (1873-1875)", *Tarih ve Toplum*, Sayı 76, Nisan 1990, s. 54-55.

11 İ.DH, M 1312/57, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

12 İ.ML, M 1312/29, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312); 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); 16 Temmuz 1894 (12 M 1312).

13 İ.HUS, M 1312/169, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

14 Kolera nedeniyle tahaffuzhanelerde bulunan fakir hastalar ile İstanbul'da muhtaç olan hastalara yardım etmek amacıyla padişahın başkanlığında bir iane komisyonu kurulmuştu. Başlangıçta komisyonun ikinci başkanlığını yürüten Şehremini Rıdvan Paşa (BEO, 42/3125, 31 Temmuz 1892/6 M 1310; 42/3126, 31 Temmuz 1892/6 M 1310), daha sonra komisyon başkanlığı görevini üstlendi (İ.HUS, M 1312/155, 10 Temmuz 1894/6 M 1312).

15 Y.PRK.ŞH, 4/9, 29 Eylül 1892 (7 RA 1310); Y.A.HUS, 279/57, 23 Ağustos 1893 (10 S 1311); İ.ŞE, M 1312/12, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); Y.MTV, 99/56.

16 İ.HUS, M 1312/155, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

17 11 Temmuz 1894 (7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 1; *Sabah*, nr. 1766, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4808, s. 1).

18 *Sabah* gazetesi, komisyonun depremzedeler için gerekli olan eşya ve malzemeyi temin ederek dağıtmaya başladığını, bu çerçevede elli adet çadırı Büyükada, Heybeliada ve Burgazada'da kırlara çıkan halka verilmek üzere özel memurlarla Adalar Kaymakamlığı'na gönderdiğini belirtmektedir (12 Temmuz 1894/8 M 1312, nr. 1767, s. 1). An-

cak, bu gazete haberi dışındaki belgelerde ve gazete haberlerinde söz konusu çadırların komisyon tarafından gönderildiğine dair bir bilgi yoktur. Bkz. "İaşe ve Barınma".

19 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); İ.ŞE, M 1312/12.

20 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 83.

21 İ.ŞE, M 1312/12, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312); 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 1; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Sabah*, nr. 1772, s. 1.

22 Y.A.HUS, 303/11, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

23 Y.A.HUS, 302/98, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); *YEE.d,* nr. 1088, vr. 37.

24 Biletlerin üç gün içinde hazır olacağı tahmin ediliyorsa da, komisyona davet edilen Matbaa-i Osmaniye Müdürü Bekir Efendi, biletlerin istenilen tarihte hazır olamayacağını belirtti (Y.A.HUS, 303/11, 15 Temmuz 1894/11 M 1312). Bir an önce biletlerin basılarak ianenin toplanmasını isteyen padişah, bilet basımının gecikeceğini öğrenince 1.500 liralık biletin kendisine gönderilmesini beklemeden yaptığı bağışı kurenadan Bekir Bey aracılığıyla komisyona gönderdi (Y.PRK.BŞK, 37/46, 17 Temmuz 1894/13 M 1312). Amacı, paranın bir an önce depremzedelere dağıtılmasıydı (*YEE.d*, nr. 191, vr. 4, 15 Temmuz 1894/11 M 1312; İ.HUS, M 1312/51, 16 Temmuz 1894/12 M 1312). Bu para komisyona teslim edildiği gün, dağıtılmak üzere belediye dairelerine gönderildi (Y.A.HUS, 303/28, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).

25 Abdülhamid, ayrıca, biletlerin başka bir matbaada basılmasını istedi (İ.HUS, M 1312/40, 16 Temmuz 1894/12 M 1312). Ancak, matbaadaki hasar tahmin edilenden daha kısa sürede giderildi ve biletler Matbaa-i Osmaniye'de basıldı (Y.A.HUS, 303/28, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).

26 Y.A.HUS, 303/28, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

27 *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 84, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); nr. 685, sr. nr. 113, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 112, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312). Bu biletlerin 600 liralık kısmı sadrazam, şeyhülislam, serasker, Tophane-i Amire müşiri ile adliye, maliye, evkaf, maarif, nafia ve dahiliye nazırlarına (Y.MTV, 100/66, 23 Temmuz 1894/19 M 1312); 75 liralık kısmı ise, hariciye nazırı ve sadaret müsteşarına verildi (*BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 131, 24 Temmuz 1894/20 M 1312). Komisyon, bilet paralarını birkaç gün sonra tahsil etti (Y.MTV, 100/66, 23 Temmuz 1894/19 M 1312; *BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 131, 24 Temmuz 1894/20 M 1312; 25 Temmuz 1894/21 M 1312, *Saadet*, nr. 3033, s. 1; 25 Temmuz 1894/21 M 1312, *Sabah*, nr. 1779, s. 1; 30 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 30, s. 369).

28 Y.A.HUS, 303/50, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 121, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).

29 Y.PRK.EŞA, 20/3, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); *YEE.d,* nr. 815, vr. 57-58, 68; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); Y.PRK.SRN, 4/63; İ.HUS, M 1312/164; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Saadet*, nr. 3026, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1.

30 Komisyonun Matbaa-i Osmaniye'ye gönderdiği talimata göre, basılacak biletler, 10 tanesi 100'er, 20 tanesi 50'şer, 100 tanesi 20'şer ve 200 tanesi de 5'şer liralık olmak üzere toplam 330 adet olacaktı (Y.A.HUS, 303/40, 18 Temmuz 1894/14 M 1312).

31 İ.HUS, M 1312/177, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312). 3.000 lira, hemen aynı gün sadaret yaverlerinden Neşet Bey tarafından komisyona teslim edildi (*BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 98, 20 Temmuz 1894/16 M 1312). Tıpkı ilki gibi, padişahın bu bağışı da, gazetelerle kamuoyuna duyuruldu (21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Saadet*, nr. 3029, s. 1; 21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Sabah*, nr. 1775, s. 1; 21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 1; 23 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 29, s. 358).

32 İ.HUS, S 1312/2, 4 Ağustos 1894 (1 S 1312).
33 İ.HUS, M 1312/176, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).
34 İ.HUS, M 1312/178, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).
35 *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 115, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); Y.MTV, 100/57.
36 *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 10, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); DUİT, 38/15.
37 DUİT, 38/15, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); 31 Temmuz 1894 (27 M 1312).
38 1 Ağustos 1894 (28 M 1312), *Saadet*, nr. 3040, s. 1; 1 Ağustos 1894 (28 M 1312), *Sabah*, nr. 1786, s. 1; 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 381.
39 İ. HUS, S 1312/2, 4 Ağustos 1894 (1 S 1312); *YEE.d,* nr. 1088, vr. 49, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312); Y.PRK.BŞK, 37/45; 7 Eylül 1894 (6 RA 1312), *Saadet*, nr. 3076, s. 1; *Sabah*, nr. 1822, s. 1; 9 Eylül 1894, *The Levant Herald*, nr. 36, s. 450; Y.PRK.ŞH, 5/42, 8 Ekim 1894 (7 R 1312).
40 *BEO.AYN.d,* nr. 1696, s. 412, 426, 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); 22 Ağustos 1894 (19 S 1312); nr. 1687, s. 192, 230, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312); 19 Eylül 1894 (18 RA 1312); nr. 1697, s. 51, 14 Ekim 1894 (13 R 1312).
41 Nizamnamenin birinci maddesine göre, komisyon üyeleri, Şûra-yı Devlet ve Maliye Nezareti'nden ikişer, Adliye Nezareti, Şehremaneti, Osmanlı Bankası memurlarından birer kişi ve diğer beşi Rum, Ermeni, Musevi ve Katolik cemaatlerinden seçilmek üzere toplam on iki kişiden oluşacaktı (Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894/1312; Y.PRK.BŞK, 37/45, 5 Ağustos 1894/2 S 1312).
42 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 378.
43 Komisyonun teklifinde ve padişahın ilk iradesinde, Osmanlı Bankası Tercüman Muavini Namyas Efendi'nin adı vardı (İ.HUS, M 1312/191, 3 Ağustos 1894/30 M 1312). Ancak, Namyas Efendi'nin hasta olması nedeniyle komisyon, Kamondo Bankası müdürlerinden İzak Molho Efendi'yi önerdi (*YEE.d,* nr. 1088, vr. 51, 9 Ağustos 1894/6 S 1312). Bunun üzerine İzak Molho komisyon üyeliğine getirildi (İ.HUS, S 1312/34, 10 Ağustos 1894/7 S 1312; 12 Ağustos 1894/9 S 1312, *Saadet*, nr. 3050, s. 1).
44 Komisyon üyelerine dair padişaha gönderilen tezkerede, söz konusu isimlere ek olarak Sebuh Maksudi Efendi'nin ismi de vardı. Ancak, II. Abdülhamid, bu kişinin yerine başka bir ismin seçilmesini istedi (İ.HUS, M 1312/191, 3 Ağustos 1894/30 M 1312; Y.A.HUS, 305/24, 5 Ağustos 1894/2 S 1312). Bunun üzerine Ermeni cemaatinden Hüdaverdizade Ohannes Efendi uygun görüldü. Ancak, padişah bu ismi de kabul etmeyerek yerine aynı cemaatin önde gelen tüccarlarından Apik Efendi'yi seçti (İ.HUS, S 1312/18, 6 Ağustos 1894/3 S 1312).
45 Kasım ayının sonunda Kostaki Efendi'nin istifa etmesi nedeniyle, yerine tüccardan Velastari Efendi getirildi (İ.ŞE, C 1312/2, 6 Aralık 1894/7 C 1312; *BEO.AYN.d,* nr. 1697, s. 155, 9 Aralık 1894/10 C 1312).
46 Y.A.HUS, 303/28, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312). Nizamnameye göre, komisyonda ayrıca Maliye Nezareti'nden görevlendirilen ve hesap işlerinden sorumlu iki memur ile birkaç kâtip de bulunacaktı (Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894/1312). Bu çerçevede söz konusu görevlere Muhasebe-i Umumiye-i Maliye merkez kalemi memurlarından Talat Bey, Nazif Bey ve Edhem Bey getirildi (7 Ekim 1894/6 R 1312, *Sabah*, nr. 1852, s. 2; 8 Ekim 1894/7 R 1312, *Saadet*, nr. 3106, s. 2).
47 İane-i Hastagân Komisyonu üyelerinin yeni komisyonda da yer alması, İane-i Musabin Komisyonu'nun yeni bir komisyon olmayıp, mevcut komisyonun yetki ve sorumluluk alanlarının genişletilmiş olabileceğini düşündürürse de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, Hastagân Komisyonu'nun faaliyetlerini sürdürdüğünü gösterir. Dolayısıyla Hastagân Komisyonu üyeleri, her iki komisyonda birden görev almışlardı (İ.HUS, ZA 1312/109, 15 Mayıs 1895/20 ZA 1312; İ.ŞE, Z 1312/3, 30 Mayıs 1895/5 Z 1312).

48 İ.HUS, M 1312/176, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).

49 Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894 (1312).

50 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 145, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 46.

51 Nitekim, komisyonun kurulmasının ardından ilk on dört günde 1.741.360 kuruş toplandı ve kasadaki toplam para, 2.259.380 kuruşa ulaştı (Y.A.HUS, 305/80, 9 Ağustos 1894/6 S 1312).

52 Bu miktar, Osmanlı lirasına göre 23.625 kuruştu (Y.PRK.ML, 15/86, 21 Temmuz 1894/17 M 1312; 22 Temmuz 1894/18 M 1312, *Saadet*, nr. 3030, s. 1).

53 İ.HUS, S 1312/8, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312); HR.MTV, 513/71, 6 Ağustos 1894; 7 Ağustos 1894 (5 S 1312), *Saadet*, nr. 3046, s. 1; HR.MTV, 699/6, 8 Ağustos 1894; Y.A.HUS, 305/72, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); 10 Ağustos 1894 (7 S 1312), *Saadet*, nr. 3049, s. 1; 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 32, s. 390, 392. Bu para, Osmanlı lirasıyla 29.091 kuruştu (Y.MTV, 102/26, 8 Ağustos 1894/5 S 1312; 11 Ağustos 1894/8 S 1312, *Saadet*, nr. 3049, s. 1; *Sabah*, nr. 1795, s. 1).

54 Y.MTV, 102/72, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312); 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 32, s. 392; Y.A.HUS, 306/29, 14 Ağustos 1894 (11 S 1312). 6.000 frank, 28.500 kuruşa tekabül etmekteydi (18 Ağustos 1894/15 S 1312, *Saadet*, nr. 3056, s. 1; 18 Ağustos 1894/15 S 1312, *Sabah*, nr. 1802, s. 1).

55 Bu para, 100 Osmanlı lirasına denkti (HR.MTV, 513/78, 18 Ağustos 1894; 699/11, 7 Eylül 1894; *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 25, 30 Eylül 1894/29 RA 1312).

56 İ. HUS, M 1312/164, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); Y.PRK.SRN, 4/63, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); *YEE.d*, nr. 815, vr. 68, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *Saadet*, nr. 3026, s. 1; *Sabah*, nr. 1772, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1; 23 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 29, s. 354; İ. HUS, S 1312/8, 5 Ağustos 1894; HR.MTV, 513/71, 6 Ağustos 1894; 7 Ağustos 1894 (5 S 1312), *Saadet*, nr. 3046, s. 1; Y.A.HUS, 305/72, 9 Ağustos 1894; HR.MTV, 513/76, 14 Ağustos 1894 (11 S 1312); 513/78, 18 Ağustos 1894; 19 Ağustos 1894 (16 S 1312), *Saadet*, nr. 3057, s. 1; *Sabah*, nr. 1803, s. 1; HR.MTV, 699/11, 7 Eylül 1894.

57 Hollanda'nın İstanbul Sefiri M. Tets van Goudrian (Y.MTV, 103/3, 20 Ağustos 1894/17 S 1312; 27 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 417); Alman Sefiri Radowitz (Y.A.HUS, 306/100, 20 Ağustos 1894/17 S 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 420, 21 Ağustos 1894/18 S 1312); Anvers belediye başkanı (*BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 137, 26 Kasım 1894/27 CA 1312; 1636, s. 45, 30 Aralık 1894/2 B 1312); Fransa Dışişleri Bakanı Hanotaux (8 Ağustos 1894/5 S 1312); Viyana bankerlerinden Nicolas Fitlbum (10 Eylül 1894/9 RA 1312, *Saadet*, nr. 3079, s. 1; 17 Eylül 1894, *The Levant Herald*, nr. 37, s. 459); Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Halep konsolosu (14 Eylül 1894/13 RA 1312, *Sabah*, nr. 1829, s. 2) ianede bulunan yabancılardan yalnızca birkaçıydı.

58 Marsilya Konsolosu Mavroyeni Bey (Y.MTV, 104/6, 3 Eylül 1894/2 RA 1312; 10 Eylül 1894/9 RA 1312, *Saadet*, nr. 3079, s. 1; 17 Eylül 1894, *The Levant Herald*, nr. 37, s. 457); Stockholm Başkonsolosu Simon Sacks (HR.MTV, 513/69, 23 Ağustos 1894; 29 Ağustos 1894/26 S 1312, *Saadet*, nr. 3067, s. 1); Stuttgart Fahri konsolosu (HR.MTV, 514/11, 31 Ekim 1894).

59 HR.MTV, 699/45 (28 Ocak 1895); 5 Nisan 1895 (10 L 1312), *Sabah*, nr. 2033, s. 1. *Sabah*'ın haberine göre, Bombay'daki Müslümanlar da İstanbul depremzedeleri için bir komisyon kurarak bağış topladı (22 Eylül 1894/21 RA 1312, *Sabah*, nr. 1837, s. 2).

60 Y.PRK.ML, 15/86, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312); 22 Temmuz 1894 (18 M 1312), *Saadet*, nr. 3030, s. 1; *Sabah*, nr. 1776, s. 1; Y.MTV, 100/78, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); 26 Temmuz 1894 (22 M 1312), *Saadet*, nr. 3034, s. 1; 22 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Saadet*, nr. 3060, s. 1.

61 30 Ağustos 1894 (27 S 1312), *Sabah*, nr. 1814, s. 2; 3 Eylül 1894 (2 RA 1312), Saadet, nr. 3073, s. 3.

62 9 Ekim 1894 (8 R 1312), *Saadet*, nr. 3107, s. 1; 15 Ekim 1894, *The Levant Herald*, nr. 41, s. 505; 5 Nisan 1895 (10 L 1312), *Sabah*, nr. 2033, s. 1; 8 Nisan 1895, *The Levant Herald*, nr. 14, s. 465.

63 Y.MTV, 102/26, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); Y.MTV, 102/72, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312); 9 Ağustos 1894 (6 S 1312), *Saadet*, nr. 3047, s. 1; 11 Ağustos 1894 (8 S 1312), *Saadet*, nr. 3049, s. 1; 18 Ağustos 1894 (15 S 1312), *Saadet*, nr. 3056, s. 1.

64 Y.MTV, 100/66, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); 101/14, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); 102/21, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312); 103/13, 21 Ağustos 1894 (18 S 1312); 28 Temmuz 1894 (24 M 1312), *Saadet*, nr. 3036, s. 1; 12 Ağustos 1894 (9 S 1312), *Saadet*, nr. 3050, s. 1; 22 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Saadet*, nr. 3060, s. 1; 27 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 417; 1 Eylül 1894 (29 S 1312), *Saadet*, nr. 3070, s. 3; 12 Eylül 1894 (11 RA 1312), *Saadet*, nr. 3081, s. 1.

65 Dersaadet Su Kumpanyası (Y.A.HUS, 304/54, 30 Temmuz 1894/26 M 1312; *BEO. AYN.d*, nr. 1696, s. 389, 30 Temmuz 1894/26 M 1312); Fenerler İdaresi (Y.A.HUS, 304/32, 28 Temmuz 1894/24 M 1312); Osmanlı Bankası'nın yurtiçi ve yurtdışındaki şubeleri (29 Ağustos 1894/27 S 1312, *Sabah*, nr. 1814, s. 2; 3 Eylül 1894, *The Levant Herald*, nr. 35, s. 425); Crédit Lyonnais (Y.A.HUS, 303/104, 24 Temmuz 1894/20 M 1312; 17 Ağustos 1894/14 S 1312, *Saadet*, nr. 3055, s. 2; 17 Ağustos 1894/14 S 1312, *Sabah*, nr. 1801, s. 1); Deutsche Bank'ın İstanbul şubesi (20 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 33, s. 405).

66 Hedmann Alman Fişenk Fabrikası (Y.MTV, 101/73, 1 Ağustos 1894/28 M 1312; 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 381); Lloyd Kumpanyası (9 Ekim 1894/8 R 1312, *Saadet*, nr. 3107, s. 1); Krupp ve Mauser Fabrikası (Y.MTV, 101/73, 1 Ağustos 1894/28 M 1312; 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 381) gibi.

67 *Siècle d'Orient* (Y.A.HUS, 303/63, 21 Temmuz 1894/17 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 123, 21 Temmuz 1894/17 M 1312); Sırbistan Kızılhaçı (12 Ağustos 1894/9 S 1312, *Saadet*, nr. 3050, s. 1; 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 32, s. 392); Caritas Yardımseverler Cemiyeti (HR.MTV, 513/87, 25 Ağustos 1894/22 S 1312); Balat'taki Aios Vassilos Rum Yardımseverler Cemiyeti (17 Eylül 1894, *The Levant Herald*, nr. 37, s. 457) bunlardan birkaçıdır.

68 7 Ocak 1895, *The Levant Herald*, nr. 1, s. 5.

69 Bulgar Eksarhlığı'nın bağışı için bkz. Y.MTV, 101/14, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); 28 Temmuz 1894 (24 M 1312), *Saadet*, nr. 3036, s. 1.

70 16 Eylül 1894 (15 RA 1312), *Sabah*, nr. 1831, s. 2. Komisyon, şenlikler tertip ederek iane topladı (11 Aralık 1894/12 C 1312, *Saadet*, nr. 3171, s. 1; HR.MTV, 699/44, 23 Ocak 1895; 514/35, 23 Ocak 1895).

71 *YEE.d*, nr. 815, vr. 68, 19 Temmuz 1894; 25 Temmuz 1894 (21 M 1312), *Sabah*, nr. 1779, s. 1.

72 HR.MTV, 513/66, 24 Temmuz 1894; 699/3.

73 HR.MTV, 699/9, 20 Ağustos 1894; 513/79, 11 Ağustos 1894; 22 Ağustos 1894.

74 HR.MTV, 699/26, 3 Kasım 1894.

75 HR.MTV, 699/8, 12 Ağustos 1894.

76 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Saadet*, nr. 3031, s. 1; , *Sabah*, nr. 1777, s. 2.

77 Paris İane Komisyonu, *Ajans Fournier, Figaro* ve *Gaulois* gazeteleri tarafından ve onların himayesinde kurulur (HR.MTV, 513/60, 20 Temmuz 1894; 699/1; 21 Temmuz 1894/17 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 2; Y.A.HUS, 303/70, 22 Temmuz 1894; 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Saadet*, nr. 3031, s. 1; *Sabah*, nr. 1777, s. 2; *The Levant Herald*, nr. 29, s. 354).

78 Mavroyeni Bey, Washington'un bir ticaret merkezi olmadığına işaret ederek komisyon kurulmasına gerek olmadığını belirtir (HR.MTV, 699/10, 30 Ekim 1894).

79 HR.MTV, 699/12, 9 Eylül 1894; 699/13, 17 Eylül 1894; 699/18, 2 Ekim 1894; Y.A. HUS, 310/86, 16 Ekim 1894 (15 R 1312). Mavroyeni Bey, Boston'un iane toplamaya uygun olduğunu söylerse de (Y.A.HUS, 310/47, 10 Ekim 1894/9 R 1312), bu şehirde bir komisyon kurulmaz.

80 Belgrad İane Komisyonu, Belgrad Metropolidi Mihail'in (*YEE.d*, nr. 815, vr. 68, 19 Temmuz 1894; 25 Temmuz 1894/21 M 1312, *Sabah*, nr. 1779, s. 1); Berlin Komisyonu Berlin Belediye Başkanı'nın (*BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 65, 22 Ekim 1894/21 R 1312); Paris İane Komisyonu, Fransa'nın eski İstanbul Sefiri Marki de Noailles'in (HR.MTV, 513/60, 20 Temmuz 1894; 699/1, 20 Temmuz 1894; Y.A.HUS, 303/70, 22 Temmuz 1894; 29 Temmuz 1894/25 M 1312, *Sabah*, nr. 1783, s. 1); New York'taki komisyon New York Ticaret Odası başkanının (HR. MTV, 699/18, 2 Ekim 1894) başkanlığında kuruldu.

81 Osmanlı devletinin Brüksel Sefiri Kara Todori Paşa, Anvers'te açılan komisyonun (16 Eylül 1894/15 RA 1312, *Sabah*, nr. 1831, s. 2); Paris Maslahatgüzarı Misak Efendi, Paris komisyonunun fahri başkanıydı (HR.MTV, 513/60, 20 Temmuz 1894; 699/1; Y.A.HUS, 303/70).

82 HR.MTV, 699/22, 23 Ekim 1894.

83 Bkz. "Kurumların ve Şahısların Yaptığı Şartlı Yardımlar".

84 Yurtdışından gönderilen evrak arasında iane listeleri de vardı. Bu listeler ve gönderilen paralar hakkında bkz. HR.MTV, 699/14, 24 Eylül 1894; 699/15, 25 Eylül 1894; 699/19, 6 Ekim 1894; 699/23, 28 Ekim 1894; 699/29, 21 Kasım 1894; 699/39, 2 Ocak 1895; 699/40, 3 Ocak 1895; 699/45, 28 Ocak 1895; 699/47, 6 Şubat 1895.

85 10 Ağustos 1894 (7 S 1312), *Sabah*, nr. 1794, s. 2; 17 Ağustos 1894 (14 S 1312), *Saadet*, nr. 3055, s. 2; *Sabah*, nr. 1801, s. 1; 6 Eylül 1894 (5 RA 1312), *Sabah*, nr. 1821, s. 2.

86 HR.MTV, 513/58, 19 Temmuz 1894; 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Saadet*, nr. 3031, s. 1; *Sabah*, nr. 1777, s. 2; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Sabah*, nr. 1778, s. 1; 25 Temmuz 1894 (21 M 1312), *Sabah*, nr. 1779, s. 1. Avrupa'da İstanbul depremzedeleri için iane kampanyaları başlatan gazetelerden Fransa'da çıkan *Figaro* ve *Gaulois* gazeteleri ile New York'ta yayımlanan *Christian Herald* gazetesi de kendi kampanyalarına katılanların isimlerini neşretti. *Figaro* gazetesinde yayımlanan iane listesi hakkındaki haber için bkz. 17 Ağustos 1894 (14 S 1312), *Sabah*, nr. 1801, s. 2.

87 İ.HUS, M 1312/86, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312). Brüksel sefirinin iane komisyonu kurma talebinin (HR.MTV, 697/40, 19 Temmuz 1894) irade doğrultusunda reddedilmiş olması (HR.MTV, 513/58, 19 Temmuz 1894), bu yönde daha önce de irade olduğunu gösterir. Petersburg elçisiyle (HR.MTV, 513/72, 7 Ağustos 1894) Batum (HR.MTV, 513/61, 21 Temmuz 1894; 699/2) ve Tiflis şehbenderlerinin izin talepleri de benzer şekilde reddedildi (HR.MTV, 513/77, 16 Ağustos 1894).

88 Nitekim, Venedik'te depremzedeler yararına verilen konser, Venedik Şehbenderi Lokadis Efendi'nin teşvikleri sonucu gerçekleşmişti (21 Ağustos 1894/18 S 1312, *Sabah*, nr. 1805, s. 1).

89 HR.MTV, 699/14, 24 Eylül 1894; 514/7, 22 Ekim 1894.

90 İ.HUS, M 1312/189, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1699, s. 278.

91 Biga Sancağı İane Komisyonu, Kaymakam Muhlis Bey'in başkanlığında kurulurken; üyeliklerine Bidayet Mahkemesi Başkanı Mehmed Nuri, Belde Müftüsü Hüseyin, Mal Müdürü Osman Nuri, Tahrirat Kâtibi Ali Rıza, Belediye Başkanı Hüseyin Efendiler getirildi (23 Temmuz 1894/19 M 1312, *Sabah*, nr. 1777, s. 2). Adana İane Komisyo-

nu'nun Redif Fırkası Kumandanı Ferik Emin Paşa başkanlığında kurulması ve komisyonun diğer üyeleri hakkında bkz. 23 Ağustos 1894 (20 S 1312), *Saadet*, nr. 3061, s. 1.

92 Nitekim, II. Abdülhamid, Aydın Valisi Hasan Fehmi Paşa'nın İzmir'de kurmak istediği iane komisyonunun Şehremaneti'ndeki komisyona bağlı olarak faaliyet göstermesine izin verdi (İ.HUS, M 1312/189, 15 Temmuz 1894/11 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1699, s. 278). Öte yandan Adalar'da deprem mağduru halka yardım etmek amacıyla kurulan iane komisyonunun (5 Ekim 1894/4 R 1312, Saadet, nr. 3103, s. 2; 8 Ekim 1894, *The Levant Herald*, nr. 40, s. 493), Şehremaneti'nden ayrı olarak bilet bastırıp dağıtma talebi, komisyonun Şehremaneti'ne bağlı olması nedeniyle reddedildi (Y.MTV, 100/39, 19 Temmuz 1894/15 M 1312; 21 Temmuz 1894/17 M 1312).

93 *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 398, 6 Ağustos 1894 (3 S 1312); 22 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Saadet*, nr. 3060, s. 2; 28 Ağustos 1894 (25 S 1312), *Saadet*, nr. 3066, s. 2; *Sabah*, nr. 1812, s. 2; 26 Eylül 1894 (25 RA 1312), *Saadet*, nr. 3095, s. 2; *Sabah*, nr. 1841, s. 3.

94 Y.MTV, 106/117, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).

95 8 Ağustos 1894 (5 S 1312), *Saadet*, nr. 3046, s. 3; *Sabah*, nr. 1792, s. 2; Y.MTV, 103/3, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); 27 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 417; 27 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 417; Y.MTV, 106/117, 22 Ekim 1894 (21 R 1312); 25 Ekim 1894 (24 R 1312), *Saadet*, nr. 3123, s. 1; 4 Kasım 1894 (5 CA 1312), *Sabah*, nr. 1881, s. 2; 6 Kasım 1894 (7 CA 1312), *Saadet*, nr. 3136, s. 2; 2 Aralık 1895 (15 C 1313), *Sabah*, nr. 2274, s. 1.

96 İzmir İane Komisyonu'na iane veren bağışçıların isimleri ve bağış miktarı hakkında bkz. 22 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Saadet*, nr. 3060, s. 2. İzmir'deki komisyonda 300 liranın toplandığı haberi İzmir'de çıkan Rum gazetelerinde (28 Temmuz 1894/24 M 1312, *Saadet*, nr. 3036, s. 2); Halep'te toplanan yardımlar yerel gazetelerden *Fırat* gazetesinde (7 Eylül 1894/6 RA 1312, *Saadet*, nr. 3076, s. 3); Port Said'de toplanan miktarın 12.660 kuruşa ulaştığı haberi mahalli gazetelerden *El-Müeyyed*'de (3 Eylül 1894/2 RA 1312, *Saadet*, nr. 3073, s. 3); Beyrut'un kazalarında toplanan bağışlar Beyrut gazetelerinde neşredildi (27 Eylül 1894/26 RA 1312, *Saadet*, nr. 3096, s. 2; 29 Eylül 1894/28 RA 1312, *Sabah*, nr. 1844, s. 3).

97 Y.PRK.BŞK, 37/16, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); HR.MTV, 513/55, 22 Temmuz 1894; Y.MTV, 101/48, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); Y.A.HUS, 305/45, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312); HR.MTV, 513/73, 11 Ağustos 1894; Y.PRK.BŞK, 37/46, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); İ.HUS, S 1312/59, 19 Ağustos 1894 (16 S 1312); HR.MTV, 699/19, 6 Ekim 1894; İ.HUS, CA 1312/24, 7 Kasım 1894 (8 CA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 123, 20 Kasım 1894 (21 CA 1312).

98 28 Ağustos 1894 (25 S 1312), *Saadet*, nr. 3066, s. 2; 12 Eylül 1894 (11 RA 1312), *Sabah*, nr. 1827, s. 2; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 242, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312); İ. HUS, R 1312/1, 14 Ekim 1894 (13 R 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 48, 53, 65, 22 Ekim 1894 (21 R 1312); HR.MTV, 514/12, 1 Kasım 1894; 4 Kasım 1894 (5 CA 1312), *Sabah*, nr. 1881, s. 2; *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 127, 22 Kasım 1894 (23 CA 1312).

99 Rio de Janeiro'daki Müslümanların yaptığı bağış, Crédit Lyonnais aracılığıyla gönderildi (HR.MTV, 699/45, 28 Ocak 1895).

100 25 Ocak 1895 (28 B 1312), *Sabah*, nr. 1963, s. 1; HR.MTV, 699/34, 5 Aralık 1894; 699/37, 27 Aralık 1894; 12 Temmuz 1894 (19 M 1313), *Sabah*, nr. 2131, s. 1.

101 *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 85, 29 Ekim 1894 (28 R 1312); nr. 1697, s. 314, 26 Nisan 1895 (30 L 1312).

102 Örneğin, Sırp kralının yaptığı bağış karşılığında bilet kesildi ve çıkan irade doğrultusunda bunların Sırbistan Sefareti aracılığıyla hükümdara teslim edilmesini istendi (İ.HUS, M 1312/164, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).

103 Y.A.HUS, 304/32, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); 304/54, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1696, s. 404, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312); nr. 1696, s. 428, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312).

104 HR.MTV, 513/73, 11 Ağustos 1894; 513/81, 23 Ağustos 1894; *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 215, 25 Ağustos 1894 (22 S 1312); HR.MTV, 513/92, 15 Eylül 1894; 514/2, 7 Ekim 1894; 514/7, 22 Ekim 1894; 514/12, 1 Kasım 1894; 514/15, 6 Kasım 1894; *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 427; HR.MTV, 514/31, 8 Ocak 1895; *BEO. NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 603, 21 Ocak 1895 (24 B 1312).

105 Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894 (1312).

106 *BEO.AYN.d,* nr. 1649, s. 227, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); *Sabah,* nr. 1776, s. 1.

107 *BEO.AYN.d,* nr. 1697, s. 15, 24 Eylül 1894 (23 RA 1312); *BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 151, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312).

108 Y.A.HUS, 305/80, 10 Ağustos 1894 (7 S 1312); *YEE.d,* nr. 1088, vr. 51; Y.A.HUS, 306/69, 17 Ağustos 1894 (14 S 1312); 307/27, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312); *YEE.d,* nr. 1088, vr. 61, 31 Ağustos 1894 (28 S 1312).

109 Y.MTV, 100/57, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); 100/66, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); 100/78, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); 101/4, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312); 101/14, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); 101/53, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); 101/73, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); 102/46, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); 102/72, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312); 103/3, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); Y.PRK. ŞH, 5/42, 22 Eylül 1894 (21 RA 1312); Y.MTV, 106/83, 18 Ekim 1894 (17 R 1312); 106/117, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).

110 25 Temmuz 1894 (21 M 1312), *Saadet,* nr. 3033, s. 1; *Sabah,* nr. 1779, s. 1; 26 Temmuz 1894 (22 M 1312), *Saadet,* nr. 3034, s. 1; *Sabah,* nr. 1780, s. 1; 27 Temmuz 1894 (23 M 1312), *Saadet,* nr. 3035, s. 1; *Sabah,* nr. 1781, s. 1; 4 Ağustos 1894 (1 S 1312), *Saadet,* nr. 3043, s. 1; *Sabah,* nr. 1789, s. 1; 30 Temmuz 1894, *The Levant Herald,* nr. 30, s. 369; 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald,* nr. 32, s. 392; 20 Ağustos 1894, *The Levant Herald,* nr. 33, s. 405.

111 Nitekim, Teftiş-i Askeri Komisyonu üyelerinden Ferik Fazlı Paşa'nın bağışı, Dahiliye Nezareti'nden gazetelere gönderilen iane listelerinde olmasına rağmen gazetelerde neşredilmedi. Şehremaneti, bunun üzerine listenin tashihini istedi (*BEO.NGG.d,* nr. 685, sr. nr. 217, 25 Ağustos 1894/22 S 1312; *BEO.AYN.d,* nr. 1650, s. 53, 28 Ağustos 1894/25 S 1312). Bu hata, muhtemelen Fazlı Paşa'nın durumu fark ederek komisyona müracaat etmesi sonucu anlaşılmıştı.

112 Örneğin *Sabah* gazetesi, 18 Temmuz tarihli nüshasında, muhtaçlar ve acizler yararına bağışta bulunmanın Müslümanlara farz olduğunu, hali vakti yerinde olanların bağış yapmada birbiriyle yarışacağını ümit ettiğini belirtti (18 Temmuz 1894/14 M 1312, nr. 1772, s. 1). Gazete, birkaç gün sonraki nüshasında, benzer temennilerde bulunarak halkı yardım için teşvik etti (22 Temmuz 1894/18 M 1312, *Sabah,* nr. 1776, s. 1).

113 Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894 (1312).

114 17 Ağustos 1894 (14 S 1312), *Saadet,* nr. 3055, s. 2; *Sabah,* nr. 1801, s. 1; 27 Eylül 1894 (26 RA 1312), *Saadet,* nr. 3096, s. 2; 29 Eylül 1894 (28 RA 1312), *Sabah,* nr. 1844, s. 3.

115 Gazetelerde neşredildiğini tespit ettiğimiz son liste, 13 Ocak 1896 tarihlidir (28 B 1313, *Sabah,* nr. 2316, s. 1).

116 II. Abdülhamid, Avrupa ve Amerika'da ianede bulunanların insaniyet gösterisi karşısında Türk halkının memnuniyetini ve minnettarlığını belirten yazıların basında yer almasını istemişti (İ.HUS, S 1312/1, 4 Ağustos 1894/1 S 1312).

117 6 Ağustos 1894 (3 S 1312), *Saadet,* nr. 3044, s. 1; *Sabah,* nr. 1790, s. 1; 7 Ağustos 1894 (4 S 1312), *Saadet* nr. 3045, s. 1; 16 Ağustos 1894 (13 S 1312), *Sabah,* nr. 1800, s. 1.

118 Örneğin, Paris'teki yardım komisyonu iane toplamaktan ve eğlence organize etmekten sorumlu olmak üzere iki alt komiteden oluşmaktaydı (29 Temmuz 1894/25 M 1312, *Saadet*, nr. 3037, s. 1; 29 Temmuz 1894/25 M 1312, *Sabah*, nr. 1783, s. 1; 30 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 30, s. 366).

119 Peşte'de, bu amaçla bir komisyon kuruldu. Komisyon, önce bir konser (HR.MTV, 699/31, 30 Kasım 1894; 3 Aralık 1894/4 C 1312, *Sabah*, nr. 1909, s. 2; 3 Aralık 1894, *The Levant Herald*, nr. 48, s. 583), ardından bir tiyatro oyunu düzenledi. Macar asilzadelerinin ve Avusturya'nın önde gelen isimlerinin katıldığı eğlencelerde, davetliler arasında olan Johann Strauss orkestra şefliği yaptı ve mini konserler verdi (HR.MTV, 699/32, 4 Aralık 1894; 699/33).

120 Marsilya'da basın mensuplarının bağlı olduğu sendika bir konser düzenledi (HR. MTV, 513/73, 11 Ağustos 1894). Berlin'de, Alman tiyatro yönetmenlerinden ve Neuen Tiyatrosu'nun genel müdürü Sigmund Lautenburg (www.biographien.ac.at/lautenburg_sigmund-04.07.2009), bir tiyatro oyunu düzenledi (HR.MTV, 513/95, 25 Eylül 1894). İsviçre'de tahsil gören Suriye eski valisi Rauf Paşa'nın oğlu Osman Bey ve arkadaşı Ohanidis Yeşare İlif Efendi de konser verdi (Y.MTV, 106/83, 18 Ekim 1894/17 R 1312; 21 Ekim 1894/20 R 1312, *Saadet*, nr. 3119, s. 1).

121 11 Ağustos 1894 (8 S 1312), *Sabah*, nr. 1795, s. 3; HR.MTV, 513/80, 20 Ağustos 1894; 23 Ağustos 1894 (20 S 1312), *Sabah*, nr. 1807, s. 2. Berlin'de düzenlenen eğlenceler oldukça ilginçti. Bir İtalyan mahallesinde düzenlenen program kapsamında kahvehaneler, birahaneler ve sair yerler ışıklandırılarak bir piyango tertip edildi. Türk kıyafetlerini giyen kahveciler, Türk usulüne göre yaptıkları kahveyi gelenlere sunmuş, Alman kızları İtalyan kıyafetleri giyerek dans etmişlerdi. Venedik şehrini anımsatan yerler, kanallar ve gondollar ise ışıklandırılmıştı (10 Ağustos 1894/7 S 1312, *Sabah*, nr. 1794, s. 2).

122 Nitekim, daha önce Yunanistan'da meydana gelen deprem nedeniyle 11 Temmuz, yani İstanbul'da yaşanan depremin ertesi günü Taksim bahçesinde bir eğlence programı düzenlenmesi ve elde edilen gelirin Yunanistan afetzedelerine gönderilmesi kararlaştırılmıştı (İ.HUS, M 1312/11, 7 Temmuz 1894/3 M 1312; İ.HUS, M 1312/14, 8 Temmuz 1894/4 M 1312). Ancak, padişah, 10 Temmuz günü meydana gelen deprem ve halkın Taksim bahçesi gibi açık alanlara çekilmesi nedeniyle programın kapalı bir yerde yapılmasını istedi (Y.A.HUS, 302/58, 11 Temmuz 1894/7 M 1312).

123 İzmir İane Komisyonu, bir tiyatro oyunu gösterisine karar verdi (2 Ağustos 1894/29 M 1312, *Sabah*, nr. 1787, s. 2). Tiyatronun oynanacağı Rıhtım Tiyatrosu gösteriyi ücretsiz olarak sunmayı, Demiryolu İdaresi de seyircileri Buca, Karşıyaka ve Birunabad'a ek seferler düzenleyerek taşımayı taahhüt etti (10 Ağustos 1894/7 S 1312, *Sabah*, nr. 1794, s. 2; 11 Ağustos 1894/8 S 1312, *Saadet*, nr. 3049, s. 2). Osmanlı Opera Kumpanyası Müdürü Beyliyan tarafından icra edilen operanın geliri 20.000 kuruşa ulaşarak İzmir İane Komisyonu'na gönderildi (28 Ağustos 1894/25 S 1312, *Saadet*, nr. 3066, s. 2). Öte yandan Mısır'da da Meclis-i Şûra-yı Kavanin üyelerinden Ahmed Şükrü Paşa'nın başkanlığında, Kahire yakınlarındaki Hilvan'da Alatı salonunda depremzedeler yararına önce bir eğlence, ardından bir balo düzenlendi (28 Eylül 1894/27 RA 1312, *Sabah*, nr. 1843, s. 2).

124 Nitekim Patrikhane, Büyükada'da yıkılan Rum mektebi yararına tiyatro oyunu gösterimi için Babıâli'den izin istedi (*BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 432, 11 Ekim 1895/21 R 1313).

125 Paul Lange, önceleri Amerikan Kız Koleji'nde, ardından Alman Lisesi'nde hocalık; V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahdeddin dönemlerinde de Muzika-i Hümayun şefliği yaptı (www.wikipedia.org/wiki/Paul_Lange-04.07.2009).

126 İlk konser, 29 Temmuz Pazar günü (29 Temmuz 1894/25 M 1312, *Sabah*, nr. 1783, s. 1; 30 Temmuz 1894/26 M 1312, *Sabah*, nr. 1784, s. 1); ikincisi ise, 6 Ağustos Pazar günü gerçekleştirildi (6 Ağustos 1894/3 S 1312, *Saadet*, nr. 3044, s. 2; 8 Ağustos 1894/5 S 1312, *Sabah*, nr. 1792, s. 2). *Saadet* gazetesi, bu konserlerden üçüncüsünün, yine Tepebaşı bahçesinde verilmesinin planlandığını belirtirse de (6 Ağustos 1894/3 S 1312, nr. 3044, s. 2), dönemin diğer kaynaklarında üçüncü konsere dair bir bilgi yoktur.

127 Tepebaşı bahçesinde verilecek konsere giriş ücreti 5 kuruş (29 Temmuz 1894/25 M 1312, *Sabah*, nr. 1783, s. 1); Summer Palace Oteli'nin giriş ücreti ise 20 kuruş, yani 1 mecidiyeydi (6 Ağustos 1894/3 S 1312, *Saadet*, nr. 3044, s. 2). *Saadet* gazetesinin haberine göre, bu gecenin çiçek satışlarından 30 lira elde edildi (8 Ağustos 1894/5 S 1312, nr. 3046, s. 2). İane-i Musabin Komisyonu'nun düzenlediği listeye göre, Summer Palace'da Lange tarafından verilen bu konser ile daha sonra yine aynı mekânda gösterilen tiyatro oyununun toplam hasılatı 3.732 kuruştu (4 Ekim 1894/3 R 1312, *Saadet*, nr. 3102, s. 1; 8 Ekim 1894, *The Levant Herald*, nr. 40, s. 493).

128 Y.MTV, 100/76, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312).

129 29 Temmuz 1894 (25 M 1312), *Sabah*, nr. 1783, s. 1. Bu konserin ayrıntıları öncelikle Yıldız Sarayı'na bildirilmişti (Y.MTV, 100/76, 24 Temmuz 1894/20 M 1312).

130 Tarabya'daki otelin bahçesinde verilen konsere katılanlardan en önemlileri İran Sefiri Mirza Esedullah Han, Yunan Sefiri Prens Mavrokordato, İspanya ve Belçika sefirleri, İtalya ve Karadağ maslahatgüzarları, Şûra-yı Devlet üyelerinden Safvet Bey ve *Times* gazetesinin İstanbul muhabiri idi (8 Ağustos 1894/5 S 1312, *Saadet*, nr. 3046, s. 2; 8 Ağustos 1894/5 S 1312, *Sabah*, nr. 1792, s. 2).

131 Bakırköy tren istasyonuna yakın bir gazinoda verilen konser haberi için bkz. 4 Ağustos 1894 (1 S 1312), *Sabah*, nr. 1788, s. 3.

132 Dönemin ünlü atletlerinden olduklarını tahmin ettiğimiz Ortega ve Ramos'un katıldığı Tepebaşı Belediye Bahçesi'nde bir spor müsabakası yapıldı (22 Temmuz 1894/18 M 1312, *Saadet*, nr. 3030, s. 3; 24 Temmuz 1894/20 M 1312, *Saadet*, nr. 3032, s. 1).

133 Nitekim, Tarabya Summer Palace Otel'de bir balo düzenlendi (15 Ağustos 1894/12 S 1312, *Sabah*, nr. 1799, s. 2).

134 Tüm bu etkinliklerin dışında, halkın maddi desteğini artırmak amacıyla piyango düzenlenmesi düşünüldü. Bir kişinin 2.000 lira kazanacağı piyangoda, toplam ikramiye 25.000'di ve bu paranın 1.363 kişiye dağıtılması planlanıyordu. 25.000 lira kâr getirmesi planlanan piyango için arz edilecek bilet sayısı 100.000; bilet fiyatı da yarım Osmanlı lirası olacaktı. Elde edilen miktar ihtiyaç sahiplerine ya da Kapalıçarşı'nın tamirine tahsis edilecekti. (Y.A.HUS, 306/32, 13 Ağustos 1894/10 S 1312).

135 Y.PRK.ZB, 13/69, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

136 Örneğin, Mösyö Ralli ve Rıhtım Kumpanyası'nın yöneticileri tarafından Fenerbahçe'de deniz üzerinde bir konserle gece şenliği planlandı ve gereken izin için Babıâli'ye müracaat edildiyse de, bu eğlence uygun bulunmadı (Y.MTV, 102/2, 8 Ağustos 1894/5 S 1312).

137 Komisyon, gelir-gider çizelgesinde, tahsil edilen biletlerin 723 kuruş 20 parasının Bitlis'ten İane-i Musabin Mülkiye Komisyonu için gönderilen para olduğu ve yanlışlıkla kendilerine teslim edildiği ifade edilmektedir (Y.PRK.ŞH, 7/27, 12 Eylül 1894/22 RA 1313; Y.A.HUS, 337/82, 10 Ekim 1895/20 R 1313).

138 Y.MTV, 134/1, 2 Ocak 1896 (16 B 1313); 13 Ocak 1896 (28 B 1313), *Sabah*, nr. 2316, s. 1.

139 Y.MTV, 135/138, 2 Şubat 1896 (17 Ş 1313).

140 Y.PRK.ŞH, 4/90, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

141 Y.PRK.MYD, 15/10, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312); 15/11, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); İ. HUS, S 1312/71, 14 Ağustos 1894 (11 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 138, 16 Ağustos 1894 (13 S 1312).

142 Y.PRK.AZJ, 29/46, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); BEO, 34030, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 406, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312); s. 451, 456, 30 Ağustos 1894 (27 S 1312); nr. 1687, s. 208, 29 Ağustos 1894 (26 S 1312).

143 ŞD, 2637/12, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1673, s. 421, 422, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312); nr. 1649, s. 355, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312); nr. 1673, s. 495, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); nr. 1661, s. 238, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).

144 Y.A.HUS, 304/21 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 271, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).

145 Nitekim, hükümet, tüm memur ve kâtiplere 20 gün aradan sonra yeniden maaş dağıttı (30 Ağustos 1894/27 S 1312, *Sabah*, nr. 1814, s. 1).

146 MF.MKB, 67/35 26 Ocak 1895 (29 B 1312).

147 Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894 (1312); 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 32, s. 390.

148 İ.HUS, M 1312/56, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 410.

149 20 Ağustos 1894 (17 S 1312), *Sabah*, nr. 1804, s. 1.

150 Y.A.RES, 71/56, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); 28 Ağustos 1894 (25 S 1312), *Sabah*, nr. 1812, s. 1. *Sabah* gazetesinde yer alan bir habere göre, bu para 1., 2. ve 3. Belediye dahilindeki mağdurlara dağıtılacaktı (14 Eylül 1894/13 RA 1312, nr. 1829, s. 1).

151 4 Eylül 1894 (3 R A 1312), *Sabah*, nr. 1819, s. 1.

152 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 260, 262, 16 Eylül 1894 (15 RA 1312); 17 Eylül 1894 (16 RA 1312).

153 İ.DH, RA 1312/54, 5 Eylül 1894 (4 RA 1312); Y.PRK.ŞH, 5/42, 5 Eylül 1894 (4 RA 1312); 7 Eylül 1894 (6 RA 1312), *Saadet*, nr. 3076, s. 1; *Sabah*, nr. 1822, s. 1.

154 Bu karar alınmazdan evvel, Sur İçi'ndeki belediye dairelerini teftiş için komisyon üyelerinden Şefik ve Apik Efendiler görevlendirilmişti (24 Ağustos 1894/21 S 1312, *Saadet*, nr. 3062, s. 1; 4 Eylül 1894/3 RA 1312, *Sabah*, nr. 1819, s. 1). Kararın alınmasından sonra ise, Dördüncü ve Altıncı Belediye Dairelerine Ekrem Bey ve Şişmanoğlu Kostaki Efendi; Beşinci ve Yedinci Belediye Dairelerine Aristakis Azaryan Efendi; Sekizinci ve Dokuzuncu Dairelere Hacı Arif Efendi; Onuncu Daireye yine Apik Efendi; Adalar Kazası Kaymakamlığı'na Cemal Bey Efendi tayin edildi. Kartal, Küçükçekmece kazalarının denetimi işine de komisyon üyesi olmayan Şehremaneti Meclisi üyesi Sadık Bey ile Şehremaneti Sicill-i Ahval Dairesi Başkâtibi Hacı Daniş Bey atandı (İ.ŞE, RA 1312/6, 7 Eylül 1894/6 RA 1312; RA 1312/16, 20 Eylül 1894/19 RA 1312; 9 Eylül 1894/8 RA 1312, *Saadet*, nr. 3078, s. 1; *Sabah*, nr. 1824, s. 1; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 235, 23 Eylül 1894/22 RA 1312).

155 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 260, 16 Eylül 1894 (15 RA 1312); İ.ŞE, RA 1312/16, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312).

156 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 260, 262, 16 Eylül 1894 (15 RA 1312); 17 Eylül 1894 (16 RA 1312); 18 Eylül 1894 (17 RA 1312), *Saadet*, nr. 3087, s. 1; 20 Eylül 1894 (19 RA 1312), *Saadet*, nr. 3089, s. 1. *The Levant Herald*'ın haberine göre, bu 39 aileden 27'si Müslüman, 6'sı Rum, 4'ü Yahudi ve 2'si de Ermeni idi (24 Eylül 1894, nr. 38, s. 471). Diğer iane dağıtımları için bkz. Y.PRK.ŞH, 5/42, 24 Eylül 1894 (23 RA 1312); 5/46, 12 Ekim 1894 (11 R 1312); Y.MTV, 107/5, 23 Ekim 1894 (22 R 1312); 113/25, 16 Ocak 1895 (19 B 1312); Y.PRK.ŞH, 6/40, 18 Mart 1895 (21 N 1312); Y.MTV, 117/85, 9 Nisan 1895 (13 L 1312).

157 *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 415, 22 Ekim 1894 (21 R 1312); Y.MTV, 107/100, 30 Ekim 1894 (29 R 1312); 108/24, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312). Birinci Belediye Dairesi'ne

müfettiş olarak atanan komisyon üyeleri Şefik ve Apik Efendiler, aynı zamanda bu bölgedeki iane dağıtımında da görev aldı (Y.PRK.ŞH, 5/46, 12 Ekim 1894/11 R 1312; Y.MTV, 107/5, 23 Ekim 1894/22 R 1312).

158 20 Eylül 1894 (19 RA 1312), *Saadet*, nr. 3089, s. 1; 25 Eylül 1894 (24 RA 1312), *Saadet*, nr. 3094, s. 1; 27 Eylül 1894 (26 RA 1312), *Saadet*, nr. 3096, s. 1; 29 Eylül 1894 (28 RA 1312), *Saadet*, nr. 3098, s. 1; 3 Ekim 1894 (2 R 1312), *Saadet*, nr. 3101, s. 1; 10 Ekim 1894 (9 R 1312), *Saadet*, nr. 3108, s. 1; 12 Ekim 1894 (11 R 1312), *Saadet*, nr. 3110, s. 1; 15 Aralık 1894 (16 C 1312), *Saadet*, nr. 3175, s. 1. Basın, zaman zaman belediye daireleri ve kazalara dağıtılmak üzere gönderilen toplam iane miktarını da neşretti (24 Temmuz 1894/2 S 1313, *Sabah*, nr. 2143, s. 1; 1 Ağustos 1894/9 S 1313, *Sabah*, nr. 2150, s. 1).

159 Y.MTV, 107/100, 30 Ekim 1894 (29 R 1312); 108/24, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312).

160 İ.ŞE, B 1312/7, 7 Aralık 1894 (8 C 1312); 26 Aralık 1894 (27 C 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 198, 10 Ocak 1894 (13 B 1312); s. 202, 12 Ocak 1895 (15 B 1312).

161 İ.ŞE, B 1312/6, 18 Aralık 1894 (19 C 1312); 26 Aralık 1894 (27 C 1312), *Sabah*, nr. 1932, s. 1.

162 6 Mart 1895 (9 N 1312), *Sabah*, nr. 2003, s. 1.

163 Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895 (29 RA 1312). Çok az bir kısmının bakiyeleri ilerleyen günlerde de devam etti (19 Ocak 1896/4 Ş 1313, *Sabah*, nr. 2322, s. 1).

164 Belgede 871 olarak gösterilmektedir.

165 Belgede 10.471 olarak gösterilmektedir.

166 Belgede 10.648 olarak gösterilmektedir.

167 Belgede 2.330.519 olarak gösterilmektedir.

168 İ.ŞE, B 1312/6, 30 Aralık 1894 (2 B 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 186, 1 Ocak 1895 (4 B 1312); 16 Ocak 1895 (19 B 1312), *Sabah*, nr. 1954, s. 1; İ.ŞE, Ş 1312/6, 31 Ocak 1895 (4 Ş 1312).

169 İ.ŞE, C 1312/15, 7 Aralık 1894 (8 C 1312); 13 Aralık 1894 (14 C 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 168, 16 Aralık 1894 (17 C 1312); 27 Aralık 1894 (28 C 1312), *Saadet*, nr. 3187, s. 1; 28 Aralık 1894 (29 C 1312), *Sabah*, nr. 1934, s. 1.

170 MV, 83/49, 20 Ocak 1895 (23 B 1312); İ.ŞE, Ş 1312/6, 31 Ocak 1895 (4 Ş 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 228, 2 Şubat 1895 (6 Ş 1312). İaneden muaf tutulanlar Miralay Naim Bey ile Musika kolağalarından Hacı Ali Efendi idi (İ.ŞE, Ş 1312/6, 31 Ocak 1895/4 Ş 1312).

171 Bu paranın 124.460 kuruşu evsiz kalan 3.703 kişiye; 153.000 kuruşu vefat eden 82 kişinin ailesine ve 57.400 kuruşu da yaralanan 191 kişiye ödendi (Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895/29 RA 1312).

172 Y.PRK.ŞH, 7/47, 26 Aralık 1895 (9 B 1313); T.NFİ, 1438/2, 26 Aralık 1895; 14 Ocak 1896 (29 B 1313), *Sabah*, nr. 2317, s. 1.

173 Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895 (29 RA 1312).

174 Y.A.HUS, 305/7, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 393, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); s. 436, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).

175 *YEE.d*, nr. 194, vr. 7, 8 Aralık 1894 (9 C 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 158, 159, 10 Aralık 1894 (11 C 1312); nr. 1657, s. 143, 144; nr. 1661, s. 310; nr. 1651, s. 312; 12 Aralık 1894 (13 C 1312), *Saadet*, nr. 3172, s. 1; Y.PRK.ŞH, 5/64 29 Aralık 1894 (1 B 1312).

176 Y.PRK.ŞH, 5/64, 29 Aralık 1894 (1 B 1312); Y.A.HUS, 337/82, 19 Eylül 1895 (29 RA 1312).

177 Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları, Belgelerle Tarihi*, İstanbul 2001, s. 13, 161, 167, 188, 194, 196, 207, 208, 230, 232, 248, 310, 330.

178 Nitekim, Abdülmecid döneminde ihdas edilen Demiryolu Madalyası; Abdülaziz dönemindeki Sergi-i Umumi-i Osmani Hirfet Sanat ve Ticaret Madalyası, Kolera Madalyası; Abdülhamid'in verdiği Liyakat Madalyası, Ziraat ve Sınaat Madalyası, Tesisat-ı Askeriye İanesi Madalyası, Şehit Evladı ve Malül Askere İane Sergisi Madalyası, Şefkat Nişanı; V. Mehmed Reşad dönemine ait Donanma İane Madalyası ve Galatasaray Futbol Kulübü Hatırası Madalyası bunlardan yalnızca birkaçıdır (M. Erüreten, *a.g.e.*, s. 200, 225, 229, 264, 268, 273, 276, 286, 316, 335).

179 Madalya sahiplerine, ayrıca madalyanın veriliş nedenini açıklayan bir berat verilecekti (DUİT, 38/15, 31 Temmuz 1894/27 M 1312).

180 DUİT, 38/15, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); Y.PRK.ŞH, 7/16, 1894 (1312).

181 Y.A.HUS, 305/27, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 12, 23 Ağustos 1894 (20 S 1312); nr. 1687, s. 192; 29 Ağustos 1894 (26 S 1312), *Saadet*, nr. 3067, s. 1; *Sabah*, nr. 1813, s. 1. M. Erüreten, bu madalyaların üç boy olarak basıldığını, büyük boy olan madalyanın hatıra madalyası olduğunu ve asılmadığını belirtir. Ayrıca, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312) tarihli iradede, büyük ve küçük boy madalyaların kaç liraya kadar yardım yapanlara verileceğinin açık olmamasına işaret ederek bu konuda çelişkili ifadelerin olduğunu söyler (M. Erüreten, *a.g.e.*, s. 269). Ancak, dönemin kaynakları ve madalya listeleri incelendiğinde, İane Komisyonu'nun iki boy madalya bastırdığı görülür. Diğer yandan Sadaret'in teklifi ve bu teklif üzerine çıkan irade, büyük ve küçük boy madalyaların kimlere verileceği konusunda gayet açıktır. Bu doğrultuda hazırlanan ve gazetelere de yansıyan madalya listeleri incelendiğinde (İ.TAL, Ş 1312/146; S 1313/98; RA 1313/117; RA 1313/118;19 Şubat 1895/24 Ş 1312, *Sabah*, nr. 1988, s. 1; 7 Mart 1895/10 N 1312, *Sabah*, nr. 2004, s. 1) küçük boy madalyaların şahıslara, büyük boy madalyaların ise cemiyet ve kurumlara verildiği anlaşılır.

182 DUİT, 38/15, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312).

183 A.DVN.MKL, 37/18, 18 Eylül 1894 (17 RA 1312).

184 HR.MTV, 514/53, 22 Ocak 1896; 514/54.

185 *Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniyye*, 1327, s. 81.

186 *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 85, 29 Ekim 1894 (28 R 1312); s. 130, 22 Kasım 1894 (23 CA 1312); BEO, 591/44303, 31 Mart 1895 (4 L 1312).

187 *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 130, 22 Kasım 1894 (23 CA 1312).

188 İ.TAL, Ş 1312/146, 26 Ocak 1895 (29 B 1312).

189 HR.MTV, 515/79, 24 Nisan 1897.

190 18 Nisan 1895 (23 L 1312), *Sabah*, nr. 2046, s. 1.

191 İ.TAL, Ş 1312/146, 26 Ocak 1895 (29 B 1312).

192 HR.MTV, 514/43, 26 Nisan 1895.

193 HR.MTV, 699/48, 10 Mayıs 1895. Gerçi, iane toplamadaki gayretleri nedeniyle taltif edilen bazı kişiler vardı. Ancak, Klopsch'un madalya listesinden çıkarılmasının asıl nedeni, ianede bulunmamış olması değil, gazetesinde Ermeni meselesine dair Osmanlı devleti aleyhine yayımlar yapmasıdır (HR.MTV, 514/54, 11 Mart 1896).

194 Benzer şekilde Amerika'da Chicago'nun önde gelen isimlerinden olan Madam Potter da listeye dahil edilmiş; ancak yapılan araştırmalar kendisinin bağış yapmayıp, yalnızca eşinin bağışta bulunduğunu ortaya koymuştu (HR.MTV, 514/54, 22 Ocak 1896). Yine Belgrad Belediye Başkan Yardımcısı Michel P. Yivodinovitch'in yaptığı 100 franklık bağışın 475 kuruşa tekabül ettiği anlaşılarak madalya almak için en az 1.080 kuruş (10 lira) olması gerektiği ifade edilmişti (HR.MTV, 515/67, 14 Mart 1896).

195 Komisyon, madalyalardan bazılarının mahfazalarının teslim edilmemesi ve bazı madalyaların da eksik olması yüzünden sadece 114 adedini kurdelaları ve mahfazalarıyla beraber Sadaret'e gönderilebildi. Bunu, 261 adet madalya takip etti (İ.TAL, Ş 1312/146, 26 Ocak 1895/29 B 1312).

196 M. Erüreten, *a.g.e.*, s. 269-270; Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004, s. 324-325.
197 M. Erüreten, *a.g.e.*, s. 269.
198 HR.MTV, 699/30, 24 Kasım 1894.
199 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 87; *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 329, 5 Mayıs 1894 (10 ZA 1312).
200 Nitekim, Sivastopol'da 200 ruble yardım yapan Georges Livas'ın adı, madalyada Georges Rulita şeklinde yazılmıştı (HR.MTV, 515/69, 11 Nisan 1896; 515/80, 17 Mart 1897; 7 Ağustos 1897). Ayrıca, Amerika'da madalya almaya hak kazananlardan üçünün adı da okunamamıştı (HR.MTV, 514/54, 22 Ocak 1896).
201 19 Şubat 1895 (24 Ş 1312), *Sabah*, nr. 1988, s. 1; 7 Mart 1894 (10 N 1312), *Sabah*, nr. 2004, s. 1; 18 Nisan 1895 (23 L 1312), *Sabah*, nr. 2046, s. 1; 25 Temmuz 1895 (3 S 1313), *Sabah*, nr. 2144, s. 1; 1 Ağustos 1895 (20 Temmuz 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 229-ek, s. 2-3; 24 Ekim 1895 (5 CA 1313), *Sabah*, nr. 2235, s. 1; 11 Kasım 1895 (23 CA 1313), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 5219, s. 1; 14 Kasım 1895 (2 Teşrinisani 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 244, s. 75; 10 Ağustos 1896 (29 S 1314), *Sabah*, nr. 2526, s. 1.
202 HR.MTV, 515/71, 18 Mayıs 1896.
203 BEO, 749/56105, 26 Mart 1896 (11 L 1312); HR.MTV, 515/69, 1 Nisan 1896; 6 Aralık 1896.
204 Y.A.HUS, 323/111, 7 Nisan 1895 (11 L 1312).
205 Y.A.HUS, 319/29, 8 Şubat 1895 (12 Ş 1312).
206 İ.ŞE, L 1312/1, 21 Mart 1895 (24 N 1312); 2 Nisan 1895 (6 L 1312); Y.A.HUS, 323/111, 7 Nisan 1895 (11 L 1312).
207 Alman imparatoru, Avusturya imparatoru, Sırbistan kralı ve Karadağ prensi (18 Nisan 1895/23 L 1312, *Sabah*, nr. 2046, s. 1; 22 Nisan 1895, *The Levant Herald*, nr. 11, s. 188; HR.MTV, 515/74, 19 Kasım 1896; 515/75; 515/76, 25 Kasım 1896; 515/77, 12 Aralık 1896; 515/78, 8 Ocak 1897). Madalya dağıtımı, ilerleyen günlerde devam etti (*BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 230, 20 Temmuz 1895/27 M 1313; sr. nr. 314, 22 Ağustos 1894/30 S 1312; HR. MTV, 514/53, 22 Ocak 1896; 514/54).
208 Bu konuda Hariciye Nezareti'ne gönderilen son tahrirat 27 Kasım 1898 tarihlidir (HR.MTV, 515/88).
209 HR.MTV, 515/73, 23 Temmuz 1896; 515/69, 6 Aralık 1896; 515/81, 4 Mart 1898.
210 HR.MTV, 515/69, 1 Nisan 1896; 515/82; 515/83; 515/84; 515/85, 16 Kasım 1898; 515/86; 515/87, 17 Kasım 1898.
211 HR.MTV, 515/68, 23 Mart 1896.
212 Y.A.HUS, 323/111, 7 Nisan 1895 (11 L 1312); *BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 230, 20 Temmuz 1895 (27 M 1312); İ.TAL, S 1312/98, 24 Temmuz 1894 (1 S 1313); *BEO. NGG.d*, sr. nr. 314, 22 Ağustos 1895 (30 S 1313); İ.TAL, RA 1313/117, 31 Ağustos 1895 (10 RA 1313); RA 1313/118, 18 Eylül 1895 (28 RA 1313); CA 1313/95, 21 Ekim 1895 (2 CA 1313); CA 1313/96, 8 Kasım 1895 (20 CA 1313); HR.MTV, 514/53, 22 Ocak 1896; 514/54; İ.TAL, N 1313/168, 19 Şubat 1896 (5 N 1313).
213 Y.A.HUS, 337/82, 12 Eylül 1895.
214 HR.MTV, 699/48, 10 Mayıs 1895.
215 Esad Paşa, Paris meclisi ikinci başkanı ve sömürge eski bakan yardımcısı Mösyö Atin'in 3. rütbeden Mecidi Nişanı; milletvekillerinden Fransua De Leunkal ve Henry Schneider, *Gaulois* gazetesi müdürü ve iane komitesinin sekreteri Arthur Meyer ile Prens De Sagan'ın 2. rütbeden Mecidi Nişanı; *Gaulois* gazetesinin idare müdürü Mösyö Emile Schumul ve *Son* gazetesinin yazarlarından Mösyö Alief'in 3. rütbeden Nişan-ı Osmani ile taltifini önerdi (HR.MTV, 699/46, 6 Şubat 1895; *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 309, 24 Nisan 1895/28 L 1312).

216 İ.TAL, ZA 1313/50, 11 Ağustos 1895 (19 S 1313), 26 Kasım 1895 (8 C 1313).
217 İ.TAL, RA 1313/117, 20 Temmuz 1895 (27 M 1313); ZA 1313/50, 3 Mayıs 1896 (10 ZA 1313).
218 Komisyon-ı âli maiyetinde çalışan on yedi kâtibe 11.100; Birinci ve İkinci Belediye kâtipleri için 2.000'er; Üçüncü Belediye 2.100; Dördüncü Belediye 600; Altıncı Belediye 900 ve Onuncu Belediye kâtipleri için 500 kuruş ödeme yapılması uygun görüldü (*BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 367, 12 Eylül 1895/22 RA 1313; İ.ŞE, Ş 1313/3, 13 Ocak 1896/27 B 1313).
219 Bu rakamsal farklılık lira-kuruş arasındaki değer farkından kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü, zaman zaman vesikalara da yansıdığı gibi, bazen 1 lira 100 kuruşken, bazen de 1 lira 108 kuruşa denk gelmektedir.
220 2.954.610 kuruş 7 para. Yurtdışında toplanan para, toplandığı ülkenin parası olduğundan, yani frank, dolar veya sterlin olduğundan, Türk lirasına çevrildiğinde değer kaybına uğruyordu. Toplanan para, 926 kuruş 8 para değer kaybına uğradı.
221 Y.A.HUS, 337/82.
222 T.NFİ, 1438/2, 26 Aralık 1895.
223 Y.A.HUS, 344/97, 19 Ocak 1896 (3 Ş 1313).
224 İlerleyen günlerde ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda komisyonun kasasında bulunan paranın 60.000 kuruşunun Kapalıçarşı'nın onarımına tahsis edilmesi kararlaştırılınca fiilen lağvedilmiş olması nedeniyle vilayet ve sancaklarda biriken iane bakiyesinin Osmanlı Bankası aracılığıyla komisyon adına gönderilmesi istenmişti.
225 1887 yılında İstanbul'da ticaretle uğraşan bazı İngiliz tüccarlar tarafından kurulmuş, İngiltere dışındaki ikinci ticaret odasıydı (www.tobb.org.tr/rehber/ingiltere/bcc_of_TR.pdf-10.03.2010).
226 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Saadet*, nr. 3031, s. 1; *Sabah*, nr. 1777, s. 2; *The Levant Herald*, nr. 29, s. 354; 22 Ekim 1894, *The Levant Herald*, nr. 42, s. 517.
227 Y.A.HUS, 305/45, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312).
228 23 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 29, s. 354; 24 Temmuz 1894 (20 M 1312), *Sabah*, nr. 1778, s. 1; 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 381.
229 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Saadet*, nr. 3031, s. 1; *Sabah*, nr. 1777, s. 2.
230 25 Temmuz 1894 (21 M 1312), *Sabah*, nr. 1779, s. 1; 26 Temmuz 1894 (22 M 1312), *Sabah*, nr. 1780, s. 1; Y.A.HUS, 305/45, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312).
231 27 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 415.
232 5 Kasım 1894, *The Levant Herald*, nr. 44, s. 537.
233 23 Temmuz 1894 (19 M 1312), *Sabah*, nr. 1777, s. 2; 30 Temmuz 1894 (26 M 1312), *Sabah*, nr. 1784, s. 1; 1 Ağustos 1894 (28 M 1312), *Sabah*, nr. 1786, s. 3; 11 Ağustos 1894 (8 S 1312), *Sabah*, 1795, s. 3; 17 Ağustos 1894 (14 S 1312), *Sabah*, nr. 1801, s. 1; 20 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 34, s. 415; 21 Ağustos 1894 (18 S 1312), *Sabah*, nr. 1805, s. 1; 23 Ağustos 1894 (20 S 1312), *Sabah*, nr. 1807, s. 2; 26 Ağustos 1894 (23 S 1312), *Sabah*, nr. 1810, s. 2; 9 Eylül 1894 (8 RA 1312), *Sabah*, nr. 1824, s. 3.
234 Nitekim, İane-i Musabin Komisyonu'nun yayımladığı hiçbir iane listesinde, Londra'daki iane komisyonun adı yoktur.
235 5 Kasım 1894, *The Levant Herald*, nr. 44, s. 537.
236 Y.PRK.ŞH, 5/23, 3 Eylül 1894 (2 RA 1312).
237 *The Levant Herald*'da çıkan bir habere göre de, Rus çarının depremzedeler için bağışladığı 20.000 ruble İstanbul Rus Elçiliği'nce dağıtıldı (3 Eylül 1894, nr. 35, s. 430).
238 İstanbul'daki Fransız Ticaret Odası 1885'te kuruldu (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/937/11667.pdf-17.06.2010).
239 Y.PRK.AZJ, 31/98, 1894 (1312).

240 İ.ŞE, RA 1312/12, 15 Eylül 1894 (14 RA 1312).
241 10 Ağustos 1894 (7 S 1312), *Sabah*, nr. 1794, s. 2.
242 8 Şubat 1895 (13 Ş 1312), *Sabah*, nr. 1977, s. 1; 11 Şubat 1895, *The Levant Herald*, nr. 6, s. 65.
243 Okul, 1868'de Alman ve İsviçre uyruklu erkek ve kız çocuklarına eğitim vermek amacıyla kurulmuştur (Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara 2006, s. 317).
244 HR.MTV, 699/5, 4 Ağustos 1894. Ayrıca Almanya'nın Dresden şehrinde depremzedeler yararına kurulan iane cemiyeti de, topladığı ianenin bir kısmını söz konusu okula bağışlamak için Hariciye Nezareti'ne müracaat etti ve bu talep nezaretçe uygun görüldü (HR.MTV, 699/42, 17 Ocak 1895; HR.MTV, 514/40, 14 Şubat 1895).
245 Kurul, 1895 yılının sonuna kadar 96.000 mark toplar (A. Şişman, *a.g.e.*, s. 319).
246 Sankt George Avusturya Lisesi.
247 13 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 32, s. 390; 1 Ekim 1894 (30 RA 1312), *Sabah*, nr. 1846, s. 1.
248 R. Marmara, *Latin Cemaatinde...*, s. 93.
249 Y.A.HUS, 305/7, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 393, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312).
250 13 Ağustos 1894 (10 S 1312), *Saadet*, nr. 3051, s. 2.
251 Beyrut Metropolidi Gavril Efendi 10 Osmanlı lirası (27 Ağustos 1894/24 S 1312, *Saadet*, nr. 3065, s. 2); Ayasuluğ [Selçuk] metropolidi 30 Osmanlı lirası (2 Eylül 1894/1 RA 1312, *Saadet*, nr. 3072, s. 1); Liverpool Rum cemaati rahibi 10 İngiliz lirası ve Kıtnos Manastırı 1.500 kuruş (24 Eylül 1894/23 RA 1312, *Saadet*, nr. 3093, s. 1); Çeşme piskoposu 15 Fransız lirası, Rusya'da Kiev'de yaşayan bir rahip 15 Fransız lirası bağışta bulundu (16 Ekim 1894/15 R 1312, *Saadet*, nr. 3114, s. 2).
252 Banker İlyako (27 Ağustos 1894/24 S 1312, *Saadet*, nr. 3065, s. 2), tüccar Stefanaki Zafiropulo, Yorgaki Zarifi'nin oğlu Perikles Zarifi (20 Eylül 1894/19 RA 1312, *Saadet*, nr. 3089, s. 2; *Sabah*, nr. 1835, s. 2) ve Londra'da yaşayan Madam Zarifi bunlardan birkaçıydı (8 Ekim 1894/7 R 1312, *Sabah*, nr. 1853, s. 2).
253 Manthos ve George Rizarios tarafından 1841'de Atina'da kurulan okul, Doğu Ortodoks Kilisesi'nin himayesindedir (eiekrizarios.files.wordpress.com-18.06.2010).
254 Kurum, 1.000 drahmi bağış göndermişti (4 Eylül 1894/3 RA 1312, *Saadet*, nr. 3074, s. 2; 7 Eylül 1894/6 RA 1312, *Saadet*, nr. 3076, s. 2).
255 2 Eylül 1894 (1 RA 1312), *Saadet*, nr. 3072, s. 1.
256 4 Eylül 1894 (3 RA 1312), *Saadet*, nr. 3074, s. 2.
257 21 Ekim 1894 (20 R 1312), *Sabah*, nr. 1866, s. 2.
258 13 Eylül 1894 (12 RA 1312), *Saadet*, nr. 3082, s. 2. Bu paranın 100 Osmanlı lirasını, daha sonra İane-i Musabin Komisyonu üyesi olarak göreceğimiz Banker Velastari Efendi bağışlamıştı (6 Ekim 1894/5 R 1312), *Sabah*, nr. 1851, s. 3). Madam Zarifi de 70 lira Ruhban Mektebi için, 30 lira da Patrikhane kilisesi için olmak üzere toplam 100 lira (8 Ekim 1894/7 R 1312, *Sabah*, nr. 1853, s. 2); Hristaki Zoğrafos Efendi de, 7.500 frank Ruhban Mektebi'nin inşası, 5.000 frank da Rum hastanesinin tamiri için bağışladı (21 Ekim 1894/20 R 1312, *Sabah*, nr. 1866, s. 2; 22 Ekim 1894/21 R 1312, *Saadet*, nr. 3120, s. 1).
259 *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 158, 159, 10 Aralık 1894 (11 C 1312); nr. 1651, s. 312; nr. 1657, s. 142; 12 Aralık 1894 (13 C 1312), *Saadet*, nr. 3172, s. 1.
260 9 Mart 1895 (12 N 1312), *Sabah*, nr. 2006, s. 2; 3 Nisan 1895 (8 L 1312), *Sabah*, nr. 2031, s. 3; 29 Mayıs 1895 (5 Z 1312), *Sabah*, nr. 2087, s. 2; 1 Haziran 1895, *The Levant Herald*, nr. 17, s. 258.
261 27 Ekim 1895 (8 CA 1313), *Sabah*, nr. 2238, s. 2.

262 28 Aralık 1895 (11 B 1313), *Sabah*, nr. 2300, s. 2; 17 Mart 1896 (2 L 1313), *Sabah*, nr. 2380, s. 2.

263 Eyüp'te minaresi yıkılarak içinde ibadet edilemez hale gelen Kızılmescit Camii (16 Kasım 1894/17 CA 1312, *Sabah*, nr. 1893, s. 2) ile Sarıyer Camii mahalle sakinleri (25 Kasım 1894/26 CA 1312, *Saadet*, nr. 3155, s. 2); Beyazıt'taki Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii tüccar Hacı Nuri Efendi (27 Aralık 1894/28 C 1312, *Sabah*, nr. 1933, s. 2) Kabasakal Camii de Nemlizade Tahsin ve Cemal adlı hayırseverler tarafından onarılarak ibadete açıldı (18 Aralık 1894/1 B 1312, *Sabah*, nr. 2290, s. 1).

V RESMİ VE SİVİL YAPILARIN KEŞİF VE TAMİRİ (Sayfa 153-191)

1 İstanbul'un değişken hava şartları, aynı yapı içine nakledilen resmi daire sayısının çokluğu veya bir resmi dairenin iki ayrı yerde hizmet vermesi.

2 Y.PRK.ŞH, 5/6, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

3 O gün komisyon kurulamamasına rağmen, padişahın 11 Temmuz tarihli iradesi doğrultusunda (İ.HUS, M 1312/157) Sarkis Bey'in dahil olduğu teknik heyet resmi dairelerin kontrollerini yaptı. Nitekim, 14 Temmuz günü Sarkis Bey, Fenerli Prodromos Kalfa, Emanet hendesehane memuru Binbaşı Süleyman, Emanet mühendislerinden Mehmed İzzet, Bursalı Ohannes Kalfa, Fenerli Tanaş Kalfa, Hürmüz Kalfa, Papasoğlu Kosti Kalfa, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Babıâli'nin Sadaret, Meclis-i Vükela, Dahiliye Nezareti, Şûra-yı Devlet ve Hariciye Nezareti daireleri ile Adliye Nezareti'ni kontrol etti (Y.PRK.ŞH, 4/95, 14 Temmuz 1894/10 M 1312).

4 Levanten bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğan Fransız asıllı mimardır. Döneminin en iyi mimarlık eğitimi veren kurumlarından Paris'teki Ecole des Beaux-Arts'ta eğitim gören Vallaury, İstanbul'da pek çok yapıya imza atmıştır. Bunlardan birkaçı, İstiklal Caddesi'ndeki Cercle d'Orient, Eminönü'nde Hidayet Camii, Union Française, Düyûn-ı Umumiye binası, Karaköy'deki Osmanlı Bankası binasıdır (Mustafa Akpolat, "Vallaury, Alexandre", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 364-365).

5 Y.PRK.ŞH, 5/9, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).

6 İ.DH, M 1312/57, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

7 İ.HUS, M 1312/165, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.HUS, M 1312/56; İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 109, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); nr. 1687, s. 147-148, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 46; İ.HUS, S 1312/43, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

8 İ.ŞE, M 1312/10, 19 Temmuz 1894 (14 M 1312); M 1312/8, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); S 1312/6, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 118, 4 Eylül 1894 (3 RA 1312); İ.HUS, RA 1312/37, 12 Eylül 1894 (11 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1683, s. 184, 15 Eylül 1894 (14 RA 1312).

9 1893'te saray başmühendisi idi (A. Batur, "D'Aronco, Raimondo Tommaso", *DBİA*, II, s. 550).

10 İ.ŞE, RA 1312/8, 3 Eylül 1894 (2 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 215, 4 Eylül 1894 (3 RA 1312); 1697, s. 23 (ty); İ. RSM, RA 1312/8, 4 Eylül 1894 (3 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 118; İ.HUS, RA 1312/37, 12 Eylül 1894 (11 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1683, s. 184, 15 Eylül 1894 (14 RA 1312).

11 İ.ŞE, M 1312/18, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); M 1312/7, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); S 1312/6, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); S 1312/5, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); İ.AZN, S 1312/13, 21 Ağustos 1894 (18 S 1312).

12 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (15 M 1312); İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1673, s. 394, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).

13 Tayin işi yaklaşık bir ay sonra gerçekleşmiştir. Komisyona, önce Maliye Meclisi azası Mustafa Bey atanmışsa da (*BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 178, 14 Ağustos 1894/11 S 1312), Mustafa Bey'in hastalığı komisyon çalışmalarına katılmasına mani olacağı için Edhem Bey bu göreve getirildi (*BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 183, 18 Ağustos 1894/15 S 1312).

14 Komisyonun şehremininin başkanlığında kurulmuş olması, Şehremini Rıdvan Paşa'nın görev ve sorumluluklarının artmasına neden olmuştur. Zira paşa, yalnızca komisyonun hazırladığı keşif defterlerini ilgili yerlere ulaştırmaktan sorumlu değil, aynı zamanda devlet dairelerinin tamirinin bir an önce tamamlanması için inşaatta görevli olanların ve binanın tamirinin bitmesinden sonra dairelerin nakledilmesinde görevlendirilecek işçilerin denetlenmesinden de sorumluydu. Bu sebeple irade Rıdvan Paşa'ya istediği ve güvendiği kişileri istihdam etme yetkisi veriyordu.

15 Keşif bedellerinin bildirildiği tezkerelerde, tamir için gereken ödemenin yapılması hususunda izin de istenirdi. Komisyon tarafından hazırlanan keşif defterlerinden birkaçı ve izlenen prosedür için bkz. İ.ŞE, M 1312/8, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); M 1312/5, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); S 1312/6, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); İ.AZN, S 1312/13, 22 Ağustos 1894 (19 S 1312); İ.ŞE, RA 1312/8, 4 Eylül 1894 (3 RA 1312).

16 Osmanlı Bankası'ndan istikraz edilen 250.000 lira.

17 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1673, s. 394, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); İ.ŞE, M 1312/8, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1661, s. 109, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); 1687, s. 147-148, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312).

18 İ.ŞE, Ş 1312/24, 3 Şubat 1895 (7 Ş 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1661, s. 443, 19 Şubat 1895 (23 Ş 1312); 1661, s. 454, 2 Mart 1895 (5 N 1312).

19 Komisyon heyetiyle birlikte görev alan müstahdem ve kâtiplerin alacağı maaşlarının ifade edildiği tezkerede, komisyonun göreve başlama tarihi 18 Temmuz, yani komisyona son şeklini veren iradenin çıktığı gün olarak gösterilmiştir (*BEO.AYN.d,* nr. 1674, s. 232, 30 Eylül 1894/29 RA 1312).

20 Bu dönemde Evkaf Nezareti, Ayasofya Camii'nin denize bakan tarafında bulunan Adliye Nezareti binasının yanındaki blokta ve üst katındadır.

21 Sadaret'te Elçi Odası, Yazlık Oda, Misafir Odası, Kışlık Oda bitişiğindeki Küçük Oda, Abdesthane Gezinti Mahali, Vükela Abdesthanesi, Sadaret'e ait Küçük Oda, Amedi-i Divan-ı Hümayun Odası, Maruzat Odası; Dahiliye Nezareti'nde Teneffüs Odası'yla ara sofa, tuvaletlerin çevre duvarları, teşrifatçıya ait oda, dahiliye nazırının odası, Nezaret'e ait salon, Mektubi Odası, dahiliye müşteşarına ait oda ve Teneffüs Odası, müsteşarlığa ait Evrak Odası, Sadaret Mektupçusu Odası, Dahiliye Nezareti Evrak Odası, Dahiliye Mektubi Kalemi ve Teneffüs Odası, Dahiliye Nezareti Telgraf Kalemi'yle Defter Odası, Sicil Müdüriyeti Odası'yla bitişiğindeki ara sofa; Şûra-yı Devlet'te Tanzimat Dairesi ve Yazlık Oda, Muhakemat Dairesi, İstintak Dairesi Odası.

22 Y.PRK.ŞH, 5/6, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.A.HUS, 303/42, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); İ.ŞE, M 1312/10, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1687, s. 118.

23 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.PRK.ŞH, 5/6; İ.HUS, M 1312/56; İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d,* nr. 1649, s. 407, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

24 Asıl adı August Jasmund olan Alman asıllı mimar, 1889 tarihinde II. Abdülhamid'in daveti üzerine Osmanlı devletinin hizmetine girer. Sanayi-i Nefise Mektebi ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da hocalık yapan Jasmund, Hazine-i Hassa Mimarı olma unvanını alır (Afife Batur, "A. Jasmund", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 317).

25 Hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız mimar, Beyoğlu Aya Triada Kilisesi ile Belçika Sefareti'nin mimarı olarak bilinmektedir (http://docs.google.com/viewer?a=v&q=-cache:q7O0bG_u150J:www.mo.org.tr/-05.03.2011).

26 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 216, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312).

27 Örneğin, Topkapı Sarayı'nın surlarının keşfini Saray-ı Hümayun hademe kolağalarından İbrahim Efendi'nin refakatinde, Mühendis Veli Efendi, Midillili Kosti, Kumbari Vasil ve Tanaş Kalfalar yaptı. Ardından keşif defteri heyet-i fenniyye tarafından incelenerek onaylandı (Y.MTV, 101/13, 24 Temmuz 1894/20 M 1312).

28 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 48, 4 Ağustos 1894 (1 S 1312); Y.A.HUS, 305/15; İ.HUS, S 1312/38, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312); S 1312/41, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); *BEO. AYN.d*, nr. 1687, s. 171, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312); nr. 1691, s. 24.

29 Kontrollerde Berthier ve D'Aronco bulunmamıştı (İ.ŞE, C 1312/14, 6 Kasım 1894/7 CA 1312).

30 1 Kasım 1894 tarihli bir tezkereden bu konuda iki ayrı tarihe ait iradenin olduğu anlaşılmaktadır (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 293, 1 Kasım 1894/2 CA 1312). Ayrıca bkz. *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 322, 20 Kasım 1894 (21 CA 1312).

31 Y.PRK.BŞK, 38/17, 24 Ekim 1894 (23 R 1312); *YEE.d*, nr. 192, vr. 10.

32 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 46, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312).

33 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).

34 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 147-148, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312).

35 İ.HUS, S 1312/40, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312).

36 İ.ŞE, M 1312/13, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312).

37 İ.ŞE, M 1312/18, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); M 1312/5, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312).

38 İ.ŞE, M 1312/7, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312).

39 İ.ŞE, S 1312/6, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312).

40 İ.ŞE, M 1312/5, 31 Temmuz 1894 (26 M 1312).

41 İ.ŞE, S 1312/8, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

42 İ.ŞE, S 1312/5, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312).

43 Y.MTV, 101/13, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312).

44 Bu tahkikatta, Defter-i Hakani Nezareti'nin keşif defterinin henüz Şehremaneti'nden gönderilmediği, keşfi yapılan gümrük dairelerine ait keşif defterinin hazırlanmakta olduğunun haber alındığı, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin ise henüz keşfinin yapılmadığı ve Telgraf Nezareti'nin keşfi için de mühendis beklendiği ve maarife ait diğer binaların keşfinin yapılıp yapılmadığının bilinmediği anlaşıldı (Y.A.HUS, 305/78, 9 Ağustos 1894/6 S 1312; İ.HUS, S 1312/45, 12 Ağustos 1894/9 S 1312). Bunun yanı sıra Sanayi Mektebi ile Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi binasının da keşifleri yapılmamıştı (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 166, 9 Ağustos 1894/6 S 1312). Keşifleri geciken binalar için bkz. *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 120, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312); nr. 1687, s. 164, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312); Y.A.HUS, 305/78, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); İ.HUS, S 1312/45, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312).

45 İ.HUS, S 1312/40, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1649, s. 294; s. 407, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

46 *BEO.AYN.d*, nr. 1697, s. 23, ty; nr. 1687, s. 264, 12 Ekim 1894 (11 R 1312).
47 İ.HUS, S 1312/43, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).
48 İ.HUS, S 1312/47, 10 Ağustos 1894 (7 S 1312).
49 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 53, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312).
50 Y.A.HUS, 306/1, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312); İ.HUS, S 1312/53, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).
51 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 54, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); Y.A.HUS, 306/55.
52 İ.HUS, S 1312/45, 11 Ağustos 1894 (8 S 1312). Aynı şekilde Orman-Maadin-Ziraat Nezareti de dairenin tamiri için beklenen kalfanın bir türlü gönderilememesinden yakınır (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 195, 25 Ağustos 1894/22 S 1312; Y.A.HUS, 308/74, 9 Eylül 1894/8 RA 1312).
53 İ.RSM, M 1312/4, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 227, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); nr. 1687, s. 151, 1 Ağustos 1894 (28 M 1312); İ.HUS, S 1312/45, 10 Ağustos 1894 (7 S 1312); Y.PRK.BŞK, 39/21, 26 Aralık 1894 (27 C 1312).
54 Dönemin önemli isimlerinden Jasmund'un böyle bir heyette görevlendirilmesi, *Saadet* gazetesine Hazine-i Hassa Mimarı Jasmund'un, Şehremaneti'nde teşekkül eden komisyonda görevlendirildiği şeklinde yansıdı (17 Ağustos 1894/14 S 1312, nr. 3055, s. 1).
55 Y.MTV, 102/64, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312).
56 Resmi daireler ve vakıf binaları.
57 *BEO.AYN.d*, nr. 1685, s. 1, 3 Ekim 1894 (2 R 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 78, 4 Ekim 1894 (3 R 1312).
58 Y.PRK.ŞH, 5/49, 14 Ekim 1894 (13 R 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1683, s. 209, 24 Ekim 1894 (23 R 1312).
59 Nitekim, Sadaret'ten Şehremaneti'ne gönderilen 21 Ekim 1894 tarihli tezkereye göre, Meskukat-ı Şahane'nin tamiri bu sıralarda tamamlanmıştı (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 359, 21 Ekim 1894/20 R 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 387, 25 Ekim 1894/24 R 1312).
60 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 357, 22 Ekim 1894 (21 R 1312).
61 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 265, 16 Ekim 1894 (15 R 1312).
62 Listede, Halkalı Baytar Mektebi olarak geçmektedir. Ancak, deprem öncesinde Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi olarak kullanılan bina, depremden sonra baytar şubesinin İstanbul'a taşınması nedeniyle Halkalı Ziraat Mektebi olarak anıldı. İstanbul'daki okul ise, Mülkiye Baytar Mektebi adını aldı.
63 Y.MTV, 108/50, 17 Kasım 1894 (18 CA 1312).
64 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 262, 10 Ekim 1894 (9 R 1312).
65 11 Eylül 1894 (10 RA 1312), *Sabah*, nr. 1826, s. 2.
66 22 Aralık 1894 (23 C 1312), *Saadet*, nr. 3182, s. 1; *Sabah*, nr. 1928, s. 1.
67 "[...] mesârifi şirkete ait olmak üzere gerek Galata ve gerek İstanbul cihetlerinde devletin tayin edeceği mevkilerde ve isteyeceği şekl ve suretlerde şirket müceddeden gümrük daireleriyle gümrük anbarlarını ve sıhhiye ve liman idarehanelerini ve rıhtımlarla dok ve antrepoların teftiş ve nezaretine ve umûr-ı haritasına mensup memûrîn-i devletin ikâmetlerine mahsûs odalar ebniyesini tam kâgir olarak sûret-i mükemmelede inşa ve tesis edecek ve mezkûr memûrîn odalarından şukka devâir-i muharrerenin her biri işbu mukavelenâmenin tarih-i teatisinde mevcud olup taraf-ı devletten bi'l-mukâbele meccanen şirkete terki [...]" (T.HFN, 669/37, 9 Nisan 1895/13 L 1312). Ayrıca bkz. *BEO.AYN.d*, nr. 1691, s. 154, 16 Nisan 1895 (20 L 1312).
68 *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 141, 6 Aralık 1894 (7 C 1312); nr. 1675, s. 220, 22 Aralık 1894 (23 C 1312).

69 Mekteb-i Sanayi binasının nezarete teslimini gerektiren neden ise, onarımı tamamlanan eski nezaret binasının yetersiz oluşuydu. Nitekim, bu yetersizlik sebebiyle eski binaya sadece orman ve maadin şubeleri taşınabilmiş ve ziraat heyeti de başka yerlere nakledilmişti. Kurumun okul binasına taşınmasıyla bu dağınıklığa son verilmesi amaçlanıyordu (İ.OM, Ş 1312/8, 30 Ekim 1894/29 R 1312).

70 İ.HUS, CA 1312/48, 13 Kasım 1894 (14 CA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1702, s. 40, 15 Kasım 1894 (16 CA 1312); nr. 1687, s. 315, 17 Kasım 1894 (18 CA 1312); 21 Kasım 1894 (22 CA 1312), *Sabah*, nr. 1898, s. 1.

71 İ.OM, Ş 1312/8, 30 Ekim 1894 (29 R 1312); 8 Şubat 1895 (12 Ş 1312); 15 Şubat 1895 (19 Ş 1312). Fakat, her iki karar da uygulanamadı. Nitekim, Mekteb-i Sanayi için yeni bir bina inşa edilmedi ve eski binanın tamirine de uzun bir ara verildi. Binanın tamirine muhtemelen 1899 yılının başında başlanabildi ve padişahın 24. cülus yıldönümü olan 31 Ağustos 1899'da açılabildi (1 Eylül 1899/25 R 1317, *Sabah*, nr.f 3515, s. 1).

72 Bu dönemde Adliye Nezareti ve Evkaf Nezareti aynı binada hizmet vermektedir. Dolayısıyla kurum sayısıyla bina sayısı aynı değildir.

73 Y.MTV, 108/50, 17 Kasım 1894 (18 CA 1312).

74 Y.A.HUS, 315/93, 14 Aralık 1894 (15 C 1312); 23 Aralık 1894 (24 C 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 246, 26 Aralık 1894 (27 C 1312); MV, 83/27, 6 Ocak 1894 (9 B 1312). Nitekim, Davutpaşa Rüşdiye Mektebi'nin tamamlanmayan ilave inşaatının komisyonun memuriyetine son verilmesi nedeniyle Maarif Dairesi tarafından tamamlanması istendi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 354, 26 Aralık 1894/27 C 1312).

75 Nitekim, komisyonun kurulmasıyla ilgili iradede, keşif ve tamiratın bir an önce yapılması için bu işle istihdam edilenlere tamirat bittiğinde iltifata mazhar olacaklarının ve tamir bitene kadar da birer misli maaş alacaklarının bildirilmesi istenmişti (İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894/14 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 109, 28 Temmuz 1894/24 M 1312; 1687, s. 147-148, 31 Temmuz 1894/27 M 1312).

76 İ.ŞE, C 1312/11, 26 Aralık 1894 (27 C 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 282, 1 Ocak 1895 (4 B 1312); nr. 1687, s. 358, 6 Ocak 1894 (9 B 1312); MV, 83/27; *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 408, 26 Ocak 1895 (29 B 1312).

77 MV, 83/27, 6 Ocak 1895 (9 B 1312).

78 İ.OM, R 1314/1, 14 Eylül 1896 (6 R 1314).

79 Y.MTV, 99/58, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312). Ancak, elimizde bu keşife ve binanın hasarına dair bir bilgi yoktur.

80 Y.MTV, 99/69, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

81 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312).

82 Y.PRK.MYD, 15/12, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312). Mehmed Şakir Paşa tarafından Seraskerlik'e 11 Ekim 1894 tarihinde gönderilen tezkerede, söz konusu iradenin 21 Temmuz 1894'te Seraskerlik makamına tebliğ edildiği anlaşılmaktadır (Y.MTV, 106/44, 11 Ekim 1894/10 R 1312).

83 24 Temmuz tarihli bir iradede, Fransız Hastanesi'nin mimarı olarak geçmektedir (İ.ŞE, M 1312/6, 24 Temmuz 1894/20 M 1312). Hakkında bunun dışında bir bilgiye sahip olamadığımız mimarın, bir internet sitesinde Fransız Başkonsolosluğu binasını inşa ettiği ifade edilen Olivier Carre (www.gezi-yorum.net/15.06.2009) ile aynı ismi taşıması, söz konusu şahsın o olduğunu düşündürür. Zira Fransız Başkonsolosluğu, Vebalılar Hastanesi olarak bilinen binanın yerine yapılmıştır.

84 Y.PRK.MYD, 15/12, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312).

85 *YEE.d*, nr. 191, s. 7-10, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).

86 İ.HUS, S 1312/55, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 10, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); İ.HUS, S 1312/58, 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); *BEO. AYN.d*, nr. 1674, s. 35, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 84, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); İ.ASK, S 1312/27; RA 1312/32, 2 Eylül 1894 (1 RA 1312); Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895 (22 Ş 1312).

87 Y.A.HUS, 306/55, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).

88 Beşiktaş Jandarma Dairesi diye de geçmektedir (İ.ASK, M 1312/19, 26 Temmuz 1894/22 M 1312).

89 İ.ASK, M 1312/19, 26 Temmuz 1894/22 M 1312. Bu gibi kurumların tamiri, çoğu kere İnşaat Dairesi aracılığıyla emaneten yapılmaktaydı (İ.ASK, C 1312/16, 2 Aralık 1894/3 C 1312; C 1312/17; C 1312/18; L 1312/9, 20 Nisan 1895/24 L 1312).

90 İ.TPH, S 1312/6, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312).

91 *BEO.AYN.d*, nr. 1638, s. 349, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).

92 Daire-i Askeriye'de tamirat için teşkili kararlaştırılan komisyona gerek olmadığının bildirilmesi üzerine seraskerin Sadaret'e cevaben gönderdiği tezkere için bkz. Y.A. HUS, 306/55, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).

93 Y.MTV, 102/120, 19 Ağustos 1894 (16 S 1312).

94 İ.ASK, RA 1312/32, 2 Eylül 1894 (1 RA 1312); BEO, 35041.

95 Serasker Rıza Paşa, Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir tezkerede, gerek Şakir Paşa, gerek heyette bulunanlar ve gerekse inşaat komisyonunda bulunan kişilerin taltifini teklif etmektedir. Hüseyin Paşa'ya feriklik, Mehmed Bey'e Erkân-ı Harbiye Mirlivalığı, Vacid Bey'e diğer mirlivalığı, Yüzbaşı Cevat Bey'e kolağalık tevcihinde bulunulmasını; Vallaury ve D'Aronco'ya da 3. rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı ve birer de Sanayi Madalyası verilmesini önerir (Y.MTV, 107/26, 24 Ekim 1894/23 R 1312). Ancak, Vallaury'nin 3. rütbeden Mecidi Nişanı olduğundan, ertesi gün yaptığı tashihle, 2. rütbeden ödüllendirilmesini ister (Y.MTV, 107/26, 25 Ekim 1894/24 R 1312). Taltifi istenen kişiler listesinde Sarkis Bey ve Mimar Carre'nin olmaması dikkat çekicidir. Ancak, Şakir Paşa tarafından gönderilen bir başka tezkerede, Vallaury ile D'Aronco'nun her gün heyette bulunduklarını, buna karşın Sarkis Bey ve Mösyö Carre'nin sürekli olarak gelmediğini ifade etmesi, bu durumun nedenini açıklamaktadır (Y.MTV, 102/120, 19 Ağustos 1894/16 S 1312).

96 Y.MTV, 104/58, 10 Eylül 1894 (9 RA 1312).

97 Bazı listelerde Atik Taşkışla olarak da geçen Süleymaniye Kışlası olmalıdır.

98 Y.MTV, 104/90, 13 Eylül 1894 (12 RA 1312); 115/38, 18 Şubat 1895 (22 Ş 1312).

99 İlk listede olmayan binalar, Hırka-i Şerif Karakolu, Şehremini Karakolu, Kadırga Karakolu, Kasımpaşa'da Şair Ambarı, Kemerburgaz Karakolu, Bahçeköy Karakolu ve İzmit Fabrika-yı Hümayunu'dur (Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895/22 Ş 1312).

100 Bu paranın fevkalade bütçesinden karşılanması mümkün olmadığından, inşaat için gerekli olan malzeme parası olan 30.000 liranın fevkalade bütçesinden; diğerinin ise Osmanlı Bankası'ndan alınacak krediden karşılanması uygun görülür. Ancak, bir taraftan da tasarrufa dikkat edilerek, inşaat/tamiratın bu miktardan daha aşağı bir miktara tamamlanması istenir (Y.PRK.MYD, 15/12, 22 Temmuz 1894/18 M 1312). Bu çerçevede yürütülen tasarrufta başarılı olunduğu gözlenmektedir. Nitekim, Şakir Paşa'nın ifadesine göre, daha önce keşfi yapılan 34 askeri binanın 2.527 liraya tamiri mümkün görünürken, yapılan tasarrufla üstelik 51 askeri bina, 2.148 lira 31 kuruşa mal edilmişti (Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894/11 R 1312). Tüm askeri emlakin keşiflerinin tamamlanmasından sonra, Şakir Paşa'nın kendi nezaretinde yaptırdığı keşif ve tamirleri gösteren çizelgeye göre ise, Seraskerlik İnşaat Dairesi'nin hesapladığı

keşif bedeli 162.650 lira, heyet-i fenniyye tarafından düzenlenen defterlerdeki keşif bedeli 50.314 liradır (Y.MTV, 104/90, 13 Eylül 1894/12 RA 1312). Diğer yandan Şehremaneti'ndeki komisyonun lağvının gündeme geldiği günlere ait yine Şakir Paşa tarafından arz edilen listede, Beyoğlu Kışlası hariç olmak üzere, Seraskerlik İnşaat Dairesi tarafından düzenlenen keşif defterlerindeki miktar 152.650 lirayken, tasarruftan sonra yapılan harcamaların net olarak yer aldığı listede bu miktar 49.406 liraydı (Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895/22 Ş 1312).

101 Bunlar: Aksaray, Şehzadebaşı, Unkapanı, Bahçekapı, İpekhane (?), Kapıiçi (Galata), Şarap İskelesi, Kürkçükapısı, Papazköprüsü, Dolmabahçe, Ortaköy Tabya, Beşiktaş Jandarma, Malta, Üsküdar, Küçükçayır, Kurbağalıdere Merkez, Beylerbeyi, Sırayalılar, Nakkaş, Validebağı, Nuhkuyusu, Selamsız, Toptaşı, İcadiye, Şemsipaşa, Küçüksu, Otakçılar, Paşalimanı Karakolları ile Gülhane Fırını, Orhaniye Kışlası, Ortaköy Fırını, Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi ve Asakir-i Şahane barakaları arkasındaki kışla olarak geçen muhtemelen Atik Taşkışla da denilen Süleymaniye Kışlası (Y.MTV, 102/73, 13 Ağustos 1894/10 S 1312). Ancak, daha sonra düzenlenen listede Ortaköy Fırını'nın adı geçmemektedir.

102 Bunlardan Aksaray karakolu 4 lira 40 kuruş, Şarap İskelesi Karakolu 4 lira 80 kuruş, Dolmabahçe 5 lira 9 kuruş ve Unkapanı Karakolu 6 lira 67 kuruştu (Y.MTV, 102/73, 13 Ağustos 1894/10 S 1312). Keşif bedelleri, bir binanın hasarının az mı, çok mu olduğunu ifade eden veriler sunmamakla beraber, yine de hasarın boyutu hakkında bir tahmin yapmamızda rol oynar. Zira, bir binanın onarımı için düzenlenen keşif defterlerinde, doğrudan hasarı karşılayan masraf kalemleri dışında, sıva, badana, iskele, moloz nakliyesi gibi doğrudan hasarla ve hasarın karşılanmasıyla ilgisi olmayan kalemler de vardır. Ancak depremde hasar gören bir binanın keşif bedelinin 4 lira 40 kuruş, yani 440 kuruş olması, yukarıda hasarla ilgisi olmayan kalemler çıkarıldığında, hasarın çok fazla olmadığını düşündürür.

103 Y.MTV, 107/26, 24 Ekim 1894 (23 R 1312).

104 Y.MTV, 102/73, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).

105 Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894 (11 R 1312).

106 Y.MTV, 104/90, 13 Eylül 1894 (12 RA 1312).

107 Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895 (22 Ş 1312).

108 Benzer şekilde Ortaköy Fırını olarak geçen yapı da, söz konusu belgenin dışında zikredilmez. Ancak Ortaköy Fırını ifadesinin Ortaköy Tabya Karakolu'dan sonra anılması (Y.MTV, 102/73, 13 Ağustos 1894/10 S 1312) ve karakolun diğer listede yalnızca Tabya Karakolu şeklinde kısaltılarak gösterilmesi (Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894/11 R 1312), fırının bu karakola ait olabileceğini düşündürür.

109 Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894 (11 R 1312).

110 Y.PRK.AZJ, 31/52, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

111 Y.MTV, 106/44, 12 Ekim 1894 (11 R 1312); Y.MTV, 102/73, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).

112 Y.MTV, 104/90, 13 Eylül 1894 (12 RA 1312); 115/38, 18 Şubat 1895 (22 Ş 1312).

113 27 Ağustos'ta Osmanlı Bankası'ndan alınan ilk makbuza göre, Mecidiye Kışlası için 250.000 kuruş, askeri daireler ve kışlalar için 321.000 kuruş ve Humbarahane Hastanesi ile askeri emlak için 1.500.000 kuruş, toplam 2.071.000 kuruş Nizamiye Hazinesi'ne gönderildi (Y.A.HUS, 27 Ağustos 1894/24 S 1312).

114 Y.A.HUS, 307/82, 30 Ağustos 1894 (27 S 1312).

115 Y.PRK.MYD, 15/12, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); İ.HUS, M 1312/187, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 70, 21 Ağustos 1894 (18 S 1312); İ.ASK, S 1312/26, 22 Ağustos 1894 (19 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 84, 27

Ağustos 1894 (24 S 1312); İ.ASK, S 1312/27; BEO, 35041, 2 Eylül 1894 (1 RA 1312); İ.ASK, RA 1312/31; RA 1312/32; C 1312/16, 2 Aralık 1894 (3 C 1312); C 1312/17; C 1312/18; Ş 1312/1, 28 Ocak 1895 (1 Ş 1312); L 1312/9, 20 Nisan 1895 (24 L 1312).

116 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Sabah*, nr. 1773, s. 1.

117 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 1.

118 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), *Saadet*, nr. 3029, s. 1; *Sabah*, nr. 1775, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 1

119 O. Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, IV, İstanbul 1995, s. 1716, 1725.

120 Yol genişletme çalışmaları sırasında belediyelerin nizamnameye göre hareket etmek istemesi bazı sıkıntılara neden oldu. Nitekim Şehremaneti, İstanbul'un önemli caddelerinden biri olması nedeniyle Saraçhane civarındaki haffafhane dükkânları önündeki caddeyi genişletmek istemiş, hatta dört dükkânın istimlak edilmesini uygun görmüştü. Ancak, hem masraflı olması hem de esnafın dükkânlarını eski usulde yani sokağa yer ayırmaksızın inşa etmek istemesi nedeniyle bu karardan vazgeçildi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 227, 8 Ağustos 1894/5 S 1312; s. 256, 5 Ekim 1894/4 R 1312).

121 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 177, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).

122 II. Abdülhamid, evleri/dükkânları hasar gören depremzedelerin 8 ay ya da 1 yıl süreyle vergiden muaf tutulmalarını istedi. Çünkü, kışa kadar inşaat ve tamirat için iki ay gibi bir süre vardı ve yeniden imar faaliyetlerine başlanması için ilkbaharı beklemek gerekiyordu. Bu nedenle padişah, 6 aylık süreyi yetersiz buldu (İ.HUS, S 1312/138, 10 Ağustos 1894/7 S 1312; MV, 81/1, 5 Ağustos 1894/2 S 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 168; nr. 1649, s. 425, 9 Ağustos 1894/6 S 1312). Bu husus gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu (12 Ağustos 1894/9 S 1312, *Saadet*, nr. 3050, s. 1). İradede, vergi muafiyeti için tanınan sürenin kimler için 8 ay, kimler için 1 yıl olduğu hususu yer almamıştı. Ancak dönemin vesikalarından anlaşıldığına göre, ianeleri önceden yani Mart ayının sonuna kadar alan depremzedeler 8 ay, ianelerini geç alanlar da Temmuz ayı sonuna kadar vergiden muaf tutulacaklardı. Bu durum, yani vergi muafiyeti konusundaki bu ikilik bazı sıkıntılara neden oldu. Nitekim, önceden iane alan mağdurlardan bazıları inşaata/tamirata geç başladı ve kendilerine tanınan süre inşaat/tamirat bitmeden doldu. Dolayısıyla tezkere harcı gibi harçların ve vergilerin ödenmesi gerekti. Diğer yandan ianelerini geç alanların muafiyet süreleri devam etmekteydi. Bu nedenle hükümet, hem süresi dolanları daha fazla mağdur etmemek hem de kimlerin muafiyetlerinin dolduğunun tespiti konusunda yaşanabilecek karışıklıkları daha baştan önlemek amacıyla ve zaten Temmuz ayının sonuna da fazla süre kalmaması nedeniyle süreyi 1 yıl olarak belirledi (MV, 84/76, 15 Mayıs 1895/20 ZA 1312). Böylece, haneleri hasar gören ve aldıkları ianelerle binalarını yapmaya/yaptırmaya muktedir olamayanlar 1 yıl vergiden muaf tutuldu.

123 *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 126, 6 Eylül 1894 (5 RA 1312); nr. 1687, s. 217.

124 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Saadet*, nr. 3027, s. 1.

125 Ayrıca, Frenk kâgirinin pahalı olmakla beraber yangına ve depreme dayanıklı oldukları için sigorta bedeli ile tamir masrafları az olacağı göz önünde bulundurulduğunda daha avantajlı olduğunu belirtiyordu (22 Temmuz 1894/18 M 1312, *Saadet*, nr. 3030, s. 1).

126 12 Ekim 1894 (11 R 1312), *Sabah*, nr. 1857, s. 2. *Sabah* gazetesi, ayrıca İstanbul'da inşa edilecek kâgir veya ahşap yapıların inşasında öncelikle temellerin sağlam şekilde olmasına dikkat edilmesini ve nizamnamelerde bu hususta düzenlemelerin yapılmasını istemekteydi. Durumu bir örnekle açıklayan gazete, bazı arazilerde üç dört katlı

bina yapılması konusundaki uygulamalar yerine arazi sahiplerini, inşa edecekleri binaların temellerini sağlam surette yapmaya mecbur etmeleri istenmekteydi (10 Kasım 1894/11 CA 1312, nr. 1887, s. 1).

127 Bu tarihlerde yürürlükte olan Ebniye Nizamnamesi 1882 [1298] tarihli nizamnamedir. Söz konusu nizamnamenin bazı maddelerinde zaman içerisinde değişiklikler olmuşsa da, bu değişiklikler binaların depreme dayanıklı hale getirilmesine ilişkin tedbirlere dair değildir. Ebniye Nizamnamesi'nin hükümleri ve daha sonraki yıllarda nizamnamede yapılan değişiklikler için bkz. O. Nuri Ergin, *Mecelle...*, IV, s. 1715-1734.

128 Bkz. "Hasar Gören-Yıkılan Binaların Sayısı" başlığı.

129 O. N. Ergin, *Mecelle...*, IV, s. 1698, 1713-1714.

130 1882 tarihli ve meri nizamnameye göre, etrafı yollarla çevrili yerler ile mahallelerde on haneden fazla binanın yanması halinde tarla olarak kabul edilen bölgeler, harik mahali olarak tanımlanmaktaydı. Bu bölgeler, nizamnameye göre yeniden düzenlenerek yangın haritaları çıkarılmaktaydı. Ebniye Nizamnamesi'nin 20-25. maddeleri yangın mahalleri ve buradaki uygulamalara ayrıldığı gibi, 38-48. maddeleri de yangınları önlemek amacıyla alınacak tedbirlere ayrıldı (O. N. Ergin, *Mecelle...*, IV, s. 1720-1721, 1723-1724).

131 İ.ŞE, M 1312/15, 16 Temmuz 1894 (12 M 1312); 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).

132 BEO, 34852, 28 Ağustos 1894 (25 S 1312).

133 O. N. Ergin, *Mecelle..*, IV, s. 1729.

134 MV, 81/52, 17 Eylül 1894 (16 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 228, 24 Eylül 1894 (23 RA 1312).

135 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 225, 30 Ağustos 1894 (27 S 1312).

136 İ.ŞE, RA 1312/3, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 247.

137 ŞD, 773/2, 3 Kasım 1894 (4 CA 1312); İ.ŞE, C 1312/9, 22 Kasım 1894 (23 CA 1312); 9 Aralık 1894 (10 C 1312); 12 Aralık 1894 (13 C 1312).

138 ŞD, 773/2, 3 Kasım 1894 (4 CA 1312).

139 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 260, 17 Eylül 1894 (16 RA 1312; 20 Eylül 1894 (19 RA 1312), *Saadet*, nr. 3089, s. 1.

140 T.HFN, 666/71, 31 Ağustos 1894 (28 S 1312).

141 Nitekim, eski şeyhülislamlardan Ömer Lütfi Efendi, Süleymaniye'deki konağının bahçe duvarıyla taş mahzenini yıktırmadı ve yağan yağmurlar nedeniyle hasar daha da büyüdü. Bunun üzerine Birinci Belediye Dairesi Müdiriyeti, Ebniye Nizamnamesi'nin 48. maddesinin uygulanmasını istedi. Buna göre, hasarlı kısımlar belediye ekipleri tarafından yıkılacak, masraflar, çıkan molozların satılması suretiyle karşılanacaktı (Y.MTV, 108/139, 16 Kasım 1894/17 CA 1312). Ancak padişah, hasarın Şehremaneti'nce giderilmesini ve masrafların "tamirata mahsus paradan", yani İane Komisyonu'ndan alınacak paradan karşılanmasını istedi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 324, 21 Kasım 1894/22 CA 1312).

142 MV, 80/117, 31 Temmuz 1894 (28 M 1312).

143 MV, 81/8, 16 Ağustos 1894 (13 S 1312).

144 64. madde şunları ihtiva ediyordu: Şehremaneti'ne vergi ve sair borcu olan borçlular, eğer memur, kâtip, hademe veya esham sahibi iseler, borcu olan miktar maaş veya sehimlerinden kesilecek; hane, dükkân veya herhangi bir mülk sahibi ise eşya nakline ruhsat verilmeyecek ve belediyece hiçbir işlemi yapılmayacaktı. Buna rağmen belediye alacağını tahsil edemez ise, borçluya bir ihtarname gönderilecek ve sekiz gün içinde borçlarına kefil olacak birini bulamazsa tutuklanabilecekti (O. Nuri Ergin, *Mecelle...*, IV, s. 1639).

145 Borçluların memur, kâtip ve hademe olması durumunda maaşlarından kesilmesi; emlak sahibi ise kiraya verilen emlakin kiracısına eşya nakli için ruhsat verilmemesini ya da emlak sahibinin taşınması durumunda da işlemlerinin durdurulması önerildi (ŞD, 772/2, 26 Ağustos 1894/23 S 1312; 5 Ekim 1894/4 R 1312).

146 MV, 82/5, 4 Kasım 1894 (5 CA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 307, 12 Kasım 1894 (13 CA 1312).

147 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 391, 8 Şubat 1895 (12 Ş 1312).

148 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 2; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 2.

149 10 Ağustos 1894 (7 S 1312), *Malumat*, nr. 24, s. 2-3; 21 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Sabah*, nr. 1806, s. 2-3; 14 Eylül 1894 (13 RA 1312), *Malumat*, nr. 29, s. 3; 8 Kasım 1894 (27 Teşrinievvel 1310), *Servet-i Fünun*, nr. 191, s. 134-137; 29 Kasım 1894 (17 Teşrinisani 1310), *Servet-i Fünun*, nr. 194, s. 179-180; 21 Şubat 1895 (9 Şubat 1310), *Servet-i Fünun*, nr. 206, s. 373-374; 11 Nisan 1895 (16 L 1312), *Sabah*, nr. 2039, s. 2; 16 Mayıs 1895 (4 Mayıs 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 218, s. 148-149; 23 Mayıs 1895 (11 Mayıs 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 219, s. 166-167.

150 Fransız hükümetinin tavsiyesi üzerine kurulan Rasathane-i Amire, bir meteoroloji merkez bürosu olarak açılmıştı. İlk zamanlar Osmanlı topraklarındaki istasyonlarda tespit edilip rasathaneye gönderilen meteorolojik gözlemleri, aynı gün Avrupa'daki merkezlere ulaştıran Rasathane-i Amire, sonraları enlem-boylam hesaplamaları, ezani saati zevali saate, yani güneş saatine çevirme kılavuzları gibi astronomi olaylarına dair çalışmalar yaptı. Ayrıca bu çalışmaları içeren bir salname de yayımladı (Muammer Dizer, "Rasathane-i Amire", *Bilim Tarihi*, Sayı 16, Şubat 1993, s. 3-4, 6; Muammer Dizer, "Türkiye'de Meteoroloji", *Bilim Tarihi*, Sayı 21, Temmuz 1993, s. 8-10).

151 Y.PRK.BŞK, 37/13, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).

152 Tebligatta, sefirlerden sismografın üretildiği fabrika ve aletin maliyeti konusunda araştırma yapmaları ve kullanıldığı rasathanelerin müdürlerinin sismografa ilişkin görüşlerinin alınması isteniyordu (İ.HUS, M 1312/67, 18 Temmuz 1894/14 M 1312; BEO, 438/32792; BEO, 472/35386, 15 Ağustos 1894/12 S 1312).

153 İ.HUS, M 1312/67, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); BEO, 438/32792.

154 Y.A.HUS, 303/56, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); 20 Temmuz 1894 (16 M 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 38.

155 İ.HUS, M 1312/67, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); BEO, 438/32792.

156 BEO, 472/35386, 11 Eylül 1894 (10 RA 1312).

157 Y.A.HUS, 303/56, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); 20 Temmuz 1894 (16 M 1312); *YEE.d*, nr. 1088, vr. 38.

158 Y.MTV, 80/123, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312).

159 Belgede *Termometer fotografik* olarak tanımlanmaktadır.

160 *YEE. d*, nr. 1088, vr. 43, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312); Y.PRK.A, 9/46.

161 HR.MTV, 697/48, 31 Temmuz 1894.

162 BEO, 472/35386, 28 Temmuz 1894. Babıâli'ye gönderilenler arasında Ewing'in sismografı hakkında bilgi veren ve 1889'da "Cambridge Bilimsel Aletler Şirketi" tarafından yayımlanan bir risale ile Louis Palmieri'nin *Sismographes électro-magnetiques* başlıklı 1878'de Napoli'de yayımlanan risalesi de vardı (Y.MTV, 101/18, 26 Temmuz 1894/22 M 1312).

163 R. Demirtaş-C. Erkmen, *a.g.e.*, s. 105-106.

164 BEO, 472/35386, 28 Temmuz 1894; YEE, 11/24, s. 26.

165 Saraya mahsus olan sismografların bedeli Hazine-i Hassa'dan, diğerlerinin bedeli ise Maliye Hazinesi'nden ödenecekti (İ.HUS, M 1312/113, 28 Temmuz 1894/24 M 1312; Y.PRK.A, 9/46).

166 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 43, 27 Temmuz 1894 (23 M 1312).
167 Y.A.HUS, 306/26, 1 Ağustos 1894; 2 Ağustos 1894; 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).
168 BEO, 472/35386, 16 Ağustos 1894.
169 BEO, 476/35676, 18 Eylül 1894 (17 RA 1312). Ancak Babıâli'nin, Agamennone ile anlaşma kararını daha önce verdiği Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Eylül tarihli bir tezkereden anlaşılmaktadır. Zira tezkerede, rasathanede istihdam edilmek üzere birisi seçildiğinden Londra Sefareti tarafından önerilen Craig'e gerek kalmadığı belirtiliyordu (BEO, 472/34386, 11 Eylül 1894/10 RA 1312).
170 BEO, 513/38438, 25 Eylül 1894.
171 Agamennone'nin hemen hareket edebilmesi için bir aylık maaşı olan 709 frankın kendisine ödenmesi gerekiyordu. Ancak ödeme hemen yapılamadı. Bunun üzerine Roma Sefiri Mahmud Nedim Bey, profesörün yola çıkabilmesi için bir aylık maaşının bir an önce ödenmesini istedi (BEO, 513/38438, 27 Ekim 1894; 8 Kasım 1894/9 CA 1312). Bu talebin ardından Babıâli, ödemenin yapılması için gereken işlemleri başlattı (*BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 1, 10 Kasım 1894/11 CA 1312). Dolayısıyla paranın yerine ulaşması tahminen Kasım ayının sonlarını buldu.
172 İ.HR, R 1312/22, 16 Ekim 1894 (15 R 1312). Roma Sefareti'nin ödeme yapılması talebi üzerine çıkan irade için bkz. aynı belge, 26 Ekim 1894 (25 R 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 444, 3 Kasım 1894 (4 CA 1312).
173 Y.A.HUS, 316/41, 5 Ocak 1895 (8 B 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 410, 7 Ocak 1895 (10 B 1312).
174 http://earthquake.usgs.gov-22.08.2004.
175 Nitekim, 16 Şubat 1895 tarihli Rasathane-i Amire Müdiriyeti'nden gönderilen takrirde geçen ifadeler, Agamennone'nin yaptığı sismografı çağrıştırır. Takrirde, bedeli 130 frank olan ve depremleri incelemeye yarayan Brassart usulü sismoskoptan bahsedilmektedir (MF.MKB, 68/64).
176 BEO, 667/50010, 12 Ağustos 1895 (20 S 1313).
177 BEO, 886/66421, 5 Aralık 1896 (29 C 1314). Bu aletler, Agamennone'nin üzerinde çalıştığı sismograflar olmalıdır.
178 *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 410, 7 Ocak 1895 (10 B 1312); BEO, 554/41477, 17 Ocak 1895 (20 B 1312).
179 *BEO.AYN.d*, nr. 1638, s. 438, 28 Ocak 1895 (1 Ş 1312); Y.MTV, 114/49, 5 Şubat 1895 (9 Ş 1312). Bu sandıklardan ikisi -muhtemelen Agamennone'nin yanında getirdiği sismografların olduğu sandıklar- birkaç ay sonra Maçka Silahhanesi'ne gönderildi (*BEO.AYN.d*, nr. 1638, s. 493, 26 Mayıs 1895/1 Z 1312).
180 *Annuaire Oriental*'in verdiği adres bilgilerine göre, Rasathane-i Amire [Observatoire Impérial Météorologique], 1893-1894 yıllarında Pera Caddesi, Humbaracı Yokuşu ile Tekke Çıkmazı arasında, numara 473'te bulunuyordu (Cervati, *a.g.y*, s. 106, 681; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Harita Kataloğu, *Beyoğlu-Plan de Galata, Pera, Taxim, Pangaldi et Farikeuy*, 1895, No: 1, Hrt 005319/06). Başlangıçta rasathanenin ilk müdürü Coumbary Efendi'nin evinin, bugünse İsveç Konsolosluğu'nun olduğu yerde kurulan bu rasathane, daha sonra asıl yerine geçti (M. Dizer, "*Rasathane-i…*", s. 4).
181 ŞD, 209/6 16 Nisan 1882 (27 CA 1299).
182 Y.PRK.MF, 1/65, 5 Kasım 1888 (1 RA 1306).
183 Rasathane binası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kübra Fettahoğlu, "Rasathane-i Amire'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1868-1922)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2012.

184 Esasen bu yetersizliğin Agamennone'nin gelmesinden önce de fark edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim, Agamennone'nin Osmanlı devletinin hizmetinde görev alacağının haber alınması üzerine daha önce depremzedeler yararına İngiliz toplumundan yardım istediğini gördüğümüz Avukat Lewis Mizzi'nin, Babıâli'ye gönderdiği yazıda geçen bazı ifadeler bu görüşü kısmen destekler mahiyettedir. Yazısında akademik üyeliklerinden bahsettikten sonra astronomi alanındaki bilgisini derinleştirmek amacıyla Büyükada'daki evinin bitişiğinde ve Beyoğlu'ndaki evinde birer rasathane inşa ettiğini, içerisinde her türlü alet ve edevatın olduğunu belirten Mizzi'nin özellikle Büyükada'daki rasathanesinin D'Aronco'nun düzenlediği planlara uygun olduğunu ve Agamennone'ye yardımcı olmak, hemen işe başlamasını kolaylaştırmak için içerisindeki aletlerle beraber iki rasathanesini de hükümetin hizmetine bırakabileceğini söylemesi (Y.A.HUS, 316/59, 4 Ocak 1895), bu yetersizliğin hükümet tarafından fark edilerek profesörün gelişinden önce D'Aronco'ya bazı planlar çizdirmiş olduğunu düşündürmektedir.

185 İ.HUS, B 1312/133, 16 Ocak 1895 (19 B 1312); BEO, 554/41477, 17 Ocak 1895 (20 B 1312).

186 *BEO.AYN.d*, nr. 1702, s. 89, 17 Ocak 1895 (20 B 1312); nr. 1638, s. 435; İ.HUS, B 1312/133, 19 Ocak 1895 (22 B 1312).

187 André Zipey'in idaresinde olan gazetede, politika, ticaret, sanayi ve ekonomi üzerine yazılar çıkmaktaydı (R. Cervati, *Annuaire Oriental,* Constantinople 1312, s. 566).

188 24 Ocak 1895 (27 B 1312), *Sabah*, nr. 1962, s. 2.

189 Afife Batur, "Rasathane-i Amire Binası İçin Mimarî Projeler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VI/2, s. 125-126.

190 İ.HUS, B 1312/133, 21-22 Şubat 1895.

191 İ.DH, L 1312/32, 7 Nisan 1895 (11 L 1312).

192 İ.MF, ZA 1312/2, 19 Mayıs 1895 (24 ZA 1312).

193 İ.MF, ZA 1312/2, 19 Mayıs 1895 (24 ZA 1312).

194 BEO, 627/46980, 22 Mayıs 1895 (27 ZA 1312) .

195 BEO, 664/49760, 2 Ağustos 1895 (10 S 1313)

196 BEO, 686/51390, 25 Eylül 1895 (5 R 1313).

197 İ.MF, ZA 1312/2, 6 Mayıs 1895.

198 Buna göre, Paris'te çıkan *Comptes rendus de Académie des Sciences*, *Nature*, *Mittheilungen* ve *Journal seismologique du Japan* adlı süreli yayınların abonelikleri ve özel kitap alımları için 1.000 kuruş; benzin, gaz, pil gibi malzemeler için 3.050 kuruş; jeodinamik bültenlerin baskısı için 1.000 kuruş ve olağanüstü yayınların baskısı 500 kuruş; İstanbul ve Osmanlı ülkesinde kurulacak istasyonlara gereken malzemeler için 2.000 kuruş; rasathanenin ihtiyaçları için 3.000 kuruş ve periyodik bazı yayınlar 150 kuruş olmak üzere 3.150 kuruş ile aylık 750 kuruş olmak üzere rasathane personelinin yıllık maaşı için 9.000 kuruş tahsis edilmesi gerekiyordu (İ.HUS, B 1312/133, 21-22 Şubat 1895).

199 İ.DH, L 1312/32, 7 Nisan 1895 (11 L 1312); İ.MF, ZA 1312/2, 19 Mayıs 1895 (24 ZA 1312).

200 BEO, 686/51390, 25 Eylül 1895 (5 R 1313).

201 İ.MF, Ş 1313/4, 24 Ocak 1896 (8 Ş 1313).

202 18 Ocak 1896 (3 Ş 1313), *Sabah*, nr. 2321, s. 2.

203 İ.MF, Ş 1313/2, 31 Ocak 1896 (15 Ş 1313) ; 13 Şubat 1896 (1 Şubat 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 257-ek, s. 177. Bu sıralarda Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemi Müdürü Muavinliği ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de "ilm-i hikmet" hocalığı yapan Salih Zeki Bey'in hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. 13 Şubat 1896 (1 Şubat 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 257-ek, s. 360-361; *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Salih Zeki Özel Sayısı*, VII/1, İstanbul 2005.

204 25 Mart 1896 (10 L 1313), *Sabah*, nr. 2388, s. 1.

205 Bu eksikliklerin bir kısmı, rasathane için kullanılacak yanıcı maddeler ile ayrıntısını bilemediğimiz bazı malzemelerdi. Kapuçukadarı Ahmed Efendi aracılığıyla satın alınan bu malzemeler 210 kuruşa mal olmuştu (MF.MKB, 71/101, 22 Mart 1896/10 Mart 1312).

206 31 Mayıs 1895 (7 Z 1312), *Sabah*, nr. 2089, s. 1. Bu talep, esasen daha önce gündeme getirilmiş olmalıdır. Nitekim, *The Levant Herald*'ın 29 Nisan 1895 tarihli nüshasında, Manastır vilayetine bağlı Florina'da 24 Nisan günü birkaç şiddetli sarsıntı meydana geldiğinin telgrafla Rasathane-i Amire'ye bildirildiğine işaret edilmektedir (29 Nisan 1895, nr. 12, s. 199).

207 MF.MKT, 312/42, 25 Nisan 1896 (12 Z A 1313); 316/22, 14 Mayıs 1896 (1 Z 1313).

208 10 Haziran 1895, *The Levant Herald*, nr. 18, s. 267; 15 Ağustos 1896 (6 RA 1314), *Sabah*, nr. 2531, s. 3; 25 Ağustos 1896 (15 RA 1314), *Sabah*, nr. 2541, s. 3; 17 Eylül 1896 (5 Eylül 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 288-ek, s. 14. Agamennone, daha sonra 1895 yılında Osmanlı coğrafyası ve civarında meydana gelen depremler hakkında bir risale yayımladı. Gazeteye yansıdığı kadarıyla, genel olarak bir istatistiki çalışmaya benzeyen risalede, yıl içinde bölgelere göre kaç deprem meydana geldiği ve şiddetinin derecesi hakkında bilgiler yer alıyordu (31 Ağustos 1896/19 Ağustos 1312, *Servet-i Fünun*, nr. 286-ek, s. 204; 21 Ağustos 1896/11 RA 1314, *Sabah*, nr. 2537, s. 2; 29 Ağustos 1896/19 RA 1314, *Sabah*, nr. 2545, s. 2).

209 29 Ekim 1896 (17 Teşrinievvel 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 294-ek, s. 61.

210 *BEO.AYN.d*, nr. 1683, s. 394, 16 Temmuz 1895 (23 M 1313).

211 BEO, 698/52342, 30 Ekim 1895 (11 CA 1313).

212 BEO, 513/38438, 25 Eylül 1894.

213 BEO, 870/65232, 17 Kasım 1896 (11 C 1314); 877/65712, 5 Aralık 1896 (29 C 1314); 886/66421, 11 Kasım 1896; 30 Kasım 1896 (23 C 1314); 5 Aralık 1896 (29 C 1314); 22 Aralık 1896 (17 B 1314).

214 Finkel ve Ambraseys, Agamennone'nin İstanbul'da görev yaptığı sürede yıllık bülten yayımladığını belirtir (C. Finkel-N. N. Ambraseys, *"10 Temmuz 1894..."*, s. 8; Caroline Finkel, "Tevarih-i Harekât-ı Arz", *Toplumsal Tarih*, Sayı 15, Mart 1995, s. 12). *Sabah* gazetesinde yer alan bir haber de bu bilgiyi doğrular. Nitekim gazete, Agamennone'nin 1895 yılında Osmanlı coğrafyasında meydana gelen depremlerle ilgili bir risale yayımladığını belirtir (21 Ağustos 1896/11 RA 1314, nr. 2537, s. 2; 29 Ağustos 1896/19 RA 1314, nr. 2545, s. 2). Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve kütüphanelerimizde bu risaleye rastlanamadı.

215 Sadaret, durumu maarif nazırına sorduysa da (BEO, 895/67119, 13 Ocak 1897/9 Ş 1314), nezaretin buna ne cevap verdiği bilinmemektedir.

216 Feza Günergun, "Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü'nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VII/1, s. 103.

217 Y.PRK.DH, 9/64, 29 Mayıs 1897 (27 Z 1314); 10/7, 16 Temmuz 1897 (15 S 1315); 10/10, 24 Temmuz 1897 (23 S 1315); 10/36, 13 Mart 1898 (19 L 1315); 10/37, 13 Mart 1898 (19 L 1315); 10/38, 13 Mart 1898 (19 L 1315); Y.PRK.MF, 3/67, 5 Mart 1897 (1 L 1314); 4/1, 18 Haziran 1897 (17 M 1315); 4/3, 3 Temmuz 1897 (2 S 1315); 4/7, 13 Mart 1898 (19 L 1315); Y.MTV, 172/29, 5 Şubat 1898 (13 N 1315); 174/44, 14 Mart 1898 (20 L 1315); 175/70, 27 Mart 1898 (4 ZA 1315);178/18, 8 Haziran 1898 (18 M 1316).

218 K. Fettahoğlu, a.g.t., s. 27-28.

219 S. Aydüz, *"Kandilli..."*, s. 302.

VI MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİMLERE AİT DİNİ VE SOSYAL MÜESSESELERİN KEŞİF VE TAMİRİ (Sayfa 193-255)

1 *EV.d*, nr. 28331.

2 *EV.d*, nr. 28331; İ.HUS, R 1312/2, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312); 6 Ekim 1894 (6 R 1312), *Sabah*, nr. 1852, s. 3; 22 Kasım 1894 (23 CA 1312), *Sabah*, nr. 1899, s. 2; 3 Ocak 1895 (6 B 1312), *Sabah*, nr. 1941, s. 2; 20 Şubat 1895 (24 Ş 1312), *Sabah*, nr. 1988, s. 2; 4 Nisan 1895 (9 L 1312), *Sabah*, nr. 2032, s. 2; 10 Nisan 1895 (15 L 1312), *Sabah*, nr. 2038, s. 1, 22 Mayıs 1895 (27 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2080, s. 2; 22 Ocak 1895 (25 B 1312), *Sabah*, nr. 1960, s. 2; 25 Ocak 1895 (28 B 1312), *Sabah*, nr. 1963, s. 2.

3 *EV.d*, nr. 28331, s. 1-29, 45-48.

4 Elimizde Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi, Mescidi ve Mektebi'ne ait keşif defteri dışında keşfi yapılan herhangi bir vakıf binasının keşif defteri olmadığından ve keşif bedellerini gösteren belgelerde "Şehremaneti'nde müteşekkil heyet-i fenniyye/komisyon" şeklindeki ifadeler (İ.EV, Ş 1312/17, 15 Şubat 1895/19 Ş 1312; 22 Mayıs 1895/27 ZA 1312, *Sabah*, nr. 2080, s. 2; İ.EV, RA 1313/2, 22 Ağustos 1895/1 RA 1313; C 1313/11, 9 Aralık 1895/21 C 1313) yüzünden bundan sonra yürütülen keşif çalışmalarında kimlerin yer aldığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Öte yandan, gazetelerde de bu konuda açıklayıcı bir bilgi yoktur. Yalnız Çemberlitaş'taki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sebili, türbesi ve kabristan duvarının keşfinin D'Aronco tarafından yapıldığı, Evkaf Nezareti'nin Şûra-yı Devlet'e gönderdiği bir takrirden anlaşılmaktadır (İ.EV, M 1313/5, 2 Temmuz 1895/9 M 1313).

5 Maliye Nezareti bunların masrafları için 66.218 kuruş ödeme yaptı (Y.A.HUS, 307/82, 30 Ağustos 1894/27 S 1312).

6 İ.EV, M 1312/24, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 96, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

7 Y.A.RES, 71/11, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); İ.ŞE, M 1312/9, 18 Temmuz 1894 (14 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 109, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312); nr. 1687, s. 147-148, 31 Temmuz 1894 (27 M 1312); nr. 1661, s. 295, 2 Aralık 1894 (3 C 1312).

8 İ.EV, RA 1312/26, 3 Eylül 1894 (2 RA 1312).

9 *YEE.d*, nr. 194, vr. 7, 8 Aralık 1894 (9 C 1312). II. Abdülhamid, muhtemelen İane Komisyonu'ndan yapılacak böyle bir ödemenin gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında spekülasyonlara yol açabileceği düşüncesiyle karşı çıktı.

10 Cankurtaran Camii, Dülbent Ağa Camii (Nakilbent), Kabasakal Camii, Nakilbent Camii, Karaki Camii (Hocapaşa), Divan-ı Ali Camii (Gedikpaşa), Kariye Camii (Edirnekapı), Yeni Valide Sultan Camii, Yakup Ağa Camii (Mercan Yokuşu), Emin Sinan Camii (Gedikpaşa), Mehmet İzzet Camii (Balıkpazarı), Emirler Camii (Sirkeci), Mahmutpaşa Camii ve Türbesi, Kazasker Hüsamettin Camii (Şehzade Karakolu arkasında), Fatih İptidai Mektebi, Rüstempaşa Camii (Tahtakale), Davutpaşa Camii (Üsküdar), Pirizat Hatun Camii (Fındıklı), Çengelköy İskele Camii, Bulgurlu Köyü Camii, Ser-Bostani Abdullah Ağa Camii (Kısıklı), Selami Ali Efendi Camii (Kısıklı), Muhtesip Karagöz Camii (Şehzade), Cerrah Mehmet Paşa Camii, Kürkçü Ahmet Şemsettin Camii (Topkapı), Kanlıca Camii, Davutpaşa Camii, Nasuhi Dergâhı (Üsküdar), Kazasker Camii (Yüksekkaldırım), Defterdar Camii (Eyüp), Kalenderhane Camii (Şehzadebaşı), Hacı İlyas Mescidi ve Meşrutası (Fatih Cumartesi pazarında), Abdi

Subaşı Camii (Fener), Kocamustafapaşa Camii, İmaret ve Medresesi, Yavaşça Şahin Camii (Uzunçarşı), İbrahim Paşa Camii (Uzunçarşı), Sadık Efendi Dergâhı (Üsküdar), Silahtar Abdurrahman Ağa Camii (Üsküdar Paşalimanı), Süleyman Ağa Camii (Üsküdar Karacaahmet Caddesi), Ahmet Sıtkı Efendi Dergâhı (Rumelihisarı), Bağcılar Camii (Topkapı Sarayı içinde), Değirmen Camii (Sarayburnu), Kazlıçeşme'deki Camii (Yedikule), Firuz Ağa Camii (Divanyolu), Kara Mustafa Camii (Yedikule), Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Kütüphanesi ve Dergâhı, Küçük Ayasofya Camii ve Medresesi, İsmail Efendi Mektebi (Uzunçarşı).

11 Ancak, tezkere üzerine çıkan iradede, nezaretin maliyeden iki kere 12.000 lira, yani 24.000 lira aldığı ifade ediliyor (İ.EV, Ş 1312/24, 3 Şubat 1895/7 Ş 1312; 17 Şubat 1895/21 Ş 1312).

12 MV, 83/115, 21 Şubat 1895 (25 Ş 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 465, 17 Mart 1895 (20 N 1312).

13 4 Mayıs 1895 (9 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2062, s. 1; 28 Mayıs 1895 (4 Z 1312), *Sabah*, nr. 2086, s. 2; 1 Haziran 1895 (8 Z 1312), *Sabah*, nr. 2090, s. 1.

14 Evrakı, önce Şehremaneti'ne (3 Mayıs 1895/8 ZA 1312, *Sabah*, nr. 2061, s. 1), oradan da Evkaf Nezareti'ne gönderildi (*EV.d*, nr. 28331, s. 49-73, Şubat 1895).

15 10 Haziran 1895 (17 Z 1312), *Sabah*, nr. 2099, s. 1. Ancak, bu caminin keşif defterinin Şehremaneti'nden evkafa gönderildiğine dair bir bilgiye ulaşılamadı. Ayrıca bkz. 4 Mayıs 1895 (9 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2062, s. 1; 28 Mayıs 1895 (4 Z 1312), *Sabah*, nr. 2086, s. 2; 1 Haziran 1895 (8 Z 1312), *Sabah*, nr. 2090, s. 1.

16 *EV.d*, nr. 28331.

17 Kasımpaşa'daki Acıçeşme Camii, Vefa'daki Arabacıbaşı Camii, Laleli'deki Balaban Ağa Camii gibi.

18 Halkalı köyü ile Cebeciköy arasındaki sulak araziden getirilen suyoludur. İlk olarak Bizans döneminde inşa edilen bu suyolu, daha sonra genişletilerek 17 isale hattına ulaşmıştır. Bu hatlar; Mazul Kemer (Beylik), Turunçlu, Fatih ve Şadırvan, Mahmutpaşa ve Laleli, Koca Mustafa Paşa, Süleymaniye, Mihrimah, Ebussuud, Köprülü, Cerrah Mehmet Paşa, Sultanahmet, Saray çeşmeleri, Hekimoğlu Ali Paşa, Sekbanbaşı Kasım Ağa ve Nuruosmaniye suyollarıdır. Suyollarının isimlerinden de anlaşılacağı gibi, Halkalı suyolu genel olarak İstanbul Sur İçi'ndeki hayır eserlerine, saraya vs. yerlere su dağıtımı yapmıştır. Bu suyolları üzerinde bulunan kemerler ise, Mazul Kemer, Bozdoğan kemeri, Alipaşa kemeri ve Avasköy kemeridir (Kazım Çeçen, "Halkalı Suları", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 524-526).

19 İstanbul'un kuzeyindeki Belgrad ormanlarından başlayarak Eğrikapı'ya kadar uzanan ve oradan suyun şehre girdiği suyoludur. Bu suyolu üzerinde bulunan kemerler; bir Mimar Sinan eseri olan Mağlova kemeri, Kovuk Kemer, Paşa kemeri, Uzun Kemer ve Güzelcekemer'dir (Cebeciköy kemeri). Söz konusu suyolları üzerinde ayrıca 33 bent yer alır. Bunlardan en önemlileri şunlardır; Karanlık Bent, Büyük Bent, Kirazlı Bent, Ayvat Bendi. Halkalı suyolları genel olarak Beyazıt, Ayasofya, Süleymaniye, Fatih gibi semtlerin su ihtiyacını karşılarken; Kırkçeşme suyolları Eyüp, Eğrikapı, Sulukule, Haseki, Yedikule, Gedikpaşa gibi semtlerin su ihtiyacını karşılardı (Kazım Çeçen, "Kırkçeşme Tesisleri", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 2-4).

20 Haliç'in kuzeyinden gelen Beyoğlu, Beşiktaş, Galata, Kasımpaşa bölgesinin su ihtiyacı karşılamak amacıyla tesis edildi. I. Mahmud döneminde yapılan bu suyolu, Bahçeköy kemeri ve I. Mahmud kemeri üzerinden Levent, Harbiye yoluyla Taksim'e ulaşırdı. Bu güzergâh üzerinde bulunan en önemli yapılar, I. Mahmud kemeri, Topuzlu Bendi, Valide Bendi ve II. Mahmud Bendi'dir (Bend-i Cedid) (Kazım Çeçen, "Taksim Suyu Tesisleri", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 200).

21 1293 (1876/1877) tarihli Belediye Kanunu'yla Şehremaneti'ne bağlanan nezaret, 1297 (1880/1881) tarihinde yapılan düzenleme neticesi bir su nazırı, bir başkâtip, iki ikinci kâtip, dört keşif memuru, altı korucu, iki çavuş, iki bent muhafızı ve bir odacıdan müteşekkildi. Nezaretin görevi, İstanbul ve Bilad-ı Selase'ye isale edilecek suların dağıtımı, bentlerle su mecralarının muhafazası, yangın ihtimaline karşı gereği kadar su bulundurulması, suyollarının tamiri, temizliği ve suyolcuların görevlerini yerine getirip getirmediklerinin kontrolü, su meselesine dair Şehremaneti, Evkaf Nezareti ve diğer kurumlardan gönderilen evrakın yürürlüğe konması gibi bürokratik işlemlerin yürütülmesi vs. idi (Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul 1995, V, s. 2857-2858).

22 Mühendis Cafer Efendi ve Hurşit Efendi görevlendirildi (Y.PRK.ŞH, 5/3, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).

23 Y.MTV, 99/56, 11 Temmuz 1894 (7 M 1312); 99/62, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312)..

24 Buna göre, Bahçeköy'deki kemerin baş kısmının yıkıldığı ve suyun akışını sağlayan suyolunun hasarlı olduğu gözlendi. Ayrıca, tamirat sırasında yeniden inşa edilen paye kemerlerinin dayanıksız olduğu fark edildi (Y.PRK.ŞH, 5/3, 16 Temmuz 1894/12 M 1312).

25 Y.A.HUS, 306/11, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312); İ.HUS, S 1312/52, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).

26 T.HFN, 666/68, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).

27 İ.HUS, S 1310/110, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312). Buna karşın Sadaret'in Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderdiği tezkerede, Evkaf Nezareti'nin bu işi gereğinden fazla önemsediği ve bu şekilde defalarca keşif yapılarak boşa vakit harcandığı belirtilerek bunun da hem halkın susuz kalmasına neden olacağı hem de bentlerin inşasının maliyetini arttıracağı ifade edilmektedir (T.HFN, 666/68, 22 Ağustos 1894/19 S 1312).

28 İ.HUS, S 1312/110, 24 Ağustos 1894 (21 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 210, 28 Ekim 1894 (27 RA 1312).

29 Y.MTV, 104/78, 12 Eylül 1894 (11 RA 1312); İ.EV, RA 1312/24, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).

30 T.HFN, 666/68, 22 Ağustos 1894 (19 S 1312); İ.EV, RA 1312/24, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).

31 Sadaret'in Nafia Nezareti'nden bir mühendis talep etmesi üzerine görevlendirildiği anlaşılan mühendis Galland'ın (T.HFN, 666/68, 22 Ağustos 1894/19 S 1312) altı haftalığına yurtdışına gitmesi üzerine, yerine Nafia Nezareti Başmühendisi Leclerq bakacaktır (T.HFN, 667/7, 8 Ekim 1894/7 R 1312).

32 Y.A.HUS, 309/56, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312); Y.A.RES, 73/4, 3 Kasım 1894 (4 CA 1312); Y.A.HUS, 316/36, 30 Aralık 1894 (2 B 1312).

33 Y.A.HUS, 309/56, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312).

34 İ.EV, RA 1312/23, 1 Ekim 1894 (30 RA 1312).

35 İ.EV, R 1312/17, 10 Ekim 1894 (9 R 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s.230, 12 Ekim 1894 (11 R 1312).

36 1 Kasım 1894 (2 CA 1312), *Saadet*, nr. 3131, s. 1; Y.A.RES, 73/4, 4 Kasım 1894 (5 CA 1312); Y.A.HUS, 315/36, 13 Aralık 1894 (14 C 1312); 316/36, 3 Ocak 1895 (6 B 1312).

37 3.081.712 kuruşun 572.063 kuruşunun Nizamiye Hazinesi'nden, 230.361 kuruşunun Hazine-i Hassa-i Şahane'den, 153.504 kuruşunun Bahriye, 61.429 kuruşunun Maliye, 23.036 kuruşunun Maarif, 23.036 kuruşunun Telgraf ve Posta Nezaretlerinden, 15.357 kuruşunun Rüsumat Emaneti'nden ve 76.786 kuruşunun da Babıâli ve Muhacirin Komisyonu'ndan ödenmesi kararlaştırıldı (*BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 361, 7 Ocak 1895/10 B 1312).

38 *BEO.AYN.d*, nr. 1652, s. 103, 20 Ocak 1895 (23 B 1312); nr. 1661, s. 443, 19 Şubat 1895 (23 Ş 1312); nr. 1661, s. 474, 27 Mart 1895 (30 N 1312).

39 *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 383, 19 Ocak 1895 (22 B 1312); 11 Nisan 1895 (15 L 1312), Sabah, nr. 2038, s. 1; ŞD, 135/10, 4 Ağustos 1895 (12 S 1313); İ.EV, B 1313/6, 22 Aralık 1895 (5 B 1312); CA 1314/9, 20 Ekim 1896 (13 CA 1314); Ş 1316/17, 6 Ocak 1899 (23 Ş 1316).

40 *İstanbul Belediyesi İhsaiyât Mecmu'ası*, İstanbul 1335, s. 9.

41 Y.MTV, 99/65, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312).

42 Y.MTV, 101/33, 28 Temmuz 1894 (24 M 1312).

43 ŞD, 133/40, 30 Aralık 1894 (2 B 1312); İ.EV, C 1314/22, 28 Ekim 1896 (21 CA 1314).

44 Y.PRK.SGE, 6/31, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); İ.EV, B 1312/11, 15 Ocak 1895 (18 B 1312).

45 İ.EV, RA 1312/26, 3 Eylül 1894 (2 RA 1312).

46 249 cami, 303 mescit, 27 selatin cami, 258 tekke-dergâh-zaviye olmak üzere toplam 837 mabet vardı (*İstanbul Belediyesi İhsaiyât...*, s. 9).

47 İradede, oldukça genel bir ifade kullanılmıştır: "[...] cevâmi-i şerife ve emâkin-i sâire-ce tamirât-ı mukteziyye ifa kılınmak içün meblağ-ı mezkûreden 10.000 liranın Evkaf-ı Hümâyûn hazine-i celilesine itası [...]" (İ.EV, RA 1312/26, 2 Eylül 1894/1 RA 1312). Her ne kadar burada suyollarından bahsedilmiyorsa da, yukarıda ilgili kısımda anlatıldığı gibi, bu paranın suyollarının tamirine de harcandığı anlaşılıyor.

48 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 42, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312); Y.A.HUS, 304/23; *BEO. AYN.d*, nr. 1694, s. 241, 2 Ağustos 1894 (29 M 1312); nr. 1661, s. 308, 30 Kasım 1894 (1 C 1312).

49 24 Ekim 1894 (23 R 1312), *Sabah*, nr. 1869, s. 2.

50 İ.ŞE, R 1312/11, 17 Ekim 1894 (16 R 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 271, 19 Ekim 1894 (18 R 1312); nr. 1663, s. 128, 1 Ocak 1895 (4 B 1312); nr. 1675, s. 283.

51 16 Ekim 1894 (15 R 1312), *Sabah*, nr. 1861, s. 2; 22 Ekim 1894 (21 R 1312), *Sabah*, nr. 1867, s. 2. Benzer şekilde Eyüp'teki Kızılmescit de mahallenin önde gelen isimlerinin bağışlarıyla tamir edildi (16 Kasım 1894/17 CA 1312, *Sabah*, nr. 1893, s. 2).

52 *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 120, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); ŞD, 132/16, 23 Eylül 1894 (22 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 280, 21 Kasım 1894 (22 CA 1312); ŞD, 133/17, 6 Aralık 1894 (7 C 1312); İ.EV, N 1312/10, 10 Mart 1895 (29 N 1312); ŞD, 134/38, 4 Mayıs 1895 (9 ZA 1312).

53 *BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 486, 2 Nisan 1895 (6 L 1312).

54 Fatih Külliyesi'nin bölümü olan Bahr-ı Sefid Başkurşunlu Medresesi, Bahr-ı Sefid Çifteayak Kurşunlu Medresesi gibi toplam 16 bölümden müteşekkil medrese, ayrı ayrı sayılarak bu rakama eklenmiştir.

55 Depremden sonra Meşihat Dairesi'nin hasar gören medreseler hakkında sunduğu tezkerede bu tarihlerde İstanbul ve Bilad-ı Selase'de bulunan medrese sayısının 180 olduğu belirtilmektedir (Y.MTV, 100/40, 20 Temmuz 1894/16 M 1312).

56 Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 27.

57 Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin birinci ve ikinci kısımları, içinde bulunan cami, kütüphane ve dershanesi depremde hasar gördüğü halde, nezaret tarafından öncelikle caminin tamiri istendi. Evkaf Nezareti'nin Şûra-yı Devlet'e gönderdiği mazbatada "evvel-be-evvel tamiri ehem ve elzem olduğu anlaşılan camii-i şerif" ve "şimdilik yalnız camii şerifi mezkûrun emâneten tamiriyle" ifadelerinin kullanılması (İ.EV, C 1314/9, 15 Kasım 1896/9 C 1314) tamiratta bazı tercihlerde bulunulduğunu gösterir. Gerçi her ne kadar örnek cami ise de, benzer yaklaşımın diğer kurumlar için yapılma ihtimalini kuvvetlendirmesi bakımından yeterli bir örnektir.

58 Mahmud Paşa Medresesi'nin tamir masraflarının 1310 yılı evkaf bütçesinden karşılanması hakkında bkz. ŞD, 133/49, 9 Ocak 1895 (12 B 1312). Bahçekapı'daki Hamidiye Medresesi'nin meşrutahanesinin tamir masraflarının 1311 senesi bütçesinden karşılanması hakkında bkz. İ.EV, ZA 1313/14, 16 Nisan 1896 (3 ZA 1313). Mahmud Paşa Medresesi'nin tamir masraflarının 1312 senesi bütçesinden karşılanması hakkında bkz. İ.EV, S 1314/11, 14 Temmuz 1896 (3 S 1314).

59 İ.EV, C 1314/9, 15 Kasım 1896 (9 C 1314); ZA 1313/14, 16 Nisan 1896 (3 ZA 1313).

60 İ.EV, S 1313/15, 31 Temmuz 1895 (8 S 1313).

61 ŞD, 133/49, 9 Ocak 1895 (12 B 1312). Muhtemelen daha sonra emaneten tamirine karar verildi. Nitekim, 6 Ağustos 1896 tarihli *Sabah* gazetesinin haberine göre, medresenin 25.000 küsur kuruşla emaneten tamir ettirilmesi için gereken irade çıktı (6 Ağustos 1896/25 S 1314, nr. 2522, s. 1).

62 İ.EV, Z 1318/10, 9 Mart 1901 (18 ZA 1318).

63 Darüledep Özel Okulu.

64 Atpazarı İnas Rüşdiyesi, Atlamataşı İnas Rüşdiyesi.

65 Mekteb-i Sultani, Dersaadet Mekteb-i İdadisi.

66 Mekteb-i Sanayi, Halkalı Ziraat-Baytar Mektebi.

67 Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye, Darülmuallimin.

68 Baytar Askeri Rüşdiyesi, Fatih Askeri Rüşdiyesi, Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi, Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi, Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi, Gülhane Askeri Mektebi.

69 Ayasofya Merkez Rüşdiyesi, Bayezid Merkez Rüşdiyesi, Beşiktaş Merkez Rüşdiyesi, Beylerbeyi Rüşdiyesi, Cerrahpaşa Merkez Rüşdiyesi [Maarif Nezareti tarafından yayımlanan istatistik cetvelinde bu isimde bir okula rastlanmamıştır], Davutpaşa Merkez Rüşdiyesi, Emirgân Merkez Rüşdiyesi, Galata Merkez Rüşdiyesi, Mahmudiye Rüşdiyesi, Paşakapısı Merkez Rüşdiyesi [Üsküdar Merkez Rüşdiyesi], Çengelköy Rüşdiye Mektebi [Muhtemelen Beylerbeyi Rüşdiyesi].

70 Mekteb-i Nüvvab.

71 Aşağıda izah edilen okulların dışında Bayezid Merkez Rüşdiyesi'nin masrafları da avans akçesinden ödendi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 237, 24 Eylül 1894/23 RA 1312).

72 Yıkılmak üzere olan Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'nin tamirinin nezaret kalfası tarafından okul müdürünün aracılığıyla yaptırılması hakkında bkz. MF.MKB, 65/134, 3 Aralık 1894 (4 C 1312); masrafların Maarif Nezareti bütçesinden merkeze ait inşaat tertibinden karşılanması hakkında bkz. *BEO.AYN.d*, nr. 1683, s. 208, 8 Eylül 1894 (7 RA 1312). Şehzade Mekteb-i İptidaiyyesi'nin tamirinin Maarif Nezareti Mübayaat Komisyonu'nun nezaretinde ve nezaret kalfası tarafından yapılması hakkında bkz. MF.MKB, 66/79, 25 Aralık 1894 (26 C 1312). Kamer Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi'nin tamiri için gereken paranın maarifin inşaat ve tamirat tertibinden karşılanması hakkında bkz. MF.MKB, 71/41, 18 Şubat 1896 (4 N 1313).

73 İ.ŞE, R 1312/12, 30 Ekim 1894 (29 R 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 93, 291, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312).

74 *BEO.AYN.d*, nr. 1663, s. 80, 113, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312); 11 Aralık 1894 (12 C 1312); İ.BH, C 1312/5, 2 Aralık 1894 (3 C 1312).

75 Örneğin, Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı hayratından olan Fatih Mekteb-i İptidaiyyesi'nin tamirinin masraflarının 1311 senesi bütçesinden karşılanması hakkında irade çıktı (İ.EV, Ş 1313/15, 19 Ocak 1896/3 Ş 1313). Aynışah Sultan Mektebi'nin tamir masrafları da vakfına masraf olarak kaydedildi (İ.EV, M 1314/11, 1 Temmuz 1896/20 M 1314). Benzer hususlar için ayrıca bkz. İ.EV, RA 1314/6, 17 Ağustos 1896 (8 RA

1314); İ.EV, ZA 1314/6, 21 Nisan 1314 (19 ZA 1313); İ.EV, RA 1315/1, 20 Temmuz 1897 (19 S 1315).

76 Nitekim, Ruznamçe-i Evvel Ali Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi, yardımsever bir kişinin ianesiyle onarıldı (26 Ocak 1896/11 Ş 1313, *Sabah*, nr. 2329, s. 1).

77 İ.EV, M 1314/11, 1 Temmuz 1896 (20 M 1314).

78 *Maarif-i Umûmiyye Nezareti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidaiyye, Rüşdiyye, İdadiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye-i Ecnebiyye'nin ve Dersaadet'de Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütübhanelerin İstatistikî, 1311-1312 Sene-i Maliyesi*, İstanbul 1318, s. 4.

79 Bunlar Yedikule dışındaki Yedikule Ermeni Hastanesi, Balıklı Rum Hastanesi, İtalyan Hastanesi, Seraskerlik'in denetimindeki Beylerbeyi Hastanesi, Haydarpaşa Hastanesi, Humbarahane Hastanesi, Maltepe Hastanesi, Ahırkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye ait hastane, Tophane'nin denetimindeki Liman-ı Kebir Hastanesi, Şehremaneti'nin idaresindeki Haseki Nisa Hastanesi ve kaynaklarda yalnızca Bimarhane olarak geçen Toptaşı Bimarhanesi ve Evkaf'a ait Gureba-yı Müslimin Hastanesi idi. Hasarları için bkz. ekteki envanter.

80 Gureba-yı Müslimin Hastanesi ile Haseki Nisa Hastanesi.

81 *BEO.AYN.d*, nr. 1638, s. 349, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312); İ.HUS, S 1312/58, 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 35, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); nr. 1674, s. 84, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312); İ.ASK, S 1312/27, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).

82 Y.MTV, 107/26, 25 Ekim 1894 (24 R 1312); 115/38, 17 Şubat 1895 (21 Ş 1312).

83 İ.HUS, S 1312/58, 18 Ağustos 1894 (15 S 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 35, 20 Ağustos 1894 (17 S 1312); 3 Eylül 1894 (2 RA 1312), *Sabah*, nr. 1818, s. 1.

84 ŞD, 777/19, 27 Nisan 1895 (2 ZA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1653, s. 456, 25 Haziran 1895 (2 M 1313); İ.ŞE, M 1313/2, 27 Haziran 1895 (4 M 1313).

85 18 Mayıs 1895 (23 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2076, s. 2; 22 Haziran 1895 (29 Z 1312), *Sabah*, nr. 2111, s. 2; 14 Temmuz 1895 (21 M 1313), *Sabah*, nr. 2133, s. 1.

86 İ.ŞE, S 1312/5, 7 Ağustos 1894 (4 S 1312); 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

87 İlki 8.296 kuruş 84 santime mal olacağı tahmin edilen tamiratın, ikinci keşifte 9.056 kuruş 56 santime mal olacağı hesaplandı (İ.ŞE, S 1312/8, 10 Ağustos 1894/7 S 1312). İradesi için bkz. İ.HUS, S 1312/51, 13 Ağustos 1894 (10 S 1312).

88 İ.ŞE, R A 1312/18, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312).

89 Y.MTV, 103/106, 30 Ağustos 1894 (27 S 1312).

90 İ.HUS, RA 1312/1, 6 Eylül 1894 (5 RA 1312).

91 1 Ekim 1894 (30 RA 1312), *Sabah*, nr. 1846, s. 2; İ.HUS, R 1312/5, 1 Ekim 1894 (30 RA 1312).

92 İ.HUS, R 1312/5, 4 Ekim 1894 (3 R 1312); 9 Ekim 1894 (8 R 1312), *Sabah*, nr. 1854, s. 1.

93 İ.HUS, R 1312/5, 1 Ekim 1894 (30 RA 1312).

94 İ.ŞE, S 1312/5, 10 Ağustos 1894 (7 S 1312); S 1312/8, 12 Ağustos 1894 (9 S 1312); RA 1312/18, 25 Eylül 1894 (24 RA 1312).

95 Bu kısımların tamir masrafı, 15.332 kuruş 20 santim olarak tahmin edilmekteydi (*BEO.AYN.d*, nr. 1661, s. 261, 28 Ekim 1894/27 R 1312; İ.EV, CA 1312/1, 1 Kasım 1894/2 CA 1312). Bununla beraber *Sabah* gazetesinde yer alan bir habere göre, depremde hastanenin önünde bulunan muhafaza duvarının yıkıldığından ve başhekimin, hastane önünden geçişleri zorlaştırdığı için Evkaf Nezareti'nden bu kısma duvar örülmesini ya da demir parmaklık konulmasını istediğinden bahsedilmekteydi (10 Kasım

1894/11 CA 1312, nr. 1887, s. 2). Ancak, mevcut keşif defterlerinde bu hasardan bahsedilmediği gibi, eldeki veriler arasında bu hasarın giderildiği ya da yapılan masrafa ilişkin bir bilgi yoktur.

96 Bu binada sadece kimsesizler, dullar, yetimler ve muhtaç durumda olan bazı kimseler kalıyordu (Feryal Saygılıgil Gündüz, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kadınlara Mahsus Bir Hastane: Haseki", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 5, İstanbul 1999, s. 103).

97 İ.ŞE, ZA 1312/2, 10 Ağustos 1894 (7 S 1312).

98 Bugünkü merkez bina. Bu bina, Moralı Şefik Bey'in Taş Konağı'nın yerine inşa edilmişti (F. S. Gündüz, a.g.m., s. 101).

99 ŞD, 776/5, 7 Şubat 1895 (11 Ş 1312); İ.ŞE, ZA 1312/2, 2 Nisan 1895 (6 L 1312).

100 *BEO.AYN.d*, nr. 1650, s. 67, 29 Ağustos 1894 (26 S 1312); ŞD, 776/5, 7 Şubat 1895 (11 Ş 1312); İ.ŞE, ZA 1312/2, 2 Nisan 1894 (6 L 1312).

101 11 Eylül 1894 (10 RA 1312), *Sabah*, nr. 1826, s. 2.

102 ŞD, 776/5, 7 Şubat 1895 (11 Ş 1312).

103 F. S. Gündüz, a.g.m., s. 103.

104 Gazetede, Kalpakçılarbaşı Caddesi yerine Nuruosmaniye Kapısı ile Bat Pazarı [Bit Pazarı] Kapısı arasında kalan kemerler ifadesi kullanılmaktadır.

105 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1. *Sabah* gazetesine yakın bilgiler veren *The Levant Herald* da, çarşıda en fazla hasar gören yerin Bat Pazarı, Çadırcılar ve Bodrum Hanı olduğunu ifade eder (23 Temmuz 1894, nr. 29, s. 356).

106 Gazetede, Takkeci ve Çadırcı Hanları şeklinde geçen ifadeler (11 Temmuz 1894/7 M 1312, *Saadet*, nr. 3019, s. 1) sehven yazılmış olmalıdır. Zira, Kapalıçarşı'da bu isimlerle anılan han yoktur. Bu ifadelerin doğrusu Takkeci Sokağı ve Çadırcılar Caddesi'dir.

107 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2. *The Levant Herald* gazetesinden alıntı yapan *Sabah* gazetesi, depremden aylar sonra, 12 Ocak 1895 tarihli nüshasında depremin en ziyade Bodrum, Peştemalcı, Kellekesen, Rubiye [Rabia], Baltacı, Kuşakçı, Sarraf Hanları ile Yorgancılar ve Çadırcılar'da ağır hasara neden olduğunu belirtir (15 B 1312, nr. 1950, s. 1).

108 Baltacı, Sepetçi, Sorguçlu ve Yolgeçen Hanları bugün Kapalıçarşı'nın Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin güneyinde; Yarım Taş Han, Bat Pazarı'nın kuzeybatısında; Bodrum Hanı, Kapalıçarşı'nın Bat Pazarı tarafında ve çarşının güneybatısında; Çadırcılar Caddesi çarşının güneybatısında; Yağlıkçılar ise, kuzeyinde yer alır (bkz. Kapalıçarşı haritası).

109 Y.PRK.SGE, 6/31, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312); Y.PRK.ŞH, 4/92; 4/102.

110 Muhtemelen depremin yarattığı enkazın herhangi bir kazaya meydan vermemesi için alınmış bir tedbirdir.

111 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Saadet*, nr. 3021, s. 1; *Sabah*, nr. 1768, s. 2.

112 Y.PRK.ŞH, 4/93, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).

113 Burada muhtıra kelimesi padişaha verilen bir nota anlamı taşımamaktadır. Zira, belgelerde *muhtıra* olarak geçen yazı, padişaha görüşünü bildirme ve yapılması gerekenin aslında ne olduğunu hatırlatma amacını taşımaktadır, yani kelime ilk anlamıyla (herhangi bir şeyi hatırlatma, uyarma amacıyla yazılan yazı, *Türkçe Sözlük*, II, s. 1041) kullanılmıştır.

114 Çarşının kubbelerinin genel olarak harap olup bir kısmının da yıkıldığından bahisle.

115 Selim Efendi'ye göre, komisyon memur, sarraf, tüccar ve mimarlardan seçilecek iki kişiden oluşturulmalıydı (İ.HUS, M 1312/198, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).

116 Hükümet, ayrıca keşiften önce çarşının bir haritasının çıkarılması gerektiğini belirtmektedir (İ.HUS, M 1312/11, 18 Temmuz 1794/14 M 1312; 21 Temmuz 1894/17 M 1312).

117 22 Temmuz tarihli iradeden, padişahın, Kapalıçarşı'nın keşfinden sorumlu heyette Galland'ın bulunmasını özellikle istediği anlaşılmaktadır (İ.HUS, M 1312/205, 22 Temmuz 1894/18 M 1312; *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 106; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 124, 125).

118 İ.ŞE, M 1312/6, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); M 1312/17, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312).

119 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 100, 19 Temmuz 1894 (15 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 122, 125, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), 22 Temmuz 1894 (18 M 1312); nr. 1687, s. 135, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312).

120 Buna göre, Bedesten ve çatıları demirden olan birkaç yer ile Kürkçüler Kapısı dahil olmak üzere Kürkçüler Çarşısı, Kalpakçılarbaşı Caddesi, Cevahir Bedesteni, Kazazlar Sokağı'nın köşesine kadar Kolancılar Sokağı, Perdahçılar Hanı Sokağı köşesine kadar olan kısım, Mercan Kapısı, Yağlıkçılar Caddesi, Mahmutpaşa Kapısı'ndan girildiğinde bir tarafta Akarçeşme'ye, diğer tarafta Çuhacı Hanı Sokağı ve Mahfazacılar Sokağı'nın bir kısmı üzerinde bulunan dükkânlara ruhsat verilmesi kararlaştırıldı (İ.ŞE, M 1312/6, 23 Temmuz 1894/19 M 1312; 25 Temmuz 1894/21 M 1312, *Sabah*, nr. 1779, s. 1).

121 İradeden, padişahın Selim Melhame Efendi'nin görüşünün muhakkak alınmasını istediği anlaşılıyor. Bu durumun nedeni, kendisine yakın bir isim olmasının yanı sıra Kapalıçarşı'nın hasar tespiti sırasında gönderdiği muhtıradaki görüşleri olmalıdır.

122 İ.ŞE, M 1312/6, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312).

123 *İcare-i muaccele* yani vakıf akarının değerine yakın bir miktarda verilen peşin para ile her sene verilen *icare-i müeccele* adı verilen kira bedeli karşılığında tasarruf edilen vakıf malları için kullanılır. Bu tür vakıflar, *ferağ ve intikal* yoluyla da işletilir. Ferağ ve intikal hakkının olmadığı vakıflar ise, *icare-i vahide* olarak adlandırılır (Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 354).

124 Vakıf bir dükkân üzerinde ayni hak sahibi olmak isteyenler, bir miktar para vererek dükkânın tamir masraflarını karşılıyor, buna mukabil dükkâna kendi mülkü olarak kabul edilen dolap, raf gibi eşyalar yerleştirmek ve senelik kira bedeli ödemek suretiyle dükkânı kiralıyordu. Önceleri gedik, gayrimenkul üzerinde mutasarrıfa mesleğiyle ilgili ticaret yapma yetkisinden ibaretken, sonraları dükkân, mağaza, han, fırın gibi ticaret ve zanaatla uğraşılan yerlerin tasarruf hakkına sirayet etmiş ve bunların tamamına gedik denmişti. Bu yerlerin sahipleri, gedik mutasarrıflarını mülklerinden çıkartamaz ve izinleri olmadan kiralarını artıramazdı. Tanzimat'tan sonra bazı düzenlemeler yapıldıysa da, tam olarak uygulanamamıştı (Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 263-266).

125 Yaşar Baş, *a.g.t.*, s. 234; Çelik Gülersoy, *Kapalıçarşı'nın Romanı*, İstanbul 1979, s. 13.

126 İ.HUS, M 1312/198, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

127 İ.ŞE, M 1312/11, 21 Temmuz 1894 (17 M 1312); M 1312/17, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312). Böylece, görüşmelerde yukarıda açıklandığı gibi, Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Efendi'nin önerisi ağırlık kazanmış oldu (İ.HUS, M 1312/198, 17 Temmuz 1894/13 M 1312).

128 İ.ŞE, M 1312/19, 29 Temmuz 1894 (25 M 1312). Zaten Kapalıçarşı'nın onarımının gündeme geldiği ilk anlardan itibaren mimarideki yeni teknikler ve sağlamlık açısından en uygun olan malzemenin demir olduğu düşüncesi hâkimdi (İ.HUS, M 1312/204, 22 Temmuz 1894/18 M 1312). Nitekim, çarşının hasarsız ve az hasarlı kısımları üzerinde demir kirişlerin olduğu yerlerdi (İ.ŞE, M 1312/6).

129 İ.ŞE, M 1312/19, 30 Temmuz 1894 (26 M 1312); *YEE.d*, nr. 191, s. 15.

130 İ.ŞE, S 1312/12, 26 Ağustos 1894 (23 S 1312).
131 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 202, 27 Ağustos 1894 (24 S 1312).
132 Bu da en az altı-yedi ay demekti (Y.A.HUS, 309/16, 18 Eylül 1894/17 RA 1312). Gerçi aranılan nitelikte iki mühendis bulunmuştu (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 229, 30 Ağustos 1894/27 S 1312; sr. nr. 461, 1 Eylül 1894/29 S 1312). Ancak muhtemelen işin maliyeti bu karardan vazgeçilmesinde etkili oldu.
133 Y.MTV, 105/77, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312).
134 Y.A.HUS, 309/16, 18 Eylül 1894 (17 RA 1312); İ.HUS, RA 1312/57, 18 Eylül 1894 (17 RA 1312).
135 MV, 81/58, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312); Y.MTV, 105/77, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312).
136 Y.MTV, 105/77, 27 Eylül 1894 (26 RA 1312); 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).
137 6 Ekim 1894 (5 R 1312), *Saadet*, nr. 3104, s. 2. Gerek basının, gerekse Sadaret'in genel olarak düşüncesi çarşının Doğu mimari tarzını kaybetmeden eski haliyle inşa edilmesi yönündeydi (Y.MTV, 105/77, 27 Eylül 1894/26 RA 1312). *Saadet* gazetesi, *The Levant Herald*'ın bu minvaldeki görüşüne yer verir (6 Ekim 1894/5 R 1312, nr. 3104, s. 2).
138 10 Kasım 1894 (11 CA 1312), *Sabah*, nr. 1887, s. 1.
139 MV, 83/18, 2 Ocak 1895 (5 B 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 366, 13 Ocak 1895 (16 B 1312).
140 Haberin yurtdışında duyulmasının ardından Paris'te bulunan bir şirket, bankaya teminat parası yatırmaya hazır olduğunu bildirdi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 269, 18 Ekim 1894/17 R 1312). İstanbul'un önde gelen zenginlerinden Uncuyan Apik Efendi, Asayan Agop Efendi, Kalfayan Mihran Efendi, Fransa'daki bir fabrikaya vekâlet eden ve Dr. Sarel adındaki bir kişinin kurduğu şirket namına katılan mühendis Mösyö Sauvageot ve yine Fransa'da bulunan Azau (?) fabrikasının vekili Balyan Minas Efendi vardı (18 Kasım 1894/19 CA 1312, *Sabah*, nr. 1895, s. 2; 21 Kasım 1894/22 CA 1312, *Sabah*, nr. 1898, s. 2; 22 Kasım 1894/23 CA 1312, *Saadet*, nr. 3152, s. 1).
141 23 Aralık 1894 (25 C 1312), *Sabah*, nr. 1930, s. 1; 30 Aralık 1894 (2 B 1312), *Sabah*, nr. 1937, s. 1.
142 21 Kasım 1894 (22CA 1312), *Saadet*, nr. 3151, s. 1.
143 Nitekim, Azau (?) fabrikası adına katılan Balyan Minas Efendi, teminat parasına dair henüz bir vekâletname alamadığından ihaleye katılamadı (21 Kasım 1894/22 CA 1312, *Sabah*, nr. 1898, s. 2). Bu süreçte ihaleye katılmak için hükümete müracaat eden firma ve şahıslar da oldu. Belçikalı bir inşaat şirketi (7 Aralık 1894/9 C 1312, *Sabah*, nr. 1914, s. 2; 23 Aralık 1894/25 C 1312, *Sabah*, nr. 1930, s. 1) ile Şehremaneti mühendislerinden Asaf Bey Kapalıçarşı'nın inşasına talip oldu. (27 Aralık 1894/29 C 1312, *Sabah*, nr. 1934, s. 1).
144 MV, 83/18, 2 Ocak 1895 (5 B 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 366, 13 Ocak 1895 (16 B 1312).
145 21 Kasım 1894 (22 CA 1312), *Sabah*, nr. 1898, s. 2; 22 Kasım 1894 (23 CA 1312), *Saadet*, nr. 3152, s. 1; *Sabah*, nr. 1899, s. 1; 23 Kasım 1894 (24 CA 1312), *Sabah*, nr. 1900, s. 2; 24 Kasım 1894 (25 CA 1312), *Saadet*, nr. 3154, s. 2; 25 Kasım 1894 (26 CA 1312), *Sabah*, nr. 1902, s. 2; 26 Kasım 1894, *The Levant Herald*, nr. 47, s. 572, 574.
146 27 Aralık 1894 (29 C 1312), *Sabah*, nr. 1934, s. 1.
147 30 Aralık 1894 (2 B 1312), *Sabah*, nr. 1937, s. 1; *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 359, 1 Ocak 1895 (4 B 1312).
148 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 359, 1 Ocak 1895 (4 B 1312).

149 Galland, bu görevi 13 Ocak 1895'e kadar devam ettirmiş olmalıdır. Zira, söz konusu tarihte Rıhtım Şirketi başmühendisi Sabaro (?) Galland'ın yerine davet edildi (*BEO. NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 574).

150 24 Ocak 1895 (27 B 1312), *Sabah*, nr. 1962, s. 2.

151 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 131, 27 Mayıs 1895 (2 Z 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 494, 30 Mayıs 1895 (5 Z 1312).

152 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 68, 25 Nisan 1895 (29 L 1312); sr. nr. 79, 30 Nisan 1895 (5 ZA 1312); sr. nr. 131, 27 Mayıs 1895 (2 Z 1312). Raporun İtalyanca olarak hazırlanması nedeniyle tercüme ettirilmesi uzun sürdü (*BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 68, 25 Nisan 1895/29 L 1312). Ayrıca, raporu incelemek üzere toplanması gereken heyet de bir türlü toplanamadı (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 456, 1 Mayıs 1895/6 ZA 1312).

153 Y.A.HUS, 325/94, 24 Nisan 1895 (28 L 1312). Padişah, halkın daha fazla mağdur edilmemesini isteyerek inşaatın/tamiratın başlamasını istedi (*BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 447, 25 Nisan 1895/28 L 1312; 13 Mayıs 1895/17 ZA 1312, *Sabah*, nr. 2070, s. 1).

154 14 Mayıs 1895 (19 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2072, s. 2; 23 Mayıs 1895 (28 ZA 1312), *Sabah*, nr. 2081, s. 2. İhaleye katılmak isteyenlerin on üç gün içinde müracaat etmeleri gerekiyordu. Ancak, *Moniteur Oriental*, yurtdışı katılımcıları için sürenin yetersiz olduğunu düşünüyordu (31 Mayıs 1895/7 Z 1312, *Sabah*, nr. 2089, s. 1).

155 MV, 85/15, 30 Haziran 1895 (7 M 1313). 19 Haziran 1895 (26 Z 1312) tarihli *Sabah* gazetesinde metrekare birim fiyatı 330 kuruş olarak gösterilmesine rağmen (nr. 2108, s. 1); birkaç gün sonraki gazetelerde (21 Haziran 1895/28 Z 1312, *Sabah*, nr. 2110, s. 1; 24 Haziran 1895, *The Levant Herald*, nr. 20, s. 294) ve Meclis-i Vükela mazbatasında 340 kuruş olarak gösterilmektedir (MV, 85/15, 30 Haziran 1895/7 M 1313).

156 MV, 85/15, 30 Haziran 1895 (7 M 1313).

157 Hükümet, komisyonun İstanbul'da bulunan yabancı, Şehremaneti ve Nafia Nezareti mühendislerinden, Babıseraskeri İnşaat Dairesi'ndeki uzmanlardan biri, Ticaret Odası üyelerinden biri ve Kapalıçarşı'da emlaki bulunan birkaç kişiden teşkil edilmesini istedi (MV, 85/38, 25 Temmuz 1895/2 S 1313). Padişah, son gruptakilere gerek olmadığını ifade ederek komisyonun kurulmasına karar verdi (Y.PRK.BŞK, 42/58, 9 Ağustos 1895/17 S 1313). Karar üzerine Nazır Tevfik Paşa, komisyon üyelerini belirlemeleri için ilgili kurumlara yazılar gönderdi. Komisyonda, ayrıca Tophane mühendislerinden biri ile Saray-ı Hümayun demircibaşısının da bulunması uygun görüldü ve nezaret gereğinin yapılmasını Tophane-i Amire ve Hazine-i Hassa'dan istedi (T.HFN, 671/81, 12 Ağustos 1895/20 S 1313; 671/86, 12 Ağustos 1895/20 S 1313). Babıseraskeri'den bir kişinin tayin edilmesi için gönderilen yazı için bkz. T.HFN, 671/85, 12 Ağustos 1895 (20 S 1313). Şehremaneti'nden bir kişinin gönderilmesi hakkında bkz. T.HFN, 671/92, 12 Ağustos 1894 (20 S 1313). Komisyonda ayrıca sekreterliğe Encümen-i Nafia Başkâtibi Tevfik Bey, tercümanlığa Tercüme Kalemi'nden Bogos Efendi getirildi (18 Ağustos 1895/27 S 1313, *Sabah*, nr. 2168, s. 1; 20 Ağustos 1895/29 S 1313, *Sabah*, nr. 2170, s. 1). Komisyona daha sonra yabancı mühendislerden Tcholikow ile birkaç toplantıya katılan Ohannes Bey'in yerine Mimar Berthier Bey tayin edildi (6 Eylül 1895/15 RA 1313, *Sabah*, nr. 2187, s. 1; 9 Eylül 1895, *The Levant Herald*, nr. 36, s. 424).

158 6 Eylül 1895 (15 RA 1313), *Sabah*, nr. 2187, s. 1; 10 Eylül 1895 (19 RA 1313), *Sabah*, nr. 2191, s. 1; İ.TNF, CA 1313/4, 13 Eylül 1895 (23 RA 1313).

159 İ.TNF, CA 1313/4, 13 Eylül 1895 (23 RA 1313); 13 Ekim 1895 (23 R 1313); 13 Eylül 1895 (22 RA 1313), *Sabah*, nr. 2194, s. 1; 15 Eylül 1895 (24 RA 1313), *Sabah*, nr. 2196, s. 1; 16 Eylül 1895, *The Levant Herald*, nr. 37, s. 437; 20 Eylül 1895 (7 Eylül 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 236-ek, s. 16.

160 29 Ekim 1895 (10 CA 1313), *Sabah*, nr. 2240, s. 1; 1 Kasım 1895 (13 CA 1313), *Sabah*, nr. 2243, s. 1

161 MV, 86/18, 16 Aralık 1895 (28 C 1313).

162 İ.TNF, ZA 1313/2, 12 Nisan 1896 (28 L 1313).

163 Nitekim, daha Nisan 1895'te esnafın verdiği arzuhal, Kapalıçarşı'yla ilgili endişeleri dile getiriyordu. Çarşının tamir edilmeyişinin dükkânlarının yok olup gitmesine neden olduğu ve esnafın içinde bulunduğu sefaletin sona erdirilmesi gerekliliği anlatılıyordu (Y.A.HUS, 325/94, 24 Nisan 1895/28 L 1312). *Sabah* gazetesine göre, *The Levant Herald* da, çarşının inşaatına acilen başlanması gerektiğini yazıyordu (13 Mayıs 1895/17 ZA 1312, nr. 2070, s. 1). Arzuhalin ardından Babıâli, esnafın durumunu göz önüne alarak çarşının inşası meselesinin bir an önce sonuçlanmasını istemişti (*BEO. AYN.d*, nr. 1687, s. 447, 25 Nisan 1895/29 L 1312). Ancak, bu süreçte ne inşaata ne de tamirata başlandı.

164 MV, 86/18, 16 Aralık 1895 (28 C 1313); 24 Aralık 1895 (7 B 1313), *Sabah*, nr. 2296, s. 1; 27 Aralık 1895 (14 Kanunıevvel 1311), *Servet-i Fünun*, *nr.* 250, s. 124; 31 Aralık 1895 (14 B 1313), *Sabah*, nr. 2303, s. 1.

165 5 Ocak 1896 (19 B 1312), *Sabah*, nr. 2308, s. 1; 8 Ocak 1896 (22 B 1312), *Sabah*, nr. 2311, s. 2; 17 Ocak 1896 (4 Kanunısani 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 253, ek, s. 147.

166 İ.TNF, ZA 1313/2, 8 Nisan 1896 (24 L1313).

167 1 Şubat 1896 (19 Kanunısani 1311), *Servet-i Fünun*, nr. 255, s. 163. Kapalıçarşı'nın ikinci ihalesinin gündeme geldiği sıralarda benzer bir projenin gündeme geldiği *Sabah* gazetesinin 23 Mayıs 1895 tarihli nüshasından anlaşılmaktadır. Gazetenin haberine göre, büyük bir çarşı inşa edilmesini öngören ve iki katlı olarak inşa edilecek toplam 4.000 dükkândan ibaret olan proje hayata geçirildiği takdirde, maliyet yaklaşık 500.000 Osmanlı lirasını bulacaktı. Söz konusu para ise, yüzde 6 faizli 100.000 adet çıkarılacak olan tahvil senediyle karşılanacaktı. Yapılan hesaplamalara göre, 4.000 dükkânın senelik kirası 120.000 lira olup bu paranın 40.000 lirası çarşının idare masraflarına, 55.000 lira Şehremaneti'ne teslim edildikten sonra 25.000 lirası istikraz için ödenecekti. Böylelikle kredi 20 yılda ödenmiş olacaktı (23 Mayıs 1895/28 ZA 1312, *a.g.g*, nr. 2081, s. 2). Abud Efendi'nin önerisiyle benzerlik taşıyan bu proje, gazetede haber olduğu dönemde pek dikkate alınmadı.

168 25 Şubat 1896 (11 N 1313), *Sabah*, nr. 2359, s. 1; 31 Mart 1896 (16 L 1313), *Sabah*, nr. 2396, s. 1.

169 İ.TNF, ZA 1313/2, 31 Ocak 1896 (16 Ş 1313), *Sabah*, nr. 2334, s. 3; 4 Şubat 1896 (20 Ş 1313), *Sabah*, nr. 2338, s. 1.

170 İ.TNF, ZA 1313/2.

171 Buna karşın, muhtemelen II. Abdülhamid tarafından görevlendirilen ve çarşıda gizlice keşifte bulunan kimliğini tam olarak tespit edemediğimiz, ancak Birinci Belediye Dairesi müdürü ya da ileride çarşının inşaatında görev alan heyette görevli şahıs olabileceğini tahmin ettiğimiz Mehmed Cevdet adındaki bir şahıs, Kapalıçarşı'nın ihalelerde belirlenen maliyetin altında onarılabileceğini dile getiriyordu. Mehmed Cevdet Bey, Kapalıçarşı'nın tamirinin 15.000 liraya mal olacağını söylüyordu. Cevdet Bey, bu paranın devletin ya da Şehremaneti'nin fedakârlık etmesine bile gerek kalmadan karşılanabileceğini ifade eder. Onun hesabına göre, çarşıda bulunan 4.000 dükkân ile 2.400 odadaki toplam 6.400 ticarethaneden ayda 5.200 lira para toplanabilir ve altı ayda 30.000 lira gibi miktara ulaşılabilirdi (Y.PRK.AZJ, 30/60, 18 Ocak 1895/21 B 1312). Ancak, ihalenin gündemde olduğu bir dönemde Mehmed Cevdet Bey'in görüşlerinin dikkate veya ciddiye alınmadığı anlaşılıyor.

172 Nitekim, haber basına da yansıdı (28 Şubat 1896/15 Şubat 1311, *Servet-i Fünun*, nr. 259, s. 195). Bir ara 32.000 liranın istikraz suretiyle karşılanması düşünüldü (5 Mart 1896/20 N 1313, *Sabah*, nr. 2368, s. 1).

173 Böylece, Kapalıçarşı'nın tamir masraflarına Evkaf ve Maliye Nezaretleri ile Şehremaneti dahil ediliyordu. Bunun nedeni, boş dükkânların Evkaf Nezareti'ne, çarşının lağım ve kaldırımlarının tamirininse Şehremaneti'ne ait olması ve çarşının ticarete açılmasıyla Maliye Hazinesi'nin gümrüklerden elde edeceği kârdı.

174 İradede, tamirat ve inşaatın dükkân sahipleri tarafından yapılmasının daha uygun olduğu, ancak komisyonun bunlara nezaret etmesi istenmektedir (İ.TNF, ZA 1313/2, 8 Nisan 1896/24 L 1313; 19 Nisan 1896/6 ZA 1313).

175 21 Nisan 1896 (8 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2415, s. 1.

176 BEO, 768/57561, 21 Nisan 1896 (8 ZA 1313); 23 Nisan 1896 (10 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2417, s. 1; 29 Nisan 1896 (16 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2424, s. 1.

177 İane-i Musabin Komisyonu'nun bu dönemde fiilen lağvedilmiş olması nedeniyle, birikmiş ianeler vilayetlerdeki iane sandıklarında bulunuyordu. Ticaret ve Nafia nazırı, Suriye vilayetinin iane bakiyesi olan 12.080 kuruşun Osmanlı Bankası'ndan alınarak komisyon sandığına teslim edilmesini istedi (T.NFİ, 1438/4, 20 Mayıs 1896/7 Z 1313; BEO, 782/58649). Benzer şekilde Limni Mutasarrıflığı'nın İdare-i Mahsusa acentesine teslim ettiği 877 kuruş da, böyle bir talep sonrasında komisyona gönderildi (T.NFİ, 1325/1, 30 Haziran 1896/18 Haziran 1312). Kütahya Sancağı'nda bulunan 867,5 kuruşun postaneden aldırılarak komisyon sandığına verilmesi hakkında bkz. T.NFİ, 1438/97, 23 Kasım 1897 (27 C 1315). Ayrıca bkz. BEO, 783/58660, 20 Mayıs 1896 (7 Z 1313); 809/60617, 11 Temmuz 1896 (30 M 1314); 812/60896, 20 Temmuz 1896 (9 S 1314).

178 29 Nisan 1896 (16 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2424, s. 1.

179 Y.PRK.ŞH, 7/48, 26 Aralık 1895 (9 B 1313); 1 Mayıs 1896 (18 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2425, s. 1; 1 Mayıs 1896 (18 Nisan 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 268, s. 61.

180 10 Mayıs 1896 (27 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2434, s. 1; 8 Mayıs 1896 (25 Nisan 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 269, s. 68; 15 Mayıs 1896 (2 Mayıs 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 270, s. 74; 12 Haziran 1896 (30 Mayıs 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 274, s. 107; 29 Haziran 1896 (17 M 1314), *Sabah*, nr. 2484, s. 1.

181 10 Mayıs 1896 (27 ZA 1313), *Sabah*, nr. 2434, s. 1; 19 Haziran 1896 (6 Haziran 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 275, s. 114.

182 5 Haziran 1896 (23 Mayıs 1312), *Servet-i Fünûn*, nr. 273, s. 100.

183 BEO, 827/61955, 18 Ağustos 1896 (8 RA 1314); 26 Ağustos 1896 (16 RA 1314), *Sabah*, nr. 2542, s. 2; 28 Ağustos 1896 (15 Ağustos 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 285, s. 197. Şûra-yı Devlet'e intikal eden bir meseleden Kapalıçarşı'da dükkânı olanların yalnızca birikmiş ve ferağ ile intikal harçlarının affa uğradığı, emlak vergisinden muaf olmadıkları anlaşılıyor. Nitekim, Sersikkegen Abdülfettah Efendi'nin eşi, yetkililere müracaat ederek bu borcun affını istedi. Şûra, bu kararı uygun gördü (ŞD, 789/20, 8 Nisan 1897/6 ZA 1314). Fakat, bu konuda Sadaret ve padişahın ne karar verdiği hakkında malumat sahibi değiliz.

184 29 Mayıs 1896 (16 Mayıs 1312), *Servet-i Fünun*, nr. 272, s. 92.

185 Cülus-ı hümayunun yıldönümü törenleri Rumi takvime göre yapılırdı. Bunun nedeni, her yıldönümünü aynı güne denk getirmekti. II. Abdülhamid'in tahta çıkış günü Rumi 19 Ağustos 1292/Miladi 31 Ağustos 1876'ydı. Bu nedenle açılış 31 Ağustos 1896 günü yapılacaktı.

186 Y.A.RES, 80/65, 13 Temmuz 1896 (2 S 1314).

187 T.NFİ, 1438/11, 13 Ağustos 1896 (4 RA 1314).

188 29 Haziran 1896 (17 M 1314), *Sabah*, nr. 2484, s. 1. *Sabah* gazetesinin 12 Temmuz tarihli nüshasında belirtildiğine göre, Kapalıçarşı'da su isalesi için vibrasyon tekniği kullanılmıştı. Masrafları ashab-ı emlake paylaştırılan bu yöntem, çarşının tamamına tatbik edildi (12 Temmuz 1896/30 M 1314, *a.g.g*, s. 2).

189 Y.A.RES, 80/65, 12 Temmuz 1896 (1 S 1314); 13 Temmuz 1896 (2 S 1314); BEO, 820/61490, 4 Ağustos 1896 (24 S 1314).

190 T.NFİ, 1438/9, 19 Temmuz 1896 (8 S 1314); *BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 113, 28 Temmuz 1896 (17 S 1314); nr. 686, sr. nr. 131, (15 RA 1314). Ancak, dükkânların bu şekilde istimlak edilmesi diğerlerine de örnek teşkil etti. Nitekim, Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin diğer tarafına inşa edilen Beyazıt Kapısı tarafındaki dükkânların sahipleri de kendilerine istimlak bedeli ödenmesini istedi (İ.ŞE, CA 1314/2, 29 Eylül 1896/21 R 1314).

191 T.NFİ, 1438/10, 11 Ağustos 1896 (2 RA 1312); Çelik Gülersoy, *Kapalıçarşı'nın...*, s. 12. Ancak, hadisin yazılı olduğu kitabe bugün Fesçiler Kapısı'nda yer almaktadır.

192 T.NFİ, 1438/12, 13 Ağustos 1896 (4 RA 1314).

193 Önce Kalpakçılarbaşı'nda bulunan 36 dükkân, sonra da Çarşıkapı'daki çeşmeye kadar bulunan dükkânlardan ödemesini yapmış olan mutasarrıfların, cülus-ı hümayunun yıldönümünde yapılacak açılıştan önce ruhsatnamelerini almaları için komisyona müracaat etmelerini istedi (6 Ağustos 1896/25 S 1314, *Sabah*, nr. 2522, s. 4; 21 Ağustos 1896/11 RA 1314), *Sabah*, nr. 2537, s. 2).

194 Y.PRK.TNF, 4/59, 14 Ekim 1896 (7 CA 1314).

195 Y.PRK.TNF, 6/25, 16 Kasım 1898 (2 B 1316); T.NFİ, 1339/17, 14 Eylül 1901 (30 CA 1319).

196 Çarşıda hesap işlerinden sorumlu olan Ticaret ve Nafia Nezareti Muhasebe Kalemi kâtiplerinden Suphi Bey 5. rütbeden Mecidi Nişanı'yla; Enver Bey, Ambar Memuru İhsan Efendi ve ticari işlerden sorumlu olarak da Tevfik Efendi 4. rütbeyle; Mübayaat Memuru Şakir Efendi ve teknik heyette yer alan Cevdet Bey 3. rütbeyle taltif edildi. Mimar Petraki Efendi de 2. dereceye terfi etti (31 Ağustos 1896/21 RA 1314, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 5402-301, s. 3).

197 Cülus günü yayımlanan gazetelerde Kapalıçarşı açılışına dair bir bilgi yoktur. Ancak, *Tercüman-ı Hakikat*'in tevcihat sütununda Kapalıçarşı inşasında görev alan bazı kişilere nişan verildiği, bazılarının da terfi ettiği haberi yer almıştı (31 Ağustos 1896/21 RA 1314, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 5402-301, s. 3). Bu durum, cülus günü açılması planlanan kısımların kararlaştırıldığı gibi açıldığını düşündürmektedir.

198 T.NFİ, 1438/24, 23 Kasım 1896 (17 C 1314).

199 II. Abdülhamid, Kapalıçarşı'da keşif çalışmalarını yürütecek komisyonun bu durumu göz önünde bulundurmasını istedi (İ.HUS, M 1312/182, 23 Temmuz 1894/19 M 1312).

200 Buna göre, dükkân sahipleri ve kiracıları camekân yerleştirmek üzere kemer ayaklarını, dükkân bölmelerini oymayacak veya ayak taşlarını sökmeyecek; dükkân döşemelerinin altında bodrum meydana getirmek amacıyla temellere zarar verecek bir inşaatta bulunmayacak; kiremitleri onarma bahanesiyle çatıya izinsiz duvarcı çıkararak sokak, cadde ve dükkân çatılarının kiremitlerini kırmayacak; dükkân kemerlerine aydınlık penceresi açmak, levha veya fener asmak amacıyla sokak dükkân kemerlerine halka veya çivi çakarak sıvaları ve nakışları bozmayacak; aynı nedenle kemer tuğlalarını ve duvar taşlarını yerinden oynatarak yağmur suyu borularını yerinden çıkaracak şekilde tamiratta bulunamayacaktı. Dükkân sahipleri yalnızca döşeme, camekân, raf, çerçeve gibi eşyaları yerleştirerek dükkân peykeleriyle camekânlar için belirlenen sınırları aşmayacaklar; dükkânları önünü temiz tutmaya özen gösterecekler; sokak pencere-

lerinin camlarının kırılması durumunda çarşı ağalarını çağıracaklar; yeni çatıda bir tamirat söz konusu olduğunda da yazılı olarak yetkililere müracaat edecek ve kendileri müdahalede bulunmayacaklardı (T.NFİ, 1438/19, 10 Ekim 1896/3 CA 1314).

201 T.NFİ, 1440/57, 5 Nisan 1899 (24 ZA 1316). Hal böyle olunca, müracaatlar da komisyona yapıldı. Ayineciler'de 33 no.lu dükkân mutasarrıfı ve Çukur Muhallebici olarak anılan dükkânın sahiplerinden İsmail Hakkı Efendi, dükkânında tadilat yapma talebini komisyona iletti. Komisyon, söz konusu tadilatın fennen uygun olup olmadığının tetkikini istedi (T.NFİ, 1439/77, 4 Haziran 1898/14 M 1316).

202 T.NFİ, 1438/32, 18 Ocak 1897 (14 Ş 1314).

203 T.NFİ, 1328/48, 17 Nisan 1898 (25 ZA 1315).

204 7 Ocak 1897 (3 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2554, s. 1.

205 T.NFİ, 1438/32, 18 Ocak 1897 (14 Ş 1314); 28 Ocak 1897 (24 Ş 1314); 20 Ocak 1897 (16 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2566, s. 2.

206 25 Ocak 1897 (22 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2572, s. 2.

207 T.NFİ, 1438/19, 10 Ekim 1896 (3 CA 1314); 1438/21, 11 Ekim 1896 (4 CA 1314).

208 T.NFİ, 1438/27, 19 Aralık 1896 (14 B 1314).

209 25 Ocak 1897 (22 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2572, s. 2; T. NFİ, 1438/45, 20 Mart 1897 (16 L 1314).

210 T.NFİ, 1438/45, 20 Mart 1897 (16 L 1314).

211 T.NFİ, 1325/8, 12 Eylül 1896 (4 R 1314).

212 T.NFİ, 1325/8, 17 Eylül 1896 (9 R 1314).

213 T.NFİ, 1438/19, 10 Ekim 1896 (3 CA 1314); 1438/21, 11 Ekim 1896 (4 CA 1314).

214 T.NFİ, 1438/22, 11 Ekim 1896 (4 CA 1314).

215 Kulübenin uzun süre burada kalması buradaki esnafın şikâyetine neden oldu. Nitekim, 136 no.lu dükkânın kiracısı, zabıtaya müracaat edenlerin dükkân önünde kalabalık oluşturmasının satışlarını engellediğini söylüyor ve kulübenin başka bir yere naklini arz ediyordu (BEO, 1406/105427, 30 Mayıs 1897/19 M 1317; T.NFİ, 1332/16, 1 Haziran 1899/21 M 1317). Fakat, kulübe kaldırılmadı (DH.MKT, 2293/3, 3 Ocak 1900/1 N 1317). Şikâyetlerin artması üzerine mesele yeniden ele alındı ve güvenlik nedeniyle kulübenin kaldırılmasının mümkün olmadığı, ancak dileyenlerin mahkemeye müracaat edebilecekleri cevabı verildi (DH.MKT, 2326/59, 1 Nisan 1900/30 ZA 1317).

216 25 Ocak 1897 (22 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2572, s. 2; T.NFİ, 1438/47, 22 Mart 1897 (18 L 1314); 1438/49.

217 T.NFİ, 1439/53, 14 Mayıs 1898 (22 Z 1315); 1439/112, 20 Haziran 1898 (30 M 1316); 1439/125, 3 Temmuz 1898 (13 S 1316).

218 T.NFİ, 1438/43, 1 Şubat 1897 (30 Ş 1314).

219 T.NFİ, 1438/60, 8 Haziran 1897 (7 M 1315); 12 Haziran 1897 (11 M 1315); 21 Haziran 1897 (20 M 1315).

220 Dükkânlar iki katlı olacağından ashab-ı emlakin ödeyeceği miktar da artıyordu. Dükkân sahiplerinin dükkân bedelinin yüzde 25'ini ödemesi kararlaştırıldı (T.NFİ, 1438/99, 25 Kasım 1897/29 C 1315).

221 Nitekim, Çadırcılar Caddesi'nin açılışı 1899-1900 yılını buldu (T.NFİ, 1440/72, 1 Eylül 1900/6 CA 1318).

222 T.NFİ, 1438/48, 20 Mart 1897 (16 L 1314); 1438/50, 3 Nisan 1897 (1 ZA 1314).

223 T.NFİ, 1438/86, 2 Ağustos 1897 (3 RA 1315).

224 Y.PRK.BŞK, 53/107, 20 Ağustos 1897 (25 RA 1315). Para, 7 Ekim 1897 tarihinde komisyon kasasına teslim edildi (T.NFİ, 1438/96, 10 CA 1315).

225 T.NFİ, 1438/95, 28 Eylül 1897 (1 CA 1315).

226 T.NFİ, 1440/105, 8 Ekim 1903 (16 B 1321).

227 25 Ocak 1897 (22 Ş 1314), *Sabah*, nr. 2572, s. 2.
228 T.NFİ, 1438/127, 4 Ocak 1898 (10 Ş 1315).
229 Komisyon önce dükkân sahiplerine ödemeler için dört ay süre tanıdı; fakat esnaf, bu süre içinde yükümlülüklerini yerine getirmedi. Komisyon, bir aya kadar ödeme yapılmadığı takdirde kapıların yerlerinin değiştirileceğini duyurdu (T.NFİ, 1438/104, 6 Aralık 1897/11 B 1315; 1438/107, 8 Aralık 1897/13 B 1315). Emlak sahipleri ödemeleri yapamadı ve çarşının tamiri sırasında 27 Haziran 1898'de kapılar kaldırıldı (T.NFİ, 1439/128, 5 Temmuz 1898/15 S 1316).
230 T.NFİ, 1332/50, 5 Temmuz 1899 (25 S 1317); 1440/73, 15 Eylül 1900 (20 CA 1318); 22 Eylül 1900 (27 CA 1318).
231 T.NFİ, 1439/39, 28 Nisan 1898 (7 Z 1315).
232 T.NFİ, 1440/9, 30 Ağustos 1898 (12 R 1316); 1440/10; 1329/91; 31 Ağustos 1898 (13 R 1316), *Sabah*, nr. 3155, s. 3.
233 TNFİ, 1440/72, 1 Eylül 1900 (6 CA 1318); 1440/105, 8 Ekim 1903 (16 B 1321).
234 31 Ağustos 1899 (24 R 1317), *Sabah*, nr. 3514, s. 4; 1 Eylül 1899 (25 R 1317), *Sabah*, nr. 3515, s. 1.
235 T.NFİ, 1439/92, 8 Haziran 1898 (18 M 1316).
236 T.NFİ, 1333/57, 25 Kasım 1899 (21 B 1317).
237 T.NFİ, 1439/98, 14 Haziran 1898 (24 M 1316), 1439/99; 1439/119, 27 Haziran 1898 (7 S 1316).
238 T.NFİ, 1440/4, 13 Ağustos 1898 (25 RA 1316).
239 T.NFİ, 1438/51, 3 Mayıs 1897 (1 Z 1314); 1438/60, 28 Haziran 1897 (27 M 1315); 1438/145, 31 Ocak 1898 (8 N 1315); 1438/161, 12 Mart 1898 (18 L 1315); 1440/105, 8 Ekim 1903 (16 B 1321).
240 Bunun 36.800 metrekaresi çarşının üstü kapalı olan kısmı, 1.195 metrekaresi Şehremaneti'nin teklifi üzerine yapılan Kürkçüler Çarşısı, 2.100 metrekaresi keşif haricinde olan eski Bat Pazarı, 900 metrekaresi yeni Çadırcılar Çarşısı ve ona bağlı olan sokaklar ile burada bulunan camiden oluşuyordu. Bu paranın 2.703.807 kuruş 37 santimi ashab-ı emlakten, 500.000 kuruşu hazineden, 94.218 kuruş 27 santimi iane bakiyesi olarak vilayetlerden, 534.000 kuruşu istikrazdan, 20.000 kuruşu okulun tamiri için padişahtan, 800.097 kuruş 14 santimi daha sonra çarşı tamirine eklenen Kürkçüler Çarşısı için ashab-ı emlakten tahsil edildi (Y.PRK.TNF, 6/25, 16 Kasım 1898/2 B 1316).
241 1 Temmuz 1896 (19 M 1314), *Sabah*, nr. 2486, s. 1.
242 11 Eylül 1896 (2 R 1314), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 5412-312, s. 4; T.NFİ, 1438/27, 19 Aralık 1896 (14 B 1314).
243 Y.PRK.TNF, 6/25, 16 Kasım 1898 (2 B 1316).
244 T.NFİ, 1335/27, 1 Ocak 1901 (10 N 1318).
245 İ.EV, ZA 1318/8, 9 Mart 1901 (18 ZA 1318).
246 T.NFİ, 1440/86, 15 Mayıs 1901 (26 M 1319).
247 Nitekim, komisyonun adını taşıyan son belge Eylül 1903 tarihlidir (T.NFİ, 1440/104, 30 Eylül 1903/8 B 1321). Öte yandan bir başka kayıtta komisyonun 14 Kasım 1900 tarihinden 28 Ocak 1904 tarihine kadarki tahsilat ve sarfiyatından bahsedilmektedir (*T.d*, nr. 202, sayfa numarası belirtilmemiş, 30 M 1322/16 Nisan 1904 tarihli karar).
248 T.NFİ, 1325/3, 17 Temmuz 1896 (6 S 1314); 16 Temmuz 1896 (4 S 1314), *Sabah*, nr. 2501, s. 4.
249 1 Temmuz 1896 (19 M 1314), *Sabah*, nr. 2486, s. 1.
250 Komisyon, bunun üzerine Evkaf Nezareti'nden boş olan dükkânların ve hissedarları olmayan dükkânların bulunduğu sokakların, numaralarının ve tahmini bedellerinin bildirilmesini istedi (T.NFİ, 1325/3, 17 Temmuz 1896/6 S 1314).

251 T.NFİ, 1325/2, 15 Temmuz 1896 (4 S 1314). Talep üzerine Evkaf Nezareti, iki defter düzenleyerek komisyona gönderdi. Komisyon, bu defterleri Maliye Nezareti'nden gelen kıymet defterleriyle birleştirdi (T.NFİ, 1438/13, 11 Ağustos 1896/30 Temmuz 1312).

252 T.NFİ, 1438/15, 16 Ağustos 1896 (7 RA 1314).

253 16 Temmuz 1896 (4 S 1314), *Sabah*, nr. 2501, s. 4.

254 4 Ağustos 1896 (23 S 1314), *Sabah*, nr. 2520, s. 4; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 5386-274, s. 4; 6 Ağustos 1896 (25 S 1314), *Sabah*, nr. 2522, s. 4.

255 Bu arada öncelikle borcu ödenen dükkânların bulunduğu sokakların tamirine başlanacağını belirtmeyi de ihmal etmedi (T.NFİ, 1438/27, 19 Aralık 1896/14 B 1314).

256 Uygun fiyatla kiraya verilecek dükkânlara talip olanların da Sahaflar Caddesi'ndeki Antikacı Osman Bey'in mağazasına müracaat etmelerini istedi (T.NFİ, 1325/14, 26 Ocak 1897/22 Ş 1314; 1438/31, 27 Ocak 1897/23 Ş 1314; 1438/44, 3 Şubat 1897/1 N 1314; 1438/60, 17 Haziran 1897/16 M 1315).

257 T.NFİ, 1438/80, 26 Temmuz 1897 (25 S 1315); 1326/42.

258 Örneğin, Kalpakçılarbaşı Caddesi'nde dükkânı ve gedik hissesi olan Pirlepelizade Süleyman Şefik Efendi'nin kızları Fatma Bihin ve Hatice Fehime Hanımlar, sahip oldukları gediğin 2/3'lük kısmını ferağ eylediklerini ve kendilerinin de bu borcu ödemeye güçlerinin olmadığını belirterek hisselerine düşen tamir masraflarını caddenin ticarete başlayıp dükkânlarını kiraya verdikten sonra ödemeyi teklif etti (T.NFİ, 1438/14, 17 Ağustos 1896/8 RA 1314). Kapalıçarşı'da Yağlıkçılar Caddesi'nde bulunan iki dükkânı için 3.362 kuruş borcu olan ve aynı zamanda komisyon azalığı yapan Yağlıkçı Hacı Mustafa Efendi, komisyondaki hizmetleri karşılığında borcunun affını talep etti (T.NFİ, 1438/60, 21 Haziran 1897/20 M 1315).

259 Eski bahriye nazırlarından Ahmed Vesim Paşa, mutasarrıfı olduğu üç dükkânın borcunun yarısını ödemiş, ancak kalan miktarı ödeyemeyince borcunun altı ay tecilini istemişti. Komisyon, bu talebi de emsal teşkil edeceği için kabul etmedi ve borcun 12 Aralık'a kadar ödenmesini istedi (T.NFİ, 1438/25, 21 Kasım 1896/15 CA 1314). Yine dükkân sahiplerinden bir başkası, borcu olan 15 Osmanlı lirasının Emniyet Sandığı'nda alacağı olan paradan tahsil edilmesini talep etti (T.NFİ, 1438/60, 21 Haziran 1897/20 M 1315). Ancak, bu tür talepler de reddedildi (T.NFİ, 1439/18, 14 Nisan 1898/22 ZA 1315).

260 T.NFİ, 1439/18, 14 Nisan 1898 (22 ZA 1315; 1439/22; 1439/23; 1439/24).

261 MV, 90/16, 22 Kasım 1896 (16 C 1314); T.NFİ, 1438/48, 20 Mart 1897 (16 L 1314).

262 T.NFİ, 1438/50, 3 Nisan 1897 (1 ZA 1314); 1438/60, 12 Haziran 1897 (11 M 1315). Komisyonun tuttuğu hesap pusulalarında açıkça görüleceği gibi, söz konusu yüzde 3'lük fark ayrı bir kalemde toplandı. Nitekim, 3 Mayıs 1897 tarihli hesap cetvelinde gösterilen ve ashab-ı emlakten toplanan 4.468 kuruşun 1.340 kuruşu istikraza karşılık olarak ayrıldı (T.NFİ, 1438/51, 3 Mayıs 1897/1 Z 1314). Diğer gelir cetvelleri için bkz. T.NFİ, 1438/60, 12 Mart 1897 (17 L 1314); 17 Nisan 1897 (15 ZA 1314); 22 Haziran 1897 (21 M 1315).

263 T.NFİ, 1440/104, 23 Eylül 1903 (1 B 1321).

264 T.NFİ, 1438/82, 31 Temmuz 1897 (1 RA 1315); 1438/113, 18 Aralık 1897 (23 B 1315); 1438/134, 15 Mart 1898 (21 Ş 1315); 1438/136, 15 Mart 1898 (21 Ş 1315); 1439/88, 6 Haziran 1898 (16 M 1316).

265 18 Eylül 1896 (8 RA 1314), *Sabah*, nr. 2534, s. 2; T.NFİ, 1438/80, 28 Temmuz 1897 (27 S 1315); 1326/42, 29 Temmuz 1897 (28 S 1315); 1438/122, 29 Aralık 1897 (4 Ş 1315); 1327/60, 31 Aralık 1897 (6 Ş 1315); 1438/160, 2 Mart 1898 (8 L 1315); 1438/161, 12 Mart 1898 (18 L 1315).

266 T.NFİ, 1439/136, 19 Temmuz 1898 (29 S 1316); 1439/137.
267 T.NFİ, 1438/26, 17 Kasım 1896 (11 B 1314).
268 T.NFİ, 1438/9, 20 Temmuz 1896 (8 S 1314); *BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 113, 28 Temmuz 1896 (17 S 1314); nr. 686, sr. nr. 131, (15 RA 1314).
269 Söz konusu arsa üzerinde bulunan kunduracı ve sucu olarak kullanılan iki katlı dükkânın her katı için 20.000, yanındaki kebapçı dükkânı için de 40.000 kuruş olarak belirlendi. Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu tarafından ödenecek bu paranın bir kısmı dükkânların istimlakiyle değeri artacak olan lokantacı dükkânından alınacak şerefiye bedeliyle karşılanacaktı. Şerefiye bedeli 25.000 kuruş olarak tespit edilmişti (T.NFİ, 1438/16, 29 Ağustos 1896/20 RA 1314; ŞD, 786/16). Ticaret ve Nafia Nezareti tespit edilen miktarı çok buldu ve tespit edilen miktarın yarısının istimlak bedeli olarak ödenmesini istedi ve Şûra-yı Devlet'e müracaat ederek istimlak komisyonu kurulması talebini yineledi. Dükkânların bu şekilde istimlak edilmesi, benzer durumda olan ve olmayan arsa sahiplerinin tamirat komisyonuna müracaatlarını arttırdı ve istimlak bedeli taleplerine emsal teşkil etti. Nitekim, istimlak bedelinin tespitinin ardından bu defa Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin Bayezid Camii tarafındaki kapısı inşa edilirken muhtemelen daha önceki kayıtlarda yer almayan iki dükkân yıktırılınca, dükkân sahibi olarak ortaya çıkan süvari binbaşısı Cemil Bey ve tüccar Raşko istimlak bedeli talep etti (T.NFİ, 1438/10, 11 Ağustos 1896 (2 RA 1312); ŞD, 786/16, 29 Ağustos 1896 (20 RA 1314); İ.ŞE, CA 1314/2, 29 Eylül 1896 (21 R 1314).
270 T.NFİ, 1325/9, 19 Ekim 1896 (12 CA 1314).
271 Komisyonda, ayrıca, meclis üyelerinden Mehmed Kâmil ve Hüsameddin Efendiler ile Mehmed Bey vardı (13 Ocak 1897/8 Ş 1314, *Sabah*, nr. 2559, s. 1; 15 Ocak 1897/10 Ş 1314, *Sabah*, nr. 2561, s. 1).
272 Dükkânlardan biri 27.500, diğeri ise 24.750 kuruşa istimlak edilecekti. Şerefiye bedeli ise 15.575 kuruştu. Böylelikle tamirat komisyonu iki dükkân için toplam 36.675 kuruş ödeyecekti. İlk belirlenen istimlak bedelinin düşürülmesi dükkân sahiplerinin itirazına neden olduysa da, komisyon geri adım atmadı (ŞD, 791/23, 3 Nisan 1897/1 ZA 1314; 17 Temmuz 1897/16 S 1315).
273 Komisyon, bu paranın 20.000 kuruşunu önce Şehremaneti'nden alacağı olan paradan ödemek istedi (T.NFİ, 1438/91, 7 Ağustos 1897/6 RA 1315). Ancak, Şehremaneti'nden parasını tahsil edemeyince iane bakiyesi olarak gönderilecek paradan ödemek istedi (T.NFİ, 1438/131, 14 Temmuz 1897/13 S 1315; *BEO.NGG.d*, nr. 686, sr. nr. 179, 2 Mart 1898/8 L 1315); ama bu para da Balıkesir depremzedelerine gönderilince (İ.ŞE, RA 1316/3, 2 Ağustos 1898/14 RA 1316) istimlakten vazgeçti. Ayrıca, istimlaki kararlaştırılmış olan arsaların bazı sokak satıcıları tarafından kullanılması ve istimlakten beklenen faydanın sağlanamayacak olması da bu işten vazgeçilmesinin nedenleri arasındaydı (T.NFİ, 1439/31, 21 Nisan 1898/29 ZA 1315; 1439/46, 10 Mayıs 1898/18 Z 1315).
274 T.NFİ, 1438/40, 29 Ocak 1897 (25 Ş 1314).
275 T.NFİ, 1440/64, 21 Nisan 1900 (20 Z 1317).
276 Bu dükkânların çoğu Bat Pazarı, Sahaflar Caddesi, Çadırcılar Caddesi, Fesçiler Caddesi, Hacı Hasan Sokağı ve Kayserilioğlu Sokağı'ndaydı (T.NFİ, 1333/111, 29 Mart 1900/27 ZA 1317; T.NFİ, 1440/72, 1 Eylül 1900/6 CA 1318).
277 T.NFİ, 1335/27, 1 Ocak 1901 (10 N 1318); 1440/76, 15 Ocak 1901 (24 N 1318); 1440/82, 6 Nisan 1901 (16 Z 1318); 1440/91, 9 Eylül 1901 (25 CA 1319).
278 T.NFİ, 1438/40, 29 Ocak 1897 (25 Ş 1314).
279 T.NFİ, 1438/45, 22 Mart 1897 (18 L 1314).

280 Y.PRK.AZJ, 30/60, 18 Ocak 1895 (21 B 1312). Bu bilgi, Semavi Eyice'nin bir belgeye dayalı olarak verdiğini ifade ettiği, çarşıda 1894 depreminden birkaç yıl önce 4.399 dükkân ve 2.195 oda olduğuna ilişkin bilgiye yakındır (Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 509).

281 Yaşar Baş, *İstanbul Kapalıçarşısı (XV. Yüzyılın İkinci Yarısı-XVII. Yüzyıl)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2008, s. 53.

282 Ç. Gülersoy, *a.g.e.*, s. 12.

283 Y. Baş, *a.g.t.*, s. 62; Ç. Gülersoy, *a.g.e.*, s. 19, 22.

284 Y.PRK.SGE, 6/31, 10 Temmuz 1894 (6 M 1312).

285 İ.EV, B1312/11, 15 Eylül 1894 (14 RA 1312); 22 Kasım 1894 (23 CA 1312); 9 Ocak 1895 (12 B 1312); 15 Ocak 1895 (18 B 1312).

286 Şüphesiz bunlar içinde en önemli kitap, *Aja Sofia, Constantinople, As Recently Restored by Order of H. M. Abdul Medjid* (Sultan Abdülmecid Hazretleri'nin Buyruğuyla Yakınlarda Restore Edilen İstanbul'daki Ayasofya) adlı Fossati kardeşler tarafından hazırlanan eserdir. Bu kitap, II. Abdülhamid'in kütüphanesinde bulunuyordu ve kütüphanedeki önemli eserlerinden biriydi (*Osmanlı Mimarı, D'Aronco, İstanbul Projeleri 1893-1909, Restorasyonlar, Projeler*, Kitaplar, İstanbul 2006, s. 40-41).

287 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 2.

288 Y.MTV, 101/7, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); 24 Temmuz 1894 (20 M 1312).

289 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 163, 8 Ağustos 1894 (5 S 1312).

290 Y.MTV, 101/7, 25 Temmuz 1894 (21 M 1312).

291 Y.PRK.ŞH, 5/18, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312); *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 188, 15 Ağustos 1894 (12 S 1312).

292 *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 193, 25 Ağustos 1894 (22 S 1312).

293 19 Ekim 1894 (18 R 1312), *Sabah*, nr. 1864, s. 3.

294 Y.MTV, 105/59, 23 Eylül 1894 (22 RA 1312).

295 İ.ŞE, RA 1312/15, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312).

296 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 70, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 187, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312); Y.MTV, 105/59, 23 Eylül 1894 (22 RA 1312). Defterin onayı için bkz. *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 244, 28 Eylül 1894 (27 RA 1312).

297 17 Ekim 1894 (16 R 1312), *Saadet*, nr. 3115, s. 1; 1 Kasım 1894 (2 CA 1312), *Saadet*, nr. 3131, s. 1.

298 *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 235, 2 Eylül 1894 (1 RA 1312); İ.ŞE, RA 1312/15, 19 Eylül 1894 (18 RA 1312).

299 *Sabah* gazetesinin, Edirnekapı'nın tamir edilerek Topkapı'nın tamirine başlanacağı haberi, surların tamirine keşif defterlerinin onaylanmasından hemen sonra başlandığını göstermektedir (19 Ekim 1894/18 R 1312, nr. 1864, s. 3).

300 *BEO.AYN.d*, nr. 1675, s. 391, 22 Ocak 1895 (25 B 1312).

301 Bu defterde yıkılması istenen bazı kısımların yer tanımlamaları ise, "[...] Mevlevihanekapısı'nda Topkapı'ya doğru 100 m. mesafede kâin burç mahallinin 4 m. ve 5 m. irtifa'ında bir mahallin iç yüzü mâil-i inhidam olduğundan", "[...] kapu tarafından 30 ve diğer tarafdan 40 m. tûlündeki sur kısmının irtifa'ına kadar indirilmesi" şeklindedir (İ.ŞE, RA 1312/15, 9 Eylül 1894/8 RA 1312).

302 *BEO.AYN.d*, nr. 1674, s. 187, 20 Eylül 1894 (19 RA 1312); Y. MTV, 105/59, 23 Eylül 1894 (22 RA 1312).

303 *BEO.AYN.d*, nr. 11675, s. 391, 22 Ocak 1895 (25 B 1312).

304 19 Ekim 1894 (18 R 1312), *Sabah*, nr. 1864, s. 3.

305 *Sabah*'a göre, tamir sırasında bulunan 19 mermer çiçekli taş Miralay Halid Bey tarafından müzeye nakledildi (27 Şubat 1895/1 N 1312, nr. 1995, s. 1).

306 ŞD, 776/25, 11 Nisan 1895 (15 L 1312).

307 MV, 88/40, 4 Temmuz 1896 (23 M 1314); ŞD, 786/25, 20 Ağustos 1896 (11 RA 1314).

308 ŞD, 783/18, 25 Mart 1896 (10 L 1313); 811/30, 22 Haziran 1901 (5 RA 1319), 6 Şubat 1902 (27 L 1319).

309 Saray-ı Hümayun Hademe Kolağası İbrahim Efendi'nin gözetiminde yürütülen keşfin heyetinde Mühendis Veli Efendi, Tanaş Kalfa, Midillili Kosti Kalfa ve Coumbary Vasil Kalfa yer aldı (Y.MTV, 101/7, 25 Temmuz 1894/21 M 1312; 101/13, 26 Temmuz 1894/22 M 1312).

310 İ.HUS, RA 1312/9, 3 Eylül 1894 (2 RA 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1687, s. 214, 4 Eylül 1894 (3 RA 1312); nr. 1699, s. 339.

311 İ.ŞE, CA 1312/5, 14 Kasım 1894 (15 CA 1312), 24 Kasım 1894 (25 CA 1312); İ.HUS, C 1312/13, 8 Aralık 1894 (9 C 1312).

312 Y.A.HUS, 332/60, 18 Temmuz 1895 (25 M 1313).

313 İ.ŞE, CA 1312/5, 14 Kasım 1894 (15 CA 1312), 24 Kasım 1894 (25 CA 1312); İ.HUS, C 1312/13, 8 Aralık 1894 (9 C 1312).

314 25 Nisan 1895 (30 L 1312), *Sabah*, nr. 2053, s. 1.

315 Y.A.HUS, 332/60, 18 Temmuz 1895 (25 M 1313).

316 Nitekim, *Servet-i Fünun*'un 30 Temmuz 1896 tarihli nüshasında Topkapı Sarayı'nı çevreleyen surların tamiri sırasında Ahırkapı tarafında bazı tarihi nitelikli eserlere rastlandığı haberi yer aldı (30 Temmuz 1896/18 Temmuz 1312, nr. 281, ek, s. 164).

317 İmparator Markianos adına 5. yüzyılda dikilen anıtın kaidesinde yer alan zafer tanrıçası Nike kabartması nedeniyle *Kıztaşı* olarak anılır. Vaktiyle sütunun üzerinde imparator heykeli vardı (A. Bilban Yalçın, "Kıztaşı", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 17).

318 Abdülhamid, "[...] bu gibi asâr-ı atîkanın mahallerinden kaldırılması halkca gûft u gûyu (dedikodu) mûceb olacağı melhûz olub belki bunun meş'um addolunması bile ba'idü'l-ihtimal olmadığına [...]" şeklindeki ifadesiyle (İ.MF, R 1312/4, 19 Ekim 1894/18 R 1312), vaktiyle İstanbul'u istilalardan, kötülüklerden ve salgın hastalıklardan korumak için dikilen taşların halk arasında uğurlu olduğuna inanılmasını kastetmiş olmalıdır. Zira, Bizans imparatorlarının diktirdiği bu 15 tılsımlı taştan biri Markianos Anıtı, yani Kıztaşı'dır (www.arkitera.com-27.05.2009).

319 İ. MF, R 1312/4 (9 Ekim 1894/10 R 1312; 19 Ekim 1894/18 R 1312).

320 5 Kasım 1894 (6 CA 1312), *Saadet*, nr. 3135, s. 2.

321 5 Aralık 1894 (6 C 1312), *Sabah*, nr. 1911, s. 1.

322 Tamirin ardından bu defa teşhiri için sütunun bulunduğu yarı kâgir konağın satın alınmasına ve yanındaki ahşap konağın da iptidai mektebine dönüştürülmesine karar verildi. Konağın satın alış bedeli olan toplam 800 liranın inşaat ve tamirat tertibinden karşılanması uygun görüldü (İ.MF, R 1313/1, 24 Eylül 1895/4 R 1313).

323 A. Şişman, *a.g.e.*, s. 132.

324 N. Gülen, a.g.m., s. 338.

325 12 Eylül 1894 (11 RA 1312), *Sabah*, nr. 1827, s. 2.

326 15 Eylül 1894 (14 RA 1312), *Sabah*, nr. 1830, s. 3; *Saadet*, nr. 3084, s. 2; *BEO. AYN.d*, nr. 1657, s. 7, 26 Eylül 1894 (25 RA 1312). Çıkan ilk iznin İstanbul, Boğaziçi ve Adalar'daki kilise, mektep gibi kurumlar için olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Rum Patrikhanesi daha sonra İzmit, Adapazarı, Tuzla, Kartal, Katırlı ve Silivri tarafındaki kurumların tamiri için de izin istedi. Gereken izin Ekim ayının başlarında çıktı (*BEO. AYN.d*, nr. 1657, s. 20, 2 Ekim 1894/1 R 1313).

327 Nitekim, dönemin kaynaklarında "Yedikule dışındaki Rum Hastanesi" şeklinde geçen Balıklı Rum Hastanesi'nin (Y.MTV, 99/71, 13 Temmuz 1894/9 M 1312; Y.A.HUS, 305/7, 21 Temmuz 1894/17 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1696, s. 393, 1 Ağustos 1894/28 M 1312) hasar gören kısımları ve tamiri hakkında pek fazla bilgi sahibi değiliz; ancak hastanenin yıkılan dairelerinin inşasının 1900 yılına kadar başlamadığı söylenebilir. Zira, yıkılan binanın hastaneye ait arsa üzerine yeniden inşası ile bazı ilave birimlerin yapılması için patrikhane hükümete müracaat etmiş ve mesele ancak 20 Mayıs 1900'de Şûra-yı Devlet'te görüşülebilmişti (ŞD, 806/47, 20 Mayıs 1900/20 M 1318).

328 İ.HUS, M 1312/183, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312). Meseleyi görüşen Şehremaneti meclisi, Katolik kilisesi bitişiğinde ve kilise akaratından olan bir hanenin mabet olarak kullanılması uygun buldu. Karar, padişahça da kabul edildi (İ.AZN, S 1312/1, 11 Ağustos 1894/8 S 1312; *BEO.NGG.d*, nr. 685, sr. nr. 165).

329 Nitekim, Alman Okulu'nun inşasına Ağustos 1896'da başlanabildi (A. Şişman, *a.g.e.*, s. 319).

VII DEPREMİN KAMU ZİHNİNE YANSIMASI (Sayfa 257-287)

1 Y.PRK.ZB, 13/51, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312); Y.PRK.SRN, 4/64, 20 Temmuz 1894 (16 M 1312).

2 *YEE*, nr. 1088, vr. 37, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312); Y.PRK.BŞK, 37/17, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

3 HR.MTV, 697/44, 21 Temmuz 1894; 513/62.

4 Y.PRK.EŞA, nr. 20/3, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); *YEE.d*, nr. 815, vr. 57.

5 HR.MTV, 513/67, 24 Temmuz 1894; 697/47; Y.A.HUS, 303/98.

6 HR.MTV, 513/55, 11 Temmuz 1894.

7 HR.MTV, 513/56, 12 Temmuz 1894.

8 HR.MTV, 513/65, 23 Temmuz 1894.

9 HR.MTV, 513/63, 15 Temmuz 1894.

10 HR.MTV, 513/64, 17 Temmuz 1894.

11 Y.PRK.SRN, 4/64, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312); Y.A.HUS, 303/26, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).

12 11 Temmuz 1894 (7 M 1312), *Sabah*, nr. 1766, s. 1.

13 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

14 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Saadet*, nr. 3027, s. 1; 19 Temmuz 1894 (15 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4815, s. 1. Asılsız bir başka haber de, Galata'da bulunan Crédit Lyonnais binasının hasar gördüğüydü. Bu haber, *Sabah*'ın kapatma kararının alındığı gün *Tercüman-ı Hakikat* tarafından yalanlandı (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 4810, s. 1). Haberin böyle bir günde yayımlanmasında hükümetin tavrının etkili olduğu düşünülebilir.

15 İstanbul'da Rumca olarak yayımlanan gazetenin sahibi Papadopulos idi (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1312, s. 939).

16 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 2; 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 1. *Sabah* gazetesinin ihtarnameyi bir gün gecikmeli yayımlamasının nedeni, gazeteye 13 Temmuz günü 1 gün süreyle uygulanan kapatma cezasıdır.

17 21 Temmuz 1894 (17 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4817, s. 2.
18 Nikolaidi Efendi tarafından çıkarılan gazete pazar hariç her gün yayımlanmaktaydı (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1313, s. 981).
19 13 Temmuz 1894 (9 M 1312), *Sabah*, nr. 1768, s. 2.
20 İ.HUS, M 1312/172, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).
21 Y.PRK.ŞH, 4/106, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
22 Y.A.HUS, 302/95, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
23 İ.HUS, M 1312/172, 13 Temmuz 1894 (9 M 1312).
24 14 Temmuz 1894 (10 M 1312), *Saadet*, nr. 3022, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4811, s. 1.
25 A. Batur, a.g.m., s. 32.
26 12 Temmuz 1894 (8 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4809, s. 3.
27 İ.HUS, M 1312/35, 14 Temmuz 1894 (10 M 1312).
28 Yine, *Sabah* gazetesinde Mekteb-i Harbiye haberinin yayımlandığı gün, Kapalıçarşı'nın Fesçiler Caddesi ve Kuyumcular Caddesi ile Yağlıkçılar tarafının tamamen yıkıldığının haber yapılması üzerine (13 Temmuz 1894/9 M 1312, nr. 1768, s. 2), imtiyaz sahibi bir kez daha uyarılır (Y.PRK.ŞH, 4/106, 15 Temmuz 1894/11 M 1312). Esasen bu kısımlardan Fesçiler ve Yağlıkçılar, tamamen yıkılmamakla beraber hasarın ağır olduğu yerlerdi. Kuyumcular tarafı ise depremden fazla etkilenmeyen ender kısımlardandı.
29 HR.MTV, 513/55, 11 Temmuz 1894; 513/56, 12 Temmuz 1894.
30 İ.HUS, M 1312/54, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).
31 Tamimde, depremin meydana geldiği saat, süresi, artçı sarsıntıların saatleri ve ne zamana kadar devam ettikleri belirtilmekteydi (HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894). Depremden sonra Almanya (HR.MTV, 513/55, 11 Temmuz 1894), İspanya (HR. MTV, 513/56, 12 Temmuz 1894), İngiltere (HR.MTV, 667/45, 22 Temmuz 1894), Karadağ ve Amerika'da (HR.MTV, 513/57, 18 Temmuz 1894) gazetelerin abartılı haberler yayımlaması üzerine hazırlandığı tahmin edilen bu tamim diğer sefaretlere de gönderildi.
32 HR.MTV, 513/59, 20 Temmuz 1894.
33 *BEO.AYN.d*, nr. 1689, s. 44, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312). İstanbul'da depremlerin devam edeceğine dair haberleri yayımlayan *Petit Journal* ve *Zanta* ile bu türden haber yapan yabancı gazetelerin ülkeye girişi yasaklandı (İ.HUS, M 1312/181, 23 Temmuz 1894/19 M 1312; *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 228, 24 Temmuz 1894/20 M 1312).
34 Y.A.HUS, 302/77, 12 Temmuz 1894 (8 M 1312). Deprem sonrasında İstanbul depreminin volkanik olduğunu kanıtlamak isteyenlerin dayanaklarından biri olan yeraltından sıcak suların fışkırması iddiası, dönemin yerbilimcisi Halil Edhem Bey tarafından çürütülmeye çalışılmıştır. Halil Bey'e göre, yeraltından çıkan sıcak sular sadece volkanlara işaret etmemekte, zaman zaman depremlerin oluşturduğu yarıklardan da sıcak sular yeryüzüne çıkabilmektedir (*a.g.e.*, s. 10).
35 Stavros S. Vutiras tarafından kurulan ve 1866'dan 1922'ye kadar yayımlanan Rumca gazete (*DBİA*, İstanbul 1995, VIII, s. 333).
36 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2.
37 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Saadet*, nr. 3024, s. 1; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4813, s. 2.
38 Ancak, depremin ilk haftasında büyük bir sarsıntı olmadı (18 Temmuz 1894/14 M 1312, *Sabah*, nr. 1772, s. 2). Benzer haberlerin zaman zaman yabancı basında da yer aldığını görüyoruz (İ.HUS, M 1312/181, 23 Temmuz 1894/19 M 1312).
39 Y.MTV, 124/38, 9 Temmuz 1895 (16 M 1313). Depremden senesinde yeni ve şiddetli bir deprem olacağı haberi, Beyoğlu gazetelerinden *The Levant Herald*'da yayımlandı.

Çıkan haberler yüzünden halkın büyük korku ve endişe duyması üzerine Rasathane-i Amire Deprem Şubesi Müdürü Prof. Agamennone bir açıklama yaparak, yeni bir depremin ne zaman olacağının asla bilinemeyeceğini, depremlerin güneşe veya bir takvime bağlı olarak meydana gelmediğini belirtir (15 Temmuz 1895, nr. 23, s. 331). Buna rağmen halkın deprem korkusunu üzerinden atamaması ve belki de yapılan açıklamalardan tatmin olmaması nedeniyle Rum Patrikhanesi'nin isteği doğrultusunda 9-10 Temmuz 1895 gecesi tüm kiliselerin açılması kararlaştırılır. Ayrıca, sabaha karşı Meryem Ana ve azizlerin resimleri ile sokaklarda dolaşılarak insanların kiliselere davet edilmesi uygun görülür. Ancak, Hıristiyan cemaatlerden bazılarının köylere çekilerek geceyi dışarıda geçirmek ve depremden korunmak amacıyla çadır gibi malzemeler tedarik ettiklerinin haber alınması üzerine, yalnızca ayin yapılmasına izin verilir. Diğer taraftan da gerekli tedbirlerin alınması için yetkililer uyarılır (Y.MTV, 124/38, 9 Temmuz 1895/16 M 1313). Ayinin ertesi günü *Sabah* gazetesinde yer alan haber, ayinin yapıldığını gösterir. Zira gazetenin haberine göre, 9 Temmuz'daki ayinde, tıpkı bir yıl önce olduğu gibi depremzedelere yardımını esirgemeyen padişaha dualar edilir (10 Temmuz 1895/17 M 1313, nr. 2129, s. 2).

40 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Sabah*, nr. 1769, s. 2; 16 Temmuz 1894 (12 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Sabah*, nr. 1772, s. 2; *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1.

41 H. Edhem Bey, *a.g.e.*, s. 20-21. 10 Temmuz depremi ile ilgili pek de bilimsel olmayan bir rapor hazırlayan Louis Sabuncu da, yukarıda izah edildiği gibi, Mösyö Schneider'in Güneş lekeleri ile depremler arasında bağlantı olduğu ve depremin volkanik olduğu yönündeki görüşlerini Avrupalı bilimadamlarının tespitlerine dayanarak reddetmektedir (Y.PRK.TKM, 32/13, 21 Temmuz 1894/17 M 1312).

42 Schneider, ayrıca, eskiden İstanbul'un çeşitli yerlerinde derin kuyuların olduğunu, birkaç yerden delikler açılırsa yeraltındaki gazların dışarı çıkacağını iddia eder. Bu iddialara risalesi aracılığıyla cevap veren Halil Edhem Bey, böyle bir durumun bilimsel açıdan mümkün olamayacağını, vaktiyle İstanbul'da açılan kuyuların da su ihtiyacını karşılamak için açıldığını ifade etmektedir (*Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz*, s. 25). Schneider'in gündeme getirdiği teklif pek gerçekçi görünmemektedir. Zira, olayı jeolojik ve sismik bir hadise olarak görmeyip, tamamen bir maden mühendisi mantığıyla ele aldığı ve yeraltında oluşan gaz basıncı nedeniyle depremin oluştuğu kanısında olduğu anlaşılmaktadır.

43 21 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Sabah*, nr. 1806, s. 2. Benzer verilere Lady Neave de anılarında yer verir: "Herkes, her an Marmara Denizi'nde bir yerlerde faal bir yanardağın çıkabileceğini ve Konstantinopolis'i yok edebileceğini düşünüyordu. Aslında, ihtiyar bir balıkçı bu felaketin Marmara Denizi'nden geldiğini; çünkü, yanlarında yanık izi olan barbunyalar tuttuğunu söylemişti" (*a.g.e.*, s. 112).

44 HR.MTV, 697/54, 8 Nisan 1895; Y.A.HUS, 324/98, 18 Nisan 1895 (21 L 1312).

45 *Saadet* gazetesi, halk arasında dolaşan "şu gün, şu saatte bir volkanın ortaya çıkacağı"na dair haberlere itibar edilmemesi telkininde bulunur (15 Temmuz 1894/11 M 1312, nr. 3023, s. 1). Aynı haber *Sabah* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinde de yer alır. Haberde, hiçbir fen ve aklın kabul edemeyeceği böyle sözlere inanılmaması gerektiği belirtilir (15 Temmuz 1894/11 M 1312, *Sabah*, nr.1769, s. 2; 16 Temmuz 1894/12 M 1312, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4812, s. 2; 17 Temmuz 1894/13 M 1312, *Sabah*, nr. 1771, s. 1). Bunun yanında, gazetelerde depremlerin türlerine ilişkin bazı teknik bilgiler de yer alır. Nitekim, *Malumat* dergisinde Abdülhamid'in özel kâtibi Hüseyin

Kâzım imzalı, "Harekât-ı Arziyye" başlıklı makalede, volkanik depremler hakkında teknik ve ayrıntılı bilgiler verilir (10 Ağustos 1894/7 S 1312, *Malumat*, nr. 24, s. 2-3). Dergide bir yazı dizisi olarak başlanan makalenin devamı, tespit edemediğimiz bir nedenle yayımlanmaz.

46 Sicilya'nın güneyinde bulunan bir ada.

47 Zeki Bey'in ifadesine göre, Pantelleria'da meydana gelen depremde denizaltında bazı patlamalar olur, deniz yüzeyi mürekkep rengine dönerek etraf metal parçacıkları ile kaplanır (HR.MTV, 697/48, 31 Temmuz 1894; 513/68; Y.A.HUS, 311/75, 28 Ekim 1894/27 R 1312).

48 YEE, 11/24, s. 29-30.

49 Halil Bey depremin tektonik mi, çöküntü depremi mi olduğu ile ilgili olarak kesin bir yargıda bulunmamakta, bu konuda kesin kararın, ileride yapılacak çalışmalarla ortaya konabileceğini ifade etmektedir (Halil Edhem, *a.g.e.*, s. 26-32; 21 Ağustos 1894/19 S 1312, *Sabah*, nr. 1806, s. 2-3). Ancak, Halil Bey'in tercümesini yaptığı bilenen *Muhtasar İlm-i Tabakatü'l-arz* adlı çalışmada İstanbul depreminin bünyevi, yani tektonik bir deprem olduğu görüşü kesin ifadelerle yer alır (Halil Edhem Bey, *a.g.e.*, s. 73).

50 Halil Edhem Bey, *a.g.e.*, s. 29-31. Aynı amaca hizmet gayesiyle hazırlanmamış olduğunu tahmin ettiğimiz ve bilgi düzeyini tespit edemediğimiz Oscar Bey Rendelmann tarafından Paris'te yayımlanan *Le Tremblement de Terre de Constantinople (Juillet 1894)* adlı risalede de, genel olarak depremlerden bahsedildikten sonra, İstanbul'da hissedilen bazı depremler hakkında istatistiki veriler sunulur. Çok fazla teknik olmayan bilgilerin yer aldığı çalışmadaki bu veriler incelendiğinde, depremlerin tarihlerinde bazı hataların yapılmış olduğu görülür. Risaledeki ifadelerden deprem sırasında İstanbul'da olduğu izlenimini veren Oscar Bey, çalışmasında 13 Temmuz'a kadar olan gelişmeleri aktarır (O. B. Rendelmann, *a.g.r*, s. 18, 21-23).

51 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1.

52 YEE, 91/35, 1894 (1312). Logofet Bey, 1905 (1321) yılında İstanbul'da meydana gelen deprem ve diğer afetlerle ilgili olarak iki cetvel hazırlayarak padişaha takdim etmiştir. Bu cetvellerden depremlerle ilgili olanı 1894 (1312) yılında takdim ettiği cetvelden farklı biçimde, İstanbul'da hasar gören yerleri de içermektedir (YEE, 91/19).

53 17 Temmuz 1894 (13 M 1312), *Sabah*, nr. 1771, s. 1; 18 Temmuz 1894 (14 M 1312), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4814, s. 1; 21 Ağustos 1894 (19 S 1312), *Sabah*, nr. 1806, s. 1-2.

54 *Malumat*'ta yayımlanan ve derginin sahiplerinden Hüseyin Kâzım Bey (Kadri) imzalı makalede depremler hakkında bilgi verilirken, özellikle volkanik depremlerin oluşumuna değinilir (29 Temmuz 1894/7 S 1312, *a.g.d*, nr. 24, s. 2-3).

55 Söz konusu ödül Rotschild Bankası'na yatırılır. Tredanfer ve Milne'nin Marmara Denizi'nde çalışmalara başlamasından kısa bir müddet sonra mühendis Tredanfer, Paris'ten gelen haber üzerine işleri Milne'ye bırakır. Milne, makalesinde ilk denemelerinde 122 metre (4.000 kadem) derinliğe ulaştıklarını ve burada sıcak kum ile karşılaştıklarını, bu durumun bir yanardağı işaret ettiğini ve daha ileri gidilirse kötü sonuçlar doğuracağını bilmelerine rağmen çalışmalara devam ettiklerini belirtir (Y.MTV, 105/6, 2 Eylül 1894/1 RA 1312; Y.A.HUS, 308/94, 10 Eylül 1894/9 RA 1312).

56 Y.PRK.BŞK, 37/69, 2 Eylül 1894 (1 RA 1312). Benzer bir iddia, Yıldız'a gönderilen bir jurnalde de yer alır. Buna göre, depremden önce Sarayburnu açıklarında bir mavnadan uzun bir zincire takılı bir makine denize indirilir ve zelzeleye sebep olur (M. T. Biren, *a.g.e.*, I, s. 54). Sözü edilen bu haber, *Pester Lloyd* gazetesinde yayımlanan Milne'in yazısı hakkındaki jurnal olmalıdır. Çünkü, iki haber arasındaki benzerlik

dikkat çekici olduğu gibi, bu bilginin Mabeyn Başkâtibi Mehmed Tevfik Bey'in anılarında yer alması ve onun bu süreci yakından tanıyan biri olması, söz konusu ihtimali kuvvetlendirir.

57 Önce Posta ve Telgraf Nezareti'nden mühendis Tredanfer'in muhaberatı hakkında bilgi istenir. Ancak, bu yönde herhangi bir kayda rastlanmaz. Diğer yandan, makalede sözü geçen nitrogliserin ve dinamit kullanıldığı şeklindeki haberlerin de asılsız olduğu ortaya çıkar (Y.MTV, 105/6, 16 Eylül 1894/15 RA 1312; Y.A.HUS, 309/17, 17 Eylül 1894/16 RA 1312). Bunun dışında, konuyu soruşturmak üzere görevlendirilen Viyana Sefareti ikinci kâtibi ile Peşte başşehbenderi, hemen *Pester Lloyd*'un imtiyaz sahibinden Rob Milne'in kimliği ve bu bilgiyi nereden edindiği konusunda bir açıklama talep eder. Alınan cevapta, Rob Milne'in Amerikalı bir yazar olduğu ve zaman zaman okuyucuların ilgisini çekmek amacıyla kurgulanmış bazı makaleleri sözü geçen gazetede neşrettiği ifade edilir (Y.A.HUS, 308/94, 11 Eylül 1894/10 RA 1312; Y.MTV, 105/6, 16 Eylül 1894/15 RA 1312). Gelen bir başka tahriratta ise, Milne'in San Fransisco'da olup orada bir başka gazetenin muharriri olduğu belirtilir (Y.MTV, 105/70, 26 Eylül 1894/25 RA 1312).

58 HR.MTV, 697/51, 7 Ağustos 1894; Y.A.HUS, 305/68, 9 Ağustos 1894 (6 S 1312).

59 Nowack'ın iddiasına göre, bu deprem 10 Temmuz depreminden daha hafif olacaktı (HR.MTV, 697/39, 13 Temmuz 1894). Diğer yandan, Hariciye Nezareti'ne gelen bu telgraf 13 Temmuz tarihlidir. Ancak Nowack, daha sonra Viyana Sefareti'ne gönderdiği mektupta sefarete müracaat tarihini 14 Temmuz olarak belirtir (HR.MTV, 697/52, 7 Ağustos 1894). Nowack, muhtemelen mektubunda çektiği ilk telgrafın tarihinde yanılmıştır.

60 15 Temmuz 1894 (11 M 1312), *Saadet*, nr. 3023, s. 1; *Sabah*, nr. 1769, s. 2.

61 HR.MTV, 697/42, 19 Temmuz 1894; Y.A.HUS, 303/72, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312).

62 Nowack, Viyana Sefareti aracılığıyla Babıâli'ye ikinci ihbarını 4 Ağustos 1894'te yapar. Sefarete bir mektup gönderen Nowack, Güneş lekelerinin durumuna göre Ağustos'un 5, 7 ve 13. günlerinde yeni depremlerin olmasından korktuğunu ve bunların 10 Temmuz'daki depremden şiddetli olmayacağını iddia eder (HR.MTV, 697/50, 4 Ağustos 1894; Y.A.HUS, 305/16, 5 Ağustos 1894/2 S 1312).

63 İ.HUS, S 1312/141, 5 Ağustos 1894 (2 S 1312). Padişahın iradesi üzerine, Hariciye Nazırı Sait Paşa, Viyana Sefiri Ziya Paşa'dan Nowack'ın tahminlerini hangi bilimsel verilere dayanarak yaptığının sorulmasını ister (HR.MTV, 513/70, 5 Ağustos 1894; 19 Ağustos 1894).

64 Nowack, mektubunda Temmuz'un 10, 12 ve 18. günlerinde depremlere sebep olan Güneş lekelerinin Ağustos'un 5, 7 ve 13. günlerinde tekrar ortaya çıkmasının muhtemel olduğundan bahseder. Ardından "Abrus Precatorius" adlı bir bitkinin güneşteki lekelerle ilgili olarak gözlemlerine yardımcı olduğunu, depremin adet ve şiddetini Güneş lekelerinin değişimine bağlı olarak belirlediğini ve Güneş lekelerinin bir devreden diğerine geçişi arasındaki dönemde tekrar şiddetli depremlerin olabileceğini ayrıntılarıyla anlatır. Nowack, mektubunun sonuna kendi tespitleri hakkında bazı gazetelerde çıkan yazıları da ilave eder (HR.MTV, 697/52, 7 Ağustos 1894). Sonuç itibariyle, Nowack tespitlerine ilişkin yayımlanan bu yazı ve mektuplarla Babıâli'yi ikna etmeye çalışır. Nowack'ın mektubunda özellikle vurguladığı bir başka nokta, oldukça masraflı olduğunu ifade ettiği ve çalışmalarında kendisine yardımcı olan "Abrus Precatorius" adlı bitki hakkında ayrıntılı bilgi vermesidir (HR.MTV, 697/52, 7 Ağustos 1894).

65 HR.MTV, 697/53, 8 Nisan 1895; Y.A.HUS, 324/98, 18 Nisan 1895 (21 L 1312).

66 HR.MTV, 697/51, 7 Ağustos 1894; 697/52; Y.A.HUS, 305/68, 9 Ağustos 1894.

67 HR.MTV, 697/23, 15 Ocak 1903; 697/24, 5 Şubat 1903.
68 Y.PRK.MK, 22/24, 29 Mart 1907 (14 S 1325).
69 HR.MTV, 697/45, 22 Temmuz 1894.
70 Padişahın depremzedelere yaptığı iane haberini İstanbul gazetelerinden öğrenen Alman basını, bu habere gazete sütunlarında yer vermeyi ihmal etmedi (HR.MTV, 697/41, 19 Temmuz 1894).
71 Viyana'da yayımlanan günlük gazete.
72 İstanbul ve Würzburg'da 15 günde bir yayımlanan gazete.
73 Paris'te yayımlanan gazetede depremle ilgili bazı haberlere yer verilmektedir (HR. MTV, 697/46, 23 Temmuz 1894).
74 Londra'da yayımlanan gazete, 12 Temmuz 1894 tarihli nüshasında içeriğini tespit edemediğimiz, ancak Babıâli tarafından pek de hoş karşılanmayan bazı telgrafları yayımladı (HR.MTV, 697/38, 13 Temmuz 1894). Öte yandan İngiliz hükümeti tarafından 22 Temmuz tarihli Londra Sefareti'ne gönderilen telgrafta, İngiltere'de pek çok gazetenin 10 Temmuz depremiyle ilgili abartılı haberler yayımladığı belirtilir (HR. MTV, 697/45, 22 Temmuz 1894).
75 Madrid'de yayımlanan gazete, deprem haberini okuyucularına "Terremoto en Constantinople" (İstanbul'da Deprem) başlığıyla duyurur. Yazıda depremin İstanbul'da büyük hasara neden olduğundan bahsedilir (HR.MTV, 513/56, 12 Temmuz 1894).
76 Deprem haberini en kısa sürede okuyucusuna ulaştıran *Fremden-Blatt*, 12 Temmuz tarihli nüshasında "Erdbeben in Constantinople" (İstanbul'da Deprem) başlığı altındaki haberinde, deprem sonrasında yangınların çıktığından, pek çok işyerinin kapandığından, insanların geceyi açık alanlarda geçirdiğinden ve ölü sayısının 100 olduğundan bahseder (Y.PRK.GZT, 4/16, 12 Temmuz 1894).
77 HR.SYS, 28/37, 31 Temmuz 1894.
78 6 Ağustos 1894, *The Levant Herald*, nr. 31, s. 381.
79 HR.MTV, 699/10, 17 Ağustos 1894. Bu gayret ve çabalar sonucunda *Christian Herald*, *Tribune* ve *Herald Karatin* (?) gibi gazeteler İstanbul'daki durumla ilgili haberlere yer verdi (HR.MTV, 699/10, 3 Eylül 1894; 699/16, 2 Ekim 1894; HR.SYS, 63/30, 16 Ekim 1894; Y.A.HUS, 313/98, 28 CA 1312/27 Kasım 1894).
80 HR.MTV, 513/55, 11 Temmuz 1894; 513/59, 20 Temmuz 1894.
81 *YEE.d*, nr. 1088, vr. 37, 15 Temmuz 1894 (11 M 1312).
82 Y.PRK.BŞK, 37/17, 17 Temmuz 1894 (13 M 1312).
83 II. Abdülhamid, muzır saydığı yayınların ülkeye girişini engellemek amacıyla yabancı posta şirketlerinden yardım ister ve kapitülasyon haklarını kaybetmekten korkan pek çok posta şirketi Abdülhamid'in teklifini kabul ederdi. Bu sayede muzır yayınların ülkeye girişi kontrol altına alınmış olurdu (O. Koloğlu, *Avrupa Kıskacında Abdülhamid*, İstanbul 1998, s. 79-80).
84 İ.HUS, M 1312/181, 23 Temmuz 1894 (19 M 1312); *BEO.AYN.d*, nr. 1694, s. 228, 24 Temmuz 1894 (20 M 1312); nr. 1689, s. 44, 26 Temmuz 1894 (22 M 1312).
85 Y.PRK.HR, 19/72, 28 Ekim 1894 (27 R 1312). Esasen bu gazetelerin ülkeye girişini engelleyen temel neden, haberin asılsızlığından çok, gazetede V. Murad'dan bahsedilmesi olabilir.
86 Y.PRK.GZT, 4/18, 31 Temmuz 1894.
87 HR.SYS, 29/10, 8 Kasım 1894.
88 Y.PRK.GZT, 4/18, 31 Temmuz 1894; HR.SYS, 28/37.
89 Y.PRK.GZT, 4/18, 31 Temmuz 1894.
90 Londra Belediyesi'nin başkanlığında kurulan iane komisyonu Londra'da yayımlanan *The Times* ve bazı gazetelerde bir beyanname yayımlatır (26 Temmuz 1894/22 M 1312, *Sabah*, nr. 1780, s. 1).

91 Nitekim, başlangıçta İstanbul'da yaşanan depreme ve Mavroyeni Bey'in gayreti sonucu açılan iane cemiyetlerine pek ilgi göstermeyen Amerikan halkının ilgisi bazı gazetelerin özel çabalarıyla arttı. Amerikan gazetelerinin insanları yardıma teşvik etmek için yazdıkları da oldukça ilginçti. Zira, bir yandan İstanbul felaketzedeleri için Avrupa halkının birbirleriyle yarıştığını, ancak bu konuda Amerika'da henüz bir şey yapılmamış olduğunu ifade ederken, diğer yandan da daha önce II. Abdülhamid'in Amerika'daki orman yangınlarında ve Jonston felaketzedelerine yaptığı yardımları dile getirirler (HR.MTV, 699/10, 17 Ağustos 1894; 699/ 16, 1 Eylül 1894; Y.A.HUS, 310/86, 13 Eylül 1894; 313/98, 27 Kasım 1894/28 CA 1312).

92 Y.PRK.GZT, 4/18, 31 Temmuz 1894.

93 Y.A.HUS, 313/98, 27 Kasım 1894 (28 CA 1312); HR.MTV, 699/20, 9 Ekim 1894.

94 HR.MTV, 513/60, 20 Temmuz 1894; 699/1; Y.A.HUS, 303/70, 22 Temmuz 1894 (18 M 1312).

95 29 Temmuz 1894 (25 M 1312), *Saadet*, nr. 3037, s. 1; 30 Temmuz 1894, *The Levant Herald*, nr. 30, s. 366.

96 HR.MTV, 513/58, 19 Temmuz 1894; 515/71, 18 Mayıs 1896.

97 İlk olarak *Le Dix-Neuvième Siècle* gazetesi 7 Eylül 1894 tarihli sayısında, depremde mağdur olan yalnızca 3.000 kişiye 300 ekmek dağıtıldığını ve Fransa'da toplanan ianelere de Osmanlı makamlarının el koyarak memurların kendi aralarında parayı paylaştıklarını iddia etti. Gazete, bu nedenle bağışların *Union Française* tarafından dağıtılmamasının bir hata olduğunu dile getirmektedir. Benzer şekilde Paris'te çıkan bir başka gazeteden alıntı yapan *Le Soir* gazetesi de aynı günkü nüshasında, depremzedeler için toplanan ianeden Hıristiyanlara ve Osmanlı başkentinde yaşayan Fransız vatandaşlarına verilmediğini söylemektedir (Y.PRK.TKM, 32/78, 9 Eylül 1894/8 RA 1312).

98 HR.MTV, 699/17, 2 Ekim 1894. Benzer şekilde New York'ta çıkan *Tribune* ve daha sonra da *Boston Transcript* gazetelerinde yayımlanan bir makalede, depremzedeler için toplanan bağışların ihtiyaç sahiplerine dağıtılacağının meçhul olduğu, bu paranın Osmanlı memurlarının elinde kalacağı ve benzer olayların 1893 Malatya depreminde de yaşandığı iddia edildi. Gazetenin iddiasına göre, Malatya depreminde depremzedeler için daha çok Ermenilerden toplanan 4.000 liranın 1.000 lirası yalnızca Müslümanlara dağıtıldı, kalan miktar ile de padişah adına bir camii inşasına başlandı. Makalede, benzer hadiselerin İstanbul depremzedeleri için toplanan bağış paralarının başına da geleceği ileri sürülerek paraların Osmanlı memurlarına teslim edilmeyip elçiler aracılığıyla dağıtılması tavsiye edildi (HR.MTV, 699/7, 10 Ağustos 1894). Haber alma sistemini gazete haberleri üzerinden işleten Babıâli, tahmin edileceği gibi, bu haberi de incelemeye aldırdı ve tahkikat sonucunu Hariciye Nezareti aracılığıyla Washington Sefareti'ne gönderdi. Tahkikatta, Malatya depremzedeleri için toplanan 790.453 kuruşun ayrım yapılmaksızın tüm din mensuplarına dağıtıldığı, kalan 338.000 kuruşun da depremde hasar gören mabet ve okulların tamir masraflarına harcandığı sonucu ortaya çıktı. Öte yandan, toplanan tüm ianelerin 1894 depreminden zarar gören depremzedelerin hepsine din farkı gözetilmeksizin evlerinin hasarları nispetinde dağıtıldığı, iane komisyonunun her din mensubu kişiler tarafından teşekkül ettiği, dağıtılan kişilerin isimlerinin ve yapılan yardımın miktarının defterlere kaydedilerek gazetelerde de yayımlandığı bir kez daha belirtildi (HR.SYS, 63/30, 16 Ekim 1894). Öte yandan, Almanya'da da *Frankfurt* gazetesi 10 Kasım tarihli nüshasında, toplanan 6,5 milyon kuruşluk ianenin yalnızca 2,5 milyon kuruşunun ahaliye dağıtıldığını, bu nedenle halkın soğuk havalarda çadırlarda yaşamaya mecbur bırakıldığını yazdı (Y.PRK.EŞA, 24/69, 10 Kasım 1894).

99 Y.A.HUS, 312/17, 1 Kasım 1894 (2 CA 1312).
100 HR.MTV, 699/17, 2 Ekim 1894.
101 Toplanan bağışlar, ABD'nin İstanbul Sefiri Terrell aracılığıyla İane-i Musabin Komisyonu'na gönderildi (HR.MTV, 699/41, 10 Ocak 1895; 699/43, 18 Ocak 1895).
102 HR.MTV, 699/7, 10 Ağustos 1894; Y.PRK. TKM, 32/78, 9 Eylül 1894 (8 RA 1312); HR.MTV, 699/17, 2 Ekim 1894.
103 Nitekim, Dresden İane Komitesi topladığı paraların İstanbul'daki İsviçre-Alman Mektebi'ne tahsis edilmesi için izin istedi (HR.MTV, 699/42, 17 Ocak 1894).
104 6.119.640 kuruş (26 Ekim 1894/26 R 1312, *Sabah*, nr. 1872, s. 1).
105 1.596.039,5 kuruş (24 Ekim 1894/24 R 1312, *Sabah*, nr. 1870, s. 1).
106 O. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 271-292.
107 Bu haberin tercümesi *Sabah* gazetesinde aynen yayımlandı (30 Kasım 1894/2 C 1312, nr. 1907, s. 2).
108 Bahsi geçen destanlar, edebiyatta "yapma destan" olarak adlandırılan edebi bir türün örnekleridir. Yapma destanlar, herhangi bir olay hakkında ozanın destan kurallarını gözeterek oluşturduğu metinlerdir. Burada yazarın duyguları ve olaya bakış açısı çok önemlidir. Doğal destanlardan farklı olarak yapma destanların yazarı bellidir ve olayın anlatılışında halkın katkısı oldukça azdır. Bu türün en bilinen örnekleri, Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakkale Şehitleri" ile Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye*'sidir (www.turkeyarena.com-20.06.2009).
109 Şekerci Hanı yangını olmalıdır.
110 Bahsi geçen Edirnekapı Camii ile Mihrimah Sultan Camii'dir.
111 İstanbul surları kastedilmektedir.
112 1894 depremi, Hicri takvime göre 1312 tarihinde meydana gelmiştir.
113 H. Kınaylı, "Deprem...", s. 4470.
114 M. H. Bayrı, *a.g.e.*, s. 31. Bayrı'nın "Kanlıcalı Hüseyin Poyraz adında eski bir tulumbacı reisinin 1895 senesinde tertip eylediği yazma dergiden" şeklinde verdiği bilgi, F. Ürekli tarafından yanlış yorumlanmıştır. Çünkü Ürekli, dipnotta Bayrı'ya atıfta bulunmasına rağmen, söz konusu destanın Kanlıcalı Hüseyin Poyraz'a ait olduğunu ifade eder (*a.g.e.*, s. 70).
115 Destanın kime ait olduğu her ne kadar belli değilse de, Osman Cemal Kaygılı'nın, *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri* adlı eserinde Bedesten bekçilerinden Yaylalı Halim Ağa (veya Baba) ya da Deli Hakkı adındaki bir meydan şairine ait olduğunu söylediği *Büyük Hareket-i Arz* veya *Hareket-i Arz Destanı* başlıklı destanın (*a.g.e.*, İstanbul 1937, s. 25), söz konusu destan olduğu düşünülebilir. Nitekim, anonim destanın üslubunun "semai kahveleri"nde söylenen "meydan şiirleri"ne benzerliği ile destanın eski bir tulumbacı reisinin derlediği mecmuada yer alması bu ihtimali kuvvetlendirir. Çünkü, M. H. Bayrı'nın *İstanbul Folkloru* adlı eserinde semai kahvelerinde söylenen destanlara dair verdiği ilk örnek ile bu destan arasındaki benzerlik oldukça şaşırtıcıdır. Nitekim, örnek destanda yer alan kelimeler ile 1894 depremini anlatan anonim destanda geçen kelimeler neredeyse aynıdır ve her iki destan farklı temaları aynı üslupta ele almıştır. Örneğin, "Ada mektebine yazıldım encam/ Tahsille geçirdim üç sene eyyam/ Meğer bulmuş idi ömrümüz hitam/ Merg ü can tenimden eyledi tayran" ile Kanlıcalı Hüseyin'in (Poyraz) derlediği destanda geçen "Ada mektebine yazılıp girdim/ Üç sene güzelce tahsil eyledim/ Merg ü can uçunca kaldı kafesi" (*a.g.e.*, İstanbul 2007, s. 39-41, 173) gibi mısralar tesadüf olamayacak kadar birbirine benzer. Bununla beraber, semai kahvelerinin başında gelen tulumbacı kahvelerinden (M. H. Bayrı, *a.g.e.*, s. 166) birinde söylenmiş olması muhtemel *Hareket-i Arz Destanı*'nı, eski bir tulumbacı reisinin derlemiş olması pek de ihtimal dışı değildir. Tüm

bunlara ek olarak, Kaygılı'nın metnine ulaşamadığını söylediği *Hareket-i Arz Destanı*'nın içeriğiyle ilgili semai kahvesi müdavimlerinin görüşlerine yer vererek şairin İstanbul'da deprem nedeniyle yaşanan trajik anları sade üslupla ve mükemmel bir şekilde anlattığını belirtmesi de (*a.g.e.*, s. 27, 29) bu görüşü desteklemektedir.

116 Heybeliada'daki Bahriye Mektebi olmalıdır. Zira, bu dönemde Adalar'da, her ikisi de Heybeliada'da olan iki okul vardı. Bunlardan biri Bahriye Mektebi, diğeri de Rum Ticaret Mektebi'ydi. Rum Ticaret Mektebi, Rum azınlığın gittiği bir okul olduğundan, "Ada Mektebi" olarak anılan okul Bahriye Mektebi olmalıdır. Öte yandan, dönemin gazetelerinden *Saadet*'te, Heybeliada'da bir caminin minaresinden düşen parçaların ismi tespit edilemeyen bir öğrencinin ölümüne neden olduğunu belirtilmesi de (11 Temmuz 1894/7 M 1312, nr. 3019, s. 1), bu düşünceyi destekler. Çünkü Heybeliada'da bulunan ve hasar gören tek cami Bahriye Mektebi'ne aittir. Üstelik Salih Efendi'nin ölüm şekli ile gazetede öldüğü belirtilen öğrencinin ölüm şekli aynıdır. Aradaki tek fark, birinde düşen parçanın bacadan, diğerinde minareden koptuğunun ifade edilmesidir.

117 Depremin meydana geldiği 10 Temmuz tarihinin Rumi karşılığı olan 28 Haziran [1310] günü kastedilmektedir.

118 M. H. Bayrı, *a.g.e.*, s. 31-32.

119 Y. Nabi, *Tevfik Fikret...*, s. 72.

120 Özcan Aygün, "Tevfik Fikret'in 'Zelzele' Şiiri Üzerine Bir Tahsil Denemesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, Edirne 2003, s. 47-55.

121 Şiirin *Halûk'un Defteri*'nde yayımlanması da, kaleme alış nedenini ortaya koyar. Nitekim, Ruşen Eşref, bu yapıt için "Halûk'un Defteri, Fikret'in inkılâptan evvel ve sonra bu memleket gençliği için düşündüğü, duyduğu emellerin, kuvvetlerin, ümitlerin ve ideallerin birer formülüdür" derken, Mehmet Kaplan da, şairin bu dönemde yazdığı eserlerde zaman zaman idealistin verdiği mücadeleyi ele alırken eşyayı veya bir olayı sembol yapmada büyük başarı gösterdiğini ifade eder. Nitekim, "Promete"de, Tanrılara başkaldıran mitolojik bir kahramanı, *Halûk'un Vedası*'nda bir çınarı sembolize ettiğini belirtir (M. Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul 1971, s. 138,140, 142).

122 1911'de Tanin Matbaası'nda basılan *Halûk'un Defteri* adlı şiir kitabında yayımlanan eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, "Zelzele"nin Tevfik Fikret'in 1900'de yayımladığı, 1896-1900 tarihlerinde yazdığı ve *Servet-i Fünun*'da çıkan şiirlerinin yer aldığı *Rübâb-ı Şikeste* adlı şiir kitabında olmaması ve şiirin esasen depremi değil, dönemin siyasi yapısını anlatarak vermek istediği mesaj, eserin bu tarihten sonra (1900) yazılmış olabileceğini düşündürür. Gerçi dönemin siyasi yapısı gereği böyle bir şiirin yayımlanmasına imkân yoksa da, şairin siyasi ve fikri ağırlıklı şiirlerini genel olarak *Servet-i Fünun*'un kapatılmasından sonra (1901) yazması (Y. Nabi, *Tevfik Fikret...*, s. 8; İsmail Parlatır, *Tevfik Fikret*, Ankara 2004, s. 70) bu görüşü doğrular. Bununla birlikte, Hüsnü Kınaylı'nın ifadesine göre de, Tevfik Fikret bu şiiri depremden birkaç yıl sonra yazmıştır (H. Kınaylı, a.g.m., s. 4470).

Bibliyografya

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Belgeler

1. Babıâli Evrak Odası (BEO)
2. Hariciye Nezareti Evrakı
   - Hariciye Nezareti, Mütenevvi Evrakı (HR.MTV)
   - Hariciye Nezareti, Siyasi Evrakı (HR.SYS)
3. İrade Tasnifi
   - DUİT
   - İrade, Adliye ve Mezahip (İ.AZN)
   - İrade, Askeriye (İ.ASK)
   - İrade, Bahriye (İ.BH)
   - İrade, Dahiliye (İ.DH)
   - İrade, Evkaf (İ.EV)
   - İrade, Hariciye (İ.HR)
   - İrade, Hususi (İ.HUS)
   - İrade, Maliye (İ.ML)
   - İrade, Rüsumat (İ.RSM)
   - İrade, Taltifat (İ.TAL)
   - İrade, Ticaret ve Nafia (İ.TNF)

- İrade, Orman ve Maadin (İ.OM)
- İrade, Sıhhıye (İ.SH)
- İrade, Şehremaneti (İ.ŞE)
- İrade, Tophane-i Amire (İ.TPH)
- İrade, Zaptiye (İ.ZB)

4. Maarif Nezareti Evrakı
   - Maarif Nezareti, Meclis-i Kebir-i Maarif Evrakı (MF.MKB)
   - Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi Evrakı (MF.MKT)
5. Meclis-i Vükela Evrakı (MV)
6. Sadaret Divan Kalemi Mukavelenameler Evrakı
7. Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD)
8. Ticaret Nezareti Evrakı
   - Ticaret Nezareti, Dosya Usulü Evrakı (T.)
   - Ticaret Nezareti, Heyet-i Fenniyye Evrakı (T.HFN)
   - Ticaret Nezareti, Nafia İdaresi Evrakı (T.NFİ)
9. Yıldız Tasnifi
   - Yıldız, Esas Evrakı (YEE)
   - Yıldız, Sadaret Hususi Maruzat (Y.A.HUS)
   - Yıldız, Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)
   - Yıldız, Mütenevvi (Y.MTV)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Askeri Maruzatı (Y.PRK.ASK)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller Maruzatı (Y.PRK.AZJ)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Dahiliye Maruzatı (Y.PRK.DH)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik Ataşemiliterlik Maruzatı (Y.PRK.EŞA)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Gazete Maruzatı (Y.PRK.GZT)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Hariciye Maruzatı (Y.PRK.HR)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Maarif Maruzatı (Y.PRK.MF)
   - Yıldız, Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Maruzatı (Y.PRK.MK)

- Yıldız, Perakende Evrakı Maliye Maruzatı (Y.PRK.ML)
- Yıldız, Perakende Evrakı Meşihat Maruzatı (Y.PRK.MŞ)
- Yıldız, Perakende Evrakı Maiyet-i Seniyye ve Yaveran Dairesi Maruzatı
(Y.PRK.MYD)
- Yıldız, Perakende Evrakı Orman-Maadin-Ziraat Maruzatı (Y.PRK.OMZ)
- Yıldız, Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı
(Y.PRK.SGE)
- Yıldız, Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH)
- Yıldız, Perakende Evrakı Serkurenalık Maruzatı (Y.PRK.SRN)
- Yıldız, Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Maruzatı (Y.PRK.TKM)
- Yıldız, Perakende Evrakı Ticaret ve Nafia Maruzatı (Y.PRK. TNF)
- Yıldız, Perakende Evrakı Zaptiye Maruzatı (Y.PRK.ZB)

b) Defterler

1. Babıâli Evrak Odası, Ayniyat Defterleri (BEO.AYN.d)
2. Babıâli Evrak Odası, Nezaret Gelen Giden Defterleri (BEO. NGG.d)
3. Evkaf Nezareti Defterleri (EV.d)
4. Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Mazbataları, 1894, 17 Temmuz 1894 tarihli karar
5. Ticaret Nezareti Defterleri (T.d)
6. Yıldız Esas Evrakı Defterleri (YEE.d)

II. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Ahmet Cevdet Paşa (haz. Cavid Baysun), *Tezâkir*, Cilt I, Ankara 1991.

Ahmet Kamilî, *Tâkvim-i Devr-i Dâim*, İstanbul 1311.

Ahunbay, Zeynep, "Cafer Ağa Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 365-366.

_____ "Cedid Ali Paşa Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 391-392.

_____ "Efdalzâde Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 133-134.

_____ "Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 146-147.

_____ "Kepenekçi Sinan Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 547.

_____ "Mehmed Ağa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 355-356.

Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988.

Akın, Günkut, "Abdülmecid Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 53-54.

Akın, Nur, "Beyoğlu", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 216.

_____ "Fener", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 279-281.

Akın, Tülay, "Mustafa III Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 554.

Akpınar, Alişan ve Eugene Rogan, *Aşiret Mektep Devlet Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi*, İstanbul 2001.

Akpolat, Mustafa, "Vallaury, Alexandre", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 364-365.

Akyıldız, Ali, "Hazine-i Evrak'ın Kurulması ve İlk Tasnif Usûlleri (1846-1856)", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 69-84.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001.

Alkan, Mehmet. Ö, "Toplumsal ve Siyasi Açıdan 1894 İstanbul Depremi Üzerine", *Toplumsal Tarih*, Sayı 70, Ekim 1999, s. 11-17.

_____ "Hatıralarda Deprem", *Cogito*, Deprem Özel Sayısı, Sayı 20, İstanbul 1999, s. 27-32.

Alpay, Birol, "Abdülhamid I Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 36-37.

Ambraseys, N. N. ve Finkel, C. F, "10 Temmuz 1894 Marmara Denizi Depremi ve Tarihi Binalara Etkisi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 93, İstanbul 1999, s. 2-11.

_____ "İstanbul'u Sarsan Depremler", *İstanbul, Deprem Özel Sayısı*, Sayı 31, Ekim 1999, s. 76-91.

_____ *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler, Bir Tarihsel İnceleme, 1500-1800,* İstanbul 2006.

Arlı, Hakan, "Altunizâde Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 230-232.

_____ "Bebek Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 116.

Artan, Tülay, "İbrahim Paşa Sarayı", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 128-130.

_____ "Beşiktaş Sarayı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 171-173.

_____ "Çağlayan Kasrı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 461.

_____ "Sadullah Paşa Yalısı", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 396-397.

"Aşiret Mektebi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 369-370.

Avcı, Meral, "Terkos Gölü", *DBİA*, İstanbul 1995, VII, s. 252-253.

Ayar, Mesut, *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul 2007.

Aydüz, Salim, "Kandilli Rasathanesi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 302.

_____ *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.

Aygün, Özcan, "Tevfik Fikret'in 'Zelzele' Şiiri Üzerine Bir Tahsil Denemesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, Edirne 2003, s. 47-55.

"Ayvansaray", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 491-495.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi ve Süleyman Besim Efendi (haz. Ahmet Nezih Galitekin), *Hadîkatü'l-Cevâmi (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)*, İstanbul 2001.

Bacolla, A, *Tableaux pour La Coincidence des Dates,* Constantinople 1910.

Baraz, Rebii, "İstavroz Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 256-257.

Baş, Yaşar, *İstanbul Kapalıçarşısı (XV. Yüzyılın İkinci Yarısı-XVII. Yüzyıl)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2008.

Batur, Afife, "Arnavutköy Karakolu", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 318.

_____ "Aziziye Karakolu", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 510-511.
_____ "Balyan Ailesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 40-41.
_____ "Bir Depremin Yüzyıl Dönümü", *İstanbul*, Sayı 10, Temmuz 1994, s. 25-32.
_____ "Darülfünun Binası", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 562-563.
_____ "D'Aronco, Raimondo Tommaso", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 550-551.
_____ "Dolmabahçe Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 88-89.
_____ "A. Jasmund", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 317-318.
_____ "Maçka Silahhanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 237.
_____ "Ortaköy Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 143-144.
_____ "Rasathane-i Amire Binası İçin Mimarî Projeler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VI/2, s. 125-126.
_____ "Sanayi Mektebi Binaları", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 444-446.
_____ "Sanayi-i Nefise Mektebi Binaları", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 447-448.
_____ "Selimiye Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 515-516.
_____ "Taşkışla", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 221-223.
_____ "Valide Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 360-362.
Batur, Selçuk, "Beylerbeyi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 203-205.
_____ "Mecidiye Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 314-316.
Bayrak, Orhan, *İzahlı İstanbul Sözlüğü*, İstanbul 2004.
Bayrı, Mehmet Halit, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 2007.
Baytop, Turhan, "Eczacı Mektebi Tarafından Kullanılan Binalar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2002, III/2, s. 1-11.
_____ "Faik Paşa", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 255-256.
_____ "Mısır Çarşısı", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 449.
Belge, Murat, "Balıkpazarı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 26-27.
Biren, Mehmet Tevfik (haz. Ezzan Hürmen), *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, I, İstanbul 1993.
Birinci Dâire-i Belediyye (haz. Selman Soydemir ve Kemal Erkan), İstanbul 2006, s. XXI-XXII.
"Bitpazarları", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 249-250.

"Bolayır, Ali Ekrem", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, IV, s. 1772.
"Bozdoğan Kemeri", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 319-320.
Can, Cengiz, "Hazine-i Evrak Binası", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 37-38.
_____ "Saint Esprit Kilisesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 413-414.
Can, Taha Batur, "10 Temmuz 17 Ağustos'un Aynısıydı!..", *Tarih ve Düşünce*, Sayı 1, Ekim 1999, s. 17-21.
Cantay, Gönül, "Ali Paşa Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 196.
_____ "Astarcı Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 358.
_____ "Baltacı Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 32.
_____ "Bodrum Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 265.
_____ "Büyük Yeni Han", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 349-350.
_____ "Cebeci Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 389-390.
_____ "Şeker Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 157.
_____ "Valide Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 362-363.
_____ "Yağcı Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 396.
"Cibali Tütün Fabrikası", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 429.
Çakan, İsmail L. ve Muhammed Eoğlu, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul 1988, I, s. 76-79.
Çalışır, Deniz, "Osman Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 159.
1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Büyük Depreme Ait Anonim Bir Günlük, (haz. Sıddık Çalık), İstanbul ty.
Çavaş, Raşit, "Direklerarası", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 60-61.
Çeçen, Kâzım, "Ayvat Bendi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 496.
_____ "Bentler", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 154.
_____ "Halkalı Suları", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 524-527.
_____ "Kırkçeşme Tesisleri", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 1-4.
_____ "Taksim Suyu Tesisleri", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 200.
_____ "Topuzlu Bent", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 295-296.
_____ "Valide Bendi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 359-360.
Çelebi, Rezan, "Beylerbeyi Hamamı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 205.
_____ "Ferhad Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 291-292.

_____ "Feyzullah Efendi Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 308.
_____ "Kandilli Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 410.
_____ "Kuleli Bahçe Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 117.
Çiftçi, Cafer, "Osmanlı'da Sosyal Yardımlaşma", *Bursa Defteri*, Nisan 2007, sayı 29, s. 44-52.
Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 236-239.
_____ "Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 411-413.
_____ "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 492-493.
_____ "Halil Paşa Türbesi, Sebili ve Çeşmesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 513.
_____ "İskender Paşa Mektebi ve Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 208-209.
_____ "Kasap İlyas Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 477-478.
_____ "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 403-404.
_____ "Vezir Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 382-383.
Çorbacıoğlu, Mesude, "1894 Zelzelesi Hakkında Rapor", *Hayat Tarih*, Sayı 9, Eylül 1976, s. 58-62.
Çoruhlu, Tülin, "Mekteb-i Harbiye", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 372-374.
_____ "Orhaniye Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 137-138.
Danişmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1961.
Davison, Charles, "The Constantinople Earthquake of July 10, 1894", *Natural Science*, Ocak 1896, VIII, s. 27-33.
Demiriz, Yıldız ve Baha Tanman, "Piyale Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 254-258.
Demirsar, Belgin, "Emirgan Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 169-170.
_____ "Osman Reis Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 164-165.
_____ "Süleyman Ağa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 92-93.

Demirtaş, Ramazan ve Cenk Erkmen, *Deprem ve Jeoloji*, Ankara 2000.

Dethier, P. A, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, İstanbul 1993.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1992.

Dişören, N. Esra, "Davud Ağa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 6-7.

_____ "Düğmecibaşı Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 107.

_____ "İmrahor Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 168-169.

_____ "Kazancı Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 512.

_____ "Kemankeş Mustafa Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 522.

_____ "Makbul İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 277.

_____ "Nişancı Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 87.

_____ "Timurtaş Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 271.

_____ "Vaniköy Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 368.

_____ "Yarhisar Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 439-440.

_____ "Yusuf Şücaüddin Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 538.

_____ "Üsküplü Camii ve Hamamı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 352.

Dizer, Muammer, *Deprem,* İstanbul 1991.

_____ "Rasathane-i Amire", *Bilim Tarihi*, Şubat 1993, Sayı 16, s. 3-10.

_____ "Türkiye'de Meteoroloji", *Bilim Tarihi*, Temmuz 1993, Sayı 21, s. 3-19.

Dölen, Emre, "Feshane", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 297-298.

Dursun, Haluk, "İstanbul'u Seven Katlanır Depremine; Neydi O Eski Zelzeleler", *Tarih ve Düşünce*, Sayı 1, Ekim 1999, s. 10-16.

"Ebu Eyyub El-Ensari", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 118.

Edhem, Halil, *İlm-i Maadin ve İlm-i Tabakatü'l-arz*, İstanbul 1317.

_____ *Muhtasar İlm-i Tabakatü'l-arz,* İstanbul 1317.

Eğin, Ergün, "Kısıklı Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 6.

Eken, Ahmet, *Kartpostallarda İstanbul*, İstanbul 1992.

Ekin, Ümit, "1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 17, İstanbul 2007, s. 29-50.

Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004.

Emrence, Cem, "Alınan Koruyucu Önlemler ve İstanbul'da Kolera Salgını (1893-1894)", *Tarih ve Toplum*, Sayı 88, Ağustos 1999, s. 46-51.

Engin, Vahdettin, "II. Abdülhamit'in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000,* İstanbul 2001, s. 141-149.

Ercan, Ahmet, *Marmara'da Deprem,* İstanbul 2001.

Erdem, Nuriye P. ve Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu*, İstanbul 2001.

Erdenen, Orhan, *İstanbul Adaları,* İstanbul 1962.

Erdoğan, Esra Güzel, "Sefer Kethüda Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 489.

_____ "Kepenekçi Sinan Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 548.

_____ "Molla Hüsrev Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 485-486.

_____ "Seyyid Ömer Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 545.

_____ "Tezkireci Osman Efendi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 261.

_____ "Yavuz Er Sinan Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 446-447.

Erdoğan, Kutluay, "Baytar Mektepleri", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 111-112.

_____ "Katolik Okulları", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 491-492.

Ergin, Kâzım, Uğur Güçlü ve Zeki Uz, *Türkiye ve Civarının Deprem Katalogu*, İstanbul 1967.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, Cilt II, İstanbul 1995.
_____ *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, Cilt IV, İstanbul 1995.
_____ *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, Cilt V, İstanbul 1995.
Erkmen, Cenk bkz. Demirtaş, Ramazan
"Ermeni Kiliseleri", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 183-184.
Eroğlu, Muhammed bkz. Çakan, İsmail.
Eroğlu, Özkan, "Havyar Hanı", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 25.
Erüreten, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları, Belgelerle Tarihi*, İstanbul 2001.
Eyice, Semavi, "Ağa Hamamı", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 92-93.
_____ "Arap Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 294-295.
_____ "Âşir Efendi Kütüphanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 368.
_____ "Atik Mustafa Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 406-407.
_____ "Ayasofya", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 446-457.
_____ "Ayasofya İmareti", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 458-459.
_____ "Ayasofya Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 460-461.
_____ "Ayasofya Muvakkithanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 461.
_____ "Ayasofya Şadırvanı", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 463-464.
_____ "Ayazma Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 471-472.
_____ "Ayvansaray", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 491-495.
_____ "Balaban Ağa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 9-10.
_____ "Bâli Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 27-29.
_____ "Bayezid Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 87-96.
_____ "Büyük Çarşı", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 507-513.
_____ "Çukur Çeşme Hamamı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 537-538.
_____ "Davud Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 7-8.
_____ "Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 121-122.
_____ "Fethiye Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 300-301.
_____ "Gül Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 434-435.
_____ "Halil Ethem Eldem", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 18-19.

_____ "İmrahor Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 166.
_____ "Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 437.
_____ "Kariye Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 466-469.
_____ "Kasım Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 479-480.
_____ "Kefeli Mescit", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 517-518.
_____ "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 557-559.
_____ "Küçük Ayasofya Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 146-149.
_____ "Sokollu Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 30-31.
_____ "Yeraltı Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 502.
_____ "Zeyrek Kilise Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 555-557.
Eyice, Semavi ve Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 30-34.
_____ "Sancakdâr Hayreddin Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 448-449.
Faroquhi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* İstanbul 2001.
Fettahoğlu, Kübra, "Rasathane-i Amire'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1868-1922)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2012.
Finkel, Caroline, "Tevarih-i Harekât-ı Arz", *Toplumsal Tarih*, Sayı 15, Mart 1995, s. 12-17.
C. F. Finkel bkz. Ambraseys, N. N.
Galitekin, A. Nezih ve İlhami Yurdakul, "İstanbul Türbeleri", *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1997, s. 91-146.
Gölen, Zafer, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara 2006.
Gülen, Nejat, "Burgazada", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 335-339.
_____ "Heybeliada", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 54-57.
_____ "Kınalıada", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 560-562.
Gülersoy, Çelik, *Kapalıçarşı'nın Romanı*, İstanbul 1979.
_____ "Tophâne", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 274-276.

Güleryüz, Naim, "Alliance Israelite Okulları", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 206.

Gültekin, Gülbin, "Mercan Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 393-394.

_____ "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 459-461.

_____ "Zeynep Sultan Camii ve Sıbyan Mektebi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 550-451.

"Gümrükler", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 446-447.

Gündüz, Feryal Saygılıgil, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kadınlara Mahsus Bir Hastane: Haseki", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 5, İstanbul 1999, s. 95-112.

Günergun, Feza, "Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü'nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VII/1, s. 99-122.

Günergun, Feza ve Sevtap Kadıoğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2006, VIII/1, s. 135-163.

Hür, Ayşe, "Doğancılar", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 80-81.

_____ "Rasathane-i Amire", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 307.

_____ "Telefon", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 241-243.

"Hüseyin Kâzım Kadri", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, XI, s. 5452-5453.

Ikeya, Motoji bkz. Ulusoy, Ülkü.

Işın, Ekrem, "Bahariye Mevlevihanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 537-540.

_____ "Haşim Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 15-16.

"İlkokullar", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 157-158.

İnalcık, Halil, "Galata", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 348-354.

_____ "İstanbul, Yangınlar ve Depremler", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, s. 232.

İpşirli, Mehmet, "Avârız Vakfı", *DİA*, İstanbul 1991, IV, s. 109.

"İstanbul Adaları'nda Korunması Gereken Tarihî Doku: Büyükada Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1998-1999, s. 90.

İstanbul Belediyesi İhsaiyât Mecmu'ası, İstanbul 1335.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Harita Katalogu, *Beyoğlu-Plan de Galata, Pera, Taxim, Pangaldi et Farikeuy 1895*, No:1, Hrt. 005319/06.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Harita Katalogu, *Beyoğlu-Plan de Galata, Pera, Taxim, Pangaldi et Farikeuy 1895*, No:1, Hrt. 005319/02.

İşli, Nedret, "Haseki", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 1-2.

Kadıoğlu, Sevtap bkz. Feza Günergun.

Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul 1971.

Kara, Fahrünnisa Ensari, "Defterdar", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 14-16.

_____ "Nişanca", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 83-84.

Karakaya, Enis, "Eski Hamam", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 202-203.

_____ "Nallı Mescit", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 42-43.

_____ "Nişancı Hamamı", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 84-85.

_____ "Tahir Efendi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 190-191.

_____ "Uşşaki Tekkesi Çeşmesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 329.

Karakışla, Yavuz Selim, "Depremin Nedeni Petrol Arama Gemisi mi?" *Toplumsal Tarih*, Sayı 110, Şubat 2003, s. 28-31.

_____ "Arşivden Bir Belge: 1894 Depreminde Ölenlerin Ailelerine Yardım", *Toplumsal Tarih*, Sayı 71, Kasım 1999, s. 29-31.

Karnik, Vit, *Seismicity of the Eurepean Area*, Holland 1971.

Kaygılı, Osman Cemal, *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul 1937.

Kayserilioğlu, Sertaç-Cemi Kuntay, "Postaneler", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 280-282.

Kınaylı, Hüsnü , "Deprem-Zelzele", *İA*, İstanbul 1966, VIII, s. 4469-4471.

Koç, Havva, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 189-190.

Koloğlu, Orhan, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamid*, İstanbul 1998.

Köker, Osman, "İstanbul, Adapazarı, İzmit, Yalova, 10 Temmuz 1894 Sansüre Uğramış Bir Deprem", *Toplumsal Tarih*, Sayı 69, Eylül 1999, s. 4-7.

Köse, Fatih, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, İstanbul 2012.

Kuban, Doğan, "Aksaray", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 161-165.

_____ "Beyazıt", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 180-188.

_____ "Haseki Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 4-5.

_____ "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 43-46.

_____ "Laleli", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 187-189.

_____ "Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 268-271.

_____ "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 454-456.

_____ "Nişancı Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 85-87.

_____ "Nuruosmaniye Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 100-103.

_____ "Rüstem Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 371-373.

_____ "Süleymaniye Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 96-104.

_____ "Yeni Cami Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 464-467.

_____ "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 542-543.

Kubilay, Ayşe Yetişkin, "Davutpaşa Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 11-12.

_____ "Gümüşsuyu Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 450.

_____ "Humbaracı Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 96-97.

_____ "Kalyoncu Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 401.

_____ "Rami Kışlası", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 306.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul 1999.

_____ "Orta Anadolu'da Kıtlık (1873-1875), *Tarih ve Toplum*, Sayı 76, Nisan 1990, s. 54-56.

Kuntay, Cemi bkz. Kayserilioğlu, Sertaç

Kutun, Banu, "Çuhacı Han", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 535.

Kütükoğlu, Mübahat S, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000.

La Dix-Neuviéme Caravane D'Arcueil, Paris 1895.

Levy, Matthys ve Mario Salvari, *Deprem Kuşağı, Deprem Nedir? Ne Değildir?* İstanbul 2000.

Maarif-i Umûmiyye Nezareti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidaiyye, Rüşdiyye, İdadiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye-i Ecnebiyye'nin ve Dersaadet'de Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütübhanelerin İstatistikî, 1311-1312 Sene-i Maliyesi, İstanbul 1318.

Marmara, Rinaldo, "Latin Cemaatinde 1894 Depremi", *İstanbul Deprem Özel Sayısı*, Sayı 31, Ekim 1999, s. 93-94.

"Mercan", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 393.

"Mekteb-i Mülkiye", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 374.

Muşmal, Hüseyin, "Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, Konya 2008, s. 517-528.

Nabi, Yaşar, *Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, İstanbul 1967.

Naza, Emine, "Ali Fakih Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 193.

_____ "Arapkapısı Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 296.

_____ "Bayezid Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 87.

_____ "Bayezid-i Cedid Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 96.

_____ "Çakır Ağa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 461.

_____ "Dâye Hatun Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 12.

_____ "Emin Bey Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 157-158.

_____ "Emin Sinan Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 158.

_____ "Hacı Bayram Kaftani Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 468.

_____ "Hoca Hamza Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 80-81.

_____ "Kantarcılar Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 417-418.

_____ "Kaptan İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 433-434.

_____ "Kürkçübaşı Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 172.
_____ "Molla Aşki Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 483.
_____ "Selçuk Sultan Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 497-498.
_____ "Şirmerd Çavuş Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 184.
_____ "Yavaşça Şahin Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 443-444.
Neave, Dorina, *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, İstanbul 2008.
"Neologos", *DBİA*, İstanbul 1995, VIII, s. 333.
Oğuzoğlu, Yusuf, "Osmanlı Arşivi Kayıtlarına Göre 1855 Bursa Depremi", *Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, Bursa 2001, s. 72-79.
Okçuoğlu, Tarkan, "Ali Kethüda Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 193-194.
_____ "Anadoluhisarı Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 258-259.
_____ "Baltalimanı Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 34.
_____ "Bulgurlu Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 333.
_____ "Burmalı Mescit", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 340.
_____ "Büyükdere Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 363.
_____ "Cafer Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 365.
_____ "Hadım İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 490-491.
_____ "Hamidiye Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 543-544.
_____ "Mehmed Ağa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 355-356.
_____ "Mesih Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Çeşmesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 406-407.
_____ "Pertevniyal Valide Sultan Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 246.
Ortaylı, İlber, "Langa", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 195-196.
Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Salih Zeki Özel Sayısı, VII/1, İstanbul 2005.
Osmanlı Mimarı, D'Aronco, İstanbul Projeleri 1893-1909, Restorasyonlar, Projeler, Kitaplar, İstanbul 2006.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, İstanbul 1994.

Öcal, Nevzat, *Türkiye'nin Sismisitesi ve Zelzele Coğrafyası*, İstanbul 1968.

Ödekan, Ayla, "Baltalimanı Sahilsarayı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 34-35.

Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, I, II, Ankara 1997.

Özbek, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet*, İstanbul 2004.

Özcan, Abdülkadir, "İâne", *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 229-232.

Özdamar, Mustafa, *Dersaâdet Dergâhları*, İstanbul 1994.

Özdemir, Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Saatler*, İstanbul 1993.

Özgüç, Nazmiye, "Eminönü", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 158-164.

Özgüven, Burcu, "Darüşşafaka, Mimari", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 2.

Öztin, Feriha, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, Ankara 1994.

Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995.

Paksoy, İ. Günay, "Hüsrev Paşa Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 110.

Pamukçiyan, Kevork, "1893 Kolera Salgını ve 1894 Büyük Depremi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 132, Aralık 1994, s. 13-15.

_____ "Depremler-Osmanlı Dönemi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 33-35.

_____ "Yedikule Ermeni Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 460.

Parlatır, İsmail, *Tevfik Fikret*, Ankara 2004.

Rendelmann, Oscar Bey, *Le Tremblement de Terre de Constantinople (Juillet 1894)*, Paris 1894.

Rogan, Eugene bkz. Akpınar, Alişan.

Sabuncuzade Louis Alberi (haz. Mehmet Kuzu), *Yıldız Sarayı'nda Bir Papaz*, İstanbul 2007.

Sahillioğlu, Halil, "Avârız", *DİA*, İstanbul 1991, IV, s. 108-109.

Sakaoğlu, Necdet, "Canfeda Kadın", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 383.

_____ "Emetullah Gülnuş Valide Sultan", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 156-157.

_____ "Kavaklar", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 496.

_____ "Taş Mektep", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 220.

Salman, Yıldız, "Santa Maria Draperis Kilisesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 455-456.

Salvari, Mario bkz. Levy, Matthys.

Saner, Turgut, "Fuad Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 341.

_____ "Fuad Paşa Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 341-342.

_____ "Hidayet Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 71.

Sayacı, Kenan, "Deniz Harp Okulu", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 25-26.

Saygılıgil-Gündüz, Feryal, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kadınlara Mahsus Bir Hastane: Haseki", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 5, İstanbul 1999, s. 95-112.

Seçkin, Nadide, "Yeni Valide Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 468-470.

Seropyan, Vağarşağ, "Ermeni Okulları", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 187.

Sezer, Hamiyet, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, Ankara 1996, s. 169-197.

Suner, Yasemin, "Zeki Paşa Yalısı", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 547.

Şevket, İ., *Mizanü's-sına'a*, Dersaadet 1304.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara 2006.

Tabban, Ahmet ve Sinan Gençoğlu, *Deprem ve Parametreleri*, Ankara 1975.

Tanman, Baha, "Abdüsselam Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 55.

_____ "Abdüsselam Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 55-57.

_____ "Ağaçkakan Mescidi ve Sıbyan Mektebi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 96-97.
_____ "Ağaçkakan Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 97.
_____ "Akbıyık Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 154-155.
_____ "Alacaminare Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 174-175.
_____ "Atik Valide Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 407-412.
_____ "Ayakapı Karakolu", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 437-438.
_____ "Bâlâ Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 6-9.
_____ "Balçık Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 14-15.
_____ "Con Paşa Köşkü", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 438-439.
_____ "Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 467-468.
_____ "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 527-529.
_____ "Derunî Mehmed Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 37-38.
_____ "Dırağman Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 49-51.
_____ "Ferruh Kethüda Camii ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 294-295.
_____ "Hallaç Baba Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 530-531.
_____ "İskender Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 208.
_____ "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 469-473.
_____ "Hacı Evhad Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 473-475.
_____ "Hacopulo Köşkü", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 481.
_____ "İshak Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 197.
_____ "Ka'b Türbesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 321.
_____ "Kadem-i Şerif Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 327-328.
_____ "Kara Baba Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 437-438.
_____ "Karabaş Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 440-441.

_____ "Kartal Baba Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 470-471.
_____ "Kurban Nasuh Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 125.
_____ "Kuşadalı Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 134-135.
_____ "Küçük Efendi Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 150-152.
_____ "Merkez Efendi Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 396-400.
_____ "Mimar Acem Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 465-467.
_____ "Molla Çelebi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 483-484.
_____ "Molla Çelebi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 484-485.
_____ "Murad Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 518-519.
_____ "Nasuhi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 50-51.
_____ "Nureddin Cerrahi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 97-99.
_____ "Oğlanlar Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 123-124.
_____ "Perişan Baba Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 242-243.
_____ "Saliha Sultan Çeşmesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 427-428.
_____ "Selami Ali Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 492.
_____ "Sinan Erdebili Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 567-568.
_____ "Şah Sultan Camii ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 125-127.
_____ "Şeyh Vefa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 173-176.
_____ "Tahir Ağa Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 189-190.
_____ "Ümmi Sinan Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 338.
_____ "Yavedud Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 444-445.

_____ "Zerdecizâde Hüseyin Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 547-548.

_____ "Zihgirci Kemaleddin Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 558-559.

Tanman, Baha bkz. Demiriz, Yıldız.

Tanman, Baha bkz. Eyice, Semavi.

Tanrıkorur, Çinuçen, "Alaturka", *DİA*, İstanbul 1989, II, s. 343-344.

Tanyeli, Gülsün, "Laleli Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 190-193.

Tayşı, Hasan, *Türkiye'ye Mahsus Evkatı Şer'iye Cetvelleri*, İstanbul 1958.

"Telgraf", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 243-244.

Terzi, Arzu, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000.

Tokay, Hale, "İtalya Evi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 303.

_____ "İvaz Efendi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 310-311.

_____ "Nakşidil Sultan Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 41.

_____ "Şah Sultan Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 127.

Toumarkine, Alexandre, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı'da Hayırseverlik, Filantropi ve Vatansever Bağışlar", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs 2006*, İstanbul 2007, s. 45-52.

Tuncel, Metin, "Türkiye Haritacılığında Dönüm Noktası: Kiepert Haritaları", *Prof. Dr. Işın Demirkent'in Anısına*, İstanbul 2008, s. 733-737.

TÜDAV Kıyı Yönetimi Grubu, "Deprem, Su Hareketleri ve Kıyılarımız", *İstanbul, Deprem Özel Sayısı*, Sayı 31, Ekim 1999, s. 73-75.

Türkçe Sözlük, II, TDK, Ankara 1988.

Uluçay, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.

Ulusoy, Ülkü ve Motoji Ikeya, *Deprem Habercisi Olaylar ve Bilimsel Yorumlar*, Ankara 2001.

Ürekli, Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul 2000.

Üsdiken, Behzat, "Çiçek Pasajı", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 508.

Üşümezsoy, Şener, *17 Ağustos Sonrası Marmara'da Deprem Riski*, İstanbul 2001.

Yalçın, A. Bilban, "Kıztaşı", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 17.
Yaşar, Necdet, "Heybeliada Ruhban Okulu", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 57-58.
Yavaş, Doğan, "Üskübîye Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 343.
Yavuz, Yıldırım, "Abdülhamid I Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 37-38.
_____ "Fethiye Medresesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 301-302.
Yazıcı, Nesimi, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara 2003.
_____ "1898 Balıkesir Depremi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*, İstanbul 2001, s. 151-195.
Yelmen, Hasan, "Kazlıçeşme", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 512-514.
Yergün, Uzay, "Nafia Nezareti Binası", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 25-26.
Yetkin, Şerare, "Çinili Hamam", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 516.
Yıldırım, Nuran, *Darülaceze Müessesesi Tarihi*, İstanbul 1996.
_____ "Balıklı Rum Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 25.
_____ "Cüzamhaneler", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 456.
_____ "Gureba Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 430-432.
_____ "Haseki Darüşşifası ve Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 2-3.
_____ "Haydarpaşa Numune Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 32-33.
_____ "İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczaneleri (1845-1895)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2005, VI/2, s. 151-182.
_____ "İtalyan Hastanesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 303-304.
_____ "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, V, s. 1320-1338.
_____ "1893'te İstanbul'da Kolera Salgını", *Tarih ve Toplum*, Sayı 129, Eylül 1994, s. 14-25.

_____ "Tersane-i Âmire Fabrikalarında Tebhir Makinası/Etüv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü İle Haliç, Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003*, İstanbul 2004, s. 421-429.

_____ "1893 İstanbul Kolera Salgını İstatistikleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 150, Haziran 1996, s. 51-54.

_____ "Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 374.

_____ "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 375-377.

Yıldız, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Yıldız, Mehmet, "1855 Bursa Depremleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul 2001, s. 119-139.

Yurdakul, İlhami bkz. Galitekin, A. Nezih.

Yücel, Erdem, "Büyükçekmece Köprüsü", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 358.

_____ "Davutpaşa", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 9-10.

Yüksel, İ. Aydın, "Ahi Çelebi Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 104-105.

_____ "Atik Ali Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 403.

_____ "Atik Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, I, s. 403-406.

_____ "Daltaban Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 544.

_____ "Dizdariye Camii, *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 73.

_____ "Firuz Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 321.

_____ "Kara Davud Paşa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 438.

_____ "Kâtip Kasım Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 491.

_____ "Lütfi Paşa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 231.

_____ "Mismârî Şücâ Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 476-477.

_____ "Saraç İshak Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 456-457.

_____ "Soğanağa Mescidi", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 25.

_____ "Takkeci İbrahim Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 194-195.

Zarcone, Thierry, "Emir Buhari Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 165.

III. Süreli Yayınlar

- *Malumat*
- *Saadet*
- *Sabah*
- *Servet-i Fünun*
- *Tercüman-ı Hakikat*
- *The Levant Herald*

IV. Salnameler

Cervati, Raphael, *Annuaire Oriental 1893-1894*, Constantinople 1311.

_____ *Annuaire Oriental 1895*, Constantinople 1312.

Devlet Salnameleri, sene 1312, 1313.

Rasadhane-i Amire Salnamesi, sene 1288.

V. İnternet Siteleri

http://affettimseni.com-25.10.2008.

http://ansiklopedi.turkcebilgi.com-27.10.2008.

http://denizce.com/medihasultan.asp-19.10.2008.

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/937/11667.pdf-17.06.2010.

http://diaturkiye.com-27.10.2008.

http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:q7O0bG_u150J:www.mo.org.tr/-05.03.2011.

http://earthquake.usgs.gov-22.08.2004.

http://gezenbilir.com-26.10.2008.

http://kapalicarsi.org.tr/harita-19.10.2008.

http://misticshop.yetkinforum.com/havas-ilmi-açıklamalar-bilgiler-f19/-12.10.2009.

http://okuyucu.org-27.10.2008-25.10.2008.

http://rumelikavagim.com-27.10.2008.
http ://sanattarihi.sa.funpic.de-25.10.2008.
http://seyyahin.blogcu.com/uskudar-dergâhlari-19.10.2008.
http://seyyahin.blogcu.com/1802871/08.07.2008.
http://sozluk.sourtimes.org-27.10.2008.
http://tarihogretmeni.net-25.10.2008.
http://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_Surları-13.04.2007.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Cağaloğlu_Anadolu_Lisesi-25.06.2011.
http://turkforum.gen.tr-21.10.2008.
http://www.agdsariyer.com-26.10.2008.
http://www.beyoglu.bel.tr-19.10.2008.
http://www.bianet.org/bianet-19.10.2008.
http://www.borsamania.net/;http://www.enverpasadergisi.com-22.10.2008.
http://www. emniyet.gov.tr-22.07.2008.
http://www.gezirehberi.com-25.10.2008.
http://www.hayalleme.com/indexphp/2008/08/defteri-hakani-25.06.2011.
http://www.istanbulgezirehberi.org/kariye-camii.html-07.04.2011.
http://www.kenthaber.com/-19.10.2008.
http://www.muhittinbayram.com-26.10.2008.
http://www.nedirbilelim.com-25.10.2008.
http://www.oodegr.com/tourkika/eortes/monastiri_ag_spyridon.htm-19.02.2011.
http://www.renovanews.com-28.07.2008.
http://www.scribd.com/doc/26747369-lisan-mektebi-25.06.2011.
http://www.sj.k12.tr-22.10.2008.
http://www.tas-istanbul.com/index.hhp/asitane/mescitler-12.03.2015
http://www.varbak.com-25.10.2008.
http://yolgecen.wordpress.com.
www.arkitera.com-27.05.2009.
www.biographien.ac.at/lautenburg_sigmund-04.07.2009.

www.bisav.org.tr/21/07/2008.
www.gatetoturkey.com/istanbul_semtler/00026/index.php?lang-sel=tr-10.08.2009.
www.gezi-yorum.net/15.06.2009.
www.istanbulburda.com.
www.istanbuldakicamiler.com/tahir-aga-camii-fatih-04.04.2015.
www.istanbulermenivakiflari.org.tr/istanbul-ermeni-vakiflari/vakif-listesi-04.04.2015.
www.istanbulsağlık.gov.tr/w/dergi/mayis2006/editördenp-df-04.06.2008.
www.tas-istanbul.com/index.php/asitane/mescitler/mescitler-suriçi/item/1741-Fatih-Kumrulu-mescidi-22.02.2015.
www.tas-istanbul.com/portfolio-view/haskoykececi-piri-cami-08.05.2015.
www.tecelli.com;www.dinikonu.com/esat-efendi;www.kurankursumezunlari.com., ekitap.kulturturizm.gov.tr -19.10.2008.
www.tobb.org.tr/rehber/ingiltere/bcc_of_TR.pdf-10.03.2010.
www.turkeyarena.com-20.06.2009.
www.turkiyat.selcuk.edu.tr/dergi21.htm-25.04.2011.
www.uskudar.bel.tr/main/erehber/saraylar-kasirlar-kosk-ler-08.05.2015.
www.wikipedia.org/wiki/Paul_Lange-04.07.2009.

1894 Depreminde Hasar Gören Yerleri Gösterir Envanter Tablosu

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Abbas Ağa Camii[1]	Beşiktaş	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 62; İ.EV, CA 1314/14; *Tercüman*, 5405-304.
Abbas Ağa Camii bkz. Selçuk Sultan Camii			
Abdi Subaşı Camii[2]	Fener	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 29, 47; İ.EV, Ş 1312/24.
Abdullah Ağa Camii bkz. Serbostani Abdullah Ağa Camii			
Abdullah Efendi Zaviyesi[3]	Odabaşı Çarşısı[4]	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39.
Abdülbaki Efendi Camii[5]	Üsküdar Sultantepesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Abdülhalim Abdüsselim Abdülkelim Dergâhı	Üsküdar Büyük Karakol bitişiği	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 56; İ.EV, Ş 1312/24.
Abdülhalim Efendizade Abdülhay Efendi Dergâhı nam-ı diğer Hallacibaba Dergâhı[6]	Üsküdar Ahmediye Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.
Abdülmecid Han Türbesi[7]	Sultanselim Çarşamba	Sıvalarının birkaç yerinden döküldüğü	Y.PRK.ŞH, 5/5.

1 Banisi Darüssaade Ağası Abbas Ağa'dır. *Hadika*'da caminin mahallesi olduğu belirtilmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 506).

2 Mahmutağa veya Kuburbeli Camii olarak da anılan caminin banisi Kanuni döneminde yapılan suyolları emini olan Mahmud Ağa'dır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 98). Camiyi ilk olarak Abdi Subaşı inşa ettirmiş, ancak harap olunca bu defa Mahmud Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır. *Hadika*'da mahallesinin olduğu belirtilen cami, Fenerkapısı yakınında olup (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 271), bugün Mismarcı Yokuşu Sokağı ile Abdi Subaşı Sokağı arasındadır. Evkaf Nezareti'ne ait listenin 29. sayfasında "Fener'de Abdi Subaşı Mahallesi Camii şerifi" şeklinde ifade edilen cami Abdi Subaşı Camii olmalıdır. Zira, dönemin İstanbul'unda mahalleler adlarını genel olarak o civarda inşa edilen cami veya mescitlerden alırdı.

3 Belgede Rifaiye tarikatına ait olduğu ifade edilmektedir.

4 Fatih ilçesi Macuncu yakınlarındaki Odabaşı Camii adındaki eser nedeniyle Odabaşı Çarşısı, bu caminin yakınlarında olmalıdır.

5 Baki Efendi Camii olarak da anılır. Banisi Abdülbaki Efendi isimli bir hayır sahibidir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 646).

6 Toptaşı İnkılap Mahallesi, Çavuşdere Caddesi'nde bulunmaktadır. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan tekke, bazı kaynaklarda Abdülhay Efendi ve Gani Efendi adlarıyla da anılır (Baha Tanman, "Hallaç Baba Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 530-531).

7 Sultanselim ya da Yavuz Selim Camii'nin arkasında Yavuz Selim Türbesi'nin karşısındadır (Günkut Akın, "Abdülmecid Türbesi", *DBİA*, I, s. 53).

[illegible] Sultan Camii			
Abdürrahim Medresesi bkz. Cedid Abdürrahim Medresesi			
Abdüsselam Camii[8]	Halıcıoğlu Sütlüce	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24 .
Abdüsselam Dergâhı ve Meşrutahanesi[9]	Koska Ağa Çeşmesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18, 66; İ.EV, Ş 1312/24.
Abidin Çelebi Dergâhı[10]	Fatih Civarı Otlukçu Yokuşu Kadıçeşmesi Yenihamam	Oturulamayacak şekilde hasar gördüğü ve kabristan duvarının cadde tarafının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 47; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.
Acıçeşme Camii[11]	Kasımpaşa Kulaksız Caddesi	Minaresinin yıkıldığı	Y.PRK.ZB, 13/50.
Acıçeşme Karakolu		Hasar gördüğü	*Saadet*, 3019.
Acıçeşme	Galata Emekyemez Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Adalar Jandarma Karakolları		Tehlikeli şekilde hasar gördüğü	Y.PRK.ZB, 13/50.
Adile Sultan Camii	Soğancılar[12]	Minaresinin hasar gördüğü	*Sabah*, 1767.
Adliye Camii ve Minaresi, Medrese, Mektep ve Müştemilatı[13]	Üsküdar Ayazma	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13, 57; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1313/4.

8 Sütlüce Mahallesi, Abdüsselam Sokağı ile Erenler Tekkesi Sokağı arasındadır. Başdefterdar Abdüsselam Bey tarafından mescit olarak yaptırılan mabet, Aşçı Hüseyin Ağa adındaki bir hayırsahibinin minber koydurması ile camiye dönüştürülmüştür. Mekân daha sonra cami-tekke kimliği kazanmıştır (Baha Tanman, "Abdüsselam Camii Tekkesi", *DBİA*, I, s. 55).

9 Kaynaklarda Koğacı Dede, Koğacı Şeyh, Sadi Abdüsselam, Asitane-i Abdüsselam adlarıyla da anılan tekke, Mimar Kemalettin Mahallesi, Börekçi Ali ve Ağa Çeşmesi Sokaklarının kavşağında, Koca Ragıp Paşa İlkokulu'nun yerinde bulunmaktaydı. Mescit, darülhadis, medrese ve tekkesiyle birlikte küçük bir külliye oluşturan bu yapılar topluluğu, 16. yüzyıl ricalinden Papaszade Mustafa Paşa (Çelebi) tarafından yaptırılmıştır (Baha Tanman, "Abdüsselam Tekkesi", *DBİA*, I, s. 55-56). Dergâhı, Sa'di tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

10 Belgelerde Sa'diye tarikatına ait bir dergâh olduğu ifade edilmektedir. Dergâh, Şeyh Abid Çelebi Dergâhı olarak da anılmaktadır.

11 Banisi deniz komutanlarından Kurt Kaptan'dır. *Hadika*'da Kurd Çelebi Mescidi olarak geçmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 417).

12 Zindankapı yakınlarında olmalıdır.

13 Belgelerde "Sultan Mahmud Han-ı Sani vakfına ait olduğu" şeklinde ifade edilmektedir. *Hadika*'ya göre, Şemsi Paşa yakınlarında olan ve mahallesi olmayan külliyenin banisi II. Mahmud'dur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 601).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Adliye Nezareti		Ticaret-i Bahriye'nin koltuk merdivenleri ve ikinci hukuk dairesinin müzakere odasındanda bazı çatlaklar, İstinaf Ticaret Odası'nın ise, cüzi sıva işi olduğu.	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 118; İ.HUS, M 1312/33; İ.HUS, M 1312/36; İ.HUS, M 1312/163; İ.HUS, RA 1312/43; *Saadet*, 3026; *Saadet*, 3028; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4814; *The Levant Herald*, 29; YEE.d, nr. 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50; Y.MTV, 99/49; Y.PRK.ŞH, 4/95; Y.PRK.ŞH, 5/6; Y.PRK.ŞH, 5/11.
Agop'un kahvehanesi	Irgatpazarı Karababa Tekkesi Sokağı	Son tarafındaki duvarın hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Ağa Camii bkz. Yakup Ağa Camii			
Ağa Hamamı bkz. Samatya Hamamı			
Ağa Yokuşu'ndaki Camii[14]		Çoğu yerlerinin harap olduğu	*Sabah*, 1767.
Ağaçkakan Camii bkz. İskender Çelebi Camii			
Ağaçkakan Tekkesi bkz. Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı			
Ahır [3 adet]	Ömerli Köyü	Duvarlarının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Ahi Çelebi Camii[15]	Taşçılar Eminönü Yemiş İskelesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37; Saadet, 3020; *Tercüman*, 4808.

14 Gazete haberinde "Ağa Yokuşu'ndaki Camii" şeklinde ifade edilen mabedin hangisi olduğunu tespit etmek mümkün olamamıştır.

15 Banisinin Ahi Çelebi Mehmed olduğu bilinen cami, Haliç kıyısında, Galata Köprüsü'nün batısında yer alan Zindan Hanı'nın hemen yanıbaşında yer almaktadır (İ. Aydın Yüksel, "Ahi Çelebi Camii", *DBİA*, I, s. 104). Kanlı Fırın Mescidi olarak da bilinir.

[illegible]	Fatih Darüşşafaka Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5; İ.EV, Ş 1312/24.
Ahmediye Camii ve Medresesi[18]	Üsküdar Ahmediye Mahallesi	Son cemaat yerinin çatlayıp yıkıldığı ve medresenin bir kubbesinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 13; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2089; *Sabah*, 2094.
Ahmet Ağa Lokantası	Aksaray Valide Camii Karşısı	Üst katının ön tarafı ve çatısının çatladığı	*Sabah*, 1769.
Ahmet Baba Zaviyesi	Yedikule Dışı Kazlıçeşme Bitişiği	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30.
Ahmet Esrarü'r-Rifai Dergâhı	Kıztaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Ahmet Kethüda Camii[19]	Cerrahpaşa Civarı	Muhafaza duvarlarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41, 60.
Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı[20]	Kocamustafapaşa Ali Fakih Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 51; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2233.
Ahmet Paşa Camii bkz. Cezayirli Ahmet Paşa Camii			
Ahmet Paşa Mektebi	Hobyar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Ahmet Sıdkı Efendi Dergâhı	Bebek Kayalar mevkii	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 21, 48; İ.EV, Ş 1312/24.

16 Banisi Ahizade Yusuf bin Cüneyd-i Tokadi olan mescit, Fatih Camii yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 83).

17 Elimizdeki mevcut kaynaklarda bu isimde bir medreseye rastlanmamıştır. Bununla beraber Evkaf Nezareti'nin listesinde (*EV.d*, nr. 28331) zikredilmeyen medrese, Evkaf Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen listede (İ.EV, Ş 1312/24) yer alır. Öte yandan, bu ikinci listede mescitten bahsedilmez. Söz konusu durum ikinci listede mescit yerine medrese yazılmış olduğu izlenimini vermekle beraber, zaman zaman bu iki liste arasında farklılıkların olduğu gerçeği göz önüne alınırsa her iki yapıyı ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

18 Tersane Emini Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilen cami, medrese, kütüphane, türbe, sebil ve çeşmeden oluşan külliyenin bir parçasıdır. Medresesi, Gündoğumu Caddesi ile Esvapçı Sokağı köşesindedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 317).

19 Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Mahallesi'nde bulunan yapının banisi Sadrazam Has Murad Paşa'nın kethüdası Ahmed Efendi'dir. Cami, 1828'de Şem'i Molla tarafından tamir edildiği için bu isimle veya Aşkı Molla adıyla da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 20).

20 Ağaçkakan Mescidi'nin yanında olduğu için Ağaçkakan Tekkesi adıyla da anılır. 1840'ta Bedevi tarikatından Şeyh Ahmed Baba olarak tanınan Şeyh Hacı (Elhac) Ahmed Niyazi Efendi tarafından kurulmuştur (Baha Tanman, "Ağaçkakan Tekkesi", *DBİA*, I, s. 97). *EV.d*, nr. 28331'de Bedevi dergâhı olarak geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Ahşap Ahır	Malta Çarşısı	Yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Akarca Mescidi bkz. Öksüzce Hatip Mescidi			
Akarçeşme Mekteb-i İptidaisi	Kadırga	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Akarçeşme Mescidi bkz. Emin Sinan Camii			
Akbaba Mescidi bkz. Canfeda Hatun Camii			
Akbıyık Camii[21]	Ahırkapı Akbıyık	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 221; EV.d, nr. 28331, s. 2, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2.
Aksaray Karakolu[22]	Aksaray	Hasar gördüğü	Y.MTV, 106/44; Y.MTV, 102/73.
Alaca Mescit[23]	Galata çeşmeyanı, Mahmudiye Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Alacaminare Mescidi[24]	Üsküdar Bağlarbaşı Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24.
Âlem Matbaası[25]		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1702, s. 129.
Âlembey Camii[26]	Aksaray Valide Camii Selimağa Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24.
Alemdar Hasan Baba Mescidi bkz. Baba Hasan Alemi Camii			

21 Banisi Hacı Bayram-ı Veli halifelerinden Akbıyık Dede (Baha Tanman, "Akbıyık Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, I, s. 154) lakaplı Muhyiddin Efendi olup Fatih dönemi ricalindendir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 85).

22 Aksaray meydanından Cerrahpaşa'ya çıkan yolun başında, eski bir yeniçeri kolluğunun yerine yapılmış olup 1957'de yıkılmıştır (Doğan Kuban, "Aksaray", *DBİA*, I, s. 163).

23 Banisi Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi olup minberi Kasımpaşa Camii'nin imamı Şeyh Hüseyin Efendi tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 428).

24 Nakşibendi tarikatından Hacı Dede olarak anılan Şeyh Hacı (Elhac) Hüseyin Dede tarafından 1730 yılında kurulan ve söz konusu mescit nedeniyle Alacaminare Tekkesi (Sadık Efendi Dergâhı) olarak anılan tekkenin karşısında yer alır (Baha Tanman, "Alacaminare Tekkesi", *DBİA*, I, s. 174).

25 Belgede Mekteb-i Sanayi'nin akaratından olduğu ifade edilmektedir.

26 Banisi Âlem Bey denilen mir-i âlem Gazi Mahmud Ağa olup minberi Solak Kapudan Mehmed Ağa tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 80). Cami, İğciler Mescidi olarak da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 76).

[illegible] Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi			
Ali Fakih Camii, nam-ı diğer Kavaklı Camii[28]	Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü ve minaresinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 11, 69; *Saadet*, 3023.
Ali Kethüda Camii bkz. Sarıyer Camii			
Ali Paşa Camii	Çatalca	Kubbesiyle duvarlarının çatladığı	*Saadet*, 3021; *The Levant Herald*, 29.
Âli Paşa Camii bkz. Yakup Ağa Camii			
Ali Paşa Hanı[29]	Kantarcılar	Arka tarafının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Altıboğçazade Defter[dar] Ahmet Paşa Camii[30]	Kadıçeşmesi Fatih Müftü Hamamı civarı	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2269.
Altıpoğça Camii bkz. Altıboğçazade Defterdar Ahmet Paşa Camii			
Altımermer Karakolu	Altımermer	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Altuni Mescidi bkz. Hacı Şaban Ağa Mescidi			
Altunizade Camii[31]	Altunizade	Hela duvarlarının hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.

27 Beyazıt civarında Tavşantaşı'nda bulunan Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi olmalıdır.

28 Banisi Fatih Sultan Mehmed'in Çobanbaşısı Ali Fakih Efendi olup caminin haziresinde gömülüdür. Yapı, depremde yıkıldıktan sonra 1910 yılında Mısırlı bir hanım tarafından yeniden yaptırılmıştır (Emine Naza, "Ali Fakih Camii", *DBİA*, I, s. 193).

29 Küçükpazar'da Unkapanı Caddesi ile Kıbleçeşme Caddesi arasında bulunan hanın banisi tam olarak bilinememekteyse de, Çorlulu Ali Paşa'ya ait olduğu tahmin edilmektedir (Gönül Cantay, "Ali Paşa Hanı", *DBİA*, I, s. 196).

30 Fatih Camii'nin kuzeyinde yer alan caminin banisi Ahmed Paşa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 70).

31 Banisi Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuş olan Altunizade İsmail Zühdü Paşa'dır. Cami, külliyenin bir parçası olup 1865 yılında inşa edilmiştir. Külliyede, cami dışında hamam, sıbyan mektebi, muvakkithane, dükkânlar, fırın, imam ve müezzin meşrutahaneleri ile çeşme yer almaktadır (Hakan Arlı, "Altunizâde Külliyesi", *DBİA*, I, s. 230).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Alyanak Dergâhı[32]	Macuncu Yakını Uzun Yusuf	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 68, 41; İ.EV, N 1321/1.
Âma ve Dilsiz Mektebi	Kadırga	Hasar gördüğü	İ.ŞE, RA 1312/14; BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 160; BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 460; Y.MTV, 108/50.
Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi İçindeki Cami,[33] Kütüphane ve Bitişiğindeki Mektep[34]	Saraçhanebaşı	Hasar gördüğü. Mescidin harap olduğu, mektebin kısmen yıkıldığı ve medresesinin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5, 54; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1315/7; Saadet, 3019; *Sabah*, 1766; Y.MTV,100/40; Y.PRK.ZB, 13/50.
Anadolu Demiryolu Hattı		Bozüyük mevkiine kadar olan hat üzerinde bulunan istasyonların tamamının hasar gördüğü 480 kilometreye kadar olan yerlerdeki tüm köy ve yerleşimlerin büyük hasar gördüğü	*Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Anadoluhisarı	Anadoluhisarı	Bazı burçlarının yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Saadet*, 3021; Y.MTV, 99/56.

32 Belgelerde Zihgirci Alyanak Dergâhı olarak da geçmektedir. Kocamustafapaşa-Silivrikapı arasında, Osmanlı döneminde "Lalezar" olarak anılan semtte, Uzun Yusuf Mahallesi Zehgirci Mescit Sokağı ile Vani Dergâhı Sokağı'nın köşesindedir. Mescidi, 16. yüzyılın başlarında Zihgirci Kemaleddin adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Rifailiğe bağlı Alyanak Şeyh Ali Efendi'nin meşihat koydurması üzerine bu tarikata ait bir tekke haline gelmiştir (Baha Tanman, "Zihgirci Kemaleddin Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 558).

33 *Hadika*'da Hüseyin Paşa Medresesi Mescidi olarak geçmekte olan mescit, medresenin dershanesidir. Banisi Hüseyin Paşa, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın amcazadesi olduğu için Amucazade denilen mescidin minaresi yoktur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 135).

34 Sofular Mahallesi Eski Saraçhane Sokağı'nda yer alan külliye, medrese, dershane-mescit, kütüphane, sıbyan mektebi, dükkânlar ve sebilden oluşmaktayken, daha sonra bunlara Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından 1739'da bir çeşme ilave edilmiştir (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *DBİA*, I, s. 236).

Anadoluhisarı Camii[35]	Anadoluhisarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56.
Anadolukavağı Camii[36]	Anadolukavağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ. EV, Ş 1312/24.
Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi-Ankaravi İsmail Efendi Medresesi[37]	Şehzadebaşı Hoşkadem Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 66; Y.MTV, 100/40.
Arabacıbaşı Camii[38]	Vefa Caddesi	Minaresinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019;[39] *Sabah*, 1766.
Arabacılar Mescidi bkz. Hoca Halil Attar Camii			
Arakiyeci Cafer Efendi -Ağa-Mescidi[40]	Yenibahçe civarı Şehremini Saray meydanı Silivrikapı Yayla Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24.
Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii[41]	Topkapı surları dışı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 63; *Sabah*, 2218.
Arap Camii[42]	Galata	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41; *Tercüman*, 4809.
Arap Camii Karakolu-Jandarma Karakolu	Galata	Harap olduğu	*Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4809.

35 Anadoluhisarı ile Kanlıca yolu arasında olan cami, Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir (Tarkan Okçuoğlu, "Anadoluhisarı Camii", *DBİA*, I, s. 259).

36 Baniyesi Kösem Valide Sultan denilen Mahpeyker Sultan'dır. Yapı, Kavak Kalesi'nin inşa edildiği dönemde yapılmış olup Ayvansarayi'ye göre, kale dışında yer almaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 553, 591).

37 Belgelerde her iki şekilde de geçen medresenin daha çok bilinen adı Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi'dir. Yanında bulunan Hoşkadem Mescidi nedeniyle zaman zaman Hoşkadem Medresesi olarak da anılır. Belediye Sarayı'nın arkasında bulunan medresede, bugün "Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı" ve "Kaşgarlı Mahmut Dil Enstitüsü" faaliyet göstermektedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 257).

38 Tahsin Öz'ün hazırladığı *İstanbul Camileri* adlı eserde Arabacı Camii, Vuynuk Şücağ Camii olarak geçen mabedin banisi Fatih devri devlet adamlarından Şücaeddin İbrahim Efendi'dir. Cami, Manifaturacılar Çarşısı yapılırken yıktırılmıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 151).

39 Gazete haberinde Unkapanı Caddesi'ndeki Şücaeddin Camii şeklinde geçmektedir.

40 Banisi Arakiyeci Cafer olan caminin minberini Kâtip Mehmed Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 112). Takyeci/Takkeci Mescidi olarak da anılmaktadır.

41 Banisi İbrahim Çavuş olan cami, mektep ve sebilden müteşekkil bir külliyenin parçasıdır (İ. Aydın Yüksel, "Takkeci İbrahim Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VII, s. 194). Takyeci/Takkeci Camii olarak da bilinir.

42 Bazı kaynaklarında Mesa Domeniko şeklinde adlandırılan kilise, 1475'e doğru Galata Camii adıyla camiye çevrildi. 1492'de İspanya'dan göç ettirilen Endülüs Araplarının cami çevresine yerleşmesinden sonra da bu mekân, Arap Camii olarak adlandırılmıştır (Semavi Eyice, "Arap Camii", *DBİA*, I, s. 294).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Arapkapısı Mescidi bkz. Hacı Hüseyin Ağa Camii			
Arnavutköy Camii[43]	Arnavutköy	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 48; İ.EV, Ş 1312/24.
Arnavutköy Karakolu[44]	Arnavutköy	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Arpa Emini Mehmed Efendi Mescidi bkz. Emin-i Cev Mehmed Efendi Mescidi			
Arpa Emini Mescidi bkz. Emin-i Cev Mehmed Efendi Mescidi			
Arpa Emini Mustafa Mescidi bkz. Emin-i Cev Mustafa Efendi Camii			
Arpacı Mescidi[45]	Eyüp Cezeri Kasım Paşa Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Asım Molla'nın Sahilhanesi	Üsküdar	Bahçe duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Askeri Baytar Mektebi bkz. Baytar Mektebi			
Askeri Tekaüt Sandığı	Beyazıt	Hasarın fazla olduğu	BEO.AYN.d, 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55; Y.MTV,115/38; Y.MTV, 104/90; Y.PRK.ZB, 13/50.
Asmalı Mescit bkz. Hoca Ferhat Camii			
Astarcılar Sokağı bkz. Kapalıçarşı			
Asuda Hatun Türbesi bkz. Esvede Hatun Türbesi			
Aşçı Dükkânı	Kasımpaşa Tabakhane Sokağı	Duvarlarının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Aşçı Dükkânı	Mektep Sokağı Bomonti yakınları	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.

43 Arnavutköy'de II. Mahmud tarafından inşa ettirilen Tevfikiye, nam-ı diğer Akıntıburnu Camii (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 66; www.istanbulburda.com) olmalıdır.

44 Boğaziçi Akıntıburnu'nda Arnavutköy-Bebek Caddesi üzerinde bulunan yapı 1843'te inşa edilmiştir (Afife Batur, "Arnavutköy Karakolu", *DBİA*, I, s. 318).

45 Banisi Arpacı Hayreddin'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 366).

Aşçıbaşı Camii[46]	Üsküdar Karacaahmet yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24.
Aşçıbaşı Mehmed Efendi'nin sahilhanesi	Beykoz	Mutfak bacasının tehlikeli bir hale geldiği	Y.MTV, 99/56.
Aşir Efendi Kütüphanesi[47]	Sultanhamamı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24.
Aşiret Mektebi[48]	Kabataş[49]	Hasar gördüğü	İ.HUS, S 1312/51; İ.HUS, CA 1312/49; İ.ŞE, S 1312/5; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, nr. 1088, vr.78; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/17.
Ataullah Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi	Bozdoğan Kemeri	Yıkıldığı	*Sabah*, 1769.
Atik Ali Paşa Camii[50]	Hırka-i Şerif civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24; *The Levant Herald*, 28.

46 Banisi IV. Mehmed dönemi tabbah reislerinden Mehmed Ağa olan caminin minberini III. Ahmed döneminde başaşçı olan Selim Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 633).

47 Bahçekapı, Aşir Efendi ve Sultanhamam Caddelerinin birleştiği köşede yer alan kütüphane, I. Mahmud'un reisülküttaplarından Mustafa Efendi ve oğlu Şeyhülislam Mustafa Aşir Efendi tarafından kurulmuştur (Semavi Eyice, "Âşir Efendi Kütüphanesi", *DBİA*, I, s. 368).

48 Müslüman Arap, Kürt ve Arnavut asıllı eşraf ve aşiret reislerinin çocuklarının İstanbul'da okutularak kendi bölgelerinde askeri ve idari memuriyetlerde görev alması amacıyla açılan okuldur (Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2001, s. 219). 1892'de sembolik olarak açılan mektebin ilk binası Akaretler'dedir. Mektep, daha sonra Kabataş'taki Esma Sultan Sarayı'na taşınmıştır ("Aşiret Mektebi", *DBİA*, I, s. 369). Ancak, Eugene Rogan ve Alişan Akpınar okulun 1892'de Kabataş'taki Esma Sultan Sarayı'nda açıldığını belirtir (Alişan Akpınar ve Eugene Rogan, *Aşiret Mektep Devlet Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi*, İstanbul 2001, s. 19-20).

49 Belgede Kabataş'ta olduğu ifade ediliyor.

50 Zincirlikuyu, Karagümrük, Vasat Ali Paşa Camileri de denilen Cami, bugün Fatih ilçesi, Atikali semtinde Fevzi Paşa Caddesi'ndeki set üzerindedir. Zincirlikuyu adını, caminin yakınında bulunan bir kuyudan almıştır. Civarında Hattat Rakım Efendi Medresesi, Türbesi ve Semiz Ali Paşa Medresesi vardır. Banisi olan Atik Ali Paşa, II. Bayezid devrinde iki defa sadrazam olmuştur. İstanbul'da camileri, medresesi, imaret ve hankâhı, Edirne'de cami ve hankâhı vardır (İ. Aydın Yüksel, "Atik Ali Paşa Camii", *DBİA*, I, s. 403).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Atik Ali Paşa Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi ve Müştemilatı[51]	Divanyolu Çemberlitaş	Hasar gördüğü. Medresesinin tamamen çöktüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 35, 57; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, ZA 1313/3; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2075; Y.MTV, 100/40.
Atik İbrahim Paşa Medresesi bkz. İbrahim Paşa-yı Atik Camii, Medresesi ve Müştemilatı			
Atik İmaret Camii[52]	Fatih Civarı Kadıçeşmesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Atik Mustafa Paşa Mahallesi'ndeki hamam[53]	Ayvansaray	Taşlarının düştüğü	*Sabah*, 1766.
Atik Mustafa Paşa Camii[54]	Atik Mustafa Paşa Mahallesi Ayvansaray	Minaresiyle içerisinin büyük bir kısmının harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 51; İ.EV, L 1314/4; *Sabah*, 1767.

51 II. Mahmut Türbesi'nden Çarşıkapı'ya uzanan Yeniçeriler Caddesi üzerindedir. Külliye, cami, medrese, imaret, tekke, sıbyan mektebi ve handan (Elçi Han) meydana gelmiştir. Bugün bu eserlerden cami ve önü kesilmiş olarak medrese mevcuttur. Hankâhın ise avlu giriş kapısı yanında bulunan ve üzerinde bir muvakkithane kitabesi olan yapı olduğu sanılır. İmaret, hazirenin devamında idi. Vakfiyede imarete yakın olduğu ifade edilen kervansaray ise bugün yoktur. Cami, Sedefçiler, Eski Ali Paşa, Çemberlitaş, Dikilitaş, Vezirhanı, Sandıkçılar Camii olarak da anılır (İ. Aydın Yüksel, "Atik Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, I, s. 403-404; M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 104).

52 Kiliseden çevrilmiş olan cami, Ayvansarayi'ye göre Yarhisar Camii yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 73).

53 Ayvansaray'da üç eski hamamın varlığı bilinmektedir. Biri Atik Mustafa Paşa Camii'nin üst tarafında bulunan Mustafa Paşa Hamamı, ki bu hamam yıkılmıştır; ikincisi Hançerli Yokuşu'nda bulunan Hançerli Hamamı; üçüncüsü ise, bugün sadece yeri bilinen Yalı Hamamı'dır (Semavi Eyice, "Ayvansaray", *DBİA*, I, s. 494). Burada bahsi geçen hamam, Atik Mustafa Paşa Camii'nin üst tarafında yer alan Mustafa Paşa Hamamı olmalıdır.

54 İçinde sahabeden Hazret-i Cabir'in kabrinin bulunduğu inancıyla Cabir Camii olarak da adlandırılmaktadır. Eski bir Bizans kilisesi olan yapı, kara surları ile Haliç kıyısı arasında kalan sahada Ayvansaray semtinin içindedir, ancak 1933'te yapılan düzenleme sonucu surdışında kalmıştır (Semavi Eyice, "Atik Mustafa Paşa Camii", *DBİA*, I, s. 406). Cabir bin Şemre veya Cabir bin Abdullah olarak bilinen sahabenin türbesi ise cami içindedir ("Ayvansaray", *DBİA*, I, s. 494). Cami, bazı kaynaklarda Koca Mustafa Paşa Camii adıyla da anılır (Orhan Bayrak, *İzahlı İstanbul Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 156).

Atik Valide Sultan Camii, Dergâhı, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi ve Müştemilatı[55]	Üsküdar Toptaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13; İEV, Ş 1312/24; ŞD, 134/1.
Atik Taşkışla[56]	Daire-i Seraskeri yakını	Birçok yerinin yarılıp çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 106/44;[57] Y.MTV, 102/120;[58] Y.PRK.MYD, 15/8.
Atik Zaptiye Dairesi[59] bkz. Muhacirin Komisyonu Dairesi			
Atlamataşı İnas Rüşdiye Mektebi-Atlamataşı Mektebi	Üsküdar	Binanın cadde tarafından tehlikeli şekilde harap olduğu. Muallimhanesinin harap olduğu	MF.İBT, 42/104; MF.İBT, 39/56; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2072; Y.A.HUS, 307/82;[60] Y.MTV, 108/50;[61] Y.MTV, 99/56.
Atlamataşı Mescidi bkz. Hoca Halil Attar Camii			
Attar Dükkânı	Kasımpaşa Yemeniçi Sokağı	Üst katının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Attar Mescidi bkz. Hoca Halil Attar Camii			

55 Külliye, medrese, cami, darülhadis, darüşşifa, imaret, sıbyan mektebi, tabhane, darülkurra, dergâh, han, çiftehamam ve çeşmeden müteşekkildir. III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Gülnuş Valide Sultan'ın Üsküdar İskele Meydanı'nda Yeni Valide Külliyesi'ni yaptırması üzerinde Eski Valide, Atik Valide veya Valide-i Atik isimleriyle tanınmıştır (Baha Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *DBİA*, I, s. 407). Dergâhı, Şabani tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

56 Süleymaniye Kışlası olmalıdır.

57 Belgede Süleymaniye Kışla-yı Hümayunu olarak geçmektedir.

58 Belgede "1. alayın 1. taburunun ikamet ettiği koğuşları ihtiva eden Daire-i askeri dahilindeki Taşkışla-yı Hümayun" şeklinde geçmektedir.

59 Belgelerde "Muhacirin Komisyonu Heyeti'nin ikamet ettiği" şeklinde ifade edilmektedir. Bab-ı Zaptiye ya da Zaptiye Dairesi ilk olarak merkezi konumu nedeniyle Bahçekapı'daki Ticaret Konağı'nda açılmıştır (Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 88). Şimdiki Postane binasının yerinde olan yapı, daha önce Çengeloğlu Tahir Paşa'nın konağı olup Zaptiye Nezareti Sultanahmet'e taşınınca Atik Zaptiye olarak anıldı (O. N. Ergin, *Mecelle*..., II, s. 957).

60 Atlamataşı Mektebi şeklinde geçmektedir.

61 Atlamataşı Mektebi şeklinde geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Avcı Bey Camii[62]	Eğrikapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 71.
Avcı Mehmed Camii bkz. Avcı Bey Camii			
Avnizade Hankâhı	Mevlanakapı civarı Yayla Caddesi Aydın Kethüda Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Avratpazarı[63] Karakolu	Cerrahpaşa civarı	Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Avrupa Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Avrupa Oteli	Burgazada	Yıkıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Sabah*, 1767.
Avusturyalı Belvü'nün [Belle Vue] kiraladığı otel	Galata Kasaplar Sokağı Zahire Gümrüğü Karşısı	Üst katının yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Aya Eirenne	Topkapı Sarayı	Kubbesinin bazı yerlerinin çatladığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 27; *The Levant Herald*, nr. 28.
Ayakapı Karakolu[64]	Ayakapı	Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Aya Nikola Kilisesi[65]	Cibali	Kubbesinin harap olduğu	*Tercüman*, 4808.

62 Banisi Sultan Mehmed'in Avcıbaşısı Mehmed Bey'dir. Eğrikapı'da bulunan cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 78), Eğrikapı Mescidi veya Avcı Mehmed Camii olarak da anılır.

63 Haseki ile Cerrahpaşa arasında, eski Arkadios Forumu çevresindedir (Nedret İşli, "Haseki", *DBİA*, IV, s. 2).

64 Küçükmustafapaşa Mahallesi, Ayakapı Mescidi'nin bitişiğindedir. Sadrazam Şehlagöz Ahmed Paşa, Ayakapı Mescidi'ni yeniden inşa ettirirken yanına bir yeniçeri kolluğu yaptırmış, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bu kolluk karakola dönüştürülmüştür (Baha Tanman, "Ayakapı Karakolu", *DBİA*, I, s. 437).

65 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Aynaroz Vatopedi Manastırı'nın metekhionu olarak yapılan kilise, Ayakapı'da bugün Abdülezel Paşa Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Balıkçıların ve denizcilerin koruyucusu olarak kabul edilen Aziz Nikola'ya ithafen yapılmıştır. Cemaatinin azlığı nedeniyle yalnızca yortu günleri ayin yapılmaktadır (http://www.sj.k12.tr-22.10.2008).

Ayasofya Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi, Şadırvan ve Türbeleriyle Müştemilatı[66]	Ayasofya	Kubbesiyle kubbenin dayandığı destekler ve yan taraf kemerlerinin vesair mahallerinin deprem nedeniyle tehlikeli bir şekilde çatladığı ve eğildiği, ayrıca içindeki büyük direk ile sıvalarının çatladığı, caminin depremden dolayı meydana gelen hasarının cüzi olup büyük kubbesinin altındaki desteklerin yatay, etrafındaki pencerelerin kemerlerindeki kısımların dikey olarak çatladığı, iç desteklerle diğer küçük kubbelerin depremden önce harap olan kısımlarının daha da haraplaştırığı ve bazı duvarlarının çatladığı, türbe tarafındaki kulenin cüzi şekilde çatladığı, baş minare külahının altındaki bir adet somunun yerinden oynadığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 221; EV.d, nr. 28331, s. 1, 45; İ.EV, B 1312/11; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2; *Saadet*, 3151; *Sabah*, 1852; Y.PRK.SGE, 6/31.
Ayasofya-i Kebir Vakfı Camii[67]	Yedikule dışı Kazlıçeşme civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 48.

66 II. Mehmed tarafından yaptırılan medrese Ayasofya Camii yanında idi, ancak 1935'te yıktırıldı. Öte yandan sıbyan mektebi de Ayasofya avlusunda yer almakta idi (Semavi Eyice, "Ayasofya Medresesi", *DBİA*, I, s. 460). Cami, daha sonra I. Mahmud döneminde yapılan imaret ve şadırvanla birlikte sıbyan mektebi, kütüphane ve sebilden oluşan bir külliye haline gelmiştir (Semavi Eyice, "Ayasofya İmareti", *DBİA*, I, s. 458-459; Semavi Eyice, "Ayasofya Şadırvanı", *DBİA*, I, s. 463). Muvakkithanesi ise Abdülmecit döneminde1853'te yaptırılmıştır (Semavi Eyice, "Ayasofya Muvakkithanesi", *DBİA*, I, s. 461). Ayasofya türbesinde bulunan sultanlar II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Mustafa ve Sultan İbrahim'dir. Bunun dışında III. Murad'ın şehzadeleri ve bir hanım sultanın türbesi de bulunmaktadır (Semavi Eyice, "Ayasofya", *DBİA*, I, s. 449).

67 Belgede Ayasofya-i Kebir Vakfı'na ait olduğu ifade edilen caminin hangisi olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Zira Ayasofya-i Kebir Vakfı'na ait Yedikule yakınlarındaki cami, sur dışında değil, sur içindedir ve Yedikule Camii olarak anılmaktadır. Bu eserin banisi Fatih Sultan Mehmed'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 295). Diğer yandan Yedikule dışında Kazlıçeşme yakınlarında yine Fatih tarafından yaptırılan ve aynı adla anılan bir başka mabet daha vardır. Ancak Ayvansarayi'ye göre, bu yapı Fatih Vakfı'na aittir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 301).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Ayasofya Merkez Rüşdiye Mektebi	Yerebatan	Ziyadece hasar gördüğü ve bu nedenle eski zabıta civarındaki Hakkı Paşa konağına nakli, okulun bahçesine nazır olan Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti duvarının kısmen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1683, s. 132, 138, 208, 265; İ.MF, R 1312/2; MF.MKB, 65/102; MF.MKB, 65/134; MF.İBT, 42/13; *Sabah*, 1860.
Ayastefanos Jandarma Karakolu-Ayastefanos Süvari Zaptiye Karakolu[68]	Yeşilköy	Harap olduğu ve yıkıldığı	İ.ASK, L 1312/9; *Sabah*, 1917; *Sabah*, 2000; *Sabah*, 2063.
Aya Yani Kilisesi[69]	Burgazada	Hasar gördüğü	*Sabah*, 2186.
Aya Yorgi Manastırı[70]	Büyükada veya Burgazada	Hasar gördüğü	*Sabah*, 1767; *Sabah*, 1768; *Sabah*, 1769.
Ayazma Basmahanesi	Üsküdar	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4810; *The Levant Herald*, 28.
Ayazma Camii Muvakkithanesi ve Müştemilatı[71]	Üsküdar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13; İ.EV, Ş 1312/24.
Ayazma Nizamiye Karakolu	Üsküdar	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Aydın Kethüda Camii[72]	Yayla Caddesi Mevlanakapı yakını	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 26; İ.EV, Ş 1312/24.

68 Depremin olduğu yıllarda Seraskerlik'e bağlı olan jandarma birimlerinin süvari ve piyade olmak üzere iki bölümü bulunmaktaydı. Gazete haberinde yalnızca jandarma karakolu ifadesinin geçmesi ve belgelerde sadece Ayastefanos Süvari Zaptiye Karakolu'ndaki hasarının belirtilmesi söz konusu karakolun süvari zaptiye karakolu olabileceğini düşündürmektedir.

69 Diğer adı İoannes Prodromos Kilisesi'dir. Bugün Gökdemir Sokağı'nda Sait Faik Müzesi'nin karşısındadır. 1896'da yeniden inşa edilmiştir (Nejat Gülen, "Burgazada", *DBİA*, İstanbul 1994, II, s. 337).

70 Gazete haberinin "Büyükada'dan Mektup" başlığı altında verilmesi, söz konusu manastırın Büyükada'da olduğu izlenimini verir. Ancak literatürde Büyükada'daki manastırın değil, Burgazada'daki Aya Yorgi Kilisesi'nin hasar gördüğüne dair bilgiler yer alır (N. Gülen, "Burgazada", *DBİA*, II, s. 338). Dolayısıyla haberde yer alan manastır Burgazada'da olmalıdır.

71 III. Mustafa tarafından annesi Mihrişah Emine Sultan adına yaptırılan cami, vakıf olarak yaptırılan hamam, han ve küçük dükkânların yanı sıra sıbyan mektebi, muvakkithane, çeşmeden müteşekkil bir külliyenin parçasıdır (Semavi Eyice, "Ayazma Camii", *DBİA*, I, s. 471).

72 Banisi Davut Paşa'nın kethüdası Aydın Kethüda olup minberini Çelebi Ulak ismiyle anılan Seyyid Mehmed Sadık Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 292). Cami, Yayla Mescidi olarak da bilinir.

Aynışah Sultan Mektebi	Babâli civarı	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 207; EV.d, nr. 28331, s. 20, 53; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, M 1314/11.
Aynıhayat Camii[73]	Kadırga meydanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42.
Ayvat Bendi[74] bkz. Kırkçeşme Suyolları			
Azebzade Dergâhı[75] ve Türbesi	Kasımpaşa Hacı Hüsrev Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Aziz Bey Sahilhanesi	Kabataş	Ziyadece harap olduğu	*Saadet*, 3117.
Aziziye Karakolu[76]		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55; Y.MTV, 102/73; Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38.
Baba Hasan Alemi Camii[77]	Aksaray Horhor Baba Hasan Alemi Sokağı	Minaresi hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 58.
Baba Mahmut Bekir Ağa Darülhadisi bkz. Darülhadis Bekir Ağa Medresesi			
Babaeski Telgrafhanesi		Ön duvarının çatladığı	*Saadet*, 3022.

73 Baniyesi III. Mustafa'nın hasekisi Aynihayat Hatun'dur. Cami, Aynihayat Hatun Mescidi ve Katırcıhanı Mescidi olarak anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 86). Ancak, belgede Aynihayat Camii olarak geçmektedir.

74 İstanbul'un kuzeyinde Kemerburgaz nahiyesinin doğusunda Belgrat Ormanı içindeki Ayvat deresi üzerindedir. Kanuni döneminde hizmete giren Kırkçeşme tesislerinin kuzey kolu üzerinde bulunan Ayvat Bendi 1765'te III. Mustafa tarafından yaptırılmış olup kitabesi yoktur (Kazım Çeçen, "Ayvat Bendi", *DBİA*, I, s. 496).

75 Belgeye göre Bedevi tarikatına ait bir dergâhtır.

76 Karaköy'de köprünün Galata çıkışında, Perşembepazarı ile Karaköy meydanı arasında bulunmaktaydı. Bugün mevcut değildir (Afife Batur, "Aziziye Karakolu", *DBİA*, I, s. 510).

77 Banisinin Alemdar Hasan Ağa olduğu caminin minberini zimmet vekili Kâtip Mustafa Efendi koydurmuştur. Hoşkadem Camii yakınındaki mabedin, mahallesi bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 101). Cami, Baba Hasan Mescidi veya Alemdar Hasan Baba Mescidi olarak da anılır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Babıâli binası	Cağaloğlu	Meclis odasıyla daire-i sadaret, amedi-i divan-ı hümayun kalemi odası, dahiliye mektubi kalemi, nüfus kalemi, evrak odalarının hasar gördüğü; Hariciye Nezareti cüzi bazı pencere ve kapı çatlaklıklarıyla tavan kornişlerinin sıvasının döküldüğü; hariciye muhasebecisi odasının dışında baca altında 1 metre kadar çatlak olduğu; sadrazama ait oda, teneffüs odası, meclis-i mahsusa ait oda ve elçi odasında küçük çatlaklar olduğu; Dahiliye Nezareti odası, dahiliye mektubi odası, kalem odası, defter ve teneffüs odalarında küçük çatlaklıklar olduğu ve evrak odası girişindeki duvarın kapı kemerinden saçağa kadar çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1649, s. 435; BEO.AYN.d, nr. 1651, s. 311; BEO.AYN.d, nr. 1652, s. 169; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 434; BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 428; BEO.AYN.d, nr. 1676, s. 193; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 172, 297, 435; İ.HUS, M 1312/33; İ.HUS, M 1312/28; İ.HUS, M 1312/154 (Sadaret, Dahiliye, Hariciye); İ ML, B 1312/22; *Tercüman*, 4817; Y.A.HUS, 303/42 (Dahiliye, Hariciye); Y.A.HUS, 307/82; Y.A.HUS, 302/49; Y.A.HUS, 302/52; Y.A.HUS, 302/62 (Sadaret, Dahiliye, Hariciye); Y.A.HUS, 308/102; YEE.d, nr. 1088, vr. 68; Y.PRK.HR, 19/51 (Hariciye); Y.PRK.ŞH, 5/6; Y.PRK.ŞH, 5/11; Y.PRK.ŞH, 4/95 (Dahiliye, Hariciye).
Babıâli Karakolu		Bazı yerlerinin çatladığı	*Saadet*, 3019; Y.MTV, 106/44.
Babıâli Mahkemesi		Hasar gördüğü	Y.MTV, 108/50.
Babıâli Mescidi bkz. Nallı Mescit			
Babıâli suyolları		Yıkıldığı	ŞD, 817/9; ŞD, 134/56; Y.MTV, 104/78.

Babıseraskeri-Seraskerlik binası[78]	Beyazıt	Beyazıt tarafındaki kapının saçaklarının düştüğü ve büyük kapısı üzerindeki kubbenin hasar gördüğü	*Sabah*, 1766; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 102/73 (Hassa Müşirliği Dairesi); Y.MTV, 102/73 (Merkez Kumandanlığı Dairesi); Y.PRK. SGE, 6/31.
Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa Camii ve Mektebi bkz. Hüseyin Ağa Camii ve Mektebi			
Bademlik Bektaşi Dergâhı bkz. Kadim Bademlik Dergâhı			
Badula Camii	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Bağcılar Camii	Ayasofya bitişiği Topkapı Sarayı dahili	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 48; İ.EV, Ş 1312/24.
Bağdat Kasr-ı Hümayunu Karakolu		Tehlikeli şekilde hasar gördüğü	Y.MTV,106/44; Y.PRK.SGE, 6/30.
Bahariye Karakolu	Eyüp	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Bahariye Mevlevihanesi[79]	Eyüp	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.
Bahçekapı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,104/90; Y.MTV, 106/44.
Bahçeköy Karakolu bkz. Süvari Karakolu			
Bahçeli Han	Fatih	Kısmen yıkıldığı, duvarlarının tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	*Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4808.
Bahriye Karakolu	Okmeydanı Hasbahçe karşısı	Yıkıldığı	*Sabah*, 2289.

78 Bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılmaktadır. Ahşap olan Babıseraskeri binası, 1864'te yıkılarak Fransız mimar Bourgeois (1821-1884) tarafından kâgir olarak yapılmıştır. 1866'da tamamlanan bina, Seraskerlik teşkilatının 1879'da Harbiye Nezareti'ne dönüştürülmesi üzerine Harbiye Nezareti olarak anılmıştır (F. Günergun ve S. Kadıoğlu, a.g.m., s. 140-142).

79 Haliç'in Bahariye semtindedir. Bugün yalnızca mescidi vardır (Ekrem Işın, "Bahariye Mevlevihanesi", *DBİA*, I, s. 537).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Bahriye Mektebi[80]	Heybeliada	Öğretmenlerin ikametine ait olan hanelerden bazılarının kısmen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1663, s. 80, 113; İ.BH, C 1312/5; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 2232; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Bahriye Mektebi Camii	Heybeliada	Minare külahının yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1663, s. 80; *Saadet*, 3020.
Bahriye Nezareti		Bina ve müştemilatının cüzice zarar gördüğü	*The Levant Herald*, 29.
Bahriye nazırının tasarrufundaki otel	Büyükdere Caddesi	Harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Bakırcı dükkânları	Beyazıt Simkeşhane'nin arka tarafı	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1768.
Baki Efendi Camii bkz. Abdülbaki Efendi Camii			
Bakkal Eyüp Ağa'nın tütüncü dükkânı	Anadolukavağı	Kiremitlik üzerinden yukarısının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Bakkal dükkânı	Bostancı'ya üç çeyrek mesafe	Hasar gördüğü	*Saadet*, 3019.
Bakkal dükkânı	Cami-i Kebir Arkadere Mahallesi	Tamamıyla yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bakkal dükkânı	Çarşıkapı Makasçılar dahili	Üst katının yıkılmak üzere olduğu	*Sabah*, 1769.
Bakkal dükkânı[81]	Gebze Çarşı meydanı	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Bakkal dükkânı	Gedikpaşa	Bazı yerlerinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Bakkal dükkânı	Gemlik	İçinde bulunan şişe, bardak vs. şeylerin birçoğunun kırıldığı	*Saadet*, 3022.

80 1827'de Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da açılan Mekteb-i Ulum-ı Bahriye, Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane, Mekteb-i Bahriye ve Bahriye Mektebi adlarıyla anıldı. Okul, 1834'te Heybeliada'daki Kalyoncu Kışlası'na, 1838'de Kasımpaşa'daki bugün Deniz Hastanesi olan binaya, 1852'de yine Heybeliada'daki yerine taşındı (Kenan Sayacı, "Deniz Harp Okulu", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 25-26).

81 Belgede Gazi Mustafa Paşa Vakfı'na ait olduğu ifade edilmektedir.

Bakkal dükkânı	Hahcoğlu Mahallesi	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bakkal dükkânı	Kepekçiler Sokağı	Arka cihetinin çatısının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bakkal dükkânı	Koska Tramvay Caddesi	Kâgir dükkânın tamamen yıkıldığı ve tehlikeli olması sebebiyle belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	*Sabah*, 1768.
Bakkal dükkânı	Tophane Hatap İskelesi	Kısmen yıkıldığı	Y.PRK.SGE, 6/32.
Bakkal dükkânı	Üsküdar Kemeraltı	Bacasıyla bazı yerlerinin harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Bakkal Tanaş'ın dükkânı	Üsküdar	Duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Baklalı Kemaleddin Camii[82]	Langa Tiryaki Hasan Paşa Sokağı Aksaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.
Bâlâ Dergâhı[83]	Silivrikapı	Tamirine başlanacağı	İ.EV, RA 1312/2.
Bâlâ Kapısı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Bâlâ Tekkesi şeyhinin mutasarrıf olduğu dört dükkân	Sebzeci Sokağı	Bazı yerlerinin harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Balaban Ağa Camii[84]	Çukurçeşme Laleli	Yıkıldığı	*Tercüman*, 4808; *Saadet*, 3020.
Balat Camii bkz. Ferruh Kethüda Camii			
Balat Karakolu	Balat	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.

82 Banisi Baklacı Kemaleddin olup İstanbul'un fethine katılanlardan biridir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 111). Cami, Baklalı Mescit ve Koğacı Mescidi olarak da anılır.

83 Silivrikapı, Veledi Karabaş Mahallesi'nde yer alan külliyenin bir parçasıdır. Topçubaşı Bâlâ Süleyman Ağa tarafından yapılan mescide, daha sonra Rifai tarikatına ait bir meşihat konarak tekke ilave edilmiştir. Zamanla harap olan Bâlâ Mescidi ve Tekkesi, Abdülaziz döneminde 1862-63'te, II. Mahmud'un saraylılarından Sazkâr Kalfa tarafından cami-tevhithane olmak üzere yeniden inşa ettirilmiştir. Sonraları II. Abdülhamit'in analığı Perestu Kadınefendi tarafından tekkenin yanına Bâlâ Mektebi olarak bilinen mektep, sebil-muvakkithane-çeşme-şadırvan yaptırılmış, böylece bir külliyeye dönüşmüştür (Baha Tanman, "Bâlâ Külliyesi", *DBİA*, II, s. 6).

84 Günümüze ulaşamayan eser, Laleli'de Harikzedeler Sokağı'nda bulunuyordu. Fetihten sonra eski bir Bizans veya bazı kaynaklarda geç Roma dönemine ait bir eser olan yapı, Balaban Ağa bin Abdullah adlı bir sekbanbaşı tarafından mescide çevrilir (Semavi Eyice, "Balaban Ağa Mescidi", *DBİA*, II, s. 9).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Balçık Dergâhı[85]	Eyüp Cezeri Kasım Camii civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29, 53; İ.EV, Ş 1312/24.
Balıkhane nazırının mutasarrıf olduğu dükkân	Defterdar İskelesi	Bacasının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Balıklı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Balıklı Rum Hastanesi[86]	Yedikule dışı	Tehlikeli şekilde harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1696, s. 393; *Saadet*, 3082; Y.A.HUS, 305/7; Y.MTV, 99/71.
Balıkpazarı'ndaki mescit[87]	Balıkpazarı iskelebaşı	Minaresi yıkıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 27; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4808; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bâli Baba Mescidi ve Meşrutahanesi	Eyüp Kapıcıçeşmesi Caddesi	İmam meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 66.

85 Eyüp'te Defterdar İskelesi'nin eskiden Balçık İskelesi olarak anılan mevkiinde bulunmaktadır. Tekke, önceleri darülhadis olarak kullanılmış, daha sonra tekkeye dönüştürülmüştür. 16. yüzyılın sonunda ise, Gazi Tiryaki Hasan Paşa tarafından tekke-mescit olarak yeniden inşa edilmiştir (Baha Tanman, "Balçık Tekkesi", *DBİA*, II, s. 14). Tekke, Sa'di tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

86 Kaynaklarda "Yedikule dışındaki Rum Hastanesi" şeklinde geçmektedir. Bu hastane, ilk önce 1454'te Karaköy'de Büyükbalıklı Han'da faaliyete geçmiş, ancak daha sonra Galata limanına gelen gemilerin veba hastalığını getirmesi nedeniyle bugün bulunduğu Yedikule dışındaki Küçükbalıklı bölgesine taşınmıştır (Nuran Yıldırım, "Balıklı Rum Hastanesi", *DBİA*, II, s. 25).

87 Gazetelerde tam adı belirtilmeyen mescit, Balıkpazarı İskelesi Mescidi olmalıdır. Mescidin ilk banisi II. Mustafa döneminde yaşamış hayır sahibi bir kadındı. Ancak, daha sonra III. Selim döneminde Sadrazam İzzet Mehmed Paşa tarafından yeniden inşa edilerek minber koydurulmuştur. Mahallesi olmayan mescidin cemaati kayıkçılar, sandalcılar, Balıkpazarı hamallarıydı. Mescit, 1936 yılında Eminönü meydanı açılırken yıktırılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 325).

Bâli Paşa Camii[88]	Hoca Üveys Mahallesi Hüsrevpaşa Bâli Paşa Caddesi	Son cemaat mahallinin kubbeleri, içindeki payeler ve mihrap duvarlarının yıkıldığı, minaresinin hasar gördüğü ve aleminin uçtuğu	EV.d, nr. 28331, s. 11, 33; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3021; *Sabah*, 1768.
Balmumcuzade Muhiddin Bey'in sahilhanesi	Haydarpaşa Rıhtım Boyu	Gerek cadde, gerek çayır tarafındaki büyük duvarlarının çoğu mahallerinin çatlamış olduğu	*Saadet*, 3019.
Baltacı Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Baltalimanı Camii bkz. Zahire Nazırı Arif Efendi Camii			
Baltalimanı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,102/73; Y.MTV, 106/44.
Baltalimanı Sahilsarayı bkz. Mediha Sultan Sahilsarayı			
Bandırma Askeri Deboyu		Bazı duvarların çatladığı	*Saadet*, 3022.
Bandırmalı Şeyh Yusuf Efendi Dergâhı[89]	Üsküdar İnadiye Zeynep Kâmil Hastanesi yanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3021.
Bargirciler Kethüdası Hanı	Debbağhane meydanı	Dükkânlarının ön tarafının çatladığı ve tenzifat ahırının bazı yerlerinin hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bargirciler Ahırı	Çatladıkapı	Arsa duvarının tehlikeli şekilde ayrıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.

88 Vezir İskender Paşa'nın kızı Hüma Hatun tarafından eşi, I. Süleyman'ın (Kanuni) vezirlerinden Bâli Paşa adına yaptırılmıştır. Babası İskender Paşa'nın da Bâli Paşa Camii yakınında Yeni Odalar denilen [Kıztaşı] yeniçeri kışlası civarında Terkim Mescidi olarak bilinen mescidi vardır (Semavi Eyice, "Bâli Paşa Camii", *DBİA*, II, s. 28). Cami, Hüma Sultan Camii şeklinde anılırsa da, Bâli Paşa Camii adıyla meşhurdur.

89 Yeni adı Gündoğumu Caddesi olan Menzilhane Yokuşu'nun Karacaahmet Türbesi tarafının başındaydı. Kaynaklarda Şeyh Yusuf Efendi, Bandırmalı, İnadiye ve Haşim Baba Dergâhı olarak da geçer. Burası Celvetilik'e bağlı Haşimilik kolunun merkez tekkesi olup 1752 yılında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Ekrem Işın, "Haşim Efendi Tekkesi", *DBİA*, İstanbul 1994, IV, s. 15).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Baruthane-i Amire[90]		Binaların çoğunun yıkıldığı, barut fişek mahzenlerinden bazılarının yalnızca duvarlarının çatladığı, iki büyük bacanın yıkıldığı, diğerinin ise hasar gördüğü	*Sabah*, 1767; Y.PRK.MYD, 15/6; Y.PRK.ZB, 13/50.
Basmacı dükkânı	Humbarahane Caddesi Hasköy	Haraplaştığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Batpazarı, nam-ı diğer Çadırcılar Caddesi bkz. Kapalıçarşı			
Batpazarı Çarşısı	Üsküdar	Yağhane tarafının yarılıp tehlikeli bir hale geldiği	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bayezid Ağa Camii[91]	Topkapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30.
Bayezid Bey Mektebi	Yenibahçe civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 60.
Bayezid Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi, Şadırvanı, Türbesi ve Müştemilatı[92]		Cami kubbelerinin bazı yerlerinin yıkıldığı, mihrabı üzerinde alçıdan yapılan pencerelerin zarar gördüğü, şadırvan ve hademe odalarının tamirinin gerektiği	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 221, 280, 325; EV.d, nr. 28331, s. 1; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, ZA 1313/13; İ.EV, L 1312/14; İ.EV, C 1312/18; İ.HUS, R 1312/2; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3151; *Saadet*, 3167; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1893; *Sabah*, 1958; T.NFİ, 1325/8 (imaret); Y.MTV, 101/33.

90 İstanbul'da kurulan baruthanelerden genel olarak Baruthane-i Amire şeklinde bahsedilmesine rağmen, bu ifade Bakırköy'deki baruthane kurulana kadar bir kurumu nitelememekteydi. Belgelerde daha çok Baruthane-i Amire olarak geçen yapı, İstanbul Baruthanesi ve Asitane-i Saadet Baruthanesi adıyla da anılırdı. İstanbul'un fethinden sonra Sur İçi'nde inşa edilen baruthanelerin çıkan yangınlar sebebiyle tahrip olup bir yandan da halka zarar vermesi üzerine, kurulacak olan yeni baruthanenin şehrin dışına yapılması kararlaştırıldı. Böylece bir baruthane inşası için en uygun yer olarak Bakırköy yakınlarındaki İskender Çelebi Bahçesi seçildi. Geçirdiği çeşitli onarımlarla günümüze kadar ulaşan Baruthane-i Amire binası, bugün Bakırköy Belediyesi sınırları içinde, Ataköy IX. Kısım'da yer almakta olup Uluslararası Yunus Emre Kültür Merkezi adıyla faaliyette bulunmaktadır (Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara 2006, s. 28, 39).

91 Topkapı'da, Sur İçi'nde, Kara Ahmet Camii'nin karşısındadır. Banisi II. Mehmed'in sekbanbaşılarından Bayezid Ağa'dır (Emine Naza, "Bayezid Ağa Camii", *DBİA*, II, s. 87).

92 Külliye, cami, medrese, imaret, kervansaray, tabhane, sıbyan mektebi, hamam, muvakkithane, sebil ve türbeden oluşmaktadır (Semavi Eyice, "Bayezid Külliyesi", *DBİA*, II, s. 87).

Bayezid-i Cedid Camii[93]	[illegible]	Yıkılmaya yüz tuttuğu ve etrafı duvarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30; Sabah, 1929.
Bayezid Han Vakfı'na ait cami	Çatalca Sancağı İnceğiz köyü	Bir hayli yerinin tamirinin gerektiği	İ.EV, Ş 1313/26.
Bayezid [Merkez] Rüşdiye Mektebi		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 209; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 282; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156, 237, 358; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; İ.HUS, M 1312/163; İ.ŞE, C 1312/11; MF.MKB, 66/39; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Bayram Paşa Medresesi[94]	Haseki Külliyesi yakını	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Bayram Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi-Bayram Paşa-yı Veli Mektebi	Haseki civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41, 66.
Bayram Paşa-yı Veli Mektebi bkz. Bayram Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi			
Bayram Paşa-yı Veli Türbesi	Haseki	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19; İ.EV, Ş 1312/24.
Bayram Paşa Suyolları bkz. Halkalı Suyolları			
Baytar Askeri Rüşdiyesi bkz. Baytar Mektebi			
Baytar Mektebi[95]	Eyüp	Hasar gördüğü	İ.ASK, RA 1312/32; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.

93 Bugün Muhzir Sokağı'nda yer alan ve II. Bayezid tarafından yaptırılan caminin minberini zeamet sahibi Dayi Ömer Ağa koydurmuştur. Yapı, bulunduğu yer dolayısıyla Etyemez Mescidi olarak da anılır (Emine Naza, "Bayezid-i Cedid Mescidi", *DBİA*, II, s. 96).

94 Külliye olarak inşa edilen yapılar topluluğunun banisi Sadrazam Bayram Paşa'dır. Medrese, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, türbe ve tekkeden oluşan külliyenin medresesi, Haseki Caddesi ile Haseki Kadın Sokaklarının köşesindedir. (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 283).

95 1884'te Eyüp'teki İplikhane'de rüşdiye düzeyinde açılan okul (Kutluay Erdoğan, "Baytar Mektepleri", *DBİA*, II, s. 111), belgelerde Askeri Baytar Mektebi ve Baytar Askeri Rüşdiyesi olarak geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Bebek Camii[96]	Bebek İskelesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14, 48; İ.EV, Ş 1312/24.
Bebek Karakolu		Karakol duvarının tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	Y.MTV,99/83; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Bedestani Hacı Halil Mektebi	Suhte Sinan Mahallesi Et Meydanı Sülüklü Çeşmesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Bedesten	Galata Yorgancılar	Bazı yerlerinin çatladığı ve kubbesinin tehlikeli bir şekilde harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4; *Tercüman*, 4810.
Bedesten bkz. Kapalıçarşı			
Bedevi Dergâhı[97] bkz. Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı			
Bedevi Dergâhı Semahanesi[98]	Çengelköy	Yıkıldığı	*Saadet*, 3023.
Behram Çavuş Camii[99]	Kadırga Liman Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Bekâr Paşa Dergâhı[100]	Yokuşçeşme Cerrahpaşa	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Bekir Paşa Mekteb-i İptidaisi[101]	Aksaray Çakırağa Mahallesi	Kubbesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25, 73; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.
Belgradköy Karakolu	Belgradköy	Tehlikeli bir hale geldiği ve askerlerin Bahçeköy'deki süvari karakoluna nakledildiği	Y.PRK.ŞH, 5/4.

96 *Hadika*'da banisinin III. Ahmed olduğu ifade edilen cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 528), Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından III. Ahmed adına yaptırılmış olup 1913'te yıktırılmıştır. Bugünkü yapıyı ise, yıktırıldığı dönemde evkaf başmimarı olan Mimar Kemaleddin inşa etti (Hakan Arlı, "Bebek Camii", *DBİA*, II, s. 116).

97 Belgede Kocamustafapaşa Ali Fakih Mahallesi'nde olduğu ifade edilen bu tekke, Ağaçkakan Tekkesi ya da nam-ı diğer Ahmet Niyazi Dergâhı olmalıdır. Zira, daha önce de belirtildiği gibi, Ağaçkakan Tekkesi Bedevi tarikatına aittir.

98 İnternetteki kayıtlarda Ahmet Bedevi Dergâhı adıyla geçen dergâh, Çengelköy'de Halk Caddesi'ndeki çıkmaz sokakta bulunuyordu. Dergâh, İbrahim Edhem Efendi'nin kızı Rabia Adviye Hanım tarafından eşi Şeyh Ahmed Efendi için yaptırılmıştı (http://seyyahin.blogcu.com/uskudar-dergâhlari-19.10.2008).

99 *Hadika*'ya göre, mahallesi olan caminin banisi Sadrazam Tavil Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde Çavuşbaşı olan Behram Çavuş'tur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 110).

100 Tekkenin diğer adı Kâmil Efendi Tekkesi'dir (Baha Tanman, "Kamil Efendi Tekkesi", *DBİA*, IV, s. 404). Tekke, Rıfai tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

101 Belgede "Şeyhülharem Sadr-ı esbak" şeklinde geçmektedir.

Bent[102] kemerleri[103] ile Taksim Suyolları			
Bereketzade Camii[104]	Galata Kulesi civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38, 57.
Beşiktaş Jandarma Karakolu-Beşiktaş Zabıta Dairesi[105]		Çoğu yerlerinin çatladığı ve kulelerinin yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 66;[106] BEO.AYN.d, nr. 1676, s. 398; İ.ASK, M 1312/19; Y.MTV, 100/58;[107] Y.MTV, 102/73.
Beşiktaş Mekteb-i Askeriyesi-Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyesi		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Beşiktaş Merkez Karakolu		Çatılarının yıkıldığı	*Sabah*, 1766; Y.MTV, 100/58.
Beşiktaş Merkez Rüşdiyesi		Duvarlarının çatladığı ve camlarının kırıldığı	*Sabah*, 1766.

102 Suyu depolamak ve kabartmak için yapılan, günümüz Türkçesinde baraj ve bağlama sözcükleriyle karşılanan su tesisinin adıdır. İstanbul'un kuzeyinde Belgrat Ormanı içindeki Kırkçeşme sistemine bağlı dört bent olan Büyük Bent, Karanlık Bent, Ayvat Bendi ve Kirazlı Bent dışında, Taksim sistemi içerisindeki Bahçeköy'deki Topuzlu Bent, Valide Bendi, II. Mahmut Bendi, Anadolu Yakasının suyunu sağlayan Elmalı Bendi ve Azatlı Baruthanesi'nde değirmenleri döndürmek için yapılan Şamlar Bendi Osmanlı döneminden günümüze kalmış yapılardır (Kazım Çeçen, "Bentler", *DBİA*, II, s. 154; P.A. Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, İstanbul 1993, s. 84).

103 Belgede "üç adet bent kemeri" olarak zikredilmektedir. Bunlar Topuzlu, Mahmut Bendi ve annesinin adını taşıyan Valide Bendi kemerleri olmalıdır.

104 Banisi Hacı Ali bin Hasan olup mahallesi bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 428).

105 Belgede hem Beşiktaş Zabıta Dairesi hem de Beşiktaş Jandarma Karakolu şeklinde geçmektedir. Her iki yapı aynı olmalıdır. Zira askeri zabıta, bu dönemde Seraskerlik'e bağlı olduğundan belgede geçen dairenin jandarma karakolu olması muhtemeldir.

106 Beşiktaş Zabıta Dairesi.

107 Beşiktaş Karakolu.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Beşiktaş Sahilsarayı[108]		Harem, efendiler daireleri, mabeyn bölümlerinde cüzi hasar, divan yerinin etraf duvarlarının ikisinde büyükçe hasar, kubbede ufak tefek ve yaylarda bazı çatlaklar olduğu, harem-i hümayunun büyük mutfak duvarlarının tehlikeli bir şekilde çatladığı ve mutfak bacasının çöktüğü	Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 100/4; Y.MTV, 108/145; Y.MTV, 140/89; Y.PRK.BŞK, 39/21; Y.PRK.ŞH, 4/95.
Beşiktaşlı Hacı Abdülkadir Efendi'nin damadı Mustafa Efendi'nin hanı	Esirpazarı Çemberlitaş civarı	Üst katın ön tarafının tehlikeli şekilde hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Beyazıt Suyolları bkz. Halkalı Suyolları			
Beyazıt Yangın Kulesi[109]		Hasar gördüğü	Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.
Beyceğiz Camii bkz. Hoca Kasım Beyceğiz Camii			
Beykoz Mekteb-i İptidaiyyesi		Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Beylerbeyi Camii, Muvakkithane ve Müştemilatı[110]		Minaresinin şerefesinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 14, 45; İ.EV, R 1312/19; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1856; *Tercüman*, 4809; Y.A.HUS, 304/23; YEE.d, nr. 1088, vr. 42.

108 18. yüzyılın ortalarından itibaren sürekli onarılarak yeni binalar eklenen saraya Beşiktaş Sarayı ya da Dolmabahçe Köşkü ve Bahçesi denilmiştir. Bu saray, Abdülmecit döneminde yıktırılarak 1853-1854'te yerine bugünkü Dolmabahçe Sarayı yapılmıştır. Beşiktaş Sarayı, hem Dolmabahçe Sarayı hem II. Mahmud devrinde yapılmış eski Çırağan Sarayı hem de Abdülaziz devrinde yapılan yeni Çırağan Sarayı ile karıştırılırken, sarayın bir köşkü olan Çinili Köşk'ün Beşiktaş Kasrı, diğer bölümlerinin de Dolmabahçe Köşkleri olarak adlandırılması literatürde birçok karışıklığa yol açmıştır (Tülay Artan, "Beşiktaş Sarayı", *DBİA*, II, s. 171-173). Belgede zikredilen Beşiktaş Sarayı, Dolmabahçe Sarayı olmalıdır.

109 1828'de II. Mahmud tarafından Senekerim Balyan'a yaptırılmıştır. 83 metre olan kule, sekizgen planlı ve yuvarlak pencerelidir. Yangın gözetlemenin yanı sıra meteorolojik çalışmalar için de kullanılmıştır (F. Günergun ve S. Kadıoğlu, a.g.m., s. 148).

110 I. Abdülhamit tarafından annesi Rabia Sultan adına İstavroz Sarayı'nın hırka-i şerif dairesi yıktırılarak yaptırılan Beylerbeyi Camii, hamam, sıbyan mektebi ve iki çeşmenin inşa edilmesiyle bir külliyeye dönüşmüştür (Selçuk Batur, "Beylerbeyi Camii", *DBİA*, II, s. 203; Rezan Çelebi, "Beylerbeyi Hamamı", *DBİA*, II, s. 205).

Beylerbeyi Hastanesi		Hasar gördüğü	LASK, RA 1312/32; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.
Beylerbeyi İstavroz Karakolu-Beylerbeyi Karakolu		Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,104/90;[111] Y.MTV,106/44; Y.MTV, 115/38.[112]
Beylerbeyi Rüşdiye Mektebi		Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 291; İ.ŞE, R 1312/12; MF.İBT, 43/17.
Beylik Suyolu bkz. Halkalı Suyolları			
Beyoğlu Bidayet Mahkemesi'nin İkinci Hukuk Dairesi	Galata Tünel Sokağı	Hasar gördüğü	*Saadet*, 3026.
Beyoğlu Kışla-yı Hümayunu		Millet Bahçesi tarafına açılan kapı tezyinatlarının düştüğü	Y.MTV, 104/90;[113] Y.PRK.MYD, 15/8
Beyoğlu Mutasarrıflığı[114]		Mutasarrıflık dairesi, tevkifhane duvarları, içindeki koğuşlar ile teneffüs, tahsilat, tahkikat ve deniz memurluğu odalarının hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1651, s. 55; BEO. AYN.d, nr. 1674, s. 118; BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 215; İ.HUS, RA 1312/37; ŞD, 1291/9; ŞD, 1291/11; Y.MTV, 108/50.
Beyoğlu Telgrafhanesi		Harap olduğu	*Sabah*, 1768; Y.MTV, 99/56.
Bez Fabrika-ı Hümayunu		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 104/90.
Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii-Valide Camii	Yenibahçe	Harap olduğu	EV.d, 28331, s. 19, 50; İ.EV, R 1313/2; İ.EV, Ş 1312/24; ŞD, 135/1.
Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii bkz. Dolmabahçe Camii			

111 Belgede depremde hasar görmediği ifade edilmektedir.

112 Belgede depremde hasar görmediği ifade edilmektedir.

113 Seraskerlik tarafından hazırlanan ve daha sonra düzenlenen diğer listede (Y.MTV, 115/38, 18 Şubat 1895) yoktur.

114 1877 yılında zaptiye teşkilatında yapılan yapılanmada, doğrudan Zaptiye Nezareti'ne bağlı Zaptiye Dairesi ve kaymakamlıklar kuruldu. Buna göre, Fatih Zabıta Dairesi, Adalar Kaymakamlığı, Anadolu'da Üsküdar ve İzmit Mutasarrıflığı ile Rumeli'de Beyoğlu Mutasarrıflığı oluşturuldu. Aynı zamanda Beyoğlu Mutasarrıflığı'na bağlı olarak Beşiktaş Zaptiye Dairesi ile dört kaza mutasarrılığı da bulunmaktaydı. 1879 yılında askeri zabıta görevi yeniden Seraskerlik'e bırakıldı. 1880'de de Fatih zabıtası ile Üsküdar ve Beyoğlu Mutasarrıflıklarına ek olarak Beşiktaş, Beyoğlu, Galata, Hasköy, Yeniköy ile Büyükdere zabıta memurlukları eklendi (http://www.emniyet.gov.tr-22.07.2008).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Bezm-i Âlem Mektebi	Silivrikapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24.
Bezzâz-ı Cedid, nam-ı diğer Ali Paşa Camii[115]	Uzunçarşı	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.
Bimarhane		Erkeklerin kaldığı 3. koğuş, eczane, gezinti alanı, kalem odası tavanlarının harap olduğu, sıvalarının döküldüğü	İ.ŞE, M 1313/2; *Sabah*, 2076; *Sabah*, 2111; *Sabah*, 2133; ŞD, 777/19.
Birinci Daire-i Belediye		Tehlikeli şekilde hasar gördüğü	İ.HUS, S 1312/83; *Saadet*, 3060; Y.A.HUS, 306/68.
Boschetto Hotel	Yeşilköy	Hasar gördüğü	*The Levant Herald*, 28.
Bodrum Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Borsa Salonu ve Komisyon Hanı[116]		Bazı mahallerinin çatladığı ve camlarının kırıldığı; kapısının yıkıldığı, bazı mağazaların çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1701, s. 416, 470; İ.HUS, M 1312/55; *Saadet*, 3019; *The Levant Herald*, 29; YEE.d, nr. 1088, vr. 37.
Bosnavi Medresesi bkz. Darülhadis Bosnavi Medresesi			
Bostanbaşı Hamamı	Tophane	İç taraf kapısının üzerinin tehlikeli bir halde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bostancı İstasyonu		Biraz hasar gördüğü	*Saadet*, 3019.
Bostaniçi Camii[117]	Tophane	Minaresinin külahının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 59; Y.PRK.ŞH, 5/4.

115 Banisi Bezzaz-ı Cedid Ali Paşa olan caminin minareleri yıkılmıştır. Cami, Bezzaziye Mescidi veya Merdivenli Mescit olarak da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 36).

116 Osmanlı devletinde ilk borsa Galata'daki Havyar Hanı'nda başlamış olup, bu han daha sonra Konsolid Han veya Komisyon Hanı olarak adlandırıldı. Bu hanın üst katı ise borsa salonu olarak kullanılıyordu (http://www.borsamania.net/;http://www.enverpasadergisi.com-22.10.2008).

117 Bostaniçi Camii Sokağı'nda bulunan caminin banisi Abdüllatif Efendi'dir (Esra Güzel Erdoğan, "Sefer Kethüda Mescidi", *DBİA*, VI, s. 489). Ancak, *Hadika*'da banisinin Sefer Kethüda olduğu ifade edilmektedir. Mahallesi bulunan cami, Tophane yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 465). Belgede Bostaniçi Camii olarak geçen mabet, Sefer Kethüda Camii veya Kethüda Camii olarak da anılır.

Boyacı dükkânı	Fatih Kuraması Caddesi	Cadde tarafının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Boyacı dükkânı	Sebzeci Sokağı civarındaki leblebici dükkânı karşısı	Harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Boyahane Camii veya Fuat Paşa Camii[118]	Fazlıpaşa Yerebatan Peykhane Sokağı	Minaresinin yıkıldığı ve bazı yerlerinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19, 65; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019.
Bozdoğan Kemeri[119]		Bir duvarın yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Bozhali (?) köyü Camii		Minaresinin kapı tarafından çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Bozhali (?) köyü fırını		Üzerinin yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Börekçi dükkânı	Çarşıkapı	Kâgir üç katlı börekçi dükkânının üst katının yıkıldığı, diğer kısmının da tehlikeli bir halde olduğu	*Sabah*, 1768.
Börekçi fırını	Üsküdar Boyacı Sokağı	Bacasının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Börekçi fırını	Yavedud Caddesi	Yıkıldığı	*Sabah*,1767; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Börekçi Halil Ağa'nın fırını	Üsküdar Kızlarağası	Bacasının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Buhuri Osman Ağa Camii[120]	Kadıköy	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41, 70.
Bulgurlu Camii[121]	Üsküdar Bulgurlu	Minaresiyle duvarlarının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 13, 16, 46; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56.[122]

118 Sultanahmet'te Klodfarer ile Peykhane Caddelerinin buluştuğu yerdedir. Daha önce Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmış olan Uzun Şüca Mescidi'nin yerine Sadrazam Fuad Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Turgut Saner, "Fuad Paşa Camii", *DBİA*, III, s. 341). Turgut Saner tarafından yazılan ansiklopedi maddesinde Fazlı Paşa Camii'ne hiçbir atıfta bulunulmazken, aynı ansiklopedinin Fazlı Paşa Sarayı Camii olarak belirtilen kısmında "bkz. Fuad Paşa Camii" şeklindeki atıf dikkat çekmektedir. Diğer yandan Tahsin Öz'ün hazırladığı *İstanbul Camileri* adlı çalışmada yapı, her üç şekilde, yani Fuat Paşa Camii, Fazlıpaşa Sarayı Camii ve Uzun Şücağ Mescidi olarak anılır. Her iki çalışmada dikkat çeken husus ise, Boyahane Camii adına rastlanmamasıdır. Ancak, belgede çok açık bir şekilde "Fazlıpaşa'da Fuad Paşa demekle maruf Boyahane Camii" ifadesi yer alır.

119 Geç Roma ve erken Bizans dönemine ait olan su kemeridir. Bugün bir kısmı Saraçhanebaşı'nda olan kemer Valens ya da Hadrianus Kemeri olarak da bilinir ("Bozdoğan Kemeri", *DBİA*, II, s. 319).

120 *Hadika*'da ve Öz'de Buhuri olarak anılmayan mescit, Kadıköyü Camii veya Osman Ağa Camii olarak bilinen cami olmalıdır. Bu caminin banisi I. Ahmed dönemi Babüssaade Ağası Osman Ağa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 656); öte yandan Kadıköy'de bulunan Osman Ağa Camii 1894 depreminde hasar gören yapılar arasındadır. Cami, Kadıköy çarşısı içinde Söğütlüçeşme Caddesi'nin kenarında yer alır (Deniz Çalışır, "Osman Ağa Camii", *DBİA*, İstanbul 1994, VI, s. 159).

121 Üsküdar-Dudullu yolu üzerinde bulunan mescidin banisi, Teberdar Mehmed Ağa'dır. Mescit, Veziriazam Bayram Paşa'nın minber koydurmasıyla camiye dönüştürülmüştür (Tarkan Okçuoğlu, "Bulgurlu Mescidi", *DBİA*, II, s. 333).

122 Belgede "Bulgurlu karyesinde [...] karye-i mezkûr camii şerifi minaresiyle duvarları münhedim olduğu" şeklinde geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Burmalı Mescit[123]	Şehzadebaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Bursa Merkez Hükümet Dairesi	Bursa	Zaten harap olan yapının depremde tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	Y.A.HUS, 303/77.
Büklüce Hanı	Kaputçular Caddesi Karakol karşısı	Üst katın bir odasının belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Büyük Karakol veya Nizamiye Karakolu[124]	Üsküdar	Mutfağının yıkılarak ikametin mümkün olmadığı	BEO, 35041; İ.ASK, RA 1312/32; *Saadet*, 3019, 3020; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1845; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38; Y.PRK. ASK, 93/51; Y.PRK.ZB, 13/35.
Büyük Köprü[125]	Büyükçekmece	Birçok mahallerinin çatladığı ve her iki taraf korkuluklarının bazı mahallerinin yıkıldığı	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Büyük Mecidiye Camii bkz. Ortaköy Camii			
Büyük Piyale Paşa Camii[126]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37; İ.EV, R 1314/19; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.

123 Şehzadebaşı Camii'nin kuzeyinde avlu kapısının önünde yer alır. 1497 yılında vakfedildiği anlaşılan mescidin banisi Mevlana Emin Nureddin Osman'dır. Mescide ismini veren burmalı minare, İstanbul'da tek örnek olmasıyla dikkat çeker (Tarkan Okçuoğlu, "Burmalı Mescit", *DBİA*, II, s. 340).

124 Tembel Hacı Mehmed Mahallesi'nde bugünkü Yapı Kredi Bankası'nın arkasında Balıkpazarı'nın girişinde bulunmaktaydı (http://seyyahinblogcu.com-26.10.2008).

125 Bu köprü, Büyükçekmece ile Mimarsinan köyü arasında ulaşımı sağlayan köprü olmalıdır. Kanuni, Zigetvar Seferi'ne çıkarken köprünün yapımını başlatmış, II. Selim zamanında tamamlanmıştır. Büyükçekmece Köprüsü olarak da anılır (Erdem Yücel, "Büyükçekmece Köprüsü", *DBİA*, II, s. 358).

126 Cami, medrese, tekke, türbe, hazire, sıbyan mektebi, sebil, çarşı ve hamamdan müteşekkil külliyenin banisi II. Selim'in damatlarından Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'dır (Yıldız Demiriz ve Baha Tanman, "Piyale Paşa Külliyesi", *DBİA*, VI, s. 254).

Büyük Valide Hanı[127]		Deniz tarafına bakan kısmının tehlikeli bir şekilde yıkılmak üzere olduğu	*Sabah*, 1768.
Büyük Yeni Han[128]	Çakmakçılar	Bazı mahallerinin ve ocak bacalarının harap olduğu	BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 90;[129] İ.HUS, M 1312/171; *Saadet*, 3056.
Büyükada Camii bkz. Hamidiye Camii			
Büyükdere Camii[130]	Büyükdere	Minaresinin şerefeden yukarısının çatlayarak yıkılmak üzere olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 16, 27; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1910;[131] *Tercüman*, 4809; Y.MTV, 99/56.
Büyükdere Karantinahanesi	Büyükdere	Ziyadece harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1691, s. 123; İ.SH, C 1312/1; *Saadet*, 3151; 3171; *Sabah*, 1917.
Cabir Hazretlerinin Türbesi-Hazreti Cabir Türbesi bkz. Atik Mustafa Paşa Camii			
Cafer Ağa Medresesi[132]	Ayasofya	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Cafer Ağa Mescidi[133]	Kadıköy	Depremden çokça harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 29, 60; İ.EV, Ş 1316/5; İ.EV, Ş 1312/24.

127 Mercan'da Çakmakçılar Yokuşu ile Fırıncılar Yokuşu arasında bulunan han, Kösem Sultan tarafından yaptırılmıştır (Gönül Cantay, "Valide Hanı", *DBİA*, VII, s. 362).

128 Kapalıçarşı ile Mısır Çarşısı arasında, İstanbul hanlarının yoğun olduğu alanda inşa edilmiş olan yapının III. Mustafa döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir (Gönül Cantay, "Büyük Yeni Han", *DBİA*, II, s. 349).

129 Emniyet Sandığı, bu dönemde Büyük Yeni Han içerisinde bulunduğundan bilgileri birleştirilmiştir.

130 Çayırbaşı Caddesi üzerindedir. Camii, III. Mustafa döneminde Sadaret Kethüdası olan Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır (Tarkan Okçuoğlu, "Büyükdere Camii", *DBİA*, II, s. 363).

131 Gazetede "Büyükdere'de kâin olub ahiren hareket-i arzdan kâmilen harab olduğu yazılan camii şerifin" şeklinde ifade edilmektedir.

132 Ayasofya'nın kuzeyinde Soğukkuyu Sokağı ile Alemdar Caddesi arasında bulunan medresenin banisi Kanuni dönemi Babüssaade ağalarından Cafer Ağa'dır (Zeynep Ahunbay, "Cafer Ağa Medresesi", *DBİA*, II, s. 365). Medrese, bulunduğu mahal nedeniyle Soğukkuyu Medresesi olarak da anılır.

133 Kadıköy'de Moda Caddesi üzerinde bulunan caminin banisi Babüssaade ağalarından Cafer Ağa'dır (Tarkan Okçuoğlu, "Cafer Ağa Camii", *DBİA*, II, s. 365).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Cafer Efendi Medresesi[134]	Kıztaşı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Cagalzade Mektebi	Üsküdar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 67.
Canbaz Mustafa Efendi Camii[135]	Haseki civarı Avratpazarı [Cerrahpaşa]	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12; İ.EV, Ş 1312/24.
Canbaz Mustafa Bey -Ağa- Camii[136]	Kocamustafapaşa yakını Cambaziye Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30, 65.
Camcı Ali Camii[137]	Vezneciler	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5, 62; İ.EV, L 1314/18; İ.EV, Ş 1312/24.
Camcı Muhiddin Mescidi	Haseki civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Camcılar Camii bkz. Gureba Hüseyin Ağa Camii			
Cami-i Atik[138]		Minarelerinin hasar gördüğü	*Sabah*, 1769.
Canfeda Hatun Camii[139]	Beykoz Akbaba köyü	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 62.
Canfeda Hatun [Kadın] Camii[140] ve Mektebi	Karagümrük	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 28, 59; İ.EV, Ş 1312/24.
Cankurtaran Camii[141]	Sultanahmet Civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2.

134 Darülhadis-i Kıztaşı olarak da anılan medrese hakkında çok fazla bilgi yoktur. Ancak yapı, 1908 Büyük Çırçır Yangını'nda yanmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 263).

135 Cerrahpaşa Kargı Sokağı'nda bulunan caminin Canbaz Mustafa Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Eser, Canbaziye Camii adıyla da anılırdı. Günümüze ulaşmamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 38). Caminin mektebi, medresesi ve tekkesi vardır. Harap olan camii 1962'de yeniden inşa edilmiştir. (http://www.tas-istanbul.com/index.php/asitane/mescitler-12.03.2015).

136 Banisinin Canbaz Mustafa Ağa'nın olduğu yapı, Kocamustafapaşa'da Eski Cami Sokağı'nda bulunmaktaydı. Günümüze ulaşmamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 38).

137 Banisinin Ali Çelebi olduğu caminin minberini Şeyhülislam Pirizade Sahip Mehmed Efendi koydurmuştur. Kuyucu Murat Paşa Türbesi yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 124).

138 Haber, "Tekfurdağı'ndan varid olan bir mektubta" şeklinde başlıyor. Ancak, içinde geçen Cami-i Atik ve Selimiye Camii Edirne'de olmalıdır.

139 Baniyesi I. Ahmed döneminde Harem-i Hümayun'da kethüda kadın olan Canfeda Hatun'dur. Yuşa Dağı yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 558).

140 Karagümrük'te eski bir mescidin yerine inşa edilen cami ve mektebin dışında Canfeda Kadın tarafından Saraçhane'de bir çeşme-sebil, Kasımpaşa'da bir zaviye, Beykoz Akbaba'da bir mescit ve hamam yaptırılmıştır (Necdet Sakaoğlu, "Canfeda Kadın", *DBİA*, II, s. 383).

141 Banisi II. Mehmed'in topçubaşısı Hasan Ağa'dır (Tahsin Öz, *a.g.e.*, I, s. 38).

Şemseddin Camii			
Cebeci Hanı[142]	Asmaaltı[143]	Bir odasının yıkıldığı	*Tercüman*, 4809.
Cedid Abdürrahim Medresesi bkz. Yeni Medrese			
Cedid Ali Paşa Camii	Babaeski	Şadırvanın suyunun tamamen dışarı çıktığı	*Saadet*, 3022.
Cedid Ali Paşa Medresesi[144]	Fatih civarı Zincirlikuyu	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 36; Y.MTV, 100/40.
Cedid İbrahim Paşa Medresesi[145]	Şehzadebaşı	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 35, 72; Y.MTV, 100/40.
Cedid Mehmed Efendi Medresesi[146]	Kabasakal	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 35; Y.MTV, 100/40.
Cedid Valide Sultan Camii bkz. Valide Sultan Camii			
Cedid Es-Seyid Hasan Paşa Medresesi bkz. Hasan Paşa-yı Cedid Medresesi			
Cemil Bey Sahilhanesi	Paşabahçe vapur iskelesi bitişiği	Sokak tarafında bulunan bahçe duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Cephane Karakolu bkz. Hapishane Karakolu			

142 Kapalıçarşı hanları grubundan olan hanın kenarındaki dükkânlar Yağlıkçılar Caddesi'ne açılır (Gönül Cantay, "Cebeci Hanı", *DBİA*, II, s. 390).

143 Mısır Çarşısı ile Nalburlar Çarşısı arasında bulunan çarşı (O. Bayrak, *a.g.e.*, s. 27).

144 Semiz Ali Paşa Medresesi olarak da bilinen medrese, Hattat Rakım Efendi Türbesi yanında, Atik Ali Paşa Camii yakınında olduğu için halk arasında Atik Ali Paşa Medresesi adıyla anılır. Semiz Ali Paşa tarafından bir külliyeye bağlı olmadan yaptırılmıştır. Asıl girişi, Nişanca Caddesi, bugünkü Hasan Fehmi Paşa Caddesi üzerinde bulunmaktadır (Zeynep Ahunbay, "Cedid Ali Paşa Medresesi", *DBİA*, II, s. 391).

145 Darülhadis, medrese, kütüphane, çeşme ve sebilden ibarettir. Banisi Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan'dır. Medrese, belgelerde Cedid İbrahim Paşa Medresesi olarak geçmektedir. Ancak, Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi, İbrahim Paşa Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 150).

146 Medrese, Sultanahmet'te Bab-ı Hümayun'un karşısındaki caddenin devamı olan Kabasakal Caddesi ile Mimar Mehmed Ağa Caddesi'nin kesiştiği köşede olup kapısı Kabasakal Caddesi'ndedir. Bunun için Kabasakal Medresesi olarak da bilinir. Banisi Elhac Mehmed Efendi'dir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 39). Yapı, bugün İstanbul Sanatları Çarşısı olarak kullanılmaktadır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Cerrahpaşa Camii bkz. Cerrah Mehmed Paşa Camii			
Cerrah Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Müştemilatı[147]		Son cemaat mahalinin kubbelerinin kısmen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 376, 402; EV.d, nr. 28331, s. 12, 47; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
Cerrahpaşa Medresesi bkz. Gevherhan Sultan Medresesi			
Cerrahpaşa Merkez Rüşdiyesi[148]		Hasar gördüğü	*Sabah*, 1767.
Cerrahpaşa Suyolları bkz. Halkalı Suyolları			
Cevahir Bedesteni bkz. Kapalıçarşı			
Cezayirli Ahmet Paşa Camii[149]	Hocapaşa Demirkapı istasyonu arkası	Minare ve kubbesinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 4, 45; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766.
Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii bkz. Gazi Hasan Paşa Camii			
Cezayirli Hasan Paşa Camii[150]	Kasımpaşa Kışla-yı Hümayunu	Duvar ve kubbelerinin birçok yerinin çatlayarak minaresinin şerefesinin dibinden yukarısının tamamen tehlikeli bir şekilde harap olduğu ve minare külahının direğinin yerinden fırlayarak büyük bir taş düştüğü	EV.d, nr. 28331, s. 15; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.

147 16. yüzyılın sonlarında Mimarbaşı Davut Ağa tarafından inşa edilen külliyenin banisi Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa'dır. Külliye, cami, türbe, çeşme, çiftehamam ve Gevher Sultan tarafından yaptırılan medreseden oluşmaktadır (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, II, s. 411).

148 Maarif Nezareti'nin yayımladığı 1311-1312 tarihli istatistik cetvelinde bu isimde bir okul yoktur (*Maarif-i Umûmiyye...*, s. 7). Ancak, yerini tespit edemediğimiz Celal Bey Merkez Rüşdiyesi veya Aksaray'daki Mahmudiye Merkez Rüşdiyesi olabilir.

149 17. yüzyılda Bostancıbaşı Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, günümüze ulaşamamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 20).

150 I. Abdülhamit döneminde Cezayirli Hasan Paşa tarafından yaptırılan Kalyoncu Kışlası (Ayşe Yetişkin Kubilay, "Kalyoncu Kışlası", *DBİA*, IV, s. 401) içinde yer alan cami, bulunduğu yer nedeniyle Kalyoncular Kışlası Camii olarak anıldığı gibi Gazi Hasan Paşa Camii adıyla da anılır.

Cevri Kasım Paşa Camii[151]	Bahâlî civarı Çağaloğlu	Camii ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Cibali Camii bkz. Sivrikoz Camii			
Ciğerim Dede Ali Efendi Dergâhı[152]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Ciğerim Dede Türbesi	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37.
Cündî Harim Dede[153] Türbesi	Altımermer Kâtip Muslihittin Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Çadır Ambarı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Çadırcı Hanı-Kahveciler İçinde-bkz. Kapalıçarşı			
Çağlayan Kasr-ı Hümayunu[154]	Kâğıthane	Mabeyn tarafındaki duvarın hasar gördüğü gibi camlarının dahi bir kısmının kırıldığı, Mirahur Köşkü'nün dahi deniz tarafında bulunan odanın çatısının çöktüğü; Darü'l-feres-i Hümayun'un bazı duvarlarının hasar gördüğü	Y.PRK.SGE, 6/32.
Çakalburnu Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Çakır Ağa Cami[155]	Aksaray Koska	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24.

151 İlk olarak 16. yüzyılda yapılan cami, Abdülaziz döneminde yeniden inşa edilmiş, ancak 1957'de yıktırılmıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 40). Cami, günümüzde yine aynı yere inşa edilmiş olup, bugün İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün B Blok'unun biraz ilerisinde Türkiye Diyanet Vakfı'na ait kitap satış bürosunun yanındadır.

152 Tersane yakınında olan dergâh, Sa'di tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

153 Belgede "Fatih'in cündibaşısı" olduğu ifade edilmektedir.

154 Abdülaziz döneminde Kâğıthane deresi vadisinde yapılmış olan kasrın mimarları Agop ve Sarkis Balyan'dır. Ancak, kasır günümüze gelememiştir (Tülay Artan, "Çağlayan Kasrı", *DBİA*, II, s. 461).

155 Aksaray'da adını vermiş olduğu mahallede Namık Kemal Caddesi üzerinde Ebu Bekir Ağa Sıbyan Mektebi'nin karşısında bulunmaktaydı. Çakır Ağa tarafından 1479'da inşa ettirilmiştir (Emine Naza, "Çakır Ağa Mescidi", *DBİA*, II, s. 461). Minberini Ragıp Mehmed Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 117). Belgelerde Aksaray'da olduğu ifade edilen Çakır Ağa Mescidi ile Koska'da Çakır Ağa Mahallesi'nin mescidi olarak kabul edilen Çakır Ağa Mescidi (Mercimek Mescidi) aynı mescit olmalıdır. Zira, her iki mescit için verilen yerler birbirine çok yakındır. Mercimek Camii olarak da anılan Koska'daki Çakır Ağa Mescidi, D. Kuban'a göre, Nerdübanlu Camii olarak da anılır. Yapı, 1934'te yıkılmıştır (Doğan Kuban, "Laleli", *DBİA*, V, s. 187).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Çakır Ağa Camii bkz. Üsküplü Camii			
Çakır Ağa Camii[156]	Edirnekapı Tekfursarayı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 71.
Çakırcı Hasan Paşa Camii[157]	Üsküdar Doğancılar	Zarar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13, 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Çakırcıbaşı Camii bkz. Çakırcı Hasan Paşa Camii			
Çakmakçılar Camii bkz. Sultan III. Mustafa Camii			
Çamaşırcı dükkânı	Çukurçeşme	Yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
Çamaşırcı dükkânı	Mahmutpaşa Mahallesi Yeşil Direkli Bakkal Sokağı	Hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı[158]	Üsküdar Atik Valide Mahallesi Çavuşdere	Tamirinin gerektiği	EV.d, 28331, s. 23, 49; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2061.
Çankırılı Mustafa'nın Kahvehanesi	Tahtakale Saka Çeşmesi Yakını	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Çarşamba Karakolu	Fatih	Hasar gördüğü	Y.MTV,106/44.
Çarşamba Tekkesi Mescidi bkz. Kurbağa Nasuh Camii			
Çatalca Hükümet Konağı		Duvarlarının harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1650, s. 5.
Çatal Hanı	Parmakkapı	Hacı Halim Efendi veresesinden olan kâgir odaların hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Çavuş Mescidi bkz. Şüca Çavuş Mescidi			

156 Banisi Sekbanbaşı Çakır Ağa'dır. Tekfur Sarayı yakınlarındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 116).

157 Banisi çakırcıbaşılıktan tuğ alan Mirimirandan Hasan Paşa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 639). Cami, Çakırcıbaşı Camii olarak da anılır.

158 Çamlıcalı Mehmed Efendi adlı bir şeyh tarafından kurulan tekke, Çınarlı Tekke ve İdris Efendi Tekkesi olarak da anılmaktadır. Tekkenin günümüze az bir kısmı ulaşabilmiştir (Baha Tanman, "Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi", *DBİA*, II, s. 467). Belgede dergâhın Şabaniye tarikatına ait olduğu ifade edilmektedir.

[illegible]	İstanbul Ağaçişleri Koska Tavşantaşı	[illegible] gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4, 5; İ.EV, Ş 1312/24.
Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi[160]	Beyazıt civarı Koska	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 37; Y.MTV, 100/40.
Çayır Dergâhı bkz. Kasım Çelebi Camii			
Çayır Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV,102/73; Y.MTV, 106/44.
Çelebioğlu Hoca Alaaddin Camii[161]	Alacahamam yakını Marpuççular Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31, 37.
Çengelköy'deki cami [162]		Duvarlarının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Çengelköy Mescidi bkz. İskele Camii			
Çengelköy Jandarma Karakolu-Çengelköy Karakolu		Duvarının çatladığı ve harap olduğu	İ.ASK, C 1312/16; *Tercüman*, 4809; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Çerağı Hasan Camii, nam-ı diğer Halıcı Camii	Yedikule civarı Çerağı Hasan Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 62.
Çeşme	Sofular civarı Et Meydanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24.
Çeşme	Sultanhamamı[163]	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24.

159 Banisinin Çavuşbaşı Süleyman Ağa olduğu külliye, cami, medrese ve çeşmeden oluşur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 116). Camisi, Koca Ragıp Paşa Sokağı'ndadır. Medresesi, Çoban Çavuş Medresesi olarak anıldığı gibi, camisi de Çoban Çavuş Camii şeklinde anılır. Belgelerde her iki şekilde de geçmektedir.

160 Mimar Kemalettin Mahallesi Koca Ragıp Paşa Sokağı'ndadır. Belgelerde medresesinden Çobançavuş Medresesi şeklinde bahsedilmektedir.

161 Alaca Mescit, Gelibolulu Alaaddin Camii, Ketenciler Mescidi veya Marpuççular Mescidi olarak da bilinir. Banisi Çelebioğlu Alaaddin'dir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 21).

162 Çengelköy'de depremde hasar gören camiler Çengelköy Mescidi (İskele Camii veya Çınarlı Mescit), Kerime Hatun Camii ve Kuleli Camii'dir. Belgede özellikle "Çengelköy'deki cami" ifadesinin yer alması bu caminin Çengelköy Mescidi olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak, Tahsin Öz'e göre, Çengelköy Mescidi olarak anılan iki mescit vardır. Bunlardan biri banisi Hacı Ömer Efendi olduğundan Hacı Ömer Mescidi olarak da anılan Çengelköy Mescidi, diğeri ise Öz'de Çınarlı Mescit olarak da anılan ve *Hadika*'da İskele Camii olarak zikredilen Çengelköy Camii'dir. Sonuncu yapıdan bahseden belgelerde açık bir şekilde vakfına da atıfta bulunularak İskele Camii ifadesine yer verilmesi, öte yandan diğer belgede Çengelköy'deki camii şeklindeki ifade bu mescidin Hacı Ömer Mescidi olabileceğini düşündürmektedir.

163 Belgede çeşmenin "Aşir Efendi Kütüphanesi'nin karşısındaki taş mektebin altında" yer aldığı belirtilmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Çıkrıkçı Hacı Hasan Çelebi Mescidi[164]	Samatya civarı Narlıkapı	İmama ait meşrutasının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Çıkrıkçı Kemaleddin Camii[165]	Fatih civarı Sarıgez	Bazı yerlerinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766.
Çınar Camii[166]	Samatya yakını Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42, 69.
Çınar Karakolu	Eyüp	Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Çınarlı Mescit bkz. İskele Camii			
Çiftalan köyündeki cami	Kemerburgaz nahiyesi civarı Bakırköy kazasına bağlı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Çiftehamam	Hasköy Caddesi	Bazı yerlerinin haraplaştığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Çinili Hamam[167]	Zeyrek	Bir hayli hasar gördüğü ve bazı taraflarının yıkıldığı	*Sabah*, 1767; *Sabah*, 1768.
Çivici dükkânı	Hasköy Bozahane Caddesi	Duvarının yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Çivizade Camii[168]	Zeyrek Çinilihamam Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Çoban Çavuş Camii bkz. Çavuşbaşı Süleyman Ağa Camii			
Çoban Çavuş Medresesi bkz. Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi			

164 Banisi Hasan Çelebi'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 121). Belgede banisinin tam adıyla anılan cami, Çıkrıkçı Camii veya Hasanağa Camii olarak da anılır.

165 Banisinin Çıkrıkçı Kemaleddin olduğu mabedin minberini Sadrazam Firarizade Abdullah Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 191). Caminin diğer adı, Sarıgez Camii'dir.

166 İlk banisi Davut Bey'dir. Daha sonra Sipahi Ocağı çavuşlarından Ocak Kethüdası Hacı Müstedam Ağa tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve minber koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 116). Cami, bu nedenle hem Karamani Davut Bey Mescidi hem de Müstedam Çavuş Mescidi olarak bilinir.

167 Kırkçeşme Mahallesi'nde İtfaiye Caddesi ile Çinili Hamam Sokağı'ndadır. Barbaros Hayrettin Paşa tarafından Beşiktaş'ta bulunan medreseye gelir sağlamak amacıyla yaptırılmıştır. Bir Mimar Sinan yapıtı olan eser, Hayrettin Paşa, Kaptan Paşa, Tezgâhçılar ya da Zeyrek Çinili Hamam adlarıyla da bilinir (Şerare Yetkin, "Çinili Hamam", *DBİA*, II, s. 516).

168 Banisi Şeyhülislam Mehmed Efendi olan caminin *Hadika*'ya göre bitişiğinde bir medresesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 117).

Çorlulu Ali Paşa Medresesi ve Kütüphanesi[169]	Irgatpazarı Çarşıkapı Yeniçeriler Caddesi	Medrese-i cevdâna içinde bulunan cami, medrese-i sani içindeki kütüphane ve dersanenin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35, 63; İ.EV, Z 1318/10; İ.EV, C 1314/9; Y.MTV, 100/40.
Çöplüce Kilisesi	Büyükçekmece kazasına bağlı	Birkaç yerinden harap olduğu	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Çuhacı Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Çukur Medrese bkz. Müfti Hüseyin Efendi Medresesi			
Çukurçeşme Hamamı[170]	Laleli	Erkek ve kadın taraflarının duvarlarıyla kubbelerinin yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767.
Çürükelma Camii bkz. Hacı Salih Camii			
Çürüklük Rifaiye Dergâhı	Kasımpaşa Bedrettin Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Dahiliye Gümrük Dairesi bkz. Emtia-i Dahiliye Gümrüğü			
Dahiliye Nezareti Dairesi bkz. Babıâli			
Daire-i Askeriye Matbaası		Hasar gördüğü	Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.
Daltaban Mescidi bkz. Kâtip Sinan Camii			
Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi bkz. Cedid İbrahim Paşa Medresesi			
Damat Mehmed Paşa Camii bkz. Öküz Mehmed Paşa Camii			
Darüledep Özel Mektebi	Kadırga	Başka bir yere nakli	*Saadet*, 3147.

169 Cami, medrese, tekke ve kütüphaneden müteşekkildir. II. Mustafa'nın damadı ve III. Ahmed'in sadrazamlarından Çorlulu Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır (Baha Tanman, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, II, s. 527).

170 Laleli'de bulunan II. Mehmed dönemine ait tarihi hamamdır. Laleli Hamamı da denilir (Semavi Eyice, "Çukur Çeşme Hamamı", *DBİA*, II, s. 537).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Darü'l-feres-i Hümayun bkz. Çağlayan Kasr-ı Hümayunu			
Darülhadis-i Bekir Ağa Medresesi[171]	Horhor civarı Kıztaşı ile Şehzadebaşı arası	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Darülhadis-i Bosnavi Medresesi[172]	Kırık Tulumba Caddesi Şehzade civarı	Kısmen harap olduğu, bir odasının tehlikeli bir şekilde çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767; Y.MTV, 100/40.
Darülhadis-i Hasan Ağa Medresesi[173]	Bozdoğan Kemeri civarı Kalenderhane Mahallesi	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Darülhadis-i Hulusi Efendi Medresesi[174]	Fatih civarı Otlukçu Yokuşu Darüşşafaka Caddesi	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 34, 63; *Sabah*, 2218; Y.MTV, 100/40.
Darülhadis-i İzzet Mehmed Efendi Medresesi[175]	Fatih civarı Darüşşafaka'nın karşısı	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.

171 Belgede Darülhadis-i Bekir Ağa Medresesi olarak geçen medrese, Baba Mahmut Bekir Ağa Darülhadisi veya Darülhadis-i Ebubekir Efendi şeklinde de anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 259).

172 Hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamayan medrese, 1918'de yangınzedelerin kaldığı bir barınak halindeydi (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 260). *Sabah* gazetesinin 1767 no.lu sayısında "Kırık Tulumba Caddesi'nde Bosnavi Darülhadis Medresesi'nin odasının tehlikeli şekilde çatladığı" haberi evkaf defteri ve evkaf iradesinde geçen Kırık Tulumba Caddesi'ndeki Darülhadis Medresesi'nin Bosnavi Medresesi olduğunu açıklar. Bu sebeple her iki şekilde geçen bilgiler birleştirilmiştir.

173 Banisi Kesriyeli Ahmed Paşa'nın kızkardeşinin mültezimi Hasan Ağa tarafından 1707 yılında yaptırılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 142).

174 Belgede bu şekilde geçen Ömer Hulusi Efendi Darülhadisi, bazı kaynaklarda Samanizade Medresesi olarak anılır. Zira, banisi olan Şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi Samanizade lakabıyla meşhurdur. Başhoca ve Musannif Sokaklarının çevrelediği adada yer almaktaydı. (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 225).

175 Darüşşafaka'nın ön sokağında Yahya Efendi Medresesi'nin yanında bulunan medresenin banisi Kütükoğlu'na göre, Vişnezade İzzeti Şeyh Mehmed Efendi olmalıdır (M.

Darülhadis Medresesi[176]	Sultanselim	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Darülhadis-i Mirzeban Hatun bkz. Mirzeban [Sultan] Medresesi			
Darülmuallimin		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s.160; İ.ŞE, RA 1312/14; YEE.d, nr. 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50.
Darüssaade Ağası Abbas Ağa Camii bkz. Abbas Ağa Camii			
Darüssaade Ağası Camii[177]	Küçükmustafapaşa civarı Çarşamba	Minaresinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 18, 71; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, R 1316/7.
Darüssaade Ağası Camii bkz. Mercan Ağa Camii			
Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve sebili[178]	Divanyolu Kapalıfırın Hoca Rüstem Sokağı	Hasar gördüğü ve medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 56; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.

176 Belgede Darülhadis Medresesi olarak geçen bu medresenin hangi medrese olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Medresenin Çarşamba'ya yakınlığı göz önüne alındığında yukarıda ifade edilen medreselerden Darülhadis-i İzzet Mehmed Efendi Medresesi olma ihtimali kuvvetlidir. Zira, yalnız Y.MTV'de geçen medresenin evkaf listelerinde de yer alması muhtemeldir.

177 Evkaf iradesindeki 63 no.lu kayıtta Fatih'te Çarşamba'da Darüssaade Ağası Mehmed Ağa Camii; 239 no.lu kayıtta da "Çarşamba'da Mehmed Ağa Camii minaresi" şeklinde birbirine yakın bölgelerde ve aynı adı taşıyan iki ayrı mekândan bahsedilmektedir. Söz konusu benzerlik evkaf defterindeki listede de karşımıza çıkar. Nitekim s. 18'de "Fatih civarı Çarşamba'da Mehmed Ağa Camii" denirken, s. 71'de "Küçükmustafapaşa civarında Darüssaade Ağası Camii" ifadesi geçmektedir. Ancak, gerek Ayvansarayi'de, gerekse T. Öz'ün çalışmalarında aynı mahalde yer alan iki ayrı Mehmed Ağa Camii'ne rastlanmamıştır. Dolayısıyla her iki belgede de iki kez zikredilmesine rağmen, aynı yapıdan bahsedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çarşamba'da Kâtip Muslihittin Mahallesi'nde olan cami, tekke, hamam, çeşme ve türbeden müteşekkil bir külliyenin parçasıdır. 16. yüzyıla ait yapının banisi Darüssaade Ağası Habeşi Mehmed Ağa'dır (Tarkan Okçuoğlu, "Mehmed Ağa Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, s. 355).

178 Medrese, sebil ve mektepten müteşekkildir. Medresesi, belgelerde Mehmed Ağa Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 73). Banisi Kızlarağası (Darüssaade Ağası) Hacı Mehmed Ağa'dır. Bu nedenle Kızlarağası Medresesi denildiği gibi, semte adını veren Hoca Rüstem Mescidi karşısında bulunduğu için Hoca Rüstem Medresesi olarak da anılır (Zeynep Ahunbay, "Mehmet Ağa Külliyesi", *DBİA*, V, s. 356).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Darüşşafaka binası[179]	Sultanselim civarı	Tamire muhtaç olduğu, binanın çatısının bir tarafı ile tavanının tamamen yıkıldığı gibi çatıdaki kâgir korkuluğun da büyük kısmının yıkıldığı, okulun erkekler kısmının bazı köşelerinin ayrıldığı, kızlar kısmının da gövde duvarının önemli derecede hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 141; İ.HUS, M 1312/173; İ.HUS, S 1312/51; İ.ŞE, S 1312/8; *Sabah*, 1766; Y.A.HUS, 303/33; Y.A.HUS, 307/82.
Darüşşifa Camii[180]	Fatih civarı Mülga Esirpazarı	Hasar gördüğü	EV.d, 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Davut Paşa [Ağa] Camii[181]	Eyüp	Minaresinin yıkıldığı	*Sabah*,1767.
Davut Paşa Camii[182]	Üsküdar Hâkimiyet-i Milliye Caddesi	Minaresiyle kısmen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 13, 46; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, B 1312/21; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2393; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.PRK.ZB, 13/35.
Davut Paşa Camii, Hamamı, Mahkemesi, Medresesi ve Türbesi[183]	Davutpaşa	Hasar gördüğü, hamamının bir hayli hasar gördüğü, medresesinin tamamen harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 408; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 126 (Mahkemesi); BEO.NGG. d, nr. 685, sr. nr. 460; EV.d, nr. 28331, s. 12, 46; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1314/15; İ.EV, B 1312/21; (medrese) Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 100/40; Y.MTV, 108/50; *Sabah*, 1767 (hamam, cami).

179 Okul, 1873'te Fatih'teki Maşuk Paşa Konağı'nda açılarak faaliyete geçmiştir (Burcu Özgüven, "Darüşşafaka, Mimari", *DBİA*, İstanbul 1994, III, s. 2).

180 Fatih Camii Külliyesi'ne ait darüşşifanın içinde bulunan müstakil bir mescittir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 161).

181 Belgede Davut Paşa Camii olarak geçmekte ise de, Eyüp civarında aynı isimde başka bir cami olmadığından adı geçen cami Eyüp'teki Davut Ağa Camii olmalıdır. Cami, Babüssaade Ağası Davut Ağa tarafından Eyüp Nişancası'nda Şeyh Murat Tekkesi civarında inşa ettirilmiştir (N. Esra Dişören, "Davud Ağa Mescidi", *DBİA*, III, s. 6-7).

182 Banisi "Kara Nişancı" yahut "Küçük" lakaplarıyla da anılan Fatih ve II. Bayezid dönemi devlet adamlarından Davut bin Abdülhay'dır (İ. Aydın Yüksel, "Kara Davud Paşa Camii", *DBİA*, IV, s. 438). Kara Davut Paşa Camii adıyla meşhurdur.

183 Külliye, medrese, cami, tabhane, türbe, mahkeme, imaret, mektep, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır. Banisi II. Bayezid'in vezirlerinden Derviş Davut Paşa'dır (Semavi Eyice, "Davud Paşa Külliyesi", *DBİA*, III, s. 7). *Hadika*'da Davut Paşa'nın II. Bayezid dönemi sadrazamlarından olduğu yazılıdır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 158).

Davutpaşa Kışla-yı Hümayunu[184]	Davutpaşa	Cephanelik ve fırının hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 84; LASK, S 1312/27; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 107/26; Y.MTV, 115/38.
Davutpaşa Merkez Rüşdiyesi		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, 279; BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 338; BEO. AYN.d, nr. 1683, s. 348; İ.MF, CA 1312/5; İ.MF, L 1312/2; İ.MF, Z 1312/7; MF.MKB,66/43; MF.MKB, 68/25; MF.MKB, 66/101; MF.MKB, 73/44; *Sabah*, 1826; *Sabah*, 1767; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Daye Hatun Türbesi[185]	Mahmutpaşa Tarakçılar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24.
Debbağhane Tekkesi bkz. Molla Çelebi Dergâhı			
Debbağzade Camii bkz. Sormagir Camii			
Debbağzade Kethüdası Hacı Hüseyin Efendi Mektebi	Altımermer civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41.
Debbağzade Medresesi[186]	Çarşambapazarı yakını Darüşşafaka Caddesi	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 42; Y.MTV, 100/40.

184 1831-1832'de II. Mahmud tarafından Asakir-i Mansure-i Muhammediyye askerleri için yaptırılan kışladır (Ayşe Yetişkin Kubilay, "Davutpaşa Kışlası", *DBİA*, III, s. 11). Bugün Yıldız Teknik Üniversitesi'nin büyük bir bölümü bu kışlada eğitim vermektedir (http://www.renovanews.com-28.07.2008).

185 Mahmutpaşa'da Taya Hatun Mahallesi'nde, Tarakçılar Caddesi'ndedir. Tarakçılar Camii adıyla anılan caminin banisi II. Mehmed'in sütannesi Ümmü Gülsüm Hatun'dur (Emine Naza, "Dâye Hatun Camii", *DBİA*, III, s. 12). Belgede geçen Daye Hatun Türbesi bu caminin avlusunda yer alır.

186 Bugün Fatih Kız Lisesi'nin köşesindedir. Debbağzade Mehmed Efendi Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 215).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Defter-i Hakani Nezareti		Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 118; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156, 170, 215; BEO.AYN.d, nr. 1685, s. 1; İ.HUS, M 1312/163; *Saadet*, 3104; 3026; Y.A.HUS, 307/82; YEE. d., nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.DFE, 1/34.
Defterdar Camii veya Defterdar Mahmut Efendi Camii[187]	Eyüp Defterdar İskelesi	Cami ve helalarının hasar gördüğü	EV.d, 28331, s. 23, 47; İ.EV, Ş 1312/24.
Defterdar Ahmet Çelebi Camii[188]	Yenibahçe yakını Çapa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 40; İ.EV, B 1314/8.
Defterdar Ahmet Çelebi Medresesi[189]	Çapa Lütfi Paşa Sokağı	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Defterdar Ebulfazl Camii[190]	Hz. Halit civarı Eyüp	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7; İ.EV, Ş 1312/24.
Defterdar Mustafa Efendi Mektebi	Bozdoğankemeri Şehzade civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5; İ.EV, Ş 1312/24.
Değirmen Ocağı Camii[191]	Ayasofya bitişiği Topkapı Sarayı dahili Sarayburnu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 48; İ.EV, Ş 1312/24.

187 16. yüzyıl devlet adamlarından Defterdar Nazlı Mahmud Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır (Fahrünnisa Ensari Kara, "Defterdar", *DBİA*, III, s. 15). Banisi nedeniyle Nazlı Mahmut Efendi Camii olarak da anılır. *Hadika*'ya göre mahallesi bulunan cami, dönemin çömlekçiler çarşısı yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 367).

188 Mescit, Lütfi Paşa Çeşmesi yakınında olduğu için bu isimle meşhur olmuştur. Banisi Defterdar Ahmed Çelebi Efendi olan cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 254), Çapa-Fındıkzade'de Ördek Kasap Mahallesi Lütfi Paşa Sokağı'ndadır (İ. Aydın Yüksel, "Lütfi Paşa Mescidi", *DBİA*, V, s. 231).

189 Mescit ve medreseden müteşekkildir. Banisi II. Bayezid, I. Selim (Yavuz) ve I. Süleyman (Kanuni) dönemlerinde başdefterdarlık yapmış olan Ahmed Çelebi'dir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 276).

190 Belgelerde "Hazret-i Halid civarında Defterdar Ebulfazl Camii" olarak geçen yapıya mevcut kaynaklarda rastlanmamıştır. Ancak, Eyüp Dökmeciler'de bulunan ve Defterdar Mescidi, nam-ı diğer Kara Süleyman Camii olarak anılan cami, belgede bahsi geçen eser olmalıdır.

191 Caminin banisi Kanuni olup minberini Hadika-i Hassa bostanvulbaşısı olan ağalardan Sivasi Mehmed Ağa koydurmuştu. Mahfili ise, III. Osman döneminde yapılmıştı. Cami, çini kiremitle örtüldüğünden Yeşil Kiremitli Mescit adıyla meşhurdu. Caminin altında sıvacılar ve meremmatçılar ocağı bulunmaktaydı. Civarında da bıçkıcılar, okçular ve yaycılar ocakları vardı. *Hadika*'ya göre, Bostancı Ocağı yakınında olan caminin mahallesi yoktu (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 331).

Demirci dükkânı	Edirnekapı	Tamamen yıkıldığı	Sabah, 1766.
Demirhane-Temürhane[192]		Hasar gördüğü	Y.MTV, 115/38.
Derbend Karakolu önündeki terazinin arka tarafındaki kurşun borular bkz. Taksim Suyolları			
Dereseki köyündeki cami[193]	Beykoz	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 27, 62; İ.EV, Ş 1312/24.
Dersaadet cihetinde üç antrepo		Hasar gördüğü	İ.HUS, S 1312/45.
Dersaadet Gümrüğü bkz. Emtia-i Dahiliye Gümrüğü			
Dersaadet Rıhtımı		Bazı yerlerinin çöktüğü	*Saadet*, 3033; Y.A.HUS, 303/41.
Dersaadet Mekteb-i İdadisi		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1683, s. 248.
Deruni Mehmed Efendi Dergâhı[194]	Vezneciler	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18, 63; İ.EV, Ş 1312/24.
Devoğlu Medresesi[195]	Süleymaniye civarı Mercan	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 36; Y.MTV, 100/40.
Dırağman Camii bkz. Tercüman Yunus Bey Camii			
Dibekli Camii bkz. Emin Bey Camii			

192 Askeri kuruma ait. Belgede Saraçhane Ambarı ve Matbaa-i Askeri ile birlikte verilmiştir.

193 *Hadika*'da geçen Dereseki Mescidi olmalıdır. Caminin banisi Molla Fenari olup minberini Burnaz İbrahim Ağa isimli bir hayır sahibi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 558).

194 Kalenderhane Mahallesi'nde bulunan tekke, günümüzde İ.Ü. Zooloji Enstitüsü binasının bulunduğu alanda yer almaktaydı. Nakşibendi tarikatından Deruni Şeyh Mehmed Efendi tarafından kurulmuştur (Baha Tanrnan, "Deruni Mehmed Efendi Tekkesi", *DBİA*, III, s. 37).

195 Belgede Devoğlu Medresesi olarak bahsedilen ve Süleymaniye'de Müftülük ile Mimar Sinan Türbesi arasından inen Fetva Yokuşu'nun sol tarafındaki Odunkapısı Yokuşu'nda Devoğlu Çeşmesi ve Hoca Hamza Mescidi'nin karşısında bulunan Siyavuş Paşa Medresesi, Sultan II. Selim'in damadı Kanijeli Siyavuş Paşa tarafından eşi Fatma Sultan için yaptırtılmıştır. Bundan dolayı medreseden Fatma Sultan Medresesi olarak bahsedildiği gibi, Hoca Hamza Mescidi ve Devoğlu Çeşmesi'nin karşılarında bulunması dolayısıyla zaman zaman Hoca Hamza Medresesi ve Devoğlu Medresesi adlarıyla da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 126).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Dikimhane Kışla-yı Hümayunu		Tamirinin gerektiği, kaymakam odasının tamirinin birkaç hafta içinde biteceği	Y.MTV,102/73; Y.MTV, 106/44.
Dimonki (?) Mektebi	Fener	Harap olduğu	*Tercüman*, 4808.
Direklerarası[196]	Şehzadebaşı Civarı	Bir kısmının tehlikeli bir şekilde harap olduğu, kemer duvarının yıkıldığı ve tamamının yıktırıldığı	*Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020.
Divanhane Camii[197]	Kasımpaşa Bahriye Nezareti Dairesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 15.
Divan-ı Muhasebat Dairesi		Mahkeme-i Ticaret'in evrak odasının tavan sıvalarının döküldüğü ve merdivenlerinin hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 118; İ.HUS, M 1312/36; İ.HUS, S 1312/45; *Saadet*, 3028; YEE.d, nr. 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/6.
Divani Ali Camii[198]	Gedikpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1312/9.
Divan-ı Harb Dairesi		Bazı yerlerinde hasarın fazla olduğu	Y.PRK.ZB, 13/50.
Dizdariye Camii[199]	Büyükçekmece	Bazı duvarlarının yıkıldığı	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Dizdariye Camii bkz. Dizdarzade Mehmed Camii			
Dizdariye Medresesi[200]	Kadırga	Tamamen harap olduğu	EV.d, 28331, s. 37; Y.MTV, 100/40.

196 Şehzadebaşı'nda bugünkü Vezneciler Caddesi'nin Vezneciler ile İbrahim Paşa Mescidi'nin arasındaki bölümünde oluşan 19. yüzyılın önemli eğlence merkezidir (Raşit Çavaş, "Direklerarası", *DBİA*, III, s. 60).

197 Banisinin II. Mehmed olduğu caminin minberini Hayreddin Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 409).

198 Banisi Divan Kâtibi Ali Efendi'nin olan caminin minberini Salih Ağa adındaki bir hayır sahibi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 251). Divani Ali Çelebi Camii veya Gedikpaşa Camii olarak da anılır.

199 Mevcut kaynaklarda Büyükçekmece'de bulunan ve Dizdariye Camii adıyla anılan bir camiye tesadüf edilememiştir. Bugün Büyükçekmece ilçesine bağlı Dizdariye Mahallesi adı verilen bir mahalle vardır. Böyle bir mahalle adının varlığı, aynı adla anılan bir caminin olabileceği izlenimini verir.

200 Medrese, Dizdariye Yokuşu ile Medrese Sokağı'nın köşesinde yer almaktaydı. Dizdarzade Mehmed Efendi Medresesi adıyla da anılırdı. Medresenin yerinde bugün Özel İdare binası bulunmaktadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 75-76).

[illegible]	[illegible]	Hasar gördüğü	LEV, Z 13175.
Doğramacı Ahmet Efendi Dergâhı[202]	Kasımpaşa Seyit Ali Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23; İ.EV, Ş 1312/24.
Doğramacı dükkânı	Üsküdar Rum Mehmet Paşa Mahallesi Balaban	Ön tarafının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Doğramacı Hüseyin Efendi'nin dükkânı	Üsküdar	Arka tarafının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Dolmabahçe Camii[203]		Bazı yerlerinin -duvarlar ve yay kemerleri, sağ minaresi ile mahfil-i hümayunu- hasarlı olduğu, etraf beden duvarlarının hasar gördüğü, tarafeyn mahfillerinde çatlaklar meydana geldiği	İ.EV, S 1312/16; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, ZA 1313/16; YEE.d, nr. 191, s. 1-2; Y.MTV, 99/65; Y.MTV, 104/80.
Dolmabahçe Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Dökmeciler Camii[204]	Eyüp civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29, 31.
Durbali Mescidi[205]	Üsküdar Kavukçular	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24.
Duvarcı Hanı	Tatavla[206]	Yıkıldığı	*Sabah*, 1768; *The Levant Herald*, 28.
Dükkânlar	Balat Leblebiciler içi	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.

201 Binbirdirek'te, Dizdariye Çeşme Sokağı'ndadır. Caminin banisi, Mehmed bin İbrahim es-Said el-Askeri'dir. Cami, 1505'te inşa edilmiştir (İ. Aydın Yüksel, "Dizdariye Camii, *DBİA*, III, s. 73). Belgede banisinin adıyla açık bir şekilde zikredilen cami, bugün Dizdariye Camii olarak anılır.

202 Dergâh, Kadiri tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

203 Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından başlatılıp Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanan ve Dolmabahçe Sarayı'nın güneyinde yer alan camidir (Afife Batur, "Dolmabahçe Camii", *DBİA*, III, s. 88).

204 Düğmecibaşı Mescidi olarak bilinen cami, Anadolu Kazaskeri Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır (Esra Dişören, "Düğmecibaşı Mescidi", *DBİA*, III, s. 107). *Hadika*'da belirtildiğine göre, Oluklubayır yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 351).

205 Banisi Ali Bali, Fatih dönemi askerlerindendir. *Hadika*'ya göre, mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 646).

206 Bugün Kurtuluş olarak anılan semt.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Dükkanlar [140 ve 142 nolu]	Balıkpazarı[207] Caddesi	Tehlikeli şekilde hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Dükkânlar	Baskıcı Sokağı	Yıkıldığı	*Sabah*,1767.
Dükkân [2 adet]	Bayezid Camii yanı	Çatılarının yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Dükkân [91 no.lu]	Beyazıt civarı Okçularbaşı	Üst katının belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Dükkan	Büyük Hamam bitişiği	Tamamıyla yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Dükkân [2 adet]	Direklerarası	Çöktüğü	*Sabah*, 1767.
Dükkân	Haffafhanebaşı tütüncü dükkânı bitişiği	Tamamen göçtüğü	*Saadet*, 3019.
Dükkân [3 adet]	Kapalıçarşı İskenderboğazı Makasçı Camii bitişiği Çarşıkapı	Pek ziyade harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Dükkân	Karaköy Kostoriyadi'nin eczanesi bitişiği	Yıkılmak üzere olduğu	*Sabah*, 1769.
Dükkân	Kasımpaşa Tabakhane Sokağı	Duvarlarının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Dükkân [5 no.lu]	Kocamustafapaşa Nizamiye Karakolu karşısı	Deprem nedeniyle çıkan yangında harap olduğu	*Tercüman*, 4809.
Dükkânlar	Koska Caddesi	Hasar gördüğü	*Sabah*, 1767.
Dükkân	Sirkeci'deki cami karşısı	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Dükkân [4 adet]	Tahtacılar	Çöktüğü	*Saadet*, 3019.
Dükkân	Yedikule harici debbağhaneler içi	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 264.
Dükkân [3 adet]	Zindankapı	Kısmen yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
Dülbend Ağa Çeşmesi bkz. Tülbent Ağa Çeşmesi			
Dülgerzade Camii[208] ve Kütüphanesi	Saraçhanebaşı Fatih Parkı karşısı	Minaresinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 5, 62; İ.EV, S 1315/4; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1321/1; *Sabah*,1766.

207 Eminönü'nde Mısır Çarşısı'nın ana kapısının biraz ilerisindeki Balıkpazarı Kapısı'nın yakınındadır (Murat Belge, "Balıkpazarı", *DBİA*, II, s. 26).

208 Banisi Şemseddin Habib Efendi olan caminin minberini Çalık Osman Ağa koydurmuştur. Şemseddin Habip Efendi Camii olarak da anılır. Sarı Gürz [Sarıgez olmalı] Mescidi karşısında mektebi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 159).

Ebe Kadın Camii[209]	Aksaray Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; LEV, Ş 1312/24.
Ebulfazl Mahmut Efendi Medresesi[210]	Şehzadebaşı	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 36, 71; Y.MTV, 100/40.
Ebulfazl Medresesi bkz. Ebulfazl Mahmut Efendi Medresesi			
Ebulfeth Camii[211]	Büyükçekmece	Çatının hayli mahallinin tahrip olduğu	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Ecnebi gümrüğü		Dahilinde olan yerlerin hasar gördüğü	İ.HUS, S 1312/45.
Eczacı Tomas'ın kanyak fabrikası	Heybeliada	Kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Eczane	Üsküdar Ahmediye	Üst kat odalarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Edirne Oteli	Sirkeci civarı	Ön tarafının yıkıldığı	*Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
Edirnekapı Hamamı bkz. Mihrimah Sultan Hamamı			
Edirnekapı Camii bkz. Mihrimah Sultan Camii			
Efdalzade Efendi Medresesi[212]	Fatih civarı Nişanca Camii karşısı Şekerci Hanı yanı	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 36, 63; Y.MTV, 100/40.
Eğrikapı Karakolu	Eğrikapı	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.

209 Asıl banisi Hamal Hayreddin Çelebi olup daha sonra Ebe Kadın olarak tanınan Ayşe Hanım tarafından yenilenmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 94). Camii, Hamal Hayreddin Camii olarak da anılır.

210 17. yüzyılda Şehzadebaşı'ndaki bugünkü belediye sarayının köşesinde yaptırılan medrese 1954 yılında yıktırılmıştır. Banisi Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış, ulemadan Ebulfazl Mahmud Efendi'dir (Semavi Eyice, "Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi", *DBİA*, III, s. 122). Belgede Ebulfazl Mahmut Efendi Medresesi olarak geçen yapı, Ebulfazl Medresesi olarak da anılır.

211 Büyükçekmece Dizdariye Mahallesi'nde bulunan cami bugün Fatih Sultan Mehmed Camii ya da Fatih Camii olarak anılır (http://yolgecen.wordpress.com).

212 Fatih'te Malta Çarşısı içinde, Şekerci Hanı ile I. Mahmut sebili arasındaydı. II. Mehmed ve II. Bayezid dönemleri ulemasından Seyyid Efdalzade Hamidüddin Efendi tarafından yaptırılmıştı. Günümüze ulaşmamıştır (Zeynep Ahunbay, "Efdalzâde Medresesi", *DBİA*, III, s. 133).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Eğrikapı Mescidi bkz. Avcı Bey Camii			
Eğriminare Mescidi bkz. Suhte Sinan Camii			
Ekmekçi Manul'un fırını	Debbağhane meydanı Tophane ile Fındıklı arası	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Ekmekçi fırını tezgâhtarı Rum milletinden Dimitri'nin fırını	Balat Leblebiciler	Yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Ekmekçi fırını	Sebzeci Sokağı Hasköy çarşısı	Bazı mahallerinin tehlikeli bir şekilde harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Ekmekçi ve simitçi fırınları	Kanlıca	Bacalarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Ekmekçibaşı Mescidi[213]	Edirnekapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34; *Sabah*, 2218.
Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi,[214] içindeki cami ve türbesi	Vefa Şehzadebaşı	Medresenin tamamen harap olduğu, cami minaresinin külahı ile türbeye ait sebil duvarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22;[215] İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40; Y.PRK. ŞH, 4/102.
Ekşeniz (?) köyündeki cami	Büyükçekmece kazasına bağlı	Bütün bütün harap olduğu	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Elbise Ambarı[216]		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 84; İ.ASK, S 1312/27; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.
Elen Ticaret Okulu bkz. Rum Ticaret Mektebi			

213 Belgede Fatih'in ekmekçibaşısı olduğu belirtilmektedir.

214 Medrese, Vefa'da Kovacılar Caddesi'nin Taştekneler Sokağı ile birleştiği köşede bulunmaktadır. Medresesi, I. Ahmed dönemi defterdarlarından Ekmekçioğlu Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır (Zeynep Ahunbay, "Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi", *DBİA*, III, s. 146).

215 Evkaf iradesinde ve listesinde yalnız türbeye ait sebil duvarı söz konusu edilmektedir.

216 Seraskerlik'e bağlıdır.

Elvanzade Camii[217]	Unkapanı Yeşiltulumba Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; LEV, Ş 1312/24.
Emin Bey Camii[218]	Beyazıt	Minarelerinin neredeyse tamamen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019.
Emin Çavuş Camii	Yenibahçe civarı	Hasar gördüğü	*Sabah*, 2482.
Emin Ganem Mustafa Çavuş Mektebi[219]	Yedikule	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331. s. 11, 51; İ.EV, Ş 1312/24.
Emin Ganem Türbesi	Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Emin Sinan Camii[220]	Gedikpaşa Eminsinan Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4, 44; İ.EV, Ş 1312/24.
Emin Sinan Efendi Medresesi bkz. Kepenekçi Sinan Ağa Camii ve Medresesi			
Emin-i Cev[221] Mehmed Efendi Mescidi[222]	Şehremini civarı Paşabakkalı yakını Topkapı Melek Hatun Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28, 49.
Emin-i Cev Mustafa Efendi Camii[223]	Topkapı Arpaemini Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34.

217 Banisi Elvan Çelebi olup mahallesi bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 206). Banisi nedeniyle Elvan Çelebi Camii olarak anıldığı gibi, Azaplar Camii olarak da anılır. T. Öz, her iki ismi zikretmekle beraber, banisi konusunda farklı bir görüş öne sürer. Ona göre, banisi Hoca Sinan'dır. 1884'te yanan cami, tamir görmüş ve 1942'de yol yapımı nedeniyle yıktırılmıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 26).

218 Beyazıt'ta Tavşantaşı Mahallesi'nde Tiyatro Aralığı Sokağı ile Dibekli Cami Sokağı'nın köşesindedir (Emine Naza, "Emin Bey Camii", *DBİA*, III, s. 157). Cami, Dibekli Camii olarak da anılır.

219 Belgelerde Emin Ganem Mustafa Çavuş Mektebi olarak zikredilen okul, Emin Ganem Mektebi adı ile de anılır.

220 Banisi Fatih'in matbah emini Emin Sinan Bey'dir (Emine Naza, "Emin Sinan Mescidi", *DBİA*, III, s. 158). Akarçeşme Mescidi olarak da bilinir.

221 Arpa emini.

222 İnşa tarihi kesin olarak bilinemeyen cami günümüze ulaşmamıştır. Belgede banisinin adı ile zikredilen mescit, T. Öz'de Arpa Emini Mescidi olarak geçer (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 23).

223 Banisi daha sonra defterdarlık yapmış olan Arpa Emini Mustafa Efendi'dir. Caminin minberini Feraizci Efendizade Abdülkerim Efendi koydurmuştur. *Hadika*'da Yenibahçe çayırı yakınında olduğu belirtilir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 74).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Emir Buhari Camii[224]	Fatih civarı Sarıgüzel	Minaresinin yıkıldığı ve kısmen çöktüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
Emir Buhari Dergâhı[225]	Eğrikapı dahili Toklu İbrahim Dede Mahallesi	Semahanesiyle bazı mahallerinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 51, s. 70; İ.EV, C 1313/9; *Sabah*, 2228; *Sabah*, 2288.
Emirgân Rüşdiye Mektebi bkz. Mirgûn Rüşdiye Mektebi			
Emirler Camii[226]	Sirkeci istasyonu civarı	Minaresinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 3, 44; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4808.
Emir -Emre- Hoca Medresesi[227]	Bozdoğankemeri Kirazlı Mescit civarı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Emir Kemaleddin Dergâhı	Gedikpaşa civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 49.
Emirgân-Mirgûn-Camii[228]		Minaresinin aleminin kiremitliğe düştüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39; Y.MTV, 99/56.
Emniyet Sandığı[229] bkz. Büyük Yeni Han			

224 Emir Buhari Tekkesi Mescidi olarak da bilinen mescidin banisi II. Bayezid'dir. Asıl adı Eş-şeyh Es-seyyid Ahmed Nakşibendi olan Emir Buhari adına yaptırılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 84).

225 İvaz Efendi Camii'nin biraz aşağısındadır. Bugün harabe halinde olan yapı (S. Eyice, "Ayvansaray", s. 494), restore edilmektedir. Ayvansaray'da Dervişzade Sokağı'nda bulunan tekkeyi, Nakşibendiliği İstanbul'a getiren ve Emir Buhari adıyla tanınan Ahmed Buhari kurmuştur. Fatih'teki tekkeden sonra inşa edilen ikinci en önemli Nakşi tekkesidir (Thierry Zarcone, "Emir Buhari Tekkesi", *DBİA*, III, s. 165).

226 Banisinin Emir Hace (Hoca) Seyyid Mustafa Efendi olduğu caminin minberini Defterdar Avni Mehmed Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 85-86).

227 Bozdoğan kemeri ile Süleymaniye arasında Kirazlı Mescit civarındaydı. Medresenin adı bazı listelerde Emir, bazı listelerde Emre olarak geçmektedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 130).

228 I. Abdülhamid tarafından şehzadelerinden Mehmed ve onun annesi Hümaşah Kadın adına yaptırılmıştır (Belgin Demirsar, "Emirgan Camii", *DBİA*, III, s. 169).

229 Emniyet Sandığı Dairesi, bu dönemde Büyük Yeni Han'ın içinde yer almaktadır (*BEO.NGG d*, nr. 685, sr. nr. 90).

Emtia-i Dahiliyye Gümrüğü		Deniz tarafı rıhtımının hasar gördüğü, gümrük çatısının etraf duvarlarının harap olarak denize meylettiği ve kara tarafı duvar pencerelerinin hasar gördüğü; gümrük binaları ve ambarlarının tehlikeli şekilde çatladığı, deprem nedeniyle Dersaadet ve Galata Gümrükleri binasının rahnedar olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 320; BEO.AYN.d, nr. 1694, s. 392; BEO.AYN.d, nr. 1694, s. 280; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 119, 215, 347; BEO.AYN.d, nr. 1694, 227; İ.HUS, S 1312/45; İ.RSM, M 1312/4; İ.RSM, RA 1312/8; İ.ŞE, C 1312/13; İ.ŞE, Z 1312/1; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 32; Y.MTV, 108/50.
Erdebili Dergâhı[230]	Ayasofya	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19, 56; İ.EV, Ş 1312/24.
Ermeni Hastanesi[231]	Yedikule harici	Yeni yapılan binanın saçağının uçtuğu ve kadınlar tarafı binasının çatısının açıldığı; hastanenin taraçalarının harap olduğu	*Saadet*, 3021; *Sabah*, 1767; *Terciiman*, 4809; *The Levant Herald*, 29.
Ermeni Kilisesi	Kadıköy Mumhane Sokağı	Duvarlarından taşların düştüğü ve sokak kapısının tehlikeli bir şekilde ayrıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.
Ermeni Kilisesi[232]	Kartal	Duvarının çatladığı, tüm avizelerin kırıldığı	*Saadet*, 3019.
Ermeni Kilisesi[233]	Kınalıada	Şiddetli bir şekilde yarıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *Terciiman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.

230 Sultanahmet'te Caferiye Sokağı, Soğukçeşme Sokağı ve Soğukkuyu Çıkmazı'nın kuşattığı arsa üzerinde, Ayasofya'nın karşısında yer almaktadır. Hızır oğlu Şeyh Yusuf Sinan Erdebili tarafından 1527-28'de yaptırılan tekke, İstanbul'da Halvetilik'in en eski faaliyet merkezlerdendi. Bugün dergâhın bulunduğu yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kiraya verilmiştir (Baha Tanman, "Sinan Erdebili Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 568).

231 Kazlıçeşme'de yer alan ve İstanbul'un üçüncü büyük Ermeni hastanesi olan Yedikule Ermeni Hastanesi, nam-ı diğer Surp Pırgiç Hastanesi (Kevork Pamukciyan, "Yedikule Ermeni Hastanesi", *DBİA*, VII, s. 460) olmalıdır.

232 Kartal'da bulunan Surp Nışan Kilisesi ("Ermeni Kiliseleri", *DBİA*, III, 184) olabilir.

233 Surp Krikor Lusaroviç Kilisesi ("Ermeni Kilise...", s. 184) olabilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Ermeni Kilisesi	Rumelihisarı	Epeyce hasarlı olduğu	*Sabah*, 1767.
Ermeni Kilisesi	Samatya	Çan mahalinin çatladığı	*Saadet*, 3021.
Ermeni Kilisesi	Yeni Mahalle	Caddeye bakan 7 pencerenin çatladığı gibi, adı geçen kilisenin çeşme duvarlarının dahi tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Ermeni Mektebi[234]	Kınalıada	Şiddetli bir şekilde yarıldığı	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Ermeni Mektebi	Narlıkapı	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Erkân-ı Harbiye matbaasıyla fotoğrafhanesi		Hasar gördüğü	Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38.
Erzak Ambarı[235]-Nizamiye Erzak Ambarı		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44; Y.MTV, 102/73.
Esat Efendi Kütüphanesi[236]	Çarşamba	Harap olduğu	MF.MKB, 66/46.
Esat Efendi Medresesi bkz. Şeyhülislam Esat Efendi Medresesi			
Esbpazarı İnas Mektebi bkz. Esbpazarı İnas Rüşdiye Mektebi			
Esbpazarı İnas Rüşdiye Mektebi		Hasar gördüğü	Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, nr. 1088, vr. 78;[237] Y.MTV, 108/50.
Esir Ali Camii bkz. Mimar Acem Camii			

234 Surp Nersesyan Mektebi (Vağarşağ Seropyan, "Ermeni Okulları", *DBİA*, III, s. 187) olmalıdır. Depremde okul yıkılır ve bir süre kapalı kalır. Okul binası 1911'de yenilenir.
235 Askeri kuruma ait.
236 Şeyhülislam Esat Efendi Medresesi'ne ait olan kütüphane olmalıdır. Zira, Esat Efendi'nin, medresenin inşasından sonra okula 135 ciltlik kitap vakfettiği (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 231) bilinmektedir.
237 Bu belgede Esbpazarı İnas Mektebi şeklinde geçmektedir.

Esir Kemal Mahallesi Camii[238]	Gedikpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Eski Banka	Galata	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Eski Hamam[239]	Üsküdar	Pencere tarafı duvarının hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.
Eski Hamam Caddesi'ndeki mescit	Üsküdar	Hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.
Esma Hatun Mescidi Çeşmesi veya Esma Sultan Çeşmesi*	Üsküdar Sarıkaya	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24.
Esma Sultan Çeşmesi bkz. Esma Hatun Mescidi Çeşmesi			
Esmahan Sultan Medresesi bkz. İsmihan Sultan Medresesi			
Esvede Hatun Türbesi	Fatih Âşıkpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Etyemez Mescidi bkz. Bayezid-i Cedid Mescidi			
Evkaf-ı Hümayun Nezareti[240]	Ayasofya	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 137 (Hazine-i Evkaf); BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 16 (Hazine-i Evkaf); BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 118; İ.HUS, M 1312/39; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50; *Saadet*, 3028.

238 Gedikpaşa Tatlıkuyu Sokağı'nda yer alan Esir Kemal, nam-ı diğer Tatlıkuyu Mescidi olmalıdır. Caminin banisi Fatih devri devlet adamlarından Esir Kemal'dir (T. Öz, *a.g.e.*, s. 145).

239 Üsküdar Doğancılar Caddesi ile Uncular Caddesi'nin kesiştiği yerde Darı Sokağı'nda yer alan hamam, günümüzde Şifa Hamamı olarak anılmaktadır. Yapı, Üsküdar'ın günümüze kadar uzanan en eski hamamı olarak kabul edilmektedir (Enis Karakaya, "Eski Hamam", *DBİA*, III, s. 203).

* Tophanelioğlu ile kısıklı arasında Esma Sultan Kasrı'nın büyük bahçe kapısının yanında ve cadde üzerinde bulunuyordu. Çeşme, 1832 yılında Esma Sultan tarafından yaptırılmıştı.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Evkaf-ı Hümayun Nezareti[240]	Ayasofya	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 137 (Hazine-i Evkaf); BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 16 (Hazine-i Evkaf); BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 118; İ.HUS, M 1312/39; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50; *Saadet*, 3028.
Evkaf-ı Hümayun Mesarifat İdaresi kâtiplerinden Hakkı Efendi'nin sahilhanesi	Eyüp Vapur İskelesi	Oturulamayacak bir hale geldiği ve eşyasının da tamamen hurdahaş olduğu	*Sabah*, 1768.
Evliya Camii bkz. Hacı Evliya Camii			
Evliya Efendi (?)	Aksaray Horhor	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24.
Evrenos Baba Türbesi veya Evranos Paşa Türbesi	Edirnekapı civarı askeri karakolun bitişiği Zincirlikuyu yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28, 51, 64; İ.EV, Ş 1312/24.
Eyüp Ağa Camii*	Keçeci Piri Mahallesi Hasköy	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17, 56; İ.EV, Ş 1312/24.
Eyüp Sultan Camii, İmareti, Medrese, Muvakkithane, Türbe ve Müştemilatı[241]	Eyüp	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2; İ.EV, Ş 1312/24.
Eyyühüm Ahmet Efendi Camii[242]	Kasımpaşa Sürahi Mahallesi Ufakköprü Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14; İ.EV, Ş 1312/24.
Fahrettin Efendi'nin sahilhanesi	Kanlıca Körfezi	Mutfak bacasının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.

240 Ayasofya'nın denize bakan tarafında Adliye Nezareti ile aynı yapı içinde, ancak farklı blokta yer almaktaydı.

* Keçeci Piri Camii (Keçeci Mehmet Ağa Camii) olmalıdır. Caminin doğu cephesini oluşturan avlu duvarı üzerinde 1706 tarihli Eyüp Ağa Çeşmesi bulunmaktadır. Hadika'ya göre banisi Keçeci Mehmet Ağa olan mescidin vakıf kayıtlarına göre banisi Haznedar Eyüp Ağa'dır.

241 Tam adı Halid bin Zeyd Ebu Eyyub el-Ensari olan sahabe adına yaptırılan külliyedir ("Ebu Eyyub El-Ensari", *DBİA*, III, s. 118). Belgelerde bu camiden ve caminin olduğu mekândan "Hazret-i Halit Camii ve civarı" şeklinde bahsedilmektedir.

Fatih Camii, İmareti, Kütüphanesi, Medresesi,[243] Mektebi,[244] Muvakkithanesi, Şadırvanı, Türbeleri ve Müştemilatı[245]	Fatih	Karadeniz tarafındaki minaresinin alemının uçtuğu, diğer minaresinin de tepesinin eğrildiği ve avlu duvarlarından bazılarının yıkıldığı; sıbyan mektebi duvarının yıkıldığı; medresenin kubbe, dershane, çamaşırhane gibi yerlerinin yıkıldığı; Tetimme-i Rabi' Medresesi'nin çatısı, Bahr-ı Sefid tarafındaki baş kurşunun tamamen, Bahr-ı Sefid tarafındaki çifte baş kurşunun tamamen, Bahr-ı Sefid tarafındaki çifte ayak kurşunun tamamen, Bahr-ı Sefid tarafındaki ayak kurşunu tamamen, Bahr-ı Sefid'de tetimme-i evveli kısmen, Bahr-ı Sefid tarafındaki tetimme-i sani kısmen, Bahr-ı Sefid tarafındaki tetimme-i salis kısmen, Bahr-ı siyah tarafındaki baş kurşunun tamamen, Bahr-ı Siyah tarafındaki çifte baş kurşunu tamamen, Bahr-ı Siyah ayak kurşunu tamamen, Bahr-ı Siyah çifte ayak kurşunu tamamen, Bahr-ı Siyah baş tetimme kısmen, Bahr-ı Siyah tetimme-i hamiş kısmen, Bahr-ı Siyah tetimme-i sadis kısmen, Bahr-ı siyah tetimme-i sabi kısmen	EV.d, nr. 28331, s. 1, 6, 18, 36, 53; İ.EV, N 1313/8; İ.EV, Ş 1312/24; MF.MKB, 64/101; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4809; Y.MTV, 100/40; Y.PRK.SGE, 6/31; Y.PRK.ŞH, 5/4; Y.PRK.ZB, 13/50.

243 Sekizi Semaniye, sekizi ise Tetimme adıyla toplam 16 medreseden müteşekkildir. Caminin yakınındakiler Semaniye, ikinci sıradakiler Tetimme olarak adlandırılır. Semaniye Medreselerinin kuzey tarafındakiler "Siyah" (Karadeniz), güneyindekiler ise "Sefid" (Akdeniz) olmak üzere doğudan batıya "baş kurşunlu", " çifte baş kurşunlu", "çifte ayak kurşunlu" ve "ayak kurşunlu" şeklinde sıralanırlar. Bunların herbirinde 19 oda ve bir dersane-mescit bulunmaktadır. Çifte baş ve çifte ayak kurşunluların dersaneleri sırt sırta olup baş ve ayak kurşunlu medreselerin dersaneleri ise, dış tarafa rastlamaktadır. Tetimme Medreselerine gelince, doğudan batıya doğru "Baş Tetimme-i Sefid" veya "Ula-yı Tetimme" ve "Baş Tetimme-i Siyah" olarak anılır; bunlar da Akdeniz tarafındakiler "Saniye", "Salise", "Rabia"; Karadeniz tarafındakiler ise "Hamise", "Sadise", "Sabia" ve "Samine" adlarını taşırdı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 176-177).

244 Fatih Mekteb-i İptidaisi ile aynı olmalıdır.

245 Külliye, cami, medrese, türbe, darüşşifa, tabhane, imaret, kütüphane, darüttalim, sıbyan mektebi, hamam ve kervansaraydan müteşekkildir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 176).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Fatih Camii[246]	Üsküdar Salacak İskelesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, B 1314/4; İ.EV, Ş 1312/24.
Fatih İptidai Mektebi		Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 46; İ.EV, Ş 1313/15; İ.EV, Ş 1312/24; MF.MKB, 64/101; MF.MKB, 66/13; *Sabah*, 1832.
Fatih Nizamiye Karakolu-Fatih Karakolu		Zaten köhne olan yapının hasar gördüğü ve kapısının çatladığı, mutfak mahalinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1898; *Sabah*, 1954; *Sabah*, 2138; *Tercüman*, 4808; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.
Fatih Rüşdiye-i Askeriyesi		Yan duvarlarının yıkıldığı	İ.ASK, RA 1312/32; *Sabah*, 1867; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38; Y.PRK.ZB, 13/50.
Fatih Suyolları bkz. Halkalı Suyolları			
Fatma Hatun Mescidi[247]	Üsküdar Selami Mahallesi Tekkekapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26.
Fatma Sultan Medresesi bkz. Devoğlu Medresesi			
Fazlı Paşa Camii bkz. Boyahane Camii			
Fehim Paşa Camii	Kumkapı	Bazı yerlerinin yıkıldığı	*Saadet*, 3022.
Fenari İsa Camii bkz. Molla Ali Fenarî Camii			
Fenari Mehmed Dede Türbesi[248]	Molla Gürani	Türbedarlara ait odanın hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.

246 II. Mehmed tarafından mescit olarak inşa ettirilen mabet, daha sonra Hekimbaşızade Ali Paşa'nın minber koydurması üzerine camiye dönüşmüştür (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 636).

247 Baniyesi Fatma Hatun'dur. Daha sonra yanınca Zülüflü Ocağı'ndan Sırmabıyık lakabıyla meşhur Hacı Mustafa adındaki bir teberdar tarafından yeniden inşa ettirilmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 644).

248 Belgede Fatih'in fenerciisi olduğu belirtilmektedir.

Fener Kartalcılı		Tamirinin gerekliği	Y.MTV,106/44.
Fenerkapısı bitişiğindeki camii[249]	Fenerkapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 57.
Ferhat Bey Camii bkz. Mısalla Camii			
Ferhat Paşa Camii[250]	Çatalca	Minaresinin kısmen hasar gördüğü	*Saadet*, 3021.
Ferruh Kethüda Camii[251]	Balat Hacı İsa Mahallesi Mahkemealtı Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 50.
Fes ve Çuha Fabrika-yı Hümayunu[252]		Hasar gördüğü, iki bacasının çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55;[253] *Sabah*,1767; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.
Fesçi dükkânı	Beyazıt	Tamamen harap olduğu	*Saadet*, 3021.
Fesçi Bogos'un dükkanı ile ona bitişik iki dükkân	Direklerarası	Yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Fesçiler Caddesi bkz. Kapalıçarşı			
Feshane-i Amire bkz. Fes ve Çuha Fabrika-yı Hümayunu			
Fethiye Camii[254]	Çarşamba	Büyük kubbesiyle sair yerlerinin dahi çatladığı	*Sabah*, 1768.

249 Belgede "Fatih Sultan Mehmed Han'ın ihyagerdesi olan" şeklinde ifade edilmektedir. Bahsi geçen cami, bölgenin en ünlü camisi olarak kabul edilen Fenerkapısı Mescidi olmalıdır. Zira, yapının ilk inşası II. Mehmed (Fatih) dönemine tarihlendirilmektedir (Nur Akın, "Fener", *DBİA*, III, s. 281). 18. yüzyılda Yusuf Yazıcı tarafından yeniden onarılan caminin ahşap minaresi orjinaldir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 59).

250 Çatalca ilçesinin batısında yer alan cami, Damat Ferhat Paşa'nın vasiyeti üzerine Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir (Rezan Çelebi, "Ferhad Paşa Camii", *DBİA*, III, s. 292).

251 Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın kethüdası Ferruh Ağa tarafından 1562'de yaptırılmıştır. Cami, aynı zamanda tekkenin tevhithanesi olarak kullanılmıştır ve (Baha Tanman, "Ferruh Kethüda Camii ve Tekkesi", *DBİA*, III, s. 294), Balat Camii olarak da anılır.

252 Belgelerde tam yeri ifade edilmeyen fabrika, Feshane-i Amire olarak bilinen fabrika olmalıdır. Defterdar'daki Beyhan Sultan Sarayı arsasına inşa edilmiş olan fabrika, 1877'de Seraskerlik'in yönetimine verilmiştir (Emre Dölen, "Feshane", *DBİA*, III, s. 297).

253 Belgede "Fes ve Bez Fabrika-yı Hümayunu" şeklinde geçmektedir.

254 Çarşamba semtinde bulunan cami, Meryem Ana adına kurulmuş Teotokos tis Pammakaristu Manastırı'nın kilisesidir. III. Murad döneminde Azerbaycan ve Gürcistan'ın fethine izafeten Fethiye Camii adıyla camiye dönüştürülmüştür (Semavi Eyice, "Fethiye Camii", *DBİA*, III, s. 300). Caminin önemli bir kısmı bugün Fethiye Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Fethiye Medresesi[255]	Çarşamba	Duvarlarının yıkıldığı	*Sabah*, 1768.
Fetva Emini Camii bkz. Karagümrük Camii			
Feyzi Efendi Vakfı'ndan olan cami, mektep ve meşrutahane bkz. Kadıasker Feyzullah Efendi Vakfı'ndan olan camii, mektep ve meşrutahane			
Fevziye Camii[256]	İzmit	Minaresinin yarısının yıkılarak caminin tamamen harap olduğu	İ.EV, Z 1313/21; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1873 *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV, 99/52.
Feyziye Mektebi	Vezneciler	Mutfak bacasının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Feyzullah Efendi Camii, Medresesi ve Mektebi[257]	Fatih Fevzi Paşa Caddesi	Hasar gördüğü, medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 36, 73; Y.MTV, 100/40.
Feyzullah Efendi Camii-Maltepe bkz. Kadıasker Feyzullah Efendi Vakfı'ndan olan camii			
Fındıklı Camii bkz. Molla Çelebi Camii			
Fındıkzade Dergâhı[258]	Yüksekkaldırım Taşkasap Fındıkzade Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Fırın	Beyazıt Tramvay Caddesi	Bazı mahallerinin tehlikeli bir hale geldiği	*Saadet*, 3019.

255 Fethiye Camii'nin karşısında yer alır. Banisi III. Murad dönemi sadrazamlarından Koca Sinan Paşa'dır (Yıldırım Yavuz, "Fethiye Medresesi", *DBİA*, III, s. 301). Banisi nedeniyle Sinan Paşa Medresesi adıyla da anılır. Medrese, bugün Fethiye İlköğretim Okulu olarak hizmet vermektedir.

256 Bugün Kocaeli Kemalpaşa Mahallesi'nde bulunan cami, İzmitli Mehmed Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İlk olarak 1766 depreminde yıkılan camiyi, Kaptan-ı Derya Firari Ahmed Paşa yeniden inşa ettirmiş ve bundan sonra Fevziye Camii adıyla anılmıştır (http://affettimseni.com; http://okuyucu.org-25.10.2008).

257 Banisi II. Mustafa döneminde şeyhülislamlık yapmış olan Feyzullah Efendi'dir. Mektep, kütüphane, çeşmeler, şadırvan ve medreseden oluşmaktadır. Feyzullah Efendi Mektebi yıkılmış, günümüze ulaşamamıştır. Medresesi ise, bugün Millet Kütüphanesi olarak faaliyettedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 264).

[illegible]	Beşiktaş	Bazı yerlerinin çatladığı ve bir tarafının da yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Fırın	Kapalıçarşı İskender Boğazı Çarşıkapı	Pek ziyade harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Fırın	Sinan Paşa-yı Atik Camii Karşısı	Harik muhafaza duvarının yıkılmak üzere olduğu	Y.MTV, 99/56.
Fırın	Pendik	Yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.
Fıstık dükkânı	Ayazmakapısı Keresteciler karşısı	Üzerindeki korkuluğun tehlikeli şekilde olduğu	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Firuz Ağa Camii[259]	Sultanahmet	Caddeye bakan köşesinin yıkıldığı gibi minaresinin dahi çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 2, 48; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2103;.
Fotoğrafçı dükkânı	Beyazıt Balmumcular karşısı	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Fotoğrafhane	Okçularbaşı	Cam odasının tehlikeli bulunarak belediye ekipleri tarafından yıkıldığı	*Sabah*, 1768.
Fransa Sefareti'ne bağlı Latin Mektebi	Büyükdere	Sakatlanan yerlerinin tamiri	BEO.AYN.d, nr. 1683, s. 176.
Fransız Gümrüğü	Tophane	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Fransız -Frere- Mektebi[260]	Kadıköy Yoğurtçuçeşmesi civarı	Orta bölümünün hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1683, s. 337; İ.AZN, L 1312/2; ŞD, 776/1.
Frenk Kilisesi	Büyükdere	Duvarları ile bazı mahallerinin harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Fuat Paşa Camii bkz. Boyahane Camii			
Fuat Paşa Sahilhanesi[261]	Kanlıca	Arsasının duvarlarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.

259 Divanyolu Caddesi üzerinde olup II. Bayezid'in hazinedarbaşısı Firuz Ağa tarafından inşa ettirilmiştir (İ. Aydın Yüksel, "Firuz Ağa Camii", *DBİA*, III, s. 321).

260 19. yüzyılda Frerlerin açtığı Katolik menşeli Kadıköy Erkek İlkokulu (Kutluay Erdoğan, "Katolik Okulları", *DBİA*, IV, s. 492).

261 Banisi Keçecizade Fuat Paşa'dır. Fuat Paşa'nın ölümünden sonra yalı Hıdiv İsmail Paşa'nın oğullarından Hüsnü Paşa'ya ihsan edilmiş, onun ölümü üzerine de Sait Paşa'ya satılmıştır. Yalı, çıkan bir yangın sonucu günümüze ulaşamamıştır (http ://sanattarihi.sa.funpic.de-25.10.2008).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Fuat Paşa Türbesi[262]	Sultanahmet	Saçaklarının yıkıldığı ve bazı mahallerinin hasar gördüğü	*Saadet*, 3019.
Galata Gümrüğü	Galata	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 119; İ.RSM, B 1313/1; T.d, nr. 193, s. 247.
Galata Jandarma Karakolu	Arap Camii civarı	Duvarının çatlayıp binasının dahi kısmen harap olduğu	*Sabah*, 1766.
Galata Polis Merkezi		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 118; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 215, 262; İ.HUS, RA 1312/37.
Galata Rüşdiye Mektebi		Hasar gördüğü	Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, nr. 1088, vr. 68; Y.MTV, 108/50.
Garipçe Kaleburnu Camii[263]	Bahr-ı Siyah Boğazı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Gazhane	Kurbağalıdere	Ailelere mahsus olan dairenin çatısının çöktüğü ve odaların tavanlarının çatladığı	*Saadet*, 3019.
Gazi Ahmet Paşa Camii[264] ve Mektebi	Topkapı	Caminin tamamen yıkıldığı ve mektebin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 30 (mektep), 51; İ.EV, L 1315/3; İ.EV, M 1313/15; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
Gazi Hasan Paşa Camii bkz. Cezayirli Hasan Paşa Camii			

262 Sultanahmet'te Peykhane Caddesi üzerinde yer alır (Turgut Saner, "Fuad Paşa Türbesi", *DBİA*, III, s. 341).

263 Garipçe, Rumelikavağı ile Rumelifeneri arasında bulunan bir köydür. Köyde, III. Mustafa tarafından yaptırılan Garipçe Kalesi hâlâ ayakta durmaktadır (http://jptruloveb.spaces.live.com-27.10.2008). Söz konusu cami bu köyün camisi olabilir.

264 Külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ve türbeden ibarettir (Semavi Eyice, "Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, IV, s. 437). Banisi Rüstem Paşa'nın kardeşi Sadrazam Kara Ahmed Paşa'dır (Ayvansarayi, *a.g.e.*, s. 199-200). Yapı, Topkapı Camii ve Kara Ahmet Paşa Camii adlarıyla da anılır.

Gazi Hasan Paşa Camii[265]	Büyükdere Çayırı[266]	Minaresinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767;[267] *Sabah*, 1869; Y.MTV, 99/56.
Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi[268]	Silivrikapı	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 11 (mektebi), 23, 57; İ.EV, Ş 1314/10; İ.EV, Ş 1312/24 (cami[269] ve mektebi).
Gazi İlyas Bey Camii ve Türbesi[270]	Gebze	Türbesinin tamamen yıkıldığı, caminin bir kısmıyla minaresinin harap olduğu	*Saadet*, 3020.
Gazi Sultan Orhan Camii	Gebze	Mihrabının harap olduğu	*Saadet*, 3020.
Gazi Sultan Orhan Camii bkz. Gazi Süleyman Camii-İzmit			
Gazi Süleyman Camii[271]	İzmit	Minaresinin yıkıldığı	*Sabah*, 1873; Y.MTV, 99/52.
Gazi Süleyman Paşa Camii[272]	Üsküdar	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34.

265 Banisi III. Murad döneminde kaptan-ı deryalık yapmış olan Cezayirli Uluç Hasan Paşa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 546). Cami, Cezayirli Hasan Paşa Camii olarak da bilinir.

266 Hacı Osman Çayırı olmalıdır.

267 Gazete haberinde "Büyükdere'de çayır yolundaki camii şerifin minaresi yıkıldığı" şeklinde geçmektedir.

268 Belgelerde Gazi İbrahim Paşa Camii ve Gazi İbrahim Paşa Mektebi ya da İbrahim Paşa Mektebi şeklinde geçen yapı, Hadım İbrahim Paşa Camii ve Mektebi olmalıdır. Çünkü kaynaklar Silivrikapı civarında İbrahim Paşa adıyla anılan başka bir esere işaret etmemektedirler. Bu nedenle bilgiler birleştirilmiştir. Cami, açık türbe, hamam, mektep ve çeşmeden oluşan külliyeden hamam ve mektep yıkılarak günümüze ulaşamamıştır. Banisi Kanuni dönemi Anadolu Beylerbeyliği ve Kubbealtı Vezirliği görevinde bulunmuş olan Hadım veya Tavaşi lakaplı İbrahim Paşa'dır. Eser, Mimar Sinan'a aittir (Tarkan Okçuoğlu, "Hadım İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, III, 491; http://tarihogretmeni.net-25.10.2008).

269 Cami burada Kadı İbrahim Paşa şeklinde geçmektedir. Belgede Kadı İbrahim Paşa Camii olarak zikredilen eser, bu civarda bulunan Hadım İbrahim Paşa Camii olmalıdır. Zira, "hadım" ve "kadı" kelimelerinin yazımları arasındaki benzerlik bunun harf hatası olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu sebeple bilgiler birleştirilmiştir.

270 Gazete haberinde "Nakşibendi tarikatından olan Gazi İlyas Bey Türbesi" ifadesi yer alır. Kocaeli'nin Gebze ilçesi Menzilhane Mahallesi'ndeki İlyas Bey Camii yakınlarında olduğunu tahmin ettiğimiz söz konusu türbe, caminin banisi İlyas Bey'e ait olmalıdır. Zira bu mabet, Akçakoca'nın oğlu İlyas Çelebi tarafından 1323 yılında cami, zaviye ve sıbyan mektebi şeklinde yaptırılmış olup avlusunda da eski bir mezar taşı bulunmuştur (http://www.affettimseni.com-25.10.2008).

271 Söz konusu cami, merkezde İzmit Körfezi'ne hâkim İç Kale'de Orhan Gazi adına Gazi Süleyman Paşa tarafından yaptırılan ve Gazi Süleyman Paşa adıyla da anılan Orhan Gazi Camii'dir. Günümüze ulaşan Orhan Gazi, nam-ı diğer Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mimarisi Abdülmecid dönemine aittir (http://www.varbak.com-25.10.2008).

272 Banisi IV. Mehmed dönemi vezirlerinden ve eski sadrazamlardan Süleyman Paşa olup *Hadika*'da belirtildiğine göre, Doğancılar yakınında bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 638).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Gazino	Maltepe İstasyonu	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1768.
Gazino	Yemiş vapur iskelesi başı	Tehlikesinin belediye ekipleri tarafından giderildiği	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Gedik Abdi Kaptan Camii[273]	Kasımpaşa Sirkeci Muslihittin Mahallesi Zincirlikuyu Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Gedikpaşa Camii bkz. Divani Ali Camii			
Gedikpaşa Karakolu		Tamamen yıkıldığı	*Tercüman*, 4808; Y.PRK.ZB, 13/50.
Gemlik'teki cami[274]		Duvarının yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Gevherhan Sultan Medresesi[275]	Cerrahpaşa Cerrahpaşa Camii karşısı	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 12, 36; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Göksu Jandarma Karakolu		Bir iki yerinden çatladığı ve tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Gurebahane[276]		Kiremitliğinden yukarı korkuluk mahallerinin yıkıldığı ve binanın iki üç yerinden çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Gureba Hüseyin Ağa Camii[277]	Aksaray	Çoğu yerleri harap ve yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.

273 Kaynaklarda daha çok Gedik Abdi Mescidi olarak geçen yapının banisi Kaptan Gedik Abdullah Ağa'dır. Minberi ise, Çavuşzade Mustafa Efendi tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 416).

274 İnternetteki gezi rehberinin belirttiğine göre, 1888 yılında Gemlik'te 32 cami bulunuyordu (http://www.gezirehberi.com-25.10.2008). Dolayısıyla depremde hangisinin zarar gördüğünü tespit etmek şöyle dursun, bugün bunların isminin tespiti dahi zordur.

275 Cerrahpaşa Camii karşısında yer alan medrese, II. Selim'in kızı ve Piyale Paşa'nın eşi Gevherhan Sultan tarafından Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak 1568'de inşa ettirilmiştir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 288).

276 Şehremaneti'nden gönderilen listenin Beşiktaş-Yeniköy arasında hasar gören yerleri ifade etmesi sebebiyle bu gurebahane Boğaziçi'nin Rumeli yakasında olmalıdır.

277 Murat Paşa Camii yakınlarında olan yapı, Camcılar Camii adıyla da anılır. Banisi Fatih devri Gureba-yı Yemin Ağası Hüseyin Ağa'dır. Zaman içinde harap bir hale gelen mabet, Hacı Mustafa Ağa tarafından 1893'te yenilenmiştir. Ancak, 1957'deki yol çalışmaları nedeniyle yıktırılmıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 38).

Gureba Hastanesi-Gureba-yı Müslimin Hastanesi[278]	Yenibahçe	Duvarının yıkıldığı ve hastanenin batı duvarlarının çatladığı; eczane ile mutfak arasındaki yay kemerinin üzengi mahaliyle koridor kapılarından iki kapının kırılmış olduğu; çamaşırhane bacasının zedelendiği; hastanenin çatısındaki kiremitlerin tamamen yerinden oynadığı; mutfak bacasının çatladığı; 1. koğuş ile cami arasındaki duvarın pencere altı ile caminin iki taraf bölmelerinin hasar gördüğü; 2. koğuşun dış tarafının köşesindeki saçakla beden duvarının bir kısmının çatladığı; 4. koğuşun tuvaletlerinin beden duvarının üst tarafının kısmen yıkıldığı; bir kısmının da yıkılmak üzere olduğu; 11. koğuş tuvaletlerinin köşesinin bir kısmının çatladığı; hastanenin önünde bulunan muhafaza duvarının yıkıldığı; başhekim odasının, 7. koğuşun, tuvaletlerin ve çamaşırhanenin üzerindeki çatının çökmüş olduğu; hastanenin çayır tarafındaki yüzünün saçaklarının sıvasının	BEO.AYN.d, nr. 1650, s. 13; BEO. AYN.d, nr. 1661, s. 261; BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 241; EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, CA 1312/1; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, R 1313/2; İ.EV, R 1313/4; İ.HUS, S 1312/51; İ.HUS, R A 1312/1; İ.HUS, R 1312/5; İ.ŞE, S 1312/5; İ.ŞE, S 1312/8; *Saadet*, 3024; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1854; *Sabah*, 1868; *Sabah*, 1887; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, 1088, vr. 52; Y.MTV, 99/95; Y.MTV, 103/106; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/17; Y.PRK.ŞH, 5/31.

278 1845'te Çapa'da Bezmiâlem Valide Sultan tarafından inşa ettirilen hastanedir. İlk vakıf hastane olarak kabul edilen bu hastanenin vakfiyesine göre, yoksul ve kimsesiz Müslümanların ücretsiz olarak tedavi edilmesi şart koşulmuştur (Nuran Yıldırım, "Gureba Hastanesi", *DBİA*, III, s. 432). Bazı belgelerde Gurebahane şeklinde geçen bilgiler, bu maddeye dahil edilmiştir. Zira, Gureba-yı Müslimin, Gureba Hastanesi olarak adlandırılan yapının Gurebahane diye de adlandırılması mümkündür. Öte yandan Gurebahane'nin hasarı ile Gureba Hastanesi'nin hasarları arasında benzerlik bulunmaktadır. Bu durum her ikisinin aynı yapı olduğunu düşündürmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
		kısmen döküldüğü; hastanenin çayır tarafındaki tahta kapısının üzerindeki hünkâr köşkünün altındaki sütunlardan birisinin başlığının kırıldığı; hastane bahçesine açılan kapılardan ikisinin dış tarafındaki kısmının esas duvarından ayrıldığı; zemin katta hademelere ait meydan koğuşu ile 15. koğuş pencereleri arasındaki ayaklardan bazısının çatladığı; cerrahi ile göz ameliyatları koğuşunun dış tarafındaki beden duvarının üstünde bulunan tuğla saçakların bir kısmının döküldüğü ve diğer kısmının da yıkılmak üzere olduğu	
Gül Camii[279]	Küçükmustafapaşa Ayakapı	Zaten tamire ihtiyaç duyduğu halde deprem nedeniyle de bazı hasarların meydana geldiği ve cüzi bir tamirata ihtiyaç olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 7, 50; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, R 1313/3; *Sabah*, 1996.
Gülhane Hapishanesi		Duvarlarının cüzi şekilde hasar gördüğü	Y.PRK.SGE, 6/30.
Gülhane Mekteb-i Askeriyesi		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Gülhane ekmek fırını[280]		Bir kısmının yıkıldığı	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38; Y.PRK.SGE, 6/30.
Gümrük Başkâtibi Mehmed Efendi Mescidi bkz. Öksüzce Hatip Mescidi			

279 Haliç kıyısında bulunan cami, eski bir Bizans kilisesidir (Semavi Eyice, "Gül Camii", *DBİA*, III, s. 434).

Gümüşsuyu Kışla-yı Hümayunu[281]		Bir iki yerde duvar çatlaması ve sıva dökülmesi gibi zararsız vukuat meydana geldiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,106/44; Y.MTV, 115/38; Y.PRK.AZJ, 31/52.
Güngörmez Camii[282]	Sultanahmet civarı Tavukhane Sokağı	Minaresinin şerefesinin üst tarafının harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 221; EV.d, nr. 28331, s. 2, 6, 44; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809; Y.PRK.ZB, 13/50.
Hacegân Mehmed Efendi Mescidi	Kasımpaşa civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41.
Hacegi Mescidi bkz. Hacegizade Mustafa Efendi Camii			
Hacegizade Mustafa Efendi Camii[283]	Kadıçeşmesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30, 62.
Hacı Ahmet Sıdkı Efendi Türbesi[284]	Eyüp	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 29.
Hacı Ali Dergâhı[285]	Eyüp Dökmeciler Oluklu Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 60.
Hacı Bayram Haftani[286] Mescidi[287]	Yusuf Paşa Murat Paşa Camii civarı	Mescit ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8, 9, 25, 58; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Bekir Camii bkz. Kurbağa Nasuh Camii			

281 Taksim'den Dolmabahçe'ye inen Gümüşsuyu Caddesi üzerinde, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nin yanında yer alır. Hademe-i Hassa ve Muzıka-i Hümayun efradı için 1850'li yıllarda yaptırılmaya başlanmış, ancak yapımına ara verildiği için Abdülaziz döneminde bitirilebilmiştir (Ayşe Yetişkin Kubilay, "Gümüşsuyu Kışlası", *DBİA*, III, s. 450). Y.MTV, 104/90 ve Y.MTV, 115/38'de depremde hasar görmediği ifade edilmektedir.

282 Banisi Fatih'in kağnıcıbaşısı olduğundan Kağnı Mescidi olarak da bilinir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 79).

283 Banisi Hacegizade Mustafa Efendi olup minberini Darüssaade Ağası Mustafa Ağa koydurmuştur. Mescit, daha sonra zaviye olarak kullanılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 149). Belgede banisinin adıyla birlikte zikredilen cami Hacegi Mescidi olarak anılır.

284 Belgede "Nakşîbendi tarikatından olan Elhac Ahmet Sıdkı Efendi Türbesi" şeklinde ifade edilmektedir. Türbe, Bahariye'de bulunmaktadır (A. Nezih Galitekin ve İlhami Yurdakul, "İstanbul Türbeleri", *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1997, s. 119).

285 Banisi Hacı Ali Efendi olup III. Mustafa döneminde inşa edilen yapı, II. Mahmud döneminde tamamen tamir edilerek bazı bölümler eklenmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 351). Dergâh, Nakşi tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr). Oluklubayır Tekkesi olarak da anılır (Mustafa Özdamar, *Dersaâdet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 33).

286 Bugün Kaftani olarak bilinmektedir.

287 Aksaray Keçi Hatun Mahallesi'nde yer alan caminin banisi II. Mehmed'in kaftancıbaşısı olan Bayram bin Eyne Bey'dir (Emine Naza, "Hacı Bayram Kaftani Camii", *DBİA*, III, s. 468).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hacı Beşir Ağa Dergâhı[288]	Babıâli Hükümet Konağı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 69.
Hacı Beşir Ağa İmareti	Kariye civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 71; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Beşir Ağa Mektebi ve Meşrutahanesi	Kocamustafapaşa Ali Fakih	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Evhadüddin Dergâhı ve Mektebi[289]	Yedikule yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 26, 49, 60; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Evliya Camii[290]	Mevlanakapı	Minaresinin yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Hacı Ferhat Ağa Camii[291]	Haydar civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8, 30, 57; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Halil Ağa Mektebi	Hasköy Hacı Şaban Ağa Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 24, 64; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Hamza Camii[292]	Kocamustafapaşa civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11, 60; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Hamza Camii[293]	Deveoğlu Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 36.
Hacı Hasan Ağa'nın hanı	Kepekçiler Sokağı	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Hacı Hasan Camii	Tophane	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.

288 İstanbul Valiliği yakınında Alay Köşkü Caddesi'ndedir. Cami, medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, tekke, sebil ve iki çeşmeden meydana gelen külliye, III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde Darüssaade ağalığı yapmış olan Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kaynaklarda Beşir Ağa, Hacı Beşir Ağa, Darüssaade Ağası, Kızlarağası gibi adlarla anılan dergâh, Nakşibendi tarikatına bağlıdır (Baha Tanman, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", *DBİA*, III, s. 469, 472).

289 Yedikule'de Hacı Evhadettin Mahallesi'nde yer alan ve cami, tekke, hamam, iki çeşme ile hazireden oluşan bu yapılar topluluğunun banisi kasap ustalarından Hacı Evhat'tır. Camisi Mimar Sinan'ın eseridir (Baha Tanman, "Hacı Evhad Külliyesi", *DBİA*, III, s. 473).

290 Banisi Şeyhü'l-Kurra'dan sultan imamlığı yapmış olan Evliya Mehmed Efendi'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 72).

291 Kaynaklarda bu cami ile ilgili bir bilgiye rastlanmamasına rağmen bugün Fatih ilçesi Haydar Mahallesi'nde Hacı Ferhat Cami Sokağı adında bir sokağın varlığı, söz konusu caminin yerinin tespitini kolaylaştırmaktadır.

292 Banisi debbağ ustalarından Hacı Hamza'dır. Kocamustafapaşa yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 140).

293 Küçükpazar'da, Süleymaniye Hamamı'nın altında yer alır. Mescit, mihrap durvarı tarafında bulunan çeşmeden dolayı Devoğlu Mescidi adıyla da anılır (Emine Naza, "Hoca Hamza Mescidi", *DBİA*, IV, s. 80-81).

[illegible]	Samatya	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 64; İEV, Ş 1312/24; LEV, ZA 1314/3.
Hacı Hüseyin Ağa Mektebi	Fatih civarı Haydar yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19, 41, 63; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Hüseyin Bey'in yorgancı dükkânı	Mektep Sokağı Bomonti yakınları	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Hacı İlyas Çelebi Mescidi ve Meşrutahanesi	Hırka-i Şerif civarı Hoca Üveys Mahallesi Cumartesipazarı yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 47, 69; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı İlyas Mescidi bkz. İlyas Çelebi Mescidi			
Hacı İsa Camii[295]	Balat Kürkçü Çeşmesi Sokağı	Harem mahalinin dört taraf duvarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 26, 69; İ.EV, Ş 1312/24.[296]
Hacı Kadın Camii[297]	Kocamustafapaşa Samatya Ali Fakih Mahallesi	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.
Hacı Mehmed Ağa Mescidi[298]	Üsküdar Bülbülderesi	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 29.
Hacı Mehmed Binbaşı Camii	Galata	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Hacı Muhiddin Mescidi[299]	Edirnekapı Tramvay Caddesi Viranodalar Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Muhiddin, nam-ı diğer Kerime Hatun Camii[300]	Uzun Yusuf Mahallesi Macuncu yakını Yayla Mevlanakapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 72; *Sabah*, 2218.

294 Samatya Narlıkapı'da Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde bulunan eser, Arapkuyusu ve Arapkapısı adlarıyla da anılır (Emine Naza, "Arapkapısı Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, I, s. 296).

295 Banisinin Sancaktar Hacı İsa olduğu caminin minberini Hekimoğlu Sadrazam Ali Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 248). Muhtemelen bitişiğinde Kanunî'ye ait olan ve Kürkçü Çeşmesi olarak anılan çeşme nedeniyle Kürkçü Mescidi olarak da bilinir.

296 Evkaf iradesinde Hacı Aşir Camii şeklinde okunmaktadır.

297 Banisi Vezir İskender Paşa'nın kızı Mihrişah'tır. Mahallesi bulunan cami Kocamustafapaşa Camii yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 133). Belgelerde Hacı Kadın Camii olarak geçen yapı Mihrişah Camii olarak bilinir.

298 Üsküdar'da Balıkpazarı civarında bulunan Tembel Hacı Mehmed Camii, nam-ı diğer Tembeller Mescidi olabilir. Zira, bu cami Bülbülderesi'ne yakın olup banisi de Hacı Mehmed'dir. Mescit, günümüze ulaşamamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 65).

299 Banisi Fatih'in Ekmekçibaşısı'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 142).

300 Belgede Fatih Sultan Mehmed'in bendegânından olduğu belirtilen cami, Kerime Hatun Camii ve Uzun Yusuf Camii olarak da bilinir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hacı Mustafa Ağa Camii[301]	Zindankapı Pastırmacılar Caddesi	Kısmen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 8, 65; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1314/10; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.PRK.ŞH, 5/4; Y.PRK.ZB, 13/50.
Hacı Odacıbaşı [Hasodabaşı] Hasan Ağa Medresesi	Aksaray Horhor Çıngıraklı Bostan Sokağı	Çoğu yerlerinin harap olduğu ve yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.
Hacı Piri Camii[302]	Yedikule	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 68; *Sabah*, 2218.
Hacı Salih Camii[303]	Hatapkapısı Keresteciler Zindankapı	Hasar gördüğü; *Sabah* gazetesine göre, tamamen sakatlanarak tehlikeli bir hal aldığı	EV.d, nr. 28331, s. 8, 68; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.[304]
Hacı Şaban Ağa Mescidi[305]	Kasımpaşa Hasköy Akarca	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14, 17, 21, 52, 64; İ.EV, Ş 1312/24.
Hacı Tahir Baba Dergâhı[306]	Üsküdar Büyük Çamlıca	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26, 52; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2310.
Haci Tanaş'ın yağhanesi	Unkapanı	Yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.

301 T. Öz'de Zindankapı'da bulunan cami ve mescitler incelendiğinde banisi Mustafa Ağa olan tek cami Tekneciler Mescidi'dir. Bu nedenle söz konusu cami, Tekneciler Mescidi olmalıdır. Mescit, Fatih tarafından yaptırılmış olup Mustafa Ağa tarafından ihya edilmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 145).

302 Banisi Debbağ Hacı Pir'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 255). Cami, Leylek Yuvası Camii adıyla da anılır.

303 Daha çok Odunkapısı Mescidi olarak bilinen mabedin ilk banisi Bakkal Hacı Salih Ağa'dır. Daha sonra II. Mahmud'un başkadını Hacı Nevfidan Kadın tarafından onarılmıştır. Bu nedenle Nevfidan Mescidi adıyla da anılan mabet, bugün metruk durumdadır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 113; Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 322). *Sabah* gazetesinde Çürükelma Camii şeklinde yer alan cami, belgelerde banisinin adıyla anılmıştır.

304 Gazetede Çürükelma Camii şeklinde geçmektedir.

305 Banisi Hacı Şaban Efendi'dir. *Hadika*'da mescidin adı Şaban Mescidi olarak geçmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 393).

306 Büyük Çamlıca Kısıklı'da Nur Baba Sokağı'ndaydı. Tahir Baba Efendi adında bir Bektaşi şeyhi tarafından kurulmuştu. Bundan dolayı dergâh Tahir Baba Dergâhı adıyla anılırdı. Vak'a-yı Hayriye'den sonra tekke, Nakşibendi tarikatına geçti. Abdülaziz döneminde Şeyh Nuri Baba Efendi'nin çabalarıyla yeniden Bektaşi hüviyetine kavuştu. Bundan sonra Nuri Baba Bektaşi Dergâhı veya Nur Baba Bektaşi Dergâhı adıyla anıldı (http://seyyahinblogcu.com-26.10.2008). *Mecmua-i Tekâyâ*'da tekkenin Nakşi

[illegible] Camii[307] ve Mektebi Hz. Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi			
Haffaf dükkânları	Saraçhane	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 227, 256.
Haffaf Şemseddin Türbesi	Ayazmakapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8, 61; İ.EV, 1312 Ş/24.
Haffaflar içinde bulunan cami	Galata	Cami ile minaresinin hasar gördüğü	*Sabah*, 2132.
Hafız Ahmet Paşa Camii ve Medresesi[308]	Fatih civarı	Minaresinin yarısının yıkıldığı, medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 6, 66; (medrese); İ.EV, S 1315/16; İ.EV, Ş 1312/24; *Tercüman*, 4808; Y.MTV, 100/40; Y.PRK.ZB, 13/50.
Hafız Paşa Camii bkz. Hafız Ahmet Paşa Camii			
Hafız Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi		Harap olduğu	MF.MKB, 65/37.
Hakkı Efendi Dergâhı[309]	Yenibahçe yakını Keçeci Piri Mahallesi Tekke Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Hakkı Efendi'nin[310] fırını	Simkeşhane	Yıkıldığı	*Saadet*, 3022.
Halıcı Camii bkz. Çerağı Hasan Camii			
Halıcılar Karakolu		Hasar gördüğü	Y.MTV,106/44.
Halil Efendi Hanı [13 no.lu han]	Tavukpazarı Atik Ali Paşa Mahallesi Mehmet Paşa Sokağı	Üst katının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Halil Hamid Paşa Camii	Fatih Deve Hanı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6.
Halil Paşa Camii bkz. Veziriazam Halil Paşa Camii			
Halil Paşa Hanı	Fındıklı	Cadde üzerinde bulunan duvarının saçaklarının harap olduğu	*Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, nr. 29.

307 Silivrikapı'daki.

308 Külliye, cami, medrese, darülkurra, kütüphane, sebil ve çeşmeden oluşmaktadır. Küçükhamam semtinde, Fevzi Paşa Caddesi'ne paralel üçüncü cadde üzerindedir (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, III, s. 492).

309 Belgede Nakşibendi tarikatına ait olduğu ifade edilmektedir.

310 Gazetede "Şehzade Camii imamı" olarak ifade edilmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Halil Paşa Türbesi[311]	Üsküdar Çubuk Türbe Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Halim Kelim Dergâhı bkz. Abdülhalim Abdüsselim Abdülkelim Dergâhı			
Halit Hz. Camii bkz. Eyüp Sultan Camii			
Halkalı Baytar ve Ziraat Mektebi[312]		Hasar gördüğü; Ziraat Mektebi'nin zahire ambarının deprem sırasında tamamen yıkılmaya yüz tuttuğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 166, 402; BEO.AYN.d, nr. 1701, s. 451, 464; BEO.AYN.d, nr. 1702, s. 103; İ.OM, S 1312/5; İ.OM, Z 1312/1; İ.OM, S 1312/5; *Sabah*, 1868; *Sabah*, 1917; *Sabah*, 2249; Y.A.HUS, 302/94; Y.MTV, 108/50.
Halkalı Suyolları[313]		Paşaçayırı civarındaki bacası ve lağımının çöktüğü; bazı su terazilerinin yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 132; İ.EV, S 1312/14; İ.EV, B 1313/8; İ.EV, S 1312/15; İ.EV, Ş 1312/24 (Halkalı, Turunçlu); *Sabah*, 1776; *Sabah*, 1806; *Sabah*, 2120; Y.MTV, 101/20 (Halkalı, Turunçlu); Y.MTV, 99/56.
Hallacibaba Dergâhı bkz. Abdülhalim Efendizade Abdülhay Efendi Dergâhı			
Hallaç dükkânı ve civarındaki iki dükkân	Zincirlikuyu	Harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.

311 Gülfem Hatun Mahallesi'nde Aziz Mahmut Efendi Sokağı ile Açık Türbe Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alır. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen yapı, türbe, sebil ve çeşmeden oluşmaktadır (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Halil Paşa Türbesi, Sebili ve Çeşmesi", *DBİA*, III, s. 513).

312 1889 yılında idadi mezunlarından seçilen 25 öğrenci için Halkalı'da yapılan okul, ertesi yıl Ziraat Mektebi'nin faaliyete geçmesi üzerine Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adını aldı. İlk baytarlar 1894 yılında mezun oldu. Okul aynı yıl, Kadırga Cinci Meydanı'nda kiralanan bir binaya taşındı (K. Erdoğan, "Baytar Mektep..." s. 111).

313 Halkalı köyü ile kuzeybatısındaki Cebeciköy arasındaki sulak araziden getirilen sulara verilen ad (Kazım Çeçen, "Halkalı..." s. 524-525).

[illegible][314]	[illegible]	[illegible]	[illegible], nr. 28331, s. 34.
Hamal Hayreddin Camii bkz. Ebe Kadın Camii			
Hamam[315]	Büyükdere	Yıkıldığı	*Tercüman*, 4809.
Hamam	Kınalıada	Hasar gördüğü	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4809.
Hamam	Yenikapı ile Kocamustafapaşa arası Kasap İlyas Mahallesi Tramvay Caddesi	Dış duvarlarının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Hamami Muhiddin Mescidi[316]	Balat Kesmekaya	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 65.
Hamdullah Ağa, nam-ı diğer Abdullah Ağa Camii[317]	Çengelköy	Hasar gördüğü	İ.EV, N 1312/1; BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 461.
Hamidiye Camii[318]	Büyükada	Harap olduğu ve minarelerinin yıkıldığı	*Sabah*, 1842; BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 308; *Saadet*, 3020;[319] *Tercüman*; 4809; *Sabah*, 1821; İ.EV, Ş 1312/24; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28.

314 Şeyh İsmail Efendi tarafından kurulmuş tekkedir. Günümüze kadar gelemeyen tekkenin haziresi hâlâ durmaktadır (http://gezenbilir.com-26.10.2008).

315 Büyükdere çarşısında bulunan tarihi nitelikteki Büyükdere Hamamı (http://www.agdsariyer.com-26.10.2008) olmalıdır.

316 Fatih Sultan Mehmed'in hamamcıbaşısı Muhyiddin Hammami tarafından inşa ettirilmiştir. Taş ve tuğla duvarlı, ahşap çatılı olan hamam, 1719 Balat yangınında harap olunca Melek Ahmed Paşa tarafından yanına bir mektep yaptırılarak yeniden inşa edilmiştir (http://www.muhittinbayram.com-26.10.2008).

317 Mevcut literatürde bu isimde bir camiye rastlanmamıştır. Ancak, Çengelköy'de Çınarlı Mescit olarak da anılan Çengelköy Mescidi'nin banisi Kaptan Abdullah Paşa'dır. İsim benzerliği adı geçen caminin bu olduğunu düşündürürse de, unvanları (Paşa-Ağa) birbirinden farklılık arz eder. Bu durum caminin Beylerbeyi'deki Ser-Bostani Abdullah Ağa olabileceği ihtimalini akla getirir. Dolayısıyla ya unvan ya da yer adı yanlış verilmiş olmalıdır.

318 Büyükada Camii ve Selvili Camii olarak da anılır. Cami, Ada Camii Sokağı'nda bahçe içerisinde yer alır (Tarkan Okçuoğlu, "Hamidiye Camii", *DBİA*, III, s. 543).

319 Gazetede "Büyükada ... cami-i şerifin minareleri dahi" şeklinde ifade edilmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hamidiye İmareti, Kütüphanesi, Medresesi, Mektebi, Meşrutahane, Sebili, Türbesi ve Müştemilatı[320]	Bahçekapı	Hamidiye Türbesi civarındaki Hamidiye muhdesliğine ait meşrutahanenin hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 15, 37, 57; ŞD, 134/29; İ.EV, R 1314/20; İ.EV, R 1314/15; İ.EV, ZA 1313/14; İ.EV, C 1313/12.
Hamidiye Karakolu	Topkapı Sarayı dahili	Tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	Y.MTV,106/44; Y.MTV, 102/73; Y.PRK.SGE, 6/30.
Han [İki Han]	Galata Maltız Sokağı	Tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	*Sabah*, 1769; *The Levant Herald*, 28.
Hanım Sultan Camii[321] bkz. Sultan Camii			
Haniye Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi	Hırka-i Şerif civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.
Hapishane[322]		Duvarının cüzice çatladığı	*Saadet*, 3022 (Tekirdağ Hapishanesi); *Sabah*, 1769.

320 Külliye, mektep, imaret, sebil, çeşme, medrese ve kütüphaneden müteşekkildir. Külliyenin imaret ve sıbyan mektebi kısmı IV. Vakıf Hanı'nın yapılması gayesiyle yıkılmış, sebil ve çeşmesi de Gülhane Parkı karşısındaki Zeynep Sultan Camii'nin köşesine taşınmıştır. Medresenin doğusunda türbe ve haziresi, güneyinde ise mescidi vardır. Mescidin batısında yer alan Yıldız Baba Türbesi ve Yıldız Hamamı Kütüphanesi'ne bitişiktir. Vakıf Hanı karşısında yer alan Hamidiye Medresesi (Sultan Abdülhamid Han Medresesi) müstakil medreselere örnek teşkil eder. Zira bu medrese bir camiye bağlı olarak inşa edilmemiş, daha sonra banisinin türbesi, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane, sebil gibi yapıların eklenmesiyle külliye haline gelmiştir. 1926'da yıkılmak şartıyla İstanbul Borsası'nın kullanımına bırakılan Hamidiye Medresesi, borsanın restore ettirmesi üzerine günümüze kadar ulaşabilmiştir (Birol Alpay, "Abdülhamid I Külliyesi", *DBİA*, I, s. 36-37).

321 Belgede "Aksaray'da Hanım Sultan Camii" şeklinde geçen yapı Sultan Camii olmalıdır. Zira gerek Ayvansarayi'de, gerekse T. Öz'de bu isimde bir camiye rastlanmamıştır. Bahsi geçen Sultan Camii ise, I. Selim'in kızı Hatice Sultan'ın kızı, yani bir hanımsultan tarafından inşa ettirilmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 175). Öte yandan T. Öz, I. Selim'in torununun adını Hatice Sultan olarak verir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 124).

322 Gazetede "Tekfurdağı'ndan varid olan bir mektubta" şeklinde başlayan haberin içinde yer alıyor. Bu nedenle hapishane Tekirdağ'da olmalıdır, ancak mektupta geçen Selimiye Camii ve Cami-i Atik ifadeleri söz konusu hapishanenin Edirne'de olma ihtimalini de akla getirmektedir.

Hapishane Karakolu		Tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	Y.MTV, 115/38; Y.MTV,104/90;[323] Y.PRK.SGE, 6/30.
Hapishane-i Umumi		Tamiri	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; Y.A.HUS, 307/82.
Haraççı Kara Mehmed Camii[324]	Unkapanı Üsküdbi Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Harbiye Mektebi bkz. Mekteb-i Harbiye			
Hürrem Çavuş Camii[325]	Yenibahçe	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Harem İskelesi ahırı	Selimiye	Tamirinin birkaç haftaya biteceği	Y.MTV, 102/73.
Harem İskelesi Camii bkz. Tahir Efendi Camii			
Hariciye Dairesi bkz. Babıâli			
Harmankaya	Gemlik	Gemlik tersanesi tarafındaki mahallin denize mail olan cihetinin denize uçtuğu	*Saadet*, 3020; *Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811; *The Levant Herald*, 28.
Hasan Ağa Darülhadisi bkz. Darülhadis-i Hasan Ağa Medresesi			
Hasan Baba Türbesi	Yenibahçe Molla Ali Fenari Mahallesi	Türbe ve türbedarına ait meşruta odalarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Hasan Efendi'nin kahvehanesi	Eski Cumapazarı	Bazı mahallerinin çatlayıp, kahvehanelerden birinin yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.

323 Belgede Cephane Karakolu olarak geçmektedir. Ancak Y.MTV, 115/38 no.lu belgede geçen Hapishane Karakolu ifadesinin karşısında yer alan keşif bedelinin Cephane Karakolu ile uyması, her iki karakolun aynı olduğunu düşündürmektedir.

324 Banisi Kara Mehmed Bey olup minberi Gedikliyan Dergâhı'ndan Hacı Abdullah Bey tarafından koydurulmuştur. *Hadika*'da belirtildiğine göre, yapı Üsküdbi Camii [Cibali] yakınında bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 145-146).

325 Banisi Divan çavuşlarından olup caminin avlusunda aynı kişi tarafından yaptırılan mektep ve çeşmesi vardır. *Hadika*'ya göre Akşemseddin Camii yakınında bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 146).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hasan Halife Camii[326]	Fatih civarı Sarıgüzel	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Hasan Paşa-yı Cedid Medresesi[327]	Beyazıt civarı Vezneciler	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.
Hasan Paşa Hanı[328]	Beyazıt ile Laleli arası Ordu Caddesi	Arka cihetinde birkaç oda ile fırının tamamen yıkıldığı; üst katının ise tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	*Sabah*, 1768; 1769; *Saadet*, 3019; *Tercüman*, 4811; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Hasanpaşa Jandarma Karakolu bkz. Hasanpaşa Karakolu			
Hasanpaşa Karakolu	Beşiktaş veya Beyazıt	Ön tarafının çatladığı ve kısmen yıkıldığı, harap olduğu	İ.ASK, CA 1312/29; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020;[329] *Sabah*, 1916; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4810; Y.PRK.ŞH, 5/4.[330]
Hasanzade Medresesi[331]	Çırçır Fatih civarı Haydar[332]	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 8, 55; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.

326 Banisi, Bayezid Camii'nin bina emini olup minberini Sadrazam Bayram Paşa koydurmuştur. Mesih Paşa yakınında yer alan caminin *Hadika*'ya göre mahallesi yoksa da (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 131), bugün bu adla anılan bir mahalle bulunmaktadır.

327 Medrese, sıbyan mektebi, çeşme, sebil ve dükkânlardan müteşekkil olan külliye, I. Mahmud dönemi sadrazamlarından Seyyit Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bugün Kimyager Derviş Sokağı'nda bulunan medrese, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri ve Kültür Bakanlığı İslam Ansiklopedisi Yayım Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir (M. Kütükoğlu, a.g.e, s. 146-147). Kaynaklarda Cedide Es-seyyid Hasan Paşa Medresesi olarak geçen medreseden, elimizdeki belgeler Hasan Paşa-yı Cedid Medresesi olarak bahsettiği için buraya alınmıştır.

328 1745'te Beyazıt Hamamı karşına yapılmış olan han Koska'dadır (D. Kuban, "Laleli", s. 187). Seyyit Hasan Paşa Külliyesi'nin bir parçasıdır. Hanın bir kısmı Simkeşhane ile birlikte yol açma politikaları sonucu yıktırılmıştır (D. Kuban, "Beyazıt", s. 185). Han, Süpürgeciler Hanı olarak da anılmaktadır.

329 Gazetede nerede olduğu tam olarak ifade edilmiyorsa da, Sur İçi'nde hasar gören yerlerden bahsedilirken adının geçmesi bu karakolun Beyazıt'taki olduğunu düşündürür. Benzer şekilde *Tercüman*, 4808'deki haberde de yer belirtilmez, ancak Sur İçi'nde bahsedilen yerlerden sonra ifade edilmesi Beyazıt'ta olduğu izlenimini verir.

330 Belgede Beşiktaş'ta olduğu ifade edilmektedir.

331 Fatih civarında Haydar'da bulunan medrese hakkında çok fazla bilgi yoktur. Medrese, 1918'de oturulamayacak durumdaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 176).

332 Zeyrek yakınlarındadır.

Haseki Nisa Hastanesi[333]		Memurlara ait dairenin alt ve üst katları, muhafaza duvarları, mutfak, ahır, çamaşır ve hademehane kiremit ve sıvaları, gasilhane vs. hasar gördüğü; ayrıca eczahanesi ve ecza ambarı içindeki eczaların tamamen devrilerek zayi olduğu ve ahşap hastagân dairesinin ise, yalnız sıvalarının döküldüğü; acezehanesinin büyük kubbelerinin harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1650, s. 67; BEO. AYN.d, nr. 1653, s. 212; İ.EV, N 1313/8; İ.HUS, S 1312/129; İ.HUS, S 1312/129; İ.ŞE, S 1312/13; İ.ŞE, ZA 1312/2 (acezehanesi); *Sabah*, 1826; ŞD, 776/5; Y.A.HUS, 305/91; Y.PRK.ŞH, 5/4; Y.PRK. ŞH, 5/24.
Haseki Sultan Camii, İmareti, Medrese ve Müştemilatı[334]		Hasar gördüğü; medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, 53; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1313/8; Y.MTV, 100/40 (medrese).
Haseki Sultan İptidaiye Mektebi		Mektep ve muallime meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20; İ.EV, Ş 1312/24.
Hasırcı Mescidi bkz. Katip Murat Camii			
Hasodabaşı Hasan Ağa Mekteb-i İptidaiyyesi	Aksaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24.
Hasodabaşı Medresesi bkz. Hacı Odabaşı Hasan Ağa Medresesi			

333 Haseki Sultan Darüşşifası, Haseki Zindanı, Haseki Sultan Kadın Darüşşifası, Haseki Bimarhanesi ve Haseki Nisa Hastanesi, Haseki Kadınlar Hastanesi, Haseki Şifahanesi, Acezehane, Haseki Mecanin Müşahedehanesi, Haseki Mahpesi, Darülcünûn Bimarhanesi ve Haseki Hastanesi gibi isimlerle anılmıştır. Darüşşifa 1843'te kadınlara tahsis edilerek kimsesiz, bakıma muhtaç, hasta ve çaresiz kadınların tedavi edildiği bir kadın hastanesi oldu. 1869'da Zaptiye Müşiriyeti'ne geçince Nisa Tevkifhanesi adını almıştır. Daha sonra tevkifhanenin bir kısmı tutuklu hasta kadınlara tahsis edildi. 1880'de hastanenin yönetimi Şehremaneti'ne geçti. Kadın mahkûmlar Sultanahmet'te yeni inşa edilmiş olan tevkifhaneye geçti. 1884'te Moralı Şefik Bey'in konağı satın alınarak 1885'te yeniden hizmete sokulan hastane 1889'da yıktırılarak genişletildi (Nuran Yıldırım, "Haseki Darüşşifası ve Hastanesi", *DBİA*, IV, s. 2-3). Taş Konak olarak adlandırılan bu yapı, şimdiki Haseki Hastanesi'nin merkez binası olarak kullanılan binanın yerindeydi. 1891'de, bu binaya ek olarak iki baraka olarak inşa edilen dahiliye ve hariciye bölümleri hizmete girer. Ardından Taş Konak'ın yerine yapılan Memurin Dairesi açılır. 1894 yılına kadar çamaşırhane, hamam, ameliyathane bölümleri ile 11 baraka inşa edilir (F. Saygılıgil Gündüz, a.g.m., s. 99-101).

334 Külliye, cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşur (Doğan Kuban, "Haseki Külliyesi", *DBİA*, IV, s. 4-5).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hassa Müşiriyeti Dairesi[335] bkz. Seraskerlik			
Hastane	Ahırkapı	Hasar gördüğü	YEE.d, nr. 1088, vr. 68;[336] Y.MTV, 108/50.
Hatice Sultan Camii[337]	Edirnekapı civarı Acıçeşme	Minare külahının devrilerek caminin çatısına saplandığı	EV.d, nr. 28331, s. 7, 59; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.
Hatice Sultan, nam-ı diğer Abdülvedud Camii[338]	Eyüp Defterdar	Minaresinin yarısının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 72; *Sabah*, 1767.
Hatice Sultan Camii, Dergâhı, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi ve Müştemilatı	Üsküdar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13.
Hatice Sultan Mektebi	Edirnekapı	Hasar gördüğü	*Sabah*, 2112.
Hatice Sultan Türbesi[339]	Fatih	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 64.
Hatip Muslihiddin Mustafa Efendi Camii[340]	Sultanselim Çukurbostan	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Hatun Kişi Mahallesi'nde bulunan dergâh	Haseki Nisa Hastanesi karşısı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Hatun Camii bkz. Hacı Muhiddin Camii veya Kerime Hatun Camii			

335 Seraskerlik'e bağlıdır.

336 Belgede Ahırkapı'da bulunan hastanenin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Hastanesi olduğu ifade edilmektedir.

337 Banisi II. Bayezid'in kızı Hatice Sultan'dır. Mescit günümüze ulaşmamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 124). Cami, Sultan Mescidi olarak da anılır.

338 Defterdar Mahallesi'nde, Yavedud Caddesi üzerindedir. İstanbul'un fethine katılan ve halk arasında Yavedud Sultan olarak tanınan Şeyh Abdülvedud Efendi tarafından 1455'te kurulmuştur. Daha sonra IV. Mehmed'in kızı olan ve tekkenin yakınında Ayvansaray'daki sahil sarayında oturan Hatice Sultan 1711'de ikametgâhının karşısında, Muhammed El-Ensari'nin türbesini, ayrıca mektep, sebil ve çeşme yaptırırken Yavedud Tekkesi'nin mescid-tevhidhanesini de ihya etmiştir. Hatice Sultan, ayrıca minber ilavesiyle camiye dönüştürmüştür. Bundan dolayı yapı Sultan Camii adı ile de anılır olmuştur (Baha Tanman, "Yavedud Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 444).

339 Belgede Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nde olduğu ifade edilmektedir.

340 Banisi Hatip Muslihiddin Mustafa Efendi olup Kanuni devrinde yapılmıştır. Cami, daha çok Çukurbostan Camii olarak anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 43). Belgede banisinin tam adıyla verilen yapı, Hatip Muslihittin Camii şeklinde de bilinir.

Hatuniye Mescidi bkz. Pertev Harun Camii			
Hatuniye Türbesi	Sultanselim Han Türbesi civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.
Havuzlu Mescit bkz. Lala Hüseyin Paşa Camii			
Havyar Hanı[341] bkz. Borsa Salonu ve Komisyon Hanı			
Haydar Ağa Mescidi bkz. Haydar Kethüda Camii			
Haydar Kethüda Camii[342]	Davutpaşa Mahkemesi civarı Kocamustafapaşa	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 55; İ.EV, Ş 1312/24.
Haydarhane Camii[343]	Aksaray Horhor	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24.
Haydarpaşa Hastanesi[344]		Çoğu mahallerinin çatladığı ve tehlikeli olduğu için hastaların hastane bahçesine kurulan çadırlara yerleştirildiği	Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38; Y.PRK.ASK, 93/51.
Haydarpaşa İstasyonu		Deprem nedeniyle birçok mahalinin çatladığı	*Saadet*, 3179.
Haydarpaşa İbrahim Ağa Zaviyesi Camii[345]	Üsküdar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 64; İ.EV, Ş 1312/24.

341 Galata'da Havyar Han İçi Sokağı üzerinde idi. Bu han, Galata sur kapılarından Karaköy Kapısı ile İç Karaköy Kapısı arasında bulunmaktaydı. Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan han 16. yüzyıla aittir (Özkan Eroğlu, "Havyar Hanı", *DBİA*, IV, s. 25).

342 Banisi Yeniçeri Ocağı kethüdalarındandır. Davut Paşa Camii civarındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 133).

343 Banisi Haydar Dede demekle meşhur Eş-Şeyh Ali'dir. Minberini Sadrazam Nişancı Bıyıklı Ali Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 139). Mimar Ayas [Saraçhane] yakınındadır.

344 Haydarpaşa Askeri Hastanesi olmalı. Çünkü Numune Hastanesi'nin inşası 1901'de başlıyor (Nuran Yıldırım, "Haydarpaşa Numune Hastanesi", *DBİA*, IV, s. 32).

345 *Hadika*'da ve T. Öz'de geçen İbrahim Ağa Çayırı Mescidi (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 652; T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 32) olmalıdır. Zira, bu mescit Haydarpaşa'dadır. Banisi III. Murad'ın Babüssaade ağası İbrahim Ağa'dır. Mescit, Hacı Veliyeddin Ağa tarafından minber konulması üzerine camiye dönüşmüştür. Daha sonra bir Kadiri Tekkesi hüviyetine de sahip olan cami, 1939'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiştir (T.Öz, *a.g.e.*, II, s. 32).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hayri Bey'in mutasarrıf olduğu kayıkhane	Ayvansaray	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Hayriye Medresesi[346]	Fatih civarı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Hazine-i Evkaf-ı Hümayun bkz. Evkaf-ı Hümayun Nezareti			
Hazine-i Evrak[347]	Babıâli bahçesi	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1651, s. 313; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 188, 282; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 309, 358, 415; İ.HUS, M 1312/154; ŞD, 772/15; Y.A.HUS, 302/52; Y.A.HUS, 302/62; Y.MTV, 108/50.
Hazine-i Hassa arsası	Gedikpaşa	Set duvarlarının üst katları belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Hazine-i Hümayun	Topkapı Sarayı	Dahilindeki bazı evanilerin yıkıldığı	Y.PRK.SGE, 6/30.
Hazine-i Hümayun Karakolu	Topkapı Sarayı	Tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	Y.PRK.SGE, 6/30.
Hazine-i Maliye bkz. Maliye Hazinesi			
Hazinedar Hanı veya Hazinedar Ağa Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Hazret-i Halit Camii bkz. Eyüp Sultan Camii			
Hazret-i Ka'b Türbesi bkz. Ka'b Hz. Türbesi			

346 Aynı isimde biri Çırçır, diğeri de Çarşamba'da olmak üzere iki ayrı medrese bulunmaktadır. Her iki medrese de Fatih'te, Fatih Camii yakınında olduğundan depremde hasar gören medresenin hangisi olduğu tam olarak tespit edilememiştir.

347 Bugün İstanbul Valiliği'nin kullanımında olan Babıâli'nin Alay Köşkü karşısındaki Paşakapısı'ndan girince sağ tarafta yer alan binadır. Yapı, Gaspare Fossati tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir (Cengiz Can, "Hazine-i Evrak Binası", *DBİA*, IV, s. 37).

Hekim Ali Paşa Camii, Dergâh, Kütüphanesi ve Medresesi[348]	Akıbetleri	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 48; İ.EV, Ş 1312/24; *Tercüman*, 4808.
Hekim Çelebi Camii[349] ve Medresesi	Koska	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39, 41; İ.EV, Ş 1312/24.
Hekimbaşı Hacı Ömer Efendi Medresesi ve Kütüphanesi[350]	Molla Gürani	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25, 32, 33, 55; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Hekimbaşı Nuh Efendi Medresesi bkz. Nuh Efendi Medresesi			
Hekimoğlu Ali Paşa Suyolları bkz. Halkalı Suyolları			
Helvacı dükkânı	Aksaray Tramvay Caddesi Reji deposu bitişiği	Oturulamayacak derecede harap olduğu	*Saadet*, 3021; *Sabah*, 1767.
Helvacı Hanı	Üsküdar	Bazı yerlerinin tehlikeli olduğu	Y.MTV, 99/56.
Helvacıbaşı İskender Ağa Camii[351]	Kadırga	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.
Heybeliada'da Sahil Kenarında Bulunan Camii[352]		Minaresinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766.

348 Külliye, Abdal Yakup Tekkesi'nin bulunduğu arsada inşa edilmiştir ve cami, türbe, kütüphane, sebil, çeşme, şadırvan ve tekkeden müteşekkildir. Tekke yıkılan Abdal Yakup Tekkesi'nin yerine yapılmıştır. Bu nedenle zaman zaman Abdal Yakup Tekkesi olarak da anılır. Tekke, Kadiri tarikatına aittir. Banisi Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğlu Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'dır (Doğan Kuban, "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, IV, s. 43-44; www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

349 Mescit, daha önce fildamı iken Hekim Çelebi Eş-şeyh Seyyid Mehmed İbn-i Seyyid Ahmed tarafından kurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 133-134).

350 Millet Caddesi üzerinde Molla Gürani Caddesi köşesinde yer almaktaydı. Medrese, sebil, çeşme ve sıbyan mektebinden müteşekkil külliyenin banisi Reisülettıbba ve Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselmiş olan Ömer Efendi'dir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 274-275).

351 Banisi Kanuni döneminde Helvacıbaşı olan İskender Ağa'dır. *Hadika*'ya göre, Mehmed Paşa Camii yakınında olan caminin mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 132).

352 Gazete haberinde tam adı verilmeyen cami, Heybeliada Bahriye Mektebi Camii olmalıdır. Zira T. Öz'de ifade edildiğine göre, Heybeliada'da iki cami vardır. Bunlardan biri Bahriye Mektebi'ndeki cami, diğeri de 1935 yılında halk tarafından yapılarak Kazasker Abdülkadir Efendi Vakfı'na kaydedilen Heybeliada Camii'dir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 30). İkincinin tarihi oldukça geç olduğundan, yukarıda bahsi geçen Bahriye Mektebi Camii olmalıdır. Cami, kışla ile birlikte inşa edilmiş olup yıktırılarak mektebe ilave edilmiştir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Heybeliada Ruhban Mektebi[353]	Heybeliada	Oturulamayacak hale geldiği	BEO.AYN.d, nr. 1696, s. 393; BEO.NGG.d, nr. 686, sr. nr. 333, 350; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3022; *Saadet*, 3063; *Sabah*, 1768; *Sabah*, 1870; *Tercüman*, 4809; Y.A.HUS, 305/7; *The Levant Herald*, 29.
Heybeliada Zabıta Dairesi		İkametinin mümkün olmadığı	*Sabah*, 2236.
Hıdiv-i Esbak İsmail Paşa'nın konağı	Vezneciler	Bazı mahallerinin harap olduğu ve Vezneciler caddesine bakan kapının yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Hırka-i Şerif Camii ve Müştemilatı[354]	Atik Ali Paşa Fatih civarı	Mahfil-i Hümayun'u, minareleri ile bazı yerlerinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 11, 47; İ.EV, L 1313/4; İ.EV, M 1313/1; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1318/4; İ.EV, ZA 1318/4; *Saadet*, 3111; *Sabah*, 2123; *Sabah*, 1766; ŞD, 134/38; ŞD, 133/17; Y.MTV, 101/33; Y.MTV, 104/90; *The Levant Herald*, 28.
Hırka-i Şerif Karakolu		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 70; İ.ASK, S 1312/26; *Sabah*, 1891; Y.MTV, 108/32; Y.MTV,115/38.
Hızır Bey Camii[355]	Unkapanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Hızır Kethüda Camii	Tophane Boğazkesen civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14; İ.EV, Ş 1312/24.

353 Heybeliada'da Papaz Dağı'nda koru içindedir. İlk olarak manastır-okul olarak 809'da Despotlar Manastırı adıyla kurulmuştur. Yeni binanın açılışı ise 1844'tedir (Necdet Yaşar, "Heybeliada Ruhban Okulu", *DBİA*, IV, s. 58).

354 Abdülmecid tarafından Hırka-i Şerif'in hem muhafazası hem de ziyaret edilmesini temin etmek amacıyla yaptırdığı camidir. Bu hırka, Hz. Muhammed tarafından Veysel Karani'ye hediye edilmişti. Cami mahfel, hünkâr daireleri ve Hırka-i Saadet Odası'ndan müteşekkildir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 71).

355 Hacıkadın Caddesi, Hızır Bey Sokağı'nda bulunan yapının banisi İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'dir. Caminin minberini Kazasker Abdurrahman Efendi koydurmuştur. Caminin yakınında Hacıkadın Hamamı adında bir yapı olduğundan, cami aynı zamanda Hacıkadın Camii olarak da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 64-65).

Hidayet Camii[356]	Bahçekapı gümrük antrepoları bitişiği	Minaresinin bir tarafa eğildiği, merdivenleri ve su hazinelerinin çokça hasar gördüğü	BEO.AYN.d, 1687, s. 111, 116; BEO.AYN.d, nr. 1694, s. 241; EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, S 1316/10; İ.EV, Z 1313/9; İ.EV, S 1316/10.
Himmetzade Dergâhı[357]	Yenibahçe Ördek Kasap	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30.
Hisar içinde bulunan cami[358]	Bursa	Harap olduğu	İ.EV, CA 1313/13.
Hizmetkârlar kahvehanesi	Direklerarası	Çöktüğü	*Sabah*, 1767.
Hobyar Camii[359] ve Mektebi	Cerrahpaşa	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 12; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1958.
Hobyar Mektebi[360]	Atik Zaptiye civarı	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 160; İ.ŞE, RA 1312/14; Y.MTV, 108/50.
Hoca Ali Camii[361]	Tophane Lüleci Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 32, 38, 56.
Hoca Ferhat Camii[362]	Süleyman Paşa Hanı bitişiği Divanyolu	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3, 58; İ.EV, Ş 1312/24.
Hoca Halil Attar Camii[363]	Unkapanı Atlamataşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1892.

356 Eminönü'nde Yalıköşkü Caddesi ile Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'nin buluştuğu noktadadır. Bugünkü yapı II. Mahmud dönemine ait olup II. Abdülhamid döneminde yeniden yapılmıştır (Turgut Saner, "Hidayet Camii", *DBİA*, IV, s. 71).

357 Mescidi Defterdar İbrahim Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Zaviyenin şeyhi Himmet Efendi olduğundan bu isimle anılır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 289). *Mecmua-i Tekâyâ*'da Nakkaşpaşa'da olduğu ifade edilen dergâh, Bayrami tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

358 Belgede Molla Fenari Vakfı'ndan olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle söz konusu cami, Bursa'nın güneyindeki Molla Fenari Camii (http://www.nedirbilelim.com-25.10.2008) olmalıdır.

359 Mısır Valisi Hoca Üveys Paşa yaptırmış, Şehla Ahmed Paşa da buraya bir minber koydurtarak camiye çevirmiştir. Cami, bugün Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları pavyonunun altında kalmıştır (Erdem Yücel, "Davutpaşa", *DBİA*, III, s. 10).

360 Ayvansarayi, Bahçekapı'daki Hobyar Camii bitişiğinde Hazine-i Amire kâtibi Bosnavi Mustafa Efendi tarafından yapılan bir mektebin varlığından söz etmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 148). Dolayısıyla adı geçen mektep Bahçekapı'da varlığı bilinen bu mektep olabilir.

361 Banisi Kaptan Hoca Ali olan cami Hendek Mescidi olarak da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 30).

362 *Hadika*'da Fazlı Paşa Sarayı yakınında olduğu ifade edilmektedir. Sultan Mahmut Türbesi'nin karşı köşesinde Piyerloti Caddesi'nin başında yer alan bu eser, 1917 yılında Türk-Alman Dostluk Yurdu yapılmak amacıyla yıktırılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 66). Cami, Asmalı Mescit adıyla da anılır.

363 Hoca Halil Attar, Attar Mescidi, Arabacılar Mescidi ve Atlamataşı Mescidi adlarıyla anılan mabedin banisi Hoca Halil Attar'dır. Minberi Cemşit Çavuş tarafından koydurulmuştur. Cami, 1908 ve 1939 yıllarında onarım görmüştür (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 23).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hoca Hamza Medresesi bkz. Devoğlu Medresesi			
Hoca Hanı	Hoca Kasım Günani Mahallesi	Sağ tarafının üst katının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Hoca Hüsrev Camii[364]	Kocamustafapaşa	İmamına ait meşrutahanenin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20; İ.EV, Ş 1312/24.
Hoca İshak Efendi Camii ve Mektebi	Beykoz kazasına bağlı Akbaba köyü	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38, 70.
Hoca Kasım Beyceğiz Camii[365]	Çarşamba	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Hoca Mescid-i Şerifi	Gelibolu	Ön tarafının hasar gördüğü	*Saadet*, 3022.
Hoca Nukdan Camii	Hatapkapısı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Hoca Paşa Camii[366]	Hocapaşa	Kubbesinin yıkıldığı ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34; İ.EV, B 1312/18; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2218.
Hoca Paşa Hanı		Kısmen yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
Hoca Piri Camii bkz. Makasçılar Camii			
Hoca Rüstem Medresesi bkz. Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili			

364 T. Öz ve Ayvansarayi'de Hoca Hüsrev Camii adıyla herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak, her iki kaynakta da Bezirgânbaşı Camii adıyla anılan caminin banisi Hacı Hüsrev Çelebi'dir. Öte yandan T. Öz bu caminin mimarını Koca Sinan olarak verir ve caminin Koca Hüsrev Camii, Hüsrev Çelebi Camii ve Ramazan Efendi Camii adlarıyla anıldığını ifade eder (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 108-109; T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 116).

365 Belgede Hoca Kasım Beyceğiz Camii olarak ifade edilen cami, *Hadika*'da Beyceğiz Mescidi olarak geçen bir mescit olmalıdır. Buna göre, mescidin banisi Mehmed Bey'dir ve Mehmed Ağa Camii yakınındadır. *Hadika*'yı günümüz alfabesine çeviren Ahmet Nezih Galitekin de, bu mescitle ilgili yaptığı açıklamada bu mescidin Çarşamba'da Kovacı Dede ve Derviş Ali Mahalleleri arasında olduğunu belirtir. Vakfiyelerde isminin olmadığını, ancak *Tarih Dergisi*'nde Sultanselim Camii nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Beyçügezoğlu ifadesinin geçtiğini yazar. Vakfiye tarihi 1473'tür. Vakfiyenin aslı yazılırken mescit banisinin isminin Sahib-ü'l-Mescid Kasım Çelebiyyü'ş-şehir bi-İbn-i Beğçügez şeklinde tekrarlandığını söyler. Buna göre, mescidin adı hem birinci hem de ikinci banisinin adıyla anılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 101).

366 Banisi Üveys Paşa olup Nazır Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da aynı isimle anılan meşhur bir mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 148).

Hoca Sinan Mescidi bkz. Samanveren Camii			
Hoca Üveys -Veys- Camii bkz. Hocapaşa Camii			
Hoca Üveys Mahallesi Camii[367] ve Medresesi[368]	Fatih civarı Sarıgüzel	Minaresinin yarısının yıkıldığı; medrese kemerlerinin yıkıldığı ve bazı yerlerinin tehlikeli bir şekilde çatlayarak yıkılmaya yüz tuttuğu	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1766.
Hoca Üveys Medresesi [369]	Küçük Ayasofya civarı Musalla	Kısmen harap olduğu	*Sabah*, 2228; Y.MTV, 100/40.
Hocazade Hacı Ahmet Efendi Dergâhı[370]	Zeyrek civarı Kasap Timurhan Mahallesi	Meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 49; İ.EV, Ş 1312/24.
Horhor Hamamı		Külhan tarafının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Hoşkadem Camii[371]	Şehzadebaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5.
Hristaki Hanı[372]		Duvarının çatlayarak saçaklarından taşlar düştüğü	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Hristos Dağı	Büyükada	Birkaç yerinin yarıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3020.

367 Bu mahallede olup depremde hasar gördüğü bilinen pek çok cami bulunmaktadır. Bunlar Bali Paşa Camii, Hacı İlyas Çelebi Mescidi, Atik Ali Paşa Camii, Karabaş-ı Veli Camii'dir. Ancak, gazete haberlerinde Hoca Üveys Mahallesi Camii olarak tanımlanması, bu caminin Hoca Üveys Camii olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Özellikle medresenin de cami ile birlikte verilmesi bu ihtimali kuvvetlendirir. Mesih Paşa-Sarıgüzel Şemsettin Sami Sokağı'nda bulunan Hoca Üveys Camii, bugün arsa halindedir (Tahsin Öz, *a.g.e.*, I, s. 73).

368 Sarıgüzel ve Kıztaşı'nda bulunan medreseler Uncu Hafız Medresesi, Feyzullah Efendi Medresesi ve Cafer Efendi Medresesi'dir. Gazetede tam adı verilmeyen medrese, depremde hasar gördüğünü tespit ettiğimiz Feyzullah Efendi Medresesi olmalıdır.

369 Şeyh Ferhat Mahallesi'nde bulunan medresenin banisinin Reisülküttap Emarzade Mustafa Efendi olduğu tahmin edilmektedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 166).

370 Belgede Uşşaki tarikatına ait bir dergâh olduğu belirtilmektedir. *Mecmuâ-i Tekâyâ*'da Fatih civarı Haydar'da olduğu ifade edilen dergâh, Hocazade Dergâhı adıyla anılır (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

371 Banisi Sekbanbaşı Mehmed Ağa'dır. Bu nedenle Sekbanbaşı Mehmed Ağa Camii olarak da bilinir. Minberini Tuğcuzade Hacı Ahmed Ağa koydurmuştur. *Hadika*'ya göre, yakınında Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi, Kasım Ağa Medresesi, Defterdar Sebili vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 145).

372 Belgelerde tam yeri belirtilmeyen han, Beyoğlu'nda Banker Hristaki Zografos Efendi tarafından yaptırılan Cité de Pera, yani Çiçek Pasajı olmalıdır. Yeni tip bir çarşı binası olarak yaptırılan pasaj, banisi nedeniyle Hristaki Pasajı adıyla da anılır (Behzat Üsdiken, "Çiçek Pasajı", *DBİA*, II, s. 508).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Hristos Kilisesi	Büyükada	Hasara uğradığı ve kilisenin çatısının tamamen çöktüğü ve çan kulesinin yıkıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767;[373] *Sabah*, 1769; *The Levant Herald*, 28.
Hristos Manastırı	Büyükada	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767; *Saadet*, 3020; *The Levant Herald*, 28.
Hristos Manastırı	Burgazada	Tamamen harap olduğu	*Sabah*, 1767; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28.
Humbaracı Kışlası Camii bkz. Mihrişah Valide Sultan Camii			
Humbarahane[374]	Sebzeci Sokağı Hasköy çarşısı	Etraf duvarlarının tehlikeli bir şekilde harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Humbarahane Hastanesi		Hasar gördüğü	Y.A.HUS,307/82; Y.MTV, 102/73; Y.MTV,115/38; Y.MTV, 104/90; BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 35; İ.HUS, S 1312/58.
Hüma Sultan Camii bkz. Bali Paşa Camii			
Hüsameddin Camii	Macuncu yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 68.
Hüseyin Ağa Camii ve Mektebi[375]	Tavukpazarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 63.
Hüseyin Ağa Medresesi bkz. Nazır Hüseyin Ağa Medresesi			
Hüseyin Ağa Medresesi[376]	Sultanahmet civarı	Hasar gördüğü	Y.MTV, 100/40.
Hüseyin Ağa Mektebi	Kızıltaş Camii karşısı Laleli	Yıkıldığı	*Sabah*,1767.

373 Gazete haberinde Rum Kilisesi şeklinde geçmektedir.

374 Humbaracı Ocağı veya Hendesehane de denen Humbarahane, Üsküdar Toptaşı'nda bulunuyordu. 1754'te I. Mahmud'un ölümü ile kapatıldı. 1792'de Humbarahane, Hasköy'de yeni yapılan Humbaracı Kışlası'na taşındı (Ayşe Yetişkin Kubilay, "Humbaracı Kışlası", *DBİA*, IV, s .96).

375 Belgede Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa Mektebi Camii olarak ifade edilmektedir. Ancak, belgede mektebi ibaresinin üzeri çizilmiştir. Bu durumun iki nedeni olabilir; ya yanlışlıkla yazılmıştır ya da mükerrer olduğu düşünülmüştür. Fakat, ilk ihtimal akla daha yakın gelmektedir.

376 Belgede Sultanahmet civarında olduğu belirtilen medresenin Küçük Ayasofya Medresesi olması mümkün görünüyorsa da, Y.MTV, 100/40 no.lu belgedeki listede hem Sultanahmet civarında Hüseyin Ağa Medresesi hem de Ayasofya-yi Sagir Medresesi'nden bahsedilmesi, her ikisinin ayrı medrese olduğunu düşündürmektedir.

Hüsrev Ağa ve Banisi Sarı Kahvazade Ahmet Ağa Mektebi ve Mescidi	Üsküdar	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 23, 72.
Hüsrev Paşa Türbesi[377]	Bali Paşa Camii civarı Yenibahçe	Sıvalarıyla içinde bulunan dergâhının harem, selamlık, tevhidhane ve mihrap duvarının büyük bir kısmının yıkıldığı	*Sabah*, 1768; *Saadet*, 3021; İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 20.
İbadullah Camii bkz. Seyit Ali Camii			
İbrahim Ağa Zaviyesi Camii bkz. Haydarpaşa İbrahim Ağa Zaviyesi Camii			
İbrahim Han [oğlu] Medresesi[378]	Hz. Halit civarı Eyüp	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 7.
İbrahim Paşa-yı atik Camii, Medresesi[379] ve Müştemilatı	Uzunçarşı Mercan	Müezzin meşrutahanesinin hasar gördüğü; medresesinin kısmen harap olduğu	*Sabah*, 2004; BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 199; İ.EV, ZA 1312/3; EV.d, nr. 28331, s. 5, 35, 47, 67; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
İbrahim Paşa Camii[380]	Kumkapı İbrahimpaşa Yokuşu	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 60.
İbrahim Paşa Camii[381]	Galata Yağkapanı	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 17, 60.

377 Bazı belgelerde Sarıgüzel civarında olduğu söylenmektedir. Ancak, Mimar Sinan'ın tasarladığı yapı Bali Paşa ve Hoca Efendi Sokaklarının köşesinde yer alır (İ. Günay Paksoy, "Hüsrev Paşa Türbesi", *DBİA*, IV, s. 110).

378 Eyüp'te Cami-i Kebir Mahallesi'nde Sokollu Türbesi'nin arkasında bulunan bu medrese, bugün Sokollu Medresesi, arşiv belgelerinde genellikle Şehit Mehmed Paşa Medresesi, medrese listelerinde de İbrahim Hanoğlu olarak geçmektedir. Medresenin İbrahim Hanoğlu ismini taşımasının nedeni, II. Selim'in kızı İsmihan Sultan ile eşi Sokollu'nun oğlu İbrahim'in çocuklarının İbrahim Hanzadeler adıyla anılmasıdır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 301).

379 Mercan'daki Valide Hanı'nın arkasında cami, sıbyan mektebi ve çeşmenin içinde bulunduğu bir külliyenin parçasıdır. Banisi II. Bayezid'in sadrazamlarından Çandarlı Halil Paşazade İbrahim Paşa'dır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 90).

380 Eser, Muhsine Hatun Camii olarak da bilinir. Çünkü yapı Veziriazam İbrahim Paşa'nın zevcesi Muhsine Hatun tarafından tamamlanmıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 76).

381 Makbul İbrahim Paşa Camii olarak da anılır. Karaköy'de Fermeneciler Caddesi'nde bulunan cami, Kanuni dönemi sadrazamlarından Makbul ve Maktul Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra II. Mahmud döneminde yenilenmiştir (Esra Dişören, "Makbul İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, V, s. 277).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
İbrahim Paşa Camii ve Medresesi[382]	Hekimoğlu Ali Paşa civarı Davutpaşa Esekapısı	Caminin hasar gördüğü; medresesinin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 30, 66; Y.MTV, 100/40.
İbrahim Paşa Medresesi[383]	Beyazıt civarı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
İbrahim Paşa Medresesi bkz. Cedid İbrahim Paşa Medresesi			
İbrahim Paşa Mektebi bkz. Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi			
İptidai mektebi[384]	Halıcılar Kilise Camii bitişiği	Hasar gördüğü	İ.EV, § 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 28.
İptidai mektebi[385]	Saraçhanebaşı	Kubbesinin tamamen yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
İptidai mektebi	Sultanhamamı civarı Sultan Çeşmesi üzeri	Çatısının tamamen çatladığı	*Sabah*, 1768.
İcadiye Karakolu-İcadiye Polis Mevkii	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV,106/44; Y.MTV, 102/73; ŞD, 1291/11.[386]
İdare-i Mahsusa'nın merkez binası	Galata	Bazı mahallerinin çatladığı ve üst katta bulunan muhasebe kaleminin çatılarının açılmış olduğu	*Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
İdare-i Mahsusa Müdürü Con Paşa'nın hanesi[387]	Büyükada	Çatladığı	*Sabah*, 1769.

382 İbrahim Paşa Mescidi, Esekapısı Mescidi veya İsakapısı Mescidi adlarıyla anılan mabet, eski bir Bizans manastırıdır. Banisi olan Hadım İbrahim Paşa, caminin yanına ayrıca medrese inşa ettirmiştir. Mimar Sinan imzası taşıyan medresesi, bugün Cerrahpaşa Hastanesi ek binalarının arka tarafında Esekapısı denen İsakapısı yakınındadır. Cami gibi, medrese de Esekapısı Medresesi adıyla anılırdı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 292; T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 100)

383 Belgede "Beyazıt civarındaki İbrahim Paşa Medresesi" ifadesinin geçmesi medresenin hangisi olduğunu tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü Beyazıt'ta bu isimde herhangi bir medrese bulunmamaktadır. Beyazıt'a en yakın aynı isimdeki medreselerden biri Acımusluk'ta (Cağaloğlu), diğeri de yukarıda geçen Esekapısı'ndaki medresedir. Belgede Esekapısı'ndaki İbrahim Paşa Medresesi'nden ayrıca bahsedilmesi, söz konusu medresenin Acımusluk'taki olduğunu düşündürmektedir.

384 İlkokul düzeyindeki bu okullar, "iptidai", "numune mektebi", "taş mektep" ve "ilk mektep" gibi adlarla anılırdı ("İlkokullar", *DBİA*, IV, s. 157). Yüksekkaldırım'daki Kalender Mektebi ya da Molla Gürani'deki Hekimbaşı Mektebi olmalıdır.

385 Amucazade Hüseyin Paşa İptidai Mektebi olmalıdır. Bu mektep, daha önce zikredildiğinden sayılmamıştır.

386 Belgede "İcadiye Polis Mevkii" şeklinde geçmektedir.

387 Belgelerde "Adalar'da" şeklinde geçmektedir. Yapı, Büyükada'da Çankaya (Nizam) Caddesi'nin üzerindedir (Baha Tanman, "Con Paşa Köşkü", *DBİA*, II, s. 438).

İğciler Mescidi bkz. Âlembey Camii			
İhsan Bey'in sahilhanesi	Büyükdere Caddesi	Duvarının harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
İkinci Belediye Dairesi		Tamir edilemeyecek derecede harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 163.
İlyas Çelebi Mescidi[388]	Yedikule İçi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34; *Sabah*, 2218.
İlyas Efendi Mescidi bkz. Sakine Hatun Mescidi			
İlyaszade Mescidi bkz. Sakine Hatun Mescidi			
İmam Ali Mescidi bkz. Nallı Mescit			
İmrahor Camii bkz. Mirahor Camii-Üsküdar			
İmrahor Camii bkz. Mirahor İlyas Bey Camii			
İnas Mektebi bkz. Kız Mektebi			
İnebey Camii[389]	Langa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10.
İngiliz Sefareti binası[390]	Beyoğlu	Diğer kâgir binalarda olduğu gibi sıva dökümtüsü olduğu, bir köşesinin duvarının da aşağıdan yukarıya doğru çatlamış olduğu	Y.PRK.BŞK, 37/17.
İngiltere Oteli	Adalar[391]	Kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.

388 Belgede "Yedikule dahilinde İlyas Çelebi Mescidi" şeklinde geçmektedir. Ancak, Yedikule'de Narlıkapı'daki Hacı İlyas Camii'dir (diğer adı Alacamescit veya İlyas Camii). Belgede bahsedilen eser, Narlıkapı'daki Hacı İlyas Camii olmalıdır. Zira eser adında benzerlik olduğu için, bulunduğu mevkiyle kıyaslandığında karıştırılması muhtemeldir. *Hadika*'da Hacı İlyas Mescidi olarak bahsi geçen mescidin Yedikule yakınında olduğu belirtilir ve caminin Alacamescid adıyla meşhur olduğu yazılıdır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 140).

389 Banisi İmrahor İlyas Bey'in oğlu İnebey'dir (İyine Bey). Minberi Balcızade Ahmed Ağa tarafından koydurulmuştur. III. Mustafa döneminde yanan mescit, Kurşuncubaşı Hacı Ali Ağa tarafından yenilenmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 73-74; T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 78).

390 1859'da açılan İngiliz Elçilik Binası Galatasaray'da olup Tünel çevresinde yoğunlaşan diğer elçilik binalarından oldukça uzak bir konumda yer almaktadır (Nur Akın, "Beyoğlu", *DBİA*, II, s. 216).

391 Heybeliada'da olmalıdır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
İpek böcekhanesi	Gemlik	Kiremitlerinin üzerindeki korkuluğun yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
İpekhane (?) Karakolu		Hasar gördüğü	Y.MTV, 102/73.
İplikçi Fırını Caddesi'nde bulunan cami[392]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 40.
İpçiler Caddesi'nde 69 no.lu dükkân	Küçükpazar	Ön tarafının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
İpçiler Caddesi'nde 71 no.lu mağaza	Küçükpazar	Yan ve ön duvarlarının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
İran sefirinin hanesi	Adalar	Bazı yerlerinin yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
İshak Paşa Camii ve Medresesi[393]	Ayasofya civarı Bab-ı Hümayun'un sağ tarafı	Hasar gördüğü, medresesinin de kısmen harap olduğu	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 2; Y.MTV, 100/40.
İskelebaşı'nda yeniden inşa olunan cami[394] bkz. Süleyman Subaşı Camii			
İskele Camii bkz. Rumelikavağı Hisarı Camii			
İskele Camii[395] bkz. Midillili Ali Reis Camii			
İskele Camii[396]	Çengelköy	Duvarının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16, 46; İ.EV, Ş 1312/24.

392 Belgede "Sadr-ı Esbak Mustafa Paşa Vakfı'ndan" olduğu belirtilmektedir. T. Öz'de o civarda bulunan tek cami, İplikçi Sokak'ta yer alan ve depremde hasar gördüğünü tespit ettiğimiz Sahaf Muhiddin, Karaimam veya Karamanlı Mescidi olarak bilinen camidir.

393 Külliye, cami, medrese, hamam ve sıbyan mektebinden müteşekkildir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 48). Cankurtaran Mahallesi'nde, Bab-ı Hümayun'dan Ahırkapı'ya inen İshak Paşa Caddesi üzerindedir. Banisi II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi sadrazamlarından İshak Paşa'dır (Baha Tanman, "İshak Paşa Camii", *DBİA*, IV, s. 197).

394 Söz konusu cami, Unkapanı Köprüsü'nün başında yer alan Unkapanı Camii, nam-ı diğer Süleyman Subaşı Camii olmalıdır. Zira bu yapı, hem belgede tanımlanan yerde bulunmaktadır hem de depremde hasar gören yapılar arasındadır.

395 Söz konusu cami, Anadolukavağı sahilinde bulunan Midillili Ali Reis Camii olmalıdır. Zira diğer camiler sahilden uzaktadırlar. Bu nedenle bilgiler birleştirilmiştir.

396 Belgede "Çengelköy'de Abdullah Paşa Vakfı'ndan olan İskele Camii" olarak geçen yapı Çengelköy Mescidi veya Çınarlı Mescit adlarıyla anılan cami olmalıdır. Zira, bu yapının banisi Kaptan Abdullah Paşa'dır. Öte yandan aynı mahalde Çengelköy Mescidi olarak anılan bir başka cami daha vardır. Ancak, bu mescidin banisi Hacı Ömer Efendi olduğundan belgede verilen bilgiyle örtüşmemektedir.

İskele civarındaki mihrim	Kandilli	Bazı yerlerinin çatladığı	Saadet, 3019; Y.PRK.ŞH, 5/4.
İskender Bey [Paşa] Camii[397]	Hırka-i Şerif civarı Sarıgüzel	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
İskender Çelebi Camii[398]	Kocamustafapaşa Ağaçkakan Sokağı	Minaresinin harap olduğu	*Saadet*, 3023;[399] EV.d, nr. 28331, s. 62.
İskender Mustafa Paşa Türbesi[400]	Sultanahmet yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 59.
İskender Paşa Camii[401]	Kanlıca	Caminin ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14, 47; BEO. AYN.d, nr. 1661, s. 447.
İskender Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi[402]	Sultanahmet civarı Güngörmez Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30, 33, 59.
İsmail Efendi Mektebi	Uzunçarşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 48; İ.EV, Ş 1312/24.
İsmail Zühdü Paşa Camii bkz. Altunizade Camii			
İsmet Bey Medresesi[403]	Yüksekkaldırım [Çapa] Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesi	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
İsmihan Sultan Medresesi[404]	Fatih civarı Çarşamba	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
İstanbul Polis Müdüriyeti		Tahrirat kalemleri ile polis ve tulumbacıları nezaret mektubi odalarının keşfi	ŞD, 1291/11.

397 Banisinin İskender Paşa olduğu ve minberinin Kemankeş Mustafa Paşa tarafından koydurulduğu cami, Sarıgüzel Caddesi üzerinde olan İskender Paşa Camii olmalıdır. Zira Hırka-i Şerif'te bu isimde bir camiye rastlanmadığı gibi, *Hadika*'da da İskender Paşa Camii'nin Yeni Odalar [Kıztaşı] yakınında olduğu ifade edilmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 112). Cami, ayrıca Terkim Mescidi olarak da bilinir.

398 Banisi Debbağ İskender Çelebi olan mescit, Kalaycızade Mehmed Efendi adında bir şahsın minber koydurmasıyla camiye dönüşmüştür. Cami, sıbyan mektebi ile birlikte inşa edilmiştir; Ağaçkakan Camii adıyla da anılır (Baha Tanman, "Ağaçkakan Mescidi ve Sıbyan Mektebi", *DBİA*, I, s. 96).

399 Gazete haberinde "Ağaçkakan Camii" şeklinde geçmektedir.

400 Türbeler başlıklı ve müellifi belli olmayan eserde, Güngörmez Mahallesi'nde olduğu ifade edilen türbe muhterik olarak gösterilmiştir (A. N. Galitekin ve İ. Yurdakul, a.g.m., s. 102).

401 Kanlıca Camii olarak da bilinen caminin banisi, Magosa Fatihi Gazi İskender Paşa'dır. Kanlıca'da iskele önündeki küçük meydanda bulunan cami, türbe, medrese ve hamamdan oluşan külliyenin bir parçasıdır (Baha Tanman, "İskender Paşa Külliyesi", *DBİA*, IV, s. 208).

402 Sultanahmet'te mektep ve türbeden oluşan yapı, Küçük Ayasofya Caddesi'nin doğu tarafında yer alır (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İskender Paşa Mektebi ve Türbesi", *DBİA*, IV, s. 208).

403 Yüksekkaldırım'da Defterdar Ahmet Çelebi Camii'nin yanında yer alan medrese 1918 yılında oldukça harap bir durumdaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 276).

404 Kâtip Muslihittin Mahallesi'nde bulunan medrese, Fethiye Camii avlusunda Fethiye Medresesi olarak anılan Sinan Paşa Medresesi'nin yanındadır. Banisi II. Selim'in kızı ve Sokollu Mehmed Paşa'nın eşi İsmihan Sultan'dır. Medrese Esmahan Sultan Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 252).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
İstanbul surları[405]	Ayvansaray'dan Bahçekapısı'na kadar Edirnekapı'dan başlayıp Yedikule'ye kadar	Harap olduğu ve Haliç cephesiyle Ayvansaray cihetinde bulunan burcun tamiri; tehlikeli olan duvarların kimisinin yıktırılması, kimisinin tamiri; a) Sulukule'nin üst tarafında Topkapı Caddesi'ne kadar burç ve duvarların yıktırılması; b) Topkapı'dan Şerbethane Sokağı'na kadar burç ve duvarların yıktırılması; c) Mevlanakapı kapısından Paşabakkalı kapısına kadar burç ve duvarların yıktırılması; d) Sofu Mehmed Paşa Camii'nin arkasındaki burç ve duvarların yıktırılması; e) Mevlanakapı dışındaki kapının üst tarafının yıktırılması; f) kapının bitişiğindeki burcun yıktırılması; g) Silivrikapı'dan karakol arkasına kadar burç ve duvarların yıktırılması; h) Belgrad kale kapısının iki tarafının duvarlarıyla burçların yıktırılması; ı) Hacı Bostanı'ndan Yedikule kapısına kadar burç ve duvarların yıktırılması; i) Yedikule'nin dışında birinci kalenin harap tarafının defi;	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 187, 347; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 391; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 193, 244; İ.ŞE, RA 1312/15; MV, 88/40; *Saadet*, 3131; *Saadet*, 3115; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1864; *Sabah*, 1995; *Sabah*, 1910; ŞD, 786/25; ŞD, 783/18; ŞD, 776/25; Y.MTV, 105/59; Y.MTV, 107/54; Y.MTV,101/7; Y.PRK.ŞH, 5/18.

405 Haliç surları 5,5, kara surları 7,5 ve Marmara surları 9 kilometre olmak üzere toplam 22 kilometre uzunluğundadır. Hendek, dış ve iç surlardan oluşan kara surlarına bitişik, 50 metre aralıklarla yerleşen 96 burç vardır. Marmara ve Haliç surlarının önünde hendek ve dış sur yoktur. Bu surların kalınlığı 5, yüksekliği 15 metredir. Marmara tarafında 103, Haliç tarafında 94 burç bulunmaktadır (http://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_Surları-13.04.2007).

		j) bitişiğindeki kale duvarlarının mazgallarının mazarratının defi; k) Demiryolunun geçtiği geçidin üst başındaki burç ve duvarın harap olduğu; l) Yeni Cami'nin helalarının üstündeki kale duvarının yıktırılması; m) Zindankapı'da buğdaycılar sokağının sonundaki burcun harap olduğu; n) kerestecilerde 457 no.lu dükkânın kale duvarının yıktırılması; o) Ayazmakapısı bitişiğindeki kale duvarının yıktırılması; ö) Unkapanı'nda Ermeni Patrikhanesi'ndeki Hubarcılar arsasının arkasındaki burcun yıktırılması; p) Baklacıoğlu Hanı Ömer Ağa'nın malı zahirinde bulunan burcun harap olduğu; r) Cibali dışında meyhane karşısındaki burcun harap olduğu; s) Cibali dışında Hisar Sokağı'nda Mahmud Bey hanesi karşısı kale duvarının yıktırılması; ş) Cibali Kilisesi arkasında bulunan kale duvarının mazgallarının yıktırılması; t) Cibali Yenikapı'sı dahilinde Hisardibi Sokağı'ndaki burcun yıktırılması; u) Petrokapısı'nda meyhane ittihaz edilen burcun harap olduğu ve yıktırılması; ü) Dibek'te meyhane ittihaz edilen burcun harap olduğu ve yıktırılması;	

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
		v) Ayvansaray Camii bitişiğindeki burcun harap olduğu ve yıktırılması; y) Eğrikapı haricinde Mumhane zahirindeki burcun harap olduğu ve yıktırılması; Eğrikapı Kilise Vakfı'ndan olan kahvenin üstüne etraftaki kale bedeninden büyükçe bir taşın düştüğü iki odanın hasar gördüğü, kale bedeninin çöktüğü Kale bedeninin yerinden ayrıldığı ve yıkılmak üzere olduğu; kale bedenlerinden kopan büyük taşların pek çok haneye zarar verdiği; kale burcunun arkasındaki kilit taşlarının deprem nedeniyle kırıldığı, bazı yerlerinin çatladığı Kale duvarının bazı yerlerinin yıkıldığı	
	Arslan iskelesi		
	Balat Caddesi'nde Karabaş Mahallesi Ayvansaray Kapısı		
	Eyüp Caddesi'ndeki cami Bitişiği (Ayvansaray Kapısı dışı ve Eyüp harici) Silivrikapı		

[illegible] Meşrutahanesi		Hasar gördüğü	[illegible] 1312/24.
İstavroz Camii bkz. Ser-bostani Abdullah Ağa Camii[406] veya Abdullah Ağa Camii			
İstinye Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
İtalya Sefarethanesi[407]	Beyoğlu	İç duvarlarının haylice çatlayıp hasar gördüğü	*Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4810.
İtalya Hastanesi[408]	Beyoğlu Tophane sırtları	Duvarlarının birkaç yerinden çatladığı	*Sabah*, 1766.
İvaz Efendi Camii bkz. Kadıasker İvaz Efendi Camii			
İzmit Fabrika-i Hümayunu[409]		Hasar gördüğü	Y.MTV,115/38.
İzmit İdadisi[410]		Harap olduğu	MF.MKB, 66/65.
İzmit Kasr-ı Hümayunu		Askerlerin ikametine tahsis edilen deboyu ile daire-i askeriyenin duvarlarının çatladığı ve bazı yerlerin sıvalarının döküldüğü	Y.MTV, 99/52; Y.MTV, 108/71.
İzzet Paşa Dergâhı[411]	Eyüp Servi Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.

406 Beylerbeyi'ndeki.

407 Meşrutiyet Caddesi'nde bulunan ve bugün İtalya Evi olarak anılan yapı, 1951'den beri İtalya Kültür Merkezi olarak işlev görmektedir. Yapımına 1860'ta başlanan bina, 1867'de tamamlanmıştır. 1872'de İtalyan devleti sefarethanesi olarak kullanılmak üzere İtalya'nın o zamanki temsilcisi Kont Raffaele Barbolani'ye teslim edilmiştir (Hale Tokay, "İtalya Evi", *DBİA*, IV, s. 303). Belgede geçen sefarethane binası, bugün İtalya Evi olarak bilinen bina olmalıdır. Zira, İtalya'nın siyasi birliğini tamamlamasından sonra 1900'lü yıllarda İtalya Elçilik Binası adıyla yeni bir bina inşa edilmiş olup Maçka'da bulunmaktadır.

408 Boğazkesen Caddesi'ni Sıraselviler Caddesi'ne bağlayan Defterdar Yokuşu'ndadır (Nuran Yıldırım, "İtalyan Hastanesi", *DBİA*, IV, s. 303).

409 İzmit'te Fabrika-yı Hümayun olarak anılan Hereke Fabrika-yı Hümayunu olmalıdır. 1843 yılında kurulan fabrika, Osmanlı devletinin o tarihe kadar halı ve ipekli dokuma alanında kurduğu en kapsamlı fabrikadır (http://okuyucu.org-27.10.2008).

410 1886-1887 yıllarında Mekteb-i İdadi adıyla açılan ve bugün Gazi Lisesi olarak faaliyet gösteren okul binası (http://okuyucu.org-27.10.2008) olmalıdır.

411 Sadrazam İzzet Paşa tarafından inşa edilmiştir. Camisi ise tekkenin zikirhanesidir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 353). M. Özdamar'ın eserinde, tekkenin adı İzzet Mehmed Paşa Nakşi Dergâhı olarak geçmektedir. Tekke, Düğmeciler Mahallesi Eyüp Sultan Bulvarı paralelinde Vezirtekkesi Caddesi'nde bulunmaktadır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Jandarma Dairesi[412]		Hasarın fazla olduğu	Y.PRK.ZB, 13/50; İ.HUS, S 1312/55; Y.MTV, 115/38; BEO. AYN.d, nr. 1674, s. 10; Y.MTV, 104/90.
John'un[413] demir fabrikası	Aralık İskelesi Tophane	Kâgir olan binanın çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Ka'b Hz.Türbesi[414]	Ayvansaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 73.
Kabakçı Ali Ağa'nın dükkânı	Hatap Meydanı	Yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kabasakal Camii[415]	Sultanahmet Arastalar civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2; *Sabah*, 2290.
Kabasakal Medresesi bkz. Cedid Mehmed Efendi Medresesi			
Kadem-i Şerif Dergâhı[416]	Davutpaşa İskelesi[417] yakını Bayezid-i Cedid Mescidi yanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 60; İ.EV, Ş 1312/24.
Kadı İbrahim Paşa Camii bkz. Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi			
Kadı Sadi Dergâhı[418]	Balat Kesmekaya yakını Hüsamettin Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.

412 Seraskerlik'e bağlı birimdir. Bunlardan Jandarma Dairesi, bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır (F. Günergun-S. Kadıoğlu, a.g.m., s. 153).

413 Belgede "Mösyö Con'un demir fabrikası" şeklinde geçmektedir.

414 Belgede "Ashab-ı Kiramdan Hazret-i Ka'b Türbesi" şeklinde geçmektedir. Ayvansaray-Defterdar arasında, Abdülvedut Mahallesi Yağhane Değirmeni Sokağı üzerinde bulunmaktadır. Türbe, II. Mahmud döneminde yapılmış, ancak Haliç Köprüsü çalışmaları sırasında ortadan kaldırılarak türbe dokusu bozulmuştur (Baha Tanman, "Ka'b Türbesi", *DBİA*, IV, s. 321).

415 Banisi Müteferrikabaşı Sinan Ağa olan mescidin minberini Voynuk Ahmed Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 234). Cami, Sultan Camii adıyla da anılır.

416 Günümüze ulaşan nadir tekkelerden biridir (E. Yücel, "Davutpaşa", s. 10). 1784 yılında Sadrazam Halil Hamit Paşa tarafından kurulmuştur. Tekke, Hz. Muhammed'e ait bir ayak izini barındırdığı için daha ziyade Kadem-i Şerif Tekkesi adıyla anılmaktadır (Baha Tanman, "Kadem-i Şerif Tekkesi", *DBİA*, IV, s. 328). Belgede dergâhın Sadi tarikatına ait olduğu belirtilmektedir.

417 Samatya.

418 Banisi Mısır kadılarından Hacı Saadeddin'dir. Ayvansarayi'ye göre mahallesi bulunan tekke (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 232), Kesmekaya yakınlarında olduğundan Kesmekaya Tekkesi olarak da bilinir.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Kadıasker/Kazasker Abdullah Efendi Medresesi bkz. Küçük Medrese			
Kadıasker/Kazasker Abdurrahman Efendi Camii ve Müştemilatı[420]	Yüksekkaldırım Çapa Millet Caddesi	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10, 47; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, B 1313/5; *Sabah*, 1899.
Kadıasker/Kazasker Abdülkadir Efendi Dergâhı[421]	Edirnekapı civarı Sarmaşık Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30, 64.
Kadıasker/Kazasker Beklizade Ahmet Raşit Efendi Mektebi	Fatih Çarşamba	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Kadıasker/Kazasker Camii bkz. Kadıasker/Kazasker Abdurrahman Efendi Camii ve Müştemilatı			
Kadıasker/Kazasker Feyzullah Efendi Vakfı'ndan olan camii,[422] bitişiğindeki mektep ve meşrutahane	Maltepe	Harap olduğu	İ.EV, N 1312/11.
Kadıasker/Kazasker Hanı	Hamidiye Caddesi	Duvarlarının çatlamış olduğu	*Sabah*, 1766.
Kadıasker/Kazasker Hasan Efendi Camii	Zincirlikuyu Fatih civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Kadıasker/Kazasker Hasan Efendi Medresesi[423]	Fatih civarı Zincirlikuyu	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.

419 Kara Kadı Sadi Dergâhı Mescidi veya Kesmekaya Tekkesi Mescidi diye de bilinen mescit, Kadı Sadi Dergâhı'nın mescidi olmalıdır.

420 Banisi Amasyalı Kızıl Abdurrahman Efendi'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 229). Kadıasker Camii adıyla da anılır.

421 Belgede Halveti tarikatına ait olduğu belirtilmektedir.

422 Banisi Anadolu Kazaskerliği yapmış olan Feyzullah Efendi'dir. Bu nedenle daha çok Feyzullah Efendi Camii olarak bilinir. 1928'de çıkan bir yangın sonucu yok olan külliyeden orijinal olarak yalnızca çeşmesi kalmıştır. Cami ise, 1964'te geçirdiği onarımın ardından günümüze ulaşmıştır (Rezan Çelebi, "Feyzullah Efendi Külliyesi", *DBİA*, III, s. 308).

423 Hasan Fehmi Caddesi üzerinde Küçük Medrese'nin yanında yer alan medresenin yerinde bugün Ahmed Rasim İlköğretim Okulu bulunmaktadır. Medresenin banisi Rumeli Kazaskerliği yapmış olan Hasan Efendi'dir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 238).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kadıasker/Kazasker İvaz Efendi Camii[424]	Eğrikapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 50; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, Ş 1313/22.
Kadıasker/Kazasker Hüsameddin Efendi Camii	Şehzade Karakolu arkası	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 44; İ.EV, Ş 1312/24.
Kadıasker/Kazasker Mehmed Efendi Camii ve Medresesi	Hüsrev Paşa yakını Fatih	Hasar gördüğü ve medresenin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 11, 22; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Kadıasker/Kazasker Mustafa Efendi Medresesi[425]	Fatih Çarşamba	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5; Y.MTV, 100/40.
Kadıçeşmesi Mescidi bkz. Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii			
Kadırga Karakolu		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 84; İ. ASK, S 1312/27; *Sabah*, 1891; Y.MTV, 108/32; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 104/90; Y.PRK.ASK, 99/13.
Kadiri Dergâhı Camii	Yakacık	Harap olduğu	İ.EV, S 1313/5; *Sabah*, 2086.
Kadızade Dergâhı[426]	Altımermer	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1321/1.
Kadim Bademlik Dergâhı[427]	Hasköy civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31, 51.
Kafesli fırına bitişik dükkân	Koska	Çatısının tamamen yıkıldığı gibi üst tarafındaki hanenin dahi çatısının çöktüğü	*Saadet*, 3021.
Kağnı Mescidi bkz. Güngörmez Camii			

424 Bizans surlarının iç tarafında Anemos Zindanı'nın üzerinde yer almaktadır (Hale Tokay, "İvaz Efendi Camii", *DBİA*, IV, s. 310). Haliç'e ve sur dışına hâkim bir yerde kurulan cami, Mimar Sinan'ın son yıllarında gerçekleştirilmiştir (Semavi Eyice, "Ayvansaray", s. 494). İvaz Efendi Camii adıyla da anılır.

425 Koğacıdede Mahallesi'nde, Koğacıdede Medresesi'nin karşısındadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 223).

426 Banisi Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair fetvayı veren Şeyhülislam Kadızade Mehmed Tahir Efendi'dir (http://ansiklopedi.turkcebilgi.com-27.10.2008).

Kahve dükkânı	Edirnekapı'da kalenin iki kapısı arası	Tamamen yıkıldığı	Saadet, 3019; Sabah, 1767.
Kahve Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Kahve odaları	Lüleciler	Yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kahvehane	Asmaaltı Tahmis Sokağı	Yan duvarı belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Kahvehane	Çengelköy	Haylice harap olduğu	*Sabah*, 1768.
Kahvehane	Debbağhane Meydanı Mahkeme-i Şeriyye karşısı	Ön tarafının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kahvehane	Direklerarası	Çöktüğü	*Sabah*, 1767.
Kahvehane	Eski Cumapazarı	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kahvehane	Gedikpaşa Kara Baba Dergâhı bitişiği	Yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Kahvehane	Kınalıada	Harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Kahvehane	Mektep Sokağı Bomonti yakınları	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kahvehane	Pendik durağı bitişiği	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Kahvehane	Tophane'de Sirkeci iskelesi	Yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kalaycı dükkânı	Cami-i Kebir	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kale Camii[428]	Anadolukavağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 64.
Kale Camii bkz. Rumelikavağı Hisarı Camii			
Kalenderhane Camii ve Medresesi[429]	Şehzadebaşı	Medresenin kısmen; minaresi ile caminin bazı yerlerinin harap olduğu	BEO.AYN.d, 1661, s. 484; EV.d, nr. 28331, s. 22, 37, 47; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1312/10; İ.EV, M 1314/7; *Sabah*, 2041; ŞD, 133/59; Y.MTV, 100/40.

428 Belgede Kale Camii olarak adlandırılan cami, II. Bayezid döneminde yaptırılan Yoros Kalesi Mescidi olmalıdır. Zira *Hadika*'da Anadolukavağı'nda olduğu ifade edilen camilerden (Yoros Kalesi Mescidi, Anadolukavağı Mescidi, Ali Reis Camii ve Yeni Camii) yalnızca Yoros Kalesi Mescidi kale içindedir. Öte yandan *DBİA*'nın "Kavaklar" maddesinde IV. Murad döneminde kalelerin yenilenmesi sırasında kalede IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Valide Sultan tarafından bir mescit yaptırıldığı ifade edilmekteyse de (Necdet Sakaoğlu, "Kavaklar", *DBİA*, IV, s. 496), *Hadika*'da Anadolukavağı Camii olarak anılan bu caminin kale dışında olduğu belirtilir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 591).

429 İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilen Christ Acataliptos Manastırı'nın fakir ve miskinler için vakfedilmesi sebebiyle Kalenderhane Camii adıyla anılır. Daha sonra bu camiye bir medrese ve sıbyan mektebi ilave edilerek küçük bir külliyeye dönüştürülür. Günümüze ulaşamamış olan medresesi, Kalenderhane Sokağı'nda yer almaktaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 140).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kalınzade Ahmet Ağa Mektebi ve Mescidi bkz. Hüsrev Ağa Mektebi ve Mescidi			
Kaliçe[ci] Dergâhı[430]	Mevlanakapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30.
Kalpakçılarbaşı Caddesi bkz. Kapalıçarşı			
Kalyoncular Kışlası Camii bkz. Cezayirli Hasan Paşa Camii			
Kamer Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi		Harap olduğu	MF.MKB,71/41; MF.MKB, 64/107.
Kandilli Camii[431]		Minaresinin çatladığı; ayrıca iskele civarındaki rıhtım ve sultansarayı rıhtımının yer yer çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 14, 46; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56; Y.PRK. ŞH, 5/4.
Kanlı Fırın Mescidi bkz. Ahi Çelebi Camii			
Kanlı Yusuf Efendi Dergâhı	Topkapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30, 64.
Kanlıca Camii bkz. İskender Paşa Camii			
Kantarcılar Camii[432]	Kantarcılar Tahtakale civarı	Duvarının yıktırıldığı	*Sabah*, 2186; *Tercüman*, 4808.
Kantari Baba Dergâhı[433]	Gümüşsuyu Hastanesi karşısı	Hasar gördüğü	EV.d, 28331, s. 31.
Kapalı fırın	Fatih Karaman Caddesi Sulu Han bitişiği	Cadde tarafının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.

430 Belgede dergâhın Rifaiye tarikatına ait olduğu yazılmaktadır.

431 Caminin ilk inşası 17. yüzyılda olmasına karşın I. Mahmud döneminde yeniden inşa edilmiş olup çeşitli onarımlardan sonra bugünkü şeklini almıştır (Rezan Çelebi, "Kandilli Camii", *DBİA*, IV, s. 410).

432 Küçükpazar'daki bu mescidin banisi Sarı Timurci (Demirci) Mevlana Muhiddin Efendi'dir. Bu nedenle Sarı Timurci Mescidi adıyla da anılır. Kadızade Mehmed Efendi tarafından minberinin koydurulmasıyla camiye çevrilmiştir (Emine Naza, "Kantarcılar Mescidi", *DBİA*, IV, s. 417).

433 *Mecmua-i Tekâyâ*'da belirtildiğine göre, dergâh Sa'di tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

Kapalıçarşı		Bakır kemerleri ve dükkânlarından çoğunun kemerleriyle ayakları, kapıları ile çarşıya açılan 18 hanın dahi çeşitli katlarının deprem nedeniyle tehlikeli şekilde harap olduğu; yol kemerlerinin yıkıldığı; canfesçiler tarafının köşesinin tamamen yıkıldığı; Hakkaklar Kapısı'nın karşılıklı kemerlerinin yıkıldığı; kaçanların ifadesine göre çarşının Nuruosmaniye Kapısı tarafındaki kemeriyle Batpazarı Kapısı civarındaki kemerin bir kısmı, Yağlıkçılar tarafı, Çadırcılar Kapısı cihetinin yıkıldığı; kuyumcular çarşısı kemeri ile diğer tarafların yıkıldığı; 4. kısmın yıkıldığı (4. kısmı teşkil eden Yorgancılar, Fesçiler Sokakları); Kapalıçarşı'nın 5. kısmını teşkil eden Keseciler, Gülsuyucular Sokaklarındaki dükkânlarının yerine bir direk dikildiği ve altındaki bodrumların kaldırılması; Zenneciler, Kavukçular, Tuğcular Sokakları Nuruosmaniye Kapısı'nın üzerinin ziyadesiyle çatladığı; bitişiğindeki kebapçı dükkânıyla üç adet diğer dükkânın tamamen yıkıldığı; Kapalıçarşı'ya bitişik Evliya Hanı üstünde olan mescidin etraf duvarlarının tehlikeli şekilde hasar gördüğü;	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 133; BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 68; BEO.NGG.d,.nr. 686, sr. nr. 67; İ.ŞE, M 1312/4; İ.HUS, M 1312/6; *Saadet*, 3019, 3020; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1768; T.NFİ, 1438/11; T.NFİ, 1438/48; T.NFİ, 1438/50; T.NFİ, 1439/22; T.NFİ, 1439/23; T.NFİ, 1439/39; T.NFİ, 1439/128; T.NFİ, 1440/21; T.NFİ, 1440/73; T.NFİ, 1440/88; Y.PRK. SGE, 6/31; Y.PRK.ŞH, 4/92; Y.PRK.ŞH, 4/93; Y.PRK.ŞH, 6/19; Y.PRK.ŞH, 5/6; Y.PRK.ŞH, 5/4.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
		çarşının Fesçiler, Kuyumcular Caddeleri ile yağlıkçılar tarafının tamamen yıkıldığı; Kazazlar Sokağı'nın tamamen yıkıldığı; çarşı civarında Yolgeçen Hanı, Baltacı Hanı, Takkeci Hanı, Sepetçi Hanı yıkılarak içeride ikametin mümkün olmadığı	
Kapalıçarşı içinde bulunan bazı han ve dükkânlar			BEO.AYN.d, 1687, s. 135, 140, 184, 186; DH.İD, 83-1/35; İ.HUS, M 1312/198; İ.HUS, M 1312/204; İ.ŞE, M 1312/17; İ.ŞE, M 1312/6; İ.ŞE, RA 1312/9; İ.ŞE, R 1312/6; *Sabah*, 1768; *Sabah*, 1817; *Sabah*, 1854; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3021; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4811; T.NFİ, 1438/11; T.NFİ, 1438/27; T.NFİ, 1438/31; T.NFİ, 1438/45; T.NFİ, 1439/39; T.NFİ, 1439/83; T.NFİ, 1439/136; T.NFİ, 1439/137; T. NFİ., 1439/153; T.NFİ,1440/4; T.NFİ, 1440/6; T.NFİ,1440/39;T.NFİ, 1440/59; T.NFİ, 1440/60; T. NFİ, 1440/73; Y.A.HUS, 304/11; Y.A.RES, 80/65; YEE. d, 1088, vr. 45; Y.PRK.AZJ, 31/61; Y.PRK.ŞH, 4/102; Y.PRK. ŞH, 4/106; Y.PRK.ŞH, 7/48; Y.PRK.ZB, 13/79.
Alipaşa Hanı[434]		Çadırcılar Caddesi'yle bu caddeyi çarşıya bağlayan caddenin örtülmesi	
Alipaşa Hanı karşısındaki han içindeki cami		Hasar gördüğü; kemer ve payelerinin deprem nedeniyle harap olduğu	
Astarcılar[435]			

434 Kapalıçarşı hanlar bölgesinde, Çadırcılar Caddesi ile Yorgancılar Sokağı'nın birleştiği köşede inşa edilmiştir. Güneybatısında Bodrum Hanı, güneyinde Yarım Taş Han Sokağı ve bu sokağa adını veren eski bir hanın kalan mekânları ile bitişiktir. Yapı, banisinin adıyla tanınırsa da, kitabesi olmadığından hangi Ali Paşa'ya ait olduğu kesinlik kazanamamıştır. Ancak Hekimoğlu Ali Paşa olması muhtemeldir (Gönül Cantay, "Alipaşa Hanı", s. 196).

435 Astarcılar Hanı, Kapalıçarşı'nın kuzey tarafında Yağlıkçılar Caddesi boyunca uzanan hanlar grubunda Cebeci Hanı'na bitişik bir konumdadır. Doğu yanında Küçük Sarraf

Avrupa Hanı Baltacı Hanı[436]		Yıkıldığı Yıkıldığı; oturulamayacak hale geldiği	
Batpazarı,[437] nam-ı diğer Çadırcılar Caddesi		Caddedeki bir dükkânın yeniden inşa edildiği; Batpazarı çarşısının Yağhane tarafının tehlikeli bir şekilde yarıldığı; caddesi dükkânlarıyla misafirhane-yi askeri dairesi avlusu arasında bulunan duvarın harap bir halde olduğu; Batpazarı Kapısı'nın yıkıldığı; Batpazarı'nın lağvıyla Çadırcılar Sokağı'nın genişletilmesi hususu	
Bedesten[438]		O tarafta bulunan 6 adet dükkânın da bulunan malların tamamen yıkıntı altında kaldığı; sıvalarının döküldüğü; bazı yerlerinin açıldığı; Bedesten'in kısmen, çarşının da kısm-ı küllisinin harap olduğu	
Bodrum Hanı[439]		Bazı mahallerinin yıkıldığı; alt katında deprem nedeniyle münhedim olan 2 no.lu oda ile önündeki peykenin tamirine başlandığı halde tamirinin men edildiği; Karnik Yarıcıyan'ın elbise deposunun yıkıldığı	

436 Baltacı (Mühneddim) Hanı, Kalpakçılar Caddesi ile İskender Boğazı Sokağı arasında Yolgeçen Hanı'nın da yer aldığı ada üzerinde, Sorguçlu Han ile Kebapçı Hanı arasındaki en küçük alanda yer alır. Yapı, Kapalıçarşı hanlar kompleksi içinde görülmektedir (Gönül Cantay, "Baltacı Hanı", *DBİA*, II, s. 32).

437 Kapalıçarşı'nın Fesçiler Kapısı'ndan girilince karşılaşılan ve eski giyim eşyası alım satımı yapılan, sağlı sollu dükkânlardan oluşan pazardır. Bu pazar bit pazarları içinde en ünlüsüydü ("Bitpazarları", *DBİA*, II, s. 249).

438 İç Bedesten, Cevahir Bedesteni ve Eski Bedesten (Bedesten-i Atik) adlarıyla anılır.

439 Kapalıçarşı'nın Yorgancılar Kapısı ile Çadırcılar Cadesi, Bitpazarı Sokağı'nın Alipaşa Hanı ile komşu olarak inşa edilen yapının tarihi, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir (Gönül Cantay, "Bodrum Hanı", *DBİA*, II, s. 265).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Çadırcı Hanı (Kahveciler içinde)		Yıkıldığı	
Evliya Hanı üstünde olup		Etraf duvarlarının tehlikeden salim olmadığı	
Yağlıkçılar Caddesi üzerinde kapısı bulunan cami[440]			
Gaytancılar		İki dükkânın yıkıldığı	
Hazinedar Hanı veya Hazinedar Ağa Hanı		Tamamen yıkıldığı	
Kahve Hanı		Yıkıldığı	
Kalpakçılarbaşı Caddesi		Kemer ve payelerinin deprem nedeniyle harap olduğu; Kalpakçılarbaşı Caddesi'ndeki 42 no.lu dükkânın masrafı; Kalpakçılarbaşı Caddesi'nde bulunan vakıfçeşmenin tamiri; esnafın mallarını almasına müsaade edildiği (burada zayiatın cüzi olduğu söyleniyor)	

440 Kapalıçarşı Yorgancılar Caddesi'nde bulunan Merdivenli Camii, Çakır Ağa Camii veya Hacı Evliya Camii olarak anılan cami olmalıdır. Zira Evliya Hanı, bir taraftan Yorgancılar Caddesi'ne açılırken, diğer taraftan Yağlıkçılar Caddesi'ne bakmaktadır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 103; http://kapalicarsi.org.tr/harita-19.10.2008).

Kazazlar Sokağı		Tamamen denecek derecede yıkıldığı; dükkânların tamir masrafı	
Kellekesan Hanı		Bazı mahalleri ve bazı yerlerinin yıkıldığı; tehlikelerinin kaldırılması için tamamen yıktırılması	
Kıraathane		Yıkıldığı	
Kilise Hanı		Kemerlerinin deprem nedeniyle harap olduğu	
Kolancılar Caddesi		Dahilinde bulunan umum hizmetkârane idarehanesiyle bitişiğinde bulunan kâgir hane ve bakkal dükkânının üst katının belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	
Koltukçular		Kısmen yıkıldığı	

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kuyumcular		Sırmacılardan çuhacılara kadar olan cadde ile bu caddenin ortasından Çuhacılar Hanı'na[441] kadar olan diğer caddenin açtırılarak ve o caddelere katılan diğer cadde başlarının tahta ile koruma altına alınması ve orada alışverişe devam edilmesi; kuyumcular tarafının kemerleri hedm olunan dükkânlar; Kuyumcular Çarşısı'nda deprem nedeniyle sakatlanan kemerlerin yıktırılması Kuyumcu Çarşısı'nda Kayserilioğlu Sokağı'nda kuyumcu Bahçevanoğlu Artin Ağa'nın dükkânından Lokmagözoğlu biraderlerinin dükkânlarına kadar olan yerlerin tamamıyla harap olduğu; kuyumcu Şahinyan'ın iki dükkânının tamamen yıkıldığı	
Kürkçüler Çarşısı		Çatısının tamiri	
Orta Kazazlar		Aşçı dükkânının yıkıldığı	
Ressam Basmacılar		Kemer ve payelerinin deprem nedeniyle harap olduğu	

441 Nuruosmaniye Camii ve Kapalıçarşı'nın birleştiği yerin karşısında yer alır. Yapı, Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır (Banu Kutun, "Çuhacı Han", *DBİA*, II, s. 535).

Sahaflar Caddesi		Kısmen müştemilatı olup oturulamayacak durumda olduğu	
Sepetçi Hanı		Yıkıldığı	
Sorguncu[442] Hanı		Oturulamayacak hale geldiği; Takkeciler Sokağı'nda mutasarrıf olduğu 111, 113 ve 115 no.lu dükkânların h. 1314'te küşad olduğu	
Terlikçiler		15, 16 no.lu terlikçi esnafına ait dükkânların deprem nedeniyle yıkıldığı; o ve karşısında bulunan diğer han duvarlarının sakatlanarak yıkılmaya yüz tuttuğu ve birçok odanın da yıkıldığı; kemer ve payelerinin deprem nedeniyle harap olduğu	
Yağcı Hanı[443]		Üç mağazanın yıkıldığı	
Yağlıkçılar Caddesi		Tamamen yıkıldığı	
Yarım Taş Han		Oturulamayacak hale geldiği	

442 Belgede "Sorguncu" şeklinde geçen ibare "Sorguçlu" olmalıdır.

443 Kapalıçarşı'da Kürkçüler Caddesi ile Nuruosmaniye Sokağı arasında Rabia Hanı ile komşu olarak inşa edilmiştir. Yapı üç yönde Kalpakçılar Caddesi, Nuruosmaniye Sokağı ile Tavukpazarı Sokağı ile çevrilmiştir (Gönül Cantay, "Yağcı Hanı", *DBİA*, VII, s. 396).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Yolgeçen Hanı		Tehlikelerinin kaldırılması için tamamen yıktırılması	
Yorgancı Hanı		Harap olan yorgancı çarşısının tathiri; yorgancılar kısmının inşası	
Yüncü Hanı		Tamamen yıkıldığı	
Kapıağası Mahmut Ağa Camii	Sultanahmet civarı Ahırkapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42, 70.
Kapıağası Mahmut Ağa Medresesi[444] ve Mektebi	Sultanahmet civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.
Kapıağası Mektebi	Mevlanakapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 40.
Kapıiçi Karakolu	Galata	Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44; Y.MTV, 102/73.
Kapıiçi Hamamı	Galata Tophane Caddesi	Saçak ve duvarlarının yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Kaptan İbrahim Paşa Camii, Mektep ve Müştemilatı[445]	Beyazıt Babıseraskeri karşısı Üniversite Kütüphanesi yanı	Mektebin ön tarafıyla çatısının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4, 59; İ.EV, Ş 1312/24; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Kaptan Sinan Paşa Camii[446]	Yenibahçe civarı Gureba Hastanesi civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10, 20, 57; İ.EV, Ş 1312/24.
Kaptan Paşa Mescidi bkz. Kaptan Sinan Paşa Camii			
Kapusen rahiplerine mahsus mabet bkz. Katolik Kilisesi-Yeşilköy			

444 Külliyesi cami, medrese, mektep ve çeşmeden müteşekkildir. Sultanahmet'in güneyinde Kapıağası ve Mustafa Paşa Sokaklarının köşesinde bulunmaktadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 48).

445 *EV.d*, nr. 28331 no.lu defterin 59. sayfasında Kaptan İbrahim Paşa Camii'nin Bozdoğan Kemeri civarında, s. 4'te de Babıseraskeri karşısında olduğu ifade edilmektedir. *Hadika*'da Eski Saray yakınında olduğu ifade edilen cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 237), bugün Besim Ömer Caddesi ile Ümit Yaşar Doğanay Sokağı'nın kavşağında bulunmaktadır. Banisinin Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa olduğu külliye cami, mektep, sebil, aşhane ve hamamdan oluşmaktadır (Emine Naza, "Kaptan İbrahim Paşa Camii", *DBİA*, IV, s. 433).

446 Banisi Sadrazam Rüstem Paşa'nın biraderi Kaptan Sinan Paşa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 182).

Kara Ahmet Paşa Camii bkz. Gazi Ahmet Paşa Camii			
Kara Baba Dergâhı[447]	Çemberlitaş civarı Atik Ali Paşa Camii karşısı Pertevpaşa Caddesi Gedikpaşa	Bir kısmının tamamen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 28, 50; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1768.
Kara Davut Paşa Camii bkz. Davut Paşa Camii			
Kara Kethüda Camii bkz. Büyükdere Camii			
Kara Mehmed Paşa Camii[448]	Aksaray Parkı	Minaresinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 9, 66; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.
Kara Mustafa Camii[449] bkz. Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii			
Kara Mustafa Paşa Medresesi[450] bkz. Merzifoni Kara Mustafa Paşa Medresesi			
Kara Nohut, nam-ı diğer Şüca Çavuş Mescidi[451]	Molla Gürani yakını Suhte Sinan Mahallesi Aksaray Taşkasap	İmamına ait meşrutahanenin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 59; İ.EV, Ş 1312/24.

447 Osmanlı döneminde Sandıkçılar veya Sedefçiler olarak anılan Mimar Hayrettin Mahallesi Kara Baba Sokağı'nda yer almaktadır. Tekke, Kara Baba lakaplı Şeyh Mehmed Hilmi Efendi tarafından kurulmuştur (Baha Tanman, "Kara Baba Tekkesi", *DBİA*, IV, s. 437). Belgede tekkenin Rifai tarikatına ait olduğu ifade edilmektedir. Bazı kaynaklarda Kara Baba Veli Dergâhı, Kara Ali Baba Dergâhı olarak da bahsedilmektedir.

448 Banisi valilik görevlerinde bulunmuş olan Kara Mehmed Paşa'dır. T. Öz'e göre yapı, harap bir haldeyken Aksaray Parkı'na dahil edilmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 83).

449 Yedikule dışında Kazlıçeşme'de bulunan ve Kasaplar Mescidi olarak da bilinen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii olmalıdır.

450 Beyazıt civarında biri Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi, diğeri de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi olmak üzere iki ayrı medrese bulunmaktadır. Ancak, burada bahsi geçen medrese Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi olmalıdır.

451 Banisi Şüca Ağa'dır. Tophane-i Amire'de dökücübaşı olan Kanuni dönemi devlet adamlarındandır. *Hadika*'ya göre cami, Mehter Çeşmesi yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 217).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Karabaş Camii[452]	Tophane Kılıç Ali Paşa Camii karşısı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24; Y.PRK.ŞH, 5/4.[453]
Karabaş Tekkesi Mescidi bkz. Karabaş Camii			
Karabaş-ı Veli Camii[454]	Yenibahçe yakını Keçeciler Hırka-i Şerif Melek Hoca Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 30
Karacaahmet Çeşmesi	Üsküdar	Saçağının tehlikeli bir şekilde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Karagöz Sadullah Çavuş Mescidi[455]	Mevlanakapı Silivrikapı Karagöz Tekkesi Sokağı	Mescit ve minaresinin hasar gördüğü; imam ve müezzinlere ait meşrutahanelerinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 26, 54, 55; İ.EV, Ş 1312/24.
Karagöz Camii bkz. Muhtesip Karagöz Camii			
Karagümrük Camii[456]	Karagümrük Lökümcüler Sokağı	Minaresinin şerefesine kadar yıkılıp kubbenin üzerine düştüğü	EV.d, nr. 28331, s. 64; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766.[457]
Karaimam Mescidi bkz. Sahaf Muhiddin Camii			

452 Banisi Babüssaade Ağası Korkut Beyzade Karabaş Mustafa Ağa olup tekkesi Halveti tarikatına aittir (Baha Tanman, "Karabaş Tekkesi", *DBİA*, IV, s. 440). Cami, Karabaş Tekkesi Mescidi olarak da anılır.

453 Bu belgede "Karabaş Mahallesi Cami-i Şerifi" şeklinde geçmektedir.

454 Banisi II. Osman'ın hocası olan Şeyh Karabaş Abdurrahman Efendi'dir. Yapı, daha sonra Gonca Hatun tarafından 1890'da ihya edilmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 82).

455 Sadullah Çavuş adındaki bir hayır sahibi tarafından yaptırılan mescit, yakınındaki Karagöz Mehmed Paşa Çeşmesi nedeniyle Karagöz Mescidi olarak anılır. Mescit daha sonra Halveti-Cerrahi şeyhlerinden Zerdecizade Hüseyin Efendi tarafından meşihat konularak mescit-tekke şekline dönüştürülmüştür. (Baha Tanman, "Zerdecizâde Hüseyin Efendi Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 547). Tekke Nureddin Tekkesi adıyla da anılır.

456 Hırka-i Şerif Camii yakınında bulunan caminin banisi III. Murad dönemi sadrazamlarından Hadım Mesih Mehmed Paşa'dır (Tarkan Okçuoğlu, "Mesih Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Çeşmesi", *DBİA*, V, s. 406). Bu nedenle camiye Mesih Paşa Mescidi de denir. T. Öz'de belirtildiğine göre, Fetva Emini Camii adıyla da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 83).

457 Gazete haberinde "Karagümrük'teki Cami-i Şerif" şeklinde geçmektedir.

Karaki Hüseyin Çelebi Camii[458]	Hocapaşa	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 4, 43, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1312/9; *Sabah*, 1995.
Karaki Mescidi bkz. Karaki Hüseyin Çelebi Camii			
Karamani Davut Bey, nam-ı diğer Müstedam Çavuş Camii bkz. Çınar Camii			
Karamanlı Mescidi bkz. Sahaf Muhiddin Camii			
Karamürsel'deki cami	Karamürsel	Minaresinin tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Karanlık Mescit, nam-ı diğer Muhiddin Kocavi Camii[459]	Cibali	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 70.
Karcı Süleyman Mescidi bkz. Kirazlı Mescit			
Kariye Camii[460] ve Medresesi	Karagümrük Edirnekapı	Minaresinin şerefesine kadar yıkıldığı; medresenin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 7, 45; İ.EV, ZA 1313/12; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, R 1312/19; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1856; *Saadet*, 3019; Y.MTV, 100/40; *The Levant Herald*, 28.
Kartal Hükümet Konağı		Çatısının çöktüğü	*Saadet*, 3019.
Kartal Baba Dergâhı[461]	Üsküdar Nuh Kuyusu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 53.

458 Banisi Kileci Hüseyin Ağa olan mescidin minberini Tütün Gümrüğü Mukataası Emini Hasan Ağa koydurmuştur. *Hadika*'da belirtildiğine göre, bitişiğinde Saray Ağası Mustafa Ağa Medresesi olup cami ile anılan bir mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 235). Cami, Karaki Mescidi, Hüseyin Ağa Mescidi veya Kileci Hüseyin Ağa Mescidi olarak da bilinir.

459 Banisi Muhyiddin Kocavi'dir. *Hadika*'ya göre Bıçakçı Mescidi yakınında olan caminin mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 235).

460 II. Bayezid dönemi sadrazamlarından Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilen Khora (Hora) Kilisesi, bazı kaynaklarda Kenise Camii (Kilise Camii) olarak anılırsa da, genel olarak Kahriye veya Kariye Camii olarak revaç bulmuştur. Cami, Atik Ali Paşa'nın Çemberlitaş'taki vakfına bağlı olduğundan (Semavi Eyice, "Kariye Camii", *DBİA*, IV, s. 468) zaman zaman Kariye Atik Ali Paşa Camii de denir.

461 Kadiri tarikatından Kartal Baba lakaplı Şeyh Ahmed Efendi tarafından kurulmuştur. Tekke, kaynaklarda Kartal Ahmed Efendi, Şeyh Ahmed Kartal veya Şeyh Kartal adlarıyla anılır (Baha Tanman, "Kartal Baba Tekkesi", *DBİA*, IV, s. 470).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kasap Ali Ağa'nın dükkânı	Tophane Caddesi	Kâgir dükkânın üst katının harap olduğu	*Sabah*, 1766.
Kasap Emin Ağa'nın dükkânı	Köprübaşı	Ön taraf saçaklarının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kasap Hacı Ragıp'ın inek ahırı		Duvarlarının çatlamış olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kasap Halil Camii[462]	Davutpaşa Mahkemesi civarı Toptaşı Mahallesi Molla Gürani Kızılelma Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.
Kasap İlyas Camii[463]	Davutpaşa iskelesi Samatya Kasap İlyas Sokağı	Minaresinin tamiri	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 478; EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2497.
Kasapbaşı Mescidi bkz. Kasap Halil Camii			
Kasaplar Mescidi bkz. Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii			
Kasavet Hamamı	Aksaray	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Kasım Ağa Camii bkz. Macuncu Kasım Ağa Camii			
Kasım Çelebi Mescidi, nam-ı diğer Çayır Tekkesi	Silivrikapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 51; İ.EV, Ş 1312/24.
Kataroğlu Hanı	Kutucular	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Kâtip Kasım Camii[464]	Langa	Kısmen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 10, 60; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.

462 Caminin banisi Kanuni'nin kasapbaşısı olan Halil Ağa'dır. Bu nedenle Kasapbaşı Mescidi adıyla meşhurdu. Ancak, cami 1915'te yanmış ve günümüze ulaşamamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 85).

463 Banisi Fatih'in askerlerinden Kasap İlyas Efendi'dir. Türbesi, caminin haziresindedir (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kasap İlyas Camii", *DBİA*, IV, s. 477).

464 Yenikapı ile Aksaray Bulvarı'nın batısında olup banisi II. Bayezid'in sır kâtibi olan Kasım Bey bin Abdullah'tır (İ. Aydın Yüksel, "Katip Kasım Camii", *DBİA*, IV, s. 491). Sofular Mescidi diye de bilinir.

Kâtip Murat Camii[465]	Mevlanakapı Hasırcı Melek Sokağı	Minaresinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 34, 62; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Kâtip Muslihiddin Camii[466]	Kâtip Muslihittin Mahallesi Altımermer	Minaresinin hasar gördüğü ve tehlikeli şekilde harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 25, 28, 53, 62; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768; Y.PRK.AZJ, 36/43.
Kâtip Muslihiddin Camii[467]	Sultanselim civarı Fethiye	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Kâtip Sinan Camii[468]	Tavşantaşı Koca Ragıp Paşa Laleli	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4, 22, 59; İ.EV, Ş 1312/24.
Kâtip Şemseddin Camii[469]	Süleymaniye civarı Ağakapısı civarı	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Katolik Kilisesi	Yeşilköy	Kubbesinin yıkıldığı	BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 165; İ.HUS, M 1312/183;[470] *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 31; *Saadet*, 3022; *Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28.
Katolik Rum Kilisesi[471]	Beyoğlu Sakızağacı	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1689, s. 231; İ.ŞE, B 1312/4.

465 Banisi Kâtip Murad Efendi'dir. 1509 depreminde harap olan binaların bina emini kâtipliği yapmıştır. Şehremini Camii yakınında olan caminin mahallesi bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 136). Cami, Hasırcı Mescidi olarak da anılır.

466 Banisi Koca Mustafa Paşa Camii Emini Kâtip Muslihiddin'dir. 1495'te yapılan mabetten eser kalmamıştır. Cami, Uzuncaova Mescidi adıyla da anılmaktadır (T. Öz, *a.g.e.*, s. 148).

467 Fethiye Camii yakınında olan caminin banisi Kâtip Muslihiddin'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 294). Yazıcı Camii diye de anılır.

468 Soğanağa Daltaban Yokuşu üzerindedir. Mescidin banisi, II. Bayezid'in Matbah-ı Amire kâtibi Sinan Bey'dir. Camiye Daltaban isminin verilmesi bitişiğinde bulunan Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa Çeşmesi'nden dolayıdır (İ. Aydın Yüksel, "Daltaban Mescidi", *DBİA*, II, s. 544).

469 Belgede Kâtip Şemseddin Camii olarak geçen yapı, *Hadika*'da Cankurtaran Mescidi (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 115), T. Öz'de de hem Cankutaran Mescidi hem de Kâtip Şemseddin Kasım Camii olarak geçer (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 39). Eserin banisi II. Bayezid'in sırkâtibi olan Kâtip Kasım'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 115).

470 Belgede "Latin Kilisesi" şeklinde belirtilmektedir.

471 Bugün Tarlabaşı'nda bulunan Aya Tiriada Rum Katolik Kilisesi olabilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kavafhane Çarşısı	Saraçhane civarı	Dükkânların tamamen harap olduğu ve duvarlarından taş, tuğla ve sıvalarının döküldüğü	*Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 28.
Kavak Tahaffuzhanesi-Karantinahanesi		Ziyadece harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1691, s. 123; İ.SH, C 1312/1; *Saadet*, 3151; 3171; *Sabah*, 1917.
Kavaklı Camii bkz. Ali Fakih Camii			
Kayış Mustafa Ağa Medresesi[472]	Hocapaşa	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 65; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Kayıkçılar Kahvehanesi	Ortaköy Dereboyu	Bazı mahallerinin yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kaymak Mustafa Paşa Camii bkz. Kuleli Camii			
Kaysuni Mehmed Efendi Mescidi[473]	Mahmut Ağa Mahallesi Sütlüce Hasköy civarı	Minaresinin tehlikeli bir şekilde harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 33; *Sabah*, 1767.
Kazancı Mescidi bkz. Kazgancıbaşı Ali Ağa Camii			
Kazasker bkz. Kadıasker			
Kazazlar Sokağı bkz. Kapalıçarşı			
Kazgancı dükkânları	Beyazıt Simkeşhane yanı	Kısmen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 391.
Kazgancıbaşı Ali Ağa Camii[474]	Tophane Fındıklı civarı Firuzağa Taksim Sıraserviler Kazancı Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17, 32, 58; İ.EV, Ş 1314/5.

472 Sirkeci civarında Hocapaşa semtinde Karaki Hüseyin Efendi Camii karşısında Saray Ağası Mustafa Ağa tarafından inşa ettirilmiştir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 50).

473 Ayvansarayi'de Kaysunizade Mescidi olarak geçen mabedin banisi belgede geçtiği şekliyle Kaysuni Mehmed Efendi'dir. Zincirlikuyu ile Nişancı Mehmed Paşa Camii arasında yaptırdığı bir darülkurrası vardı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 390).

474 16. yüzyıl tarihli mescidin banisi Kazancıbaşı Ali Ağa'dır (Esra Dişören, "Kazancı Mescidi", *DBİA*, IV, s. 512). Belgede banisinin adıyla geçen cami, Kazgani Ali Mescidi veya Kazancı Mescidi olarak da anılır.

Kazlıçeşme Dergâhı[475]	Yedikule dışı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28, 57; İ.EV, Ş 1312/24.
Kazlıçeşme'deki cami[476]	Yedikule	Minaresinin yıkıldığı	İ.EV, Ş 1312/24; *Tercüman*, 4808.
Kebapçı Ali Efendi'nin dükkanı	Üsküdar Süleyman Ağa Mahallesi	Bacasının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kebapçı dükkânıyla yanındaki dükkân	Saraçhane Amucazade Hüseyin Paşa Mekteb-i İptidai bitişiği	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Keçeci Hayreddin Mescidi bkz. Sankiyedim Mescidi			
Keçi [Keyçi-Kiçi] Hatun Camii[477]	Avratpazarı Haseki Hastanesi karşısı	Tamire muhtaç olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 30; *Sabah*, 2103.
Kefçe Dede Mahallesi[478] Camii[479] bkz. Ahmediye Camii			
Kefevi [Kefeli] Camii, nam-ı diğer Kenisa[480] Camii[481]	Balat Salma Tomruk yakını Kariye Camii civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.
Kellekesan Hanı bkz. Kapalıçarşı			

475 Zakirbaşı Sokağı üzerinde bulunan Bektaşi Tekkesi'nin önünde yatan zatın Hacı Bektaşi Veli'nin halifelerinden olduğu söylenen Perişan Baba (veya Erikli Baba) nedeniyle bu tekke Perişan Baba Tekkesi olarak anılır (Hasan Yelmen, "Kazlıçeşme", *DBİA*, IV, s. 513-514). Bunun dışında tekke, son şeyhi olan Küçük Abdullah Baba'dan dolayı da aynı adla (Küçük Abdullah Baba Tekkesi) ve Şeyh Mehmed Ali Baba Tekkesi olarak da bilinir (Baha Tanman, "Perişan Baba Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 242).

476 Belge ve gazetede "Kazlıçeşme'deki Cami" şeklinde ifade edilen yapının tam olarak hangisi olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Zira, söz konusu yapı, bu civarda hasar gören camilerden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Kasaplar Mescidi) ve Silahhane Camilerinden biri olabileceği gibi Kazlıçeşme'de yer alan başka bir cami de olabilir.

477 Ayvansarayi'ye göre mahallesi de bulunan mescit, Bayram Paşa Türbesi'yle Hacı Bayram Haftani Mescidi ortasında Kasım Ağa Mektebi'nin karşısında yer alır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 249).

478 Üsküdar Doğancılar Parkı ve Tunusbağı Caddesi'ni içine alan mahalledir (http://sozluk.sourtimes.org-27.10.2008).

479 Gazetede bahsi geçen cami, Ahmediye Camii olmalıdır. Zira, kaynaklarda Ahmediye Camii'nin Kefçe Dede lakaplı Mehmed Dede tarafından yaptırılan Kefçe Dede Mescidi'nin yerine inşa edildiği belirtilmektedir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 38; http://sozluk.sourtimes.org; http://diaturkiye.com-27.10.2008). Gazeteye yansıyan haberde "Kefçe Dede Mahallesi'ndeki Camii" ifadesinin geçmesi, söz konusu yapının mahalleye adını veren Ahmediye Camii olduğu izlenimini vermektedir.

480 Kilise.

481 Eski bir Bizans mabedinden dönüştürülen mescidin minberi Hekimoğlu Ali Paşa tarafından koydurulmuştur. Kefeli Mescit olarak anılan yapı (Semavi Eyice, "Kefeli Mescit", *DBİA*, IV, s. 518), elimizdeki belgelerde Kefevi Camii olarak geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kemankeş Ahmet Ağa Camii[482]	Aksaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37.
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii[483]	Galata Karaköy	Harap olduğu	BEO.NGG.d, nr. 686, sr. nr. 6; İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 14, 67; *Sabah*, 2515.
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii[484]	Salma Tomruk	Zaten tamire muhtaç olan yapının harabiyetinin arttığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 486.
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi[485]	Irgatpazarı Çemberlitaş	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, S 1313/15; Y.MTV, 100/40.
Kemerburgaz Karakolu		Hasar gördüğü	Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.
Kepenekçi İshak Camii[486]	Soğanağa Daltaban Çeşmesi	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Kepenekçi Sinan Ağa Camii ve Medresesi[487]	Kantarcılar Deveoğlu Yokuşu Tahtakale	Bazı mahallerinin yıkıldığı; medresenin de kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 37, 60; İ.EV, M 1315/2; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767 (medrese);[488] Y.MTV, 100/40.

482 Banisi Sazende Ahmed Ağa olan mescidin minberini imam-ı sultani Hacı Mehmed Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 252). Cami, Kemani Mescidi adıyla da anılır.

483 Kemankeş Caddesi ile Eski Gümrük Sokağı'nın birleştiği yerdedir. San Antonio Kilisesi yerine inşa edilmiştir (Halil İnalcık, "Galata", *DBİA*, III, s. 352; Esra Dişören, "Kemankeş Mustafa Paşa Camii", *DBİA*, IV, s. 522).

484 Odalar Mescidi adıyla da bilinir. Bir Bizans kilisesi üzerine yapılmış ve 1919'da büyük bir yangın geçirmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, s. 112).

485 Medrese, türbe, sebil ve çeşmeden meydana gelen bir külliyenin parçasıdır. Dersanesi mescit olarak kullanılmış olan yapı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin karşısında yer alır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 91).

486 Banisi İshak Ağa olan cami, *Hadika*'da Kepenegi Mescidi olarak zikredilir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 249).

487 Kepenekçi Sinan Mescidi olarak da bilinen caminin banisi Hoca Sinan'dır. Yapı, Sabunhane Sokağı'ndadır. Medresesi ise, Kepenekçi ile Sabunhane Sokaklarının köşesindedir. Mimar Sinan'ın eseri olan medrese, Sinan Emir, Emin Sinan Efendi Medresesi olarak da bilinir (Zeynep Ahunbay, "Kepenekçi Sinan Medresesi", *DBİA*, IV, s. 547; Esra Güzel Erdoğan, "Kepenekçi Sinan Mescidi", *DBİA*, IV, s. 548).

488 Gazete haberinde "Kepenekçi Medresesi" şeklinde geçmektedir.

Kereste dükkânı	Üsküdar	Arka duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kerestecı dükkânı	Üsküdar	Hanik muhafaza duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kerestecı Fendemi'nin dükkânı	Üsküdar	Duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kerime Hatun Camii[489]	Çengelköy Kalantor Sokak	Son cemaat mahali duvarının çatladığı; meşrutahanesinin de hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 24, 53; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019.
Kerime Hatun Camii bkz. Hacı Muhiddin Camii			
Kesmekaya Tekkesi bkz. Kadı Sadi Dergâhı			
Kethüda Camii bkz. Bostaniçi Camii			
Kılıç Ali Paşa Camii[490]	Tophane	Kubbesinin bir miktar çatladığı	Y.PRK.SGE, 6/32.
Kılınççı Dergâhı[491]	Mevlanakapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 57.
Kılınççı köyü camii		Minaresinin temelinden çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kınalıada Jandarma Karakolu		Şiddetli bir şekilde yarıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Kıraathane bkz. Kapalıçarşı			
Kırık Tulumba Caddesi'ndeki cami[492]	Şehzade civarı	Harap olduğu	*Sabah*, 1767.

489 18. yüzyılda inşa edilen caminin banisi Kerime Hatun'dur (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 39).

490 Tophane meydanında bulunan cami, medrese, türbe ve hamamdan oluşan bir külliyenin parçasıdır. Tophane Camii olarak da anılan eserin banisi 16. yüzyılın önde gelen denizcilerinden Kılıç (Uluç) Ali Paşa'dır (Semavi Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, IV, s. 558).

491 Tekke, Rıfai tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

492 Belgede caminin tam adı zikredilmediği gibi, gerek o dönemde civarda bulunan ve gerekse depremde hasar gören camileri tespit etmek mümkün olamamıştır. Ancak, bugün şehir haritalarına göre Kırık Tulumba Caddesi'nin yeri konusunda bir tahmin yapılacak olursa, Fener semtinin Haliç'e bakan yamacında yer alan Kırık Tulumba Sokağı ve civarı yahut Horhor Caddesi'ne çıkan Kırık Tulumba Sokağı civarının olabileceği söylenebilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kırkçeşme suyolları		Zaten mürur-ı zaman nedeniyle harap olup bir de depremde harap olduğu; Ayvat Bendi'nden akan suyun Kurt Kemeri'nin 16 arşın kadar sağ tarafının yıkılması nedeniyle dışarı aktığı; Burgaz köyü civarındaki baş havuzun arka tarafında 35 arşın kadar lağım duvarının tonozunun yıkıldığı; baş havuza 8 arşın mesafedeki lağımın tavanının 6 arşın kadar yıkıldığı; Çavuşköy civarındaki Suludere denilen kısmın 50 arşınlık kısmının dağ tarafındaki duvar yıkılarak suların dışarı aktığı; Bend-i Kebir'deki suyun geçtiği Kovuk Kemer'in dere tarafının 3-4 parmak kadar çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1652, s. 29; BEO. AYN.d, nr. 1687, s. 248; EV.d, nr. 28331, s. 44; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, B 1313/6; İ.HUS, S 1312/52; *Saadet*, 3097; *Saadet*, 3131; *Sabah*, 1777; *Sabah*, 1806; *Sabah*, 1848; Y.A.HUS, 316/36; Y.A.HUS, 306/11; Y.MTV, 101/20; Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 104/78.
Kırmızı Kışla[493]	Gülhane	Tehlikeli şekilde hasar gördüğü ve alt kattaki çamaşırhaneden karantina olarak kullanılan koğuşun köşesine kadar zeminin çatladığı	İ.DH, RA 1312/53; İ.HUS, M 1312/162; *Terciiman*, 4810; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV, 99/56.
Kısıklı Camii bkz. Ser-bostani Abdullah Ağa Camii			
Kısıklı Jandarma Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	BEO, 39857; İ.ASK, C 1312/17.
Kız Mektebi[494]	Cihangir	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 60.

493 Yapı, bu tarihlerde Muhacirin Komisyonu'nun dulhanesi olarak kullanılmaktaydı (İ.HUS, M 1312/162).

494 Cihangir'deki Tayyibi Mustafa Efendi Mektebi olabileceği gibi, Cihangir Mektebi de olabilir.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Kız Mektebi	Samatya	Şiddetli bir şekilde çatladığı	*Saadet*, 3021.
Kız Mektebi	Vefa Manav Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Kız Kulesi		Bazı mahalleri çatladığı	*Saadet*, 3019.
Kızılmescit Camii[495]	Eyüp Kalenderhane ve Kızıldeğirmen Sokağı	Minaresi deprem sırasında yıkıldığından içinde ibadetin mümkün olmadığı	EV.d, nr. 28331, s. 7; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1893.
Kızılminare Camii[496]	Aksaray Horhor Caddesi	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9, 69; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.
Kızılminare Camii[497]	Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi Hasköy Kalaycı Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17, 27, 59; İ.EV, Ş 1312/24.
Kızıltaş Camii[498]	Laleli Camii karşısı	Çatısıyla bir odasının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*,1767.
Kızıltaş Mekteb-i İptidaiyyesi[499]	Laleli civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Kızlarağası Hanı	Valide Hanı civarı	Bir köşesinin açıldığı	*Saadet*, 3021.

495 Banisinin Kiremitçi Süleyman Çelebi olması nedeniyle Kiremitçi Süleyman Mescidi olarak da anılır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 91).

496 Belgede "Kızılminare demekle meşhur Pir Mehmed Efendi Camii" şeklinde ifade edilen cami, Fatih döneminin kiremitçibaşısı Mehmed Çelebi tarafından Laleli Çeşme civarında yaptırılmıştır (D. Kuban, "Laleli", s. 187). T. Öz'de Horhor Caddesi'nde olduğu belirtilen caminin minaresi şerefesine kadar kırmızı sırlı tuğladan inşa edilmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 91).

497 Evkaf defterindeki listenin iki yerinde Kiremitçi Ahmet Çelebi Camii şeklinde ifade edilirken, s. 17'de "Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi'nde Kızılminare Camii" şeklinde zikredilmektedir. T. Öz'de banisinin Kiremitçi Ahmed olduğu belirtilen camiden, Kiremitçi Mescidi olarak bahsedilir. Mescidin minberi Esadullah Ağa tarafından koydurulmuştur. Minaresi kırmızı tuğladan inşa edilen cami, 1889'da yenilenmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 90).

498 II. Bayezid döneminde Kâtip Bali Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Minberini Ahmed Ağa isimli biri koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 217).

499 Belgede "Sitteşah Han Vakfı'ndan" olduğu zikredilmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kızlarağası Medresesi bkz. Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili			
Kıztaşı[500] Camii civarındaki türbe ve fırın		Yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
Kıztaşı Sütunu[501]	Sarıgez [Sarıgüzel]	Harap olduğu	İ.MF, R 1313/1; İ.MF, R 1312/4; *Saadet*, 3135; *Sabah*, 1911.
Kileci Hüseyin Ağa Camii bkz. Karaki Hüseyin Çelebi Camii			
Kireççi Haçik'in dükkânı	Üsküdar	Duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Kiremitçi Ahmet Çelebi Camii bkz. Kızılminare Camii			
Kiremitçi Süleyman Mescidi bkz. Kızılmescit Camii			
Kiremitçibaşı Mescidi bkz. Kızılminare Camii			
Kilise [İki Kilise]	Bakırköy	Hasar gördüğü ve yıkımına başlandığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 139; İ.HUS, M 1312/186.
Kilise	Belgradköyü	Kâgir kilisenin bazı mahallerinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kilise	Gemlik Balıkpazarı	Duvarlarının çatladığı ve mermer direklerinin mahvolduğu	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Kilise[502]	Heybeliada	Yarısının yıkıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4809.

500 Gazete haberinde "Kıztaşı Camii civarındaki türbe" şeklinde geçen yapı, harf hatası sebebiyle yanlış yazılmış olabilir. Zira, Kıztaşı Camii adında bir esere rastlanmadığı gibi Kıztaşı ile Kızıltaş ibarelerinin yazılışları birbirine yakındır.

501 Fatih'te, Bizans döneminden kalma Markianos Sütunu olarak da bilinen sütundur. Kıztaşı adı, sütunun üzerinde yer alan Nike (zafer tanrıçası) kabartmasından gelir (A. B. Yalçın, "Kıztaşı", s. 17).

Kilise	Küçükçekmece'ye bağlı Kemerburgaz köyü	İçindeki avize ve kandillerin parçalandığı	Y.MTV, 99/56.
Kilise	Tarabya	Bazı yerlerinin hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.
Kilise Camii bkz. Molla Ali Fenari Camii			
Kilise Camii[503]	Zeyrek Çukurçeşme karşısı	Bazı mahallerinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 8, 50; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, Z 1312/2; ŞD, 134/32.
Kilise Camii Medresesi[504]	Vefa	Kapısı yanındaki duvarın bir kısmı belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Kilise Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Kirazlı Mescit[505]	Şehzade civarı Süleymaniye Kirazlı Mescit Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5; *Sabah*, 2228.
Kireçkapısı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Kiremitçi Ahmet Çelebi Camii bkz. Kızılminare Camii			

503 İmparatoriçe Eirene'nin yaptırdığı Pantakrator Manastırı Kilisesi II. Mehmed tarafından camiye dönüştürüldüğü için (Semavi Eyice, "Zeyrek Kilise Camii", *DBİA*, VII, s. 556) Kilise Camii olarak anılır. Bitişiğinde bulunan zaviyede Zeyrek Molla Mehmed Efendi müderris olduğu için hem semt hem de Kilise Cami Zeyrek adıyla meşhur olmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 172).

504 Belgede Kilise Camii Medresesi olarak geçen medrese, Molla Gürani Medresesi olmalıdır. Zira, Vefa'da Molla Şemsüddin Gürani Medresesi olarak bilinen medrese, Fatih devri şeyhülislamlarından Şemseddin Ahmed Efendi tarafından camiye çevrilen Saint Theodor Kilisesi'nin müştemilatıdır. Medrese, Şemsettin Cami Sokağı ile Divan Efendisi Sokağı arasında bulunmaktaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 133).

505 Banisi karcıbaşı da olan Süleyman Subaşı'dır. Minberini Mollacıkzade Ali Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 247). Süleyman Subaşı Mescidi ve Karcı Süleyman Mescidi adlarıyla da anılır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Koca Mustafa Paşa Camii, Dergâhı, İmaret, Medrese ve Müştemilatı[506]		Kassamı ve dervişan odalarının tamamen yıkıldığı; medresenin ise tamamen harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 445; EV.d, nr. 28331, s. 11, 47; İ.EV, Ş 1312/17; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1321/1; *Sabah*, 1767; Y.MTV, 100/40.
Kocamustafapaşa Rüşdiye-i Askeriyesi		Hasar gördüğü	İ.ASK, RA 1312/32; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 104/90.
Kocamustafapaşa suyolları bkz. Halkalı suyolları			
Koca Sofu Mehmed Paşa Camii[507]	Mevlanakapı	Minaresinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 11, 62; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Koğacı Camii bkz. Baklalı Kemaleddin Camii			
Koğacıdede Medresesi[508]	Fatih civarı Çarşamba Darüşşafaka Caddesi	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 6; Y.MTV, 100/40.
Kolağası Hacı Hasan Efendi'nin berber dükkânı	Mektep Sokağı Bomonti yakınları	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kolancılar bkz. Kapalıçarşı			
Koltukçular bkz. Kapalıçarşı			
Komisyon Hanı bkz. Borsa Salonu			
Konca Ali'nin fabrikası	Hasköy	Duvarlarının yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kosti oğlu Yani'nin dükkânı	Kocamustafapaşa	Çıkan yangın sebebiyle harap olduğu	*Tercüman*, 4809.
Kömürcü deposu	Şehzadebaşı Birinci Belediye Dairesi'nin karşısı	Duvarından bir taş düştüğü	*Saadet*, 3019.

506 Cami, türbe, zaviye, hamam, şadırvan, sebil, çeşme, imaret ve medreseden müteşekkildir. Cami, II. Bayezid döneminde bir Bizans manastırı kilisesinden camiye dönüştürülmüştür (Semavi Eyice ve Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DBİA*, V, s. 30).

507 Banisi Sadrazam Sofu Mehmed Paşa olan cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 294), Yenikapı Camii adıyla da anılır.

508 Mescit, zaviye ve medreseden müteşekkildir. Halveti şeyhlerinden Şeyh Sevündik Şücaeddin tarafından yaptırılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 222).

Kömürcü dükkânı	Kasımpaşa Tahtakhane Sokağı	Duvarının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kömürcü dükkânı	Turpcu Sokağı Hasköy	Tehlikeli şekilde harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Köprü	Baltalimanı	Bir tarafının çöktüğü ve yeniden inşasının gerektiği	*Sabah*, 2048.
Köprübaşı Beşiktaş iskelesi bitişiğindeki cami		Minaresinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Köprülü Mehmed Paşa Camii, Kütüphanesi ve Medresesi[509]	Divanyolu Çemberlitaş	Harap olan mahallerinin tamiri; medresenin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 25, 58; İ.EV, C 1314/7; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Kuburbeli Camii bkz. Abdi Subaşı Camii			
Kule [510]	Adalar	Baca ve saçaklarının yıkıldığı	*Sabah*, 1769.
Kulebahçe Mescidi bkz. Kuleli Camii			
Kuleli Camii[511]	Çengelköy Kuleli	Minaresi şerefesinin üst tarafının çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 16, 62; İ.EV, Ş 1312/24; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Kuleli Mekteb-i İdadi-i Şahane-Kuleli Mekteb-i İdadi-i Harbi		Ziyadece tehlikeli surette çatladığı	BEO, 35041; İ.ASK, RA 1312/32; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4809; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.
Kuleli Mekteb-i İdadisi Dahiliye zabitanından Kaymakam Behçet Bey'in sahilhanesi	Eyüp vapur iskelesi	Duvarlarının bazı mahallerinin yıkıldığı	*Sabah*, 1768.

509 Külliye, darülhadis/medrese, darülkurra, mescit, türbe, çeşme, sebil, dükkânlar, kütüphane ve handan müteşekkildir. Medresesi, Çemberlitaş Peykhane Sokağı'nın köşesinde yer alır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 70).

510 Belgede "Belediye Reisi Hacopulo Efendi'nin hanesinin civarında" olduğu ifade ediliyor. Burası Büyükada'da Çankaya (Nizam) Caddesi üzerinde bulunmakta, günümüzde Adalar ilçesinin kaymakamlığı ve diğer resmi daireleri barındıran hükümet konağı işlevi görmektedir. 19. yüzyılda inşa ettirilen köşk, dönemin ileri gelen tüccar ve bankerlerinden Kiryako Hacopulo tarafından malikane olarak kullanıldığından bu adla anılmıştır (Baha Tanman, "Hacopulo Köşkü", *DBİA*, III, s. 481). Nuriye Garipağaoğlu'nun "Nizam'daki al tuğlalı Mizzi kulesi" olarak bahsettiği ("İstanbul Adaları'nda Korunması Gereken Tarihî Doku: Büyükada Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1998-1999, s. 90) kule bu olmalıdır.

511 Çengelköy ile Vaniköy arasında sahilde bulunan cami, Kaymak Mustafa Paşa Camii, Kuleli Ocağı Mescidi ve Kulebahçe Mescidi olarak da bilinir. Banisi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa'dır (Rezan Çelebi, "Kuleli Bahçe Camii", *DBİA*, V, s. 117; T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 42).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Kuleli Ocağı Mescidi bkz. Kuleli Camii			
Kumkapı Jandarma Merkezi		Bazı mahallerinin kısmen yıkıldığı	Y.PRK.ZB, 13/50.
Kumkapı Rum Mektebi		Yıkıldığı	*Saadet*, 3092.
Kumrulu Mescit, nam-ı diğer Sinaneddin Camii[512]	Fatih Nişancı Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Kunduracı dükkânı	Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısı	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1768; Y.PRK.ŞH, 4/106.
Kunduracı mağazası	Keresteciler Caddesi	Ön ve yan duvarlarının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Kupon İdaresi[513]		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 209; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 282; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156, 237, 352, 358; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; İ.HUS, M 1312/163; İ.ŞE, C 1312/11; *Sabah*, 1954; Y.MTV, 108/50.
Kurbağa [veya Kurban] Nasuh Camii[514]	Üsküdar Tabbaklar	Hasar gördüğü	BEO, 66671; EV.d, nr. 28331, s. 16, 60; İ.EV, Ş 1312/24.
Kurbağalıdere Merkez Karakolu		Tamirinin bittiği	Y.MTV, 102/73.
Kurşunlu Mahzen Camii bkz. Yeraltı Camii			
Kurt Çelebi Camii bkz. Acıçeşme Camii			

512 Fatih Kocadede Mahallesinde, Yavuz Selim Caddesi ve Nişanca caddesinin kesiştiği noktada inşa edilmiş olup yapım tarihi bilinmemektedir.

513 Maliye Nezareti binası müştemilatındadır.

514 Üsküdar ilçesinde eskiden Debbağlar Meydanı olarak bilinden semtte, şimdiki Yeni Toptaşı Caddesi üzerindedir. Bazı kaynaklarda Kurban Nasuh Mescidi olarak da anılır. Kurbağa Nasuh ve Kurban Nasuh Mescidi isimleri dışında Hacı Bekir adındaki bir hayır sahibi tarafından minber konularak camiye çevrildiği için Hacı Bekir Camii, 19. yüzyılın başında Rifai şeyhi Şeyh Nuri Efendi tarafından onarıldığı için Şeyh Nuri Tekkesi, tekkesinin ayin günü nedeniyle Çarşamba Tekkesi Mescidi adlarıyla da anılır (Baha Tanman, "Kurban Nasuh Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, V, s. 125).

[illegible]		[illegible]	[illegible], 1768.
[illegible] bkz. Tezkereci Osman Efendi Camii			
Kuşadalı Dergâhı[515]	Aksaray Kâtip Muslihittin Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25, 53; İ.EV, Ş 1312/24.
Kuşkonmaz Camii bkz. Şemsi Ahmet Paşa Camii			
Kuyucu Murat Paşa Medresesi, Sebili ve Türbesi[516]	Vezneciler	Hasar gördüğü ve medresesinin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5, 59; İ.EV, Ş 1312/24; MF.MKB, 74/28; *Saadet*, 3019; Y.MTV, 100/40 (medresesi).
Kuyumcular Caddesi bkz. Kapalıçarşı			
Kuzguncuk Jandarma Karakolu-Kuzguncuk Karakolu		Harap olduğu	İ.ASK, C 1312/18; İ.ASK, Ş 1313/22.
Küçük Abdullah Baba Tekkesi bkz. Kazlıçeşme Dergâhı			
Küçük Ağa Hamamı	Demirkapı Nevbethane Çeşmesi	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Küçük Ayasofya Camii ve Medresesi[517]	Küçük Ayasofya	Caminin hasar gördüğü ve medresenin tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 35, 48; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768; ŞD, 136/56; Y.MTV, 100/40.

515 Sineklibakkal'da Kâtip Muslihittin Camii Sokağı ile Sancaktar Müezzin Sokağı'nın sınırladığı arsa üzerindedir. Günümüze yalnızca haziresi gelebilmiştir. Tekke, 1819'da Hacı Halil Ağa arafından mutasavvıf Kuşadalı İbrahim Efendi adında yaptırılmış olup Halvetilik'in Şabaniye koluna bağlıdır (Baha Tanrınan, "Kuşadalı Tekkesi", *DBİA*, V, s. 134).

516 Külliyesi, medrese, türbe, sebil ve çarşıdan müteşekkildir. Medresesi, Fen Fakültesi'nin arkasında, İ.Ü. Rektörlüğü'ne bağlı Güzel Sanatlar Bölümü olarak kullanılmaktadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 143).

517 Cankurtaran ile Kadırga semtleri arasında yer alır. II. Bayezid döneminde Darüssaade ağası olan Hüseyin Ağa tarafından Sergios ve Bakhos Kilisesi'nden cami ve zaviyeye dönüştürülmüştür. Türbe, imaret, mektep, çiftehamam, zaviye ve camiden oluşan külliyenin zaviyesi, daha sonra medrese olarak kullanılmıştır (Semavi Eyice, "Küçük Ayasofya Camii", *DBİA*, V, s. 148).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Küçük Ayasofya Hamamı	Küçük Ayasofya	Hasar gördüğü	*Sabah*, 1768.
Küçük Efendi Dergâhı'na [518] bitişik kütüphane	Yedikule civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28; İ.EV, Ş 1312/24.
Küçük Hamam Sokağı'ndaki dükkân	Üsküdar	Tehlikeli bir halde olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Küçük Karakol	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV,102/73; Y.MTV, 106/44.
Küçük Kutucu Hanı	Kutucular Tahtakale	Duvarlarının çatladığı ve tehlikeli şekilde hasar gördüğü	*Sabah*, 1767; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Küçük Medrese[519]	Zincirlikuyu Fatih Nişancası	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Küçük Mecidiye Camii[520]	Çırağan	Hasar gördüğü	Y.MTV, 104/80.
Küçük Raif Camii	Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24.
Küçükçekmece kazasındaki cami[521]	Küçükçekmece	Tehlikeli şekilde harap olduğu	İ.EV, RA 1314/23; *Sabah*, 1767.
Küçükçekmece Karakolu		Rahnedar olduğu	*Sabah*, 2063.
Küçüksu Camii		Bir iki yerinden çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 14; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56.
Küçüksu Karakolu-Küçüksu Jandarma Karakolu		Depremde hasar görüp tamirinin bittiği	Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 102/73.
Kürkçü Mescidi bkz. Hacı İsa Camii			

518 Kocamustafapaşa'da Merdivenliçeşme'de bulunan külliyenin esasını cami-tekke oluşturmaktadır. Burası daha çok Feyziye Camii, Küçük Efendi, Feyzullah Efendi ya da Feyzi Tekkesi olarak da tanınır (Baha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", *DBİA*, V, s. 152).

519 Nişancı Camii'nin karşısında yer alan medrese, Kazasker Hamidzade Abdullah Efendi tarafından yaptırılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 237). Bu nedenle Kazasker Abdullah Efendi Medresesi diye de anılır.

520 Çırağan Sarayı'nın arkasında, Yıldız Parkı'nın girişinde yer alır. Abdülmecit tarafından yaptırılan yapının mimarı Garabet Amira Balyan'dır (Selçuk Batur, "Mecidiye Camii", *DBİA*, V, s. 314).

Kürkçübaşı Ahmet Şemseddin Bey Camii[522]	Topkapı	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Camii[523]	Yedikule	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12; İ.EV, Ş 1312/24.
Kürkçübaşı Mescidi bkz. Kürkçübaşı Ahmet Şemseddin Bey Camii			
Kürkçübaşı Mescidi bkz. Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Camii			
Kürkçüler Çarşısı bkz. Kapalıçarşı			
Kürkçükapısı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Kütahyalı Mustafa Ağa'nın kahvehanesi	Tahtakale	Yıkıldığı	*Tercüman*, 4809; Y.PRK.ZB, 13/50.
Lala Hüseyin Paşa Camii[524]	Kumkapı Nişancası	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Lala Mehmed Ağa Mektebi	Eyüp civarı Kasım Çavuş Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23; İ.EV, Ş 1312/24.
Laleli Camii, İmareti, Medrese, Muvakkithane,[525] Türbe ve Müştemilatı[526]		Hasar gördüğü ve medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 1, 31, 64; İ.EV, C 1314/22; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767 (medrese); Y.MTV, 100/40.

522 Topkapı'da Arpa Emini Mahallesi'nde bulunan caminin banisi Kanuni dönemi kürkçübaşısı Ahmed Bey'dir (Emine Naza, "Kürkçübaşı Camii", *DBİA*, V, s. 172).

523 17. yüzyıl mimarisi olan yapının banisi Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Ağa'dır. Fatma Hatun isimli bir hayırsever tarafından minberinin konulmasıyla camiye dönüştürülmüştür (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 96).

524 Banisi Kanuni'nin vezirlerinden Lala Hüseyin Paşa'nın olan mescidin minberini Hasodabaşı Hasan Ağa koydurmuştur. *Hadika*'da Tavşantaşı yakınlarında olduğu belirtilen caminin o dönemde mahallesi de vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 139). Cami, Havuzlu Mescit adıyla da anılır.

525 Belgelerde bazen "Laleli'deki III. Mustafa Muvakkithanesi" olarak da geçmektedir.

526 Laleli semtinde Ordu Caddesi ile Fethi Bey Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Adını yakınındaki Laleli Baba türbesinden ya da Laleli çeşmeden alan külliye cami, imaret, çeşme, sebil, türbe, han, medrese, muvakkithane, imam ve müezzin meşrutası ile dükkânlardan müteşekkildir (Gülsün Tanyeli, "Laleli Külliyesi", *DBİA*, V, s. 190).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Laleli Hamamı bkz. Çukurçeşme Hamamı			
Langa Hamamı		Bir hayli hasar gördüğü, bazı taraflarının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Latin İnas Mektebi	Büyükdere	Tehlikeli bir şekilde haraplaştığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Leblebici Camii, nam-ı diğer Yusuf Efendi Camii	Fatih Çarşamba Caddesi	Çokça zarar görüp ibadet edilemeyecek durumda olduğu	*Sabah*, 1861; *Sabah*, 1867.
Leylek Yuvası Camii bkz. Hacı Piri Camii			
Liman Dairesi Binası		İçinde oturulamayacak bir hale geldiği	T.HFN, 666/23; T.HFN, 667/37.
Liman-ı Kebir Hastanesi[527]		Bazı yerlerinin hasar gördüğü	BEO.AYN.d, 1638, s. 349.
Limon İskelesi Karakolu		Ziyadesiyle harap olduğu	*Saadet*, 3020.
Lokanta dükkânı	Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1768; Y.PRK.ŞH, 4/106.
Lütfü Bey -Paşa- Camii bkz. Defterdar Ahmet Çelebi Camii			
Maalem Sinagogu[528]	Hasköy	Yıkıldığı	*Sabah*, 2289.
Maarif Nezareti		Harap olduğu, 3. katının tamirinin gerektiği	BEO.AYN.d, nr. 1683, s. 200; İ.HUS, S 1312/45; İ.ŞE, RA 1312/15; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.HR, 19/51; Y.PRK.ŞH, 5/6; Y.PRK.ŞH, 5/49.

527 Belgede hastanenin "Tophane'ye bağlı" olduğu belirtilmektedir.

528 Keçeci Piri Mahallesi'nde bulunan sinagog, 19. yüzyılda geçirdiği onarımlar nedeniyle iç mimarisinde bazı değişimlere uğramıştır. Son olarak 1905'te yanan yapı, yenilerek günümüze ulaşmıştır (http://www.kentaber.com/-19.10.2008).

Macuncu Kasım Ağa Camii[529]	Yükseklidirim Macuncu Mahallesi Çapa Kız Sanat Enstitüsü civarı	Minaresi çatlak tehlikesi düşerek duvarların bazı yerlerinin çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 30; İ.EV, B 1314/8; Y.MTV, 108/99.
Maçka Silahhane-i Hümayunu[530]		Silah sehpalarının devrildiği	Y.MTV, 103/44.
Mağaza	Babaeski	Duvarının çatladığı	*Saadet*, 3022.
Mağaza	Balıkpazarı Yolluca Hanı bitişiği	Tehlikesinin belediye ekipleri tarafından giderildiği	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Mağaza	Kasımpaşa Aralık Sokağı	Tehlikeli bir hale geldiği	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Mağaza	Lüleciler Beylik Silahhanesi bitişiği	Duvarlarının tehlikeli şekilde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Mağaza	Sebzeci Sokağı Hasköy çarşısı	Harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Mağribi Şeyh Ali Efendi Dergâhı	Eyüp civarı Dökmeciler	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Mahlulhane	Beyoğlu Mimar Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Mahlulhane	Galata Kemankeş Mahallesi Beyzade Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Mahmudiye Mektebi-Mahmudiye Rüşdiyesi	Aksaray Taşkasap	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Mahmut Ağa Camii bkz. Abdi Subaşı Mescidi veya Kuburbeli Camii			
Mahmut Ağa Mescidi[531]	Mevlanakapı dışı Merkez Efendi Mahallesi	İmamına ait meşrutasının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.

529 Banisi Kasım Abdullah Ağa olan caminin adıyla anılan bir mahallesi bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 271). Belgelerde banisinin adıyla anılan cami, Macuncu Camii ve Kasım Ağa Camii olarak da bilinir.

530 1873'te Abdülaziz tarafından mimar Sarkis Balyan'a yaptırılmıştır. 1875'te açılan bina, Cumhuriyet döneminde askeri müze deposu olarak kullanılmış olup günümüzde İTÜ Maçka Kampüsü'nün ana binasını oluşturmaktadır (Afife Batur, "Maçka Silahhanesi", *DBİA*, V, s. 237).

531 Banisi II. Bayezid dönemi hayır sahiplerinden Hacı Mahmud olan mescide ait bir mahalle bulunmaktaydı. Belgede Mahmud Ağa Mescidi şeklinde geçen yapı, *Hadika*'da Hacı Mahmud Mescidi olarak anılmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 305).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Mahmut Efendi Tekkesi bkz. Molla Çelebi Dergâhı			
Mahmut Han I suyolları bkz. Halkalı suyolları			
Mahmut Han II Türbeleri ve Müştemilatı	Divanyolu	Türbe ve türbedar-ı rabi' meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3, 20; İ.EV, Ş 1312/24.
Mahmut Paşa Camii, Medresesi ve Türbesi[532]	Mahmutpaşa	Camiinin dışındaki bazı taşların oynadığı ve camiyi teşkil eden iki büyük kubbenin dayandığı kemerin birkaç yerinden çatladığı; medresesinin kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 15, 19, 35, 44, 59; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, S 1314/11; İ.EV, 10/N 1314; *Saadet*, 3019; ŞD, 133/49; Y.MTV, 100/40.
Makasçı Camii[533]	İskender Boğazı Çarşıkapı Makasçılar	Cami ve minaresinin pek ziyade harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 45; İ.EV, L 1312/5; İ.EV, B 1318/20; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019.
Makbul -Maktul- İbrahim Paşa Camii bkz. İbrahim Paşa Camii			
Makine Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV,106/44.

532 Nuruosmaniye Külliyesi'nin kuzeydoğusunda yer alan külliyenin banisi fetih sonrasının ilk büyük veziri olan Mahmud Paşa'dır. Külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, mahkeme, imaret, türbe, çiftehamam, han (Kürkçü Han), çarşı ve çeşmeden müteşekkildir (Doğan Kuban, "Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, V, s. 268).

533 Banisi Hoca Piri olan mescidin minberini II. Mustafa döneminde Simkeşhane Emini Sururi Mustafa Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 267). Cami banisinin adıyla, yani Hoca Piri Camii şeklinde anılır. Evkaf defterininin 3. sayfasında "Makasçılar'da Piri Mehmed Paşa Camii Şerifi ve minaresi" şeklinde geçen yer de Hoca Pirî Camii olmalıdır. Diğer yandan aynı belgede ve evkaf iradesinde "Parmakkapı'da Piri Mehmed Paşa Camii" olarak anılan yapının da bahsi geçen yapı olma ihtimali vardır. Zira, her ne kadar Parmakkapı olarak bilinen mekân bugün Beyoğlu olarak tanımlanıyorsa da, burada yukarıdaki camiye rastlanmadığı gibi, bazı internet kayıtlarında "Beyazıt Parmakkapı'da Makasçılar" ibareleri yer almaktadır (www.tecelli.com; www.dinikonu.com/esat-efendi; www.kurankursumezunlari.com, ekitap.kulturturizm.

Maliye Nezareti[534]	Beyazıt	Nezaret dairesinin hasar gördüğü ve hazinenin saçaklarının düştüğü ve duvarlarının bir kısmının yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156, 237, 358; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 120, 352 (Hazine-i Maliye); İ.HUS, M 1312/159; İ.HUS, M 1312/163; İ.ML, N 1312/3 (Hazine-i Maliye); İ.ŞE, C 1312/11; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 27; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50; Y.PRK. SGE, 6/31(Hazine-i Maliye); Y.PRK.ZB, 13/50 (Hazine-i Maliye).
Malta Karakolu		Tamirinin bittiği	Y.MTV, 102/73.
Maltepe Hamamı		Tamamıyla yıkıldığı	*Saadet*, 3021.
Maltepe Hastanesi	Bayrampaşa Sağmalcılar	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 84; İ.ASK, S 1312/27; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 107/26; Y.MTV, 106/44; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.
Maltepe tren istasyonu		Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28.
Manav dükkânı	Divanyolu Kıraathane-i Osmani karşısı	Saçak ve korkuluğu belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Marangozhane	Üsküdar Hoca Hasene Hatun Mahallesi Paşalimanı Caddesi	Tehlikeli şekilde harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Marmaralı İsak'ın fabrikası		Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Masraf Sokağı'ndaki cami[535]	Saraçhanebaşı	Harap olduğu	*Sabah*, 1962.

534 Maliye Nezareti 1869-1923 tarihleri arasında, bugün İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi olan Fuat Paşa Konağı'nda bulunmaktaydı (D. Kuban, "Beyazıt", s. 185). Fransız mimar Bourgeois'e yaptırılan konak, 1868'de tamamlanmış olup devlet tarafından satın alınarak Maliye Nezareti'ne tahsis edilir (F. Günergun ve S. Kadıoğlu, a.g.m., s. 154).

535 Saraçhanebaşı'nda olup depremde zarar gören camiler Dülgerzade Camii ve Mimar Ayas Camii'dir. Belgede yeri tarif edilen cami bunlardan biri olabilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Maşuk Bey'in[536] sahilhanesi	Üsküdar Ayazma	Selamlık duvarının kısmen ve bahçe duvarının yıkıldığı	*Saadet*, 3021; Y.MTV, 99/56.
Matbaa-i Askeri[537] bkz. Daire-i Askeriye Matbaası			
Matbaa-i Osmaniye		Tezgahlarının bozulduğu	Y.A.HUS, 303/11.
Mecidiye Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Mecidiye Kışla-yı Hümayunu [Taşkışla][538]		Hasar gördüğü	İ.HUS, M 1312/187; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38; Y.PRK.MYD, 15/8.
Mediha Sultan Sahilsarayı[539]	Baltalimanı	Tavanı ve etraf duvarlarının sıvalarının döküldüğü	Y.MTV, 99/56.
Medrese-i Cedid bkz. Cedid Abdürrahim Medresesi			
Mehmed Ağa Camii bkz. Darüssaade Ağası Camii			
Mehmed Ağa Medresesi bkz. Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili			
Mehmed Efendi'nin kunduracı dükkânı	Mektep Sokağı Bomonti Yakınları	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.

536 Belgede eski Üsküdar mutasarrıflarından olduğu belirtilmektedir.

537 Belgede Saraçhane Ambarı ve Demirhane ile birlikte verilmiştir.

538 Elmadağ'da Taşkışla Caddesi üzerindedir. Galatasaray'da ahşap bir binada bulunan Mekteb-i Tıbbiye'nin çağdaş donanıma sahip ve kâgir olarak inşa edilmesi amacıyla inşasına başlanmıştır. Ancak, daha sonra duyulan ihtiyaç gereği bir kışla yapılmasına karar verilmiştir. Kırım Savaşı sırasında Fransız askerlerine tahsis edilen Mecidiye Kışlası, savaş sonrasında bir süre boş kalmış, yeniden kullanımı ise Abdülaziz döneminde olmuştur. Günümüzde İTÜ'ye tahsis edilmiştir (Afife Batur, "Taşkışla", *DBİA*, VII, s. 221-222).

539 Bugün Baltalimanı Kemik Hastanesi olarak kullanılan ve Mustafa Reşit Paşa tarafından mimar Sarkis Balyan'a yaptırılan sahilsaraydır. Mustafa Reşit Paşa'nın adıyla anılan yalı, onun ölümüyle oğlu Galip Paşa'ya geçti. Galip Paşa'nın Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'la evlenmesi üzerine Fatma Sultan adına kaydedilerek sultan sarayı oldu. Ancak, Fatma Sultan'ın ölümünden sonra sahilsaray Abdülmecid'in diğer kızı Mediha Sultan'a tahsis edildi (1883) (Ayla Ödekan, "Baltalimanı Sahilsarayı", *DBİA*, II, s. 34; http://denizce.com/medihasultan.asp-19.10.2008).

Mehmed İzzet Paşa Camii	Balıkpazarı Bahçekapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3, 44; LEV, Ş 1312/24.
Mehmed Paşa Camii[540] bkz. Kara Mehmed Paşa Camii			
Mehmed Paşa Camii	Çatalca	Minaresinin kısmen yıkılıp duvarlarının dahi çatladığı	*Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Mehmed Tahir Ağa Dergâhı[541]	Fatih Aşıkpaşa Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 67.
Mehter Çeşmesi	Üçüncü Belediye Dairesi dahili	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42.
Mekteb-i Harbiye-i Şahane[542]	Pangaltı	Hasar gördüğü; özellikle büyük giriş kapısı ve ikinci katta hasar olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 27; *Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38.
Mekteb-i Mülkiye[543]		Bir odasının yıkıldığı ve tamirinin gerektiği; mektebe ilave edilen dairenin türbe tarafındaki beden duvarının çatladığı ve mutfak bacasının da hasar gördüğü	İ.HUS, RA 1312/37; *Tercüman*, 4809; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/6; Y.PRK.ŞH, 5/14.

540 Evkaf defterindeki listenin 66. sayfasında "Aksaray'da Mehmed Paşa Cami-i Şerifi" olarak geçen yapı, Aksaray'daki Kara Mehmed Paşa Camii olmalıdır.

541 Bugün Fatih ilçesi Haydar Mahallesi'nde bulunan yapı, Kapıcıbaşı Seyyid Mehmed Tahir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Başlangıçta Nakşibendi, daha sonra da sırasıyla Halvetilik, Salahilik ve Mevlevilik tarikatlarına ait olan tekke, son olarak Mevlevi-meşrep Nakşibendilik'e mensuptu (Baha Tanrıan, "Tahir Ağa Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 189).

542 Taksim-Pangaltı arasında, Cumhuriyet Caddesi'ndedir. 1862'de inşa edilen binada zaman zaman bazı değişiklikler ve eklentiler olmuştur. Toplam üç avlusu bulunan asıl okul binası yüksek bir bodrum üzerine inşa edilen iki katlı yapıdır. Daha sonra 1887'de, II. Abdülhamid döneminde, bu binaya ek olarak yemekhane ve jimnastikhane yapılmıştır (Tülin Çoruhlu, "Mekteb-i Harbiye", *DBİA*, V, s. 372).

543 Kamu yöneticisi yetiştirmek amacıyla1859'da açılan okulun ilk adı Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye idi. 1863'te Divanyolu'ndaki Nuri Efendi Konağı'na taşınan okul, bir yıl sonra Vefa'daki Saib Paşa Konağı'nda; II. Abdülhamid döneminde (1877) de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adıyla günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi olan binada öğretime başladı ("Mekteb-i Mülkiye", *DBİA*, V, s. 374).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Mekteb-i Nüvvab bkz. Muallimhane-i Nüvvab			
Mekteb-i Sanayi[544]	Sultanahmet	Bazı kemerlerinin harap olduğu ve yıkılma tehlikesi bulunduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 166, 315, 351; BEO.AYN.d, nr. 1701, s. 442; BEO.AYN.d, nr. 1702, s. 18, 40, 86; İ.HUS, CA 1312/48; İ.OM, Ş 1312/8; İ.OM, C 1318/1; İ.OM, Ş 1320/1; İ.OM, 4/S 1312; İ.ŞE, R 1312/10; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1898; *Sabah*, 2243; *Sabah*, 3515; Y.A.HUS, 302/94; YEE.d, nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/49; Y.PRK.ZB, 13/50.
Mekteb-i Sultani		Hasar gördüğü	Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane[545]		Çatısının çöktüğü	*Saadet*, 3019; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 104/90.
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye[546]	Kadırga	Harap olduğu	BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 460; BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 160; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 108/50.[547]
Mektep[548]	Saraçhanebaşı	Yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *The Levant Herald*, 28.

544 Sultanahmet meydanının güney kanadını oluşturan yapı grubudur. Yeniçeri Müzesi, Ziraat, Maadin ve Orman Nezareti ve Mekteb-i Sanayi binaları üç farklı işlevi barındıran bir bina kompleksidir. 1894 depreminde büyük hasar gören Mekteb-i Sanayi binasının yerine yapılır. Yeni yapılan bina yukarıdaki işlevlerinden sonra İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, daha sonra da Marmara Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılmıştır (Afife Batur, "Sanayi Mektebi Binaları", *DBİA*, VI, s. 444).

545 Askeri hekim yetiştirmeyi amaçlayan öğretim kurumudur. Kuruluşundan itibaren pek çok mekânda hizmet veren okul (N. Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne", 376), 1894 depreminin olduğu dönemde Demirkapı Kışlası'nda hizmet veriyor olmalıdır.

546 Fransızca öğretim yapan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin yeterli hekim yetiştirememesi ve sivil hekime duyulan ihtiyaç nedeniyle kurulan sivil tıp okuludur. 1873'te Ahırkapı'da yapılan yeni binanın yetersiz kalması üzerine 1894'te satın alınan Kadırga'daki Menemenli Mustafa Paşa Konağı'nda öğretime devam edilmiştir (Nuran Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye", *DBİA*, V, s. 374).

547 Belgede "Kadırga'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" olarak geçen okul, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye olmalıdır.

Mercan Ağa Camii[549]	Uzunçarşı yakını Mercan çarşısı Beyazıt	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 60; Sabah, 2218.
Mercimek Camii bkz. Çakır Ağa Camii			
Merhametyan Eczanesi	Divanyolu	Muhafaza duvarının tehlikeli olduğu	Y.MTV, 99/56.
Merkez Efendi Camii ve Dergâhı[550]	Mevlanakapı dışı	Minaresi ve müştemilatının depremde hasar gördüğü; semahanesi ile dükkânlar dairesi, türbesi, harem ve şeyh dairesinin hasar gördüğü ve dergâh minaresinin yıkıldığı (belgenin birinde zaman içinde harap olan harem dairesinin bu depremde zarar görmediği ifade ediliyor)	EV.d, nr. 28331, s. 12, 51; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, RA 1313/2; İ.EV, N 1321/1; *Sabah*, 2038.
Merkez Efendi Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Merkez Kumandanlığı Dairesi bkz. Babıseraskeri			
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii[551]	Sirkeci istasyonu civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24.
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii[552]	Yedikule harici Kazlıçeşme	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 48; İ.EV, Ş 1312/24.

549 Tahtakale'nin güneyindeki Mercan semtinde yer alan mescit, bu semte adını vermiştir. Banisi olan Mercan Ağa'nın kim olduğu konusunda bazı tartışmalar vardır. Kimi kaynaklar Fatih'in Darüssaade ağası olduğunu belirtirken, bazı kaynaklar caminin geçirdiği yangından sonra Darüssaade Nazırı Nezir Ağa tarafından yapılması sebebiyle Darüssaade Ağası Camii olarak anıldığını ifade ederler. Cami, Örücüler Camii olarak da anılır ("Mercan", *DBİA*, V, s. 393; Gülbin Gültekin, "Mercan Ağa Camii", *DBİA*, V, s. 393).

550 Külliye, cami-tevhidhane, türbeler, çeşme ve çilehaneden oluşmaktadır (Baha Tanman, "Merkez Efendi Külliyesi", *DBİA*, V, s. 396). Banisi Şeyh Muslihiddin Merkez Musa Efendi İbn-i Mustafa İbn-i Kılıç Bey İbn-i Haydar olup *Hadika*'da belirtildiğine göre, aynı adı taşıyan mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 307, 311).

551 Banisi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olan cami Hocapaşa yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 235). Yapı, Kara Mustafa Camii adıyla da anılır.

552 Kazlıçeşme'den sahile doğru giden Cami-i Şerif Sokağı üzerindedir. Banisi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olan yapı, Kasaplar Mescidi ve İskele Mescidi olarak da anılır (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Mescidi", *DBİA*, V, s. 403). Bu mescide, Kasaplar Mescidi denmesinin nedeni, bitişiğinde yer alan salhanelerdeki kasapların uğrak yeri olmasındandır (H. Yelmen, "Kazlıçeşme", s. 513).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Medresesi, Sebili ve Suyolları, Türbesi ile Kabristanı[553]	Irgatpazarı Çarşıkapı	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 35; İ.EV, S 1313/1; İ.EV, S 1313/15; İ.EV, S 1313/1; İ.EV, S 1313/15; İ.EV, M 1313/5; Y.MTV, 100/40.
Mesih Paşa Camii bkz. Karagümrük Camii			
Meskûkât-ı Şahane Dairesi		Bazı yerlerinin çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 387; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 117, 126; İ.HUS, RA 1312/37; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Meşrutahane	Hasköy Berber Ağa Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 54.
Metropolithane	Gemlik	Duvarlarının mermer direklerinin harap olduğu	*Saadet*, 3022.
Mevlevihane Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Meydan Camii	Rumelihisarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 56.
Meydancık Camii	Atik Zaptiye civarı	Meşrutahanesinin duvarının sakatlandığı; ancak haberin doğruluğu kesin olmadığından araştırılması isteniyor	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 168.
Meyhane	Aralık Sokağı	Kâgir olan yapının harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Mısır Çarşısı[554]		İçinde bir sakatlık olmadığı yalnız Balıkpazarı tarafının kapısının çatısının biraz hasar gördüğü; Hasırcılar tarafındaki Yaprakçı Hanı'nın hasar gördüğü	*Sabah*, 1769; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Mısırlı Zeynep Hanım'ın inşa ettirdiği mağaza	Yakacık çarşısı	Yıkıldığı	*Saadet*, 3019.

553 Çarşıkapı'da Divanyolu Caddesi üzerinde yer alan külliye, mescit, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi, sebil, dükkânlar ve açık türbeden müteşekkildir. Külliyenin banisi IV. Mehmed dönemi kaptan-ı derya ve sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır (A. V. Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara...", s. 402).

554 Eminönü'nde bulunan çarşının yerinde vaktiyle Makron Envalos adı verilen bir Kapalıçarşı bulunmaktaydı. Ancak, Yeni Cami Külliyesi'nin bir parçası olarak yeniden

Midillili Ali Reis Camii[555]	Anadolukavağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16 (İskele Camii), 64; İ.EV, Ş 1312/24.
Mihrimah Sultan Camii, Hamamı ve Medresesi[556]	Edirnekapı	Son cemaat mahalinin ve şadırvan etrafındaki kubbeleri ile minaresinin yıkıldığı; medresesinin de kısmen harap olduğu; hamamının kadınlar tarafının kapı üstünün yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 7, 36, 71; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1768; *Terceman*, 4808; Y.MTV, 100/40; Y.PRK.ŞH, 5/4; Y.PRK.ZB, 13/50.
Mihrimah Sultan Camii, Dergâhı, İmareti, Medrese, Mektebi, Muvakkithane ve Müştemilatı[557]	Üsküdar iskelesi	Muallimine ait meşrutahanenin hasar gördüğü (mektep)	EV.d, nr. 28331, s. 13, 23; BEO, 89841; BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 451; İ.EV, Ş 1312/22; İ.EV, Ş 1312/24.
Mihrişah Camii bkz. Hacı Kadın Camii			
Mihrişah Sultan Mekteb-i İptidaisi[558]	Eyüp	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19, 63.
Mihrişah Valide Sultan Camii[559]	Humbaracı Kışlası	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 376; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 271, 420; EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, B 1316/14; İ.EV, S 1313/3; İ.ŞE, R 1312/11; *Sabah*, 2151; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 5/47.

555 Belgede "Midillili Ali Reis Vakfı'ndan olan Camii" şeklinde geçen yapı, Ali Reis Camii olmalıdır. Zira, caminin banisi Midillili Hacı Ali Reis'tir. *Hadika*'ya göre, Anadolukavağı Kalesi dışında bulunan cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 553), sahilde balık lokantalarının hemen arkasında yer almaktadır.

556 Hatice Sultan Mahallesi'nde, Edirnekapı girişindedir. Külliye, cami, türbe, medrese, sıbyan mektebi, çiftehamam ve çarşıdan oluşmaktadır. Medresesi, Fevzi Paşa Caddesi üzerindedir (Doğan Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA*, V, s. 454).

557 Üsküdar meydanında yer alan ve Mimar Sinan'ın Şehzade Camii ile aynı zamanda bitirdiği külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve kervansaraydan müteşekkildir (D. Kuban, "Mihrimah Sultan…", s. 456). Dergâhı, Celveti tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

558 Evkaf defterindeki listenin 63. sayfasında iptidai mektebi olduğu belirtilmekte olup, 19. sayfada yalnızca "mektebi" ifadesi geçmektedir. Öte yandan evkaf iradesinde yalnızca Mihrişah Valide Sultan Türbesi, imareti ve müştemilatının hasar gördüğü belirtilmektedir. Bu durum Mihrişah Valide Sultan Külliyesi'nin bir parçası olan sıbyan mektebinin değil de, yalnızca iptidai mektebinin hasar gördüğü izlenimini verir.

559 III. Selim'in humbaracı ve lağımcılara yaptırdığı kışlanın ortasına annesi Mihrişah Sultan tarafından inşa ettirilen cami (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 394), Humbaracı Kışlası Camii adıyla anılır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Mihrişah Valide Sultan Camii	Küçüksu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 55.
Mihrişah Valide Sultan İmareti, Türbesi ve Müştemilatı[560]	Eyüp	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24.
Mimar Acem Camii ve Mektebi[561]	Mevlanakapı Küçük Saray meydanı Melek Hatun Mahallesi	Minarelerinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 12, 66; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.[562]
Mimar Asım İsa Mektebi	Mevlanakapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Mimar Ayas Camii[563]	Saraçhane	Minaresinin şerefesine kadar kubbe üzerine yıkıldığı ve bitişiğinde bulunan su terazisinin dahi harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5, 50; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2544; *Sabah*, 2565; *Sabah*, 2568; *The Levant Herald*, 28.
Mimar Hasan Ağa Medresesi[564]	Tavukpazarı Çarşıkapı	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Mimar Kasım [Ağa] Medresesi[565]	Şehzadebaşı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Mimar Kemaleddin Camii[566]	Koska	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9, 58; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767.

560 Eyüp'te Bostan iskelesi yakınında yer alır. Türbe, imaret, sebil, çeşme ve mektepten müteşekkil külliyenin banisi III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'dır (Gülbin Gültekin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *DBİA*, V, s. 459).

561 I. Selim ve I. Süleyman döneminin başlarında Hassa başmimarlığı görevini üstlenen Mimar Acem Ali tarafından inşa edilmiştir (Baha Tanman, "Mimar Acem Camii", *DBİA*, V, s. 465). Daha çok Mimar Acem Camii olarak bilinen cami, zaman zaman Mimar Acem Ali Camii ve Esir Ali Camii şeklinde de anılır.

562 Gazete haberinde Mevlanakapı'da hasar gören yapılar sıralanırken Mimar Şücaaddin Camii ifadesi geçmektedir. Ancak Mevlanakapı'da Mimar Camii olarak anılan tek cami Mimar Acem Camii'dir. Bu sebeple gazetede ismi geçen yapı yanlışlıkla yazılmış olmalıdır.

563 Banisi Mimar Ayas'tır. Minberini Kilari Mehmed Ağa koydurmuştur. *Hadika*'da Saraçhanebaşı Mescidi olarak geçmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 177).

564 Banisi Mimar Hasan Ağa olan medresenin bir kısmı 1905'te yol düzeltme çalışmaları sonucu yıkılmıştır. 1918'te ise, askerlere tahsis edilmiştir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 103).

565 Ankaravi Medresesi ile Hoşkadem Mescidi civarında olduğu tahmin edilen medresenin banisi Köprülü Mehmed Paşa'nın Sadaret'e getirilmesinde önemli rolü olan Mimar Kasım Ağa'dır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 158).

566 Banisi II. Bayezid dönemi mimarlarından Mimar Kemaleddin'dir. Merdivenli Mescit olarak da bilinir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 103).

Kumrulu Mescit			
Mirahor Camii[567]	Üsküdar İmrahor Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41, s. 69; İ.EV, M 1317/13.
Mirahor Hamamı		Bir hayli hasar gördüğü, bazı taraflarının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Mirahor İlyas Bey Camii[568] ve Dergâhı	Samatya	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31, 59, 69.
Mirgûn Rüşdiye Mektebi[569]	Emirgân	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Mirimiran Mehmed Paşa Mektebi	Hocapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31, 59.
Mirzeban [Sultan] Medresesi[570]	Ayasofya civarı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Mirzazade Mescidi	Davutpaşa iskelesi civarı Etyemez	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12; İ.EV, Ş 1312/24.
Miskinler Dergâhı[571]	Üsküdar Karacaahmet civarı	Odalarının pek ziyade haraplaştığı	EV.d, nr. 28331, s. 23; İ.EV, Ş 1312/24; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Misli Ali Efendi Medresesi[572]	Fatih civarı Darüşşafaka Caddesi	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Mismari Şücaeddin Camii[573]	Sultanselim civarı	Harap olduğu	*Sabah*, 2067; *Tercüman*, 4809.
Moda Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.

567 Salacak üstünde, Ayazma Camii yakınındadır (N. Esra Dişören, "İmrahor Mescidi", *DBİA*, IV, s. 168). Banisi Sadrazam Cigalzade Sinan Paşa'nın mirahuru Hacı Mehmed Ağa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 636).

568 Yedikule'deki Studios Manastırı'nın bir parçası olan Ayios İoannes Prodromos (Vaftizci Yahya) Kilisesi, II. Bayezid döneminde İmrahor İlyas Bey tarafından zaviye ve cami haline getirilmiştir (Semavi Eyice, "İmrahor Camii", *DBİA*, IV, s. 166).

569 Belgede "Emirgân'daki rüşdiye mektebi" şeklinde geçmektedir.

570 Darülhadis-i Mirzeban Hatun da denen medrese, Küçük Ayasofya'da demiryolunun deniz tarafında, bugün Belediye Temizlik İşleri Bürosu olarak kullanılan binanın yerinde bulunmaktaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 82).

571 Karacaahmet'ten Kadıköy İbrahim Ağa'ya inen yol üzerinde olan yapı, Yavuz Sultanselim tarafından yaptırılmıştır. Mescidi, Dedeler Mescidi olarak da anılır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 654; Nuran Yıldırım, "Cüzzamhaneler", *DBİA*, II, s. 456).

572 Fatih Camii'nin arkasında bulunan medrese, 1918 Fatih yangınından sonra yok olmuştur (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 210-211).

573 Sultanselim Camii'nin altında yer alan caminin banisi Ekserci (Çivici) Şücaeddin'dir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 51). Ekserci, İksirci ve Çivici Mescidi olarak da bilinir (İ. Aydın Yüksel, "Mismârî Şücâ Mescidi", *DBİA*, V, s. 476).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Molla Ahaveyn Camii[574]	Cumartesipazarı yakını Çukurçeşme Sokağı	Hasar gördüğü; müezzin meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42, 66; İ.EV, Ş 1312/24.
Molla Ali Fenari Camii[575]	Halıcılar Molla Ali Fenari Mahallesi	Hasar gördüğü ve saçaklarının yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 272; EV.d, nr. 28331, s. 6, 25, 56; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, ZA 1313/19; *Saadet*, 3021.[576]
Molla Aşki Camii[577]	Eğrikapı yakını Balat	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 34, 58; İ.EV, Ş 1312/24.
Molla Çelebi Camii[578]	Fındıklı	Caminin son cemaat yeri, sol taraf kubbesinin bir tarafı ve merdivenlerinin harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 14, 46; EV.d, nr. 28493; İ.EV, L 1312/6; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766.
Molla Çelebi Dergâhı[579]	Hz. Halit civarı Eyüp	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Molla Hüsrev Camii[580]	Vefa Taştekneler	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8, 36; İ.EV, Ş 1312/24.

574 Banileri Kanuni dönemi ulemalarından Ahmed Efendi ve Mehmed Efendi kardeşlerdir. Mimar Sinan Mescidi yakınında olan caminin mahallesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 74).

575 Kiliseden camiye dönüştürülen eserin banisi Fenarizadelerden Şeyhülislam Şemseddin Mehmed Efendi'nin torunu Alaaddin Ali Efendi'dir. Minberi Sadrazam Bayram Paşa tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 216). Cami, Fenari İsa Camii adıyla da anılır. Bunun nedeni, aynı aileden gelen Fenari İsa Bey'in camiye birçok vakıf yapmasındandır (http://www.nedirbilelim.com-25.10.2008).

576 Gazetede "Halıcılar'da kâin Kilise Cami-i Şerifinin" şeklinde geçmektedir.

577 Balat'ta Paşa Hamamı Sokağı'ndadır. Banisi Fatih dönemi ulemasından şair Aşki Mehmed Efendi'dir (Emine Naza, "Molla Aşki Mescidi", *DBİA*, V, s. 483).

578 Fındıklı Camii olarak da anılan yapının banisi ulemadan İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği gibi görevler üstlenen Mehmed Vusuli Efendi'dir (Baha Tanman, "Molla Çelebi Camii", *DBİA*, V, s. 484).

579 Belgede Kadiriye tarikatına ait olduğu belirtilen tekke, Eyüp'te Osmanlı döneminde Debbağhaneler mevkii olarak anılan yerde, Feshane Caddesi ile Kızıl Değirmen Sokağı kavşağında yer alır. Fındıklı'daki Molla Çelebi Camii banisi olan kazasker Mehmed Vusuli Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kaynaklarda Debbağhane Tekkesi ve Mahmut Efendi Tekkesi adlarıyla da anılır (Baha Tanman, "Molla Çelebi Tekkesi", *DBİA*, V, s. 484-485).

580 Vefa Lisesi'nin karşısında bulunan caminin banisi ulemadan Molla Hüsrev Efendi'dir. Molla Hüsrev'in İstanbul'daki üç camiinden biridir (Esra Güzel Erdoğan, "Molla Hüsrev Mescidi", *DBİA*, V, s. 485).

Molla Kestel Camii[581]	Çukurçeşme Şehzadebaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 67; Sabah, 2218.
Molla Şeref Camii[582]	Halıcılar Vatan Caddesi	Minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 62; İ.EV, Ş 1312/24.
Moralı [Moravi] Osman Efendi Medresesi-Moravi Mehmed Efendi Medresesi	Fatih civarı Kadıçeşmesi Otlukçu Yokuşu	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Muallimhane-i Nüvvab[583]	Süleymaniye Camii yakını	Dershanesinin kubbesinin harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 140, 151; Y.PRK.MŞ, 5/62; *Terciiman*, 5403-302.
Mudanya'daki cami		Minarenin şerefeden yukarısının yıkıldığı	*Saadet*, 3022.
Muhacirin Komisyonu Dairesi[584]		Sevkiyat kısmının depremden harap olduğu; deposunun çöktüğü	BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 79; BEO.NGG.d, nr. 685, sr. nr. 460; İ.HUS, M 1312/162; İ.HUS, CA 1312/49; *Saadet*, 3019 (depo); *Sabah*, 1766; Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 99/70.
Muhacirin Komisyonu Dulhanesi bkz. Kırmızı Kışla			
Muhacirin Komisyonu Eczacıbaşısı İstavraki Efendi'nin dükkânı	Vezneciler	Bir kısmının çöktüğü	*Saadet*, 3019.

581 Banisi Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş olan Muslihiddin Mustafa El-Kastalani'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 264).

582 Banisi Fatih ulemasından Şerafeddin-i Kırımi İbn-i Kemaleddin'dir. Halıcılar Köşkü yakınında olan caminin mahallesi vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 266).

583 1853 yılında ve Şeyhülislam Meşreb Efendi'nin torunu Mehmed Arif Efendi'nin döneminde kadı yetiştirilmek üzere açılmış olan okul (Ferit Devellioğlu, "Muallimhâne-i nüvvâb", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1992, s. 785). Bazı kaynaklarda 1855'te kurulduğu ifade edilen Muallimhane-i Nüvvab'ın adı, 1883'te Mekteb-i Nüvvab, 1909'da Mekteb-i Kuzat ve nihayet 1913'te de Medresetü'l-Kuzat olarak değiştirildi (www.bisav.org.tr/21/07/2008).

584 Muhacirin Komisyonu bu tarihlerde Atik Zaptiye Dairesi olarak bilinen binada bulunuyordu (İ.HUS, M 1312/162).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Muhasebeci Ahmet Bey Camii[585]	Langa Mermerciler Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10, 57; İ.EV, Ş 1312/24.
Muhiddin Kocavi Camii bkz. Karanlık Mescit			
Muhsine Hatun Camii bkz. İbrahim Paşa Camii			
Muhtesip Karagöz Camii[586]	Şehzade civarı Horhor Kavalalı Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Muhiddin Fenari Camii	Tophane Çukurcuma iskelesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 2833, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.
Mu'id Ahmet Efendi Medresesi[587]	Kadıçeşmesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Mumcular Hanı	Debbağhane meydanı	Üst katının çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Mumcuzade Mehmed Efendi Camii[588]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.
Murat Paşa Camii[589]	Aksaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9, 66; İ.EV, Ş 1312/24.
Murat Paşa-yı Atik Medresesi[590]	Aksaray	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Musa Efendi Camii	Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 11.

585 Banisi I. Ahmed'in muhasebecilerinden Ahmed Efendi'nin yaptırdığı Muhasebeci Camii, sahil yolu yapılırken ortadan kaldırılmış ve yerini küçük bir meydan almıştır (İ. Ortaylı, "Langa", s. 195).

586 Banisi Muhtesip Mehmed Bey olan cami, Şehzade Camii yakınında bulunuyordu (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 228).

587 Fatih Camii'nin arkasında Yarhisar Mustafa Muslihiddin Camii'nin yanındaki medresedir. Şeyhülislam Mu'id Ahmed Efendi tarafından yaptırılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 196).

588 Banisi Mumcuzade Yorgancı Mehmed Çelebi olan cami, *Hadika*'da Peşimaniyye Mescidi olarak geçmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 416).

589 Fatih'in vezirlerinden Murad Paşa tarafından yaptırılan külliyenin bir parçasıdır. Külliye, cami ile birlikte medrese (1936'da yıkılmıştır), hamam (1958'de Vatan Caddesi'nin açılışı sırasında yıkılmıştır), türbe ve hazireyi içerir. Caminin önündeki şadırvan 1622'de Kara Davut Paşa tarafından yaptırılmıştır (D. Kuban, "Aksaray", s. 162).

590 Aksaray'da Vatan ve Millet Caddelerinin köşesinde inşa edilen külliyenin bir parçasıdır. Murad Paşa'nın Otlukbeli Savaşı'ndan önce vefat etmesi üzerine medrese Sadrazam Mesih Paşa tarafından tamamlanmıştır (Baha Tanman, "Murad Paşa Külliyesi", *DBİA*, V, s. 518; M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 273).

Musalla Camii[591]		Minaresinin tehlikeli bir şekilde çatlaklığı ve sokağa doğru meylettiği	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3020.[592]
Musalla Medresesi		Kısmen harap olduğu	*Sabah*,1767; Y.MTV, 100/40.
Muslizade Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Camii ve Medresesi		Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10; İ.EV, Ş 1312/24.
Mustafa III Han Camii[593]	Kadıköy	İmam meşrutasının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 64; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2218.
Mustafa Bey Camii[594]	Kıztaşı Fatih Sarıgüzel	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Mustafa Camii[595]	Baba Cafer Zindankapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Mustafa Çelebi Camii	Çatalca Subaşı köyü	Minaresinin depremden harap olduğu	İ.EV, Z 1314/4.
Mustafa Paşa Camii	Koska	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24.
Mustafa Reşit Paşa Yalısı bkz. Mediha Sultan Sahilsarayı			

591 Banisi Sadrazam Ferhat Paşa'dır. Kumkapı yakınında olan caminin mahallesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 267).

592 Gazetede "Langa Musallası'nda [...] mahal-i mezkûre cami-i şerifi minaresi" şeklinde ifade edilmektedir.

593 Kadıköy'ün eski iskele meydanındadır. III. Mustafa tarafından yaptırılan cami, konumu itibariyle "İskele Camii" adıyla anılır (Tülay Akın, "Mustafa III Camii", *DBİA*, V, s. 554).

594 Banisi Fatih'in kapıağası Muslihiddin Mustafa olduğu cami günümüze ulaşamamıştır (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 108).

595 Zindankapı'da Hacı Mustafa Ağa Camii olarak anılan mabet ile aynı olduğu düşünülebilir. Ancak hem evkaf listesinde hem de evkaf iradesinde (109. ve 236. sırada) ayrı ayrı "Zindankapısı'nda Hacı Mustafa Ağa Camii" ile "Baba Cafer'de Mustafa Ağa Camii" şeklinde zikredilmesi farklı mekânlar oldukları izlenimini verir. T. Öz'ün çalışması üzerinde yapılan incelemede söz konusu mahal ve yakınında Mustafa Ağa veya Mustafa isimli kişiler tarafından yaptırılan iki camiye tesadüf edilir. Bunlardan biri Tekneciler Mescidi olup önce Fatih, daha sonra harap olması nedeniyle Mustafa Ağa tarafından ihya edilmiştir. Diğeri ise Balıkpazarı Tekkesi Mescidi'dir. Bu mescidin ilk banisi bilinmemekle beraber ikinci kez Sultan III. Mustafa inşa ettirmiştir. Belgede "Baba Cafer'de Mustafa Camii" ifadesinin kullanılarak banisinin ağa, bey gibi unvan ve sıfatlarının belirtilmemesi belgede geçen caminin Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan Balıkpazarı Tekkesi Mescidi olduğunu düşündürmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Mübayaacı Ali Yazıcı Camii[596]	Fener	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 24; İ.EV, Ş 1312/24.
Müezzin Hacı Osman Efendi'nin dükkânı	Beşiktaş Caddesi	Tonosunun cadde üzerine yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Müfti Ali Camii[597]	Ayakapı Küçükmustafapaşa Tiftik Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24.
Müfti Hüseyin Efendi Medresesi[598]	Fatih civarı Koğacıdede Mahallesi Çarşamba Darüşşfaka Caddesi	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Mühelhel (?) Paşa'ya ait sahilhane	Göksuderesi	Bahçe duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Mülkiye Baytar Mektebi bkz. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi			
Mülkiye Mektebi bkz. Mekteb-i Mülkiye			
Münzevi Kışla-yı Hümayunu	Edirnekapı dışı	Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Müstedam Çavuş Camii bkz. Çınar Camii			
Nahilbend [Nakilbent] Camii[599]	Sultanahmet civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 45; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, R 1312/2.
Nakkaş Karakolu	Üsküdar	Hasar gördüğü	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Nakliye ahırı		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44.
Nakşibendi dergâhı	Edirnekapı dışı Kapıbaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23; İ.EV, Ş 1312/24.

596 Tahta Minare Mahallesi'nde bulunan cami, Hacı Reşid adında biri tarafından yaptırılmıştır (O. Bayrak, *a.g.e.*, s. 22).

597 Banisi Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'dir. Bu nedenle Zenbilli Ali Efendi Mescidi adıyla da anılır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 270).

598 Banisi Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi olan medrese, 1918 Fatih yangınından kurtulamamıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 224-225).

599 Banisi Hoca Hasan Ağa'dır. Uzunçarşı'da camisi olan İbrahim Paşa'nın silahdarlığını yapmıştı. Minberini Sadrazam Sürmeli demekle meşhur Defterdar Ali Paşa koydurmuştur. Mahallesi vardır. Sultanahmet Camii yakınındadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 281).

Nakşidil Valide Sultan Mektebi[600]	Fatih	Harap olduğu	Y.A.HUS, 307/82; YEE. d, nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50.
Nakşidil Valide Sultan Türbesi[601]	Fatih	Avlusunda Abdülmecit Han'ın kızları Münire, Behice Sultan ve selatin-i azam için bina ve ihya buyurdukları türbelerinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 40.
Nalbant dükkanı	Edirnekapı kalenin iki kapısı arası	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Nalıncı Hacı Hasan Camii[602]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37.
Nallı Mescit[603]	Babıâli civarı	İmam meşrutasının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 53, 70.
Nasuhi dergâhı[604]	Üsküdar Doğancılar parkı karşısı Tunusbağı Caddesi üzeri	Keşif bedeli	EV.d, nr. 28331, s. 13, 43 , 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Nazır Hüseyin Ağa Medresesi[605]	Laleli yakını	Tehlikeli şekilde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 70; Y.PRK. ŞH, 4/102.
Nazır Hüseyin Ağa Mektebi	Laleli Kızıltaş Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 41.
Neccari Şeyh Selim Baba Dergâhı	Üsküdar Tembel Hacı Mehmet Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 21; İ.EV, Ş 1312/24.
Nevbethane Çeşmesi	Demirkapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37.

600 Fatih Camii içerisinde olduğu bilinen mektep, günümüze kadar ulaşamamıştır (http://www.kenthaber.com-19.10.2008).

601 Fatih külliyesi içinde türbe ve sebilden oluşmuş küçük bir kompleks halinde yer almaktadır. Fatih Külliyesi'nin haziresinde, Fatih Tabhanesi karşısında bulunan yapılar, II. Mahmud'un annesi Nakşidil Valide Sultan için inşa ettirilmiştir (Hale Tokay, "Nakşîdil Sultan Külliyesi", *DBİA*, VI, s. 41).

602 Banisi Hacı Hasan Ağa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 417).

603 Cağaloğlu'na İstanbul Valiliği yanında bulunan mescit, İmam Ali Mescidi veya Babıâli Mescidi adları ile de anılır. Banisi Akşemseddin'in akrabalarından İmam Ali Efendi'dir. (Enis Karakaya, "Nallı Mescit", *DBİA*, VI, s. 42).

604 Doğancılar parkının karşısındaki çıkmazda bulunan Nasuhi Tekkesi, IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın eşi Moralı Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır (Ayşe Hür, "Doğancılar", *DBİA*, III, s. 81; Baha Tanman, "Nasuhi Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 50). Belgede dergâhın Şabaniye tarikatına ait olduğu belirtilmektedir.

605 19. yüzyıla ait haritalarda gösterilen Koska Medresesi'nin, Nazır Hüseyin Ağa Medresesi olduğu tahmin edilmektedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 163). Belgelerin bazılarında "Aksaray'daki Hüseyin Ağa Medresesi" olarak geçen medresenin Nazır Hüseyin Ağa Medresesi ile aynı olma ihtimali kuvvetlidir. Zira, bazı kaynaklarda banisinin Küçük Hüseyin Ağa olduğundan bahsedilir. Kütükoğlu, her ikisinin de aynı kişi olabileceğini belirtir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 163).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Nevfidan Camii bkz. Hacı Salih Camii			
Nikoli'nin fabrikası	Hasköy Bozahane Caddesi	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Nisa terzihanesi[606]		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 84; İ.ASK, S 1312/27; Y.MTV, 104/90; Y.MTV,115/38.
Nişanca Hamamı[607]		Erkek ve kadın bölümlerinin çoğu kısımlarının yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767.
Nişancı [Paşa-yı Atik], nam-ı diğer Tezkereci Osman Efendi Medresesi[608]	Kumkapı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Nişancı-yı Atik Camii[609]	Kumkapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 59; *Sabah*, 1767.[610]
Nişancı-yı Cedid Mehmed Paşa Camii	Gebze kazasına bağlı Aydınlı köyü	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 61.
Nişancı-yı Cedid Mehmed Paşa Camii, Dergâhı, Medresesi ve Türbesi[611]	Fatih	Caminin minaresinin ve diğer kısımların hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 37, 72; Y.MTV, 100/40.

606 Askeri kuruma ait.

607 İstanbul'da Nişanca adını taşıyan üç semt bulunmaktadır; Fatih, Eyüp ve Kumkapı (Fahrünnisa Ensari Kara, "Nişanca", *DBİA*, VI, s. 83). Gazetede geçen Nişanca Hamamı'nın tam olarak yeri belirtilmiyorsa da, Kumkapı'daki Nişanca Hamamı olma ihtimali kuvvetlidir. Bir çifte hamam olan Nişanca Hamamı, II. Mehmed'in son sadrazamı olan Nişancı Mehmed Paşa tarafından camii ile birlikte yaptırılmıştır (Enis Karakaya, "Nişancı Hamamı", *DBİA*, VI, s. 84).

608 Banisi Nişancı Karamani Mehmed Paşa'dır. Kumkapı'da aynı adla anılan caminin yanındadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 112).

609 Banisi Fatih'in son sadrazamı Karamani Mehmed Paşa'dır (Esra Dişören, "Nişancı Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, VI, s. 87).

610 Gazetede Nişanca Camii şeklinde geçmektedir.

611 Çarşamba'da Nişanca Caddesi'nde bulunan külliyedir. Külliye, cami, türbe, iki medrese, hankâh ve sebilden müteşekkildir. Banisi Kanuni dönemi vezirlerinden Nişancı Boyalı Mehmed Paşa'dır. (Doğan Kuban, "Nişancı Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, VI, s. 85; M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 234).

Nizam-ı Cedid Kumpanyası'na ait büyük havuz	Büyükada Hristos Dağı	Çatladığı	Sabah, 1769.
Nizamiye ezzak ambarı bkz. ezzak ambarı			
Nizamiye Karakolu-Papas Köprüsü Karakolu			
Nizamiye Karakolu	Balat Caddesi	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Nuh Efendi Medresesi[612]	Kocamustafapaşa Ali Fakih Mahallesi	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 39; Y.MTV, 100/40.
Nuh Kuyusu Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Nureddin Cerrahi Dergâhı,[613] Türbe ve Müştemilatı	Zincirlikuyu Karagümrük	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6, 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Nureddin Dergâhı ve Meşrutası[614]	Arpa Emini Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39, 65.
Nuri Efendi Dergâhı[615]	Aksaray Yusuf Paşa Çeşmesi civarı Taşkasap Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 25, 49; İ.EV, Ş 1312/24.
Nuruosmaniye Camii, İmaret, Medrese, Mektebi ve Muvakkithane, Türbeleri ve Müştemilatı[616]		Avlusunda helalar bitişiğinde, su yolcu mağazasının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 1, 30; İ.EV, Ş 1312/24.
Nuruosmaniye Karakolu		Yıkıldığı	*Tercüman*, 4808.
Odabaşı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.

612 Banisi Hekimbaşı Nuh Efendi olup Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın babasıdır. Medrese, bugün mevcut değildir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 295-296). Medrese Ser-etıbba yahut Hekimbaşı Nuh Efendi Medresesi olarak da anılır.

613 Karagümrük'te Nurettin Tekkesi Sokağı'nda yer alır. Cerrahilik'in piri Şeyh Seyyid Muhammed Cerrahi adına III. Ahmed tarafından inşa ettirilmiştir (Baha Tanrıan, "Nureddin Cerrahi Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 97).

614 Karagöz Mescidi olarak da bilinen Nureddin Tekkesi ile aynı olmalıdır. Zira, bu tekke Silivrikapı'da Veled-i Karabaş Mahallesi'nde bulunmaktadır. Topkapı'daki Arpa Emini Mahallesi'ne yakınlığı nedeniyle aynı yerden bahsediliyor olma ihtimali kuvvetlidir.

615 Belgede Nakşibendi tarikatına ait olduğu ifade edilmektedir. Tekke, Nakşi şeylerinden seyid Mehmed Nuri Efendi tarafından 18. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Günümüzde Millet Caddesi ile Haseki Hastanesi'nin içinde bulunduğu alan içindeydi (Fatih Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, İstanbul 2012, s. 378).

616 Külliye, cami, medrese, türbe, imaret, kütüphane, muvakkithane, sebil ve çeşmeden müteşekkildir. Banisi Sultan I. Mahmud'dur. Medresesi, caminin Cağaloğlu tarafından girişte avlunun sol tarafındadır. Zaman zaman bu medrese, Sultan Osman Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 106; Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", *DBİA*, VI, s. 100).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Odalar Mescidi bkz. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii (Salma Tomruk)			
Odunkapısı Camii bkz. Hacı Salih Camii			
Oğlanlar [Olanlar] Dergâhı[617]	Aksaray Murat Paşa Camii civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24.
Okmeydanı Dergâhı		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1663, s. 113; İ.BH, C 1312/5; *Sabah*, 1912.
Okçu Musa Mahallesi'ndeki[618] cami	Galata Bankalar Caddesi	Minaresinin bazı yerlerinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Orhaniye Camii	Yıldız	Son cemaat yeri kapısı önündeki duvarın hasar gördüğü	İ.EV, S 1312/16.
Orhaniye[619] ve İtfaiye Kışlası	Yıldız	Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Orient Pasajı	Pera	Tepesindeki taş süslemelerin düştüğü	*The Levant Herald*, 28.
Orman-Maadin ve Ziraat Nezareti		Üst katının yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 151, 156; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; İ.HUS, M 1312/163; Y.A.HUS, 307/82; Y.A.HUS, 308/74; YEE. d., nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ZB, 13/50.
Orta Kazazlar bkz. Kapalıçarşı			

617 Aksaray'da Çakırağa Mahallesi'nde Aksaray Karakolu'nun yanındaydı. 1957 yılında Millet Caddesi'nin açılması amacıyla başlatılan yol çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Kaynaklarda Olanlar, Gavsi, Şeyh İbrahim Efendi, Yakup Ağa ve Cism-i Latif Tekkesi olarak da geçer. Banisi Sekbanbaşı Yakub Ağa olan tekke, Olanlar Şeyhi lakabıyla tanınan İbrahim Efendi tarafından yeniden onarılmıştır (Baha Tanman, "Oğlanlar Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 123). Tekke, Kadiri tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

618 *Hadika*'da banisi Okçu Musa Ağa olan Okçu Mescidi isminde bir mescitten bahsedilmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 428). Belgede bahsi geçen cami, bu mescit olmalıdır.

619 II. Abdülhamid döneminde Yıldız Tepesi'nde ve Yıldız Sarayı'nın dış duvarlarına paralel olarak yapılmış kışladır. 1887'de inşa edilen Orhaniye Kışlası, Orhan Gazi'ye ithafen yapılmıştır (Tülin Çoruhlu, "Orhaniye Kışlası", *DBİA*, VI, s. 137).

Ortaköy Camii[620]		Minarelerinin şerefeden yukarısının yıkıldığı ve mahfile düştüğü için kubbe duvarlarının çatladığı; bazı sütunların kırıldığı ve yerinden oynadığı; iki taraftaki mahfillerin yıkılarak yeniden inşasının gerektiği	LEV, Ş 1312/16; LEV, RA 1314/27; İ.EV, R 1321/2; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1314/19; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1850; ŞD, 133/63; Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 99/65; Y.MTV, 104/80.
Ortaköy Fırını[621]		Hasar gördüğü	Y.MTV, 102/73.
Ortaköy Gazinosu		Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.
Ortaköy Jandarma Karakolu		Tamirinin birkaç haftada biteceği	BEO.AYN.d, nr. 1676, s. 398; Y.MTV, 99/83; Y.MTV, 102/73.
Ortaköy kazasının hükümet konağı		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1653, s. 236.
Ortaköy Tabya Karakolu bkz. Tabya Karakolu			
Osman Ağa Camii bkz. Buhuri Osman Ağa Camii			
Osman Efendi Dergâhı	Eğrikapı dahili Molla Aşki Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Osman Paşa Medresesi[622]	Fatih civarı Çarşamba	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Osman Paşa'nın damadı Miralay Süleyman Bey'in mutasarrıf olduğu ahırlar	Beşiktaş köy içi Mahkeme Sokağı	Yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.

620 Abdülmecid tarafından mimar Nikogos Balyan'a yaptırılmıştır (Afife Batur, "Ortaköy Camii", *DBİA*, VI, s. 143). Bazı belgelerde Mecidiye Camii olarak geçen eserin, Ortaköy Camii mi, yani Büyük Mecidiye Camii mi, yoksa Küçük Mecidiye Camii mi olduğu tam olarak anlaşılamadığından belgelerin tam olarak incelenmesi gerekmektedir.

621 Askeri kuruma ait.

622 Banisi Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Medrese, Valide Sultan Medresesi adıyla da bilinmektedir. Darüşşafaka ve Yavuz Selim Caddelerinin kesiştiği yerdedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Osman Reis Camii[623]	Tarabya	Hasar gördüğü	EV, 28331, s. 29, 58; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56.[624]
Osmaniye Camii bkz. Nuruosmaniye Camii			
Otakçılar Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Otakçıbaşı Hüseyin[625] Ağa Mescidi[626]	Eyüp civarı Otakçılar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Otel	Kömürcü Sokağı	Duvarlarının çatlamış olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Hotel Boschetto bkz. Boschetto Hotel			
Hotel des Etrangers	Büyükada	Çatladığı	*Sabah*, 1769.[627]
Otel Markara	Heybeliada	Üst katının tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Öküz Mehmed Paşa Camii[628] ve Mektebi	Karagümrük Melek Hoca Sokağı	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 33, 58; İ.EV, R 1314/2.
Öksüzce Hatip Mescidi[629]	Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33, 64.
Ömer Efendi Hanı	Atik Ali Paşa Mahallesi Esir Pazarı	Üst katının hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.

623 İstinye iskelesi yakınında Sarıyer istikametine giderken cadde üzerinde sağ tarafta yalıların önünde yer alır. Yapı ilk olarak 1635-36'da Osman Reis isminde bir kişi tarafından yaptırılmış, daha sonra ise 1903-1904 yılında Ahmed Afif Paşa tarafından bugünkü görünümüyle yeniden inşa edilmiştir (Belgin Demirsar, "Osman Reis Camii", *DBİA*, VI, s. 164).

624 Belgede "Tarabya'da Cami-i Şerif minaresiyle" şeklinde geçmektedir.

625 Belgede Hasan olarak geçen isim Hüseyin olmalıdır. Zira Otakçıbaşı Hasan Ağa Mescidi olarak anılan bir esere rastlanmamış olduğu gibi, Hasan ve Hüseyin kelimeleri arasındaki yazım benzerliği söz konusu sorunun noktalama işaretlerinden kaynaklandığını düşündürmektedir.

626 Belgede Fatih'in otakçıbaşısı olduğu belirtilmektedir. Banisinin Otakçıbaşı Hüseyin Ağa olduğu caminin diğer adı Çayırbaşı Mescidi'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 369).

627 Yabancılar Oteli anlamına gelen otel, günümüze ulaşmamıştır (www.gatetoturkey.com/istanbul_semtler/00026/index.php?langsel=tr/erişim tarihi 10.08.2009).

628 Diğer adı Damat Mehmed Paşa Camii'dir.

629 Banisi meçhuldür. Ancak daha sonra Asitane Gümrüğü Başkâtibi Mehmed Efendi tarafından mescit yenilenmiştir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 89). Bu nedenle Gümrük Başkâtibi

Ömer Hakkı Efendi Darülhadisi bkz. Darülhadis Hakkı Efendi Medresesi			
Ömerli köyü camii	Beykoz kazası dahili	Minaresinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Özbekler Dergâhı[630]	Sultanahmet Mehmet Paşa Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 54; İ.EV, C 1313/11; *Sabah*, 2090.
Paçacı dükkânı	Lonca Sokağı Ayvansaray ile Balat arası	Yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Papas Köprüsü Karakolu-Nizamiye Karakolu	Papas Köprüsü[631]	Tamirinin gerektiği; balkonuyla nöbet yerindeki parmaklıkların yıkıldığı	*Saadet*, 3019; Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Papaszade Camii[632]	Unkapanı Haraççı Mehmet Camii karşısı	Caminin şerefeden yukarısının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 8, 70; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766.
Papaszade Medresesi[633]	Beyazıt civarı Koska Subaşı Sokak	Çatısının çöktüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766; Y.MTV, 100/40.
Papaszade Mustafa Çelebi Medresesi bkz. Papaszade Medresesi			
Paris Oteli	Adalar	Bir köşesinin yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Paşabahçe Camii[634]		Minaresinin şerefeden yukarısının çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 38; Y.MTV, 99/56.
Paşabahçe Jandarma Karakolu	Paşabahçe	Merdivenbaşı duvarının iki yerden çatladığı	Y.MTV, 99/56.

630 Dergâh, Nakşibendi tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

631 Dolapdere yakınında olmalıdır.

632 Banisi Mustafa Paşa olan mescidin minberini Kadıasker Mehmed Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 101).

633 Koska'daki Koca Ragıp Paşa İlkokulu'nun olduğu yerde bulunmaktaydı (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 159). Papasoğlu Mustafa Paşa tarafından kurulan külliye, tekke, mescit, darülhadis, medreseden meydana gelmektedir. Papaszade Mustafa Çelebi Medresesi diye de bilinir. Tekkesi ise, Abdüsselam Tekkesi veya Koğacıdede Tekkesi adıyla anılır (B. Tanman, "Abdüsselam Tekke...", s. 55).

634 Banisi III. Mustafa'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 563).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Paşakapısı Rüşdiyesi[635]	Üsküdar	Hasar gördüğü	Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Paşalimanı Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Patrikhane Kilisesi	Kumkapı	Çatladığı	*Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28.
Patrikhane Kilisesi	Fener	Duvarlarının çatladığı	*Sabah*, 1853; *Tercüman*, 4808.
Pazar Dergâhı[636]	Kürkçübaşı Ahmet Şemsettin Mahallesi Topkapı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 32, 54; İ.EV, Ş 1313/3.
Pazarköy'de bulunan camii		Minaresinin çatladığı, bazı binaların duvar ve bacalarının dahi yıkıldığı gibi bazı binaların üzerindeki kiremitlerin döküldüğü	*Saadet*, 3021; *Saadet*, 3022; *The Levant Herald*, 28.
Pendik tren istasyonu		Yarısının yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.
Perakende Kasım Ağa Camii[637]	Edirnekapı civarı Karagümrük Salmatomruk	Minare ve duvarlarının çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 7, 72; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019;[638] *Sabah*, 1768.
Perdahçı Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Perişan Baba Tekkesi bkz. Kazlıçeşme Dergâhı			
Perizat Hatun Camii[639]	Fındıklı Güzel Sanatlar Akademisi önü	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14, 43, 46; İ.EV, Ş 1313/9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2303.

635 Üsküdar Merkez Rüşdiyesi olmalıdır.

636 Banisi Kâtip Mehmed Efendi'dir. Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde yapı tamir görmüştür (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 115).

637 Cami, Karagümrük semtinde Aetios Sarnıcı'nın yanında yer alır. Bir Bizans eserinden çevrilmiş olan caminin kurucusu Sekbanbaşı Kasım Ağa'dır (Semavi Eyice, "Kasım Ağa Camii", *DBİA*, IV, s. 479).

638 Gazetede Kasım Ağa Camii olarak geçmektedir.

639 Banisi Kıbrıs Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın eşi Perizad Hatun'dur (T. Öz, *a.g.e.*, s. 30). *Hadika*'da banisinin Saraylı Perizad Hatun olduğu ifade edilerek eşinin kimliği hakkında "ümera-yı deryadan Arap Ahmed Paşa" şeklinde bahsedilir. (Ayvansarayi, *a.g.e.*, s. 479). Hatuniye Mescidi olarak da anılır.

Pertevniyal Valide Sultan Camii [Nakkaş Camii,[640] Çeşme, Muvakkithane, Türbe[641] ve Müştemilatı	Aksaray	Minareleriyle bazı mahallerinin hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 333/1; EV.d, nr. 28331, s. 9.
Perviz Efendi Medresesi[642]	Fatih civarı Otlukçu Yokuşu	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Pir Mehmed Efendi Camii bkz. Kızılminare Camii			
Piri Mehmed Camii bkz. Makasçı Camii			
Pirinççi Sinan Camii[643]	Fatih civarı Yeniçeşme Yediemirler Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6.
Pişmaniye Camii bkz. Mumcuzade Mehmed Efendi Camii			
Piyale çamaşırlığı	Kasımpaşa	Birkaç yerinden çatladığı	Y.PRK.ZB, 13/52.
Piyale Paşa Mektebi[644]	Kasımpaşa Paşa Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 73.
Poğaçacı fırını	Kelebek Sokağı	Ziyadece harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Postane[645]	Bahçekapı	Bazı mahallerinin harap olduğu ve Üst katının dahi çöktüğü	İ.ŞE, CA 1312/4; *Sabah*, 1768; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ZB, 13/50.

640 Aksaray meydanındaki cami, Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır (Afife Batur, "Valide Camii", *DBİA*, VII, s. 360).

641 Aksaray'da külliyenin bir parçası olarak yapılan türbe, çeşmenin karşısında Millet Caddesi'ne paralel olarak inşa edilmiştir. Türbe, 1958'de yıkılmıştır (Tarkan Okçuoğlu, "Pertevniyal Valide Sultan Türbesi", *DBİA*, VI, s. 246).

642 Banisi Kanuni döneminde Anadolu kazaskerliği yapmış olan Perviz Efendi'dir. Medrese, 1918 Fatih yangınından etkilenmiş olup günümüze ulaşmamıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 211, 213).

643 Banisi Fatih'in Pirinççibaşısı Sinan Ağa'dır. Minberini Bayram Paşa koydurmuştur. Mesih Paşa yakınında olan caminin mahallesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 104).

644 Kasımpaşa'da Kaptan Mahallesi'nde Piyale Baruthanesi Caddesi'nde yer alan Piyale Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan sıbyan mektebi olmalıdır. Bu külliye cami, medrese, tekke, türbe, hazire, sıbyan mektebi, sebil, çarşı ve hamamdan müteşekkildir (Y. Demiriz-B. Tanman, "Piyale Paşa...", s. 254).

645 İstanbul'da gerçek anlamda ilk Osmanlı postanesi, 1840'ta Posta Nezareti'nin kuruluşu ve posta hizmetlerini düzenleme çalışmalarının başlamasından sonra, aynı yıl Eminönü'nde Yeni Cami avlusunda cizyehane dairesi olarak kullanılan yerde Postahane-i Amire adıyla açıldı. İki katlı ve ahşap olan bu bina, şehrin merkezi bir yerinde bulunması, sahile yakınlığı ve ticaret merkezi olması nedeniyle seçilmişti. Binanın üst katı Posta Nezareti, alt katı da İstanbul Postanesi'ne tahsis edildi. 1870'te Posta ve Telgraf İdareleri birleştirilip bir nazırın idaresine verildikten sonra Postahane-i Amire, İstanbul Postanesi adını aldı ve nezaret binası Soğukçeşme'deki İstanbul Telgraf Merkezi'ne taşındı. Öte yandan gerek nezaret kadroları, gerekse posta hizmetleri büyümesi nedeniyle Bahçekapı'daki eski ahşap bina yetersiz gelmeye başladı; nihayet 1890'da bina yıktırılarak yerine bugün Türkiye İş Bankası Müzesi olarak kullanılan kâgir bina inşa edildi ve yeni bina Ekim 1892'de törenle hizmete girdi. Bahçekapı İstanbul Postanesi, 1909'da Sirkeci'de yeni yapılan Büyük Postane'ye taşındıktan sonra paket postanesi olarak kullanıldı. 1926'da da İş Bankası'na devredildi (Sertaç Kayserilioğlu ve Cemi Kuntay, "Postaneler", *DBİA*, VI, s. 280-281; Ayşe Hür, "Telefon", *DBİA*, VII, s. 241; P.A. Dethier, *a.g.e.*, s. 53).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Poyraz Camii[646]	Rumelikavağı	Harap olduğu	*Sabah*, 2094; *Sabah*, 2109.
Protestan Mektebi	Kuruçeşme Caddesi	Muhafaza duvarının tehlikeli olduğu	Y.MTV, 99/56.
Pul satan dükkân	Edirnekapı	Harap olduğu	*Sabah*, 1767.
Ragıp Paşa Medresesi	Çoban Çavuş	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37.
Rahip Arsenios Manastırı[647]	Heybeliada	Oturulamayacak hale geldiği	*Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4809.[648]
Rami Kışla-yı Hümayunu[649]		Hasar gördüğü ve tamiri	İ.ASK, RA 1312/32; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 107/26; Y.MTV, 115/38.
Rauf Paşa Kütüphanesi	Koska	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 65.
Rauf Paşa Yalısı	Fındıklı	Birkaç yerinden çatladığı	*The Levant Herald*, 28.
Rdostin'in fabrikası	Sebzeci Sokağı civarı	Kagir binanın bazı yerlerinin harap olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Camii	Musalla	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10.
Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Medresesi bkz. Hoca Üveys Medresesi			
Reji deposu	Aksaray tramvay mevkii	Oturulamayacak şekilde harap olduğu	*Saadet*, 3021.

646 Gazetelerde Rumelikavağı'ndaki Poyraz Camii şeklinde geçen yapı, Anadolukavağı ile Anadolu Feneri arasında bulunan Poyraz (P.A.Dethier, *a.g.e.*, s. 88) köyünün camii olmalıdır. Zira, Rumelikavağı yakınında bu isimde bir yapıya rastlanamamıştır.

647 Bugün manastır, Terk-i Dünya Manastırı olarak anılmaktadır. Arsenios adındaki bir keşiş tarafından kurulmuştur. Manastırın yanında Agios Spiridon Kilisesi vardır. Heybeliada'nın Çam Limanı mevkiinde yer alır (http://www.oodegr.com/tourkika/eortes/monastiri_ag_spyridon.htm-19.02.2011).

648 Gazete haberinde "Heybeliada'daki manastır" şeklinde geçmektedir. Aynı nüshanın başka bir sütununda da "Heybeliada'da Tepe Manastırı" ifadesi geçmektedir.

649 İlk kez III. Mustafa döneminde yaptırılmış, sonra II. Mahmud döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye için yenilenmiştir. Camisi, II. Mahmut hayratıdır (Ayşe Yetişkin Kubilay, "Rami Kışlası", *DBİA*, VI, s. 306). Bu kışla Selimiye ve Davutpaşa Kışlalarından sonraki üçüncü büyük kışladır. 1980'li yıllarda İstanbul Büyükşehir

Reji fabrikası[650]	Cibali	Çamlıca çatladığı ve büyük deposunun ortasından çöktüğü	*Sabah*, 1767; *Sabah*, 1768.
Ressam Basmacılar bkz. Kapalıçarşı			
Reşit Mehmed Paşa Medresesi[651]	Beyazıt civarı	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Rıhtım	Arnavutköy Akıntıboyu	Boydan boya çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Rıhtım	Balıkpazarı	İstanbul tarafında sahil boyunca Limon İskelesi'ne kadar ve daha ileri kadar zeminin yer yer çatlayarak yarıldığı ve yer yer de bir arşın eninde ve 30 santim derinliğinde göçtüğü	*Sabah*, 1767.
Rıhtım	Hasköy	Ziyadece harap olduğu	*Terceman*, 4808.
Rıhtım	İstinye	Çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Rıhtım	Mumhane Caddesi önü	Ön taraflarının birkaç yerinden yarıldığı	*Sabah*, 1766.
Rıhtım	Tophane'den şarap iskelesine kadar	Rıhtımın on yerinden çatladığı	Y.PRK.SGE, 6/32.
Rıhtım Kumpanyası'na ait taş ocağı	Sivriada[652]	Büyük bir kayanın yuvarlandığı	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767.
Rum Hastanesi bkz. Balıklı Rum Hastanesi			
Rum Kilisesi	Adalar	Çan kulesinin yıkıldığı ve kilisenin kubbelerinin kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Rum Kilisesi	Bostancı'ya üç çeyrek mesafe	Hayli hasar gördüğü	*Saadet*, 3019.
Rum Kilisesi	Büyükçekmece kazasına bağlı Gerda köyü	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1657, s. 47; *Saadet*, 3022; *Terceman*, 4811.
Rum Kilisesi	Büyükçekmece kazasına bağlı Cedilice(?)[653] köyü	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1657, s. 47; *Saadet*, 3022; *Terceman*, 4811.

650 1884'te kurulan Cibali Tütün Fabrikası, Fransız Reji İdaresi tarafından işletilmekte olup 1925'te millileştirildi ("Cibali Tütün Fabrikası", *DBİA*, II, s. 429). Gazetelerde yer alan bu haber daha sonra tekzip edilmiştir.

651 Kütükoğlu'nda bu isimde bir medreseye rastlanmamıştır.

652 *Saadet* gazetesinde söz konusu olayın Kınalıada'da olduğu ifade edilmektedir.

653 Belgede Cedilice gibi okunan kelime Çatalca da olabilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Rum Kilisesi[654]	Heybeliada	Çan kulesinin yıkıldığı ve kubbelerinin de kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Rum Kilisesi	Kadıköy	Bazı mahallerinin tehlikeli bir şekilde ayrıldığı; kubbesinin çatladığı	*Saadet*, 3019; *The Levant Herald*, 28.
Rum Kilisesi[655]	Kınalıada	Hasar gördüğü; şiddetli bir şekilde yarıldığı	*Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Rum Kilisesi	Küçükçekmece	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Rum Kilisesi	Maltepe köyü	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1768; *The Levant Herald*, 28.
Rum Kilisesi	Samatya	Harap olduğu	*Saadet*, 3021.
Rum Kilisesi	Yakacık	Kısmen yıkıldığı	*Tercüman*, 4809.
Rum Mehmed Paşa Camii,[656] Hankâh ve Türbesi	Üsküdar	Minaresinin kurşunları	*Sabah*, 2310; Y.MTV, 99/56.
Rum Mektebi	Adalar	Hasar gördüğü	*Sabah*, 1769.
Rum Mektebi	Erenköy'e yakın olan	Tamamen harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Rum Mektebi	Gemlik	Üst katının bir bölümünün yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811; *The Levant Herald*, 28.
Rum Mektebi	Kartal	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Rum Mektebi	Kınalıada	Yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Rum Mektebi	Küçükçekmece	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.

654 Heybeliada'daki Sainte Trinite Manastırı Rum Kilisesi olmalıdır.

655 Gazetelerde adı geçen kilisenin, Ortodoks Panayia Kilisesi olması muhtemedir. Çünkü adada Rumlara ait kiliseden çok üç adet manastır vardır [günümüzde yalnızca Hristos Manastırı kalmış, diğer ikisi yıkılmış]. Bunun dışında Ermenilere ait bir manastır ve kilise var [Vartan Manastırı ve Surp Krikor Lusaroviç Ermeni Kilisesi] (Nejat Gülen, "Kınalıada", *DBİA*, IV, s. 560).

Rum Ticaret Mektebi[657]	Heybeliada	Yarısının yıkıldığı ve oturulamayacak bir hale geldiği	Saadet, 3019; Sabah, 1768; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Rumelihisarı		Bazı taşların düştüğü ve rıhtımın bazı yerlerinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Rumelihisarı Karakolu	Hisar bitişiği	Bazı mahalleriyle rıhtım boyunun çatladığı	Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 102/73; Y.MTV,106/44.
Rumelikavağı Hisarı Camii[658]		Minaresinin kısmen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 27; İ.EV, M 1313/14; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2017; *Sabah*, 2021.
Rusya Sefarethanesi	Pera	Önemli ölçüde hasar gördüğü	*The Levant Herald*, 28.
Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi[659]	Tavşantaşı	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 37; *Saadet*, 3022;[660] *Sabah*, 2329; Y.MTV, 100/40.
Ruznamçe-i Evvel Ali Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi[661]	Aksaray Mercimek Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19, 53; İ.EV, Ş 1312/24.
Rüstem Paşa Camii	Sapanca	Bazı mahallerinin yıkıldığı	*Sabah*, 1873.

657 Heybeliada'daki Panayia Manastırı'nda faaliyet gösteren Elen Ticaret Okulu'dur (Nejat Gülen, "Heybeliada", *DBİA*, IV, s. 56). Bazı gazetelerde Tüccar Mektebi olarak da geçmektedir.

658 Garipçe-Rumelifeneri yolunun alt tarafında bulunan ilk kale Osmanlılar tarafından Eski Kale olarak adlandırılıyordu. Kavak Kalesi veya Hisarı olarak anılan kale ise, iskele meydanında IV. Murad tarafından inşa ettirilmiştir. Kale, daha sonra I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde yenilenerek bazı ilaveler yapılır. Söz konusu cami kale ile aynı dönemde yapılır (http://rumelikavagim.com-27.10.2008). Banisi Sultan IV. Murad olan camide günde iki kere nevbet çalınırdı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 548). Evkaf defteri listesi ve evkaf iradelerinde İskele Camii olarak adlandırılan yapı, Kavak Kalesi ya da Kale Camii olarak da adlandırılan Rumelikavağı Hisarı Camii olmalıdır. Zira, caminin bulunduğu yer iskele meydanıdır.

659 Beyazıt civarında Tavşantaşı'nda bugünkü Midhat Paşa Caddesi'nde olduğu tahmin edilmektedir. Günümüze ulaşmayan eserin (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 88) banisinin kimliği hakkında bir bilgi mevcut değildir.

660 Gazete haberinde Tavşantaşı Medresesi olarak geçen yapı, Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi olmalıdır.

661 Gerek evkaf iradesinde, gerekse evkaf defterinin 19. sayfasında "Aksaray'da Mercimek Mahallesi'nde Ruznamçe-i evvel Ali Efendi Mekteb-i İptidaiyesi" olarak geçen yapı, evkaf defterinin 53. sayfasında "Langa-i Kebir Caddesi'nde Ruznamçe-i evvel Ali Efendi Mektebi" şeklinde geçmektedir. Farklı yer adlarıyla zikredilmesine rağmen bu iki yerin birbirine yakınlığı nedeniyle veriler birleştirilmiştir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Rüstem Paşa Camii[662]	Tahtakale	Kubbesinin çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, 103, 414; EV.d, nr. 28331, s. 8, 46; İ.EV, Ş 1312/1; İ.EV, Ş 1314/9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1767; ŞD, 133/16.
Rüstem Paşa Medresesi[663]	Hoca Kasım Günani Mahallesi Hoca Hanı Caddesi	Medrese kapısı üzerinde bulunan dereboyu duvarının belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.MTV, 100/40; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Rüsumat Emaneti Dairesi[664]	Bahçekapı	Gümrük idare ve ambarlarının bazı mahallerinin depremden dolayı tehlikeli şekilde çatladığı; büyük binasından Köprübaşı'na giderken sağ tarafta bulunan kâgir ve ahşap birçok binanın yıkılmak üzere olduğu; gümrük muhafaza memurlarının gece-gündüz kaldıkları koğuşların yıkılması gerektiği	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 108, 246; BEO.AYN.d, nr. 1694, s. 227; İ.HUS, S 1312/45; İ.HUS, CA 1312/49; İ.HUS, M 1312/179; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2082; T.HFN, 670/45; T.HFN, 671/15.
Rüşdiye Mektebi[665]	Çengelköy	Hasar gördüğü	*Sabah*, 1768.
Saatçi dükkânı	Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1768; Y.PRK.ŞH, 4/106.

662 Mimar Sinan'ın Sadrazam ve Damat Rüstem Paşa için yaptığı camidir. Osmanlı döneminin en süslü camisi olarak kabul edilen eser (Doğan Kuban, "Rüstem Paşa Camii", *DBİA*, VI, s. 371) çinileriyle ünlüdür.

663 Cağaloğlu'nda *Cumhuriyet* gazetesinin arka tarafındadır. Bir Mimar Sinan eseri olan yapı, günümüzde Eminönü İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Türk 2000 Vakfı tarafından kullanılmaktadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 60, 62).

664 Tanzimat'tan sonra devletin gümrük rüsumlarını bizzat toplaması üzerine gümrükleri düzenlemek amacıyla önce 1858'de gümrük emaneti, 1861'de de gümrük daireleri birleştirilerek Rüsumat Emaneti kuruldu. Bu kurum II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etti ("Gümrükler", *DBİA*, III, s. 447).

[illegible]	[illegible]	[illegible]	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Sabuncu Hanı	Beyazıt Merkepçiler Kapısı[666] Hasanpaşa Karakolu civarı	18 odasının depremde kısmen yıkıldığı ve tehlikeli bir şekilde harap olduğu; kalın duvarının tepeden dibe kadar çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1676, s. 364; İ.ŞE, CA 1315/2; İ.ŞE, B 1313/4; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2263; ŞD, 782/19; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4811; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV, 99/56; Y.PRK. ŞH, 4/102.
Saçlı Hüseyin Efendi Dergâhı,[667] Mektebi ve Mescidi	Üsküdar Ahmediye Yeni Toptaşı Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16, 67; İ.EV, Ş 1312/24.
Sadık Efendi Dergâhı[668]	Üsküdar Pazarbaşı Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 47; İ.EV, Ş 1312/24.
Sadullah Paşa'nın [sahil] hanesi[669]	Çengelköy	Bacalarının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Safvet Paşa'nın sahilhanesinin kayıkhanesi	Kanlıca	İçindeki iki çifte kayığın ezildiği	Y.MTV, 99/56.
Sağrıcılar Camii bkz. Yavuz Er Sinan Camii			
Sahaf Muhiddin Camii, nam-ı diğer Karaman Mahallesi Camii[670]	Kasımpaşa İplikçi ve Sahaf Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 15, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Sahrayı Cedit Karakolu		Harap olduğu	İ.ASK, Ş 1312/1.

666 Vezneciler'e giden yolun sağ tarafı.

667 Önceleri Sadiye tarikatına bağlıyken sonra Sünbüli meşihatı konmuştur (http://seyyahin.blogcu.com/1802871/08.07.2008).

668 Nuhkuyusu civarında olan tekke, 1730'da Nakşibendi tarikatından Hacı Dede lakaplı Şeyh Elhac Hüseyin Dede tarafından kurulur (Baha Tanman, "Alacaminare Tekkesi", *DBİA*, I, s. 174). Öte yandan Ayvansarayi tekkenin banisinin Hacı İbrahim isminde bir Nakşibendi olduğunu belirtir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 628). Belgede Sadık Efendi Dergâhı olarak geçen yapı, Hacı Dede, Alacaminare, Şeyh Sadık Efendi, Ebültevfik İbrahim Efendi, İbrahim Efendi, Şeyh İbrahim Efendi gibi adlarla da anılır (B. Tanman, "Alacaminare...", s. 174).

669 18. yüzyıla ait sivil mimarinin en nadir örneklerinden biri olan yapı, 1872'de dönemin ünlü devlet adamı Sadullah Paşa tarafından satın alınmış ve Sadullah Paşa Yalısı adıyla meşhur olmuştur. Yalı bugün Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı'nca korunmaktadır (Tülay Artan, "Sadullah Paşa Yalısı", *DBİA*, VI, s. 396).

670 Banisi Sahaf Muhiddin Efendi olan mescidin minberini Kaymak Mustafa Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 407). Belgede hem "Sahaf Muhyiddin Camii" (*EV.d*, nr. 28331, s. 15, İ.EV, Ş 1312/24) hem de "Sahaf Muhyiddin, nam-ı diğer Karaman Mahallesi Camii" şeklinde anılan eser (*EV.d*, nr. 28331, s. 52), kaynaklarda Karamanlı Mescidi ve Karaimam Mescidi olarak da anılır.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Sainte Trinite Manastırı Rum Kilisesi bkz. Kilise-Heybeliada			
Sakalar Hanı	Papas Köprüsü	İki taraf saçakları, bakkal ... ve hanenin yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Sakız Ağacı Medresesi[671]	Fatih civarı	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Sakızlı Panayot'un dükkânı	Adalar	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Sakızlı'nın fırını	Hasan Paşa Hanı Beyazıt bitişiği	Tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Sakine Hatun Mescidi[672]	Topkapı harici İlyaszade Mahallesi	Minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 63.
Salacak Camii[673]		Minaresinin ve duvarlarının çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 58; İ.EV, B 1314/4; *Saadet*, 3019; Y.MTV, 99/56.
Salıpazarı	Tophane	Bir hanenin yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Saliha Sultan Çeşmesi bkz. Topçubaşı Sarı İsmail Ağa Çeşmesi			
Salim Bey'in sahilhanesi	Selami Ali Efendi Mahallesi Tekye İçi Paşa Konağı	Yarıldığı	*Saadet*, 3019.
Samanveren Camii[674]	Uzunçarşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.
Samanizade Medresesi bkz. Darülhadis Hulusi Efendi Medresesi			

671 Belgede "Sakız Ağacı Medresesi" şeklinde geçen medrese, Kütükoğlu'nun çalışmasında yer verdiği Yahya Efendi Medresesi ile aynı olmalıdır. Zira, Kütükoğlu'nun belirttiğine göre, bu medrese eski adı Sakız Ağacı olan ve Darüşşafaka'nın kapısının bulunduğu sokağa bakan yerde, İzzet Mehmed Efendi Darülhadisi'nin yanında bulunuyordu. Öte yandan bazı belgelerde söz konusu medreseden Sakız Ağacı Yahya Efendi şeklinde bahsedilmesi (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 215), Sakız Ağacı Medresesi'nin Yahya Efendi Medresesi olduğu izlenimini verir.

672 Topkapı, Çırçır Caddesi'nde bulunan cami, Topkapı yolu açıldığı sırada Belediye tarafından yıktırılmıştır. Yapı, İlyas Efendi Mescidi veya İlyaszade Mescidi adlarıyla da anılmaktaydı (T. Öz, *a.g.e.*, s. 76).

673 Banisi Teşrifatçı Akif Mehmed Bey'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 636).

674 Banisi Saman emini Hoca Sinan olan mescidin minberini Sadrazam Maktul Mustafa Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 192). Cami, banisi nedeniyle Hoca Sinan

[illegible]		[illegible] harap olduğu	*Sabah*, 1767.
[illegible]	Samatya	Arka tarafındaki büyük duvarın hasar gördüğü	*Sabah*, 1767.
Sanayi Mektebi bkz. Mekteb-i Sanayi			
Sanayi-i Nefise Mektebi[676]		Hasar gören yerlerden olduğu ve tamirinin yakında tamamlanacağı	İ.HUS, CA 1312/49; Y.MTV, 108/50.
Sancaktar Hayreddin Camii ve Dergâhı[677]	Samatya yakını Sancaktar Tekkesi Sokağı Kocamustafapaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 40, 42, 66.
Sandıkçılar çarşısı[678]	İstanbul	Dükkânların iki taraflı yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Sankiyedim Mescidi[679]	Fatih civarı Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi İmam Niyazi Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Sankt Maria Kilisesi bkz. Santa Maria Kilisesi			
Santa Maria Kilisesi[680]	Beyoğlu	Yıkıldığı	*Saadet*, 3022.

675 Gazete haberinde Samatya Hamamı olarak belirtilen yapı, Samatya'nın meşhur hamamı olan Ağa Hamamı olmalıdır. Zira, bu hamamdan zaman zaman Samatya Hamamı diye bahsedildiği görülmektedir. Hamam, Kapıağası Yakup Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Normal bir çifte hamam olarak inşa edilen eser, günümüze kadar ulaşmıştır (Semavi Eyice, "Ağa Hamamı", *DBİA*, I, s. 92).

676 Topkapı Sarayı'nın kuzey tarafında yer alan Arkeoloji Müzesi'nin bahçesindedir. 1882'de dönemin önemli mimarlarından Alexandre Vallaury tarafından tasarlanıp inşa edilmiştir (Afife Batur, "Sanayi-i Nefise Mektebi Binaları", *DBİA*, VI, s. 447).

677 Samatya'da Yedikule'ye giden caddenin sağ tarafında Bizans veya Roma döneminden kalma bir yapıdır. Kilise olmadığı anlaşılan yapının şapel veya bir mezar binası olma ihtimali vardır (Semavi Eyice ve Baha Tanman, "Sancakdâr Hayreddin Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 449). Dergâhı, Sa'di tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

678 Belgede "İstanbul Sandıkçılar Çarşısı" olarak geçen mekân, Çemberlitaş'ta bugünkü Atik Ali Paşa Külliyesi'nin olduğu yerde olmalıdır. Zira bazı kaynaklarda Atik Ali Paşa Camii'nden Sandıkçılar Camii diye bahsedilmesi (A. Yüksel, "Atik Ali Paşa...", s. 403), bazı kaynaklarda da Kara Baba Tekkesi'nin Sandıkçılar'da bulunduğunun ifade edilmesi (B. Tanman, "Kara Baba...", s. 437) yukarıdaki görüşü doğrular.

679 Belgede mescidin Keçeci Hayreddin Vakfı'ndan olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple Keçeci Hayreddin Mescidi olarak da anılır. Bununla birlikte T. Öz, söz konusu yapının Mehmed Şakir Efendi Mescidi adıyla anıldığını da ifade eder (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 119).

680 Gazete haberinde Sent Mari Kilisesi olarak geçen yapı, İstiklal Caddesi üzerinde Galatasaray-Tünel arasında yer alan Santa Maria Kilisesi olmalıdır. Önceleri Galata Mumhane Sokağı'nda yer alan Santa Maria Kilisesi'nin 1584'te yanması üzerine Fransisken tarikatından Madam Clara Bratola Draperis'in bağışladığı bir evin arsasına yeniden inşa edilen kilise, bundan sonra Santa Maria Draperis adıyla anılmıştır (Yıldız Salman, "Santa Maria Draperis Kilisesi", *DBİA*, VI, s. 456).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Saraç İshak, nam-ı diğer Kazgani Sa'di Camii, Dergâhı, Meşrutahanesi ve Kabristanı duvarı[681]	Tavşantaşı yakını Kumkapı	Bazı mahallerinin kısmen yıkıldığı ve minaresinin hasar gördüğü; tekke ve semahanesinin yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 4, 28, 58; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.[682]
Saraçhane ambarı[683]		Ambarla daire-i askeriye matbaasının depremden hasar gördüğü	Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38.
Saraçhanebaşı Mescidi bkz. Mimar Ayas Camii			
Saray-ı Hümayun bkz. Topkapı Sarayı			
Sarı Musa Camii[684]	Aksaray Topkapı Tramvay Caddesi Taşkasap Samipaşa Sokağı	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 10, 49; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, RA 1313/3; *Sabah*, 2525; *Sabah*, 2547.
Sarı Timur Mahallesi Camii[685]	Hatapkapısı	Minaresinin yarısının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Sarıgez Camii bkz. Çıkrıkçı Kemaleddin Camii			
Sarıgüzel'deki cami[686]		Bazı mahallerinin ve minaresinin tamiri	*Sabah*, 1905.

681 Kumkapı Caddesi'nde Midhat Paşa Caddesi ile Molla Bey Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan eserin banisi Hacı Saraç İshak bin Abdullah'tır (İ. Aydın Yüksel, "Saraç İshak Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 456). Dergâhı, Rifai tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

682 Gazetede "Saraç İshak Mahallesi Cami-i Şerifi ile tekke ve semahanesi" şeklinde ifade edilmektedir.

683 Belgede Matbaa-i Askeri ve Demirhane ile birlikte verilmiştir.

684 Banisi fetih için gelenlerden Sarı Musa'dır. Minberini Mahmut Çavuşzade Feyzullah Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 194).

685 Sarı Timur Mescidi olarak da anılan Kantarcılar Camii olabilir.

686 Dönemin gazetesinde yer alan haberde Sarıgüzel'deki caminin hangisi olduğu belirtilmemiştir. Bu nedenle hasar gören yapının, bu civarda olup hasar gördüğü tespit edilen İskender Paşa Camii, Mustafa Bey Camii, Emir Buhari Camii, Hasan Halife Camii, Bali Paşa Camii, Hacı İlyas Çelebi Camii ve Sarıgez Camii gibi camilerden biri olabileceği gibi o civardaki başka bir cami de olabilir. Öte yandan gazetede "Sarıgüzel'deki cami" şeklinde bahsedilmesi, söz konusu caminin Sarıgez (Sarıgüzel) Camii

Sarıyer Barbaros Paşa Mahallesi	Hoşkadem Mahallesi Şehzadebaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5; İ.EV, Ş 1312/24.
Sarıyer Camii[687]		İçinde ibadet edilemeyecek durumda olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 14; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3155.
Sarraf Taşçıyan Serkiz'in mutasarrıf olduğu sahilhane	Üsküdar Paşa Limanı	Zaten harap olan büyük duvarının depremden tamamen harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 112.
Sarraf dükkânı	Edirnekapı	Harap olduğu	*Sabah*, 1767.
Sayd-ı Cenan Kalfa Medresesi[688]	Mevlanakapı Aydın Kethüda Mahallesi	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Sebzevatçı barakaları	Köprübaşı	Köşesindeki duvarın yukarısı belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Sefer Kethüda Camii bkz. Bostaniçi Mescidi			
Sekbanbaşı Kara Halil Bey Medresesi[689]	Karagümrük Zincirlikuyu civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 36.
Sekbanbaşı Mehmed Ağa Camii bkz. Hoşkadem Camii			
Sekbanbaşı Mehmed Dede Türbesi	Küçükmustafapaşa civarı Ayakapı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.
Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii[690]	Beyazıt Eski Darphane yakını Koska Hazinedar Sokağı	Depremden dolayı içinde ibadet edilmesi mümkün olmadığı ve tamiri	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1933.
Sekeneciler Camii	Balıkpazarı Taşçılar içi	Caminin altında bulunan yumurtacı mağazasının üzerine çöktüğü	*Sabah*, 1766.

687 Sarıyer'de Yenimahalle Caddesi'nde olan caminin banisi II. Mustafa zamanında sadrazam kethüdası olan Ali Efendi'dir. Bu nedenle Ali Kethüda Camii diye de anılır (Tarkan Okçuoğlu, "Ali Kethüda Camii", *DBİA*, I, s. 193).

688 Günümüze ulaşmayan medresenın, Kütükoğlu'na göre Aydın Kethüda Camii yanından geçen Yayla Caddesi ile Yaylak Sokağı köşesinde odun deposu olarak kullanılan arsa üzerinde bulunması muhtemeldir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 298).

689 Karagümrük Atik Ali Paşa Mahallesi'nde bulunan medrese, 1918 yılı sonunda yangınzedelerin barındığı bir mekân haline gelmişti (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 250-251).

690 Banisinin Yakup Ağa olduğu caminin minberini Hammami Halil Ağa koydurmuştur. Seyyid Hasan Paşa Hanı yakınında bulunuyordu (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 183).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Selami Ali Efendi Camii[691]	Kısıklı	Keşif bedeli	EV.d, nr. 28331; s. 46; İ.EV, Ş 1312/24.
Selamsız Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Selçuk Sultan -Hatun- Camii[692]	Aksaray Taşkasap Millet Caddesi	İmam meşrutasının ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10, 55, 67; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1995.
Selim Ağa Kütüphanesi ve Mektebi	Üsküdar Atlamataşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13; İ.EV, Ş 1312/24.
Selime Hatun Mescidi[693]	Fındıklı Dereiçi Gümüşsuyu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Selimiye Camii, Dergâhı ve Mektebi[694]	Üsküdar Selimiye Kışlası yanı	İkinci imam ve baş kayyumuna ait meşrutahanesinin ve minaresinin depremden harap olduğu; mektebinin de hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, 20/ZA 1313; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 2298.
Selimiye Camii[695]		Minarelerinin hasar gördüğü	*Sabah*, 1769.
Selimiye Kışla-yı Hümayunu[696]		Birkaç koğuşun bölme duvarlarının çatladığı, kışlanın Harem iskelesi tarafındaki koğuşların ziyadece hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 10; İ.HUS, S 1312/55; Y.MTV, 99/69; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38; Y.PRK.ASK, 93/51.
Semiz Ali Paşa Medresesi bkz. Cedid Ali Paşa Medresesi			

691 Kısıklı Mahallesi'nde Şeyh Selami Ali Efendi'nin Üsküdar'da inşa ettirdiği üç tekkenin sonuncusudur. III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde defterdarlık ve Revan Kalesi muhafızlığı görevlerinde bulunan Damat Mehmed Paşazade İzzet Ali Paşa tekkenin mescit-tevhithanesine minber eklemiştir (Baha Tanman, "Selami Ali Efendi Tekkesi", *DBİA*, VI, s. 492).

692 Murat Paşa Mahallesi'nde Selçuk Hatun Camii Sokağı'nın köşesinde bulunmaktaydı. Banisi I. Mehmed'in kızı Selçuk Hatun olan yapı 17. yüzyılda yandığından Kızlarağası Abbas Ağa tarafından yeniden bina ettirilmiş ve minber konmuştur. Bu nedenle Abbas Ağa Camii olarak da anılmıştır (Emine Naza, "Selçuk Sultan Camii", *DBİA*, VI, s. 497).

693 Banisi Kılıç Ali Paşa'nın eşi Selime Hatun'dur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 481).

694 Selimiye Kışlası'nın yanında olan cami, mektep, muvakkithane, çeşme, sebil, hamam ve dokuma imalathanelerinden müteşekkildir. Banisi III. Selim'dir (T. Öz, *a.g.e.*, s. 58). Dergâhı, Nakşi tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

695 Gazetede "Tekfurdağı'ndan varid olan bir mektubda" şeklinde başlayan haberin içinde yer alıyor. Ancak, söz konusu cami Edirne'de olmalıdır.

696 III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid askerlerinin kalması amacıyla Kavak Sarayı'nın bahçesine inşa edilen kışladır. Kışla, 1812 yeniçeri isyanında tahrip olduğundan yeniden onarımı 1825-1827'de gerçekleşti (Afife Batur, "Selimiye Kışlası", *DBİA*, VI, s. 515).

Sepetçi Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Ser-bostani Abdullah Ağa Camii[697]	Beylerbeyi	Harap olduğu	BEO.AYN.d, 1661, s. 461; EV.d, nr. 28331, s. 14, 46; İ.EV, M 1313/12; ŞD, 134/23.
Ser-bostani Abdullah Ağa Camii[698]	Kısıklı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13; İ.EV, Ş 1312/24; ŞD, 134/23.
Ser-bostani Mustafa Ağa Camii	Beykoz	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 27, 63; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, L 1317/1.
Serçe Hatun Mescidi[699]	Üsküdar Tophanelioğlu Bülbülderesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56;.
Serenci Ali Camii	Fener yakını	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.
Ser-etıbba Nuh Efendi Medresesi bkz. Nuh Efendi Medresesi			
Ser-etıbba Hoca Mehmed Efendi Mescidi	Hasköy	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 68.
Settariye Dergâhı[700]	Beylerbeyi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26, 54; İ.EV, Ş 1312/24.
Seyit Ahmet Türbesi bkz. Seyit Velayed ve Seyit Ahmet Türbeleri			
Seyit Ali [Reis] Camii[701]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17; İ.EV, Ş 1312/24.

697 Beylerbeyi Sarayı'nın arkasında yer alan cami, Abdullah Ağa Camii, İstavroz Camii adlarıyla da anılır. III. Murad'ın bostancıbaşısı Abdullah Ağa, Beylerbeyi'ndeki bu camiden başka hamam, sıbyan mektebi, çeşme ile Kısıklı ve Langa'da birer mescit de yaptırmıştır (Rebii Baraz, "İstavroz Camii", *DBİA*, IV, s. 256).

698 III. Murad'ın bostancıbaşılarından Abdullah Ağa tarafından 16. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır (Ergün Eğin, "Kısıklı Camii", *DBİA*, V, s. 6) Bulunduğu yer dolayısıyla Kısıklı Camii olarak da bilinir.

699 *Hadika*'da Serçe Mescidi diye geçen mescidin banisinin Serçe Hacı Mehmed Efendi olduğu ifade edilirken (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 645), T. Öz'de bu konuda bir netlik yoktur ve baninin Serçe Hatun veya Serçe Mehmed Efendi olabileceği belirtilir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 59).

700 Belgede "Beylerbeyi'nde Tarikat-ı aliyyeden Seyyid Ahmedü'l-Bedevi hazretlerinin Settariye Dergâhı" şeklinde geçmektedir. Söz konusu dergâh, Beylerbeyi Arabacılar Sokağı ile Eski Dibek Sokağı'nın birleştiği köşede bulunan Halim Efendi Bedevi Dergâhı olmalıdır. Zira dergâh Settariye Dergâhı adıyla anılır (http://seyyahin.blogcu.com/uskudar-dergâhlari-19.10.2008). Ancak Ahmet Bedevi Dergâhı şeklinde anılan dergâh Çengelköy'dedir ve dergâh da depremde hasar gören yapılardandır.

701 Caminin banisi Mısır'da kaptanlık yapmış olan Seyit Ali Reis'tir. Yapı, İbadullah Camii olarak da bilinir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 32).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Seyit Velayed ve Seyit Ahmet Türbeleri	Küçükmustafapaşa civarı Âşıkpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 71.
Seyit Ömer Camii[702]	Molla Gürani civarı Yüksekkaldırım Seyit Ömer Mahallesi	Beden duvarlarının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 62; İ.EV, Ş 1312/24.
Seynem (?) köyü polis karakolu	Şişli	Yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Sıbyan Mektebi[703]	Güngörmez	Kemerlerinin hasar gördüğü	Y.PRK.ZB, 13/50.
Sıbyan Mektebi[704]	Fatih Muvakkithanesi bitişiği	Arka duvarının yıkıldığı	*Tercüman*, 4808; Y.PRK.ZB, 13/50.
Sıbyan Mektebi[705]	Emin Sinan Mahallesi Kadırga civarı	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Sıbyan Mektebi	Emirgân	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Sıdkı Efendi Türbesi	Eyüp Sultan civarı Bahariye Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 56.
Sıhhiye Dairesi ve Parlatoryası	Galata Yeraltı Camii yanı	Oturulamayacak derecede olduğu	BEO.AYN.d, 1691, s. 18, 24, 81, 154, 171, 177; BEO.AYN.d, 1687, s. 171; İ.HUS, M 1312/158; İ.HUS, M 1312/166; İ.HUS, S 1312/41; İ.HUS, S 1312/38; İ. SH, RA 1312/2; *Saadet*, 3113; *Saadet*, 3117; *Saadet*, 3146; *Saadet*, 3182; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2135; *Sabah*, 1928; *Sabah*, 1976; *Sabah*, 1981; *Sabah*, 2114; *Tercüman*, 4808; T.HFN, 669/37; T.HFN, 669/83; *The Levant Herald*, 28; Y.A.HUS, 303/20; Y.A.HUS, 305/15; YEE.d, 1088, vr. 48; Y.PRK.HR, 19/51.

702 Davutpaşa semtinde, Altımermer Caddesi üzerinde Seyit Ömer Sokağı'ndadır. Banisi II. Bayezid'in Arpa Emini Seyid Ömer bin Fahreddin'dir (Esra Güzel Erdoğan, "Seyyid Ömer Camii", *DBİA*, VI, s. 545).

703 İskender Paşa Mekteb-i İptidaisi olabilir.

704 Fatih Külliyesi'nin bir parçası olan mektep olmalıdır.

Sırpsultan Karakolu	Üsküdar	Hasar gördüğü	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Sırbistan Sefarethanesi	Beyoğlu	İç duvarlarının haylice çatlayıp hasar gördüğü	*Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4810.
Silahhane Camii	Yedikule dışı Kazlıçeşme	Harap olduğu	*Sabah*, 2179; ŞD, 134/84.
Silahtar Abdurrahman Efendi Camii	Kadırga Limanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Silahtar Abdurrahman Ağa Camii[706] ve Dergâhı	Üsküdar Paşalimanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16, 47; İ.EV, Ş 1312/24.
Silahtar Ağa Mektebi[707]	Kadırga	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 33, 59; İ.EV, RA 1314/6.
Silivri Kalesi'nin duvarı	Silivri	Bazı yerlerinin yıkıldığı	*Sabah*, 1910.
Silivrikapı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Sim (?) Hanı	Parmakkapı	Yarıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Simitçi Ahmet Ağa'nın dükkânı	Beylerbeyi İstavroz	Tehlikeli bir şekilde hasar gördüğü	*Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4809.
Simitçi Ali Efendi'nin dükkânı	Koğacıdede Mahallesi	Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Simitçi fırını	Kınalıada	Harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Simkeşbaşı İskender Bey Camii[708]	Yenibahçe Lütfüpaşa Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 56; İ.EV, Ş 1312/24.
Simon Bey'in sahilhanesi	Darçın Sokağı	Bazı yerlerinin hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.
Sinan Çavuş Medresesi	Çakırağa Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39.
Sinan Emir Medresesi bkz. Kepenekçi Sinan Ağa Camii ve Medresesi			
Sinan Erdebili Dergâhı bkz. Erdebili Dergâhı			

706 Paşa Limanı Camii adıyla da anılan cami, Paşa Limanı yakınındadır (O. Bayrak, *a.g.e.*, s. 204).
707 Mektep, belgede "Silahtar Ağa Vakfı'nın musakkafatından Taş İnas Mektebi" olarak geçmektedir.
708 Banisinin İskender Çelebi olduğu mescit, Simkeş Mescidi olarak da anılmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 176).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Sinan Paşa Camii bkz. Kaptan Sinan Paşa Mescidi			
Sinan Paşa Camii	Okmeydanı Mumhane Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Sinan Paşa Medresesi bkz. Fethiye Medresesi			
Sinan Paşa Medresesi, Türbesi[709]	Beyazıt civarı Irgatpazarı	Tamamen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3, 41, 63; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Sinaneddin Camii bkz. Kumrulu Mescit veya Mimar Sinan Mescidi			
Sinekli Medrese[710]	Irgatpazarı Çarşıkapı	Kısmen yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 37; *Saadet*, 3019; Y.MTV, 100/40.
Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa sebili	Dolmabahçe	Su hazinesiyle bitişiğindeki taş odaların depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 24, 50; İ.EV, Ş 1312/24.
Sirkeci'de bulunan camii [711]	İstasyon civarı	Minaresinin yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766.
Sirkeci iskelesi		Önünün 42 metreye kadar yarıldığı	*Sabah*, 1766.
Sirkeci Mescidi bkz. Sirkeci Muslihiddin Camii			
Sirkeci Muslihiddin Camii[712]	Kasımpaşa Zincirlikuyu	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 62; İ.EV, Ş 1312/24.
Sitti Hatun Mescidi[713]	Silivrikapı Arabacı Beyazıt Mahallesi Cambaziye	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 31.

709 Türbe, sebil ve medreseden müteşekkil olup banisi Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa'dır. Medresesi, Çarşıkapı'dan Çemberlitaş'a giderken sol kolda yer alır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 100).

710 Parmakkapı'da Yeniçeriler Caddesi ile Sinekli Medrese Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunan medrese, Şahkulu Medresesi adıyla da anılırdı. Banisi III. Mehmed'in nedimi olan Mehmed Çelebi'dir. Medrese bir Mimar Sinan eseridir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 89).

711 Depremde hasar gördüğü tespit edilen Emirler Camii ve Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii Sirkeci istasyonu civarında yer almaktadır. Belgede bahsi geçen cami, bunlardan biri olmalıdır.

712 Banisi Sirkeci Muslihiddin olup minberi Hacı Hasan Ağa tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 417). Cami, kısaca Sirkeci Mescidi olarak anıldığı gibi, bulunduğu yer dolayısıyla Zincirlikuyu Mescidi şeklinde de anılır.

[illegible][714]	Cibali sigara fabrikası yanı	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 70; LEV, Ş 1312/24.
Siyavuş Paşa Medresesi bkz. Devoğlu Medresesi			
Sobacıbaşı Pir Şeyh Ağa'nın (?) üç katlı soba deposu		İçindeki çini sobaların çoğunun devrildiği	*Saadet*, 3021.
Sofu İsmail Ağa Mektebi	Uzunçarşıbaşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18.
Sofular Mescidi bkz. Kâtip Kasım Camii			
Soğan Sinan Ağa Camii[715]	Tavşantaşı Beyazıt civarı Kâtip Sinan Sokağı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Soğukçeşme Karakolu		Tamirinin birkaç hafta içinde tamamlanacağı	Y.MTV, 102/73.
Soğukçeşme Mektebi bkz. Soğukçeşme Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi			
Soğukçeşme Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi[716]		Kapısının yıkıldığı ve tamirinin gerektiği	*Tercüman*, 4808; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Soğukkuyu Medresesi bkz. Cafer Ağa Medresesi			
Sokollu Dergâhı bkz. Şehit Mehmed Paşa Dergâhı			
Sokollu Mehmed Paşa Camii, Medrese ve Müştemilatı bkz. Şehit Mehmed Paşa Camii, Medrese ve Müştemilatı			
Sorguncu Hanı bkz. Kapalıçarşı			

714 Banisi Sivrikoz Mehmed Efendi'dir. Bu nedenle Sivrikoz Mehmed Efendi Camii diye de anılır. Minberi İbrahim Efendi isimli bir hayır sahibi tarafından koydurularak camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 117). Cami, bugün Cibali Kapısı'nın hemen arkasında yer aldığını için halk arasında Cibali Camii adıyla meşhur olmuştur.

715 Beyazıt'ta Soğanağa Sokağı ile Nur Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Banisinin II. Bayezid'in soğancıbaşısı Sinan Ağa olduğu rivayet edilmektedir (İ. Aydın Yüksel, "Soğanağa Mescidi", *DBİA*, VII, s. 25).

716 Alemdar'da Alay Köşkü karşısında bulunan bina, önce Adli Tıp Kurumu, günümüzde de Çocuk Mahkemesi olarak kullanılmıştır (O. Bayrak, *a.g.e.*, s. 27).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Sormagir Camii[717]	Altımermer civarı Hekimoğlu Ali Paşa	İmam meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 66.
Su kemeri ve mecralar		Bozulduğu için kışla-yı hümayunlar ile çeşmelere su gelmediği	Y.MTV, 99/56.
Su terazileri	Gebze	Duvarlarının yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Su terazisi	Bulgurlu Mescit Mahallesi	Zaten köhne olan yapının tehlikeli bir şekilde olduğu	*Sabah*, 1768.
Su terazisi	Hoca Kasım Günani Mahallesi Rüstem Paşa Medresesi Sokağı	Üst tarafının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Su terazisi	Saraçhane Mimar Ayas Camii bitişiği	Cüzi harap olduğu	*Saadet*, 3019.
Su terazisi	Vezneciler Kalenderhane Sokağı-Direklerarası	Taşlarının düştüğü	*Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.
Suyolları		Sultan Ahmet Camii, imareti vs. hayrat ile bazı mahallere giden suyollarının harap olduğu	EV, C 1312/1; ŞD, 192/43.
Sucu dükkânı	Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı'na bitişik	Hasar gördüğü	T.NFİ, 1439/46.
Suhte[718] Sinan Camii[719]	Yenibahçe Halıcılar	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11, 25, 57; İ.EV, Ş 1312/24.
Sulhiye Camii	Tekirdağ	Minaresinin yıkıldığı	Saadet, 3022.
Sultan Ahmet Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi, Şadırvanı ve Türbeleri[720]		Medresenin kısmen, caminin de bazı yerlerinin harap olduğu; diğer birimlerin hasar gördüğü	EV.d, 28331, s. 1, 6, 49; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, ZA 1312/7; ŞD, 134/9; *Tercüman*, 4809; Y.MTV, 100/40; Y.MTV, 101/33; Y.PRK. ZB, 13/50.

717 Banisi Şeyhülislam Kethüdası Debbağzâde Hüseyin Efendi olduğundan Debbağzâde Camii adıyla da anılır. *Hadika*'da ifade edildiğine göre, caminin mahallesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 165).

718 Softa olarak bilinir.

719 Banisi İstanbul'un fethine katılan Suhte Sinan'dır. Molla Şeref Mescidi yakınında yer alır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 91). Eğriminare Mescidi adıyla da anılır.

720 Külliye, cami, darüşşifa, misafirhane, imaret, sebil, darülhadis, medrese ve mektepten müteşekkildir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 35). Sıbyan mektebi, Sultanahmet Camii'nin

Sultan Bayezid Camii[721]	Galata	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38; Y.MTV, 101/33.
Sultan Camii[722]	Aksaray Alem Bey Mahallesi İnkılap Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18, 37 (Hanım Sultan Camii); İ.EV, Ş 1312/24.
Sultan Camii bkz. Kabasakal Camii			
Sultan Çeşme	Sultanhamamı civarı	Çeşmenin yıkılmak üzere olduğu	*Sabah*, 1768.
Sultan Mescidi bkz. Hatice Sultan Camii			
Sultan III. Mustafa Camii[723]	Çakmakçılar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3, 13, 45; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1858.
Sultan III. Mustafa Camii bkz. Laleli Camii			
Sultan Osman Camii[724]	Topkapı Harici Vidoz köyü	Cami ve minaresinin depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12, 54; İ.EV, Ş 1312/24.
Sultan Sarayı Rıhtımı	Kandilli	Bazı yerlerinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Sultanselim Camii, İmaret,[725] Medrese ve İçindeki Cami,[726] Muvakkithane, Şadırvan, Türbeler ve Müştemilatı	Sultanselim Çarşamba	Her iki minaresinin tamamen yıkıldığı ve kubbesinin iki yerinden çatladığı; imaret duvarının yıkıldığı; hasar gördüğü (muvakkithane); türbenin civarı dökülüp kubbesinin bir iki yerden çatladığı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 449 (imaret); EV.d, nr. 28331, s. 2, (medrese) 41, 71 (medrese ve cami); İ.EV, ZA 1313/24; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, Ş 1312/19; *Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4809.

721 Banisinin Sultan II. Beyazıt Han olduğu caminin minberini Darüssaade Nazırı Şeyhülharem Hacı Beşir Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 430).

722 Banisi I. Selim'in kızı Hatice Sultan'ın kızıdır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 175).

723 III. Mustafa tarafından Saka Çeşmesi üzerine yapıldığı için Sakaçeşmesi Camii olarak da anılır. Cami, halk arasında Çakmakçılar Camii adıyla meşhurdur (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 118).

724 *Hadika*'da Vidoz Camii olarak anılan caminin banisi II. Osman'dır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 384).

725 1911 yılında çıkartılan bir kanunla İstanbul'daki imaretler kapatılmış, bunların büyük bir bölümü yıkılarak yerlerine gelir sağlayacak yeni binalar yapılmıştı. Sultanselim İmareti de bu binalar arasındaydı. Öte yandan, I. Abdülhamit Külliyesi içinde yer alan medresenin Zahire ve Ticaret Borsası'na dönüştürülmesi sebebiyle medresenin taşınması gündeme geldi (1914). Nihayet, Hamidiye Medresesi I. Selim İmareti'nin yerinde yeniden inşa edildi (Yıldırım Yavuz, "Abdülhamid I Medresesi", *DBİA*, I, s. 37).

726 Medresesi, belli bir yapılar topluluğu içinde olmayıp külliyesinden uzakta yer alır. Yenibahçe Halıcılar Köşkü civarında olan medrese, bugün Şadiye Hatun Teşhis Kliniği olarak faaliyettedir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 280, 283). *Hadika*'da mescidi Sultanselim Medresesi Mescidi olarak geçer. Medresenin dershanesi Kanuni döneminde minare ve minber konularak mescide dönüştürülmüştür (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 180).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Sulu Han	Uzunçarşı	Duvarlarının çatladığı	*Sabah*, 1767.
Sururi Mehmed Efendi Camii[727]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14, 52.
Süleyman Ağa Camii[728]	Beşiktaş Serencebey Yokuşu	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13, 38.
Süleyman Ağa Mescidi[729]	Üsküdar Süleyman Ağa Mahallesi Karacaahmet Caddesi	Minaresiyle binasının hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 47; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 99/56.
Süleyman Paşa Hanı	Divanyolu Sultan Mahmut Türbesi karşısı	Bir tarafı ile hanın ortasında bulunan gazoz fabrikasının yıkıldığı	*Saadet* 3019; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4808, *The Levant Herald*, 28; Y.PRK.ŞH, 5/4; Y.PRK.ŞH, 4/102;.
Süleyman Paşa Mescidi[730]	Üsküdar Doğancılar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 56; *Sabah*, 2487.
Süleyman Subaşı Camii[731]	Unkapanı	Minaresinin depremde hasar gördüğü; minaresinin külahının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 8; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1766.[732]
Süleyman Subaşı Mescidi bkz. Kirazlı Mescit			

727 *Hadika*'da Sürüri Mescidi olarak zikredilen ve Kasımpaşa'da olduğu ifade edilen mescit ile aynı mabet gibi görünmekte ise de, *Hadika*'daki caminin banisinin Muslihiddin Mustafa bin Hace Şaban olarak gösterilmesi (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 308) söz konusu ihtimali zayıftatmaktadır. Zira, belgede açık bir şekilde Sururi Mehmed Efendi Camii denmekte ve muhtemelen de banisinin adıyla anılmaktadır.

728 Serencebey Yokuşu ile Muhtar-ı Evvel Sokağı'nın kavşağında yer alır. Serencebey Mescidi olarak da tanınır. İlk olarak Darüssaade Ağası Süleyman Ağa tarafından inşa edilmiştir. Mescit, 19. yüzyılda Darüssaade Ağası Amber Ağa tarafından yenilenmiştir (Belgin Demirsar, "Süleyman Ağa Mescidi", *DBİA*, VII, s. 92).

729 Belgede "Darüssaade Ağası Süleyman Ağa Mescidi" şeklinde geçen yapıya kaynaklarda rastlanmamıştır. Öte yandan *Hadika*'da banisinin Süleyman Ağa olduğu Babüssaade Ağası Camii vardır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 615). Fakat, T. Öz, Babüssaade Ağası Camii'nin Selman Ağa tarafından inşa edildiğini belirtir. Söz konusu durum belgede hangi eserin kastedildiğinin tespitini güçleştirir.

730 Banisi IV. Mehmed dönemi vezirlerinden Süleyman Paşa'dır (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 61).

731 Unkapanı Köprüsü başında bulunan cami, Unkapanı Camii olarak da bilinir. Mimar Sinan eseri olan mabet, Süleyman Subaşı tarafından inşa ettirilmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 148).

Süleymaniye Camii, İmareti, Medresesi,[733] Muvakkithanesi, Türbesi ve Müştemilatı[734]		İmaretin depremden bazı mahallerinin harap olduğu; çifte salis, rabi medreselerinin hasar gördüğü; camiiyle imaretinin depremde harap olan kısımlarının tamirine başlanacağı	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 264; EV.d, nr. 28331, s. 2, 36, 55; İ.EV, CA 1314/11; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, Ş 1313/11; *Sabah*, 2316; *Sabah*, 2341; ŞD, 132/13;[735] Y.MTV, 100/40; Y.MTV, 101/33.
Süleymaniye Kışla-yı Hümayunu bkz. Atik Taşkışla			
Süleymaniye suyolları bkz. Halkalı suyolları			
Sünbüli Şeyh Halil Efendi Dergâhı	Altımermer civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33.
Sünbülizade Mektebi	Sultanselim civarı Darüşşafaka Mektebi bitişiği	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 51.
Süpürgeci Hanı bkz. Hasan Paşa Hanı			
Süryani-i Kadim Kilisesi[736]	Beyoğlu	Zarar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 407.
Sütçü dükkânı	Koska Caddesi	Çatısının yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Süvari Karakolu-Bahçeköy Karakolu	Bahçeköy	Bir tarafının yıkıldığı	*Saadet*, 3019; Y.MTV, 115/38; Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 115/38.[737]
Şaban Ağa Camii bkz. Hacı Şaban Ağa Mescidi			
Şadırvan	Hüseyin Ağa Mahallesi	Hasar görerek belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.

733 Y.MTV, 100/40 no.lu belgede "Darülhadis-i Süleymaniyye Medresesi" olarak geçmektedir.

734 Külliye, cami, darüşşifa, tabhane, kervansaray, tıp medresesi, imaret, hamam, darülhadis, darülkurra, türbe ve medreseden oluşmaktadır (Doğan Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", *DBİA*, VII, s. 104).

735 Belgede depreme atıf yoktur.

736 Bugün Tarlabaşı Karakurum Sokak'ta bulunan Meryem Ana Süryani-i Kadim Kilisesi'dir (http://www.beyoglu.bel.tr-19.10.2008; http://www.bianet.org/bianet-19.10.2008). Zira o dönemde İstanbul'daki tek Süryani Kadim Kilisesi budur.

737 Belgede "Bahçeköy Karakolhane-i Hümayunu" şeklinde geçmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Şah Kethüda Camii	Davutpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 18; İ.EV, Ş 1312/24.
Şah Sultan Camii, Dergâhı ve Türbesi[738]	Eyüp	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, N 1313/15; İ.EV, Ş 1312/24.
Şah Sultan Camii bkz. Zalcı Mahmut Paşa Camii[739]			
Şah Sultan Türbesi, Mektebi, Sebili[740]	Eyüp Cezeri Kasım Paşa Mahallesi Zal Mahmut Paşa Camii bitişiği	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 39, 40, 70.
Şahkulu Camii[741]	Galata Kulekapısı Tünel civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29; İ.EV, Ş 1312/24.
Şahkulu Medresesi bkz. Sinekli Medrese			
Şair Ambarı[742]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	Y.MTV,104/90; Y.MTV, 115/38.
Şalcı Kemal'in fabrikası	Keçeci Mahallesi	Bazı mahallerinin haraplaştığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Şarap İskelesi Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Şehit Ali Paşa Dergâhı	Sultanahmet	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 35.

738 Silahtarağa Caddesi üzerinde cadde ile Haliç kıyısı arasında yer alır. Bu küçük külliye I. Selim'in kızlarından Şah Sultan tarafından inşa ettirilmiştir. Tekkesi, Haliç kıyısında bulunan ve sonraları Hançerli Sultan Sarayı adıyla şöhret olmuş Şah Sultan Sarayı'nın bahçesinde, Şah Sultan tarafından vakfedilen arazi üzerinde kurulmuştur. Başlangıçta derviş hücreleri ile harem dairesinin Haliç tarafında yer aldığı tespit edilmektedir. Şah Sultan, ayrıca avlu kapısı üzerinde ahşap bir mektep, arsanın yol tarafına da kendisi ve aile fertleri için bir türbe inşa ettirmiş, zamanla bu türbenin etrafında bir hazire oluşmuştur. Daha sonra bu yapılar topluluğuna aynı zamanda tevhidhane olarak kullanılmak üzere bir cami ekletmiştir. Söz konusu yapının mimarı Sinan'dır (Baha Tanman, "Şah Sultan Camii ve Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 125). Dergâhı, Sünbüli tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

739 Belgelerde "Zal Mahmud Paşa zevcesi Şah Sultan Camii" olarak geçen eserin hangi yapı olduğu biraz tartışmalıdır. Çünkü Eyüp'te Şah Sultan Camii adıyla bilinen yapıların banileri Zal Mahmud Paşa'nın eşi Şah Sultan değil, biri I. Selim'in kızı ve Lütfi Paşa'nın eşi, diğeri de III. Selim'in kız kardeşidir. II. Selim'in kızı ve Zal Mahmud'un eşi olan Şah Sultan ise, yine Eyüp'te Zal Mahmud Paşa ile birlikte bir külliye yaptırmıştır. Ancak bu külliye kocasının adıyla meşhur olup Zal Mahmut Paşa Külliyesi olarak tanınmıştır. Belgede kastedilen bu külliyenin camisi olmalıdır. Depremde Zal Mahmut Paşa Camii de hasar gördüğünden iki yapının bilgileri birleştirilmiştir.

740 Belgede "Selimiye mülhakatından" olduğu belirtilen külliye, Eyüp'te Defterdar Caddesi üzerinde, Zal Mahmut Paşa Camii'nin yanında yer alır. III. Selim'in kız kardeşi Şah Sultan'ın 1800'de yaptırdığı yapılar topluluğu türbe, sebil, sıbyan mektebi, çeşme ve hazireden oluşmuş küçük bir külliye halindedir (Hale Tokay, "Şah Sultan Külliyesi", *DBİA*, VII, s. 127).

741 Banisi III. Mehmed'in nedimlerinden Mehmed Çelebi'dir. Cami 1874'te Şeyh Ataullah Efendi tarafından yenilenmiştir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 62).

Şehit Mehmed Paşa Camii ve Müştemilatı[743]	Azapkapı	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 404; EV.d, nr. 28331, s. 14, 46; İ.EV, B 1312/18; İ.EV, R 1316/5; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1858.
Şehit Mehmed Paşa Camii, Medresesi ve Müştemilatı[744]	Sultanahmet civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2; *Sabah*, 1858.
Şehit Mehmed Paşa Dergâhı[745]	Sultanahmet civarı	Harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 28, 56;[746] İ.EV, N 1313/13; İ.EV, Ş 1312/24.
Şehremini Karakolu		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 70; İ.ASK, S 1312/26; *Sabah*, 1891; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 104/90; Y.MTV, 108/32; Y.MTV, 115/38.
Şehsuvar Bey Camii[747]	Kadırga tren yolu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.
Şehzade Camii bkz. Şehzade Mehmed Han Camii			
Şehzade Mehmed Han Camii, İmareti, Medresesi, Muvakkithanesi, Türbesi ve Müştemilatı[748]	Şehzadebaşı	Minarelerinin hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 444 EV.d, nr. 28331, s. 1, 6 ; İ.EV, Ş 1312/24; ŞD, 133/40; Y.MTV, 101/33.

743 Unkapanı Köprüsü'nün Şişhane tarafındaki ayağının yanındadır. Galata surlarının hemen dışında inşa edilen cami, burada vaktiyle bulunan kapı dolayısıyla Azapkapı Camii olarak da anılır. Yapı bir Mimar Sinan eseridir (Semavi Eyice, " Sokollu Mehmed Paşa Camii", *DBİA*, VII, s. 30).

744 Külliye, Kadırga'da Şehit Mehmed Paşa Yokuşu'nda Kadırga Su Terazisi Sokağı'ndadır. Külliye, cami, medrese, zaviye, sıbyan mektebi, imaret ve çeşmeden müteşekkildir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 77).

745 Belgede Halveti tarikatına ait olduğu belirtilmektedir. Küçükayasofya, Suterazisi Sokağı'nda bulunmaktadır. Mehmed Paşa'nın eşi Esma Sultan'a bir hediyesidir (M. Özdamar, *a.g.e.*, s. 64).

746 S. 56'da "Sultanahmed civarında Mehmed Paşa Dergâhı" ifadesi yer almaktadır. Ancak, burada aynı adı taşıyan başka bir tekkenin varlığından haberdar değiliz. Bu nedenle söz konusu tekkenin Sokollu Dergâhı olduğu düşünülerek bilgiler birleştirilmiştir.

747 Banisinin Şehsuvar Bey olduğu cami, Yenimahalle Mescidi olarak da bilinmektedir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 296; T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 156).

748 Külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, imaret, türbe ve fırından oluşmaktadır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 147).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Şehzade Karakolu-Şehzadebaşı Karakolu		Baca ve duvarlarının yıkıldığı	*Sabah*, 1767; Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Şehzade Mekteb-i İptidaiyyesi		Harap olduğu	MF.MKB, 66/79.
Şekerci Hanı[749]	Fatih civarı Malta	Üst katında yangının çıktığı	*Saadet*, 3022; *Sabah*, 1766; *Tercüman*, 4808.
Şekerci Kemal'in dükkânı	Hasköy çarşısı	Dış duvarının yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Şem'i Molla Camii bkz. Ahmet Kethüda Camii			
Şemseddin Gürani Camii	Taşkasap	Hasar gördüğü	*Sabah*, 2549.
Şemseddin Habip Efendi Camii bkz. Dülgerzade Camii			
Şemsi Ahmet Paşa Camii, Medresesi, Mektebi ve Müştemilatı[750]	Üsküdar iskele civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 13, 56; İ.EV, L 1313/6; İ.EV, Ş 1312/24; ŞD, 137/43.
Şemsi Paşa Karakolu	Üsküdar	Depremde hasar görüp tamirinin bittiği	Y.MTV, 102/73.
Şeref Ağa Camii	Nallı Mescit Mahallesi Nuruosmaniye	Bazı mahallerinin duvarları ve meşrutahanesinin harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 179, 208; EV.d, nr. 28331, s. 19; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyh Abdülvedud Camii bkz. Hatice Sultan Camii			
Şeyh Abid Çelebi Dergâhı bkz. Abidin Çelebi Dergâhı			
Şeyh Ahmet Efendi Dergâhı	Eyüp civarı Otakçılar	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyh Alaüddin Camii ve Dergâhı	Sofular Molla Hüsrev Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 10, 67; İ.EV, Ş 1312/24.

749 Fatih'te İslambol Caddesi ile Malta Çarşısı Sokağı'nın kesiştiği köşededir (Gönül Cantay, "Şeker Hanı", *DBİA*, VII, s. 157).

Şeyh Feyzullah Camii bkz. Mustafa Camii			
Şeyh Hasip Efendi Dergâhı[751]	Üsküdar Bağlarbaşı Mahallesi Toptaşı civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 49; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyh Hüseyin Efendi Dergâhı[752]	Üsküdar Toptaşı	Harap olduğu	*Sabah*, 2062.
Şeyh Mehmed Ali Baba Dergâhı bkz. Kazlıçeşme Dergâhı			
Şeyh Mehmed Rumi Dergâhı[753]	Anadoluhisarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 27; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyh Nuri Tekkesi bkz. Kurbağa Nasuh Camii			
Şeyh Raşit Efendi Tekkesi	Kocamustafapaşa	Harap olduğu	*Saadet*, 3023.
Şeyh Taha Dergâhı[754]	Davutpaşa civarı Nevbahar Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 20, 53; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyhülharem Camii[755]	Hekimoğlu civarı Kocamustafapaşa Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 66.
Şeyhülharem Hüseyin Ağa Camii	Beyoğlu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33.
Şeyhülislam Esat Efendi Medresesi[756]	Fatih civarı Çarşamba	Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.

751 Tabaklar Mahallesi, Devran Sokağı'nın başında yer almaktaydı. Başlangıçta Nakşibendi tarikatına bağlı olan dergâh, 1812'de Bedevi tarikatına geçer. Tekkeden günümüzde bir eser kalmamıştır (http:/seyyahin.blogcu.com/uskudar-dergâhlari-19.10.2008).

752 Gazete haberinde dergâhın Bedevi tarikatına ait olduğu belirtilmektedir. Ancak kayıtlarda böyle bir Bedevi dergâhına rastlanmamaktadır. Zira internetteki kayıtlarda Hüseyin Efendi Bedevi Dergâhı olarak bahsi geçen tekke, Beylerbeyi İstavroz'da yer alırken, Toptaşı'nda hasar gören Bedevi dergâhının adı Hüseyin Efendi değil, Hasip Efendi Dergâhı'dır. Bununla birlikte Toptaşı Mahallesi'nde hasar gören bir başka dergâh, Saçlı Hüseyin Efendi Dergâhı'dır. Fakat, bu dergâh da Sünbüli meşihatına aittir. Söz konusu bilginin gazetede yer almasının bazı hataların yapılma olasılığını arttırması nedeniyle, yapının Saçlı Hüseyin Efendi veya Şeyh Hasip Efendi Dergâhlarından biri olduğu düşünülmelidir.

753 Belgede Nakşibendi tarikatına ait olduğu belirtilmektedir.

754 *Mecmua-i Tekâyâ*'da Haseki civarında olduğu ifade edilen dergâh, Kadiri tarikatına aittir (www.turkiyat.selcuk.edu.tr).

755 Banisinin Münşi Mehmed Efendi olduğu caminin minberini Sipahi Kalemi Başhalifesi Kusec Mehmed Efendi'nin damadı Ahmed Efendi koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 186).

756 Çarşamba'da kâgir mektep, avlusundaki şadırvan ve medreseden oluşan bu küçük külliyenin banisi Şeyhülislam İshakzade İsmail Efendi'nin küçük oğlu Şeyhülislam Esad Mehmed Efendi tarafından 1724'te yaptırılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 230-231).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Şeyhülislam Efendi Mektebi	Fatih civarı Çarşamba	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 26; İ.EV, Ş 1312/24.
Şeyhülislam Hasan Efendi'nin sahilhanesi	Kanlıca	Arsasının duvarlarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Şile Camii		Minaresi aleminin kısmen hasar gördüğü	*Sabah*, 2099; Y.MTV, 99/56.[757]
Şirket-i Hayriye memuru Hüseyin Bey'in dükkânı	İskenderboğazı Çarşıkapı	Hasar gördüğü	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Şirmert Çavuş Camii[758]	Taşkasap civarı Aksaray Millet Caddesi	İmam meşrutasının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 33.
Şûra-yı Devlet Dairesi		Bazı yerlerinde çatlakların olduğu	İ.HUS, M 1312/154; Y.A.HUS, 303/42; Y.PRK.HR., 19/51; Y.PRK.ŞH, 4/95; Y.PRK.ŞH, 5/11.
Şüca Çavuş Mescidi[759]	Hekimoğlu Ali Paşa Camii karşısı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 60.
Şücaaddin Anbari Camii[760]	Balat Oluklu Sokak	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 7, 50, 68; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, CA 1313/8; *Sabah*, 2202.
Tabhane Medresesi[761]	Fatih	Tamamen yıkıldığı	Y.MTV, 100/40.

757 Belgede "Şile Karyesi'ndeki Cami-i Şerif" şeklinde geçmektedir.

758 Aksaray'da cami, çeşme, hazire ve türbesiyle birlikte küçük bir külliyeydi. 1955-1960 yılları arasındaki imar faaliyetleri sırasında yıkılarak Millet Caddesi'ne dahil edilmiştir (Emine Naza, "Şirmerd Çavuş Türbesi", DBİA, VII, s. 184). Banisi Sipahi Ocağı çavuşlarındandır. Minberini Sarı Mustafa Paşa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 190).

759 Banisi Şüca Çavuş olup minberi Su Nazırı İbrahim Ağa tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 119).

760 Belgede Şücaaddin Anbari Camii şeklinde geçen yapı, Yusuf Şücaaddin Camii veya Balat İskelesi Camii olarak bilinir (T. Öz, *a.g.e.*, I, s. 32). Yapı, Fatih dönemi alimlerinden Yusuf Şücaüddin Ambari tarafından inşa ettirilmiştir. Minberini Çolak İmam lakaplı İsmail Efendi koydurtmuştur (Esra Dişören, "Yusuf Şücaüddin Camii", *DBİA*, VII, s. 538).

761 Tabhane Medresesi, Fatih Külliyesi'ne dahildir. Medrese, caminin güneydoğusunda Akdeniz Baş Kurşunlu Medresesi'nin ilerisinde, Fevzi Paşa Caddesi'nin üst başında yer alır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 192).

Tabya Karakolu-Ortaköy Tabya Karakolu[762]	Ortaköy		
Taha Dergâhı bkz. Şeyh Taha Dergâhı		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Tahir Efendi Camii[763]	Harem iskelesi	Minare aleminin uçtuğu ve hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 16, 55; İ.EV, Ş 1312/24; *Saadet*, 3019.
Tahir Paşa'nın sahilhanesi	Paşabahçe	Bahçe duvarı çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Tahmis Hanı	Asmaaltı	Köşesinin belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	Y.PRK.ŞH, 4/102.
Tahrir Vergi İdaresi-Vergi İdaresi[764]	Beyazıt	Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1674, s. 209; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 282; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156, 237, 352, 358; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; İ.HUS, M 1312/163; İ.ŞE, C 1312/11; T.HFN, 669/87; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Tahsin Bey'in sahilhanesi	Beykoz	Bahçe duvarlarının ve binanın temelinin çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Tahta Minare Camii[765]	Balat Vodine Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 29, 50; İ.EV, Ş 1312/24.
Tahtakadı Camii[766]	Kasımpaşa	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 14; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2307.

762 Y.MTV, 102/73'te Ortaköy Tabya Karakolu şeklinde geçmektedir.

763 Harem'de İskele Caddesi üzerinde bulunan cami, Harem Camii veya İskele Camii olarak da anılır. Banisi II. Mahmud döneminde defterdarlık ve Evkaf Nezareti'nde görev yapmış olan Seyyid Mehmed Tahir Efendi'dir (Enis Karakaya, "Tahir Efendi Camii", *DBİA*, VII, s. 190). Evkaf defterindeki listenin 55. sayfasında ve *Saadet* gazetesinde Harem İskelesi Camii şeklinde geçer.

764 Maliye Nezareti müştemilatı.

765 Banisi Fatih Sultan Mehmed'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 112).

766 Banisi fetih için gelenlerden Kadı Mehmed Efendi olan mescidin minberini Abacı Yusuf Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 400).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Tahtakale Karakolu-Tahtakale Zabıta Mevkii		Yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4809.
Taksim suyolları	Bahçeköy	Büyük kemerin yıkıldığı; Bahçeköy'deki Topuzlu, Mahmut ve Valide Bentlerindeki suların köye doğru aktığı; bentlere ait olan kemerlerin çatladığı ve bazı kısımlarının yıkıldığı; saray-ı hümayunlarla Beyoğlu tarafına cari olan bend kemerlerinin 7 arşın mahallin yıkıldığı; Derbent Karakolu önündeki terazinin arkasındaki kurşun borunun iki yerinden çatladığı	İ.EV,Ş 1312/24; İ.EV, CA 1314/9; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1871; *Sabah*, 1767; *Sabah*, 1806; *Tercüman*, 4809; Y.MTV, 99/56; Y.MTV, 99/62; Y.MTV, 104/78; Y.PRK.ŞH, 5/3.
Takyeci/Takkeci Camii bkz. Arakiyeci Cafer Ağa Camii			
Takyeci İbrahim Çavuş Camii-Takyeci/Takkeci Mescidi bkz. Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii			
Takyeci Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Tarabya'da cami-i şerif[767] bkz. Osman Reis Camii			
Tarsus Tekkesi[768]	Mevlanakapı Tarsus Camii Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 11; İ.EV, Ş 1312/24.

767 Tarabya'da bulunan ve depremde hasar gören Osman Reis Camii olmalıdır. Zira Tarabya'ya yakın başka yerlerde camiler varsa da, Tarabya merkezindeki tek cami budur.

768 Banisi Ali Fakih olan tekkenin *Hadika*'da belirtildiğine göre mahallesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 197). *Mecmua-i Tekâyâ*'ya göre, tekke Rifai tarikatına aittir

Taş Mektep[769]	Ağır Efendi Kütüphanesi karşısı Sultanhamamı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 1768.[770]
Taş Mektep[771]	Bozdoğan Kemeri Caddesi Kalenderhane	Tehlikeli yerlerinin belediye ekipleri tarafından yıktırıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 36; Y.PRK.ŞH, 4/102.
Taşçı Foti'nin dükkânı	Üsküdar	Duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Taşçı Foti'nin dükkânının yanındaki mescit	Üsküdar	Pencere tarafındaki duvarın çatladığı	Y.MTV, 99/56.
Taşçı Tahir'in dükkânı	Kepekçiler Sokağı	Dükkân odalarının yıkılmak üzere olduğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Taşkışla Cephaneliği		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 106/44
Taşkışla-yı Hümayun bkz. Atik Taşkışla			
Tavşantaşı Medresesi bkz. Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi			
Tayyibi Mustafa Efendi Mektebi	Tophane civarı Cihangir Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 34, 64; İ.EV, ZA 1314/6.
Tekfurdağı'nda bulunan iki cami	Tekirdağ	Alemlerinin düştüğü	*Saadet*, 3022.
Tekfurdağı telgrafhanesi	Tekirdağ	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1653, s. 65; *Sabah*, 2046.
Tekneciler Mescidi bkz. Hacı Mustafa Ağa Camii			
Telgraf hatları		Çanakkale-Bozcaada-Sakız hattının kesildiği; Hazzopulo Pasajı'nın girişindeki telgraf direğinin yıkıldığı	*Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.
Telgraf ve Posta Nezareti bkz. Telgrafhane			

769 İstanbul'da kâgirden yapılan sıbyan mekteplerine denmektedir (Necdet Sakaoğlu, "Taş Mektep", *DBİA*, VII, s. 220).

770 Gazetede "Sultanhamam civarında bulunan Sultan Çeşmesi ve üzerinde bulunan mekteb-i iptidai" şeklinde geçen eser ile aynı olmalıdır.

771 Ataullah Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi veya Defterdar Mustafa Efendi Mektebi olabilir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Telgrafhane[772]		Sevk ve muhabere odalarının tamamen harap olduğu ve telgraf direklerinin yıkılması nedeniyle hatların kesildiği; denizaltında bulunan telgraf kablolarının deprem nedeniyle tamiri; Eyüp Sultan'a uzanan telgraf hattının birkaç yerinden kırıldığı; Soğukçeşme civarında tramvay yolu üzerindeki telgrafhane tarafından kullanılan mahzenin tehlikeli şekilde hasar gördüğü; Soğukçeşme'deki merkez telgrafhanenin oturulamayacak derecede harap olduğu; kısmen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 198; İ.HUS, M 1312 /165; İ.HUS, M 1312 /163; İ.HUS, M 1312/157; *Moniteur Oriental* bkz. A. Batur, s. 28; *Sabah*, 1767; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1806; *Tercüman*, 4808; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.MTV, 108/50; Y.PRK.ŞH, 4/103; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Temürhane bkz. Demirhane			
Tercüman Yunus Bey Camii[773]	Dragman	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6; İ.EV, Ş 1312/24.
Terkim Mescidi bkz. İskender Bey Camii			
Terkos suyu mecraları		Kâğıthane civarı ve şehir içindeki boruların çatladığı	*Sabah*,1767; *Tercüman*, 4810; Y.MTV, 99/56; Y.PRK.ŞH, 4/96.
Terlikçiler bkz. Kapalıçarşı			

772 İlk telgrafhane, 1855'te Babıâli karşısında İstanbul Telgraf Merkezi adıyla açıldı ("Telgraf", *DBİA*, VII, s. 244). 1870'te Posta ve Telgraf Daireleri'nin birleştirilmesi üzerine Soğukçeşme'de bulunan bina, bir müddet Posta Telgraf Nezareti binası olarak kullanıldı. (A. Hür, "Telefon", s. 241) 1892'de ise, Bahçekapı'da bulunan ahşap İstanbul Postanesi'nin yerine yapılan Postahane-i Amire (İstanbul Postanesi) ile Posta ve Telgraf Nezareti binasına taşındı (S. Kayserilioğlu ve C. Kuntay, "Postaneler", s. 280-281; A. Hür, "Telefon", s. 241).

773 Draman semtinde, Derviş Ali Mahallesi'ndedir. Cami, tekke, medrese, sıbyan mektebi ve darülkurradan müteşekkil olan külliyenin banisi Kanuni dönemi tercümanlarından Yunus Bey'dir (Baha Tanman, "Dragman Külliyesi", *DBİA*, III, s. 49). Dragman Camii adıyla da anılır.

Tersane-i Amire'deki cami[774]		Zarar görerek yıkılıp yeniden inşası	BEO.AYN.d, nr. 1663, s. 80, 113, 128; BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 283; İ.BH, C 1312/5; *Sabah*, 2551; Y.PRK.ŞH, 5/4.
Tersane-i Amire binbaşısı Ahmed Bey'in sahilhanesi	Paşabahçe	Mutfak bacasının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Terzi Ohannes'in dükkânı	Sulu Manastır	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Testereciler çarşısı	Fatih	Dükkânların tamamen yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Tevfik Bey'in sahilhanesi	Üsküdar	Bahçe duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Tezkereci Osman Efendi Camii[775]	Kuruçeşme	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Tezkereci Osman Efendi Medresesi bkz. Nişancı [Paşa-yı Atik] Medresesi			
Ticaret ve Nafia[776] Dairesi		Hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1675, s. 140; BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 322, 340; İ.HUS, M 1312/39; İ.TNF, C 1312/3; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Timurtaş Camii[777]	Rüstempaşa Camii civarı Kantarcılar	Minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 37; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809.

774 Ayvansarayi'ye göre, tersanede iki cami bulunmaktadır. Bunlardan biri Çorlulu Ali Paşa tarafından tersanenin sahilinde yaptırılan Çorlulu Ali Paşa Camii; diğeri de II. Bayezid tarafından tersane zindanında inşa ettirilen Zindan Mescidi'dir (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 409-410).

775 Kuruçeşme'de Kuruçeşme-Arnavutköy yolu üzerindedir. Banisi Tezkireci Osman Efendi olan yapı, Tezkireci veya Kuruçeşme Camii adıyla bilinir (Esra Güzel Erdoğan, "Tezkireci Osman Efendi Camii", *DBİA*, VII, s. 261; Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 528).

776 Nafia Nezareti binası, Cağaloğlu'nda bulunan bugünkü İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasıdır. 1865 Hocapaşa yangınında yanan Rıfat Paşa Konağı'nın yerine oğlu Rauf Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1885'te Maliye Hazinesi'ne geçen bina, Nafia Nezareti binası olarak 1931-1932 yılına kadar kullanılmıştır. Bahçesi ise, Emniyet Sandığı ve Teyyare Cemiyeti'ne tahsis edilmiştir (Uzay Yergün, "Nafia Nezareti Binası", *DBİA*, VI, s. 26).

777 Bugün Timurtaş Mescidi olarak bilinmektedir. Kantarcılar'da Hallaç Abdurrahman Sokağı'ndadır (Esra Dişören, "Timurtaş Mescidi", *DBİA*, VII, s. 271). Eminönü'nde Fatih Hamamı'na bitişiktir (Nazmiye Özgüç, "Eminönü", *DBİA*, III, s. 159). Yapının diğer adları Hacı Timurtaş Mescidi ve Demirtaş Mescidi'dir. Mescit, Fatih döneminde Timurtaş Ağa tarafından yaptırılmış, ancak minberi Mahzenci Hacı Ahmed Ağa tarafından koydurulmuştur (Esra Dişören, "Timurtaş Mes...", s. 271).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Tomruk Dairesi	Babıâli civarı	Zaptiye Nezareti'ne ait Tulumbacı Koğuşu'nun hasar gördüğü	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 136, 378; BEO.AYN.d, nr. 1689, s. 217, 232; Y.A.HUS, 307/82; YEE.d, nr. 1088, vr. 78; Y.MTV, 108/50.
Tomruk Hanı	Kundakçılar	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Topçubaşı Sarı İsmail Ağa Çeşmesi[778]	Tophane Etmekçibaşı Mahallesi Kadırgalar Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 42, 67.
Tophane Camii bkz. Kılıç Ali Paşa Camii			
Tophane-i Amire Kışlası[779]		Mektep dairesi musiki bölüğü koğuşu vs.nin depremden sıvalarının çatladığı	İ.TPH, S 1312/6; İ.TPH, RA 1312/2.
Topkapı Camii bkz. Gazi Ahmet Paşa Camii			
Topkapı Medresesi[780]		Kısmen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Topkapı Sarayı		Saraya muhit olan Demirkapı'dan Otlukkapısı'na kadar tüm kale burcuyla burçlar arasındaki perde hatlarının deprem nedeniyle kısmen yıkıldığı, kısmen hasar gördüğü; denize bakan tarafının duvarlarının denize paralel şekilde yarıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 214, 334; BEO.AYN.d, nr. 1699, s. 339; İ.HUS, RA 1312/9; İ.ŞE, CA 1312/5; *Sabah*, 2053; Y.A.HUS, 332/60; Y.MTV, 101/7; Y.MTV, 101/13; Y.PRK.SGE, 6/30.

778 Tophane'de Firuz Ağa Mahallesi'nde yer alır. Topçubaşı İsmail Ağa tarafından 1731'de yaptırılmış olan çeşmenin suyu I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan tarafından getirtilmiştir. Bu nedenle bu adla da anılır (Baha Tanman, "Saliha Sultan Çeşmesi", *DBİA*, VII, s. 427).

779 İstanbul'un fethinden sonra Fatih tarafından yaptırılan Tophane-i Amire binaları, değişik dönemlerde onarılarak son şeklini Abdülaziz döneminde alır. Belgede geçen kışlalar top arabacıları, topçu neferleri ve dökücülerin ikamet etmesi amacıyla III. Selim döneminde inşa ettirilmiş olup bugünkü Nusretiye Camii ile caminin yanındaki kısmın Beşiktaş yönüne doğru uzanmaktaydı. Gerek daha sonra Tophane Müşirliği binası olarak kullanılacak olan Topçubaşılık binası, gerekse bu kışlalar 1956-1957 yıllarındaki imar faaliyetleri sırasında yıktırılarak yola katıldı (Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 93, 96; Çelik Gülersoy, "Tophâne", *DBİA*, VII, s. 275).

780 Belgede Topkapı Medresesi olarak geçen yapının hangisi olduğu kesinlik kazanmamıştır. Zira, kaynaklarda bu isimde bir medreseye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Topkapı'da Gazi Kara Ahmet Paşa Camii olarak bilinen yapının Topkapı Camii şeklinde anılmasından hareketle söz konusu medresenin Gazi Kara Ahmet Paşa Medresesi

Topkapı Zabıta Karakolu		Yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Toptaşı Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Topuzlu,[781] Mahmut ve Valide[782] bentlerine ait olan kemerler bkz. Taksim suyolları			
Tönbekici dükkânı	Tahtakale	Dükkânın kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3019.
Tulumbacı Koğuşu	Bostaniçi Tophane	Tehlikeli bir halde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Turşucu dükkânı	Çukurçeşme	Yıkıldığı	*Sabah*,1767.
Turunçlu suyolları bkz. Halkalı suyolları			
Tutî Abdüllatif Efendi Medresesi[783]	Fatih	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 5; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Tuzla tren istasyonu		Yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Tülbent Ağa Camii	Sultanahmet civarı Nakilbent	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24.
Tülbent Ağa Çeşmesi	Sultanahmet civarı Nakilbent Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 45; İ.HUS, R 1312/2.[784]
Tülbentçi Camii bkz. Tülbentçi Hüsameddin Camii			
Tülbentçi Hanı	Gedikpaşa	Harap olduğu	*Sabah*, 1767.
Tülbentçi Hüsameddin Camii[785]	Kumkapı Musalla	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 4; İ.EV, Ş 1312/24.

781 Bahçeköy'deki Acıelma deresinin Eskibağlar kolu üzerindedir. 1750'de I. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Bu nedenle I. Mahmut Bendi olarak da bilinir (Kazım Çeçen, "Topuzlu Bent", *DBİA*, VII, s. 295).

782 Kâğıthane deresinin kollarından Acıelma deresinin kolu olan Arabacı Mandırası deresinin doğu kolu üzerindedir. Taksim isale hattının, içi sırlı künklerden galeriye çevrilmesinden sonra, sisteme daha fazla su vermek imkânı doğunca bu bent yaptırılmıştır (Kazım Çeçen, "Valide Bendi", *DBİA*, VII, s. 359). Bu su tesisleri Pera, Galata, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy semtleri ile sultan saraylarına su taşımaktaydı (P. A. Dethier, *a.g.e.*, s. 84).

783 Fatih Medresesi'nin arka tarafındadır. Banisi sesinin güzelliği ile ünlü olan Hocazade Abdüllatif Efendi'dir. 1918 Fatih yangınında yanmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 198-199).

784 Belgede "Nahilbent'te vaki çeşme" şeklinde geçen yapı bu olmalıdır.

785 Banisi Hüsameddin Çelebi olan caminin minberini Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından reisülküttap kethüdası Hacı Mustafa Ağa koydurmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 162). Tülbentçi Camii diye de bilinir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Tütün Gümrüğü Dairesi		Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 262, 347; BEO.NGG. d, nr. 685, sr. nr. 533; Y.MTV, 108/50.
Tütüncü dükkânı	Edirnekapı kalesinin iki kapısı arası	Tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.
Tütüncü dükkânı	Kasımpaşa Yemeniçi Sokağı	Tamamıyla inhidama yüz tuttuğu	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Tütüncü dükkânı	Haffafhanebaşı	Tamamen göçtüğü	*Saadet*, 3019.
Tütüncü İranlı Hüseyin Ağa'nın dükkânı	Üsküdar Süleyman Ağa Mahallesi Karacaahmet Caddesi	Harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Umumi Kütüphane[786]	Beyazıt	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1674, s.160; İ.ŞE, RA 1312/14; T.NFİ, 1440/61; YEE. d, nr.1088, vr.78; Y.MTV, 108/50.
Un değirmeni	Unkapanı	Bacasının yarısının yıkıldığı	*Sabah*, 1845.
Un fabrikası	Gelibolu	Zirvesinden 2 metre aşağısının harap olduğu	*Saadet*, 3022.
Unkapanı Camii bkz. Süleyman Subaşı Camii			
Unkapanı Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Uşşaki Dergâhı[787]	Yedikule	Kısmen yıkıldığı	*Sabah*, 1767.
Uzun Han	Fatih civarı Esbpazarı	Kısmen yıkıldığı	Y.PRK.ZB, 13/50.
Uzun Yusuf Camii bkz. Hacı Muhiddin Camii			
Uzuncaova Mescidi bkz. Kâtip Muslihiddin Camii			

786 Beyazıt semtindeki sürücülerin ahır olarak kullandıkları ve çok harap durumda olan eski Beyazıt İmareti'nin, II. Abdülhamit tarafından onarılarak kütüphaneye dönüştürülmesiyle kurulmuştur (D. Kuban, "Beyazıt", s. 186). II. Abdülhamid'in özel bütçesinden katkıda bulunarak 1884'te açılan kütüphane, Kütüphane-i Umumi-i Osmani adıyla anıldı (Havva Koç, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi", *DBİA*, II, s. 189).

Üçüncü Medresesi[788]	Fatih civarı Karagümrük civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 63.
Üçüncü Daire Merkezi	Cerrahpaşa Haseki	İç sıvalarının ve bahçe duvarı ile muhafaza duvarının düştüğü; daire ile tanzifat ahırlarının çatısının tamirinin gerektiği	BEO.AYN.d, nr. 1653, s. 35; İ.ŞE, L 1312/2.
Ümmi Sinan Camii	Kadıçeşmesi civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 70; *Sabah*, 2112.
Ümmi Sinan Dergâhı[789]	Şehremini	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 53.
Üsküdbi [Üsküplü] Camii[790]	Cibali tütün fabrikası civarı	Hasar gördüğü	EV.d, 28331, s. 7, 31, 70; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2221.
Üsküdbi İbrahim Ağa Camii, nam-ı diğer Yerebatan Mescidi[791]	Yerebatan	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2, 3, 50; İ.EV, Ş 1312/24;[792] *Sabah*, 2286.
Üsküdbiye Mescidi bkz. Üsküdbi İbrahim Ağa Camii			
Üsküdar Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi		Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 93.
Valide Camii bkz. Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii			
Valide Camii[793]	Bahr-ı Siyah Boğazı Rumelikavağı	Yıkıldığı	İ.EV, M 1313/14.

788 Zincirlikuyu'da, Kaba Halil Efendi Medresesi'nden Fethiye Caddesi'ne inerken sağda bulunan mescit ve medreseden müteşekkildir. Banisi Müderris Nureddin Hamza olan medresenin mimarı Sinan'dır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 242).

789 Topkapı-Şehremini arasında Arpa Emini Mahallesi'nde yer alır. Tekke, Halvetiliğin İstanbul'da kurulan kollarından Sinaniliğin merkezidir. Şeyh İbrahim Ümmi Sinan tarafından inşa edilmiştir (Baha Tanman, "Ümmi Sinan Tekkesi", *DBİA*, VII, s. 338).

790 Cibali'de Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde, eski tütün fabrikasının yakınında yer almaktadır. Fatih döneminde Çakır Ağa tarafından mescit olarak yaptırılmış, Kanuni döneminde Anadolu Defterdarı Süleyman Çelebi tarafından Mimar Sinan'a onartılmış ve minber konularak camiye çevrilmiştir (Esra Dişören, "Üsküplü Camii ve Hamamı", *DBİA*, VII, s. 352).

791 Sultanahmet'te Yerebatan Caddesi'nde bulunan mescidin banisi II. Mehmed'in şatırcıbaşısı Mehmed Ağa'dır. Ancak, bugün kapısı üzerinde Üsküdbi İbrahim Ağa'nın adı yazılıdır. Bu nedenle Üsküdbiye Mescidi adıyla da anılır. (Doğan Yavaş, "Üsküdbîye Mescidi", *DBİA*, VII, s. 343).

792 Evkaf iradesinde ve evkaf defterinin listesinde (s. 2) "Sultanahmet'te Yerebatan Cami-i Şerifi" ve (s. 3) "Ayasofya'da Yerebatan'da Üsküdbi İbrahim Ağa Cami-i Şerifi" şeklinde sanki iki ayrı camiymiş gibi ifade ediliyor olmasına rağmen, tüm kaynaklarda her iki ismin de aynı mabedi tanımladığı görülmektedir.

793 Caminin banisi IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Hatice Sultan'dır. Hatice Sultan'ın kardeşi Yusuf Ağa için yaptırdığı bu cami Yusuf Ağa Camii adıyla da anılır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 552). Mahallenin Maslak Sokağı'nda bulunan cami II. Dünya Savaşı sırasında iki yıl ibadete kapatılarak askeri birlik karargâhı olarak kullanılır (http://rumelikavagim.com-27.10.2008).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Valide Sultan Camii,[794] Muvakkithanesi, Türbesi, Sebili ve Müştemilatı[795]	Bahçekapı	Caminin minare külahlarının güneydoğudan kuzeybatıya doğru yerinden oynadığı	BEO.NGG. d, nr. 685, sr. nr. 116; BEO.AYN.d, nr. 1661, s. 105, 208, 291, 365; EV.d, nr. 28331, s. 3, 45; İ.EV, R 1312/19; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, CA 1312/7; İ.EV, C 1313/12; *Saadet*, 3019; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1769; *Sabah*, 1856; Y.MTV, 101/33.
Valide Sultan Medresesi bkz. Osman Paşa Medresesi			
Valide Sultan Medresesi bkz. Vani Mehmed Efendi Medresesi			
Validebağı Karakolu	Üsküdar	Harap olduğu	Y.MTV, 102/73; Y.MTV, 106/44.
Vani Baba Ahmet Efendi Dergâhı[796]	Kocamustafapaşa civarı Arabacı Beyazıt Mahallesi	Hasar gördüğü	İ.EV, Ş 1312/24; EV.d, nr. 28331, s. 28, 57.
Vani Mehmed Efendi Medresesi[797]	Valide Sultan Camii civarı Bahçekapı[798]	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 3; İ.EV, Ş 1312/24; Y.MTV, 100/40.
Vaniköy Camii[799]		Son cemaat yerinin yıkıldığı; tamamen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Saadet*, 3024; *Sabah*, 1768; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28.

794 Belgelerde bu cami, Cedid Valide Sultan Camii olarak geçmektedir.

795 Eminönü meydanındadır. III. Murad'ın eşi ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan adına 1598'de inşasına başlanmasına rağmen, IV. Mehmed'in annesi Turhan Hatice Sultan tarafından 1661'de tamamlanabilmiştir. Yeni Cami Külliyesi, cami, türbe, kütüphane, çarşı, hamam, köşk, darülkurra (bugün İş Bankası'nın bulunduğu yer), sıbyan mektebi, sebil, çeşme ve muvakkithaneden ibarettir (Doğan Kuban, "Yeni Cami Külliyesi", *DBİA*, VII, s. 464-465; M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 57-58).

796 Lalizade Şeyh Vani Seyyid Ahmed Efendi tarafından Silivrikapı'da Zehgirci Kemal Mescidi yakınlarında kurulmuştur. Lalezar Tekkesi ve Vanî Dergâhı adlarıyla da bilinir (http://turkforum.gen.tr-21.10.2008).

797 Bahçekapı'da olduğu kaydedilen medresenin, Yeni Cami Külliyesi içinde yer alması planlanmıştı, ancak muhtemelen daha sonra Soğukçeşme civarına, Haseki Hamamı Caddesi'ne taşındı. Valide Sultan Medresesi adını taşıyan yapı, Vani Es-seyyid Mehmed Efendi'nin derslik inşa ettirmesi nedeniyle Vani Efendi Medresesi olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 57-58). Y.MTV, 100/40'ta yalnızca Vani Medresesi olarak geçmektedir.

798 Yıldız Mütenevvia'da Sultanahmet civarında olduğu belirtilmektedir.

799 Vaniköy'de vapur iskelesinin arkasında yer alır. Caminin bulunduğu alan, IV. Murad tarafından Şeyh-i Sultani Vani Mehmed Efendi'ye temlik edilmiş ve cami bu arazi

Vasilyadi Koyadou'un fotoğrafı ve birahane	Adalar	Kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3020.
Vefa Camii[800]		Minaresinin aleminin yıkıldığı	*Sabah*, 1766.
Vefa Karakolu		Çatılarının ziyadece ayrıldığı	Y.PRK.ASK, 99/13; Y.MTV, 106/44.
Veled-i Karabaş Camii[801]	Silivrikapı civarı Mevlanakapı Karabaşveli Sokağı	Minaresi şerefesiyle direğinin çatlamış olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 31, 67.
Verdi Tiyatrosu	Beyoğlu	Hasar gördüğü	*Sabah*, 2162.
Vergi İdaresi bkz. Tahrir Vergi İdaresi			
Vezir Hanı[802]	Tavukpazarı	Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 212; *Saadet*, 3021; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28.
Veziriazam Halil Paşa Camii[803]	Fatih	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 72.
Vuynuk Şücaeddin Camii bkz. Arabacıbaşı Camii			
Yağcı Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Yağhane	Batpazarı Sokağı Üsküdar	Ocağı ile bazı mahallerin tehlikeli bir hale geldiği	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Yağlıkçılar Caddesi bkz. Kapalıçarşı			

800 Vefa'da Hacı Kadın Mahallesi'ndedir. *Hadika*'da II. Bayezid tarafından yaptırıldığı ifade edilmekteyse de (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 187), esasen Fatih tarafından Zeyni tarikatı mensubu ve Şeyh Vefa olarak tanınan Muslihiddin Mustafa Efendi adına yaptırılmıştır. Camisi cami-tevhidhane şeklindedir (Baha Tanman, "Şeyh Vefa Külliyesi", *DBİA*, VII, s. 173-174).

801 Banisi Yenibahçe'deki Karabaş Mescidi'nin banisi olan Şeyh Abdurrahman Efendi'nin oğlu Hoca Mahmud Efendi'dir. Bu nedenle cami, Veled-i Karabaş adıyla anılır. Caminin minberi A'rec Ayşe Hatun tarafından koydurulmuştur. *Hadika*'da Lalezar yakınlarında (Silivrikapı) olduğu ifade edilen caminin (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 284), kendi adıyla anılan bir mahallesi bulunmaktadır.

802 Çemberlitaş'ta Vezir Hanı Caddesi'ndedir. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa tarafından yaptırılarak Köprülü Külliyesi'ne dahil edilmiştir (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Vezir Hanı", *DBİA*, VII, s. 382).

803 Banisi Sadrazam Halil Paşa'dır. *Hadika*'da işaret edildiğine göre, caminin karşısında Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin medresesi, kütüphanesi, mektep ve çeşmesi bulunmaktaydı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 143). Cami, Halil Paşa Camii adıyla da bilinmekteydi.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Yahudi Mektebi[804]-Musevi Alyanz Mektebi	Balat	Yıkıldığı; yanındaki kâgir duvarın yıkıldığı	*Sabah*, 1766; *Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28.
Yahya Efendi Camii	Taksim Kazgancı Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Yahya Kethüda Camii[805] ve Mektebi	Kasımpaşa Pirinççi Kahya Sokak	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 17, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Yahya Paşa Mekteb-i İptidaisi	Kadırga	Duvarlarının çatladığı	*Sabah*, 1767; *Sabah*, 2112.
Yahya Tevfik Efendi Medresesi ve Meşrutahanesi[806]	Fatih civarı Yeniçeşme	Kısmen harap olduğu	EV.d, nr. 28331, s. 33; Y.MTV, 100/40.
Yahu (?) Tekkesi	Kasımpaşa Yahya Kethüda Mahallesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 23, 52; İ.EV, Ş 1312/24.
Yakup Ağa Camii[807] bkz. Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii			
Yakup Ağa Camii[808]	Beyazıt Babıseraskeri karşısı Mercan Yokuşu	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 44; İ.EV, Ş 1312/24.
Yakup Ağa Camii[809]	Yayla	Minaresinin ve müştemilatının depremde hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 12; İ.EV, Ş 1312/24.
Yakupzâde Mescidi bkz. Yakup Ağa Camii			
Yalıköyü Camii[810]	Beykoz Hünkâr iskelesi yakını	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Yamalı Hamam	Tophane	Kapısıyla bazı mahallerinin tehlikeli şekilde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4

804 Balat'ta, bu dönemde biri kız, diğeri erkek olmak üzere laik eğitim veren iki Yahudi okulu bulunuyordu (Naim Güleryüz, "Alliance Israelite Okulları", *DBİA*, I, s. 206). Belgede Alliance Israelite olarak adlandırılan bu okullardan hangisinin depremde hasar gördüğü belirtilmemiştir.

805 Tavil Mehmed Paşa'nın kethüdası Yahya Kethüda Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Cami avlusunda tekke, mektep ve şadırvan bulunmaktadır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 401).

806 Fatih'te Fevzi Paşa Caddesi'ne paralel Yedi Emirler Sokağı ile Yusuf Ziya Paşa Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunmaktaydı. 1918 Fatih yangınından kurtulamayarak tamamen yıkılmıştır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 229-230).

807 Belgelerde "Aksaray'da Yakup Ağa Camii" olarak ifade edilen yapı, Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii olmalıdır. Zira söz konusu eser Aksaray'a yakındır.

808 Banisi eski saray ağası Yakup Ağa olup minberini Valide-i Atik Nurbanu Sultan koydurmuştur. Eski Saray kapısı yakınında olan yapı (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 79), Ağa Camii ve Âli Paşa Camii adlarıyla da anılır.

809 Banisi Yakup Efendi'nin oğlu Seyyid Mustafa Efendi olduğu için cami daha çok Yakupzade lakabıyla anılmıştır (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 295).

[illegible]	Tophane	Duvarlarının tehlikeli şekilde çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Yarhisar Mescidi bkz. Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii			
Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii[811]	Fatih civarı Kadıçeşmesi	Cami ve minaresinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 6, 20, 65; İ.EV, Ş 1312/24.
Yarım Han	Asmaaltı	İki odasının yıkıldığı	*Saadet*, 3020; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 1767; *Tercüman*, 4809; *The Levant Herald*, 28; Y.PRK.ZB, 13/50.
Yarım Taş Han bkz. Kapalıçarşı			
Yavaşça Şahin Camii[812]	Uzunçarşı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5, 47; İ.EV, Ş 1312/24.
Yavedud Camii bkz. Hatice Sultan Camii			
Yavuz Er Sinan Camii[813]	Unkapanı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 21, 56; İ.EV, Ş 1312/24; *Sabah*, 2188.
Yavuz Mehmed Ağa Camii[814]	Davutpaşa civarı	Minaresi ve müezzin meşrutahanesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22; İ.EV, Ş 1312/24.
Yayla Mescidi bkz. Aydın Kethüda Camii			
Yazıcı Camii bkz. Kâtip Muslihiddin Camii			

811 Fatih'te Kadıçeşme Sokağı'nda bulunmaktadır. Fatih döneminde İstanbul kadısı olan Yarhisarlı Mustafa Muslihiddin Efendi tarafından 1461'de yaptırılmıştır (Esra Dişören, "Yarhisar Mescidi", *DBİA*, VII, s. 440). Cami bulunduğu yer dolayısıyla Kadıçeşmesi Mescidi olarak da anılır.

812 Fatih döneminde yapılan caminin banisi İstanbul'un fethine katılan askerlerden Yavaşça Şahin'dir (Emine Naza, "Yavaşça Şahin Mescidi", *DBİA*, VII, s. 444).

813 Unkapanı ile Eminönü arasındaki Ragıp Gümüşpala Caddesi ile Yavuz Sinan Sokağı'nın birleştiği köşededir. Banisi Yavuz Er Sinan, Fatih'in alemdarlarındandır (Esra Güzel Erdoğan, "Yavuz Er Sinan Camii", *DBİA*, VII, s. 446). Cami, Sağrıcılar Camii adıyla da anılır.

814 Davut Paşa Camii yakınında olan caminin banisi Sekbanbaşı Yavuz Mehmed Ağa olup minberi Kisedar Sabih Ali Efendi'nin eşi Hatice Kadın tarafından koydurulmuştur (Ayvansarayî, *a.g.e.*, s. 298).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Yazıcı Sokağı'ndaki cami[815]	Galata Yüksekkaldırım	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 38.
Yedinci Daire[816]		Bazı mahallerinin sıvaları düşerek ve bazı mahallerinde hasar gördüğü	Y.MTV, 99/56.
Yemeniciler çarşısı	Tavukpazarı	Neredeyse tamamen denecek şekilde yıkıldığı	*Sabah*, 1766; *The Levant Herald*, 29.
Yemiş Hanı	Tahtakale	Kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Sabah*, 1767.
Yemişçi dükkânı	Edirnekapı	Harap olduğu	*Sabah*, 1767.
Yeni Karakol		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Yeni Camii bkz. Valide Sultan Camii-Bahçekapı			
Yeni Medrese[817]	Fatih civarı-Çarşamba Darüşşafaka Caddesi üzerinde	Tamamen harap olduğu	Y.MTV, 100/40.
Yeni Valide Sultan Camii bkz. Valide Sultan Camii-Bahçekapı			
Yeni Valide Sultan Camii[818]	Üsküdar	Minarelerinin alemlerinin harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Yenikapı Camii bkz. Koca Sofu Mehmed Paşa Camii			

815 Galata'da Kulekapısı civarında Müeyyetzade Camii olarak da bilinen Yazıcı Camii olmalıdır. Caminin banisi Müeyyetzade Mehmed Efendi'dir (T. Öz, *a.g.e.*, II, s. 70).

816 Boğaziçi'nin Rumeli yakasından sorumlu idi.

817 Belgelerde Abdürrahim Medresesi ve Cedid Abdürrahim Medresesi olarak da geçmektedir. Darüşşafaka Caddesi üzerinde, Yavuz Selim'e giderken sağ tarafta, Yeşil Sarıklı Sokağı ile Otlukçu Yokuşu arasında kalan adada bulunan medrese, şeyhülislam ve imam-ı sultani Mahmud Efendi'nin oğlu Rumeli Kazaskeri Abdürrahim Efendi'dir. Medrese, Medrese-i Cedid olarak da anılır (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 207).

818 IV. Mehmed'in hasekisi, II. Mustafa ile III. Ahmed'in annesi Gülnuş Valide Sultan adına yaptırılmıştır. Rabia Gülnuş, Ümmetullah Gülnuş, Gülnuş Sultan, Gülsüm Emetullah Sultan adlarıyla da bilinir. Bıraktığı eserlerden dolayı İstanbul'da Valide-i Cedid, Yeni Valide olarak da tanınır (Necdet Sakaoğlu, "Emetullah Gülnuş Valide Sultan", *DİA*, III, s. 156). Külliye, cami, hünkâr mahfili, türbe, sebil, muvakkithane, çeşme, şadırvan, sıbyan mektebi, arasta, imaret, meşruta evleri ve mahyacı odasından

Yenimahalle Mescidi bkz. Şehzade Bey Camii			
Yeraltı Camii[819]	Galata	Minaresinin alt tarafından 5-6 metre kalıncaya kadar tamamen yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 171; BEO.AYN.d, nr. 1691, s. 24; EV.d, nr. 28331, s. 14, 58; İ.EV, Ş 1312/24; İ.HUS, S 1312/38; *Sabah*, 1766; *Sabah*, 2108; *Tercüman*, 4808; *The Levant Herald*, 28; YEE.d, nr. 1088, vr. 48.
Yerebatan Camii bkz. Üskübiye Camii			
Yıldız Hanı	Üsküdar Kızlarağası	Bazı yerlerinin harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Yoçdar (?) köyü camii	Büyükçekmece'ye bağlı	Bütün bütün harap olduğu	*Saadet*, 3022; *Tercüman*, 4811.
Yolgeçen Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Yorgancı Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Yorgancı Emin Efendi'nin kahvehanesi	Üsküdar	Bazı yerlerinin harap olduğu	Y.MTV, 99/56.
Yumurtacı dükkânı	Pastırmacılar	Kısmen harap olduğu	*Tercüman*, 4809.
Yunus Efendi Dergâhı	Fındıklı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 19; İ.EV, Ş 1312/24.
Yusuf Ağa Camii bkz. Valide Camii			
Yusuf Ağa Mektebi[820]	Rumelikavağı Hisarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 27; İ.EV, Ş 1312/24.
Yusuf Efendi Camii bkz. Leblebici Camii			

819 Karaköy'de olan Yeraltı Camii, Kurşunlu Mahzen Camii olarak da adlandırılmıştır. Bu ibadet yeri aslında gemilerin Haliç'e girişini önlemek üzere Galata'dan Sirkeci yönüne, Bizans döneminde çekilen zincirin bir ucunun bağlandığı kuledir. 18. yüzyılda Sadrazam Mustafa Bahir Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür (Semavi Eyice, "Yeraltı Camii", *DBİA*, VII, s. 502).

820 Belgede "Cedid Valide Sultan Evkafı'ndan" olduğu belirtilmiştir. Bu durum mektebin Rumelikavağı'ndaki Yusuf Ağa Camii yani Valide Camii ile aynı dönemde yapıldığına işaret etmektedir.

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Yusuf Paşa Camii	Aksaray	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 9; İ.EV, Ş 1312/24.
Yusuf Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi	Aksaray	Dersane ve mektep karşısındaki su yolcu külliyesinin hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 28, 66; İ.EV, Ş 1312/24.
Yusuf Şücaaddin Anbari Camii bkz. Şücaaddin Anbari			
Yusuf Ziyaeddin Efendi[821] Mekteb-i İptidaiyyesi	Babıâli civarı Mahmudiye Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 22, 59; İ.EV, Ş 1312/24.
Yükhane Karakolu		Tamirinin gerektiği	Y.MTV,106/44.
Yüncü Hanı bkz. Kapalıçarşı			
Yüzbaşı Ali Efendi'nin kahvehanesi	Debbağhane meydanı	Bazı mahallerinin çatladığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Zahire Nazırı Arif Efendi Camii[822]	Baltalimanı	Hasar gördüğü ve minaresinin şerefeden yukarısının yıkıldığı	EV.d, nr. 28331, s. 71; Y.MTV, 99/56.
Zal Mahmut Paşa Camii ve Türbesi[823]	Hz. Halit civarı Eyüp	Caminin esas duvarının çatladığı	EV.d, nr. 28331, s. 7, 54; İ.EV, Ş 1312/24; İ.EV, N 1313/15; İ.EV, ZA 1315/6; İ.EV, CA 1317/12; *Sabah*, 1767; ŞD, 137/29.[824]
Zaptiye Nezareti Dairesi	Ticarethane Sokağı	Nöbet odasıyla altındaki tulumbacı koğuşunun deprem nedeniyle harap olduğu ve büyük muhafaza duvarlarının hasar gördüğü	BEO.AYN.d, 1687, s. 336; İ.ŞE, CA 1312/4; İ.ŞE, CA 1312/6; ŞD, 1291/11.

821 Belgede "eski tersane eminlerinden" olduğu ifade edilmektedir.

822 Baltalimanı Camii olarak anılmaktadır. Caminin ilk banisi Paşmakçı Şücaaddin olup, minberi III. Ahmed'in imamı Seyit Mehmed Efendi tarafından konmuştur. Ancak, daha sonra yapının yıkılması üzerine bu defa 1826-1827 tarihleri arasında Zahire Nazırı Arif Efendi yeniden inşa ettirmiştir (Tarkan Okçuoğlu, "Baltalimanı Camii", *DBİA*, II, s. 34).

823 Eyüp ilçesinde Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında yer alır. Külliye, Kanuni'nin vezirlerinden Zal Mahmud Paşa ile karısı II. Selim'in kızı Şah Sultan tarafından yaptırılır ve bir cami, medrese, kurucularının türbesi ve çeşmeden oluşur (Doğan Kuban, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, VII, s. 542).

Zaptiye Tevkifhanesi[825]		Harap olduğu	BEO.AYN.d, nr. 1687, s. 156; BEO.AYN.d, nr. 1673, s. 466; BEO.NGG. d, nr. 685, sr. nr. 460; ŞD, 1291/8; Y.A.HUS, 307/82; Y.MTV, 108/50.
Zarif Mustafa Paşa Hanı	Fatih Büyük Karaman Caddesi	Caddeye bakan tarafının yıkıldığı	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Zekeriya Efendi Medresesi[826]	Fatih Çarşamba Darüşşafaka Caddesi	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 5; İ.EV, Ş 1312/24.
Zekeriyaköy'deki cami		Minaresinin yıkıldığı	*Tercüman*, 4809.
Zeki Paşa'nın sahilhanesi[827]	Rumelihisarı	Duvarının yıkıldığı	Y.MTV, 99/56.
Zenbilli Ali Efendi Camii bkz. Müfti Ali Camii			
Zeynep Sultan Camii[828]	Ayasofya civarı Soğukçeşme	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2; İ.EV, Ş 1312/24.
Zeyrek Kilise Camii bkz. Kilise Camii			

825 Belgelerde Zaptiye Tevkifhanesi olarak geçen birimin ayrı bir bina mı yoksa nezaret dairesinin içinde mi olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Ancak, kaynaklardaki Zaptiye Tevkifhanesi şeklindeki vurgu, bu birimin ayrı bir bina olduğunu düşündürür.

826 Çarşamba'da bugünkü Fatih Kız Lisesi'nin olduğu yerdeydi. Banisi Bayramzade Zekeriye Efendi'dir (M. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 216).

827 Rumelihisarı'nda Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün altında Baltalimanı-Hisar yolundadır. 19. yüzyıl son çeyreğinde inşa edilen yalının mimarı Levanten mimar Alexandre Vallaury olarak kabul edilmektedir. Yalının sahibi II. Abdülhamid döneminde Tophane müşirliği ve askeri mektepler nazırlığı yapmış olan Zeki Paşa'dır (Yasemin Suner, "Zeki Paşa Yalısı", *DBİA*, VII, s. 547).

828 Fatih İlçesinde Alemdar Caddesi üzerinde, Gülhane Parkı'nın karşısında yer almaktadır. Yapı, III. Ahmed'in kızı Zeynep Sultan tarafından yaptırılmıştır (Gülbin Gültekin, "Zeynep Sultan Camii ve Sıbyan Mektebi", *DBİA*, VII, s. 550).

Bina Adı	Bulunduğu Mevki	Gördüğü Hasar	Kaynak
Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayunu[829]		Fişenkhanesine bağlı gazhane bacasının depremden yıkıldığı	BEO.AYN.d, nr. 1638, s. 345, 346, 396, 439; İ.HUS, S 1312/48; İ.TPH, B 1312/3; *Saadet*, 3020; *Sabah*, 1767; *The Levant Herald*, 28; Y.A.HUS, 307/82.
Zihgirci Alyanak Dergâhı bkz. Alyanak Dergâhı			
Zincirlihan	Yeni Cami karşısı Üsküdar	Kâgir ahırların çöktüğü	Y.PRK.ŞH, 5/4.
Zincirlikuyu Camii bkz. Atik Ali Paşa Camii			
Zincirlikuyu Mescidi bkz. Sirkeci Muslihiddin Camii			
Zincirlikuyu Karakolu	Fatih	Hasar gördüğü	Y.MTV, 106/44.
Zindankapı Camii[830]		Bazı mahallerinin kısmen yıkıldığı	*Saadet*, 3019; *Tercüman*, 4808.
Zor İmareti	Sultanahmet civarı	Hasar gördüğü	EV.d, nr. 28331, s. 2; İ.EV, Ş 1312/24.

829 1843 yılında Ohannes ve Boghos Dadian tarafından kurulan bir demir fabrikasıdır (S. Aydüz, *a.g.e.*, s. 92).

830 Gerek Ayvansarayi, gerekse T. Öz'de yapılan incelemelerde Zindankapı Camii isminde bir esere rastlanmamıştır. Öte yandan bu dönemde Zindankapı'da bulunan camiler ise şunlardır: Ahi Çelebi Camii, Balıkpazarı Tekkesi Mescidi, Nevfidan Mescidi (Odunkapısı Mescidi), Soğancılar Mescidi ve Tekneciler Mescidi. Bu yapılardan Ahi Çelebi Camii, belgelerde Hacı Mustafa Ağa ve Mustafa Camileri olarak geçen ve Balıkpazarı Tekkesi ile Tekneciler Mescitleri olduklarını tahmin ettiğimiz mabetler depremde hasar görmüşlerdir. *Saadet* gazetesinde geçen cami bunlardan biri olmalıdır. Diğer yandan *Tercüman*'da "Zindankapısı'nda bir cami-i şerif" şeklinde geçen yapı,

DİZİN

1. Genel Dizin
2. Semt, Sokak, Cadde, Meydan Adları Dizini
3. Kapalıçarşı
4. Bina Adları Dizini

Resmi Binalar

a. Sivil/İdari Binalar
b. Askeri Binalar
c. Yabancı elçilik vb. binalar

Dini binalar

Okullar

Oteller

Hastaneler

Su yolları, kemerler

Çeşmeler

Anıt/sütunlar

GENEL DİZİN

1509 depremi 3-5, 301, 337, 537
1700-2100 Noval Observatory Range 299
1719 Balat yangını 497
1766 depremi 5-7, 296, 484
1855 Bursa depremi 118, 337
1865 Hocapaşa yangını 607
1877 Dersaadet Belediye Kanunu 330
1892-1893 kolera salgını 119, 209, 293, 324, 325, 332
1898 Balıkesir depremi 137, 191
1899 Aydın depremi 191
1908 Büyük Çırçır Yangını 456
1918 Fatih yangını 563, 568, 577, 609, 614
1999 Gölcük depremi 42, 77, 290
31 Mart Vakası 191

A'rec Ayşe Hatun 613
Abbas Ağa (Darüssaade Ağası) 424
Abbas Ağa (Kızlarağası) 588
Abbas Hilmi Paşa 126
ABD 127, 392
Abdi Subaşı 424
Abdullah Ağa (Kaptan Gedik) 488
Abdullah Ağa (Bostancıbaşı) 589
Abdullah Ağa (Kasım) 553
Abdullah Baba (Küçük) 539
Abdullah Bey (Hacı) 499
Abdullah Bey (Menemenlizade) 123
Abdullah Bey (Takıyüddin Paşazade) 303
Abdullah bin Abbas 29
Abdullah Efendi (Hamidzade) (Kazasker) 550
Abdullah Paşa (Kaptan) 497, 514
Abdullah Paşa (Sadrazam) (Firarizade) 462
Abdullah Paşa Vakfı 514
Abdurrahman Bey (Miralay) 219
Abdurrahman Efendi (Amasyalı Kızıl) 521
Abdurrahman Efendi (Kazasker) 506
Abdurrahman Efendi (Şehremaneti mülhakatı mühendisi) 197
Abdurrahman Efendi (Şeyh) 534, 613
Abdülaziz 349, 429, 443, 450, 459, 491, 494, 553, 556, 576, 577, 608
Abdülbaki Efendi 424
Abdülhamid I 476, 581
Abdülhamid II 10, 12, 21, 22, 24, 28, 29, 45, 49, 53, 56, 58, 82, 85, 90-92, 96, 97, 104, 109, 111, 113-115, 119, 120-122, 126, 127, 137-139, 153-155, 159-161, 165, 167, 172, 179-181, 187, 195-197, 203, 208, 211, 213, 215, 216, 225, 227, 228, 230, 234, 242, 247, 248, 250, 260, 261, 264, 269, 270, 274, 277, 293, 302, 303, 311, 316, 324, 325, 328, 338, 339, 343, 344, 349, 355, 360, 366, 376, 377, 378, 383, 384, 387, 390, 391, 507, 557, 572, 610, 619
Abdülkadir Efendi (Beşiktaşlı) (Hacı) 450
Abdülkerim Efendi (Feraizci) (Efendizade) 475
Abdüllatif Efendi (Hocazade) 609
Abdüllatif Efendi 452
Abdülmecid 326, 349, 383, 429, 471, 487, 506, 556, 573
Abdülvedud Efendi (Şeyh) 502
Abdürrahim Efendi (Rumeli Kazaskeri) 616
Abdüsselam Bey (Başdefterdar) 425
Abide-i Hürriyet Madalyası 138
Abrus Precatorius 389
Abud Efendi 221, 376
Acem Ali (Mimar) 562
Adalar Kaymakamlığı 91, 97, 337, 451
Adana 127, 137
Adana İane Komisyonu 342
Adapazarı 34, 40, 63-65, 77, 291, 298, 310, 318, 323, 384
Adliye Nezareti 59, 317, 339, 357
Adliye ve Mezahip Nezareti 254
Afrika 33, 307
Agamennone, Giovanni (Prof.) 181-185, 188-190, 294, 363-365, 387

Agop 426
Agop Efendi (Asayan) 374
Agop Efendi (Boyacıyan) 219
Ahi Çelebi Mehmed 426
Ahmed (Çakıroğlu) 323
Ahmed (Kiremitçi) 543
Ahmed Afif Paşa 574
Ahmed Ağa (Balcızade) 513
Ahmed Ağa (Mahzenci) (Hacı) 607
Ahmed Ağa (Sazende) 540
Ahmed Ağa (Tersane Emini) 427
Ahmed Ağa (Tuğcuzade) (Hacı) 509
Ahmed Ağa (Voynuk) 520
Ahmed Ağa 543
Ahmed Baba (Şeyh) 427
Ahmed Bey (Kürkçübaşı) 551
Ahmed Bey (Tersane-i Amire binbaşısı) 607
Ahmed Buhari (Emir Buhari) 476
Ahmed Çelebi Efendi (Defterdar) 468
Ahmed Efendi (Kapuçukadarı) 365
Ahmed Efendi (Kethüda) 427
Ahmed Efendi (Kusec Mehmed Efendi'nin damadı) 601
Ahmed Efendi (Lalizade Şeyh Vani Seyyid) 612
Ahmed Efendi (Muhasebeci) 566
Ahmed Efendi (Şeyh) 448
Ahmed Efendi (Şeyhülislam) (Mu'id) 566
Ahmed I 453, 456, 474, 566
Ahmed III 433, 448, 463, 492, 571, 588, 616, 618, 619
Ahmed Kamili 298
Tâkvim-i Devr-i Dâim 298
Ahmed Muhtar Efendi (Serasker Mektupçusu) 227
Ahmed Münib Efendi (Bandırmalızade) 320
Mecmuâ-i Tekâyâ 320, 494, 507, 509, 524, 601, 604
Ahmed Nakşibendi 476
Ahmed Niyazi Efendi (Elhac) 427
Ahmed Paşa (Arap) 576
Ahmed Paşa (Bostancıbaşı) 458
Ahmed Paşa (Derya Firari) 484
Ahmed Paşa (Ekmekçioğlu) 474
Ahmed Paşa (Hastane Başhekimi Mirliva) 334
Ahmed Paşa (Kaptan-ı Derya Firari) 484
Ahmed Paşa (Kesriyeli) 464
Ahmed Paşa (Kıbrıs Beylerbeyi) 576
Ahmed Paşa (Melek) 497
Ahmed Paşa (Sadrazam) (Kara) 486
Ahmed Paşa (Sadrazam) (Şehlagöz) 436, 507
Ahmed Paşa (Şehla) 507
Ahmed Paşa (Tüfengi-i Şehriyari) 302
Ahmed Paşa 429
Ahmed Şükrü Paşa 345
Ahmed Vesim Paşa 381
Ahmedü'l-Bedevi (Seyyid) 589
Ahmed Ağa (Simitçi) 591
Ahmed Efendi (Şeyh) (Kartal Baba) 535
Ahmed Efendi (ulema) 564
Ahmed Nazif Efendi (Maliye Nazırı) 119
Ahmed Reşit [Rey] Bey (Mabeyn Kâtibi) 21, 302
Ahmed Tevfik Bey 220
Aios Vassilos Rum Yardımseverler Cemiyeti 341
Akbıyık Dede 428
Akçakoca 487
Akhisar 35
Akif Mehmed Bey (Teşrifatçı) 584
Akşemseddin 569
Alaaddin (Çelebioğlu) 461
Alaaddin Ali Efendi 564
Alatı salonu 345
Aleko 331
Âlem Bey (Gazi Mahmud Ağa) 428
Alemdar Hasan Ağa 439
Alexander (Sırp Kralı) 121, 124
Ali (Çerkes) 331
Ali (Konca) 546
Ali Ağa (Kabakçı) 520
Ali Ağa (Kasap) 536
Ali Ağa (Kazancıbaşı) 538
Ali Ağa (Kurşuncubaşı) (Hacı) 513
Ali Ağa 302
Ali Avni Bey (Miralay) 55
Ali Bali 471
Ali Bey (İnşaat Memuru) 251
Ali bin Hasan (Hacı) 449
Ali Çelebi 456
Ali Efendi (Kethüda) 587
Ali Efendi (Alyanak Şeyh) 430
Ali Efendi (Divan Kâtibi) 470
Ali Efendi (Hacı) 348, 491
Ali Efendi (İmam) 569

Ali Efendi (Kebapçı) 539
Ali Efendi (Kisedar Sabih) 615
Ali Efendi (Simitçi) 591
Ali Efendi (Şeyhülislam) (Zenbilli) 428, 568, 592
Ali Efendi (Yüzbaşı) 618
Ali Fakih Efendi 429
Ali Paşa (Bezzaz-ı Cedid) 452
Ali Paşa (Çorlulu) 429, 463, 607
Ali Paşa (Defterdar) 568
Ali Paşa (Hekimbaşızade) 482
Ali Paşa (Hekimoğlu) (Sadrazam) 445, 493, 505, 526, 539, 571
Ali Paşa (Mollacıkzade) 545
Ali Paşa (Sadrazam) (Nişancı) (Bıyıklı) 503
Ali Paşa (Sadrazam) (Semiz) 457, 483
Ali Reis (Midillili) (Hacı) 561
Ali Reis (Seyit) 589
Ali Rıza (Tahrirat Kâtibi) 342
Ali Rıza Bey (Derviş) 111
Ali Satı Efendi 320
Alief 350
Allgemeine Zeitung gazetesi 274
Alman İane Komitesi 125
Alman Mülakatı Madalyası 138
Almanca 297
Almanlar 126, 129, 149, 255, 275, 340, 345, 350, 352, 355, 390
Almanya 272, 274, 304, 352, 386, 391
Amber Ağa (Darüssaade Ağası) 596
Ambraseys, N. 47, 296, 297, 337, 365
Amerika 126, 127, 141, 178, 257, 272, 275-277, 344, 349, 350, 386, 391
Amerikan Sismoloji Derneği 184
Ammianus Marcellinus (tarihçi) 1
Anadolu 33, 39, 71, 118, 119, 146, 293, 307, 322, 449, 451
  Doğu Anadolu 1
Anadolu Demiryolu Hattı 63, 64
Anadolu Kazaskerliği 473, 521, 564, 565, 577
Anadolu kıtlığı 118, 293
Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 295
Anderson, F. W. 305
Andon Bey 156
Anika 302
Ankara 33
Annuaire Oriental 321, 363
Anvers (belediye başkanı) 126, 340, 342
Apik Efendi (Uncuyan) 123, 339, 347, 348, 374
Aram Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi Reisi) 317
Araplar 431, 433
Arapça 296
Aras Vadisi 1
Arif Efendi (Hacı) 123, 347
Arif Efendi (Zahire Nazırı) 618
Aristakis Azaryan Efendi (Ticaret Odası Başkanı) 123, 347
Aristide Coumbary Efendi (Rasathane-i Amire müdürü) 12, 30, 179, 180, 185, 187, 188, 264, 306, 363
Arnavutlar 433
Arsenios 578
Arslan Efendi (Ticaret ve Nafia Nezareti Turuk ve Ma'abir Müdür Yardımcısı) 317
Artin Ağa (Bahçevanoğlu) 530
Asaf Bey (Mühendis Binbaşı) 54, 213, 218, 249, 374
Asakir-i Mansure-i Muhammediyye 467
Asım Molla 432
Askeri Tekaüt Sandığı 136
Aslan Efendi (Turuk ve Meabir İdaresi Müdür Muavini) 220
Asya 33, 39, 300, 307
  Orta Asya 279
Aşki Mehmed Efendi 564
Ata Bey (Hazine-i Evrak Müdürü) 160
Ataullah Efendi (Şeyh) 598
Atik Ali Paşa 5, 433, 535
Atik Girid Madalyası 138
Atin 350
Atina 150, 179, 352
Atina Rasathanesi 12, 299
Attila 279
Avni Mehmed Efendi (Defterdar) 476
Avramides, John (Con) Paşa 23, 320, 512, 520
Avramides, John veya Con Paşa (İdare-i Mahsusa Müdürü) 23, 320, 512
Avrupa 14, 33, 46, 49, 88, 94, 108, 118, 124, 126, 127, 129, 138, 148, 178, 179, 181, 211, 217, 221, 255, 257, 266, 272-274, 279, 296, 298, 304, 307, 322, 342, 344, 362, 391

Avrupa Makrosismik Cetveli (EMS) 307
Avusturya 126, 149, 255, 272, 340, 345, 350
Ayar, Mesut 324
Ayas (Mimar) 503, 562
Ayasofya-i Kebir Vakfı 437
Ayasuluğ [Selçuk] 352
Aydın (Kethüda) 438
Aydın 127, 191, 343
Aydınlı köyü 570
Aynaroz 150
Aynihayat Hatun 439
Ayşe Hanım (Ebe Kadın) 473
Ayvansarayi Hüseyin Efendi 320, 431, 434, 437, 465, 498, 507, 508, 520, 538, 539, 583, 607, 620
Hadîkatü'l- Cevâmi 320, 424, 425, 430, 448, 452, 453, 461, 462, 466, 468, 469, 471, 475, 480, 487, 494, 499, 500, 503, 505, 507-509, 513, 515, 523, 532, 533, 535, 537, 540, 551, 553, 559, 561, 562, 566, 572, 576, 589, 594-596, 604, 613
Azerbaycan 483
Aziz Bey 113

Babaeski 33, 457, 553
Babıâli 25, 31, 45, 46, 104, 112, 114, 119, 127, 141, 143, 146, 156, 160, 177, 178, 179-181, 183, 188, 190, 194, 201, 218, 219, 261, 270, 271, 273, 276, 277, 311, 332, 345, 346, 362-364, 368, 376, 389-391
Babıseraskeri İnşaat Dairesi 375
Babüssaade 441, 453, 455, 466, 503, 510, 534, 596
Bacolla, A. 299
Tableaux pour La Coincidence des Dates 299
Bağdat 120, 127, 441
Bahr-ı Sefid 307, 369, 481
Bahriye 12
Bahriye Nezareti 201, 204, 208, 368
Baker, Georges 147
Balaban Ağa bin Abdullah 443
Balıkesir 306, 382
Bali Mehmed Efendi (Kâtip) 543
Bâli Paşa 445
Balyan, Agop 459
Balyan, Garabet Amira 550
Balyan, Minas Efendi 374
Balyan, Nikogos 573
Balyan, Sarkis 157, 459, 553, 556
Balyan, Senekerim 450
Bandırma 35
Barbaros Hayrettin Paşa 462
Barbolani, Raffaele (Kont) 519
Basiret gazetesi 118
Basra 127
Başbakanlık Osmanlı Arşivi 72, 198, 312, 339, 365
Batum 342
Batur, Afife 436, 442, 444, 477, 497, 506, 509, 510, 537, 541, 544, 555, 557, 580, 606
Bayezid Ağa 446
Bayezid II 4, 337, 433, 447, 466, 468, 473, 476, 485, 502, 511, 514, 523, 535-537, 543, 546, 549, 553, 562, 563, 590, 593, 607, 613
Bayrak, Orhan 328
Bayram bin Eyne Bey 491
Bayram Paşa (Sadrazam) 447, 453, 500, 564
Bayrami tarikatı 507
Bayrı, Mehmet Halit 392
İstanbul Folkloru 392
Bedevi 427, 439, 448, 601
Behçet Bey (Kaymakam) 547
Behice Sultan 569
Behram Çavuş 448
Bekir (Hacı) 548
Bekir Efendi (Matbaa-i Osmaniye Müdürü) 338
Bektaşi 494, 522, 539
Belçika 218, 346, 355
Belgrad 126, 342, 349, 367, 516
Belgrad İane Komisyonu 342
Belvü (Avusturyalı) [Belle Vue] 436
Ben Nevis Rasathanesi 182
Berlin 126, 143, 148, 180, 257, 307, 342, 345
Berlin Belediye Başkanı 342
Berlin Komisyonu 342
Berlin Sefareti 180
Bertelli 184
Berthier (Mimar) 155, 158, 161, 200, 219, 222, 355, 375

Beşir Ağa (Hacı) 492, *595*
Beyliyan (Osmanlı Opera Kumpanyası Müdürü) 345
Beyrut 343, 352
Bezmiâlem Valide Sultan 489
Biga Sancağı İane Komisyonu 342
Bilad-ı Selase 174, 205, 368, 369
Bilecik 35, 306
Birmingham 307, 309
Birmingham King Edward High School 13
Birunabad 345
Bizans 1-3, 250, 295, 367, 384, 434, 443, 453, 490, 512, 522, 539, 540, 544, 546, 576, 585, 617
Bogos (Eczacı) 326
Bogos (Fesçi) 483
Bogos Efendi 297, 375
Bohor, Ancelo (Doktor) 324
Bolayır, Ali Ekrem 26
Bolu 127
Bombay 340
Bonkowski Paşa (Hıfzıssıhha-i Umumiye Müfettişi) 332
Bosnavi Mustafa Efendi 507
Boston 342
Boston Transcript 391
Bourgeois (Fransız mimar) 441, *555*
Bozburun 34
Bozcaada 52, 307, 605
Brassart 181, 184, 363
Brüksel 126, 130, 342
Buca 345
Bulgar Eksarhlığı 341
Bulgaristan 33
Burhaneddin 325
Burnaz İbrahim Ağa 469
Bursa 6, 11, 35, 40, 41, 71, 77, 134, 189, 291, 298, 306, 307, 323, 337, 454, 507
Bükreş 33, 41, 307

Cabir bin Şemre (Cabir bin Abdullah) 434, *455*
Cafer (Arakiyeci) 431
Cafer Ağa 455
Cafer Efendi (Mühendis) 368
Cambon 149
Cambridge Bilimsel Aletler Şirketi 362
Cambridge Üniversitesi 181, 182
Cancani, A. 307
Canfeda Hatun 456
Caritas Yardımseverler Cemiyeti 341
Carre, Olivier (Mimar) 167, 168, 214, 357, 358
Cecchi 184
Cedid Valide Sultan Evkafı 617
Celal Bey (Divan-ı Harp Alay Kâtibi) 21, 331
Celal Esat [Arseven] Bey 21
Celalettin Muhtar Efendi (Doktor Binbaşı) 332
Celveti tarikatı 320, 445, 561
Cemal 353
Cemal Bey (Yüzbaşı) 168
Cemal Bey (Ziraat Bankası Müdürü) 123, 146
Cemal Bey Efendi 347
Cemil Bey (Binbaşı) 382
Cemil Bey (Topuzlu) (Mekteb-i Tıbbiye Cerrahi Kliniği Muavini) 211
Cemiyet-i Rüsumiyye 113
Cemşit Çavuş 507
Cerrahilik 571
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları 507
Cervati, Raphael 321, 322
Cevat Bey (Yüzbaşı) 358
Cevat Paşa (Sadrazam) 122, 123, 138, 155, 185, 187, 195
Cevdet Paşa 337
Chicago 126, 349
Christian Herald 126, 140, 141, 275, 342, 390
Cisr-i Mustafa Paşa 33
Clara Bratola Draperis 585
Clifton, George H. 20, 299
Collegio Romano Rasathanesi *ayr. bkz.* Roma Rasathanesi 180-182
Comptes rendus de Académie des Sciences 364
Constantin Macridi Efendi (Rasathane Kâtibi) 185
Corci (Georgy?) Bey (Doktor) 326
Cosmos dergisi 13, 18, 36-38, 69, 70, 133, 253, 299, 301, 321
"Tremblement de Terre de Constantinople" 13, 36, 37, 299
Coumbary Vasil Kalfa (Kumbari Vasil Kalfa) 355, 384

Craig, J. E. 182, 363
Crédit Lyonnais 343
Cumhuriyet gazetesi 582
Currie, Philip (Sir) 31

Çakır Ağa (Sekbanbaşı) 459, 460, 611
Çanakkale 52, 307, 605
Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu 225, 226, 236, 241, 382
Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu Sandığı *ayr. bkz.* Kapalıçarşı Tamirat Komisyonu Sandığı 225
Çerkezyan Efendi 220
Çeşme 352
Çırçırlılar 280
Çorlu 6, 35

D'Aronco (Mimar) 58, 155, 161, 163, 166-168, 185-187, 202, 210, 214, 216-218, 242, 245, 249, 316, 355, 358, 364, 366
Dadian, Boghos 620
Dadian, Ohannes 620
Dahiliye Nezareti 62, 63, 128, 344
Daily Chronicle 272
Damat Ferhat Paşa 483
Daniş Bey (Hacı) (Şehremaneti Sicill-i Ahval Dairesi Başkâtibi) 347
Darphane 141
Darülfünun 297
Darüssaade 424, 465, 491, 492, 508, 544, 549, 556, 559, 595, 596
Davison, Charles 13, 14, 291, 309
"The Constantinople Earthquake of July 10, 1894" 13, 14, 291, 309
Davut Ağa (Babüssaade Ağası) 466
Davut Ağa (Mimarbaşı) 458
Davut Bey 462
Davut bin Abdülhay (Kara Nişancı) (Küçük) 466
Davut Paşa (Derviş) 466
Davut Paşa (Kara) 566
Davut Paşa 438
Dayi Ömer Ağa 447
De Rossi 184
Debbağ Hacı Pir 494
Dedeağaç 33, 307
Demirkent, Işın 1, 295
"Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler" 295
Demirtaş 35
Demiryolu İdaresi 345
Demiryolu Madalyası 349
Deprem Rasathanesi (Hareket-i Arz Rasathanesi) 187
Dergâh-ı Âli 609
Dersaadet Anonim Su Şirketi *ayr. bkz.* Terkos Su Şirketi 88, 327
Dersaadet Belediye Kanunu 177, 330
Dersaadet Rasathanesi *ayr. bkz.* Rasathane-i Amire 12
Dersaadet Rıhtım Şirketi 175
Derviş Paşa 22
Deutsch Zeitung 274
Devlet Salnâmesi 298
Dimetoka 33
Dimitri (İtalyan) 218
Dimitri (Rum fırıncı) 474
Dinar depremi 9
Divan-ı Hümayun 312
Dizer, Muammer 309
Dobreş Efendi (Doktor) 86
Doğu Ortodoks Kilisesi 352
Dokuzuncu Belediye Dairesi 197
Dolmabahçe vapuru 114
Donanma İane Madalyası 349
Dresden 126, 352
Dresden İane Komitesi 392
Dutton ve Hayden tekniği 35
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 252
Düzce 4
Dybowski, X. 64, 298, 310, 318
"Tremblement De Tere De Turquié A Adabazar" 298

Eastern Telgraf Şirketi 52, 313
Ebniye Kanunnamesi (Nizamnamesi) 73, 172, 173, 174, 361
Ebniye-i Seniyye Anbarı 55, 314
Ebulfazl Mahmut Efendi 473
Ecole des Beaux-Arts 353
Edhem Bey (Maliye Meclisi üyesi) 156, 339, 354
Edirne 307, 433, 456, 498, 588
Ege Denizi 33
Eginitis, Dimitrios (Atina Rasathanesi Müdürü) 12-14, 16-18, 33-35, 37-39, 41, 42, 73, 181, 266, 271, 289, 292, 297-300, 304-306, 308, 309, 318, 322
10 Temmuz 1894 Depremi 12

Eğrikapı Kilise Vakfı 518
Eirene (İmparatoriçe) 545
Ekrem Bey 123, 347
El-Liberal 272
El-Müeyyed 343
Electra vapuru 313
Elhac Mehmed Efendi 457
Elvan Çelebi 475
Emile Lacoine Efendi 12, 35, 185, 297
Emin Ağa (Kasap) 536
Emin Efendi (Yorgancı) 617
Emin Paşa (Redif Fırkası Kumandanı) 343
Emin Sinan Bey 475
Emine Sultan (Mihrişah) 438
Emir Hace (Hoca) Seyyid Mustafa Efendi 476, 614
Emlak-ı Hümayun 237
Emniyet Sandığı 319, 381, 607
Emrullah Efendi 123
Endülüs Arapları 431
Engin, Vahdettin 297
Enver Bey 378
Ercan, Ahmet 309
Erdek 35
Erdem, Nuriye Pınar 295, 309
Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu 295
Erdenen, O. 304
Ereğli 35
Erkân-ı Harp Dairesi 247
Ermeni Patrikhanesi 254
Ermenice 258
Ermeniler 29, 85, 108, 122, 148, 209, 251, 253, 254, 305, 311, 320, 330, 339, 347, 349, 371, 391, 477, 478, 517, 580
Ersoy, Mehmet Akif 392
"Çanakkale Şehitleri" 392
Erüreten, Metin 139, 142, 143, 176, 349
Erzincan depremi 9
Esad Efendi 478
Esad Mehmed Efendi (Şeyhülislam) 601
Esadullah Ağa 543
Eser-i Cedid vapuru 19
Eskişehir 63, 64, 318
Esma Sultan 479, 599
Eş-Şeyh Ali 503
Evhat (Hacı) 492
Evkaf 53, 54, 194, 195, 198, 201, 245, 318, 371, 465, 474, 493, 543, 554, 557, 561, 581, 603, 611
Evkaf Hazinesi 195, 197, 222, 225
Evkaf Nezareti 53, 65, 88- 90, 101, 102, 108, 112, 153, 158, 165, 193-201, 203-205, 208, 209, 212, 222, 232, 233, 236, 237, 242, 245, 366-369, 371, 377, 380, 381, 424, 427, 603
Evkaf-ı Hümâyûn 319, 334, 369
Evliya Efendi (?) 480
Evliya Mehmed Efendi 492
Ewing, J. 181, 183, 362
Eyice, Semavi 383
Eyüp Ağa (Bakkal) 442
Eyüp Ağa (Haznedar) 480

Fahrettin Efendi 480
Faik Bey (Su Nezareti Başkâtibi) 88, 199
Falip 265
Fatih Sultan Mehmed 429, 431, 437, 453, 483, 493, 497, 603
Fatih Sultan Mehmed Han Vakfı 370
Fatih Vakfı 437
Fatma Bihin 381
Fatma Hatun 482, 551
Fatma Sultan 457, 469, 556
Fazıl Ahmed Paşa (Köprülüzade, Sadrazam) 430, 613
Fazlı Paşa 344
Fenari (Molla) 469
Fenari İsa Bey 564
Fendemi (Keresteci) 541
Ferit Efendi (Mühendis) 318
Ferruh Ağa 483
Fevzi [Çakmak] Bey 21
Feyzullah Efendi (Anadolu Kazaskeri) 521
Feyzullah Efendi (Mahmut Çavuşzade) 586
Feyzullah Efendi 484, 613 (Şeyhülislam 484, 613)
Finkel, Caroline 47, 296, 297, 337, 365
Firuz Ağa 485
Fitlbum, Nicolas 340
Florina 365
Forel, F. A. 36, 307
Fossati Kardeşler 383
Aja Sofia, Constantinople, As Recently Restored by Order of H. M. Abdul Medjid 383
Fossati, Gaspare 244, 504
Foti (Taşçı) 320, 605
Fotyadi 162, 194

Fournier Haber Ajansı 275, 341
Frankfurt gazetesi 391
Fransa 149, 218, 255, 267, 272, 340, 342, 374, 391
Fransa Sefareti 149, 255, 485
Fransızlar 19, 149, 298, 352, 353, 357, 362, 391, 441, 485, 555, 556, 579
Fransız Reji İdaresi 579
Fransız Ticaret Odası 149, 351
Fransızca 12, 13, 190, 296, 558
Fransisken tarikatı 585
Fremden-Blatt gazetesi 272, 299, 390
Frerler 485
Fuad Paşa (Sadrazam) 109, 453
Fuat Paşa (Keçecizade) 485

Galatasaray Futbol Kulübü Hatırası Madalyası 349
Galip Efendi (Hariciye Muavini) 59
Galip Paşa (Evkaf Nazırı) 195-197, 201, 202, 232, 245, 556
Galitekin, Ahmet Nezih 320, 508
Galland, Sabaro (Mühendis) (Ticaret ve Nafia Nezareti Fen Müşaviri) 200, 214, 216-219, 317, 368, 373, 375
Garipağaoğlu, Nuriye 547
Gaulois gazetesi 275, 341, 342, 350
Gavril Efendi (Beyrut Metropolidi) 352
Gazi Mustafa Paşa Vakfı 442
Gebze 34, 76, 134, 136, 318, 328, 442, 487, 570, 594
Gedik Abdullah Ağa (Kaptan) 488
Gedikliyan Dergâhı 499
Gelibolu 33, 508, 610
Gemlik 189, 306, 442, 488, 499, 514, 544, 560, 580
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) 312
Geneste ve Herscher Fabrikası 324
Gevher Sultan 458
Gevherhan Sultan 488
Geyve 35, 65
Girit 307
Gonca Hatun 534
Gölcük depremi 9, 42, 77, 290, 292
Gölpazarı 35
Gray, T. 181
Greenwich Rasathanesi 182
Gülersoy, Çelik 240, 241, 378
Gülnuş Valide Sultan 435, 616
Gümülcine 33
Güran (Molla)
Gürcistan 483

Habeşi Mehmed Ağa (Darüssaade Ağası) 465
Hacı Bayram-ı Veli 428
Hacı Bektaşi Veli 539
Hacı Beşir Ağa (Darüssaade Nazırı) 595
Haci Tanaş 494
Hacopulo, Kiryako (banker) 547
Hacopulo Efendi (Belediye Reisi) 547
Haçik (Kireççi) 544
Hademe-i Hassa 491
Hadika-i Hassa 468
Hakkı (Deli) 392
Hakkı Bey (Üsküdarlı) 302
Hakkı Efendi (Kâtip) 480
Hakkı Efendi 495
Halep 118, 127, 340, 343
Halep-Antakya depremi 118
Halid Bey (Miralay) 384
Halid bin Zeyd Ebu Eyyub el-Ensari 480
Halid Efendi 279, 323
Hareket-i Arz Destanı 279, 323, 392, 393
Halil Ağa (Börekçi) 453
Halil Ağa (Hacı) 549
Halil Ağa (Hammami) 587
Halil Ağa 536
Halil Attar (Hoca) 507
Halil Edhem Bey (jeolog) (Müze-yi Hümayun Müdür Muavini) 13, 33, 35, 39, 41, 178, 250, 267, 271, 297, 308, 386-388
Hareket-i Arza Dair Birkaç Söz 13, 178, 267
İlm-i Maadin ve İlm-i Tabakatü'l-Arz 35, 297, 308
Muhtasar İlm-i Tabakatü'l-arz 297, 308, 388
Halil Hamit Paşa (Sadrazam) 520
Halil Paşa (Sadrazam) 613
Halim Ağa (veya Baba) 392
Halim Efendi (Hacı) 460
Halit Bey (Erkân-ı Harbiye miralayı) 247, 250
Halit Bey (Piyade Kaymakamı) 200

Hall, George 140
Haluk (Tevfik Fikret'in oğlu) 286, 287
Halvetilik 477, 521, 534, 546, 549, 557, 599, 611
Hamburg 126
Hamidüddin Efendi (Seyyid) (Efdalzade) 473
Hamza (Hacı) 492
Hanotaux (Fransa Dışişleri Bakanı) 340
Hareket-i Arz Madalyası (Hareket-i Arz Musabinine İane Madalyası) 139, 142-144, 293
Harem-i Hümayun 456
Haremeyn-i Şerifeyn 29
Hariciye Nezareti 25, 181, 255, 257, 273, 299, 303, 309, 350, 352, 363, 389, 391
Has Murad Paşa (Sadrazam) 427
Hasan Ağa
Hasan Ağa (Hacı) 492, 569, 592
Hasan Ağa (Hasodabaşı) 551
Hasan Ağa (Hoca) 568
Hasan Ağa (Mimar) 562
Hasan Ağa (Mültezim) 464
Hasan Ağa (Topçubaşı) 456
Hasan Ağa (Tütün Gümrüğü Mukataası Emini) 535
Hasan Ali Bey (Telgraf ve Posta Nazırı) 111
Hasan Bey (Ebniye-i Seniyye Memuru Miralay) 58, 166
Hasan Efendi (Kazasker) 521
Hasan Efendi (Kolağası) (Hacı) 546
Hasan Efendi (Şeyhülislam) 602
Hasan Efendi 499
Hasan Fehmi Paşa (Aydın Valisi) 343
Hasan Hilmi Paşa (Hicaz Valisi) 29
Hasan Paşa (Cezayirli) 458, 487, 587
Hasan Paşa (Moralı) 569
Hasan Paşa (Seraskerlik Masraf Nazırı) 59, 111
Hasan Paşa (Seyyit) 500
Hassa 315, 562, 614
Hassa Müşiriyeti 62
Haşimilik 445
Hatice Fehime Hanım 381
Hatice Kadın 615
Hatice Sultan 498, 502, 569, 595, 611
Havsa 33
Hayreddin (Arpacı) 432
Hayreddin Çelebi (Hamal) 473
Hayreddin Paşa 470
Hayri Bey (Mühendis) 162, 504
Hazine-i Amire 507
Hazine-i Hassa 201, 355, 356, 362, 368, 375, 504
Hazine-i Hassa Nezareti 237, 249, 314
Hazine-i Maliye *ayr. bkz.* Maliye Hazinesi 146
Hekim Çelebi 505
Hendesehane (Humbaracı Ocağı) 61, 62, 210, 218, 249, 314, 353, 510
Henry Woods Paşa 147
Herald Karatin 390
Herscher Fabrikası 324
Hersek 6
Hıfzıssıhha-i Umumiye Komisyonu 327
Hırka-i Saadet Odası 506
Hızır Bey 506
Hicaz 29, 305
Hilmi Efendi 229, 533
Hilvan 345
Himmet Efendi 507
Hoca Ali (Kaptan) 507
Hristaki Zografos Efendi (Banker) 352, 509
Hurşit Efendi 162, 194, 368
Hüdavendigâr 40, 134
Hüma Hatun 445
Hümaşah Kadın 476
Hünkâr İskelesi Madalyası 138
Hürmüz Kalfa 162, 315, 353
Hürrem Sultan 212
Hüsameddin Çelebi 609
Hüsameddin Efendi 382
Hüseyin (Belde Müftüsü) 342
Hüseyin (Poyraz) (Kanlıcalı) 282, 392
Hüseyin Ağa (Aşçı) 425
Hüseyin Ağa (Darüssaade Ağası) 549
Hüseyin Ağa (Gureba-yı Yemin Ağası) 488
Hüseyin Ağa (Kileci) 535
Hüseyin Ağa (Küçük) 569
Hüseyin Ağa (Kürkçübaşı) (Hacı) 551
Hüseyin Ağa (Otakçıbaşı) 574
Hüseyin Ağa (Tütüncü) (İranlı) 610
Hüseyin Bey (Hacı) 493
Hüseyin Bey (Şirket-i Hayriye memuru) 602
Hüseyin Dede (Şeyh Hacı Elhac) (Hacı Dede) 428, 583
Hüseyin Efendi (Şeyhülislam Ahizade) 568
Hüseyin Efendi (Belediye Başkanı) 342

Hüseyin Efendi (Doğramacı) 471
Hüseyin Efendi (Evkaf-ı Hümayun Tanzifat Müdürü) 334
Hüseyin Efendi (Şeyh) 428
Hüseyin Efendi (Şeyhülislam Kethüdası Debbağzâde) 594
Hüseyin Efendi (Zerdecizade) 534
Hüseyin Kâzım (Kadri) 26, 388
"Harekât-ı Arziyye" 388
Hüseyin Nazım Paşa (Zaptiye Nazırı) 53, 96, 119
Hüseyin Paşa (Amcazade) 430
Hüseyin Paşa (İstihkâm ve İnşaat Dairesi Reisi Erkân-ı Harbiye Mirlivası) 168, 358
Hüseyin Paşa (Lala) 551
Hüseyin Rıza Paşa (Adliye Nazırı) 312
Hüsnü Bey (Polis Müdürü) 213
Hüsnü Paşa (Mirliva) 166, 200, 485
Hüsrev Çelebi (Hacı) 508
Hüsrev Çelebi Dergâhı 29
Hüsrev Efendi (Molla) 564

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri ve Kültür Bakanlığı İslam Ansiklopedisi Yayım Müdürlüğü 500
İ.Ü. Rektörlüğü 549
İane-i Musabin ve Hastagân Komisyon-ı Âlisi 61, 68, 93, 96, 102, 105, 116, 117, 119, 120, 122-124, 127-131, 134, 144-149, 151, 175, 195, 222, 237, 254, 293, 329, 339, 346, 351, 352, 377, 392
İbrahim (Hacı) 583
İbrahim (Sokollu'nun oğlu) 511
İbrahim (Sultan) 437
İbrahim Ağa (Babüssaade ağası) 503
İbrahim Ağa (Su Nazırı) 602
İbrahim Ağa (Üsküb) 611
İbrahim Çavuş 431
İbrahim Edhem Efendi 314, 448
İbrahim Efendi (Defterdar) 507
İbrahim Efendi (Kuşadalı) 549
İbrahim Efendi (Olanlar Şeyhi) 572
İbrahim Efendi (Saray-ı Hümayun Hademe Kolağası) 355, 384
İbrahim Efendi 593
İbrahim Paşa (Çandarlı) (Halil Paşazade) 511
İbrahim Paşa (Damat) (Nevşehirli) 457
İbrahim Paşa (Damat) 448, 511, 530, 547, 568
İbrahim Paşa (Hadım) (Tavaşi) 487
İbrahim Paşa (Hadım) 512
İbrahim Paşa (Kadı)
İbrahim Paşa (Kaptan-ı Derya) 532
İbrahim Paşa (Mirliva) 200
İbrahim Şevket 299
İbrahim Ümmi Sinan (Şeyh) 611
İdare-i Mahsusa 19, 23, 27, 113, 114, 128, 305, 320, 377, 512
İğnecik 35
İhsaiyat Mecmuası 203, 204, 207, 254
İhsan Bey 513
İhsan Efendi (Ambar Memuru) 378
İkinci Dünya Savaşı 611
İkinci Meşrutiyet 582
İlyako (Banker) 352
İlyas Bey (İmrahor) 513, 563
İlyas Bey 487
İlyas Çelebi 487
İmralı Adası 35, 309
İmtiyaz Nişanı 138
İnebey 513
İnegöl 35
İngiliz Levant Şirketi 337
İngiliz Ticaret Odası 147, 148, 149, 272
İngilizce 296
İngilizler 118, 148, 337
İngiltere 257, 272, 273, 276, 307, 351, 386, 390,
İnşaat-ı Askeriye Dairesi 168
İranlı Hüseyin Ağa (Tütüncü) 610
İsa (Sancaktar Hacı) 493
İsak (Marmaralı) 555
İshak Ağa 540
İshak Cevdet 315
İshak Paşa 514
İshakzade İsmail Efendi (Şeyhülislam) 601
İskender Ağa (Helvacıbaşı)
İskender Çelebi (Debbağ) 515
İskender Çelebi 591
İskender Paşa (Magosa Fatihi) (Gazi) 515
İskender Paşa (Vezir) 445, 493, 515
İskoçya 182
İsmail Ağa (Topçubaşı) 608
İsmail Efendi (Çolak İmam) 602
İsmail Efendi (Şeyh) 497
İsmail Hakkı Efendi (Çukur Muhallebici) 379

İsmail Hakkı Sami Efendi 228
İsmail Paşa (Hıdiv-i Esbak) 485, 506
İsmail Zühdü Paşa (Altunizade) 429
İsmet Bey (Mühendis) 325
İsmet Molla (Yeniköy Naibi) 204
İsmihan Sultan 511, 515
İspanya 257, 272, 346, 386, 431
Issız Ada (Hayırsız Ada) 259
İstanbul Borsası 498
İstanbul depremi 9, 10, 13-15, 37, 47, 181, 265-278, 289, 386, 388
İstanbul gazetesi 304
İstanbul Rus Elçiliği 351
İstanbul Surları Tamirat Komisyonu 247
İstanbul Valiliği 492, 504, 569
İstavraki Efendi 565
İstefan 302
İstihkâm ve İnşaat Dairesi 166-169, 200, 247
İsviçre 253, 345, 352, 392
İş Bankası 577, 612
İş Bankası Müzesi 577
İtalya 149, 180, 181, 184, 188, 190, 294, 346, 519
İtalya Sanayi Bakanlığı 190
İtalya Sefareti 190
İtalyan Ticaret Odası 149
İtalyanca 296, 375
İtalyanlar 149, 218, 316, 335, 345, 371, 519
İzak Molho Efendi 143, 339
İzmir 33, 127, 150, 307, 313, 324, 343
İzmir İane Komisyonu 343, 345
İzmit 1, 2, 4, 6, 34, 63, 64, 77, 134, 291, 307, 309, 318, 323, 384, 451, 484, 519
İzmit Evkaf Müdüriyeti 318
İzmit Körfezi 34, 39, 42, 266, 267, 292, 294, 300, 318, 487
İznik 35
İzzet Ali Paşa (Damat Mehmed Paşazade) 588, 614
İzzet Efendi (Seccadecibaşı) 302
İzzet Mehmed Paşa (Sadrazam) 444, 519
İzzeti Şeyh Mehmed Efendi (Vişnezade) 464

Japonlar 303
Japonya 178, 181
Jasmund, August (Hazine-i Hassa Mimarı) 158, 162, 194, 245, 355, 356
Jonston 391
Joseph, Franz 126, 149, 255
Journal seismologique du Japan 364

Kabri Taif 305
Kadiri tarikatı 471, 505, 535, 564, 572, 601
Kadiri Tekkesi 503
Kadri Bey (Müze-yi Hümayun Dahiliye Memuru) 251
Kahire 345
Kalfayan Mihran Efendi 260, 374
Kalyupi 325
Kambanakis, Patroklos 158
Kamer Hatun 480
Kâmil Bey 143, 146
Kâmil Efendi (Meskûkat Müdürü) 123
Kamondo Bankası 123, 339
Kandıra 65
Kandilli Rasathanesi 299, 309
Kanuni *ayr. bkz.* Süleyman I 212, 324, 424, 439, 445, 454, 455, 468, 487, 493, 502, 505, 511, 533, 536, 551, 564, 570, 577, 595, 606, 611, 618
Kapalıçarşı Tamirat Komisyonu Sandığı *ayr. bkz.* Çarşı-yı Kebir Tamirat Komisyonu Sandığı 222
Kaplan, Mehmet 393
Kara Baba 533
Kara Baba Dergâhı 29
Karadağ 126, 346, 350, 386
Karamürsel 2, 4, 6, 34, 63, 65, 535
Karşıyaka 345
Kartal Kaymakamlığı 98
Kasabyan Efendi (Doktor) 302
Kasım (Kâtip) 537
Kasım Abdullah Ağa 553
Kasım Ağa (Mimar) 562
Kasım Ağa (Sekbanbaşı) 576
Kasım Bey bin Abdullah 536
Kastamonu 127
Kâşif Efendi 53, 193
Katerina römorkörü 113
Katolik 27, 122, 255, 305, 339, 385, 485, 532, 537
Kavala 307
Kaygılı, Osman Cemal 392, 393
İstanbul'da Semaî Kahveleri Meydan Şairleri 392

Kaysuni Mehmed Efendi 538
Kazasker Abdülkadir Efendi Vakfı 505
Keçeci Hayreddin Vakfı 585
Kemal (Esir) 479
Kemal (Şalcı) 598
Kemal (Şekerci) 600
Kemaleddin (Baklacı) 443
Kemaleddin (Çıkrıkçı) 462
Kemaleddin (Mimar) 448, 562
Kemaleddin (Zihgirci) 430
Kemalpaşa Mahallesi 484
Kemankeş Mustafa Paşa 515
Kerime Hatun 541
Kılıç Ali Paşa (Uluç) 541, 588
Kınalıada Rıhtım Kumpanyası 300
Kınaylı, Hüsnü 393
Kırcaali 33
Kırım Savaşı 118, 556
Kırkkilise 33
Kiepert, Johann Samuel Heinrich 307
Asiatische Türkei 307
Generalkarte von Kleinasien 34
Kiev 352
Kirkor Efendi (Karagözoğlu) 238
Kitnos Manastırı 352
Klopsch, Louis 127, 140, 141, 143, 349
Kocaeli 484, 487
Kolera Madalyası 349
Komisyon-ı Mahsus 164, 165
Konstantinopolis gazetesi 260, 303
Konya 33, 118, 307
Konya-Ilgın depremi 118
Korkut Beyzade Karabaş Mustafa Ağa 534
Kosova 127
Kostaki Efendi 339, 347
Kosti Kalfa (Midillili) 384
Kosti Kalfa (Papasoğlu) 162, 245, 353
Kosti Kalfa (Şarköylü) 210
Kuban, Doğan 459
Kurban Bayramı 5, 118, 234
Kurt Kaptan 425
Kusec Mehmed Efendi (Sipahi Kalemi Başhalifesi) 601
Kuzey Anadolu Fay Hattı 1
Kürtler 433
Kütahya 377
Kütükoğlu, Mübahat S. 207, 464, 569, 579, 584, 587
XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri 207
L'Orient gazetesi 187
La Nature dergisi 64, 87, 298, 310, 318, 364
La Science Illustrée dergisi 246
Lahn, Ervin 295, 309
Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu 295
Lange, Paul 129, 140, 345, 346
Lautenburg, Sigmund 345
Le Dix-Neuvième Siècle gazetesi 391
Le Figaro gazetesi 275, 341, 342
Le Soir gazetesi 391
Le Stamboul gazetesi 260
Leclerq (Tünel Komiseri) 214, 219, 220, 368
Levanten 297, 353, 619
Livas, Georges 350
Liverpool Rum cemaati 352
Liyakat Madalyası 349
Logofet Bey 11, 264, 268, 271, 296, 388
Lokadis Efendi (Venedik Şehbenderi) 342
Lokmagözoğlu 530
Lokris depremi 309
London Morning gazetesi 272
Londra 126, 127, 147, 148, 179-181, 272, 351, 352, 390
Londra Belediyesi 147, 390
Londra Sefareti 179, 180, 182, 363, 390
Lüleburgaz 6, 33, 35
Lütfi Paşa 598

M. Tets van Goudrian (Hollanda'nın İstanbul Sefiri) 340
Maarif Dairesi *ayr. bkz.* Maarif Nezareti 357
Maarif Nezareti *ayr. bkz.* Maarif Dairesi 110, 160, 187, 188, 189, 208, 250, 251, 315, 370, 458
Maarif Nezareti Mübayaat Komisyonu 370
Mabeyn Başkitabeti 21, 83, 159, 167
Mabeyn-i Hümayun 10, 123
Madrid 257, 390
Mahalle-i Mescid-i Beyçügezoğlu 508
Mahmud Bey Matbaası 26
Mahmud Celaleddin Paşa (Ticaret ve Nafia Nazırı) 220, 221, 222, 224, 225, 226
Mahmud Celaleddin Paşa 220, 221, 224, 225
Mahmud Efendi 302

Mahmud Esad Paşa (Paris Sefiri) 143, 350
Mahmud I 367, 433, 437, 473, 492, 500, 510, 524, 571, 588, 608, 588, 609
Mahmud II 425, 432, 434, 443, 449, 450, 467, 491, 494, 507, 511, 520, 569, 578, 603
Mahmud Nedim Bey (Roma Sefiri) 180, 183, 363
Mahmud (Hacı) 553
Mahmud Ağa 424
Mahmud Efendi (Defterdar) (Nazlı) 468
Mahmud Efendi (Hoca) 613
Mahmud Paşa (Vezir) 554
Mahpeyker Sultan (Kösem Valide Sultan) 431, 455, 523
Makasdar Kalfa (Maarif Nezareti Kalfası) 251
Makedonya 1
Makron Envalos 560
Malatya depremi 391
Maliye Hazinesi *ayr. bkz.* Hazine-i Maliye 197, 201, 219, 222, 225, 362, 377, 504
Maliye Nezareti 146, 156, 172, 200, 203, 339, 366, 381
Malpendo, Arak 269
Malumat 25, 26, 287, 387, 388
Manastır 127, 365
Manul (Ekmekçi) 474
Markianos (İmparator) 384
Marki de Noailles (İstanbul Sefiri) 342
Marmara Adası 2, 35
Marmara bölgesi 3, 35, 77
Marmara Denizi 1, 4, 5, 7, 10, 34, 35, 37, 42, 44, 76, 259, 265, 268, 269, 289, 294, 297, 309, 387, 388
Marmara surları 3, 247, 516
Marmara, Rinaldo 328
Marsilya 340, 345
Maşuk Bey 556
Matbaa-i Osmaniye 120, 124, 338
Matin gazetesi 272
Mavrokordato (Yunan Sefiri) (Prens) 346
Mavroyeni Bey (Washington Sefiri) 126, 141, 143, 273, 276, 340, 342, 391
Mcgill 305
Mecidi Nişanı 12, 138, 350, 358, 378
Meclis-i Âyan 11, 264, 296
Meclis-i Mahsus-ı Vükela 54, 55, 137, 143, 314, 440
Meclis-i Şûra-yı Kavanin 345
Meclis-i Umur-ı Sıhhiyye 113
Mediha Sultan 556
Medine-i Münevvere 29
Medvedev 307
Medvelev-Sponhever-Karnik Cetveli (MSK) 36
Mehmed (Hacı) 493
Mehmed Ağa (Hacı) (Kızlarağası Darüssaade Ağası) 465
Mehmed Ağa (Hacı) (Sadrazam Cigalzade Sinan Paşa'nın mirahuru) 563
Mehmed Ağa (Hacı) 465
Mehmed Ağa (Kilari) 562
Mehmed Ağa (Sadaret Kethüdası) 455
Mehmed Ağa (Sekbanbaşı) 509
Mehmed Ağa (Sivasi) 468
Mehmed Ağa (Solak Kapudan) 428
Mehmed Ağa (tabbah reisi) 433
Mehmed Ağa (Teberdar) 453
Mehmed Arif Efendi 565
Mehmed Bakır Efendi (Anadolu Kazaskeri) (Dökmecizade) 471
Mehmed Bey (Avcıbaşı) 436
Mehmed Bey (Hafız) 247
Mehmed Bey (İzmitli) 484
Mehmed Bey (Kara) 499
Mehmed Bey (Miralay) 168, 214, 358
Mehmed Bey 382
Mehmed bey 508
Mehmed bin İbrahim es-Said el-Askeri 471
Mehmed Cevdet Bey (Belediye Müdürü) 114, 376
Mehmed Cevdet Bey 114, 376, 378
Mehmed Çelebi (Kiremitçibaşı) 543
Mehmed Çelebi (Mumcuzade) (Yorgancı) 566
Mehmed Çelebi 592, 598
Mehmed Dede (Kefçe Dede) 539
Mehmed Efendi (Ağazade) 592
Mehmed Efendi (Asitane Gümrüğü Başkâtibi) 574
Mehmed Efendi (Aşçıbaşı) 433
Mehmed Efendi (Çamlıcalı) 460
Mehmed Efendi (Deruni Şeyh) 469
Mehmed Efendi (Hacı) 540
Mehmed Efendi (Kadı) 603
Mehmed Efendi (Kadıasker) 575
Mehmed Efendi (Kadızade) 524

Mehmed Efendi (Kalaycızade) 515
Mehmed Efendi (Kâtip) 431, 576
Mehmed Efendi (Müeyyetzade) 616
Mehmed Efendi (Nazır) 508
Mehmed Efendi (Serçe) (Hacı) 589
Mehmed Efendi (Seyit) 618
Mehmed Efendi (Seyyar Topçu Kolağası) 232
Mehmed Efendi (Sivrikoz) 593
Mehmed Efendi (Şeyhülislam) 462
Mehmed Efendi (Zeyrek Molla) 545
Mehmed Han (Sultan) 318, 483, 550
Mehmed Hilmi Bey 21
Mehmed Hilmi Efendi (Şeyh) 533
Mehmed I 588
Mehmed II (Fatih) 437, 446, 456, 463, 467, 470, 473, 482, 483, 491, 514, 545, 570, 611
Mehmed III 437, 592, 598, 612
Mehmed IV 433, 487, 502, 560, 569, 596, 611, 612, 616
Mehmed İzzet Bey 314, 315
Mehmed Kâmil 382
Mehmed Kemaleddin Bey (Şehremaneti Başmühendisi) 55, 156, 214, 217, 219, 239, 314-316, 353
Mehmed Nuri (Bidayet Mahkemesi Başkanı) 304, 342
Mehmed Nuri Efendi (Seyid) 571
Mehmed Paşa (Hadım) (Mesih) 534
Mehmed Paşa (Kara) 533
Mehmed Paşa (Köprülü) 367, 562
Mehmed Paşa (Nişancı) (Boyalı) 570
Mehmed Paşa (Nişancı) (Karamani) 570
Mehmed Paşa (Rum) 580
Mehmed Paşa (Sadrazam) (Cerrah) 458
Mehmed Paşa (Sadrazam) (Sofu) 546
Mehmed Paşa (Sokollu) 511, 515
Mehmed Paşa (Tavil) 448, 614
Mehmed Paşa 599
Mehmed Paşazade İzzet Ali Paşa (Damat) 588
Mehmed Raşid Bey (Mekteb-i Bahriye Nazırı) 300
Mehmed Rıfat Efendi 55
Mehmed Sadık Ağa (Seyyid) (Çelebi Ulak) 438
Mehmed Şakir Paşa (Erkân-ı Harbiye Feriki) 157, 166, 167, 357
Mehmed Şamil 321
Mehmed Tahir Efendi (Seyyid) 603
Mehmed Tahir Efendi (Şeyhülislam) (Kadızade) 522
Mehmed Tevfik Bey (Mabeyn Başkâtibi) 389
Mehmed V Reşad 345, 349
Mehmed VI Vahdeddin 345
Mehmed Vusuli Efendi 564
Mehmed Ağa (Keçeci) 480
Mehmed Tevfik [Biren] Bey 21, 302
Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 13, 110, 364
Melek Ahmed Paşa 497
Menzilhane Mahallesi 487
Mercalli-Cancani-Sieberg cetveli 307
Mercalli, Giuseppe 184, 307
Mercan Ağa 559
Meryem Ana 387, 483
Mesa Domeniko 431
Mesih Mehmed Paşa (Hadım)
Mesih Paşa (Sadrazam) 566
Meskukat-ı Şahane İdaresi 140, 146
Meskukat-ı Şahane Muhasebeciliği 139
Messina Türk Konsolosluğu 266
Meşihat Dairesi 53, 57, 65, 121, 206, 369
Meşreb Efendi (Şeyhülislam) 565
Mevlana Emin Nureddin Osman 454
Mevlana Muhiddin Efendi 524
Mevlevilik 557
Meyer, Arthur 350
Mısır 126, 345, 507, 520, 589
Midillili Ali Reis Vakfı 561
Midye (Kıyıköy) 35
Mihail (Belgrad Metropolidi) 342
Mihailovic 37, 38
"Mémoire Sur Les Grands Tremblements de Terre de la Mer de Marmara" 37
Mihran Efendi (Kalfayan) 260, 374
Mihrişah Emine Sultan 438
Mihrişah Valide Sultan 561, 562
Milne, John 181, 388
Milne, Rob 269, 271, 389
Mimar Sinan 367, 462, 468, 471, 483, 484, 487, 492, 503, 511, 512, 522, 540, 561, 582, 585, 592, 596, 599, 611
Mirza Esedullah Han (İran Sefiri) 346
Misak Efendi (Paris Maslahatgüzarı) 342
Mittheilungen 364

Mizzi, Lewis 147, 364
Molla Fenari Vakfı 507
Moniteur Oriental gazetesi 19, 23, 26-28, 39, 46, 52, 63, 73, 96, 187, 261, 265, 299, 300, 303, 306, 311, 331, 375, 436, 442, 444, 477, 497, 506, 509, 510, 537, 541, 544, 555, 557, 580, 606
MSK cetveli 292, 307, 308
Mu'id Ahmed Efendi (Şeyhülislam) 566
Mudanya 35, 40, 41, 565
Muhacirin Komisyonu 56, 111, 315, 368, 435
Muhammed Cerrahi (Şeyh) 571
Muhammed El-Ensari 502
Muhiddin Bey (Balmumcuzade) 445
Muhiddin Efendi (Sahaf) 583
Muhlis Bey (Kaymakam) 342
Muhsine Hanım 325
Muhtesip Mehmed Bey 566
Muhyiddin Efendi (Akbıyık Dede) 428
Muhyiddin Kocavi 535
Murad Efendi (Kâtip) 537
Murad III 435, 437, 483, 484, 487, 503, 534, 589, 612
Murad IV 523, 581, 612
Murad V 274, 390
Murad Paşa (Sadrazam Has) 427
Murad Paşa 566
Musa (Sarı) 586
Musa Ağa (Okçu) 572
Musevi cemaati 122, 252, 339, 614
Muslihiddin (Kâtip) 537
Muslihiddin (Sirkeci) 592
Muslihiddin Merkez Musa Efendi (Şeyh) 559
Muslihiddin Mustafa 567
Muslihiddin Mustafa bin Hace Şaban 596
Muslihiddin Mustafa Efendi (Hatip) 502
Muslihiddin Mustafa Efendi (Şeyh Vefa) 613
Muslihiddin Mustafa El-Kastalani 565
Mustafa (Çankırılı) 460
Mustafa (Sırmabıyık) (Hacı) 482
Mustafa Ağa (Canbaz) 456
Mustafa Ağa (Darüssaade Ağası) 491
Mustafa Ağa (Hacı) 488, 609
Mustafa Ağa (Hassa serbostancısı) 614
Mustafa Ağa (Kütahyalı) 551
Mustafa Ağa (Saray Ağası) 538
Mustafa Aşir Efendi (Şeyhülislam) 433
Mustafa Bahir Paşa (Sadrazam) 617
Mustafa Bey (Maliye Meclisi azası) 354
Mustafa Bey (Miralay) 166
Mustafa Efendi (Arpa Emini) 475
Mustafa Efendi (Beylikçi Hacı) 109, 110
Mustafa Efendi (Bosnavi) 507
Mustafa Efendi (Çavuşzade) 488
Mustafa Efendi (Emir Hace [Hoca]) 476, 614
Mustafa Efendi (Hacegizade) 491
Mustafa Efendi (Kâtip) 439
Mustafa Efendi (Reisülküttap) (Emarzade) 433, 509
Mustafa Efendi (Şeyhülislam) 430
Mustafa Efendi (Yağlıkçı) (Hacı) 381
Mustafa I 437
Mustafa II 444, 463, 484, 554, 587, 616
Mustafa III 5, 438, 439, 455, 486, 491, 513, 551, 567, 575, 578, 595
Mustafa Muslihiddin Efendi (Yarhisarlı) 615
Mustafa Paşa (Kaymak) 547, 583
Mustafa Paşa (Kemankeş) 515
Mustafa Paşa (Merzifonlu) (Kara) 559, 560, 584
Mustafa Paşa (Papaszade) (Çelebi) 425, 575
Mustafa Paşa (Sarı) 602
Mustafa Paşa 575
Mustafa Reşit Paşa 556, 567
Mustafa Zeki Paşa (Tophane-i Amire Müşiri ve Mekâtib-i Askeriye Nazırı) 114
Muzıka-i Hümayun 345, 491
Mübayaat Komisyonu 189, 370
Mühendishane-i Berri-i Hümayun 355
Münire Sultan 569
Münşi Mehmed Efendi 601
Müslüman 28, 67, 94, 98-100, 122, 126, 127, 137, 148, 196, 198, 203, 205, 253, 276, 311, 320, 340, 343, 344, 347, 391, 433, 489
Müstedam Ağa (Ocak Kethüdası) (Hacı) 462
Müşfika Kadın 302
Müze-yi Hümayun 13, 248, 250

Naci Efendi 103
Nadir (fotoğrafçı) 229
Nafia Nezareti *ayr. bkz.* Ticaret ve Nafia Nezareti 219, 230, 368, 375

Nagelmakers (Osmanlı Yataklı Vagonlar Şirketi Müdürü) 130
Naim Bey (Ertuğrul Miralayı) 311, 348
Nakşibendi tarikatı 428, 469, 476, 487, 491, 492, 494, 495, 519, 557, 568, 571, 575, 583, 588, 601
Nakşidil Valide Sultan 569
Namık Bey 23
Namyas Efendi (Osmanlı Bankası Tercüman Muavini) 339
Napoli 181, 182, 267, 362
Natural Science 13, 14, 291
Nâzım Hikmet 392
Kuvâyi Milliye 392
Nazif Bey 339
Nea Epitheorissis gazetesi 259
Neave (Lady) 20, 80, 84, 299, 301, 304, 306, 307, 321, 387
Neologos 264, 300
Neophytos (Patrik) 150
Neşet Bey 338
Neumann, Frank 307
Nevfidan Kadın (Hacı) 494
New York 126, 275, 342, 391
New York Ticaret Odası 275, 342
Nezir Ağa (Darüssaade Nazırı) 559
Niebelungen Destanı 279
Nike (zafer tanrıçası) 250, 384, 544
Nikola (Aziz) 436
Nikolaidi Efendi 386
Nikoli 570
Nişan-ı Osmani 138, 350
Nizam Su Kumpanyası 571
Nizam-ı Cedid 588
Nizamiye Hazinesi 201, 248, 359, 368
Nowack, Joseph 39, 266, 269-271, 389
Nuh Efendi (Hekimbaşı) 505, 571
Nurbanu Valide Sultan 435
Nureddin Hamza (Müderris) 611
Nuri Baba Efendi (Şeyh) 494
Nuri Efendi (Hacı) 353
Nuri Efendi (Şeyh) 548

Odessa 52
Ohanidis Yeşare İlif Efendi 345
Ohannes (Terzi) 607
Ohannes Bey (Seraskerlik Başkalfası) 166, 375
Ohannes Efendi (Başmimar) 219, 375
Ohannes Efendi (Hüdaverdizade) 339
Ohannes Kalfa (Bursalı) 315, 353
Orhan Gazi 487, 572
Orhun Kitabeleri 279
Orientalische Handelszeitung 272, 274, 275, 304
Ortega 346
Oscar Bey
Oscar Bey Rendelmann 14, 15, 46, 298, 307, 388
Le Tremblement de Terre de Constantinople- Juillet 1894 14, 298, 388
Osman Ağa (Babüssaade Ağası) 453
Osman Ağa (Çalık) 472
Osman Bey (Antikacı) 381
Osman Bey 345
Osman Efendi (Müezzin) (Hacı) 568
Osman Efendi (Tezkireci) 607
Osman II 534, 595
Osman III 468
Osman Nuri (Mal Müdürü) 342
Osman Paşa (Özdemiroğlu) 573
Osman Paşa 573
Osman Reis 574
Osmaneli [Lefke] 35
Osmanlı Bankası [Bank-ı Osmani] 110, 119, 122, 123, 128, 147, 155, 159, 163, 164, 170, 177, 190, 195, 200, 204, 208, 209, 212, 218, 219, 248, 293, 339, 341, 351, 354, 358, 359, 377
Osmanoğlu, Ayşe 21, 24, 302
Otlukbeli Savaşı 566

Öcal, Nevzat 309
Ömer Ağa (Baklacıoğlu Hanı) 517
Ömer Bey 304
Ömer bin Fahreddin (Arpa Emini) (Seyid) 590
Ömer Efendi (Hacı) 461, 514
Ömer Efendi (Kazasker) 505
Ömer Hulusi Efendi (Şeyhülislam, Samanizade) 464
Ömer Lütfi Efendi 361
Österneichischen Volk 274
Öz, Tahsin 431, 453, 461
İstanbul Camileri 431, 453
Özdamar, Mustafa 519
Öztin, Feriha 47, 301, 310, 311
10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu 47

Palmieri, Louis 181, 362
Sismographes électro-magnétiques 181, 182, 362
Pamukçiyan, Kevork 310
Pamukçiyan, Mikayel 304
Panayot (Sakızlı) 584
Pantelleria Adası 266, 388
Papadopulos 385
Paris 12, 14, 25, 41, 46, 125, 126, 143, 148, 149, 173, 180, 275, 298, 307, 309, 315, 318, 324, 332, 342, 345, 350, 353, 364, 374, 388, 390, 391
Paris gazetesi 277
Paris İane Komisyonu 341, 342
Paris rasathanesi 309
Paris Sefareti 180
Pavlaki Musurus Bey 25
Pavlovsk (Rusya) 41, 307
Pazarköy 4, 576
Perestu Kadınefendi 443
Perikles Zarifi 352
Perizad Hatun (Saraylı) 576
Pertevniyal Valide Sultan 577
Perviz Efendi 577
Pester Lloyd gazetesi 269, 388, 389
Pestoşef 269
Peşte 269, 345, 389
Petersburg 342
Petit Journal 274, 386
Petraki Efendi (Mimar) 378
Pınarhisar 33
Pignataro 307
Pir Şeyh Ağa (Sobacıbaşı) 593
Piri (Hoca) 554
Piyale Paşa (Kaptan-ı Derya) 454, 488
Plevne Madalyası 138
Port Said 343
Posta Nezareti 297, 577
Postahane-i Amire 577
Potter 349
Prens de Sagan 350
Prodromos Kalfa 194, 315, 353

Rabia Adviye Hanım 448
Rabia Sultan 450
Radowitz (Alman Sefiri) 340
Ragıp (Kasap) 536
Ragıp Mehmed Paşa 459
Ralli 346
Ramos 346
Rasadhâne-i Âmire Salnâmesi 179, 299
Rasathane-i Amire *ayr. bkz.* Dersaadet Rasathanesi 12, 30, 179, 181, 183-185, 187, 189, 191, 264, 294, 299, 362, 363, 365, 387
Rasim Bey 166
Rauf Paşa (Suriye eski valisi) 345, 607
Rdostin fabrikası 578
Recep Bey (Müze-yi Hümayun Muhasebecisi) 250
Reşid (Hacı) 568
Rıdvan Paşa (Şehremini) 53, 55, 58, 85, 97, 119, 123, 126, 146, 148, 155, 161, 162, 166, 194, 214, 215, 316, 337, 354
Rıhtım Kumpanyası 300, 346, 579
Rıhtım Şirketi 158, 163, 175, 375
Rıhtım Şirketi Mukavelenamesi 163
Rıhtım Tiyatrosu 345
Rıza Bey (Saray-ı Hümayun Muhafızı)
Rıza Efendi (Hacı) (Mühendis)
Rıza Paşa (Serasker) 167, 358
Richter ölçeği 307
Richter, Charles 307
Rifai tarikatı 305, 424, 430, 443, 448, 524, 533, 541, 548, 586, 604
Rio de Janeiro 126, 343
Rizarios, George 352
Rizarios, Manthos 352
Roma 173, 180, 181, 183, 184, 363, 443, 453, 585
Roma İmparatorluğu 1
Roma Rasathanesi *ayr. bkz.* Collegio Romano Rasathanesi 182, 184, 190, 294
Roma Sefareti 180, 182, 363
Rossi-Forel şiddet cetveli 36, 307
Rossi, Michele Stefano 307
Rotschild Bankası 388
Rulita, Georges 350
Rum cemaati 107, 150, 151, 352
Rum Ortodoks Patrikhanesi 150
Rumeli 33, 327, 451, 488, 616
Rumeli Kazaskerliği 473, 505, 521, 616
Rusya 352, 581
Ruşen Eşref 393
Rüstem Paşa (Londra Sefiri) 180, 181, 182
Rüstem Paşa (Sadrazam) 532, 582
Rüsumat Emaneti 201, 315, 368, 582

Sa'di tarikatı 425, 444, 459, 484, 524, 583, 585
Saadeddin (Hacı) 520
Saadet gazetesi 27, 30, 47, 64, 84, 91, 100, 150, 173, 213, 260, 298, 300, 301, 303, 304, 310, 319, 322, 328, 331, 346, 374, 387, 393
Sabah gazetesi 27, 47, 85, 86, 97, 106, 110, 163, 171, 173, 178, 187, 213, 231, 247, 248, 254, 259-261, 267, 268, 297-299, 301, 303, 304, 310, 313, 318, 319, 322, 327, 330, 332, 335, 337, 340, 344, 360, 365, 370-372, 375, 376, 378, 383-387, 392
Sabuncu, Louis 10, 11, 40, 41, 264, 271, 296, 387
Sadaret 54, 122, 139, 144, 161, 167, 172, 177, 185, 187, 188, 190, 196, 201, 202, 215, 245, 249, 316, 349, 356, 358, 365, 368, 374, 377, 427, 440, 455, 562
Sadık Bey (Şehremaneti Meclisi üyesi) 347
Sadi Bey (Dr.) 35, 298, 308
İlm-i Arz 35, 298
Sadi Bey (Kâtip) 191
Sadr-ı Esbak Mustafa Paşa Vakfı 514
Sadullah Çavuş 534
Sadullah Paşa 583
Safiye Sultan 612
Safvet Bey 346
Safvet Paşa 583
Sahip Mehmed Efendi (Şeyhülislam) (Pirizade) 456
Sait Paşa (Hariciye Nazırı) 389, 485
Sakız 52, 605
Sakin, Orhan 295
Tarihsel Kaynaklara Göre İstanbul Depremleri 295
Salahilik 557
Salih Ağa (Bakkal) (Hacı) 494
Salih Ağa 470
Salih Efendi (Müezzin) 204, 322, 393
Salih Efendi (Öğrenci) 282, 283
Salih Zeki Bey 189, 191, 364
Salim Bey 584
San Fransisco 126, 389
Sanayi Madalyası 358
Sanayi-i Nefise Mektebi 355
Saner, Turgut 453
Sapanca 34, 318, 581
Saraç İshak bin Abdullah (Hacı) 586
Saray 35
Saray-ı Hümayun (Topkapı Sarayı) 52, 107, 355, 375, 384
Sarel (Dr.) 218, 374
Sarıöz, Perihan
Bir Zamanlar İstanbul 24, 81, 282
Sarkis Bey (Başmimar) 58, 154, 155, 159, 161, 166-168, 210, 214, 245, 315-317, 353, 358
Saros Körfezi 1
Sauvageot 218, 219, 374
Sazkâr Kalfa 443
Schneider, Henry 39, 265, 308, 350, 387
Schumul, Emile 350
Sebuh Maksudi Efendi 339
Sefer Kethüda 452
Selami Ali Efendi (Şeyh) 588
Selanik 150, 313
Selçuk Hatun 588
Selim Ağa 433
Selim Efendi 372
Selim I 468, 498, 562, 595, 598
Selim II 437, 454, 469, 488, 511, 515, 598, 618
Selim III 444, 561, 562, 581, 588, 598, 608
Selim Melhame Efendi (Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı) 109, 213, 215, 216, 373
Selime Hatun 588
Selman Ağa 596
Semprini (Mühendis) 317
Seraskerlik 52, 53, 59, 62, 65, 86, 97, 111, 166-169, 209, 219, 245, 247, 249, 313, 315, 320, 332, 357, 371, 438, 441, 449, 451, 474, 483, 502, 520
Seraskerlik İnşaat Dairesi 161, 167, 208, 358, 359
Seraskerlik İstihkâm ve İnşaat Dairesi 167, 247
Serçe Hatun 589
Sergi-i Umumi-i Osmani Hirfet Sanat ve Ticaret Madalyası 349
Sersikkegen Abdülfettah Efendi 377
Servet-i Fünun 26, 31, 189, 223, 224, 225, 229, 231, 232, 384, 393
Sevündik Şücaeddin (Şeyh) 546
Sıhhiye Dairesi 158
Sırbistan 350

Sırbistan Kızılhaçı 341
Sırbistan Sefareti 343
Sicilya 388
Sieberg, A. 307
Siena 291
Silahtar Ağa Vakfı 591
Silistre Madalyası 138
Simon Bey 591
Simon, Sacks (Stockholm Başkonsolosu) 340
Sinan (Hoca) 475, 540, 584
Sinan Ağa (Müteferrikabaşı) 520
Sinan Ağa (Pirinççibaşı) 577
Sinan Ağa (Soğancıbaşı) 593
Sinan Bey (Matbah-ı Amire kâtibi) 537
Sinan Paşa (Kaptan) 532
Sinan Paşa (Sadrazam, Cigalzade) 563
Sinan Paşa (Yemen Fatihi, Koca) 484, 592
Sinanilik 611
Sipahi Ocağı 462, 602
Sitteşah Han Vakfı 543
Sivastopol 350
Siyavuş Paşa (Kanijeli) 469
Son gazetesi 350
Sponhever 307
Standard gazetesi 276
Stefanovich, Paul 151
Strauss, Johann 345
Sucher 140
Suhte Sinan 594
Sungurlu 35
Suphi Bey 378
Sururi Mustafa Ağa (Simkeşhane Emini) 554
Süleyman (Binbaşı) 315, 353
Süleyman Ağa (Bâlâ) (Topçubaşı) 443
Süleyman Ağa (Çavuşbaşı) 461
Süleyman Ağa (Darüssaade Ağası) 596
Süleyman Ağa (Topçubaşı) (Bâlâ) 443
Süleyman Besim Efendi 320
Süleyman Bey (Miralay) 573
Süleyman Çelebi (Anadolu Defterdarı) 611
Süleyman Çelebi (Kiremitçi) 543
Süleyman I *ayr. bkz.* Kanuni 445, 468, 562
Süleyman Paşa (Gazi) 487
Süleyman Paşa (Vezir) 596
Süleyman Subaşı 545, 596
Süleyman Şefik Efendi (Pirlepelizade) 381
Sünbüli meşihatı 583, 601
Sünbüli tarikatı 598
Sürmeli (Sadrazam) 568
Svilengrad 33

Şaban Efendi (Hacı) 494
Şabaniye 197, 460, 549, 569
Şah Sultan 598, 618
Şakir Efendi (Mübayaat Memuru) 378
Şefik Bey (Mahkeme-i Temyiz İstida Dairesi İkinci Başkanı) 123, 146
Şefik Bey (Moralı) 372, 501
Şefkat Nişanı 349
Şehit Evladı ve Malül Askere İane Sergisi Madalyası 359
Şehremaneti 26, 30, 45, 48, 49, 53- 57, 60-62, 65, 86, 88-92, 94, 96-102, 107-109, 115, 120-123, 128, 131, 141, 148, 153, 155-158, 160-162, 164-168, 171, 172, 175, 177, 193-195, 197-199, 207-210, 212-214, 217-219, 225, 235-237, 239, 242, 245, 247-250, 253, 273, 310, 314-317, 323, 326, 327, 331, 332, 334, 339, 343, 344, 347, 353, 355, 356, 359-361, 366-368, 371, 374, 375-377, 380, 382, 385, 390, 488, 501
Şehremaneti Sandığı 222
Şehsuvar Bey 599
Şekerciyan, Mardik 304
Şem'i Molla 427
Şemseddin Ahmed Efendi 480, 545
Şemseddin Habib Efendi 472
Şemseddin Mehmed Efendi (Şeyhülislam) (Fenarizade) 564
Şerafeddin Bey (Miralay) 219
Şerafeddin-i Kırımi İbn-i Kemaleddin 565
Şerif Ali Paşazade Hüseyin 330
Şeyh Şamilzadeler 321
Şeyhü'l-Kurra 492
Şirket-i Hayriye 19, 23, 143, 602
Şişman, Adnan 252
XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri 252
Şişmanoğlu, Kostaki 123, 347
Şûra-yı Devlet 25, 123, 146, 160, 236, 316, 321, 330, 339, 346, 366, 369, 377, 382, 385
Şüca Ağa 533
Şüca Çavuş 602

Şücaaddin (Paşmakçı) 618
Şücaeddin (Ekserci) (Çivici) 563
Şücaeddin İbrahim Efendi 431
Şükrü Bey (Maarif Nezareti Muhasebecisi) 250

Tacchini 181-183
Tahir (Taşçı) 605
Tahir Baba Efendi 494
Tahir Paşa (Çengeloğlu) 435
Tahir Paşa 603
Tahsin (Nemlizade) 353
Tahsin Bey 603
Talat Bey 339
Tanaş (Bakkal) 443
Tanaş Kalfa (Fenerli) 315, 353, 355, 384
Tanin Matbaası 393
Tanzimat 373, 582
Tanzimat-ı Hayriye Madalyası 138
Tapu ve Kadastro Arşivi 312
Taraklı 35
Tarih Dergisi 508
Taşçıyan, Serkiz (Sarraf) 587
Tayşı, Hasan 299
Türkiye'ye Mahsus Evkatı Şer'iye Cetvelleri 299
Tcholikow 375
Tekfurdağı (Tekirdağ) 33, 35, 456, 498, 588, 594, 605
Telgraf ve Posta Nezareti 201, 315, 368
Tercüman-ı Hakikat gazetesi 47, 80, 259-261, 298-300, 302-304, 306, 310, 313, 319, 378, 385, 387
Tercüme Kalemi 375
Terkos Su Şirketi *ayr. bkz.* Dersaadet Anonim Su Şirketi 88-90, 198, 199, 327, 328
Terrell (İstanbul Sefiri) 392
Tersane-i Amire 113, 204, 216, 324, 607
Tesisat-ı Askeriye İanesi Madalyası 349
Tevfik Bey (Encümen- i Nafia Başkâtibi) 375
Tevfik Efendi 378
Tevfik Fikret 26, 284-287, 393
"Promete" 393
"Zelzele" 284, 287, 393
Halûk'un Defteri 393
Rübâb-ı Şikeste 393
Tevfik Paşa 143, 180, 216, 375
Teyyare Cemiyeti 607
The Graphic 70, 71, 75, 95, 104
The Levant Herald [The Levant Herald and Eastern Express] 23, 39, 46, 118, 147, 297, 299-301, 303, 306, 308, 318
The Times 390
Theophanes 2
Thomsen 143
Ticaret ve Nafia Nezareti *ayr. bkz.* Nafia Nezareti 106, 175, 214, 219, 220, 228, 234, 317, 368, 378, 382
Tiflis 342
Timurtaş Ağa 607
Tiryaki Hasan Paşa (Gazi) 444
Todori Paşa (Brüksel Sefiri) (Kara) 342
Tomas (Eczacı) 473
Tony 251
Tophane Hazinesi 171
Tophane-i Amire 97, 108, 114, 166, 167, 171, 209, 219, 338, 375, 533
Tophane-i Amire İnşaat Dairesi 166, 167
Topkapı Sarayı Arşivi 312
Tredanfer, Herbert 269, 388, 389
Tribune gazetesi 276, 390, 391
Türkler 129, 273, 275, 278, 279, 344, 345, 351
Türk vapuru 114
Türk-Alman Dostluk Yurdu 507
Türkçe 296, 297, 449
Türkiye 275, 277, 278, 312
Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı 583

Union Française 391
Uşşaki tarikatı 509
Uzunköprü [Cisr-i Ergene] 33

Üçlü İttifak Madalyası 138
Ümmü Gülsüm Hatun 467
Ürekli, Fatma 392
Üveys Paşa (Mısır Valisi) (Hoca) 507, 508

Vacid Bey (Kaymakam) 168
Vacid Bey 358 (Mirliva)
Vak'a-i Mısriyye Madalyası 138
Vak'a-i Hayriye 494
Vakıflar Arşivi 312
Vakıflar Genel Müdürlüğü 477, 503
Valide Turhan Hatice Sultan 611

Vallaury, Alexandre 155, 156, 158, 161, 167, 168, 210, 214, 216, 217, 245, 353, 358, 585, 619
Valsamaki Efendi 297
Vani Mehmed Efendi (Şeyh-i Sultani) 612
Vani Seyyid Ahmed Efendi (Lalizade) 612
Vasıf Bey 12
Vasıf Efendi 297
Vasilikos 33
Vasilyadi Kiyados 613
Vekil Efendi 123, 143
Velastari Efendi (Banker) 339, 352
Veli Efendi (Mühendis) 355, 384
Veliyeddin Ağa (Hacı) 503
Venedik 342, 345
Veysel Karani 506
Vezüv Rasathanesi 181
Vezüv yanardağı 267
Vincent, Edgar (Sir) 147
Viyana 46, 297, 299, 340, 389, 390
Viyana Akademisi 270
Viyana Rasathanesi 180
Viyana Sefareti 180, 269, 270, 389
Vize 33, 35
Voynuk Ahmed Ağa 520
Vutiras, Stavros S. 386

Washington 126, 141, 143, 273, 276, 342
Washington Sefareti 391
Whithall, J. W. 147, 272
Wilhelm II 126, 255
Wood, Harry Oscar 307
Wrench, W. H. 147
Würzburg 304, 390

Yahya Kethüda Ağa 614
Yakub Ağa (Sekbanbaşı) 572
Yakup Efendi 614
Yalova 4, 19, 34, 38, 40, 259, 308, 318, 323
Yani (Kosti oğlu) 546
Yani Kalfa (Fenerli) 207, 314, 315
Yanko (kuyucu) (Hırvat) 309
Yanko 326
Yanko Kalfa 245, 315
Yanya 33, 146, 307
Yapı Kredi Bankası 454
Yarıcıyan, Karnik 527
Yassıada üçgeni (Yassıada-Kınalı-Çekmece üçgeni) 309
Yavaşça Şahin 615
Yavedud Sultan 502
Yavuz Er Sinan 615
Yavuz Mehmed Ağa (Sekbanbaşı) 615
Yavuz Sultan Selim 563
Yaylalı Halim Ağa (veya Baba) 392
Büyük Hareket-i Arz (*Hareket-i Arz Destanı*) 279, 323, 392, 393
Yazıcı, Yusuf 483
Yeniçeri Ocağı 436, 503, 522
Yıldırım, Nuran 324
Yivodinovitch, Michel P. (Belgrad Belediye Başkan Yardımcısı) 349
Yorgaki Zarifi 352
Yorgi Efendi 171
Yunanistan 12, 307, 345
Yunus Bey 606
Yusuf Ağa (Abacı) 603
Yusuf Ağa 611
Yusuf bin Cüneyd-i Tokadi (Ahizade) 427
Yusuf Sinan Erdebili (Şeyh) 477

Zafiropulo, Stefanaki 352
Zahire ve Ticaret Borsası 595
Zal Mahmud Paşa 618
Zandek 35
Zani 139, 141
Zanta 274, 386
Zaptiye Nezareti 45, 48, 49, 53, 54, 62, 86, 90, 97- 99, 107, 115, 153, 233, 253, 273, 320, 323, 451, 608
Zarifi 352
Zekeriye Efendi (Bayramzade) 619
Zeki Bey (Messina Başşehbenderi) 181, 184
Zeki Paşa 619
Zeynep Hanım (Mısırlı) 560
Zeynep Sultan 619
Zeyni tarikatı 613
Zigetvar Seferi 454
Zipey, André 364
Ziraat Bankası İdaresi 237
Ziraat ve Sınaat Madalyası 349
Ziya Paşa (Viyana Sefiri) 389
Zühdü Paşa (Maarif Nazırı) 115
Zülüflü Ocağı 482

SEMT, SOKAK, CADDE, MEYDAN ADLARI DİZİNİ

Abdi Subaşı Sokağı 424
Abdülezel Paşa Caddesi 436
Abdülvedut Mahallesi 520
Abdüsselam Sokağı 425
Acıçeşme 502
Acıelma deresi 609
Acımusluk 512
Açık Türbe Sokağı 496
Ada Camii Sokağı 497
Adalar 4, 18, 19, 23, 25, 27, 34, 38, 40, 42, 49, 69, 70, 71, 74, 76, 91, 92, 93, 96, 97, 107, 134, 136, 174, 300, 305, 307, 311, 318, 319, 321-323, 328, 330, 337, 343, 347, 384, 393, 425, 451, 512-514, 547, 575, 579, 580, 584, 613
Ağa Çeşmesi Sokağı 425
Ağa Yokuşu 320, 426
Ağaçkakan Sokağı 515
Ağakapısı 537
Ahırkapı 3, 163, 247, 249, 371, 384, 428, 502, 514, 532, 558
Ahmediye 424, 427, 473, 583
Ahmet Çelebi Mahallesi 515, 543, 591
Ahmet Şemsettin Mahallesi 427, 576
Akarca 494
Akarçeşme 90, 105, 373
Akaretler 109, 433
Akbaba köyü 456, 508
Akbıyık 428
Akıntıboyu 579
Akıntıburnu 432
Aksaray 5, 69, 313, 328, 359, 427, 428, 439, 443, 448, 458, 459, 473, 480, 488, 491, 494, 498, 501, 503, 505, 533, 536, 540, 543, 549, 553, 557, 566, 569, 571, 572, 577, 578, 581, 586, 588, 595, 602, 614, 618
Aksaray Bulvarı 536
Aksaray Meydanı 428, 577
Aksaray Parkı 533
Aksaray Tramvay Caddesi 497, 505, 586
Alacahamam 461
Alay Köşkü Caddesi 492
Alem Bey Mahallesi 595
Alemdar Caddesi 455, 619
Ali Fakih Mahallesi 427, 448, 493, 571
Altımermer 429, 459, 467, 505, 522, 537, 590, 594, 597
Altınbakkal 331
Altunizade 429
Ambarlı 18,19, 38, 300
Anadolu Feneri 578
Anadoluhisarı 4, 430, 431, 601
Anadolukavağı 431, 442, 514, 523, 561, 578
Arabacı Beyazıt Mahallesi 592, 612
Arabacı Mandırası deresi 609
Arabacılar Sokağı 589
Aralık İskelesi 520
Aralık Sokağı 553, 560
Arastalar 520
Arkadios Forumu 436
Arnavutköy 432, 579, 607, 609
Arpa Emini Mahallesi 551, 571, 611
Arpaemini Yokuşu 475
Arslan iskelesi 518
Asmaaltı 457, 523, 603, 615
Âşıkpaşa 479, 557, 590
At Meydanı 324
Ataköy IX. Kısım 446
Atik Ali Paşa Mahallesi 495, 506, 574, 587
Atik Mustafa Paşa Mahallesi 302, 319, 434
Atik Valide Mahallesi 460
Atikali 305, 433
Atlamataşı 507, 588
Atmeydanı 312
Atpazarı 162
Avcılar 291
Avratpazarı 456, 539
Aya Kiryaki 19
Ayakapı 436, 490, 568, 587
Ayasofya 90, 367, 437, 441, 455, 468, 477, 479, 480, 514, 563, 619
Ayazma 425, 556

Ayazmakapı 485, 495, 517
Aydın Kethüda Mahallesi 436, 587
Ayvansaray 245, 247, 328, 434, 476, 502, 504, 516, 518, 520, 538, 539, 575
Ayvat deresi 439
Azapkapı 19, 114, 174, 196, 599
Aziz Mahmut Efendi Sokağı 496

Bab-ı Hümayun 457, 514
Baba Cafer 567
Baba Hasan Alemi Sokağı 439
Babıâli 162, 336, 439, 459, 492, 504, 569, 608, 618
Babıseraskeri 532, 614
Bağlarbaşı 428, 601
Bağlarbaşı Caddesi
Bahariye 90, 164, 441, 491, 590
Bahçekapı 5, 148, 247, 359, 370, 433, 435, 498, 507, 516, 557, 577, 582, 606, 612, 616
Bahçeköy 199, 327, 367, 368, 448, 449, 597, 604, 609
Bahr-ı Siyah Boğazı 481, 486, 611
Bakırköy 16, 96-98, 300, 309, 446, 462, 544
Bakırköy tren istasyonu 346
Balaban 471
Balat 174, 331, 332, 341, 443, 471, 474, 483, 493, 497, 518, 520, 521, 539, 564, 571, 575, 602, 603, 614
Balçık İskelesi 444
Balıkpazarı 18, 84, 313, 366, 444, 454, 472, 493, 544, 553, 557, 560, 579, 587
Bâli Paşa Caddesi 445
Bali Paşa Sokağı 445, 511
Balmumcular 485
Baltalimanı 547, 556, 618, 619
Bankalar Caddesi 572
Baskıcı Sokağı 472
Başhavuz 199
Başhoca Sokağı 464
Bayrampaşa 555
Bebek 432
Bebek İskelesi 448
Bebek Kayalar mevkii 320, 427
Bedrettin Mahallesi 463
Belgradköy 448, 544
Berber Ağa Sokağı 560
Besim Ömer Caddesi 532
Beşiktaş 4, 71, 76, 98, 134, 136, 302, 320, 323, 330, 367, 424, 462, 488, 500, 547, 568, 573, 596, 608, 609
Beyazıt 56, 69, 85, 134, 136, 162, 163, 174, 228, 290, 316, 326, 330, 353, 367, 429, 432, 441, 442, 461, 472, 475, 483-485, 500, 512, 532, 533, 538, 555, 559, 575, 579, 581, 583, 584, 587, 592, 593, 603, 610, 612, 614
Beyazıt Meydanı (Taurus meydanı) 2, 305
Beyazıt Tramvay Caddesi 484
Beykoz 35, 326, 328, 433, 456, 469, 485, 508, 575, 589, 603, 614
Beylerbeyi 3, 170, 283, 319, 497, 519, 589, 591, 601
Beyoğlu 27, 28, 35, 69, 70, 76, 85, 88, 89, 108, 134, 136, 149, 173, 185, 191, 255, 258, 261, 300, 321, 322, 326, 327, 329, 364, 367, 386, 451, 509, 513, 519, 537, 553, 554, 585, 591, 597, 601, 604, 613
Beyzade Sokağı 553
Binbirdirek 471
Boğaziçi 3,4, 18, 19, 23, 31, 38, 71, 72, 77, 89, 321, 322, 327, 384, 432, 488, 616
Boğazkesen 506, 519
Bomonti 432, 493, 523, 546, 556
Bostan İskelesi 562
Bostancı 442, 579
Bostancıbaşı 21
Bostaniçi 609
Bostaniçi Camii Sokağı 452
Boyacı Sokağı
Boyacıköy 302
Bozahane Caddesi 462, 570
Bozdoğan Kemeri Caddesi 605
Börekçi Ali Sokağı 425
Bulgurlu 453
Bulgurlu Mescit Mahallesi 594
Burgaz Köyü 542
Burgazada 4, 97, 252, 295, 296, 300, 302, 337, 436, 438, 510
Bülbülderesi 493, 589
Büyük Çamlıca 494
Büyük Hamam 472
Büyük Karaman Caddesi 619
Büyükada 18, 19, 25, 38, 39, 97, 108, 252, 265, 266, 300, 308, 322, 323, 337, 345, 364, 438, 497, 509, 510, 512, 547, 571, 574

Büyükçekmece 6, 19, 34, 77, 134, 323, 454, 463, 470, 473, 474, 579, 617
Büyükdere 25, 35, 76, 134, 136, 204, 290, 442, 451, 455, 485, 487, 497, 513, 552

Caferiye Sokağı 477
Cağaloğlu 105, 110, 112, 114, 316, 440, 459, 512, 569, 571, 582, 607
Cambaziye 456, 592
Cami-i Kebir Arkadere Mahallesi 442
Cami-i Kebir Mahallesi 511
Cami-i Şerif Sokağı 559
Cankurtaran Mahallesi 514
Cebeciköy 367, 496
Cedilice (?) köyü 579
Cerrahpaşa 3, 69, 76, 134, 136, 290, 303, 321, 427, 428, 436, 448, 456, 507, 611
Cezeri Kasım Paşa Mahallesi 432, 598
Cibali 26, 253, 260, 436, 499, 517, 535, 579, 593, 611
Cihangir 542, 605
Cinci Meydanı 496
Cumartesipazarı 493, 564
Cumhuriyet Caddesi 557
Cündi Meydanı 110

Çakırağa Mahallesi 448, 459, 572, 591
Çakmakçılar 196, 455, 595
Çam Limanı 300, 578
Çamlıca 187, 494
Çankaya (Nizam) Caddesi 512, 547
Çapa 334, 468, 484, 489, 515, 521
Çarşamba 204, 424, 465, 467, 478, 483, 484, 504, 508, 515, 521, 522, 546, 552, 568, 570, 573, 595, 601, 602, 616, 619,
Çarşıkapı 90, 205, 378, 434, 442, 453, 463, 472, 485, 554, 560, 562, 592, 602
Çatalca 6, 34, 62, 71, 77, 134, 323, 429, 447, 483, 557, 567, 579
Çatladıkapı 445
Çavuşdere 424, 460
Çavuşköy 199, 542
Çayırbaşı Caddesi 455
Çemberlitaş 4, 5, 207, 305, 366, 434, 450, 533, 535, 540, 547, 585, 592, 613
Çengelköy 448, 461, 497, 514, 523, 541, 547, 582, 583, 589
Çerağı Hasan Mahallesi 461
Çıngıraklı Bostan Sokağı 494
Çırağan 550
Çırçır Caddesi 584
Çiftalan köyü 462
Çinili Hamam Sokağı 462
Çoban Çavuş 578
Çubuk Türbe Yokuşu 496
Çukurbostan 502
Çukurcuma İskelesi 566
Çukurçeşme 443, 460, 545, 564, 565, 609

Daltaban Yokuşu
Darçın Sokağı 591
Darı Sokağı 479
Darphane 587
Darüşşafaka 109, 187, 427, 464, 467, 546, 563, 573, 616, 619
Davutpaşa 20, 90, 466, 467, 512, 520, 536, 563, 590, 598, 601, 615
Daye Hatun Mahallesi Caddesi 249
Debbağhane Meydanı 445, 474, 523, 566, 618
Debbağhaneler 564
Defterdar 90, 483, 502, 520, 598, 618
Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesi 515, 591
Defterdar İskelesi 444, 468
Defterdar Yokuşu 519
Demirkapı 96, 249, 458, 549, 569, 608
Dereboyu 538
Dereiçi 588
Dereseki 469
Derviş Ali Mahallesi 606
Dervişzade Sokağı 476
Deveoğlu Yokuşu 492, 540
Devran Sokağı 601
Dibek 517
Dibekli Cami Sokağı 475
Direklerarası 109, 313, 326, 472, 483, 507, 523, 594,
Divan Efendisi Sokağı 545
Divanyolu 367, 434, 465, 485, 507, 547, 554, 555, 557, 559, 560, 596,
Dizdariye Çeşme Sokağı 471
Dizdariye Mahallesi 470, 473
Dizdariye Yokuşu 470, 471
Doğancılar 460, 479, 487, 596
Doğancılar Parkı 539, 569
Dolapdere 575
Dolmabahçe 491, 592

Dökmeciler 468, 553
Dragman 606
Dudullu 453
Düğmeciler Mahallesi 519

Ebussuud Caddesi 26
Edirnekapı 3, 69, 70, 71, 80, 84, 96, 134, 148, 173, 248, 273, 280, 281, 311, 321-323, 325, 329, 332, 366, 383, 460, 469, 474, 480, 493, 502, 516, 521, 523, 535, 561, 568, 569, 576, 578, 587, 610, 616
Edirnekapı Tramvay Caddesi 493
Eğrikapı 3, 247, 367, 436, 473, 476, 518, 522, 564, 573
Ekşeniz (?) köyü 474
Elmadağ 556
Emekyemez Mahallesi 425
Emin Sinan Mahallesi 590
Eminönü 38, 69, 96, 134, 136, 321, 353, 426, 444, 472, 507, 560, 577, 582, 607, 612, 615
Eminsinan Sokağı 475
Emirgân 326, 563, 590
Erenköy 21, 25, 304, 580
Erenler Tekkesi Sokağı 425
Esbpazarı 610
Esenköy *ayr. bkz.* Katırlı 18, 19, 34, 38
Esir Pazarı 5, 574
Eski Cami Sokağı 456
Eski Cumapazarı 499, 523
Eski Darphane 587
Eski Dibek Sokağı 589
Eski Gümrük Sokağı 540
Eski Hamam Caddesi 320, 479
Eski Saraçhane Sokağı 430
Eskibağlar 609
Eskiciler Sokağı 235
Esvapçı Sokağı 427
Et Meydanı 448, 461
Etmekçibaşı Mahallesi 608
Etmeydanı 328
Etpazarı 302
Etyemez 331, 447, 563
Eyüp 89, 90, 168, 319, 325-327, 353, 366, 367, 369, 432, 441, 444, 447, 462, 466, 468, 471, 480, 491, 502, 511, 518, 519, 543, 551, 553, 561, 562, 564, 570, 574, 598, 600, 606, 618
Eyüp Caddesi 518
Eyüp Sultan 590, 606
Eyüp Sultan Bulvarı 519
Eyüp Vapur İskelesi 480, 547

Fatih 5, 22, 38, 69, 76, 109, 134, 136, 162, 204, 280, 321, 366, 367, 424, 425, 427, 429, 433, 434, 441, 453, 457, 460, 462, 464-466, 473, 476, 479, 481, 484, 492, 493, 495, 500, 502, 504, 506, 509, 515, 521, 522, 524, 544, 546, 548, 550, 552, 557, 563, 565, 567-570, 573, 577, 584, 585, 590, 600-602, 607, 609, 610, 611, 613-616, 619, 620
Fatih Parkı 472
Fatih Sultan Mehmet Köprüsü 619
Fazlıpaşa yokuşu 102
Fener 367, 424, 470, 541, 568, 576, 589
Fenerbahçe 19, 346
Fenerkapı 424, 483,
Feriköy 101, 174, 187
Fermeneciler Caddesi 511
Feshane Caddesi 564
Fethi Bey Caddesi 551
Fethiye Caddesi 611
Fetva Yokuşu 469
Fevzi Paşa Caddesi 433, 484, 495, 561, 602, 614
Fındıklı 366, 474, 495, 538, 564, 576, 578, 588, 617
Fındıkzade 468, 484
Fırıncılar Yokuşu 455
Fincancılar yokuşu 104
Firuz Ağa Mahallesi 608
Firuzağa 538

Galata 3, 23, 28, 69, 70, 112, 113, 158, 301, 321, 327, 356, 359, 367, 385, 425, 428, 431, 436, 439, 444, 448, 449, 451, 452, 477, 479, 486, 493, 495, 498, 503, 511, 512, 532, 540, 553, 572, 585, 590, 595, 598, 599, 609, 616, 617
Galata Yorgancılar 448
Galatasaray 513, 556, 585
Garipçe 486, 581
Gavseleciler Sokağı 234
Gedikpaşa 83, 96, 173, 305, 311, 324, 326, 366, 367, 442, 470, 475, 476, 479, 504 523, 533, 609

Gerda köyü 579
Gökdemir Sokağı 438
Göksuderesi 568
Gülfem Hatun Mahallesi 496
Gülhane 56, 315, 542
Gülhane Parkı 498, 619
Gümüşsuyu 491, 588
Gündoğumu Caddesi 427, 445
Güngörmez Mahallesi 515

Hacı Bostanı 516
Hacı Evhadettin Mahallesi 492
Hacı Ferhat Cami Sokağı 492
Hacı Hasan Sokağı 235, 382
Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi 493
Hacı Hüsnü Kapısı 241
Hacı Hüsrev Mahallesi 439
Hacı İsa Mahallesi 483
Hacı Kadın Mahallesi 613
Hacı Osman Çayırı 487
Hacı Şaban Ağa Mahallesi 492
Hacıkadın Caddesi 506
Haffafhanebaşı 472, 610
Haffaflar [Kavaflar] 234, 320, 495
Hâkimiyet-i Milliye Caddesi 466
Halıcılar 512, 564, 565, 594
Halıcıoğlu İskelesi 443
Halıcıoğlu Sütlüce 425, 538
Haliç 327, 367, 426, 434, 441, 490, 516, 522, 541, 598, 617
Haliç Köprüsü 520
Haliç surları 96, 245, 247, 248, 516
Halk Caddesi 448
Halkalı 367, 496
Hallaç Abdurrahman Sokağı 607
Hallaçlar İçi 231
Hamidiye Caddesi 521
Hançerli Yokuşu 434
Haraççı Kara Mehmed Mahallesi 611
Harbiye 367
Harem 603
Harem iskelesi 312, 588, 603
Harikzedeler Sokağı 443
Hasan Fehmi Paşa Caddesi 457
Haseki 367, 436, 447, 456, 601, 611
Haseki Hamamı Caddesi 612
Haseki Kadın Sokağı 447
Hasırcı Melek Sokak 537
Hasköy 446, 451, 462, 474, 480, 494, 510, 522, 538, 543, 546, 547, 552, 553, 560, 570, 579, 589, 600
Hatap Meydanı 520
Hatapkapısı 494, 508, 586
Hatice Sultan Mahallesi 561
Hatun Kişi Mahallesi 319, 502
Havyar Han İçi Sokağı 503
Haydar Mahallesi 492, 557
Haydarpaşa 23, 300, 312, 316, 326, 445, 503,
Hekimoğlu 601
Hekimoğlu Ali Paşa 512, 594
Heybeliada 4, 25, 39, 97, 151, 252, 253, 295, 296, 300, 304, 308, 337, 393, 442, 473, 505, 506, 513, 544, 574, 578, 580, 581, 584
Hırka-i Şerif 433, 493, 498, 515, 534
Hızır Bey Sokağı 506
Hisar 581, 619
Hisar Sokağı 517
Hisardibi Sokağı 517
Hobyar 303, 427
Hoca Efendi Sokağı 511
Hoca Hanı Caddesi 582
Hoca Hasene Hatun Mahallesi 555
Hoca Hayrettin Mahallesi 22
Hoca Kasım Günani Mahallesi 508, 582, 594
Hoca Kasım Mahallesi 322
Hoca Rüstem Sokağı 465
Hoca Üveys Mahallesi 445, 493
Hocapaşa 105, 196, 366, 458, 508, 535, 538, 559, 563, 607
Horhor 439, 464, 480, 494, 503, 541, 543, 566
Hoşkadem Mahallesi 431, 587
Hristos Dağı 509, 571
Hubarcılar 517
Humbaracı Yokuşu 363
Humbarahane Caddesi 446
Hünkâr iskelesi 614
Hüsamettin Mahallesi 520
Hüseyin Ağa Mahallesi 493, 597
Hüsrev Paşa 522
Hz. Halit 468, 511, 564, 618

İbrahim Ağa Çayırı 326
İbrahimpaşa Yokuşu 511
İcadiye Tepesi 191

İlyaszade Mahallesi 584
İmam Niyazi Sokak 585
İmrahor Caddesi 563
İmrahor İlyas Bey Caddesi 610
İnceğiz köyü 447
İncirli 35
İnkılap Caddesi 595
İnkılap Mahallesi
İpçiler Caddesi 514
İplikçi Fırını Caddesi 514
İplikçi Sokak 514
İplikhane 447
Irgatpazarı 205, 426, 463, 540, 560, 592
İshak Paşa Caddesi 514
İskele Caddesi 603
İskelebaşı 514, 596
İskender Çelebi Bahçesi 446
İskenderboğazı 472, 602
İslambol Caddesi 600
İstavroz 319, 591, 601
Istıranca 35
İstiklal Caddesi 353, 585
İstinye 330, 579
İstinye iskelesi 574
İtfaiye Caddesi 462

Kabasakal Caddesi 457
Kabataş 113, 336, 433, 439
Kadıçeşme 328, 425, 429, 434, 491, 565, 566, 611, 615
Kadıköy 19, 23, 76, 134, 136, 149, 252, 300, 453, 455, 477, 485, 563, 567, 580
Kadırga 90, 110, 163, 428, 430, 463, 470, 471, 496, 505, 549, 558, 590, 591, 599, 614
Kadırga Limanı 448, 591
Kadırga meydanı 96, 439
Kadırgalar Yokuşu 608
Kâğıthane 52, 71, 312, 459, 606
Kâğıthane deresi 459, 609
Kalamış 23
Kalantor Sokak 541
Kalaycı Sokak 543
Kalenderhane 464, 469, 523, 543, 594, 605
Kandilli 191, 299, 301, 515, 595
Kanlıca 76, 134, 136, 431, 474, 485, 515, 583, 602
Kanlıca Körfezi 480
Kantarcılar 429, 524, 540, 607
Kapalıfırın 465
Kapıağası Sokağı 532
Kapıbaşı 568
Kapıçeşmesi Caddesi 444
Kaptan Mahallesi 577
Kaputçular Caddesi 454
Kara Baba Sokağı 533
Karababa Tekkesi Sokağı 426
Karabaş Mahallesi 174, 332, 443, 518, 571
Karabaşveli Sokağı 613
Karacaahmet 367, 433, 563, 596, 610
Karagümrük 5, 148, 456, 534, 535, 571, 574, 576, 587, 611
Karaköy 19, 35, 114, 321, 353, 439, 444, 472, 503, 511, 540, 617
Karakurum Sokak 597
Karaman Caddesi 453, 524, 619
Kargı Sokağı 456
Kariye 492
Kartal 34, 52, 76, 98, 134, 136, 302, 328, 347, 384, 477, 543, 580
Kasap İlyas Mahallesi 497
Kasap İlyas Sokağı 536
Kasap Timurhan Mahallesi 509
Kasaplar Sokağı 436
Kasım Çavuş Mahallesi 551
Kasımpaşa 29, 168, 358, 367, 425, 432, 435, 439, 441, 442, 454, 456, 458, 459, 463, 470, 471, 480, 488, 491, 494, 514, 543, 547, 553, 566, 569, 577, 583, 589, 592, 596, 598, 603, 610, 614
Katırlı *ayr. bkz.* Esenköy 18, 38, 384
Kâtip Muslihittin Camii Sokağı 549
Kâtip Muslihittin Mahallesi 459, 465, 515, 537, 549
Kâtip Sinan Mahallesi 110
Kâtip Sinan Sokağı 593
Kavak 113, 523
Kavalalı Caddesi 566
Kayserili Sokağı 221
Kazancı Yokuşu 538
Kazgancı Mahallesi 614
Kazlıçeşme 367, 427, 437, 477, 533, 539, 559, 591
Keçeci Mahallesi 598
Keçeci Piri Mahallesi 480, 495, 552
Keçi Hatun Mahallesi 491
Kefçe Dede Mahallesi 539

Kelebek Sokağı 577
Kemalettin Mahallesi 425, 461
Kemankeş 540, 553
Kemeraltı 443
Kemerburgaz 439, 462, 545
Kepenekçi Sokağı 540
Keresteciler 485, 494, 548
Kesmekaya 497, 520
Kıbleçeşme Caddesi 429
Kınalıada 300, 477, 478, 497, 523, 579, 580, 591
Kıraathane-i Osmani 555
Kırık Tulumba Caddesi 320, 464, 541
Kırık Tulumba Sokağı 541
Kırkçeşme 462
Kısıklı 366, 479, 494, 588, 589
Kızıl Değirmen Sokağı 564
Kızılelma Caddesi 536
Kızıltaş Mahallesi 569
Kızıltoprak 164
Kızlarağası 453, 617
Kıztaşı *ayr. bkz.* Yeni Odalar 427, 445, 456, 464, 509, 515, 544, 567
Kimyager Derviş Sokağı 500
Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi 543
Kiseciler Sokağı 230
Klodfarer Caddesi 453
Koca Ragıp Paşa Sokağı 461
Kocadede Mahallesi 548
Kocamustafapaşa 69, 427, 429, 430, 448, 456, 462, 472, 475, 492, 493, 497, 503, 508, 515, 546, 550, 566, 571, 574, 585, 601, 612
Koğacıdede Mahallesi 522, 568, 591
Koska 114, 326, 425, 443, 459, 461, 472, 500, 505, 522, 562, 567, 575, 578, 587, 597
Koska Tramvay Caddesi 326, 443
Kostoriyadi 472
Kovacı Dede Mahallesi 508
Kovacılar Caddesi 474
Kömürcü Sokağı 574
Köprübaşı 114, 320, 332, 536, 547, 582, 587
Kulaksız Caddesi 425
Kulekapısı 598, 616
Kuleli 168, 547
Kumkapı 84, 86, 90, 92, 96, 136, 173, 290, 313, 329, 330, 482, 511, 548, 551, 567, 570, 576, 586, 609
Kundakçılar 608
Kurbağalıdere 359, 486, 548
Kurt kemeri 199, 542
Kurtuluş (Tatavla) 97, 303, 471
Kuruçeşme 326, 578, 607, 609
Kutucular 536, 550
Küçük Ayasofya 509, 515, 549, 550, 563
Küçük Hamam Sokağı 550
Küçük Saray meydanı 562
Küçükayasofya 599
Küçükbalıklı 444
Küçükçekmece 6, 76, 97, 134, 136, 290, 318, 328, 347, 545, 550, 580
Küçükmustafapaşa 436, 465, 490, 568, 587, 590
Küçükpazar 90, 328, 429, 492, 514, 524
Küçüksu 562
Kürkçü Çeşmesi Sokağı 493
Kürkçübaşı 427, 576

Laleli 367, 443, 463, 500, 510, 537, 543, 551, 569
Lalezar 430, 613
Langa 20, 92, 96, 329, 330, 443, 513, 536, 566, 567, 589
Langa-i Kebir Caddesi 581
Leblebiciler 471, 474
Levent 367
Liman Caddesi 448
Limon İskelesi 18, 579
Lonca Sokağı 575
Lökümcüler Sokağı 534
Lüleci Sokağı 507
Lüleciler 523, 553
Lütfi Paşa Sokağı 468
Lütfullah Efendi Sokağı 234
Lütfüpaşa 591

Macuncu 424, 430, 493, 510, 553
Maçka 184, 188, 191, 294, 519
Mahkeme Sokağı 573
Mahkemealtı Caddesi 483
Mahmudiye Caddesi 428, 618
Mahmut Ağa Mahallesi 538
Mahmutpaşa 105, 229, 234, 373, 460, 467
Makasçılar *ayr. bkz.* Mıkrascılar 27, 442, 554
Makineciler Sokağı 234
Malta 359, 428, 473, 600

Maltepe 22, 34, 97, 98, 134, 488, 521, 580
Maltız Sokağı 498
Manav Sokağı 543
Manifaturacılar Çarşısı 431
Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi 585
Marmara Surları 3, 247, 516
Marpuççular Sokağı 461
Maslak 611
Masraf Sokağı 320, 555
Medrese Sokağı 470, 592
Mehmet Paşa Sokağı 495
Mektep Sokağı 233, 432, 493, 523, 546
Melek Hatun Mahallesi 475, 562
Melek Hoca Sokağı 574
Melek Sokağı 537
Menzilhane Yokuşu 445
Mercan 5, 90, 366, 373, 455, 469, 511, 559, 614
Mercimek Mahallesi 581
Merdivenliçeşme 550
Merkepçilerkapısı 313
Merkez Efendi Mahallesi 302, 553
Mermerciler Sokağı 566
Mescit Sokağı 430, 545
Mesih Paşa 500, 509, 577
Meşrutiyet Caddesi 519
Mevlanakapı Mahallesi 69, 436, 438, 492, 493, 516, 524, 532, 534, 537, 541, 546, 553, 559, 562, 587, 604, 613
Mıkrascılar *ayr. bkz.* Makasçılar 27, 231
Mısır Çarşısı 455, 457, 472, 560, 561
Midhat Paşa Caddesi
Millet Caddesi 505, 521, 571, 572, 577, 588, 602
Mimar Ayas *ayr. bkz.* Saraçhane 503
Mimar Hayrettin Mahallesi 533
Mimar Kemalettin Mahallesi 425, 461
Mimar Mehmed Ağa Caddesi 457
Mimar Sokağı 553
Mimarsinan köyü 454
Mismarcı Yokuşu Sokağı 424
Moda Caddesi 455
Molla Ali Fenari Mahallesi 499, 564
Molla Aşki Mahallesi 573
Molla Bey Sokağı 586
Molla Gürani Caddesi 505
Molla Hüsrev Sokak 600
Muhtar-ı Evvel Sokağı 596
Muhzir Sokağı 447
Mumhane 114, 477, 518, 579, 585, 592
Murat Paşa Mahallesi 588
Musalla 509, 578, 609
Musannif Sokağı 464
Muslihittin Mahallesi 488
Mustafa Paşa Sokağı 532
Mülga Esirpazarı 466
Mütenevvia 612

Nahilbent 609
Nakilbent Mahallesi 609
Nakkaşpaşa 507
Nalıncı Yokuşu 543
Nallı Mescit Mahallesi 600
Narlıkapı 462, 478, 493, 513
Nevbahar Mahallesi 601
Nişancı Caddesi 548
Nişantaşı 88
Nuhkuyusu 359, 583
Nur Baba Sokağı 494
Nur Sokağı 593
Nurettin Tekkesi Sokağı 571
Nuruosmaniye 21, 531, 600

Odabaşı Çarşısı 424
Odunkapısı Yokuşu 569
Okçu Musa Mahallesi 572
Okçularbaşı 472, 485
Okmeydanı 108, 194, 209, 211
Oluklu Sokak 441, 491, 592, 602
Ordu Caddesi 500, 551
Ortaköy 18, 33, 35, 107, 134, 174, 302, 330, 359, 538, 573, 603, 609
Otakçılar 90, 574, 600
Otlukçu Yokuşu 425, 464, 565, 577, 616
Otlukkapısı 249, 608

Ömerli Köyü 426, 575
Ördek Kasap Mahallesi 468

Pangaltı 557
Papas Köprüsü 575, 584
Papas Sokağı 302
Papaz Dağı 506
Parmakkapı 196, 460, 554, 591, 592
Pastırmacılar Caddesi 494
Paşa Hamamı Sokağı 564
Paşa Limanı 587, 591
Paşabahçe 304, 457, 575, 603, 607

Paşabahçe vapur iskelesi 457
Paşabakkalı 475, 516
Paşakapısı 504
Paşalimanı 367, 555, 591
Pazarbaşı Mahallesi 583
Pazarköy 4, 576
Pendik 485, 523, 576
Pera 23, 28, 185, 299, 303, 305, 363, 509, 572, 581, 609
Perdahçılar Hanı Sokağı 373
Perşembepazarı 439
Pertevpaşa Caddesi 533
Petrokapısı 517
Peykhane Sokağı 453, 547
Pirinççi Kahya Sokak 614
Piyale Baruthanesi Caddesi 577
Piyerloti Caddesi 507
Poyraz köyü 578

Ragıp Gümüşpala Caddesi 615
Rum Mehmet Paşa Mahallesi 471
Rumelifeneri 486, 581
Rumelihisarı 4, 367, 478, 560, 581, 619
Rumelikavağı 486, 578, 611, 617
Rüstem Paşa Medresesi Sokağı 594

Sabunhane Sokağı 540
Sağmalcılar 555
Sahaf Sokak 583
Sahaflar 105, 230, 235, 381, 382, 531
Saka Çeşmesi 27, 460, 595
Sakızağacı 537
Salacak 482, 563
Salmatomruk 576
Samatya 19, 148, 173, 328, 447, 462, 478, 493, 520, 536, 543, 563, 580, 585
Samipaşa Sokağı 586
Sancaktar Müezzin Sokağı 549
Sancaktar Tekkesi Sokağı 585
Sandıkçılar 323, 533, 585
Saraç İshak Mahallesi 586
Saraçhane *ayr. bkz.* Mimar Ayas 360, 456, 495, 538, 539, 562
Saraçhanebaşı 313, 430, 453, 472, 512, 555, 558
Sarayburnu 19, 300, 367, 388, 468
Sarıgez *ayr. bkz.* Sarıgüzel 544, 466
Sarıgüzel *ayr. bkz.* Sarıgez 320, 476, 500, 509, 511, 515, 544, 567, 586
Sarıkaya 479
Sarıyer 97, 134, 264, 326, 574, 587
Sarmaşık Mahallesi 521
Sarraf Hanları 372
Sebzeci Sokağı 443, 453, 474, 510, 553, 578
Sedefçiler 533
Selami Ali Efendi Mahallesi 584
Selami Mahallesi 482
Selçuk Hatun Camii Sokağı 588
Selimağa Sokağı 428
Selimiye 499
Serencebey Yokuşu 596
Servi Mahallesi 519
Seyit Ali Mahallesi 471
Seyit Ömer Mahallesi 590
Seyit Ömer Sokağı 590
Sıraselviler Caddesi 519
Sıraserviler 538
Silahtarağa Caddesi 598
Silivri 35, 384, 591
Silivrikapı 3, 5, 69, 430, 431, 443, 452, 487, 495, 516, 518, 534, 536, 571, 592, 612, 613
Simkeşhane 177, 326, 442, 495, 500, 538, 554
Sinekli Medrese Sokağı 592
Sineklibakkal 549
Sipahi Caddesi 230
Sirkeci 18, 23, 83, 84, 114, 136, 158, 290, 313, 315, 320, 321, 366, 472, 473, 476, 488, 523, 538, 559, 577, 592, 617
Sivriada 18, 308, 579
Sivrili Mescid Mahallesi 21
Sofular 430, 461, 473, 600
Soğanağa 537, 540, 593
Soğancılar 425
Soğukçeşme 52, 59, 96, 111, 477, 577, 606, 612, 619
Soğukkuyu 455, 477
Söğütlüçeşme Caddesi 453
Su Terazisi Sokağı 599
Subaşı (Beyazıt) 575
Subaşı (Çatalca) 567
Suhte Sinan Mahallesi 448, 533
Sultan Çeşmesi 512
Sultanahmet 59, 104, 109, 112, 303, 312, 316, 321, 324, 336, 435, 453, 456, 457, 477, 485, 486, 491, 501, 510,

515, 520, 532, 558, 568, 575, 598, 599, 609, 611, 612, 620
Sultanhamam 433, 461, 512, 595, 605
Sultaniye 302
Sultanselim 5, 85, 90, 326, 424, 465, 466, 502, 537, 563, 595, 597
Sulu Manastır 148, 607
Suludere 199, 542
Sulukule 367, 516
Sur İçi 18, 34, 38, 69, 71, 73, 74, 76, 77, 83, 89, 90, 95, 96, 102, 131, 132, 290, 311, 321, 322, 324, 327, 347, 367, 446, 500
Suterazisi Sokağı 599
Süleyman Ağa Mahallesi 539, 596, 610
Süleymaniye 104, 330, 361, 367, 469, 476, 537, 545
Sülüklü Çeşmesi 448
Sürahi Mahallesi 480
Sütlüce 425, 538

Şark Çarşısı 104
Şehit Mehmed Paşa Yokuşu 599
Şehremini 85, 326, 431, 475, 611
Şehzade 366, 464, 468, 522, 541, 545, 566
Şehzadebaşı 69, 76, 134, 196, 321, 326, 359, 431, 454, 457, 464, 470, 473, 474, 509, 523, 546, 562, 565, 587, 599
Şemsettin Cami Sokağı 545
Şemsi Paşa 425
Şerbethane Sokağı 516
Şeyh Ferhat Mahallesi 509
Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi 507
Şile 35, 71, 77, 134, 197, 323, 328, 602
Şişhane 599
Şişli 24, 88, 99, 101, 108, 174, 590

Tabakhane Sokağı 432, 472, 547
Tabaklar Mahallesi 601
Tabbaklar 548
Tacirler Sokağı 234
Tahmis Sokağı 523
Tahta Minare Mahallesi 568
Tahtacılar 472
Tahtakale 323, 366, 460, 524, 540, 550, 551, 559, 582, 604, 609, 616
Taksim 24, 92, 96, 98, 101, 332, 345, 367, 449, 491, 538, 557, 609, 614
Talimhane Meydanı 113
Tarabya 25, 129, 346, 545, 574, 604
Tarakçılar 467
Tarlabaşı 537, 597
Tarsus Camii Sokak 604
Taşçılar Eminönü Yemiş İskelesi 426
Taşçılar içi 587
Taşkasap 484, 533, 553, 571, 586, 588, 600, 602
Taşkışla Caddesi 556
Taştekneler 74, 564
Tatlıkuyu Sokağı 479
Tavşantaşı 429, 475, 537, 551, 581, 586, 593, 605
Tavukhane Sokağı 491
Tavukpazarı 495, 510, 531, 562, 613, 616
Taya Hatun Mahallesi 467
Tekke Çıkmazı 363
Tekke Sokağı 495
Tekkekapı 482
Tembel Hacı Mehmed Mahallesi 454
Tepebaşı 24, 26, 92, 96, 98, 100, 101, 129, 330, 332, 346
Terkos 35, 88-90, 198, 199, 326, 327, 328, 606
Ticarethane Sokağı 618
Tiftik Sokağı 568
Tiryaki Hasan Paşa Sokağı 443
Tiyatro Aralığı Sokağı 475
Toklu İbrahim Dede Mahallesi 476
Tophane 19, 108, 113, 146, 166, 216, 321, 324, 371, 375, 443, 452, 474, 485, 492, 506, 507, 519, 520, 523, 532, 536, 538, 541, 552, 566, 579, 584, 589, 605, 608, 609, 614, 615, 619
Tophane Hatap İskelesi 443
Tophanelioğlu 326, 479, 589
Topkapı 69, 328, 329, 366, 383, 446, 475, 486, 516, 524, 551, 571, 576, 584, 586, 595, 608, 611
Toptaşı 359, 424, 435, 510, 519, 536, 548, 583, 601, 609
Tunusbağı Caddesi 539, 569
Turşucu Sokağı 547
Turunçlu 496
Tuzla 19, 318, 384, 609
Tünel 112, 219, 220, 305, 451, 513, 585, 598

Ufakköprü Sokak 480
Uncular Caddesi 479

Unkapanı 108, 174, 313, 321, 328, 330, 359, 429, 431, 475, 494, 499, 506, 507, 514, 517, 575, 596, 599, 610, 615
Uzun Yusuf 430, 493
Uzunçarşı 367, 452, 511, 515, 559, 568, 584, 593, 596, 615
Uzunçarşıbaşı 593

Ümit Yaşar Doğanay Sokağı 532
Üsküdar Caddesi 499
Üsküdar 19, 34, 35, 71, 74, 76, 107, 134, 136, 163, 168, 196, 197, 324, 326, 359, 366, 367, 370, 424, 425, 427, 428, 432, 433, 435, 438, 443, 445, 446, 451, 453, 454, 456, 460, 461, 466, 471, 473, 479, 482, 487, 493, 494, 496, 502, 503, 505, 510-513, 534, 535, 539, 541, 542, 544, 548, 550, 554-556, 561, 563, 568, 569, 571, 576, 580, 583, 587-589, 591, 596, 600, 601, 605, 607, 609-613, 616, 617, 620
Üsküdar Sultantepesi 424

Valide Hanı 27, 543
Vani Dergâhı Sokağı 430
Vaniköy 547, 612
Vatan Caddesi 334, 565, 566
Vefa 328, 367, 431, 474, 543, 545, 557, 564, 613
Veledi Karabaş Mahallesi 443
Vezir Hanı Caddesi 613
Vezirtekkesi Caddesi 519
Vezneciler 456, 469, 470, 484, 500, 506, 549, 565, 583, 594
Vidoz köyü 595
Viranodalar Sokağı 493
Vodine Caddesi 603
Voyvoda Caddesi 323

Yağhane Değirmeni Sokağı 520
Yağkapanı 511
Yahya Kethüda 614
Yakacık 254, 318, 522, 560, 580
Yalıköşkü 4, 330, 507
Yavedud 325, 453, 502
Yavuz Selim 424, 548, 573, 616
Yavuz Sinan Sokağı 615
Yayla Caddesi 431, 436, 438, 587
Yaylak Sokağı 587
Yazıcı Sokağı 319, 616
Yedi Emirler Sokağı 614
Yedikule 3, 69, 95, 96, 108, 150, 245, 247, 253, 312, 367, 371, 385, 427, 437, 444, 461, 472, 475, 477, 492, 494, 513, 516, 533, 539, 550, 551, 559, 563, 585, 591, 610
Yemeniçi Sokağı 435, 583, 610
Yemiş vapur iskelesi 488
Yeni Mahalle 478
Yeni Odalar *ayr. bkz.* Kıztaşı 445, 515
Yeni Toptaşı Caddesi 548, 583
Yenibahçe 108, 431, 446, 451, 468, 475, 489, 495, 499, 507, 511, 532, 534, 591, 594, 595, 613
Yeniçeriler Caddesi 434, 463, 592
Yeniçeşme 577, 614
Yenihamam 425
Yenikapı 84, 90, 92, 95, 96, 174, 328, 329, 497, 517, 536
Yeniköy 16, 25, 29, 76, 134, 136, 204, 316, 451, 488, 497
Yenimahalle Caddesi 587
Yerebatan 110, 438, 453, 611
Yeşil Direkli Bakkal Sokağı 460
Yeşil Sarıklı Sokağı 616
Yeşilköy (Ayastefanos) 16, 18, 19, 27, 39, 133, 179, 255, 264, 265, 300, 308, 438, 452, 532, 537
Yeşiltulumba Sokak 475
Yıldız 572
Yıldız Parkı 550
Yıldız Tepesi 572
Yoçdar (?) köyü 617
Yoğurtçuçeşmesi 485
Yokuşçeşme 448
Yusuf Paşa 311, 491
Yusuf Ziya Paşa Sokağı 614
Yuşa Dağı 456
Yüksekkaldırım 319, 328, 366, 484, 512, 515, 521, 553, 590, 616

Zahire Gümrüğü Karşısı 436
Zakirbaşı Sokağı 539
Zal Paşa Caddesi 618
Zehgirci Mescit Sokağı 430
Zekeriyaköy 619
Zeyrek 462, 500, 501, 509, 545
Zincirlikuyu 433, 457, 480, 488, 496, 521, 550, 571, 587, 592, 611
Zindankapı 425, 472, 494, 517, 567, 620

KAPALIÇARŞI

Çarşı 104, 227, 274, 281, 309, 325, 372, 379, 380, 383
Çarşı-yı Kebir 27
Kapalıçarşı 5, 7, 20, 27, 32, 46, 52, 61, 67, 74, 75, 80, 82, 83, 85, 98, 99, 103, 105, 106, 137, 146, 171, 176, 177, 212-226, 228-237, 239-241, 273, 280, 296, 305, 310, 311, 329, 331, 346, 351, 372-378, 381, 383, 386, 432, 436, 445, 446, 448, 452, 455, 457, 458, 459, 463, 472, 483, 485, 504, 523, 524-528, 530, 531, 538, 539, 541, 545, 546, 548, 549, 551, 552, 560, 572, 576, 579, 582, 589, 593, 594, 604, 606, 613, 615, 617, 618

Alipaşa Hanı 233, 235, 240, 526, 527
Alipaşa Hanı Sokağı 233, 235
Astarcılar 226, 230, 432, 526
Avrupa Hanı 436, 527
Ayineciler [Aynacılar] 105, 214, 229, 379

Baltacı (Mühneddim) Hanı 527
Baltacı Hanı 296, 445, 526, 527
Batpazarı 446, 525, 527, 613
Beyazıt Kapısı 305, 378
Bitpazarı Sokağı 527
Bodrum Hanı 233, 234, 236, 372, 452, 526, 527

Camili Han 234-236
Cebeci Hanı 457, 526
Cevahir Bedesteni 106, 230, 373, 458, 527

Çadırcı Hanı 459, 528
Çadırcılar 98, 104, 213, 214, 231-233, 235, 236, 240, 241, 372, 379, 380, 382, 446 525-527
Çakırağa Camii 528
Çilingirler Sokağı 176
Çuhacı Hanı 105, 214, 229, 373, 563
Çuhacı Hanı Sokağı 229, 373
Çuhacılar Hanı 530

Dua Pazarı kapısı 241

Eski Bedesten (Bedesten-i Atik) 527
Evliya Camii *ayr. bkz.* Hacı Evliya Camii 480
Evliya Hanı 226, 230, 525, 528

Fesçiler 213, 233, 234, 240, 241, 378, 382, 386, 483, 525-527
Fesçiler Kapısı 241, 378, 527

Gaytancılar 528
Gülsuyucular Sokağı 525

Hacı Evliya Camii *ayr. bkz.* Evliya Camii 480, 492, 528
Hakkaklar Kapısı 525
Hazinedar Ağa Hanı (Hazinedar Hanı) 504, 528

İç Bedesten 527
İskender Boğazı Sokağı 527

Kahve Hanı 523, 528
Kalpakçılar Caddesi 229, 527, 531
Kalpakçılarbaşı Caddesi 105, 213, 224, 226, 227, 230, 233, 237, 238, 296, 372, 373, 378, 381, 382, 524, 528
Kavukçular 471, 525
Kayserilioğlu Sokağı 235, 382, 530
Kazazlar 213, 230, 373, 526, 529, 530, 538, 572
Kazgancılar 231
Kebapçı Hanı 235, 527
Kellekesan Hanı 529, 539
Keseciler 525
Kılıççılar Kapısı 234
Kıraathane 230, 529, 541
Kilise Hanı 529, 545
Kolancılar Caddesi 529
Kolancılar Sokağı 373
Koltukçular 104, 230, 233, 240, 529, 546

Koltukçular kapısı 241
Kuşakçı Hanı 372
Kuyumcular Caddesi 226, 386, 549
Kuyumcular Çarşısı 221, 525, 530
Küçük Sarraf Hanı 526
Kürkçüler Caddesi 531
Kürkçüler Çarşısı 105, 106, 214, 215, 235, 236, 373, 380, 530, 551

Mahfazacılar (Muhafazacılar) 105, 214, 373
Merdivenli Camii 528
Merdivenli Mescit 452, 562

Nuruosmaniye Kapısı 75, 226, 228, 230, 239, 372, 525, 548, 552, 582, 594
Nuruosmaniye Sokağı 531

Orta Kazazlar 230, 530, 572

Örücüler 5, 214

Perdahçı Hanı 576
Peştemalci Hanı 372

Ressam Basmacılar 230, 530, 579
Rubiye [Rabia] Hanı 372

Sahaflar Caddesi 230, 235, 381, 382, 531
Sandal Bedesteni 106, 214
Sepetçi Hanı 213, 296, 526, 531, 589
Sorguçlu Hanı 213, 296, 372, 527, 531
Sorguncu Hanı 593

Takkeci Hanı 296, 526
Takkeciler Sokağı 531
Takyeci Hanı 604
Takyeciler Sokağı 230
Tavukpazarı Sokağı 531
Terlikçiler 234, 531, 606
Tuğcular 525

Yağcı Hanı 531, 613
Yağhane 527
Yağlıkçılar Caddesi 226, 230, 373, 381, 457, 526, 528, 531, 613
Yarım Taş Han 213, 236, 372, 526, 531, 615
Yarım Taş Han Sokağı 526
Yolgeçen Hanı 213, 296, 526, 527, 532, 617
Yorgancı Hanı 532, 617
Yorgancılar 104, 214, 231, 233, 240, 241, 372, 448, 525-528
Yorgancılar Kapısı 241, 527
Yüncü Hanı 235, 532, 618

Zenneciler 230, 525

BİNA ADLARI DİZİNİ

Resmi Binalar

a. Sivil/İdari Binalar

1. Belediye Dairesi 313, 321
3. Belediye Dairesi 321
6. Belediye Dairesi 321

Adalar Kaymakamlığı 91, 97, 337, 451
Adli Tıp Kurumu 593
Adliye Nezareti 52, 56, 59, 112, 157, 158, 162, 316, 317, 339, 353, 354, 357, 426, 480
Ağa Hamamı *ayr. bkz.* Samatya Hamamı 426, 585
Ahmet Ağa Lokantası 427
Ahşap Ahır 428
Alay Köşkü 249, 504, 593
Âlem Matbaası 428
Ali Paşa Hanı 429
Amedi Odası 314
Amedi-i Divan-ı Hümayun Kalemi Odası 54, 440
Arkeoloji Müzesi 585
Arslanhane 324
Aşir Efendi Kütüphanesi 433, 461, 605
Atik Zaptiye Dairesi *ayr. bkz.* Muhacirin Komisyonu Dairesi 435, 565
Atmeydanı Sarayı 324
Ayazma Basmahanesi 438
Aziz Bey Sahilhanesi 439

Bab-ı Meşihat 57, 121, 206
Babaeski Telgrafhanesi 439
Babıâli *ayr. bkz.* Hariciye Dairesi 54-57, 59, 112, 155, 157, 158, 160, 162, 163, 201, 208, 273, 309, 312, 314, 316-318, 332, 336, 353, 440, 463, 492, 499, 504
Babıâli Evrak Odası 309
Babıâli Hükümet Konağı 492
Babıâli Mahkemesi 162, 440
Bağdat Kasr-ı Hümayunu 107
Bahçeli Han 441
Bahriye Nezareti 442, 470
Baltalimanı Sahilsarayı 445 *ayr. bkz.* Mediha Sultan Sahilsarayı 445
Bargirciler Ahırı 445
Bargirciler Kethüdası Hanı 445
Belediye Sarayı 431
Belediye Temizlik İşleri Bürosu 563
Beşiktaş Kasrı 450
Beyazıt Devlet Kütüphanesi 316, 520
Beyazıt Hamamı 500
Beyazıt İmareti 610
Beyhan Sultan Sarayı 483
Beylerbeyi Sarayı 316, 589
Beyoğlu Bidayet Mahkemesi 112, 451
Beyoğlu Mutasarrıflığı 163, 451
Beyoğlu Telgrafhanesi 52, 111, 451
Beyzade Nahid Bey yalısı 336
Borsa Salonu *ayr. bkz.* Havyar Hanı, Komisyon Hanı 319, 452, 503, 546
Bostanbaşı Hamamı 452
Bostancı İstasyonu 452
Bozhali (?) köyü fırını 453
Bursa Merkez Hükümet Dairesi 454
Büklüce Hanı 454
Büyük Köprü 454
Büyük Postane 315, 577
Büyük Valide Hanı 455
Büyük Yeni Han *ayr. bkz.* Emniyet Sandığı 114, 319, 455, 476
Büyükbalıklı Han 444
Büyükdere Hamamı 497

Cemil Bey Sahilhanesi 457
Cercle d'Orient 353
Cibali Sigara fabrikası 593
Cibali Tütün Fabrikası 579, 611
Crédit Lyonnais 341, 385

Çadır Mehterleri Kasrı 324
Çağlayan Kasr-ı Hümayunu *ayr. bkz.* Darü'l-feres-i Hümayun 459, 464

Çağlayan Kasrı 312
Çatal Hanı 460
Çatalca Hükümet Konağı 460
Çırağan Sarayı 274, 316, 450, 550
Çiçek Pasajı (Cité de Pera) 509
Çiftehamam 462
Çinili Hamam 462
Çinili Köşk 450
Çocuk Mahkemesi 593
Çukurçeşme Hamamı *ayr. bkz.* Laleli Hamamı 463, 552

Dahiliye Mektubi Kalemi 54, 354, 440
Dahiliye Mektubi Odası 314, 440
Dahiliye Nezareti 314, 353, 354, 440, 463
Darü'l-feres-i Hümayun *ayr. bkz.* Çağlayan Kasr-ı Hümayunu 459, 464
Darülferes-ı Hümayun 312
Davutpaşa Mahkemesi 162, 503, 536
Daye Hatun Büyük Havuzu 88
Defter-i Hakani Nezareti 59, 112, 160-162, 336, 355, 468
Defterdar Sebili 509
Defterhane 324
Dersaadet Rıhtımı 469
Deutsche Bank 341
Divan-ı Muhasebat Dairesi 112, 157, 315, 470
Divanyolu haziresi 316
Dolmabahçe Köşkü 450
Dolmabahçe Sarayı 450, 471
Dulhane (Kırmızı Kışla) 56, 108, 109, 542, 565
Duvarcı Hanı 471
Dülgerzade Camii Kütüphanesi 472
Düyûn-ı Umumiye 353

Ebniye-i Seniyye Anbarı 55, 314
Edip Efendi yalısı 299
Edirnekapı Hamamı *ayr. bkz.* Mihrimah Sultan Hamamı 473
Elbise Ambarı 168, 474
Eminönü İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı 582
Emniyet Sandığı *ayr. bkz.* Büyük Yeni Han
Erzak Ambarı *ayr. bkz.* Nizamiye Erzak Ambarı 320, 478, 571
Esat Efendi Kütüphanesi 478
Eski Banka 479
Eski Hamam 479
Eski Saray 4, 5, 532, 614
Esma Sultan Kasrı 479
Esma Sultan Sarayı 433
Evkaf Nezareti 112, 157, 162, 209, 354, 357
Evkaf-ı Hümayun *ayr. bkz.* Hazine-i Evkaf-ı Hümayun 160, 319, 334, 369, 479, 480, 504
Evkaf-ı Hümayun Mesarifat İdaresi 480
Evrak Odaları 54, 440

Fatih Deve Hanı 495
Fatih Hamamı 607
Fatih Tabhanesi 569
Fazlı Paşa Sarayı 507
Fenerler İdaresi 341
Fes ve Bez Fabrika-yı Hümayunu 483
Fes ve Çuha Fabrika-yı Hümayunu *ayr. bkz.* Feshane-i Amire 483
Feshane-i Amire *ayr. bkz.* Fes ve Çuha Fabrika-yı Hümayunu 483
Fethiye Müzesi 483
Feyzi Efendi Vakfı 484
Fotoğrafhane 168, 485
Fuat Paşa Konağı 315, 555
Fuat Paşa Sahilhanesi 320, 485

Galata Kulesi 3, 5, 449
Galip Efendi Konağı 59, 112
Gurebahane 488, 489
Gülhane ekmek fırını 490

Hacı Beşir Ağa İmareti 492
Hacıkadın Hamamı 506
Hakkı Paşa Konağı 110, 438
Halıcılar Köşkü 565, 595
Halil Efendi Hanı 495
Halil Paşa Hanı 495
Hallaç dükkânı 496
Hançerli Hamamı 434
Hançerli Sultan Sarayı 598
Harem İskelesi ahırı 499
Hariciye Dairesi *ayr. bkz.* Babıâli 499
Hariciye Nezareti 314, 353, 440
Harmankaya 499
Hasan Paşa Hanı *ayr. bkz.* Süpürgeci Hanı 500, 584, 587, 597

Hasan Paşa Konağı 111
Hassa Müşiriyeti Dairesi 502
Havyar Hanı *ayr. bkz.* Borsa Salonu, Komisyon Hanı 319, 452, 503
Haydarpaşa İstasyonu 503
Hayrettin Paşa Hamamı 462
Hazine-i Evkaf-ı Hümayun *ayr. bkz.* Evkaf-ı Hümayun 504
Hazine-i Evrak 55, 163, 312, 314, 504
Hazine-i Hassa 504
Hazine-i Hümayun 504
Hazine-i Maliye (Maliye Hazinesi) 504
Hazzopulo Pasajı 605
Hedmann Alman Fişenk Fabrikası 341
Helvacı Hanı 505
Hereke Fabrika-yı Hümayunu 519
Hıyamiye Kasrı 324
Hoca Hanı 508
Hoca Paşa Hanı 508
Horhor Hamamı 509
Hristaki Hanı 509
Hristaki Pasajı 509
Huber Köşkü 316
Hüseyin Paşa Konağı 109

İbrahim Paşa Sarayı 324
İdare-i Mahsusa 114, 512
İkinci Belediye Dairesi 329, 513
İl Milli Eğitim Müdürlüğü 459, 607
İstanbul Büyükşehir Belediyesi 578
İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü 459
İstanbul Sanatları Çarşısı 457
İstanbul Sandıkçılar Çarşısı 585
İstanbul Tapu ve Kadastro Müdürlüğü 316
İstanbul Telgraf Merkezi 577, 606
İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 326
İstavroz Sarayı 450
İstinaf Ticaret Odası 426
İş Bankası 577, 612
IV. Vakıf Hanı 498
İzmit Fabrika-i Hümayunu 519
İzmit Kasr-ı Hümayunu 519
İzmit Mutasarrıflığı 51

Kadıçeşmesi Fatih Müftü Hamamı 429
Kapalı Fırın 105, 524
Kapıiçi Hamamı 532
Kaptan Paşa Hamamı 462
Kartal Hükümet Konağı 535
Kasavet Hamamı 536
Kaşgarlı Mahmut Dil Enstitüsü 431
Kataroğlu Hanı 536
Kavafhane Çarşısı 538
Kayıkçılar Kahvehanesi 38
Kız Kulesi 3, 543
Kızlarağası Hanı 27, 543
Kilise-Heybeliada Sakalar Hanı 584
Komisyon Hanı *ayr. bkz.* Borsa Salonu, Havyar Hanı 319, 452, 503, 546
Konsolid Han 452
Koska Nöbet Mahali 326
Krupp ve Mauser Fabrikası 341
Kubbealtı 312
Kupon İdaresi 315, 548 *ayr. bkz.* Kupon Kalemi 315
Kupon Kalemi 56, 314 *ayr. bkz.* Kupon İdaresi 56, 314
Kurubalık (?) Hamamı 549
Küçük Ağa Hamamı 549
Küçük Ayasofya Hamamı 550
Küçük Kutucu Hanı 550
Kürkçü Han 554
Kütüphane-i Umumi-i Osmani 610

Laleli Hamamı *ayr. bkz.* Çukurçeşme Hamamı 463, 552
Langa Hamamı 552
Liman Dairesi Binası 552
Limni Mutasarrıflığı 377
Lloyd Kumpanyası 341

Maarif Nezareti 160, 162, 316, 552
Mahfil-i Hümayun 202, 471, 506
Maliye Evrak Hazinesi 324
Maliye Nezareti 52, 56, 59, 112, 160, 162, 165, 314-316, 317, 548, 555, 603
Maltepe Hamamı 555
Maltepe tren istasyonu 555
Marangozhane 555
Maşuk Paşa Konağı 466
Matbaa-i Osmaniye 120, 124, 338, 556
Mediha Sultan Sahilsarayı *ayr. bkz.* Baltalimanı Sahilsarayı, Mustafa Reşit Paşa Yalısı 445, 556, 567
Mehterhane Kasrı 324
Memurin Dairesi 212, 501
Menemenli Mustafa Paşa Konağı 558

Merhametyan Eczanesi 559
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sebili 366
Meskûkât-ı Şahane Dairesi 560
Meşihat Dairesi 317, 369
Mezahip Müdüriyeti Odası 312
Mısır Çarşısı 455, 457, 472, 560, 561
Mihrimah Sultan Hamamı *ayr. bkz.* Edirnekapı Hamamı 473
Mihrişah Valide Sultan Külliyesi 562
Millet Kütüphanesi 484
Milli Kütüphane 312
Mirahor Hamamı 563
Mirahur Köşkü 459
Molla Sadık Konağı 114
Muhacirin Komisyonu Dairesi *ayr. bkz.* Atik Zaptiye Dairesi 56, 57, 108, 113, 435, 565
Muhacirin Komisyonu Müdürlüğü 315
Mumcular Hanı 566
Mustafa Paşa Hamamı 434
Mustafa Reşit Paşa Yalısı *ayr. bkz.* Mediha Sultan Sahilsarayı 567

Nafia Nezareti *ayr. bkz.* Ticaret ve Nafia Nezareti 57
Nalburlar Çarşısı 457
Nişanca Hamamı 570
Nizamiye Erzak Ambarı *ayr. bkz.* Erzak Ambarı 478, 571
Nuri Efendi Konağı 557
Nüfus Kalemi 54, 440

Orient Pasajı 572
Orman Maadin Ziraat Nezareti 56, 111, 112, 162, 314 315, 356
Ortaköy Fırını 170, 359, 573
Ortaköy Gazinosu 573

Ömer Efendi Hanı 574
Özel İdare binası 470

Pendik tren istasyonu 576
Posta Telgraf Nezareti 606
Posta ve Telgraf İdaresi 577
Postahane-i Amire (İstanbul Postanesi) 316, 577, 606

Raimondo d'Aronco 155
Rauf Paşa Kütüphanesi 578
Rauf Paşa Yalısı 578
Reji Tütün Fabrikası 26
Rıfat Paşa Konağı 607
Rıza Paşa Konağı 104
Rüsumat Emaneti Dairesi 317, 582

Sabuncu Hanı 583
Sadaret 54, 57, 157, 314, 349, 353, 354
Sadık Paşa Konağı 29, 59, 112, 158, 317
Sadullah Paşa Yalısı 583
Safvet Paşa Konağı 109
Saib Paşa Konağı 557
Sait Faik Müzesi 438
Salıpazarı 584
Samatya Hamamı *ayr. bkz.* Ağa Hamamı 426, 585
Samatya tren istasyonu 585
Sandıkçılar çarşısı 585
Saraçhane Ambarı 168, 469, 556, 586
Saray-ı Hümayun *ayr. bkz.* Topkapı Sarayı 586
Selim I İmareti 595
Seraskerlik Masraf Nazırı Hasan Paşa Konağı 111
Seyyid Hasan Paşa Hanı 587
Sıhhiye Dairesi ve Parlatoryası 590
Sim (?) Hanı 591
Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa sebili 592
Sirkeci Postanesi 110
Soğukçeşme Merkez Telgrafhanesi 58
Sultan Sarayı Rıhtımı 595
Sulu Han 524, 596
Süleyman Paşa Hanı 507, 596
Süleymaniye Hamamı 492
Süpürgeci Hanı 597

Şair Ambarı 168, 358, 598
Şehremaneti 57
Şehzadebaşı Birinci Belediye Dairesi 546
Şekerci Hanı 5, 22, 392, 473, 600
Şifa Hamamı 479
Şûra-yı Devlet Dairesi 315, 602
Şücaaddin Anbari *ayr. bkz.* Yusuf Şücaaddin Anbari Camii 618

Tahmis Hanı 603
Tahrir Vergi İdaresi *ayr. bkz.* Vergi İdaresi 56, 163, 603, 613
Taş Konak 501

Tekfur Sarayı 460
Tekye İçi Paşa Konağı 584
Telgraf ve Posta Nezareti *ayr. bkz.* Telgrafhane 57, 297, 605
Telgrafhane *ayr. bkz.* Telgraf ve Posta Nezareti 163, 605, 606
Tevkifhane Dairesi 160
Tezgâhçılar Hamamı 462
Ticaret Konağı 435
Ticaret Mahkemesi 312, 316
Ticaret ve Nafia Nezareti 112, 163, 355, 607 *ayr. bkz.* Nafia Nezareti
Ticaret-i Bahriye 426
Ticaret-i Bahriye Mahkemesi 312
Tomruk Dairesi 162, 312, 608
Tomruk Hanı 608
Topkapı Sarayı *ayr. bkz.* Saray-ı Hümayun 3-5, 111, 160, 245, 247, 249, 312, 333, 355, 367, 384, 436, 441, 468, 498, 504, 585, 586, 608
Tuzla tren istasyonu 609
Tülbentçi Hanı 609
Türk 2000 Vakfı 582
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 431
Türk İslam Eserleri Müzesi 324
Türkiye Diyanet Vakfı 459
Türkiye İş Bankası Müzesi 577

Uluslararası Yunus Emre Kültür Merkezi 446
Umumi Kütüphane 162, 163, 610
Unkapanı Köprüsü 514, 596, 599
Uzun Han 610

Üçüncü Daire Merkezi 611
Üniversite Kütüphanesi 532
Üsküdar Mutasarrıflığı 312

Valide Hanı 27, 511, 543
Verdi Tiyatrosu 613
Vergi İdaresi 603, 613 *ayr. bkz.* Tahrir Vergi İdaresi
Vezir Hanı 5, 613

Yalı Hamamı 434
Yalıköşkü 4, 330, 507
Yamalı Fırın 615
Yamalı Hamam 614
Yarım Han 615
Yedinci Daire 616
Yemeniciler çarşısı 616
Yemiş Hanı 616
Yeni Çarşı 560
Yeni Valide Çarşısı 560
Yeniçeri Müzesi 316, 558
Yıldız Hamamı Kütüphanesi 498
Yıldız Hanı 617
Yıldız Sarayı 21, 22, 24, 28, 45, 48, 49, 52, 54, 55, 62, 97, 107, 153, 155, 166, 169, 181, 213, 242, 253, 257, 269, 271, 274, 312, 317, 323, 324, 346, 358, 572
Yolluca Hanı 553

Zarif Mustafa Paşa Hanı 619
Zeyrek Çinili Hamam 462
Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayunu 620
Zincirlihan 620
Zindan Hanı 426
Ziraat, Maadin ve Orman Nezareti 558
Zor İmareti 20

b. Askeri Binalar

Acemioğlanlar Ocağı 324
Acıçeşme Karakolu 425
Adalar Jandarma Karakolu 107, 330
Aksaray Karakolu 359, 428, 572
Altımermer Karakolu 429
Anadoluhisarı 4, 430, 431, 601
Anadolukavağı Kalesi 561
Anemos Zindanı 522
Arap Camii Karakolu-Jandarma Karakolu 431
Arnavutköy Karakolu 432
Asakir-i Şahane 170, 359
Asitane-i Saadet Baruthanesi 446
Askeri Teka'üd Sandığı 58
Atik Taşkışla *ayr. bkz.* Taşkışla-yı Hümayun, Süleymaniye Kışlası 358, 359, 435, 597, 605
Atik Zaptiye 110, 435, 507, 560, 565
Avratpazarı Karakolu 436
Ayakapı Karakolu 436
Ayastefanos Jandarma Karakolu (Ayastefanos Süvari Zaptiye Karakolu) 438
Aziziye karakolu 114, 167, 168, 439

Bab-ı Zaptiye 435
Babıâli Karakolu 440
Babıseraskeri *ayr. bkz.* Merkez Kumandanlığı Dairesi 441, 532, 559, 614
Bağdat Kasr-ı Hümayunu Karakolu 441
Bahariye Karakolu 441
Bahçekapı Karakolu 441
Bahçeköy Karakolhane-i Hümayunu 597
Bahçeköy Karakolu *ayr. bkz.* Süvari Karakolu 168, 358, 441
Bahriye 57, 201, 315, 368, 426, 442, 470
Bahriye Karakolu 441
Bâlâ Kapısı Karakolu 443
Balat Karakolu 443
Balıklı Karakolu 444
Baltalimanı Karakolu 445
Bandırma Askeri Deboyu 445
Baruthane 311
Baruthane-i Amire 446
Bebek Karakolu 448
Belgradköy Karakolu 448
Beşiktaş Jandarma Dairesi 358
Beşiktaş Jandarma Karakolu *ayr. bkz.* Beşiktaş Zabıta Dairesi 449
Beşiktaş Karakolu 107, 449
Beşiktaş Merkez Karakolu 449
Beşiktaş Zabıta Dairesi *ayr. bkz.* Beşiktaş Jandarma Karakolu 167, 449
Beşiktaş Zaptiye Dairesi 451
Beyazıt Yangın Kulesi 168, 450
Beykoz Debbağhanesi 168-170
Beylerbeyi İstavroz Karakolu (Beylerbeyi Karakolu) 168, 169, 451
Beylik Silahhanesi 553
Beyoğlu Kışla-yı Hümayunu 451
Beyoğlu Kışlası 170, 324, 359
Bostancı Ocağı 468
Büyük Yeni Han *ayr. bkz.* Emniyet Sandığı 114, 319, 455, 476
Büyükdere zabıta memurluğu 451

Cephane Karakolu *ayr. bkz.* Hapishane Karakolu 168, 170, 457, 499

Çadır Ambarı Karakolu 459
Çadır Mehterleri Kışlası 312
Çakalburnu Karakolu 459
Çarşamba Karakolu 460
Çayır Karakolu 461
Çengelköy Jandarma Karakolu (Çengelköy Karakolu) 461
Çınar Karakolu 462

Dahiliye Gümrük Dairesi *ayr. bkz.* Emtia-i Dahiliye Gümrüğü 463
Daire-i Askeriye 166, 358, 519
Daire-i Askeriye Matbaası *ayr. bkz.* Matbaa-i Askeri 463, 556, 586
Daire-i Seraskeri 435
Davutpaşa Kışla-yı Hümayunu 467
Davutpaşa Kışlası 167, 168, 311
Demirhane ve Matbaa-i Askeri 168
Demirhane-Temürhane 469
Demirkapı Kışlası 83, 558
Derbent Karakolu 199, 604
Dersaadet Gümrüğü *ayr. bkz.* Emtia-i Dahiliye Gümrüğü 469
Dikimhane Kışla-yı Hümayunu 470
Divan Karakolu 163
Divan-ı Harb 58, 470
Dolmabahçe Karakolu 471
Duhan Gümrüğü 163

Ecnebi gümrüğü 473
Eğrikapı Karakolu 473
Elbise Ambarı 168, 474
Emniyet Sandığı *ayr. bkz.* Büyük Yeni Han 114, 455, 476, 607
Emtia-i Dahiliye Gümrüğü *ayr. bkz.* Dersaadet Gümrüğü, Dahiliye Gümrük Dairesi 163, 463, 469
Erkân-ı Harbiye Matbaası 168, 478
Eski Kale 581
Eski Zaptiye Dairesi 56

Fatih Karakolu 168, 482
Fatih Nizamiye Karakolu 482
Fatih Zabıta Dairesi 451
Fatih Zabıtası 451
Fener Karakolu 483
Fransız Gümrüğü 485

Galata gümrüğü 113, 486
Galata Jandarma Karakolu 486
Galata Polis Merkezi 163, 486
Garipçe Kalesi 86
Gedikpaşa Karakolu 488
Genel Hapishane (Hapishane-i Umumi) 324

Göksu Jandarma Karakolu 488
Gülhane Fırını 168, 359
Gülhane Hapishanesi 490
Gümüşsuyu Kışla-yı Hümayunu 491
Gümüşsuyu Kışlası 60, 168-170

Halıcılar Karakolu 495
Hamidiye Karakolu 498
Hapishane Karakolu *ayr. bkz.* Cephane Karakolu 457, 499
Hasanpaşa Jandarma Karakolu *ayr. bkz.* Hasanpaşa Karakolu 500
Hasanpaşa Karakolu *ayr. bkz.* Hasanpaşa Jandarma Karakolu 500, 583
Hassa Müşiriyeti Dairesi *ayr. bkz.* Seraskerlik 502
Hazine-i Hümayun Karakolu 504
Hendesehane 210, 218, 249, 314, 510
Heybeliada Zabıta Dairesi 506
Hırka-i Şerif Karakolu 168, 358, 506
Humbaracı Kışlası 510, 561
Humbaracı Ocağı 510
Humbarahane 510
Humbarahane Kışlası 163, 204

İcadiye Karakolu 512
İç Kale 487
İpekhane (?) Karakolu 514
İstanbul Baruthanesi 446
İstanbul Polis Müdüriyeti 515
İstinye Karakolu 519
İzmit Fabrika-yı Hümayunu 63, 168, 358, 519
İzmit Kasr-ı Hümayunu 63, 519
İzmit kasrı 318

Jandarma Dairesi 58, 330, 358, 520
Jandarma Tekaüt Sandığı Dairesi 168

Kadıasker/Kazasker Hanı 521
Kadırga karakolu 168, 358, 522
Kalyoncu Kışlası 442, 458
Kapıiçi (Galata) Karakolu 359
Kasımpaşa Bahriye Nezareti Dairesi 70
Kasımpaşa Kışla-yı Hümayunu 458
Kavak Hisarı *ayr. bkz.* Kavak Kalesi 581
Kavak Kalesi *ayr. bkz.* Kavak Hisarı 431, 581
Kavak Sarayı 588
Kemerburgaz Karakolu 168, 358, 540
Kınalıada Jandarma Karakolu 541
Kısıklı Jandarma Karakolu 542
Kireçkapısı Karakolu 545
Kocamustafapaşa (Balat) 571
Kumkapı Jandarma Merkezi 548
Kurbağalıdere Merkez Karakolu 548
Kuzguncuk Jandarma Karakolu (Kuzguncuk Karakolu) 549
Küçük Karakol 550
Küçükçayır Karakolu 359
Küçükçekmece Karakolu 550
Küçüksu Jandarma Karakolu (Küçüksu Karakolu) 550
Kürkçükapısı Karakolu 551

Limon İskelesi Karakolu 552

Maçka Silahhane-i Hümayunu 553
Maçka Silahhanesi 169, 185, 187, 316, 363
Makine Karakolu 554
Malta Karakolu 555
Matbaa-i Askeri *ayr. bkz.* Daire-i Askeriye Matbaası 168, 469, 556, 586
Mecidiye Karakolu 556
Mecidiye Kışla-yı Hümayunu *ayr. bkz.* Taşkışla 168, 556
Merkez Efendi Karakolu 559
Merkez Kumandanlığı Dairesi *ayr. bkz.* Babıseraskeri 559
Mevlevihane Karakolu 560
Moda Karakolu 563
Mühendishane-i Bahri-i Hümayun 442
Münzevi Kışla-yı Hümayunu 568

Nakkaş Karakolu 568
Nisa Terzihanesi 168, 570
Nizamiye Karakolu (Ayazma) 438
Nizamiye Karakolu (Büyük Karakol) 454
Nizamiye Karakolu (Kocamustafapaşa) 472, 482
Nizamiye Karakolu (Papas Köprüsü Karakolu) 571, 575
Nuh Kuyusu Karakolu 571
Nuruosmaniye Karakolu 571

Odabaşı Karakolu 571
Orhaniye Kışlası 359, 572
Ortaköy Fırını 170, 359, 573

Ortaköy Jandarma Karakolu 573
Ortaköy Tabya Karakolu (Tabya Karakolu) 359, 573, 603
Otakçılar Karakolu 574
Otlukçu Kışlası 315

Paşabahçe Jandarma Karakolu 575
Paşalimanı Karakolu 576

Rami Kışla-yı Hümayunu 578
Rami Kışlası 168
Revan Kalesi 588
Rumelihisarı 4, 581
Rumelihisarı Karakolu 581
Rüsumat Emaneti 113, 201, 315, 317, 368, 582

Sahrayı Cedit Karakolu 583
Saraçhane Ambarı 168, 469, 556, 586
Saray-ı Hümayun Muhafızlığı 52
Selamsız Karakolu 588
Selimiye Kışla-yı Hümayunu 312, 588
Selimiye Kışlası 166, 168, 588
Seraskerlik 52, 58, 107, 166, 167-170, 320, 441, 502
Seynem (?) köyü polis karakolu 590
Sıhhiye Dairesi ile Parlatoryası 113
Sırayalılar Karakolu 591
Silahhane 187
Silahhane-i Hümayun 185
Silivri Kalesi 591
Silivrikapı Karakolu 591
Soğukçeşme Karakolu 593
Süleymaniye Kışla-yı Hümayunu 435, 597
Süleymaniye Kışlası *ayr. bkz.* Atik Taşkışla 170, 358, 359, 435
Süvari Karakolu *ayr. bkz.* Bahçeköy Karakolu 441, 448, 597

Şair Ambarı Karakolu 168, 358, 598
Şarap İskelesi Karakolu 359, 598
Şehremini Karakolu 168, 358, 599
Şehzade Karakolu (Şehzadebaşı Karakolu) 366, 522, 600
Şemsi Paşa Karakolu 600

Tahtakale Karakolu 604
Taşkışla *ayr. bkz.* Mecidiye Kışla-yı Hümayunu 168, 556
Taşkışla Cephaneliği 605
Taşkışla-yı Hümayun *ayr. bkz.* Atik Taşkışla 435, 605
Tersane-i Amire 113, 204, 216, 324, 607
Topçubaşılık binası 608
Tophane Müşirliği 315, 608, 619
Tophane-i Amire 57, 97, 167, 171, 533, 608
Tophane-i Amire Kışlası 167, 608
Topkapı Zabıta Karakolu 609
Toptaşı Karakolu 609
Tulumbacı Koğuşu 162, 608, 609, 618
Tütün Gümrüğü Dairesi 163, 610

Unkapanı Karakolu 359, 610

Üsküdar Büyük Karakol 424

Validebağı Karakolu 612
Vefa Karakolu 27, 613

Yeni Karakol 616
Yoros kalesi 4
Yükhane Karakolu 618

Zaptiye Dairesi 56, 451
Zaptiye Müşiriyeti 501
Zaptiye Nezareti 320, 435, 438, 451, 608, 618
Zaptiye Tevkifhanesi 619
Zeytinburnu Demir Fabrikası 167, 171
Zincirlikuyu Karakolu 620

c. Yabancı elçilik vb. binalar

Belçika Sefareti 355

Fransız Başkonsolosluğu 357

Hollanda Elçiliği 305

İngiliz Elçilik Binası 513
İsveç Konsolosluğu 185, 363
İtalya Elçilik Binası 519
İtalya Evi 519
İtalya Kültür Merkezi 519
İtalya Sefarethanesi 519

Rusya Sefarethanesi 581

Sırbistan Sefarethanesi 591

Union Française 353

Dini binalar

Abbas Ağa Camii (Darüssaade Ağası Abbas Ağa Camii) *ayr. bkz.* Selçuk Sultan Camii 424, 465, 588
Abdal Yakup Tekkesi 505
Abdi Subaşı Camii *ayr. bkz.* Kuburbeli Camii 424, 547
Abdi Subaşı Mescidi *ayr. bkz.* Mahmut Ağa Camii, Kuburbeli Camii 553
Abdullah Ağa Camii *ayr. bkz.* Serbostani Abdullah Ağa Camii, Hamdullah Ağa Camii, İstavroz Camii 319, 424, 497, 519, 589
Abdullah Efendi Zaviyesi 424
Abdülbaki Efendi Camii *ayr. bkz.* Baki Efendi Camii 442
Abdülhalim Abdüsselim Abdülkelim Dergâhı *ayr. bkz.* Halim Kelim Dergâhı 424, 496
Abdülhalim Efendizade Abdülhay Efendi Dergâhı *ayr. bkz.* Hallacibaba Dergâhı 424, 496
Abdülhay Efendi Tekkesi 424
Abdülmecid Han Türbesi 424
Abdülvedud Camii *ayr. bkz.* Hatice Sultan Camii 425, 502
Abdüsselam Camii 425
Abdüsselam Tekkesi 575
Abidin Çelebi Dergâhı *ayr. bkz.* Şeyh Abid Çelebi Dergâhı 425, 600
Acıçeşme Camii *ayr. bkz.* Kurt Çelebi Camii 311, 367, 425, 548
Adile Sultan Camii 425
Adliye Camii ve Minaresi, Medrese, Mektep ve Müştemilatı 425
Agios Prodromos Kilisesi 295
Agios Spiridon Kilisesi 578
Ağa Camii *ayr. bkz.* Yakup Ağa Camii 426
Ağaçkakan Camii *ayr. bkz.* İskender Çelebi Camii 426, 515
Ağaçkakan Mescidi 427
Ağaçkakan Tekkesi *ayr. bkz.* Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı 426, 427, 448
Ahi Çelebi Camii *ayr. bkz.* Kanlı Fırın Mescidi 426, 524, 620
Ahizade Yusuf Efendi Camii 204
Ahizade Yusuf Efendi Mescidi ve Medresesi 427
Ahmed Sıdkı Efendi Dergâhı 320
Ahmediye Camii *ayr. bkz.* Kefçe Dede Mahallesi Camii 427
Ahmet Baba Zaviyesi 427
Ahmet Bedevi Dergâhı 448, 589
Ahmet Esrarü'r-Rifai Dergâhı 427
Ahmet Kethüda Camii *ayr. bkz.* Şem'i Molla Camii 427, 600
Ahmet Niyazi Dergâhı 448
Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı *ayr. bkz.* Ağaçkakan Tekkesi, Bedevi Dergâhı 426, 427, 448
Ahmet Paşa Camii *ayr. bkz.* Cezayirli Ahmet Paşa Camii 427
Ahmet Sıdkı Efendi Dergâhı 427
Akarca Mescidi *ayr. bkz.* Öksüzce Hatip Mescidi 428, 574
Akarçeşme Mescidi *ayr. bkz.* Emin Sinan Camii 428, 475
Akbaba Mescidi *ayr. bkz.* Canfeda Hatun [Kadın] Camii 428
Akbıyık Camii 196, 428
Akıntıburnu Camii 432
Aksaray Valide Camii 427, 428
Akşemseddin Camii 499
Alacamescit 513
Alacaminare Dergâhı 583
Alacaminare Mescidi 428
Alacaminare Tekkesi 428
Âlembey Camii *ayr. bkz.* İğciler Mescidi 428, 513
Alemdar Hasan Baba Mescidi *ayr. bkz.* Baba Hasan Alemi Camii 428, 439
Ali Fakih Camii *ayr. bkz.* Kavaklı Camii 429, 538
Ali Kethüda Camii *ayr. bkz.* Sarıyer Camii 429, 587
Ali Paşa Camii *ayr. bkz.* Bezzâz-ı Cedid Camii 429
Âli Paşa Camii *ayr. bkz.* Yakup Ağa Camii 4, 429, 614
Altıboğçazade Defterdar Ahmet Paşa Camii (Altıpoğça Camii) 429
Altuni Mescidi *ayr. bkz.* Hacı Şaban Ağa Mescidi 429
Altunizade Camii *ayr. bkz.* İsmail Zühdü Paşa Camii 429, 515
Alyanak Dergâhı *ayr. bkz.* Zihgirci Alyanak Dergâhı 430, 620

Amcazade Hüseyin Paşa Mescidi 366, 430
Anadoluhisarı Camii 431
Anadolukavağı Camii 431, 523
Anadolukavağı Mescidi 523
Arabacı Camii 431
Arabacıbaşı Camii *ayr. bkz.* Vuynuk Şücaeddin Camii 367, 431, 613
Arabacılar Mescidi *ayr. bkz.* Hoca Halil Attar Camii 431, 507
Arakiyeci Cafer Ağa Camii *ayr. bkz.* Takyeci/Takkeci Camii 604
Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii *ayr. bkz.* Takyeci/Takkeci Mescidi, Takyeci İbrahim Çavuş Camii 431, 604
Arap Camii 431, 486
Arapkapısı Mescidi *ayr. bkz.* Hacı Hüseyin Ağa Camii 432
Arnavutköy Camii 196, 432
Arpa Emini Mehmed Efendi Mescidi *ayr. bkz.* Emin-i Cev Mehmed Efendi Mescidi 432
Arpa Emini Mescidi *ayr. bkz.* Emin-i Cev Mehmed Efendi Mescidi 432, 475
Arpa Emini Mustafa Mescidi *ayr. bkz.* Emin-i Cev Mustafa Efendi Camii 432
Arpacı Mescidi 432
Ashab-ı Kiramdan Hazret-i Ka'b Türbesi 520
Asitane-i Abdüsselam Tekkesi 425
Asmalı Mescit *ayr. bkz.* Hoca Ferhat Camii 432, 507
Aşçıbaşı Camii 433
Aşkı Molla Camii 427
Atik Ali Paşa Külliyesi 434, 585
Atik İmaret Camii 434
Atik Mustafa Paşa Camii *ayr. bkz.* Hazreti Cabir Türbesi 434, 455
Atik Valide Sultan Camii, Dergâhı, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi ve Müştemilatı 435
Atlamataşı Mescidi *ayr. bkz.* Hoca Halil Attar Camii 434, 507
Attar Mescidi *ayr. bkz.* Hoca Halil Attar Camii 435, 507
Avcı Bey Camii (Avcı Mehmed Camii) *ayr. bkz.* Eğrikapı Mescidi 436, 474
Avnizade Hankâhı 436
Aya Eirenne 436
Aya İrini Kilisesi 2
Aya Nikola Kilisesi 253, 436
Aya Tiriada Rum Katolik Kilisesi 537
Aya Yani Kilisesi *ayr. bkz.* Ayios Prodromos Kilisesi, İoannes Prodromos Kilisesi, Vaftizci Yahya Kilisesi 252, 296, 438
Aya Yorgi (Ayios Yeoryios) Manastırı 252, 438
Aya Yorgi Kilisesi 438
Ayakapı Mescidi 436
Ayasofya Camii 4, 52, 196, 242, 245, 354, 437
Ayasofya Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi, Şadırvan ve Türbeleriyle Müştemilatı 437
Ayasofya-i Kebir Vakfı Camii 437
Ayazma Camii 563
Ayazma Camii Muvakkithanesi ve Müştemilatı 438
Aydın Kethüda Camii *ayr. bkz.* Yayla Mescidi 438, 587, 615
Ayios Prodromos Kilisesi *ayr. bkz.* İoannes Prodromos, Aya Yani Kilisesi, Vaftizci Yahya Kilisesi 4
Aynaroz Vatopedi Manastırı 436
Aynihayat Camii (Aynıhayat Camii) 439
Aynihayat Hatun Mescidi 439
Azapkapı Camii 599
Azaplar Camii 475
Azebzade Dergâhı ve Türbesi 439
Azize Meryem Kilisesi 2

Baba Hasan Alemi Camii *ayr. bkz.* Alemdar Hasan Baba Mescidi 428, 439
Baba Hasan Mescidi 439
Babıâli Mescidi *ayr. bkz.* Nallı Mescit 440, 569
Babüssaade Ağası Camii 596
Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa Külliyesi 441
Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa Mektebi Camii *ayr. bkz.* Hüseyin Ağa Camii ve Mektebi 510
Bademlik Bektaşi Dergâhı *ayr. bkz.* Kadim Bademlik Dergâhı 441, 522
Badula Camii 441
Bağcılar Camii 367, 441
Bahariye Mevlevihanesi 441
Bahriye Mektebi Camii 442, 505
Bakhos Kilisesi 549

Baki Efendi Camii *ayr. bkz.* Abdülbaki Efendi Camii 424, 442
Baklalı Kemaleddin Camii *ayr. bkz.* Koğacı Camii 443, 546
Baklalı Mescit 443
Bâlâ Dergâhı 443
Bâlâ Mescidi ve Tekkesi 443
Balaban Ağa Camii 367, 443
Balat Camii *ayr. bkz.* Ferruh Kethüda Camii 443, 483
Balat İskelesi Camii 602
Balçık Dergâhı 444
Balıkpazarı İskelesi Mescidi 444
Balıkpazarı Tekkesi 620
Balıkpazarı Tekkesi Mescidi 567, 620
Bâli Baba Mescidi ve Meşrutahanesi 444
Bâli Paşa Camii *ayr. bkz.* Hüma Sultan Camii 445, 509-511, 586
Baltalimanı Camii *ayr. bkz.* Zahire Nazırı Arif Efendi Camii 445, 618
Bandırmalı Şeyh Yusuf Efendi Dergâhı 445
Bayezid Ağa Camii 446
Bayezid Camii 382, 472, 500, 595
Bayezid Camii, İmareti, Medresesi, Mektebi, Muvakkithanesi, Şadırvanı, Türbesi ve Müştemilatı 446
Bayezid-i Cedid Mescidi *ayr. bkz.* Etyemez Mescidi 479, 520
Bayram Paşa Türbesi 539
Bayram Paşa-yı Veli Türbesi 447
Bebek Camii 196, 448
Bedevi Dergâhı *ayr. bkz.* Ahmet Niyazi Efendi Dergâhı 448
Bedevi Dergâhı Semahanesi 448
Behram Çavuş Camii 448
Bekâr Paşa Dergâhı 448
Bektaşi Tekkesi 539
Bereketzade Camii 449
Beşir Ağa Dergâhı 492
Beyazıt Camii 105
Beyceğiz Camii *ayr. bkz.* Hoca Kasım Beyceğiz Camii 450
Beyceğiz Mescidi 508
Beylerbeyi Camii, Muvakkithane ve Müştemilatı 450
Beylerbeyi İstavroz Camii 196
Beyoğlu Aya Triada Kilisesi 355
Bezirgânbaşı Camii 508
Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii *ayr. bkz.* Dolmabahçe Camii, Valide Camii 451, 611
Bezzâz-ı Cedid Camii *ayr. bkz.* Ali Paşa Camii 452
Bezzaziye Mescidi 452
Bıçakçı Mescidi 535
Bostaniçi Camii *ayr. bkz.* Kethüda Camii 452, 541
Bostaniçi Mescidi *ayr. bkz.* Sefer Kethüda Camii 587
Boyahane Camii *ayr. bkz.* Fazlı Paşa Camii, Fuat Paşa Camii 453, 482, 485
Bozhali (?) köyü Camii 453
Buhuri Osman Ağa Camii *ayr. bkz.* Osman Ağa Camii 453, 573
Bulgurlu Camii 453
Bulgurlu Köyü Camii 366
Burmalı Mescit 196, 454
Büyük Mecidiye Camii *ayr. bkz.* Ortaköy Camii 454, 573
Büyük Piyale Paşa Camii 454
Büyükada Camii *ayr. bkz.* Hamidiye Camii 196, 455, 497
Büyükdere Camii *ayr. bkz.* Kara Kethüda Camii 455, 533

Cabir Camii 319, 434
Cafer Ağa Mescidi 455
Camcı Ali Camii 456
Camcı Muhiddin Mescidi 456
Camcılar Camii *ayr. bkz.* Gureba Hüseyin Ağa Camii 456, 488
Cami-i Atik 456, 498
Camili Han Mescidi 235
Canbaz Mustafa Bey Camii 456
Canbaz Mustafa Efendi Camii 456
Canbaziye Camii 456
Canfeda Hatun [Kadın] Camii *ayr. bkz.* Akbaba Mescidi 456
Cankurtaran Camii 366, 456
Cankurtaran Mescidi *ayr. bkz.* Kâtip Şemseddin Camii 457, 537
Cedid Ali Paşa Camii 457
Cedid Valide Sultan Camii *ayr. bkz.* Valide Sultan Camii 457, 612
Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi 458, 488
Cerrahpaşa Camii 458, 488
Cezayirli Ahmet Paşa Camii *ayr. bkz.* Ahmet Paşa Camii 427, 458

Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii *ayr. bkz.* Gazi Hasan Paşa Camii 204, 458
Cezayirli Hasan Paşa Camii *ayr. bkz.* Kalyoncular Kışlası Camii, Gazi Hasan Paşa Camii 458, 486, 487, 524
Cezeri Kasım Paşa Camii 459
Christ Acataliptos Manastırı 523
Cibali Camii *ayr. bkz.* Sivrikoz Camii 459, 593
Cibali Kilisesi 517
Ciğerim Dede Ali Efendi Dergâhı 459
Ciğerim Dede Türbesi 459
Cism-i Latif Tekkesi 572
Cündî Harim Dede Türbesi 459

Çakır Ağa Camii *ayr. bkz.* Üsküplü Camii, Mercimek Camii 226, 460, 559
Çakır Ağa Mescidi 459
Çakırcı Hasan Paşa Camii (Çakırcıbaşı Camii) 196, 460
Çakmakçılar Camii *ayr. bkz.* Sultan III. Mustafa Camii 460, 595
Çalık Ahmed Camii 6
Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı 97, 460
Çarşamba Tekkesi Mescidi Kurbağa Nasuh Camii *ayr. bkz.* 460, 548
Çavuş Mescidi *ayr. bkz.* Şüca' Çavuş Mescidi 460, 602
Çavuşbaşı Süleyman Ağa Camii (Çoban Çavuş Camii) 461, 462
Çayır Dergâhı *ayr. bkz.* Kasım Çelebi Camii 461
Çayır Tekkesi *ayr. bkz.* Kasım Çelebi Mescidi 536
Çayırbaşı Mescidi 574
Çelebioğlu Hoca Alaaddin Camii 461
Çengelköy İskele Camii 366
Çengelköy Mescidi *ayr. bkz.* İskele Camii 461, 497, 514
Çerağı Hasan Camii *ayr. bkz.* Halıcı Camii 461, 496
Çıkrıkçı Camii 462
Çıkrıkçı Hacı Hasan Çelebi Mescidi 462
Çıkrıkçı Kemaleddin Camii *ayr. bkz.* Sarıgez Camii 462, 586
Çınar Camii *ayr. bkz.* Müstedam Çavuş Camii, Karamani Davut Bey Camii 462
Çınarlı Mescit *ayr. bkz.* İskele Camii 461, 462, 497
Çınarlı Tekke 460
Çivici Mescidi 563
Çivizade Camii 462
Çorlulu Ali Paşa Camii 607
Çöplüce Kilisesi 463
Çukurbostan Camii 502
Çürükelma Camii *ayr. bkz.* Hacı Salih Camii 463, 494
Çürüklük Rifaiye Dergâhı 463

Daltaban Mescidi *ayr. bkz.* Kâtip Sinan Camii 463
Damat Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Öküz Mehmed Paşa Camii 463, 574
Darüssaade Ağası Camii *ayr. bkz.* Mercan Ağa Camii, Mehmed Ağa Camii 465, 556, 559
Darüssaade Ağası Mehmed Ağa Camii 465
Darüssaade Ağası Süleyman Ağa Mescidi 596
Darüşşifa Camii 466
Davut Paşa Camii *ayr. bkz.* Kara Davut Paşa Camii 7, 466, 503, 533, 615
Davutpaşa Camii 366
Daye Hatun Türbesi 467
Debbağhane Tekkesi *ayr. bkz.* Molla Çelebi Dergâhı 467, 564
Debbağzade Camii *ayr. bkz.* Sormagir Camii 467, 594
Dedeler Mescidi 563
Defterdar Ahmet Çelebi Camii *ayr. bkz.* Lütfü Bey Paşa Camii 468, 515, 552
Defterdar Camii (Defterdar Mahmut Efendi Camii) 366, 468
Defterdar Ebulfazl Camii 468
Defterdar Mescidi 468
Değirmen Camii 367
Değirmen Ocağı Camii 468
Demirtaş Mescidi 607
Dereseki Mescidi 469
Deruni Mehmed Efendi Dergâhı 469
Despotlar Manastırı 506
Devoğlu Mescidi 492
Dırağman Camii *ayr. bkz.* Tercüman Yunus Bey Camii 469, 606
Dibekli Camii *ayr. bkz.* Emin Bey Camii 469, 475
Dikilitaş Camii 434
Divan-ı Ali Camii 366

Divanhane Camii 470
Divani Ali Camii *ayr. bkz.* Gedikpaşa Camii 470, 488
Divani Ali Çelebi Camii 470
Dizdariye Camii (Dizdarzade Mehmed Camii) 470, 471
Doğramacı Ahmet Efendi Dergâhı 471
Dolmabahçe Camii *ayr. bkz.* Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii 196, 202, 451, 471
Dökmeciler Camii 471
Durbali Mescidi 471
Düğmecibaşı Mescidi 471
Dülbent Ağa Camii 366
Dülgerzade Camii *ayr. bkz.* Şemseddin Habip Efendi Camii 72, 555

Ebe Kadın Camii *ayr. bkz.* Hamal Hayreddin Camii 473, 497
Ebulfeth Camii 473
Ebültevfik İbrahim Efendi Dergâhı 583
Edirnekapı Camii *ayr. bkz.* Mihrimah Sultan Camii 392, 473
Eğrikapı Mescidi *ayr. bkz.* Avcı Bey Camii 436, 474
Eğriminare Mescidi *ayr. bkz.* Suhte Sinan Camii 474, 594
Ekmekçibaşı Mescidi 474
Ekserci Mescidi 563
Elhac Ahmet Sıdkı Efendi Türbesi 491
Elvan Çelebi Camii 475
Elvanzade Camii 475
Emin Bey Camii *ayr. bkz.* Dibekli Camii 469, 475
Emin Çavuş Camii 475
Emin Ganem Türbesi 475
Emin Sinan Camii *ayr. bkz.* Akarçeşme Mescidi 366, 428, 475
Emin-i Cev Mehmed Efendi Mescidi *ayr. bkz.* Arpa Emini Mehmed Efendi Mescidi, Arpa Emini Mescidi 432
Emin-i Cev Mustafa Efendi Camii *ayr. bkz.* Arpa Emini Mustafa Mescidi 432, 475
Emir Buhari Camii 476, 586
Emir Buhari Dergâhı 476
Emir Buhari Tekkesi Mescidi 476
Emir Kemaleddin Dergâhı 476
Emir Sultan Camii 6
Emirgân-Mirgûn- Camii 476
Emirler Camii 366, 476, 592
Erdebili Dergâhı *ayr. bkz.* Sinan Erdebili Dergâhı 477, 591
Erikli Baba Tekkesi 539
Ermeni Kilisesi (Kadıköy) 477
Ermeni Kilisesi (Kartal) 477
Ermeni Kilisesi (Kınalıada) 477
Ermeni Kilisesi (Rumelihisarı) 478
Ermeni Kilisesi (Samatya) 478
Ermeni Kilisesi (Yeni Mahalle) 478
Ermeni Patrikhanesi 254, 517
Esekapısı Mescidi 512
Esir Ali Camii *ayr. bkz.* Mimar Acem Ali Camii 478, 562
Esir Kemal Mescidi 479
Esiri Kemal Mahallesi Camii 479
Eski Ali Paşa Camii 434
Esvede Hatun Türbesi (Asuda Hatun Türbesi) 432, 479
Etyemez Mescidi *ayr. bkz.* Bayezid-i Cedid Mescidi 447
Evrenos Baba Türbesi (Evranos Paşa Türbesi) 480
Eyüp Ağa Camii 480
Eyüp Cezeri Kasım Camii 444
Eyüp Sultan Camii *ayr. bkz.* Halit Hz. Camii, Hazret-i Halit Camii 480
Eyyühüm Ahmet Efendi Camii 480

Fatih Külliyesi 4, 369, 481, 569, 590, 602
Fatih Sultan Mehmed Camii 473
Fatma Hatun Mescidi 482
Fazlı Paşa Camii *ayr. bkz.* Boyahane Camii 453, 482
Fazlı Paşa Sarayı Camii 453
Fehim Paşa Camii 482
Fenari İsa Camii *ayr. bkz.* Molla Ali Fenari Camii 482, 564
Fenari Mehmed Dede Türbesi 482
Fenerkapısı Mescidi 483
Ferhat Bey Camii 483
Ferhat Paşa Camii 483
Ferruh Kethüda Camii *ayr. bkz.* Balat Camii 483
Fethiye Camii 483, 484, 515, 537
Fetva Emini Camii *ayr. bkz.* Karagümrük Camii 484, 534
Fevziye Camii 318, 484
Feyzi Tekkesi 550

Feyziye Camii Tekkesi 550
Feyzullah Efendi Camii (Fatih) 484, 521
Feyzullah Efendi Camii (Maltepe) 484
Fındıklı Camii *ayr. bkz.* Molla Çelebi Camii 196, 484, 564
Fındıkzade Dergâhı 484
Firuz Ağa Camii (Divanyolu) 367, 485
Frenk Kilisesi 485
Fuat Paşa Camii *ayr. bkz.* Boyahane Camii 453, 485
Fuat Paşa Türbesi 486

Galata Camii 431
Gani Efendi tekkesi 424
Garipçe Kaleburnu Camii 486
Gazi Ahmet Paşa Camii *ayr. bkz.* Kara Ahmet Paşa Camii, Topkapı Camii 486, 533, 608
Gazi Ali Paşa Camii 6
Gazi Hasan Paşa Camii *ayr. bkz.* Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii, Cezayirli Hasan Paşa Camii 204, 458, 486, 487
Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi *ayr. bkz.* İbrahim Paşa Mektebi, Hadım İbrahim Paşa Camii ve Mektebi, Kadı İbrahim Paşa Camii 487, 495, 512, 520
Gazi İlyas Bey Camii ve Türbesi 487
Gazi Kara Ahmet Paşa Camii 608
Gazi Sultan Orhan Camii *ayr. bkz.* Gazi Süleyman Camii 487
Gazi Süleyman Camii *ayr. bkz.* Gazi Sultan Orhan Camii 318, 487
Gazi Süleyman Paşa Camii 487
Gedik Abdi Kaptan Camii 488
Gedik Abdi Mescidi 488
Gedikpaşa Camii *ayr. bkz.* Divani Ali Camii 470, 488
Gedikpaşa Kara Baba Dergâhı 523
Gelibolulu Alaaddin Camii 461
Gureba Hüseyin Ağa Camii *ayr. bkz.* Camcılar Camii 456, 488
Gül Camii 490
Gülnuş Sultan Camii 616
Gülsüm Emetullah Sultan Camii 616
Gümrük Başkâtibi Mehmed Efendi Mescidi *ayr. bkz.* Öksüzce Hatip Mescidi 490, 574
Güngörmez Camii *ayr. bkz.* Kağnı Mescidi 196, 491, 522

Hacegân Mehmed Efendi Mescidi 491
Hacegi Mescidi (Hacegizade Mustafa Efendi Camii) 491
Hacı Ahmet Sıdkı Efendi Türbesi 491
Hacı Ali Dergâhı 491
Hacı Aşir Camii 493
Hacı Bayram Haftani Mescidi 539
Hacı Bekir Camii *ayr. bkz.* Kurbağa Nasuh Camii 491, 548
Hacı Beşir Ağa Dergâhı 492
Hacı Dede Dergâhı 583
Hacı Evhadüddin Dergâhı ve Mektebi 492
Hacı Ferhat Ağa Camii 492
Hacı Hamza Camii 492 (Deveoğlu Yokuşu)
Hacı Hamza Camii 492 (Kocamustafapaşa)
Hacı Hasan Camii 492
Hacı Hüseyin Ağa Camii *ayr. bkz.* Arapkapısı Mescidi 432, 493
Hacı İlyas Camii 513
Hacı İlyas Çelebi Camii 586
Hacı İlyas Çelebi Mescidi 493, 509
Hacı İlyas Mescidi *ayr. bkz.* İlyas Çelebi Mescidi 493, 513
Hacı İlyas Mescidi ve Meşrutası 366
Hacı İsa Camii *ayr. bkz.* Kürkçü Mescidi 493, 550
Hacı Kadın Camii *ayr. bkz.* Mihrişah Camii 493, 561
Hacı Mahmud Mescidi 553
Hacı Mehmed Ağa Mescidi 493
Hacı Mehmed Binbaşı Camii 493
Hacı Muhiddin Camii *ayr. bkz.* Hatun Camii, Kerime Hatun Camii, Uzun Yusuf Camii 502, 541, 610
Hacı Muhiddin Mescidi 493
Hacı Mustafa Ağa Camii *ayr. bkz.* Tekneciler Mescidi 494, 567, 605
Hacı Ömer Mescidi 461
Hacı Piri Camii *ayr. bkz.* Leylek Yuvası Camii 494, 552
Hacı Salih Camii *ayr. bkz.* Çürükelma Camii, Nevfidan Camii, Odunkapısı Camii 463, 494, 570, 572
Hacı Şaban Ağa Mescidi *ayr. bkz.* Altuni Mescidi, Şaban Ağa Camii 429, 494, 597
Hacı Tahir Baba Dergâhı 494
Hacı Timurtaş Mescidi 607
Hacıkadın Camii 506

Hadım [Atik] Ali Paşa Camii 4
Hadım İbrahim Paşa Camii ve Mektebi *ayr. bkz.* Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi 487
Haffaf Şemseddin Türbesi 495
Hafız Ahmet Paşa Camii (Hafız Paşa Camii) 495
Hafız Ahmet Paşa Camii ve Medresesi 495
Hakkı Efendi Dergâhı 495
Halıcı Camii *ayr. bkz.* Çerağı Hasan Camii 461, 495
Halıcılar Kilise Camii 512
Halil Hamid Paşa Camii 495
Halil Paşa Camii *ayr. bkz.* Veziriazam Halil Paşa Camii 495, 613
Halil Paşa Türbesi 496
Halim Efendi Bedevi Dergâhı 589
Halim Kelim Dergâhı *ayr. bkz.* Abdülhalim Abdüsselim Abdülkelim Dergâhı 496
Halit Hz. Camii *ayr. bkz.* Eyüp Sultan Camii 496
Hallacibaba Dergâhı *ayr. bkz.* Abdülhalim Efendizade Abdülhay Efendi Dergâhı 424, 496
Halveti Dergâhı 497
Hamal Hayreddin Camii *ayr. bkz.* Ebe Kadın Camii 473, 497
Hamami Muhiddin Mescidi 497
Hamdullah Ağa Camii *ayr. bkz.* Abdullah Ağa Camii 497
Hamidiye Camii *ayr. bkz.* Büyükada Camii 455, 497
Hamidiye Külliyesi 498
Hanım Sultan Camii 498
Haraççı Kara Mehmed Camii 499
Haraççı Mehmet Camii 575
Harem Camii 603
Harem İskelesi Camii *ayr. bkz.* Tahir Efendi Camii 499, 603
Hasan Baba Türbesi 499
Hasan Halife Camii 500, 586
Hasanağa Camii 462
Haseki Külliyesi 447
Haseki Sultan Camii, İmareti, Medrese ve Müştemilatı 501
Hasırcı Mescidi *ayr. bkz.* Kâtip Murat Camii 501, 537
Hasip Efendi Dergâhı 601
Haşim Baba Dergâhı 445
Hatice Sultan Camii *ayr. bkz.* Abdülvedud Camii, Sultan Mescidi, Şeyh Abdülvedud Camii, Yavedud Camii 425, 502, 595, 600, 615
Hatice Sultan Türbesi 502
Hatip Muslihiddin Mustafa Efendi Camii 502
Hatip Muslihittin Camii 502
Hattat Rakım Efendi Türbesi 433, 457
Hatun Camii *ayr. bkz.* Hacı Muhiddin Camii, Kerime Hatun Camii 366, 502
Hatuniye Mescidi *ayr. bkz.* Perizat Hatun Camii 503, 576
Hatuniye Türbesi 503
Havariler (Havariyun) Kilisesi 2
Havuzlu Mescit *ayr. bkz.* Lala Hüseyin Paşa Camii 503, 551
Haydar Ağa Mescidi (Haydar Kethüda Camii) 503
Haydarhane Camii 503
Haydarpaşa İbrahim Ağa Zaviyesi Camii *ayr. bkz.* İbrahim Ağa Zaviyesi Camii 503, 511
Hazret-i Halit Camii *ayr. bkz.* Eyüp Sultan Camii 480, 504
Hazret-i Ka'b Türbesi *ayr. bkz.* Ka'b Hz. Türbesi 504, 520
Hazreti Cabir Türbesi *ayr. bkz.* Atik Mustafa Paşa Camii 455
Hekim Ali Paşa Külliyesi 505
Hekim Çelebi Külliyesi 505
Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi 367
Helvacıbaşı İskender Ağa Camii 505
Hendek Mescidi 507
Hersekoğlu Ahmed Paşa Camii 6
Heybeliada Bahriye Mektebi Camii 505
Heybeliada Camii 505
Hırka-i Şerif Camii ve Müştemilatı 506
Hızır Bey Camii 506
Hızır Kethüda Camii 506
Hidayet Camii 353, 507
Himmetzade Dergâhı 507
Hobyar Camii ve Mektebi 507
Hoca Ali Camii 507
Hoca Ferhat Camii *ayr. bkz.* Asmalı Mescit 432, 507
Hoca Halil Attar Camii *ayr. bkz.* Arabacılar Mescidi, Atlamataşı Mescidi, Attar Mescidi 431, 435, 507

Hoca Halil Attar Mescidi 507
Hoca Hamza Mescidi 469
Hoca Hüsrev Camii 508
Hoca İshak Efendi Külliyesi 508
Hoca Kasım Beyceğiz Camii *ayr. bkz.* Beyceğiz Camii 450, 508
Hoca Mescid-i Şerifi 508
Hoca Nukdan Camii 508
Hoca Paşa Camii 508
Hoca Piri Camii *ayr. bkz.* Makasçılar Camii 508, 554
Hoca Rüstem Mescidi 465
Hoca Sinan Mescidi *ayr. bkz.* Samanveren Camii 509, 584
Hoca Üveys -Veys- Camii 509
Hoca Üveys Mahallesi Camii 509
Hocapaşa Camii 509
Hocazade Dergâhı 509
Hocazade Hacı Ahmet Efendi Dergâhı 509
Hoşkadem Camii *ayr. bkz.* Sekbanbaşı Mehmed Ağa Camii 439, 509, 587
Hoşkadem Mescidi 431, 562
Hristos Kilisesi 252, 510
Hristos Manastırı 252, 510, 580
Humbaracı Kışlası Camii *ayr. bkz.* Mihrişah Valide Sultan Camii 510, 561
Hüma Sultan Camii *ayr. bkz.* Bâli Paşa Camii 445, 510
Hürrem Çavuş Camii 499
Hüsameddin Camii 319, 510
Hüseyin Ağa Camii *ayr. bkz.* Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa Mektebi Camii 441, 510
Hüseyin Ağa Mescidi 535
Hüseyin Efendi Bedevi Dergâhı 601
Hüseyin Paşa Medresesi Mescidi 430
Hüsrev Ağa Mektebi ve Mescidi 524
Hüsrev Ağa ve Bani-i Sani Kalınzade Ahmet Ağa Külliyesi 511
Hüsrev Çelebi Camii 508
Hüsrev Paşa Türbesi 511

İbadullah Camii *ayr. bkz.* Seyit Ali Camii 511, 589
İbrahim Ağa Çayırı Mescidi 503
İbrahim Ağa Zaviyesi Camii *ayr. bkz.* Haydarpaşa İbrahim Ağa Zaviyesi Camii 511
İbrahim Paşa Camii (Galata) 511
İbrahim Paşa Camii (Hekimoğlu Ali Paşa) 512
İbrahim Paşa Camii (Kumkapı) 511
İbrahim Paşa Camii (Uzunçarşı) 367
İbrahim Paşa Camii *ayr. bkz.* Makbul -Maktul- İbrahim Paşa Camii 554
İbrahim Paşa Camii *ayr. bkz.* Muhsine Hatun Camii 566
İbrahim Paşa Mescidi 470, 512
İbrahim Paşa-yı Atik Camii, Medresesi ve Müştemilatı *ayr. bkz.* Atik İbrahim Paşa Medresesi 434
İdris Efendi Tekkesi 460
İğciler Mescidi *ayr. bkz.* Âlembey Camii 428, 513
İksirci Mescidi 563
İlyas Bey Camii 487
İlyas Camii 513
İlyas Çelebi Mescidi *ayr. bkz.* Hacı İlyas Mescidi 493, 513
İlyas Efendi Mescidi *ayr. bkz.* Sakine Hatun Mescidi 513, 584
İlyaszade Mescidi *ayr. bkz.* Sakine Hatun Mescidi 513, 584
İmam Ali Mescidi *ayr. bkz.* Nallı Mescit 513, 569
İmrahor Camii *ayr. bkz.* Mirahor Camii, Mirahor İlyas Bey Camii ve Dergâhı 513
İnadiye Dergâhı 445
İnebey Camii 513
İoannes Prodromos Kilisesi *ayr. bkz.* Ayios Prodromos Kilisesi, Aya Yani Kilisesi, Vaftizci Yahya Kilisesi 4, 438, 563
İsakapısı Mescidi 512
İshak Paşa Camii ve Medresesi 514
İskele Camii *ayr. bkz.* Çengelköy Mescidi, Çınarlı Mescit, Rumelikavağı Hisarı Camii, Midillili Ali Reis Cami 461, 462, 514, 567, 581, 603
İskele Mescidi 559
İskender Bey [Paşa] Camii 515
İskender Bey Camii *ayr. bkz.* Terkim Mescidi 606
İskender Çelebi Camii *ayr. bkz.* Ağaçkakan Camii 426, 515
İskender Mustafa Paşa Türbesi 515
İskender Paşa Camii *ayr. bkz.* Kanlıca Camii 515, 524, 586

İsmail Zühdü Paşa Camii *ayr. bkz.* Altunizade Camii 515
İstavroz Camii *ayr. bkz.* Abdullah Ağa Camii, Serbostani Abdullah Ağa Camii 196, 319, 519, 589
İvaz Efendi Camii *ayr. bkz.* Kadıasker İvaz Efendi Camii 476, 519, 522
İzzet Mehmed Paşa Nakşi Dergâhı 519
İzzet Paşa Dergâhı 519

Ka'b Hz. Türbesi *ayr. bkz.* Hazret-i Ka'b Türbesi 504, 520
Kabasakal Camii 353, 366, 520, 595
Kadem-i Şerif Dergâhı 520
Kadem-i Şerif Tekkesi 520
Kadı İbrahim Paşa Camii *ayr. bkz.* Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi 487, 520
Kadı Sadi Dergâhı *ayr. bkz.* Kesmekaya Tekkesi, Mescidi 520, 521, 541
Kadı Sadi Mescidi 521
Kadıasker İvaz Efendi Camii *ayr. bkz.* İvaz Efendi Camii 519
Kadıasker/Kazasker Abdurrahman Efendi Camii ve Müştemilatı (Kadıasker/Kazasker Camii) *ayr. bkz.* Kazasker Camii 521
Kadıasker/Kazasker Abdülkadir Efendi Dergâhı 521
Kadıasker/Kazasker Feyzullah Efendi Vakfı camii 521
Kadıasker/Kazasker Hasan Efendi Camii 521
Kadıasker/Kazasker Hüsameddin Efendi Camii 522
Kadıasker/Kazasker İvaz Efendi Camii 522
Kadıasker/Kazasker Mehmed Efendi Camii ve Medresesi 522
Kadıçeşmesi Mescidi *ayr. bkz.* Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii 522, 615
Kadıköyü Camii 453
Kadızade Dergâhı 522
Kadim Bademlik Dergâhı *ayr. bkz.* Bademlik Bektaşi Dergâhı 441, 522
Kadiri Dergâhı Camii 522
Kağnı Mescidi *ayr. bkz.* Güngörmez Camii 491, 522
Kahriye Camii 535
Kale Camii (Anadolukavağı) 523
Kale Camii *ayr. bkz.* Rumelikavağı Hisarı Camii 523, 581
Kalenderhane Camii 366, 523
Kaliçe[ci] Dergâhı 524
Kalyoncular Kışlası Camii *ayr. bkz.* Cezayirli Hasan Paşa Camii 458, 524
Kamer Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi 370, 524
Kâmil Efendi Tekkesi 448
Kandilli Camii 196, 524
Kanlı Fırın Mescidi *ayr. bkz.* Ahi Çelebi Camii 426, 524
Kanlı Yusuf Efendi Dergâhı 524
Kanlıca Camii *ayr. bkz.* İskender Paşa Camii 366, 515, 524
Kantarcılar Camii 524, 586
Kantari Baba Dergâhı 524
Kapıağası Mahmut Ağa Camii 532
Kaptan İbrahim Paşa Külliyesi 532
Kaptan Paşa Mescidi (Kaptan Sinan Paşa Camii) 532
Kaptan Sinan Paşa Mescidi *ayr. bkz.* Sinan Paşa Camii 592
Kara Ahmet Camii 446
Kara Ahmet Paşa Camii *ayr. bkz.* Gazi Ahmet Paşa Camii ve Mektebi, Topkapı Camii 486, 533, 608
Kara Ali Baba Dergâhı 533
Kara Baba Dergâhı 29, 523, 533
Kara Baba Tekkesi 585
Kara Baba Veli Dergâhı 533
Kara Davut Paşa Camii *ayr. bkz.* Davut Paşa Camii 466, 533
Kara Kadı Sadi Dergâhı Mescidi 521
Kara Kethüda Camii *ayr. bkz.* Büyükdere Camii 533
Kara Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Mehmed Paşa Camii 533, 557
Kara Mustafa Camii *ayr. bkz.* Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii 367, 533, 559
Kara Nohut Mescidi *ayr. bkz.* Şüca Çavuş Mescidi 533
Kara Süleyman Camii 468
Karabaş Camii (Karabaş Tekkesi Mescidi) 534
Karabaş Mahallesi Cami-i Şerifi 534
Karabaş Mescidi 613
Karabaş-ı Veli Camii 509, 534
Karacaahmet Türbesi 445

Karagöz Camii *ayr. bkz.* Muhtesip Karagöz Camii 366, 534
Karagöz Mescidi 534, 571
Karagöz Sadullah Çavuş Mescidi 534
Karagümrük Camii *ayr. bkz.* Fetva Emini Camii, Mesih Paşa Camii 322, 484, 534, 560
Karaimam Mescidi *ayr. bkz.* Sahaf Muhiddin Camii 534, 583
Karaki Camii 366
Karaki Hüseyin Efendi Camii 538
Karaki Mescidi *ayr. bkz.* Karaki Hüseyin Çelebi Camii 535
Karaman Mahallesi Camii *ayr. bkz.* Sahaf Muhiddin Camii 583
Karamani Davut Bey Camii *ayr. bkz.* Çınar Camii 462, 535
Karamanlı Mescidi *ayr. bkz.* Sahaf Muhiddin Camii 514, 535, 583
Karanlık Mescit *ayr. bkz.* Muhiddin Kocavi Camii 535, 566
Karcı Süleyman Mescidi *ayr. bkz.* Kirazlı Mescit 535, 545
Kariye Atik Ali Paşa Camii 535
Kariye Camii 5, 366, 535, 539
Kartal Ahmed Efendi Tekkesi 535
Kartal Baba Dergâhı 35
Kasap Halil Camii (Kasapbaşı Mescidi) 536
Kasap İlyas Camii 536
Kasaplar Mescidi *ayr. bkz.* Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii 533, 536, 539, 559
Kasım Ağa Camii *ayr. bkz.* Macuncu Kasım Ağa Camii 536, 553, 576
Kasım Çelebi Camii *ayr. bkz.* Çayır Dergâhı 461
Kasım Çelebi Mescidi *ayr. bkz.* Çayır Tekkesi 536
Kasımpaşa Camii 428
Katırcıhanı Mescidi 439
Kâtip Kasım Camii *ayr. bkz.* Sofular Mescidi 536, 593
Kâtip Murat Camii *ayr. bkz.* Hasırcı Mescidi 501, 537
Kâtip Muslihiddin Camii *ayr. bkz.* Uzuncaova Mescidi, Yazıcı Camii 537, 610, 615
Kâtip Sinan Camii *ayr. bkz.* Daltaban Mescidi 463, 537
Kâtip Şemseddin Camii *ayr. bkz.* Cankurtaran Mescidi 457, 537
Kâtip Şemseddin Kasım Camii 537
Katolik Kilisesi (Pera) 305
Katolik Kilisesi (Yeşilköy) 27, 532, 537
Katolik Rum Kilisesi 537
Kavaklı Camii *ayr. bkz.* Ali Fakih Camii 429, 538
Kaymak Mustafa Paşa Camii *ayr. bkz.* Kuleli Camii 538, 547
Kaysuni Mehmed Efendi Mescidi 538
Kaysunizade Mescidi 538
Kazancı Mescidi (Kazgancıbaşı Ali Ağa Camii) 538
Kazasker Camii *ayr. bkz.* Kadıasker/Kazasker Abdurrahman Efendi Camii ve Müştemilatı 366, 521
Kazasker Hüsamettin Camii 366
Kazgani Ali Mescidi 538
Kazgani Sa'di Camii, Dergâhı, Meşrutahanesi ve Kabristanı duvarı 586
Kazlıçeşme Dergâhı *ayr. bkz.* Küçük Abdullah Baba Tekkesi, Perişan Baba Tekkesi, Şeyh Mehmed Ali Baba Dergâhı 539, 549, 576, 601
Keçeci Hayreddin Mescidi *ayr. bkz.* Sankiyedim Mescidi 539, 585
Keçeci Mehmet Ağa Camii 480
Keçeci Piri Camii 480
Keçi [Keyçi-Kiçi] Hatun Camii 539
Kefçe Dede Mahallesi Camii *ayr. bkz.* Ahmediye Camii 539
Kefçe Dede Mescidi 539
Kefeli Mescit 539
Kefevi [Kefeli] Camii *ayr. bkz.* Kenisa Camii 539
Kemani Mescidi 540
Kemankeş Ahmet Ağa Camii 40
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii (Galata Karaköy) 540
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii (Salma Tomruk) *ayr. bkz.* Odalar Mescidi 540, 572
Kenisa Camii *ayr. bkz.* Kefevi [Kefeli] Camii 539
Kenise Camii 535
Kepenegi Mescidi 40
Kepenekçi İshak Camii 540
Kepenekçi Sinan Ağa Külliyesi 475, 540, 591

Kepenekçi Sinan Mescidi 540
Kerime Hatun Camii *ayr. bkz.* Hacı Muhiddin Camii, Hatun Camii 461, 493, 502, 541
Kesmekaya Tekkesi, Mescidi *ayr. bkz.* Kadı Sadi Dergâhı 520, 521, 541
Ketenciler Mescidi 461
Kethüda Camii *ayr. bkz.* Bostaniçi Camii 452, 541
Khora (Hora) Kilisesi 535
Kılıç Ali Paşa Camii *ayr. bkz.* Tophane Camii 534, 541, 608
Kılınççı Dergâhı 541
Kısıklı Camii *ayr. bkz.* Ser-Bostani Abdullah Ağa Camii 542, 589
Kızılmescit Camii *ayr. bkz.* Kiremitçi Süleyman Mescidi 353, 543, 544
Kızılminare Camii (Aksaray) 543
Kızılminare Camii (Hasköy) 543
Kızılminare Camii *ayr. bkz.* Kiremitçi Ahmet Çelebi Camii, Kiremitçibaşı Mescidi, Pir Mehmed Efendi Camii 544, 545, 577
Kızıltaş Camii 510, 543
Kızlarağası Külliyesi 492
Kıztaşı Camii 544
Kileci Hüseyin Ağa Camii, Mescidi 535, 544
Kilise [İki Kilise] 544
Kilise Camii (Halıcılar) 512
Kilise Camii (Zeyrek) *ayr. bkz.* Zeyrek Kilise Camii 545, 619
Kilise Camii *ayr. bkz.* Molla Ali Fenari Camii 545
Kirazlı Mescit *ayr. bkz.* Karcı Süleyman Mescidi, Süleyman Subaşı Mescidi 476, 535, 545, 596
Kiremitçi Ahmet Çelebi Camii *ayr. bkz.* Kızılminare Camii 543-545
Kiremitçi Mescidi 543
Kiremitçi Süleyman Mescidi *ayr. bkz.* Kızılmescit Camii 543, 544
Kiremitçibaşı Mescidi *ayr. bkz.* Kızılminare Camii 544
Koca Hüsrev Camii 508
Koca Mustafa Paşa Külliyesi 546
Koca Sofu Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Yenikapı Camii 546, 616
Kocamustafapaşa Camii 367, 493
Koğacı Camii *ayr. bkz.* Baklalı Kemaleddin Camii 546
Koğacı Dede Tekkesi 425
Koğacı Mescidi 443
Koğacı Şeyh Tekkesi 425
Koğacıdede Tekkesi 575
Köprülü Külliyesi 613
Köprülü Mehmed Paşa Camii, Kütüphanesi ve Medresesi 547
Kuburbeli Camii *ayr. bkz.* Abdi Subaşı Camii, Abdi Subaşı Mescidi, Mahmut Ağa Camii 424, 547, 553
Kulebahçe Mescidi *ayr. bkz.* Kuleli Camii 547
Kuleli Camii *ayr. bkz.* Kaymak Mustafa Paşa Camii, Kulebahçe Mescidi, Kuleli Ocağı Mescidi 461, 538, 547, 548
Kuleli Ocağı Mescidi *ayr. bkz.* Kuleli Camii 547, 548
Kumrulu Mescit *ayr. bkz.* Sinaneddin Camii, Mimar Sinan Mescidi 548, 563, 592
Kurbağa Nasuh Camii *ayr. bkz.* Çarşamba Tekkesi Mescidi, Hacı Bekir Camii, Şeyh Nuri Tekkesi 460, 491, 601
Kurbağa Nasuh Mescidi 548
Kurban Nasuh Camii 548
Kurban Nasuh Mescidi 548
Kurd Çelebi Mescidi 425
Kurşunlu Mahzen Camii *ayr. bkz.* Yeraltı Camii 548, 617
Kurt Çelebi Camii *ayr. bkz.* Acıçeşme Camii 548
Kuruçeşme Camii *ayr. bkz.* Tezkereci Osman Efendi Camii 549, 607
Kuşadalı Dergâhı 549
Kuşkonmaz Camii *ayr. bkz.* Şemsi Ahmet Paşa Camii 549
Kuyucu Murat Paşa Medresesi Sebili ve Türbesi 549
Küçük Abdullah Baba Tekkesi *ayr. bkz.* Kazlıçeşme Dergâhı 539, 549
Küçük Ayasofya Camii ve Medresesi 367, 549
Küçük Efendi Dergâhı 550
Küçük Mecidiye Camii 196, 550, 573
Küçük Raif Camii 550
Küçüksu Camii 550
Kürkçü Ahmet Şemsettin Camii 366

Kürkçü Mescidi *ayr. bkz.* Hacı İsa Camii 493, 550
Kürkçübaşı Ahmet Şemseddin Bey Camii *ayr. bkz.* Kürkçübaşı Mescidi 551
Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Camii *ayr. bkz.* Kürkçübaşı Mescidi 551
Kürkçübaşı Mescidi *ayr. bkz.* Kürkçübaşı Ahmet Şemseddin Bey Camii, Kürkçübaşı Hüseyin Ağa Camii 551

Lala Hüseyin Paşa Camii *ayr. bkz.* Havuzlu Mescit 503, 551
Laleli Baba türbesi 551
Laleli Camii *ayr. bkz.* Sultan III. Mustafa Camii 202, 543, 551
Lalezar Tekkesi 612
Latin Kilisesi 255, 537
Leblebici Camii *ayr. bkz.* Yusuf Efendi Camii 204, 552, 617
Leylek Yuvası Camii *ayr. bkz.* Hacı Piri Camii 494, 552
Lütfü Bey Paşa Camii *ayr. bkz.* Defterdar Ahmet Çelebi Camii 552

Maalem Sinagogu 552
Macuncu Camii 553
Macuncu Kasım Ağa Camii *ayr. bkz.* Kasım Ağa Camii 536, 553
Mağribi Şeyh Ali Efendi Dergâhı 553
Mahmud Ağa Mescidi 553
Mahmut Ağa Camii *ayr. bkz.* Abdi Subaşı Mescidi, Kuburbeli Camii 553
Mahmut Efendi Tekkesi *ayr. bkz.* Molla Çelebi Dergâhı 554, 564
Mahmut Han II Türbeleri ve Müştemilatı 554
Mahmut Paşa Camii, Medresesi ve Türbesi 554
Makasçılar Camii *ayr. bkz.* Hoca Piri Camii, Piri Mehmed Camii 508
Makbul -Maktul- İbrahim Paşa Camii *ayr. bkz.* İbrahim Paşa Camii 554
Marpuççular Mescidi 461
Mecidiye Camii 573
Mehmed Ağa Camii *ayr. bkz.* Darüssaade Ağası Camii 465, 508, 556
Mehmed Bey Camii 6
Mehmed İzzet Paşa Camii 557
Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Kara Mehmed Paşa Camii 63, 505, 557
Mehmed Paşa Dergâhı 599
Mehmed Şakir Efendi Mescidi 585
Mehmed Tahir Ağa Dergâhı 557
Mehmet İzzet Camii 366
Mercan Ağa Camii *ayr. bkz.* Darüssaade Ağası Camii 465, 559
Mercimek Camii *ayr. bkz.* Çakır Ağa Camii 459, 559
Mercimek Mescidi 459
Merkez Efendi Camii ve Dergâhı 559
Meryem Ana Süryani-i Kadim Kilisesi 597
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii (Kazlıçeşme) 559
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Camii *ayr. bkz.* Kara Mustafa Camii, Kasaplar Mescidi 533, 536, 559, 592
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii 533
Mesih Paşa Camii *ayr. bkz.* Karagümrük Camii 560
Mesih Paşa Mescidi 534
Meydan Camii 560
Meydancık Camii 560
Midillili Ali Reis Cami *ayr. bkz.* İskele Camii 514, 561
Mihrimah Camii 4
Mihrimah Sultan Camii *ayr. bkz.* Edirnekapı Camii 280, 322, 392, 473, 561
Mihrişah Camii *ayr. bkz.* Hacı Kadın Camii 493, 561
Mihrişah Valide Sultan Camii *ayr. bkz.* Humbaracı Kışlası Camii 510, 561, 562
Mimar Acem Ali Camii *ayr. bkz.* Esir Ali Camii 562
Mimar Acem Camii ve Mektebi 562
Mimar Ayas Camii *ayr. bkz.* Saraçhanebaşı Mescidi 555, 562, 586, 594
Mimar Camii 562
Mimar Kemaleddin Camii 562
Mimar Sinan Mescidi *ayr. bkz.* Kumrulu Mescit, Sinaneddin Camii 563, 564, 592
Mimar Şücaaddin Camii 562
Mirahor Camii *ayr. bkz.* İmrahor Camii 513, 563
Mirahor İlyas Bey Camii *ayr. bkz.* İmrahor Camii 513, 563
Mirzazade Mescidi 563
Miskinler Dergâhı 563

Mismari Şücaeddin Camii 563
Molla Ahaveyn Camii 564
Molla Ali Fenari Camii *ayr. bkz.* Fenari İsa Camii, Kilise Camii 482, 545, 564
Molla Aşki Camii 564
Molla Çelebi Camii *ayr. bkz.* Fındıklı Camii 484, 564
Molla Çelebi Dergâhı *ayr. bkz.* Debbağhane Tekkesi, Mahmut Efendi Tekkesi 467, 554, 564
Molla Fenari Camii 507
Molla Hüsrev Camii 564
Molla Kestel Camii 565
Molla Şeref Camii 565
Molla Şeref Mescidi 594
Muhasebeci Ahmet Bey Camii 566
Muhasebeci Camii 566
Muhiddin Fenari Camii 566
Muhiddin Kocavi Camii *ayr. bkz.* Karanlık Mescit 535, 566
Muhsine Hatun Camii *ayr. bkz.* İbrahim Paşa Camii 511, 566
Muhtesip Karagöz Camii *ayr. bkz.* Karagöz Camii 366, 534, 566
Mumcuzade Mehmed Efendi Camii *ayr. bkz.* Pişmaniye Camii 566, 577
Murat Paşa Camii 488, 491, 566, 572
Musa Efendi Camii 566
Musalla Camii *ayr. bkz.* Şeyh Ferhat Camii 483, 567, 601
Muslizade Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Camii 567
Mustafa Ağa Camii 567
Mustafa Bey Camii 567, 586
Mustafa Camii 567
Mustafa Çelebi Camii 567
Mustafa III Han Camii 567
Mustafa Paşa Camii 567
Mübayaacı Ali Yazıcı Camii 568
Müeyyetzade Camii 616
Müfti Ali Camii *ayr. bkz.* Zenbilli Ali Efendi Camii 568, 619
Müstedam Çavuş Camii *ayr. bkz.* Çınar Camii, Karamani Davut Bey Camii 535, 568
Müstedam Çavuş Mescidi 462

Nahilbend [Nakilbent] Camii 568
Nakşibendi dergâhı 568
Nakşidil Valide Sultan Türbesi 502, 569
Nalıncı Hacı Hasan Camii 569
Nallı Mescit *ayr. bkz.* Babıâli Mescidi, İmam Ali Mescidi 440, 513, 569, 600
Nasuhi Dergâhı 366, 569
Nazlı Mahmut Efendi Camii 468
Neccari Şeyh Selim Baba Dergâhı 569
Nerdübanlu Camii 459
Nevfidan Camii *ayr. bkz.* Hacı Salih Camii 570
Nevfidan Mescidi 494, 620
Nişanca Camii 473, 570
Nişancı Camii 550
Nişancı Mehmed Paşa Camii 538
Nişancı-yı Atik Camii 570
Nişancı-yı Cedid Mehmed Paşa Camii 570
Nur Baba Bektaşi Dergâhı 494
Nureddin Cerrahi Dergâhı, Türbe ve Müştemilatı 571
Nureddin Dergâhı ve Meşrutası 571
Nureddin Tekkesi 534, 571
Nuri Baba Bektaşi Dergâhı 494
Nuri Efendi Dergâhı 571
Nuruosmaniye Camii *ayr. bkz.* Osmaniye Camii 105, 227, 530, 571, 574
Nusretiye Camii 202, 608

Odabaşı Camii 424
Odalar Mescidi *ayr. bkz.* Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii 540, 572
Odunkapısı Camii *ayr. bkz.* Hacı Salih Camii 572
Odunkapısı Mescidi 494, 620
Oğlanlar [Olanlar] Dergâhı 572
Okçu Mescidi 572
Okmeydanı Dergâhı 572
Oluklubayır Tekkesi 491
Orhan Gazi Camii 487
Orhaniye Camii 572
Ortaköy Camii *ayr. bkz.* Büyük Mecidiye Camii 196, 202, 323, 454, 573
Ortodoks Panayia Kilisesi 580
Osman Ağa Camii *ayr. bkz.* Buhuri Osman Ağa Camii 453, 573
Osman Efendi Dergâhı 573
Osman Reis Camii 574, 604
Osmaniye Camii *ayr. bkz.* Nuruosmaniye Camii 574
Otakçıbaşı Hasan Ağa Mescidi 574
Otakçıbaşı Hüseyin Ağa Mescidi 574

Öksüzce Hatip Mescidi *ayr. bkz.* Akarca Mescidi, Gümrük Başkâtibi Mehmed Efendi Mescidi 428, 490, 574
Öküz Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Damat Mehmed Paşa Camii 463, 574
Örücüler Camii 580
Özbekler Dergâhı 575

Panayia Manastırı 581
Pantakrator Manastırı Kilisesi 545
Papaszade Camii 575
Paşa Limanı Camii 591
Paşabahçe Camii 575
Patrikhane Kilisesi (Fener) 576
Patrikhane Kilisesi (Kumkapı) 576
Pazar Dergâhı 576
Perakende Kasım Ağa Camii 576
Perişan Baba Tekkesi *ayr. bkz.* Kazlıçeşme Dergâhı 539, 576
Perizat Hatun Camii *ayr. bkz.* Hatuniye Mescidi 503, 576
Pertevniyal Valide Sultan Camii 577
Peşimaniyye Mescidi 566
Pietas Kilisesi 1
Pir Mehmed Efendi Camii *ayr. bkz.* Kızılminare Camii 543, 577
Piri Mehmed Camii *ayr. bkz.* Makasçılar Camii 196, 577
Piri Mehmed Paşa Camii 554
Pirinççi Sinan Camii 577
Pirizat Hatun Camii 366
Pişmaniye Camii *ayr. bkz.* Mumcuzade Mehmed Efendi Camii 577
Poyraz Camii 578

Rabia Gülnuş Camii 616
Rahip Arsenios Manastırı 578
Ramazan Efendi Camii 508
Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Camii 578
Rum Kilisesi (Adalar) 579
Rum Kilisesi (Bostancı) 579
Rum Kilisesi (Cedillice) 579
Rum Kilisesi (Gerda) 579
Rum Kilisesi (Heybeliada) 580
Rum Kilisesi (Kadıköy) 580
Rum Kilisesi (Kınalıada) 580
Rum Kilisesi (Küçükçekmece) 580
Rum Kilisesi (Maltepe Köyü) 580
Rum Kilisesi (Samatya) 580
Rum Kilisesi (Yakacık) 580
Rum Mehmed Paşa Camii 580
Rumelikavağı Hisarı Camii *ayr. bkz.* İskele Camii, Kale Camii 514, 523, 581
Rüstempaşa Camii 366, 607

Saçlı Hüseyin Efendi Dergâhı 583, 601
Sadık Efendi Dergâhı 367, 428, 583
Sadi Abdüsselam Tekkesi 425
Sağrıcılar Camii *ayr. bkz.* Yavuz Er Sinan Camii 583, 615
Sahaf Muhiddin Camii *ayr. bkz.* Karaimam Mescidi, Karaman Mahallesi Camii, Karamanlı Mescidi 534, 535, 583
Saint Esprit Katedrali 149, 253
Saint Theodor Kilisesi 545
Sainte Trinite Manastırı Rum Kilisesi 544, 580, 584
Sakaçeşmesi Camii 595
Sakine Hatun Mescidi *ayr. bkz.* İlyas Efendi Mescidi, İlyaszade Mescidi 513, 584
Salacak Camii 584
Salma Tomruk Rum Kilisesi 29
Samanveren Camii *ayr. bkz.* Hoca Sinan Mescidi 509, 584
San Antonio Kilisesi 540
Sancaktar Hayreddin Camii ve Dergâhı 585
Sandıkçılar Camii 434, 585
Sankiyedim Mescidi *ayr. bkz.* Keçeci Hayreddin Mescidi 539, 585
Sankt Maria Kilisesi (Santa Maria Draperis Kilisesi) 149, 253, 255, 585
Saraç İshak Camii 539
Saraçhane Mimar Ayas Camii 594
Saraçhanebaşı Mescidi *ayr. bkz.* Mimar Ayas Camii 562, 586
Sarı Gürz Mescidi 472
Sarı Musa Camii 586
Sarı Timur Mahallesi Camii 586
Sarı Timur Mescidi 586
Sarı Timurci Mescidi 524
Sarıgez (Sarıgüzel) Camii 586
Sarıgez Camii *ayr. bkz.* Çıkrıkçı Kemaleddin Camii 462, 586
Sarıyer Camii *ayr. bkz.* Ali Kethüda Camii 353, 429, 587
Sedefçiler Camii 434, 533
Sefer Kethüda Camii *ayr. bkz.* Bostaniçi Mescidi 452, 587

Sekbanbaşı Mehmed Ağa Camii *ayr. bkz.* Hoşkadem Camii 509, 587
Sekbanbaşı Mehmed Dede Türbesi 587
Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii *ayr. bkz.* Yakup Ağa Camii 353, 587, 614
Sekeneciler Camii 587
Selami Ali Efendi Camii 366, 588
Selçuk Sultan -Hatun- Camii 588
Selçuk Sultan Camii *ayr. bkz.* Abbas Ağa Camii 424
Selime Hatun Mescidi 588
Selimiye Camii, Dergâhı ve Mektebi 588
Selvili Camii 497
Sent Mari Kilisesi 585
Ser-Bostani Abdullah Ağa Camii *ayr. bkz.* Kısıklı Camii 319, 366, 519, 542, 589
Ser-etıbba Hoca Mehmed Efendi Mescidi 589
Serbostani Abdullah Ağa Camii *ayr. bkz.* Abdullah Ağa Camii, İstavroz Camii 424
Serçe Hatun Mescidi 589
Serçe Mescidi 589
Serencebey Mescidi 596
Serenci Ali Camii 589
Sergios Kilisesi 549
Settariye Dergâhı 589
Seyit Ahmet Türbesi 589
Seyit Ali [Reis] Camii 589
Seyit Ali Camii *ayr. bkz.* İbadullah Camii 511
Seyit Ömer Camii 590
Seyit Velayed Türbesi *ayr. bkz.* Seyit Ahmet Türbesi 589, 590
Seyyit Hasan Paşa Külliyesi 500
Silahhane Camii 591
Silahtar Abdurrahman Ağa Camii 367, 591
Silahtar Abdurrahman Efendi Camii 591
Simkeş Mescidi 591
Simkeşbaşı İskender Bey Camii 591
Sinan Erdebili Dergâhı *ayr. bkz.* Erdebili Dergâhı 591
Sinan Paşa Camii *ayr. bkz.* Kaptan Sinan Paşa Mescidi 592
Sinan Paşa-yı Atik Camii 485
Sinaneddin Camii *ayr. bkz.* Kumrulu Mescit, Mimar Sinan Mescidi 548, 592
Sirkeci Mescidi *ayr. bkz.* Sirkeci Muslihiddin Camii 592
Sirkeci Muslihiddin Camii *ayr. bkz.* Sirkeci Mescidi, Zincirlikuyu Mescidi 592, 620
Sitti Hatun Mescidi 592
Sivrikoz Camii *ayr. bkz.* Cibali Camii 459, 593
Sivrikoz Mehmed Efendi Camii 593
Sofu Mehmed Paşa Camii 516
Sofular Mescidi *ayr. bkz.* Kâtip Kasım Camii 536, 593
Soğan Sinan Ağa Camii 593
Soğancılar Mescidi 620
Sokollu Dergâhı *ayr. bkz.* Şehit Mehmed Paşa Dergâhı 593, 599
Sokollu Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Şehit Mehmed Paşa Camii 593
Sokollu Türbesi 511
Sormagir Camii *ayr. bkz.* Debbağzade Camii 467, 594
Studios Manastırı 563
Suhte Sinan Camii *ayr. bkz.* Eğriminare Mescidi 474
Sulhiye Camii 594
Sultan Ahmet Camii 594
Sultan Bayezid Camii 4, 196, 595
Sultan III. Mustafa Camii *ayr. bkz.* Çakmakçılar Camii, Laleli Camii 460, 595
Sultan Mahmut Türbesi 507, 596
Sultan Mescidi *ayr. bkz.* Hatice Sultan Camii 502, 595
Sultan Mustafa Camii 196
Sultan Osman Camii 595
Sultanahmet Camii 104, 105, 568, 594
Sulu Manastır Ermeni Kilisesi 29
Surp Krikor Lusaroviç Ermeni Kilisesi 580
Surp Nışan Kilisesi 477
Sururi Mehmed Efendi Camii 596
Süleyman Ağa Camii (Beşiktaş) 596
Süleyman Ağa Camii (Üsküdar) 367
Süleyman Ağa Mescidi 596
Süleyman Subaşı Camii 514, 596, 610
Süleyman Subaşı Camii *ayr. bkz.* Unkapanı Camii 514, 596, 610
Süleyman Subaşı Mescidi *ayr. bkz.* Kirazlı Mescit, Unkapanı Camii
Süleymaniye Camii 202, 565, 597
Sünbüli Şeyh Halil Efendi Dergâhı 597
Sürüri Mescidi 596
Süryani-i Kadim Kilisesi 597

Şaban Ağa Camii *ayr. bkz.* Hacı Şaban Ağa Mescidi 597
Şaban Mescidi 494
Şah Kethüda Camii 598
Şah Sultan Camii, Dergâhı ve Türbesi 598
Şah Sultan Türbesi, Mektebi, Sebili 598
Şahkulu Camii 598
Şehit Ali Paşa Dergâhı 598
Şehit Mehmed Paşa Camii *ayr. bkz.* Sokollu Mehmed Paşa Camii 599
Şehit Mehmed Paşa Dergâhı *ayr. bkz.* Sokollu Dergâhı 593, 599
Şehsuvar Bey Camii *ayr. bkz.* Yenimahalle Mescidi 599, 617
Şehzade Camii *ayr. bkz.* Şehzade Mehmed Han Camii 68, 105, 114, 495, 561, 566, 599
Şehzade Mehmed Han Camii *ayr. bkz.* Şehzade Camii 599
Şehzadebaşı Camii 137, 234, 454
Şem'i Molla Camii *ayr. bkz.* Ahmet Kethüda Camii 600
Şemseddin Gürani Camii 600
Şemseddin Habip Efendi Camii *ayr. bkz.* Dülgerzade Camii 472, 600
Şemsi Ahmet Paşa Camii *ayr. bkz.* Kuşkonmaz Camii 549, 600
Şeref Ağa Camii 600
Şeyh Abdülvedud Camii *ayr. bkz.* Hatice Sultan Camii 600
Şeyh Abid Çelebi Dergâhı *ayr. bkz.* Abidin Çelebi Dergâhı 425, 600
Şeyh Ahmed Kartal Tekkesi 535
Şeyh Ahmet Efendi Dergâhı 600
Şeyh Alaüddin Camii ve Dergâhı 600
Şeyh Ferhat Camii *ayr. bkz.* Musalla Camii 601
Şeyh Hasip Efendi Dergâhı 601
Şeyh Hüseyin Efendi Dergâhı 601
Şeyh İbrahim Efendi Dergâhı 572, 583
Şeyh Kartal Tekkesi 535
Şeyh Mehmed Ali Baba Dergâhı *ayr. bkz.* Kazlıçeşme Dergâhı 601
Şeyh Mehmed Ali Baba Tekkesi 539
Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi 320
Şeyh Mehmed Rumi Dergâhı 601
Şeyh Murat Tekkesi 466
Şeyh Nuri Tekkesi *ayr. bkz.* Kurbağa Nasuh Camii 548, 601
Şeyh Raşit Efendi Tekkesi 601
Şeyh Sadık Efendi Dergâhı 583
Şeyh Taha Dergâhı *ayr. bkz.* Taha Dergâhı 601, 603
Şeyh Zafir Efendi Türbesi 316
Şeyhülharem Hüseyin Ağa Camii 601
Şile Camii 602
Şirmert Çavuş Camii 602
Şüca Çavuş Mescidi *ayr. bkz.* Kara Nohut Mescidi, Çavuş Mescidi 460, 533, 602
Şücaaddin Anbari Camii *ayr. bkz.* Yusuf Şücaaddin Anbari Camii 602, 618
Şücaeddin Camii 431

Taha Dergâhı *ayr. bkz.* Şeyh Taha Dergâhı 603
Tahir Baba Dergâhı 494
Tahir Efendi Camii *ayr. bkz.* Harem İskelesi Camii 499, 603
Tahta Minare Camii 603
Tahtakadı Camii 603
Takyeci İbrahim Çavuş Camii *ayr. bkz.* Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii 604
Takyeci/Takkeci Camii *ayr. bkz.* Arakiyeci Cafer Ağa Camii 431, 604
Takyeci/Takkeci Mescidi *ayr. bkz.* Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii 431, 604
Tarakçılar Camii 467
Tarsus Tekkesi 604
Tatlıkuyu Mescidi 479
Tekneciler Mescidi *ayr. bkz.* Hacı Mustafa Ağa Camii 494, 567, 605, 620
Tembel Hacı Mehmed Camii 493
Tembeller Mescidi 493
Teotokos tis Pammakaristu Manastırı 483
Tepe Manastırı 578
Tercüman Yunus Bey Camii *ayr. bkz.* Dırağman Camii 469, 606
Terk-i Dünya Manastırı 578
Terkim Mescidi *ayr. bkz.* İskender Bey Camii 445, 515, 606
Tevfikiye Camii 432
Tezkereci Osman Efendi Camii *ayr. bkz.* Kuruçeşme Camii 549, 607
Tezkireci Camii 607
Timurtaş Camii 607
Timurtaş Mescidi 607
Tophane Camii *ayr. bkz.* Kılıç Ali Paşa Camii 541, 608

Tophane Kılıç Ali Paşa Camii 534
Topkapı Camii *ayr. bkz.* Gazi Ahmet Paşa Camii, Kara Ahmet Paşa Camii
Tülbent Ağa Camii 609
Tülbentçi Camii (Tülbentçi Hüsameddin Camii) 609

Unkapanı Camii *ayr. bkz.* Süleyman Subaşı Camii 514, 596, 610
Uşşaki Dergâhı 610
Uzun Şüca' Mescidi (Uzun Şücağ Mescidi) 453
Uzun Yusuf Camii *ayr. bkz.* Hacı Muhiddin Camii 493, 610
Uzuncaova Mescidi *ayr. bkz.* Kâtip Muslihiddin Camii 537, 610

Ümmi Sinan Camii 611
Ümmi Sinan Dergâhı 611
Üskübi [Üsküplü] Camii 611
Üskübi Camii 499
Üskübi İbrahim Ağa Camii *ayr. bkz.* Yerebatan Mescidi, Üskübiye Mescidi 611
Üskübiye Camii *ayr. bkz.* Yerebatan Camii 617
Üskübiye Mescidi *ayr. bkz.* Üskübi İbrahim Ağa Camii 611
Üsküplü Camii *ayr. bkz.* Çakır Ağa Camii 460, 611

Vaftizci Yahya Kilisesi *ayr. bkz.* Ayios Prodromos Kilisesi, İoannes Prodromos Kilisesi, Aya Yani Kilisesi 563
Valide Camii (Rumelikavağı) *ayr. bkz.* Yusuf Ağa Camii 611, 617
Valide Camii (Yenibahçe) *ayr. bkz.* Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii 451, 611
Valide Sultan Camii *ayr. bkz.* Cedid Valide Sultan Camii 457
Valide Sultan Camii, Muvakkithanesi, Türbesi, Sebili ve Müştemilatı (Bahçekapı) *ayr. bkz.* Yeni Cami, Yeni Valide Sultan Camii 612, 616
Valide-i Cedid Camii 616
Vani Baba Ahmet Efendi Dergâhı 612
Vanî Dergâhı 612
Vaniköy Camii 612
Vartan Manastırı 580
Vasat Ali Paşa Camii 433
Vefa Camii 613
Veled-i Karabaş Camii 613
Vezirhanı Camii 434
Veziriazam Halil Paşa Camii *ayr. bkz.* Halil Paşa Camii 495, 613
Vidoz Camii 595
Vuynuk Şücaeddin Camii *ayr. bkz.* Arabacıbaşı Camii 614
Vuynuk Şücağ Camii 431

Yahu (?) Tekkesi 614
Yahya Efendi Camii 614
Yahya Kethüda Camii 614
Yakup Ağa Camii (Beyazıt) 614
Yakup Ağa Camii *ayr. bkz.* Ağa Camii, Âli Paşa Camii, Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii, Yakupzâde Mescidi 366, 426, 429, 614
Yakup Ağa Tekkesi 572
Yakupzâde Mescidi *ayr. bkz.* Yakup Ağa Camii 614
Yalıköyü Camii 614
Yarhisar Camii 434
Yarhisar Mescidi *ayr. bkz.* Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii 615
Yarhisari Mustafa Muslihiddin Camii *ayr. bkz.* Kadıçeşmesi Mescidi, Yarhisar Mescidi 522, 615
Yavaşça Şahin Camii 367, 615
Yavedud Camii *ayr. bkz.* Hatice Sultan Camii 615
Yavedud Tekkesi 502
Yavuz Er Sinan Camii *ayr. bkz.* Sağrıcılar Camii 583, 615
Yavuz Mehmed Ağa Camii 615
Yavuz Selim Camii 424
Yavuz Selim Türbesi 424
Yayla Mescidi *ayr. bkz.* Aydın Kethüda Camii 438, 615
Yazıcı Camii *ayr. bkz.* Kâtip Muslihiddin Camii 537, 615, 616
Yedikule Camii 437
Yeni Cami *ayr. bkz.* Valide Sultan Camii 104, 202, 245, 281, 517, 523, 560, 577, 612, 616, 620
Yeni Valide Külliyesi 435
Yeni Valide Sultan Camii 366, 616
Yenikapı Camii *ayr. bkz.* Koca Sofu Mehmed Paşa Camii 546, 616

Yenimahalle Mescidi *ayr. bkz.* Şehsuvar Bey Camii 599, 617
Yeraltı Camii *ayr. bkz.* Kurşunlu Mahzen Camii 158, 548, 590, 617
Yerebatan Camii *ayr. bkz.* Üskübiye Camii 617
Yerebatan Mescidi *ayr. bkz.* Üskübi İbrahim Ağa Camii 611
Yeşil Kiremitli Mescit 468
Yıldız Baba Türbesi 498
Yoros Kalesi Mescidi 523
Yunus Efendi Dergâhı 617
Yusuf Ağa Camii *ayr. bkz.* Valide Camii (Rumelikavağı) 611, 617
Yusuf Efendi Camii *ayr. bkz.* Leblebici Camii 204, 617
Yusuf Paşa Camii 618
Yusuf Şücaaddin Anbari Camii *ayr. bkz.* Şücaaddin Anbari Camii 618

Zahire Nazırı Arif Efendi Camii *ayr. bkz.* Baltalimanı Camii 618
Zal Mahmut Paşa Camii ve Türbesi 618
Zehgirci Kemal Mescidi 612
Zenbilli Ali Efendi Camii *ayr. bkz.* Müfti Ali Camii 619
Zenbilli Ali Efendi Mescidi 568
Zeynep Sultan Camii 498, 619
Zeyrek Kilise Camii *ayr. bkz.* Kilise Camii 619
Zihgirci Alyanak Dergâhı *ayr. bkz.* Alyanak Dergâhı 430, 620
Zincirlikuyu Camii 620
Zincirlikuyu Mescidi *ayr. bkz.* Sirkeci Muslihiddin Camii 592, 620
Zindan Mescidi 607
Zindankapı Camii 620

Okullar

Abdürrahim Medresesi *ayr. bkz.* Cedid Abdürrahim Medresesi 425, 457, 556, 616
Ada Mektebi 282, 283, 392, 393
Ahmed Rasim İlköğretim Okulu 521
Ahmet Paşa Mektebi 427
Akarçeşme Mekteb-i İptidaisi 428
Akdeniz Baş Kurşunlu Medresesi 602
Ali Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi 429
Alliance Israelite 614
Alman Lisesi 345
Alman Mektebi 149, 392
Âma ve Dilsiz Mektebi 430
Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi 366, 430
Amcazade Mektebi 558
Amerikan Kız Koleji 345
Amucazade Hüseyin Paşa İptidai Mektebi 512
Ankaravi Medresesi 562
Ankaravi Mehmed Efendi Medresesi 431, 509
Askeri Baytar Mektebi *ayr. bkz.* Baytar Mektebi 168, 432, 447
Askeri Baytar Mektebi ve Baytar Askeri Rüşdiyesi 447
Aşiret Mektebi 162, 207, 433
Ataullah Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi 433, 605
Atik Ali Paşa Medresesi 457
Atik İbrahim Paşa Medresesi *ayr. bkz.* İbrahim Paşa-yı atik Camii, Medresesi ve Müştemilatı 434
Atlamataşı İnas Rüşdiye Mektebi *ayr. bkz.* Atlamataşı Mektebi 435
Atlamataşı Mektebi *ayr. bkz.* Atlamataşı İnas Rüşdiye Mektebi 163, 425
Atpazarı İnas Rüşdiyesi 370
Atpazarı Kız Mektebi 162
Avusturya- Macaristan Mektebi 149, 255
Ayasofya Merkez Rüşdiye Mektebi 438
Ayasofya-yi Sagir Medresesi 510
Aynışah Sultan Mektebi 208, 370, 439

Baba Mahmut Bekir Ağa Darülhadisi *ayr. bkz.* Darülhadis-i Bekir Ağa Medresesi, Darülhadis Bekir Ağa Medresesi 439, 464
Bahr-ı Sefid Başkurşunlu Medresesi 369
Bahr-ı Sefid Çifteayak Kurşunlu Medresesi 369
Bahriye Mektebi 282, 393, 442, 505
Bâlâ Mektebi 443
Bayezid Bey Mektebi 446
Bayezid Merkez Rüşdiyesi 370
Bayram Paşa Medresesi 447
Bayram Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi (Bayram Paşa-yı Veli Mektebi) 447
Baytar Askeri Rüşdiyesi *ayr. bkz.* Baytar Mektebi 370, 447

Baytar Mektebi *ayr. bkz.* Askeri Baytar Mektebi, Baytar Askeri Rüşdiyesi
Bedestani Hacı Halil Mektebi 448
Bekir Paşa Mekteb-i İptidaisi 448
Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi 359, 370
Beşiktaş Mekteb-i Askeriyesi *ayr. bkz.* Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyesi 449
Beşiktaş Merkez Rüşdiyesi 370, 449
Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyesi *ayr. bkz.* Beşiktaş Mekteb-i Askeriyesi 449
Beyazıt Merkez Rüşdiyesi 56, 162
Beykoz Mekteb-i İptidaiyyesi 450
Beylerbeyi Merkez Rüşdiyesi 582
Beylerbeyi Rüşdiye Mektebi 451
Beylerbeyi Rüşdiyesi 370
Beyoğlu Alman Okulu 253, 255
Bezm-i Âlem Mektebi 452
Bosnavi Darülhadis Medresesi 464
Bosnavi Medresesi *ayr. bkz.* Darülhadis-i Bosnavi Medresesi, Darülhadis Bosnavi Medresesi 452, 464

Cafer Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Soğukkuyu Medresesi 455, 593
Cafer Efendi Medresesi 456, 509
Cagalzade Mektebi 456
Cağaloğlu Anadolu Lisesi 316, 557
Cağaloğlu Moda Tasarım Anadolu Meslek Lisesi 316
Cedid Abdürrahim Medresesi *ayr. bkz.* Abdürrahim Medresesi, Medrese-i Cedid, Yeni Medrese 425, 457, 556, 616
Cedid Ali Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Semiz Ali Paşa Medresesi 457, 588
Cedid Es-Seyid Hasan Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Hasan Paşa-yı Cedid Medresesi 457
Cedid İbrahim Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi, İbrahim Paşa Medresesi 457, 463, 512
Cedid Mehmed Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Kabasakal Medresesi 457, 520
Cedide Es-seyyid Hasan Paşa Medresesi 500
Celal Bey Merkez Rüşdiyesi 458
Cerrahpaşa Medresesi *ayr. bkz.* Gevherhan Sultan Medresesi 458
Cigalazade Mektebi 208
Cihangir Mektebi 542
Çapa Kız Sanat Enstitüsü 553
Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Çoban Çavuş Medresesi 461, 462
Çengelköy Rüşdiye Mektebi 370
Çoban Çavuş Medresesi *ayr. bkz.* Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi 461, 462
Çorlulu Ali Paşa Medresesi ve Kütüphanesi 463
Çukur Medrese *ayr. bkz.* Müfti Hüseyin Efendi Medresesi 463

Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Cedid İbrahim Paşa Medresesi 457, 463
Darüledeb Özel Okulu 110
Darülhadis Bekir Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Baba Mahmut Bekir Ağa Darülhadisi 439
Darülhadis Bosnavi Medresesi *ayr. bkz.* Bosnavi Medresesi 452
Darülhadis Hulusi Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Ömer Hulusi Efendi Darülhadisi, Samanizade Medresesi 575, 584
Darülhadis Medresesi 464, 465
Darülhadis-i Bekir Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Baba Mahmut Bekir Ağa Darülhadisi 464
Darülhadis-i Bosnavi Medresesi *ayr. bkz.* Bosnavi Medresesi 464
Darülhadis-i Ebubekir Efendi Medresesi 464
Darülhadis-i Hasan Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Hasan Ağa Darülhadisi 464, 499
Darülhadis-i Hulusi Efendi Medresesi 464
Darülhadis-i İzzet Mehmed Efendi Medresesi 464
Darülhadis-i Kıztaşı 456
Darülhadis-i Mirzeban Hatun Medresesi *ayr. bkz.* Mirzeban [Sultan] Medresesi 465, 563
Darülhadis-i Süleymaniyye Medresesi 597
Darülmuallimin 58, 163, 297, 370, 465
Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili *ayr. bkz.* Kızlarağası Medresesi, Hoca Rüstem Medresesi, Mehmed Ağa Medresesi 465, 508, 544
Darüşşafaka Mektebi 160, 163, 597
Davutpaşa Merkez Rüşdiyesi 370, 467
Davutpaşa Rüşdiye Mektebi 357

Debbağzade Kethüdası Hacı Hüseyin Efendi Mektebi 208, 467
Debbağzade Medresesi 467
Debbağzade Mehmed Efendi Medresesi 467
Defterdar Ahmet Çelebi Medresesi 468
Defterdar Mustafa Efendi Mektebi 468, 605
Dersaadet Mekteb-i İdadisi 370, 469
Devoğlu Medresesi *ayr. bkz.* Fatma Sultan Medresesi, Hoca Hamza Medresesi, Siyavuş Paşa Medresesi 469, 482, 508, 593
Dilsiz ve Âma Mektebi 163
Dimonki Mektebi 470
Dizdariye Medresesi 470
Dizdarzade Mehmed Efendi Medresesi 470

Ebu Bekir Ağa Sıbyan Mektebi 459
Ebulfazl Mahmut Efendi Medresesi (Ebulfazl Medresesi) 473
Ecole Centrale 315
Ecole des Beaux Arts 315, 353
Efdalzade Efendi Medresesi 473
Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi 474
Elen Ticaret Okulu *ayr. bkz.* Rum Ticaret Mektebi 252, 474, 581
Emin Ganem Mektebi 475
Emin Ganem Mustafa Çavuş Mektebi 475
Emin Sinan Efendi Medresesi 475, 540
Emir -Emre- Hoca Medresesi 476
Emirgân Merkez Rüşdiyesi 370
Emirgân Rüşdiye Mektebi *ayr. bkz.* Mirgûn Rüşdiye Mektebi 476
Esat Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Şeyhülislam Esat Efendi Medresesi 478
Esbpazarı İnas Mektebi (Esbpazarı İnas Rüşdiye Mektebi) 478
Esekapısı Medresesi 512
Esmahan Sultan Medresesi 479, 515

Fatih Askeri Rüşdiyesi 167, 168, 279, 370
Fatih İptidai Mektebi 366, 482
Fatih Kız Lisesi 467, 619
Fatih Medresesi 609
Fatih Mekteb-i İptidaiyyesi 370
Fatih Rüşdiye-i Askeriyesi 482
Fatma Sultan Medresesi *ayr. bkz.* Devoğlu Medresesi 482
Fethiye İlköğretim Okulu 484
Fethiye Medresesi *ayr. bkz.* Sinan Paşa Medresesi 484, 515, 592
Feyziye Mektebi 484
Feyzullah Efendi Medresesi 509
Fındıklı Güzel Sanatlar Akademisi 576
Fransız -Frere- Mektebi 485

Galata Merkez Rüşdiyesi 370
Galata Rüşdiye Mektebi 486
Galatasaray Mekteb-i Sultanisi 316
Gazi İbrahim Paşa Mektebi 487
Gazi Kara Ahmet Paşa Medresesi 608
Gazi Lisesi 519
Gevherhan Sultan Medresesi *ayr. bkz.* Cerrahpaşa Medresesi 458, 488
Gülhane Mekteb-i Askeriyesi 490

Hacı Beşir Ağa Mektebi ve Meşrutahanesi 492
Hacı Halil Ağa Mektebi 492
Hacı Hüseyin Ağa Mektebi 493
Hacı Odabaşı Hasan Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Hasodabaşı Medresesi 501
Hacı Odacıbaşı [Hasodabaşı] Hasan Ağa Medresesi 494
Hafız Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi 495
Halkalı Baytar Mektebi 356
Halkalı Baytar ve Ziraat Mektebi *ayr. bkz.* Mülkiye Baytar Mektebi 496
Hamidiye Medresesi 370, 498, 595
Haniye Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi 498
Harbiye Mektebi *ayr. bkz.* Mekteb-i Harbiye 499
Hasan Ağa Darülhadisi *ayr. bkz.* Darülhadis-i Hasan Ağa Medresesi 499
Hasan Paşa-yı Cedid Medresesi *ayr. bkz.* Cedid Es-Seyid Hasan Paşa Medresesi 457, 500
Hasanzade Medresesi 500
Haseki Sultan İptidaiye Mektebi 501
Hasodabaşı Hasan Ağa Mekteb-i İptidaiyyesi 501
Hasodabaşı Medresesi *ayr. bkz.* Hacı Odabaşı Hasan Ağa Medresesi 501
Hatice Sultan Mektebi 208, 502
Hayriye Medresesi 504
Hekimbaşı Hacı Ömer Efendi Medresesi ve Kütüphanesi 505

Hekimbaşı Mektebi 512
Hekimbaşı Nuh Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Nuh Efendi Medresesi 505, 571
Heybeliada Ruhban Mektebi 109, 254, 300, 506
Heybeliada Ruhban Okulu 38, 149, 253, 305, 506
Hobyar Mektebi 163, 507
Hoca Hamza Medresesi *ayr. bkz.* Devoğlu Medresesi 469, 508
Hoca Rüstem Medresesi *ayr. bkz.* Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili 465, 508
Hoca Üveys Mahallesi Camii ve Medresesi 509
Hoca Üveys Medresesi *ayr. bkz.* Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Medresesi 509, 578
Hoşkadem Medresesi 431
Hukuk Mektebi 58, 59, 111
Hüseyin Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Nazır Hüseyin Ağa Medresesi 510
Hüseyin Ağa Mektebi 569
Hüsrev Ağa Mektebi ve Mescidi *ayr. bkz.* Kalınzade Ahmet Ağa Mektebi ve Mescidi 524

İ.Ü. Zooloji Enstitüsü 469
İbrahim Han [oğlu] Medresesi 511
İbrahim Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Cedid İbrahim Paşa Medresesi 457, 512
İbrahim Paşa Mektebi *ayr. bkz.* Gazi İbrahim Paşa Camii ve Mektebi 487, 512, 587
İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 558
İnas Mektebi *ayr. bkz.* Kız Mektebi 513
İskender Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi 515
İsmail Efendi Mektebi 367, 515
İsmet Bey Medresesi 515
İsmihan Sultan Medresesi *ayr. bkz.* Esmahan Sultan Medresesi 479, 515
İstanbul Cağaloğlu Anadolu Lisesi 316
İstanbul Toptaşı Mahallesi Mektebi Meşrutahanesi 519
İstanbul Üniversitesi 441
İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi 315, 555
İzmit İdadisi 519
İzzet Mehmed Efendi Darülhadisi 584

Kaba Halil Efendi Medresesi 611
Kabasakal Medresesi *ayr. bkz.* Cedid Mehmed Efendi Medresesi 457, 520
Kabataş Lisesi 191
Kadıasker/Kazasker Abdullah Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Küçük Medrese 521
Kadıasker/Kazasker Beklizade Ahmet Raşit Efendi Mektebi 521
Kadıasker/Kazasker Hasan Efendi Medresesi 521
Kadıasker/Kazasker Mustafa Efendi Medresesi 522
Kadıköy Erkek İlkokulu 485
Kalender Mektebi 512
Kalınzade Ahmet Ağa Mektebi ve Mescidi *ayr. bkz.* Hüsrev Ağa Mektebi ve Mescidi 511, 524
Kamer Hatun Mekteb-i İptidaiyyesi 370, 524
Kapıağası Mahmut Ağa Medresesi ve Mektebi 532
Kapıağası Mektebi 532
Kara Mustafa Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Merzifoni Kara Mustafa Paşa Medresesi 533
Kasım Ağa Medresesi 509
Kasım Ağa Mektebi 539
Kayış Mustafa Ağa Medresesi 538
Kazasker Abdullah Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Küçük Medrese 521, 550
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi 205, 533, 540
Kepenekçi Medresesi 540
Kepenekçi Sinan Ağa Camii ve Medresesi *ayr. bkz.* Emin Sinan Efendi Medresesi, Sinan Emir Medresesi 475, 540, 591
Kız Mektebi (Cihangir) 542
Kız Mektebi (Kartal) 543
Kız Mektebi (Kasımpaşa) 543
Kız Mektebi (Samatya) 543
Kız Mektebi (Vefa) 543
Kız Mektebi *ayr. bkz.* İnas Mektebi 162, 513
Kızıltaş Mekteb-i İptidaiyyesi 543
Kızlarağası Medresesi *ayr. bkz.* Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili 465, 544
Kilise Camii Medresesi 545
Koca Ragıp Paşa İlkokulu 425, 575

Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi 168, 370
Koğacıdede Medresesi 522, 546
Koska Medresesi 569
Kuleli Mekteb-i İdadi-i Harbi (Kuleli Mekteb-i İdadi-i Şahane) 547
Kumkapı Rum Mektebi 548
Küçük Ayasofya Medresesi 510
Küçük Medrese *ayr. bkz.* Kadıasker/Kazasker Abdullah Efendi Medresesi, Kazasker Abdullah Efendi Medresesi 521, 550

Lala Mehmed Ağa Mektebi 551
Latin İnas Mektebi 552
Latin Mektebi 485
Lisan Mektebi 316

Maarif Nezareti Hukuk Mektebi 111
Mahmud Paşa Medresesi 205, 370
Mahmudiye Mektebi *ayr. bkz.* Mahmudiye Rüşdiyesi 553
Mahmudiye Merkez Rüşdiyesi 458
Mahmudiye Rüşdiyesi *ayr. bkz.* Mahmudiye Mektebi 370, 553
Marmara Üniversitesi Rektörlüğü 558
Medrese-i Cedid *ayr. bkz.* Cedid Abdürrahim Medresesi 556, 616
Mehmed Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Darüssaade Ağası Hacı Mehmed Ağa Medresesi ve Sebili 465, 556
Mehmed Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Valide Sultan Medresesi 612
Mekâtib-i İdadiye 184
Mekteb-i Bahriye 208
Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane 442
Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye 557
Mekteb-i Harbiye *ayr. bkz.* Harbiye Mektebi 167, 386, 499
Mekteb-i Harbiye-i Şahane 260, 557
Mekteb-i Hukuk 162
Mekteb-i İdadi 370, 469, 519
Mekteb-i Mülkiye *ayr. bkz.* Mülkiye Mektebi 13, 110, 160, 162, 317, 370, 557, 568
Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 364, 557
Mekteb-i Nüvvab *ayr. bkz.* Muallimhane-i Nüvvab 111, 320, 370, 558, 565
Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye 107
Mekteb-i Sanayi *ayr. bkz.* 109, 163, 164, 207, 357, 370, 428, 558, 585
Mekteb-i Sultani 162, 185, 316, 370, 558
Mekteb-i Tıbbiye *ayr. bkz.* Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 110, 211, 370, 556
Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye *ayr. bkz.* Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 558
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye *ayr. bkz.* Mekteb-i Tıbbiye 110, 163, 371, 558
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane *ayr. bkz.* Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye 83, 114, 163, 168, 316, 326, 558
Mekteb-i Ulum-ı Bahriyye 442
Merzifoni Kara Mustafa Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Kara Mustafa Paşa Medresesi 533, 560
Mihrişah Sultan Mekteb-i İptidaisi 561
Mimar Asım İsa Mektebi 562
Mimar Hasan Ağa Medresesi 562
Mimar Kasım [Ağa] Medresesi 562
Mimar Sinan Türbesi 469
Mirgûn Rüşdiye Mektebi *ayr. bkz.* Emirgân Rüşdiye Mektebi 476, 563
Mirimiran Mehmed Paşa Mektebi 563
Mirzeban [Sultan] Medresesi *ayr. bkz.* Darülhadis-i Mirzeban Hatun Medresesi 465, 563
Misli Ali Efendi Medresesi 563
Molla Gürani Medresesi 545
Molla Şemsüddin Gürani Medresesi 545
Moralı [Moravi] Osman Efendi Medresesi (Moravi Mehmed Efendi Medresesi) 565
Mu'id Ahmet Efendi Medresesi 566
Muallimhane-i Nüvvab *ayr. bkz.* Mekteb-i Nüvvab 320, 558, 568
Murat Paşa-yı Atik Medresesi 566
Musalla Medresesi 567
Musevi Alyanz Mektebi *ayr. bkz.* Yahudi Mektebi 614
Müfti Hüseyin Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Çukur Medrese 463, 568
Mülkiye Baytar Mektebi 356, 568
Mülkiye Baytar Mektebi *ayr. bkz.* Halkalı Baytar ve Ziraat Mektebi 356, 568
Mülkiye Mektebi *ayr. bkz.* Mekteb-i Mülkiye 58, 160, 162, 316, 568
Mülkiye Tıp Mektebi 115

Nakşidil Sultan Mektebi 162
Nakşidil Valide Sultan Mektebi 162, 569
Nazır Hüseyin Ağa Medresesi *ayr. bkz.* Hüseyin Ağa Medresesi 510, 569

Nazır Hüseyin Ağa Mektebi 569
Nişancı [Paşa-yı Atik] Medresesi *ayr. bkz.* Tezkereci Osman Efendi Medresesi 607
Nuh Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Hekimbaşı Nuh Efendi Medresesi, Ser-etıbba Nuh Efendi Medresesi 505, 571, 589

Osman Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Valide Sultan Medresesi 573, 612

Ömer Hulusi Efendi Darülhadisi *ayr. bkz.* Darülhadis Hulusi Efendi Medresesi 464, 575

Panagia Manastırı 296
Papaszade Medresesi (Papaszade Mustafa Çelebi Medresesi) 575
Paşakapısı Merkez Rüşdiyesi 370
Paşakapısı Rüşdiyesi 163, 576
Perviz Efendi Medresesi 577
Piyale Paşa Mektebi 577
Protestan Mektebi 578

Ragıp Paşa Medresesi 578
Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Hoca Üveys Medresesi 578
Reşit Mehmed Paşa Medresesi 579
Rizarios Kilise Okulu [Rizarios Ecclesiastical School] 150
Rum Mektebi (Adalar) 345, 580, 580
Rum Mektebi (Erenköy) 580
Rum Mektebi (Gemlik) 580
Rum Mektebi (Kartal) 580
Rum Mektebi (Kumkapı) 548
Rum Mektebi (Küçükçekmece) 580
Rum Ticaret Mektebi *ayr. bkz.* Elen Ticaret Okulu 393, 474, 581
Ruznamçe-i Evvel Ali Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi 371, 581
Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Ali Efendi Medresesi, Tavşantaşı Medresesi 429, 581, 605
Rüstem Paşa Medresesi 582

Saint Joseph Koleji 252
Sainte-Barbe College 315
Sakız Ağacı Medresesi 584
Samanizade Medresesi *ayr. bkz.* Darülhadis Hulusi Efendi Medresesi 464, 584
Sanayi Mektebi *ayr. bkz.* Mekteb-i Sanayi 355, 585
Sanayi-i Nefise Mektebi 163, 355, 585
Sankt George Avusturya Lisesi 352
Saray Ağası Mustafa Ağa Medresesi 535
Sarım İbrahim Paşa Mektebi 587
Saviour Kilisesi 295
Sayd-ı Cenan Kalfa Medresesi 587
Sekbanbaşı Kara Halil Bey Medresesi 587
Selim Ağa Kütüphanesi ve Mektebi 588
Semiz Ali Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Cedid Ali Paşa Medresesi 433, 457, 588
Ser-etıbba Nuh Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Nuh Efendi Medresesi 589
Silahtar Ağa Mektebi 590, 591
Sinan Çavuş Medresesi 591
Sinan Emir Medresesi *ayr. bkz.* Kepenekçi Sinan Ağa Medresesi 591
Sinan Paşa Medresesi *ayr. bkz.* Fethiye Medresesi 484, 515, 592
Sinekli Medrese *ayr. bkz.* Şahkulu Medresesi 592, 598
Siyavuş Paşa Medresesi 469, 593
Sofu İsmail Ağa Mektebi 593
Soğukçeşme Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi (Soğukçeşme Mektebi) 593
Soğukkuyu Medresesi *ayr. bkz.* Cafer Ağa Medresesi 455, 593
Sokollu Medresesi 511
Sultan Abdülhamid Han Medresesi 498
Sultan Osman Medresesi 571
Surp Nersesyan Mektebi 478
Sünbülizade Mektebi 597

Şahkulu Medresesi *ayr. bkz.* Sinekli Medrese 592, 598
Şehit Mehmed Paşa Medresesi 511
Şehzade Mekteb-i İptidaiyyesi 370, 600
Şeyhülislam Efendi Mektebi 602
Şeyhülislam Esat Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Esat Efendi Medresesi 478, 601

Tabhane Medresesi 602
Taş İnas Mektebi 591
Taş Mektep 605
Tavşantaşı Medresesi *ayr. bkz.* Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi 581, 605
Tayyibi Mustafa Efendi Mektebi 542, 605
Tetimme-i Rabi' Medresesi 481

Tezkereci Osman Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Nişancı [Paşa-yı Atik] Medresesi 570, 607
Ticaret Mektebi 56, 300, 314
Topkapı Medresesi 608
Tutî Abdüllatif Efendi Medresesi 609
Tüccar Mektebi 581

Uncu Hafız Medresesi 509

Üçbaş Medresesi 611
Üsküdar Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi 611
Üsküdar Merkez Rüşdiyesi 370, 576

Valide Sultan Medresesi *ayr. bkz.* Osman Paşa Medresesi, Mehmed Efendi Medresesi, Vani Mehmed Efendi Medresesi 573, 612
Vani Efendi Medresesi 612
Vani Medresesi 612
Vani Mehmed Efendi Medresesi *ayr. bkz.* Valide Sultan Medresesi 612
Vefa Lisesi 564

Yahudi Mektebi *ayr. bkz.* Musevi Alyanz Mektebi 614
Yahya Efendi Medresesi 464, 584
Yahya Paşa Mekteb-i İptidaisi 614
Yahya Tevfik Efendi Medresesi ve Meşrutahanesi 614
Yeni Medrese *ayr. bkz.* Cedid Abdürrahim Medresesi 457, 616
Yıldız Teknik Üniversitesi 467
Yusuf Ağa Mektebi 617
Yusuf Paşa Mekteb-i İptidaiyyesi 618
Yusuf Ziyaeddin Efendi Mekteb-i İptidaiyyesi 618

Zekeriya Efendi Medresesi 619

Oteller

Akasya Oteli 303
Avrupa Oteli 436

Boschetto Hotel (Hotel Boschetto) 452, 574
Bristol Oteli 304
Britania Oteli 304
Büyük Köşk 303

Calypso Otel 24, 25

Edirne Oteli 473

Halki Palas 304
Hotel des Etrangers 574

İngiltere Oteli 513

La Grèce Oteli 25

Makras Oteli 304

Otel Markara 574

Panaroma Oteli 304
Paris Oteli 575
Pikadilli Oteli 04

Santral Oteli 304
Summer Palace Oteli 129, 346

Yabancılar Oteli 574

Hastaneler

Acezehane 501
Altıncı Belediye Hastanesi 326

Bahriye Merkez Hastanesi 324
Balıklı Rum Hastanesi *ayr. bkz.* Rum Hastanesi 107, 253, 371, 385, 444, 579
Baltalimanı Kemik Hastanesi 556
Beşinci Belediye Hastanesi 326
Beylerbeyi Hastanesi 168, 371, 451
Bimarhane 210, 452
Büyükdere Karantinahanesi 455

Cerrahpaşa Hastanesi 512

Darülaceze 108, 185, 187, 212, 259, 260
Darülcünûn Bimarhanesi 501
Darüşşifa 108, 212, 501
Deniz Hastanesi 442
Dokuzuncu Belediye Hastanesi 326
Dördüncü Belediye Hastanesi 326

Ermeni Hastanesi 108, 253, 371, 477

Fransız Hastanesi 357

Gureba Hastanesi 165, 489, 532
Gureba-yı Müslimin Hastanesi 108, 160, 162, 194-196, 209-212, 322, 324, 371, 489

Gümüşsuyu Askeri Hastanesi 491
Gümüşsuyu Hastanesi 524

Hapishane-i Umumi Hastanesi 83
Haseki Bimarhanesi 501
Haseki Hastanesi 501, 539, 571
Haseki Kadınlar Hastanesi 501
Haseki Mahpesi 501
Haseki Mecanin Müşahedehanesi 501
Haseki Nisa Hastanesi 108, 163, 212, 371, 501, 502
Haseki Sultan Darüşşifası 501
Haseki Sultan Kadın Darüşşifası 501
Haseki Şifahanesi 501
Haseki Zindanı 501
Haydarpaşa Askeri Hastanesi 503
Haydarpaşa Hastanesi 108, 168, 312, 371, 503
Humbarahane Hastanesi 167, 168, 170, 209, 359, 371, 510

İnadiye Zeynep Kâmil Hastanesi 445
İstanbul Kavak Tahaffuzhanesi 113, 324, 538
İtalya Hastanesi 519
İtalyan Hastanesi 371
İzmir Klazomen Tahaffuzhanesi 324

Liman-ı Kebir Hastanesi 167, 371, 552

Maltepe Hastanesi 168, 371, 555
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Hastanesi 502
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 83, 114, 163, 168, 316, 326, 558

Nisa Tevkifhanesi 501
Numune Hastanesi 503

Onuncu Belediye Hastanesi 326

Rum Hastanesi *ayr. bkz.* Balıklı Rum Hastanesi 150, 352, 385, 579

Sekizinci Belediye Hastanesi 326
Surp Pırgiç Hastanesi 477

Şadiye Hatun Teşhis Kliniği 595

Toptaşı Bimarhanesi 371

Üçüncü Belediye Hastanesi 326

Vakıf Gureba Hastanesi 334
Vebalılar Hastanesi 357

Yedikule Ermeni Hastanesi 371, 477
Yedinci Belediye Hastanesi 326

Suyolları, Kemerler

Alipaşa kemeri 367
Avasköy kemeri 367
Ayvat Bendi *ayr. bkz.* Kırkçeşme Suyolları 199, 201, 367, 439, 449, 542

Babıâli suyolları 440
Bahçeköy kemeri 367, 368
Bayram Paşa Suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 447
Bend-i Kebir *ayr. bkz.* Büyük Bent 88, 542
Beyazıt Suyolları 450
Beylik Suyolu *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 451
Bozdoğan Kemeri *ayr. bkz.* Valens Kemeri 3, 367, 433, 453, 464, 468, 476, 532, 605
Büyük Bent *ayr. bkz.* Bend-i Kebir 88, 89, 199, 367, 449

Cebeciköy kemeri (Güzelcekemer) 367
Cerrah Mehmet Paşa Suyolları 367
Cerrahpaşa Suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 458

Ebussuud Suyolları 367
Elmalı Bendi 449

Fatih Suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 482
Fatih ve Şadırvan Suyolları 367

Hadrianus Kemeri *ayr. bkz.* Valens Su Kemeri 453
Halkalı Suyolları *ayr. bkz.* Bayram Paşa Suyolları, Cerrahpaşa Suyolları, Fatih Suyolları, Hekimoğlu Ali Paşa Suyolları, Mahmut Han I suyolları, Süleymaniye Suyolları, Turunçlu suyolları, Beylik Suyolu 8, 199, 201, 367, 496, 505, 546, 554
Hekimoğlu Ali Paşa Suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 505

Karanlık Bent 367, 449
Kırkçeşme sistemi 449
Kırkçeşme Suyolları *ayr. bkz.* Ayvat Bendi 88, 196, 199, 201, 367, 439, 542
Kırkçeşme tesisleri 439
Kirazlı Bent 367, 449
Kocamustafapaşa suyolları 546
Kovuk Kemer 367, 542
Köprülü Suyolları 367
Kurt Kemeri 199, 542

Mağlova kemeri 367
Mahmut Bendi (Bend-i Cedid) 367, 449, 609
Mahmut Han I suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 554
Mazul Kemer (Beylik) 367
Mihrimah Suyolları 367

Paşa Kemeri 367

Saray çeşmeleri 367
Sekbanbaşı Kasım Ağa 367
Sultanahmet suyolları 367
Süleymaniye suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 597

Şamlar Bendi 449

Taksim Suyolları 88, 196, 198-201, 449, 469, 604, 609
Tercanlı Suyolları 196
Terkos suyu mecraları 606
Topuzlu Bent 449
Turunçlu suyolları *ayr. bkz.* Halkalı Suyolları 367, 609

Uzun Kemer 367

Valens Su Kemeri *ayr. bkz.* Hadrianus Kemeri, Bozdoğan Kemeri 3, 81, 453
Valide Bendi 367, 449

Çeşmeler

Daltaban Çeşmesi 540
Devoğlu Çeşmesi 469
Dülbend Ağa Çeşmesi *ayr. bkz.* Tülbent Ağa Çeşmesi 472

Esma Hatun Mescidi Çeşmesi (Esma Sultan Çeşmesi) 479
Eyüp Ağa Çeşmesi 480

Karacaahmet Çeşmesi 534
Karagöz Mehmed Paşa Çeşmesi 534
Koska Ağa Çeşmesi 425
Kürkçü Çeşmesi 493

Laleli çeşme 543, 551
Lütfi Paşa Çeşmesi 468

Mehter Çeşmesi 533, 557

Nevbethane Çeşmesi 549, 569

Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa Çeşmesi 537
Saka Çeşmesi 27, 460, 595
Saliha Sultan Çeşmesi *ayr. bkz.* Topçubaşı Sarı İsmail Ağa Çeşmesi 584
Sultan Çeşmesi 512, 605

Topçubaşı Sarı İsmail Ağa Çeşmesi *ayr. bkz.* Saliha Sultan Çeşmesi 584, 608
Tülbent Ağa Çeşmesi *ayr. bkz.* Dülbend Ağa Çeşmesi 609, 472

Yusuf Paşa Çeşmesi 571

Anıt/Sütunlar

Aetios Sarnıcı 576
Arkadios Sütunu 3

Büyük Theodosius heykeli 2

Kıztaşı, Markianos sütunu 250, 384, 544

İstanbul ve deprem, özellikle 1999'dan bu yana, yan yana telaffuz edilmesine çok alıştığımız iki kelime haline geldi. Aslında Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın etki alanında kalan İstanbul'un tarihinde, depremler her zaman önemli bir rol oynamıştır. Üstelik İstanbul'un öteden beri bir imparatorluklar başkenti olması, bu depremlerin bir kısmının çok eski zamanlardan beri kayda geçirilmesini de sağlamıştır. Dolayısıyla İstanbul'un geçmişine deprem parantezinde eğilmek, tarihin çeşitli alanlarını deprembilimle buluşturmaktadır.

Dr. Sema Küçükalioğlu Özkılıç'ın *1894 Depremi ve İstanbul* adlı çalışması da Osmanlı İmparatorluğu'nun son çeyrek yüzyılı içinde, II. Abdülhamid devrinde yaşanan önemli bir depreme ışık tutuyor.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve dönemin yerli ve yabancı basınında yapılmış çok geniş bir araştırmaya ve belgelerin eleştirel bir gözle karşılaştırılmasına dayanan bu eser, 1894 Depremi'ni, kamuoyundaki tepkileri, basındaki yansımaları, devletin yaklaşımını ve sonrasındaki imar çalışmalarını çok ayrıntılı bir biçimde gözler önüne seriyor. Özellikle toplumsal tarih, deprembilim ve kent tarihi açısından önemli veriler sunan bu kaynak eser, yazarın iğneyle kuyu kazar gibi çalışarak kitabın sonuna eklediği ve bugün çoğunun izi bile kalmamış pek çok binanın yerinin saptanmasına da katkı sağlayabilecek "1894 Depremi'nde Hasar Gören Yerleri Gösteren Envanter" ile de ayrıca değer kazanıyor.

Dr. Sema Küçükalioğlu Özkılıç, 1996 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 1999'da *İdare-i Mahsusa, Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sosyo-Ekonomik Etkileri* konulu tez ile yüksek lisansını, 2011'de de *1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri (Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri)* başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. İstanbul'u etkileyen depremler hakkında çalışmaları bulunan Özkılıç, 1998 yılından bu yana MEB'e bağlı çeşitli kurumlarda tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

9 786053 325628

KDV dahil fiyatı
36 TL